BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
12 — E
33

Digitized by Google

IO. FRANCISCI BVDDEI
THEOL. D. ET P. P. O.

INSTITVTIONES
THEOLOGIAE MORALIS
VARIIS OBSERVATIONIBVS.
ILLVSTRATAE.

CVM PRIVILEGIO SAC. CAES. MAIESTATIS.

LIPSIAE,
APVD HAEREDES THOMAE FRITSCH,
1727.

SERENISSIMO PRINCIPI

AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET
MONTIVM, ANGRIAE QVOQVE
AC WESTPHALIAE, DVCI,
LANDGRAVIO THVRINGIAE,
MARCHIONI MISNIAE,
PRINCIPI COMITI HENNEBERGENSI,
COMITI MARCAE ET
RAVENSBERGAE,
DYNASTAE RAVENSTEINII
ET DONNAE,

PRINCIPI AC DOMINO MEO
LONGE CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS,
DOMINE CLEMENTISSIME,

QVod meae erga TE pietatis & obſequii publicum ſtatuere monumentum, in animum induxi, id non temere, aut impetu quodam, ſed conſilio maturo, rationibusque omnibus probe a me factum eſt, ſubductis. Immo nefas fuiſſet hoc non facere, quam primum opportuna ſe offerret occaſio. Quantum enim

enim ſummi faſtigii, in quo TE Deus collocauit, ſplendore aliis praeſtas hominibus, quos inferiore loco idem ſupremum Numen conſiſtere voluit, tantum inter eos virtute emines, qui dignitate ceteroquin, generisque claritate TIBI pares ſunt. In TE coniuncta conſpicere licet, quae magnam, ſeiuncta etiam, mortalibus auctoritatem, venerationemque conciliant. Imperat ſummae dignitatis decus omnibus obſequium, virtus ad TVI amorem, admirationemque omnes rapit. Prudentiam in TE laudant alii, alii iuſtitiam praedicant, benignitatem rurſus laudibus euehunt alii, alii humanitatem clementiamque, nihil denique, quod labem virtuti illibatae adſpergat, in TE deprehendi, omnes vno fateri ore conguntur. Virtutis autem eminentis tanta vis eſt & potentia, vt, qui eius pulchritudinem perſpiciunt, non poſſunt non ſummo animi cultu proſequi, quos ea ornatos intelligunt. Atque haec ſola me quoque impellere ratio potuit, vt animi, iampridem ſummam venerationem declarare geſtientis, TVARVMQVE virtutum admiratione perculſi, aliquod extare monumentum voluerim, vnde alii, forte & poſteri quidam, cognoſcere queant, omnium, qui vllum virtuti pretium ſtatuunt, TE oculos animosque ad TE conuertiſſe. Atque iſta quidem mihi cum aliis ſunt communia. Accedunt propria, & differre diutius officium prohibent. TVIS enim etiam, SERENISSIME PRINCEPS, auſpiciis, in hanc academiam, ad diuinam ſapientiam, quam theologiam vocant, docendam euocatus, TVAM non ſemel expertus ſum benignitatem, clementiamque

ſingularem. Sub TVA tutela, ceu vmbra, immo clypeo quodam, latitare mihi ſecure licuit, & aduerſariorum, quos liuor & inuidia erga innocentiſſimos quosque armare ſolet, inſultus tuto contemnere. TIBI namque per Numinis propitium fauorem datum, recta a prauis, falſa a veris, a fictis & vanis ſolida, caute diſcernere, vnde veritas pariter ac innocentia in TE praeſidium inuenit certisſimum firmisſimumque. Quo ipſo id facis, quod TVI quoque eſt officii, cum ſupremi Numinis vicibus in ditionibus TVO imperio ſubiectis fungaris, praemiumque amplisſimum a ſupremo rerum omnium iudice merito expectas. Idque agnoſcunt, qui ad TE, SERENISSIME PRINCEPS, ceu ad ſacram anchoram confugiunt: qui licet in Deo, ſupremo iſto rerum omnium moderatore, ſpem omnem atque fiduciam collocent, ſummorum tamen eum imperantium opera, ad protegendos defendendosque innocentes, pariter ac puniendos improbos, ad eccleſiae non minus quam orbis vniuerſi fata ſapientiſſime diſpenſanda, vti, intelligunt. De TVA vero quid dicam clementia, qua aditum ad TE nemini denegas, quem & mihi benignisſime concesſiſti, ſimulque occaſionem, animi corporisque dotes divinas admirandi, ſuppeditaſti? Sed quid hiſce immoror, cum ignarus rerum omnium eſſet, qui dubitare vellet, an cauſſas praegnantes habeant, qui TE norunt, aut tam beati ſunt, vt obſequii cultu TIBI ſint deuincti, ſuam, cur ea, qua poſſunt ratione, pietatem, animumque ſubmiſſum atque deuotum demonſtrare cupiant? De eo potius ſollicitus eſſe debebam, an dignum ſit tam ſublimi faſtigio, quod

quod offero, animi grati & venerabundi monumentum? Sed hocce TVA pietas ſtatim mihi eximit dubium, SERENISSIME PRINCEPS, quae certum eſſe iubet, ipſum operis argumentum longe vtique nobiliſſimum, conatumque lucem ei affundendi, ſe TIBI prorſus adprobaturum, etſi a me nihil eximii profectum ſit, aut eiusmodi quid, quod TVIS ſubiici oculis mereatur. Quae ad vitam enim chriſtianam ſancte, recte, prudenter inſtituendam pertinent, paucis hocce opere complexus ſum, & luculenter perſpicueque expoſui. Demonſtraui, quae ratio ſit, ſuperatis, quae omnes circumſtant, periculis grauiſſimis, maximisque difficultatibus, in vitae ſanctitate proficiendi: hinc, quid legibus diuinis praeceptum vetitumque, quaeue omnium mortalium erga Deum, erga ſe ipſos, erga alios ſint officia, quid denique chriſtianae prudentiae ratio ab omnibus, praecipue a verbi diuini miniſtris exigat, ediſſerui. Haec ita comparata eſſe, vt ſatis inculcari nequeant, vti nemo temere dubitauerit, ita TE vel maxime, SERENISSIME PRINCEPS, me ſuffragantem mihi hac in re habiturum, certus ſum. Id namque vt pietatis opus eſſe probe intelligis, vt vitae ſanctae ratio ſibi conſtet, ita ipſemet hancce ingrediendo viam, pietatis conſecutus es laudem; eiusque decus cum perſpectum habeas, TVO præcipue fauore dignos cenſes, qui & ipſimet vitae puritati & innocentiae ſtudent, & alios vt eandem conſectentur, fidemque adeo ſuam fructibus comprobent, adhortantur. Accipe igitur, DOMINE CLEMENTISSIME, ſerena mente, hilarique fronte, munus, quod omni licet

ſplendore,

ſplendore, quo ſe commendare queat, deſtitutum, hoc tamen nomine ingratum eſſe nequit, quod votis TVIS, ad regni diuini amplificationem & incrementum tendentibus, ſaltem pro argumenti conditione, intentioneque, ex qua profectum eſt, reſpondet: accipe ſincerae mentis, animique deuotiſſimi, munerisque a TE ſibi concrediti ſimul rationem reddere geſtientis, documentum certiſſimum. Facies hoc ipſo, quod TVA clementia, TVAQVE dignum eſt pietate. Ego vero Deum praepotentem atque immortalem ſupplex ſemper venerabor, vt TE, imperii pariter ac verae eccleſiae columen, Principumque totius orbis decus, Saxonicae gentis ornamentum, ſaluum incolumemque, & omni felicitatis genere cumulatum, in eccleſiae, academiae noſtrae, omniumque hominum, quibus virtus curae cordique eſt, praeſidium & ſolatium, ſuperſtitem quam diutiſſime eſſe iubeat.

SERENITATI TVAE

Ienae die XXIII. Martii
Ann M DCC XI.

ſubiectiſſimus, deuotiſſimusque

IOAN. FRANCISCVS BVDDEVS.

LECTORI BENEVOLO.

S.

CVm ad docendam theologiam in hancce academiam euocatus eſſem, ut munere mihi demandato rite fungerer, nihil mihi prius, nihilque antiquius fuit, quam vt cum reliquis ſacrae doctrinae partibus, eam quae de vita recte inſtituenda praecipit, ſollicite coniungerem, eamque ad ſacrarum litterarum ductum, diligenter explicarem. Non enim eram neſcius, agenda cum credendis arctiſſimo cohaerere nexu, nec ſeiungenda a ſe inuicem eſſe, ſed vt vitae chriſtianae ratio ſibi conſtet, praemittenda & inculcanda ſedulo, quae ad fidem pertinent, vtque fides fructibus dignoſcatur, ſuasque rite explicet vires, non quoque negligenda, quae de vitae ſanctitate integritateque, mediisque eum conſeruandi & augendi, ſcriptura ſacra tradit. Exemplum hac in re mihi praeiuiſſe ipſum apoſtolum Paulum credebam, qui ex vna quidem parte Timotheum ſuum τὰς βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους, euitare, adeoque haereticorum erroribus atque commentis ſe opponere, iubet, ex altera autem parte addit: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, addita ratione: corporis enim exercitatio cum ſit ad pauca vtilis, pietas ad omnia vtilis eſt, promiſſiones habens & praeſentis & futurae vitae, 1. Tim. IV, 7. 8.

In eo itaque cum totus eſſem, vt auditorum meorum etiam hac in re pro viribus conſulerem commodis, haud abs re me facturum arbitrabar, ſi theologiam moralem eadem methodo proponerem, qua philoſophiam practicam in academia Hallenſi, per vndecim annos tradideram. Eam enim multis viris ſapientibus, harumque rerum peritis, ſe adprobaſſe, perſpectum mihi erat atque exploratum. Et ipſa quoque, vt puto, facilitate & perſpicuitate ſe commendat, praeterquam quod plene & iuſto ordine in ea exhibeantur, quae ad morum doctrinam, iuxta rationem ſpectatam, pertinent. Cumque huius rei periculum feciſſem, ipſa experientia didici, feliciter & ex voto hocce inſtitutum procedere, occaſionemque, variis acceſſionibus amplisſimum moralis theologiae campum locupletandi, mihi ſuppeditari.

Hac proinde ratione ſemel iterumque eam theologiae partem, quae de agendis praecipit, docendo ad finem perduxi, non ſine emolumento illorum, qui huncce mecum decurrerunt campum. Cumque, quae diſſeruiſſem calamo excepta ab iis, qui mea vtebantur inſtitutione, latius dimanarent, & in multorum venirent manus, fuerunt, qui ſuaderent & hortarentur, vt ipſemet ſummam eorum, quae propoſueram, luculentis praeceptionibus comprehenſam, luci publicae exponerem. Fore enim, vt per quam commodum

hoc illis esset, qui meas imposterum frequentaturi essent praelectiones, dum labore cuncta calamo excipiendi, subleuari, & ad alios etiam, quibus copia me audiendi fieri nequit, emolumentum aliquod inde redundare posset. Quibus aliisque rationibus, cum nihil quod momentum traheret, reponere possem, nec vllam temere occasionem academicae pubis, praesertim illorum, qui ab ore meo pendent, commoda promouendi, praetermittere soleam, facile me induci passus sum, vt tandem in publicam lucem institutiones hasce theologiae moralis, prodire sinerem.

Quemadmodum autem philosophiam practicam omnem, tribus commode comprehendi partibus posse existimo, & hac ratione elementa quoque mea philosophiae practicae concinnavi, ita eadem ratione methodoque theologiam moralem dispossui atque partitus sum. Actiones namque hominis regeniti, quas theologia, quam vocant, practica seu moralis considerat, triplici ratione spectari possunt; primo, prout homo regenitus in vitae sanctitate proficere debet, vt vires in eo spirituales augeantur & incrementum capiant; deinde, prout omnes & singulas actiones ad legem diuinam componere studet, vt animum gratum beneficiorumque diuinorum in se collatorum memorem demonstret, seque filium Dei morigerum, & voluntati patris sui, qui est in coelis, obsequi paratum, ostendat, & denique, prout prudenter pericula, quibus circumseptus est, declinare incommoda, quae rectum in vita christiana cursum impedire queant, superare, & mediis legitimis finem optimum vbique, ad diuini nominis gloriam, suamque & aliorum salutem promouendam obtinere potest. Hinc pro triplici hocce obiecto speciali, ea theologiae pars, quae de agendis praecipit, commode iterum in tres partes dispesci potest, quas ita seorsim ordinis caussa tractare licet, & si quae in iis traduntur in ipsa praxi sint coniunctissima, aeque ac ipsa agenda & credenda in praxi indissolubili vinculo inter se sunt coniuncta.

In prima itaque parte eam adhibui methodum, quae medicorum filiis propria est, vt considerata primum velut natura hominis regeniti, ad infirmitates ceu morbos illi adhaerentes procederem, tum sanitatem, ad quam adspirare debet, describerem, signa quoque seu characteres, quibus varii hominum status, aut actiones dignosci possunt, indicarem, & media denique, quibus vita spiritualis non tantum conseruari, sed profectus & incrementum sanctitatis, promoueri potest, subiungerem. Non insolens est, vt morum doctrina hac methodo exhibeatur, quod & alios ante me fecisse noui: mihi autem in prima hacce parte ideo ea placuit, quod viderem, posse per eam apte, concinne, plene, cuncta exhiberi, quae de hocce argumento praecipienda sunt. Occasio mihi hinc suppeditata fuit, discrimen naturae & gratiae paulo fusius, tum generatim, tum speciatim per omnes & singulas

mentis

mentis facultates, cauſſasque praecipuas, quibus originem ſuam varii hominum mores debent, explicandi: quod an hac ratione, & tam diſtincte a quoquam theologorum factum ſit, ignoro, mihi certe nemo, qui hoc eo modo fecerit, innotuit. Quantopere enim mea tractatio ab illorum commentationibus, qui forte de natura & gratia ex inſtituto ſcripſerunt, differat, res ipſa docet, facileque intelligent, qui has cum illa conferre atque componere, operae pretium duxerint. Quod autem paulo prolixior in hocce capite fuerim, nemo mihi vitio vertet, qui ſecum expenderit, diſcrimen naturae & gratiae, vtramque fere in vitae chriſtianae praxi facere paginam. Plurimi namque mortalium in eo falluntur turpiter, quod hocce diſcrimen ignorantes, multis egregiisque virtutibus ſe ornatos putant, quae gratiae, adeoque & fidei ſint documentum certiſſimum, cum tamen meraſint naturae opera, illique, qui ſe iam beatos putant, fidei tamen ſint expertes, adeoque a vera ſalutis via longiſſime adhuc remoti. Eumque etiam in finem, naturae gratiam imitari geſtientis fallaciam detegere vbique atque demonſtrare allaboravi. Fieri autem hoc commode non potuit, vt non ſubinde ex philoſophia quaedam de mentis humanae facultatibus & operationibus repeterentur, cum gratiae & naturae diſcrimen accurate tradi nequeat, niſi hanc pariter ac illam, penitus perſpectam habueris. Ob noſtram itaque, quam ſequimur, tractandi rationem, hoc prorſus neceſſarium fuit: idque eo magis, quod res ipſa quandoque poſtulauerit, vt paulo plenius noſtram de quibusdam exponeremus mentem, de quibus perperam alii ſentiunt, aut erroneas opiniones fauent, aut quae ab aliis, vel a nobis ipſis alibi, breuiter nimis, aut forte paulo obſcurius fuere propoſita. Interim nihil hic attigimus, quod non vſum certiſſimum praeſentiſſimumque in theologia morali, ipſaque vitae chriſtianae praxi, haberet. Ceterum vt primam hancce noſtrae tractationis partem a reliquis diſcernerem, eam theologiae moralis *ſtrictius ſic dictae, nomine inſigniui, quemadmodum* theologiae moralis *latius ſic dictae nomine, reliquas quoque partes comprehendo. Hanc vero &* theologiam practicam *vocare licet, non quidem a fine, cum eo ſenſu tota* theologia *ſit practica, ſed ab obiecto, quia circa agenda verſatur, vt thetica ſeu dogmatica, circa credenda, vti iam in prolegomenis primae partis, a me eſt obſeruatum.*

Altera itaque noſtrae tractationis pars de officiis hominis chriſtiani, ſeu regeniti, praecipit, ſimulque adeo doctrinam vniuerſam de legibus diuinis tum generatim, tum ſpeciatim ſpectatis, exhibet. Hinc & iurisprudentiae diuinae *nomine nobis venit. Cum enim noſtra aetate plurimi fuerint, qui in legibus diuinis iuxta lumen rationis conſiderandis & inueſtigandis ſtudium induſtriamque plane ſingularem collocauerint, operae pretium duxi,*

easdem ſecundum lumen reuelationis ſpectatas, hicce paulo accuratius exhibere. Nimirum, licet lumen rationis quoad principia hic prorſus cum lumine reuelationis conueniat, hoc tamen illi etiam in hocce capite, multis modis praeferendum eſſe, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, dubitauerit. Veriſſima namque licet ſint, quae rationis principia de officiis hominum docent, longius tamen adhuc procedit, & plenius de omnibus nos informat lumen reuelationis: quod vel inde conſtat, quod ratio ſibi relicta tantum ſecundum ſtatum naturae corruptae, hominem conſideret, cum contra lumen reuelationis eum quoque ſecundum ſtatum integritatis, & naturae reſtitutae, contemplari poſſit. Vnde manifeſtum, rationi multa minus cognita eſſe, quae reuelatio euidenter & aperte prodit. Accedit, quod ratio in ſe ſpectata, pleraque inſtituta diuina, quibus leges hypotheticae innituntur, ignoret: vnde in multis eam caecutire neceſſe eſt, de quibus diuina reuelatio nos dubitare non ſinit, quod exemplis luculentiſſimis in ipſa tractatione eſt comprobatum. Neutiquam itaque damnamus illorum laborem, qui ad rationis ductum leges diuinas inueſtigare inſtituerunt, immo laudamus magnopere, & commendamus: commentationes quoque eorum, praeſertim quoad concluſiones quasdam ſpeciales, inſignem illis adferre vtilitatem, qui leges diuinas ſecundum reuelationem conſiderant, & nobis quoque attuliſſe, lubentes fatemur: modo & iterum concedatur, quae deficiunt in lumine rationis, addi atque ſuppleri poſſe ex lumine reuelationis, adeoque cognitionem diuinarum legum, ex lumine reuelationis hauſtam, pleniorem, perfectioremque ea eſſe, quae ex lumine rationis proficiſcitur. Vſus iſtius cognitionis, quam lumen rationis ſuppeditat, in negotiis quibusdam huius vitae, vt pactis, contractibus, foederibus, ſimilibusque, ſe exerit, idque tum maxime, ſi nobis cum illis res ſit, qui aut reuelationem non admittunt, aut rationem potius, quam reuelationem ſequi conſueuerunt, quod multos illorum, qui ſe chriſtianos adpellitant, facere, ipſa proh! dolor, quemlibet docet experientia

Methodo hic eadem inceſſi, qua in elementorum philoſophiae practicae parte ſecunda, vſus ſum, & quae non multum diſcrepat ab ea, qua naturalem iurisprudentiam tradidit SAMVEL PVFENDORFIVS. *Poſſe enim & hac ratione, non totam quidem theologiam moralem, ſed eam tamen eius partem, quae de officiis hominum regenitorum praecipit, commode tradi, iam pridem recte viri quidam docti iudicarunt. Fuiſſe quondam* IVSTO CHRISTOPHORO SCHOMERO, *theologo Roſtochienſi, ingenii & doctrinae laude celebratiſſimo, conſtitutum theologiam quandam moralem eadem, qua* PVFENDORFIVS *in iurisprudentia naturali, vſus eſt, methodo, concinnare, nonnulli perhibuerunt, eamque fuiſſe cauſſam,*

cauſſam, cur ſpecimen *iſtud* theologiae moralis, *quod p'enius deinceps ſub titulo*: theologia moralis ſibi conſtans, *prodiit, adfinem non perduxerit: quod tamen alii negant, fuitque hac de re inter quosdam magni nominis viros diſputatum. Ego vero, vt litem iſtam meam non facio, ita prorſus mihi perſuadeo, eam, qua PVFENDORFIVS vſus eſt in iurisprudentia naturali tradenda, methodum, tam concinnam eſſe, vt operae fecerim pretium, quod eadem in ea theologiae moralis parte, quae de officiis agit, vſus ſim. Quod tamen vt recte capiatur, per methodum hic ſaltem ordinem ac connexionem, praecipue vero accuratam concluſionum ex principiis euidentibus deductionem, non autem res ipſas, aut ipſa principia intelligo. Non enim ex ratione, quod PVFENDORFIVS fecit, ſed ex reuelatione, noſtra probamus, quod theologiae proprium eſt, etſi ſubinde, illuſtrationis cauſſa, rationis ſcita in ſubſidium vocemus. Cumque reuelationis lumen perfectius eſſe & plenius, quam rationis, antea dictum ſit, pleniorem etiam noſtram tractationem eſſe oportet, non hominibus quoque quibuslibet, ſed chriſtianis, ſeu regenitis, accomodatam.*

Quod autem ad principia attinet, cum nec nobis ſecundum rationis ductum iurisprudentiam naturalem tractantibus, PVFENDORFII inſtitutum, ex ſocietatis cuſtodia cuncta deriuantis ſe adprobauerit, nunc ſecundum reuelationem leges diuinas inueſtigantibus, longe ſublimius, idem tamen euidens & adaequatum ſuccurrit principium, vnio videlicet hominum regenitorum cum Deo, ex quo omnia illorum officia, accurate & iuſta ſerie, deriuari poſſunt. Hoc ergo operam dedi, vt praemiſſa de legibus ipſis tractatione luculenta, non tantum ſingula regenitorum officia explicarem & ex ſcriptura ſacra cuncta confirmarem, ſed ex noſtro iuris diuini principio, vnione ſcilicet cum Deo, omnia ordine deriuarem.

Praeterea leges diuinas in abſolutas & hypotheticas diuiſi; hypotheticarum nomine illas deſignans, quae inſtitutum aliquod diuinum, vt matrimonium, ſabbathum, ſacramenta, dominia rerum aut ſimile quid, ſupponunt; quae autem eiusmodi quid non ſupponunt, abſolutas adpellitans. Quo ipſo viam mihi inueniſſe viſus ſum, plurimas maximasque difficultates, quae ceteroquin in iurisprudentia diuina occurrunt, facili negotio ſuperandi. Non enim neceſſe fuerit, leges poſitiuas vniuerſales admittere, cuiusmodi a Deo promulgatas eſſe facilius dicitur, quam probatur. Quaecunque enim ab aliis ad leges poſitiuas vniuerſales referuntur, longe rectius ita explicari poſſunt, vt partim ex legibus abſolutis, ſed ſecundum naturam reſtitutam ſpectatis, partim ex hypotheticis deriuentur. Exemplum praebere poſſunt controuerſiae matrimoniales, in quibus praeſtantiſſimi hactenus viri ingenii periclitati ſunt vires, ſed eo fere ſucceſſu, vt vbi certo

consisterent, pedemque figerent, non inuenirent. Sed plana, ni fallor, & expedita omnia sunt, si leges matrimoniales, vti reuera sunt, hypotheticas, supponentes, ex prima matrimonii institutione cuncta deriuemus. Obviam etiam hac ratione iri potest Socinianis & Arminianis, qui, vt probent Christum noui testamenti esse legislatorem, inter alia exempli loco sacramenta noui testamenti, baptismum & sacram cœnam adferunt. His quod alii ex nostratibus regesserint, suo loco dictum est, quorum nonnulli eousque progressi sunt, vt leges caerimoniales noui testamenti admittendas censuerint, sine vlla quidem necessitate, sacramenta enim, instituta sunt diuina, quibus hominibus beneficium offertur, non leges proprie sic dictae. Interim quilibet ipso iure naturali ad sacramentorum vsum legitimum est obligatus, quippe quod praecipit, vt media nostram salutem promouendi a Deo praescripta, secundum eius voluntatem vsurpemus. Et hasce quidem, similesque leges, quae institutum aliquod praesupponunt, hypotheticas voco. Quodnam autem inter institutum & legem intercedat discrimen, & quod hypotheticarum legum eadem sit obligandi vis, ac absolutarum, & quo pacto hac ratione omnibus, quae moueri solent, dubiis in iurisprudentia divina occurri planissime queat, in ipsa tractatione luculenter, ni fallor, exposui atque demonstraui. Vidi equidem haud ita pridem, virum quendam doctissimum, in obseruatione morali, de distinctione iuris naturalis in absolutum & hypotheticum, item de discrimine iusti, honesti, aequi & decori, *quae* in actis eruditorum Lipsiensibus, supplement. tom. IV. sect. IV. p. 410. *extat, ius diuinum itidem in hypotheticum & absolutum dispescere; sed longe alio hoc eum facere sensu, quam ego id feci, res ipsa, & meae tractationis, cum eius commentatione collatio, facile quemuis condocere potest.*

Vltima denique nostri operis pars, de prudentia christiana generatim, speciatim de pastorali, seu doctorum ecclesiae, praecipit. Diuersae vtique quaestiones sunt, an aliquid liceat, an vero etiam conducat? licet haec illam supponat, & nihil vtile censendum sit, quod non sit licitum. Idque ipse nos iam docuit Paulus apostolus, dum πάντα *inquit,* μοι ἔξεστιν ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, 1. Cor. VI. 12. *Cumque in rebus negotiisque huius seculi, vtilitatis non minus ratio haberi soleat quam iustitiae aut honestatis, in rebus quoque spiritualibus, & ad regni diuini amplificationem spectantibus, vt idem fiat, par est, ne* φρονιμώτεροι *sint* οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς, Luc. XVI. 8. *Atque hoc est, quod paucis in vltima hacce moralis theologiae parte demonstraui; in qua id porro egi, vt ostenderem, quo pacto euidentissima verae prudentiae principia, ad spiritualia applicari queant, vt quilibet christianus ea rite obseruando, suam aliorumque salutem,*

cum

cum ſucceſſit exoptato promouere poſſit. Potuiſſet idem deinceps in omnibus hominum ſtatibus demonſtrari, ut quae chriſtianae prudentiae in iis rite dirigendis, vis ſit eluceſceret; ſed cum ita in infinitum fere haecce commentatio producenda fuiſſet, ſatis eſſe duxi exemplo ſtatus eccleſiaſtici hocce declarare, de quo adeo paulo prolixius egimus, quo pacto in omnibus officii ſui partibus prudentiae quoque leges verbi diuini miniſtri, eccleſiaeque doctores, obſeruare debeant ſummatim exponentes. Ceterum tum in haecce, tum in reliquis operis huius partibus, hinc inde obſeruationes quasdam ſeu annotationes adſperſi, in quibus aut breuius, ac obſcurius dictis lux affunditur, aut dicta quaedam ſcripturae explicantur, aut ſententiae ſingulares virorum doctorum examinantur, aut auctores laudantur, qui argumentum aliquod uberius pertractant. Quae omnia cum ad lectorum commodum ac vtilitatem ſpectent, hoc quoque illis non ingratum fore, ſpero.

Ex dictis itaque quae noſtri inſtituti ſit ratio, quadantenus intelligere licebit: etſi is demum, qui ipſum opus noſtrum, & quidem integrum, perluſtrauerit, accurate, quid in eo praeſtiterimus, perſpecturus ſit. Nec enim cuncta hic indicare, aut edifſerere licet. Nihil ego hocce qualicunque labore, aliorum in hocce genere ſcriptis longe praeſtantiſſimis, detractum cupio. Ingenue potius & cordate, quae iam ab aliis recte & praeclare dicta aut ſcripta ſunt, laudo, illorumque in eccleſiam chriſtianam merita praedico. Simul tamen peritos harum rerum exiſtimatores, eosque odii & liuoris expertes, intellecturos ſpero, non omnino nihil ad hocce ſtudiorum genus me contuliſſe, ſaltem animum eccleſiae, reique litterariae, cumprimis iuuenum, qui mea inſtitutione vtuntur, commoda, pro viribus promouendi, mihi non deeſſe. Eaque in re, cum id quod officii mei eſt, me praeſtitiſſe credam, immo certo ſciam, de aliorum vt magnopere ſollicitus ſim iudiciis, neceſſe non eſt: iniquos autem cenſores, quibus ſolenne eſt, aliorum arrodere labores, cum tamen meliora quae proferant, non habeant, prorſus contemno, cum iam pridem mihi perſpectum ſit, eiusmodi homines maximum ſuaemet exiſtimationi & famae inurere dedecus, ne dicam, quod peccatis ſe obſtringant grauiſſimis, Deoque dictorum omnium pariter ac factorum rationem ſint reddituri. Faxit Deus praepotens, vt eccleſia ex hocce quoque qualicunque labore, commoda quamplurima, fructusque ampliſſimos, uberrimosque percipiat.

INDEX

INDEX

SERIEM PARTIVM THEOLOGIAE MORALIS IN HIS INSTITVTIONIBVS EXHIBENS.

PARTIS PRIMAE

Prolegomena: de natura & indole Theologiae moralis, deque adminiculis ſtudio eius inſeruientibus.

cap. I. de natura & gratia.
- ſect. I. de natura & gratia generatim.
- ſect. II. de diſcrimine naturae & gratiae quoad intellectum & habitus intellectuales.
- ſect. III. de diſcrimine naturae & gratiae quoad conſcientiam.
- ſect. IV. de diſcrimine naturae & gratiae quoad voluntatem & virtutes morales.
- ſect V. de diſcrimine naturae & gratiae quoad facultatem imaginatiuam.
- ſect. VI. de diſcrimine naturae & gratiae quoad adpetitum ſenſitiuum & adfectus.
- ſect. VII. de diſcrimine naturae & gratiae quoad mores ex corporis conſtitutione rebusque externis fluentes.

cap. II. de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, item de tentationibus, vt & de lucta carnis & ſpiritus.

cap. III. de regenitorum ſanctitate & incremento vitae ſpiritualis.

cap. IV. de ſemeiotica theologia, vbi & de dokimaſia ſpirituali.

cap. V. de mediis ſtudium ſanctitatis, incrementumque vitae ſpiritualis promouendi.

PARTIS SECVNDAE

Prolegomena: de natura & indole iurisprudentiae diuinae, deque adminiculis ſtudio eius inſeruientibus.

cap. I. de actionibus hominum, ſpeciatim regenitorum, prout ad normam ſeu legem dirigendae ſunt.

cap. II. de legibus diuinis vniuerſalibus in genere.

cap. III. de legibus diuinis in ſpecie.
- ſect. I. de officiis hominum erga Deum, ſpeciatim de cultu Dei interno.
- ſect. II. de cultu Dei externo, qua leges tum abſolutas, tum hypotheticas.
- ſect. III. de officiis hominum erga ſe ipſos.
- ſect. IV. de officiis hominum erga alios abſolutis.
- ſect. V. de officiis hominum erga alios hypotheticis.
- ſect. VI. de officiis coniugum, parentum & liberorum, dominorum & ſeruorum.
- ſect. VII. de officiis ſummorum imperantium & ciuium.
- ſect. VIII. de officiis miniſtrorum verbi diuini & auditorum.

cap. IV. de mediis legalibus, quibus ad leges diuinas obſeruandas homines compelluntur.

PARTIS TERTIAE

Prolegomena: de natura & indole prudentiae chriſtianae & theologicae, deque adminiculis eo ſpectantibus.

cap. I. de prudentia chriſtiana.

cap. II. de prudentia eccleſiaſtica & paſtorali in genere.

cap. III. de prudentia eccleſiaſtica & paſtorali in ſpecie.

INSTI-

Digitized by Google

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS PRIMA.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE
THEOLOGIAE MORALIS DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

CRedendorum & agendorum nexus: illorumque neceſſitas ante agenda, §. I.
Agenda a credendis ſeparanda non eſſe, probatur ſcripturae teſtimoniis, §. II.
vt &, ex natura theologiae archetypae, §. III.
Separatim tamen agenda conſiderari poſſunt: vnde theologia practica, §. IV.
Theologiae moralis ſtricte ſic dictae, definitio, §. V.
Eſt ſcientia, adeoque cognitio vera, §. VI.
certa, §. VII.
viua & efficax, §. VIII.
hinc & cum ſenſu & experientia ſpirituali coniuncta, §. IX.
eſt porro, ſcientia practica, §. X.
& quidem habitualis, pro principio vnico habens ſcripturam ſacram, §. XI.
obiectum eius, atque ſubiectum, §. XII.
Cauſae theologiae moralis, efficiens, meritoria, inſtrumentalis, §. XIII.
Finis, §. XIV.
Adminicula ſummatim indicantur, §. XV.
Scripturae ſacrae lectio, §. XVI.
Naturae, praeſertim reſtitutae, conſideratio, §. XVII.
Lectio aliorum ſcriptorum, quorum magna varietas, §. XVIII.
Quinam ex eccleſiae patribus huc faciant, §. XIX.
Speciatim de Auguſtino, aliisque, §. XX.
Scholaſtici quid huc conferant, §. XXI.
Item ſcriptores theologiae moralis ſyſtematici recentiores, apud Pontificios, §. XXII.
Lutheranos, §. XXIII.

Reformatos, §. XXIV.
De Scriptoribus aſceticis, §. XXV.
Item, myſticis: myſticae theologiae origo, §. XXVI.
Purioris, quae a morali non differt, ex ipſa Scriptura ſacra repetenda, §. XXVII.
Commixtio eius cum philoſophia Platonica, §. XXVIII.
In unum corpus redacta eſt a Dionyſio Areopagita, §. XXIX.
Quo facto in occidentali eccleſia efflorueriit, §. XXX.
Scholaſtica theologia occaſionem dedit theologiae myſticae diligentius excolendae, §. XXXI.
Facies ſtatusque theologiae myſticae, poſt reformationem Lutheri, §. XXXII.
Quid in ſcriptoribus myſticis reprehendendum, §. XXXIII.
Quid laudandum, §. XXXIV.
Uſus exemplorum & hiſtoriarum in theologia morali, §. XXXV.
Philoſophia moralis quid huc conferat, §. XXXVI.
Methodus, ratioque primam hanc partem tractandi, §. XXXVII.

§. I.

ETſi ea, circa quae theologia occupatur, in credenda & agenda, diſpeſci ſoleant, * arctiſſimo tamen vinculo haec inter ſe coniuncta ſunt, nec diuelli vlla ratione debent. Credenda namque praecedere debent, niſi quis exiſtimauerit, ambulari homines commode in tenebris poſſe, aut fructum dari ſine arbore. Vult Deus omnes homines ſaluari, ſed ita, vt ad agnitionem veritatis perueniant. *1 Tim. II, 4.* Et ſi quis pie viuere cupit, neceſſe eſt, vt Moſen audiat atque Prophetas. *Luc. XVI, 29.* add. *Prouerb. I, 2. 3. Eſa. XI, 9. Ioan. V, 39. 2 Tim. III. 15. 16. 17.*

* Duobus hiſce capitibus omnem theologiae ambitum, non recentiores tantum, ſed & veteres circumſcribunt. Confeſſor ille Laicus in Concilio Nicaeno, apud SOCRATEM *Lib. 1. c. 8*, ita loquitur: *Chriſtus certe & apoſtoli, artem dialecticam nobis neutiquam tradiderunt, neque inanes fallacias,* ἀλλὰ γυμνὴν γνώμην πίστει νῦν καλοῖς ἔργοις φυλαττομένην, *ſed apertam doctrinam, fide ſeruandam & bonis operibus.* AVGVSTINVS: *In his, quae aperte in Scriptura poſita ſunt, inuenientur illa omnia, quae continent fidem, moresque viuendi, ſpem ſcilicet, atque charitatem: de doctrina chriſtiana lib. 2. cap. 9.* add. LACTANTIVS *lib. 3. de falſa Sapientia: cap. 30.*

§. II.

Ad praxin vero vitae cum credenda comparata ſint, haec, quae coniunctiſſima eſſe debent, ſeparare, nefas fuerit. Eſt namque theologia ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, ſed τῆς κατ' εὐσέβειαν, & quidem ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου *ſub ſpe, ſeu ad ſpem vitae aeternae, Tit. I, 1. conf. 1 Tim. VI, 3.* idemque eſt *ſpiritus ſcientiae, & reuerentiae Domini, Eſa. XI, 2.* Vnde Chriſtus ait: *ſi haec ſciatis, beati eſtis, ſi iſta praeſtetis, Ioan. XIII, 17.* Scientia, praxi deſtituta, *inflat*, charitas autem *aedificat*, *1 Cor. VIII, 1.* add. *Matth. VII, 21.* item *24. ſeqq. Rom. II, 13. 1 Cor. XIII. 1. 2. Iacob. I, 22. 23. III, 17.*

§. III.

Idem ex natura theologiae archetypae, quae in Deo eſt, patet. Vt enim τὸ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως in eo admiramur,

Rom.

Rom. XI, 33. ita non minus τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας in eo pie veneramur, *Rom. II, 4.* Et vt ſumma omnis praxeos in amore continetur, *Gal. V, 6.* ita Deus eſt ipſe amor *1 Ioh. IV, 8.* Hinc &, cum imago Dei, ad quam conditi ſumus, in nobis reſtauranda eſt, non minus *in cognitione, Coloſſ III, 10.* quam *iuſtitia & ſanctitate* proficimus, *Eph. IV, 24.* Imago vero diuina, vt omnium perfectiſſime in Chriſto relucet, ita in eo non tantum reconditi ſunt *omnes theſauri ſapientiae & cognitionis Col. II, 3.* ſed idem in omni virtutum genere, ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt veſtigiis eius inſiſtamus, *1 Petr. II, 21.* add. *Matth. XI, 29.* Poſſet idem ex natura & conditione hominis, item ipſa articulorum fidei ſeu credendorum inductione, probari: ſed ea nunc mittimus.

§. IV.

Interim nihil obſtat, quo minus peculiaris theologiae pars conſtituatur, quae ſpeciatim de agendis praecipiat. Etſi enim in praxi vitae chriſtianae, credenda & agenda ſint coniunctiſſima, diſtincte tamen & credenda & agenda, ſtricte ſic dicta, conſiderari poſſunt. Quamuis fieri vix poſſit, vt non in ipſa credendorum tractatione, ad agenda, & vice verſa, in agendorum conſideratione, ad credenda, ſubinde reſpiciatur. Ea vero theologiae pars, quae agenda ſeorſim conſiderat, *practica* vocari ſolet, ab obiecto ſcilicet, non a fine. Ratione finis enim tota theologia practica eſt. Dicitur & *moralis*, voce iſta latius accepta. Etenim, cum agenda ad tres reuocari claſſes queant, * quarum prima ea, quae ad vitae ſpiritualis incrementum pertinent, altera actiones regenitorum ad legem diuinam, tertia, easdem ad regulas prudentiae chriſtianae, exigendas, complectitur, fas nobis fuerit, voce iſta ſtrictius ſumta, quae primae claſſis agenda conſiderat, *theologiam moralem*, adpellitare.

* Eadem hic eſt ratio theologiae, ac philoſophiae practicae. Vtriusque tres commode conſtitui poſſunt partes, pro obiectorum diuerſitate. Pro obiecti enim formalis diuerſitate, diuerſas aut diſciplinas, aut diſciplinae vnius partes conſtitui poſſe, notum eſt. Iam vero aliud obiectum habet theologia moralis ſtricte ſic dicta, incrementum ſcilicet vitae ſpiritualis, aliud iurisprudentia diuina, ſcilicet actiones hominum ad leges dirigendas, aliud prudentia chriſtiana, actiones ad regulas prudentiae chriſtianae ac theologicae componendas. Eodem fere modo philoſophiae practicae tres partes conſtitui, ethicam, homini ad ſummam felicitatem viam monſtrantem, iurisprudentiam naturalem, & prudentiam ciuilem, quarum illa ad leges naturales, haec ad prudentiam ciuilem, actiones hominum componere docet. conf. *elem. philoſoph. pract. part* 1. *cap.* 1. §. 3. Vt vero *ethicae* vox aut generaliter ſumitur pro tota philoſophia practica, quo ſenſu veterum quidam totam philoſophiam in *logicam, phyſicam* & *ethicam* diuiſere, vid. DIOGENES LAERTIVS *in vita Epicuri p.* 609. SENECA *epiſt.* 129. aut ſpeciali ter pro *prima practicae philoſophiae* parte: ita nunc mihi etiam liceat vocem *theologiae moralis* ſpeciatim pro ea parte vſurpare, quae de vitae ſpiritualis incrementis, mediisque eo ſpectantibus

ſtantibus, praecipit, licet in latiori etiam ſignificatione, iurisprudentiam diuinam, & prudentiam chriſtianam complectatur.

§. V.

Per theologiam itaque moralem, ſtricte ſic dictam, intelligimus ſcientiam practicam, ſecundum diuinarum litterarum ductum, docentem, quo pacto homines regeniti, in vita ſpirituali ad diuinae imaginis vlteriorem reſtaurationem magis magisque proficere debeant, donec tandem, depoſita poſt mortem omni imperfectione, aeternae & ſummae felicitatis participes fiant.

§. VI.

Scientiam, dum eam vocamus, ſumpta iſta voce in ſignificatione theologica, & vt in ſcriptura ſacra ſumi conſueuit, veram hanc cognitionem eſſe ſupponimus. Falſa enim & erronea cognitio, ne quidem *ſcientiae*, multo minus, *theologiae* nomine digna eſt. Habet haec auctorem Deum, qui mentiri nequit. *Num. XXIII, 19.* Summus eius magiſter ipſe Chriſtus eſt, qui *& vita, & via & veritas eſt, Ioan. XIV, 6.* non excluſo Spiritu Sancto, qui eſt *ſpiritus veritatis, quem mundus accipere nequit, Ioan. XIV, 17.* Procul itaque faceſſere iubemus, omnes haereticorum, aliorumque errores, qui ſiue circa credenda, ſiue circa agenda verſentur, vitae tamen etiam ſanctitati noxii ſunt, licet directe alii, alii indirecte.

§. VII.

Cum enim cognitio vera, vel certa ſit, vel probabilis, hic *certam* intelligi, manifeſtum eſt. Nec enim alia *ſcientiae* nomen promeretur. Diuina nimirum nititur auctoritate, quae fallere nequit. Sermo ille propheticus, ex quo cognitio haec fluit, *βεβαιότερος* eſt, *2 Petr. I, 19.* cui ſi quis fidem habeat, nullatenus decipitur. Locuti enim ſunt viri iſti ſancti, *φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου ibid. v. 21.* Atque ille ipſe Spiritus teſtatur in cordibus fidelium, haec vera eſſe. Cuius teſtimonio nihil certius eſſe poteſt. *Accepimus*, inquit Paulus, *non ſpiritum huius mundi, ſed ſpiritum ex Deo, ἵνα εἰδῶμεν, vt ſciamus, quae a Deo nobis gratificata ſunt. 1 Cor. II, 12.* conf. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2. 2 Cor. IV, 13. 2 Tim. I, 12.* Scepticiſmum itaque omnem, theoreticum pariter ac practicum, procul hinc abeſſe iubemus, qui cum iſta cognitionis diuinae certitudine, conſiſtere nequit.

§. VIII.

Non ſufficit, hanc cognitionem, quae ſcientiae nomine, iuxta ſcripturae ſacrae ſtilum, nobis venit, eſſe veram & certam, requiritur etiam vt *viua* ſit, & *efficax*. Ceteroquin enim parum nobis prodeſſet. Namque omnis cognitio & ſcientia in ſpiritualibus eo tendere debet, vt in praxi

praxi vitae, viua fiat & ſalutaris: ideoque credenda cum agendis arctiſſimo vinculo coniuncta eſſe, antea demonſtrauimus. Hinc & ſcriptura, veram cognitionem cum praxi operum coniunctam eſſe, docet. De ſe ipſo Chriſtus: *& noui eum & verbum eius ſeruo. Ioan. IIX, 55.* & de hominibus, *ſi haec ſciatis, beati eſtis, ſi iſta praeſtetis. Cap. XIII, 17.* Sic & de verbo euangelii Paulus: *& eſt fructificans, quemadmodum etiam in vobis, a quo die audiuiſtis, & cognouiſtis gratiam Dei in veritate, Coloſſ. I, 6.* conf. *& v. 9. & 10.* Hinc & ſapientia ſuperna *plena dicitur bonorum fructuum, Iacob. III, 17.* Planiſſime Ioannes: *ſi quis dicat, noui eum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt. 1 Ioan. II, 4.* conf. & *cap. III, 6.* it. *Iob. XXVIII, 28.* vt & *Rom. II, 18. 22. 23.*

§. IX.

Qui ita efficaciter & ſalutariter veritatem diuinam cognoſcit, αἴσθησιν quoque, hoc eſt, *ſenſum*, ſeu *experientiam* rerum diuinarum habet, *Pſ. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr. VI, 4. 5.* Hinc ἐπίγνωσιν & αἴσθησιν iungit Apoſtolus *Phil. I, 9.* Quae αἴσθησις vt earum rerum eſt, quae experientia ſentiuntur, ita vel maxime in iis adeſſe debet, qui habitum theologiae ſibi vindicant, quamquam nemo qui vera & viua fide praeditus eſt, eius expers cenſeri debeat. * Multum autem referre, an aliquis aliquid cognitione, *vera* quidem, in quantum conceptus eius conceptibus ſcripturae ſacrae conformes ſunt, ſed *mortua*, & *inefficaci*, an contra *viua*, *efficaci*, ſenſuque & experientia ſpirituali, adeoque *ſalutariter*, cognoſcat, conſtat inter omnes, ** & vel ea, quae in rebus naturalibus datur experientia, quemlibet condocere poteſt.

* Bene hoc explicat B. SALOMO GLASSIVS, *agnitio* (ἐπίγνωσις) *haec, eſt viua fides in Chriſtum, Tit. 1, 1. Ioan. XVII, 3. Eſ. LIII, 11. Eam comitatur* αἴσθησις *ſenſus, hoc eſt, experientia interior animae, ſeu interius Spiritus S. in corde teſtimonium, de gratia Dei, & adoptione ad ſalutem, de quo Rom. V, 1. 5. IIX, 16. 17. XIV, 17. Ebr. V, 17. Rhetor. ſacr. p. 357.*

** Hinc cum iuxta notiſſimam illam ſtudii theologici regulam, praeter orationem, & meditationem, tentatio quoque theologum faciat, B. LVTHERVS ipſe hoc ita explicat: *docet tentatio non ſolum ſcire, ſed etiam ſentire & experiri certitudinem, veritatem, ſuauitatem, efficaciam & conſolationem verbi, quod id ſapientia ſit ſupra omnem ſapientiam: ſuper Pſ. CXIX.* Quem locum etiam adfert ABRAHAMVS CALOVIVS *in paedia theolog. p. 75.*

§. X.

Scientiam praeterea hanc vocauimus *practicam.* Non ſcilicet *a fine*, quippe quo pacto reuera omnis cognitio & ſcientia theologica, vt antea indicatum, practica eſt, & ea etiam theologiae pars, quae circa credenda verſatur, practica dici poteſt: ſed *ab obiecto*, quia circa agenda verſatur. Cumque etiam iurisprudentia diuina, & prudentia chriſtiana circa agenda verſentur, hoc recte generis loco a nobis poſitum, manifeſtum eſt.

§. XI.

§. XI.

Non qualemcunque etiam ſcientiam practicam, ſed habitualem intelligimus, per quam non tantum, qui ea praeditus eſt, proficere in vitae ſpiritualis incremento poſſit, ſed quae ad docendum etiam alios eum aptum reddat, vt homo Dei ἄρτιος ſit, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος *2 Tim. III, 17.* Ab hac enim ſcientia habituali, theologi denominantur, quae denominatio in homines ſimpliciores, & docendi imperitos, non cadit. Principium autem, norma & regula vnica, ſcientiae huius, quam in diſcendo & docendo ſequi debemus, eſt ſcriptura ſacra, * quae abunde ſufficienterque ea omnia tradit, quae non tantum ad credenda, ſed etiam ad agenda pertinent. *2 Tim. III, 16. Rom. XV, 4.*

* Unde quodnam inter theologiam, & philoſophiam moralem diſcrimen, intercedat, patet. Differunt ſcilicet principio cognoſcendi: quod in theologia morali eſt *reuelatio*, in philoſophia *recta ratio*. Ratio vero, cum in hacce parte vel maxime deficiat, & nec mali, peccarorumque originem, ac corruptionis profunditatem, nec media inde eluctandi, & ad veram felicitatem, vitaeque ſanctitatem perueniendi, aut, quod theologiae morali proprium eſt, in ea rite proficiendi, perſpecta habeat, & ea omnia, quae gratia efficit, in quibus praecipuum moralis theologiae caput conſiſtit, ignorer, ad multa omnino capita hocce ſe extendere diſcrimen, manifeſtum eſt, conf. quae hac de re dixi, *in elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 1. §. 24. ſqq.* Addi poſſunt, quae de inſufficientia luminis naturalis ad ſalutem paſſim diſputari ſolent. Qui *legem diuinam*, principium cognoſcendi in theologia morali vocant, de ea ſpeciatim in theologiae moralis parte, quae de officiis praecipit, quamue nos *iurispr. diuinam* vocamus, loquuntur.

§. XII.

Obiectum theologiae moralis, eſt incrementum hominum regenitorum in vita ſpirituali. Subiectum vero, ſcilicet operationis, vt loqui ſolent, ſunt homines regeniti, in quantum in virtute & pietate, ſeu vita ſpirituali creſcere atque proficere poſſunt. Vbi nunc quidem ſupponimus, quod fuſius alibi demonſtratur, cum ante conuerſionem in peccatis homines eſſent mortui, poſt vires in regeneratione per fidem acceptas, eos in vita ſpirituali creſcere, ac proficere poſſe, *Epheſ. III, 16. 19. IV, 13. 14. Phil. I, 9. 1 Ioan. II, 12. 13. 14. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Quemadmodum vero per gratiam, non vero per naturam, homo id habet, quod proficere in vita ſpirituali poſſit; ita ad obiectum hocce legitime tractandum, neceſſe eſt, vt expoſito naturae & gratiae diſcrimine, quae inbecillitates regenitis adhuc adhaereant, indicetur, tum quae vitae illa ſanctitas ſit, ad quam contendere debeant, exponatur, & denique media ſuppeditentur, per quae ſuperatis obſtaculis, remotisque infirmitatibus, in ſanctitate, vitaque ſpirituali proficere queant. Id quod ex ipſa luculentius conſtabit tractatione.

§. XIII.

Ceterum licet homo ipſe per vires ſpirituales in regeneratione acceptas, ad hocce incrementum vitae ſpiritualis aliquid conferre queat,

queat, quia tamen gratiae & quidem cooperantis opus eſt, cauſſa eius efficiens principalis eſt, atque manet Deus triunus, pater *Phil. I, 6. 1 Theſſ. V, 23,* filius *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* & ſpiritus ſanctus *Tit. III, 5. Rom. I. 4. VIII, 14. 26. 1 Cor. III, 16.* Chriſtus vero non tantum cum patre & ſpiritu ſancto vitam hanc ſpiritualem in nobis producit, auget, conſeruat, ſed ſuo merito etiam eam nobis acquiſiuit. *Ebr. IX, 4. Rom. VI, 6. 8. Gal. III, 14.* Cauſſa denique inſtrumentalis eſt verbum & ſacramenta, *1. Ioh. III, 9. Pſ. CXIX, 11. Luc. VIII, 15. Tit. III, 5. Rom. VI, 3. 5. 1 Petr. III, 21.* accedentibus ex parte hominis variis exercitationum ſpiritualium generibus: de quibus ſuo loco ex inſtituto exponetur.

§. XIV.

Finis proximus, eſt vlterior reſtauratio imaginis diuinae. Licet enim iam in regeneratione deſtructio imaginis ſatanae, & reſtauratio imaginis diuinae incipiat, *Ioh. III, 3. 6.* in renouatione tamen, ſeu ſanctificatione vtraque continuanda, docente diſerte Apoſtolo, *Epheſ. IV. 22.* & *Col. III, 10.* At in hac vita perfecta eius reſtauratio non obtinetur, *1 Cor. XIII, 12. Ebr. XII, 1.* ſed in futura demum vita, *1 Ioan. III, 2.* in qua adeo ſummae & perfectae felicitatis reddimur participes, non vllo noſtro merito, ſed gratia & miſericordia Dei, meritoque Chriſti, vera fide apprehenſo, *Ioan. III, 16. Rom. VI, 23. Epheſ. II, 8.*

§. XV.

Vt in ſtudio theologiae moralis rite aliquis proficiat, non negligenda ſunt ſubſidia, praeter viuae vocis inſtitutionem, huc vel maxime comparata. * Ea ſunt: ſcripturae ſacrae, eorum praecipue librorum, in quibus velut ex inſtituto moralia tractantur, diligens & attenta lectio & meditatio; naturae praeterea, praeſertim reſtitutae, accurata conſideratio, & cum corrupta, ad vtriusque diſcrimen eo rectius intelligendum, comparatio; & librorum denique, quibus hanc theologiae partem veteres pariter ac recentiores inſtruxerunt, cauta & cum δοκιμασία coniuncta, lectio.

* Quae generatim ſtudio theologico inſeruiunt media, orationem, meditationem, tentationem, nunc ſupponimus.

§. XVI.

Scripturam ſacram nunc non tanquam principium, ſed tanquam fontem vberrimum omnis ſapientiae diuinae conſideramus. Ea ingentes ſolidioris doctrinae theſauros nobis recludit: de vita praecipue hominis recte inſtituenda tam plene nos inſtruit, vt vel eo praecipue argumento, eius ἐξοχὴν prae ſcriptis humanis omnibus, ipſamque θεοπνευςίαν comprobare nonnulli adgreſſi ſint. * Nec vllus ſcripturae

liber, qui non aut exemplis, aut praeceptis, dogmatibusque nos inſtruat. Sermones tamen varios ipſius ſeruatoris,** epiſtolasque Paulinas*** vel maxime huic inſeruire inſtituto conſtat: ex veteri etiam teſtamento ſcripta Salomonaea,**** praeſertim ſi vbique ad veros & genuinos chriſtianarum actionum fontes reſpiciatur: ceteroquin pleraque ad eam potius moralis theologiae partem, quae de officiis, deque chriſtiana prudentia praecipit, ſpectare, palam eſt.

* Id ex inſtituto agit VINCENTIVS PLACCIVS, in libro, cui titulum fecit: *philoſophiae moralis plenioris fi uctus praecipuus* &c. add. quae in compendio hac de re diximus *element. philoſ. prat. part.* 1. *cap.* 6. §. 55. *ſqq.*

** Moralem doctrinam ſeu *Ethicam Chriſti*, patrum teſtimoniis illuſtratam, lingua Germanica dedit ERNESTVS SALOMO CYPRIANVS, V. C. Coburgi MDCCVII. 8uo.

*** Etſi enim in grauiſſimis fidei capitibus plerumque occupatus ſit diuinus ſcriptor, nullam tamen occaſionem ad praxin vitae dogmata traducendi, praetermittit.

**** Scripta Salomonaea ob inſignem, quem in moralibus vſum habeant, generatim commendat HENRICVS IVLIVS SCHEVRLIVS *bibliograph. moral. pag.* 97. Quod tamen recte capiendum. Finem ſcopumque eorum non allequuntur, qui intra vſus philoſophicos ſubſiſtunt, non aliter, quam Phaedri fabulas, aut Theognidis ſententias ea legentes, nec ſublimius quid ibi quaerentes. Nec alia tamen videtur mens eſſe GABRIELI NAVDAEO, dum Salomonis ſcripta, cum libro ſapientiae & eccleſiaſtico ita commendat: *quorum ſic eſt vniverſalis doctrina, ſic apta & caſtigata methodus, vt, quemadmodum etiam de oratione dominica dicitur, omnium hominum generi vtiles eſſe poſſint, chriſtianis, ethnicis, philoſophis, religioſis, piis, impiis, ac propterea ſine flagitio in hoc cenſu librorum praetermitti non debent*; *bibliograph. polit. p.* 503. ex edit. Thomae Crenii. Mentem profanam, ſummamque in theologicis imperitiam, clarius prodere non potuiſſet NAVDAEVS, vir alias haud indoctus. Ad vſum ab eo indicatum cum maxime etiam comparata ſint VICTORINI STRIGELII *in prouerbia & Eccleſiaſten commentaria*, quid de iis cenſendum ſit, palam eſt. Fuerunt etiam, qui dogmata Salomonaea in ordinem quendam ſyſtematicum redigere conati ſunt, vt IOSEPHVS HALLVS, cuius extat *ethica, politica & oeconomica Salomonaea*, Anglice ſcripta: ſed in linguam Germanicam conuerſa. Idem inſtitutum fuit auctoris anonymi, qui lingua Gallicana ſcripſit: *conſilia Salomonis, ſiue collecta Salomonis axiomata, maxime neceſſaria homini, vt ſe ipſum ſapienter dirigat*; quae & latino ſermone prodierunt Coloniae Agrippinae, anno MDCXCIV. 12. haud ita pridem etiam in linguam Germanicam translata.

§. XVII.

Naturae praeterea, praeſertim reſtitutae, conſideratio, & cum corrupta comparatio, profectus in hoc ſtudiorum genere, plurimum iuuat.* Naturae autem voce, humanam intelligimus, eadem facultates omnes mentis corporisque connotantes, quas perſpectas accurate habere, earumque diſcrimen, ſi tum in ſumma, in qua omnes naſcuntur homines, corruptione, per educationem, aliasque cauſſas morales naturalesque, mirifice aucta, tum in reſtitutione, quae per Numinis gratiam illis obtingit, ſpectentur, tenere, plurimum profecto refert. Namque, quam ex ipſa rerum conſideratione haurimus, notitiam, accuratiorem ſolidioremque eſſe, quam quae ex humanis libris ſaltem,

tem, aut aliorum relatione accipitur, etiam praeſtantiorum philoſophorum ſcitum eſt.

* Hoc eſt, quod alii dicunt, cum *libro ſcripturae*, conlungendum ſedulo eſſe *librum conſcientiae*. Eoque referenda ſed recte quoque intelligenda ſunt, quae B. IO. ARNDIVS *de magno & interno hominis regeniti theſauro*, ex inſtituto, *lib. 3. de vero chriſtianismo*, diſſerit.

§. XVIII.

Vltimum denique locum ſcripta varia & libri eruditorum tenent, quorum in moralis theologiae ſtudio, vſus aliquis eſſe poteſt. Sunt iſti vel veterum eccleſiae doctorum vel recentiorum: & horum iterum ſyſtematici ſunt alii, alii aſcetici, quorſum myſticorum, quos vocant, ſcripta referre licet: nec negligendi, qui exemplis & hiſtoriis hanc theologiae partem inſtruunt promouentque: quemadmodum, & ex philoſophiae moralis ſcriptoribus, nonnulli, ſpeciatim characteriſtici, non omnino nullius vſus ſunt.

§. XIX.

Ex patribus, * primo quidem ſeculo CLEMENS ROMANVS, POLYCARPVS & IGNATIVS, in epiſtolis genuinis, ſparſim quaedam dabunt, cum dogmatibus more apoſtolorum ea, quae ad mores formandos, vitaeque ſanctitatem promouendam pertinent, coniungentes: nonnulla etiam, ſed itidem ſparſim fere, ſeculo ſecundo IVSTINVS MARTYR & IRENAEVS, & ſeculo tertio TERTVLLIANVS, ORIGENES, GREGORIVS Neocaeſarienſis, CLEMENS ALEXANDRINVS, CYPRIANVS: etſi ex his quidam Platonica dogmata, aut alios errores admiſcentes, purioris doctrinae moralis fontes, haud parum coinquinauerint. Seculo quarto BASILIVS M. GREGORIVS vterque, NAZIANZENVS, atque NYSSENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, aliique, partim ex inſtituto, partim aliud velut agendo, praeſertim in homiliis, ad hunc ſcopum perquam accommodatis, ſedulo inculcarunt, quae vitae ſanctioris ſtudium promouere poſſunt: ſed omnibus tamen dubiam hic palmam reddit MACARIVS ille Aegyptius, tum in homiliis, tum in aliis opuſculis: earum quippe rerum, quae ad interiorem animi culturam pertinent, callentiſſimus, & hoc nomine a quibusdam inter myſticos ſcriptores relatus.

* Summatim praecipuos patrum, qui nonnulla ad noſtrum inſtitutum ſpectantia ſcripſerunt, indicaſſe ſuffecerit: de quibus prolixius, ſingula illorum ſcripta ediſſerendo, ago in *hiſtoria critica theologiae moralis*, quam ſelectis quibusdam diſcipulis tradere ſoleo. Recenſet ea ceteroquin etiam GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in introductione *in vniverſam theologiae moralis, cum dogmaticae, tum pragmaticae ſtudium*. Canones conciliorum, eorumque collectores, idem iungit, & poſt eum alii. At ad eccleſiae diſciplinam comparati iſti fuerunt: quae ad interiorem animi culturam faciunt, inde non diſcas, adeoque ad theologiam moralem, proprie ſic dictam, parum faciunt.

§. XX.

Superſunt AVGVSTINVS & HIERONYMVS, quos ad ſeculum quintum nonnulli referunt: qui vt omnes theologiae partes, ita eam quoque, quae de moribus tractat, variis ſcriptis illuſtrarunt: idque AVGVSTINVS praecipue tanta ingenii felicitate praeſtitit,* vt velut oraculum aliquod occidentalis eccleſiae euaderet, & ex eo tempore, tanto quis, in theologia etiam morali doctior cenſeretur, quanto rectius Auguſtini mentem teneret. Circa officia etiam cum varias quaeſtiones moueret, caſusque dubios euolueret, occaſionem ſcholaſticis praebuit, hiſce eius veſtigiis diligenter inſiſtendi. Certamina praeterea, quae illi tum, aliisue, cum Pelagianis interceſſerunt,** occaſionem dederunt, doctrinam de gratia atque natura diligentius excolendi, quam in morali theologia vtramque facere paginam, notum eſt, & ex dicendis conſtabit. De reliquis, qui patrum adhuc nomine veniunt, LEONE I. ſeu magno, SALVIANO, ISIDORO, GREGORIO M. aliisque, pro ſeculi, quo vixerunt, conditione, ferendum iudicium.

* Scripta AVGVSTINI pariter ac HIERONYMI moralia, alibi enumero. In praeſenti facere non poſſum, quin libros AVGVSTINI duos, *de moribus eccleſiae catholicae & Manichaeorum* commemorem, in quorum priori, velut compendium aliquod moralis theologiae exhibet, iisdem principiis ſuperſtructum, quibus & nos inſiſtimus. Fundamenti loco ponit, ſolum Deum animae noſtrae ſummum eſſe bonum: indeque concludit, Deum ſupra omnia amandum: virtutes autem nihil aliud quam diuerſos amoris huius diuini modos eſſe, accurate oſtendit.

** De quibus praeter veteres, GERARDVS IOAN. VOSSIVS, HENRICVS NORISIVS, aliique ex inſtituto.

§. XXI.

Cum ſcholaſtica theologia etiam ſyſtematica originem cepit,* cum ad vtramque certis gradibus via ſtrata eſſet. Neque dogmaticam ſaltem, ſed moralem etiam theologiam, ſuis ſyſtematibus complectebantur veteres ſcholaſtici. In qua quidem Ariſtotelicae philoſophiae, legumque eccleſiaſticarum, ciuiliumque, cum theologia ex ſententiis patrum hauſta, mixtura, admodum monſtroſa, ſi quid vel maxime bonae frugis reperiatur, ad hanc, de qua loquimur, moralis theologiae partem parum facit. De officiis enim ſaltem, actionibusque ad leges componendis, variisque hinc reſultantibus caſibus, disceptabant, de interiori animi cultura parum ſolliciti. Hanc ergo moralis theologiae partem, velut derelictam occupaturi alii, patrum quorundam, qui Platonica puriori doctrinae admiſcuerunt, arripuerunt ſcripta: vnde myſticae theologiae cultura: cuius adeo vt in tractandi methodo, ita in obiecto quoque, a ſcholaſtica,

a ſcholaſtica, magna erat diuerſitas. Scholaſtica enim eam, quae de officiis praecipit, maxime inſtruebat theologiae moraliis, latiùs ſic dictae, partem: quae interiorem animi culturam reſpicit, a myſticis colebatur, de quibus deinceps.

* Conf. IOAN. MICHAELIS LANGII, viri celeberrimi, diſſertatio prooemialis, *de origine & progreſſu theologiae moralis ſyſtematicae*, Io. Conradi Durrii, compendio Theologiae moralis, praemiſſa §. 7. *ſeqq.*

§. XXII.

Syſtematicam docendi theologiam tum dogmaticam, tum moralem, rationem, non tantum retinuerunt Pontificii, ſed & qui poſt felicem eccleſiae a foediſſimis erroribus repurgationem ab illis recedere coacti ſunt, tum noſtrae eccleſiae doctores, tum & Reformati, aliique. Et Pontificiorum quidem, qui moralis theologiae vaſta dedere volumina, ingens eſt numerus, ſiue in Thomam de Aquino commentati ſint, ſiue ſub titulo, *inſtitutionum moralium*, aut de *iuſtitia & iure*, aut de *virtutibus & vitiis*, vel de *quatuor virtutibus cardinalibus* ſimilibusque, ſuum executi ſint inſtitutum. * Praeterquam vero, quod veterum ſcholaſticorum vitia adeo non emendauerint, vt nouis etiam erroribus ea auxerint: ** ad iſtum, quem nobis conſtituimus finem, non pertingunt, officiorum ſaltem externorum, & quae huc pertinent, conſideratione, tractationem ſuam circumſcribentes, eoque nomine ſi quid commodi afferre poſſunt, iurisprudentiae diuinae potius ſtudio inſeruientes.

* Praecipuos recenſet GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, *in introduct. in theol. moral. ſtud. cap. 9. ſeq.* add. IO. FRIDERICVS MAYERVS *in bibliotheca ſcriptorum theol. moralis Pontificiorum*, Aegidii Strauchii theologiae morali adiecta.

** Nota ſunt recentiorum, quos vocant, Moraliſtarum, ſpeciatim Ieſuitarum dogmata, de aequiuocationibus & reſeruationibus mentalibus, probabili conſcientia, methodo dirigendi intentionem, peccato philoſophico, & reliqua, Romanenſium etiam quibusdam explóſa, ſpeciatim LVDOVICO MONTALTIO, ſeu BLASIO PASCHALI in *litteris provincial.* & WENDROCKIO ſeu NICOLIO, qui notas ad eas ſcripſit, add. quae dixi in *hiſtoria juris natural.* §. 11. *ſeqq.* Huc pertinet liber, gallica lingua ſcriptus: *La Morale des Jeſuites extraite fidelement de leurs livres, &c.* cuius editio tertia anno MDCCII. prodiit. Ceterum quae HVGO GROTIVS *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 52. in laudem ſcholaſticorum adfert, tanti non ſunt, inducere vt aliquem poſſint, vt credat, multum bonae frugis ex illorum ſcriptis hauriri poſſe.

§. XXIII.

Cum B. MARTINI LVTHERI opera priſtina facies, abſterſis ſordibus, theologiae tum dogmaticae, tum morali reddita eſſet, initio quidem credenda & agenda, vti reuera inter ſe coniunctiſſima ſunt, ita coniunctim etiam tractabant theologi. * Mox conſultum nonnulli putantes, haec ſeorſim tradere, eam praecipue partem, quae de offi-

ciis praecipit, exemplo Scholasticorum & Pontificiorum, at erroribus remotis*, ex genuinis principiis, excolere coeperunt. Vnde haud exiguus illorum numerus, qui *casus conscientiae* ediderunt, ** aut *responsa* & *consilia* theologorum collegerunt. Quo ipso vt omnem moralis theologiae ambitum neutiquam complexi sunt, ita eam, quae de interiori animi cultura praecipit, partem, pro sui instituti ratione attingere non potuerunt. Qui deinceps compendia aut systemata theologiae moralis condiderunt, maiori equidem studio hoc argumentum exhaurire aggressi sunt, pauci tamen aut eam partem attingunt, aut ea, qua decet ratione, pertractant.

* Id quod vel PHILIPPI MELANCHTHONIS exemplo patet, qui quidem veteres scholasticos imitatus, in *locis suis theologicis*, omnem theologiam moralem complexus est, vt facile intelliget, qui, quae de libero arbitrio eiusque vitiis, de lege, de peccato eiusque fructibus &c. differit, legerit. MELANCHTHONIS vestigiis MARTINVS quoque CHEMNITIVS insistit: nec fuit, quantum mihi constat, seculo decimo sexto ex nostratibus theologis, qui moralem theologiam seorsim systematice tractaret. Recte quidem. Nec tamen vituperandi, qui eam seorsim tractare coeperunt; modo in praxi maneant coniunctissima, quae seorsim considerantur.

** Nota sunt de casibus conscientiae FRIDERICI BALDVINI, GEORGII KONIGII, ANDREAE KESLERI, LVDOVICI DVNTE, IO. ADAMI OSIANDRI, IO. CONRADI DANHAVERI, B. FRIDEMANNI BECHMANNI nostri, aliorumque ex nostratibus scripta, de quibus rectius, vti & de illis, qui responsa & consilia theologica collegerunt, infra, cum iurisprudentiam diuinam trademus, erit dicendi locus. Ad eius, de qua nunc agimus, partis, vberiorem culturam inde parum proficias. Interim de illis conf. IO. FRID. MAYERVS in *bibliotheca scriptorum theol. moralis Lutheranorum*. Idem dicendum de IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, opere erudito, sed ab auctore ad finem non perducto, edito autem a MAYERO, an. MDCLXXXV. Nec alio habendae loco institutiones aut compendia theologiae moralis, vt *epitome theologiae moralis* GEORGII CALIXTI, quem primum ex nostratibus fuisse, qui disciplinae in morem theologiam moralem tractare instituerit, auctor est GEB. THEOD. MEIERVS *introduct. in theol. mor. stud. cap.* 18. IO. CONRADI DVRRII *compendium theologiae moralis*, tertia vice cum eiusdem auctoris annotationibus posthumis, aliisque accessionibus anno MDCXVIII. recusum, HENRICI RIXNERI *institutionum theologiae moralis, libri duo:* GEBHARDI THEODORI MEIERI *disputationes theologicae, partem primam & secundam theologiae moralis exhibentes*, AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis*, a IO. FRIDERICO MAYERO, anno MDCCV. luci publicae exposita. In his & aliis eiusdem generis compendiis & systematibus erudite quidem, quae ad officia christianorum pertinent, plerumque pertractantur: quae vero ad ἕξειν spectant, aut praetermittuntur, aut spatim saltem inseruntur, nec iusta explicatione edisseruntur. Idem de IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *specimine theologiae moralis, quo vera & naturalia omnis iuris atque honestatis principia eruuntur*, quinque disputationibus in academia Rostochiensi proposito, & anno MDCXC. edito, censendum. Praeterquam enim quod vel ex titulo operis istud constet, tractatio quoque hoc abunde docet: ipsequo *cap.* 1. §. 8. obiectum theologiae moralis directum, id constituit, quod immediatae obligationis est erga Deum. Elegantioribus interim compendiis citra controuersiam est annumerandum, nec desunt hinc inde adspersa, quae theologiae morali strictius sic dictae, lucem adfundant, vt ex ipsa tractatione nostra constabit. Nouis accessionibus auctum, recusum est anno MDCCVII. sub titulo: *theologia moralis sibi constans*. Plura adhuc, quae nostro instituto, in prima hacce parte, inseruiunt, suppeditat IO. OLEARIVS, Lipsiensis

Lipſienſis academiae theologus longe celeberrimus, multisque nominibus de eccleſia noſtra meritus, in *doctrina theologiae moralis totius in vſum incipientium, certis paediae ac methodi limitibus circumſcripta & tabulis 72. comprehenſa; quae cum introductione in theologiam caſualem*, Lipſiae anno MDCCIII. prodiit. Dignam itaque merito eam cenſuit, quam annotationibus ſuis illuſtraret B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noſter, quae anno MDCCIV. lucem adſpexerunt publicam. BARTOLDVS BOTSACCVS theologus Haſſienſis in *medulla theologiae moralis* ſeu *tractatu theologico de irreprehenſibilitate, praeprimis fidelium*, qui itidem anno MDCCIII. prodiit, partem ſaltem doctrinae huius exhaurit, nec ad omnia, quae hic tradi debent, ſe porrigit. At integrum moralis doctrinae theologicae campum complecti conſtitutum fuerat B IO. GVIL. BAIERO: morte tamen praepeditus, deſtinata exequi non potuit. Quae reliquit, anno MDCXCVII. lucem adſpexerunt, ſubtitulo: *compendium theologiae moralis, officia hominis chriſtiani tam generalia quam quoad ſingulos ordines, in eccleſia & republica ſpecialia exhibens*. Praecipue itaque illi conſtitutum, de officiis praecipere: non pauca tamen quoque attingit, quae ad ἄσκησιν, interioremque animi culturam pertinent. Supplementum anno MDCCIII. addidit, vir doctiſſimus, nobisque iam antea laudatus, IOAN. MICHAEL LANGIVS. Seu mitto reliqua, quae hic dici poſſunt, in *hiſtoria critica theologiae moralis & caſuiſticae*, vberius ediſſerenda.

§. XXIV.

Apud Reformatos res eodem fere modo geſta eſt. Primi, qui apud eos eruditionis laude inter theologos efflorvere, iunctim credenda & agenda tradebant. Qui agenda ſeorſim deinceps conſideranda ſibi ſumpſerunt, de officiis hominum, actionibusque ad leges diuinas componendis, & caſibus conſcientiae, praecipue ſolliciti fuere.* Recentiores quidam in compendiis vlterius progreſſi ſunt, pleniori forma integram theologiam moralem exhibentes: ** quidam vero ex inſtituto τὰ ἀσκητικὰ in ordinem redigere, & ſyſtematica connexione exhibere, conſultum duxerunt.

* Id ſcripta teſtantur caſuiſtica, IO. HENRICI ALSTEDII, GVIL. AMESII, GVIL. PERKINSII, ANDREAE RIVETI, ROBERTI SANDERSONI, aliorumque, de quibus praeter alios IO. FRIDERICVS MAYERVS, *in bibliotheca ſcriptorum theologiae moralis & caſuiſticae, religioni reformatae addictorum.*

** Hos inter principem ſibi locum vindicat IOAN HOORNBECKIVS, cuius *theologia practica*, Vltraiecti anno MDCLXVIII. edita, aliquoties lenae recuſa, omnibus fere, ſi errores Reformatorum paſſim adſperſos demas, in hocce genere dubiam reddit palmam. Pleniſſime enim & ex genuinis fontibus, ſcripturae ſcilicet ſacrae, hocce argumentum tractauit, de iis praecipue immo vnice fere, quae ad interiorem animi culturam ſpectant, ſollicitus. Cumque theologia moralis ſtricte ſic dicta, & a iurisprudentia diuina diſtincta, hocce ſibi argumentum vindicet, nonnulli tamen ex Reformatae eccleſiae doctoribus ſub titulo *aſceticae* hoc, aut partem ſaltem eius inſigniorem, exhibere maluerunt. Fecit hoc GISBERTVS VOETIVS, cuius τὰ ἀσκητικὰ ſiue *exercitia pietatis*, methodo quadam ſyſtematica diſpoſita, prodierunt, Goricheni MDCLXIV. 2uo. Definitionem aſceticae is hanc tradit, quod ſit *doctrina theologica, ſeu pars theologiae, quae continet methodum ac deſcriptionem exercitiorum pietatis. Prolegom. p. 1.* De exercitiis vero pietatis nos vel maxime ſolliciti ſumus in theologia morali. Fecit idem PETRVS VAN MASTRICHT, Vltraiectinae academiae theologus, perquam celebris: cuius *theologia theoretico-practica*, Vltraiecti MDCXCIX. lucem adſpexit, in qua praeter *ideam theologiae moralis, hypotypoſin theologiae aſceticae*, ſeorſim exhibet.

§. XXV.

§. XXV.

Praeter ſyſtematicos ſcriptores conferendi etiam ſunt *aſcetici*, * quippe quorum nonnulli recte adhibiti, ad vberiorem moralis theologiae culturam plurimum conferunt. Vt enim methodi, quibus ſe circumſcribunt ſyſtematici, leges, & *ἀκριβείας* conſectatio, tractationem illorum quandoque ieiunam & ſterilem reddit, ita ſi doctrinae maior copia & vbertas, haud raro ex aſceticis haurienda, accedat, perfectius quid & conſummatius inde efflorescit. Syſtematicorum *ἀκρίβεια*, ſi quid forte exorbitantis libertatis in aſceticis occurrit, corrigit: vbertas aſceticorum cum viuidiori efficaciorique proponendi modo, coniuncta, ne ſterilis euadat ſyſtematica tractatio, efficit. Vtrobique tamen ſedulo diſpiciendum, ne ſcholae ſaltem aut vanis ſpeculationibus deſtinetur, doctrina, quae vitae vnice inſervire debebat.

* Solet a nonnullis inter ſynonyma theologiae moralis, *Aſcetica* referri, voce, vt ISAACVS CASAVBONVS, *exercitat. 2. contra Baron. ſect.* 13. docet, a ludis & certaminibus veterum, ad exercitia ſacra, ſeu ſtudium pietatis, traducta. conf. 1 *Cor.* IX, 24. 1 *Tim.* IV, 7. 8. Recte quidem, ſi de theologia morali ſtricte ſic dicta, vti nos vocem iſtam accipimus, intelligatur. Et ita aſcetici etiam erunt, qui hanc theologiae partem ſyſtematice tractant. Nos vero in ſtrictiori adhuc ſignificatione *aſceticos* in praeſenti ſyſtematicis opponimus: eo nomine illos appellantes, qui non ſyſtematice, ſed methodo liberiori, magisque vitae accommodata, hanc doctrinam, aut in vniuerſum, aut qua certam eius partem, pertractarunt. Cuius quidem generis ſcriptorum magna vbique, non apud nos modo, ſed Pontificios & Reformatos etiam, eſt copia. Pontificiorum quidem digna quae ſint, vt hic commemorentur, ſcripta, a myſticis, de quibus deinceps, diſtincta, pauca inuenimus. Non modo ſuae eccleſiae erroribus, genuinae pietati e diametro oppoſitis, referta ſunt, ſed ineptae cuiusdam & vanae eruditionis, aut eloquentiae oſtentatione, lectores, melioribus adſuetos, offendunt potius, quam inſtruunt. HIERONYMI DREXELII, DIDACI STELLAE, IO. EVSEBII NIEREMBERGII, ſimiliumque, quibus vulgo pretium aliquod ſtatuunt, exemplo hoc patet. Ianſeniſtarum tamen quorundam ſcripta Gallicana excipias, maiori iudicio compoſita. Aſceticos etiam illi vocare ſolent, qui regulas monachis praeſcriptas continent & explicant, quorum nonnullos recenſet IO. MABILLONIVS *de ſtudiis monaſticis p.* 633. *ſeqq.* At illorum apud nos exiguus vſus. Inter Reformatos, magnam in hoc genere laudem conſecuti ſunt Angli, quorum vt alias in omni eruditionis genere, ita in hac etiam parte commendanda eſt induſtria. Hinc RICHARDI BAXTERI, IOSEPHI HALLI, THOMAE GODWINI, DYKII vtriusque DANIELIS & IEREMIAE, LVDOVICI BAYLII, THOMAE BROOCKII, EMANVELIS SONTTOMI, aliorumque concelebrantur ſcripta, in linguam etiam Germanicam translata: quibus ex recentioribus iungendi SCHERLOCKIVS, TILLOTSONVS, aliique. Catalogum praecipuorum, eorum quidem, quorum in Germanicam linguam conuerſa ſcripta extant, IO. GEORGII HOFFMANNI, *oratori ſacro Anglicano*, lingua Germanica ſcripto, praemiſit IO. MARTINVS SCHAMELIVS, Lipſiae anno MDCCVI. 4to. *Bibliothecam* vero quam vocat *Anglorum*, argumentis ab iis pertractatis, ad certos titulos reuocatis, & ſub iis adlegatis auctoribus, locisque in quibus de iis agitur, indicatis, coeinnauit MARTINVS KEMPIVS, anno MDCLXXVII. 4to. Negandum profecto non eſt, multa egregie & praeclare dicta in iis occurrere: notaque ſunt magnorum inter noſtrates virorum exempla, qui ad pietatis praxin, ex quorundam horum ſcriptorum lectione, multum ſe profeciſſe, profeſſi

feſſi ſunt: nollemque cum CONRADO TIBVRTIO RANGONE; in libello Germanico, in quo *Quakeriſmum in Quietiſmo* demonſtrare adgreſſus eſt, *cap.* 12. §. 8. horum ſcriptorum lectionem & vſum prorſus damnare; hoc tamen certum, circumſpectione hic quoque vel maxime opus eſſe, ne temere & ſine δοκιμασία quiduis arripiamus. Habent ſuos errores, communes ſectae, cui quisque addictus fuit: habent ſubinde & proprios. Rara etiam multis & pulchra videntur, quae quotidiana & vbiuis obuia, praeſertim ſi ſemotis ornamentis, rem conſideres. A Reformatis, quorum plurimos lubens praetermitto, priusquam diſcedam, facere non poſſum, quin clariſſimi viri OSTERWALDI, merita adhuc concelebrem, quippe qui ſcriptis quibusdam Gallicanis, ſed egregiis, de *cauſis corruptionis in moribus*, item *contra impuritatem*, hanc doctrinae partem ornauit. Ad noſtros venio. Namque tot praeſtantium in huc genere ſcriptorum copia abundamus, vt domi iam quae vſui ſint, reperiamus abunde, nec apud exteros ea temere quaerenda ſint. Poſt B. MARTINI LVTHERI, HIERONYMI WELLERI, VRBANI REGII, aliorumque quorundam veterum ſcripta, hoc comparata, principem in his locum tribuo B. IOANNI ARNDIO, tum in aliis, tum maxime in aureo & incomparabili opere, de *vero chriſtianiſmo*: quibusdam quidem in locis, a nonnullis heterodoxiae accuſato, ſed a praeſtantiſſimis, & ſumma orthodoxiae laude florentibus theologis dextre explicato, & egregie defenſo. Qua de re non dubitauerit, qui praeter alia, *Apologeticam* illam *Arndianam* a viro quodam docto, lingua Germanica concinnatam, editamque Lipſiae anno MDCCVI. legerit. At praeter ARNDIVM, B. IO. GERHARDVS, PAVLVS EGARDVS, IO. LVTKEMANNVS, HENRICVS MVLLERVS, CHRISTIANVS SCRIVERIVS, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, aliique quam plurimi, hanc ſpartam egregie ornarunt, editis ſcriptis luculentis admodum & ad pietatis ſtudium, quorſum & moralis theologia vnice collineat, promouendum prorſus accomodatis. Quod ſi quid in quibusdam forte minus aceurate dictum occurrat, hoc reliquis eorum meritis condonandum, nec in malignum detorquenda ſenſum, quae innocenter dicta ſunt. Sola ſcriprura vtique infallibilitatis praerogatiua gaudet: reliqua, quorumcunque etiam ſcripta, exigenda ad hanc normam, atque adco cum δοκιμασία legenda.

§. XXVI.

Ad aſceticos ſcriptores proxime accedunt myſtici, immo a quibusdam inter myſticos etiam connumerantur aſcetici. Quidquid huius ſit, vt myſticorum ſcriptorum non vnum eſt genus: ita non eodem etiam omnes habendi ſunt loco. Et hinc de ipſa quoque theologia myſtica * pronunciandum. Quo nomine ſi nihil aliud, quam ipſa theologia moralis intelligatur, ** vt vocem vix aliter capere poſſunt, qui de puriori theologia myſtica loquuntur, de origine quoque eius aliter ſentiendum, quam cum complexus aliquis Platonicarum chriſtianarumque doctrinarum, de interiori animi cultura, eadem ſignificatur.

* Vocem *Myſtica* a ſacris Gentilium, ſpeciatim Eleuſiniis nonnulli repetunt. Nec inſolens, vt vocabula a ritibus & conſuetudinibus gentilium, ad res diuinas exprimendas transferrentur. Quod ſi veteres chriſtiani ab ethnicis hanc vocem acceperunt, ſenſu innocenti & puriſſimo hoc factum, vt credamus, par eſt. Videndus CASAVBONVS *exercitat. 16. contra Baronium n.* 42. Hoc certum, quod verbum μυεῖν, vel μυεῖσθαι, vnde μυστικὸς, aeque ac vox μυστήριον, in ſcriptura ſacra occurrat. conf. *Phil.* IV, 12. 1 *Cor.* II, 7. Quidquid huius ſit, chriſtiani ſcriptores, vocem μυστικῶς, quae, *arcanum*, *abſconditum*, ſignificat, ſacrae theologiae, & quidem ei parti quae myſteria, & abditas ac a ſenſu & ratione humana remotas maxime habet res diuinas, adplicuere. Speciatim tamen ea

theologiae pars, quae contemplatur DEVM, & myſterium regenerationis, & hanc inſequentis renouationis chriſtianae, ac vnionis cum DEO myſticae doctrinam complectitur, id nominis accepit. Erudite haec omnia edidit ADAMVS RECHENBERGIVS, *diſſert. de origine theol myſt. §. 2. ad 8.*

** Ita exiſtimo: theologiam myſticam puriorem & theologiam moralem rem vnam eandemque eſſe. Idem vtrobique finis: idem ſubiectum; media eadem. Nec repugnat, quam nonnulli tradunt, myſticae theologiae definitio, quod ſit *diuina & arcana de Deo rebusque diuinis ſapientia, qua mens hominis regeniti illuminetur, voluntas virtutibus diuinis inſtructa, ab inquinamentis peccatorum purgetur, vt illa Deo arctiſſime vniatur.* Namque & moralis theologia eo tendit, vt in illuminatione qua intellectum, ſanctitate qua voluntatem, magis magisque proficiat homo regenitus, arctiusque cum DEO vniatur. Sunt tamen, qui in ſtrictiori ſignificatione, per theologiam myſticam ſublimiorem contemplationis gradum, aut gratiae diuinae operationes ſingulares, & velut extraordinarias, intelligunt: in latiori ſignificatione, id omne myſticum dici poſſe exiſtimantes, *quod ad ſanctam ſpiritualem & internam vitam aut chriſtianiſmum practicum pertinet.* vid. GOTHOFREDI ARNOLDI *hiſtoria theolog. myſt. cap. 2. §. 5. pag. 19. 20.* Qua quidem ratione, theologia myſtica in latiori ſignificatione conueniet cum theologia morali, in ſtrictiori, ab eadem differet. Verum praeterquam, quod de *ſublimiori illo contemplationis gradu, & operationibus gratiae ſingularibus*, multa adhuc moneri poſſent, ne illuſioni locus concedatur, & cuncta inſuper ad ſcripturae ſacrae regulam ſint exigenda, id probe obſeruandum, difficile eſſe de eiusmodi rebus ita ſcribere, vt illi, qui eiusmodi quid non perceperunt, quod illi, qui hoc ſcribunt, perceperunt, aut percepiſſe ſibi viſi ſunt, intelligant. Longe adhuc difficilius, aut ſuperuacaneum etiam videtur, peculiarem inde theologiae partem, a ceteris diſtinctam conſtituere. Bene haec obſeruat auctor libri Gallici, qui Amſtelodami prodiit ſub titulo: *chriſtianiſmus illuſtratus, quoad hodiernas, de Quietiſmo controuerſias.*

§. XXVII.

Nimirum cum totam doctrinam chriſtianam, σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, dixerit apoſtolus *1 Cor. II, 7.* recte quoque pars eius, quae de incremento vitae ſpiritualis agit, eodem nomine venit, & hoc ſenſu myſtica theologia vocatur: idque eo magis, quod eadem dogmata, easdemque loquendi formulas ex ſcriptura ſacra, theologia moralis retineat, quibus myſtica theologia purior gaudet. Vnde & non errant, qui hac ratione ex ipſa ſcriptura ſacra myſticae theologiae originem repetunt, eiusque auctores Chriſtum ipſum atque apoſtolos faciunt, immo ſanctos & patriarchas veteris teſtamenti, arcanae huius ſapientiae participes fuiſſe contendunt. *

* Ecquis enim ignorat de renouatione, incrementisque vitae ſpiritualis, & vnione cum DEO, quae praecipua myſticae theologiae ſunt capita, ipſam nos abunde informare ſcripturam ſacram? Hinc phraſes ſacrae myſticis receptae, *ex Deo naſci*, 1 *Io.* III, 9. 1 *Io.* I, 12. *nouam fieri creaturam*, 2 *Cor.* V, 17. *exuere veterem hominem & induere nouum*, *Epheſ.* IV, 22. 24. *vitam abſconditam cum Chriſto in Deo quaerere*, *Coloſſ.* IV, 3. *Chriſtum in nobis viuere*, *Gal.* II, 20. & quae ſunt eiusdem generis longe plurimae. Mirum itaque non eſt, quod ex ipſa ſcriptura ſacra myſticae theologiae, ſed puriori, origo repetatur. add. BALTHASARIS KÖPKENI *theologia myſtica, ſeu aſcetica Germanice ſcripta, cap. 1.*

§. XXVIII.

§. XXVIII.

In primitiua autem eccleſia contigit, vt nonnulli Platonicae philoſophiae innutriti ad ſacra chriſtianorum accederent, & hinc Platonica dogmata, formulasque loquendi chriſtianae religionis ſcitis admiſcendo, aut haereſes portentoſas excitarent, aut moralem myſticamque doctrinam iisdem contaminarent. * Quibus etſi patres quidam ſe oppoſuerunt, ex nimio tamen Platonicae philoſophiae amore, hi ipſi quoque placita quaedam formulasque loquendi Platonicorum retinuerunt, & ſacrae, praecipue morum doctrinae adaptarunt. Hinc in CLEMENTIS ALEXANDRINI, ** aliorumque, maxime aſceticorum, ſcriptis, Platonicas loquendi formulas, ſententiasque, paſſim deprehendere licet, quales etiam apud THEODORETVM, GREGORIVM NAZIANZENVM, CHRYSOSTOMVM, aliosque inveniuntur.

* Sunt, qui myſticae theologiae originem ex philoſophia Platonica deriuant: idque prae ceteris, omnibus viribus agit EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS *in Chriſtianiſmo Hermetico-Platonico part. 1. cap. 1. §. 11. ſeqq. p. 47. ſeqq.* Quod de puriori theologia myſtica intelligi nequit, vti iam dictum. Puriorem vero illam per Platonicarum ſententiarum & formularum admixtionem, contaminatam, concedimus. Interim ſi ad ſpecialiora deſcendatur, caute incedendum, ne quid pro Platonico dogmate venditetur, quod tale non eſt: neue quid ideo, quia Platonicum, ſed quia erroneum, reiiciatur: & denique, quo ſenſu ſententia, aut formula quaedam Platonica, a ſcriptore myſtico adhibeatur, diſpiciatur. Id iam monui, in diſſertat. de *καθάρσει Pythagoraeo-Platonica*, quae in *Analectis hiſtoriae philoſ.* extat, §. 19. Qua ratione autem Platonica dogmata in theologiam myſticam recepta & propagata ſint, omnium optime docet IACOBVS THOMASIVS, in *ſchediaſmate de definitione philoſophiae* &c. quod deinceps ſub titulo: *origines hiſtoriae philoſophicae & eccleſiaſticae*, prodiit, §. 39. *ſeqq.*

** Gnoſticis hoc tribuitur, quod Platonicam philoſophiam cum chriſtiana doctrina commiſcentes, variorum errorum produxerint monſtra, ſpeciatim & myſticam theologiam conſpurcauerint. Quod de quibusdam Gnoſticorum facile conceſſerim: namque non unum fuiſſe Gnoſticorum genus, conſtat. Hoc certum, quod CLEMENS ALEXANDRINVS, ſub verae γνώσεως nomine, quam haereticorum γνώσει ψευδωνύμῳ opponit, ea, quae ad theologiam myſticam pertinent, tradiderit. Idemque, per τὰ κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὑπομνήματα, ſubinde memorata, nihil aliud, quam myſticae theologiae placita intelligit, immo hinc inde ipſo τῦ μυστικῦ vocabulo vſus eſt, vt *paedagog. lib. 2. cap. 8 ſtromat. lib. 1. &c.* vt erudite obſeruat RECHENBERGIVS *l. c. §. 19.* In iſtis myſticae theologiae dogmatibus proponendis Platonicae philoſophiae eum aſſumſiſſe placita, formulasque, res ipſa docet, & obſeruatum praeter alios IACOBO THOMASIO *l. c. §. 46. ſeqq.* Simile quid in MACARIO ſupra nobis laudato, item ARSENIO, AGATHONE, ANTONIIS, quorum apophthegmata myſtica, POSSINVS refert, in *theſauro aſcetico opuſcul. 9.* aliisque, nonnulli ſibi obſeruaſſe viſi ſunt. De THEODORETO & reliquis, qui ſimiles formulas Platonico-myſticas adhibuerunt, vid. RECHENBERGIVS *l. c. §. 20.* de reliquis eiusdem aetatis ſcil. ſec. 2. & 3. ſcriptoribus, qui pro myſticis aut aſceticis habentur, vid. ARNOLDVS *hiſt. theol. myſt. cap. 13 & 14.*

§. XXIX.

Talia cum hinc inde, & ſparſim in patrum quorundam ſcriptis

reperirentur, ſeculo tandem quarto Dionyſius,* quem vulgo Areopagitam vocant, in vnum corpus ea coire iuſſit, in libro *de theologia myſtica*, qui primum doctrinae huius compendium, & quoddam velut ſyſtema, exhibet, quanquam & in aliis, quae reliquit, ſcriptis, myſtica diligenter inculcet dogmata. Hunc igitur auctorem deinceps reliqui, qui myſticorum nomine veniunt, ducem fere & anteſignanum ſecuti ſunt: quemadmodum nec inter veteres defuerunt, qui annotationibus ſuis & commentariis eum illuſtrarunt.

* Quae de hocce DIONYSIO vulgo diſputari ſolent, nunc non attingo. Nec ad noſtrum hoc inſtitutum pertinet. Ad opera, quae ſub Dionyſii nomine circumferuntur, quod attinet, fuerunt, qui ea Dionyſio iſti Areopagitae ſeu Athenienſi tribuere non dubitarunt, vt PETRVS LANSSELIVS, BALTHASAR CORDERIVS, MARTINVS DELRIO, PETRVS HALLOIX, aliique. Quibus cum praeter alios IO. LAVNOIVS, & IO. DALLAEVS, ille in libro de *duobus Dionyſiis*, hic in peculiari de *ſcriptis, quae ſub Dionyſii Areopagitae & Ignatii nomine circumferuntur*, opere, rationes ſolidiſſimas oppoſuiſſent, lis deciſa videri poterat, niſi noſtra aetate NATALIS ALEXANDER, in *ſelectis H. E. capitibus, ſec. 2. diſſert.* 21. itemque EMANVEL SCHELSTRATENVS, & monachus quidam monaſterii S. Benedicti ad Ligetim, nouas pro Dionyſio iſto in aciem produxiſſent copias, nutanti eius cauſſae, ſuppetias, ſi poſſent, laturi; quibus nuper LAVRENTIVS COZZA acceſſit, in *vindiciis Areopagiticis* Romae anno MDCCII. editis Quidquid huius ſit, a veritate minime aberrauerit, qui cum viris harum rerum peritiſſimis auctorem horum operum, quae Dionyſii nomen praeferunt, ſub finem ſeculi quarti aut initium quinti, vixiſſe, exiſtimauerit. In libris de *coeleſti & eccleſiaſtica hierarchia*, item *de diuinis nominibus*, aliisque, myſticorum dogmata, placitaque paſſim adſperſit, ſed in eo, quem de *theologia myſtica* ſcripſit, vti dictum, velut ex inſtituto, hocce argumentum tractauit. Hunc ducem & anteſignanum reliquos fere ſecutos, qui myſticam theologiam excoluerunt, ex annalibus eccleſiaſticis ſatis conſtat. Idque tot etiam, qui in eum extant, teſtantur commentatores: quos inter primum locum MAXIMVS confeſſor tenet, ſeculi ſeptimi ſcriptor, qui aliis etiam ſcriptis myſticis innotuit. Ex latinis idem fecere, HVGO DE S. VICTORE, ALBERTVS M. THOMAS DE AQVINO, aliique, ex Graecis PACHYMERES, qui ſeculo 12. paraphraſi Dionyſium illuſtrauit, vt reliquos, praeſertim recentiores, nunc mittam.

§. XXX.

Vt in occidentali eccleſia myſticae theologiae ſtudium efflorеſceret, factum cumprimis opera & ſtudio IOANNIS ERIGENAE, qui & SCOTVS dictus, quippe qui Dionyſii opera in latinum transtulit ſermonem, quod & ſeculo XII. IOANNES SARRACENVS fecit, quo tempore & BERNHARDVS * vixit, qui ſcriptis variis & pro ſeculi conditione egregiis, myſticam theologiam explanauit.

* Tot encomiis eruditorum celebratus eſt BERNHARDVS, vt mea laude nihil illi accedere poſſit. Et licet ſuis non careat naeuis, multum tamen bonae frugis in ſcriptis eius deprehendere licet. Ad theologiam myſticam ſpectant ſermones eius in *diebus dominicis aliisque feſtis*, variaeque *homiliae*, quinque de *meditatione* libri ad Eugenium Papam, & alia, cumprimis autem *ſermones* 86. in *priora tria capita cantici canticorum*.

§. XXXI.

§. XXXI.

Scholastica scilicet theologia caput tollente, plurimi quoque fuerunt, qui mysticae theologiae studio se traderent. Etenim illa cum ita comparata esset, vt scholae potius inseruiret, quam vitae, & ab iis maxime coleretur, qui ingenii doctrinaeque captabant laudem, parum inde se percipere emolumenti intelligebant, qui de interiori animi cultura vel mediocriter erant solliciti. Nam & quae de morum doctrina praecipiebant scholastici, vel potius more suo disputabant, & ieiuna nimis erant, & huic scopo parum accommodata, maximam etiam partem ad externa officia, aut ecclesiae disciplinam spectabant. * Hinc tanto diligentius a quibusdam mysticae theologiae cultum studium: at successu non adeo felici: cum erroribus, quibus iam conspersa erat ea doctrina, nouos adderent, dogmaticae theologiae corruptelas, quae iam vbique regnabant, etiam inferentes, vel inanibus speculationibus indulgendo, nouos ipsi excogitantes. Fuerunt tamen, qui supra saeculi captum sapientes in tanta doctrinae scholasticae & mysticae corruptela, salutaria multa, & profutura traderent, ** quorumue scripta, semotis, qui iis adhaerent, naeuis, hodie nonnullis in pretio sunt.

* Ita ergo licet scholastica, mysticaque theologia maxime oppositae essent, per illam tamen huius quoque studium fuit promotum. Taedio sane scholasticae theologiae, quod rixosis, quibus referta, contentionibus quaestionibusque vanis & spinosis, animus veritatis diuinae amans exatiari non posset, multos ad theologiam mysticam excolendam excitatos, recte obseruat COLBERGIVS, in *christianismo hermetico-platonico part. 1. cap. 1. §. 3. p. 60.* Nec praetermittendum, praestantissimos scholasticorum, velut in conscientia de scholasticae suae theologiae inanitate, conuictos, etiam mysticae simul theologiae studio se dedisse; vt HVGONIS atque RICHARDI DE S. VICTORE, THOMAE AQVINATIS, BONAVENTVRAE, ALBERTI M. aliorumque, exemplo constat, quippe quorum plurima extant scripta mystica. De erroribus in horum scriptis obuiis, non necesse est, vt aliquid adiiciamus, cum hoc satis constet. Id modo notandum, inter ipsos mysticos iam tum interdum certamina enata, vnumue ab alio postulatum erroris. Sic IO. GERSON, atro notauit lapillo IOANNEM RVSBROCKIVM inter mysticos seculi decimi quarti longe celeberrimum, quem tamen IO. a SCHONHOVEN peculiari apologia defendit, quod & DIONYSIVS CARTHVSIANVS fecit *lib. 3. de contemplat.* & GERHARDVS ab HAMONT, *dedic. opp. Rusbroc.* conf. VOETIVS in *asceticis p. 77.* In HENRICO HARPHIO itidem nonnulli quaedam desiderant, nec sine circumspectione eum legendum monent.

** Huc ex seculo 14. praecipue IOANNES TAVLERVS spectat, vita pariter ac scriptorum praestantia commendabilis. LVTHERI, MELANCHTHONIS, aliorumque nostrae quoque ecclesiae doctorum, de eo testimonia satis nota. Auctor epistolae de *principiis & characteribus mysticorum*, in P. POIRETI *bibliotheca Mysticorum selecta*; *habetur*, inquit, *inter mysticos pro auctore quam maxime probato, & primi subsellii, cuius sententiae cum extrema veneratione omnes adstipulantur, p. 108.* vbi & characterem eius in compendio exhibet. Ex sequenti seculo decimo quinto, commendandi maxime IOANNES GERSON, in variis opusculis, THOMAS a KEMPIS, tum in aliis, tum maxime egregio, de *imitatione Christi* libello, si modo is eius auctor; qua de re Romanenses inter se ita dimicant & digladiantur, vt imitationis Christi parum sint memores, & denique auctor

theologiae Teutonicae B. LVTHERO tantopere commendatae, vt ex hoc demum libro, *quid* DEVS, *Christus, homo & omnia* sint, se didicisse, libere & ingenue profiteatur. Plura de his non addo, nec licet, nisi instituti immemor esse velim; faciam id, si DEVS voluerit, in *historia critica theologiae mysticae*.

§. XXXII.

Ortis seculo decimo sexto, quae hodie adhuc vigent, maximis in ecclesia occidentali certaminibus, orbeque christiano in varias sectas diuiso, moralis quoque mysticaeque theologiae non una vbique fuit facies. Namque nulla fuit secta, quae non theologiae huius haberet cultores, * eam vel ecclesiae, cui addicti fuerunt, placitis accommodaturos, vel nouis etiam erroribus locupletaturos, aut saltem veteres errores non reiecturos, sed nouos potius ex iis deducturos. Hinc porro factum, vt mox a quibusdam reiiceretur tota theologia mystica, ab aliis defenderetur, aut excusaretur: ab aliis a puriori, impura & fanatica discerneretur, diuerso iterum respectu, prout ex suae, cui quisque addictus fuit ecclesiae, hypothesibus, doctrinae puritatem aestimabat.

* Hinc distinctius de mysticae theologiae scriptoribus, inter nostrates, Pontificios, Reformatos, & sic porro, dici posset. Nimirum, quod ad nostrates attinet, nonnulli puriorem illam & genuinam theologiam mysticam excoluerunt, quorsum ascetici illi spectant, supra iam a nobis laudati, quos inter post LVTHERVM, principem locum tenet B. IO. ARNDIVS. *Post Lutherum*, inquit IACOBVS THOMASIVS, *quasi partitis operis alii scholasticam, alii mysticam magis magisque reformare aggressi sunt (theologiam). E quibus Iohannes Arndius maxime negotium sibi sumpsit mysticae theologiae refingendae, in faciem faniorem. Georgius* vero *Maior* (ita paucis interiectis pergit) *dum vitas patrum repurgauit, quod quidem factum anno* MDXLIV. *non conscio tantum, sed etiam impellente Luthero, Arndio quodammodo praelusisse in opere simili censendus est, in originib. hist. philos. & eccles. p.* 145. Fuerunt vero alii, qui, etsi nostrae ecclesiae addicti videri voluerint, variis tamen grauissimisque erroribus theologiam mysticam contaminando, effecerunt, indigni vt censeantur, qui inter nostrates referantur, quorsum IACOBVM BOEMIVM, VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque, quorum scripta satis nota sunt, refero. Intet Pontificios plurimos fuisse, etiam post Lutheri reformationem, mysticae theologiae cultores, nemo ignorat, nisi cui ignoti fuerint LVDOVICVS BLOSIVS, THERESIA IESV, FRANCISCVS DE SALES, IOANNES BONA, cardinalis, & ipse denique ROBERTVS BELLARMINVS, aliique quam plurimi, quorum hoc scripta testantur. In hisce praeter errores quosdam impurioti theologiae mysticae proprios, tales etiam, qui omnibus Romanae ecclesiae addictis communes sunt, reperiri, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim nonnulli Romanensium ex sua opinione puriotem quandam theologiam mysticam statuentes, aliorum suae ecclesiae addictorum, impuriotem damnarunt, quod exemplo MICHAELIS DE MOLINOS, & Cameracensis archiepiscopi, FRANCISCI FENELON DE SALIGNAC, satis patet. Inter Reformatos mysticae theologiae non defuisse cultores, vel GISBERTI VOETII exemplo constat, cuius ἀσκητικὰ supra iam commemorata nihil aliud, quam theologiam mysticam methodice digestam, continent, quanquam etiam in hac causa aduersarium expertus sit SAMVELEM MARESIVM. Ex Anglis plerique ascetici, itidem supra iam laudati, in hanc classem reponi solent. Referre huc etiam licet PETRVM POIRETVM, mysticae theologiae celeberrimum restauratorem, & ANTONIAE BVRIGNONIAE asseclam, sed errores simul grauissimos, & iamptidem damnatos, iterum

iterum in ſcenam producentem. De Quakeris aliisque, qui itidem eiusdem theologiae cultores videri voluerunt, non neceſſe eſt, vt aliquid addam. De his enim quid ſentiendum ſit, inter omnes conſtat. Ceterum de theologia myſtica dum hactenus egimus, praecipuos quosdam auctores indicauimus: de reliquis, quos enarrare noſtri non fuit inſtituti, poſt MAXIMILIANVM SANDAEVM, & ANDREAM SAVSSAYVM *de myſticis Galliae Scriptoribus*, vid. GOTHOFR. ARNOLDVS in *hiſtor. theol. myſt.* & PETRVS POIRET in *bibliotheca myſticorum ſelecta*.

§. XXXIII.

Et hinc tandem liquet, quid de theologia myſtica, myſticisque ſcriptoribus ſit ſentiendum. Diſtinguenda in illis ſunt vera a falſis, a noxiis vtilia & profutura. Nonnulli principiis quibusdam pſeudomyſticis, prima fronte ſpecioſis, ſed pernicioſiſſimis tamen, inſiſtentes, aut innoxiis peſſime abutentes, ad ea dilabuntur, quae ipſa religionis chriſtianae fundamenta euertunt. * Nonnulli cautius incedentes a craſſioribus eiusmodi erroribus ſibi temperant, at talia tamen aſſumunt, quae accuratius examen vix ſuſtinent. Plurimi etiam errores ſuae, cui addicti ſunt, eccleſiae, myſticae quoque doctrinae admiſcent, caute itaque & cum δοκιμασία hoc quoque nomine legendi.

* Huc illorum placita referenda, qui e. g. quietem animi eo vsque extendunt, vt nec precibus vacandum, neceſſarium putent, mediaque conſeruandae augendaeque fidei & ſanctitatis prorſus reſpuunt, immo ipſam ſcripturam ſacram infirmis & carnalibus, qui internam Spiritus ſancti vocem audire nondum didicerint, conceſſam contendunt; & quae reliqua ſunt, hinc inde apud quosdam obuia, ita quidem comparata, vt non tantum cum chriſtianae religionis fundamentis pugnent, ſed vitae etiam ſanctitatem euertant, tantum abeſt, vt promoueant, qui tamen myſticae theologiae ſcopus eſſe debebat. Ad alteram claſſem pertinent, qui dogmata quaedam, ſi recte explicentur, veriſſima, vltra, quam par eſt, extendunt, e. g. de amore puro, & alia, in ipſa tractatione paſſim a nobis notanda. Sunt etiam quaedam loquendi rationes myſticis propriae & peculiares, non temere quidem ob ambiguitatem aut obſcuritatem aut vſurpandae, aut imitandae: Interim cum innocentem etiam ſenſum admittant, non reiiciendae, aut in deteriorem detorquendae ſenſum: de quibus vid. BALTHASAR KOEPKENIVS *theol. myſt. cap.* 2. *p.* 82. *ſeqq.*

§. XXXIV.

Interim illos, qui ceteris puriores ſunt, inſigniter chriſtianae vitae adiuuare praxin, ſtudioque adeo theologiae moralis egregie inſeruire, apud peritos harum rerum exiſtimatores, poſitum eſt extra controuerſiam. De vitae enim ſpiritualis incremento, de gratiae divinae in anima hominis operationibus variis, de mediis in renouatione proficiendi, de amore Dei, de abnegatione ſui, ſimilibusque argumentis, circa quae moralis theologia, ſpeciatim ita dicta, occupatur, haud raro tam copioſe, tam profunde, & efficaciter praecipiunt, vt haec ſimiliaque in illis legiſſe, & recte ponderaſſe, neminem poeniteat.

§. XXXV.

§. XXXV.

Cum autem exempla aliorum * vitam egregie inſtruant, ad virtutem excitent, prudentiam augeant: nec in vita ſpirituali, & quae ad eius incrementum comparata eſt, theologia morali, eiusque ſtudio, inſuper habendos eſſe auctores, qui talia exhibent, praeſertim qui in vitis ſanctorum deſcribendis, operam ſtudiumque collocarunt, manifeſtum eſt. Vt enim, quae agenda ſunt, moralis theologia docet, ita quo pacto, quae illa praecipit, agantur, haecce hiſtoriae pars luculenter oſtendit. At cum non omnia eiusdem generis ſint exempla, nec pari prudentia, qui ea litteris conſignant, praediti, ſelectu opus eſt, & accuratiſſima illorum quae proponuntur, diiudicatione.

* Solet moralis philoſophiae triplex tractandi methodus commendari, *dogmatica*, *paraenetica*, & *paradigmatica*. Pari veto ratione & theologia moralis triplici hac methodo tradi non tantum poteſt, ſed & ſolet. Cumque quaelibet aliquid habeat, quo ſe praecipue commendet, difficile ſane eſt iudicare, quae reliquis ſit praeferenda. Dogmatica methodus in ſyſtematicis conſpicitur ſcriptoribus. Paraenerica in aſceticis. Paradigmatica in illis, qui per exempla docent. Quantum in ciuili prudentia exemplorum vis & vtilitas ſit, docent, qui hiſtoriarum hinc pretium aeſtimant, vſumque commendant, IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia & eloquentia ciuili*, IO. HENRICVS BOECLERVS in *hiſtoria, ſchola principum*, ISAACVS CASAVBONVS, in *praefatione Polybio praemiſſa*: re ipſa declarare aggreſſus eſt ERASMVS IO. BROCHMANDVS in *ſpecimine etbices hiſtoricae*. In vitae chriſtianae praxi, non minorem exemplorum vim & vſum eſſe, certum eſt. Vnde GEORGIVM MAIOREM, conſilio & inſtinctu LVTHERI *vitas patrum* edentem, hoc ipſo theologiam myſticam, ſeu moralem, reſtaurare voluiſſe, ſupra obſeruatum. Plurimi deinceps, praeſertim ex Pontificiis, in vitis Patrum & Sanctorum edendis ſtudium collocarunt; fructu tamen aut nullo, aut exiguo, inde ad nos redundaturo, quod vera a falſis non ſecernerent, & in illis patrum vitis plurima inepta, ſuperſtitioſa, ridicula, pietatisque ſtudium ſuffocatura potius quam excitatura, lectoribus propinarent. Nec a Pontificiis aliud quid facile hac in re ſperandum: ex noſtratibus & Reformatis pauci in huncce ſe dedere campum. Specimen quidem non contemnendum auctor anonymus dedit, qui lingua Germanica *hiſtoriam regenitorum*, anno MDCCI. recuſam in lucem emiſit. Sed vel eius, vt & reliquorum exemplo conſtat, caute hac in re verſandum, adhibendamque hic vel maxime regulam Pauli: πάντα δοκιμάζετε.

§. XXXVI.

Tandem & ex philoſophia morali aliquem hic capere fructum licet. Cum enim naturae gratiaeque perſpectum habere diſcrimen, plurimum referat, quis eius vſus ſit, facile intelligitur. Naturam namque depingunt philoſophi, * quaeue & quam variae hominum ſint inclinationes, propenſionesque, quae in iis ſatis iam per adhaerentem & connatam omnibus labem corruptis, magis adhuc corrumpendis, aut vtcunque etiam emendandis, educationis, conſuetudinis, imitationis, aliarumque cauſſarum naturalium moraliumque vis ſit & efficacia, oſtendunt. Quibus omnibus luculenter perſpectis, quantopere a natura diſtet

diſtet gratia, quam nihil naturae valeant vires, cum & quae optima praeſtantiſſimaque videri poterant, iuxta ſpiritualem eiusmodi rerum diiudicationem, vitia ſint, ſplendidaque peccata, niſi gratia correctrix & emendatrix acceſſerit, intelligere licet.

* Certe debebant. Qui enim hoc non agunt ſcriptores ethici, digni non ſunt, qui hic in cenſum veniant. Vnde & liquet, quo loco habendi, qui intra ieiunas de vndecim virtutibus Ariſtotelicis commentationes, ſiſtbſiſtunt: aut ethicam cum iurisprudentia naturali confundentes, vel ἀλλότρια agunt, vel omnino ad ſpinoſas & ineptas Moraliſtarum, quos vocant, quaeſtiones dilabuntur. Quod illorum etiam, qui vulgo praeſtantiores habentur, eſt vitium. Huic itaque, quem nos deſignauimus, fini, cumprimis inſeruiunt, ſcriptores characteriſtici, quorum deinceps ad *cap.* 5. diſtinctius facere mentionem conſtitui. Qui vero *ethicas chriſtianas* ſcripſerunt, aut philoſophiam cum theologia confuderunt, aut ſub hocce titulo, quod theologiae proprium eſt, pertractarunt. Inter Reformatos hoc nomine notus eſt LAMBERTVS DANAEVS, cuius extant *ethices chriſtianae lib.* 3. in quibus ea tamen praecipue attigit, quae iurisprudentiae ſunt diuinae. Ad ordinem enim decalogi de officiis agit, philoſophorum, ſubinde & iuriſconſultorum ſcita in ſubſidium vocans. Propius ad noſtrum inſtitutum accedunt GEORGII GRABOVII *ethica chriſtiana*, & IOAN. PIKERI *aretologia chriſtiana*, cum B. SPENERI praefatione edita: in quibus ea maxime praecipiunt, quae theologia moralis ſtrictius ſic dicta ceteroquin ſibi vindicat.

§. XXXVII.

Noſtrum nunc eſt, quae nobis propoſuimus, perſequi: primamque hanc moralis theologiae, latius ſic dictae, partem ita pertractare,* vt naturae gratiaeque tum generatim, tum ſpeciatim, expoſito diſcrimine, imperfectiones regenitorum, ex naturae reluctantia oriundas, enarremus, tum vitae ſanctitatem, ad quam quotidianis incrementis contendere debent, exhibeamus; ſigna praeterea, quibus naturae gratiaeque opera dignoſcantur, explicemus; & media denique, quibus gratiae vires augeantur, vitaeque ſpiritualis incrementum promoueatur, ſubiungamus.

* Eandem hic ſequor methodum, qua elementorum philoſophiae practicae partem primam conſcripſi. A medicis eam deſumſimus: adeo, vt primum caput velut phyſiologiam, alterum noſologiam, tertium hygienem, quartum ſemioticam, quintum therapeuticam exhibeat. Rebus moralibus, praeſertim primae huic parti, eam perquam accommodatam eſſe, iam pridem viri doctiſſimi animaduerterunt. Si vero aliis licet, theologiam tum theticam, tum moralem, methodo vulgari philoſophica tractare, vt a fine ad ſubiectum, & hinc ad media progrediantur, (etſi in theologicis haec methodus difficultate non careat) non erit mihi nefas, aut medicos, aut eos ex philoſophis, qui hanc methodum ſequuntur, imitari.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

CAPITIS PRIMI
DE
NATVRA ET GRATIA
SECT. I.
DE
NATVRA ET GRATIA
GENERATIM.

Σύνοψις.

VOx, natura, quomodo hic accipiatur? §. I.
Facultates mentis complectitur, §. II.
Et propensiones, tum naturales, tum habituales, §. III.
Corporis quoque dispositionem, §. IV.
Causas praeter ea propensionum morales, §. V.
Omnes denique actus, & motus naturales, §. VI.
Natura hominis corrupta est, §. VII.
Qua facultates omnes, speciatim intellectum & voluntatem, §. VIII.
Vnde debilitas in spiritualibus, §. IX.
Etiam in naturalibus imbecillitas & imperfectio, §. X.
Corruptionis huius intimae, causae, §. XI.
Quibus nominibus in scriptura sacra exprimatur, §. XII.
Tum in actibus singulis tum in statu naturali hominum conspicitur, §. XIII.
Qui hic in censum venit, §. XIV.
Estque vel securitatis, vel seruitutis, §. XV.
Vtriusque causae, §. XVI.
Status seruitutis iterum vel est apertior, §. XVII.
Vel occultior, §. XVIII.
Praetextus eius, §. XIX.
Status securitatis, §. XX.
Est vel crassior, vel sublimior, §. XXI.
Quod in statum securitatis alii, alii in statum seruitutis deueniant, ex peruersa agendi ratione, in negotio conuersionis, interdum oritur, §. XXII.
Cuius rei ratio extenditur, §. XXIII.
Transitus etiam fieri potest ex statu securitatis in statum seruitutis, §. XXIV.
Et vice versa, ex statu seruitutis in statum securitatis, §. XXV.
Diuisio status in bestialem, humanum & christianum, non conuenit cum diuisione in statum securitatis & seruitutis, §. XXVI.
Ex quolibet statu naturali, immediate transitus fit in statum gratiae, §. XXVII.
Vtrique statui, securitatis & seruitutis, propria est quaedam hypocrisis, §. XXVIII.
Quo nomine quid intelligatur, §. XXIX.
Hypocriseos varia dantur genera: alia est stulta & inepta, §. XXX.
alia crassissima, §. XXXI.
crassa alia, §. XXXII.
alia subtilis, §. XXXIII.
alia subtilissima, §. XXXIV.
Caussa hypocriseos: ea ad omnes vitae christianae actus se diffundit, §. XXXV.
Natura, quo facto in regenitis se habeat: facultates naturales, & habitus per se non mali, non destruuntur, sed emendantur, §. XXXVI.
Quod probatur, §. XXXVII.
Diuersitatis, quae in natura conspicitur, commoda & incommoda, §. XXXVIII.
Vox, gratia, diuersimode accipitur, §. XXXIX.
Secundum eam, quae hic in censum venit, significationem, in praeuenientem, operantem, & cooperantem dispescitur, §. XL.
Gratia cooperans, seu inhabitans, de qua hic agendum, quid sit? §. XLI.
Est concursus Numinis, & quidem totius sacrosanctae Trinitatis, §. XLII
Singularis & benenolus, §. XLIII.

Supponens

Supponens iam operationem quandam regenitorum, §. XLIV.
Quae Dei, quae hominis, in hoc concurſu partes ſint, §. XLV.
Obiectum gratiae cooperantis, §. XLVI.
Tum operans, tum cooperans, gratia, aſſeritur, §. XLVII.
Duo hinc in regenitis principia, ſpiritus & caro, §. XLVIII.
Diuerſae gratiae diuinae ſpecies: quoad ſubiectum, alia operans, alia cooperans: illuminans quoad intellectum, ſanctificans quoad voluntatem, §. XLIX.
Quoad modum operandi gratia cooperans in perficientem & adiuuantem, diſpeſcitur: perficientis variae iterum ſunt ſpecies, §. L.
Vt & gratiae adiuuantis, §. LI.
Quoad effectum gratia vel inefficax eſt, vel efficax: ab hac ſufficiens perperam diſtinguitur, §. LII.
Quod gratia & quoad ſtatum, & quoad ſingulas actiones conſideravi poſſit, §. LIII.
Quinam in ſtatu gratiae conſtituti dicantur, §. LIV.

§. I.

CVm vox *naturae* diuerſas, tum apud philoſophos, tum apud theologos habeat ſignificationes,* nobis quidem nunc ita accipitur, vt complexum denotet omnium facultatum, propenſionum, habituumque naturalium, qua mentem, qua corpus, non excluſis cauſſis, ex quibus propenſiones iſtae, habitusque, itemque motus, affectus, actionesque hominum, in quantum moralitatem recipiunt, oriuntur.

* De variis, quas vox iſta apud philoſophos habet, ſignificationibus vid. IO. CHRISTOPHORVS STVRMIVS de *naturae agentis idolo cap. 1. tom. 2. philoſ. eclect. p. 359. ſeqq.* & ROBERTVS BOYLE, in *diſquiſitione de ipſa natura.* Quid nobis ſignificet, ex oppoſito, *gratia*, facile intelligitur. Hinc conferendi, qui ex theologis hoc argumentum tractarunt, quod ex Reformatis FRANCISCVS IVNIVS, ANDREAS RIVETVS, aliique fecerunt, quorum notae de *natura & gratia* commentationes, ad controuerſias tamen maxime de hominis conuerſione, viribusque liberi arbitrii, & praedeſtinatione, capitibusque connexis, comparatae: quod argumentum Pontificii, DIDACVS DE ALVAREZ, PETRVS DE LEDESMA, aliique, ſub titulo de *auxiliis gratiae* pertractant: quod & ex noſtratibus ſub eodem titulo fecit IO. HVLSEMANNVS, & ſub titulo de *natura & gratia*, IVSTVS FEVRBORNIVS, contra Moſen Amyraldum diſputans. Ad noſtrum inſtitutum propius accedit, etſi tractandi modo plane differat, B. SPENERVS in libello Germanico de *natura & gratia*, ad vitae praxin plane accommodato, & multis, ſed ſterilibus, ſcholaſticorum commentationibus, multis modis anteferendo. MALEBRANCHIVS in libello Gallico, de *natura & gratia*, rationem, qua Deus tum in regno naturae, cum in regno gratiae, operatur, ſuis praeſertim hypotheſibus de cauſis ſecundis, tamquam mere occaſionalibus inſiſtens, explicare annititur, parum aut nihil, quod vitae inſeruiat, afferens, ſuisque ſe inuoluens ſubtilitatibus.

§. II.

Manifeſtum itaque eſt, ipſum intellectum & voluntatem cum omnibus ſuis operationibus, actibus, motibusque, phantaſiam quoque & appetitum ſenſitiuum, *naturae* nomine nobis venire. Haec enim prima naturalium operationum, quae in morum doctrina in cenſum veniunt, principia eſſe, conſtat inter omnes.

§. III.

Facultatibus iſtis mentis, non tantum variae per naturam inſunt propenſiones, ſed habitus etiam, induſtria, ſtudio, & conſuetudine acquiſiti accedunt, ex quibus variae itidem hominum profluunt actiones aut aperte malae, aut qua ſpeciem bonae, vt ab imperitioribus pro gratiae effectibus habeantur. Gratiae tamen, cum haec omnia plane oppoſita ſint, merito *naturae* nomine nobis veniunt.

§. IV.

Sed corporis quoque diſpoſitio hic in cenſum venit, *naturaeque* nomine comprehenditur. Pro temperamentorum namque varietate, diuerſitate aetatis, ſexus, aliarumque corporis affectionum, ſanitatis, morbi, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, diuerſas gigni in animis hominum propenſiones, motus oriri atque affectus diuerſos, ipſa omnes condocet experientia.

§. V.

Quemadmodum vero, corporis diſpoſitio, & quae huc pertinent, cauſſae ſunt naturales propenſionum variarum, quae in homine exiſtunt: ita cauſſae praeterea morales variae accedunt, ſiue directe propenſiones habitusque producant varios, vt *educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo*, ſiue indirecte, vt *honores, dignitates, nobilitas generis, diuitiae, paupertas, eruditio, ignorantia* & reliqua, quae omnia itidem ſub *naturae* notione, heic comprehendimus.

§. VI.

Ex hiſce, quas indicauimus, cauſſis, fontibusque, vt habitus propenſionesque, oriuntur admodum diuerſi: ita habitus atque propenſiones in varios motus, affectus, operationes internas, & externas, ſubinde erumpunt, ſub eadem notione nobis comprehendendas. At motus actionesque non quasuis intelligimus, ſed in genere morum tales, quaeue adeo, ſi ad legem exigantur, bonae aut malae eſſe poſſunt, idque iudicio ſcripturae ſacrae hominisque regeniti, qui tantum πνευματικὰ πνευματικῶς diſcernere poteſt, *1 Cor. II, 15.*

§. VII.

Naturam hominis, quam ita deſcripſimus, corruptam penitus & deprauatam eſſe, & experientia docet, & ſcriptura ſacra teſtatur. In omnibus namque facultatibus hominis, & perfectionis, qua gaudere debebant, abſentia, & inclinatio ſumma ad mala quaeuis conſpicitur. Vnde ſequitur & ἀδυναμία in ſpiritualibus, & in naturalibus quoque maxima imperfectio.

§. VIII.

§. VIII.

Facultates hominum omnes, ſpeciatim intellectum & voluntatem, penitus corruptas, & non tantum perfectionibus ſibi debitis deſtitutas, ſed ad mala quaeuis pronas, vel ex Moſis teſtimonio diſcimus *Gen. VI, 5. & VIII, 21.* vbi *figmentum omne cogitationum cordis humani, tantum malum* dicitur, *omni die* Voluntatis quippe, quae haud raro cordis nomine venit, aeque ac intellectus, cuius eſt cogitare, ſumma intimaque prauitas indicatur. Vnde & ex corde omnes cogitationes malae prouenire dicuntur, *Matth. XV, 19.* Et Paulus Epheſios, nondum conuerſos, non tantum *ἐσκοτισμένους τῇ διανοίᾳ*, & alienos a vita Dei vocat, ſed *ἄγνοιαν* quoque illis tribuit, idque *διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν Epheſ IV, 18.*

§. IX.

Quae cum ita ſint, in ſpiritualibus hominem naturae viribus nihil poſſe, palam eſt. Cœcus namque, mortuus, & ad omnia ineptus eſt. Homo *ψυχικὸς animalis, naturalis* ſibi relictus, viribusque gratiae deſtitutus, *ὁ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ 1 Cor. II, 14.* add. *Ioan. III, 12. Eph. II, 1. 5. V, 8. Rom. VII, 11. 15. 18. 2 Theſſ. II, 10.*

§. X.

Etiam in rebus naturalibus, quo nomine & morales ac ciuiles comprehendo, magnam facultatum mentis eſſe imperfectionem, tot ignorantiae, errorum, infirmitatis in iudicando, ratiocinando, eligendo, conſultando, quae in viris etiam doctiſſimis, conſpiciuntur, exempla, neminem dubitare ſinunt.

§. XI.

Intima illa hominis, qua omnes facultates corruptio, & deprauatio, prout a primorum parentum lapſu deriuatur, *peccati originalis* nomine venire ſolet: quod per naturalem generationem in omnes homines deriuatur, *Pſalm. LI, 7. Ioan. III. 6* per educationem prauam, conſuetudinem, aliasque cauſſas naturales & morales, mirifice augetur & confirmatur. Quod ſi educatio, aliaeque cauſſae, ad ſupprimenda vitia conſpirent, imminui equidem vtcunque prauarum propenſionum vis, non tamen infringi poteſt, cum hoc demum gratiae opus ſit. Saepe id etiam eo pertinet, vt ſubtiliora vitia non animaduertentes, ſub falſa gratiae ſpecie ſe ipſos decipiant, miſeri mortales.

§. XII.

Corruptio iſta naturae, quam hactenus deſcripſimus, variis nominibus in ſcriptura ſacra inſignitur. Vocatur enim *vetus homo Epheſ. IV, 22. Rom. VI, 6. caro*, hominesque inde *carnales. Io. III, 6. Rom. VIII, 6.*

Gal. V, 19. Eph. II, 3. caro & ſanguis, 1 Cor. XV, 50. Gal. I, 16. Matth. XVI, 17. caro cum concupiſcentiis ſuis, Gal. V, 24. corpus peccati Rom. VI, 6. Col. II, 11. & in quantum in varios motus & affectus, actusque prauos natura haecce corrupta erumpit, *membra terreſtria* huic corpori peccati tribuuntur *Coloſſ. III, 5.* Naturae vox varias habet ſignificationes, ut patet ex *Rom. II, 14. Gal. II, 15. IV, 8. 1 Cor. XI, 14. 15. Iacob. III, 7. Iudae v. 10.* ſed ad noſtrum inſtitutum ea praecipue pertinet, in qua adhibetur *Epheſ. II, 3.* Qui enim *natura* hic idem eſſe volunt ac *conſuetudine*, oppido falluntur. *

* Per *naturam Epheſ.* II, 3. AVGVSTINVS, aliique veterum & recentiorum, intelligunt ipſam *natiuitatem*, vel, quod eodem redit, *naturam ipſam*, non qualis in primo homine condita eſt, ſed qualis per eius transgreſſionem facta, a ſingulis naſcendo accipitur, vid. AVGVSTINVS *ſerm.* 14. de *verb. apoſt. it lib.* 1. *retract. cap.* 10. & 15. & paſſim contra Pelagium, Recte ſane. Opponitur enim *h. l.* φύσις τῇ χάριτι *gratiae.* Nam quemadmodum hoc verſiculo dicimur, *natura filii irae*, ira poſtea *verſ.* 8. dicimur, *gratia ſaluari.* Proinde idem eſt hic τῇ φύσει, ac a natiuitate, ab vtero ſumus filii irae, poenaeque diuinae obnoxii, ob peccata, in quibus naſcimur. Sic *Gal.* II, 15. dicitur: nos φύσει Iudaei ſumus: in oppoſitione ad proſelytos, qui non φύσει ſed ἔθει Iudaei erant, vt ad *h. l.* B. BALDVINVS, aliique paſſim obſeruant. Fallitur itaque HVGO GROTIVS, dum hanc vocem per *conſuetudinem*, aut *receptum morem* explicat. Cum enim *lib.* 2. *de iure belli & pacis cap.* 12. §. 26 illud Pomponii: *in fretio venditionis & emptionis naturaliter licere ſe mutuo circumuenire*, attuliſſet, *natura aliter*, inquit, *eo in loco, vt & alibi interdum, poſitum eſt pro eo, quod receptum paſſim moris eſt*: idque exemplis illuſtraturus, ſic inter alia pergit: *ſic idolorum cultores, non autem quoſuis homines*, φύσει ματαίους *appellat ſcriptor libri ſapientiae*: & τέκνα φύσει ὀργῆς *Paulus apoſtolus* (*Epheſ.* II, 3.) *non tam ex ſua, quam ex Romanorum, apud quos tum viuebat, perſona loquens.* In annotatis tamen ad *h. l.* (*Epheſ.* II, 3.) τὸ φύσει idem eſſe putat, *ac reuera*: φύσει *autem*, inquit, *ſignificat, non opinione, ſed reuera, vt Gal.* IV, 8. κλῇδῶ, γνησίως, *vt hic habet Oecumenius.* Haec GROTII explicatio ipſi diſplicet IO. CLERICO, in re ipſa licet cum Grotio conſentienti, hiſce Pauli verbis labem originalem minime indicari. Prolixe is de voce *natura* agit *art. critic. part.* 2. *ſect.* 1. *cap.* 7. Verba Pauli cum attuliſſet, *ad hunc locum*, inquit, *vir ſummus, modo laudatus* (Grotius *affert Gal.* IV, 8. *vt probet, Paulum hoc velle, Iudaeos fuiſſe reuera filios irae. Sane qui ſunt* φύσει τέκνα ὀργῆς, *reuera ſunt ira digni, nec, ad rem ipſam quod ſpectat, a ſenſu aberrarunt ii ex veteribus, qui ante Grotium ita verba Pauli intellexerunt. At non eſt ea propria vocis ſignificatio.* Lubentes admittimus, quod haec propria vocis ſignificatio non ſit. At a ſenſu etiam tum GROTIVM, tum eos, qui cum eo hoc ita explicant, aberrare, ante allatae rationes docent. Suam vero vir doctiſſimus ita proponit ſententiam: *Vbi agitur de gentibus integris, vt in loco Pauli allegato,* φύσει *ſignificat indolem gentis. Scriptor libri de elocutione, qui Demetrio Phalereo tribui ſolet,* φύσει *inquit,* ἐβραχυλόγουν δὲ Λάκωνες, *natura paucis loquebantur Lacones.* Quod & pluribus Graecorum, Latinorumque in medium allatis locis, comprobare annititur. Nec abnuimus, apud profanos auctores hanc vocis hujus quandoque eſſe ſignificationem. Quid *Eph.* II, 5. ea vox ſignificet, ex ipſo contextu diiudicandum. Loquitur de φύσει corrupta tum Iudaeorum, tum reliquorum hominum. Diſerte dicit: *natura eramus filii irae, vt & reliqui*, ſcilicet homines. Non igitur de indole quadam, huic aut illi genti propria, ſed de corruptione quadam vniuerſali, Iudaeis & ethnicis communi, verba facit. Cuius profecto corruptionis & prauitatis vniuerſalis cauſſa, alia eſſe non poteſt, quam peccatum originale per naturalem generationem in omnes propagatum. Vt gens quaelibet ſuam habeat indolem, aliam Athenienſes, aliam Lacedaemonii, aliam Romani, a conſuetudine, educatione, aliisque cauſſis particularibus prouenit. At communis & vniuerſalis corruptionis, vniuerſalis quaerenda cauſſa, quam cum nomine φύσει hic exprimat Paulus, nihil aliud quam ipſam natiuitatem, & quam per eam omnes habent ad praua inclinationem ea denotare poteſt, quippe per quam in eo ſtatu conſtituti ſunt, vt nihil aliud quam iram diuinam promereantur.

§. XIII.

§. XIII.

Naturae praeterea corruptio, quae ſimpliciter interdum *naturae* nomine venit, tum in *actionibus ſingulis* hominum, tum in eorundem *ſtatu* conſpicitur. Actiones namque omnes, internae & externae, omnesque motus, affectus, *naturales* vocantur, quae *naturam*, non *gratiam*, pro principio habent, idque in regenitis quandoque contingit, ex adhaerente illis imbecillitate vt naturae opus ſit, quod ipſi, niſi diligenter, attendant, ex gratia profluxiſſe facile ſibi perſuadent.

§. XIV.

Nobis de ipſo *ſtatu* hominum, nunc ſermo eſt, qui cum eſt *naturalis*, oppoſitus ſcilicet ſtatui *gratiae*, quidquid in eo homines cogitant, cupiunt, loquuntur, agunt, *naturae eſt effectus*, prauae arboris, prauus fructus, *Matth. VII, 18* quantumuis egregium, honeſtum, ſplendidum videatur.

§. XV.

Status hominum naturalis, iterum duplex eſt, vel *ſecuritatis*, vel *ſeruitutis*, qui & *legalis* dici ſolet. Quidam enim homines, docente Paulo viuunt χωρὶς νόμου, alii ὑπὸ νόμον, quibus opponit ſtatum ὑπὸ χάριν ſub gratia. *Rom. VI, 14.* Ad vltimam claſſem regeniti pertinent, verique filii Dei: quibus adeo, qui oppoſiti ſunt, in duplici hocce diſcrimine ſunt conſtituti.

§. XVI.

Vtriusque ſtatus in quo irregeniti conſtituti ſunt, cauſſa, peccatum originale eſt accedente ἀπιστία *Ioan. VI, 9.* cum fides vera libertatem *Ioan. VIII, 36.* ſpiritumque filialem *Rom. VIII, 15.* largiatur, & ſomnum ſecuritatis excutiat, *Epheſ. V. 14.* hominumque mentes ad abnegandam omnem impietatem, caſtiget. *Tit. II, 12.* Vt tamen nonnulli magis ad ſtatum ſecuritatis, alii magis ad ſtatum ſeruitutis proni ſint, id ex temperamentorum, educationis, aliarumque cauſſarum diverſitate, prouenit.

§. XVII.

Status ſecuritatis iterum non vno modo ſe habet. In quibusdam enim ſecuritas *aperta & proterua* deprehenditur, in aliis eadem *occultior* eſt, & ſub velamine quodam hypocritico latitat. In ſtatu ſecuritatis *apertae* ea omnia cogitat, dicit, agit homo, ad quae amor ſui inordinatus, prauusque affectus eum impellit. Hinc cultus diuini interni & externi neglectus, aut contemptus, effrena libertas in loquendo, violentia affectuum, abuſus ſenſuum & creaturarum, conformatio ad ſchema mundi, & quaeuis opera carnis *Gal. V, 19.* Haec omnia aperte

aperte eiusmodi homo deſignare paratus eſt, niſi forte aut commodum aliquod aliud quid ſuadeat, aut pœnae ignominiaeque metus, vel aliud quid, eum deterreat.

§. XVIII.

Status ſecuritatis *occultior* eſt, quando homo ea omnia, ad quae inordinato ſui amore prauoque affectu ducitur, cogitare, dicere, agere paratus eſt, ſed vt ſpeciem tamen quandam chriſtianiſmi & honeſtatis retineat, & a peccatis grauioribus ſibi temperet. Cultui igitur Numinis externo, vt operi, quod vocant, operato fauent, qui in eo conſtituti ſunt, preces conſueto tempore fundunt, verbum Dei interdum haud illibenter ſibi audire videntur, virtutisque ſpeciem facile adſumunt, vitiaque contraria fugiunt, ſiue hoc ex temperamenti, educationisque, ſiue ex aliarum cauſſarum, naturalium aut moralium conditione, contingat.

§. XIX.

Commodum ex hocce ſtatu ſecuritatis ſubtilioris, hocce ſibi habere videntur, quod vitam tranquille vt putant, & hilariter ſibi tranſigere liceat, triſtitiam omnem fugientes, conſcientia, per iſtam chriſtianiſmi ſpeciem, utcunque pacata, per prauam atque peruerſam ſcripturae interpretationem, auctoritatem moresque aliorum, imbecillitatis aut ἀδυναμίας πρόφασιν, vel ignoratae diuinae voluntatis in omnibus ac ſingulis obtentu, aliaque ratione, eludere conantes, quidquid illos erroris conuincere, adamatamque tantopere falſam mentis quietem, perturbare poterat.

§. XX.

Vox *ſeruitutis* interdum late accipitur, vt ſtatum ſecuritatis etiam complectatur. *Ioan. VIII, 34. Rom. VI, 16. 17. 20.* Quo ſenſu & τὸ *ſub lege eſſe*, accipitur *Gal. V, 18 23.* At a nobis *ſtatus ſeruitutis & legalis* in ſtrictiori ſenſu accipitur, diſtinguiturque a ſtatu ſecuritatis. Eſt namque in hoc ſenſu, ſtatus *ſeruitutis* ſeu *legalis*, quando homines legis quidem horrorem perſentiſcunt, idque ex metu irae diuinae, hoc vel illud peccatum forte omittunt, ſaltem ab externis & grauioribus ſedulo ſibi cauent, interim ſaluificae fidei gratia, & amore Dei deſtituti, ex metu ſeruili agunt, quidquid agunt, reuera clandeſtinum aliquod odium erga Deum fouentes, ea prohibentem aut praecipientem, quae prohibita aut praecepta eſſe nollent, quaeue nonniſi inuiti aut faciunt, aut intermittunt, aut omnino fieri vel intermitti non poſſe, exiſtimant. Et hinc in eiusmodi hominibus *per legem peccatum magis irritari*, dicitur, *Rom. VII, 5. 8.* conf. *Ebr. II, 15. Rom. VI, 14. VIII, 2.*

§. XXI.

§. XXI.

Status ille ſeruitutis & legalis itidem ſuos habet gradus: poteſtque pari ratione in *craſſiorem* & *ſubtiliorem* diuidi. Ille per opera externa in apertam quandoque erumpit ſuperſtitionem, animis mortalium metu & terrore mortis, ad quiduis ſuſcipiendum, facile adducendis, vt conſcientiae conſulant, imminentiaque mala auertant. Hic eo vsque non procedit, ſed ſeipſum interdum ſub παῤῥησίας, & filialis fiduciae ſpecie decipit, libertatem interdum quandam in externis affectans, cum tamen ex praua radice cuncta procedant, & in intimis animi receſſibus auerſio a Deo, ſpiritusque ſeruilis regnet. Manifeſtum itaque eſt, huncce ſtatum, & *craſſiorem* & *ſubtiliorem*, mere eſſe hypocriticum. De ſtatu namque ſimili fidelium in tentationibus, hic ſermo non eſt.

§. XXII.

Praeterquam vero, quod naturae conditione quadam, nonnulli ad ſtatum *ſeruitutis* & *legalem*, magis proni ſunt, quam ad ſtatum *ſecuritatis*, accedit peruerſa agendi ratio in negotio conuerſionis, per quam nonnulli in huncce ſtatum deueniunt. Etenim ſi ex comminatione legis horror quidam in anima oriatur, vt de Felice legimus, *Act. XXIV, 24. 25.* tum, ſi eum homines excutiant, in ſecuritatis ſtatum iterum deuoluuntur, ſin non recte eo vtantur, vt in perfectam libertatis legem introſpiciant, *Iacob. I, 25.* ſeruilis inde anxietas oritur, ſtatusque legalis, in ἐθελοθρησκείαν tandem variaque ſuperſtitionum genera deſinens, *Coloſſ. II, 18. 19. 20.*

§. XXIII.

Varia autem ratione contingere poteſt, vt ſeipſum aliquis impediat, quo minus in opere conuerſionis ita ſe gerat, vt *in perfectam legis libertatem introſpiciat*. Scilicet, ſi quis in hocce opere parum ſincere verſetur, foueatque *aliquid falſi in corde ſuo, Pſalm. XXXII, 2. 3. ſeqq.* ſi preces aut negligat, aut intermittat, aut non eo modo adhibeat, quo Deum precari par eſt, *Luc. XIII, 24. XVIII, 1. Eſ. I, 15.* aut legi tantum inhaereat, intermiſſo genuino & legitimo vſu euangelii, & quae alia ſunt eiusdem generis.

§. XXIV.

Fieri etiam poteſt, vt ex ſtatu *ſecuritatis* aliquis tranſeat in ſtatum *ſeruitutis*, & vice verſa. Cuius rei imaginem nonnulli in filio iſto degenere, ante conuerſionem eius, *Luc. XV, 13. ſeqq.* quaerunt. Rationesque huius rei varias afferre licet. Si quis enim per cauſſas equidem naturales pronus ſit ad ſtatum ſecuritatis, at legis comminatione perterrefactus horrorem animo concipiat, nec tamen ſua culpa ad filialem fi-

duciam perueniat, ſero nimis deprehendet, ſe ex ſtatu ſecuritatis in ſtatum ſeruitutis perueniſſe. Quod eo facilius continget, ſi per quasdam cauſſas naturales in ſtatum ſecuritatis detruſus ſit, at per alias longe validiores ad ſtatum ſeruitutis determinetur, quae ceſſantibus prioribus, vim ſuam exerant.

§. XXV.

Eadem ratione, haud inſolens eſt, vt quis per quasdam cauſſas naturales in ſtatu ſeruitutis ſeu legali detineatur, ceſſantibus tantiſper, quae in ſtatum ſecuritatis eum detrudere poterant, quae vim ſuam ac efficaciam ſtatim exſerent, ac impedimenta fuerint remota.

§. XXVI.

Solet ceteroquin ſtatus hominis a quibusdam diuidi in *beſtialem*, *humanum* & *chriſtianum* * Quae diuiſio, ad eam, de qua nobis hactenus ſermo fuit, proxime prima fronte, accedere videtur. Vt enim ſtatus hominis chriſtiani eſt *ſtatus gratiae*, ita ſtatus beſtialis reſpondere videtur *ſtatui ſecuritatis*, & ſtatus humanus *ſtatui legali*. At accuratius rem expendentes, facile diſcrimen ingens deprehendent. Namque *ſtatus*, quem vocant, *beſtialis* & *humanus*, gradibus ſaltem vitiorum differunt, cum ſtatus contra *ſecuritatis*, & *ſeruitutis*, ſpecie differant.

* Fuerunt, qui huius diuiſionis iam apud HIERONYMVM mentionem fieri contenderunt, in libro *de viro perfecto*. Et extat ſane ſub HIERONYMI nomine liber *de viro perfecto*, *tomo* 4. operum eius, *p.* 32. *ſqq.* editionis, quae Francofurti ad Moenum an. MDCLXXXIV. prodiit. Sed HIERONYMO perperam huncce librum tribui, conſtat inter omnes. Et licet auctor, quicunque demum ſit, multis oſtendat verbis, quibus in rebus beſtiis quandoque aſſimilentur homines improbi, eo tamen modo, quo a recentioribus quibusdam fieri ſolet, triplicem huncce hominum ſtatum, non diſtinguit.

§. XXVII.

Vt vero ex quolibet ſtatu naturali immediate tranſitus fieri poteſt ad *ſtatum gratiae*, ita fundamento non tantum caret illorum ſententia, qui ex ſtatu beſtiali ad humanum, & hinc ad ſtatum gratiae, tranſeundum cenſent, ſed in pericula ſe coniicerent, qui hunc obſeruare ordinem vellent, facile aliquando *ſtatum*, quem vocant *humanum*, pro ipſo gratiae ſtatu habituri, indeque in ſtatum aut *ſecuritatis* aut *ſeruitutis ſubtilioris*, prolapſuri.

§. XXVIII.

Eſt naturae quoque fallacis haec indoles, vt ſub ſchemate hypocritico lubens lateat: idque non in iis tantum, qui in *ſtatu ſeruitutis*, ſed & qui in *ſtatu ſecuritatis ſubtilioris* degunt, deprehendimus. Hinc vt cuncta eo rectius intelligantur, & naturae corruptae indoles eo melius perſpiciatur, de *hypocriſi*, quae huc faciunt, afferenda erunt.

§. XXIX.

§. XXIX.

Hypocriſin, cui ἀλήθεια *Epheſ. IV. 21.* & εἰλικρίνεια *1. Cor. V, 8.* opponitur, hic non intelligimus particularem alicuius facti, *Gal. II, 13.* ſed vniuerſalem, totius religionis, pietatisque chriſtianae, quaeque adeo non tam homines, quam Deum petit, & quantum in ſe eſt, ludit. Dicitur μόρφωσις τῆς εὐσεβείας *2 Tim. III, 5.* σχῆμα *2 Cor. XI. 13 14.* mendacium. *Apoc. XXII, 15.* conf. & *1 Tim. IV, 2. Ier. XII, 2.*

§. XXX.

Non vnum eſſe hypocriſeos genus, omnes facile intelligunt. Poſſunt, ſi praecipuos modos conſideres, quinque eius claſſes conſtitui. Prima illorum eſt, qui pii & religioſi videri volunt, etſi ipſi ſe tales non eſſe agnoſcant, nec ab aliis, ſaltem prudentioribus, pro talibus habeantur. Hanc non *impiam* modo, ſed *ſtultam* & *ineptam* hypocriſin dixeris. Huc & illi pertinent, qui in manifeſtis licet flagitiis viuentes, religionem tamen eiusque veritatem ſibi curae cordique eſſe, aliis perſuadere volunt, conf. *Prouerb. VII, 14. Matth. XXIII, 25. 26.*

§. XXXI.

Altera claſſis illorum eſt, qui pii & religioſi haberi volunt, ab aliis etiam pro talibus habentur, ſaltem ita ſe gerunt, vt pro talibus a quibusdam haberi queant: ipſi tamen in conſcientia conuicti ſunt, tales ſe non eſſe, ſi v. g. in peccatis voluntariis, ſed clandeſtinis, viuant. *Craſſiſſimam* merito hanc hypocriſin dixeris. Huc illos retuleris, qui propter opinionem hominum, quibus ſolis ſe conformare geſtiunt, & probare, hypocriſin affectant. *Matth. VI, 3. XXIII, 5.* aut qui honoris, vel commodi cauſſa id faciunt, vt Iudas, *Ioan. XII, 6.*

§. XXXII.

Tertia claſſis illorum eſt, qui & ſibi ipſis pii videntur, & ab aliis pro talibus vt habeantur, quandoque impetrant, ſed peccatis tamen grauioribus contaminantur, quae tamen ipſi aut pro peccatis plane non habent, aut inter peccata infirmitatis referunt, quibuscum vitae ſanctimonia, bene conſiſtere queat. Referuntur merito huc & illi, qui in cultu externo omne ſolatium quaerunt, *Ierem. VII, 4.* conf. *Iacob. I, 22. Luc. XIII, 26. Marc. VII, 2. 3.*

§. XXXIII.

Quarta claſſis illorum eſt, qui & ſibi ipſis pii videntur, & facile ab aliis quandoque impetrant, ab illis vt pro talibus habeantur, immo magno ſtudio peccata, praecipue externa fugiunt, hoc tamen faciunt ex ſpiritu ſeruili, ſimulque haud raro internis cupiditatibus peccatisque

ſubtilioribus indulgent, aliosque prae ſe contemnunt, vt phariſæus ille *Luc XVIII, 11.12.* conf. & *Matth. XIX, 20. Subtilem* hanc hypocriſin dixeris.

§. XXXIV.

Vltima denique illorum claſſis eſt, qui & ſibi & aliis pii & irreprehenſibiles videntur, peccata interna & externa ſummo ſtudio fugiunt, cupiditatibus prauis bellum indicunt, ſed iisdem tamen ſub virtutis ſanctitatisque ſpecie indulgent, cum v. g. ex zelo diuino, ſtudioque gloriam Numinis promouendi ſe agere putant, ad quae tamen affectus naturalis, ſed occultus, impellit. Tales ſunt, qui innocentes ex zelo, vt putant diuino, perſequentes, ſe Deo rem gratam facere exiſtimant. *Ioan. XVI, 2.* Hanc merito *ſubtiliſſimam* hypocriſin dixeris.

§. XXXV.

Diuerſas itaque hypocriſeos eſſe cauſſas ſpeciales poſſe, hinc ſua ſponte intelligitur. Namque interdum ex malitia, interdum vero ex ignorantia procedere poteſt, cum quis reuera ſe pium eſſe credit atque ſanctum, cum minime talis ſit. Partialis hypocriſis interdum & ex metu oritur. *Gal. II, 12. 13.* In omnibus quoque vitae chriſtianae actibus hypocriſin quandam, plerumque ex naturae fallacia procedentem, deprehendere licet. Namque & pœnitentia quaedam datur hypocritica, & fides hypocritica, & ſanctitas hypocritica, & preces hypocriticae, &c. Quae omnia naturae corruptae indolem, geniumque demonſtrant.

§. XXXVI.

In regenitis natura ita ſe habet, ut quidquid in ea prauum atque peruerſum eſt, per *gratiam* magis magisque imminuatur: ipſae autem facultates naturales, habitusque, qui per ſe mali non ſunt, non deſtruuntur, ſed emendantur, ſanctificantur, & ad bonum finem diriguntur.

§. XXXVII.

Probatur id primo, ex ipſa indole regenerationis, per quam natura ipſa, ſeu eſſentia hominis, facultatesque naturales non deſtruuntur, ſed affectiones eius, inclinationes, propenſionesque prauæ mutantur, *Ioan. III. 6.* tum, ex doctrina de renouatione ſeu ſanctificatione, iuxta quam vetus homo, h. e. vitia reliqua, facultatibus naturalibus hominis inhaerentia, exuendus eſt & deponendus, *Epheſ. IV, 22. 23. 24.* & denique ex diverſitate donorum, quae in ipſis apoſtolis, aliisque viris ſanctis conſpiciebatur, & in regenitis deprehenditur, quae plerumque ingenii aliarumque facultatum naturalium diuerſitatem ſupponit, & inde oritur.

§. XXXVIII.

Nimirum, vt ex naturae, hoc eſt, facultatum & propenſionum, quam quisque per generationem aliasque cauſſas, ſortitus eſt, diuerſitate,

tate, diuersa oriuntur incommoda, tentationesque peculiares, quibuscum regenitis est colluctandum: ita donorum quoque virtutumque christianarum mira varietas, ad membrorum corporis Christi συναρμογισμὸν mirifico consensu conspirans, inde efflorescit, summam Numinis sapientiam, luculentissimo exemplo demonstratura. conf. *Coloss. II, 19. Ephes. IV, 15. 16.*

§. XXXIX.

Naturae hactenus explicatae, opponimus *gratiam.* Quo nomine vt constet, quid intelligatur, non vnam eius significationem esse, obseruandum. Interdum namque significat propitium & benignum Numinis fauorem, quo mouetur ad salutem nostram procurandam, *Ephes. I, 7. II, 7. 8. Rom. III, 24. 1 Petr. V, 10.* Qui fauor benignus, alias & *amoris* nomine venit, describiturque *Ioan. III, 16. Rom. V, 8. 1 Ioh. IV, 9.* Significat etiam gratia beneuolentiam Numinis, merito Christi prouocatam, ad hoc, vt velit Deus omnes homines ad participationem suae gratiae & vitam aeternam, vocare & adducere. conf. *Ioan. XIV, 6. Actor. IV, 12. Rom. III, 24. Ephes. I, 4. 5. sqq.* Apud scriptores ecclesiasticos, frequentissime sumitur pro gratiosa Dei in anima hominum operatione, per quam eos conuertit, vitamque spiritualem in iis producit, atque conseruat pariter ac auget. conf. & *1 Cor. III, 10. XV, 10. Ephes. I, 13.* * Denique & vox gratiae dona diuina denotat, tum *naturalia*, quo sensu ipsa natura in se absque corruptione spectata, est donum, seu effectus gratiae diuinae, *Iac. I, 17.* tum *spiritualia*, *1 Cor. I, 4. Ephes. IV, 7. 1 Tim. IV, 14.*

* Tertia haec vocis *gratiae* significatio, admodum tum aliis, tum & IO. CLERICO displicet. De vocibus enim obscuris verba faciens, *art. critic. part. 2. sect. 1. cap. 8. §. 12. p. 323.* huc etiam refert vocem *gratiae. A tempore*, inquit, *Augustini vix vlla vox frequentior fuit voce* GRATIA, *vbi sermo est de hominis ad saniorem mentem reditu, & vi, cui is reditus debetur. Ea tamen voce quid significetur, cum ab iis quaeritur, qui ea vtuntur, nihil responsi perspicui ferre licet. Hinc factum, vt in Gallia Iesuita festiui ingenii (Bouhours in dialogo, du je ne sai quoi) non inficete dixerit, gratiam illam diuinam, quae tantum strepitum excitauit in scholis, & tam mirabiles effectus in hominum animis edit, gratiam illam adeo efficacem & suauem simul, quae de duritie cordis illaesa arbitrii libertate triumphat, nihil esse tandem, praeter* NESCIO QVID. *Nec certe ea vox vsquam in scriptura eo sensu legitur, quamuis caeteroqui sit πολύσημος. Vbi de Deo sermo est, χάρις gratia eius misericordiam, aut beneficium quodpiam significat, nusquam arcanum afflatum, quo sensu eam intellexit Augustinus, popularis sane orator, sed criticae imperitus.* Paucis interiectis ita pergit: *nulla definitio vocis* GRATIA, *quae quadret in notionem Augustini, dari potest praeter hanc: Est nescio quid, quo Deus ex Augustini sententia animos nostros ad pietatem ineluctabiliter flectit, idque ab omnibus cum nostris ratiocinationibus, tum iis, quae extrinsecus nobis obiiciuntur, distinctum. Si nitaris clariorem notionem adnectere voci* GRATIA, *ea tua erit notio, non Augustiniana.* Quae quidem perperam dicta esse a viro doctissimo, existimo. Quidquid nunc sit de mente AVGVSTINI, notum est, cum de hominis conuersione, & conuersorum in studio sanctitatis progressu, vox gratiae adhibetur, eam significare gratiosam quandam Dei in anima hominis operationem,

qua aut conuerſionem eius operatur, aut, poſtquam conuerſus eſt, ad virtutum bonorumque operum exercitium concurrit. Ponamus, in hac ſignificatione vocem gratiae in ſcriptura ſacra non occurrere, res ipſa tamen ſatis clare in ea exprimitur. *Ioan.* VI, 44. XV, 5. *Eph.* I, 13. alibique. Ad eam etiam operationem exprimendam aptiſſima plane eſt vox *gratiae*, cum nemo dubitare queat, quin ea diuini amoris atque beneuolentiae ſit effectus, aeque ac reliqua beneficia, quae in ſcriptura ſacra gratiae nomine quandoque venire, ipſe agnoſcit CLERICVS. Sed id quoque ſine ratione ſumitur, vocem iſtam in ſcriptura ſacra in iſta ſignificatione non occurrere, cum 1 *Cor.* III, 10. XV, 10. alibique, omnino locum inueniat. Afferunt nonnulli etiam hunc in finem locum *Ioan.* I, 16. & *ex plenitudine eius accepimus* χάριν ἀντὶ χάριτος, *gratiam*, ſeu gratioſam Numinis in anima noſtra operationem, *propter gratiam*, id eſt, ex mera gratia, propitioque Numinis fauore. Certe per χάριν ipſe etiam HVGO GROTIVS *dona Spiritus S.* intelligit: aliorumque huc collimantes opiniones refert THOMAS GATAKERVS *aduerſar. miſcellan. cap.* 27. ſed huic ego non ſubſcribo ſententiae, cum planior illorum videatur, qui hoc ſibi Ioannem velle aſſerunt, nos pro gratia, ſeu loco gratiae primaeuae creationis ad imaginem Dei, beneficio Chriſti, aliam gratiam reparationis & reſtitutionis ad ſalutem accipere. Praeterea AVGVSTINVS non fuit primus ex antiquis eccleſiae doctoribus, qui voce gratiae in hac ſignificatione vſus eſt, quod vel ex MACARII teſtimoniis, deinceps afferendis, conſtare poterat.

§. XL.

Cum igitur a natura *gratia* diſcernitur, in tertia adhibetur vox ea ſignificatione, qua operationem quandam Dei in anima hominis denotat. Ea vero operatio cum diuerſa ſit, pro diuerſa conditione ſubiecti, aliterque ſe habeat circa hominem in ipſo negotio conuerſionis conſtitutum, aliter denique circa conuerſum, diuerſas itidem ſortitur denominationes, ſoletque in *praeuenientem*, *operantem* & *cooperantem* diſpeſci. Alii eodem ſenſu gratiam in *adſiſtentem* & *inhabitantem* diſpeſcunt, ſub *adſiſtente*, praeuenientem & operantem, comprehendentes, cooperantem autem, *inhabitantis* nomine deſignantes, quod in homine operari incipiat, poſtquam iam regenitus eſt, atque fidem admiſit.

§. XLI.

Res ipſa vero docet, de gratia *cooperante*, ſeu *inhabitante*, quam adſiſtentis gratiae continuationem nonnulli dicunt, nobis ſermonem eſſe * cum de principio operationum, quod in regenitis deprehenditur, ſolliciti ſimus. Hanc merito ſingularem, beneuolumque Numinis concurſum dixeris, ad omnes ac ſingulos motus & actiones regenitorum ſpirituales, quibus vita ſpiritualis in iis conſeruetur augeaturue, vt ita magis magisque ad diuinae imaginis reſtaurationem, proficiant.

* Quam nonnulli etiam *gratiam adiuuantem* vocant. A Pelagii enim errore prope abeſſe, qui & operantem, *adiuuantis* nomine comprehendunt, docet IOAN. HVLSEMANNVS, qui & de voce *auxilii*, quo itidem abutuntur ſcholaſtici, idem obſeruat, *de auxiliis gratiae*, *cap.* 2. §. 18. *p.* 28.

§. XLII.

Numinis dum huncce concurſum dixi, ſacroſanctam intelligo Trinitatem, cum opus ad extra, vt loqui ſolent, ſit, omnibusque adeo

adeo Trinitatis perſonis, conueniat. Hinc & mox patri hoc tribui videas, *Ioan. XV, 2. Ebr. XIII, 21. 1 Theſſ. V, 23. 24.* mox filio, qui non tantum hanc gratiam nobis promeruit *Ebr. IX, 14. Rom. VI, 6. 8. Galat. III, 14.* ſed eam etiam operatur, *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan XV, 5.* immo a quo, ceu capite, membra corporis myſtici, omnem influxum ſpiritualem recipiunt, *Epheſ. I, 23. IV, 15. Coloſſ. II, 19.* Denique & ſpiritui ſancto idque ſpecialiori quadam ratione, ſeu per appropriationem, vt loqui amant, hoc tribuitur. *Rom. I, 4. VIII, 2. 9. 10. 11. 14. Gal. V, 22. Eph. III, 16. V, 9.* alibique.

§. XLIII.

Singularis eſt iſte concurſus ſeu cooperatio, atque beneuolus. *Singularis* quidem, quia a generali Dei concurſu ad omnes ſingulasque hominum etiam malorum actiones, qui partem prouidentiae diuinae conſtituit, plane differt. Idem vero & *beneuolus* eſt, quia miſericordiae amorisque diuini, ſummi & ineffabilis, eſt effectus, hinc & *gratiae* nomine merito inſigniendus. Complectitur etiam ſapientiſſimam, omnium actionum, qua intentionem, qua alias circumſtantias, directionem, in quantum regeniti nullum impedimentum afferunt, & media ſalutis, a Deo praeſcripta, rite vſurpant. Quod & generatim de iſto concurſu, ſeu cooperatione, eſt intelligendum.

§. XLIV.

De regenitis nobis hic ſermonem eſſe, & res ipſa docet, & nomen etiam *cooperationis* indicat. Hinc namque intelligitur, hominem etiam aliquid operari poſſe, quod de irregenito, ceu mortuo in peccatis, dici nequit. Regeniti autem viribus gratiae iam inſtructi ſunt, per quas aliquid operari poſſunt, cum in illis nouus homo ſit, *Epheſ. IV, 24.* noua creatura, *2 Cor. V, 28.* nouus ſpiritus *Rom. VII, 6.* ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, *1 Petr. III, 4.* Hae tamen vires non ſufficerent, & mox iterum defecturae eſſent, niſi Deus benigno iſto concurſu ſuo eas conſeruaret, corroboraret, augeret, qui bonum iſtud opus & inchoare & perficere poteſt. *Phil. I, 6.*

§. XLV.

Rationem inde perſpicere licet, cur vna eademque actio, mox diuinae gratiae, mox homini ipſi in ſcriptura ſacra tribuatur. Sic Deus dicitur nos purificare *Ioan. XV, 2.* mox purificare nos ipſos iubemur *1 Ioan. II, 3.* & caſtas facere animas noſtras, *1 Petr. I, 22.* Quod ſi vero accuratius huncce Dei hominumque concurſum expendimus, facile deprehendemus, Deum hic agere quod praecipuum eſt, quippe a quo regeniti per fidem in Chriſtum omnem velut ſuccum vitalem recipiunt,

Ioan.

Ioan. XV, 5. hominem vero id maxime, vt impedimenta remoueat, & mediis, quibus gratia diuina, eiusque incrementum obtinetur, recte vtantur. Quod & pleraeque denominationes sanctificationis, in quantum homini tribuitur, condocent. conf. *Gal. V, 24. Ephes. IV, 22. Coloss. III, 10. 1 Cor. IX, 27. Matth. XVIII, 8. 9.*

§. XLVI.

Occupatur itaque ista gratia, circa omnes & singulos regenitorum motus, affectus, cogitationes, dicta, facta. Quae omnia ideo & spiritualium motuum, & actionum nomine, nobis veniunt, quia a spiritu sancto, per media legitime vsurpata, producuntur, sanctificantur, purgantur, diriguntur. Vnde nec motus ac actiones ex facultatibus naturalibus profluentes nos excludere palam est, in quantum in genere morum spectantur, suntque sanctificationis, purgationis, directionis spiritualis capaces. Finis vero gratiae est, vt homo magis magisque ad restaurationem imaginis diuinae proficiat, *Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10.*

§. XLVII.

Tam luculenter, vt ex hactenus dictis patet, cum scriptura sacra gratiam describat, & a natura discernat, in manifesto grauissimoque versantur errore, qui aut omnem gratiam, operantem & cooperantem, in dubium vocant, naturae viribus cuncta tribuentes: aut fallaci sermone, gratiae quidem voce vtuntur, sed ea nihil aliud, quam quod naturae proprium est, tegunt. Namque Deum esse, qui & *velle in nobis operetur & perficere*, docet Paulus *Phil. II, 13.* qui *bonum opus in nobis inchoet & absoluat, cap. I, 6. Deum* πάσης χάριτος *omnis gratiae* esse, qui nos *perficiat, confirmet, corroboret, fundet*, testatur Petrus, *1 Epist. V, 10.* & Christus ipse diserte: *sine me nihil potestis facere. Ioan. XV, 5.* Quorsum & paedia illa gratiae, *Tit. II, 11. 12.* & sapientiae, *Prouerb. I, 23. 30. III, 11. 12. IX, 6.* alibique pertinet.

§. XLVIII.

Atque hinc etiam in regenitis duo haec principia, *spiritus*, (cum gratia spiritus sancti opus sit, ut supra probatum) & *caro*, hoc est, *natura*, perpetuo sibi opponuntur, *Gal. V, 16. 17. 18* itemque homo ψυχικὸς & πνευματικὸς *1 Cor. II, 13. 14.* Spiritus mundi, & spiritus ex Deo, *ibid. vers. 12.* Hominesque, qui in Christo sunt, ambulare dicuntur, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, *Rom. VIII, 1.* & eos, qui secundum carnem aut naturam viuunt, sentire τὰ τῆς σαρκὸς, affectos esse vt carnis atque naturae conditio suadet, eos vero, qui secundum spiritum viuunt, τὰ τοῦ πνεύματος. *vers. 5.*

§. XLIX.

§. XLIX.

Vnica autem licet ſit gratia, pro diuerſis tamen operationibus ſiue ſubiectum, ſiue modum, ſiue effectum ſpectes, diuerſas ſortitur denominationes. * Namque quod ad ſubiectum attinet, praeterquam quod pro diuerſa hominis conditione, alia *operans*, alia *cooperans* ſit, vt iam ſupra obſeruatum, rurſus ſi diuerſas hominis facultates ſpectes, ad *intellectum* alia, alia ad *voluntatem* pertinebit gratiae operatio. Ad intellectum, gratia *illuminans*, hoc eſt, illuminationem, cognitionemque ſpiritualem in conuerſione collatam, perficiens atque augens, *Epheſ I, 17 18. III, 18. 19. Rom. XII, 2.* quorſum & vnctio illa ſpiritualis pertinet *1 Ioan. II, 20.* Ad voluntatem, gratia *ſanctificans, purificans*, &c. ſi has voces ſpecialius acceperis, ceteroquin enim ad intellectum etiam referri poſſunt.

* Diuerſas gratiae operationes eleganter ex veteribus iam exprimit MACARIVS *hom. 38. p. 473.* λοιπὸν, *inquit*, φωτίζει ἡ χάρις ἐυτὸν, βλύζει, ἱλαρύνει, ἀγαθύνει τὰ πάντα ἔσω θεία καὶ ἐπουράνιος. *Porro gratia ipſum illuminat, dirigit, pacificum reddit, ac bonum efficit, quae gratia per omnia diuina & coeleſtis eſt.* Et de *charitate cap. 6. pag. 142.* οἱ τίμια Θεοῦ γενέσθαι καταξιωθέντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐλλάμποντα ἔχοντες, ἐν ποικίλοις καὶ διαφόροις τοῦ πνεύματος διήκουσι τρόποις, καὶ ἐν τῷ ἀφανεῖ τῆς καρδίας ὑπὸ τῆς χάριτος περιθάλπονται; *qui eo digni habiti honore ſunt, vt filii Dei fierent, & Chriſtum in ſeipſis reſplendentem circumferrent, variis & differentibus modis a ſancto reguntur ſpiritu, & in arcano cordis a gratia demulcentur.* Hinc cum varias gratiae diuinae operationes, prolixius edisſeruiſſet, tandem eleganter concludit: ὅτως ἡ θεία χάρις πολυτρόπως ἑαυτὴν ἐν τούτοις ἐξαλλάττουσα καὶ ποικίλως ποικιλοτρόπως ὥσπερ καὶ γυμνάζειν βούλεται τὴν ψυχὴν, ἵνα τέλειον ἑαυτὴν καὶ ἄμωμον καὶ καθαρωτάτην τῷ ἐπουρανίῳ παρασήσῃ πνεύματι. *ſic multifariam diuina gratia, ſeipſam varians ac multipliciter transformans, exercere vult ac diuerſe inſtruere animam, vt perfectam ipſam, immaculatam, puriſſimam ſupercoeleſti ſiſtat ſpiritui.* Vnde intelligere licet, non hodie demum, aut nudius tertius ga iam ita diſtingui coepiſſe, prout eam diſtinguimus.

§. L.

Quod ſi modum operandi diuerſum ſpectes, diuerſas gratiae cooperantis ſpecies nonnulli conſtituunt. Solent namque *cooperantem* ſeu *inhabitantem* gratiam iterum in *perficientem* & *adiuuantem* voce iterum ſpecialius accepta, cum ceteroquin omnis gratia cooperans, etiam adiuuans, dici queat) diſpeſcere. Gratiae perficientis diuerſi iterum ſunt actus, ſpeciesque. Alia namque eſt *conſeruans*, ſeu *cuſtodiens* Φυλάττουσα a Paulo dicta *2 Tim. I, 12.* a Petro autem memorabili voce a cuſtodia & praeſidio militari, Φρουροῦσα *1 Petr. I, 5.* alia eſt *confirmans*, & *certificans* στηρίζουσα τὰς καρδίας *confirmans corda*, & interiorem hominem cum de praeſenti, tum de futura ſalute certum reddens *1 Theſſ. III, 13.* Alia eſt gratia *roborans*, fidem, cum infirma facta eſt, robuſtiorem, firmioremque reddens, eandem ſuſtentans, augens, ut diſcipuli ſeruatoris orabant: *Domine, adde nobis fidem. Luc. XVII, 5.* add. *2 Cor. I, 21. 22.* Alia denique *erigens*, & *conſolans* eſt gratia miſeris & afflictis & ſub iugo

variarum calamitatum gementibus ſolatium impertiens, eosque recreans & reficiens. *2 Cor. I,3 4. XII,9. Rom. VIII,26.*

§. LI.

Gratiae adiuuantis, ſpeciatim ſic dictae, diuerſos iterum actus conſtituunt. Huc namque referunt gratiam *purificantem Ioan. XV, 2.* & *caſtigantem Tit. II. 11. 12. augentem ac locupletantem Epheſ III,16. ſqq.* item *perficientem*, in quantum per infirmitates hanc vitam comitantes, licet: eadem enim gratia quae renouationem noſtram incipit, eandem etiam ἐπιτελεῖ, abſoluit, & perficit *Phil. I,6.* Haec vero omnia etiam ſub generali nomine gratiae *ſanctificantis* comprehenduntur. *1 Theſſ. V, 23.*

§. LII.

Quod ad effectum attinet, perperam nonnulli, & ſine omni ſcripturae ſuffragio, gratiam in *efficacem* & *ineſficacem* diſtinguunt. Omnis namque gratia in ſe & ſua natura eſt efficax, hoc eſt, reuera id efficere producereque poteſt, quod efficere, ex benigna Numinis, omnes homines ſeruare cupientis voluntate, debebat: quod ſi vero effectus non ſequatur, hominum huic gratiae reſiſtentium, vel mediis non recte vtentium, peruerſitati id tribuendum. *Matth. XXIII,37.* Vocibus etiam puerorum modo ludunt, qui inter gratiam *ſufficientem* & *efficacem* diſtinguunt: per ſufficientem, aut eiusmodi quid intelligentes, quod naturae viribus peragi poteſt, poſitumque adeo eſt in hominis irregeniti poteſtate, adeoque indignum eſt *gratiae* nomine, aut ſufficientem gratiam eam vocantes, quae *ineſficax* ſit, in ſe quidem & ſua natura, hoc eſt, plane nulla. Idem de *irreſiſtibili*, quam nonnulli ſtatuunt, gratia, cenſendum, quae non tantum ſcripturae ſuffragio deſtituitur, ſed eidem plane etiam refragatur. *Matth. l. c. Luc. VII,30.* *

* conf. HVLSEMANNVS de *auxiliis gratiae*, *cap.* 2. §. 19. *ſeq. p.* 30. *ſeq.*

§. LIII.

Ceterum vt natura, ita etiam gratia, tum ratione *ſtatus*, tum ratione *ſingularum actionum* conſiderari poteſt. Cumque in regenitis ſubiugata quidem, non tamen penitus perdomita aut extincta ſit natura, etiam in quantum corrupta eſt, facile contingit, vt in ſpiritualibus natura gratiam mentiatur, hoc eſt, actio naturalis ſit, quam quis pro operatione gratiae habeat. Vnde neceſſitas, in ſingulis etiam actionibus, *naturam* & *gratiam* diſcernendi, apparet.

§. LIV.

In *ſtatu* vero *gratiae* conſtitutus homo dicitur, quando per regenerationem in eum ſtatum deductus eſt, vt ſpiritus, ſeu gratia in eo dominetur

netur. Licet enim in regenitis duo ſint agendi principia, * *natura* & *gratia, caro* & *ſpiritus*, quae inter ſe pugnant: ea tamen id ratione fieri oportet, vt gratia & ſpiritus victoriam referant & dominentur, *Gal. V, 17. ſeqq. 1 Ioan. V, 4.* hinc & caro ſeu natura crucifigitur, *Gal. V, 24.* & ita *lex ſpiritus*, nos liberat a *lege mortis. Rom. VIII, 2.*

* Hoc ἐμφατικῶς explicat MACARIVS de *eleuatione mentis, cap. 13. pag. 128.*

CAPITIS PRIMI
SECT. II.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD INTELLECTVM ET HABITVS INTELLECTVALES.

Σύνοψις.

HOmo duabus conſtat partibus eſſentialibus: facultates, animae vel purae, vel mixtae ſunt, §. I.
Purae facultates ſunt intellectus & voluntas, §. II.
Operationes intellectus, §. III.
Quo facto in ſcriptura ſacra exprimantur, §. IV.
Ratiocinationis, quae inter intellectus operationes eminet, iterum variae ſunt ſpecies, §. V.
Habitus intellectuales, quinam ſint? §. VI.
Intellectus per naturam maxime corruptus eſt, §. VII.
Ad conceptus materiales, de rebus omnibus ſibi formandos, pronus, §. VIII.
Vitia eius in prima operatione §. IX.
Pronitas ad mala quaeuis, ex voluntatis propenſione orta, in eadem conſpicitur, §. X.
Cognitio mortua & inefficax, itidem inter vitia intellectus, merito refertur, §. XI.
Vitia intellectus in altera operatione, XII.
Errorum in ſpiritualibus, multitudo, & grauitas, §. XIII.
Dubitationis commoda & incommoda, §. XIV.
Determinatio ad mala, quae in iudiciis conſpicitur, §. XV.
Vitia intellectus in tertia operatione, §. XVI.
Determinatio, quae in illa ſe exſerit, ad mala quaeuis, §. XVII.
Corruptio intellectus, in certis ratiocinationum ſpeciebus, §. XVIII.
Item in habitibus intellectualibus, §. XIX.
Ratio, an & quousque corrupta dici poſſit? §. XX.
Hoc nomine aut ipſe intellectus, cum ſuis facultatibus venit, aut principia rationis §. XXI.
Rationis, priori modo acceptae, infirmitas in naturalibus, §. XXII.
Coecitas & ſtultitia in diuinis, §. XXIII.
Concreta ſcilicet, & in irregenitis ſpectatae, §. XXIV.
Principia rationis, quae vere talia ſunt, admittuntur, §. XXV.
Principia ſpuria, falſa, carnalia, cum peruerſa verorum principiorum applicatione, reiiciuntur, §. XXVI.
Intima intellectus, ſeu rationis corruptio, in variis vitiis, veritatis diuinae cognitioni oppoſitis, ſeſe exſerit, §. XXVII.
Speciatim in ſcepticismo theologico, §. XXVIII.
vt & indifferentismo religiouum, §. XXIX.
item, naturalismo, ſeu rationalismo, §. XXX.
& denique in haereſi, §. XXXI.

quae intellectus vitium eſt, licet ad eam concurrat voluntas, §. XXXII.
Quid ratione intellectus ad haereſin requiratur, §. XXXIII.
ratione item voluntatis, §. XXXIV.
Intellectui corruptio intima, cum ſumma voluntatis depravatione, ſtultitiam gignit ſpiritualem, §. XXXV.
Quo nomine quid intelligatur XXXVI.
Qua ratione cognoſcatur, §. XXXVII.
Cauſſae corruptionis, quae in intellectu conſpicitur, §. XXXVIII.
Ad eas praeiudicia, in rebus ſpiritualibus etiam obuia, referuntur, §. XXXIX.
Impedimenta chriſtianismi & conuerſionis ex intellectus corruptione: ſpeciatim ex ignorantia, & falſis conceptibus, §. XL.
ex cognitione inſufficienti, & inefficaci, §. XLI.
ex iudiciis falſis & peruerſis, §. XLII.
ex dubitatione, §. XLIII.
ex ratiociniis falſis & peruerſis, §. XLIV.
Intellectus quo pacto ſecundum gratiam ſe habeat? In eo lux ſeu cognitio & ſapientia conſpicitur, §. XLV.
Lucis nomine quid intelligatur, §. XLVI.
Cauſſa eius principalis Deus eſt, §. XLVII.
Hinc quid gratia illuminans ſit, explicatur, §. XLVIII.
Medium illuminationis eſt verbum diuinum §. XLIX
Subiectum, quod, illuminationis. §. L.
Subiectum, quo, §. LI.
Illuminatio intellectus & emendatio voluntatis, non debent ſeparari, item quo ordine, ſe inuicem excipiant, §. LII.
Qua ratione illuminatio fiat, eademque augeatur & continuetur, §. LIII.
Decreſcere etiam poteſt lux ſpiritualis, & tandem amitti, §. LIV.
extendit ſe ad omnes intellectus operationes §. LV.
Intellectum eiusque facultates & habitus, non deſtruit illuminatio, ſed emendat, §. LVI.
Sapientia duplex eſt, vel hypoſtatica, vel habitualis, §. LVII.
Hypoſtatica, ſeu filius Dei, fons eſt omnis ſapientiae habitualis, §. LVIII.
Sapientia habitualis pertinet ad intellectum, voluntatis tamen emendationem ſupponit, §. LIX.
Prius ex ſcriptura ſacra comprobatur, §. LX. ſed & poſterius, §. LXI.
Per ſapientiam praecipue cognitio ſeu eruditio dirigitur, §. LXII.
A ſapientia diuina ſeu ſpirituali, quo pacto differat ſapientia humana, §. LXIII.
In quo vtraque conueniat, §. LXIV.
Sapientiae ſpiritualis diuerſi dantur gradus, incrementum, & decrementum, §. LXV.
Omnes itaque regeniti ſapientiae divinae capaces ſunt, ſed in diuerſo gradu, §. LXVI.
Diuerſae eruditionis ſpecies, ex diuerſo eius ad ſapientiam aut humanam aut diuinam reſpectu, oriuntur, §. LXVII.
De prudentia, praeſertim ſpirituali, §. LXVIII.
De reliquis virtutibus intellectus, quarum inſcriptura ſacra mentio initicitur, §. LXIX.
Concluditur, in intellectu quoad gratiam confederato, imaginis diuinae reſtaurationem reſplendeſcere, §. LXX.
Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad lucem ſeu cognitionem, §. LXXI.
Cognitio naturalis, interdum ſpiritualis cognitionis ſpeciem mentitur, §. LXXII.
Fallacia naturae quoad ſapientiam, §. LXXIII. quoad prudentiam, §. LXXIV.
In donis itaque ſpiritualibus diiudicandis, & a naturalibus diſcernendis, cautione opus eſt, §. LXXV.

§. I.

VT homo ex duabus conſtat partibus eſſentialibus, anima & corpore * arctiſſimo vinculo inter ſe colligatis, ita in anima diuerſae ſunt facultates, quarum alias ſine corporis commercio ſe exerere, quas *puras* dicere moris eſt, alias cum corporis operationibus coniunctas eſſe, quas ideo *mixtas* vocant, notum eſt, poſtumque extra dubium.

* Non

* Non ergo cum illis facio, qui hominem ex tribus partibus essentialibus constare autumant: licet hi ipsi quoque inter se non consentiant, sed diuersimode mentem suam explicent. Grauissimus citra controuersiam illorum error est, qui spiritum ab anima ita distinguunt, vt illum diuinae essentiae particulam statuant: quam sententiam ex Platonicorum Stoicorumque lacunis hausam, iterum in scenam producere, nonnullis volupe fuit: solentque eam in rem passim allegari IOSEPHVS STELLATVS in *pegaso sapientiae* siue *introduct. ad sapientiam veterum cap.* 3. IO. BAPTISTA HELMONTIVS *de sede animae n.* 17. THEOPHRASTVS PARACELSVS de *creat. homin. p.* 757. aliique. Platonis idem fuisse dogma, si quis cognoscere auear, adeat MARSILIVM FICINVM *comment. in conuiu. Platonis erat.* ⁂. Hinc vero quidam occasionem adepti, vlterius progressi sunt, istam diuinae essentiae particulam labis expertem, salutis principium dixerunt, fidem ipsam in ea, & in eius a corporeorum vinculorum liberatione, modum perueniendi ad salutem quaesiuerunt, praecipua hoc ipso christianae religionis dogmata pessundantes, atque euertentes. Alii vero ethnica ista de origine animae commenta merito proscribentes, praeter mentem & corpus, medium aliquod principium, ad varias, quae in corpore humano conspiciuntur, operationes rite explicandas, admittendum censuerunt: quemadmodum rursus alii per medium istud principium, quod animam vocant, nihil aliud, quam sanguinem & spiritus animales intelligunt, quo sensu tres hominis partes asserit BERNARDVS CONNOR in *euangelio Medici articul.* 2. *p.* 7. Quorum licet tolerabilior sit sententia, sine cussa tamen & ratione partes hominis essentiales multiplicant, cum sanguis & spiritus animales, vel quodcunque operationum corporearum statuatur principium, commode ad corpus, seu partem hominis materialem, referatur. Perspicue & luculenter hoc expediuit S. C. TEVBERVS, in *moderato iudicio de quaestione theologica, an dentur tres partes hominis essentiales*, Magdeburgi anno MDCCVIII. edito, in quo & *p.* 21. ingenue meam hac de re sententiam exponit. Ad dicta scripturae, quae pro contraria sententia allegari solent, 1 *Thessal.* v, 23. *Matth.* XXII, 37. 1 *Cor.* II, 14. 15. XIV, 14. *Ebr.* IV, 12. & reliqua, partim laudatus auctor respondet, partim facili negotio responderi potest. Interim legi, sed & expendi, merentur, quae ad locum 1 *Thess.* v, 22. illustrandum ex antiqua Ebraeorum Platonicorumque philosophia, adfert CAMPEGIVS VITRINGA *obseruat. sacrar. lib.* 3. *cap.* 4. *pag.* 526. *seqq.* vbi ex instituto de *duabus partibus mentis, spiritu & anima*, agit.

§. II.

Sed id quoque constat, meritoque ceu explicatum alibi * supponitur, animae separatim, qua puras suas operationes consideratae, duas iterum principes esse facultates, *intellectum* & *voluntatem*, quarum quaelibet, diuersas iterum variasque operationes habet. Quamquam nonnulli facultatibus puris, memoriam adhuc mentalem addunt, sub ipso tamen intellectu, facile comprehendam.

* Vid. *elementa philos pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 1. §. 2. *seqq.* Sunt equidem variae doctorum virorum de animae facultaribus sententiae, in quarum inquirere veritatem, hujus loci non est. PETRI cumprimis POIRETI multorum in se animos conuertit opinio, idque eo magis, quod integrum de eruditione systema, demonstrationemque Trinitaris personarum in diuinitate, aliasque magni momenti veritates theologicas, eidem superstruxerit; vt ex libro de *eruditione vera & falsa*, item ex *cogitationibus eius rationalibus de Deo, anima & malo*, intelligere licet. At accuratius rem considerantibus palam fiet, eum distinguere, quae non distinguenda erant, & praeter necessitatem animae potentias multiplicare. *Desiderium* parirer ac *acquiescentia* ad voluntatem rectissime referuntur, cum illud saltem bonum spectet, quod adhuc concupiscimus, haec vero bonum, quod iam obtinuimus. Voluntatem interim nostram ita comparatam, vt terrestria & finita bona

eam exſatiare nequeant, lubentes concedimus, qua de re deinceps. Intellectum porro perperam in mera paſſione, ſeu facultate recipiendi lumen immenſum, conſtituit, & rationem ab eo discernit: cum & paſſio quaedam ac actio in intellectu ſe exerat, & haec ſpeciatim rationis nomine veniat. Monenda paucis haec fuerunt: quia horum obſeruatio per omnem theologiae campum late ſe diffundit. PETRI PETITI ſententiam, homini peculiarem vaticinandi facultatem in libro de *Sibylla* tribuentis, ex inſtituto confutaui in *diſſertat. an naturali homines polleant vaticinandi facultate?*

§. III.

Praeterea, intellectu percipere nos ideas rerum, easque inter ſe comparare, adhibita interdum idea tertia, ad reliquarum conuenientiam aut diſcrepantiam oſtendendam, itidem ex philoſophorum ſcholis, & ipſa conſtat experientia, vnde *percipiendi, iudicandi*, voce ſpecialiter accepta, & *ratiocinandi* vim, intellectui tribuere ſolent. Quae etiam, ſi accurate conſiderentur, quemlibet facile condocebunt, intellectum, neutiquam mere paſſiue, ſed omnino etiam actiue, ſe habere, in ſuis operationibus.

§. IV.

Paſſim harum operationum ipſa ſcriptura ſacra meminit, licet diverſis eas exprimat vocibus. Sic intellectui tribuit actum videndi, ſentiendi, quod cum prima operatione conuenire videtur, *Epheſ. I 18. coll. 2 Cor. IV, 4. Eſ. VI, 10. Matth. XIII, 14. Rom. XI, 8. Pſ. CXIX, 18.* Nec male huc referas τὰ αἰσθητήρια *Ebr. V, 14.* Alterum intellectus actum, ſcriptura innuere videtur per verba νοεῖν *Matth. XXIV, 15. 2 Tim. II, 7.* νόει ἃ λέγω, conſidera, perpende, iudica, quae dico; κρίνειν *Rom. XIV, 5. Act. XIII, 46.* ἀνακρίνειν, διακρίνειν. *Luc. XXIII, 14. Matth. XVI, 3.* item per συνιέναι, quaſi committere, conferre, *2 Cor. X, 12. Luc. XXIV, 45.* Huc nonnulli etiam referunt τὸ δέχεσθαι *1 Cor. II, 14.* Ad vltimam denique operationem referas verba διανοεῖσθαι, λογίζεσθαι, συλλογίζεσθαι *Rom. VIII, 18. 2 Cor. X, 11. Marc. II, 8. Luc. V, 21. XX, 5.*

§. V.

Inſignis maxime inter reliquas intellectus operationes eſt ratiocinatio, quae diuerſas iterum ſortitur denominationes, prout aut certis aut probabilibus principiis, aut aliorum teſtimonio & auctoritate nititur, aut etiam ex ſignis communibus aut propriis, aliquid colligit: vnde *ſcientia, opinio, fides*, * *praeſumtio, coniectura*, &c. De conſcientia autem deinceps dicetur.

* Fides hic intelligitur in ſenſu philoſophico, neutiquam theologico. Sumitur equidem & apud philoſophos diuerſimode: interdum ſcilicet pro *conſtantia in ſruandis promiſſis*; ſic fides dicitur fundamentum iuſtitiae apud HVGONEM GROTIVM *lib. 1. de iure belli & pacis cap. 1. §. 1. n. 4.* vinculum ſocietatis apud eundem *lib. 3. cap. 25. §. 1. n. 1. 2.* Eo ſenſu, Regum fides vim iuramenti habet *lib. 2. cap. 13. §. 22.* Interdum rectum animi iudicium, vel ipſam conſcientiam denotat: quorſum iureconſultorum, de *bona & mala fide*

fide formulas referas: de quibus SCHILTERVS *manud. philoſ mor. ad Iurisprud. cap 7. §. 12.* Cum vero pro ratiocinatione ſumitur, quae auctoritati & teſtimonio alterius innititur, ea hic innuitur ſignificatio. Longe aliter apud theologos eam vocem ſumi, notum eſt: quas ſignificationes nemo ſine imperitia confuderit.

§. VI.

Per inſtitutionem etiam & exercitationem naturalem, perfici vtcunque, & ad certas operationes prompte & dextre edendas, aptior reddi intellectus poteſt; vnde *ſcientia*, *prudentia*, *ſapientia* ψυχικὴ ſeu naturalis, *Iacob. I, 15.* aliique habitus intellectuales, de quibus philoſophi. add. *Luc. XVI, 8.*

§. VII.

Iam ſi, hiſce ita praemiſſis, quo pacto intellectus ſecundum naturam ſe habeat, inquiramus, ſummas maximasque imperfectiones, morbos grauiſſimos, immo nihil niſi ἀδυναμίαν in ſpiritualibus in eo deprehendemus.

§. VIII.

Generatim maximum intellectus vitium eſt, quod ad res materiales corporeasque ſibi repraeſentandas longe pronior ſit, quam ad ſpirituales, & immateriales. Tanta hinc quorundam, immo plurimorum deprauatio, vt de rebus etiam diuinis ſine corporearum rerum imaginibus cogitare nequeant, conceptus adeo cum ſumma Numinis, quod ſpiritus eſt, perfectione neutiquam conuenientes, ſibi formantes. Imperfectioni errorem addunt, qui, non alios homines ſibi conceptus formare poſſe, putant: vt in contrarium contra alterumque extremum procurrunt, qui ad ſpirituales, immaterialesque conceptus longe aptiorem, quam ad materiales, hominem contendunt, & tantum non in angelum, corporis omnis expertem, commutant.

§. IX.

In prima, quam vocant, intellectus operatione imperfectiones varias, ignorantiam, errorem, idearum confuſionem, imperfectionemque ipſa etiam ratio deprehendit. Et licet in naturalibus quoque hae intellectus imbecillitates longe maximae ſint, in ſpiritualibus tamen tantae ſunt, vt homines irregeniti non tantum ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ſed omnino σκότος *tenebrae*, dicantur. *Epheſ. IV, 18. V, 8.* Speciatim itaque & ignorantia hominibus irregenitis tribuitur, *1 Tim. I, 13. 1 Petr. I, 14.* & error, *Epheſ. IV, 22. Rom. I, 27. 2 Petr. II, 18. 19.* Cognitionis autem in ſpiritualibus obſcuritas quaedam & imperfectio, in regenitis etiam adhuc deprehenditur, qui δι ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι item ἐκ μέρους tantum cognoſcunt. *1 Cor. XIII, 12.*

§. X.

§. X.

Deprehendas quoque in hac intellectus operatione, ob arctiſſimam intellectus & voluntatis, omniumque facultatum connexionem, ſingularem quandam ad mala quaevis pronitatem, homine ſemper promtiore exiſtente, ad eos ſibi formandos conceptus, qui philautiae prauae, & cupiditatibus illicitis quam maxime ſunt conuenientes. *Gen. VI, 5. VIII, 21.* Quod & ſpeciatim in ſingulis fere hominibus conſpicere licet, pro cuiusque indole, diſpoſitione, temperamento. Sic videas nonnullos ad talia de Deo, attributisque diuinis cogitanda, & docenda paratos, quae a crudelitate prope abſunt, abſolutum aliquod reprobationis decretum a ſumma eius perfectione non abhorrere credentes, quod illud ſecundum eas rerum notiones, quas ſecundum ſuam indolem ſibi fingunt, forte in laude poſitum, certe a naturae diuinae excellentia non alienum ſit. Rurſus qui ad miſericordiam ipſi ſua natura proni ſunt, miſericordiam quoque Numinis facile eo vsque extollunt, vt illud iuſtum quoque eſſe, immemores ſint. Videas porro, non pro affectuum modo, ſed pro ſtudiorum etiam diuerſitate, diverſos ſibi homines de rebus diuinis formare conceptus, philoſophicos, mathematicos, mechanicos, politicos, &c. vnde errorum ſaepe nec modus, nec finis.

§. XI.

Cum etiam rerum diuinarum cognitio, iuxta ſcripturam ſacram, *lucem & vitam* coniungentem *Pſ. XXXVI, 9. Ioan. I, 4.* viua & efficax eſſe debeat, naturae corruptae vitium eſt, ſi ea *mortua* ſit & *inefficax*, cognitionis quidem, ſtilo ſcripturae ſacrae, nomine indigna conf. *1 Ioan. II, 3. 9. Ioan. X, 14. 2 Tim. II, 19.*

§. XII.

In altera mentis operatione, non minor ſe prodit naturae noſtrae corruptio, quippe in qua itidem & *error* & *falſitas* in iudiciis, tum ratione *quantitatis*, tum *qualitatis* deprehenditur, praeterea *fluctuatio* ſeu *dubitatio* inconſulta, & intempeſtiua *admiratio*.

§. XIII.

Errorum iudicii, tanta varietas, tanta multitudo eſt in ſpiritualibus, tum in theoreticis, tum in practicis, vt eam vix quisquam mente capere poſſit. Et quantumuis leuis error ſit, corruptae tamen naturae eſt indicium: quantumuis etiam innocuus videatur, in maxima tamen facile homines coniicit pericula, & ad fidei vitaeque ac morum corruptionem plurimum valet. *Koheleth VII, 26. Sap. X, 5. Iacob. V, 20. 2 Pet. II, 18. 1 Ioan. IV, 6.*

§. XIV.

§. XIV.

Fluctuationis etiam dubitationisque, (vnde tandem ſcepticiſmus) quanta pernicies ſit, conſtat. vid. *Epheſ. IV, 14.* Quam non effugient, qui non ſpiritus ſancti gratia ad certitudinem perducuntur. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2.* Eam tamen dubitationem, quae ad accuratiorem ſui explorationem tendit, neutiquam damnamus, commendante eam ipſo apoſtolo, *2 Cor. XIII, 5.* Etſi enim omnis dubitatio in ſe quaedam ſit imbecillitas, eo tamen intuitu bona eſt, cum ad maiorem conſequendam certitudinem adhibetur.

§. XV.

In iudiciis quoque magna ad praua quaeuis, praeſertim ad temere iudicandum, conſpicitur pronitas. Namque & hic cupiditatum vis ſe prodit: vnde ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, quibus perit, magisque corrumpitur vetus homo, *Epheſ. IV, 22.* Quare & illis, qui in ſtatu gratiae ſunt, ſemper opus eſt renouatione, *τῷ πνεύματι τῆς νοὸς in ſpiritu mentis noſtrae, ibid. verſ. 23. Col. III, 10.* vt in captiuitatem redigatur omnis cogitatio ad obediendum Chriſto, *2 Cor. X, 5.*

§. XVI.

Ratiociniorum quanta ſecundum naturam ſit prauitas atque corruptio in ſpiritualibus, vel hinc intelligere licet, quod & ſuis ipſa laborent vitiis, & plerumque, quae reliquis mentis operationibus adhaerent, recipiant, iisque innitantur. Nullum praeterea ſophiſmatum eſt genus, quo non increduli, improbique homines ſe decipiant miſere: mox principii petitionem committentes, mox fallacia non cauſſae vt cauſſae, aut a dicto ſecundum quid ad dictum ſimpliciter, mox alia ratione, aut ſibi ipſis, aut aliis illudentes.

§. XVII.

Prauitas illa & determinatio ad praua, vel maxime etiam in ratiociniis eluceſcit. Hinc *ματαιότης τῆς νοὸς* vanitas intellectus *Epheſ. IV, 17.* & de ethnicis Paulus: *ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν Rom. I, 21.* & faciunt voluntatem *τῶν διανοιῶν* mala quaeuis ſuadentium, *Epheſ. II, 3.* Iſti ſunt *σκολιοὶ λογισμοὶ*, peruerſi illi ſyllogiſmi, qui nos procul a Deo ſegregant, *Sap. I, 3.*

§. XVIII.

Quanta naturae deprauatio, in *credulitate, incredulitate, ſuſpicione, calliditate, imprudentia* conſpiciatur, per ſe patet, & aliunde * quoque conſtat. Credulitas partim voluptatis, partim & maxime qui-

dem auaritiae filia, superstitionis mater est: incredulitas, ambitionis plerumque filia, atheismi haud raro est genetrix. Suspicionem, cum vitiis connexis inter grauissima peccata refert Paulus, *Rom. I, 29.* & cum charitate consistere non posse, docet, *1 Cor. XIII, 7.*

* *Elem. philos. pract. part. 1. cap. 3. §. 16. seqq.*

§. XIX.

Habitus intellectuales, *scientia, prudentia*, &c. modo reuera tales sint, dignique isto quo veniunt nomine, vt homo iis imbutus, reuera eruditus, prudens, &c. censeri queat, ita comparati sunt, vt accedente gratia, sanctificari, dirigique ad bonum & salutarem vsum queant: at naturae corruptae iuncti, deprauantur & corrumpuntur & ipsi, hominibusque saepe occasionem seipsos magis magisque deprauandi, suppeditant: indeque fit, vt sapientia ἐπίγειος, & ψυχικὴ, tandem fiat δαιμονιώδης, *Iacob. III, 14.* Hinc etiam non multi σοφοὶ κατὰ σάρκα, vocationem diuinam acceptant, *1 Cor. I, 26.*

§. XX.

Ceterum complexus ille facultatum ac operationum intellectus, etiam *rationis* nomine venire solet: in qua vel maxime naturae corruptionem elucescere, contendunt quamplurimi, quibus refragantur alii, rationem quantis possunt, laudibus extollentes. Litem vero omnem dirimere haud adeo difficile, modo, quid vtriusque *rationis* nomine veniat, attendamus.

§. XXI.

Diuersimode namque vox haec accipitur: sed ad duas significationes principes, quae quidem in censum veniant, reliquae reduci possunt, * Aut enim ipsae intellectus *facultates*, vel si mauis, intellectus ipse, aut *principia* rationis, hoc est axiomata, de quorum veritate nemini dubitare fas est, hoc nomine veniunt. Perinde est, si dixeris, *rationis* vocem sumi aut *subiectiue*, aut *obiectiue*, prout in scholis loqui amant.

* Rationem, qua a brutis differimus, alii aliter definiunt: & miserum est, in ipso limine, & communi intelligendi principio etiam dissidere philosophos, cum quid illud sit, quo se omnes nixi, quodque sequi se gloriantur, indagant. Ita recte IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS pronunciat, in *theologia morali cap. 3. §. 3 p. 62.* vbi varias rationis definitiones adfert: ipse in eam tandem ingrediens sententiam, rationem esse *facultatem distincte reflectendi super conceptus & cogitationes nostras.* Quo ipso patet, eum rationem pro facultate accipere, seu animi potentia: at nimis arctis eam circumscribit limitibus, ad reflexiuam cognitionem super conceptus & cogitationes nostras eam restringens: cum per loquendi consuetudinem vsus vocis latius pateat, & ad totum intellectum, si pro facultate accipiatur, rectius referatur. Nos rationis definitionem tradere, nec esse esse non putamus, cum, quid intellectus, quid principia rationis sint, nemo ignoret: ad hasce vero significationes ceu praecipuas, reliquae facile referri possunt. Et hinc etiam liquet, quid de lite, quae hac de re inter IO. LOCKII & PETRI POIRETI quosdam defensores orta est, censendum

fendum sit. LOCKII discipulus rationem, vti fidei opponitur, definit, quod sit *assensus propositioni alicui praestitus ob propriam eius euidentiam, vel immediatam, vt in principiis, vel mediatam, vt in conclusionibus.* Coniungit itaque velut vtramque significationem, & pro facultate pariter ac principiis simul rationis vocem accipit, propositionis euidentiam, cui assensus imitatur, ad rationem requirens; deinde, in quantum pro facultate vox accipitur, rursus sine caussa ad actum quendam facultatis, seu assensum, hanc significationem restrinigit. Deinceps tamen, in ipsa tractatione pro mera facultate vocem rationis accipit, & ita vocis ambiguitate lectori illudit. POIRETI contra defensur rationem definit per *facultatem, qua homo ex habitis quondam perceptionibus realibus, earumque vestigiis, multimodas absentium obiectorum formare ideas, easque iterum secum inuicem comparare, componere, diuidere, plurimisque modis considerare, considerando ab vna ad alias discurrere, & sic nouas notiones alias ex aliis construere, seu nouas indies consequentias nectere, inque eo opere plurimos errores committere, aptus est.* Rationem hic pro facultate accipi, patet: at perperam auctorem cum POIRETO rationem ab intellectu distinguere, iam supra obseruatum est, Breuius antea dixerat, rationem esse *facultatem pingentem, vmbratilem, sterilem*: vnde intellectum ceu facultatem mere passiuam, & realem, a ratione distinguit; quamvis noster auctor varias intellectus species constituat, & intellectus actiui nomine rationem complectatur. Quae partim gratis sumuntur: partim ita comparata sunt, vt receptae vsitataeque notiones sine necessitate immutentur. Sed nostra id nunc non adeo refert, conf. *fides & ratio collatae, ac suo vtraque loco redditae, aduers. principia Io. Lockii &c. p. 25. seqq.*

§. XXII.

Priori modo, si vox rationis capiatur, expendendae rursus eius vires sunt, tum in *naturalibus*, tum in *diuinis*. In naturalibus, quo nomine res etiam morales & ciuiles intelligimus, insignem esse rationis, si recte instruatur & dirigatur, vim, etsi plurimis circumsepta etiam sit imperfectionibus, ex hactenus, vt puto, dictis constabit. Et hoc modo rationi sua constat laus, sicut & habitibus, qui illi perficiendae, & excolendae inseruiunt.

§. XXIII.

At in diuinis, ratio, hoc modo accepta, coeca est, *2 Cor. IV, 4.* obscurata, *Ephes. IV, 18.* tenebrae, *Ephes. V, 8.* ὁ δύνατος γνῶναι, *1 Cor. II, 14.* immo ἀνόητος est, *Tit. III, 3.* ἀσύνετος, *Rom. I, 21.* * Namque non tantum in singulis intellectus operationibus maximae deprehenduntur imperfectiones, sed pronitas illa ad praua accedit, quam identidem in singulis intellectus operationibus obseruauimus: idque ob arctissimum omnium animae facultatum, praesertim intellectus, & voluntatis, inter se nexum. ** Quare si vel maxime ratio, hoc sensu accepta, circa principia in se vera versetur, & ea vt vera admittat, ad minimum in applicatione, se inimicam prorsus & aduersam consilio Dei de hominum salute, demonstrabit. Atque ita capienda sunt illorum effata, qui ad ductum scripturae sacrae contendunt, & inculcant: rationem in diuinis veritatibus esse remouendam, cohibendam, captiuandam, detestandam; idque praeeunte scriptura sacra, *Rom. VIII, 6. 7. 2 Cor. X, 5.* coll. *Rom. XVI, 16. Coloss. II, 8.*

* Interim

* Interim ratio quantumuis coeca, ſtulta, corrupta, manet tamen ratio, id eſt, ea facultas, qua homo cognoſcit & iudicat: adeo quidem, vt homo nihil omnino, quale illudcunque, ſit, cognoſcere & iudicare valeat, niſi per rationem ſuam, tanquam medium, ὄργανον, inſtrumentum omnis cognitionis. Quamobrem ipſae etiam res diuinae, myſteriaque, in quantum cognoſci poſſunt, non aliter, quam ratione, ceu omnis cognitionis organo cognoſcuntur. Et huc ea pertinent, quae prolixe PETRVS DANIEL HVETIVS diſputat, *fidem, & cum ab homine ſuſcipitur, & poſtquam ſuſceptа eſt, rationis vſum non aſpernari. in quaeſtionibus Alnetanis, de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 3. p. 33. ſeqq.* Hoc tam manifeſtum, vt negari a nemine queat. Quod ſi probe obſeruetur, ſophiſma ſectatoris illius Lockiani, quo rationis prae fide ἐξοχὴν & praeſtantiam probare annititur, facile dilui poteſt. *Diuina*, inquit, *fides neceſſario praeſupponit certam ſcientiam, qua, reuelationem illam & teſtimonium, cui innititur, vere procedere a Deo, cognoſcatur. Haec certa ſcientia acquiri debet aut per rationem, aut per fidem: non autem per fidem, alias praeſupponeret ſemet ipſam, & daretur proceſſus in infinitum, ergo per rationem.* Non inquiram, an fidem recte definiverit: cum facile demonſtrari queat, & LOCKII & POIRETI defenſorem hic multum a recto tramite oberrare. Ad argumentum ſaltem quod attinet, moneo, certam illam de ſcripturae ſacrae diuina auctoritate conuictionem acquiri per internum ſpiritus ſancti teſtimonium, quod fidem diuinam in nobis gignit: rides humana acquirirut equidem per argumenta varia, in quibus cognoſcendis & diiudicandis vſus rationis organicus & inſtrumentalis eſt: ſed quid inde? Num ideo ratio praeferenda fidei? inſtrumentum ſcilicet ſeu organon, operi, quod per illud producitur? Minime.

** Rationem per affectus corrumpi miſere, excoecari & deprauari, adeo notum eſt, vt ſuperuacaneum videatur, quidquam addere. Interim exemplo Graecanicorum philoſophorum luculenter hoc vſtendit CAMPEGIVS VITRINGA. *in diſſertat. de philoſophia Graecorum, vitio affectuum corrupta*, quae extat in *obſeruationibus* eius *ſacris lib. 3. cap 12. pag. 633. ſeqq.* Summa eo redit: doctrinam euangelii ſiue Chriſti crucifixi, τοῖς ἕλλησι, Graecis, hoc eſt, Graecorum praecipue philoſophis, μωρίαν ſtultitiam eſſe, Paulus pronunciat 1 *Cor.* 1, 23. id innuens, philoſophos in doctrina euangelii non animaduertiſſe nexum & ordinem viarum DEI, DEO dignum? quod mirum, quae in euangelio de DEO & viis DEI propoſita ſunt, eo ordine eaque ſapientia non perſpexerint eſſe digeſta, vt DEVM putauerint illius doctrinae eſſe auctorem: ſed contra ſibi perſuaſerint, doctrinam illam de iuſtitia DEI demonſtrata in Chriſto crucifixo, omnino eſſe alienam ab iis perceptionibus, quas homines ex communi principio rationis de DEO, eiusque viis h. e. modo & ordine agendi cum hominibus, colligerent. Id ſane clare colligitur ex iis, quae Lucas narrat *Actor.* XVII, 18. Quod ſi iam in cauſſas inquiramus, cur euangelium a Paulo gentibus praedicatum, iis fuerit ſtultitia? alterutrum horum ſtatuendum videtur: vel quod euangelium repugnet *ſanae rationi*, hoc eſt, *rectis & genuinis rationis principiis*, vel quod philoſophorum percepriones de doctrina religionis *ſecundum ſanam rationem* formatae non fuerint. Prius ſane dici nequit, vt ex dicendis conſtabit, ab auctore vero inde etiam probatur, quod a *Cor.* IV, 2. Paulus profiteatur, in euangelio eſſe φανέρωσιν τῆς ἀληθείας, per quam, qui hanc doctrinam profitetur, ſe poſſit commendare conſcientiae hominum: hoc eſt, veritatem euangelicam non modo non repugnare notionibus purae rationis, ſed etiam veritates, natura nobis cognitas, de DEO & homine, per verbum euangelii excitari & illuſtrari. Sitne ea mens in loco citato apoſtoli, non diſputo: res ipſa dubio caret, principiis ſanae rationis doctrinam euangelii non repugnare. Nihil ergo aliud ſupereſt, quam vt concludamus, perceptiones philoſophorum de doctrina religionis ſecundum ſanam rationem formatas non fuiſſe. Si porro quaeras: quae eius rei cauſſa? corruptam prauis affectibus philoſophorum fuiſſe rationem, reſponder, idque ex ipſa illorum doctrina comprobat. Enimuero, licet interdum de hominum miſeria conquererentur philoſophi, intimam tamen naturae humanae corruptionem perſpectam non habuerunt. Hinc magno in eam i erunt ſententiam conſenſu, adeſſe homini facultatem recte vluendi, & a vitiis ſe conuertendi ad virtutem, idque propriis viribus. Idcirco Cotta apud CICERONEM: *atque hoc quidem*, inquit, *omnes mortales ſic habent, externas commo-*

commoditates, vineta, segetes, oliueta, vbertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitae a diis se habere: virtutem autem nemo vnquam acceptam DEO *retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id* DONVM ADEO NON ANOBIS, *haberemus, lib. 3. de natura deorum.* Paucis & neruose SENECA, *stultum esse*, ait, *bonam mentem a* DEO *optare, cum vnusquisque eam a se impetrare possit.* Idque & HORATIVS innuit, dum ex Stoicorum disciplina vitam quidem a Numine petit, at virtutem sectari, id in sua esse potestate profitetur: *det vitam, det opes, aequum mihi animum ipse parabo lib 1. epist. 18. conf.* & M. AVRELIVS ANTONINVS *lib. 5. de seipso ad seipsum §. 14. & lib. 6. §. 15.* ac quae prolixius hac de re disserui in *dissert. 2. de erroribus Stoicor. in philos. morali §. 9.* Ea ergo cum gentilium animis de viribus hominum naturalibus quoad virtutum exercitium sederet sententia, quid mirum, quod euangelii doctrina illis visa fuerit *μωρία*? Qui homines, recte inquit antea laudatus auctor, libero concipit arbitrio, & facultate ad virtutem & vitium, is tibi in eo blanditur, quod indoles humana tantopere non sit vitiata, ac reuera est. Is minuit vim peccati, vt suam vim extollat ac depraedicet. Id vero ex quo alio oritur principio, quam ex concupiscentia & affectu, & inordinato amore erga se ipsum? Quod pluribus deducit *l. cit §. 8. p. 640. seqq.* In sententia porro, de *incorrupta bene agendi facultate*, indicium est superbiae peccatoris, qui affectus est omni peccatori communis. Quid enim hoc est dicere, *possum virtuti studere, vbi volo*, siue *τὴν προαίρεσιν arbitrium hominis ne quidem ipsos Deus cogere posse*, quod Stoicorum fuit? Nihil profecto magis doctrinae euangelii, gratiam DEI, ceu vnicam salutis & bonorum etiam operum causam, praedicanti aduersatur, quam haecce *σοφία* plane carnalis. Haec vero paulo prolixius edisserere volui, vt vel hocce exemplo constaret, quantopere prauis affectibus deprauetur ratio. Plura vero auctor antea laudatus suppeditabit.

§. XXIV.

Nimirum, rationem hoc modo pro ipsis intellectus facultatibus acceptam, considerant isti, non *abstracte & ratione essentiae*, prout esse debebat; sed *concrete, & ratione existentiae*, prout reuera hodie existit in hominibus, iisque non *regenitis*, quippe in quibus ratio iam purificata est & sanctificata, licet omnium imbecillitatum neutiquam immunis, * magisque adeo & magis subiuganda, sed in irregenitis, qui per prauas cupiditates eam magis magisque corrumpunt.

* Hinc Petro qui iam aliquamdiu in schola Christi versatus erat, dicebatur: *οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ Matth.* XVI, 23. atque aliis discipulis: *o! amentes & tardi corde ad credendum, Luc.* XXIV, 25.

§. XXV.

Quod si vero *rationis* nomine veniant ipsa principia rationis, tum cautius incedendum. Sunt ea, in genere spectata, duplicia, *formalia*, vt nonnullis loqui placet, ac *materialia*. * Priora, scilicet formalia, adeo sunt vniuersalia, vt eorum vsus, modo sit verus ac sobrius, sit licitus & plane egregius. Materialia principia, pro diuersitate rerum & multitudine disciplinarum, varia sunt & diuersa. Omnia vero haecce principia, si modo vere principia sint, ** hoc est, requisita veri principii habeant, vt sint vera, euidentia, in suo genere adaequata, reiici a nemine mortalium possunt, multo minus *rationis* nomine veniunt,

cum haec vt corrupta, male sana, & verbo Dei inimica, damnatur. Vocaueris etiam haec principia recte, *lumen rationis*, quod nomen rationi, priori modo acceptae, perperam tribueris. Intellectus namque veritatem percipit, & apprehendit, vt oculus lumen, adeoque id, quod intellectum illuminat, distinctum quid & diuersum ab intellectu esse debet, vid. *Ps. XXXVI, 10. CXIX, 105.*

* Formalia principia vocantur, quae ad formam modumque rite argumentandi requiruntur: quae vero ad materiam argumentorum pertinent, *materialia* vocari solent. De vtrisque accurate agit B. IOAN. MVSAEVS de *vsu principiorum rationis & philosophiae in controuersiis theologicis, lib. 2. cap. 2. p. 204. sqq.* In toto hocce opere erudite contra NICOLAVM VEDELIVM ostenditur, quis legitimus principiorum rationis in theologia vsus sit: perperamque ab eodem dictum, demonstratur, nostrae ecclesiae theologos, abusum rationis in Reformatis damnantes, occasionem Romanensibus nouam suam artem seu methodum, qua non alias aduersariorum suorum probationes, quam quae diserris scriptutae verbis, reiecto consequentiarum vsu, nituntur, admittendas contendunt, procudendi suppeditasse.

** Id quidem probe obseruandum. Subinde enim contingit, vt aliquid pro principio, seu pro clara & euidenti veritate, habeatur, in quo tamen error latet & falsitas. Sed id quoque haud raro contingit, vt quis putet, cum perspicua aliqua veritate aliquid pugnare, quod tamen cum ea amice conspirat. Harum obseruationum cum immemores sunt mortales, mirum non est, quod diuersa ratione hic agantur in praeceps. Nonnulli pugnam inter rationem & fidem tantam comminiscuntur, quae non nisi cum alterius partis euersione, tolli queat. Alii vt pugnam istam tollant vel euitent, rationis imperio subiicere fidem non dubitant. Atque hoc Socinianis, aliisque, perquam solenne est, qui mysteriorum omnium expertem religionem christianam esse volunt. Scilicet in eosdem, quos supra notauimus, scopulos impingunt. Principia quaedam rationis fingunt, quae nihil minus sunt, quam principia. Exempla videre licet in ANDREAE KESLERI *Metaphysica*, quam vocat, *Photiniana*. Deinde, repugnare aliquid aperrae & clarae veritati, subinde contendunt, quod tamen amica conspiratione cum ea consentit. Vtriusque erroris exempla exhibet HERMANNVS WITSIVS in *dissertat. de vsu & abusu rationis*, quae est 17. in parte secunda *miscellaneorum* eius *sacrorum*, §. 17. & 18. Enimuero, pugnam nullam esse inter rationem & fidem, quilibet, vtramque paulo accuratius considerans, facile intelliget. Idque de ratione, si pro facultate eam accipias, sana & emendata, verum est, non minus etiam de principiis rationis veris & genuinis. Non enim ratio, sed quod in ratione, vtroque modo accepta, corruptum, falsum, erroneum est, veritati diuinae repugnat. Et sanae rationis non minus auctor Deus est, quam fidei. *Absit*, inquit AVGVSTINVS *epist. ad Consentium*, quae est 222. *vt hoc in nobis Deus oderit, in quo reliquis animantibus excellentiores creauit. Absit, inquam, ne ideo credamus, vt rationem accipiamus siue quaeramus, eum & credere non posse mus, nisi rationales animas haberemus, &c.* Sed dum rationi, praesertim pro principiis sumptae, iustum ita pretium statuimus, eam suis tamen simul circumscriptam volumus limitibus. Etenim dum ratio seu intellectus, ex notionibus sibi notis principia ista seu axiomata format, cogitandum, multa esse posse ignota, & nostro intellectui non perspecta. Ideoque mirandum non est, quod mysteria fidei, limites istos captumque rationis multum transcendant. Ideoque neutiquam licet rationi mysteria fidei eo nomine reiicere, quod nihil vnquam iis simile in suis ideis ac notionibus inuenerit. conf. 1 *Cor.* II, 9. Praesertim cum vel ipsa ratio doceat, multa in Dei infinitate & consilio eius latere, quae ipsa per se assequi non possit: Deoque dignum esse, ea de se reuelare, quae captum nostrum superant. Praeterea, si ponamus, extare reuelationem diuinam, in qua Deus voluntatem suam erga homines, viamque perueniendi ad salutem hominibus manifestauit, quod hodie apud omnes, qui se christianos vocant, positum est, certe esse debet, extra controuersiam, & in ea reuelatione occurrere, quae rationis captum transcendunt, manifestum est, in inquirendo diuinorum verborum sensu, non esse tum audiendam primo rationem, qui ex se de iis rebus

rebus velit, ſed vnice attendendum, quid ipſa verba, ſecundum regulas hermeneutices recte explicata, ſignificent. Etenim ſi ratio ipſa de rebus eiusmodi aliquid aſſequi aut ſtatuere poſſet, non opus fuiſſet reuelatione: hoc ipſo igitur, dum Deus ea reuelauit, voluit, vt iis, quae reuelauit, ratio acquieſceret. Recte namque IVSTINVS martyr dixit: οὐ χρὴ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐνθυμήμασι μετρεῖν τὰ θεῖα ἔργα, ἅπερ νῦν γὰρ καὶ ἐν ἡμῖν καὶ λόγος τὰ θεῖα ἔργα: *non enim oportet cogitationibus noſtris metiri opera Dei, quia ſuper intellectum, & ſenſum, & rationem ſunt opera Dei*, in *confutat. Graecar. quaeſt. p.* [illegible]. Nec minus appoſite FRANCISCVS BACO DE VERVLAMIO: *Praerogatiua Dei totum hominem complectitur; nec minus ad* RATIONEM, *quam ad* VOLVNTATEM *humanam extenditur. Quare, ſicut legi diuinae obedire tenemur, licet reluctetur voluntas, ita & verbo Dei fidem habere, licet reluctetur ratio. Etenim ſi ea duntaxat credamus, quae ſunt rationi noſtrae conſentanea, rebus adſentimur, non auctori: quod etiam ſuſpectae fidei teſtibus praeſtare ſolemus. Quanto igitur myſterium aliquod diuinum magis fuerit abſonum & incredibile, tanto plus in credendo exhibetur honoris Deo, & ſit victoria fidei nobilior: de augment ſcientiar. lib. 9. cap. 1. p.* 488 add PETRVS DANIEL HVETIVS in *Quaeſtionibus Alnetanis de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 4. & 5.*

§. XXVI.

Principia vero iſta rationis, ſi quidem vere talia ſint, vti poſita ſunt extra dubium, ita neutiquam negandum, rationem ſeu intellectum non tantum perperam ſubinde in applicatione iis vti, ſed alia etiam principia, quibus in vitae directione vtatur, iis adiungere, quae licet ſibi principiorum loco eſſe neget, reuera tamen ſequitur, ceu vnicam vitae morumque cenſuram, * cuiusmodi illud eſt: quidquid amori proprio, aut amori mundi, conuenit, illud verum & bonum eſt, & quidquid illi repugnat, malum ac falſum eſt, & quae reliqua ſunt, eiusdem generis. Haec principia *implicita* merito dixeris, quod homo ſaepius neſciat, ſe ea ſequi, cum tamen ſequatur vel maxime: item *carnalia*, quod homo naturalis non poſſit non κατὰ σάρκα, viuere i. e. agere, ſentire, iudicare. *Rom. VIII, 9. 12. 13. Epheſ. IV, 22. Geneſ. VI, 3.* Fontem cauſamque rei facile etiam deprehenderit, qui arctiſſimum facultatum animae, ſpeciatim intellectus & voluntatis, nexum, & huius quod in illum exercet imperium, ſecum expenderit. Et ita ſane *ratio*, ſeu intellectus nondum illuminatus, cum falſis ſuis ratiociniis, principiisque carnalibus, & verorum principiorum abuſu prauaque applicatione, merito inter *naturae corruptae* illuſtria documenta refertur, & ceu inimica verbo diuino, proſcribitur.

* Hoc pluribus euincitur, & accurate deducitur, in diſſertatione de *aeſtimatione rationis humanae theologica*, quae ſub praeſidio PAVLI ANTONII, theologi Halienſis celeberrimi, anno MDCCVIII. prodii.

§. XXVII.

Luculenter intellectus rationisque deprauatio ſe prodit, in graviſſimis illis vitiis, quae diuinae veritatis cognitioni oppoſita ſunt, & quo magis damnantur, eo magis hominum peruerſitate retinentur, qualia

qualia ſunt, *ſcepticismus*, *religionum indifferentismus*, *rationalismus*, *haereſis*, *enthuſiasmus*, *fanaticismus*. Aut enim veritatem omnem in dubium vocat ratio, nec certi quid, vbi pedem figat, ſibi inuenire videtur, vnde *ſcepticismus*; aut veritatem contemnit, omniaque eodem loco habet dogmata, vnde *religionum indifferentismus*; aut reiecta reuelatione ſuae immemor imbecillitatis, viribus ſuis nititur, viamque ad ſalutem ſine duce, ſe inuenire poſſe confidit, vnde *rationalismus & naturalismus*; aut pro reuelatione per verbum diuinum facta, reuelationes proprias, motus & inſtinctus, quos pro diuinis habet, adſumit, eosque vt doctrinae vitaeque normam ſequitur, vnde *enthuſiasmus*; aut vana quadam incertaque perſuaſione, omni fundamento deſtituta, nititur, vnde *fanaticismus*; aut denique ſcripturam quidem aſſumit, eiusque nititur auctoritate, ſed praue eam interpretatur, & ad errores pertinaciter tuendos, detorquet, vnde *haereſis*.

§. XXVIII.

Scepticiſmum, praeſertim theologicum, * de quo nobis nunc ſermo eſt, grauiſſimum eſſe intellectus morbum, etſi voluntatis vitia ad eum producendum, fouendum, augendum, conferant plurimum, nemo inficias iuerit. Perinde enim eſt, ac ſi veritatem lucemque omnem tollat eiusmodi homo, in tenebris data opera ambulaturus: ſimilisque κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ, vt eleganter Iacobus loquitur, *cap. I, 6.* idem ἀκατάστατος, *inconſtans in omnibus viis ſuis, verſ. 8.* Procul ab eiusmodi vitio abſunt in ſtatu gratiae conſtituti, obſignati quippe ſpiritu ſancto, *2 Cor. I, 22.* vnde confidenter dicunt: *ſcio, in quem credo &c. 2 Tim. I, 12.* Omnis autem omnino ſcepticiſmus, ſiue in credendis, ſiue in agendis verſetur, ſiue vniuerſalis ſit, ſiue particularis, & ad certa tantum dogmata ſe extendat, inter naturae corruptae opera, morbosque intellectus grauiſſimos, a nobis refertur. add. *Proverb. XVI, 2. XXI, 2.*

* Dantur enim varia ſcepticismi genera. Vniuerſalis alius eſt, alius particularis. Et hic iterum aut theologorum & ſcripturae ſacrae, aut philoſophorum ſcita, conuellit & labefactat: idque rurſus vel directe, ipſorum principiorum dubiam reddendo aut veritatem, aut certitudinem, aut indirecte, talia defendendo dogmata, quibus velut per cuniculos ipſorum principiorum certitudo euertatur. Pluribus haec omnia ediſſerui in diſſertat. de *ſcepticiſmo morali*, quae in *analectis hiſtoriae philoſophicae* extat, §. 3. 4. *ſeq.* De diſcrimine inter ſcepticismum theoreticum & practicum, *ibid.* §. 16. dictum.

§. XXIX.

Coniuncta quidem haud raro cum ſcepticiſmo eſt, *indifferentia religionum*, ab eo tamen diuerſa. Fieri enim poteſt, vt non tam dubitet de

de religionum veritate, qui eas vno eodemque loco habet, quam eam prorſus neget, ſiue quod nullam omnino admittat ipſe religionem, ſiue coli Numen ſine veritatis cognitione poſſe exiſtimet, ſiue denique diſſentientium a ſua opinione errores, pro innocuis & minime fundamentalibus, certe pro talibus habeat, qui non obſtent, quo minus Deum quis rite colere poſſit. Vnde & varias *indifferentismi religionum* ſpecies, & gradus eſſe conſtat: * cuius & in eo conſtat diuerſitas, quod mox ad plures, mox ad pauciores religiones, ſeſe extendat. Summa inde humani intellectus peruerſitas eluceſcit, dum nouimus, ſuperſtructos eſſe debere eos, qui ſalutis aeternae compotes fieri cupiunt, ſuper *fundamentum apoſtolorum & prophetarum, lapide angulari exiſtente ipſo Ieſu Chriſto, Epheſ. II, 20.* add. *1 Cor. III, 11.* Vti vnicum ergo ſalutis fundamentum, ita, quidquid cum hocce fundamento conſiſtere nequit, reiectaneum: quique aliud euangelium, quod doctrinae apoſtolorum non conforme, praedicat, anathema eſt. *Gal. I, 7.*

* Eſt nimirum indifferentismus religionum vel vniuerſalis, vel particularis. Vniuerſalis eſt qui omnes religiones, chriſtianam, iudaicam, ethnicam, muhammedanam, vno eodemque loco habet, hoc eſt, omnes contemnit, nec vnam alteri praeferendam cenſet. Idque iterum aut ideo, quod nullam religionem pro vera habet, vel quod ſolam naturalem admittit. Si prius, cum *atheismo* coniunctus eſt indifferentismus: ſi poſterius, cum *naturalismo*, de quo deinceps. Particularis ad eas ſaltem ſe extendit ſectas, quae communi chriſtianorum nomine comprehenduntur: ſed iterum aut ad omnes, aut ad quasdam. Fundamentum praeterea huius indifferentismi diuerſum eſt: namque vel ideo perinde eſſe putant, cui quis addictus ſit religioni, quod ad cultum Numinis ſufficiat amor, aut quod fides actus ſit voluntaris, non intellectus, hoc ipſo ſatis indicantes, ſe nec cultus diuini, nec fidei indolem atque naturam ſatis perſpectam habere: vel ideo, quod veritas ita abſcondita ſit, vt in ea inuenienda omnis fruſtra conſumatur opera, quae eſt ſententia auctoris haud incelebris, qui *commentarium philoſophicum ſuper verba, compelle eos intrare*, ſcripſit, quem PETRVS IVRIEV & ELIAS SAVRINVS, ſed diuerſa ratione, refutarunt. Praeterea alia indifferentismi ſpecies ad ipſam doctrinam, alia ad neceſſitatem hoc vel illud credendi, alia ad externam fidei profeſſionem pertingit. Ad primam claſſem illi pertinent, quos antea memorauimus, qui omnes eodem loco religiones habent, eo quod nullam veram credunt: ad alteram, qui vnam ſententiam veram, alteram falſam credunt, aut credere videri volunt, ſed vt diſſenſum minime in fundamentalibus eſſe contendant, ex quo ſimul etiam ſyncretismus, & tolerantia religionum profluit. Denique, quod ad fidei profeſſionem attinet, ſunt, qui de veritate ſuae, quam tenent, doctrinae, & de falſitate doctrinae diſſentientium, non dubitant, fas tamen eſſe putant, ſuam quandoque diſſimulare ſententiam, alteriusque ſententiae adprobationem, qua dogmata, qua ritus, ad certum tempus, aut ſemper praeferre. Quae tamen turpis rectius hypocriſis, quam indifferentismus religionum, dicitur. In hisce autem indifferentismi ſpeciebus magnam intellectus humani imbecillitatem ſe prodere, manifeſtum eſt. Si enim vera a falſis diſcernere, & veritati ſuum ſtatuere pretium, eaque, quae ad hominum ſalutem & felicitatem pertinent, rite diiudicare, eiusmodi homines didicerint, ſtultos eiusmodi & abſonos non admitterent errores. Idque multo magis de ipſo atheismo, craſſioris indifferentismi genitore, dicendum, quod & praeclare iam RICHARDVS BENTLEIVS in *ſtultitia & irrationabilitate atheiſmi*: & THEODORVS VNTEREICH, in *atheo ſtulto*, aliique demonſtrarunt. Voluntatis tamen plerumque hic conferre pranitatem, negari nequit: praeſertim vbi omni veritatis inquiſitione inſuper habita, in religione

id saltem homines sectantur, quod commodum, gloriam, tranquillitatem externam, adfert, aliorumque illis conciliat fauorem. Facile hinc diuersas indifferentismi species itidem discernas, intelligasque, in quibusdam intellectus, corruptionem, in aliis voluntatis prauitatem, mali illius causam praecipuam existere. Simul vero patet, cur *religionis prudentum* nomine indifferentismus veniat: quod scilicet prudentiae, (sed carnalis) esse existimant, in religionis, opinionumque delectu ita se getere, prout commodis suis id vel maxime expediat. Hinc indifferentismum religionum, *animam religionis prudentum*, recte vocat FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, de *religione prudentum*: *thes.* 18. *p.* 17. Eoque etiam pertinet religio *electiua* siue *eclectica*: cum ex omnibus sectis id eligitur, quod cum commodis nostris, aut saltem praeiudicatis consentit opinionibus. Sed de *indifferentismo religionum* ex instituto egit MOSES AMYRALDVS, cuius commentatio lingua Gallicana scripta, etiam in Germanicam translata, prostat.

§. XXX.

Naturalismus, quem & rationalismum nonnulli dicere solent, naturae rationisque summam deprauationem ignorat. * Emendatae namque & rectae rationis proprium est, imbecillitatem suam agnoscere. Quod si faceret, perspiceret etiam facile, principia rationis, etsi verissima, non tamen monstrare viam veram & sufficientem ad salutem, etsi recte vsurpata manuductionem quandam, ad lumen aliquod certius inuestigandum, suppeditare possint. Ratio vtcunque accepta, ignorat Christum, vnicum illum inter Deum & homines mediatorem, sine quo nemini mortalium salus obtingit, *Ioan. III, 16. XVII, 3. Act. IV, 12. 1 Tim I, 15. 1 Tim. II, 5. 1 Thess. I, 20. Coloss. I, 14. 1 Ioan. II, 2.* Maximam ita rationis infirmitatem, naturaeque profundam corruptionem hoc ipso produnt, qui suis, quod nequeunt, assequi viribus contendunt.

* Innoxia, quoad originem *naturalismi* & *naturalistarum*, nomina, dudum male audire, & de iis, qui naturae maiores in spiritualibus, quam decebat, vires tribuunt, adhiberi coeperunt. Nec vnius generis est naturalismus. Sunt, qui tres eius species, subtilem, crassum & crassissimum constituunt. Subtilis illorum est, qui cum Pelagio naturae vires in tantum extollunt, in quantum gratiam imminuunt. At cum & hoc non vna ratione fiat, & directe aliiac aperte, alii oblique magis & occulte cum gratiae imminutione naturae vires euehant, subtilem hunc naturalismum in varias iterum abire species, manifestum est. Crassus naturalismus illorum est, qui hominibus etiam extra ecclesiae pomoetia constitutis, & diuina reuelatione carentibus, viam ad salutem pandunt. Quanquam & hi non vna omnes via incedant, cum alii sola rationis scita ad hoc sufficere contendant, alii contra gratiam quandam vniuersalem aut extraordinariam, illis adiungant: qua de re a me dictum in *dissertat. de religione naturali contra* PETRVM CHAWINVM *cap.* 1. Crassissimus denique illorum est, qui naturam rerum omnium pro Deo habent, vt IVLIVS CAESAR VANNINVS, & BENEDICTVS SPINOZA, &, qui ipso Spinoza est deterior, IO. TOLANDVS, quippe qui scripturae sacrae, speciatim auctori pentateuchi, hanc sententiam tribuere non veretur, in *originibus Iudaicis*, ipsius Λοιδοβαίμονι subnexis; meriro ideo castigatus a IACOBO FAYO, in *defensione religionis, nec non Mosis, ac gentis Iudaicae.* Vt vero vltima naturalismi species nihil aliud est, quam ipse atheismus, prima vero Pelagianismi nomine venire solet; ita de media nobis praecipue sermo est; eaque, vt & prima vel maxime ex imbecillitatis virium naturalium, speciatim intellectus, ignoratione oritur, adeoque hoc nomine inter intellectus corrupti documenta luculentissima, rectissime refertur. Sed pluribus veram & genuinam naturalismi indolem illustrant IO. DIECMANNVS, theologus

theologus multis nominibus de re eccleſiaſtica & litteraria bene meritus, de *naturalismo cum aliorum, tum maxime* IO. BODINI; & B. ADAMVS TRIBBECHOVIVS in *hiſtoria naturalismi a prima ſua origine ad noſtra vsque tempora, per ſuas claſſes deducta.*

§. XXXI.

Enthuſiaſmus, cum haud raro imaginationis a recto tramite aberrantis, imperiumque rationis reſpuentis fructus ſit, alio loco commodius explicabitur, & a fanaticiſmo, corruptae ſubinde itidem imaginationis notam praeferente, diſcernetur. * Haereſis itaque ſupereſt, intellectus humani, aeque ac voluntatis, ſi gratiae diuinae moderamen abſit, intimam corruptionem, luculentiſſime ob oculos ponens. **

* De vtroque itaque, enthuſiasmo & fanaticismo, deinceps *ſect.* v. dicetur.

** Vox αἵρεσις, vti norum, iuxta originem ſuam, ſignificat *electionem*, aut *optionem*. Αἵρεσις, inquit ATHANASIVS, dicitur, ἀπὸ τῦ αἱρῶνθαί τι ἴδιον, καὶ τύτῳ ἀκολυθῶν, *ab eligendo, quando quis proprium quid ſibi eligit, illudque ſequitur*: *quaeſt.* 38. *de parabolis t.* 2. *p.* 402. Sed ſi vſum ſpectes, *profeſſionem ſententiae*, ſiue vera ſit, ſiue falſa, quam *ſectam* Latini vocarunt, ſignificat. Idque exempla, in ſequentibus alleganda, docent. Senſim vox iſta nonniſi in vitio poni coepit, ſignificatque errorem, ſiue falſae alicuius ſententiae electionem, defenſionemque pertinacem. Inter loca ſcripturae, in quibus vox haec ita accipitur, quae deinceps allegamus, referri etiam ſolet 1 *Cor.* XI, 19. vbi tamen non tam de doctrinae diuerſitate, quam de ſchismatibus & contentionibus, intelligenda videtur, vt recte quoque ad *h. l.* notauit HVGO GROTIVS. Ita ſane veteres intelligunt. CHRYSOSTOMVS: Αἱρέσεις ἐντᾶῦθα, ὦ τάντας λέγει τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων: *haereſes appellat hoc loco non eas, quae ſunt circa dogmata, ſed quae ſunt circa ſchismata*: *homil.* 27. *in priorem ad Corinthios.* Hunc ducem ſequuntur THEODORETVS, THEOPHYLACTVS, PHOTIVS, apud OECVMENIVM, aliique.

§. XXXII.

Licet enim voluntatis quoque peruerſitas plurimum ad haereſin conferat, paucaeque forte nominari haereſes poſſint, quae non ex ambitione, inuidia, liuore, contendendi pruritu, ſimilibusque voluntatis vitiis, ortae ſint: ad intellectum tamen praecipue haereſeos notionem referendam, ſcriptura ſacra luculenter teſtatur, * quae de Iudaeorum ſectis eam adhibet, *Actor. V, 17. XV, 5.* Iam vero vitae quidem inſtituto, & moribus, praecipue tamen opinionibus placitisque Phariſaeos, Sadducaeosque inter ſe diſſenſiſſe conſtat. conf. *Matth. XXII, 23. 24. Actor. XXIII, 8. 9.* Hinc & Iudaei chriſtianorum haereſin memorant, *Actor. XXVIII, 22.* Sic & *2 Petr. II, 1.* & *Iudae verſ. 19. 20.* falſi doctores a prauis quidem moribus deſcribuntur; ſed vt error intellectus haud obſcure ſimul innuatur.

* Quod ad intellectum praecipue haereſeos ſit referenda notio, adeo manifeſtum eſt, vt, qui hoc negare ſuſtineat, loca ſcripturae, quibus haereſcos, aut haereticorum fit mentio, parum accurate ſecum expendiſſe, merito cenſeatur. Sed tamen nec id negandum, vitia quaedam voluntatis, cum haereſi ſemper coniuncta eſſe: haereticorumque nomine apud veteres eos demum venire, non qui ex intellectus quadam imbecillitate errant, ſed qui ambitione, inuidia, auaritia, aliisque vitiis concitati, noua diſſeminabant dogmata, &

disseminata defendebant. Haec enim similiaque voluntatis vitia, praecipuas esse haereseos causas, & ex historiarum satis constat monumentis, & alibi a nobis comprobabitur. Nunc IGNATII saltem quaedam adducemus testimonia, vt, qualis haereseos haereticorumque veterum mentibus insederit notio, inde intelligamus. In *epistola ad Ephesios* §. 9. *p.* 179. ex editione THOMAE ITTIGII: τὸ δὲ πλάνον πνεῦμα ἑαυτὸ κενοῖ· τὰ ἴδια λαλῶ (ἀυτάρεσκον γάρ ἐστιν) ἑαυτὸ δεξάζω (τύφω γάρ ἐστι μεγάλω) ἢ περὶ ἀλήθειαν ὑπάρχω, ἀπατηλόν, θωπευτικόν, κολακευτικόν, ὕπουλον, ἡδυφωνόν, ψεῦχρον, ἀσύμφωνον, ἀπατηρεπές, γλίσχρον, ψεῦδος. *Erroris autem spiritus seipsum praedicat, sua propria dicens, sibi placens etenim est, & seipsum glorificat. Acerbus namque est, plenus extans falsiloquio, seductor, lubricus, superbus, arrogans, verbosus, dissonus, imuenustatus, nigrisormis, tumidus.* Addit: *de cuius operationibus liberauit nos Iesus Christus, fundans nos super petram tanquam lapides electos.* In *epistola ad Magnesianos* §. 9. *p.* 209. ita eos describit: διέχθρει τῷ Σωτῆρος, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία διὰ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, οἱ φιλήδονοι καὶ ἀφιλόθεοι, μέριμναν ἐνεργὸν ἔχοντες, τὴν δὲ δύναμιν ἀυτῆς ἠρνημένοι, οἱ χριτέμποροι, τὸν λόγον καπηλεύοντες, καὶ τὸν Ἰησοῦν πωλοῦντες οἱ τῶν γυναικῶν ψδοποιοί, καὶ τῶν ἀκλήτων ἐπθυμητοί, ὁ χρηματολάλητος· ὧν μυδάτε ἐλθεῖν Θεῷ, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, Ἰησοῦ χριστῷ. *Inimici Saluatoris, quorum Deus venter est, qui terrena sapiunt, amat res voluptatum, & non Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes, verbum Dei in tabernis praedicantes, & Dominum Iesum Christum vendentes, mulierum corruptores, aliena concupiscentes, & pecuniarum amatores; a quibus eruamini, misericordia Dei faciente per dominum nostrum Iesum Christum.* Eundem in modum in *epistola ad Trallianos* §. 6. *p.* 249. de haereticis verba facit: οἱ γάρ τινες μιαιολόγοι καὶ ψευσάται, οὐ χριστιανοὶ, ἀλλὰ χρειέμποροι, κατὰ περιφέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ δικαιοσύνης, καὶ τὸν ἰὸν προσπλέκοντες τῇ πλάνῃ τῇ γλυκείᾳ προσηγορίᾳ, ὥσπερ δηναλίτι κώνειον κεραννύντες, &c. *Sunt enim quidam vaniloqui & mentis seductores, non christiani, sed Christum mercantes, seductione circumferentes nomen Christi, & eauponantes verbum euangelii, & venenum erroris commiscentes dulci blandimento, sicut cenomelli venenum admiscentes, &c.* Haec licet ex interpolatis IGNATII epistolis desumta sint, satis tamen ostendunt, quae veterum mentibus, de haereli & haereticis insederit idea. Quae bene obseruasse, nostra refert, ne ad voluntatem vnice referamus vitium, cuius in intellectu propria sedes est, sed ne voluntatis hinc excludamus vitia, & homines ex imbecillitate errantes in haereticorum statim referamus numerum, & iis, quae in scriptura & ab antiquis ecclesiae doctoribus de haereticis dicta sunt, per animi quandam praecipitantiam statim applicemus. Legi merentur, quae erudite hac de re disserit ELIAS FRICKIVS, vir doctissimus, in dissertat. sub ELIAE VEIELII praesidio habita, de *cura veterum circa haereticos, sect.* 1. §. 4. *seqq. p.* 6. *seqq.* Ea vero notio haereseos, quam Pontificii scriptores, praesertim iuris canonici interpretes, sibi formant, quae eo comparata est, vt igne & ferro in homines a doctrina recepta dissentientes statim saeuiatur, inepta plane est & ridicula, impia insuper, cum ad homines innocentes & in doctrina orthodoxos adplicatur.

§. XXXIII.

Non quilibet tamen error, nec quaelibet voluntatis peruersitas, haereseos notam alicui statim inurunt, * si ex praescripto scripturae & notionibus recte sentientium, rem omnem aestimare velis. Etsi enim leuissimus etiam error, corrupti & deprauati intellectus sit indicium, vt tamen in haereticorum quis veniat censum, eiusmodi errorem foueat necesse est, qui ipsum fidei fundamentum directe aut indirecte euertat. Ita enim per haereses manifestantur *οἱ δόκιμοι 1 Cor. XI, 19.* conf. *2 Petr. II, 1. 2. Tit. III, 10. 11.* Idem vlterius confirmari potest ex *Rom. XVI, 17. Gal. I, 8. 9. Col. II, 18. 19. 1 Tim. I, 5. 6. 7.* aliisque scripturae sacrae locis. Cum vero ad fundamentum fidei

alia

alia accedant propius, alia longius discedant, quaedam etiam ita comparata sint, vt ignorari saluo fidei fundamento, non tamen negari queant, cum alia nec ignorari, nec negari, saluo fidei fundamento possint, magnam hinc etiam esse haereseos diuersitatem, sua sponte quilibet intelligit.

* Non vno eodemque modo vox *haereticus* sumitur: nos tamen secundum receptum in scriptura sacra, & nostrorum theologorum scriptis, eius vsum, de ea pronunciamus. Sic haereticorum nomine non veniunt schismatici. Etsi enim in *can. 6. Concil. Constantinop.* & alibi apud veteres, haereticorum quoque nomine schismatici veniant, distinguendos tamen eos esse res ipsa satis docet. Iudaei, pagani, Muhammedani, & apostatae, qui ad Iudaeos, paganos, Muhammedanos transeunt, itidem haereticorum nomine non veniunt. Estque omnino discrimen inter *apostatam & haereticum*, si illos, qui accuratius cuncta discernunt, sequi velimus. Quanquam, quod negandum non est, veteres hoc discrimen non semper obseruent. Sic THEODORVS BALSAMON in *collect. canon. ecclesiast. p.* 1292. titulum facit περὶ ἀποστατῶν, & *sect.* 3. tamen dicit, ὁ ἐξ ὀρθοδόξου γενόμενος αἱρετικὸς, &c. *qui ex orthodoxo factus haereticus fuerit, non versatur in hominum consortio, nec testis est, nec testamentum condit, nec hereditates adit, nec poenitentiae locum habet, vti fit in aliis delictis.* Vbi de apostatis illi sermonem esse, seu illis, qui ad Iudaeos aut paganos defeciuerunt, ex ipso titulo satis patet. Hinc & alibi idem BALSAMON duo facit haereticorum genera, quorum alterum ipsos Iudaeos atque paganos complectitur; *ad can. 14. concil. Chalcedon. pag.* 340. Sed latior ista haereseos & haeretici acceptio, hic in censum non venit. Namque cum de haereticis loquuntur theologi, eos intelligunt, qui inter christianos equidem nomen profitentur suum, sed vt erroribus puriorem doctrinam commaculent, ad eos pertinaciter defendendos prauis suis cupiditatibus abrepti. Errores autem, vti dictum, non quilibet statim haereticum faciunt, sed grauiores, quibus ipsum tandem fundamentum fidei labefactant. Hisce enim merito limitibus, praeeunte scriptura, nostrates theologi haereseos notionem circumscribunt. Id quod rursus non accurate obseruatum veteribus. Subinde enim generatim quoscunque a fide orthodoxa aberrantes haereticorum nomine designant. Sic ZONARAS *ad can. 6. Constant. pag.* 75. Αἱρετικοὺς πάντας καλῶ τοὺς παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, δοξάζοντας. Hic canon *haereticos omnes eos vocat, qui contraria orthodoxae fidei sentiunt.* Et ad *can.* 33. *Laod. p.* 351. Αἱρετικοὶ λέγονται οἱ περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενοι: *haeretici dicuntur, qui circa fidem errant.* PHOTIVS *nomocan. ex constit.* 12. *tit.* 5. Αἱρετικός ἐστιν, ὁ μὴ ὢν ὀρθόδοξος: *haereticus est, qui non est orthodoxus.* add. LAMBERTVS DANAEVS, *dissert. de haeresi*, quam Augustini libro de haeresibus, praemisit, cap. 3.

§. XXXIV.

Voluntatis etiam tanta accedat peruersitas oportet, vt meliora monentes non audiat, errorem contra eo pertinacius defendat, & media, quibus eluctari ex ista caligine queat, repudiet. Quae tum maxime intelligitur peruersitas, si in conuincendo eiusmodi homine, licet luculentissimae rationes proponantur, opera, quod aiunt, oleumque perdatur. Vnde apostoli haec est sententia: *haereticum hominem, post vnam alteramque admonitionem, declinato. Tit. III, 10.* *

* Id quod & Ioannes apostolus suo exemplo singulari quadam ratione comprobauit, si fides adhibenda iis, quae hac de re veteres, in circumstantiis non vsque quaque inter se consentientes, narrant. vid. IRENAEVS *lib.* 3. *cap.* 3. EVSEBIVS *hist. eccles. lib.* 4. *cap.* 14. EPIPHANIVS *haeres.* 30. THEODORETVS *haeret. fabul. lib.* 2. *cap.* 3. aliique. Sed hac de re alibi.

§. XXXV.

Ex intellectus etiam ſumma corruptione, cum voluntatis perverſitate coniuncta, oritur ſtultitia, maxime ſpiritualibus, *1 Cor. III, 19.* luculentis characteribus a Salomone deſignata, *Prouerb. X, 23. XII, 15. 16. XVII, 10. 16. 24. XVIII, 2.* add. *Sirac. XIII, 12. 17. XXI, 17.* Hinc ſi morbos ſoli intellectui inhaerentes *tenebrarum* nomine comprehendi velis, *ſtultitiae* autem, qui ſummam voluntatis ſimul prauitatem, per quam & intellectus ad praua quaeque diſponitur, ſecum coniunctam habent, cuncta intellectus vitia, ad duo haecce ſumma capita, *tenebras* & *ſtultitiam*, quibus ſtilo ſcripturae *lux* & *ſapientia* opponuntur, reuocare poſſes.

§. XXXVI.

Stultitiam autem intelligimus, quae a fatuitate, & inſania diſtincta eſt, cum ex praua corporis, aut organorum diſpoſitione, haec praecipue oriantur vitia. Stultitia nimirum naturalem facultatum mentis vſum, minime impeditum, ſupponit, ſed erroribus non tantum variis contaminatum, verum ob voluntatis prauitatem plane peruerſum. Cumque tanta quorundam ſit malitia, vt in rebus quoque naturalibus talia agant dicantue, quae ipſi rationi repugnant, naturalium quoque hominum iudicio *ſtultitiae* infamiam contrahunt. Alii contra caute euitantes, quae naturalium hominum iudicio repugnant, ſapientiae quadam ſpecie ſtultitiam tegunt, * ſed in ſpiritualibus ſummam intellectus peruerſitatem, ex prauitate voluntatis ortam, oſtendunt.

* Huc itaque illud apoſtoli pertinet, ἡ σοφία τ῀ κόσμ τούτ, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. *Sapientia huius mundi, eſt ſtultitia apud Deum*, 1 Cor. III, 19. Quod THEOPHYLACTVS ad *h. l.* ita explicat: κἂν πανοῦργοι ὦσι καὶ σοφοὶ, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἐλέγχονται, *etiamſi aſtuti & ſapientes fuerint, tanquam ſtulti tamen & inſipientes arguuntur.* Eorum autem ſapientia, cum reuera ſtultitia ſit coram Deo, mirum non eſt, quod illis rurſus ſapientia DEI videatur ſtultitia. Hinc 1 *Cor.* 1, 21. *dicitur* DEVS διὰ τῆς μωρίας τ῀ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας *per ſtultitiam praedicationis, ſeruare credentes.* Vocatur ſcilicet praedicatio euangelii μωρία, non quod ſit ſtultitia, ſed quia ἐνομίζη μωρία, *exiſtimabatur ſtultitia*, ὅτι ἐλήφθη παρὰ τοῖς ἀνοήτοις μωρία, *quia a ſtultis ſtultitia vocata eſt*, vti hunc locum explicat THEODORETVS.

§. XXXVII.

Iſta vero mortalium ſtultitia vt variis documentis, ita manifeſtae praecipue veritatis impugnatione, abſurdiſſimorumque placitorum adprobatione, dictis porro factisque rationis ſummum defectum, maximamque animi improbitatem arguentibus ſe prodit, comitemque habet oſtentationem, iactantiam, fiduciam ſui ipſius, contemtum aliorum, pertinaciam, petulantem aliorum irriſionem, & quae alia ſunt impotentis animi indicia.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Iam vt de cauſſis quoque corruptionis ſummae, quae in intellectu conſpicitur, aliquid ſubiungamus, primam praecipuamque, labem eſſe originalem, clariſſimis ſcripturae ſacrae teſtimoniis conſtat. *Gen. VI, 5. VIII. 21. 1 Cor. II, 14. Epheſ. II, 3. IV, 18.* Accedunt tamen & aliae cauſſae, quarum in augendis & corroborandis intellectus vitiis mira vis eſt, vt educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo, praeterea ignauia, aliaque voluntatis vitia, in iis ſaltem operationibus, in quibus a voluntate quodammodo intellectus dependet.

§. XXXIX.

Speciatim & praeiudicia, vti iam inſignem corrupti intellectus humani partem ipſa conſtituunt, ita multorum errorum & imbecillitatum maxime in ſpiritualibus etiam ſunt cauſſae: vt praeiudicium auctoritatis, *Io. VII, 48.* conſuetudinis & paterni moris, *1 Petr. I, 18.* receptae hypotheſeos, *Ioan. VII, 12. VIII, 33.* proprii commodi & vtilitatis, *Ioan. XI, 48.* Huc & principia iſta implicita & carnalia omnia, ſupra memorata, quibus in vitae directione homines plerumque vtuntur, pertinent.

§. XL.

Maxima grauiſſimaque ex vitiis intellectus, hactenus commemoratis, chriſtianiſmi, praeſertim conuerſionis, oriri impedimenta, in aprico eſt. Ne quid enim de ipſa rerum diuinarum ignorantia, dicam, certiſſima incredulitatis & impietatis matre, erronei quoque de rebus, praeſertim attributis diuinis, ſpeciatim omnipraeſentia, omniſcientia, iuſtitia, miſericordia, &c. conceptus, & conuerſionem, & vitae purioris inſtitutum, multum ſufflaminant. Subinde enim contingit, vt in peruerſis hiſce conceptibus, aut peccatorum impunitatem, aut excuſationem aut imminutionem, aut ſimile quid, neglecto ordine diuino, quaerant homines, vel ſibi poenitentia opus non eſſe, concludant. conf. *Eſ. LVIII, 2 3. Mich. VI, 6. 7. Hoſ. VII, 6. Amos. V, 21. 23.*

§. XLI.

Multum quoque nocet nuda, mortua, & inefficaci cognitione contentum eſſe, nec operam, vt decebat, nauare, vt ea viua & efficax fiat, cum tamen ſpiritualium practicarumque rerum haec ſit indoles, vt ad praxin fidei & vitae tendere debeant. *Matth. VII, 24. ſqq. Iacob. I, 22. ſqq.*

§. XLII.

Iudicia peruerſa & falſa, quantum conuerſioni hominis, vitaeque ſanctae inſtituto adferant impedimentum, res ipſa & experientia quoti-

quotidiana condocet. Id principia etiam iſta carnalia, ſupra memorata, quibus plerique in vitae directione vtuntur, teſtantur. Prouerbia huc plurima referas, doctrinae ſalutari e diametro oppoſita, quibus tamen, ceu dictis ſapientum, regulisque non contemnendis, plurimorum vita regitur.

§. XLIII.

De dubitatione, aliisque defectibus, qui in iudiciis deprehenduntur, idem dicendum. Si enim has intellectus imbecillitates rite quis emendare aut dirigere neſciat, vt dubitet, de quibus dubitandum non eſt, dubitare vero nolit, vbi ad veritatis cognitionem dubitatio viam aperire poterat, flexus ſibi diſponet inextricabiles, obſtaculisque, quae non facile ſuperauerit, viam ſalutis circumſepiet ipſe.

§. XLIV.

Ratiociniis perniciosis atque falſis, cum hominis naturalis, ſibique relicti, intellectus totus ſcateat, mirum itidem non erit, ſi plurima inde conuerſionis, vitaeque bene inſtituendae impedimenta, ſibi obiici ſentiat. Hinc eſt, quod conuertendi cum *carne* ac *ſanguine* deliberent, ſecus, ac Paulus fecit, *Gal. I, 15. 16.* verbumque ſalutis durum nimis minimeque ferendum cenſeant, *Ioan. VI, 60.* indeque a Chriſto tandem prorſus auertantur, *verſ. 66.* add. *Matth. XVI, 22. 23.* De reliquis intellectus vitiis, habitibusque intellectualibus, ſi vſus ſobrius non accedat, idem cenſendum, vt iam ex ſupra dictis conſtat.

§. XLV.

Intellectum hominis hactenus conſiderauimus ſecundum *naturam.* Nunc, quo pacto idem ſecundum *gratiam* comparatus ſit, diſpiciendum. Si paucis, idque ſtilo ſcripturae, ſummam eorum, quae hac de re dici poſſunt, comprehendere velis, dixeris, per gratiam Numinis in intellectu hominis regeniti, deprehendi, *lucem* & *ſapientiam*, cum antea in eo eſſent: *tenebrae* & *ſtultitia.*

§. XLVI.

Vt, quid *lucis* nomine nobis veniat, diſtinctius explicemus, perinde vt in naturali oculi illuminatione ſe rem habere, credimus. Vt enim ibi diſtincta ſunt organon, ſeu oculus, quo lumen recipitur, & lumen ipſum: ita in ſpiritualibus intellectus hominis lumen recipit; lumen vero ipſum eſt euangelium, quod ideo vocatur φωτισμὸς τῦ ἐυαγγελίυ τῆς

τῆς δόξης τοῦ χριστοῦ, *2 Cor. IV, 4.* Luminis vero eius receptio, ſeu ſalutaris euangelii agnitio, illuminatio, exparte hominum, paſſiua, dici poteſt.

§. XLVII.

Lumen hocce originem ſuam trahit a Deo ipſo, omnis lucis fonte, adeoque illuminationis noſtrae cauſſa efficiente principali. *Deus* enim, *qui lucem ex tenebris lucere iuſſit, Gen. I, 3. is eſt, qui* ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, *illuxit animis noſtris, ad claritatem cognitionis gloriae Dei in facie Ieſu Chriſti. 2 Cor. IV, 6.* Hinc & ipſe Deus *lux* dicitur, in quo nullae ſint tenebrae, *1 Ioan. I, 5.* quod & ſpeciatim de patre aſſeritur, *Iac. I, 17. 2 Cor. IV, 6.* & de filio, *Io. I, 4. 5. 9. VIII, 12. IX, 5. XII, 46. Luc. II, 32.* & de ſpiritu ſancto. *Actor. XXVI, 23. Epheſ. I, 17. 1 Cor. II, 10.*

§. XLVIII.

Operatio haecce Dei triunius, quod amoris itidem ſummi effectus ſit, *gratiae illuminantis* nomine venit, per quam adeo benignam intelligimus Dei operationem, qua homini per verbum euangelii facultatem ſalutariter agnoſcendi, & diiudicandi, quae ſunt ſpiritus Dei, confert. Hunc Numinis in hominis intellectum, per verbum euangelii influxum, nonnulli *lumen gratiae*, vocant, quod a *lumine naturae*, & *lumine gloriae*, diſtinguunt.

§. XLIX.

Medium illuminationis, ſeu cauſſa efficiens minus principalis, eſt *verbum diuinum*, * ſpeciatim *verbum euangelii*, quod ideo *lumen* ipſum dici obſeruauimus, quo intellectus hominis illuminatur. *2 Petr. I, 19. Pſal. XIX, 8. 9. Iacob. I, 21.* Immediatae vero illuminationes, quae viris quibusdam ſanctis obtigerunt, cum extraordinariae ſint, nobis nunc in cenſum non veniunt.

* Fruſtra itaque nonnulli lumen aliquod immediatum, idque a ratione diſtinctum, omnibusque hominibus conceſſum, vel innatum potius, fingunt. Nota ſunt illorum nomina, qui eiusmodi lumen defendunt, quibus acceſſit etiam auctor libri: *fidei & ratio collatae*, qui §. 145. *ſeqq.* ſuam perſpicue hac de re explicat ſententiam: *Deus omnipotentis ſui luminis ſubſtantialis ſcintillam aliquam in tenebroſum hominis fundum iaculatus eſt, & quaſi eidem incorporauit, vt intra ſemet ipſum haberet homo, quidquid ipſi opus eſſet, totum videlicet regnum Dei, in ſeminis velut paruo granulo concluſum, temporis omniumque viciſſitudinum decurſu, magis magisque ſe explicaturum, prout homo libero ſuo gratoque adſenſu, vt bona terra ſeſe eidem aperuerit. Et haec diuini luminis ſcintilla, eſt ipſum illud ſubſtantiale Dei lumen, aeternumque verbum, quod glorioſum regnum Dei in ipſo Deo, ſummamque eius beatitudinem conſtituit, in centro animae pro modulo eius veluti (vt ſic dicam) fixatum. Haec diuini luminis ſcintilla, ſeminis inſtar in terram cordis noſtri proiecta, ſeu aeternum Dei viuumque verbum ſubſtantiale, ab aeterno patre in intimum ſupremi ſpiritus noſtri fundum gratioſe pronunciatum, eſt immediatus & internus ſalutis noſtrae effector, & totius miſerandae noſtrae deprauationis omnipotens reparator.* Quae eiusmodi ſunt, vt

omni deſtituantur fundamento, immo & experientiae & ſcripturae refragentur. Id equidem verum eſt, quod nemo, vt auctor loquitur, ſine lumine quodam diuino aliquid boni cogitare valeat, at inde non ſequitur, lumen aliquod a ratione diſtinctum, omnibus innatum eſſe, cum illud potius, quod per & ex ſcriptura accipimus, ſit verum illud lumen, cuius beneficio boni quid cogitare poſſumus. Homines vero ſcripturae lumine, adeoque & fide, deſtitutos, boni quid cogitaſſe aut egiſſe, eiusmodi quidem, quod DEO placere queat, facilius dicitur, quam probatur Gentilium itaque exempla procul faceſſant. A lumine porro iſto cum plane diuerſum quid ſit fides, quam Paulus *rerum credendarum ſubſtantiam* vocat, *Ebr.* XI, 1. manifeſtum eſt, quam nihil hocce oraculum ad ſubſtantiale aliquod in homine lumen comprobandum, faciat. Chriſtus equidem in ſcriptura ſacra paſſim lux vocatur. Loca iam ſupra allegauimus, conf. *& Eſ* IX, 2. LX, 1. XLII, 6. XLIX, 6. *Luc.* II, 32. *Actor.* XIII, 47. Nonnulli huc & referunt *Pſ.* XXXVI, 10. *in lumine tuo videbimus lumen.* Hoc namque THEODORETVS ita explicat: *ὑπὸ γὰρ τῦ παναγίυ πνεύματος φωτιζόμενοι, τὰς τῦ μονογενῦς ϖυ δεχόμεθα ἀκτῖνας: nam a ſancto ſpiritu illuminati, vnigeniti tui radios continemur.* Cum primis illuſtris admodum locus eſt *Ioan.* I, 9. vbi Chriſtus dicitur *τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Quod ita capiunt immediati iſtius luminis aſſertores, ac ſi omnes omnino homines, etiam qui ſcripturae ſacrae vſu deſtituuntur, a Chriſto illuminarentur. Perperam quidem. Etſi enim Chriſtus lux ſubſtantialis ſit cum patre, 1 *Io.* 1, 5. ἀπαύγασμα patris, *Ebr.* 1, 3. idem tamen ratione hominum dicitur lux ἐνεργητικῶς, quia lucem in illis operatur: at num immediate? Nullibi hoc extat. Namque per verbum ſuum illuminat homines, vt ipſe hoc explicat ſpiritus ſanctus, *Matth.* IV, 16. 17. *Actor.* XIII, 46. 47. At ita, inquis, non omnem illuminat hominem venientem in mundum: quod tamen diſerte Ioannes dicit. Sane illuminare cupit, imo actu per verbum luminis ſui radios ad omnes ſpargit, *Pſ.* XIX, 5. *Rom.* X, 18. licet plurimi lumen hoc repudient, & admittere nolint. Sol lumen ſuum per orbem vniuerſum diffundens, reuera actu omnes illuminat, etſi coeci homines, quique oculos claudunt, non percipiant illud lumen. Ita Chriſtus per verbum lumen omnibus offert, etſi plerique manere in tenebris malint, vt ipſe hoc explicat *Ioan.* III, 19. add. ANTONIVS REISERVS in *Anti-Barclaio p.* 304. Diiudicanda hinc etiam, & recte explicanda ſunt, quae veteres hac de re habent, ſpeciatim MACARIVS, qui prolixe de illuminatione diſſerit, *de libertate mentis cap.* 21. 22. *p.* 211. 212. *ſeqq.*

§. L.

Illuminantur autem omnes homines, qui conuertuntur. *Epheſ. V, 14. 2 Cor. III, 14. 15. 16. 2 Tim. II, 25. Ioan. VII, 17.* Qui vero iam conuerſi ſunt, magis magisque illuminantur, dum in cognitione ſpirituali quotidie proficiunt atque creſcunt. *Epheſ. I, 17. 18. III, 16. 19. Coloſſ. I, 9. 11. Phil. I, 9. 2 Petr. III, 18.* Vnde, quod illuminatio actiua, partim ad *operantem*, partim ad *cooperantem* gratiam referenda ſit, patet.

§. LI.

Pertinet praeterea illuminatio proprie ad intellectum, non ad voluntatem, quod vel ex ipſa voce illuminationis, aliisque ſynonymis, quibus deſcribitur, patet: ſed coniuncta tamen ſemper eſt cum emendatione voluntatis. Quorſum referas, quod *cor excoecatum* dicitur, *Eſ. VI, 10.* item *illuminati oculi cordis, Epheſ. I, 18.* Conuerſio enim, ſeu regeneratio, cuius pars eſt illuminatio hominis regeniti, ad intellectum

aeque

aeque ac voluntatem pertinet, & vtriusque ſupernaturalem immutationem denotat. Hinc lux & vita iter ſe coniunguntur. *Ioan. I, 4. Pſ. XXXVI, 20.* conſer. *Ioan. VII, 17.* Statuenda itaque quaedam *ſemiconverſio* eſſet, ſi quis conuerſus eſſe poſſet quoad intellectum, hoc eſt, illuminatus, non tamen quoad voluntatem. Saltem ſtilo ſcripturae, illuminatio ita accipitur, vt voluntatis emendationem includat; ſeu de iis tantum dicatur, qui etiam qua voluntatem, vita ſpirituali praediti ſunt. *Si quis alia ſignificatione, illuminationem quandam irregenitis tribuere velit, ſuo eum abundare patimur ſenſu. add. *1 Ioan. III, 6. Tit. I, 16.*

* Et hinc diiudicari poteſt quaeſtio, an, & quo ſenſu homo impius & irregenitus, illuminatus dici queat? Diſtinguendum namque primo inter illuminationem *actiuam* & *paſſiuam*. Quod ad illam attinet, certum eſt, quod Deus omnes homines per verbum ſuum illuminare velit. Et hoc ſenſu Chriſtus dicitur *lux, illuminans omnem hominem venientem in mundum, Ioan.* 1, 6. Quo quidem ſenſu non temere quis impiis & irregenitis illuminationem denegauerit, prouti nempe eſt gratiae praeuenientis vt nonnulli vocant, operatio, quam ex parte ſubiecti nullus ſequitur effectus, certe non talis, qualis hanc operationem ſequi poterat, & debebat. Sane verbum, circa quod homines impii verſantur, & quod vtcunque cognoſcunt, ipſum lumen eſt, quod eos illuminare poterat, vti antea §. 49. dictum, ſi modo ipſimet vim eius non impedirent, & ſpiritui ſancto reſiſterent, *Actor.* VII, 51. Paſſiue autem ſi vox illuminatio accipiatur, quo pacto accurate loquendo tantum, aliquis *illuminatus* dici poteſt, tum quidem duplici ratione hoc intelligi poteſt: primo, vt quis ea quidem, quae in ſcriptura ſacra reuelata ſunt, capiat, ſed vt minime efficax & ſalutaris ſit haec cognitio; deinde, vt ita veritatem diuinam cognoſcat, vt haec vim ſuam ſimul & efficaciam exerat, adeoque cognitio iſta ſalutaris fiat. Proprie loquendo itaque & ſecundum ſtilum ſcripturae, qui cognitione diuinae veritatis poſteriori modo ſpectata, praeditus eſt, *illuminatus* dicitur. Idque euincunt ea ſcripturae ſacrae loca, quae tum h. l. tum in prolegomenis, §. 2. & 3. in medium attulimus, in quibus ea cognitio, quae viua & efficax eſt, κατ' ἐξοχὴν ita dicitur, aut fides, vel praxis vitae chriſtianae a cognitione abeſſe non poſſe, demonſtratur, aut illuminatio, in ipſa conuerſione, & vice verſa, ponitur. Huc & clariſſima Pauli apoſtoli verba pertinent: *eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, Epheſ.* V, 8. Et ne dubitemus, de conuerſione ſeu regeneratione eum loqui, fructibus eam vult demonſtrari; *tanquam filii itaque lucis ambulate.* Explicat etiam, quales lucis fructus ſint: ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος (nonnulli codices habent φωτὸς vnde & SEBASTIANVS CASTALIO vertit *eſt autem lucis fructus*) ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ: *fructus autem ſpiritus eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate.* Haec itaque poſita ſunt extra controuerſiam. Priori autem modo ſi cognitio ſpectetur, tum quidem verum, quod homo irregenitus ſibi de rebus in ſcriptura ſacra reuelatis conceptus rebus ipſis conformes, formare, & hactenus veritatem cognoſcere poſſit; verum etiam eſt, quod verbum diuinum, quod ita cognoſcit, ſit maneatque verbum diuinum, ſeu lumen diuinum, iuxta ea, quae ſupra diximus, adeoque in generaliori ſignificatione illuminatio dici poteſt, prout omnis veritatis cognitio in quocunque homine ita adpellati poteſt: at tum quidem id non fit ſecundum ſcripturae ſacrae ſtilum & loquendi rationem. Quia vero ſpiritus ſanctus haud dubio grauiſſimas rationes habuit, cur ita loqueretur, nosque hoc ipſo docere voluit, ne ſeparemus, quae inter ſe ſunt, & eſſe debent coniunctiſſima, noſtri quoque eſt officii, ab hacce loquendi ratione, non temere discedere.

§. LII.

Quae itaque inter ſe ſunt coniunctiſſima, *illuminatio intellectus*, & *vita ſpiritualis voluntatis*, neutiquam a ſe inuicem ſunt ſeparanda. Quod

vero ad ordinem istarum gratiae diuinae operationum attinet, distincte, quo pacto primo in regeneratione, tum in renouatione se res habeat, spectandum: & ad illam quod attinet, actus paedagogici distinguendi sunt a principalibus, quibus vitae spiritualis excitatio atque illuminatio, stricte & proprie sic dicta, absoluitur. Considerandum hic quoque, qua ratione partim intellectus a voluntate, partim voluntas ab intellectu in suis operationibus, pendeat: qua de re deinceps * ex instituto dicetur.

* *sect. 4. §. 9.*

§. LIII.

Vt vero, quae in intellectu, dum illuminatur, peraguntur, distinctius cognoscamus, obseruandum, intellectum illuminatum, multa in diuinis cognoscere, quae antea non cognouit, recte multa cognoscere, quae antea perperam cognouit, certo praeterea scire, se recte res diuinas cognoscere, deque earum veritate, intime ac planissime persuaderi, vt ita homo efficaciter, ad ea quae cognouit, agenda, & in praxin deducenda, moueatur. Et hinc quo pacto illuminationis continuatio, eiusque incrementum se habeat, facile intelligitur. *Matth. XI, 25. 27. XVI, 17. 1 Cor. II, 12. 13. 2 Cor. IV, 6. 2 Petr. I, 19. Iacob. I, 22.*

§. LIV.

Quemadmodum autem in intellectu illuminationis datur incrementum, homine in rerum diuinarum cognitione spirituali magis magisque proficiente, ita etiam, si rebus suis non attendat, eiusdem dari decrementum, dubitari nequit: adeo, vt omnino statu gratiae excidens, pristinis tenebris immergatur. Quod si contingat, remanet equidem interdum memoria rerum spiritualium, & externa cognitio, forte paulo perfectior, quam illorum, qui nunquam fuere illuminati: omnis tamen ista cognitio, etsi vera, qua conceptuum cum rebus ipsis conformitatem, mortua tamen est, homoque iterum merito hoc sensu in caligine & tenebris constitutus, dicitur. *Ioan. XVII, 25. 1 Ioan. I, 5. 6.*

§. LV.

Ex dictis etiam colligere licet, per omnes intellectus facultates illuminationem hancce diuinam sese extendere, vt ignorantia & errores in prima & secunda mentis operatione magis magisque, pro diuerso hominum statu, diuersimode, in maiori aut minori gradu, tollantur, ratiocinia quoque emendentur & in ordinem redigantur, & quae reliqua sunt. Quod de spiritualibus, de quibus nunc loquimur, intelligendum est rebus.

§. LVI.

§. LVI.

Vitia scilicet intellectus, pro subiecti & obiecti conditione, emendat gratia, intellectum ipsum eiusque facultates non destruit: immo eas potius, in quantum emendari possunt, corrigit atque sanctificat. Id quod & de habitibus intellectualibus, omnique eruditionis ambitu, intelligendum. Eruditio enim per gratiam purificata, & sanctificata, insigne est hominis regeniti ornamentum, instrumentumque diuini nominis gloriam, aliorumque salutem promouendi. * Discernere vero quid in eruditione, habitibusque intellectualibus vtile, quid noxium, eosque, vti & mentis facultates ipsas, ad legitimum finem, genuino seruato vsu, abusu reiecto, dirigere, hoc enim verae sapientiae opus, de qua nunc porro dicendum.

* In recepta & vsitata significatione vocem *eruditionis* accipimus, qua veram solidamque rerum vtilium & necessariarum notitiam significat, ad vsum adeo magis respicientes, quam ad originem. Nec enim caussam video, cur ab vsitata & recepta significatione sit discedendum. Qui enim cum eruditione plerumque coniunctus est abusus, euitari potest, si illi, ad mentem sententiamque veterum sapientiam directricem adiungamus. Hinc nec improbis ac irregenitis eruditionem denegamus, si modo veram solidamque rerum necessariarum vtiliumque cognitionem habeant: at primo, vitia voluntatis saepissime obstare dicimus, quo minus ad veram solidamque rerum vtilium & necessariarum notitiam in naturalibus perveniant: deinde, si eam adepti sint, illa ad suam subinde aliorumque perniciem saepissime vtuntur, nisi gratia sanctificans & sapientia directrix, accedat. Notiones autem admodum receptas sequimur, dum eruditionem & sapientiam discernimus, cum experientia quotidiana doceat, eruditos multos esse, qui non sunt sapientes. Sed hac de re alibi. Operose & diligenter ceteroquin in eruditionis naturam inquisiuit, & multa notatu digna monuit, vir doctissimus IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *prolegomenis eruditionis humanae uniuersae*. Quam nos eruditionem vocamus, ea veteribus γνῶσις nomine subinde venit. Dupliciter enim vox illa apud eos accipitur: vel generatim pro cognitione & scientia omnium hominum, vel speciatim pro ea, quae solis fidelibus atque piis est propria. Illam CLEMENS ALEXANDRINVS ita describit: ἔστι γνῶσις κοινῶς, ἡ ἐνοῦσαν ἀνθρώποις ὁμοίως εὔνοιές τε καὶ ἔντιλήψις, κατὰ τὸ γνωρίζειν ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων, πανδήμως ὑμφωνουμένη: *dicitur cognitio communiter, quae est in omnibus hominibus, similiter intelligentia & apprehensio, quae ex cognitione singulorum, quae subiecta sunt, publice elucet*; *lib. 6. Stromat p. 617.* At eam, quae christianis propria est, ita describit: ἡ γνῶσις ἀπόδειξις ἐστὶ διὰ πίστεως καθιλημμένου ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος ὑπὸ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει, ἥς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιτήμης καὶ καταληπτὸν παραπεμπῆσα: *cognitio est firma ac stabilis demonstratio eorum, quae assumta sunt per fidem, quae per doctrinam Domini super fidem aedificatur, quae transmittit ad id, quod non potest exeidere & mutari, & potest comprehendi scientia. lib. 7. Strom. p. 732.* Breuius & clarius dici potuisse, christianorum γνῶσιν veram esse & viuam, rerum diuinarum notitiam, ex scriptura sacra haustam, & cum diuinae sapientiae, qua rectum eius vsum, directione coniunctam. Et hinc intelligitur, quaenam sit ψευδώνυμος illa γνῶσις Paulo memorata, 1 *Tim.* VI, 20. Omnis enim vana, falsa, inanis, rerum quantumuis sublimium, ad ostentationem comparata, legitimoque vsu & sapientiae directione destituta, scientia & eruditio, qualis veterum Gnosticorum erat, merito hoc nomine venit. Qua de re pluribus a me dictum *in primitiis Ienensibus*. In alterum extremum prolapsi sunt Gnosimachi, si fides habenda iis, quae vulgo de illis referuntur. Vt enim Gnostici pro Iunone nubem, pro vera cognitione falsam, inanem, vanam amplectebantur, eaque se efferebant, ea sola se beatos putabant, ita omnem contra cognitionem eruditionemque reiecisse dicuntur Gnosimachi,

vantum & minus neceſſarium exiſtimantes laborem eorum, qui in ſcripturis ſacris aliquam exquirunt ſcientiam. Perperam quidem: cum chriſtianorum ex ſcripturis ſacris hauſta cognitio, gratiae illuminantis donum plane eximium; generatim vero omnis eruditio humana ex eorum genere ſit, quae equidem inter naturae opera numeranda, ſed ea, quae per gratiam diuinam ſanctificari, & accedente ſapientia, ad bonum legitimumque finem dirigi & poſſint & debeant. Legendus hac de re IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS de *diuinae & humanae philoſophiae ſtudio, lib. 1. cap. 1.* vbi ex inſtituto euincit, omnem ſcientiam notitiamque per ſe bonam eſſe, ſed fieri poſſe malam ex accidenti. Nec parum huc faciunt, quae idem habet *cap. 2. & 3.*

§. LVII.

Sapientiae vox vt diuerſimode accipitur, adeo, vt ob ambiguitatem multis obſcura eius notio videatur, ita nobis nunc obſeruandum, quod ſtilo ſcripturae ſacrae alia ſit *hypoſtatica*, alia *habitualis*. Per hypoſtaticam ipſum filium Dei, verum, & eiusdem cum patre eſſentiae Deum, intelligimus: cui merito hoc nomen competit, idque per eminentiam, cum fons ipſe & ſcaturigo ſit omnis ſapientiae habitualis. *Prouerb. VIII. ſeqq. Sap. VII, 25. 26.* collat. cum *Ebr. I, 3. Matth. XI, 19. Luc. XI, 49. 1 Cor. I, 24. 30.*

§. LVIII.

De hypoſtatica autem ſapientia, licet hic nobis non magis ſermo ſit, quam de illa, quae inter attributa diuina locum obtinet, qua ſolus Deus ſapiens dicitur, *Rom. XVI, 27. 1 Tim. I, 17.* conf. & *Rom. XI, 33. Epheſ. III, 10.* commemorare tamen illam neceſſe fuit, vt ad fontem verae ſapientiae habitualis attenderemus, qui eſt Deus triunus, *Iacob. I, 5.* ſpeciatim Chriſtus, qui nobis factus eſt ſapientia, *1 Cor. I, 30.* Ideoque & ſubinde habitualem ſapientiam cum hypoſtatica coniungi in ſacris litteris videas, vt ad arctiſſimum vtriusque nexum, eo diligentius attendamus.

§. LIX.

Habitualis itaque ſapientia, ad intellectum equidem proprie pertinet, ſed ita vt ex voluntatis rectitudine oriatur, ſaltem cum emendata & ad omnem virtutem compoſita voluntate, arctiſſimo vinculo ſit colligata.

§. LX.

Ad intellectum proprie pertinere ſapientiam ex communi, quae omnium fere hominum animis ſedet, notione, patet. Nec vllo temere ſcripturae loco, aliter ſe rem habere, comprobari poterit. Saepius etiam cum eiusmodi vocibus coniungitur, aut pereas explicatur, quae intellectus quandam virtutem, omnium confeſſione denotant, vt *intelligentia, conſilium* &c. *Prouerb. II, 10. III, 13. VIII, 10. 14.*

§. LXI.

At rurſus ſine voluntatis ſanctitate, piaque affectione, nullam eſſe ſapien-

ſapientiam, illis ſaltem, qui ex ſcripturae teſtimoniis veram ſapientiae notionem metiuntur, manifeſtum eſt. Luculenter hoc teſtatur Iacobus: *Qui in vobis ſapiens eſt & intelligens, oſtendat bonis moribus ſua opera, cum ſapientiae manſuetudine, cap. III, 13.* & iterum *verſ 17. At ſuperne oriens ſapientia primum caſta eſt, deinde pacifica, aequa, obſequioſa, pietate, bonisque referta fructibus, ſerena, & minime ſimulatrix.* Idem ex oppoſito etiam ſapientiae patet, *ſtultitia*, cuius infamia nemo, niſi improbus, in ſcriptura ſacra notatur.

§. LXII.

Sapientiae itaque erit officium, cum reliquas mentis facultates, & operationes, & hinc ortas actiones externas, tum praecipue intellectus cognitionem dirigere, vt obiectum legitimum eligatur, vt debito quis circa iſtud modo verſetur, vt inania dimittat, vtilia & profutura conſectetur, finisque, ad quem omnia referenda, cum primis habeat rationem. In his omnibus cum prauis maxime adfectibus a recto tramite in deuia abripiantur homines, ſapientiae eſſe, vt hiſce imponant frenum, & intra limites eos coërceant, nemo non videt.

§. LXIII.

Sapientia habitualis, vel *diuina* eſt, ſeu ſpiritualis; vel *humana*. At illa ſola hoc nomine tituloque digna. Haec vero vmbra ſaltem quaedam ſapientiae eſt, & in iis conſpicitur hominibus, qui per naturae vires, exercitatione vtplurimum & educatione accedente, vtcunque adfectibus imperare didicerunt, ne nimio efferueſcant impetu, aut in delicta grauiora erumpant. Hinc virium intellectus etiam regimen & manifeſtorum intellectus vitiorum, euitatio. Experientia namque conſtat; quo magis continere homines ſibi relicti adfectus in obſequio poſſunt, lapſusque intellectus hinc neceſſario orituros euitare, eo omnium iudicio eos eſſe ſapientiores.

§. LXIV.

Vti vero vmbraticum ſaltem eſt imperium, quod in prauos adfectus vitiaque voluntatis natura ſibi vindicat; ita vmbratica ſaltem eſt haec ſapientia, verae tamen ſapientiae indolem vtcunque referens & repraeſentans. Haec namque iam ſubactam timore Domini voluntatem ſupponens, *Prouerb. I 7. IX, 10.* felicius tum in reliquas mentis facultates, tum maxime in intellectum ſingulasque eius operationes, vim ſuam exerit. Vt nulla enim intellectus facultas eſt, quae non interdum voluntatis prauitate ad malum velut determinetur: ita nulla quoque earum eſt, quae non ſapientia directrice opus habeat.

§. LXV.

§. LXV.

Sapientia ſpiritualis ſuos porro habet gradus, incrementa & decrementa, diuerſimode etiam pro ingeniorum, quibus gubernatrix praeeſt, diuerſitate ſeſe exerit. Quod gradus diuerſos, incrementa & decrementa admittat, nemo dubitauerit, qui ſecum cogitauerit, magis interdum aut minus ſupprimi a mortalibus prauos adfectus, qui ad deuia intellectum abripiunt. Ingeniorum quoque diuerſitas, & hinc porro diuerſitas ſtudiorum poſita in aprico eſt; quibus omnibus dum directrix ſapientia accedit, magis quoque aut minus impeditur, effectuum ſapientiae miram varietatem inde oriri, neceſſe eſt. Retuleris huc, quod de ſapientia hypoſtatica dicitur, eſſe in ea πνεῦμα μονογενὲς καὶ πολυμερὲς, *ſpiritum vnicum & multiplicem. Sap. VII, 22.*

§. LXVI.

Nullus itaque eſt hominum regenitorum, qui non ſapientiae ſpiritualis particeps fieri poſſit & debeat, cum Chriſtus omnibus factus ſit ſapientia, 1 *Cor. I, 30.* ſed ſuo modo, ſuoque gradu. Quo excellentior autem eſt intellectus cognitio, eo nobilius ſapientia habet obiectum, & eo ipſa inde enitescit illuſtrior. Vnde etiam factum, vt varia rerum cognitione eminentibus, vt eruditionis, ita ſapientiae nomen per eminentiam quandam tribueretur. *

* Hinc nihil vſitatius, quam vt homines eruditi etiam *ſapientes* dicantur. Minus tamen accurate: cum, vti ex ſupra dictis conſtat, ſapiens aliquis eſſe queat, qui non ſit eruditus, & rurſus eruditus, qui non ſit ſapiens. Apud veteres, eruditos ſapientum nomine veniſſe, mirum non eſt, quod exiſtimarent, cum eruditione coniungendam eſſe ſapientiam, hominemque rerum cognitione varia imbutum, ſed non ſapientem, nullo haberent loco. Factum inde, vt ipſa rerum cognitio *ſapientiae* nomine quandoque veniret. Sic CLEMENS ALEXANDRINVS, ἡ σοφία, inquit, ἐπιστήμη ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων κτίσεων, *ſapientia eſt rerum diuinarum & humanarum & cauſſarum ipſarum ſcientia, lib. 1. Strom. p. 284.* Quod & repetit *lib. 4. pag. 540.* quemadmodum & eadem ſapientiae definitio occurrit apud ORIGENEM *lib. 3. contra Celſum p. 154.* Eadem ratione vocem ſapientiae ſumit LACTANTIVS, quando *inſtitution. diuinar. lib. 3.* de ſapientia falſa, & *libro 4.* de ſapientia vera agit. Namque per falſam ſapientiam, gentilium intelligit philoſophiam, id quod aperte profitetur *cap. 2. p. m. 167. Huius*, inquit, *libri munus eſt, philoſophiam quoque oſtendere, quam inanis & falſa ſit, vt, omni errore ſublato, veritas patefacta clareſcat.* Per veram autem ſapientiam ipſam intelligit doctrinam chriſtianam, quam & ideo a religione ſeu cultu Numinis diſtinguit. Hinc de vera ſapientia verba faciens, *non poteſt igitur*, inquit, *nec religio a ſapientia ſeparari, nec ſapientia a religione ſeparari; quia idem Deus eſt qui & intelligi debet, quod eſt ſapientiae, & honorari, quod eſt religionis: lib. 4. diuinar. inſtitut. cap. 4. p. 252.* LACTANTIVM ſecuti ſunt alii quam plurimi, vocem *ſapientiae* in eadem ſignificatione adhibentes: quos inter eſt & IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS, in libris duobus de *ſtudio diuinae & humanae philoſophiae*, ſeu, vt in tractatione ipſa vocat, de *ſtudio diuinae & humanae ſapientiae.* Per *diuinam* enim *ſapientiam*, doctrinam intelligit ex ſcriptura ſacra legitime hauſtam, per *humanam* autem eam, quae ex rationis fontibus principiisque deriuatur. Longe itaque alio ſenſu

ſenſu ſapientia hoc modo accepta, *diuina* aut *humana* dicitur, quam cum ſumta pro habitu in *diuinam & humanam* diſpeſcitur. Haec omnia probe obſeruaſſe, noſtra multum intereſt, tum ne diſtinctas vocis ſignificationes confundentes erroribus implicemur variis, tum & vt ſcripturae quaedam dicta eo rectius intelligamus. Cum Paulus 1 *Cor.* II, 6. dicit: Σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, *ſapientiam loquimur inter perfectos*, haud dubie doctrinam euangelii intelligit. Cumque & ceteroquin eruditio ac cognitio, vti obſeruatum, ſapientiae nomine veniat, longe maiori iure doctrina euangelii ita vocatur, quia viam ſimul ad ſapientiam veram, (pro habitu acceptam) monſtrat. Σοφίαν, inquit CHRYSOSTOMVS, λέγω τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας τὸ διὰ ταυρὸ σωθῆναι: *ſapientiam appellat praedicationem & modum ſalutis, ſalutem per crucem partam, homil 7. in prior. ad Corinth p.279.* Eodem refers σοφίαν λόγου, *ſapientiam ſermonis*, ſeu eloquentiam, 1 *Cor.* 1, 17. quod ipſe explicat *cap.* II, 4. dicens praedicationem ſuam non fuiſſe ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Pari ratione, cum de ſapientibus huius mundi ſermo eſt, homines aut eruditione, aut ſapientia habituali equidem, ſed humana, σαρκικῇ, vt apoſtolus vocat 2 *Cor.* 1, 12. praediti, diuinaeque & ſpiritualis ſapientiae expertes, intelliguntur, conf. *Matth.* XI, 25. 1 *Cor.* 1, 20. Sed hac de re plura alibi.

§. LXVII.

Quemadmodum vero rerum diuinarum humanarumque cognitio ſeu eruditio, nobiliſſimum eſt ſapientiae obiectum: ita, ſi iſta eruditio moderatricem hanc ſapientiam non habeat, facile in inanem, falſam, erroneam, pernicioſam, degenerat. Nexus igitur ſapientiae & cognitionis non tantum neceſſarius, ſed diuerſa quoque eruditionis facies, ex diuerſo eius ad ſapientiam reſpectu. Humanarum namque rerum cognitio, quantumuis vaſta & admiranda, ſi omni ſapientiae directione deſtituatur, *vana* prorſus *ſtolidaque* cenſebitur & indigna, quae ſplendido iſto nomine veniat. Si humanae ad minimum ſapientiae directio accedat, *ſplendidior* erit, & prudentum huius ſeculi iudicio, locum ſuum tuebitur. At diuinae ſapientiae praeſidio, ſi diuinarum humanarumque rerum cognitio, veraque eruditio fuerit ſuffulta, tum demum cuncta ſibi conſtabunt, & aliquid, quod hocce nomine tituloque dignum ſit, inde effloreſcet, in quantum humanae imbecillitatis ratio permittit.

§. LXVIII.

Quae de ſapientia diximus, locum fere etiam habent in *prudentia*, & ad eam accommodari facili negotio poſſunt. Prudentiae namque eſt, notiones practicas generales ad res & circumſtantias ſpeciales applicare, adeoque cum ipſa praxi coniuncta eſt. conf. *Matth. VII, 24. Luc. XII, 42. XVI, 8.* Ea itidem intellectus quidem virtus eſt, ſed cum voluntatis probitate, ſi modo prudentia & non calliditas eſt, debet eſſe coniuncta: diuina praeterea eſt, & humana, quae diuinae quandam vmbram refert, &c. Agetur de ea, ſuo loco * ex inſtituto.

* ſcil. *part.* 3. vbi de prudentia chriſtiana, ſpeciatim paſtorali, agemus.

§. LXIX.

Quae alias in ſcriptura commemorantur virtutes intellectus, ad ſumma iſta, quae conſtituimus, emendati intellectus capita, facile reuocaueris: quanquam non deſint, qui ſollicite eas diſtinguant. * *Scientia* namque, luci intellectus, ſeu cognitioni, reſpondet: quemadmodum & *intelligentia*, niſi hac velis diſcretionem quandam & diiudicationem rerum ſpiritualium ſignificari, vt quodammodo iudicio illuminato reſpondeat; *conſilium* vero & prudentia pari fere paſſu ambulabunt, certe ad hanc illud retuleris haud immerito. Quamuis non vbique diſcrimen aliquod inter haſce voces obſeruetur. conf. *Prou. II, 6. XXIV, 3. X, 13. XVI, 21. XI, 14. XII, 5.*

* Intellectus pariter ac voluntatis virtutes quaedam comprehenduntur in illo Eſaiae: *& requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiae & intelligentiae, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiae & timoris Domini, cap.* XI, 2. Haec dona ſeu virtutes PHILIPPVS MELANCHTHON ita diſtinxit: dona Dei verſantur circa tria: circa *diuina, vt ſapientia*, quae eſt agnitio Dei ſpiritualis, & *intelligentia*, quae eſt diiudicatio dogmatum, ſpirituum, doctrinae de Deo, vt citius videt doctrinae corruptelam Paulus, quam alius; circa *pericula*, vt *conſilium*, de gubernatione, & *fortitudo*, quae executio eſt conſilii; circa actiones, vt *ſcientia* de moralibus in communi vita, & *timor Domini*, vt conſeruatio bonae conſcientiae. Hanc MELANCHTHONIS diſtinctionem cum retuliſſet MATTHIAS FLACIVS, addit: *de qua diſtinctione iudicent alii: mihi ſane magis per ſe concinna & elegans, quam vel rebus, vel vocabulis, vt in ſacris litteris vſurpantur, per omnia conueniens videtur. Eſt etiam valde vſitatum in ſacris per συνδρομὴν plura vocabula congerere, quae non ſemper & per omnia diuerſas res notent, vt ea exactiſſime inter ſe diſcerni opus non ſit; in clauſe ſcript. ſacr. part.* I. *voc. ſapientia, p.* 1114. *ſeqq.* Cuius iudicio & ego ſubſcribo.

§. LXX.

Summatim tandem ſi complecti velimus, quae de intellectus per gratiam emendatione diximus, eo cuncta tendere deprehendemus, vt imago Numinis, ad quam homo conditus erat, ſed quam per triſtem parentum primorum lapſum amiſimus, in credentibus, etiam qua intellectum, magis magisque reſtauretur. Dubium enim non eſt, quin luce diuina, ſeu excellentiſſima diuinarum humanarumque rerum cognitione, primi hominis intellectus ante lapſum fuerit praeditus, vnde & accedente voluntatis ſanctitate, ſumma & perfectiſſima, non potuit non ſapientia conſummata, omnibusque numeris abſoluta oriri. Nouus itaque homo, quem induere iubentur, qui vitae ſanctitati ſtudent, renouari etiam debet εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, *Coloſſ. III, 10.* conf. *Sap. VII, 17, 21.*

§. LXXI.

Ex dictis cum conſtet, quae intellectus humani *ſecundum gratiam* ſit conditio, nunc quoque *fallaciam naturae*, ſeu *naturam gratiae*

tiae imitatricem, obſeruare licet. Etenim cum hominem chriſtianum illuminatum quoque eſſe debere mortales audiunt, ne iſto titulo ſe indignos fateri neceſſe habeant, falſum aliquod lumen ſibi fingunt, naturalemque ac mortuam cognitionem pro ſpirituali & viua venditant, & ſic ſe quoque illuminatos eſſe concludunt. Sic phariſaei, etſi coeciſſimi mortalium, nullo tamen modo ſe coecos eſſe, ſibi perſuadere poterant. *Ioan. IX, 40. 41.* conf. *Rom. II, 19. 20. Apocal. III, 17.* Huc & ψευδώνυμος illa γνῶσις pertinet, ab apoſtolo damnata. *1 Tim. VI, 20.*

§. LXXII.

Eo facilius autem falluntur homines, quo magis cognitio mere naturalis & mortua, diuinae lucis aut cognitionis ſpiritualis ſpeciem mentitur: quod contingit, ſi multas veritates cognoſcant, craſſioresque, quibus alii circumſepti ſunt, errores, perſpectos habeant & deteſtentur. Vnde ſibi, in tenebris ſe adhuc verſari, nullo modo perſuadere poſſunt: cum tamen tenebras magis adhuc ament quam lucem, *Ioan. III, 19.*

§. LXXIII.

Sapientia quoque *humana*, praeſertim ſi circa ſacra verſetur, haud raro pro *diuina* vult haberi. Eius etiam tanto magis aſſequitur ſpeciem, quo felicius in operationum mentis ſingularum directione procedit: vt ſi externa ſpectes, nullum quandoque diſcrimen appareat. Quorſum educatio, aliaeque cauſſae, quibus ad adfectus ſapientiae inimicos perdomandos, homines inſtruuntur, plurimum faciunt. At intimiores mentis ſi introſpicere receſſus datum fuerit, naturae deprehenderis facile fallaciam, quae tum alias, tum in eo ſe prodit, quod in iſta ſapientia maximopere homo ſibi placeat. conf. *Eſ. V, 21. Prouerb. III, 7. 1 Cor. III, 18. 19.*

§. LXXIV.

Idem de prudentia obſeruandum, quae cum nihil ſaepius minus, quam ſpiritualis ſit, ſpiritualis tamen vult videri. Iſta *pſeudoprudentia*, vel craſſior eſt, vel ſubtilior. Craſſior eſt, cum irregenitorum prudentia plane carnalis ſpeciem prudentiae ſpiritualis impudentiſſime mentitur. Sic ex carnali timiditate orta lenitas vituperabilis erga hoſtes veritatis, prudentiae chriſtianae facile adſumit nomen: quemadmodum barbarus furor, in quoſuis diſſentientes ſaeuiens, eodem titulo quandoque ſuperbit, ac ſi tempeſtiue ſerpenti malo obuiam eat. Subtilior eſt, quando etiam regeniti, carnis blanditiis abrepti, bona licet intentione, aliquid agunt, quo rebus ſuis conſulere videantur, quod tamen reuera noxium eſt.

§. LXXV.

Caute proinde incedendum, ne dona ſtatim ſpiritualia & opera gratiae eſſe credamus, quae mera tamen ſaltem ſunt naturae, ad omnem fallaciam compoſitae, opera. Quae tanto maior eſt fallacia, ſi in ſtatu homo hypocritico degat, & a grauioribus ſceleribus ſibi temperet, & non tantum qua intellectum, ſed & qua voluntatem, opera gratiae, licet ipſe filius adhuc irae, ſibi vindicare ſuſtineat.

CAPITIS PRIMI
SECT. III.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD CONSCIENTIAM.

Σύνοψις.

CVr de conſcientia ſeorſim agatur, §. I.
Conſcientia quid? §. II.
Sisne actus, an habitus, an potentia? §. III.
Conſtat notitia principiorum, & ſcientia facti, §. IV.
Quo ſenſu mox regulae, mox teſtis, mox iudicis rationem habere dicatur, §. V.
Eſt vel vera ſeu recta, vel erronea, vel dubia: vera & erronea, vel certa, vel probabilis, §. VI.
In his omnibus partim ad principia, partim ad facta reſpiciendum, §. VII.
An conſcientia erronea, nomen conſcientiae mereatur? §. VIII.
Ratione concluſionis conſcientia vel bona eſt, vel mala, §. IX.
Quo pacto conſcientia ſe habeat ſecundum naturam: error, dubium, probabilitas, humanae corruptionis documenta ſunt, §. X.
Aliter iſta in regenitis, aliter in irregenitis ſe habent, §. XI.
In irregenitis, ipſam principiorum notitiam ſubinde oblitterari, aut corrumpi, §. XII.
Sed in factorum etiam ſcientia eos per malitiam haud raro errare, §. XIII.
Improbi non erroneam modo, ſed malam etiam, impuram, mordentem conſcientiam habent, §. XIV.
Qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, conſcientiam habent laxam, dormiensem, cauteriſatam, §. XV.
Qui in ſtatu ſeruitutis degunt, anguſtam, dubiam, ſcrupuloſam, §. XVI.
Impedimenta chriſtianismi & conuerſionis oriuntur ex imaginaria conſcientiae tranquillitate, §. XVII.
Ex conſcientiae ſcrupuloſitate, & hinc orta falſa conſcientiae tenerae perſuaſione, §. XVIII.
Ex imaginaria conſcientiae bonitate, §. XIX.
Conſcientia ſecundum gratiam ſpectata bona eſt, & pura, §. XX.
Regeniti erroribus, dubiisque conſcientiae, pro viribus obuiam eunt: quaenam ſit conſcientia infirma? §. XXI.
Tranquillitas conſcientiae, quo pacto in iis ſe habeat, §. XXII.
Παιδία conſcientiae in quo conſiſtat, §. XXIII.
Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad conſcientiae bonitatem, §. XXIV.
quoad conſcientiam veram & certam, §. XXV.
quoad tranquillam, §. XXVI.
quoad imaginariam conſcientiae paediam, §. XXVII.

§. I.

§. I.

DE conſcientia ſeparatim agimus, non quod eam diſtinctum quid aut diuerſum ab intellectu exiſtimemus, ſed quod inter reliquas intellectus operationes haec maxime inſignis, diligentiorem conſiderationem mereatur, vt quo pacto tum ſecundum *naturam*, tum ſecundum *gratiam* ſe habeat, intelligatur.

§. II.

Conſcientia itaque nobis nihil aliud ſignificat, quam argumentationem hominis de actionibus ſuis ad legem relatis, vt earum hinc aut prauitatem, aut bonitatem colligat. * In ſcriptura ſacra interdum *cordis* nomine venit, *1 Sam. XXIV, 6. 2 Sam. XXIV, 10.* In corde ſcilicet effectus conſcientiae maxime ſentiuntur. conf. & *1 Ioan. III, 20. 1 Cor. IV, 5. Rom. II, 15. Ierem. XVII, 1. Mentis* quoque nomine venit *Rom. XIV, 5.* & aliquando menti iungitur, cum eius quaedam ſit facultas, *Tit. I, 15.*

* Non puto, circa hanc conſcientiae notionem quenquam diſſentire poſſe: & licet aliorum aliis forte verbis conceptae ſint definitiones, eodem tamen res ipſa tandem redit. Minus autem accurate PETRVS CHAVVINVS, conſcientiam dixit *Deum menti noſtrae inſidentem, cumque ea intime differentem; de relig. natural. part. 1. cap. 14.* Etſi enim Deus per leges ſuas omnino ad omnes homines loquatur, non tamen ipſe Deus, ſed mens hominis leges has diuinas intelligens, expendens & ad eas actiones ſuas diiudicans, *conſcientiae* nomine venit. Sed hae de re plura dixi in *animaduerſionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 5.* Ceterum de variis conſcientiae nominibus, qui plura deſiderat, IOAN. MICHAELIS DILHERRI adeat diſſertationem *de conſcientia*, quae tomo ſecundo *diſſertationum* eius *academic.* praecipue *philologic.* extat, *num. 18. p. 508. ſeqq.*

§. III.

Sitne conſcientia actus, an habitus, an potentia, fruſtra diſputatur. Manifeſtum namque, in homine ſemper quidem eſſe potentiam de actionibus ſuis ratiocinandi, ſed eam non ſemper in actum erumpere. Quod ſi fiat, recepto loquendi more, argumentatio haec conſcientia dicitur. Idem ſibi volunt, quando dicunt: *conſcientiam expergiſcere, excitari:* vti contra *dormire* dicitur, quando potentia iſta in actum non deducitur. *

* Falſum itaque eſt, quod interdum dicitur, *quosdam conſcientiam non habere*, ſi proprie accipiatur. Vnusquisque enim hominum, hoc ipſo dum rationem, ſeu intellectum habet, hoc eſt, homo eſt, habet etiam facultatem de actionibus ſuis iuxta legem iudicandi: quae facultas licet aliquando lateat, & hoc ſenſu conſcientiam non habeat, non tamen extingui aut amitti poteſt.

§. IV.

Duo in ratiocinatione iſta practica concurrunt, notitia principiorum, & ſcientia facti. Illam *συντήρησιν* vocare ſolent, * hanc *συνείδησιν*, ſeu *conſcientiam*, ſumpta voce in ſignificatione ſpecialiori. Principiorum notitia ad omnes quidem leges ſe extendit; ſed nobis nunc

diuinae leges, eaeque vniuerſales, praecipue in cenſum veniunt, ** quae nemini mortalium ignotae eſſe poſſunt, ac debent.

* Vox συντηρήσεως ſaepe quidem apud recentiores occurrit, & in hoc ſenſu vſurpatur, ſed ſine exemplo veterum, cum nec in ſcriptura ſacra, nec apud alium probatum auctorem in hoc ſenſu adhibeatur, docente IO. COCCEIO ad 2 *Tim.* 1, 15. Ad rem ipſam quod attiner, vnde iſta principiorum notitia, ſi a ſcriptura ſacra diſcedamus, homini obringat, itemque an, & quo ſenſu admirrenda ſint principia innata? diſputari ſolet: ſed agetur hac de re a nobis ex inſtituto in ſequentibus, parte ſecunda, cum de legibus, earumque notitia, verba faciemus. Reuocabimus ibi etiam ſub examen ſententiam & rationes IO. LOCKII, principia quaeuis innata ſtrenue impugnanris, de *intellectu humano lib.* 1. *cap* 2. Interim conf. IO. SELDENVS, *de iure naturae & gent. iuxta diſciplin. Ebraeorum lib.* 1. *cap.* 9.

** Generatim quidem, quaecunque homini pro norma ſunt, vt ad ea actiones ſuas componere & dirigere obtrictus ſit, ea etiam conſcientiae pro norma ſunt, vt ſecundum ea de actionibus ſuis, iudicet pronuncietue. Iam vero non tantum leges diuinae, ſed humanae quoque hominem obligant, vt ad eas actiones ſuas componat: immo iuramenris, voris, promiſſis, pactis obligatur, vt ſecundum ea itidem agat; quod ſi ergo hoc non faciar, contra conſcientiam egiſſe meriro dicitur. Ar vero vt ex legibus diuinis omnis obligandi vis, quam leges humanae, pacta, promiſſa, vota, iuramenta habent, oritur; ita haec omnia includuntur, cum lex diuina norma, praecipua vtique & fundamenralis, conſcientiae dicitur. Si enim quaeras, cur legibus humanis obtemperare debeamus, reſponderur, quia Deus iuſſit. *Rom.* XIII, 1. 2. 1 *Petr.* II, 13. 15. Sic & iuramentis, votis, promiſſis, pactis, obſtringuntur homines, quia Deus iuſſit, vt promiſſa, vota, iuramenta, accurare & religiote ſervent. Er hinc diiudicanda, quae hac de re habet DILHERRVS *l. c. §. 12. ſqq. p.* 515. *ſqq.* Ideoque & Paulus apoſtolus principia illa practica & quidquid conſcienria pro norma habere poteſt, *legis*, ſcilicet *diuinae*, nomine comprehendir, *Rom.* II, 14. 15. *Gentes legem non habentes, ſibi ipſis ſunt lex: vt qui oſtendant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, vna teſtimonium reddente, ipſorum conſcientia.* Leges autem nullae ſunt ſine legislatore: & omnis praeterea vis & efficacia legum ab auctoritate & poteſtare legislatoris dependet. Hinc & conſcienria, de iuſtiria & omnipotentia Dei intime perſuaſa, ad hunece maxime reſpicit legislatorem, id pro vltimo tandem fundamento ſupponens, quia iuſtiſſimus, ſanctiſſimusque pariter ac omnipotens Deus eſt, ideo legibus eius parendum, poenamque, qui eas migrent, non euitaturos. Deus igitur dicitur *erudire gentes, & docere homines ſcientiam, Pſ.* XCIV, 10. intus nimirum, per dictamen conſcienriae; adeo quidem, vt non poſſit homo quidquam bene agere, niſi de bonitate rei agendae ἐν ἴδιῳ νοὶ πληροφορηθῆς, firmiter perſuaſus, id Deo gratum eſſe, *Rom.* XIV, 5. Ideo etiam Petrus, conſcientiam hominum vocat *conſcientiam Dei*: *ſi quis patiatur διὰ συνείδησιν Θεοῦ, propter conſcientiam Dei*, 1 *Petr.* II, 19. Nimirum non Deo conſcientiam tribuit Petrus: Deus enim proprie loquendo conſcienriam non haber. Conſcientia namque, cum ſit ratiocinatio de actionibus ad legem relatis, ſupponit eum, qui ita de actionibus ſuis iudicat, legibus ſubiectum eſſe: quod de Deo dici nequit. Conſcientia itaque Dei, iuxta HVGONEM GROTIVM ad *h. l.* per metonymiam obiecti, dicitur conſcientia eius, quod quis Deo debet: vel conſcientia de Deo, quia conſcius eſt, id Deum velle, & Deo gratum eſſe, voluntatique Dei obremperandum eſſe in omnibus. *Certum hoc eſt*, inquit B. GERHARDVS ad h. l. *non intelligi conſcientiam, quam Deus habet, ſed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne Deum offendat. Ergo per conſcientiam Dei intelligitur hoc loco bona coram Deo conſcientia, qua ſolicite cauent ſerui, ne ſua aduerſus herot inobedientia, ſeditione, rebellione, Deum offendant.*

§. V.

Prout in conſcientia, aut notitia iſta principiorum, aut facti ſcientia ſpectatur, diuerſos ſortitur reſpectus, & mox libri & regulae, mox teſtis,

teſtis, iudicis &c. nomine venit. * Intelligere inde etiam licet, quo ſenſu pro norma actionum humanarum a quibusdam habeatur.

* In ſyllogismo namque practico, quo conſcientia velut abſoluitur, maiorem ſi ſpectes propoſitionem, principium aut legem continentem, conſcientia habet rationem *regulae* aut *normae*; ſi minorem, aut notitiam facti, *libri* merito ac *teſtis* nomine venit; quod ſi concluſionis, & hinc porro effectus, rationem habeas, dum aut abſoluitur ſuomet iudicio homo, aut damnatur, ſub *iudicis* ac *tortoris* ſchemate ſiſtitur. Atque hoc ſibi vult Paulus apoſtolus, cum *Rom.* 11, 15. actus iudiciales, συμμαρτυρῆν, κατηγορεῖν καὶ ἀπολογεῖν conſcientiae tribuit. Hinc admodum eleganter GREGORIVS NAZIANZENVS conſcientiam alicubi vocat, δικῆον δικαστήριον. Adſunt namque, ſi ſub hocce ſchemate rem proponere velimus, cliens, aduerſarius, aduocatus, iudex. Pertinent huc illa IVVENALIS *ſatyr.* 13.

- - - - *Prima haec eſt vltio, quod ſe*
Iudice, nemo nocens abſoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis praetoris vicerit vrnam.
Poena haec eſt vehemens, & multo ſaeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit aut Rhadamantus,
• *Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.*

Legi etiam merentur, quae hanc in rem diſſerit CHRYSOSTOMVS *homil.* 17. *in Geneſin.*

§. VI.

Cum ratiocinationis etiam diuerſae ſint affectiones, conſcientiae quoque quandam diuerſitatem inde oriri, neceſſe eſt. Conſtat namque, ratiocinationes noſtras vel *veras* eſſe, vel *falſas;* illas iterum vel *certas*, vel *probabiles*, vti hae itidem vel ſub *certitudinis*, vel ſub *probabilitatis* ſpecie fallunt: quemadmodum *dubiae* medium velut inter veras & falſas locum tenent. Hinc igitur & conſcientia alia *vera* ſeu *recta*, alia *erronea*, alia *dubia;* & vere iterum vel *certa*, vel *probabilis*, vti & erronea vel ſub *certitudinis* vel *probabilitatis* ſpecie fallitur.

§. VII.

Vt recta ſit conſcientia, non tantum principiis, ſed factorum etiam ſcientiae, ſua veritas conſtet, neceſſe eſt. * Id quod & de certitudine obſeruandum. Vnde error rurſus & dubium partim ex peruerſo & ambiguo principiorum atque legum ſenſu, partim ex falſa aut incerta factorum, praecipue circumſtantiarum, quae ea comitantur, notitia.

* Si ſcilicet de *actionibus* iam *perpetratis* iudicium ferendum ſit. Ceteroquin enim conſcientia interdum etiam circa *facienda* verſatur, unde a nonnullis in *antecedentem*, & *conſequentem* diſpeſcitur. Alii conſcientiam rei futurae bonam, *ſuadentem*, malam, *diſſuadentem*; conſcientiam rei praeteritae bonam *adprobantem*, malam *reprobantem* vocant. Legendus praeter alios hac de re PETRVS CHAVVINVS *de relig. natur. lib.* I. *cap.* 14. vbi ad conſcientiam ſuadentem ac diſſuadentem etiam genium Socratis refert, de quo tamen multa eruditi diſputant. Factorum autem, dum hic facimus mentionem, id non tantum *de actionibus externis*, ſed *internis* etiam, cogitationibus ſecretis, animique adfectibus eſt intelligendum. Namque haec omnia iudicio conſcientiae ſubiacent. De actionibus externis ſoquitur Salomo *Kobeleth* VII, 12. *ſaepe anima ſuertit*, (h. e. annotauit, teſtatum eſt) *cor tuum* (conſcientia tua) *te quoque maledixiſſe aliis.* Hoc iudicio & teſtimonio

monio conſcientiae ſi nitamur, facile aliorum de noſtris actionibus iudicia contemnimus, iuxta illud apoſtoli: ἡ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, *gloriatio noſtra haec eſt, teſtimonium conſcientiae noſtrae*, 2 *Cor.* 1, 12. Sed animi quoque adfectus, motusque interni conſcientiae iudicio, vt diximus, ſunt obnoxii. Sic Paulus de luo erga Iudaeos amore verba faciens, ad conſcientiae prouocat teſtimonium: *veritatem dico in Chriſto, non mentior, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου, atteſtante mihi ſimul conſcientia mea per ſpiritum ſanctum &c. Rom.* IX, 1.

§. VIII.

Falſam, ſeu erroneam conſcientiam, nonnulli omnino pro conſcientia non habent. * Sed omnis de voce eſt contentio. Indignam quidem eſſe, quae hoc nomine veniat, palam eſt, ſi veram principiorum factorumque ſcientiam, eadem ſignificari praetendas: ſin a veritate & falſitate vtriusque propoſitionis abſtrahas, aliter fuerit pronuntiandum.

* Fuerunt nonnulli, qui negarent conſcientiam erroneam, nomine *conſcientiae* appellitandam, contra quos diſputat HERMANNVS WITSIVS, *in exercitat. de conſcientia an vnquam errante*, quae in *parte ſecunda miſcellaneor. ſacror. eſt* 18. Omnis controuerſia, ſi rem accurate expendas, in meram λογομαχίαν abit. Si enim iudicium tantum rectum & verum de actionibus hominum dignum cenſeas, quod *conſcientiae* nomine veniat, erronea omnino nomen conſcientiae non promerebitur. Quod ſi generatim omne hominis iudicium de ſuis actionibus ad legem relatis conſcientiam vocaueris, quod vſu hactenus obtinuit, nihil obſtat, quo minus & erronea conſcientia, hocce nomine venire queat. Immo apud ipſum Paulum apoſtolum venit 1 *Cor.* VII, 7. *Sed non in omnibus eſt ea cognitio: nonnulli enim cum conſcientia idoli, vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & conſcientia eorum infirma cum ſit, inquinatur.* Extra controuerſiam eſt, loqui apoſtolum de *conſcientia erronea*, ſeu de iis, qui per errorem putabant, non fas eſſe veſci idolothytis. Horum conſcientiam infirmam vocat, quod tanta illis non adeſſet cognitio veritatis, quanta ad hunc errorem excutiendum requirebatur. Horum denique conſcientiam inquinari dicit, quod contra conſcientiam, etſi erroneam, nihilo ſecius idolothytis veſcerentur. Ergo & erroneam conſcientiam Paulus pro conſcientia habuit. conf. 1 *Cor.* X, 28. 29. Ceterum in indole ſaltem conſcientiae explicanda nunc verſamur, & quo pacto tum ſecundum naturam, tum ſecundum gratiam ſe habeat. De obligatione autem conſcientiae, quorſum & illuſtris quaeſtio pertinet, an & quousque conſcientiam erroneam quis ſequi debeat? dicetur ſuo loco, parte huius operis ſecunda.

§. IX.

Ad concluſionem denique ſi attendas, deprehendasque, actionem tuam legi eſſe conformem, conſcientia inde reſultabit *bona* vere talis, ſi in praemiſſis nullus admiſſus fuerit error. Sin deprehendas, repugnare legi actionem tuam, conſcientiam habebis *malam*. Et ita quidem generatim ſe habet conſcientia.

§. X.

Iam ſi diſpiciamus, quo pacto eadem ſe habeat ſecundum *naturam*, & quidem in irregenitis, ſummae deprauationis & hic deprehendemus veſtigia. Ipſa conſcientia erronea, probabilis, dubia, * humanae naturae

naturae iam demonſtrant imbecillitatem, cum, ſi labis ea eſſet expers, nec errores, nec dubia, locum haberent.

* Quod de conſcientia erronea diximus, id etiam de dubia eſt obſeruandum, eſſe nonnullos, qui & hanc conſcientiae nomine indignam iudicant. Conſcientiae enim, inquiunt, eſt, aliquid dictare, aut definire, quod de conſcientia dubia, iudicium ſuſpendente, dici nequit. At cum nos conſcientiae vocem in latiori ſignificatione accipiamus, vt omne hominis iudicium, ſiue verum, ſiue falſum, ſiue certum, ſiue incertum, hoc nomine veniat, paret, quod dubia quoque conſcientia, aeque ac erronea, recte conſcientiae nomine veniat. Interim id indicium eſt, conſcientiam eroneam, dubiam, ſcrupulo'am, rectiſſime inter humanae imbecillitatis documenta a nobis referri. Id quod & de probabili cenſendum, praeſertim falſa. Namque conſcientiam probabilem, vel probabiliter veram, vel probabiliter falſam eſſe poſſe, conſtat. Vnde intelligitur, quam incaute agant, qui probabilem conſcientiam generatim actionum normam & cynoſuram ſtatuunt, an & vera, & vere probabilis ſit, inſuper habentes. Facillime etiam hominem in probabilis ſententiae electione falli poſſe conſtat. Sed hac de re, parte ſecunda, plura dicemus, vbi Romanenſium quorundam de probabili conſcientia commenta explodemus. Interim conf. SAMVELIS RACHELII *diſſertatio, de probabiliſmo.*

§. XI.

Reperiuntur equidem & in regenitis eiusmodi quandoque conſcientiae defectus: ſed longe aliter ſe habent in irregenitis. In his enim non tantum vt plurimum cum aliis vitiis coniuncti ſunt, & aut ignauiam, aut malitiam voluntatis ſupponunt: ſed in iis quandoque rebus ſe exerunt, in quibus errare aut dubitare, ſine ſalutis periculo praeſentiſſimo, non licet.

§. XII.

Namque, quod ad ipſa principia attinet, haec per ſupinam negligentiam, aut ſummam malitiam, ab irregenitis interdum non tantum aut ignorantur, aut negantur, ſaltem tacite & implicite, ſed & ſi quodammodo admittantur, haud raro non recte intelliguntur, cum ſenſum legis carnalem, non ſpiritualem, habeant, vt Phariſaei, quos hoc nomine redarguit Seruator, *Matth. V, 20. ſeqq.*

§. XIII.

In factorum ſcientia per ſummam animi peruerſitatem ibidem ſubinde aberrant, ad defendenda, emollienda, excuſanda peſſima facinora proni ſunt, & hinc porro longe alia facie, praeſertim qua circumſtantias, quae, vt grauius leuiusque delictum reputetur, vel maxime in cenſum veniunt, ea ſibi repraeſentant.

§. XIV.

Ita ergo homines improbi, conſcientia, in grauiſſimis etiam peccatis, erronea, ſed errore affectato, adeoque exitiali, gaudentes, praecipiti curſu in perniciem ruunt. Subinde tamen erroris licet, qua principia, qua facta, conuicti, in peccatis tamen pergunt, *malam* atque

impuram, mordentemque conſcientiam hoc ipſo ſecum circumferentes. *Tit. I, 15. Ebr. X, 22.*

§. XV.

Praeterea cum homines ſibi relicti aut in ſtatu *ſecuritatis* viuant, aut in ſtatu *ſeruitutis*, diuerſimode naturae deprauatio quoad conſcientiam, ſeſe prodit. Qui enim in ſtatu ſecuritatis degunt, habent *conſcientiam laxam*, aut *dormientem*, hoceſt, conſcientia illorum per peccata non multum mouetur, idque ideo, quod aut in errore verſantur & ignorantia, non credentes hoc vel illud peccatum eſſe, aut quia per ignauiam actiones ſuas non examinant, aut veritatem denique detinent in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* Si per ſummam malitiam & proteruiam dictamen legum diuinarum contemnant & negligant, *cauteriſatam conſcientiam* habere dicuntur, *1 Tim. IV, 2.* * *ἀπηλγηκότες Epheſ. IV, 19. qui dedoluerunt, omnemque conſcientiae ſenſum abiecerunt*; in ſenſum ideo reprobum a Deo dati, *Rom I, 28. A cauteriſata conſcientia* nonnulli *ſtupefactam* diſtinguunt, quae in profunda principiorum ignorantia conſiſtit.

* Cauteriorum, vnde metaphora haec deducta, duplex vſus eſt, vt viri quidam eruditi obſervant. Primo enim, macula ſeu nota infamiae cauterio inuritur alicui, qui maleficii conuictus, idque vel in fronte, vel in alia quadam corporis parte conſpicua: deinde etiam carcinomata, & vlcera venenata cauterio aduruntur, quae alias ſunt incurabilia. Atque ita *κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνείδησιν*, *conſcientia cauteriati*, dicuntur, quorum animi, callo malitiae ita obducti, vt in rebus peſſimis nullos ſtimulos, nullas punctiones ſentiant, idque, quia contra conſcientiam agere ſueri ſunt. Namque vt cauterio in parte quadam corporis ſenſus doloris adimitur, ita conſuetudine peccandi contingere poteſt, vt conſcientiae reclamantis morſus aliquis non amplius curet & ſentiat. Id veriſſimum etiam eſt de Anti-Chriſti ſatellitibus, de quibus apoſtolus loquitur. "Quod contra conſcientiam plerique Romanenſium, viuant, agant, doceant, tot teſtimonia veritatis, quae vis conſcientiae illis expreſſit, a noſtratibus collecta docent. Hoc non obſtante, in hoc inſtituto pergunt, conſcientiae tandem ſenſum amittentes, & reuera *κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν*. Quod & de aliis, quorum ſimilis eſt conditio, intelligendum.

§. XVI.

Qui autem *in ſtatu ſeruitutis* conſtituti ſunt, ſentiunt ſubinde vim legis diuinae, ideoque habent *conſcientiam anguſtam*, ſed ſentiunt modo ſeruili, vt libenter ea perpetraturi eſſent, quae conſcientia mala eſſe dictitat, modo poenae metus non obſtaret. Hinc vt legis obligationem euitent, dubia varia & ſcrupulos circa eam mouent, non ex alio, ſi rem accurate expendas, fundamento, quam quia inuiti ad legis obſeruantiam accedunt.

§. XVII.

Ex iſta conſcientiae, quoad naturam, conditione, maxima grauiſſimaque quoad conuerſionem & rem chriſtianam oriri impedimenta, per

per ſe patet. Praecipuum in *imaginaria* conſcientiae *tranquillitate* conſiſtit. Quia enim forte conſcientiae dormientis, & per errores aliaque ratione conſopitae morſus non ſentiunt, hinc concludunt, ſe bonam & tranquillam habere conſcientiam, atque adeo in ſtatu gratiae eſſe conſtitutos, & non indigere poenitentia. Hinc audacter eos illud Iobi vſurpare videas; *non reprehendet me cor meum* (conſcientia mea) *in omni vita mea, cap. XXVII, 6.*

§. XIIX.

Rurſus alii per nimiam *conſcientiae* falluntur *ſcrupuloſitatem.* Quod illis fere contingit, qui in ſtatu ſeruitutis ſunt conſtituti. Cum enim ſaepius conſcientiae angores & ſcrupulos ſentiant, hoc pro ſigno *conſcientiae tenerae* habent, indeque concludunt, cum circa vitam recte inſtituendam admodum ſint ſolliciti, certiſſimum hoc eſſe fidei ſignum. At cum ex ſeruili ſaltem metu haec omnia proficiſcantur, vellentque libenter, ſi hic non obſtaret, ſuis indulgere vitiis, iſta conſcientiae ſcrupuloſae ſpecie, ſeipſos decipiunt turpiter.

§. XIX.

Contingit etiam, vt homines in ſtatu ſecuritatis, ſaltem ſubtilioris, viuentes, aliquando hactenus conſcientiae rationem habeant, vt a grauioribus delictis atque peccatis ſibi temperent, quo ipſo in eam facile ingrediuntur opinionem, fidei hoc eſſe documentum, quod conſcientiam laedere nolint: cum tamen in alius generis peccatis, ſaltem leuioribus, conſcientiae monita ſtrenue contemnant. Interim, poenitentia & conuerſione ſibi opus non eſſe, inde concludunt.

§. XX.

Secundum gratiam itaque conſiderata conſcientia, primo quidem *pura* eſt, purificata per ſanguinem Chriſti, atque *bona*, hoc eſt, nullis peccatis proaereticis contaminata, idque non per errorem, ſed ſecundum rei veritatem, accurata ſui exploratione praemiſſa. *1 Tim. I, 5. 19. III, 9. 2 Tim. I, 3. 1 Petr. III, 16. 21. Ebr. IX, 14. X, 22. XIII, 18. Iob. XXVII, 6.* Etſi enim credentibus etiam, hominibusque ſanctis, cum variis colluctandum ſit infirmitatibus, ſciunt tamen, quod οὐδὲν κατάκριμα illis ſit, *qui in Ieſu Chriſto ſunt, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulant, Rom. VIII, 1.* *

* Et hinc etiam patet, quod ſoli credentes & regeniti, *conſcientiam certam* habere queant: quippe ad quam requiritur non tantum, vt certo ſciam, actionem meam bonam eſſe, ſed eam etiam Deo placere. Per ſolam autem fidem Deo placemus, & ſine fide Deo nihil placet ac placere poteſt, *Ebr.* x 1, 6. Adhaerentes autem fidei imbecillitates conſcientiam hominis regeniti ineertam aut dubiam non reddunt, quandoquidem ſe horum condonationem per fidem in Chriſtum impetrare nouit. Et huc etiam refero illud apoſtoli,

Rom. XIV. *verſ. vlt.* πᾶν ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. *Quidquid non eſt ex fide, peccatum eſt.* Non equidem neſcio, CHRYSOSTOMVM, OECVMENIVM, AMBROSIVM, alioſque, vocabulum *fidei*, pro recto animi iudicio, ſeu pro *conſcientia recta* hic accipere, vt ſenſus ſit: quidquid ſit conſcientia non adſtipulante, peccatum eſt. Quibus etiam HVGO GROTIVS, ad *h. l.* aliique recentiorum, ſuffragantur. Et verum ſane eſt, ſi quis aliquid agat, de quo dubitat, an hocce agere fas ſit, eum grauiſſime peccare, nec a mente apoſtoli id alienum. Quae ſententia tamen apoſtoli ſalua eſt, ſi etiam in eminentiori illa ſignificatione vocem *fidei*, capiamus, qua filialem erga Deum fiduciam merito Chriſti innixam, ſignificat. Primo namque certum eſt, quidquid ex hac fide non proficiſcitur, peccatum eſſe. Deinde, ſine iſta fide, nemo certam conſcientiam habere poteſt. Ea enim fide qui praeditus non eſt, aut per errorem ſibi perſuadebit, ſua opera placere Deo, quae tamen diſplicent, aut anceps & fluctuandus haerebit, an opera, quae tot imperfectiones comites habent, Deo placere queant. Contra qui vera fide, qua meritum Chriſti apprehendimus, praeditus eſt, ſcit ſe habere pacem cum Deo, *Rom.* v, 1. adeoque μετὰ παῤῥησίας ἀλῃθοῦς ἐν πλήρει ῥοφίᾳ πίστεως ad Deum accedit. *Ebr.* x, 22. Eum itaque in modum etiam dictum Pauli explicant AVGVSTINVS, *lib.* 4. *contra Iulianum cap.* 3. & *de gratia Chriſti cap.* 26. PROSPER *lib.* 3 *de vita contemplativa, cap.* 1. & 5. aliique add. IO. ADAMVS OSIANDER *annotat. ad Hug. Grotii lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 23. *p.* 1233. *ſeqq.*

§. XXI.

Praeterea, licet intellectus regenitorum, ab infirmitatibus humanis, erroribus (ſed ad fundamentum fidei non ſpectantibus) & dubiis, non plane ſit immunis, in eo tamen omne ſtudium operamque collocant, vt magis magisque cognoſcant, quae ſit voluntas Dei, bona illa, accepta, & perfecta, *Rom. XII, 2. Epheſ. V, 17. 1 Theſſal. IV, 3.* Quae infirma fidelium ſit conſcientia, hinc intelligitur, quam ne offendamus temere, ſed modeſte corrigamus, & in rectam reducamus viam, noſtri eſt officii, docente Paulo, *Rom. XIV, 15. 20. 1 Cor. VIII, 7. 13.*

§. XXII.

Tranquillitas quoque in regenitis deprehenditur *conſcientiae*, non imaginaria, aut illuſoria, ſed vera & realis, fundata in vera fide in Chriſtum, & in teſtimonio ſpiritus ſancti in cordibus illorum. *1 Ioan. III, 19. 20.* Qua in re ne vnquam fallantur, diligens & indefeſſa δοκιμασία ſui ipſius illis inſeruit. *Pſ. CXXXIX, 23. 24. 2 Cor. XIII, 5.*

§. XXIII.

Nec praetermittere licet παιδείαν, qua in regenitis conſcientia fungitur, admonens ſubinde & commonefaciens eos, ne quid temere admittant, quod contra officium ſit, neue ruant in deteriora. Id *antecedentis*, quam vocant, * conſcientiae officium eſſe, conſtat, cum *conſequentis* ſit, aut abſoluere aut condemnare hominem ob perpetrata. *Rom. II, 15.* Ita vero hoc munere apud regenitos fungitur, vt paediae huic lubentes obediant, ſeque a prauis abſtrahi patiantur. *Tit. II, 11. 12.*

* de qua ſupra, ad §. 7. dixi.

§. XXIV.

§. XXIV.

Gratiam & hic imitatur fallax natura, caute obſervanda. Pura bonaque conſcientia ſi dignoſci regenitos dixeris, prompti ſunt paratique & impii ad eiusmodi quid ſibi perſuadendum. Si enim peccata quaedam, grauiora praeſertim, fugiant, ſuffragante externa fidei profeſſione, nihil ſibi ad conſcientiam puram, bonamque, deeſſe putant. Errorem tamen mox deprehendes, ſi modo attendas, num de externis peccatis ſaltem ſis ſollicitus, an vero etiam de internis; num quaeuis peccata fugias, an certum peccati genus excipias; num ex ſpiritus filialis ductu hoc facias, an metu poenae, vel emolumenti cupiditate vel alia quacunque cauſſa naturali impulſus.

§. XXV.

In ſcripturae etiam, veritatumque diuinarum ſcrutinio, dum naturali ingenii bonitate, accedente praeſertim induſtria, magis nonnulli proficiunt, quam alii, hinc & ab erroribus variis dubiisque felicius ſe expediunt, facilius etiam in eam ſe induci patiuntur opinionem, conſcientia vbique ſe gaudere & vera & certa: cum ſubinde ſecus ſe res habeat, quod πνευματικὰ πνευματικῶς non diiudicent. *1 Cor. II, 14.*

§. XXVI.

De tranquillitate illuſoria conſcientiae, iam obſeruauimus, quod multi ea decipiantur. Qua in re naturae, gratiam imitantis, fallacia vel maxime conſpicitur. Quae eo eſt ſpecioſior, ſi poſt qualemcunque ſed hypocriticam explorationem, conſcientiae tamen ſeruare tranquillitatem, ſibi homo videatur.

§. XXVII.

Conuictionem & reluctantiam conſcientiae, quam homines impii ſubinde experiuntur, cui tamen non obediunt, ſed contemnunt eam potius, habentque inſuper, fruſtra nonnulli pro iſta paedia conſcientiae, quae in regenitis eſt, habent, inde, vt ex horum ſe numero eſſe, inferant. Quod fallacis naturae nouum eſt argumentum.

CAPITIS PRIMI
SECT. IV.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD VOLVNTATEM VIRTVTESQVE MORALES.

Σύνοψις.

VOluntatis nomine quid intelligatur, §. I.
Quo pacto ab intellectu differat, §. II.
Errant, qui intellectui in capite, voluntati in corde sedem assignant, §. III.
Quid cordis nomine in scriptura sacra indicetur, §. IV.
Obiectum voluntatis, bonum aliquod aut malum est, §. V.
In bonis particularibus appetendis, magna hominum est diuersitas, §. VI.
Bonum appetendum, aut malum auersandum cognitum esse debet, §. VII.
Intellectus itaque praecedit voluntatem; a voluntate tamen rursus certa ratione determinatur, §. VIII.
An & quousque emendatio atque conuersio hominis ab intellectu incipiat? §. IX.
Sufficiens & proportionata intellectus ad mouendam voluntatem requiritur cognitio, §. X.
Praecipua voluntatis proprietas est libertas: quo nomine quid intelligatur, §. XI.
Circa obiecta indifferent a voluntatem etiam indifferentem esse, §. XII.
Obiectum bonum non potest non appetere voluntas, & malum auersari, §. XIII.
Quae voluntatis ratio, quoad bonum appetendum, fuerit in statu integritatis, quae futura sit in aeterna beatitudine, §. XIV.
quae post lapsum sit, §. XV.
Omni scilicet libertate voluntas in spiritualibus destituitur. §. XVI.
Quod scripturae testimoniis comprabatur, §. XVII.
Quamdiu etiam in hoc statu manet, nihil boni ab ea proficisci potest, §. XVIII.
In externis tamen & ciuilibus, voluntas omnino gaudet libertate quadam, at imminuta, §. XIX.
Vnde & leges, praemia, & poenae ciuiles locum habent, §. XX.
Quo pacto libertatem in spiritualibus homo recuperet, & iterum amittat, §. XXI.
Libertati hominis non obstat concursus, aut praescientia diuina, §. XXII.
nec fatum aliquod, §. XXIII.
Imperium voluntatis, in quo consistat, §. XXIV.
Extendit se ad intellectum, aliasque mentis facultates, §. XXV.
Item ad motus quosdam corporis, §. XXVI.
Per inclinationes voluntatis, moresque, quid intelligatur, §. XXVII.
Quinam mores boni, quinam mali, §. XXVIII.
Affectus mentales, §. XXIX.
A sensualibus sedulo discernendi, nec confundendi cum spiritualibus, §. XXX.
In voluntate secundum naturam considerata, deprehenditur philautia: quo nomine quid nobis veniat, §. XXXI.
Si pro innato omnibus se conseruandi studio, accipiatur, vitio caret, §. XXXII.
Quis amor ordinatus sit, §. XXXIII.
Scilicet, cum Deus super omnia amatur, §. XXXIV.
In gradibus amoris aestimandis, ad obiectum respiciendum: vnde dubium aliquod soluitur, §. XXXV.
Quaenam itaque philautia praua & inordinata sit, hinc colligitur, §. XXXVI
Philautiam prauam, grauissimum esse voluntatis vitium, §. XXXVII.

Immo

Immo fontem & ſcaturiginem reliquorum vitiorum omnium, §. XXXVIII.
Quod ſcripturae etiam teſtimoniis comprobatur, §. XXXIX.
Propenſiones pravae, ex philautia prava oriundae, ad tria vitia cardinalia, ambitionem, avaritiam, voluptatis cupiditatem, revocari poſſunt, §. XL.
Tria haecce vitia, cardinalia eſſe, probatur, §. XLI.
Idem aliis quoque rationibus evincitur, §. XLII.
itemque ſcripturae teſtimonio, §. XLIII.
Vitia haec ex philautia prava oriri, demonſtratur, §. XLIV.
Nec obſtat quod quaedam bona apparentia, corpus, quaedam mentem tantum afficere videantur, §. XLV.
Voluptatis cupiditas deſcribitur, §. XLVI.
Cur propenſio, & quidem infinita dicatur, §. XLVII.
Obiectum eius varium & multiplex, §. XLVIII.
In eo fruſtra animi quies quaeritur, §. XLIX.
Quo pacto voluptati deditus ſe gerat in iis, quae ad rectum de Numine ſenſum ſpectant, §. L.
in cultu Numinis, §. LI.
in officiis erga ſeipſum, §. LII.
in officiis erga alios, §. LIII.
in ſtatu coniugali, paterno, & reliquis, §. LIV.
Per ambitionem quid intelligamus, §. LV.
Cur animi propenſio, & quidem infinita dicatur, §. LVI.
Obiectum ambitionis, §. LVII.
ex ſcriptura ſacra declaratur, §. LVIII.
Fruſtra in eo animi quies quaeritur, §. LIX.
Quo pacto ambitioſus ſe gerat in iis, quae ad rectum de Numine ſenſum ſpectant, §. LX.
item in cultu Numinis, §. LXI.
in officiis erga ſeipſum, §. LXII.
in officiis erga alios, §. LXIII.
in ſtatu coniugali, paterno, reliquisque, §. LXIV.
Avaritiae deſcriptio, §. LXV.
Et eam infinitam ac inſatiabilem eſſe animi propenſionem, §. LXVI.
Obiectum avaritiae, §. LXVII.
Variae ſunt avaritiae ſpecies, §. LXVIII.
Animi quies in obiectis avaritiae fruſtra quaeritur, §. LXIX.
Quo pacto homo avarus ſe gerat in iis, quae ad rectum de Numine ſenſum ſpectant, §. LXX.
item in cultu Numinis, §. LXXI.
in officiis erga ſeipſum, §. LXXII.
in officiis erga alios, §. LXXIII.
in ſingulis ſtatibus, §. LXXIV.
Ex tribus iſtis vitiis unum plerumque dominari, ex earum autem coniunctione, magnam inclinationum varietatem oriri, §. LXXV.
Varietatis iſtius cauſſae plenius explicantur, §. LXXVI.
Alii, qui ex iſtorum vitiorum coniunctione exſurgunt, effectus, §. LXXVII.
Corruptionis, quae in voluntate conſpicitur, cauſſae: quas inter primum locum tenet peccatum originale, §. LXXVIII.
Accedunt, educatio, imitatio, conſuetudo, & aliae, §. LXXIX.
Concluditur ex dictis voluntatem ſecundum naturam ſpectatam referre imaginem diaboli, §. LXXX.
Plurima praeterea hinc oriuntur chriſtianismi & converſionis impedimenta: & generatim quidem ex philautia, ſumma cordis fallacia, §. LXXXI.
Impedimenta, quae ex voluptatis cupiditate oriuntur, §. LXXXII.
ex ambitione, §. LXXXIII.
ex avaritia, §. LXXXIV.
Per gratiam voluntas a Deo averſa, iterum cum eo vnienda eſt, §. LXXXV.
Vnionis huius initium, & media, §. LXXXVI.
termini eius, ſeu quinam inter ſe vniantur, §. LXXXVII.
modus, §. LXXXVIII.
effectus, §. LXXXIX.
Cum vnione iſta coniunctus eſt amor Dei, cuius comes perpetuus eſt abnegatio ſui, §. XC.
In quibus voluntatis emendatio ſummatim veluti continetur, §. XCI.
Abnegatio ſui in quo conſiſtat, §. XCII.
Per philautia prava deſtruitur, §. XCIII.
Vnde neceſſitas eius colligitur, quae & vlterius confirmatur, §. XCIV.
Quid abnegandum? §. XCV.
Fieri debet abnegatio ſui libere, §. XCVI.

Serio, §. XVII.
Quaedam ita abneganda, vt eorum vſu & poſſeſſione nos abdicemus, in quibusdam abuſus ſolum euitandus, §. XCVIII.
Conſtans quoque ſit abnegatio ſui, §. XCIX.
Vnde eam agnoſcere liceat? §. C.
Effectus abnegationis ſui praecipui ſunt humilitas, & patientia, §. CI.
Humilitatem ex abnegatione ſui oriri, probatur, §. CII.
In quo conſiſtat? §. CIII.
Quod alia ſit erga Deum, alia erga alios homines, ſed quod vtraque coniuncta eſſe debeat, §. CIV.
Sine humilitate nullam virtutem eſſe, §. CV.
Patientiam itidem ex abnegatione ſui fluere, probatur, §. CVI.
in quo conſiſtat? §. CVII.
Eam itidem reliquarum virtutum comitem eſſe perpetuum, §. CVIII.
Ad patientiam proxime accedunt, manſuetudo, longanimitas, μακροθυμία, §. CIX.
Amor Dei deſcribitur, §. CX.
Eſt gratiae cooperantis effectus, §. CXI.
Amandus eſt Deus, quia eſt ſummum bonum, §. CXII.
Aliae rationes cur amandus ſit? §. CXIII.
In eo ſolo vera animi quies inuenitur, §. CXIV.
Vnde agnoſcatur? §. CXV.
Eſt vel concupiſcentiae vel complacentiae, & hic vel amicitiae vel obedientiae, §. CXVI.
Fundamentum huius partitionis, §. CXVII.
Amor concupiſcentiae in quo conſiſtat? §. CXVIII.
item, amor complacentiae, §. CXIX.
Speciatim amor amicitiae, §. CXX.
Et denique amor obedientiae, §. CXXI.
Iſtae amoris ſpecies ſemper coniunctae ſint, neceſſe eſt, §. CXXII.
Amor concupiſcentiae, quo Deus amatur, vel purus eſt, vel impurus: hic in quo conſiſtat? §. CXXIII.
In quo ille conſiſtat? §. CXXIV.
Amor Dei cum abnegatione ſui reliquarum virtutum chriſtianarum mater eſt, §. CXXV.
Virtutis nomine, quid nobis veniat, §. CXXVI.
Vlterius hoc declaratur, §. CXXVII.
Norma virtutis voluntas Dei eſt, quae ſedulo exploranda, §. CXXVIII.
Proprietates virtutis chriſtianae, §. CXXIX.
Scilicet, diligentia, §. CXXX.
Obedientia, §. CXXXI.
Iuſtitia correctrix, §. CXXXII.
Simplicitas, §. CXXXIII.
Sinceritas, §. CXXXIV.
Has proprietates virtutis, ex amore Dei fluere, probatur, §. CXXXV.
Vnicam tantum eſſe virtutem, ex dictis colligitur, §. CXXXVI.
Pro diuerſitate tamen obiecti perſonalis, tres eſſe virtutes cardinales, pietatem, temperantiam, iuſtitiam, §. CXXXVII.
Pietatis nomine quid intelligamus? §. CXXXIIX.
item temperantiae, §. CXXXIX.
vt & iuſtitiae, §. CXL.
officia, quo pacto a virtutibus differant? §. CXLI.
Virtutes omnes inſeparabili vinculo eſſe connexae, §. CXLII.
Concluditur in voluntate, quoad gratiam conſiderata, reſplendeſcere reſtaurationem imaginis diuinae, §. CXLIII.
Fallacia naturae gratiam imitantis, & primo quidem quoad abnegationem ſui, §. CXLIV.
Quo pacto fallacia haec detegatur, §. CXLV.
Fallacia quoad humilitatem & patientiam, §. CXLVI.
Quo pacto detegatur, §. CXLVII.
Fallacia quoad amorem Numinis, §. CXLIIX.
Quo pacto detegatur, §. CXLIX.
Fallacia quoad pſeudo-virtutes, §. CL.
Quo pacto detegatur, §. CLI.
Fallacia quoad pſeudo-pietatem, §. CLII.
Quo pacto detegatur, §. CLIII.
Fallacia quoad pſeudo-temperantiam, §. CLIV.
Quo pacto detegatur, §. CLV.
Fallacia, quoad pſeudo-iuſtitiam, & pſeudo-charitatem, §. CLVI.
Quo pacto detegatur, §. CLVII.
Pſeudo-virtutum cauſſae & origo, §. CLIIX.

§. I.

§. I.

VOluntatis nomine eam mentis facultatem * intelligimus, qua bonum appetimus, malum autem auerſamur. Eaque quod omnes homines, aeque ac intellectu praediti ſint, ipſa quemuis experientia docebit: ex qua etiam, ſi modo ad ſeipſum attendere velit, quam rectiſſime, quid appetere bonum, quid auerſari malum ſit, condiſcet.

* Vocem voluntatis, vel facultatem, vel habitum, vel actum volendi ſignificare, notum. Vt autem a nobis pro facultate accipitur, ita hosce conceptus male a BENEDICTO DE SPINOZA confundi, recte obſeruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 4. §. 1. Spinoza nimirum quoties de voluntate loquitur, eam non niſi pro generali & abſtractiuo volendi actu, qui ab actuali quauis voluntate diſtinguatur, ad ſpecies ab indiuiduo, accipit, & accipiendam eſſe cenſet, quaſi nulla peculiaris in animo facultas detur, qua velle actu, & ad aliquid nos determinare, poſſumus. Immo voluntatem (pro facultate acceptam) *non niſi ens rationis eſſe, & nequaquam cauſſam huius & illius volitionis* dicendam, diſerte contendit. *epiſt. 2. ad Oldenburgium p.* 399. Quae quorſum tendant, ſcilicet vt omni ſublata libertate, totus mundus in aliquod automaton mathematicum, cuius partes mechanica quadam ratione operentur, commutetur, facile perſpicere licet. Recte autem addit SCHOMERVS: *quemadmodum muſculorum & neruorum in digitis ea vis & potentia eſt ante omnem mentis operationem, vt variis modis flecti poſſint, quae non demum naſcitur, cum actu flectuntur, alioquin ab aliis inertioribus membris ea in re nihil differrent, ita & animo ſuam vim ineſſe oportet, qua voluntatem actualem elicere poteſt, quam non poteſt ſtipes. Ea autem vis, quidquid tandem ſit, & vndecunque prouenial, aut adiuuetur, illud alterum principium eſt, quod in doctrina morali conſideramus, vnde voluntates actuales & habituales fluunt.*

§. II.

Facultatem mentis dum voluntatem diximus, manifeſtum, nos neutiquam illorum ſubſcribere ſententiae, qui animam ex intellectu & voluntate ceu partibus, vel omnino ſubſtantiis diuerſis compoſitam volunt; quippe quod naturae eius ſpirituali & ſimplici repugnat. Vnius namque eiusdemque animae, diuerſae ſunt, pro obiecti diuerſitate operationes, adeoque & δυνάμεις ac potentiae diuerſae, hinc & diverſae denominationes.

§. III.

Multo itaque minus, illorum adprobamus ſententiam, qui omnino ſedibus etiam diuerſis intellectum & voluntatem diſtinguunt, illi in capite, huic in corde domicilium aſſignantes. Licet enim nonnulli voluntatis motus in corde vel maxime ſentiantur, inde tamen eam in corde collocandam, non ſequitur. Nec video, quo pacto cum natura animae ſpirituali haec ſententia conſiſtere queat.

§. IV.

In ſcriptura ſacra equidem voluntas ſubinde *cordis* nomine venit. Etenim, vt alia taceam, cum *cor integrum*, id eſt, ſincerum, ſerium, non ſubdolum aut hypocriticum alicui tribuitur, voluntatem intelligi, res ipſa docet. conf. *1 Reg. XV, 14. 1 Paral. XII, 38. 2 Paral. XXIX, 31. Pſal.*

LXXVIII, 37. Vnde & pii in Pſalmis ſaepius vocantur, *recti corde. Pſ. VII, 11. XI, 2. XXXVI, 11. XCIV, 15.* Eandem tamen hoc fieri ob cauſſam, quod voluntatis ſcilicet motus in corde maxime ſentiantur, conſtat. Voluntatis ſedem in corde eſſe, inde colligi nequit: cum aliae etiam mentis facultates, aut iunctim, aut ſeparatim, *cordis* nomine quandoque veniant. * Cum autem in corde fons & ſcaturigo prauarum aut bonarum cogitationum, motuum, affectuum ponitur, totam quidem animam, praecipue tamen voluntatem intelligendam eſſe, contendimus. conf. *Gen. VI, 5. VIII, 21. Matth. VI, 21. XV, 19.*

* Lectu digna ſunt, quae de ſignificatione vocis *cor*, obſeruauit MATTHIAS FLACIVS Illyricus, in *clauc, p.* 178. *Ebraei*, inquit, *totum regimen hominis cordi tribuunt, & omnino rationalem animam, in corde collocare videntur, certe perinde ac ſi ea ibi habitaret, cordi omnem vim intelligendi ſimul & eligendi, volendi & agendi, adſcribunt, ſicut etiam vetuſtiſſimi Graeci, praeſertim ſuetae, faciunt. Contra philoſophi, animam rationalem, & ita etiam omnem vim intelligendi, volendi ac eligendi, in capite aut cerebro collocant, ſolosque affectus cordi relinquunt. Si autem vellet ſacras litteras, cum philoſophia in hac parte concordare, dicere poſſes, eas ideo tribuere notitias, intelligentiam & electionem cordi, quod in practicis notitiis & electionibus plurimi dominantur affectus aut motus cordis: agere autem ſacras litteras non de ſpeculatiuis, ſed de practicis notitiis, quas Deus vult vel maxime viuas, ardentes ac operoſas eſſe: alioqui eas docere, illas ſpeculatiuas notitias eſſe tantum hypocriſin quandam, & labialem cultum aut honorem. Vt vero declararetur haec ſumma coniunctio affectuum & practicarum notitiarum, adduci poſſet erudita diſputatio Ariſtotelis Ethic. 6 quod ſpeculatiuas quidem notitias (vt ſunt mathematicae) non corrumpant affectus aut habitus mali: at practicas, & prudentium ipſam, totamque cogitationem gubernatricem, & conſultatricem vitae, prorſus euertant: & ſi quis ſemet prorſus dedat prauis voluptatibus aut cupiditatibus, is mox amittit pia praecepta de moribus, vt, quod prae ter Deum, ac veram pietatem omnes voluptates, opes ac commoda, atque adeo vita ipſa ſint negligenda. Oſtendit ſane quotidiana experientia, lapſibus & prauorum conſuetudine, mox excuti veras ſalutaresque notitias primae & ſecundae tabulae, atque adeo euangelii ipſius, aut etiamſi vbicunque manent, tamen eſſe otioſas & prorſus emortuas: quas ſcriptura, mortuam ſiue occidentem litteram, & mortuam fidem vocat, 2 Cor. III, 6. Iacob. II, 26. quas non aliter ſaepe hypocritae decantant ex ſuggeſtu, aut alioqui in colloquiis, quam pſittaceus ſuum χαῖρε &c.*

§. V.

Obiectum, quod voluntatem mouet, afficitque, vt potentia haec ſeu facultas in actum erumpat, bonum aliquod aut malum eſt. * Illud namque voluntas appetit, hoc auerſatur. Vbi bonum aut malum non abſolutum, ſed relatiuum, intelligendum eſt, hoc eſt, quod nobis bonum vel malum ſit, vel videatur, & ad noſtram conſeruationem ac perfectionem, aut deſtructionem, quacunque ratione faciat, vel facere videatur. Verum enim, an apparens illud bonum ſit, perinde eſt, cum vtroque aeque moueatur voluntas. Vt malum quatenus malum eſt, voluntas appetat, aut bonum quatenus bonum, auerſetur, fieri nequit. Si malum appetat, aut bonum auerſetur, illud boni, hoc mali ſpeciem habeat neceſſe eſt.

* Volun-

* Voluntas itaque a quibusdam dicta est facultas ἀγαθοειδὴς *bonisformis*. vid. HENRICVS MORVS in *enchiridio ethico* c. 2. §. 5. Denominatio facta a potiori: cum hoc ipso dum bonum appetit, non potest non auersari malum. Ceterum regulam hanccc, quod voluntas semper feratur in bonum, PLATO intellexit, de bono honesto, atque inde concluſit, neminem sponte malum esse, nec volentem quenquam labi nisi decipiatur, & sic omne, quod turpiter fit, fieri ab inuitis. At quod homines semper bonum honestum sequantur, est contra experientiam, vt recte pronuntiat SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 4. §. 17. *pag.* 117. Aut ergo errauit PLATO, ad solum bonum honestum hanc regulam restringendo, aut hoc sibi voluit, si homines bonum honestum tanquam vnicum & verum bonum agnoscerent, fieri aliter non posse, quam vt illud ament: & ita conditionate sententia eius intelligenda esset. Quidquid huius sit: generatim si bonum spectemus, abstrahendo, num verum an falsum sit, veriſimum est, quod omnes homines bonum appetant, & malum auersentur. Et sic non necesse est, vt axioma illud vniuersale, in praeceptum officii mutemus, quippe quod sine restrictione ad bonum verum & honestum, admitti nequit.

§. VI.

Et hac quidem ratione apud omnes omnino homines se voluntas habet, vt generatim bonum appetat, malumue auersetur. Sed si ad certa bonorum, malorumue genera descendas, maximam deprehendes varietatem, auersante vno, quod adpetit alter. Cuius diuersitatis ratio non tantum a diuersa obiectorum repraesentatione, sed a propensionum diuersitate, quae voluntati per corporis constitutionem, consuetudinem, aliasque causſas & naturales & morales insunt, petenda.

§. VII.

Vt ad appetendum vel auersandum aliquid, moueatur voluntas, necesse est, vt obiectum aliquod vel bonum vel malum, a facultate quadam cognoscente exhibitum, sentiat: tum enim aut ad istud obiectum fertur, si bonum fuerit, seque velut vnire cum illo cupit, quod *appetere* vocamus, aut illud fugit, seque velut retrahit, quod *auersari* dicimus. Vnde in voluntate aeque ac intellectu & passionem & actionem quandam esse, eosque falli, existimamus, qui intellectus & voluntatis discrimen in eo constituunt, quod illa facultas mere passiua sit, haec actiua *

* Ita CARTESIVS, eiusque discipuli, LVDOVICVS DE LA FORGE *de mente humana*, *cap.* II. *pag.* 72. *seqq.* ANTONIVS LE GRAND, *institut. philos. part.* 9. *artic.* 5. MALEBRANCHE, *de inquir. verit. lib.* I. *cap.* I. & ex recentissimis EDVARDVS ANDALA, *in exercit. academ. in philosophiam primam & naturalem, part.* I. *exercitat.* 9. §. 9. 10.

§. VIII.

Appetere bonum cum voluntas & auersari malum, nisi a facultate quadam cognoscente, speciatim si obiecta intelligibilia sint, ab intellectu, bona ista aut mala exhibita sint, nequeat, res ipsa profecto, & experientia docet, quod intellectus praecedat voluntatem. Nec enim voluntas appetere aliquid aut auersari potest, quod non cognitum vlla ratione menti aut perspectum sit, num bonum an malum sit. Voluntas

tamen rursus determinare intellectum potest, ad bonum aut malum accuratius adhuc cognoscendum, immo ad illud ea ratione considerandum, qua id considerari vult voluntas, ad appetitum suum vel auersationem suam aut conseruandum aut augendum.

§. IX.

Perspicere hinc licet, quod ab intellectu emendationis fieri debeat initium, si is ignorantia & errore adhuc laboret: quemadmodum & illud patet, ea intellectus vitia, quae a voluntate pendent, emendari quam rectissime posse, si & voluntas emendetur. Et id quidem ratio docet. In spiritualibus, seu conuersione hominis peccatoris ad Deum, hactenus eadem ratione se res habet, quod rerum diuinarum, quarum ad salutem necessaria est cognitio, omnino ad eam praerequiratur, etsi in ipso deinceps opere conuersionis stricte sic dictae; ad veritates diuinas accuratius considerandas, & salutariter cognoscendas, vt & ad assensum illis praebendum, intellectus a voluntate moueatur, & determinetur, vt hac ratione, & hoc respectu, initium eius fiat, a voluntate. *

* Ne in quaestione hacce, an hominis emendatio ab intellectu, num vero a voluntate incipiat, distinguenda confundamus, quo pacto tum in philosophicis, tum in theologicis ac spiritualibus res se habeat, distinctim considerandum. De emendatione itaque ista qualicunque, qua ad rei summam patum proficitur, quam ratio docet, si sermo sit, certum est, quod cognitio rerum expetendarum ac fugiendarum, voluntatis emendationem praecedere debeat. Si enim homo nesciat, quae bona, quaeue mala sint, quomodo aut bona appetet, aut mala fugiet? Quomodo itaque & voluntatem emendabit? cum emendatio illa in eo consistat, vt bona consectari, euitare mala, homo condiscat. Atque illud est, quod iam docui *in element. philos. pract. part. 1. cap. 2. sect. 1. §. 29. quod nihil adpetamus aut auersemur, nisi idem vtcunque nobis cognitum atque perspectum fuerit* addita ratione: *ignoti enim nulla cupido.* Quando vero, *in element. philos. instrument. part. 1. cap. 4. §. 43.* scripsi, *emendationem mentis a voluntate inchoandam*, id non absolute intelligendum, sed de iis vitiis quae a voluntate in intellectum deriuantur, & in quibus hic ab illa dependet, vt ex proxime antecedentibus, in quibus de praeiudiciis ex praua voluntate ortis, sermo fuit, luculenter patet: vt adeo, qui aliter haec acceperit, non satis ad ea, quae ibi dicta sunt, attendisse, merito censeatur. Quod si vero ad spiritualia quaestio transferatur, tum itidem certum, quod earum rerum, quae ad salutem scitu sunt necessaria, cognitione, instructus omnino esse debeat, qui se ad Deum vult conuertere. Si quis enim quid lex, quid peccatum sit, quantopere peccatis offendatur Deus, quam nulla alia ratio sit iram Numinis euitandi, quam si meritum Christi fide vera amplectamur, & quae reliqua sunt, ignorauerit, quo pacto ad Deum is se tute conuertere aut poenitentiam agere queat, nulla ratione intelligi potest. Et ab hac quidem cognitione conuersio incipit, si vocem conuersionis late accipias, prout actus etiam paedagogicos complectitur. Namque ipsa conuersio stricte sic dicta in ista cognitione nondum consistit, cum ea praediti esse possint, qui tamen non sunt conuersi. Interim ad conuersionem stricte sic dictam, omnino praerequiritur, vti res ipsa docet. Quod si vero ista cognitione praeditus homo sit, & voluntas efficaciter moueatur, tum demum stricte sic dicta conuersio incipit, in qua, quo pacto a voluntate moueatur & determinetur intellectus, B. IOAN. MVSAEI potius, quam meis verbis exprimere malo: *a concursu*, inquit, *Dei supernaturali habet eadem* (reuelatio, *quod intellectum ad assensum credendo.*

credendorum & sui, mouet. Et eo quidem eleuata, superaddit intellectui quasi lucem ad res fidei, iam apprehensione simplici cognitas, iudicio iis conformi cognoscendas. Quia tamen eas intellectus non in scipsis euidentes, sed tantum in testimonio Dei, eoque inuenidenti cognoscit, vt certum sit eius iudicium & assensus firmus, requiritur vt diuinitus eleuata reuelatio longius, & ad voluntatem quoque se porrigat, eamque simul afficiat, pulset, & in consensum trahat atque adeo id efficiat, VT SVO IMPERIO VOLVNTAS INTELLECTVM AD ACTVM ASSENTIENDI, *absque vlla formidine oppositi eliciendum,* DETERMINET. *Motio haec voluntatis,* ita pergit laudatus auctor, *ad imperandum intellectui assensum, a Deo reuelante, eiusque cum sua reuelatione concursu supernaturali profecta, est testimonium illud Dei, quod in semetipsis habent credentes, & quo ad credendum, quod Deus ipse in scripturis, & per eas loquatur, inducuntur, 1 Io. V, 10. de quo paulo ante egimus pluribus. Christus videtur eam verbo trahendi insinuare, quando Ioh. VI, 44. dicit: nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam venire ad Christum hoc loco est credere in eum, vt ex praecedente vers. 35. intelligitur: trahere autem hominem ad credendum in Christum, pertinet potissimum ad voluntatem, estque eius voluntatem mouere, vt intellectum suo imperio ad assensum, credendis iam per reuelationem ei repraesentatis, & simplici apprehensione cognitis, praebendum, firmiter determinet. Paulus eandem per apertionem cordis, innuere videtur, eum Actor. XVI, 14. dicit, Deum aperuisse Lydiae purpurarum venditrici, cor, ad attendendum ea, quae dicerentur. Nam aperire cor ad attendendum, quoad rem est mouere, inducere cor, seu voluntatem, (quae in scripturis frequenter admodum cordis appellatione indigitatur) vt intellectum ad considerandum ea quae dicuntur, & ad assensum iis praebendum, applicet & determinet.* Ita quidem MVSAEVS, *in tract. theol. de conuers. hom. peccat. ad Deum, disp. 6. §. 74. 75. p. 385. 386.*

§. X.

Nec qualiscunque saltem, sed sufficiens & proportionata cognitio praecedere debet ad mouendam, adeoque & emendandam, voluntatem. Ratio ipsa hoc omnes docet, quod obiecti repraesentatio, si aut recte se non habeat, aut non sufficiens sit & proportionata, in mentis facultatibus nihil efficiat, aut id non efficiat, quod effieere debebat, quod vel sensuum & appetitus sensitiui exemplo patet. Vnde si ad spiritualia haec transferantur, palam est, conuerti hominem rite non posse, adeoque nec saluari, nisi eorum omnium, quae ad fundamenta doctrinae christianae pertinent, vera & sufficienti notitia instructus sit. Quod non satis secum perpendunt, qui voluntati omnia, intellectui nihil tribuentes, aut illam sine intellectus opera fide instrui, virtutibusque imbui posse, perperam existimantes, religionum quandam indifferentiam infelici conatu fingunt. *

* Multiplici ratione haec istorum hominum sententia peccat, qui hoc modo religionum indifferentismum promouere cupiunt. Namque & erroneos de fide sibi conceptus formant, ac si ad solam voluntatem spectet, cum tamen simul ad intellectum & voluntatem pertineat, ad illum quoad notitiam, & assensum, ad hanc quoad fiduciam, immo fidem potius cum amore confundunt: & perperam etiam sibi persuadent, ac si fides, vt illi eam accipiunt, seu amor, vel vllus alius motus, sine praeuia sufficiente & proportionata cognitione, excitari in voluntate possit. Quae omnia cum partim rationi ipsi, partim & quidem diserte scripturae sacrae, & primis christianae religionis elementis aduersentur, vt iis prolixe refutandis immoremur, necesse non est, praesertim cum haec ad alium quoque locum spectent.

§. XI.

Praecipua voluntatis proprietas, qua ſi non actu ſemper gaudet, ſaltem gaudere debebat, libertas conſtitui ſolet, adeo vt iuxta quosdam ipſa eſſentia voluntatis in libertate conſiſtat. Libertatis autem nomine eiusmodi intelligimus indifferentiam ad oppoſita, qua omnibus ad agendum poſitis requiſitis, agere aliquis poteſt, vel non agere, hoc item vel alio modo agere. Qui vero libertatem per abſentiam impedimentorum externorum definiunt, diſcrimen quod inter ſponte agere, & libere agere, intercedit, non attendunt. *

* De natura libertatis non vna omnium eſt ſententia. In abſentia impedimentorum ab aliis ponitur, ab aliis indifferentia ad oppoſita. Priori ſententiae ſubſcribunt IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *in lin. doctrin. mor. cap.* 6. §. 5. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. phil. part.* 9. *artic.* 5. NICOLAVS GVRTLERVS *inſtitut. theolog. cap.* 9. §. 8. 9. ceterique reformatae eccleſiae doctores, poſteriori praeter theologos noſtrates, SAMVEL PVFENDORFIVS *in element. iurisprud. vniuerſ. lib.* 2. *obſeruat* 20. & alii quamplurimi. Nos ita incedimus. Eum qui per principium aliquod externum ad certum agendi modum determinatur, liberum non eſſe, fatentur omnes. In eo ergo conſenſus eſt, ad libertatem requiri externorum impedimentorum abſentiam. Rurſus tamen nec id negari poteſt, bruta libere non agere, etſi per externum principium ad vnum agendi modum non determinentur. Ad libertatem itaque amplius quid requiritur: ſcilicet indifferentia ad oppoſita, aut ſi mauis, vis quaedam ſeipſum ad certum agendi modum determinandi. Rurſus tamen & id manifeſtum, eos, qui ſeipſos ad certum agendi modum determinant, non carere libertate: qua proprie illi demum priuantur, qui a principio alieno, ſiue in eodem ſubiecto, ſiue extra illud exiſtente, ad certum agendi modum determinantur. Quae cum ita ſint, primo quidem notionem libertatis non eo vsque extendendam patet, vt immunitatem a principio determinante proprio denotet, cum voluntas etiam, cum ab interna rectitudine ad obediendum Deo, hic & nunc determinatur, rectiſſime libera dicatur. Sed tamen nec ad ſolam impedimentorum externorum abſentiam reſtringendam manifeſtum eſt, cum vel hominum brutorumque hoc doceat differentia. Et hinc etiam patet, quid reſpondendum ſit, quando obiiciunt, angelos hominesque beatos, non habere indifferentiam ad oppoſita, v. g. ad peccandum & non peccandum. Ad veram enim notionem libertatis hoc non requiritur. Liber enim is eſt, qui rectum intellectum ſequi, & pro eius iudicio ſe determinare poteſt, non vero liber eſt, qui illum vel non habet, vel ſequi nequit. Praeterea indifferentia ad peccandum, ideo ad notionem libertatis referri nequit, quia imperfectionis tantum eſt libertas, ad damnum contrahendum, ſeque ſua libertate exuendum, vt loquitur SCHOMERVS *theolog. moral. cap.* 4. §. 4. Ceterum IO. LOCKIVS, notionem libertatis in voluntatem plane non quadrare, contendit, quaeſtionemque, *an voluntas hominis libera ſit*, abſonam plane & ridiculam vocat. Immo eodem modo ſe iſtam quaeſtionem habere dicit, ac ſi quis quaerat: *num virtus quadrata ſit?* Nimirum per libertatem, facultatem quandam agendi, hoc eſt, cogitandi vel non cogitandi, mouendi ſe & non mouendi, cum electione vnius prae alio, coniunctam, intelligit. Eaque facultas ſeu potentia, cum agentium ſit, voluntati eam tribui non poſſe exiſtimat, quae & ipſa ſit facultas: niſi dicere velis, facultatis dari facultatem, quod ridiculum ſit. Ita omnes de voluntatis libertate controuerſias vnico velut ictu proſternere ſibi videtur: *de intellectu humano lib.* 2. *cap.* 21. *p.* 281. *ſeqq.* At id ſibi ſumit LOCKIVS, non temere illi concedendum a quibusuis, libertatem eſſe facultatem ſeu potentiam diſtinctam a voluntate. Eſt enim proprietas quaedam voluntatis, in eius operationibus conſpicienda. Putoque omnes intelligere homines, quid illud ſit, cum quaero: an voluntas pluribus propoſitis obiectis vnum poſſit eligere, alterum reſpuere? cum

cum contra quaestionis, *an virtus quadrata sit?* nullus sensus sit. Et hinc reliqua diiudicari possunt. Sed dicendum hic quoque aliquid esset de GVILIELMO KING, qui notam quam iam rationem, libertatem voluntatis explicandi, sibi inuenisse visus est, *de origine mali cap. 5. sect. 1 subsect. 2 & 3. p. 130. seqq.* nisi sententiam eius iam explosissent IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS *in Manichaeismo ante Manichaeos, sect. 3. §. 30. pag. 446 seqq.* Bene vero est, quod ipse agnoscat KINGIVS, receptam sententiam (quae voluntati facultatem seipsam determinandi tribuit) *libertatem stabilire, & communi hominum sensui, & experientiae conuenire.* Quae vero ipse in hac sententia desiderat, non magni sunt momenti, & facile dilui possunt. *Voluntas*, inquit, *se determinare statuitur, at quomodo id fieri possit, non dicitur, nec cui vsui inseruiat eiusmodi potentia, si admittatur. Immo videtur magis obesse, quam prodesse hominibus.* Enimuero, ideo neganda res ipsa non est, si modus operationis non constet. Hoc ipse docuerat KINGIVS *supra pag. 160. Neganda*, inquit, *res non est, quia modus, quo fit, nescitur: modus, quo solit radii oculorum neruos mouendo, conceptum lucis in animo efficiunt, penitus ignoratur: nec magis notum, quomodo ad conceptum mentis & voluntatis nutum, membra corporis agitarentur: nemo tamen haec negat, quia modus, quo fiunt, latet.* Hoc ergo & sibi hic dictum puter. Miror vero, quod *vsum huius facultatis*, sibi commonstrari cupiat, quasi hicce vsus non sit maximus, quod vel ipso fatente auctore, libertatem haec sententia stabiliat. Quem vsum longe maximum esse, facile agnoscent omnes, qui secum expendent, quaenam sequantur, si libertas omnis homini eripiatur. Sed mitto reliqua, de quibus luculenter WOLFIVS *l. c.* Id saltem adhuc addo, cum variae sint *libertatis* species, quarum praecipuae sunt *libertas a necessitate, & libertas a lege*, non de hac, sed de illa nobis sermonem esse. Libertatem enim ab omni lege, etiam diuina, cum natura hominis non conuenire, suo loco a nobis probabitur.

§. XII.

De libertate itaque voluntatis cum quaeritur, is quaestionis sensus est, an pluribus obiectis propositis, voluntas vnum eligere, respuere alterum possit, nec naturae quadam necessitate ad vnum eligendum, alterum respuendum feratur. Vbi quidem id dubio, vt puto, caret, si obiectum sit indifferens, & nec boni nec mali rationem habeat, voluntatem quoque manere indifferentem, nec ad vnum prae alio aut eligendum, aut respuendum, ferri.

§. XIII.

Quod si obiectum aliquod aut bonum aut malum sit, & reuera ita a mente cognoscatur sentiaturue, voluntas bonum quidem non potest non appetere, & malum non potest non auersari: porro si plura occurrant bona, quorum vnum vehementius afficiat voluntatem, quam alterum, dubium non est, quin missio hoc, voluntas in illud feratur: quod identidem etiam de malis est intelligendum, si plura concurrant, quorum alterum vehementius altero, voluntatem percellat. Interim tamen, si intellectus ostenderit bonum aliquod, quod voluntas appetit, reuera non esse bonum, & vice versa, potest voluntas se vtcunque determinare ad ea agenda, quae ad amorem

istum

iſtum imminuendum aut augendum, licet pro diuerſitate circumſtantiarum vario cum ſucceſſu, pertinent. Cumprimis autem ſtatuum diuerſorum, in quibus homines conſtituti ſunt, habenda eſt ratio.

§. XIV.

In ſtatu integritatis, cum nihil adeſſet, quod hominem impediret, quo minus Deum vt ſummum bonum cognoſceret & amplecteretur, non poterat non eundem amare ſuper omnia: quemadmodum & eadem in vita aeterna futura eſt hominis felicitas: quam ſi quis hoc nomine non ſatis perfectam credat, quaenam vera felicitas ſit, neſcire videtur. Libertas interim hominis in vtroque ſtatu ſumma & adfuit, & futura eſt, cum nihil aut fuerit, aut futurum ſit, quod eam aut imminuerit, aut imminuere poſſit, cauſſaque nulla extiterit, cur aliter voluntas ſe determinare debuerit, aut futura ſit, cur ſe aliter determinare debeat.

§. XV.

Poſtquam vero per triſtem primorum parentum lapſum, homo a Deo ad ſe ipſum conuerſus eſt, ſeque & ea omnia, quae ſuis cupiditatibus maxime inſeruiunt, pro ſummo bono habet, ea quoque non poteſt non amare & affectu intenſiſſimo proſequi. Cumque cauſſae diuerſae ſint, vt ſupra iam dictum, cur ex plurimis obiectis vnum homini magis placeat, quam alterum, prout ſcilicet ad iucunda magis, aut decora, aut vtilia fertur, ſuam in his beatitatem quaerens, quamdiu quod placuit, bonum illi videtur, illud quoque non amare nequit. Et quamdiu in eo ſtatu homo verſatur, libertate omni caret, fruſtraque illi dixeris: Deum ſupra omnia amandum. Quod enim pro ſummo bono habet & amat, neceſſario amat. Prout vero amor iſte comparatus eſt, ita & cogitationes, affectus, actiones internae, externae, niſi obſtaculum aliquod aut impedimentum accedat, ſe habent.

§. XVI.

Si intellectus etiam, rectiora edoctus, vel maxime intelligat, non verum, ſed apparens, nedum ſummum bonum eſſe, quod amatur, & media etiam proponat, per quae voluntas ab inordinato iſto amore liberari queat, (quamuis media ad hoc ſufficientia ſola ſcriptura ſuppeditat) ſubinde tamen parum proficit, voluntate etiam ad media iſta legitime vſurpanda nimis exiſtente languida, & a vero ſummoque bono abhorrente. Inclinationes enim ſuas propenſionesque

nesque ad certum bonorum genus, siue a corporis constitutione, siue aliunde ortas, subinde potius sequitur voluntas, quam intellectus repraesentationem. Vnde omni prorsus libertate in spiritualibus destitutum hominem, quamdiu nondum conuersus est, intelligitur.

§. XVII.

Atque idem scriptura sacra confirmat, quae hominem nondum conuersum *seruum peccati* esse docet, *Rom. VI, 16. mortuum in peccatis*, *Ephes. II, 1. Colos. II, 13.* quiue adeo solis naturae viribus nihil aut velle, aut operari, possit. Vnde & Christus seruator dicit: *sine me nihil potestatis agere*, *Ioan. XV, 5.* Qui & alibi profitetur: *si filius vos liberauerit, vere liberi eritis*, *Ioan. VIII, 36.* Ex hoc enim libertatis defectu prouenit, quod homo seipsum conuertere nequeat, voluntate per sui ipsius & rerum creatarum amorem a Deo auersa, donec per eius gratiam iterum ad eum conuertatur. Deus enim est, qui *in nobis operatur & velle & perficere*, *Phil. II, 13.* qui *cor hominum aperit*, *Actor. XVI, 15. lapideum cor remouet*, *Ezech. XI, 19. XXXVI, 26. cor nouum in nobis creat*, *Ps. LI, 12. resipiscentiam dat & agnitionem veritatis*, *2 Tim. II, 25.* Ideoque & conuerti homo, non seipsum conuertere dicitur, *Ps. LXXX. 4. 8. 20. Ierem. XXXI, 18.* alibique, aut quando seipsum conuertere iubetur, sensus est, quod diuinae operationi non debeat resistere. conf. *Ezech. XVIII, 31. Ierem. IV, 4.* Qui vero conuersi sunt, *liberati sunt a peccato*, *serui facti iustitiae*, *Rom. VI, 20.*

§. XVIII.

Quemadmodum autem homo sibi relictus, solis naturae viribus seipsum conuertere nequit, ita & quamdiu conuersus non est, nihil boni in spiritualibus edere potest. Peruerso enim isto amore sui, rerumque creatarum, semper ad praua cupienda, cogitanda, agenda, nisi impedimento quodam retineatur, abripitur. *Omne* enim *figmentum cogitationum cordis humani tantum malum*, *Genes. VI, 5.* Ex venenato cordis fonte mala tantum scaturiunt, *Matth. XV, 19.* Malae arboris boni fructus esse nequeunt, *Matth. VII, 18.* add. *Rom. VI, 18. Ephes. II, 3.*

§. XIX.

Quae de spiritualibus diximus, ea ad externa & ciuilia, minime sunt extendenda. In hisce quin libertatem, sed imminutam tamen, homo habeat, dubitari nequit. * Licet enim in bona apparentia, & praesertim, quae eius propensioni maxime conuenientia sunt, ita feratur homo naturalis sibique relictus, vt ea non amare nequeat, si

tamen in certo bonorum apparentium genere amor iſte eousque excedat, vt in peccata externa erupturus ſit, in hominis poſitum eſt poteſtate, aut aliorum bonorum, licet apparentium, aut malorum etiam, quae externa peccata conſequuntur, repraeſentatione, appetitum ſuum ita coercere, ne in eiusmodi peccata externa erumpat. Immo poteſt voluntas, ſi intellectus damna ex inordinato amore in hominem redundatura repraeſentauerit, ſeipſum determinare ad media quaedam vſurpanda, quibus amoris iſtius vis imminuatur, quanquam vera & genuina media nullibi, niſi in ſcriptura ſacra, inueniat. Cuius quidem libertatis varii omnino dantur gradus, prout per educationem, conſuetudinem, aliasque cauſſas aut propenſio iſta ad certum bonorum genus confirmata & radicata, aut contra facultas mentem velut in aequilibrio, quoad actus ſaltem externos, immo & interdum internos, continendi aucta & corroborata fuit.

* In libertate voluntatis recte explicanda duo euitanda ſunt extrema: alterum illorum eſt, qui libertatem hominis nimis extendunt, in ſpiritualibus etiam homini gratiae viribus deſtituto, aliquam concedentes libertatem, id quod faciunt PELAGIANI, & qui illorum veſtigia premunt: alterum illorum, qui omnem plane libertatem homini eripiunt, illum in machinam quandam ſeu automaton commutantes, cuius motus omnes & actiones mechanica quadam neceſſitate ex certis cauſſis fluant. Atque hoc magno conatu SPINOZA egit, cuius ethica inter alia eo quoque tendit, vt omnem hominis euertat libertatem. Non enim conſiderandum hominem eenſet, vt qui imperium in imperio naturae exercear, ſed qui in omni etiam cogitationum geneſi, & voluntatis motu, tanquam pars naturae, eius communem ordinem ſequatur, in quo temper vnum determinetur ab altero in infinitum, ſecundum modos quibus corpus afficitur. Hinc *part.* 1. *ethic. propoſ.* 32. docet: *Voluntas non poteſt vocari cauſſa libera, ſed tantum neceſſaria.* Quod ita demonſtrare annititur: *Voluntas, certus tantum cogitandi modus eſt, ſicut intellectus, adeoque (per propoſ.* 28.) *vnaquaeque volitio non poteſt exiſtere, neque ad operandum determinari, niſi ab alia cauſſa determinetur, & haec rurſus ab alia, & ſic porro in infinitum.* Similia habet *part.* 2. *propoſ.* 9. item *propoſ.* 48. *& ſqq.* Fundamentum impiarum iſtarum & abſurdarum hypotheſium, ad illud de ſucceden e ſibi in infinitum, rerum connexione ac dependentia, poſtulatum, tandem redit, quod *part.* 1. *defin.* 2. *& propoſ.* 21. *&* 28. inde probat, quia omne finitum, finitur per aliud eiusdem naturae, adeoque non ex abſoluta natura alicuius attributi fluit, quae aeterna & infinita eſt, ſed quatenus illud aliquo modo affectum eſt. Satis quidem inepte, vt recte pronuntiat B. SCHOMERVS, qui exemplo futilitatem iſtius pſeudo-demonſtrationis aperte oſtendit. *Quae ſubtilitas,* inquit, *ſi in exemplo fiat clarior, eadem eſt, ac ſi diceres: voluntatem v. g. cibi capiendi voluntatem determinatam eſſe, propterea, quia non eſt v. g voluntas lapidis proiiciendi, ideoque non fluere illam cibi capiendi voluntatem ex abſoluta ſeu vniuerſali & abſtracta natura cogitationis, ſed a voluntate aliqua determinata alia, nempe voluntate proiiciendi lapidis, & ſic in infinitum.* Hinc recte addit: *ita coburnata haec geometricae demonſtrationis ſapientia in pueriles reſoluitur inepti as, quibus determinatio rei interna cum externa, & haec cum cauſalitate cauſſae efficientis miſere confunditur.* Nec rectius ſe habet altera SPINOZAE hypotheſis, *part.* 2. *propoſ* 7. ordinem ac connexionem idearum eandem eſſe, ac ordinem & connexionem rerum, *idque ideo, quia cognitio effectus pendeat a cognitione cauſſae,* quod ab eodem auctore *l. c.* demonſtratur. Sed SPINOZAM vna cum HOBBESIO, easdem cum illo ribias inflante, refutauit etiam CLARCKIVS *in orationibus de demonſtratione exiſtentiae & attributorum Dei, prop.* 9. Iungendus his vir cetera doctiſſimus

ctiſſimus PETRVS BAELIVS, qui paſſim de hominis ita philoſophatur libertate, vt eam penitus euertere videatur. Huc ſane tendunt principia quaedam, quorum haud obſcure in ſe ſuſcepit patrocinium. Alterum eorum eſt, quod Deus actiones cauſſae liberae praeuidere non potuerit: alterum, quod actiones omnes ipſi Deo adſcribendae ſint, iuxta ſyſtema, quod vocant, cauſſarum occaſionalium, recentioribus quibusdam philoſophis adprobatum. Per vtrumque ſane, libertas hominis labefactatur. Ex priori enim ſequitur, hominem iam antea ad agendum a Deo fuiſſe determinatum, vt, quid acturus eſſet, praeuidere potuerit. Ex poſteriori autem ſequitur, hominem nihil agere, aut agere poſſe, cum homo qua animam pariter ac corpus occaſionem tantum praebeat Deo, porentiam ſuam in homine exercendi, atque per hunc ceu inſtrumentum quoddam operandi. In ea enim, qui ſyſtema cauſſarum occaſionalium defendunt, verſantur opinione, ob arctiſſimam animae corporisque vnionem, Deum ad certorum motuum praeſentiam in anima certas formare ideas, & rurſus ad praeſentiam certorum actuum voluntatis, certos in corpore motus producere. Quae profecto ita comparata eſt ſententia, vt homini nihil omnino, quod agat, relinquat, & plurima quoque incommoda ad ſummam impietatem ducentia, poſt ſe trahat. BAELIO haec, quae indicauimus, recte tribui principia, etſi ſententiam ſuam ex aliorum mente ſubinde diſputando, callide tegat, euincit vir clariſſimus, IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS in *Manichaeismo ante Manichaeos, ſect.* 3. §. 21. *pag.* 413. qui & in hacce ſententia confutanda ſtudium operamque ſuam haud inutiliter collocauit. conf. §. 22. *p.* 415. *ſeqq.*

§. XX.

Qua libertate poſita, poenae etiam & praemia ciuilia locum habent. Iniuſtum enim ceteroquin foret, punire hominem, niſi in eius poſitum fuiſſet poteſtate, a delictis iſtis grauioribus ſibi temperare. Immo leges quoque fruſtra hominibus praeſcriberentur, ſi in illorum non eſſet poſitum poteſtate, ſuos ad illas componere mores, & a vetitis ſe abſtinere. * Ex quo id etiam conſequitur, legum ciuilium, & quae iis innituntur, poenarum, hanc vim eſſe & efficaciam, in officio vt contineantur homines: emendari inde, niſi per accidens, nequeunt. Nec enim emendatio vera ſperanda, quamdiu homines apparentia bona, pro ſummo bono habent, iisque ſe abripi ad peruerſa quaeuis patiuntur.

* Quod libertate tali, quam explicauimus, in naturalibus, ſeu moralibus & ciuilibus, prout haec ſpiritualibus opponuntur, voluntas gaudeat, variis comprobari rationibus poteſt. ipſa hoc teſtatur ſcriptura ſacra, cum conſilii ſui hominem habere poteſtatem dicit, 2 *Sam. XXIV*, 12. *Actor. V*, 4. 1 *Cor. VII*, 37. ipſaque hoc omnes experientia docet, cum homines, qui aliquid agunt, deliberationes inſtituunt, & ex pluribus obiectis aliquid eligunt. Praeterea, ſi quid eſſet extra voluntatem in nobis, vnde illa determinaretur, vel motus corporis eſſet, quod vult SPINOZA, vel iudicium intellectus, quod ſcholaſtici quidam contendunt cum SOCRATE & PLATONE: at vtrumque perperam dici, neminem oſtendit SCHOMERVS *theol moral. cap.* 4. §. 7. *f.* 103. Ad haec accedit argumentum, a poenis & praemiis deſumptum, quo ad libertatem voluntati aſſerendam, vſi ſunt patres, IVSTINVS martyr. *apol.* 1. *pro chriſtianis pag.* 89. *& apol.* 2. *p.* 137. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 1. *Strom. pag.* 5. aliique. Perperam autem inde colligit PETRVS CHAVVINVS, ac ſi homo irregenitus in ſpiritualibus etiam libertate quadam gaudeat, *lib.* 2. *de relig. natur. cap.* 3. Non enim ea mens veterum eccleſiae doctorum: neque ex hocce argumento illud fluit. Vt poenae & praemia ciuilia locum habeant, ſufficit libertas quoad externa, ſeu quod homo externas ſuas actiones ad leges componere poſſit. Quod ad diuina & ſpiritualia attinet, cuncta illi peccata in foro diuino recte imputantur, etiamſi libertate deſtituatur.

destituatur. Per lapsum enim primotum parentum, posteris eorum omnibus iure meritoque imputatum, homines ipsi in culpa sunt, vt in hocce statu seruituris versentur, & per naturae suae corruptae conditionem non peccare nequeant. conf. quae hac de re dixi in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap.* 2. §. 13.

§. XXI.

Ad Deum itaque dum conuertitur homo, apparentium bonorum peruersus & inordinatus amor magis magisque imminuitur, & ita *seruitus peccati* pro vitae huius conditione tollitur, homoque libertati restituitur; * qua rursus excidit, si, quod fieri potest, rerum mundanarum deliciis inescatus, eas loco Dei, pro summo bono amplectatur & amet. Si quis enim mundum amat, in eo non est amor patris, *1 Ioan. II, 15.*

* Non male nonnulli cum BERNHARDO triplicem *libertatem* statuunt: aliam *a necessitate*, aliam *a seruitute peccati*, aliam *a miseria*. Haec enim si recte intelligantur, hactenus dicta lucem affundere possunt. Libertatem a necessitate, habet homo etiam post lapsum. Libertatem a seruitute peccati, habuit ante lapsum, & eam recuperat post conuersionem. Libertatem a miseria obtinebunt demum fideles post hanc vitam. Sed referre liber ipsa BERNHARDI verba: *triplex*, inquit, *nobis est proposita libertas: a peccato, a miseria, a necessitate. Hanc vltimo loco positam, contulit nobis in conditione naturae. In primam restauramur a gratia. Media nobis reseruatur in patria. Dicatur ergo prima, libertas naturae, secunda gratiae, tertia gloriae, de gratia & lib. arbitr. cap.* 3. Eandem distinctionem dum refert HENRICVS AS. IGNATIO, homo Romanensi ecclesiae addictus, sed satis ingenuus, admodum conqueritur de peruersa ista moralistarum recentiorum agendi ratione, qua libertatem saltem a necessitate defendant, *explosa libertate a seruitute peccati*, (in quantum ea hominibus regenitis competit.) Haec scilicet est libertas, quam homines huius seculi non intelligunt, & parum curant. *Nescio*, inquit, *cur tanta cum animositate nouiores explodant omnem aliam, quam indifferentiae libertatem, tanta etiam contentione Theophilus Raynaudus, Augustus, Antonius Richardus post Molinam persuadere conentur, veram proprieque dictam libertatem necessitati in vniuersum, opponi, non seruituti, ideoque libertatem seruituti oppositam, non veram, sed metaphoricam & improprie dictam libertatem esse, solum e suggestu suadendam, non in scholis & e cathedra tradendam, vtpote non philosophicam, nec principiis Aristotelicis innixam.* Nimirum, qui indolem peccati, intimamque naturae humanae corruptionem non intelligunt, aut cum PELAGIO eleuant, eos mirum non est, liberationem ab hac seruitute non magni facere. Interim recte addit antea laudatus auctor: *quasi vero plura de natura libertatis Aristoteles, lumine naturae assecutus fuerit, quam apostolus Paulus, &c. Quasi non ipse, (quod amplius est) Christus Ioan. VIII. dicat: si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis in ethica amori, seu theologia sanctorum Augustini & Thomae Aquinatis, part.* 2. *lib.* 2. *cap.* 1. *p* 189.

§. XXII.

Extra hominem nihil est, quod eum libertate sua ita priuet, vt necessitate quadam imposita, ad bene vel male agendum, adigat. Qui enim cum Numinis aut concursu, aut praescientia, libertatem hominis consistere non posse existimant, & in Deum & in homines iniurii sunt, nec aut concursus diuini, aut praescientiae rationem intelligere videntur. Concurrit enim Deus cum hominibus aliquid agentibus, sed modo naturae humanae conuenienti. Praescientia autem, quod rebus

rebus praescitis inferat necessitatem, nec ratione, nec exemplo comprobari potest, & praescientiae indoli repugnat, conf. *Es. XLVIII, 8. Deut. XXXI, 20.* *

* Prolixas, quae de concursu Dei, & praescientia eius, num hominum tollatur per eam libertas, instituuntur, disputationes, nunc attingere nolo, quamuis non deessent, quae hac de re dici possent. Erit alibi de hisce ex instituto agendi locus. Quo pacto autem electiones prauae hominum, ex liberi arbitrii abusu profluentes, cum bonitate & potentia Numinis consistere queant, operose explicat GVILIELMVS KING, *de orig. mali, cap. 5. sect. 5. p. 198. seqq.* Digna sunt, quae legantur, sed & expendantur, acrite diiudicentur.

§. XXIII.

Fato praeterea cuidam, qui hominum libertatem subiiciunt, siue sidereum, siue Stoicum sit, quid dicant, nesciunt, & asserunt, quae probare nequeunt, quaeue & rationi & experientiae repugnant. Astrologicae enim artis, praesertim si eo vsque progrediatur, plurimi iam satis exploserunt vanitatem. * Stoicum autem fatum, vel hoc nomine, quod, quid sit, ab ipsis Stoicis explicari non potuerit, & cum hominis libertate Numinis prouidentiam tollat, iampridem proscriptum est a sapientioribus. **

* Legendi hac de re HIERONYMVS SAVANAROLA, *aduersus astrologiam diuinatricem*, IO. SARISBERIENSIS, *lib. 2. Polycrat. cap. 19.* IO. PICVS MIRANDVLANVS, *libris 12. aduersus astrologos*, BENEDICTVS PERERIVS, *lib. 2. commentar. in Geneſin.* PAVLVS MERVLA, *lib. 2. cosmograph. generalis cap. 16.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, *theolog. gentil. lib. 2. cap. 48.* DANIEL BARTOLI, *in operibus moralibus, part. 3. lib. 2. cap. 10.* GISBERTVS VOETIVS, *dissertat. de prophetia*, aliique, add. *dissertatio* nostra *de cultura ingenii, cap. 1. §. 13. seqq.*

** Frustra quidem annitente, omnemque mouente lapidem, IVSTO LIPSIO, vt fatum Stoicum defendat, & per illud ipsam prouidentiam diuinam eos intellexisse euincat, *physiolog Stoicor. lib. 1 dissertat. 11.* Malignitatem fati Stoici ex instituto demonstrat IACOBVS THOMASIVS, *de exustione mundi Stoica, dissertat. 13. pag. 156. seqq.* add. quae dixi *dissert. 2. de erroribus Stoicorum in philos. morali §. 10. & dissert. 3. §. 4.*

§. XXIV.

De libertate voluntatis cum ex dictis constet, nunc & de imperio, quod illi tribuitur, aliquid monendum. Eo vero nomine nihil aliud intelligimus, quam eiusmodi voluntatis potestatem, qua mentis facultates reliquas in vsum suum intendere, & motus quosdam corporis pro lubitu excitare ac determinare potest. *

* Impropriе itaque dictum est imperium, quod voluntati tribuitur. Scholastici multas hic sibi sine necessitate ambages disponunt. Sufficit scire, quod experientia omnes docet, intellectum voluntatis quandoque nutum sequi, itemque motus quosdam corporeos, idque ita sapientissime a Deo esse dispositum, cum ad hominis conseruationem hoc necesse sit, nec plus tamen requiratur. Legendus hac de re ex recentioribus philosophis PHILARETVS, vel quisquis sub hocce nomine latitat, *ethic. lib. 1. cap. 3. §. 8. p. 40. seqq.*

§. XXV.

In intellectum voluntati imperium aliquod competere, iam supra obseruauimus. Neque hoc ita capiendum, ac si voluntas efficere queat,

vt, quod intellectus ita intelligit, hoc ad eius nutum aliter intelligat: vel vt intellectus, quod verum iudicat, falsum iudicare queat, si homini ita visum fuerit. Perinde enim hoc esset, ac si quis existimaret, perceptionem colorum, quae fit oculis, itidem ad lubitum voluntatis mutari posse. Quidquid intellectus verum esse intelligit, id non potest non vt verum cognoscere, siue id velit, siue nolit voluntas. Voluntati hoc saltem relictum, intellectum vt determinet, ad rem quandam accuratius aut segnius, hoc aut illo modo, considerandam: indeque contingere potest, vt ad voluntatis lubitum, non vt decebat, intellectus rem considerando, eam non recte intelligat, sed decipiatur, inducaturue in errorem. Et hinc quodnam etiam in facultatem imaginatiuam, ac memoriam, voluntatis imperium sit, intelligitur. Diiudicare etiam hinc licet, an & quousque ad sententiam quandam, ceu veram, amplectendam, homo cogi queat.

§. XXVI.

In corporis quosdam motus, qui & inde *voluntarii* dicuntur, voluntati potestatem quandam seu imperium competere, ipsa quemlibet experientia docet, quemadmodum contra obscurum valde, quo pacto mens corpus moueat. Rursus tamen & id constat, non competere voluntati imperium in omnes motus corporis. Scilicet, consultum erat ad hominis conseruationem, vt manus pedesque mouere posset pro lubitu: non aeque, vt pro lubitu sistere posset circulationem sanguinis. Et per hanc facultatem mouendi corpus certasque eius partes, externos quoque sensus ad animi corporisque salutem dirigere voluntas potest, minime autem efficere, vt, quod semel sensibus percepimus, non ita percipiamus, vt percepimus. Ad vitam recte instituendam, hoc obseruasse, plurimum refert.

§. XXVII.

Ex bonorum, praesertim apparentium, varietate, non potest non inclinationum magna oriri diuersitas. Hoc enim nomine propensiones istas ad certum bonorum genus, quae alicui per naturam insunt, intelligimus: quae, si per consuetudinem, aliasque causas morales, inducantur, aut si iam insint, confirmentur, corroborenturue, *mores* vocari solent. Liceat enim haec ita distinguere: quamuis ab aliis hoc discrimen non obseruetur, morumque nomen naturalibus etiam propensionibus tribuatur.

§. XXVIII.

Quinam *boni maliue mores* sint, hinc intelligitur. Propensiones enim eiusmodi per causas morales inductae aut confirmatae ad *bonum verum*,

verum, quo nomine κατ' ἐξοχήν Deus ceu *ſummum bonum* venit, & obiecta bono huic ſummo ſubordinata, ſunt *mores boni:* contra propenſiones ad *bona apparentia*, quorum tria ſumma capita, *vtilia, iucunda, decora, 1 Ioan. II, 16.* pro *malis* recte habentur moribus. Hinc vero, quidquid inter actus externos bonorum aut malorum morum nomine venit, originem habet.

§. XXIX.

Actus, in quos propenſiones iſtae tum naturales, tum habituales erumpunt, in bono aliquo appetendo, aut malo auerſando, *affectuum* nomine veniunt, & quidem, cum voluntatem puram hic conſideremus, *mentalium.* A quibus quo pacto mere *corporei & mixti*, ſeu *ſenſuales* differant, aliunde conſtat. *

* Paucis haec attingo, eo quod exquiſitior horum conſideratio ad philoſophorum ſcholas pertineat. Delibanda tamen fuere, vt ordo ſeriesque tractationis noſtrae ſibi conſtaret. Interim vid. GEORGIVS WESENFELDIVS *in georgica animae & vitae, cap.* 2. §. 2. 3, add. VINCENTIVS PLACCIVS *in acceſſionib. ethic. part.* 1. *cap.* 4. §. 9. *ſqq.*

§. XXX.

Mentales iſti affectus, vt in ipſa mente, per obiecti intelligibilis repraeſentationem originem habent, ita ſi vehementiores fuerint, ipſum corpus afficiunt. Caute tamen a ſenſualibus diſcernendi, praeſertim in obiectis ſpiritualibus, quae ſpirituales etiam, adeoque mentales affectus producere debent. Quod ſi ſpirituales cenſeantur, quae tamen a ſenſuum commotione originem habent, ſedulo diſpiciendum, ne per naturae quandam fallaciam decipiamur. De diuiſione & varietate horum affectuum ex iis, quae de ſenſualibus affectibus dicuntur alibi, ſtatuendum.

§. XXXI.

Ad voluntatis naturam declarandam pertinent, quae hactenus diximus, & praemittenda fuere, vt, quae dicenda ſunt, eo rectius intelligantur. Iam ergo, ſi, quo pacto voluntas ſecundum naturam ſe habeat, conſideremus, in ea philautiam ſummam, vitiorum omnium prauarumque propenſionum, venenatum fontem, deprehendimus. Quo nomine neutiquam ſpeciem quandam ambitionis, quam nonnulli ita vocare ſolent, * nec ordinatum ſe conſeruandi ſtudium, ſed amorem ſui ipſius peruerſum intelligimus, quo homo cuncta non ad Deum, vt debebat, ſed ad ſeipſum refert, ſuum commodum, honorem, gloriam, voluptatem, quaerit, adeoque tantum non ſeipſum ceu idolum aliquod adorat. conf. *Deut. VIII, 17. Dan. IV, 27.*

* Duplici ſcilicet ratione vox philautia ſumitur. Interdum namque ſpeciatim, eiusmodi animi vitium denotat, quo homo vana quadam ambitione elatus, ſeipſum aliis omnibus praefert, aut ſe meliorem aliis exiſtimat. Huc illud HORATII refero, *lib.* 1. *ſatyr.* 3. v. 25. *Stultus*

Stultus & improbus hic amor eſt, dignusque notari.

Sed pertinet huc quoque illa φιλαυτίας prauae delineatio, quam tradit GVIL. SALDENVS *diſſert. de philautia*, quae tertia eſt *libri* 1. *otior. eius theolog.* §. 16. Generatim autem philauria, in malam quidem partem accepta, omnem amorem ſui inordinatum ſignificat, prout eum in ſequentibus deſcribemus. Nec inuſitatam etiam apud philoſophos hanc vocis ſignificationem eſſe, vel ipſius ARISTOTELIS teſtimonio, *lib. 9. ethicor. ad Nicomach. cap.* 8. comprobari poteſt; cuius deinceps producemus verba.

§. XXXII.

Etenim quod ad innatum omnibus, non hominibus modo, ſed rebus creatis, ſe conſeruandi ſtudium attinet, id quidem in ſe & abſtracte ſpectatum, nullum inuoluere vitium, conſtat inter omnes. Nulla namque, cur iſtud ſtudium ſe conſeruandi, malum ſit, adferri ratio poteſt. Praeterea, cum non in hominibus, ſed rebus quoque creatis aliis deprehendatur, id a Deo ipſo illis inditum eſſe, vt concludamus, par eſt. * Conſentit ſcriptura. Paulus enim, cum dixiſſet: *qui vxorem ſuam diligit, ſe ipſum diligit*, addit: *nemo vnquam carnem ſuam odit, ſed nutrit ac fouet eam. Epheſ. V, 28. 29.* Et Salomo: *ſtolidus conſumit carnem ſuam. Kohel. IV, 5.* Quod quidem conſeruandi ſeipſum ſtudium, non tantum ad mentem, ſed & ad corpus ſe extendit. ** Corpore enim non minus quam mente conſtat homo, & vtriusque creatorem Deum veneratur.

* Atque hoc eſt, quod CICERO, tum *tertio de finibus*, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris differit, eſſe quaedam *prima naturae*, Graecis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν. Prima ſcilicet naturae vocat, quod ſimul, atque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur, & commendatur, ad ſe conſeruandum atque ad ſuum ſtatum, & ad ea, quae conſeruantia ſunt eius ſtatus diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Hinc etiam, ait, fieri, vt nemo ſit, quin, cum vtrumuis liceat, aptas malis & integras omnes partes corporis, quam easdem vſu imminutas aut detortas habere. Primumque eſſe officium, *vt ſe quis conſeruet in naturae ſtatu &c.* vid. HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis lib.* 1. *cap.* 2 §. 1. Eodem pertinent, quae in medium adfert GVIL. SALDENVS, *l. c.* §. 7. dum probat, φιλαυτίαν vt ſic, id eſt, in ſe & per ſe conſideratam, pro peccato non eſſe habendam. conf. omnino auctor libri: *apologie du veritable amour de Dieu, lib.* 1. *cap.* 1. *p.* 2.

** Id non ſine ratione addimus. Fuerunt enim, qui ſapientem maxime φίλαυτον eſſe debere, pronuntiarent, ſed tantum ratione mentis & felicitatis mentalis: corpus indignum exiſtimantes, cuius habeatur ratio. Quae ſententia ex iſto philoſophorum gentilium, originem mali lapſumque primorum parentum ignorantium, errore, mentes in coelo peccaſſe, indeque in corpora tanquam ergaſtula detruſas, vel certe corpus mentis vinculum & carcerem eſſe, orta videtur. Nos rectiora hac de re ex ſcriptura ſacra edocti, corporis quoque gerendam curam nouimus, ſed ita ne animae inde creetur periculum, iuxta monitum Pauli καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας *Rom. XIII*, 14. add. ARNOLDVS WESENFELDIVS, *in georgica animi & vitae, part.* 2. *cap.* 11. §. 8.

§. XXXIII.

Peruerſus itaque ſaltem, & inordinatus ſui amor, in vitio ponitur. Quo nomine vt intelligatur, quid ſignificemus, primo, quid ordinatus ſui amor ſibi velit, explicandum. Nimirum, cum plurima homini ſe offerant obiecta, quae eum ad ſui amorem alliciant atque impellant, quaedam

quaedam quidem ita comparata ſunt, vt odio potius, quam amore digna ſint: quaedam vero ita, vt amari equidem, ſed certo obſeruato ordine, queant. * Quod enim praeſtantius eſt, in amore praeferendum minus praeſtanti, ratio ipſa omnes condocet. Peruerſe itaque agit qui minus praeſtans antepoſuerit praeſtantiori.

* Non male AVGVSTINVS dixit, virtutem nihil aliud eſſe, quam ordinem amoris. Vt autem amor ordinetur, omnino ad obiecta amoris eſt reſpiciendum. Talis enim eſt ordo amoris, qualis eſt ordo rerum in bonitate. Qua de re ſubinde egregie verba facit Hipponenſium praeſul. *Iuſte*, inquit, *lib. 1. de doctrin. Chriſt. cap. 27. & ſanctè viuit, qui rerum integer aeſtimator eſt: ipſe eſt autem, qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat, quod non eſt diligendum, aut amplius diligat, quod minus eſt diligendum, aut aeque diligat quod vel minus vel amplius eſt diligendum: vel amplius, quod aeque diligendum eſt.* Et *epiſt. 120. ad Honoratum: ſicut bona ſunt omnia, quae creauit Deus, ab ipſa rationali creatura vsque ad infimum corpus, ita bene agit in his anima rationalis, ſi ordinem ſeruet, & diſtinguendo, eligendo, pendendo, ſubdat minora maioribus, corporalia ſpiritualibus, inferiora ſuperioribus temporalia ſempiternis, ne ſuperiorum neglectu, & appetitu inferiorum (quoniam hinc ſit & ipſa deterior) & ſe & corpus ſuum mittat in peius, ſed potius ordinata charitate ſe & corpus ſuum conuertat in melius* Paucis rem omnem complectitur, *lib. de vera religione cap. 48. Ordo amoris eſt, vt potius potiora, & minus minora diligamus.* add. HENRICVS A. S. IGNATIO. *in etbica amoris, lib. 5. cap. 10. p. 243.* Lectu etiam cum primis digna ſunt, quae hanc in rem adfert vir clariſſimus, CAMPEGIVS VITRINGA, *diſſertat. de concupiſcentia recta & laudabili, obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7.*

§. XXXIV.

Inter obiecta itaque amabilia, ceu omnium praeſtantiſſimum, primum merito locum tenet Deus ipſe. Hic enim absque controuerſia ſummum bonum eſt, adeoque ſolus adaequatum & proportionatum obiectum amoris ſummi eſſe poteſt. * Patet idem ex natura illius tendentiae & inclinationis, quae in amore cernitur. Haec enim cum infinita ſit & illimitata, nec vllius rei finitae fruitione impleri queat, ſequitur, Dei ceu infiniti illius boni fruitione eam tantum exſatiari poſſe. Primum ergo inter omnia obiecta amabilia locum tenet Deus: quod & ſcriptura confirmat, quando docet; Deum ſuper omnia amandum eſſe, *toto* ſcilicet *corde, tota anima, & tota mente, Deut. VI, 5. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.*

* Deum eſſe ſummum bonum adeoque ſupra omnia amandum, ex ipſa quoque ratione manifeſtum eſt, multo magis apud chriſtianos, debet poſitum eſſe extra controuerſiam. Sed hac de re deinceps, cum de amore Dei agemus. Nunc id ſaltem addo, quod ipſi gentiles, qui docuerunt, voluntati diuinae in omnibus ita obtemperandum, vt noſtram voluntatem illi ſubiiciamus, omnesque noſtras cupiditates, Numinis voluntati poſtponendas, luculentum huic veritati praebebunt teſtimonium. Talia enim ex iſto principio, quod Deus inter obiecta amabilia primum locum teneat, per pronam conſequentiam fluunt. Plura hanc in rem adfert GVIL. SALDENVS, *diſſert. de philautia* ſupra iam laudata, §. 10. vbi docet, omnem noſtram φιλαυτίαν vtut in ſe licitam, ſapientiſſimo Dei beneplacito ſubmittendam eſſe, adeo, vt ſi ſimul, quod Deus vult, & nos vellemus, obtineri non poſſet, praeferatur, quod Dei eſt, cedat, quod noſtrum eſt. Illicita namque & inordinata eſt illa philautia, in qua Deus primum locum non tenet. Quod ſi Deus, vt par eſt, primum in amore noſtro locum tenet, huic amori cetera omnia cedant, neceſſe eſt.

§. XXXV.

Quod ſi quis contendat, amorem ſui ipſius, primum, ſummum, & centralem eſſe, cum fons & radix ſit omnium propenſionum & affectuum: immo nullum ſine reſpectu quodam ad amantis felicitatem aut beatitudinem, concipi amorem poſſe, illum hoc perpendere iubemus, quod in gradibus amoris aeſtimandis, non reſpectus ille ad nos ipſos, ſed obiecti praeſtantia in cenſum veniat. Adeoque, ſi obiectum amabile praeſtantia ſua & bonitate, omne illud, quod in nobis ipſis deprehendimus, vincat, illud etiam *ſupra nos* amandum. Et ſane, ſi alios homines non infra nos, ſed *aeque ac nos ipſos* amare debemus, *Matth. XXII, 39.* multo magis Deum, ceu ſummum bonum, *ſupra nos* amare debemus. Qui vero, vt hinc ſe expediant, amorem quendam ſine omni ad nos ipſos, aut noſtram felicitatem reſpectu fingunt, naturam *amoris* non ſatis cognitam perſpectamque habere videntur. *

* Fuit & noſtra aetate hac de re diſputatum, ſpeciatim inter MALEBRANCHIVM atque LAMYVM, viros ſcriptis variis, & ingenii praeſtantia, celebres. LAMYVS amorem Dei, in quo vlla noſtrae felicitatis habeatur ratio, impurum pronuntiat. MALEBRANCHIVS contra, amorem ita purum, qui propriae felicitatis nullam rationem habeat, nec eam concupiſcat, eſſe ἀδύνατον, & fruſtra fingi. Immo amorem iſtum ſui, quo quilibet ſeipſum naturaliter amat, aut immenſum illud deſiderium, quo quilibet ad ea, quibus perfectior, felix & beatus reddi poteſt, appetenda, ſertur, naturale & vniuerſale principium omnium animae motuum eſſe contendit: voluntatemque, in quantum amare poteſt, nihil aliud eſſe, quam deſiderium ſolidae & verae illius felicitatis, quod Deus nunquam non hominibus imprimat, vt nos illud ad Deum, ceu finem noſtrum vltimum amandum excitet. Noſtra licet parum referat, quis in hoc certamine ſit ſuperior, MALEBRANCHII tamen rationes, ſi ab admixtis falſis hypotheſibus abſtrahamus, potiores eſſe, res ipſa docet. Amor ille indifferens, quem LAMYVS fingit, repugnat notioni communi amoris, quae omnium fere hominum mentibus inſidet. Amorem ſui etiam generatim ſpectatum, ſi nulla ἀταξία accedat haud illicitum eſſe, antea demonſtrauimus. Rationem praeterea ipſam & experientiam ſibi ſuffragantem habet MALEBRANCHIVS, cum aſſerit, deſiderium felicitatis ſeu beatitudinis homini ita inſitum & innatum eſſe, vt deponi & exui nequeat, omnesque homines in omnibus, quae agant, ſiue bona ſint, ſiue mala, beatitudinem quandam aut felicitatem quaerere. Vnde porro recte concludit, Deum quoque ab hominibus ideo amari, quia in eo ſummam ſuam felicitatem inueniant (qua de re tamen in ſequentibus ex inſtituto) eumque amorem, qui omnis reſpectus ad noſtram felicitatem expers fingatur, ἀδύνατον eſſe &c. Praecipuum, quod huic ſententiae opponi dubium poteſt, hoc eſt, quod hac ratione homo non Deum, ſed ſeipſum, aut ſeipſum, ſupra Deum, amare videatur; ſed huic dubio, quo pacto occurri queat, id vero eſt, quod a nobis in hacce theſi oſtenſum eſt. Eodem fere redeunt, quae MALEBRANCHIVS adfert, vt hocce dubium remoueat. Diſtinguit namque *id quod nos impellit* ad amandum, a *fine*, ſeu *principium* neceſſarium omnis amoris, a *termino*, quem homo libere ſibi proponit, & ad quem ceu ſcopum amor tendit atque dirigitur. Si ergo homo ſeipſum aut ſuam felicitatem pro vltimo fine & ſcopo amoris ſui conſtitueret, improbus hic amor foret, dignusque notari: at hoc ab auctore non aſſeritur, ſed hoc ſaltem, quod id quod hominem ad amandum Deum moveat & impellat, ſit propriae felicitatis deſiderium, quod ab amore nullo modo ſeparari queat. Vid. MALEBRANCHII *Traité de l'Amour de Dieu, en quel ſens il doit etre deſintereſſé.*

interesse. add. ARNOLDVS WESENPELDIVS, *in georgica animi & vitae, part. 2 cap. II. §. 12.*

§. XXXVI.

Si ergo amor sui ab hocce ordine discedat, nec homo Deum supra se, sed seipsum supra omnia diligat, peruersus est, atque prauus. * Et talis est reuera post lapsum omnium hominum sibi relictorum, nec dum conuersorum, amor sui ipsius: qui & cum omnium propensionum, affectuum, actionumque humanarum fons & scaturigo sit, ** eum non immerito vitiorum quoque omnium, voluntati inhaerentium, fontem dici, constat. Adhaerens enim illa philautiae prauitas, non potest non in propensiones omnes, inclinationes, affectus, actus, propagari.

* Nimirum amor in se spectatus ad essentiam voluntatis pertinet: & vt intellectui proprium est, intelligere, cognoscere, iudicare, ita voluntati proprium est, amare. Vt itaque intellectus recte se habet, non, si plane non intelligat, sed si recte intelligat, ita voluntas recte se habet, si recte amet, eo scilicet ordine, quem obiectorum ratio, atque conditio postulat. Praeclare AVGVSTINVS: *ipsa dilectio vacare non potest. Quid enim de quoquam homine etiam male operatur, nisi amor? Da mihi vacantem amorem, & nihil operantem. Flagitia, adulteria, facinora, homicidia, luxurias omnes, nonne amor operatur? Purga amorem tuum, aquam fluentem in cloacam, conuerte ad hortum. Quales impetus habebas ad mundum, tales habeas ad artificem mundi. Num nobis dicitur, nihil ametis? Absit. Pigri, mortui, detestandi, miseri eritis, si nihil ametis. Amate, sed quid ametis, videte: in Psalm.* XXXI.

** Id iam pridem accuratioribus philosophis obseruatum, affectus omnes motusque animi, nihil aliud quam amoris esse modificationes, & eius quidem quo homo seipsum amat. De propensionibus idem constat, adeoque & de virtutibus vitiisque iuxta ea, quae supra §. 28. diximus. Idem egregie quoque confirmat B. SCHOMERVS, *in theolog. moral. cap. 4. §. 27.* cuius verba digna sunt, quae hic legantur: *In omnibus hisce voluntatis affectuumque motibus fundamentalis inuoluitur sui ipsius amor, quo quisque sibi bene esse cupit, qui ita naturalis est, vt sine contradictione negari nequeat. Dum enim quid cupimus vt gratum & acceptum nobis, & auersamur aliud vt ingratum, vtique in illius adeptione aut remotione volumus nostrum gaudium augere, vel animi saltem tranquillitatem seruare. Ita etiam, qui seipsos interficiunt, ea in re finem aut euitationem alicuius mali quaerunt. vid. 1 Sam.* XXXI, 4. *Potest quidem formalis animi motus, intensior esse in aliud quid, quam in te ipsum, etiam vt alii plus cupias quam tibi, vt ametur Deus super omnia, vt non vita tantum pro patre ponatur, sed & cum Paulo & Mose aliorum salutem, suo summo exitio quis optet redimere: in ipso tamen acriore amore, fundamentalis inuoluitur sui ipsius amor, dum id cupis, cuius contemplatio tibi dulcissima est, cuiusque suauitate omnem dolorem alium speres superatum iri. Atque ita semper manet in homine ille nisus, quo sibi in re volita bene esse cupit, &c.*

§. XXXVII.

Talis amor sui, quod grauissimum voluntatis vitium sit, inde quoque liquet, quod voluntatis recta constitutio per eam turbetur, vt per morbum corporis destruitur constitutio, quo minus suas rite edat operationes. Effectus praeterea testatur de causla. Quae enim ex philautia

praua fluunt vitia, & peccata grauiſſima, impietas, ſuperbia, iniuſtitia, auaritia, &c. ſatis teſtantur, arborem bonam eſſe non poſſe, cuius peſſimi extant fructus. Quid vero multis? philautia iſta peſſima eſt idololatria, qua homo loco Dei ſe ipſum colit: prohibita adeo praecepto primo, *Exod. XX, 3.* conf. & *Matth. VI, 24.* Hinc & ad omnes homines, etiam ab externo idolorum cultu maxime alienos, pertinet illud apoſtoli: ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς, *Rom. II, 22.* *

* Legendus hac de re omnino B. IOAN. ARNDIVS de *vero chriſtianismo lib. 4. part. 2. cap. 32.*

§. XXXVIII.

Fontem & ſcaturiginem omnium vitiorum, prauarumque propenſionum, adeoque affectuum & operationum malarum a voluntate dependentium, philautiam prauam eſſe, ex inductione omnium vitiorum moralium patet. * Quemadmodum enim, ex auaritia, voluptatis cupiditate, & ambitione, cuncta mortalium vitia fluunt: ita tria iſta vitia capitalia, nihil aliud ſunt, quam philautiae prauae ſpecies, aut ſi mauis, modificationes, vt ex dicendis conſtabit.

* Ex Ethnicis hoc agnouit ipſe ARISTOTELES, cuius hac de re locus notatu admodum dignus, extat *lib. 9. ethicor. ad Nicomachum, cap. 8.* Proponit ibi quaeſtionem: πότερον δὲ φιλῶν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινὰ, *vtrum ſeipſum maxime amare oportet, an alium quenquam?* Ad quam dum reſpondet, initio obſeruat, vocem φιλαυτίας vulgo in malam partem accipi. *Solent enim*, inquit, *vulgo obiurgari, qui ſui ſunt amantiſſimi, & quaſi ea res cum turpitudine ac dedecore coniuncta ſit,* φίλαυτοι, *i. e. ſui amantes, appellantur.* Hinc concedit, quod homines improbi omnia ex φιλαυτίᾳ agant: *Videturque homo improbus omnia ſui cauſſa agere, eoque magis, quo ſit vitioſior. Itaque eum criminantur & accuſant, quod nihil agit a ſuis commodis & rationibus alienum.* Hinc porro ſubiicit, etſi aliter vir honeſtus ſe gerere videatur, re tamen accuratius conſiderata deprehendi, etiam virum honeſtum ſui cauſſa agere omnia. *Sibi enim quisque*, inquit, *maxime amicus eſt. Quo fit, ut ſibi ſit quisque maxime diligendus.* Quaenam ergo inter virum improbum & honeſtum ſit differentia, prolixe diſputat, nec ſatis ſe hinc extricare poteſt bonus ARISTOTELES. Cuncta eo tedeunt, improbos in rebus turpibus etiam ad ſui commodum reſpicere, illorumque adeo condemnandam eſſe & vituperandam philautiam: virum honeſtum contra, in rebus praeclaris & laude dignis, ad ſeipſum maxime reſpicere. Et hanc minime culpandam eſſe philautiam. *Itaque virum quidem bonum*, inquit, *ſui amantem eſſe oportet. Namque & ipſe ex honeſtis actionibus vtilitatem percipiet, & aliis proderit. Improbum autem ac vitioſum non oportet, & ſibi enim & proximo cuique nocebit, vitioſis animi perturbationibus obtemperans.* Nimirum cum philautia praua vel craſſior ſit, per grauiora vitia ſe prodens, vel ſubtilior, ſub honeſtatis quodam ſchemate latens, illam tantum damnauit ARISTOTELES, hanc laudauit. Subtilioris enim philautiae prauitatem agnoſcere, erat ſupra captum hominis ethnici. Interim id recte agnouit, fontem omnium affectuum, omniumque vitiorum moralium, craſſiorum & ſubtiliorum, eſſe philautiam.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Idem ex ſcriptura ſacra luculenter conſtat. Siue enim primorum parentum lapſum, ſiue lapſorum hominum miſeriam, ſiue eorum reſtitutionem conſideres, cuncta haec euincunt, prauam philautiam malorum omnium, qua voluntatem, fontem eſſe ac principium. Lapſum primorum parentum in eo conſtitiſſe, quod infernalis ſerpentis voci, eſu fructus vetiti Deo ſimiles eos reddendos, docentis, aures praebuerint, & hinc a Deo ad ſeipſos, ſeque ſupra Deum amandos, conuerſi fuerint, conſtat ex *Geneſ. III, 4.5.* A primis parentibus peruerſus ille, ſtultusque amor ſui, in omnes poſteros fuit propagatus. Hinc non eſt inter eos *intelligens, non eſt quaerens Deum, Pſ. XIV, 2. Rom. III, 11.* Qui vero Deum non quaerit, ſeipſum quaerat neceſſe eſt. Quare & cum reſtituendi ſunt homines in priſtinum ſtatum, neceſſe eſt, vt ad Deum conuertantur, *Actor. XXVI, 20.* & conuerſi, ſeipſos abnegent. Philautiae enim prauae vel maxime oppoſita eſt abnegatio ſui ipſius, tantopere commendata, *Matth. X, 37. XVI, 24. Marc. VIII, 34. Luc. IX, 23.* *

* Atque inde etiam eſt, quod fons & ſcaturigo omnis mali in ſcriptura ſacra ſubinde *ἐπιθυμίας* nomine veniat, per quam quando vox in malam partem accipitur, ſi ſpeciatim philautiam prauam intelligamus, a vero non aberrabimus. Sic Paulus *Rom.* VII, 7. ſcribit: *peccatum non cognoui, niſi per legem: τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις, concupiſcentiam enim non cognoui, niſi lex diceret, non concupiſces.* Et *Gal.* V, 16. *dico autem, ſpiritu ambulate, καὶ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, & concupiſcentiam carnis ne perficiatis.* Sic & Iacobus: *εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, poſtea concupiſcentia, poſtquam concepit, parit peccatum, cap. 1, 5.* Quibus in locis concupiſcentiam, non tantum vt peccarum, ſed & vt fontem & originem omnis peccati, proponi, cuiuis paulo accuratius loca iſta conſideranti, patebit. Vox equidem *ἐπιθυμῶν* generatim ſignificat aliquid appetere, poteſtque & in bonam & in malam partem accipi. In bonam partem ſumitur, cum Chriſtus dicit: *amen dico vobis, quod multi prophetae & iuſti ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε deſiderarint videre, quae videtis: Matth.* XIII, 17. item cum Paulus ſcribit *Gal.* V, 17. *caro concupiſcit contra ſpiritum, τὸ δὲ πνεῦμα (ſcil. ἐπιθυμεῖ) κατὰ τῆς σαρκὸς, ſpiritus vero (concupiſcit) contra carnem.* Quando vero in malam vox haec accipitur partem, non tantum ex materia ſubſtrata id facile intelligitur, ſed talibus haud raro epithetis quoque ſcriptores ſacri hanc concupiſcentiam circumſcribunt, quae produnt, ipſos non de omni, ſed de certo quodam genere concupiſcentiae, id eſt, de concupiſcentia praua, loqui. Dicitur namque *ἐπιθυμία τοῦ σώματος concupiſcentia corporis, Gal.* V, 16. *ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, concupiſcentia carnis, Epheſ.* II, 3. *ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, concupiſcentiae ſeductionis, Epheſ.* IV, 22. *ἐπιθυμία κακὴ, concupiſcentia praua, Coloſſ.* III, 5. & hic porro. *conf. 1 Timoth.* VI, 9. *2 Tim.* II, 22. *2 Timoth.* IV, 3. *Iacob.* I, 14. *&c.* Iam ergo ſi quaeras, vnde contingat, vt quaedam concupiſcentia bona, quaedam mala ſit, nihil aliud reſponderi poteſt, quam id inde euenire, quod aliquando homines concupiſcentiam ſeu amorem ſuum in obiectum legitimum, & cum plura obiecta adſunt, debito ordine, non dirigant. Tum enim concupiſcentia vocatur praua. Quod ſi vero circa obiectum legitimum, debitoque ordine, & modo, concupiſcentia verſetur, bona erit atque laudabilis. Atque hoc prolixe & ex inſtituto ediſſerit CAMPEGIVS VITRINGA, in *diſſert. de concupiſcentia vitioſa & damnabili, obſeruat. ſacr. lib 3. cap. 6. pag. 554. ſeqq.* vbi prauae concupiſcentiae obiecta ordine recenſet. Quodcunque autem concupiſcen-

tiae praue obiectum fuerit, fundamenti loco semper adest amor sui, vt ex supra dictis constare potest. Pone, concupiscere aliquem diuitias, agros, domos, praedia, honores, imperium, reliqua, quare haec concupiscit? Quia in his omnibus *suum* commodum, vtilitatem, delectationem, ἰσχὺν, &c. quaerit. Immo si nullus amor, nulla concupiscentia sine amore sui est, sequitur, quod in his quoque omnibus amor sui fundamenti loco ponendus sit. Merito itaque & κατ' ἰσχὺν concupiscentiae, scilicet praue, nomine venit, si fuerit inordinatus. Omnes enim concupiscentiae praue, in amore sui inordinato continentur. Quando itaque in decalogo *concupiscentia praua* condemnatur, *Exod.* xx, 17. *Deut.* v, 21. etiam philautia praua vel maxime, tanquam omnium praua rum cupiditatum mater, condemnatur. Non moramur hic Ebraeorum opinionem, qui praecepto decimo eas tantum prohiberi appetitiones censuerunt, quae & quatenus effectum sortiebantur, & per quas concupiscentes rerum cupitarum compotes euadebant. Quanquam in duplici rursus, qui ita sentiunt, constituti sint discrimine: aliis existimantibus, cogitatione & cupiditate sola non committi peccatum poena dignum, si ea effectum non habeat. aliis concedentibus, sola cogitatione & concupiscentia peccari posse, negantibus tamen, *prauam* hanc *concupiscentiam* animi, in praecepto decimo decalogi prohiberi. Fuisse in hac gente, qui prius asserrerent, ex explicatione decalogi, quam Christus seruator corruptelis Pharisaicis opponit, *Matth.* v. satis patet, & ex KIMCHITO quoque atque ABENESRA obseruauit HVGO GROTIVS ad *Exod.* *cap.* xx. Alii vero licet concedant, cogitatione omnino atque concupiscentia peccari, interdictionem tamen decalogi de *non appetendo*, de illa tantum concupiscentia, quae effectum suum certo sortitur, interpretantur. MAIMONIDIS haec est sententia atque ABENESRAE, quorum haec de re verba refert CAMPEGIVS VITRINGA, *loco* deinceps *citando*. Altera vero harum sententiarum absurda est plane & impia, altera, nullo omnino nititur fundamento. Absurda est ea, quae sola mente & cupiditate peccari negat: ipseque iam seruator hanc Iudaeorum impietatem profligauit, *Matth. cap.* v. *v.* 21. *seqq.* Suntque haud pauci ex ipsis ethnicis, qui eandem damnant. Altera fundamento destituitur, cum nulla ratio afferri quear, cur vox ebraea, quae *appetere* vel *concupiscere* significat, tantum de tali concupiscentia, quae effectum sortitur, debeat intelligi. Immo cum in praecedentibus praeceptis, sexto praesertim & septimo, extra controuersiam talis concupiscentia fuit prohibita. quid necesse erat, illam prohibitionem in praecepto decimo repetere? Est nimirum obseruandum, quod in omnibus praeceptis non tantum actus externi, sed ipsa quoque concupiscentia, ex qua isti actus prodeunt, prohibeatur, iuxta interpretationem ipsius seruatoris: sed cum concupiscentia praua vel actualis sit, vel habitualis seu originalis, & illa iterum vel materialiter, vel formaliter, considerari possit, in decimo quidem praecepto concupiscentia originalis, in nono actualis, formaliter spectata, in reliquis eadem materialiter considerata, prohibetur. Hoc passim a nostratibus theologis ostenditur, neruose autem rem omnem explicat AEGIDIVS STRAVCHIVS in *theologia morali pag.* 320. *seqq.* Hic vero a nobis praeter alios dissentit vir clarissimus CAMPEGIVS VITRINGA, existimans, in decimo praecepto, sub quo nonum etiam iuxta suorum placita, comprehendit, actualem concupiscentiam, directe, indirecte autem saltem habitualem prohiberi. *Leges enim*, inquit, *versantur circa actus. Indirecte tamen prohibetur quoque hoc interdicto concupiscentia habitualis, quatenus actus concupiscentiae vel producunt habitum concupiscentiae vi effectum, vel cum supponunt tanquam causam* i *dissertat. de concupiscentia vitiosa & damnabili, obseruation. sacrar. lib.* 3 *cap* 7. §. 15. Verum cum in reliquis praeceptis, vt diximus, omnis concupiscentia actualis iam prohibita sit, iuxta explicationem authenticam ipsius seruatoris, *Matth.* v. longe rectius statuitur in decimo praecepto ipsam concupiscentiam habitualem, speciatim originalem, prohiberi. Nec simpliciter verum, leges tantum versari circa actus. Et si de humanis concedatur, non aeque concedendum de diuinis. *Vetatur peccatum originis*, inquit IO. CONRADVS DANHAVERVS, *non vt faciamus illud, sed vt non infit, totus contra homo ea sanctitate illustris sit, quam per lapsum amisit: in colleg. decalog. pag.* 956. vbi plura hac de re. Cum ergo concupiscentia originalis in hocce praecepto prohibeatur, ipsam philautiam prauam, quae summatim omnem concupiscentiam malam continet, prohiberi necesse est. Ceterum cum haecce concupiscentia, subinde *concupiscentia carnis*, item *concupiscentia corporis* dicatur,

dicatur, facile in eam ingredi quis sententiam possit, a corpore non ab anima, eius originem reperendam, quod nostrae sententiae vel maxime aduersaretur, sed hac de re ex instituto deinceps dicemus, *ad* §. 79.

§. XL.

Licet autem praua haecce philautia in vitia infinita fere abeat, vt iam supra obseruatum, possunt tamen malae istae, quae ex ea oriuntur, propensiones, ad tria capita, ceu vitia capitalia, philautiae filias, sed reliquorum vitiorum matres, reuocari; auaritiam, ambitionem & voluptatis cupiditatem.

§. XLI.

Tria haecce vitia, rite explicata, pro capitalibus, ex quibus reliqua fluunt, recte haberi, variis luculenter probari potest rationibus. Ad tres namque classes bona ista apparentia, quae philautiam hominis mouent atque determinant, reuocari possunt, diuitias scilicet, honores & ea bona, quae iucunda sunt, voluptatemque hominum excitare apta. Pro obiecti autem conditione, varias esse propensiones hominum, inclinationesque, notum est. Idem porro ex inductione patet, cum nullum sit vitium morale, quod non ex vno trium horum vitiorum capitalium, deriuari queat. Suffragatur experientia: quod aut vnum ex hisce vitiis in homine dominetur, aut quae in eo conspiciuntur vitia singularia, ex horum combinatione resultent.

§. XLII.

Idem praeterea ex diuersa corporum constitutione videtur comprobari posse. Cum enim tria sint hominum, ad certos mores eos disponentium, temperamenta: cholericum, melancholicum & sanguineum, totidem quoque esse vitia capitalia, mirum non est. Phlegmaticum enim cur in censum adeo non veniat, ex dicendis patebit. Quidquid tamen huius sit: cum temperamentum corporis ad animi vitia aliquid conferre dicitur, neutiquam id ita capiendum, ac si ex corporis prauitate animae labes resultet: cum in hac praecipue mali omnis fontem quaerendum esse constat. * Immo incertum, annon animae seorsim atque separatim spectatae, ad certum aliquod bonorum genus specialis sit inclinatio. Haec nobis minime sunt explorata. Si ita res se non habeat, per corporis constitutionem, accedentibus tamen deinceps aliis caussis externis, ad certam propensionem animum determinari palam est: sin vero & anima certas propensiones habeat, aut fortiores euadent, si corporis constitutio conspirauerit, aut debiliores, si non conspirauerit, eodem effectu, qui oriri solet, si caussae diuersas inclinationes producentes, concurrant.

* Dicitur hac de re infra ex instituto *ad* §. 79.

§. XLIII.

§. XLIII.

Idem quoque ſcriptura ſacra confirmat. Luculenta ſunt Ioannis verba: ὅτι παν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμια τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῦ βίυ, ὐκ ἔςιν ἐκ τῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῦ κόσμυ ἐςί. *1 epiſt. II, 16.* Vbi, quin generatim omnia vitia cardinalia complectatur, dubium non eſt, cum diſerte dicat: πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ. Eundem per ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, *voluptatis cupiditatem*, & per ἀλαζονίαν τῦ βίυ, *ambitionem* intelligere, poſitum eſt extra controuerſiam. Auaritiam quoque hac ratione alibi in ſcriptura ſacra deſcribi, conſtat. conf. *Kohel. IV, 8. Prouerb. XXVII, 20.* *

* Ita praeter alios ex noſtratibus hunc locum explicat IO. CONRADVS DANHAVERVS in *colleg. decalog. pag.* 946. cuius verba cum initifice noſtram ſententiam illuſtrent atque confirment, digna ſunt, quae hic legantur: *Concupiſcentia oculorum*, inquit, *eſt auaritia, eius obiecta ſunt aurum, argentum, gemmae, praedia, opes, res curioſae & pretioſae; oculorum dicitur, cum quia ſolos oculos paſcit, tum quia ſolis oculis tenetur, & poſſidetur. Concupiſcentia carnis, eſt guloſitas & luxuria, cuius obiecta ſunt vinum, cibus delicatus, mulier, res venereae: carnis autem, quia hanc titillat, & irritat, & ab hac tenetur ac poſſidetur, vilis, vtpote beſtiis communis, exigua, vtpote cito conſumpta, ſordida, vtpote in ſputa deſinens, in ſtercora, vomitus, vomicas, putredines, febres, dyſenterias, morbos alios: ſuperbia vitae, & ambitio, & faſtus, cuius obiecta ſunt ſuperbae veſtes, palatia, famuli, rhedae, dignitates, magiſtratus, praelaturae:*

Ambitioſus honos, & opes, & foeda voluptas,
Haec tria pro trino Numine mundus habet.

Tres hi ſunt omnium tentationum fontes, quibus prima etiam mater, & Chriſtus tentati, vid. AVGVSTINVS, *lib. 10. confeſſ. cap. 30.* Eandem quoque ſententiam calculo ſuo comprobat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 10. §. 29. n. 3.* & IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Hugonis Grotii l. c.* Si aliorum tria haecce vitia tanquam cardinalia agnoſcentium conquirere teſtimonia vellemus, plurima ſane poſſemus in medium proferre, ſed vnum alterumue delibaſſe ſufficiat. PHILO IVDAEVS, in *explicatione decalogi*, omnia mala eſſe dicit, ἐκ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων, ἢ δόξης, ἢ ἡδονῆς, *ex concupiſcentia aut opum, aut gloriae, aut voluptatis.* Nec procul hinc diſcedit LACTANTIVS, cum *lib. .. diuinar. inſtitution. cap. 5. virtus*, inquit, *eſt, iram cohibere, cupiditatem compeſcere, libidinem refrenare. Id eſt enim, vitium fugere. Nam fere omnia, quae fiunt ininſte atque improbe, ab his oriuntur adfectibus.* Quemadmodum enim per cupiditatem auaritiam intelligit, ira quae irae tribuit, ad ambitionem irae progenitricem praecipuam, pertinent, quod ſubiecta explicatio docet: *Si enim commotionis huius, quae ira dicitur, impetus retundatur, omnes hominum contentiones malae ſopientur, nemo inſidiabitur, nemo proſiliet ad nocendum. Item, ſi cupiditas temperetur, nemo terra marique graſſabitur, nemo exercitum ducet, vt rapiat & vaſtet aliena. Item, ſi ardor libidinum comprimatur, omnis aetas & ſexus retinebit ſuam ſanctitatem, nemo quidquam pudendum aut patietur, aut faciet. Ergo vniuerſa ſcelera & flagitia, his commotionibus virtute ſedatis, ex hominum vita moribusque tollentur.* Si veterum philoſophorum ἀσκήσεις & exercitamenta, quibus vitiorum compeſcere impetum ſatagebant, conſideremus, huc maxime ea fuiſſe comparata intelligimus, vt ambitioni, auaritiae, & voluptatum cupiditati, obuiam itent, quod luculentet, ni fallor, a me demonſtratum eſt, in *diſſertat. de ἀσκήσει philoſophica.* Atque in monaſtica diſciplina, quae in multis cum ἀσκήσει veterum philoſophorum conuenientiam quandam habet, res eodem fere eſt comparata modo, vt rem omnem accuratius contemplantes, facile deprehendent. Caſtitatis etiam, paupertatis

paupertatis & obedientiae id satis comprobant vota, quibus se plerumque obstringere tenentur, qui vitae monasticae se addicunt: quae quidem hisce maxime opposita esse vitiis, patet. Obedientia enim ambitionem, paupertas auaritiam, castitas voluptatem coercere, docet. Si philosophorum porro audire placita lubeat, ipsum sententiae huius patronum inueniemus ARISTOTELEM. Praeter homines enim θεωρητικοὺς seu *contemplationi deditos*, triplex hominum genus constituit, ἀπολαυστικὸν, quod voluptates sectatur, πολιτικὸν, quod ad honores adspirat, & χρηματιστικὸν, quod pro fine habet diuitias. Sententiam ARISTOTELIS eleganter expressit HORATIVS *lib. 1. carm. od. 1.* idque ad *b. l.* pluribus edisserit FRIDERICVS RAPPOLDVS *pag.* 1144. Eodem pertinet, quod vulgo tres classes sententiarum circa summum bonum aberrantium, constitui solent, prima eorum, qui cum Epicuraeis summum bonum in voluptatibus corporis constituunt, altera illorum, qui illud in honotibus quaerunt, tertia denique illorum, qui illud in diuitiis collocant. Quod documento est luculentissimo, in triplici discrimine quoad propensiones praecipuas, homines esse constitutos. Scholastici quidam doctores, speciatim qui THOMAM DE AQVINO sequuntur, septem peccata, vt loquuntur, mortalia constituunt, superbiam, auaritiam, luxuriam, inuidiam, gulam, iram, acediam, seu tristitiam. vid. HENRICVS A. S. IGNATIO in *ethica amoris part. 2. cap. 1. pag.* 579. At commodissime haec ad tria reduci possunt. Superbia enim iram secum coniunctam habet, auaritia inuidiam & acediam, vti luxuria & gula voluptatis sunt filiae. Interim idem auctor recte docet, peccata omnia esse inordinati amoris modos aut effectus. Ceterum ex recentioribus, hanc doctrinae moralis partem de tribus vitiis cardinalibus, quoad rationes philosophicas, omnium diligentissime excoluit, & aliis vt eam excolerent, exemplo praeiuit, CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, tum in aliis scriptis, tum maxime in *ethica*, Germanico idiomate scripta, *part. 2. cap. 7. p. 157. seqq.* add. ex theologis B. IOAN. ARNDIVS de *vero christianismo l. 4. part. 2. c. 33.*

§. XLIV.

Ex philautia praua, vitia haecce cardinalia oriri, iam supra obseruatum est. * Id vero paulo accuratior harum rerum consideratio, vnumquemque facile condocebit. Bonum enim quod amatur, relatiuum est: nec amatur quidquam, nisi nobis bonum vel sit vel videatur, hoc est, respectum ad nos habeat. Iucunda itaque bona ideo amantur, quia nobis voluptatem afferunt: vtilia, quia nobis talia sunt, & ad nostram conseruationem facere videntur: decora, quia iis nos supra alios efferimus. Si in iis omnibus nihil esset, quod ad nostram quandam beatitatem, aut felicitatem, licet apparentem, quidquam conferret, ea quoque non amaremus,

* conf. dicta ad §. 38.

§. XLV.

Nec obstat, quod quaedam ex apparentibus bonis, corpus tantum afficere videantur, cum tamen philautiae sedes in anima sit: sicut quaedam rursus tantum animam afficere videntur. Cum enim mens arctissimo vinculo cum corpore sit vnita, fieri aliter non potest, quam vt quae corpus bene afficiunt, menti quoque grata sint: immo adeo grata sunt, vt posthabitis iis, quae ad eius conseruationem pertinent, vehementissime quandoque mens concupiscat ea, quae cor-

pori grata ſunt. Rurſus tamen & mentis commotiones, praeſertim ſi vehementiores fuerint, in corpus ſe transfundunt, illudque bene afficiunt.

§. XLVI.

Iam ſi vitia haec cardinalia paulo accuratius conſiderare velimus, (quod noſtra magnopere refert, vt quo pacto voluntas ſecundum naturam ſe habeat, intelligamus,) primo loco ſe nobis offert ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ſeu *voluptatis cupiditas*. * Hocitaque nomine non ipſam delectationem, aut voluptatem quandam ſpiritualem, ſed propenſionem voluntatis infinitam, ſignificamus, quo homo vniri cupit cum obiectis, ſenſus internos & externos delectantibus, in quibus tranquillitatem & quietem quaerit, ſed non inuenit.

* Cum *voluptatis* vocabulum diuerſimode accipiatur, ſcilicet pro quauis delectatione, item pro voluptate mentis: hic tamen ſpeciatim pro delectatione ſenſuum, maxime externorum, ſumitur. Cumque ipſa delectatio, ab eius cupiditate diuerſa ſit, *cupiditatem voluptatis*, quam *voluptatem*, dicere maluimus.

§. XLVII.

Propenſionem ſcilicet tum naturalem, tum habitualem intelligimus, quae ſubinde, quoties obiectum eam irritare aptum offertur, nec impedimentum adeſt, in actum erumpit. Actus enim voluptatis in iis etiam deprehenditur, qui ceteroquin voluptati dediti non ſunt. Infinitam eam propenſionem diximus, eo quod ſemper vlterius tendit, nec obiectis, quantumuis multis, & actibus ſaepius continuatis, exſatiari poteſt. Namque *nec oculus videndo, nec auris audiendo, exſatiatur*, teſte Salomone, *Kohel. I, 8.* add. *Prouerb. XXVII, 20.*

§. XLVIII.

Obiectum voluptatis res omnes ſunt, quae ſenſus internos, & externos delectare poſſunt; * quarum vt conſtat, magna eſt varietas. Alii itaque ex voluptati deditis aliis magis rebus delectantur: quidam gulae, alii veneri magis litant: delicias alias alii ſectantur: idque pro varia ratione ſtatus, educationis, conſuetudinis, diuerſimode. Varia hinc & voluptatum genera. Ad internos ſenſus, imaginationem ſcilicet, alia, alia ad externos pertinet, craſſior alia, alia ſubtilior, quaedam palam damnatur, quaedam excuſatur, quaedam laudatur.

* Hinc DIO CHRYSOSTOMVS, *ſerm. 4 de regno p. m.* 91. mores hominum voluptati deditorum eleganter hunc in modum exprimit: *alter vir, & illius viri genius, voluptatis ſacra colit, & illam deam admiratur, & ſingulari cura illam muliebrem deam veneratur, varius & multiplex: odoribus & guſtatu, viſu denique & auditu aliquo iucundo, contactu ſuaui & molli inexplebilis, lauationibus quotidianis, ſaepe etiam vno die geminis, & vnctionibus, non vt morbo alicui medeatur, dat operam.* Quae ex more & conſuetudine veterum dicta, facile ad noſtri ſeculi genium accomodari poſſunt.

§. XLIX.

§. XLIX.

Quietem animi quod in eiusmodi obiectis, homines voluptati dediti quaerant, constat. Philautia enim seu amor sui, postquam verum amoris obiectum, Deum, homo amisit, semper quaerit, in quo adquiescat. Sed quod in hisce rebus constantem & perennem quietem non inueniat, vel ex earum vanitate, inconstantia, labilitate, variisque incommodis, quae continuus earum vsus secum trahit, constat. Vnde voluptas Petro audit: *ἐπιθυμία φθορᾶς, 2 Petr. I, 4* * conf. *Luc. XV, 12. 14. 15. ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, 1 Ioan. II, 17.* conf. & *Luc. XII, 19. 20.*

* Immo gentilium philosophis hoc adeo fuit perspectum, vt homine ingenuo, & sapiente nihil indignius censuerint, quam sectari voluptatem. Hinc de vanitate, lubricitate, foeditate voluptatum, tot illorum extant sententiae, tot declamationes, vt integrum inde facile esset componere librum. Pleraque in compendio exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 12 & 13* Legi merentur, quae EPICTETVS habet in *enchiridio, cap. 56.* & SIMPLICIVS, *comment.* ad *h. l.* item M. AVRELIVS ANTONINVS, *de seipso ad se ipsum, lib. 6. §. 26.* & alibi passim.

§. L.

Quam friuole in officiis erga Deum, seipsos, & alios se gerant, alibi iam obseruatum est. In rebus scilicet ad religionem spectantibus incuriam & negligentiam in inquirenda veritate, in iis obseruare licet; hinc & desidiae amore inueteratos potius retinent errores, * quam vt laborem accurate in veritatem inquirendi, in se suscipiant. Ad ignauiam hancce suam tegendam, quae erroribus suis repugnant, vt noua, ideoque minime ferenda, damnant: sibi contra constantiae laudem, pacis ac tranquillitatis amorem tribuunt. Sed cum in fundamenta rerum non penetrent, ad scepticismum etiam interdum proni sunt: quandoque & ad syncretismum, si vitae iucunde & tranquille transigendae magis conducere putent, diuersas conciliare opiniones, ad minimum dissentientes tolerare.

* Quadrat in eiusmodi homines plane illud CORNELII TACITI: *subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, & inuisa primo desidia, postremo amatur*, in *vita Agricolae cap. 1.* Ceterum rem ipsam, quo pacto ignauia incredulitatis, adeoque errorum grauissimorum in religione, sit caussa, pluribus edisserit IOAN. CLERICVS, in libro Gallico, *de incredulitate, part. 1. cap. 6. p. 103. seqq.*

§. LI.

In cultu Numinis, quo pacto se gerant homines, *quorum Deus venter est, τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες*, facile coniicias. Languidi in eo sunt, remissi, inconstantes. Reuera Deum non colunt, sed in cultu, quem verum esse sibi persuadent, haec illorum est indoles: impetu quidem interdum ad preces, aliasque cultus diuini partes, aut hypocriticam vitae emendationem rapiuntur, at mox iterum in deteriora ruunt,

praeſertim ſi occaſio indulgendi genio, illis ſe offerat. Hinc illud Petri in eos quadrat: κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα· καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου, *2 Petr. II, 22.* Aſpera quaedam & duriora pro Numinis cultu ſubire plane detrectant, ἐχθροὶ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ, *Phil. III, 18.* Cultus tamen externi obſeruantes ſunt, praeſertim ſi voluptatem afferat, ad aliorum etiam hac in re mores & conſuetudinem facile ſe componunt, maxime ſi illorum referat, ne pro impiis habeantur.

§. LII.

In officiis erga ſeipſos, propenſionis iſtius prauae turpitudo non minus ſe prodit. Eo namque vnice intenti ſunt, vt delectationem qua ſenſus, internos & externos, ſectentur, * vitamque iucunde & ſuaviter tranſigant. Quem iſtorum hominum characterem ſcriptura paſſim deſignat. conf. *Eſ. XXII, 13. LVI, 12. 1 Cor. XV, 32. Sap. II, 6.* Vigilantiae porro & laborum, praeſertim diuturniorum, ſunt impatientes, Cretenſium inſtar, γαστέρες ἀργαί, *Tit. I, 12.* incurii externorum, inconſtantes, emaces, & ad profuſionem proni. ** Dum corporis nimiam, animae nullam curam habent, *** praeſentibus adeo intenti, vt neglectis futuris, per ſummam imprudentiam morbos, infamiam, paupertatem, aliaque mala, & incommoda infinita, ſibi attrahant. conf. *Proverb. X, 4. XIV, 23.* Paucis, de omnibus dici poteſt, quod de vidua voluptati dedita Paulus pronuntiat: ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε, *1 Tim. V, 6.*

* Inter obiecta externa, quae voluptatem pronocant, cum ea emineant, quae ad libidinem, aut intemperantiam homines irritant, factum inde, vt luxuria, ſeu libido, & gula, ceu eminentiores voluptatis ſpecies vulgo deſcribi ſoleant, vt ſupra ad §. 43. obſeruauimus. Et in hisce ſane voluptatis cupiditas, maxime ſe prodit, & quidem craſſiori quadam ratione: ideo tamen non inſuper habenda obiecta, circa quae voluptas ſubtiliori quodam modo verſatur. Quod libido hominem voluptati deditum praecipue prodat. DIO etiam CHRYSOSTOMVS indicat, dum eiusmodi hominum & huncce characterem conſtituit: *imprimis rei venereae cupiditate furit, & ſunt hoc genus permulta alia flagitia, de quibus reticere ſatius eſt, in quibus ille eodem modo volutatur &c. l. c.* ſcil. *orat. 4. de regno p.m* 92. Quod vero ad exceſſum in cibo ac potu attinet, homines voluptati dediti, circa qualitatem potius, quam circa quantitatem, quanquam circa hanc quoque, peccare, aliis obſeruatum eſt.

** Recte CICERO: *omnino duo ſunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & viſcerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam ſint reliſturi omnino: de officiis lib. 2. p. m. 341.* editionis Rachelianae.

*** Id DIO CHRYSOSTOMVS ita effert, quod *in ipſum corpus ſaltem deiectos oculos gerat, animum vero & res, quae animo ſubiectae ſunt, non curet quicquam, l. c. p. 97.*

§. LIII.

Vt vero ſibi ipſis maximopere noxii, ita aliis quoque graues ſunt eiusmodi homines. Ad miſericordiam equidem, & humanitatis quaedam officia proni ſunt, nec ex inſtituto temere quenquam laedunt,

laedunt, cum committere nolint, ex quo moleſtia ſibi creari queat. Vnde variarum virtutum, ſed apparentium, προφασις. Sibi ipſi tamen ita conſulere, vt in aliorum hoc cedat damnum, religioni ſibi non ducent: eamque ob cauſſam & iuſtitiae facile migrant limites, fidem fallunt, pacta violant, mentiuntur, loquacitate ſua multa miſcent, & turbant. Ad apertas & manifeſtas iniurias non lacesſiti, non facile deſcendunt: petulantia tamen ſua facile laceſſunt alios, ad dicteria, & ſarcaſmos proni: aliis tamen, ſi laeſi fuerint, condonant haud difficulter, veniam prompte dantes, quam ipſi rurſus, ſed haud raro fruſtra, expectant ab aliis. Ad amicitiam, praeſertim cum ſui ſimilibus impetu quodam feruntur, quam eadem tamen facilitate abrumpunt.

§. LIV.

Quod ſi in ſtatibus certis conſtituti ſint, nihil profecto praeclari ab iis expectari poteſt. Ad imperandum aeque ac ſeruiendum parum ſunt idonei, ad hoc tamen minus, quam ad illud. Patre, marito, domino, principe, voluptatibus dedito, ad regendos liberos, vxorem, familiam, ſubditos, quid ineptius? Nec ipſi facient, quae officii erunt, nec ab aliis auctoritatis plerumque deſtituti, vt quae ſui officii ſunt, faciant, impetrabunt. Conniuentia, indulgentia, lenitas nimia, immorigeros reddet omnes imperio illorum ſubiectos. Doctorum vero, praeſertim eccleſiaſticorum, quo pacto rite fungentur munere? quippe quos τύπους τῆς ποιμνίου eſſe decet. *1 Petr. V, 3.* Inferiores vero ſi ſint in hiſce ſtatibus, ductum quidem ſuperiorum haud grauatim ſequentur, nec temere mordebunt frenum, ob ignauiam tamen, voluptatumque ſtudium, tarde ſatis aut peruerſe iuſſa ſuperiorum exequentur, eruntque ſpecialiori quadam ratione non ποιηταὶ, ſed ſaltem ἀκροαταὶ τοῦ λόγου, *Iac I, 22.* Decori quae apud eos ratio, iam alibi dictum. *

* *Element. philoſ. practi. part. 1. cap. 3. §. 67. add.* DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.*

§. LV.

Alterum, quod conſtituimus vitium capitale, *ambitio* eſt. * Quod licet diuerſimode vſurpetur nomen, nos tamen eodem propenſionem voluntatis infinitam intelligimus, qua homo ea omnia, quibus aliis praeferri, ſeque ſupra eos euehere poteſt, appetit, ſeque cum iis vnire cupit, ita vt in eiusmodi rebus animi quietem quaerat, ſed non inveniat.

* Diuerſimode vox *ambitionis* ſumitur. Sunt enim qui ſpeciatim per ambitionem intelligunt inordinatum appetitum honoris aut dignitatis, vt ſi quis ambiat munus, quod rite adminiſtrare nequit, vel honores, quos non promeretur. Sed a nobis in generaliori ſignificatione accipitur, pro ſtudio prauo quocunque modo prae aliis eminendi. Dici itaque & *ſuperbia* poteſt, ſumpta & hac voce in generaliori ſignificatione, prout fere a THEOPHRASTO deſcribitur, quod ſit aliorum omnium praeterquam ſui contempus, in *charac-*

cteribus morum, p. m. 65. Vbi recte ISAACVS CASAVBONVS ad *b. l. p.* 353. monet, duo omnino mala ſuperbiae inesse, *vanam de ſua praeſtantia opinionem, & deſpectum aliorum.* Etenim ſi non vtrumque, prius ſaltem malum in omni eſt ambitione. Quae cum ita ſint, honorem, gloriam, laudem, potentiam, & omnia, quibus aliquis prae aliis eminere & excellentior eſſe ſolet, ad obiectum ambitionis referimus. Nec male ex ſcholaſticis nonnulli ambitionem ſeu ſuperbiam definiunt, *per inordinatum appetitum propriae excellentiae.* vid. HENRICVS AS. IGNATIO in *ethica amoris, lib.* 10. *part.* 2. *cap.* 2. *p.* 580. *ſeqq.* Ceterum tractationi huic de ambitione, inſeruiunt praeter DIONEM CHRYSOSTOMVM, *liò.* 4. *d. regno p.* 99. *ſeqq.* THEOPHRASTVS in *ebai acteribus morum, cap.* de *contumacia* ſeu *ferocia, p.* 45. & *cap. de oſtentatione, p.* 62. item *cap. de ſuperbia pag.* 65. & ISAACVS CASAVBONVS, ad *haec loca.* LVDOVICVS MOLINAEVS, in *morum exemplari, p.* 120. item 124. *ſeqq.* ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecimine ethices hiſtoricae, cap.* 8. & 9. *p.* 472. *ſeqq.* Licet enim non vbique rem acu tetigerint ſcriptores, ad naturam tamen indolemque ambitionis rectius intelligendam, plurimum conferunt.

§. LVI.

Animi propenſionem, & quidem infinitam ſeu inſatiabilem eſſe ambitionem, conſtat. Adeo enim gloriae, laudis, imperii, cupiditas exſatiari nequit, vt eum quo potiti ſunt honoris & imperii gradum, occaſionem ſaltem vltra tendendi, eſſe exiſtiment, nec mundus imperandi cupidine lymphatis, ſufficiat.

§. LVII.

Obiectum ambitionis varium equidem eſt & multiplex. Plurima enim ſunt, in quibus ἐξοχὴν quandam, & praeſtantiam, prae aliis quaerunt. Interdum eam in rebus plane ludicris, veſtimentorum certo genere, corporis robore, formoſitate, titulis, &c. quaerunt. Alii ſpecie paulo honeſtiore eam in variis animi dotibus, ſcientia, eruditione, ſimilibusque quaerunt. Hinc illud apoſtoli; *ſcientia inflat, 1 Cor. XIII, 1.* Alii aliud quid arripiunt, quo ſe meliores praeſtantioresque aliis credunt. Praecipua tamen ambitionis obiecta, ad duas claſſes, *gloriam & potentiam*, reuocari poſſunt: vnde duas nonnulli ambitionis ſpecies, *cupiditatem gloriae, & potentiae*, conſtituunt. Ex obiectorum itaque conditione alia ambitio *inepta* eſt & *ridicula*, circa rem ludicram, leuem, nullius momenti occupata: alia vero grauius aut honeſtius, vulgi ſaltem iudicio, habet, ſed ea rurſus, ſi modum, quo hocce vitium ſe exſerit, ſpectes, vel *craſſior* eſt, vel *ſubtilior*, aliosque gradus habet. *Spiritualis* ambitio, itidem ab obiecto ſpeciali denominationem ſortita eſt.

§. LVIII.

Altiora nimirum ſemper cogitant & cupiunt eiusmodi homines. * Quod eſt ὑψηλοφρονεῖν, oppoſitum τῇ ταπεινοφροσύνῃ *Rom. XI. 20. & XII, 16. 1 Tim. VI, 17. Eſ. XIV, 13.* Inde τετυφωμένοι dicuntur, *2 Tim. III, 4.* Vti humor in corpore ſupra quam oportet egreditur, & loco

ſuo

ſuo excedit, ita ſuperbia intumeſcere facit animum, hinc & corpus quoque. Ideoque elatio cordis dicitur, *Deut. VIII, 14. XVII, 20. 2 Reg. XIV, 10. Ezech. XXVIII, 1.* quae elatio ſuper alios, quamcunque ob cauſſam fiat, coniuncta eſt cum contemptu aliorum. Exemplo ſunt, qui *Luc. XVIII, 9. ſibi ipſis confidebant, quod eſſent iuſti*, adeoque aliis ſe praeferebant, ſed & *contemnentes alios.* vid. & *verſ. 11.* Vtrumque & Paulus coniungit, *Gal. V, 26.* ne ſitis *κενόδοξοι alii alios prouocantes.*

* Eleganter DIO CHRYSOSTOMVS: *Hic natura ſua* (de ambitioſo homine loquitur) *neque aquilis, neque gruibus, nec vlli volatilium generi, ſed ſi quis aequiparare velit, illi vehementi, & praeter naturam concitato volatui Icari ſimillimus, &c. l.c.*

§ LIX.

In obiectis iſtis, quibus ſe aliis praeſtare credit, animi quietem homo ambitioni deditus quaerit. Felicem ſe futurum exiſtimat, ſi hunc aut illum honoris gradum conſequi poſſet. Eo ſi potitus fuerit, nihil minus quam felicem ſe cenſet, ad altiora adſpirans. Pericula, labores, incommoda, quae honores, gloriamque & potentiam comitantur, ſatis oſtendunt, quam parum quietis in his omnibus inueniatur, conf. *Actor. XII, 21. 22. 23.* *

* Ea omnia, quae homines ambitioſi concupiſcunt, adeo vana, inania, inconſtantia eſſe, vt indigna ſint, quae homo ſapiens quaerat, tanto conſenſu gentilium quoque docuere philoſophi, vt ingentia hac de re ex illorum teſtimoniis confici volumina queant. Id vero documento eſt certiſſimo, fruſtra in eiusmodi obiectis animi quietem veram & perennem quaeri. Id quod experientia quoque facile quemuis condocebit. Philoſophorum veterum hac de re teſtimonia diligenter collecta exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 8.* Lubens conceſſerim, multos hic ſuae diſciplinae migraſſe leges, nec ſemper ex animi ſententia locutos: multos contra ambitionem gloriaeque cupiditatem ſtrenue declamando, ſapientiae & eloquentiae quaeſiuiſſe laudem. Sed veritati tamen perhibuerunt teſtimonium, ea ſe credere vera prae ſe ferentes, quae experientia ipſa vera eſſe dictitat, & quae ſi falſa dicere voluiſſent, contra rationem & experientiam pugnando, omnem ſapientiae laudem apud homines ratione vel minimum vtentes, amiſiſſent. Tanta veritatis vis eſt, vt ſi vel maxime affectus aliud quid ſuadeat, contra veritatem tamen & expetientiam aliquid proloqui, merito erubeſcant ſanae mentis hominis.

§. LX.

Hinc in officiis erga Deum, & iis quidem, quae ad rectum de Deo rebusque diuinis ſenſum pertinent, ita ſe gerit homo eiusmodi, vt ad extremum haud difficulter impietatis gradum ſe adduci patiatur. Singulares namque de rebus diuinis ſententias aut ipſi inueniunt, aut ab aliis inuentas facile amplectuntur, & ſectantur, vt ſupra vulgus ſapere videantur. * Immo eousque ſubinde progrediuntur, vt res manifeſtiſſimas, ipſamque Numinis exiſtentiam in dubium vocent, & quandoque, praeſertim ſi periculum abſit, publice propugnent, ne quid ſcilicet cum vulgo, hominibusque ſua opinione ſtupidis, & imperitis,

tis, commune habere videantur. Sectarum praeterea & haereſeon hinc prodeunt conditores, ** cum ad nouas opiniones non minus inueniendas aut amplectendas, quam acriter & pertinaciter defendendas, proni ſunt. Id quod Paulus iam docuit: *ſi quis diuerſam tradit doctrinam, neque ſanis verbis domini noſtri Ieſu Chriſti inhaeret, & doctrinae, quae eſt ſecundum pietatem, τετύφωται, inflatus eſt. 1 Tim. VI, 4.* Promtus idem eſt, ad haereſeos notam aliis, etiam innocentibus inurendam, ſi ſuae auctoritati & exiſtimationi ſe hac ratione conſulere poſſe, exiſtimet. Pruritus namque alios vellicandi, contradicendi ſtudium, pertinacia in ſententia ſemel arrepta ſtrenue defendenda, & alia eiusdem commatis vitia, funeſta maximopere eccleſiae, & diuinae veritati noxia, huic hominum generi, fere propria ſunt.

* Eiusmodi hominibus ſymboli loco eſt illud LVCRETII:

Nil dulcius eſt, bene quam munita tenere,
Edita doctrina ſapientum templa ſerena,
Deſpicere vnde queas alios, paſſimque videre
Errare, atque viam palantes quaerere vitae,

de rerum natura, lib. 2. p. m. 36. ex edit. OBERTI GIFANII. Legi etiam merentur, quae eleganter hac de re diſſerit IOAN. CLERICVS, de *incredulitate, lib. 1. cap. 2. p. 30. ſeqq.* Poteſt autem ambitio & alia ratione erroribus occaſionem praebere, dum homines veritatem ab aliis prolatam ſub examen reuocare dedignantur, adeoque in erroribus ſuis permanent. Id multis philoſophorum gentilium circa religionem chriſtianam contigiſſe, nullus plane dubito.

** Non equidem abnuo, poſſe & aliis quem induci cauſſis, vt errorem quendam eligat aut defendat: at ratius illud fieri experientia docet. Immo in aliorum potius militabunt caſtris, quam ſectae caput conſtituent, qui alia, quam ambitione, ad hoc inducuntur cauſſa. Noſtrae ſententiae PAVLVS Apoſtolus ſuffragatur, vti oſtenſum. Idem patribus paſſim, veteribusque eccleſiae doctoribus, obſeruatum. IVSTINVS MARTYR, vel quisquis eſt auctor *quaeſtion. & reſponſ. ad orthodoxos*: δῆλοι ἐσμὲν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἡ ἀντιταθήκας τῶν ἀιρεσιαρχῶν, πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἰσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. *Manifeſtum eſt, omnes haereſes occaſionem habuiſſe ex ambitione, & mutua inuidia haereſiarcharum, qu. 4. p. m. 394.* Conſentit CHRYSOSTOMVS: ἐκ τῦ μὴ φιλεῖσθαι ἀλλήλυς τὰς ἑαυτῶν, ἐφθόνουν ἐυδοκιμῦσιν, ἐκ δὲ τῦ φθονεῖν ἐφιλάρχυν, ἐκ δὲ τῦ φιλαρχῶν αἱρέσεις ἔτεκον. *Quoniam fratres ſuos non diligebant, inuidiae ſtimulis exagitabant bene audientes; ex inuidia dominandi libido oriebatur; ex dominandi vero libidine, haereſes natae ſunt, hom. 2. in 1 ad Timoth. tom. 4. p. 255.* Breuius THEOPHYLACTVS: φιλαρχία τῶν αἱρέσεων μήτηρ: *dominandi libido haereſeon mater eſt,* in *cap. 5. ad Galatas, pag. 483.* conf. & ISIDORVS PELVSIOTA *epiſt. 56. lib. 4. pag. 441.* & qui ex inſtituto hocce argumentum tractauit, B. IO. GVIL. BAIERVS, peculiari *diſſertat.* de *ambitione haereſium cauſſa.*

§. LXI.

Cultum Numinis in ambitionis ſuae inſtrumentum callide convertunt, exemplo Ieroboami, *1 Reg. XII, 28. 29.* Internum, niſi forte in ſtatu legali & hypocritico ſubtiliori conſtituti fuerint, parum curabunt. Externum rebus ſuis ſcite attemperant. Si ſcilicet expedire ſibi credant, pro piis deuotisque haberi, eum ſummo ſtudio oſtentant, vt cautos etiam quandoque decipiant homines, iisque tales ſe eſſe perſuadeant, quales videri cupiunt. §. LXII.

§. LXII.

Temperantia, laborum tolerantia, parſimonia, fortitudo & conſtantia, magnam quidem excellentium virtutum ſpeciem in officiis erga ſeipſum, praebent: at in iis, qui ambitioni litant, virtutes ſaltem ſunt apparentes, ſplendidaque, ſi dicendum, quod res eſt, vitia. * Animi potius quam corporis curam gerunt, ſed vt ad magna quaeuis, praeclara, excelſa, apti ſint. Ad iracundiam praeterea procliues ſunt, audaces iidem, & ad profuſionem proni, ſi ad gloriam vel laudem hoc facere putent: tempore denique & opportunitate vti norunt, nullam temere elabi ſibi permittentes.

* Id praeter alios recte etiam docet, pluribusque comprobat, ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecimine ethices hiſtoric. cap.* 8. *n.* 5. *Labores*, inquit, *ferre ac pericula ſuſcipere, nemo illorum erat, qui non libenter vellet, aut ſemel ſuſceptа indefinenter non poſſet ſuſtinere.* Quod ad iram proni ſint eiusmodi homines, & in omnem audaciam prompti, idem auctor condocet.

§. LXIII.

Erga alios iniquisſimi ſunt mortalium: * ſibi omnia, reliquis nihil tribuentes: ipſi imperare cupientes, dura ſeruitutis lege aliis impoſita. Interdum equidem, cum generoſiores videri volunt, alios non temere laedunt: at ſi praerogatiua quaedam & ἐξοχὴ quaerenda, graviſſimis alios afficere iniuriis, eosque mente, ore, facto laedere, contemnere, deprimere, vexare, fidemque fallere datam, ſibi non ducent religioni. Diſſimulatores iidem ſunt, ** ingrati, ad quiduis patrandum, modo imperii, augendaeque aut gloriae, aut potentiae cauſſa fiat, parati. Metui etiam malunt, quam amari, quod metus potentiae & imperii quaedam ſit confeſſio. Amicitiam, vt rebus ſuis expedit, ineunt, initamque, quamdiu hoc ſibi conducere putant, ſeruant, conſilio & hic cuncta potius, quam impetu aut affectu, agentes.

* Paucis cuncta complectitur DIO CHRYSOSTOMVS: *ſint igitur, vt quam breuiſſime dicamus mores eius, contentionis ſtudium, ſtultitia, faſtus, arrogantia, aemulatio, & quae his agreſtibus perturbationibus vicina ſunt maxime l. c.* Ad ſocietatem itaque etiam colendam vel maxime ineptos eſſe eiusmodi homines, alii oſtendunt. Inter ſocialitatis enim leges haud profecto vltima eſt, ne quis ſine ratione, & temere ſe praeferat aliis, qua de re ſuo loco dicetur. Ex veteribus philoſophis idem agnouit, docuitque ARISTOTELES, *Rhetoric. lib.* 2. *cap.* 17. vbi non paruam aut vulgarem, ſed immodicam iniuſtitiam eiusmodi hominibus tribuit. Sunt, ſecundum eius ſententiam, non μικροδίκαιοι ſed μεγαλάδικοι.

** Hoc ita exprimit SALLVSTIVS: *ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit, aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua habere: de bello catil. cap.* 10. Eodem pertinet quod idem de amicitia horum hominum dicit: *amicitias inimicitiasque, non ex re, ſed ex commodo aeſtumant, magisque vultum, quam ingenium bonum habent.*

vanitate quoque diuitiarum teſtantur, quam & prae reliquis SENECA ſaepius ſibi aliisque in memoriam reuocat. Speciatim & *lib. 6. de beneficiis cap.* 3. egregie hac de re verba facit, ad beneficentiam ſuos hoc argumento adhortans, quod diuitiae incertae ſint, beneficiorum contra memoriam nullus temere caſus tollat. *Omnia iſta*, inquit, *quae vos tumidos & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt, veſtrae fragilitatis, quae ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quae ex alieno ſanguine raptu veſtro defenditis propter quae claſſes, cruentaturas maria deducitis, propter quae quaſſatis vrbes, ignari quantum telorum in aduerſos fortuna comparet, propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii, foederibus, inter contendentes duos, terrarum orbis eliſus eſt*, NON SVNT VESTRA. *In depoſiti cauſſa ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis iſta, aut hoſtilis animi ſucceſſor, inuadet*; &c.

§. LXX.

In officiis erga Deum, & quidem ſi primo rectum de Numine ſenſum ſpectes, ad idololatriam & ſuperſtitionem, erroresque quosuis grauiores, quos a tenera aetate imbibit, pertinaciter retinendos, procliuem admodum eſſe auarum, & ratio & experientia dictitat. Iudicii defectus, rerum creatarum amor immodicus, quo facile inducitur, vt his aliquid diuini ineſſe credat, domeſticarum rerum cura, quae accuratius in veritatem inquirere non permittit, ad hoc conſpirant.

§. LXXI.

Deum non colit auarus, ſed Mammona, *Matth. VI, 24.* Nummum aeſtimat pro numine. Hinc *idololatra* dictus, *Epheſ. V, 5. Coloſſ. III, 5. Matth. XIX, 22. Iob. XXXI, 24. Pſ. LXII, 11.* Scilicet, licet Deum verum, cultu etiam interno colere ſibi videatur, peruerſe tamen hoc facit, * vt fortunarum ſcilicet ſuarum ab eo impetret incrementum, ſimilesque ob cauſſas. Ideoque & cultui externo admodum addictus eſt, in ſtatu legali ſi non crasſiori, ſaltem ſubtiliori, plerumque conſtitutus. Cupiditas ſubito diteſcendi, ad magiam, ſimiliaque crimina, facile eum inducit. *1 Tim. VI, 9.*

* Superſtitio itaque auaris eſt propria. Hanc namque recte THEOPHRASTVS per δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticuloſum erga numen affectum*, definit, in *characteribus morum p. m.* 47. conf. & CASAVBONVS ad *h. l.* Nimirum, merus bona ſua amittendi, aut ne fine ſperato excidat, votique non reddatur compos, hominem auarum ad cultum Numinis ineptum, impellit. Quadrant huc vota & preces hominis auari apud HORATIVM:

-- -- -- O! ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum,
O! ſi vrnam argenti fors qua mihi monſtret, vt illi
Theſauro inuento, qui mercenarius agrum,
Illum ipſum mercatus, arauit diues amico.

ſatyrar. lib. 2. ſatyr. 6. v. 8. ſeqq. Eundem in modum & DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.* auarum inducit. *Deos ipſos non amplius eſſe putantem, niſi ei maximos & complures theſauros patefecerint, aut mortes afferant amicorum, & cognatorum, ex quibus haereditates ſubſequantur.*

§. LXXII.

In officiis erga ſeipſum, virtutum quarundam, ſed apparentium ſpeciem in eo deprehendas, laborum patientiam, voluptatum contemptum,

temptum, parſimoniam, & alia. Scilicet, auaritia ipſa illi parſimonia eſt; labores & vigilias tum ſubire paratus eſt, ſi id ad rem faciendam neceſſarium credat; a voluptatibus tum demum ſibi temperat, cum ſumptibus parcit. * Interim nec animae nec corporis curam gerit, prodigus vtriusque, cum opes vtrique praeferat: meticuloſus idem, inconſtans, ad praeclara quaeuis & egregia ineptus, abiectus in aduerſis, deſperabundus interdum, & ad violentas ſibi ipſi inferendas manus, pronus.

* Id DIO CHRYSOSTOMVS *l.c. p.* 88. ita exprimit; *imprimis pecuniae inexplebili cupiditate ardet, & eius conquirendae praeclarus eſt artifex, eamque noctu dieque perſequitur, per omnes eius vias, ceu luna decurrens &c.* add. & ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecim. ethic. hiſtor. cap.* 3. *pag.* 204. & 212.

§. LXXIII.

Erga alios inhumanus eſt, immiſericors, calumniator, inuidus, fraudulentus, perfidus, litigioſus, beneficia nec in alios conferens, nec in ſe collata, grato animo agnoſcens, ad amicitiam prorſus ineptus. Immo nullum ſcelus eſt, in quod auaritia hominem incitare nequeat, & protrudere. * Hoc vel ludae proditoris exemplo conſtat. *Matth. XXVI, 15.* Hinc furta, ſacrilegia, *Ioſ. VII, 1. Actor. V, 1.* caedes, proditiones, & omne malorum genus.

* Conſentiunt in eo fere omnes, ethnici pariter ac chriſtiani, non temere peſtiſerius aut perniciosius vitium eſſe, auaritia. SALLVSTIVS: *auaritia fidem, probitatem, ceteraſque artes bonas ſubuertit: pro his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere, edocuit:* in *bello catilinar. cap.* 10. Auarum itaque, velut peritus pictor ita delineat DIO CHRYSOSTOMVS *l.c. p.* 87. *nunquam ridet* (in eo fallitur) *nunquam facilem ſe praebet, in omnes ſuſpicioſus eſt, improbos cunctos exiſtimat, omnibus diffidit, vultu rapaci praeditus eſt, digitos perpetuo torquet, aut ſuas aut alterius diuitias numerat.* Rem omnem paucis complectitur ipſe apoſtolus, dum auaritiam ῥίζαν πάντων τῶν κακῶν, *radicem omnium malorum vocat,* 1 *Tim. VI, 10.* Quod ita explicat CHRYSOSTOMVS: ὅταν ἀν ἔυρῃς κακὸν ἐν ὁτῳοῦν, κἂν ἐν ἀγορᾷ γένηται, κἂν ἐν δικαστηρίοις, κἂν ἐν βουλευτηρίοις, κἂν ἐν βασιλείοις, κἂν ὁτιδήποτε, ἐντεῦθεν πᾶν τὸ κακὸν βλαστάνοντα. *Quaecunque inueneris mala, ſiue domi, ſiue in foro, ſiue in iudiciis, ſiue in curiis, ſiue in regia, ſiue quocunque alio in loco, hinc omnia videlis naſci, homil.* 11. *in epiſt. ad Roman pag.* 85. Alibi, ſcilicet in *Pſalm. XLVIII.* diuitiarum cupiditatem vocat, τὴν ἀκρόπολιν τῶν κακῶν, *malorum ſummum apicem.* Eadem plane ratione POLYCARPVS, in *epiſtola ad Philippenſes:* Ἀρχὴ πάντων κακῶν φιλαργυρία, *initium omnium malorum auaritia.* conf. & CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog lib.* 2. *cap.* 3. Peſſimos auaritiae fructus, eadem fere ac nos ratione, enumerat GREGORIVS M. *moral. lib.* 31. *cap.* 17. *De auaritia,* inquit, *proditio, fraus, fallacia periuria, inquietudo, violentiae, & contra miſericordiam obduriones, oriuntur.* Sed, quid teſtimoniis opus, cum ipſa hoc omnes condoceat experientia?

§. LXXIV.

Noxium denique valde ſingulis ſtatibus eſt auaritiae vitium. Perdit familias, *Prouerb. XV, 27.* rempublicam, *Prouerb. XXIX, 4.* 1 *Sam. VIII, 3.* eccleſiam, vnde tam ſedulo epiſcopos & presbyteros monent apoſtoli, vt ab eo ſibi caueant. 1 *Tim. III, 3. Phil. II, 20. 21.* 1 *Petr. V, 2.* *

Inferiorum equidem in ſingulis ſtatibus non male interdum ſuſtinere videntur perſonam, cum iugi ſint patientes, laborum, ſi neceſſitas iubeat, tolerantes, ad rem familiarem tuendam atque augendam apti: at perfidia ſua, fraudulentia, ſuracitate, dominis & ſuperioribus ſuis multum interdum nocent. Ad imperandum vero nemo ineptior. Nec venerationem, nec amorem a ſibi ſubiectis facile impetrant. In ſtatu domeſtico, inferioribus denegabunt, quae ad vitam honeſte ſuſtentandam pertinent: princeps eiusmodi laborans vitio, nec miniſtros ſervosque fideles habebit, nec morigeros ſuique amantes ſubditos, quos exactionibus nimiis eneruatos a ſe alienabit, imprudenter praeterea & inconſiderate multa ſuſcipit, quae parum feliciter finit. Decori quam parum obſeruantes ſint auari, iam aliunde conſtat.

* Vnde DIO CHRYSOSTOMVS, omnes hoc vitium deformare, ait, & mirum in modum turpitudinem adſpergere, *ſive priuata aliquem, ſive regia forma cepe rit*; quod pluribus ediſſerit *l. c.* add. THEOPHRASTVS, in *charakteribus morum p.* 32. 33. qui & decorum auarorum attingit, cum *p.* 12. 13. de ἀγροικίᾳ ſeu *ruſticitate*, & *p.* 49. περὶ μεμψιμοιρίας ſeu de *iniqua querulitate*, agit.

§. LXXV.

Iam de tribus iſtis vitiis capitalibus porro obſeruandum, quod licet natura omnibus hominibus iunctim inſint, vnum tamen prae reliquis plerumque emineat, & velut dominetur, primumque obtineat locum. Praeterea, extrium iſtorum vitiorum cardinalium in vno eodemque homine coniunctione, aut ſi ita loqui liceat, commixtione, eorundemque pro diuerſis ſtatibus, vitaeque generibus, aliisque cauſſis, modificatione, infinitam fere inclinationum & propenſionum, varietatem, oriri neceſſe eſt, vt inter tot homines vix duos deprehenſurus ſis, qui moribus & inclinationibus ſibi prorſus ſint ſimiles.

§. LXXVI.

Nimirum, vt tantae varietatis fontem, paucis deſignemus, primo quidem propenſiones ipſae & iunctim & ſeparatim ſumptae, in vno homine vehementiores, aut debiliores ſunt, quam in altero, idque pro conditione temperamenti corporis, educationis, conſuetudinis, aliarumque cauſſarum. Deinde, ſi eas propenſiones in vno eodemque homine conſideres, easdemque inter ſe conferas atque contendas, eas variis a ſe inuicem diſtare gradibus, deprehendes: ſecunda namque ad primam ſe habere poteſt, vt duo ad quatuor, ad ſex, ad octo, & ſic porro; item vt tria ad ſex, ad nouem, ad duodecim, &c. & ita tertia ſe habere poteſt ad ſecundam. Quemadmodum itaque iam ex eo, quod mox ambitio primum, voluptas ſecundum, auaritia tertium, mox voluptas primum, ambitio ſecundum, auaritia tertium, & ſic porro, locum teneat,

teneat, varietas quaedam oritur, ita ſi graduum iſta diuerſitas ſimul in cenſum veniat, maximam profecto inclinationum particularium diverſitatem inde exſurgere oportet. Iam ſi his porro omnium iſtarum propenſionum modificationem diuerſam, pro diuerſa hominum aetate, ſexu, ſtatu, addas, quod aliter e. g. ambitio in milite, aliter in mercatore, aliter in principe, ſe exerat, infinitam prorſus & incredibilem iſtam inclinationum varietatem non amplius miraberis.

§. LXXVII.

Coniunctionis iſtius diuerſarum propenſionum, quarum vna interdum aliam temperat, interdum certa ratione modificat, hic etiam effectus eſſe ſolet, vt vitia quandoque minus conſpicua fiant, ſpeciemque virtutum induant. * Rurſus tamen contingit, ſi quae maxime ſibi repugnant, aequali fere gradu coniungantur, vt vitia magis, ſubinde ridicula quadam ſpecie, ſeſe prodant, omniumque oculis offerantur. Vtrumque exemplis luculentis conſtat. Quaenam autem ſingularum iſtarum propenſionum in alias animi facultates, ſpeciatim intellectum vis ſit, iam alibi dictum, dignum tamen, quod expendatur haud perfunctorie.

* Hinc *pſeudo-virtutum*, quibus ſeipſos, aliosque miſere decipiunt mortales, tanta efflorеſcit ſeges: de quibus deinceps §. 100. *ſeqq.* Illuſtre huius rei exemplum, in *virtute* quam vulgo *heroicam*, vocant, conſpicitur. Accuratius enim ſi heroum, quos vocant, ALEXANDRI MAGNI, IVLII CAESARIS, aliorumque, facinora conſideres, nihil aliud quam eminentem quandam ambitionem, voluptatis cupiditate quandoque temperatam, in illis deprehendes. Hinc enim illa fortitudinis, clementiae, iuſtitiae, humanitatis, ex quibus heros conſetur, ſpecies. Bella iniuſta, rapinae, oppreſſa libertas, gentium caedes, vrbium ruinae, adulteria, ſcortationes, non obſtabunt, quo minus ſit maneatque *heros*; dignus qui gentibus imperet, cum ipſe ſuarum cupiditatum ſeruus ſit turpiſſimus. Virtutem interim heroicam in eiusmodi hominibus, qui vix hominum titulo nomineque digni, laudant poetae, oratores, hiſtorici, philoſophi, & quis non? ignorantiae ſcilicet ita ſuae, aut ſtultitiae, documentum, ſapientioribus relicturi.

§. LXXVIII.

Supereſt, vt in tantae corruptionis, quae voluntati hominis inſidet, cauſſas inquiramus. Quas inter primum praecipuumque locum tenet, labes originalis. * Per hanc enim vt intellectus tenebris obfuſcatus eſt, ita voluntas a Deo auerſa, ſuique amore repleta, & hinc ad praua quaeuis & noxia prona eſt. Quidquid enim ex carne natum eſt, caro eſt, *Ioan. III 6 Pſ. LI, 7.* Qui autem carnales ſunt, *τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶσι*, ea ſaltem *ſapiunt*, adeoque & appetunt, quaerunt, concupiſcunt, quae *carnis* ſunt. conf. & *Iob. XIV, 4. Rom V, 12. 14. Epheſ. II, 3.* Vnde nemo quoque exemptus eſt, cum ex carnali generatione, qualis omnium hominum eſt, non poſſint alii, quam carnales prodire. Et licet per regenerationem, dominium peccati originalis infringatur, penitus tamen, quamdiu viuit homo, extirpari nequit; ideoque & contra reli-

re'iquias eius, motusque carnales, regenitis & sanctis hominibus, nunquam non pugnandum est. *Gal. V, 17. Rom. VI, 12.* In impiis autem & irregenitis dominatur adhuc peccatum originale, adeoque & philautia, & propensiones prauae hinc ortae, etsi in vno magis hae, in alio aliae: qui ideo prauarum suarum cupiditatum serui, merito dicuntur. *Rom. VI, 16. 2 Petr. II, 19.*

• Viderunt & gentilium philosophi, magnam vehementemque in homine ad praua esse inclinationem, facile etiam colligere potuerunt, inordinatum sui amorem omnium vitiorum esse fontem, sed vnde tanta hominum prouenerit corruptio, & ad amoris ordinati turbandos circulos pronitas, id quidem ignorarunt, nec capere potuerunt, aut si quid forte tradiderunt, quod ad veritatem quodammodo accederet, id ex traditione, aut commerciis cum Iudaeis accepisse videntur. ARISTOTELES in mali huius originem inquirens, ad τὸ συγγενὲς prouocat *lib. 3. ethic. cap. vlt.* Stoici culpam omnium malorum in materiam conferebant, in quo & alios gentilium philosophorum, secum habuerunt contentientes. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad Physiol. Stoic. lib. 1. dissert. 14 & 15.* Epicurei fabulata diuina pronidemia, mala sua sponte oriri docebant. Alii aliter sentiebant. Cumprimis sententia illorum, qui duplex aliqnod principium, alterum boni omnis, alterum omnis mali fontem, statuunt, a Zoroastre, vt creditur, excogitatum, a plurimis gentil. philosophorum, directe aut indirecte adprobatum, a Manichaeis in ipsam ecclesiam christianam introductum, hinc ab aliis subinde arreptum, multorum occupauit animos. Ad originem enim mali omnis explicandam, eam perquam accommodatam esse, existimarunt. Quo ipso illis contigit, vt dum euitare charybdin voluerunt, in scyllam inciderent. Nihil enim ad omnem euertendam religionem, pietatemque e medio tollendam, accommodatius, nihil clarissimis etiam rationis principiis, & ideae, quam de summa Numinis perfectione omnes habent, aduersum magis, quam haec de duplici principio, vtroque quidem independente, sententia. Quare cum ratio originem mali ignoret, non eo tamen progredi debet, vt admittat, quae suis principiis vel maxime aduersantur, cum suae ignorantiae aut imbecillitatis professione, facilius hinc se expedire queat. Multo vero minus statuenda est, Dei bonitateni in rationis humanae foro, a malitiae labe, ob permissum liberi arbitrii abusum, vindicari nullo modo posse, nisi Manichaeorum adprobetur systema, quem PETRI BAELII errorem, grauissimum sane & admodum noxium, post IO. CLERICVM, IACOBVM BERNARDVM, & IAQVELOTIVM, ex instituto profligauit, IO. CHSISTOPH. WOLFIVS, in *Manichaeismo ante Manichaeos sect. 3.* praesertim §. 14. *segq. p. 369. segq.* qui & in antecedentibus, tum originem, tum vniuersalitatem huius erroris, de duplici principio, pluribus edisserit. Ad Deum originem mali referri non posse, ex instituto ostendit GVILIELMVS KING de *origine mali*, etsi subinde quaedam immisceat, quae sine accuratiori examine non dimittenda: qua de re alibi. Quod vero diximus, rationem, mali genuinam originem ignorare (ex qua ignorantia non potuerunt non foedissimi theologiae gentilis errores oriri) id profecto res ipsa docet, cum de lapsu tum angelorum, tum primorum parentum nihil certi mortalibus, nisi ex scripturae sacrae indicio, innotescat. Hinc & AVGVSTINVS, cum dicentem induxisset TVLLIVM, non vtra matre, sed vt a nouerca natura editum esse hominem, in quo tamen velut obrutus inesset, ignis quidam diuinus mentis, subiungit: *non hoc auctor iste male viuentium moribus dixit effectum, sed naturam potius accusauit. Latebat enim eum, cur esset graue iugum super filios Adam, quia sacris litteris non eruditus, ignorabat originale peccatum, lib. 4. contra Iulianum cap. 12.* Mirum itaque, fuisse, qui labem originalem ex lumine rationis deriuare anniterentur. Occurrunt equidem in gentiliunt, tum poetarum, tum philosophorum scriptis, essata, quae probare videntur, eos notitia huius rei non fuisse plane destitutos. Illustre prae ceteris est testimonium PYTHAGORAE in *carmin. aureis v. 29.* vbi malum hoc σύνεπαξὲν vocat, quod cum dicto Pauli *Rom. VII, 21.* confert FRIDERICVS RAPPOLDVS, *comment. in Horatium p. 115.* Huc & nonnulli referunt, quae poetae, speciatim HORATIVS *lib. 2. ode 3.*

de furto

de furto Prometheï referunt: haec enim lapſum primorum parentum adumbrare, autumant. Immo & in eo quod PLATO comminiſcitur, animas mortalium ſimul a Numine conditas, & ob neſcio quod ſcelus deiectas detruſasque in corpora velut carceres eſſe, huius veritatis quaedam ſibi inueniſſe veſtigia, videntur. vid. MARSILIVS FICINVS *comment. ſuper Platon. conuiu. orat.* 4. *cap.* 4. Verum & incerta haec ſunt, & obſcura: & ſi quid forte veri ſubfuit, nihil aliud inde ſequitur, quam per traditionem aut commercia cum Iudaeis, famam quandam, de lapſu primorum hominum ad eos peruenisſe, vt iam antea obſeruauimus. add. TOBIAS PFANNERVS, *ſyſtem. theolog. gentil. purioris cap.* 9. §. 6. *ſeqq.* item quae nos hac de re diximus in *diſſertat. de religione naturali contra Petrum Chauuinum, cap.* 1. §. 10. & in diſſertat. 3. de *praecipuis Stoicorum in philoſophia morali erroribus*, §. 5.

§. LXXIX.

Ad innatum tamen hocce omnibus hominibus malum partim augendum & corroborandum, partim modificandum, & quadantenus determinandum, plurimum conferunt, conſtitutio corporis, * educatio, ** imitatio, *** conſuetudo, **** conuerſatio cum aliis, * errores & praeiudicia intellectus. ** Quae omnia cum hodie ad voluntatem hominis ad praua quaeuis alliciendam, conſpirent, haec vero iam ſua ſponte ad ea prona & longe propenſiſſima ſit, profundam & intimam eius corruptionem, ſatis inde intelligere licet.

* In corpore, non in mente, mali originem quaerendam eſſe, nonnullorum hodie eſt ſententia, immo veterum plurimorum fuit. Maxime mirandum, fuiſſe & inter Iudaeos, qui huic ſententiae adſtipularentur. Auctor celebris libri COSRI, de corpore Adami, ita verba facit, vt omne diſcrimen, quod inter noſtra & illud intercedit, oriri innuat, *a temperamento ſeminis paterni*, aut a *ſanguine materno*, vel a *ciborum & nutrimenti qualitate*, vel a *diaeta & regimine in annis educationis & pueritiae*, vel denique a *mutationibus aeris, maris & terrae*. Peccati habitualis nulla ibi mentio. Digna ſunt verba, quae legantur & expendantur *part.* 1. §. 95. *pag.* 49. ex editione IOAN. BVXTORFII. Eadem eſt ſententia MOSIS MAIMONIDIS, cuius hac de re verba ex *More Neuochim part.* 3. *cap.* 8. adſerte lubet; *Quod autem inquit Salomo: mulierem ſtrenuam: quis inueniet? perſpicua & clara eſt parabola, quod videlicet, cum homini contingit materia bona & conueniens, quae ei non praeualet, nec diſpoſitionem eius corrumpit aut deſtruit, pro ſingulari dono Dei ſit agnoſcendum & habendum. Summa rei eſt: materia bona & conueniens facile regi poteſt.* Quae verba cum & CAMPEGIVS VITRINGA retuliſſet, recte addit: *clara eſt horum verborum ſententia. Materiam concipiunt hi doctores, vnicum eſſe omnis corruptionis fontem & fomitem. Deſcribunt illam, vt hoſtem, qui mentem impugnat; neque tamen omnibus (licet longe maximae hominum parti) adeſſe hanc vitioſitatem. Volunt, eam non tantum bene impugnare magis, alium minus, ſed & aliquando euenire, vt homini parum noceat; obſeruationum ſacrar. lib.* 3. *cap.* 9. §. 4. *p.* 607. qui & praecedenti *cap.* 8. pluribus, luculentioribusque adhuc teſtimoniis, hanc Iudaeorum eſſe ſententiam euicit: quod & IO. COCCEIVS iam obſeruauit, in *ſumm. theol. cap.* 24. §. 21. ne quid nunc de RAYMVNDO MARTINI dicam, atque CHRISTOPHORO HELVICO, quorum ille copioſe hac de re diſſerit in *pugione fidei part.* 3. *diſſertat.* 2. *cap.* 6. hic vero in diſſert. de *proteuangelio*, quae inſerta eſt *bibliis criticis*. Quam corrupta Iudaeorum de peccato, ſpeciatim de peccato originis, ſit doctrina, hinc apparet. Et ſane de grauiſſimo hocce doctrinae coeleſtis capite, iam tempore Chriſti & apoſtolorum minus recte eos ſenſiſſe, haud obſcuris indiciis, ex hiſtoria euangeliſtarum & epiſtolis Paulinis, colligere licet. Hauſerintne Iudaei hanc doctrinam a gentilibus, nunc non diſquiram: hoc certum, gentilium philoſophorum, ſaltem plerorumque, ſpeciatim Platonicorum & Stoicorum hypotheſin, de materia omnis mali fonte, huic ſententiae

tentiae occasionem praebere: immo hanc ex illa non posse non fluere. Gentiles autem in huncce prolapsos errorem, quod mali originem ignorarent, iam supra nobis obseruatum est. add. IACOBVS WINDETVS *de vita functorum statu, sect.* 3. *p.* 32. *seqq.* Hodie eandem sententiam inter alios propugnant, qui ex ARMINII schola prodierunt, vt videre licet apud PHILIPPVM A LIMBORCH *theolog. christ. lib.* 3. *cap.* 4. *p.* 178. *seqq.* Verum non in corpore, sed in mente praecipuam mali sedem collocandam esse, rationibus quam plurimis condoceri potest, & scriptura quoque luculenter testatur. *Inde enim*, inquit ipse seruator, *ex hominum corde*, (h. e. mente, praecipue voluntate,) *prodeunt praua cogitationes, adulteria, stupra, caedes &c. Marc.* VII, 21. Paulus τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς vocat ἔχθραν εἰς Θεὸν *inimicitiam aduersus Deum*, *Rom.* VIII, 7. Inimicitia autem aduersus Deum, menti competit, non corpori. Idem, *mentis nostrae spiritu nos renouari* iubet, mentem praecipue corruptam esse, haud obscure innuens, *Ephes.* IV, 22. Ideoque & in homine ad imaginem Dei restaurando requirit, τὴν καθαρὰν καρδίαν & συνείδησιν ἀγαθὴν, 1 *Tim.* I, 5. Quae & ratio est, quod contactio peccatoris in scriptura vocetur κάθαρσις τῆς καρδίας, *Actor.* XV, 8. Nec aliter res se habere potest. Cum enim Deus homini primo corpus dederit sanum (qua de re, nemo sanae mentis dubitauerit) omnis inordinati motus sanguinis ac spirituum expers, & totum subiectum arbitrio atque imperio mentis, non potest illius ἀκρασία aliunde ortum trahere, quam a mente, ac proin vitiositas in mente prius concipienda est, quam in corpore. Nec obstat, quod scriptura sacra in corpore sedem peccati passim statuere videatur. Subinde enim prauae concupiscentiae *carnis* ἐπιθυμίαι σαρκικαὶ, *concupiscentia carnalis*, vel τοῦ σώματος, *corporis*, vocatur, vt loca supra iam allegata condocent. Enimuero, si arctissimum, qui inter corpus & animum intercedit, nexum consideres, per quem adeo contingit, vt motus mentis in corpus, & corporis motus in mentem deriuentur, rationem facile perspicies, cur corpori quandoque tribuatur, quod menti est proprium. Corpus itidem per peccatum maxime corruptum non negamus: id proh dolor experientia quotidiana, & inordinati corporis motus, quemuis condocere possunt. Sed originem peccati, praecipuamque sedem, in anima quaerendam contendimus. Animi autem ista labes in corpore, interdum per corpus, maxime se exserit. Praeterea per corporis constitutionem, vehementer innatum istud malum augetur, & certa ratione etiam determinatur, vti supra (§. 42.) dictum. Vnde abunde ratio patet, cur corpori quandoque haec concupiscentia tribuatur, quae proprie tamen, & praecipue in mente sedem habet. Laudandus hic iterum CAMPEGIVS VITRINGA, qui luculenter & erudite hac de re differit, *obseruation. sacrar. lib.* 3. *cap.* 10. *p.* 614. *seqq.*

** Educandi namque liberos ratio, quae hodie vulgo obtinet, valde corrupta est & deprauata. In ea namque non id agitur, vt praui affectus, aut tollantur, aut imminuantur, sed vt suscitentur potius, magisque corroborentur. Hinc mox voluptate infantes permulceri & allici, mox ad ambitionem & aemulationem indicatis honoribus, excitari, mox propositis praemiis, aut dum opes ceu res magni momenti laudantur & euehuntur, auaritiam in illis incendi videas. Immo tota educatio est continua affectuum concitatio, vnde tandem auaritiam, ambitionem, & voluptatis cupidinem admodum in illis firmari, hominesque magis magisque adsuescere, vt Deum reliquis omnibus postponant, mirum non est. Qua in re summa profecto mortalium imprudentia sese prodit. Recte namque si in liberorum educatione atque prudenter sese gerere vellent, omnis illorum huc tendere cura deberet, vt prauorum vis affectuum quouis modo imminueretur, quod per ipsorum affectuum, qui in tenera aetate se produnt, legitimam directionem haud difficulter obtineri posset. Legisse forte poenitebit neminem, quae hac de re habet MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate*, *lib.* 2. *part.* 1. *cap.* 8. & cumprimis OSTERWALDVS, in libro Gallicano idiomate scripto, de *fontibus corruptionis, quae hodie inter christianos regnat, &c.*

*** Obseruatum est nonnullis, innatum velut a natura omnibus hominibus esse studium aliquod alios imitandi; idque pluribus confirmat MALEBRANCHIVS, *de inquir. verit. lib.*

lib. 2. part. 3. cap. 1. pag. 226. ſeqq. Idem iam PLATO intellexiſſe videtur, dum in *Timaeo* dixit, nihil ſine exemplo recte ſpeque fieri poſſe: atque propterea Deum ipſum in mundo hoc condendo, menti ſuae ideam expreſſiſſe. Digna ſunt hac de re, quae hic legantur QVINTILIANI ex *lib. 10. inſtitut. orator. cap. 11.* verbis: *atque omnis vitae ratio ſi conſtat, vt quae probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic litterarum ductus, vt ſcribendi fiat vſus, proni ſequuntur. Sic muſici docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omni. denique diſciplinae initia ad propoſitum ſibi praeſcriptum formari videmus.* Et nihil profecto frequentius, quam vt homines, vitia & virtutes aliorum imitentur, quin & geſtus, veſtimenta, ſermonem, & alia. In cauſam autem huius rei inquirenti, cur tam proni ad alios imitandos ſint mortales, non alia ſe offert, quam ipſa philautia, ſed amor ſui ipſius. Id bene expreſſit QVINTILIANVS, dum dixit *l. c.* facere nos velle, *quae probamus in aliis.* Quae enim nobis displicent in aliis, ea neutiquam imitamur. In iis itaque, quos imitamur, aut imitari cupimus, praeſtans quid & eximium nobis deprehendere videmur, ſtatumque noſtrum meliorem fore credimus, ſi iis hac in re ſimus ſimiles. Id quod philautiae profecto documentum longe manifeſtiſſimum. Nec obſtat, quod vitia etiam aliorum imitemur. Qui enim hoc faciunt, in ipſis vitiis eximium quid & praeſtans ſibi deprehendere videntur: qus in re licet iudicii imbecillitatem prodant, oſtendunt tamen, ſe reuera credere, fore ſe ſua opinione praeſtantiores, ſi eiuſmodi hominibus ſint ſimiles. Imitationem itaque non vnius eiusdemque eſſe generis, hinc intelligitur. Namque cum ipſa philautia, vel praua ſit, & inordinata, vel ordinata, laudabilem quoque eſſe oportet imitationem, quae ex hac progreditur, illaudabilem, quae illi originem debet. Porro ſanum intellectus vt accedat iudicium, neceſſe eſt. Si enim aliquid praeſtans & eximium credimus, quod eiuſmodi non ſit, aut quod vlla ratione aſſequi nequeamus, partim praua, partim inepta hinc oritur imitatio: in quam illud HORATII quadrat: *o! imitatorum ſtultum pecus &c.* Hominum vero ſibi relictorum ea eſt indoles, vt quae in vitio poſita ſunt, maxime eximia, praeſtantia, & pulchra putent, ideoque & ad ea imitanda, natura ſunt proniſſimi. Hinc inter cauſſas quibus morum corruptio mirifice augetur, rectiſſime refertur imitatio. Contra, ſi imitatio recte ſe habeat, inter media proficiendi in virtute, & vita ſancta, haud vltimum occupat locum: qus de re ſuo loco. Interim conf. *Matth.* XI, 29. XVI, 24. 1 *Cor.* IV, 16. XI, 1. *Epheſ.* V, 1.

*** Quantum conſuetudo valeat, illi intelligunt, qui conſuetudinem *alteram naturam* dicere conſueuerunt. Per conſuetudinem fit, vt anthropophagi carne humana ſine horrore veſcantur, quem morem alii, vt plus quam ferinum, deteſtantur. Quanto maior conſuetudinis vis erit, ſi praue per eam corroborentur propenſiones, quae per naturam homini inſunt; & experientia quoque docet, quam difficulter exuantur habitus vitioſi, quibus per longum temporis tractum homines aſſueuerunt.

* Praeclare SENECA: *Sumuntur a conuerſantibus mores: & vt quaedam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus, fortem quoque, & ſi liceat, virum emolliit: auaritia in proximos virus ſuum tranſtulit: de ira lib. 3. cap. 8* conf. & 1 *Cor.* XV, 33.

** Vt enim praeiudicia moralia & principia rationis carnalia, ex voluntatis prauitate ſubinde naſcuntur, ita ad voluntatis vitia augenda, fouenda, corroboranda, vel maxime comparata ſunt: immo huc vnice tendunt. Quam diu itaque homines praeiudiciis faſcinati, exiſtimant, ſe cupiditatibus ſuis indulgendo recte agere, nec aliter agere poſſe, ſtrenue in iis pergunt. Referas huc illud ſeruatoris: *lucerna corporis eſt oculus. Quod ſi fuerit oculus tuus ſimplex, totum corpus tuum erit lucidum. Sin fuerit oculus tuus nequam, totum corpus tuum erit tenebroſum. Si igitur, quod in te lumen eſt, tenebrae ſunt, quantae erunt ipſae tenebrae, Matth.* VI, 22. 23. Iudicium ſcilicet intellectus eſt oculus mentis. Quod ſi igitur iudicium mentis corruptum fuerit & deprauatum, tenebras profecto craſſiſſimas, ignorantiam & errores, inde oriri oportet: quibus cum mens repleta eſt, eo ſecurius in omni cupiditatum genere homo progreditur. conſer. HVGO GROTIVS, ad *Matth. l. c.*

§. LXXX.

Ex hactenus dictis etiam qualis hominum voluntas secundum naturam sit, manifestum est. Quae si summatim complectamur, hominem, qua voluntatem etiam in spiritualibus longe esse miserrimum, mortuum in peccatis, seruum prauarum cupiditatum, nec amplius imaginem conditoris sui, sed diaboli, a quo seductus est, circumferre, deprehendemus, *Ioan. VIII, 44. 2 Petr. II, 4. Iud. vers. 6.*

§. LXXXI.

Neque tantum per istam naturae corruptae conditionem, miserrimus est homo, sed plurima insuper ex ista voluntatis deprauatione oriuntur impedimenta, quae conuersionem eius, per quam ab ista miseria liberari poterat, impediunt. Ex philautia scilicet generatim spectata, summa cordis humani oritur fallacia, qua homo seipsum turpiter decipit, qua etiam ad miseriam suam quouis modo tegendam, excusandam, emolliendam, defendendam, pronus est. conf. *Ierem. XVII, 9. 10.*

§. LXXXII.

Speciatim, quod ad eos attinet, qui voluptatum cupiditate tenentur, plurima sibi ipsis disponunt impedimenta, quo minus ad mentem meliorem adduci queant. Ob leuitatem enim summam animi, vix vnquam, aut raro admodum, statum suum expendunt, verbumque diuinum, ea qua decebat, animi attentione, meditantur: per bonam intentionem se facile decipiunt, cumque non temere alios lacessant, se minime malos esse credunt. Voluptates, quas expetunt, naturales admodum esse, sibi persuadent, a quibus nemo facile abhorreat: in iis quod modum excedant, humanae esse imbecillitatis. Quare, si vel maxime verbum Dei aliquando recipere videantur, hoc tamen per spinas voluptatum mox suffocatur, *Luc. VIII, 7. 14.* add. *Actor. XXIV, 25.*

§. LXXXIII.

Qui ambitione laborant, iis ob consiliorum, quibus emergere annituntur, copiam negotiorum, studiorumque molem, semper tempus aut occasio deest, aut de sua miseria serio cogitandi, aut verbum diuinum meditandi, conf. *Luc. VIII, 5.* Iidem monitoribus sunt asperi, & castigationum impatientes: hinc contra eos, qui ad meliorem frugem eos perducere laborant, subinde insurgunt, irritantur, obnituntur. Iustitiae externae, temperantiae, aliarumque virtutum apparen-

parentium ſpecie, ſibi ipſis facile imponunt, ſe minime ex illorum numero eſſe, qui poenitentia opus habeant, exiſtimantes, *Luc. XVIII, 11.* Sententiarum denique in religione ſingularium electio, earundemque ad aucupandam gloriam pertinax propugnatio, maximum conuerſionis impedimentum, eiusmodi hominibus adfert.

§. LXXXIV.

Nec minoribus premuntur incommodis auari. Diuitiarum, rerumque huius ſeculi cura, non permittit, vt ſerio de ſalute ſua ſint ſolliciti. Pertinacia, & cordis durities, hiſce hominibus propria eſt. Ob hanc itaque, accedente plerumque ſuperſtitione, ad quam proni ſunt, verbum ad fundum cordis raro penetrat, *Luc. VIII, 6. 13.* Non minus externi cultus diligens & ſuperſtitioſa obſeruatio eos decipit, vt ſe iam in ſtatu gratiae conſtitutos exiſtiment. Accedit ſpecies virtutum adparentium, temperantiae, parſimoniae, aliarum, aliquando & praeſertim ſi in ſtatu ſeruitutis ſpiritualis conſtituti ſint, rigidioris iuſtitiae.

§. LXXXV.

Hactenus voluntatem hominis ſecundum *naturam* conſideraui-mus. Nunc quo pacto eadem ſecundum *gratiam* comparata ſit, diſpiciendum. Vbi initio id ſupponendum, quemadmodum per lapſum primorum parentum, & hinc in omnes homines propagatum peccatum originale, homo a Deo, quocum ante lapſum arctiſſime vnitus fuerat, ſeiunctus & ſeparatus prorſus eſt, *Eſ. LIX, 2. 1 Ioan. I, 6. Epheſ. II, 12. 13. IV, 18.* ita eundem ad hancce vnionem cum Deo, iterum eſſe perducendum. Vt enim in vnione, vel cupiditate ſe vniendi cum bonis apparentibus, ſumma hominis conſiſtit miſeria, ita in vnione cum Deo, ceu vero eoque ſummo bono, * ſumma hominis conſiſtit felicitas.

* Deum ſummum hominis eſſe bonum, ceu notum, & exploratum omnibus ſupponimus. Eiusmodi enim id eſt, vt nemo ſanae mentis de eo dubitare poſſit & debeat. Si quis enim rationem *boni*, praeſertim relate ſpectati, conſideret, & hinc ex variorum bonorum inter ſe inſtituta comparatione colligat, quid ad ſummum bonum requiratur, facile deprehendet, nihil eſſe in hocce vniuerſo, in quod ſummi boni notio quadret, praeter ſolum Deum. Atque id a me oſtenſum pluribus, in *element. philoſ. practic. part. I. cap. 4. §. 20. ſeqq.* Quodſi quibusdam credimus, ipſis gentilibus haec veritas cognita fuit atque perſpecta. Apud Aegyptios Mercurius, quem vocant Trismegiſtus, profanum errorem iudicauit (vt nonnulli perhibent) ſi aliud quid praeter Deum *bonum* vocetur, cum nihil in hoc vniuerſo, ſi Deum excipias, ſua natura bonum ſit. Id quod pluribus ediſſerunt PHILIPPVS MORNAEVS, *de verit. chriſtian. relig. cap. 19.* LAVRENTIVS PIGNORIVS, in *characterib. Aegypt. cap. 1. ſeqq.* AVGVSTINVS STEVCHVS EVGVBINVS, de *perenni philoſophia*, aliique. add. HERMANNVS WITSIVS, in *Aegyptiacis lib. I. cap. 2.* Pythagoram idem docuiſſe, nonnulli ſibi perſuadent. Etſi enim THEODORETVS, de *curandis Graecor. affectionibus lib. II*, aurumet, Pythagoram ſummum

mum hominis bonum in exactissima numerorum scientia posuisse: cum tamen Deum ipsum per numerum certum designauerit, colligunt inde nonnulli, eum hac doctrina ad Deum respexisse. Accedit enim, quod aliquando explicatius mentem suam prodiderit, asserendo, finem huius vitae contemplationem esse, contemplationis Deum, beatitudinem vero hominis, Deum fieri. Hinc & HIEROCLES docet, finem Pythagoricae philosophiae esse, *vt homo in primum statum restituatur & Deus fiat, in carm. aurea Pythag. cap.* 69. add. IO. SCHEFFERVS de *philos. italica cap.* 7. *p.* 43. IO. MEVRSIVS in *denario Pythagorico cap.* 2. & 3. Confirmat idem BOETHIVS de *consolat. philos. lib.* 1. *prof.* 4. vbi illud ἕπου θεῷ. *Pythagoricum effatum*, quod quotidie mentí suae fuerit obuersatum vocat. De Platone testatur CLEMENS ALEXANDRINVS, *stromat. lib.* 2. *p.* 403. quod in eadem fuerit sententia. *Plato*, inquit, *philosophus finem ponens beatitudinis, dixit, eum esse Dei assimulationem, quantum eius fieri potest.* Clarius adhuc AVGVSTINVS: *cedant philosophi omnes Platonicis, qui non dixerunt, beatum esse hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, sed fruentem Deo, lib.* 8. *de ciuit. Dei cap.* 8. Quod ad Stoicos attinet, qui prae ceteris in morum disciplina regnare sibi videbantur, illorum quoque sententia non procul inde recedere videtur. Zeno quidem Citticus, sectae huius conditor, finem bonumque vltimum esse dixit, ὁμολογουμένως ζῆν, *conuenienter viuere.* Id quod de virtute, vtpote, quae sibi semper constat, capit SENECA, *epist.* 74. Cleanthes autem Zenonis mentem velut explicaturus, addidit vocem *naturae*, asseruitque adeo, vltimum finem esse, ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, *conuenienter naturae viuere.* Naturae autem voce Stoici nihil aliud quam ipsum Deum designabant. Ita SENECA: *quid aliud est natura, quam Deus & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta: lib.* 4. *de beneficiis cap.* 7. *add. lib.* 2. *quaestion. natural. cap.* 45. Nihil itaque frequentius in illorum scriptis, quam suos adhortari, vt *Deum sequantur*, vt *Deum imitentur.* Chrysippus quidem, non de natura communi, sed propria, hoc Stoicorum de summo bono effatum, capiebat. Sed facile inter se conciliari possunt. Quod enim generatim per ὁμολογίαν exstulit Zeno, illud determinauit Cleanthes. Chrysippi natura propria est pars essentiae diuinae, ipsius naturae communis, quam asseruit Cleanthes. Sunt denique, qui & ARISTOTELEM illis addunt, qui Deum ipsum pro summo bono agnouerunt. Idque ex eo colligunt, quod *lib.* 2. *Metaphysic. cap.* 5. fateatur, quod Deus sit βελτίων τῆς ἀρετῆς. conf. MORNAEVS *loc. cit.* & qui totum hocce argumentum diligenter tractat B. MAGNVS DANIEL OMEISIVS, in *dissertat. de fruitione Dei eeu summa hominis felicitate.* Et haec quidem omnia de consensu philosophorum gentilium cum christianis, in doctrina de summo bono splendide satis dicuntur. Non tamen, nisi caute admodum, & cum grano quodam salis accipienda sunt. Quae enim prima fronte consentire videntur, accuratius considerata, maximopere dissentiunt. Primo namque de Deo ipso, quem summum bonum dicunt, non recte sentiunt gentiles. Immo tales de eo sibi conceptus formant, qui a summa prope absunt impietate, cum ipsa natura eum confundentes, aut a materia, ea, qua decet ratione, non separantes. Quod Stoicorum exemplo luculenter patet, de quibus porro conferenda, quae dixi *dissertat.* 2. *de erroribus Stoicor. in philos. morali* §. 2. Deinde, de hominum cum Deo vnione & communione non recte sentiunt: saltem ita loquuntur, vt mutationem quandam hominum in naturam diuinam statuere videantur. Qui error, vt ex priori quodammodo fluit, ita fanaticismi fons praecipuus merito censetur. conf. COLBERGII *christianismus hermetico-platonicus part.* 1. *cap.* 1. Quanquam non desint, qui dictis quibusdam philosophorum, hac in re meliorem sensum tribuant. Denique, si vel maxime & de Deo, & de nostra cum eo vnione recte sentirent philosophi illi, media tamen, per quae ad vnionem cum Deo aditus patet, eos nesciuisse, certum est. Nos inde colligimus, partem veritatis innotuisse gentilibus, quam tamen commentis variis corruperunt. Nobis hac de re certiora constant. Deum namque summum bonum esse, & ratio a figmentis gentilium purgata docet, & scriptura testatur luculenter. *Diligere* namque *Deum iubemur ex toto corde, toto animo, tota mente, Deut.* VI, 5. *Matth.* XXII, 37. Id quod in summum tantum bonum quadrat. Ideoque & Ieremias dixit: *pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Bonus est dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum, Thren.* III, 24. 25. & Dauid, *Psalm.* LXXIII. 25. 26. *Quis mihi est in*

coelo?

coelo? & tecum nolo (quicquam) in terra. Defecerat caro mea, & cor meum: robur autem cordis mei, & pars mea eſt Deus in ſeculum. conf. & Gen. XV, 1. *Pſalm.* XVIII, 2.

§. LXXXVI.

Initium huius vnionis fit in conuerſione hominis peccatoris ad Deum, quippe qua a tenebris ad lucem, & a poteſtate ſatanae ad Deum conuertitur, *Actor. XXVI, 18.* Quemadmodum vero per contritionem omne id, quod nos a Deo ſeparat, aboletur, ita per fidem *Chriſtum induimus*, & cum eo quam arctiſſime vnimur. *Gal. III, 27. Ioan. VI, 56. XIV, 23. XV, 5.* Vnde & vnionis huius eadem media eſſe conſtat, quae ſunt producendae, augendae, & confirmandae fidei, verbum ſcilicet & ſacramenta. *Ioan. XIV, 23. 2 Petr. I, 3. 4. Gal. III, 27. 1 Cor. X, 16. 17. XII, 13.* Simulque & id patet, in ſanctificatione hanc vnionem continuari, vti iuſtificationem iam ſupponit. Quare & vnio haec opus gratiae diuinae eſt, nec a ſolis naturae viribus expectanda. *Epheſ. IV, 18. Ioan. XIV, 23.*

§. LXXXVII.

Vniuntur autem ex vna quidem parte, Deus triunus, *Ioan. XIV, 23. 2 Cor. VI, 16. 17. 18.* ſpeciatim Chriſtus ſecundum vtramque naturam, diuinam & humanam, *1 Cor. VI, 17. Epheſ. I, 22. 23. III, 17. IV, 15. V, 30. 32.* qui ideo *ſponſus, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. XXV, 5. 6. 10. caput corporis ſui, Epheſ. I, 22. IV, 15. vera vitis, Ioan. XV, 1. vita noſtra, Coloſſ. III, 4. panis vitae, Ioan. VI, 35.* dicitur: ex altera parte, homines credentes, *Eſ. LVII, 15. 1 Petr. I, 4. Epheſ. III, 17.* qui ideo *templa Dei & ſpiritus ſancti, 1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. ſponſa Chriſti, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. corpus Chriſti, Epheſ. I, 23. membra corporis eius, cap. V, 30.* τὰ κλήματα, *Ioan. XV, 2. 5.* dicuntur.

§. LXXXVIII.

Modus huius vnionis plane ſingularis eſt, & myſticus: &, ſi nonnullos audias, non in omnipraeſentia ſaltem diuina, qua Deus rebus creatis omnibus adeſt, nec in donis ſaltem aut operationibus diuinis, quarum fideles facti ſunt participes, ſed in arctiori quadam fidelium, quoad ſubſtantiam ſuam, cum ſubſtantia totius SS. Trinitatis, incluſa etiam ſubſtantia carnis Chriſti, vnione conſiſtit. * *Ioan. XIV, 23. XVII, 21. Gal, II, 20.* Quod & imaginibus vnionis inter coniuges, caput & membra & reliquis, comprobari poſſe exiſtimant: a quibus tamen alii ex noſtrae eccleſiae theologis diſſident. Quidquid huius ſit, eam ratione modi, nec *eſſentialem*, nec *ſubſtantialem* eſſe conſtat, etſi ratione termini a quo, duabus ſcilicet ſubſtantiis vnitis, *ſubſtantialis*, vocari ſoleat.

* Inter noſtrae eccleſiae doctores hac de re diſputatum eſſe conſtat: habetque vtraque ſententia, tum ea quae nouam ſubſtantiae diuinae approximationem negat, tum quae eam adſir-

adfirmat, magni nominis theologos, defensores. Prioris etiam defensionem non ita pridem erudite suscepit IOAN. IACOBVS MVLLERVS, theologus quondam Augustanus, in tractatu, de *vnione mystica ad normam scripturae sacrae & analogiam fidei exacta*, anno MDCCIV. edito; eiusdemque tractatus *vindiciis*, anno MDCCVI. luci publicae expositis. Nec desunt vtrique parti argumenta, quibus sententiam suam probabilem reddant: his quidem omnipraesentiae diuinae indolem, quacum noua quoad substantiam approximatio, pugnet, vrgentibus: illis τῷ ἐνεῖναι scripturae, cum Deus ad fideles *venire*, *accedere*, in illis *manere*, *habitare*, dicitur, insistentibus. Respondent etiam, qui nouam ipsius substantiae approximationem defendunt, omnipraesentiae diuinae rationem non obstare, quo minus talis approximatio substantiae detur, quod pluribus ostendere conatur IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulsemann. cap. 2. thes. 26. p. 145. seqq.* Addunt denique, quod si occurrant, quae ratio capere nequeat, cogitandum, ipsam omnipraesentiam diuinam rationis captum multum superare; quod & B. IO. GERHARDVS ex instituto demonstrat, *loc. de Deo §. 183.* Interim certe cauendum, ne sententia illorum, qui ipsius substantiae approximationem defendunt, eo vsque extendatur, vt in alterum extremum, quod WEIGELIANORVM, similiumque hominum est, prolabamur Etenim, etsi WEIGELIVS extrema vnienda, recte retineat, eiusmodi tamen vnionis fingit modum, quo identitas emergat diuinae ac humanae substantiae, hac in illam essentialiter commutata, perinde ac baculus *Aaronis* in serpentem, *Exod.* VII, 10. & substantia aquae in vinum, *Ioh.* II, 9. conuertebatur. Hinc SCHWENCFELDII, STIFELII, aliorumque effata, mutationem quandam humanae naturae in diuinam arguentia, & quae hominum sunt, Christo ipsi tribuentia, communi recte sentientium calculo damnata. Quantopere vero nostrorum theologorum sententia distet ab istorum errore, ex instituto docent THVMMIVS, in *impietate Weigeliana, error. 61. p. 139. seqq.* NICOLAVS HVNNIVS, in libello germanico contra Weigelii & Paracelsi theologiam scripto, *motiu. 10. n. 821. seqq.* aliique quamplurimi. add. SCHERZERVS in *breviar. Hulsemann. cap. 14. p. 910. seqq.* vbi id, quod diximus, hanc vnionem, non ratione modi, sed ratione termini a quo, substantialem dici posse, vberius confirmat. Nos plura non addimus, cum controuersias tractare, polemicae theologiae sit proprium.

§. LXXXIX.

Effectus huius vnionis cum Deo, praecipui, sunt, communio cum Deo, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 2 Petr. I, 4.* * speciatim cum Christo, quocum adeo fideles, circumcidi, crucifigi, mori, dicuntur, *Coloss. II, 11. Gal. II, 19. Rom. VI, 3.* participatio spiritus Christi ad incrementum in spiritualibus, & perseuerantiam in fide, constantiamque in aduersis, *Eph. III, 16. 19. Coloss. I, 11.* communio fidelium inter se, veraque φιλαδελφία, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 1 Cor. XII, 12. 13. 2 Petr. I, 7.*

* Ieiune nimis hanc κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως HVGO GROTIVS, praeeuntibus Socinianis, explicat, de imitatione diuinae bonitatis. Nihilosecius eodem redit & sententia HENRICI HAMMONDI, quam in paraphrasi huius loci expressit. Nostrates potius monent, κοινωνίαν seu communicationem supponere vnionem, quae omnino intercedit animae fideli cum Deo, & participationem aliquam diuinorum χαρισμάτων vi gratiosae istius vnionis, siquidem omni plenitudine diuina repleamur, per inhabitationem Christi in cordibus nostris per fidem, *Ephes. III, 19.* pro natura mysticae & spiritualis vnionis. Nulla quidem hic fingenda est essentialis μεταφύσεις, quae ne quidem in hypostatica vnione, longe arctiori, locum habet, nec tamen sola qualitatum mutatio, & imaginis diuinae quaedam restauratio, exhaurit hanc κοινωνίαν. Possidemus enim ipsammet diuinam naturam secundum gratiosam ἐνοίκησιν *Ioan. III, 23. Ephes. III, 17.* & participes reddimur diuinorum χαρισμάτων. Ita rem omnem clare & perspicue explicat CALOVIVS *ad h. l.* Egregie quoque B. LVTHERVS eidem CALOVIO laudatus: *Quid est natura Dei? aeterna veritas,*

tas, iuſtitia, ſapientia, aeterna vita, pax, gaudium, & voluptas, & quidquid boni nominari poteſt. Qui ergo naturae diuinae particeps ſit, ille haec omnia conſequitur, vt viuat in aeternum, & aeternam pacem, gaudium, & voluptatem obtineat, vt ſit mundus, iuſtus, & omnipotens, contra diabolum, mortem, & peccatum. add. B. GERHARDVS ad *h. l.*

§. XC.

Praecipue autem cum vnione iſta coniunctus eſt *amor Dei*, *Ioan. XIV, 23.* qui comitem perpetuum & indiuulſum habet, *abnegationem ſui ipſius*. Enimuero, ſi quis cum Deo vnitus ſit, & magis magisque cum eo vniri cupiat, neceſſe eſt, vt eum ceu ſummum bonum amet: nemo vero Deum ceu ſummum bonum amabit, qui ſeipſum adhuc ſupra omnia amat. Sui ergo abnegatione opus, vt Deum rite amemus.

§. XCI.

Voluntatis itaque cum Deo vnitae, & adeo per gratiam emendatae ratio in hiſce duobus, *amore Dei, & abnegatione ſui*, maxime conſpicitur, virtutibus reliquis omnibus facili negotio inde deriuandis, vt philautia omnium vitiorum, qua voluntatem, mater eſt. Amore enim Dei nos perpetuo ad Deum, ſeu ſummum bonum, conuertimus, & ad eius voluntatem nos componere ſtudemus: abnegatione noſtri propullulantem philautiam coercemus, & ita labem, quoad fieri poteſt, ceteroquin virtutibus noſtris adhaeſuram, euitamus. Haec paulo diſtinctius, initio ab abnegatione ſui facto, conſiderare iuuabit.

§. XCII.

Per abnegationem ſui, intelligo eiusmodi operationem ſpiritus ſancti in anima fidelium, qua homo regenitus, agnita philautiae prauae ſumma turpitudine, nihil ſibi, ſed omnia Deo tribuit. Eam dum ſpiritus ſancti operationem diximus, non naturae, ſed gratiae eam opus eſſe innuimus. Ex ſolis enim naturae viribus nemo ſeipſum magis abnegare, quam diligere Deum poteſt. Gratiae autem opera, vt Deum triunum, ita ſpeciatim ſpiritum ſanctum, auctorem agnoſcere, iam ſupra commonſtratum eſt. In hominibus vero iam regenitis cum abnegatio ſui ſpectetur, hi omnino etiam per vires in regeneratione collatas, ad ſui abnegationem concurrunt, adeoque rectiſſime homo eiusmodi ſeipſum abnegare dicitur. Vnde ſimul patet, ſi homines naturales, quemadmodum & de ipſis ethnicis narratur, * virtutis cauſſa incommoda quaedam, bonorum iacturam, corporis afflictiones, ſimiliaque, in ſe ſuſcipiunt, hoc minime pro abnegatione vera habendum. Accedit, quod haud raro gloriae, aut alterius commodi temporalis conſequendi cauſſa, id faciant.

* Vid. PETRVS DANIEL. HVETIVS *in quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 7. & 8.* add. *diſſertatio noſtra de ἀσκήσει philoſophica*, quae in *analectis hiſtor. philoſoph. extat.*

§. XCIII.

Vt recte abnegatio ſui procedat, neceſſe eſt, vt philautiae naturalis turpitudinem, cum deteſtatione homo agnoſcat: tum ſane ſua ſponte inde fluet, vt ſibi nihil amplius, ſed Deo omnia tribuat: vt non ſuum commodum, honorem, voluptatem, ſed vnice gloriam Dei quaerat. Quemadmodum enim philautia, reuera foediſſima idololatria eſt, quo homo ſeipſum, & ſui cauſſa res creatas omnes, ex quibus vtilitatem, commodum, voluptatem capere poteſt, adorat: ita vt Deo incipiat honorem ſuum reddere, neceſſe eſt, vt idolum hocce in cordibus hominum deſtruatur. Vnde & praeceptum de vno eoque vero Deo colendo, & ſupra omnia amando, abnegationem ſui requirit. vid. *Deut. VI, 4.5.* collat. cum *Matth. XXII, 37. Marc. XII, 30. 1Cor. VIII, 5.6.*

§. XCIV.

Et hinc abnegationis ſui neceſſitas apparet: quae inde etiam conſtat, quod toties ab ipſo ſeruatore, diſerte profitente, diſcipulum ſuum eſſe non poſſe, qui ſeipſum non abnegauerit, ſit inculcata & commendata. *Luc. IX, 23. XIV, 26. Matth. X, 37. 38. XVI, 24.* Hinc & beatos praedicat *pauperes ſpiritu*, eorumque regnum coelorum eſſe, dicit *Matth. V, 3.* add. *Tit. II, 12. Deut. XXXIII, 9.* Patetque idem exemplis Abrahami, *Geneſ. XII, 1.* Moſis, *Ebr. XI, 24. 25. 26.* Iobi, *Iob. I, 21.* ipſius ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui licet omnis peccati eſſet expers, ſua ſponte ſe diuinae maieſtatis ſplendore atque vſu abdicauit, *Rom. XV, 3. Phil. II, 6. 7. 2 Cor. VIII, 9.*

§. XCV.

Abneganda ſunt omnia, quibus homo ſibi ipſi placet, in quibus commodum ſuum, gloriam, voluptatem quaerit. Speciatim ratione intellectus, abneganda omnis ingenii praeſtantia, eruditio, ſapientia, eloquentia, *1 Cor. I, 17. 19. 20. ſeqq. II, 1.* quoad voluntatem, & appetitum ſenſitiuum, omnia iſta bona apparentia, quae cupiditatibus noſtris ablandiuntur, & philautiam irritare apta ſunt, voluptates, & quae his inſeruiunt, *Tit. II, 12.* diuitiae, opes, & quae commodum afferre videntur. *1 Tim. VI, 9. Ebr XI, 26.* honores, *Ebr. XI, 25. Phil. III, 4.5.7.8.* Praeterea omnes homines, quantumuis ſint proximi, amici, parentes, liberi. *Matth. XIX, 29. VIII, 22. Deut. XXXIII, 9.* Ratione corporis abneganda ſunt, ſanitas, robur, formoſitas, ipſa denique vita, *Luc. XIV, 26.* adeoque & omnia ea, in quibus ſibi viuere videntur homines. Nimirum abneganda ſunt non tantum, quae per ſe illicita ſunt, & praua, ſed & ea, quae amare haud nefas, * at quae amore inordinato, hoc eſt ſupra Deum amantur, vt cor hominis, iis ceu idolis adhaereſcat.

* Non

* Non itaque omnem amorem sui, sed prauum, tollit abnegatio sui: nec omnem aliorum hominum, aut rerum creatarum, sed inordinatum. Paucis, ipsa ἀπαξία exulare debet ab omni amore, eoque tendit sui ipsius abnegatio. Non itaque eousque haec extendenda est, vt per eam homo ἀπαθὴς & ad omnia indifferens, esse censeatur. At alterum enim hocce extremum nonnulli, in sui ipsius abnegatione progressi sunt, vt non moderandos, sed extirpandos affectus naturales, etiam non illicitos, censuerint. Quo ipso a Stoicorum indifferentia prope absunt, ex quorum mente EPICTETVS: ἀλλὰ δεῖ, νοεῖς ὅτι πᾶν τὸ ἀποβησόμενον ἀδιάφορον, καὶ οὐδὲν πρὸς σε ὁποῖον δ' ἂν ᾖ. *Sed constitutum esse oportet, nihil inter quemuis euentum interesse, neque ad te pertinere eum cuiuscunque modi, enchirid. cap.* 39. Pyrrhonii quoque atque sceptici, similem, licet ex alio fundamento, iactitabant indifferentiam. Rectius sapere christianos decebat. Neque enim in Christo aut apostolis simile quid obseruamus. Amorem, laetitiam, tristitiam, aliosque affectus naturales in iis deprehendimus: sed redactos in ordinem, nec voluntati Numinis vllatenus repugnantes. Veterem hominem, hoc est, prauos affectus, vitiaque, ex praua philautia fluentia, exuere & crucifigere scriptura iubet, *Eph.* IV, 22. *Rom.* VI, 6. iremque carnem cum suis concupiscentiis, *Gal.* V, 24. non autem amoris recti motus ordinatos. Naturam, absque vitio spectatam, non tollit, sed emendat gratia, vti supra demonstrarum. Disputat hac de re ex instituto GVILELMVS SALDENVS, *dissert. de philautia, otior. theolog. lib.* 1. *exercit.* 3. §. 8. *seqq.* add. omnino IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI *theologia moralis cap.* 8. §. 22.

§. XCVI.

Ad modum quod attinet, fieri debet abnegatio sui, *libere*. Qui enim necessitate quadam coacti res ceteroquin sibi charas deserunt, eas minime abnegare censendi sunt. Simplex enim rerum derelictio, & abnegatio, neutiquam vnum idemque sunt. Deserimus multa, sed inviti: quae abnegamus, ab iis sponte, propter Christum, animum abducimus; lubenter dimittimus, quae retinere poteramus. Ideo Ebraeos laudat apostolus, quod direptionem bonorum suorum sustinuerint, μετὰ χαρᾶς, *Ebr. X, 34.* & Moses, *quod maluerit mala perpeti*, (μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι) *cum populo Dei, quam temporariam peccati recreationem habere, Ebr. XI, 25.*

§. XCVII.

Fieri praeterea debet *serio*, vt non tantum animum ab obiectis, quae abneganda sunt, auertamus, sed in quantum ad philautiam nos irritant, & motus prauos excitant, odio etiam prosequamur. *Luc. XIV, 26.* Immo si aliter euitare motus inordinatos nequeamus, res ipsas seu obiecta, quae eos excitant, remoueamus, etiamsi hoc cum maximo incommodo nostro, atque dolore, coniunctum sit, *Matth. V, 29. 30. XVIII, 9.* quae est crucifixio carnis & cupiditatum nostrarum, *Gal. V, 24.*

§. XCVIII.

Vt dubiis omnibus hic occurratur, obseruandum, obiecta abnegationis esse duplicia: quaedam ita comparata sunt, vt possessio illorum non tantum licita, sed quodammodo necessaria sit: quaedam vero nec

neceſſaria ſunt, nec licite poſſidentur. Haec ita abneganda, vt plane ea remoueamus, & ab illorum poſſeſſione abſtineamus: illa vero retineri quidem poſſunt qua poſſeſſionem & vſum, ſed euitandus abuſus, nec animo illis adhaerendum, *Pſ. LXII 11. opulentia quod ſi abundet, ne apponatis animum;* add. *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Excipiendi vero certi caſus ſunt. Namque vbi diuini nominis gloria hoc exigit, aut ſingulare Numinis praeceptum accedit, vt prompte ipſa rerum poſſeſſione nos abdicemus, omnino abnegatio ſui poſtulat. conf. *Matth. IV, 20. 22. XIX, 21.*

§. XCIX.

Conſtans, denique & *firma*, debet eſſe abnegatio ſui, ne quod proverbium habet, de canibus, reuertantur ad vomitum. *2 Petr. II, 22.* Nemo enim coronatur, niſi ad finem vsque perſeuerauerit. *Apoc. II, 10.* Incipit equidem abnegatio ſui quodammodo in ipſa conuerſione, in qua homo a vanis idolis, atque adeo a ſeipſo, ad Deum conuertitur; *Actor. XIV, 15. 1 Theſſal. I, 9.* ſed in opere demum ſanctificationis, ſeu renouationis, maxime ſe exerit, *Tit. II, 12.* in quo ad finem vitae usque eſt continuanda.

§. C.

Abnegationem itaque ſui agnoſcas, ſi quis non quaerat, quae ſui, ſed quae Chriſti ſunt, *Phil. II, 21.* aut quae aliorum ſunt, *1 Cor. X, 24.* ſi quis non ſibi ipſi placeat, *Rom. XV, 3.* nec aliis hominibus placere ſtudeat, ſed Chriſto, *Gal. I, 10.* ſi quis cum carne & ſanguine non conſultet, ſeu in rebus ad gloriam diuinam, animaeque ſalutem ſpectantibus, corruptae rationis conſilia non ſequatur, *Gal. I, 17.* nulla in re, ſi Deum excipias, toto animo acquieſcat, vel innitatur, *1 Cor. VII, 29.* rerum ablationem patienti animo ferat, *Iob. I, 21.* & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

§. CI.

Effectus abnegationis ſui, varii ſunt. Certa enim ratione ad omnes virtutes chriſtianas concurrit, cum virtutis nomine indigna ſit, quae ex philautia praua procedit, cui remedium adfert abnegatio ſui, conf. *1 Tim. I, 5.* Praecipui tamen abnegationis effectus ſunt, *humilitas* & *patientia*, virtutes admodum inſignes, ſimulque reliquarum virtutum, ſi genuinae ſint, comites perpetui & indiuulſi.

§. CII.

Humilitatem ex abnegatione ſui oriri, res ipſa docet. Quemadmodum enim ex philautia ſuperbia, ita illa per abnegationem ſui repreſſa, non poteſt non oriri humilitas. Si quis enim ſerio agnoſcat, nil

nil niſi malum in nobis, hoc eſt, carne noſtra eſſe, *Rom. VII, 18. Geneſ. VIII, 21.* & ſi quid forte boni habeat, id ſoli Deo acceptum ferendum, *1 Cor. IV, 7.* & ſi omnia etiam praecepta Numinis ſeruauerit, ſe inutilem tamen ſeruum eſſe, *Luc. XVII, 10.* adeoque ſoli Deo omnia, ſibi nihil tribuendum, quae abnegationis ſui vera & genuina ratio eſt, is mox aliis ſe praeferre deſinet, immo vt indignum beneficiis omnibus, ita reliquis etiam hominibus multum ſe inferiorem, agnoſcet.

§. CIII.

Conſiſtit namque humilitas in iuſta ſui depreſſione: adeoque miſeriae ſuae, imbecillitatisque ſupponit agnitionem. Hac enim agnita, ſeipſum magni aeſtimare homo deſinet, adeoque alios ſe praeſtantiores facile credet, nec aegre feret, eos ſibi praeferri. Animi itaque proprie eſt humilitas, *Matth. XI, 29. Dan. V, 22.* licet vultu, geſtibus, *Luc. XVIII, 13.* habitu, *Iob. XLII, 6.* ſermone, *Gen. XVIII, 27.* actionibus, *2 Sam. VI, 22.* ſe prodat. Externa vero humilitatis ſpecies, quae eſt ſine vera humilitate animi, mera foediſſimaque eſt hypocriſis.

§. CIV.

Humilitas illa ſe exerit tum erga Deum, tum erga alios homines. Erga Deum humilis eſt, qui ſibi ſuisque viribus nihil tribuit, ſeque indignum plane omnibus beneficiis diuinis reputat. *Mich. VI, 8. Eſ. LVII, 15. Luc. XVIII 13. 1 Petr. V, 6.* Erga alios homines, qui aliis neutiquam, niſi in quantum ordinis ratio poſtulat, praeferri cupit, aliosque ſe praeſtantiores, meliores, digniores eſſe credit, eosque adeo ſibi ipſi praefert, iuxta monitum Pauli: *ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, Phil. II, 3.* Si quis vero humilem erga Deum ſe ferret, qui tamen humilis non eſſet erga alios, ſuam palam proderet hypocriſin.

§. CV.

Humilitatem aeque ac abnegationem, reliquarum virtutum omnium comitem eſſe, patet, cum ſine ea Deo nihil placeat. *Reſiſtit* enim *Deus ſuperbis, humilibus autem dat gratiam. 1 Petr. V, 5.* add. *1 Petr. III, 4.* Temperantia, caſtitas, fortitudo, charitas, & eminentiſſimae quaeque virtutes, indignae ſunt virtutum nomine, ſi humilitas abſit. Gratiſſima itaque Deo eſt humilitas, multumque in ſcripturis commendata, & ampliſſimis ornata promiſſionibus. *Eſ. LVII, 15. 1 Sam. II, 3. 4. 5. Luc. I, 52. 53. Matth. XI, 25. 2 Cor. VII, 6. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 10.* add. & *Deut. XXVI, 5. 1 Sam. XVI, 11. Pſalm. LXXVIII, 70.*

§. CVI.

Alter abnegationis ſui effectus praecipuus eſt *patientia*. Eam vero ex abnegatione ſui fluere, facile intelligitur. Qui enim ſibi nihil tribuit, iureque ſibi nihil deberi credit, patienti feret animo, ſi voluptatibus, diuitiis, honoribus, gloria, carendum ſit. Contra, qui iniuriam ſibi fieri putat, ſi talia non adſint, aut denegentur, is demum bonorum eiusmodi apparentium abſentiam aegro feret animo. Hinc impatientia.

§. CVII.

In latiori itaque vocem patientiae accipimus ſignificatione, qua non tantum iniuriarum aut afflictionum, ſed incommodorum quorumuis, ex bonorum apparentium abſentia oriundorum, tolerantiam ſignificat. Patientiam enim agnoſcas, cum fortunarum iacturam lubenti animo ſuſcipimus cum Iobo, *Iob. I, 21.* & Ebraeis ad Chriſtum conuerſis, *Ebr. X, 34.* ignominiam cum Dauide, *2 Sam. XVI, 10.* incommoda quaeuis, repudiata ἁμαρτίας ἀπολάυσει, cum Moſe *Ebr. XI, 25.*

§. CVIII.

Patientiam igitur itidem virtutum reliquarum comitem eſſe, ipſa eius nos condocet indoles. Si paupertatem rerumque inopiam perpeti pauliſper mortales poſſent, auaritiam citius compeſcerent: nec voluptati tam facile ſe dederent, ſi famem, ſitim, aliaque pati incommoda didiciſſent: ambitionem facilius infringerent, ſi ferre contemptum, aut ignominiam poſſent. Ergo ad continentiam, temperantiam, humilitatem, fortitudinem, ceterasque virtutes omnes, nihil aeque neceſſarium, quam patientia. Vnde neceſſitas quoque patientiae intelligitur, quae & alibi paſſim in ſcriptura ſacra commendatur, *Rom. V, 3. Iacob. I, 2. 3. 4. Ebr. XII, 1.*

§. CIX.

Si charitati erga alios patientia adſit, vti adeſſe omnino debet, *manſuetudo* inde oritur, ſeu πραότης, quae cum humilitate paſſim coniungitur, *Matth. XI, 29. Epheſ. IV, 2.* itemque μακροθυμία ſeu *longanimitas*, quae cum manſuetudine inter fructus ſpiritus collocatur, *Gal. V, 22.* conf. & *Gal. VI, 1. 1 Cor. IV, 21. XIII, 4. 5.* & denique ἀνεξικακία, ſeu *defectuum* in aliis *tolerantia*, *2 Tim. II, 24. 1 Cor. IV, 12.* add. *Gal. VI, 1. 2 Cor. XI, 20. Rom. XV, 1.*

§. CX.

Abnegatio ſui ipſius cum eo tendat, vt philautia praua magis magisque imminuta, & eneruata, amor Dei excitetur, qui cum vnione noſtra cum Deo non poteſt non eſſe coniunctus, de eo itidem nobis nunc dicendum eſt. Eo vero nomine * propenſionem voluntatis infinitam intel-

intelligimus, qua homo Deum ceu ſummum bonum amplectitur, & in eo veram animi quietem quaerit, ac inuenit.

* Eodem tendit definitio charitatis, quam tradit AVGVSTINVS, *lib. 3. de doctrina chriſtiana, cap. 10. Charitatem*, inquit, *voco, motum animi ad fruendum Deo propter ipſum, & ſe atque proximo propter Deum.* Etſi enim generatim charitatem definiat, ſimul tamen, quid Amor Dei ſit, ſignifi at, & quo pacto omnis amor ordinatus fiat, ſi primo loco Deus, & propter Deum reliqua omnia amentur, condocet.

§. CXI.

Per amorem itaque Dei non actum, ſed propenſionem habitualem, nunquam non in actum, in quantum humanae vitae imbecillitas permittit, erumpentem, intelligimus. * Quae propenſio cum nemini per naturam inſit, a gratia eam proficiſci neceſſe eſt. Deus ſane eſt, qui per ſpiritus ſancti gratiam, nos non tantum ad ſe trahit, & allicit, ſed ſui etiam amorem ingenerat. Namque *charitas ex Deo eſt, & vnusquisque amans ex Deo natus eſt, & nouit Deum*, 1 *Ioan. IV, 7. & qui Deum amat, iam ab eo agnitus eſt.* 1 *Cor. VIII, 3.* Hinc & 2 *Theſſ. III, 5.* apoſtolus Dominum orat, *vt dirigat corda illorum in amorem Dei.* **

* Dum amorem Dei non nudum actum, ſed propenſionem habitualem eſſe ſtatuimus, illorum nos opponimus errori (qui in praxi vitae chriſtianae haud eſt infrequens) qui affectum quendam, aut motum tranſitorium, ſaepe & imaginarium, ſtatim pro vero & genuino amore Dei habent. Multo vero minus, cogitatio amoris pro amore ipſo habenda, vt imperite & pernicioſe multi faciunt, qui amorem Dei in quadam cogitatione collocant, qua Deum a nobis amari profitemur. *Verus amor pondus quoddam eſt voluntatis in rem amatam, non ingenii commentatio, quae poteſt quidem iſtius amoris comes eſſe, ſed ab illo late diſiungitur. Quam multae matres vel ardentiſſime filios diligunt, quam multae vxores maritos ſuos, quibus tamen nunquam venit in mentem, eiusmodi verbis aut cogitationibus amorem ſuum teſtificari! Veriſſimos illae amoris actus exercent, dum filios aut coniuges ſollicite & amanter curant, dum illis aegrotis anguntur, conualeſcentibus gaudent, periclitantibus metuunt, abſentes deſiderant. Has formas, aliasque innumeras, induit terrena charitas, ex qua nobis coeleſtis intelligenda, non minus ipſa variis affectibus multiplex.* Ita eleganter rem exprimit WENDROCKIVS, ad *Monaltii litteras prouinciales, not. 4. in epiſt. 10. ſect. 1. p. 293.* Rurſus dum in propenſione amorem collocamus, neutiquam propenſio, quae in actum non erumpat, cogitanda. Quanquam vero propenſio, quae, quoad fieri poteſt, in actum non erumpat, vix cogitari queat. Interim non defuerunt ex lepidiſſima Moraliſtarum, quos vocant, Pontificiorum gente, qui hoc inculcarent, amari Deum cenſendum, etſi nullus vnquam actus amoris edatur: aut, vt illorum verbis vtar: *mortali piaculo praeceptum de amando Deo non violare, qui nullum vnquam diuini amoris actum eliciat.* Hanc ANTONII SIRMONDI, & ſociorum, ſententiam, prolixe & accurate refellit WENDROCKIVS *l. c. p. 292. ſeqq.* Vt vero errorem ſuum pallient eiusmodi homines, abuti ſolent diſtinctione, inter amorem *affectiuum* & *effectiuum*. Affectiuum dici putant, qui intra affectum ſubſiſtat; qui opere ipſo, & ſine affectu ſe prodat, effectiuum. Verperam quidem. Quo pacto enim effectiuus amor ſine affectiuo eſſe queat, intelligi nequit. Qui in ſano ſenſu hanc diſtinctionem adhibent, eam ita intelligunt, quod amor affectiuus is ſit, qui in voluntate & animo remanet, nec in exteriores actus ſe diffundit: amor autem effectiuus idem ſit interior animi affectus, quatenus in externos actus funditur. Ad rem ipſam quod attinet, amorem ſeu charitatem, cum fide arctiſſimo vinculo connexam eſſe, conſtat. Vt ergo fide eos, qui in ſtatu gratiae ſunt, & ſine interruptione eſſe cupiunt, nullo temporis momento excidere oportet, ita neque amore Dei excidere oportet, ſed vtriusque habitum continuum ſeruare, actus omnes noſtros dirigentem (adeoque nunquam non in actum erum-

erumpentem) 1 *Ioh.* IV, 14. *Ioan.* XV, 9. *ſeqq.* Sic per omnem vitam ſe amari iubet Deus, *Deut.* XI, 1. & XIX, 9. & anathema dicitur non amanti Ieſum Chriſtum, 1 *Cor.* XVI, 22. Haec cum recte quoque obſeruaſſet IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, porro addit: *Quare miramur inſignem vecordiam, non tantum Antonii Sirmondi Ieſuitae, qui amoris diuini non tam praeceptum, quam conſilium agnoſcit, aut ſi omnino praeceptum, non rigoris tamen ſed elementiae, id eſt tale, quod impune negligere liceat, ſed & plerorumque inter Pontificios moraliſtarum, qui eum per habitum charitatis diuinitus infuſum ſe coram Deo iuſtificari, & conſequenter etiam ſaluari docent, non tamen habitum, ſed actus tantum transeuntes ſub praeceptum cadere ſtatuunt, quod apud Ihomam 2. 2. p. 31. ſeqq. frequenter occurrit; adeoque nec ſemper hoc charitatis praeceptum obſeruatu neceſſarium eſſe, ſtatuunt. theolog. moral. cap. . §. 8. p 305.*

** Non aliorum itaque, quam errore Pelagiano imbutorum poteſt eſſe ſententia, dari amorem Dei naturalem, in ſtatu naturae lapſae, quam merito profligat WENDROCKIVS ad *Montaltium p. m.* 313. "Si ad praxin vitae attendas, multos dari, qui, etſi irregeniti ſint, ſibi tamen perſuadent, ſe amare Deum poſſe, certum eſt.

§. CXII.

Obiectum itaque amoris huius Deus eſt, ceu ſummum hominis bonum. Solum vero Deum ſummi boni nomine tituloque dignum eſſe, iam ex ſupra dictis conſtat. add. *Matth. XIX, 17.* Vnde & eum ſupra omnia amandum eſſe, ſequitur. * In ſolo itaque Deo, qui eum amat, omnem delectationem ſuam quaerit, & cum eo arctius vniri cupit. *Pſ. XVIII, 2. 3. LXXIII, 25. 26. XXXIV, 9. 1 Cor. VI, 17.*

* Sequitur hinc, amorem Dei *ſummum* eſſe debere. Pro ratione enim obiecti, quod nos ad amandum mouet, amor quoque intenditur. Si ergo obiectum ſummi boni habet indolem, amorem quoque, quo in illud feramur, ſummum eſſe oportet. Id vero vt recte intelligatur, in amore rite aeſtimando, tum ad obiectum, ſeu id, quod diligitur, tum ad ſubiectum, ſeu hominem diligentem, reſpiciendum eſt. Si obiectum reſpiciatur, fatendum, nullum in hominibus aut rebus creatis eſſe poſſe amorem, qui perfecte reſpondeat obiecto, ſeu quo amari Deus dignus eſt: ſin vero ſubiecti habeatur ratio, ſummus is amor dicitur, cum quis tantum amat, quantum poteſt, etſi obiecti cognitio & praeſtantia plus adhuc exigeret. Et tum quidem iterum ad duplicem hominum ſtatum eſt reſpiciendum: alio enim ſenſu in ſtatu integritatis, alio in ſtatu poſt lapſum amor hominum, ſed regenitorum, ſummus dicitur. In ſtatu enim integritatis ſummus erat amor Dei ſecundum rigorem legis. In ſtatu autem poſt lapſum ea minime expectanda perfectio, interim laudantur fideles, quod ex *toto corde* Deum ament, vel amauerint, & amore equidem intenſiſſimo, ſed prout in hunc ſtatum, tot infirmitatibus, & imbecillitatibus circumſeptum, cadit. Multis enim imperfectionibus laborare amorem hominum credentium, cum ſcriptura experientia teſtatur, adeo, vt aliquando a feruore ſuo plane remittat, *Matth.* XXIV, 12. *Apoc.* II, 4. Amor autem intenſiue ſummus, etiam comparate ſummus eſſe debet, adeo, vt nullum obiectum, quodcunque demum ſit, ea ratione ametur, qua Deus eſt amandus. Solus enim Deus habet rationem ſummi boni, vltimique finis: adeoque ſolus propter ſeipſum, reliqua omnia propter Deum, amanda ſunt. Hic eſt amor recte ordinatus, ſi quis Deum propter Deum, non propter ſeipſum, ceu vltimum amoris finem diligat. Deus enim omnium rerum & principium & finis eſt, cui omnia condidit propter ſeipſum & ad gloriam ſuam, *Prouerb.* XVI, 4. *Rom* XI, 36 Recte AVGVSTINVS: *neque enim ad aliud Deus referendus eſt*, (id eſt, non propter aliquid a ſe diſtinctum, finaliter amandus) *quoniam omne, quod ad aliud referendum eſt, inferius eſt, quam id ad quod referendum eſt, quaeſt. lib* 83. *quaeſt.* 33. Et *lib.* 2. *de ſermon. domini in monte cap.* 25. *Quaecunque res propter aliquid aliud quaeritur, ſine dubio inferior eſt, quam id, propter quod quaeritur.* Prolixe admodum & ex inſtituto hoc euincit HENRICVS AS. IGNATIO, in *ethica amoris part.* 1. *lib.* 6. *cap.* 1. *ſeqq.* qui non tantum ex patribus, ſed & *cap.* 12. & *ſeqq.* ex ſcriptura ſacra, ſpecia-

tim

tim & 1 *Petr.* IV, 8. 1 *Cor.* X, 31. *Matth.* VI, 33. hanccc comprobat ſententiam Sua ſponte vero itide ſequitur, omnem amorem rerum creatarum, quo quis finaliter & propter ipſas eas amat, inordinatum, atque adeo prauum eſſe. Atque hoc eſt, quod AVGVSTINVS, *lib.* I. *de doctrina chriſtiana, cap.* 4. *ſeqq.* docet, ſolo Deo *fruendum*, rebus autem creatis omnibus ſaltem *vtendum* eſſe. *Frui enim*, inquit, *eſt, amore alicui rei inhaerere propter ſeipſum: vti autem, quod in vſum venerit, ad id, quod amas, obtinendum referre, ſi tamen amandum eſt.* Totus in hocce argumento eſt, quem antea laudauimus, HENRICVS A S. IGNATIO, per integrum fere librum ſeptimum, in quo de amore creaturarum ordinato agit, & exinſtituto probat, nullam rem creatam perſe & finaliter diligi poſſe, vt non amoris ordo turbetur. Nos autem porro addimus, vt rerum creatarum omnium, ira & noſtri ipſorum amorem iure meritoque cedere amori ſummo Numinis. Immo hunc ſummum non eſſe, niſi ille cederet. Neque vt nobis ipſis, ſed vt Deo placeamus, par eſt. *Rom.* XV, 1. Neque etiam nos propter nos ipſos, ſiue primum creati, ſiue a ſtatu mortis redemti, & ad vitam electi ſumus, ſed propter Deum, ad eius gloriam augendam. 1 *Cor.* XI, 7. *Epheſ.* I, 6. 1 *Petr.* II, 9. Aequum itaque etiam eſt, vt non noſtram vnquam gloriam, ſed diuinam expetamus, *Pſalm.* CXV, 1. & quidquid inter bona noſtra reputamus, Deo acceptum feramus, 2 *Cor.* IV, 7. 1 *Cor.* XV, 10. & ad auctorem eo nomine magis amandum, referamus, *Ierem.* IX, 23. *ſeqq.* vt ſic vltimato nobis omnis de Deo ſi: gloriatio 1 *Cor.* I, 31. 2 *Cor.* X, 17. Rem omnem iterum praeclare expedit AVGVSTINVS: *magna quaedam res eſt homo, factus ad imaginem & ſimilitudinem Dei, non in quantum mortali corpori includitur, ſed in quantum beſtias rationalis animae bonore praecellit. Itaque magna quaeſtio eſt, vtrum fruiſe debeant homines, an vti, an vtrumque. Praeceptum eſt enim nobis, vt diligamus inuicem, ſed quaeritur, vtrum propter ſe homo ab homine diligendus ſit, an propter aliud. Si enim propter ſe, fruimur eo: ſi propter aliud, vtimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter ſe diligendum eſt, in eo conſtituitur vita beata. Cuius etiamſi nondum res, tamen ſpes eius nos hoc tempore conſolatur. Maledictus autem, qui ſpem ſuam ponit in homine,* (*Ierem.* XVII, 5.) *Sed nec ſeipſo quisquam frui debet, ſi liquido aduertat, quia nec ſeipſum debet propter ſeipſum diligere, ſed propter illud, quo fruendum eſt. Tunc quippe eſt optimus homo, cum tota ſua vita pergit in incommutabilem vitam, & toto affectu inhaeret illi. Si autem ſe propter ſe diligit, non ſe refert ad Deum, ſed ad ſeipſum conuerſus, non ad incommutabile aliquid conuertitur. Et propterea iam cum defectu aliquo ſe fruitur, quia melior eſt, cum totus haueret atque conſtringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad ſeipſum relaxatur, &c.* de *doctrina chriſtiana, lib.* 2. *cap.* 22. add. quae ſupra diximus §. 35.

§. CXIII.

Praeterquam vero, quod Deus ſummum bonum ſit, aliae quoque rationes ad eius amorem nos adducere debent. Ipſe namque prius nos amauit, 1 *Ioh. IV, 19.* amore aeterno, ante iacta fundamenta mundi, *Epheſ. I, 4.* 5. & perpetuo, *Ier. XXXI, 3.* & maxima beneficia in nos contulit, adeo, vt filium ſuum vnigenitum pro nobis in mortem traderet. *Ioan. III, 16. Rom. VIII, 32.* Accedit, quod amantes ſe non poſſit non iterum amare Deus. *Prouerb. VIII, 17. Ioan. XIV, 23.* *

* Quocunque oculos animumque tum in regno naturae, tum in regno gratiae conuertimus, ſtatim deprehendimus argumenta, quae ad amorem Numinis nos alliciant. Eleganter AVGVSTINVS: *coelum & terra, & omnia, quae in eis ſunt, ecce! undique mihi dicunt, vt te amem, nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. lib.* 10. *confeſſion. cap.* 6. Copioſe autem, & magna cum emphaſi, more ſuo, rationes, quae nos ad amandum Deum inducere debeant, edidit B. IOAN. ARNDIVS, de *vero chriſtianiſme lib.* 1. *cap.* 28.

§. CXIV.

In Deo etiam vera animi quies quaeritur recte, & inuenitur. In rebus creatis eam fruſtra quaeri, experientia docet. Summum bonum tantum, quod Deus eſt, propenſionem iſtam in infinitum tendentem, exſatiare poteſt. * In eo itaque, ceu vero & genuino amoris centro, veram quietem homo inuenit. Nec quidquam eſt, quod ſummi huius boni perennem poſſeſſionem, ſi modo homo mediis gratiae recte vtatur, dubiam aut incertam reddere queat. ** Hinc ſi Deo modo fruatur, reliquis omnibus facile carere poteſt. *Pſalm. LXXIII, 25. 26.*

* Non multum equidem ſcholaſticis doctoribus delector: THOMAM tamen de AQVINO non plane contemnendum puto, qui aliquando haud inconcinne de rebus grauiſſimis loquitur. De eo, quod in ſolo Deo veram quietem & tranquillitatem homo inueniat, ita philoſophatur: *beatitudo eſt bonum perfectum, quod totaliter quietum reddit appetitum, alioquin non eſſet vltimus finis, ſi adhuc aliquid reſtaret appetendum. Obiectum autem voluntatis eſt vniuerſale bonum, ſicut obiectum intellectus eſt vniuerſale verum. Ex quo patet, quod nihil poſſit quietam reddere voluntatem hominis, niſi bonum vniuerſale, quod non inuenitur in aliquo creato, ſed ſolum in Deo, quia omnis creatura habet bonitatem participatam. Vnde ſolus Deus voluntatem hominis implere poteſt, ſicut dicitur Pſalm.* CII. *qui replet in bonis deſiderium &c. 1. 2. quaeſt. 2. art. 8.*

** Doctrinae chriſtianae, prae philoſophia gentilium, maxima hinc eluceſcit praeſtantia. Quo pacto enim conſtans, perennis, & perpetua ſummi boni eſſe poſſit poſſeſſio, (quod tamen ad veram felicitatem requiritur) philoſophi neutiquam aſſequi poterant, & hinc ſuae doctrinae imbecillitatem vel maxime prodebant. Propius equidem, quam reliqui, ad veritatem accedere videtur PLATO, quando *in Epinomide, ſub init.* ita diſſerit: *impoſſibile arbitror, homines, quamdiu hic viuunt, felicitatem ac beatitudinem hic aſſequi, exceptis paucis, illam ſcilicet qui deguſtant. Bona tamen ſpes eſt, vt poſt mortem ea omnino conſequantur, quorum deſiderio accenſus, pro viribus optime egit vitam, atque exegit.* Initium equidem, ſeu *primitias* (*Rom.* VIII, 23.) beatitudinis, at non naturae viribus, ſed ſola fide in Chriſtum, homines in Chriſtum credentes in hac vita accipiunt: ſed plena & conſummata beatitudo poſt hanc vitam demum in iis conſummatur. *Coloſſ.* III, 4. *1 Ioan.* III, 2. Id non incerta quadam perſuaſione, ſed fide certiſſima tenent. Vt vero viam ad felicitatem veram ignorauit tum PLATO, tum reliqui, ita quae de animae immortalitate ac vita beata poſt hanc vitam expectanda aliquando tradunt, incertis apud eos nitebantur fundamentis. Ideoque nec de perennitate verae felicitatis certi eſſe poterant. Nos de his omnibus ex ſcriptura ſumus certiſſimi: quae docet nec per mortem ſummi boni poſſeſſionem tolli, quippe quae tranſitus ſaltem ſit ad vitam. *Iob.* VIII, 51.

§. CXV.

Cognoſcitur amor Dei, ſi verbo Dei, rebusque diuinis omnibus, delectemur, *Pſ. XLII, 2.3. LXIII, 1-7. LXXXIV, 2.3.* peccatum omne, quippe quod Deo tantopere diſplicet, *Pſ. V, 5.* ſedulo fugiamus. *Pſalm. CXIX, 128.* obedientiam noſtram in ſeruandis eius mandatis Deo probemus, *Ioan. XIV, 23.24. 1 Ioan. V, 3.* pro nominis diuini gloria aſpera quaeque ſubire, non detrectemus, *Actor. XXI, 13. Rom. VIII, 36.* Dei cauſſa & alios homines diligamus. *1 Ioan. IV, 20.*

§. CXVI.

§. CXVI.

Solent nonnulli amoris varias conſtituere ſpecies, eumque in amorem *concupiſcentiae & complacentiae*, & hunc iterum in *amicitiae & obedientiae*, diſpeſcere. * Addunt quidam amorem *vnionis:* ſed omnis amor Dei vnionem cum Deo iam ſupponit, & ad arctiorem cum eo vnionem tendit. Reliquae etiam amoris ſpecies reuera tantum modificationes amoris ſunt, ex obiectorum diuerſa repraeſentatione ortae.

* Notiſſima quidem haec & hodie maxime celebrata eſt amoris diſtinctio. Non tamen vno eodemque modo explicatur. Id quod obſeruandum puto, ad varias, quae hac ſuper re ortae ſunt, contentiones, rite componendas. Nonnulli *amorem concupiſcentiae* ſemper in malam partem accipiunt. Idque iterum diuerſa ratione. Namque interdum, voce hac ſtrictius accepta, per amorem concupiſcentiae intelligunt amorem bonorum temporalium & ſenſibilium. Interdum vero, voce iſta latius accepta, eum concupiſcentiae amorem vocant, qui pro obiecto habet bona quaecunque conducentia ad felicitatem, tam animae, quam corporis, tam ſpiritualia, quam corporalia. Eiusmodi amorem vtroque modo acceptum, illicitum eſſe, contendunt: haetenus quidem recte, ſi homo bona iſta, praecipue ſpiritualia, propter ſe & finaliter diligat. vid. HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris part.* 1. *lib.* 5. *cap.* 2. *pag.* 234. *ſeqq.* Non multum hinc diſcedere videtur IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, quando diſcrimen inter amorem amicitiae & concupiſcentiae, ita explicat: *amor amicitiae*, inquit, *eſt, qui fertur in obiectum ſimpliciter, vt ſeruandum vel augendum: concupiſcentiae, qui fertur in obiectum, vt vſu vel poſſeſſione ſui non tantum nos, ſed & alios augens. Ille* (amor amicitiae) *praecipue in perſonas: hic promiſcue etiam in bruta, & res inanimatas cadit. Quod amicitia amatur, amatur quidem propter ſe, quod concupiſcentia, propter vtentem vel poſſidentem.* Hac ratione amorem concupiſcentiae, ceu illicitum, reiicere videtur SCHOMERVS, ſed ſubiuncta explicatio efficit, vt aliter ſentiam: *ſed vterque amor iterum reſpici poteſt, vel vt iucundus per ſe, cum in illo vel rei, vel vſus & poſſeſſionis eius, amore acquieſcimus, vel vtilis, cum ab alio fine, qui magis amatur, voluntas noſtra menſuram accipit, i. e. cum in amicitiae amore, non quidem obiecti, ſed amoris tamen vſus & vtilitas reſpicitur. Dum autem non differre dicimus vtrumque amorem, niſi ab eo, quod praecipue reſpiciunt, concludimus, quod non differant realiter, niſi quousque obiectum ſuum non omni ex parte aequaliter reſpiciunt:* theolog. moral *cap.* 8. §. 3. *pag* 296. Sunt tamen alii, qui paulo aliter voces iſtas accipiunt, &, ni fallor, diſtinctius hac de re philoſophantur. Per amorem ſcilicet concupiſcentiae, intelligunt amorem ſui cum deſiderio vniendi ſecum ea, quae ad bene eſſe ſuum pertinent, ſpectatum. Quatenus vero illud, quod ſibi conueniens ſuaeque nunc inclinationi quam limillime m eſt, etiam in aliis animaduertit, eoque magis, quam verſus alia aliosue propender, *amor complacentiae, iuxta illos vocatur.* Monentque ſimul, complacentiae hunc amorem, tantum ad alios ſe extendentem, accurate diſtinguendum a complacentia, quae omnem amorem antecedit, & nonniſi voluptatis quaedam eſt ſpecies. Ita quidem ARNOLDVS WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae part.* 2. *c.* 9. §. 4. Et ita nos quoque has voces accipimus, vt ex ipſa tractatione patet.

§. CXVII.

Nimirum, cum ſummis & infinitis Deus gaudeat perfectionibus, tria tamen praecipue in eo conſiderare poſſumus, * ad amorem noſtrum erga eum excitandum. Primo, tanquam ipſum ſummum bonum ſpectari poteſt, in cuius fruitione noſtra conſiſtat felicitas: deinde, ipſa naturae diuinae excellentia, quae tanta eſt, vt, quidquid perfectionum cogitari poteſt, in eminentiſſimo gradu contineat, noſtrum

in ſe conuertere animum poteſt: denique, & vt auctor conditorque huius vniuerſi conſiderari poteſt, cui vitam, & cuncta, quae poſſidemus, debeamus, indeque ad obedientiam omnibus numeris abſolutam praeſtandam, obligati ſumus.

* Non enim ſine ratione factum eſſe, vt cenſeamus, par eſt, quod Deus ſub diuerſis reſpectibus ſe reuelauerit. Omnes enim iſti reſpectus in eo conſpirant, vt eo fortius ad amorem Numinis nos excitent, atque inflamment. Et licet in praxi coniunctiſſimi ſint, ſeorſim tamen conſiderari poſſunt, quemadmodum & amor ipſe certam inde accipit modificationem. Quae tamen rurſus ita accipiendae ſunt modificationes, ne vna alteram tollat aut euertat, ſed vt ad amorem Dei perficiendum, quantum fieri poteſt, amica conſpiratione inter ſe conſentiant. Atque hoc eſt, quod alii docent, ad amorem Numinis requiri, vt ſit *adaequatus ex parte obiecti*, atque ex omnibus illis cauſſis procedat, ex quibus nobis amandi obligatio eſt, quas in Deo reuelatio ſcripturae deregit: ita quidem, vt quemadmodum nullae in nobis animi vires ſint, quin occupari debeant in amore Dei, ita nihil in Deo cognitum ſit, quin a nobis omni ſtudio ametur. Bene hac ratione rem exprimit I. C. SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 8. §. 15. *p.* 317. qui & Quietiſtas, quos vocant, hoc nomine reprehendit, quod omnes rationes formales obligationis noſtrae, quibus Deum, vt paſtorem, medicum, patrem, dominum reſpicimus, tanquam puri amotis impedimenta negligere & abiicere iubeant, vt ſic tandem omni ſuo neruo atque fomite amor ſpolietur.

§. CXVIII.

Cum ergo Deum, ceu ſummum noſtrum bonum, in cuius fruitione omnis noſtra felicitas verſetur, amamus, amor dicitur *concupiſcentiae*. In meliorem itaque partem hanc vocem ſumi, manifeſtum eſt. Ita Dauid dilexit Deum: *intimis viſceribus diligam te, Iehoua; firmitas mea, Iehoua petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, Deus rupes mea, ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu ſalutis meae, editus locus meus, Pſ. XVIII, 2. 3.* Et Abrahamum ad eiusmodi amorem excitauit ipſe Deus: *ego ſum clypeus tuus, & merces tua magna valde, Geneſ. XV, 1.* add. *1 Cor. II, 9.*

§. CXIX.

At cum ſumma numinis perfectio, excellentia, pulchritudo nos in eius amorem rapit, (namque, & quae pulchra ſunt, amamus) * vocatur *amor complacentiae*. De eo rex ſanctiſſimus Dauid loquitur *Pſ. LXXIII, 25 26. quis mihi in coelis, & praeter te nullo delector in terra &c.* Hicce amor nos impellit, vt ſolum Deum dignum omni gloria & honore iudicemus, eiusque nomen & gloriam vbique agnoſci & praedicari cupiamus, *Apoc. IV, 10. 11. dignus es Domine, qui accipias gloriam, & honorem, & virtutem*, conf. & *cap. VII, 12.*

* Eleganter hac de re BASILIVS in *aſceticis cap.* 2. *Quid autem pulchritudine Dei praeclarius? quid magnificentia Dei gratius & iucundius excogitari poterit? quodnam deſiderium animae adeo vehemens eſt, & graue, atque id eſt, quod animae ab omni malitia repurgatae a Deo inditur, quae & ex vero dilectionis affectu dicit: quoniam dilectione vulnerata ſum. Pulchritudinis Dei fulgor omnino indicendus, & inenarrabilis eſt. Nec ſermo illum poteſt exprimere,*

mere, nec auditus cuiusquam percipere. Et si lucifer fulgorem dixeris, aut lunae splendorem, vel solis lucem, omnia imparia sunt ad gloriae diuinae similitudinem, & minus ad veram lucis collationem faciunt, quam si obscura, inamoena, & tenebricosa nox, serenissimae meridiei conferatur.

§. CXX.

Amorem *complacentiae*, in amorem *amicitiae & obedientiae* dispesci, supra diximus. * In illo praeter excellentiam & praestantiam eius, qui amatur, accedit, quod ab eo iterum amari cupiamus. ** Id namque & natura amoris quemuis docet, vt ab eo, quem ob singularem praestantiam amamus, iterum amari cupiamus. Vnde ad hunc amorem amantium aequalitas non requiritur: adeoque nec summa inaequalitas inter Deum & homines obstabit, quo minus amor amicitiae inter eos locum habeat: praesertim cum Christus non dedignetur homines *fratres* appellare, *Ebr. II, 11.* quemadmodum & Abrahamus *amicus Dei* appellatus est. *Iac. II, 23.* conf. & *Es. XLI, 8. 2 Paral. XX, 7.* Hinc & Christus ipse ad apostolos: *non voco vos seruos, sed amicos meos, Ioan. XV, 15.*

* §. 116.

** add. WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae, part. 2. cap. 10. §. 21. seqq.* vbi pluribus & ex instituto haec edisserit.

§. CXXI.

Denique & *amore obedientiae* amandus est Deus. Si enim cogitemus, eum auctorem conditoremque huius vniuersi, praesertim hominum, esse, hominumque spiritum & vitam ab eo dependere vnice, ad obsequium mandatis eius praestandum, nos obligatos esse, facile deprehendemus. Iam ergo si amamus Deum, & nos etiam insuper ad obediendum ei obstrictos intelligimus, prono promptoque hoc faciemus animo, ad exemplum Christi seruatoris. *Ioan. IV, 34.* Et hic est *amor obedientiae*, de quo *Es. LVI, 6. ad diligendum nomen Iehouae, vt sint ei serui. & 1 Ioan. V, 3. haec est dilectio Dei, vt praecepta eius seruemus;* & Christus ipse, *amici mei estis, si feceritis, quae vobis praecipio, Ioan. XV, 14.* add. *cap. XIV, 23. XV, 10.*

§. CXXII.

Isthaec amoris diuini species, coniunctae inter se sunt, non separatae, nec separandae. Reuera enim amoris nostri, vt supra diximus, quaedam saltem sunt modificationes. Falluntur itaque, qui amore v. g. concupiscentiae se recte amare Deum putant, si tamen eundem non etiam ament amore obedientiae. *Si mea,* inquit seruator, *praecepta seruaueritis, manebitis in amore meo, vt ego mei praecepta patris seruaui, & in eius amore maneo. Ioan. XV, 10.*

§. CXXII.

De amore equidem *concupiſcentiae*, diſputari ſolet, * an eo omnino amandus Deus ſit? Eſt vero obſeruandum, amoris huius diuerſos dari gradus, aliumque *purum*, alium vero *impurum eſſe*. Impurus eſt, ſi quis Deum propter bona temporalia amat, qui hypocriticus plane amor eſt, & hoc nomine plane indignus. ** Sic Iudaei Chriſtum propter panes, & quod iis ſaturati eſſent, amabant. Deinde & ille impurus amor eſt, ſi quis propter dona ſpiritualia, & aeternam beatitudinem, Deum amet, ita quidem, vt vel tantum, vel primo ſaltem loco, ſuam beatitudinem ſeu felicitatem quaerat. *** Pugnant haec cum iis, quae ſupra docuimus, Deum ſupra omnia eſſe amandum. *Matth. XXII, 37.*

* Et noſtra aetate hac de re diſputatum acriter, etiam olim ſententia de amore Dei puro, ſingularia habuit fata. Conſtat namque, iam inter Iudaeos, ante Chriſtum natum, Antigonum Sochaeum, ſapientiae laude clarum, docuiſſe, Deo non ita obediendum eſſe, vt ſerui dominis obediunt, ſpe mercedis. Quod Sadock atque Baithus, Antigoni diſcipuli, ita intellexerunt, ac ſi dixiſſet, Deo ſeruiendum eſſe ſine ſpe retributionis: & hinc porro collegerunt, nullas poenas, nulla quoque poſt hanc vitam expectanda eſſe praemia, animas hominum cum corpore perire, & quae reliqua erant, Sadducaeorum, quibus originem dederunt, placita. Regula Antigoni, quae diſcipulis errandi occaſionem praebuit, extat in *Pirke Anoth. cap. 1.* De reliquis ipſe pluribus expoſui, in *introduct. ad hiſtor. philoſoph. Ebraeor. pag. 68.* Fuerunt deinde ex patribus, qui eandem doctrinam de amore puro vrgerent, ſed ita, vt myſticis ſcriptoribus eam iterum vltra, quam par erat, extendendi, praeberent occaſionem. Cum primis hac de re inſignis apud CLEMENTEM ALEXANDRINVM extat locus, *lib. 4. Stromatum pag. 532.* dignus omnino, qui hic legatur: *ὁ δὲ ψιλῇ κλήσει καθ' ὃ κέκληται ὑπακούων, οὔτε διὰ φόβον, οὔτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἴσται. οὐ γὰρ περιεσκέψατο εἴ τι λυσιτελὲς ἕξωθεν ἔπεται κέρδος ἢ ἀπόλαυσις αὐτῷ, ἀγάπῃ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἑαυτῷ ἑλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ εἶδος ἀγόμενος, θεοσεβὴς. ὅθεν, οἶδ' ὅ καθ' ὑπόθεσιν ἐξεῖναι λάβοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητός τε ὤν, οἶδ' ὅ μισθὸν τὰ μανθάνειν ἀγαθὰ λήψεσθαι ἐπὶ τοῖς δὲ ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' ὅ καὶ λήσεσθαι τὸν θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πισθήσῃ, ὥστε κἂν δύνατον πράξαι, παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν ἐθελήσειεν ποτ' ἂν καὶ ὄντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τοῦτο ἀγαπητὸν ὄνως ἄκρως ἑλόμενος. Qui nudae vocationi, quatenus vocatus eſt, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptatem tendit ad cognitionem. Non enim conſideravit, an aliquod vtile lucrum, vel delectatio aliqua extrinſecus conſequatur, ſed tractus amore eius, quod reuera eſt amabile, eoque ad officium actus, pius Dei cultor eſt. Vnde nec ſi fingamus, poteſtatem ſibi a Deo factam eſſe agendi ea, quae prohibita ſunt, citra vllam poenam, neque ſi propterea beatorum bona acceſſurum eſſe promiſſum ei fuerit, ſed nec ſi perſuaſum habuerit, fore, vt Deum lateant ea, quae gerit (quod quidem fieri non poteſt) in animum vnquam inducturus eſt, vt aliquid agat praeter rectam rationem, cum id, quod eſt vere honeſtum & ex ſeipſo eligendum, & ea ratione expetendum, amandumque, ſemel elegerit.* Quod quidem CLEMENTIS effatum, rite acceptum, recte omnino ſe habet, & rem, vti eſt, exponit. Fuerunt tamen demceps, ex myſticis, quos vocant, ſcriptoribus, qui vltra tenderent, limitesque amoris puri ita coarctarent, vt ipſam fere amoris indolem atque naturam euerterent. Fecit id noſtra cumprimis aetate FRANCISCVS de SALIGNAC FENELON archiepiſcopus Cameracenſis, in libro, cui titulum fecit: *explication des maximes des Saints ſur la vie interieure.* Quinque is amoris, quo Deum amamus, ſpecies conſtituit: prima eſt, cum tantum ob bona temporalia Deus amatur, quem amorem

rem merito, *pure ſeruilem*, dicit: altera eſt, cum Deus tantum vt medium, aut inſtrumentum, noſtrae felicitatis amatur, quem iſte *amorem concupiſcentiae*, vocat, (voce quidem iſta aliter accepta, ac nos eam accipimus) tertia eſt, quando Deum propter ipſum Deum equidem amamus, ſed ita, vt noſtrae felicitatis amor primum adhuc locum obtineat; & eum quidem amorem vocat, *amorem ſpei*. Quarta amoris ſpecies eſt, quando praecipue quidem & primo loco Deum propter ipſum amamus, ſed vt noſtrae tamen etiam beatitudinis, in ipſius fruitione obtinendae, habeamus rationem. Vltima denique amoris ſpecies eſt, cum Deum nulla noſtri commodi, noſtraeque felicitatis, ratione habita, tantum propter ipſum Deum amamus: & hunc demum *amorem purum, perfectumque*, dicit, *charitatem, l. c. pag.* 9. 10. Quid vero de hacce Cameracenſis archiepiſcopi ſententia, quae cum aliis quibusdam ſcriptoribus myſticis illi communis eſt, ſentiendum ſit, ex iis, quae hoc loco diſputamus, facile liquet. Priores tres amoris, quas conſtituit, ſpecies, indignas eſſe, quae amoris nomine veniant, facile largimur. Quartam vero, quod pro amore impuro habet, in eo vel maxime fallitur, cum iſtum amorem ipſa ſcriptura ſacra iniungat atque commendet. Quinta, ipſam naturam amoris euertere videtur: cum ſupra ſatis a nobis oſtenſum ſit, nullum ſine vllo reſpectu ad ſeipſum, eſſe amorem poſſe. Idque praeter alios, qui hac in cauſſa ſcripſerunt, luculenter oſtendit auctor libri: *Apologie du veritable amour de Dieu*, cumprimis *lib. 2. cap.* 1. 2. 3. Puri eiusmodi amoris exemplum FENELONIVS, & qui cum illo ſentiunt, ſibi inueniſſe viſi ſunt, in exemplo Pauli, optantis anathema eſſe a Chriſto pro fratribus ſuis: ἠυχόμην, inquit, ἀυτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, *Rom.* IX, 3. Quae quidem apoſtoli verba difficultate non carent. Id namque poſitum eſt extra controuerſiam, votum hoc neutiquam praecipitanter ac temere conceptum, aut ſine matura animi deliberatione prolatum, multo minus inane, aut ſani conſilii expers eſſe. Rurſus tamen & illud exploratum, non licere cuiquam, voto ſe aliquo a ſalutifera Chriſti communione ſegregare, & damnatorum, i. e. hoſtium Chriſti ſtatui aggregare, quippe qui non ſolum miſerrimus, ſed & propter deſperationem, odiumque Dei, longe eſt ſceleratiſſimus. Ad hancce itaque tollendam difficultatem, non vnam viri docti ingreſſi ſunt viam. Minime omnium audiendi ſunt, qui Paulum de tempore phariſaeiſmi ſui loqui putant, aut anathema de morte violenta, aut annihilatione, interpretantur. Nec rem acu tangunt, qui ſeparationem ab eccleſia intelligunt, etſi in hac ſententia verſetur IO. SELDENVS, de *ſynedr. lib.* 1. *cap.* 8. atque HENRICVS HAMMONDVS, in *paraphraſi ad h. l.* Diſerte enim apoſtolus dicit, optare ſe anathema eſſe ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, *a Chriſto:* quo ipſo quin ſeparationem a Chriſto, ſtatumque adeo damnationis, innuat, dubitari nequit. Nec aliter hoc capi poteſt, niſi claris ac luculentis apoſtoli verbis vim inferre velis. At qui optare hoc potuit apoſtolus, dicis, quod in ſe illicitum videtur, immo quod cum ipſa charitate Dei pugnat, & ordine etiam amoris, ab ipſo Deo conſtituto? Nec dicam, quod ſui ſubſtitutionem pro Iudaeis, ſine iniuria Chriſti, optare non potuerit, quippe cui ſoli ob dignitatem perſonae & mediatorii muneris, talis ſubſtitutio conuenit. Sed planiſſima cuncta erunt, omnesque euaneſcent difficultates, ſi obſeruemus, tacitam in verbis Pauli ſubeſſe conditionem, neque abſolute eum optare, vt fieret anathema a Chriſto, ſed conditionate, poſito, ſi fieri poſſet, & hoc optare fas eſſet. Idque ex ipſa voce ἠυχόμην, *optarim*, liquet, vti iam accurate obſeruauit PHOTIVS: οὐδὲ γὰρ εἶπεν, εὔχομαι χωρισθῆναι, ἀλλ' ἠυχόμην ἂν τυτέστι, εἰ δυνατὸν ἦν, εἰ συνέβαινεν δηλῶ πόθῳ πόθον ἔνθεον ἐνιαυθῆναι· εἴπερ διεκριτὴς θεσπέσιον ἔρωτα παρενδυσάμην, καὶ τοῦτον ὑπιλθὼν ἠγωνισάμην *Non enim dixit*, opto ſeparari, *ſed* optarem, *hoc eſt, ſi poſſibile eſſet, ſi fieri poſſet, vt deſiderium diuinum diuino deſiderio vinceretur: ſi amor decens Deum diuinum amorem transcenderet, hunc ego vt ſubirem.* Et iterum: Ἠυχόμην ἂν, εἰ ἐνεδέχετο, εἰ ἐνεχώρει, εἴ τις ἦν ἀπόκρισις, σωτήριος, Θεῷ χαριζομένη συνάφειαν, εἴ τις χωρισμὸς συνδέων σφοδρότερον, εἴ τις ἀλλοτρίωσις διαιτῶσα τελειότερον. *Optarem ſi concederetur, ſi liceret, ſi apoſtaſia aliqua ſalutaris eſſet, quae cum Deo coniunctionem procuraret, ſi qua ſeparatio arctius conſtringat, ſi qua alienatio perfectius vniat.* Quae PHOTII effata hac de re adſert HERMANNVS WITSIVS, in *exercitat. ad Rom.* IX, 3. quae extat *miſcellan. ſacrorum tom.* 2. *pag.* 52. *ſeqq.* Et idem quidem auctor Pauli mentem haud incommode ita exprimit: *tam immenſa & incredibili charitate fratres meos Iſraelitas, populum perenni foedere Deo nexum, proſequor, vt quando ad eam felicitatem attendo, a qua exciderunt, eamque miſeriam, in quam ſe praecipitarunt, aeternae meae ſalutis diſpendio, ſi*

quidem

quidem id ſaluo Dei beneplacito (immo ſalua iuſtitia & ſanctitate diuina) *fieri poſſit, & edemptos cupierem, vt gloria Dei in vniuerſi potius populi ſalute, quam in mea priuata luculentiſſime fulgeret.* Eadem ratione votum apoſtoli ex noſtratibus explicant AEGIDIVS HVNNIVS, & ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Licet autem amor Pauli ardentiſſimus ex hisce verbis intelligatur, locumque omnino habeat, quod recte a nonnullis dictum, *affectus amantium cum exardeſcit, ad impoſſibilia procedit*: non tamen id ſequitur, quod myſtici nonnulli volunt, Paulum reuera optaſſe ſuam a Deo ſeparationem, adeoque ſuppoſuiſſe, ſe amare Deum poſſe, etſi damnatus eſſet, & ab omni felicitate ac beatitudine, quam fruitio Dei parit, remotus. Hoc Paulus hisce verbis minime innuit, adeoque ſtultra hinc exemplum amotis eiusmodi, quem ſtatuunt, puri, petitur.

** Referas huc illud AVGVSTINI: *ſi propterea amicum amas, vt praeſtet tibi vel pecuniam, vel aliquod commodum temporale, non illum amas, ſed illud, quod praeſtat. homil.* 38.

*** Bene rem omnem explicat BERNARDVS, *de diligendo Deo*: *non enim*, inquit *ſine praemio diligitur Deus, etſi abſque praemii intuitu diligendus ſit. Vacua namque vera charitas eſſe non poteſt, nec tamen mercenaria eſt. Quippe non quaerit, quae ſua ſunt. Affectus eſt, non contractus, nec acquiritur pacto, nec acquirit, ſponte afficit, & ſpontaneum facit. Verus amor ſe ipſo contentus eſt. Habet praemium, ſed id, quod amatur.* Plura in eodem BERNHARDI tractatu, de *diligendo Deo*, occurrunt, quae hanc doctrinam mirifice illuſtrant.

§. CXXIV.

Quod ſi vero quis Deum ita amet, vt primo quidem propter ipſum Deum, ſeu quia ſummum bonum, dignusque ſit, qui ſupra omnia ametur, eum amet, tum vero & quia ſuam in eo inueniat beatitudinem, eius amor neutiquam impurus dici debet. Namque eiusmodi amorem in ſcriptura ſacra praecipi, & commendari, iam ex ſupra dictis conſtat. Amor vero, in quo nullus plane reſpectus ad beatitudinem, videtur ipſam amoris naturam euertere, qui ſemper pro obiecto, bonum aliquod relatiuum habet. Vnde & in amore complacentiae, eiusque ſpeciebus, eiusmodi reſpectus omnino ſupponitur. Nec obſtat, quod ita philautia quaedam in amore Dei locum habeat, cum non omnis philautia praua ſit, ſed inordinata ſaltem, vt ſupra demonſtratum, * vbi illis etiam, qui in contrarium currentes, in omni amore concupiſcentiae, philautiae primum locum tribuendum putant, ſatisfactum. **

* §. 32. *ſeqq.*

** Hoc namque ſi verum eſſet, omnino omnis amor concupiſcentiae proſcribendus eſſet: ſed reſponſum eſt ad hocce dubium, §. 35.

§. CXXV.

Inter praecipuos amoris diuini effectus referimus, quod reliquarum virtutum chriſtianarum mater ſit. * Ex amore enim diuino eas fluere, vt hic vnionem cum Deo per fidem in Chriſtum ſupponit, certum eſt. Vnde ſimul patet, quod ex parte hominis, fides primum virtutum chriſtianarum fundamentum & principium ſit, quippe ex qua amor Dei, cum amore aliorum hominum hinc fluente, ſummam totius

legis

legis continens. *Matth. XXII, 37. 39.* Quo pacto vero abnegatio sui itidem, sed *priuatiue*, remouendo inordinatos philautiae motus, ad virtutes omnes christianas concurrat, ex supra dictis iam constat.

* Perperam de virtute philosophantur, qui eam pro medio perueniendi ad summum bonum habent, quod non pauci faciunt in libellis ethicis, qui communi & recepta methodo conscripti sunt. Saltem cum theologorum scitis haec sententia consistere nequit. Cum enim per naturam nemo virtutem habeat, quo pacto per virtutem summam obtinebit felicitatem? Taceo alia ἄτοπα, quae hanc sententiam consequuntur. Nec multo melius sentiunt, qui virtutem pro parte summi boni habent. His forte Aristotelia pluris est auctoritas, quam recta ratio, aut scripturae testimonium, si modo & isti Aristotelis recte assequuntur mentem. Nobis cum perspectum & exploratum sit, Deum esse summum bonum, idque super omnia amandum, si homo felix esse cupiat: amorem vero sine studio se conformandi ad Numinis voluntatem esse non posse, non possumus non ita sentire, virtutem esse consequens seu fructum amoris, vti hic ex fide in Christum, per quam cum Deo vnimur, resultat. Ideoque & in scriptura virtutes, fructus spiritus vocantur, *Gal. V, 22.* & *2 Petr. I, 5.* iubemur suppeditare in *fide virtutem.* Supponit ergo virtus iam hominem credentem, iustificatum, cum Deo vnitum: adeoque felicitatis summae, hac ratione inchoatae, fructus est & consequens. Qui autem virtutem pro medio habent perueniendi ad summam felicitatem, ab ecthore pontificiorum, bona opera inter causas salutis referentium, vix se liberabunt. Ceterum cum specialia virtutum nomina frequentissima sint in scriptura sacra, nomen generale ratiua occurrit. Vtitur tamen eodem Paulus *Phil. IV, 8.* Cum enim varia christiano homini officia consectanda commendasset, scilicet τὰ ἀληθῆ, σεμνὰ, δίκαια, ἁγνὰ, προσφιλῆ, εὔφημα, addit, εἴ τις ἀρετὴ *si quae virtus, & si quae laus, hoc cogitate.* Sic & *2 Petr. I, 5.* fideles iubentur in fide sua suppeditare, vel exhibere ἀρετὴν, *virtutem.* De etymologia vocis ἀρετὴ, nostrum de virtute conceptum, haud mediocriter confirmante, vid. METHODIVS apud PHOTIVM *cod. 237. p. 960.* In eodem *cap. I. epist. 2 Petri v. 3.* virtus etiam Deo tribuitur: ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. Displicet THEODORO BEZAE virtutem Deo tribui: ideo vltima verba ita vertit, *qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem* notatque: τῆς ἀρετῆς *nomen, nemo non videt, quanto melius conueniat hominibus, quam Deo, cui potius tribuitur* δύναμις, *id est potentia, seu potestas, vel* κράτος. At bene obseruant alii, ἀρετὴν apud LXX. interpretes saepe idem esse, ac δύναμιν: adeoque citra controuersiam Deo recte tribui. conf. & *1 Petr. II, 9.*

§. CXXVI.

Per virtutem autem nihil aliud intelligo, quam constans & serium studium, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi. * Deum enim qui amat, ei non potest non nihil prius, nihil antiquius esse, quam vt ei placere, & ad eius nutum voluntatemque se componere cupiat. Amor autem vt ex fide procedit, nec naturae opus, sed fructus spiritus est, ita de virtute non potest non idem pronuntiari. vid. *Gal. V, 22. 2 Petr. I, 5. Ebr. XI, 6.* Hinc etiam est, quod Paulus pro Ephesiis suis se orare dicit, vt *impleantur omni plenitudine Dei*, i. e. virtutibus, quae sunt dona Dei, *cap. III, 19.* conf. *Rom. XV, 13. Phil. I, 9.*

* In scholis itaque theologorum, immo ne philosophorum quidem, locum non inuenit recepta illa, & multorum errorum genetrix definitio, quod virtus sit *habitus electiuus consistens in mediocritate, frequenti bonarum actionum exercitio comparatus.* Enimuero

bonarum actionum exercitio quod virtus, proprie & accurate sic dicta, acquiri possit, experientiae repugnat, multo autem magis rationibus theologicis Multo rectius ex ipsis gentilibus PLATO in *Menone* docuit, virtutem neque naturâ, neque doctrinâ, neque exercitatione parari, sed Dei donum esse: quia in re consentientem secum habet HOMERVM, cuius hac de re verba adfert FRIDERICVS RAPPOLDVS, I ipsiusmet quondam theologus doctissimus, *comment. in Horatium p.* 809. 810. Ex recentioribus etiam philosophis, virtutem per habitum rectè definiri, negant HENRICVS MORVS *enchirid. ethic. lib.* 1. *cap.* 3. & ARNOLDVS GEVLINGIVS *eth. tract.* 1. *cap.* 1. *p.m.* 35 Nec abludunt, qui preces, ceu efficacissimum medium, virtutes comparandi, etiam ex gentilibus commendant. EPICTETVS de compescendis affectibus ira verba facit: *certamen quidem magnum est, opusque plane diuinum. Dei igitur memineris, eum inuoca opitulatorem & auxiliatorem, quemadmodum nautae Dioscuros, cum in tempestate nauigant. Quae enim maior tempestas, quam quae oritur ex imaginationibus violentis, ipsamque rationem elidentibus. add.* ARRIANVS *comment. lib.* 2. *cap.* 1. Multo luculentius scriptura sacra nos hac de re instruit, dum Deum donorum spiritualium, virtutumque omnium, auctorem & causam efficientem ostendit, vt iam ex locis allegatis, constat, & Paulli porro testimonio confirmatur, Deum esse, asserentis, qui in nobis & *velle* operetur, *& perficere secundum bonę placitum suum, Phil.* II, 13. esse quidem δωρεὰς ἐναργεμάτων, sed vnum eundemque esse Deum, qui operetur omnia in omnibus, 1 *Cor.* XII, 6. vnde & Iacobus: *omne bonum donum, omneque perfectum munus ἄνωθέν ἐστι superne est descendens a patre luminum cap.* 1. 17. Interim & homo regenitus per vires gratiae in regeneratione accepias, & cum assistentia spiritus sancti, suo modo ad virtutem concurrit, & hinc pro caussa secunda & subordinata virtutis rectè habetur. Ideo & iubentur regeniti operam dare virtuti, *Phil.* IV, 8 conf. & 2 *Petr.* 1, 5. Ceterum in antea allata, vulgoque recepta, virtutis definitione, illud quoque desiderandum, quod virtutem consistere dicat in mediocritate. Perperam sane. Non id nunc vrgebo, quod HVGO GROTIVS prolixe ostendere annititur, non omnes virtutes duo habere extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, in *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 43. frustra quidem renitente, & vulgarem sententiam infeliciter tuente, ad *h. l.* GRONOVIO. Id modo observio, mediocritatem consequens saltem esse virtutis, non autem ipsam formalem eius rationem constituere. conf. PHILARETVS *ethic. lib.* 1. *part. post. cap.* 1. §. 1. *pag.* 139. Plana autem cuncta sunt & perspicua, si, vti decimus, per constans seriumque studium in omnibus ad voluntatem Numinis se componendi, virtutem definiamus. Eodem redit, sed paulo plenius rem exhibet definitio, quam tradit B. IO. GVIL. BAIERVS noster, quod *virtus sit habitualis inclinatio voluntatis, ad agenda ea, quae lex diuina homini renato enuenire docet, & cauendi, quae illa prohibet, cum habituali obedientia appetitus sensitiui coniuncta, ad sanctimoniam vitae, Deique gloriam.* Quo sensu eam *habitualem inclinationem* appellitet, pluribus ipse explicat, docetque, non posse virtutem *habitum*, proprie loquendo, vocari: notatque, a B. GERHARDO virtutem describi per *studium bonorum operum*, quod eodem redit: *compend. theolog. moral. part.* 3. *c.* 4. §. 9. De virtute autem morali, non intellectuali, nobis hic sermonem esse, res ipsa, & tractationis nostrae ordo, docet.

§. CXXVII.

Constans & serium sit hocce studium, necesse est. Namque impetus saltem aliquis aliquando faciendi, quod rectum est, qui mox iterum cesset, virtutis nomen neutiquam promeretur. Multo minus actio, non ex fide, nec ex amore Dei, sed gloriae forte cupiditate, aliisque caussis carnalibus procedens, hocce nomine digna est. Sed in omnibus quoque homo virtuti deditus, se ad Numinis componere voluntatem annititur. In quibusdam enim qui hoc faciunt,

faciunt, non in omnibus, satis ostendunt, se rem serio non agere. Hypocritarum character est, missis grauioribus, leuiora saltem sectari, *Matth. XXIII, 23.*

§. CXXVIII.

Voluntas itaque Numinis, ad quam se componere studeat, illis cognita & explorata esse debet. Hanc vero, licet lumen rationis vtcunque nobis manifestet, longe tamen certius, plenius, accuratius cognoscitur ex scriptura sacra. Christianorum autem est, operam dare, vt magis magisque in eam inquirant, & quae sui sint officii, condiscant, *Rom. XII, 2. 2 Thess. IV, 3.*

§. CXXIX.

Proprietates virtutis, quas alii *modos virtutis*, nonnulli *virtutes primitiuas*, vocant, variae sunt. * Nonnullae namque ex *abnegatione sui* fluunt, aliae *ex amore Dei*. Ex *abnegatione sui* fluunt *humilitas, & patientia*, de quibus supra dictum. Ex *amore Dei* fluunt: *diligentia, obedientia, iustitia correctrix:* quibus *simplicitas* adhuc, atque *sinceritas*, addi possunt.

* ARNOLDVS GEVLINGIVS atque PHILARETVS, vt vir quidam doctus vocari voluit, quatuor proprietates virtutis constituunt, *diligentiam, obedientiam, iustitiam correctricem, & humilitatem:* ille quidem in *tractatu ethic. t. p. m. 44.* hic autem *ethic. lib. 1. part. post. cap. 2.* & horum ego secutus sum vestigia, *element. philos. practi. part. 1. cap. 4. §. 52. seqq.* HENRICVS MORVS, quas nos proprietates virtutis vocamus, *virtutes primitiuas* appellitat, earumque tres constituit, *prudentiam, sinceritatem, patientiam, lib. 2. enchirid. ethic. cap. 2. & 3.* Sed prudentia ad virtutes intellectuales pertinet Reliquae rem omnem non exhauriunt. Plures constituit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, *modos* vocando, quod nos *proprietates* dicimus: scilicet *vnitatem, inuariabilitatem, sinceritatem, integritatem, sedulitatem, in lin. doctrin moral. cap. 13. §. 2. seqq.* Quae nos hac de re tradimus, ita comparata esse censemus, vt nec desint necessaria, nec adsint superflua. Nolim hac super re cum quoquam contendere: interim hasce proprietates obseruasse, ad veram virtutis indolem dignoscendam, hyprocrisinque, quae hic late regnat, detegendam, multum iuuat.

§. CXXX.

Per *diligentiam* sedulo, & indefessa opera, ad voluntatem diuinam attendimus, *Mich. VI, 8. Es. VIII, 20.* & postquam eam cognouimus, strenue, quae nostri officii sunt, executioni damus, nec operae aut labori parcimus, vt destinata peragamus; summo praeterea studio nos ab iis omnibus auertimus, quae in cognoscenda, aut adimplenda voluntate diuina, nos impedire poterant. vid. *2 Corinth. VII, 11. VIII, 16. Tit. II, 14.*

§. CXXXI.

Obedientia est prompta executio eius, quod diuinae voluntati conforme esse intelleximus, siue praecipiat aliquid Deus, siue vetet. Vnde duas obedientiae partes esse constat, primo facere ea, quae

Deus vult, & praecipit, & omittere ea, quae non vult & vetat. In conuenientia itaque & conformitate cum diuina voluntate, cum obedientia conſiſtat, eam quoque vt ſequamur, par eſt: *Matth. VI, 10. XXVI, 39. Pſ. XL, 9. 1 Theſſ. IV, 3. 1 Petr. II, 15.* neutiquam autem voluntatem noſtram, *Hoſ. XIII, 2.* nec aliorum vel hominum, *Actor. IV, 19. 20. Ezech. XX, 18. 19. 2 Chron. XVII, 4.* vel etiam angelorum, *Gal. I, 8.* multo minus receptam conſuetudinem. *1 Petr. I, 18.*

§. CXXXII.

Per *iuſtitiam correctricem* intelligimus ſtudium actiones ſuas tam accurate ad voluntatem diuinam conformandi, vt nec in defectu, nec in exceſſu peccetur. Actionum enim moralium haec eſt indoles, vt accuratiſſime cum lege conuenire debeant: quod ſi vel minimum ab ea deflectant, non amplius bonae, ſed malae ſunt. Quare duas nonnulli iuſtitiae correctricis partes conſtituunt, *puritatem*, quae reſecet, quod nimis eſt, & *perfectionem*, quae ſuppleat, quod minus eſt. Sic Paulus corporis rationem habere iubet, ſed ita, ne concupiſcentiae prauae alimentum praebeatur. *Rom. XIII, 14.* Temperantiae ſtudendum, ſed vt ſanitatis, quantum ſine animae periculo fieri poteſt, habeatur ratio. *1 Tim. V, 23.*

§. CXXXIII.

Inter virtutis proprietates merito etiam refertur ἁπλότης, *ſimplicitas*, tantopere in ſcriptura commendata. Ea ſcilicet in virtutum exercitio, omnem dolum, prauitatemque intentionis, abeſſe iubet, nihilque aliud, quam gloriam Dei, aliorumque ſalutem, omni commodorum temporalium intuitu procul remoto, quaerit. Hinc Paulus gloriatur, ſe ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, *in ſimplicitate & ſinceritate Dei*, apud Corinthios vixiſſe; *2 Cor. I, 12.* cui *verſ. 17.* ἐλαφρίαν, *leuitatem, & conſilium carnale*, opponit. conf. *2 Cor. VIII, 2. IX, 13. XI, 3. Act. II, 47. Col. III, 22. Matth. X, 16.*

§. CXXXIV.

Non multum a ſimplicitate differt, immo iuxta quosdam plane conuenit, *ſinceritas*, quae omni hypocriſi remota, cuncta ex animi ſententia, ſine fraude, ſine dolo, coram Deo hominibusque, agere atque dicere docet. Dicitur aliquando ἀλήθεια: eoque pertinet, *ambulare in veritate*; *2 Ioan. v. 4. 3 Ioan. v. 4. Epheſ. IV, 15.* Hinc & cum εἰλικρινείᾳ ἀληθεια coniungitur, *1 Cor. V, 8.* add. *2 Petr. III, 1.*

§. CXXXV.

Ex amore Dei haſce virtutis proprietates fluere, vel leuior ſingularum conſideratio vnumquemque docebit. Amor enim ſi verus ſit,

ſit, excuſſa ignauia, & attentionem ſeu diligentiam excitat, & ad obedientiam impellit & vt ei, quem amat, placeat, ἀκρίβειαν in iis, quibus placere cupit, ſectatur, nec aliud quid cupit, quam vt ei, quem amat, placeat, adeoque ἁπλῶς & ſincere, ſine dolo, ſine fuco, ſine hypocriſi agit. conf. *Cant. VIII, 6. 1 Tim. I, 5.* Nullam quoque virtutem genuinam, eoque nomine dignam eſſe, quae haſce proprietates non habeat, licet non ſemper in eodem gradu adſint, per ſe liquet.

§. CXXXVI.

Ex hactenus dictis, ſi rem accurate aeſtimemus, vnicam tantum eſſe virtutem, intelligemus. Vnicum eſt ſtudium ſe ſuasque actiones ad Numinis voluntatem componendi. * Id tamen ſtudium cum pro obiectorum diuerſitate ſe diuerſimode exerat, diuerſas ſortitur denominationes. Et eo quidem ſenſu, varias dari virtutes, vt varia quoque hominum ſunt officia, manifeſtum eſt. conf. *Phil. IV, 8. 2 Petr. I, 5. 6. ſqq.*

* Solis exemplo hoc declarari poteſt, qui licet vnus ſit, ob obiectorum tamen varietatem, magna virtutum eius eſt varietas. Sic vnius animae diuerſae ſunt facultates, & ſumma imperantium poteſtas diuerſas ſortitur denominationes, quae iurium deinceps maieſtaticorum nomine veniunt. Sed cum virtutibus hic non ſunt confundenda officia, quae a virtute, vt actus ab habituali quadam diſpoſitione prouenientes, differunt, vt deinceps §. 141. dicetur.

§. CXXXVII.

Obiectum perſonale, circa quod virtus praecipue verſatur, triplex eſt, Deus, homo ipſe, qui virtutibus deditus eſt, eamque ſequitur, & alii homines. Quae enim erga angelos bonos praeſtanda ſunt, ad officia hominis erga alios reuocari poſſunt: vti ea, quae circa bruta obſeruanda, ad officia hominis erga ſeipſum. Tres itaque ſunt virtutes principales, ſeu cardinales, *pietas*, *temperantia*, *iuſtitia*, conſentiente etiam apoſtolo. *Tit. II, 12.* Qui vero vndecim (vel potius nouem) virtutes cardinales, iuxta numerum fructuum ſpiritus, *Gal. V, 22.* aut ſeptem, iuxta numerum donorum ſpiritus ſancti, *Eſ. XI, 2.* aut octo, ex *Matth. V, 3. ſqq.* ſtatuunt, certo deſtituuntur fundamento. Illorum vero, qui quatuor conſtituunt virtutes cardinales, *prudentiam, fortitudinem, temperantiam, & iuſtitiam*, ſententia, cum noſtra facile conciliari poteſt. *

* Vndenarius numerus virtutum Ariſtotelicarum iampridem a cordatioribus exploſus eſt. Si enim virtutes cardinales ſaltem enumerandae ſint, peccat in exceſſu; ſin de omnibus virtutibus ſermo ſit, longe plures, quam vndecim, ſunt, adeoque in defectu peccat. Mitto, quod eminentiſſimae quaedam virtutes in hocce numero omiſſae ſint, quaedam etiam homileticae ſaltem ſint, & ad decorum, non autem ad honeſtum, ſpectantes. ARISTOTELIS etiam mentem non aſſequi mihi videntur, qui exiſtimant, virtutum moralium ambitum eum hoc numero concludere voluiſſe: cum politicum inſtruens, ciuiles tantum deſcribat virtutes, quibus intellectum ornatumque eſſe decet, qui ad hono-

res adſpirat, & ad magna quaeuis ac excellentia in hac vita enititur. Huiusmodi hominum genus, cum ex mente Stagiritae, pietas non eſſet neceſſaria, mirum non eſt, quod eam omiſerit: operamque & oleum perdidit GRONOVIVS, dum eam inter Ariſtoteli-cas iſtas virtutes inuenire voluit, in *notis ad prolegomena Hug. Grotii de iure belli & pacis* §. 43. Nec rectius ſapiunt, qui duodecim fructus ſpiritus huc aduocant, ex *Gal.* v, 22. quanquam in textu graeco nouem ſaltem, iuxta receptam lectionem, enumerentur, *dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia*, quibus verſio vulgata *patientiam, modeſtiam, & caſtitatem* adiicit. Idem ſentiendum de ſeptem donis ſpiritus ſancti, *Iſ* XI 2. commemoratis, & a ſcholaſticis, vt more ſuo & hic in numero myſteria captarent, auide arreptis. Non enim ſeptem, ſed ſex ſaltem ſpiritus ſancti dona ibi enumerantur, ſcilicet, ſpiritus *ſapientiae, intelligentiae, conſilii, potentiae, ſcientiae, timoris domini.* Error autem iterum ex verſione vulgata prognatus videtur, quae eandem vocem ebraeam *verſ.* 2. vertit *pietatis* & *verſ.* 3. *timoris domini*, vnde duo diuerſa dona fecerunt, cum tamen in ebraeo vtrobique timor domini memoretur. conf. THEODORVS HACKSPANIVS *not. philol. theol part.* 2. *pag.* 572. AVGVSTVS PFEIFFERVS *dub. vexat. cent.* 4. *loc.* 9. *p.* 690. Multo nimus adhuc audiendi ſunt, qui in octo beatitudinibus *Matth.* v, *verſ.* 1. *ſeqq.* commemoratis, virtutum numerum quaerunt. Hi enim omnes nullas omnino, certe non ſolidas ſententiae ſuae adferre poſſunt rationes. Solenne vero admodum etiam eſt pontificiis, diſtinguere inter virtutes theologicas & morales. Illarum nomine, *fidem, ſpem, & charitatem*, harum vero, eas intelligunt, de quibus in philoſophia morali agitur. Sed id quoque perperam. Nam & priores tres in lege morali continentur, & cur de reliquis in theologia morali agendum non ſit, nulla adferri ratio poteſt. Digna haec omnia ſunt acumine ſcholaſticorum. Veteris eccleſiae doctoribus maximopere ſe adprobauit hypotheſis de quatuor virtutibus cardinalibus, a quibus ſcholaſtici quidam eam acceperunt, quorum etiam ſub hocce titulo peculiares extant commentationes. Sunt autem iſtae virtutes cardinales, *prudentia, fortitudo, temperantia*, atque *iuſtitia*, quas nonnulli ad duas contrahunt, *fortitudinem* ac *temperantiam*, & huc illud EPICTETI, ἀνέχου καὶ ἀπέχου referunt. vid. RAPPOLDVS ad *Horatii librum Epodon obſeruat.* 1. *ad od.* 1. *pag.* 1334. Cum noſtra ſententia illa de quatuor virtutibus cardinalibus, haud difficulter conciliari poteſt. Prudentia enim ad virtutes intellectuales pertinet, adeoque hic in cenſum non venit. Fortitudinem ſi cum temperantia coniungas (quod commode fieri poſſe, ſuo loco docebitur) & in eius locum ſubſtituas pietatem, inde, quas nos conſtituimus, reſultabunt virtutes cardinales. Quidquid huius ſit, ſufficit, quod ratio nobis ſuffragetur, ex diuerſitate obiecti perſonalis petita, nec obſtet ſcripturae auctoritas. Adſtipulatur ex philoſophis TVLLIVS, *quaeſtion. Tuſculan. lib.* 1. *Philoſophia*, inquit, *nos primum ad Dei cultum, deinde ad ius hominum, tum ad modeſtiam, magnitudinemque animi, erudiuit.*

§. CXXXVIII.

Pietas eſt ſtudium in iis, quae ad Numinis cultum pertinent, ſe conformandi ad eius voluntatem. Cumque cultus Numinis & rectum de Deo rebusque diuinis, ſenſum includat, & vel internus ſit, vel externus, pietas haec omnia complectitur. Solenne namque, vt vox pietatis ita accipiatur: cui & vox εὐσέβεια, *Tit. I, 12.* reſpondet. *

* De vocibus, *pietas, temperantia, iuſtitia*, deque officiis, quae ex hiſce virtutibus fluunt, *parte* 2. ſuo loco ex inſtituto dicetur.

§. CXXXIX.

Temperantiae vocem itidem in latiori ſignificatione accipimus, prout ad omnia hominis erga ſeipſum officia, ſe extendit. Namque non

non tantum in cibi potusque vſu, ſed rebus quoque venereis, affectuum praeterea regimine, tolerandis denique aduerſis, aliisque rebus, moderatione opus eſt, idque ad noſtram conſeruationem. Studium itaque, in hiſce omnibus ad Numinis ſe componendi voluntatem, temperantiae nomine nobis venit. Idque etiam voce σωφρόνως, exprimit Paulus. *Tit. II, 12.*

§. CXL.

Pari ratione vox *iuſtitiae* in latiſſimo a nobis ſumitur ambitu, prout tum generatim officia erga alios, ſiue perfecte, ſiue imperfecte ad ea obligemur, tum ſpeciatim officia ex certo ſtatu reſultantia, complectitur. Aequipollet itaque in hac ſignificatione, voci *charitatis*, ſed itidem late acceptae. Ceteroquin enim, ſi vtraque vox, *iuſtitiae & charitatis*, ſtricte capiatur, illa, officia, quae perfectam, haec, quae imperfectam obligationem habent, denotat. Nobis itaque iuſtitia ſtudium eſt, ſe conformandi in officiis erga alios, tum generalibus, tum ſpecialibus, ad voluntatem Numinis.

§. CXLI.

Officiorum dum meminimus, haec a virtutibus diſtingui, manifeſtum eſt. Per *officia* enim actiones ipſas intelligimus, legi voluntatique diuinae conformes. At ſtudium ipſum, habitualisque adeo animi propenſio, ſe in his omnibus ad voluntatem Numinis componendi, nobis venit nomine *virtutis*. Interim vt virtus eſt fructus amoris diuini, adeoque tantum in regenitos cadit, ita etiam regenitorum tantum actiones, officiorum nomine dignae ſunt. Irregenitorum autem, aut propenſiones, aut actiones, quantumuis aut virtutum, aut officiorum ſpeciem prae ſe ferant, hic tamen in cenſum non veniunt. Quae autem philoſophi vocant *officia*, theologis dicuntur *bona opera*. conf. *Epheſ. II, 10. Tit. II, 14.*

§. CXLII.

Ex iis, quae de virtutibus tradidimus, id denique liquet, eas inſeparabili vinculo inter ſe eſſe connexas, vt, qui vnam habet, omnes habeat, qui vna deſtituitur, deſtituatur omnibus. * Si enim ſtudium conſtans & ſerium ſe componendi ad voluntatem diuinam, in vno obiecto deficiat, in reliquis itidem adeſſe nequit. Si enim adſit, vbique ſe prodet, & in omnibus ſe demonſtrabit obiectis. Certe qui videri vellet, ſe obedientem eſſe voluntati diuinae, & tamen obſequium ſuum, vti debebat, non comprobat, ſe nihil minus quam obedientem eſſe, demonſtraret. Idem confirmat ſcriptura: *quisquis profitetur, ſe amare Deum, & odit fratrem ſuum, mendax eſt. 1 Ioan. IV, 20.* conf. & *1 Ioan. III, 17. Iacob. II, 10.*

* Id

* Id iam Stoicis perſpectum fuit, quorum celebre extat effatum: virtutes plures eſſe, atque eas inſeparabiles. Hinc & CICERO, *quaeſt. Tuſculanar. lib. 2. ſi vnam virtutem confeſſus ſis te non habere, nullam neceſſe ſit te habiturum.* Quod multo profecto magis illis, qui accuratius de vera virtutis indole ex ſcriptura ſacra erudiuntur, perſpectum & exploratum eſſe debuit. Recte itaque ex eccleſiae doctoribus idem tradidit AMBROSIVS, *lib. 1. de officiis cap. 27. virtutes indiuiduas eſſe, ſed opinione vulgi ſeiunctas.* Legi quoque merentur, quae hac de re habet MACARIVS, de *cuſtodia cordis cap. 8. p. 7.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. 3. diſſertat. 4. p. 114. ſeqq.* & quae ſupra diximus, ad §. 136.

§. CXLIII.

Quod ſi nunc ſummatim, quo pacto voluntas ſecundum gratiam ſe habeat, complecti velimus, imaginis diuinae per triſtem primorum parentum lapſum, amiſſae, inchoatam reſtaurationem, ſed magis magisque diligenti ſtudio continuandam, in ea deprehendemus. Vt enim voluntas ante lapſum, arctiſſime cum Deo vnita, tenerrimo eius amore flagrabat, ad omne obſequium mandatis diuinis praeſtandum, prona: ita per regenerationem, ſuppreſſa philautia praua, iterum arctiori vnionis vinculo cum Deo coniungitur, & in iuſtitia ſanctitateque ad imaginem eius, qui hominem condidit, proficit, *Epheſ. IV, 24.* & ita particeps fit diuinae naturae, *2 Petr. I, 4.*

§. CXLIV.

Supereſt igitur, vt *fallaciam naturae* ſeu *naturam gratiae imitatricem*, in iis, quae ad voluntatem ſpectant, paucis conſideremus. Quae quidem fallacia naturae, primo in ipſa *abnegatione ſui*, conſpicitur. Saepius enim contingit, vt aut ex ſuperſtitione, falſaque animi perſuaſione, aut ex ambitione quadam ſubtiliore, rerum quarundam ad huius ſeculi commodum, aut gloriam, atque ſplendorem ſpectantium, vſu, homines ſua ſponte ſe abdicent, aut iis ſe abſtineant, quod per conſuetudinis, aut educationis rationem, aut alias cauſſas naturales, aut morales, iis non admodum delectentur. Tum ſi quis animum inducat ad credendum, hanc eſſe abnegationem ſui, a Chriſto tantopere commendatam, is ſeipſum decipiet miſere.

§. CXLV.

Agnoſcetur facile haec naturae fallacia, ſi, num particularis, an vniverſalis ſit haec abſtinentia, item num libera & ſpontanea, an coacta, inquiramus. Enimuero quod ad prius attinet, qui ex cauſſis antea allatis rerum quarundam vſu ſe abdicant, plerumque ad certum hoc reſtringunt cupiditatum genus. Fac, abſtinere aliquem vſu rerum omnium, quae libidinem, & intemperantiam irritare poſſunt, ſed non aeque iis ſe abſtineat, quae auaritiam, aut ambitionem alunt, fouentque, naturae ſtatim agnoſces fallaciam. Eandem facile deprehendes, ſi in cauſſas, ex qui-

quibus abdicatio illa aut abſtinentia prouenit, paullo accuratius inquiſieris.

§. CXLVI.

Eandem naturae fallaciam, quoad *humilitatem & patientiam*, deprehendere, & eadem fere ratione dignoſcere licet. Multos falſa humilitatis ſpecie, & ſeipſos & alios decepiſſe, omnium ſeculorum annales docent. Non de illis loquor, qui geſtibus, vultu, verbis, veſtimentis, humilitatem craſſiori quadam hypocriſi prae ſe ferunt: ſed de illis, qui aut per ignauiam, aut temperamenti conditionem, aut conſuetudinem, & educationem, humi repunt, ad altiora non adſpirant, alios ſibi anteponi, adeo non aegre ferunt, vt nulla inde ratione commoueantur, & ita egregie ſe humiles eſſe ſibi perſuadent, non diſcernentes, ea quae naturae ſunt, ab iis quae ſunt gratiae. Quod & pari ratione de *patientia* cenſendum.

§. CXLVII.

Agnoſcas vero & hic fallaciam, ſi, an iidem homines, ad abſtinentiam a voluptatibus, diuitiis, opibus, ad laborem, induſtriam, ſimilesque virtutes, aeque proni ſint? diſpicias. Enimuero ſi harum aut aliarum virtutum defectus, aut forte vitia contraria, in iis conſpicere liceat, meram naturae fallaciam eſſe concludes, cum virtutes omnes arctiſſimo vinculo inter ſe colligatas eſſe, ſupra demonſtratum ſit.

§. CXLVIII.

In *amore Numinis* fallaciam naturae longe eſſe frequentiſſimam, experientia ipſa docet. Inter tot homines enim cupiditatibus ſuis ſeruientes, flagitiisque deditos, paucos profecto reperies, qui negent, ſe amare Deum, aut hoc ſibi non perſuadeant. Scilicet, ſi naturale aliquod deſiderium vitae aeternae in ſe ſentiant, aut cogitationes quasdam de Deo, quod ſummum bonum, adeoque amore dignus ſit, ſibi forment, aut ceſſantibus forte reliquis affectibus, motus quosdam, quos pro amore Dei habent, ſibi ſentire videantur, aut falſo etiam ſibi imaginentur, ſe Deum reliquis omnibus praeferre, concludunt inde, ſe amare Deum, etſi tota vita nihil aliud agant, quam vt peccatis ſuis eum offendant. conf. *Hoſ. VII, 6. 7.*

§. CXLIX.

At cum tranſitorius & imaginarius ſit, iſte hominum irregenitorum adfectus, immo vana ſaepius & illuſoria perſuaſio, naturae fallaciam & hic facile agnoſcas. Amorem nec complacentiae, nec concupiſcentiae, ſine amore obedientiae eſſe, ſupra diximus. Quare ſi vita ipſa moresque te condoceant, non adeſſe amorem obedientiae, fruſtra

quoque amorem aut concupiſcentiae, aut complacentiae, adeſſe, tibi perſuaſeris.

§. CL.

Porro, in *pſeudo-virtutibus* quoque, natura fallax gratiam imitatur. Si quid enim legi diuinae conforme videatur, ſiue a poenae humanae metu, ſiue gloriae cupiditate, aut aliis cauſſis naturalibus moralibusque profectum, id ſtatim virtutis ſibi ſumit nomen. Plane ac ſi perinde eſſet, quo fine, quaue intentione, aut quo animi impulſu, aliquid peragatur; aut, ac ſi in virtute ad actum attendere ſatis eſſet, & non potius ad ipſam animi propenſionem, ex qua actus, qui officiorum nomine venire debent, proficiſcuntur. * Accedit, quod iam pridem propria virtutum nomina amiſerimus: adeo vt crudelitas ſaepius iuſtitiae nomine veniat, indulgentia clementiae, auaritia parſimoniae, prodigalitas liberalitatis, voluptas humanitatis, & ſic porro. Quae cum ita ſint, non mirandum, neminem temere tam improbum eſſe, qui non egregiis ſe condecoratum eſſe virtutibus, ſibi perſuadeat.

* Eleganter & perſpicue hoc argumentum tractauit auctor doctiſſimus, cui nomen ESPRIT, in libro gallicano idiomate ſcripto, de *falſitate virtutum humanarum* (*la fauſſeté des vertus humaines*) Amſtelodami anno MDCCLX. recuſo. Cuncta enim, quae prolixe diſſerit, eo tedeunt, virtutes ex ſolis naturae viribus procedentes, eſſe pſeudo-virtutes: nec vllam virtutem veram genuinamque eſſe, aut virtutis nomen mereri, quae non gratiam diuinam genitricem agnoſcat. Id quod eundo per pleraſque virtutum exempla, luculenter demonſtrat. Summam rei intelligere licet ex iis, quae in praefatione, generatim de pſeudo-virtutibus diſſerit. Digna ſunt, quae ex lingua gallicana in latinam a nobis translata hic legantur. Obſeruat itaque, 1) ex defectu legitimi finis, falſitatem virtutum humanarum praecipue oriri: eſſe enim homines faciles, humanos, indulgentes, benignos, officioſos, non quia Deus legibus ſuis iſtud inſſerit, ſed vt aliorum hominum ſibi concilient animos, & ex eorum amicitia commodum aliquod capiant, minimeque adeo eos reuera virtuti ſtudere; 2) homines, per naturae corruptae conditionem, innumeras edere actiones, in ſe quidem bonas, ſed absque animi tamen bonitate, adeoque absque virtute: quemadmodum contra Deus, per ſuae naturae excellentiam ſummamque perfectionem, legum ſuarum contemptum ſeuerisſime, ſed absque vlla animi commotione vindicet, & ſine adfectu (qualis hominum eſſe ſolet) ea agat, quae in hominibus adfectus vehementisſimos arguunt; 3) actiones, virtutis ſpeciem prae ſe ferentes, duplici intuitu poſſe ſpectari: primo ratione mundi, aut aliorum hominum, & ita ſpeciem eas praebere longe pulcherrimam, deinde ratione illorum, a quibus proficiſcuntur, & tum vitia, defectusque quamplurimos, in iis deprehendi; 4) illos, qui virtutes humanas, verarum virtutum loco habent, laudibusque dignas cenſent, iudicare de illis ex actibus, iuſtitiae, fidei, probitatis externae, qui ab hominibus exercentur: qui vero eas virtutes pro pſeudo-virtutibus habent, conſiderare eas eo modo, quo Deus actiones hominum conſiderat, quo ſolo intuitu, num laude an vituperio dignae ſint, reuera aeſtimandae veniant; 5) denique, inde contingere, vt hominibus, perſpicaci ingenio praeditis, ſui ſeculi virtutes non probentur, cum illis exploratum & perſpectum ſit, intentionem illorum, qui maximarum & ſplendidiſſimarum virtutum elogio condecorantur, non eſſe aliam, quam vt gloriam conſequantur, reliquos autem communium virtutum ſtudio ſua ſaltem ſpectare commoda. Ita quidem ille: quae a nobis dictis, lucem affundere poſſunt.

§. CLI.

§. CLI.

Poſſent tamen, ſi vellent, & niſi dulce multis & iucundum eſſet, ita decipi, & hanc naturae fallaciam facile deprehendere mortales. Ad ipſum nimirum, quod inter naturam & gratiam intercedit, diſcrimen, attendendum ſaltem eſſet: perpendendum etiam, hominem carnalem non poſſe alios, quam fructus carnales, edere, *Gal. V, 19. Rom. VIII, 5.* adeoque, quamdiu nondum eſt regenitus, virtutes eius omnes, quantumuis ſplendidas, nihil aliud eſſe, quam opera carnis: vera denique virtutis ratio, ſedulo meditanda eſſet, & explorandum, an ex vero, ſerio, & conſtanti ſtudio, ſe in omnibus ad voluntatem Numinis componendi, veniat, quidquid virtutum nomine venit.

§. CLII.

Speciatim fallacia iſta naturae ſe prodit in *pſeudo-pietate:* cum in ſolo culta externo pietas omnis conſtituitur, aut internus, qua ſpeciem ſaltem, non autem reuera, talis eſt: ſcilicet, cum carnalem quandam fiduciam pro vera fide in Chriſtum homines habent, adfectum quendam imaginarium, pro amore Dei, metum ſeruilem & hypocriticum pro timore Dei, inanem perſuaſionem de aeterna beatitudine, etſi non reſipiſcant, obtinenda, pro ſpe viua, & ſic porro.

§. CLIII.

Ad quam quidem fallaciam detegendam, non multo labore opus eſt. Cogitandum enim, quod *factores verbi,* non *auditores* ſaltem eſſe debeamus, *Iacob. I, 22.* quod parum profit, dixiſſe, *Domine, Domine, nonne in tuo nomine magna perpetrauimus facinora,* ſed quod *facienda ſit voluntas patris in coelis, Matth. VII, 21. 22.* quod fides operum vacua, non ſit *vera & viua,* ſed *mortua fides. Iac. II, 17.* quod in Chriſto, nec circumciſio quidquam valeat, nec praeputium, ſed *fides, quae per charitatem eſt efficax, Gal. V, 6.* quod mendax ſit, qui profitetur, ſe amare Deum, & odio tamen proſequitur fratrem, *1 Io. IV, 20.* quod non ſeruilem, ſed filialem ſpiritum acceperimus, in quo clamamus: *Abba, pater, Rom. VIII, 15.* & denique, quod per regenerationem *ſpem viuam* adipiſcamur. *1 Petr. I, 3.*

§. CLIV.

Idem de *pſeudo-temperantia* cenſendum. Cibi potusque cupiditati ponere modum ex auaritia, aut ambitione; a libidine ſibi temperare, vt poenam ignominiamque euitemus; adfectus continere intra limites, ne excedant, grauioraque nobis attrahant incommoda, vel vt prudentiae laudem tueamur; aduerſa aequo ferre animo, vel ne nos adeo adfligant, vel quod videamus, impatientia parum profici; magnam quidem interdum temperantiae & moderationis ſpeciem hominibus

Quo pacto secundum gratiam se habeat imaginatio: & quod vno impetu emendari nequeat, §. XXXII.

Praui imaginationis repraesentationibus, quouis modo resistit homo regenitus, §. XXXIII.

Qua ratione imaginatiua facultas vtcunque emendari queat, §. XXXIV.

Plurimum huc confert affectuum emendatio, §. XXXV.

Imaginatiuae facultatis in quo consistat emendatio, §. XXXVI.

item ingenii, iudicii, & memoriae, §. XXXVII.

Imbecillitates harum facultatum prorsus tolli nequeunt, §. XXXVIII.

Fallacia naturae circa imaginatiuae facultatis emendationem: & primo quidem in eo, quod homines irregeniti etiam turpium imaginum repraesentationes quandoque auersentur, §. XXXIX.

deinde in eo, quod per causas naturales mutatio quaedam in imaginatiua facultate contingat. §. XL.

item, si quis per consuetudinem vitiorum quorundam in hac facultate expers censeatur, §. XLI.

denique si quis defectuum, qui in aliis conspiciuntur, expers sit, §. XLII.

§. I.

PEr *imaginatiuam facultatem* intelligimus facultatem mentis, imagines per sensus externos ope spirituum animalium impressas, percipiendi, considerandi, separandi, componendi, dirigendi, aliaque ratione circa eas versandi. Vnde quidem patet, ad facultates, quas *mixtas* philosophi vocant, & in quibus mentis cum corpore concursus conspicitur, hanc referendam esse.

§. II.

Obiectum itaque huius facultatis sunt imagines, per sensus externos, ope spirituum animalium, impressae. Organa enim sensuum externorum per obiecta externa mouentur: motus ille per neruos sensorios, ope spirituum animalium, ad cerebrum vsque continuatur: tum certae imaginis fit impressio. Et haec quidem omnia ex parte corporis fiunt. Mens autem motus istos percipit, & ea agit, quae suarum sunt partium.

§. III.

Constat nimirum, quod mens nostra in imaginando vel *passiue* se habeat, vel *actiue*. Passiue, cum imagines percipit, siue hoc fiat, cum primum per sensus externos earum fit impressio, siue sua sponte imagines istae recurrant, quod quidem varias ob causas contingere potest, maxime vero, si per crebram earundem imaginum repetitionem & consuetudinem, spiritus animales ad eosdem motus quam facillime concitentur. Vbi quidem subinde contingit, vt vel inuitis imagines obuersentur, animusque in iis amouendis, omnem frustra collocet operam. *

* Huius obseruationis vsus per omnem vitam, maxime christianam, latissime patet. Experientia enim quotidiana docet, quod pijs etiam & sanctis hominibus rerum turpium imagines praeter illorum voluntatem, imo maxima cum ipsorum detestatione, offerantur. Idque quia ex causis etiam naturalibus fiat, nemo harum rerum peritus dubitauerit: etsi non negem.

negem, infernalem etiam hic concurrere genium, vt deinceps dicetur. Haec autem euitare vix poterunt incommoda, qui ante conuerſionem prauis diu multumque delectari fuere cogitationibus. Vnde ſimul patet, quam imprudenter agant, qui vitae emendationem diu differunt. Quo tardius enim homo ad ſalutare iſtud opus accedit, eo plures ſuperare primum neceſſe habet difficultates, & eo grauiores deinde experitur tentationes, natura ad eos repetendos motus prona, quibus antea adſueta fuit.

§. IV.

Actiue mens noſtra hac in re ita verſatur, * vt imagines per ſenſus impreſſas conſideret, componat, ſeiunget, dirigat: immo, vt, ſi obiecta externa, quae ſenſus feriunt, abſint, eas reſuſcitet, conſeruet, iisque ad varios motus atque adfectus excitandos, augendos, imminuendos, compeſcendos, vtatur.

* In quantum itaque mens in imaginatione actiue ſe habet, imaginatio dependet ab ipſa mente, non quidem a voluntate, vt MALEBRANCHIVS perperam docet, ſed praecipue ab intellectu, ita, vt quoties volumus, & cetera requiſita adſint, totiens certae imagines ſe nobis ſiſtant, quas intellectus contemplatur, componit, diuidit, dirigit. Non aliter autem ſentire MALEBRANCHIVS potuit, eum omnem actionem intellectui deneget, eamque ſoli tribuat voluntati. Perperam quidem, vt alibi demonſtratur. Legenda ſunt ea de re, quae habet *lib. 2 de inquirenda veritate, cap. 1. §. 2. p. m. 127.* add. WESENFELDIVS, in *georg. anim. & vitae, cap. 2. §. 15.*

§. V.

Ex dictis facile colligere licet, quo pacto imaginatio, tum ab intellectu, * tum a memoria, tum a ſenſibus externis differat. Intellectus namque purus verſatur circa res immateriales, & incorporeas, vti ſunt abſtracta, vniuerſalia, moralia, ſpiritualia: imaginatio contra, circa res corporeas, materiales, ſingulares, in ſenſus externos incidentes. Interim ſi ipſas mentis operationes, cogitationesque ſpectes, quae intellectus puri ſunt, cum iis, quae ad imaginatiuam pertinent, ita plerumque ſunt permixta, vt vna ſaltem videatur eſſe facultas. Hinc & contingit, vt vni quandoque tribuatur, quod ad alteram pertinet: & cum intellectus purus difficilius ſe exerat, homines res ſpirituales etiam & immateriales, ſub notionibus & conceptibus corporeis, & materialibus, ſibi proponant, vt deinceps dicetur.

*. Errant itaque omnino, qui inter intellectum & imaginationem, nullum diſcrimen intercedere exiſtimant. Hi non ſatis ad ea, quae in mente humana peraguntur, mihi attendiſſe videntur. Diſcrimen vero illud praeter alios eleganter expoſuit auctor *artis cogitandi, part. 1. cap. 1. p. 4.* cuius hac de re hic legiſſe verba, neminem poenitebit: *Homines*, inquit, *poſt peccatum, vti a diuo Auguſtino obſeruatur, ita aſſueuere rebus tantum corporeis, (quarum imagines per ſenſus ingreſſae cerebro imprimuntur) conſiderandis, vt pars maxima iudicent, nihil ſe poſſe concipere, quod nequeant etiam imaginari, hoc eſt, tanquam rem corpoream contemplari: quaſi vero nullum aliud haberemus cogitandi & concipiendi genus. Cum e contra nemo poſſit ea, quae apud mentem ſuam ſunt, attente conſiderare, quin ſtatim agnoſcat, ſe multa concipere, omni corporea imagine prorſus deſtituta, diſcrimenque percipiat inter imaginationem & intellectionem puram. Cum enim e. c. triangulum imaginor, illud non ſolum concipio tanquam figuram tribus lineis rectis comprehenſam, ſed inſuper has tres*

lineas

lineas vl & interna mentis applicatione, tanquam praesentes considero, quod proprie imaginari est. Quod si chiliogonum vellem considerare, verum quidem esset, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram millena latera habentem, qua prius cognoueram, triangulum tribus lateribus constitisse: illius tamen figurae mille latera imaginari non possum, illaque tanquam praesentia, mentis, vt ita dicam, oculis contemplari: & quibusdam interiectis: Hoc etiam euidentius deducitur e multarum rerum consideratione, quas clarissime valemus concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possimus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est, cogitationem imaginari, vllamue illius picturam in cerebro effingere. Quoniam etiam affirmationis est, & negationis, non est, *particularum in cerebro depingi possint imagines? Verumque tamen, tum qui affirmat, tum qui negat, terram esse rotundam, eandem in imaginatione res expressas habet,* terram *scilicet &* rotunditatem. *Ille affirmationem his adiicit, quae mentis actio est, quam sine omni imagine corporea concipit: hicce contra negationem, quae est alia mentis actio, & quae multo minus depingi potest.* Haecce auctoris doctissimi verba hic adferre visum, quod non temere a quoquam intellectus & imaginationis discrimen expositum sit, nec exponi, vt puto, possit luculentius. Interim certissimum tamen est, homines plerosque intellectum & imaginationem inter se confundere, aut potius, sola imaginatione res concipi & repraesentari, credere. Cuius quidem rei variae sunt causſae, easque inter haud vltima, quod notante quoque AVGVSTINO, vti antea obseruatum, rebus tantum corporeis consideradis plerique mortalium adsueuerint. Hinc vero porro factum, vt omnibus obiectis mentis, nomen *imaginis, ideae, conceptus,* datum, confirmatique inde in isto errore sint quamplurimi, intellectum circa corporearum tantum rerum imagines occupari. Recte hoc & erudite etiam ex theologis obseruauit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap. 3. §. 8. pag. 73. Cum enim,* inquit, *de re aliqua cogitamus, plerumque nobis aliquam eius imaginem mente pingimus, vel qualem vidimus antea, vel ex iis, quae vidimus, compositam. Vnde fit, vt nomina conceptus, ideae, species, cogitationibus data sint, quae cum de omni intellectione, vel intellectus obiecto, vt in mente est, dicuntur, intellectionem cum imaginatione confundimus, quasi omnium cogitationum tales sint in mente imagines, & sine illis nihil intelligatur.*

§. VI.

A memoria scilicet sensuali differt imaginatiua facultas, quod illa imagines iam velut oblitteratas denuo resuscitet, & menti repraesentet: haec vero imagines nondum oblitteratas pro obiecto habeat, siue durante adhuc praesentia obiectorum externorum, siue remotis quidem & absentibus eiusmodi obiectis, sed motu per ista obiecta excitato, nondum cessante. Vnde nonnulli imaginationem, continuationem esse sensuum externorum, asserere non dubitant. Sed addendum tamen, operationes mentis circa imagines a memoria resuscitatas, itidem interdum imaginationis nomine venire.

§. VII.

A sensibus denique externis differt imaginatio, quod illi supponant, externi cuiusdam obiecti praesentiam: cum imaginatio contra absente etiam obiecto eiusmodi externo, officium suum peragat. Ipsa vero perceptio mentis, quae fit, cum sensus per obiecta externa moventur, nondum absoluit imaginationem. Interim obseruandum, eo for-

fortiorem esse imaginationem, quo recentior est impressio per sensus externos facta: eo magis etiam excitari, & ad idem obiectum repraesentandum promptiorem reddi, quo saepius sensus externi per eiusmodi obiecta mouentur: debilitari contra & imminui, quo longius temporis spatium post impressionem per sensus factam, interceſſit.

§. VIII.

Cum menti directionem quandam imaginum tribuimus, id ita accipiendum, quod subinde in istius directionis exercitio vehementer turbetur, vnde insignis eius infirmitas elucescit. In motum enim vehementiorem & extraordinarium si concitentur spiritus animales, tanta impressionis inde factae vis est, vt resistere mens nullatenus queat, sed vna abripiatur, & imperio velut ac directione excutiatur. Vnde absurdae & ineptae imaginationis effectus quamplurimi, saepe longe tristissimi. Idque & per morbos corporis, & per adfectus vehementiores contingere potest: habetque ista imaginationis perturbatio gradus suos diuersos, mentemque aut qua omnes, aut qua certas saltem operationes, * directione sua spoliat. Quae omnia probe obseruanda, ne diuina statim aut supernaturalia existimemus, quae forte inusitata in his nobis videntur.

* Possem haec omnia latius explicare atque confirmare, si nostri nunc instituti ratio permitteret, in philosophorum campos excurrere. Sed id praetermittere non possum, quod de imaginatione ex parte saltem, quoad certa obiecta, perturbata, ex parte & quoad reliqua obiecta, sana & recte se habente, subiunxi, id aliis quoque iamptidem obseruatum esse. At enthusiasmi quaedam phaenomena explicanda, hoc itidem adsumit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasmate de enthusiasmo cap. 2. sect. 1. Habet*, inquit, *certa quaedam melancholiae species hoc sibi peculiare, vt homo in vna aliqua re deliret, in reliquis iudicium satis constans possideat, quod multis exemplis probant* SENNERTVS, HVARTVS, FYENVS, *aliique. Hinc videmus, enthusiastas interdum pie ac consentanee, facunde ornateque loqui, iudicio circa politica, practica, & oeconomica, perquam consistente pollere, vt multi, hunc exteriorum facultatum ornatum videntes, fidem illis in rebus etiam ineptis adhibeant: quantum vero ad hoc vnum, quod se immediate a Deo inspiratos credunt, quod nonnulli eorum professi sint, se esse paracletum, angelum e caelo missum &c. hoc certe in istis hominibus aeque verum, sed longe deterius delirium est, quam si quis seipsum taurum gallumue esse imaginetur, cum tamen omnium mortalium sensibus manifestum sit, esse illum hominem &c.*

§. IX.

Nec praetermittendum, quod de associatione imaginum, nonnulli tradunt. * Quae enim per sensus externos fit impressio, ita comparata est, vt haud raro plura simul se offerant sensibus obiecta. Imaginationis itaque ea est ratio, vt, si vnum istorum obiectorum, quae simul exhibita fuerunt, se menti sistat, statim reliquorum obiectorum succurrant imagines. Hinc & contingit, vt, si forte fortuna obiectum

aliquod, licet minoris momenti, exhibeatur ex iis, quae coniuncta fuerunt, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim reliqua ſe menti exhibeant, etiam ea, quae vel minime nobis exhiberi vellemus. Immo etſi non ex eodem obiectorum numero ſit, quod nobis occurrit, ſi modo ſimilitudinem quandam habeat cum vno alteroue obiecto, quod praeſens fuit, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim & reliquorum obiectorum recurrunt imagines. Id quod praecipue contingit, cum impreſſio vehementior fuit, & cum adfectu quodam coniuncta: quemadmodum rurſus vel ex minimi obiecti, eorum quidem, quae tum praeſentia fuerunt, repraeſentatione, ſimilis ſtatim excitatur adfectus.

* Vt doctrinam de *aſſociatione idearum* ſeu *imaginum* paulo accuratius inueſtigarem, occaſionem mihi praebuit vir ſubtiliſſimi ingenii, IOAN. LOCKIVS, qui inter philoſophos, quantum mihi conſtat, primus fuit, qui hac de re, quod operae pretium fuerit, tradidit, de *intellectu humano lib. 2. cap. 33. pag. 485. ſeqq.* Inſignem autem doctrinae huius vſum, tum in ciuili, tum in chriſtiana vita deprehendi, cum per eam ad dubia quamplurima expedite reſponderi queat. Quid mihi itaque de ea in mentem venerit, paucis exponam. De ideis ſeu imaginibus rerum corporearum nobis ſermo eſt: in his enim ſi non vnice, ſaltem praecipue, nexum eiusmodi atque aſſociationem deprehendi, exiſtimo. Ea vero connexio idearum duplicitet ſe habet: vel enim connectuntur imagines ſeu ideae, quae coniungi debebant, vel coniunguntur, quae non debebant coniungi, & ſua natura etiam nullam connexionem inter ſe habebant. De poſteriori connexione hic praecipue ſermo eſt, cum in priori nihil occurrat, cuius reddere rationem pronum non ſit. Et haec quidem idearum aſſociatio, vt LOCKIO etiam bene obſeruatum, duplici potiſſimum fit ratione, vel arbitrio ſtudioque hominum, vel caſu. Ad prius quod attinet, id varia iterum ratione fieri poteſt. Per educationem, conuerſationem, aliasque cauſſas contingere poteſt, vt certas ideas coniungere inter ſe adſuefcat homo, eo deinceps effectu, vt recurrente vna, altera ſtatim etiam menti ſe offerat. Multum huc conſert, ſi cum adfectu quodam acceperimus, quae ab aliis ſunt tradita. Sic ſi per praeceptores auctoris cuiusdam aut libri notitia nobis obtigerit, cum eiusdem laude aut vituperio coniuncta, vix vnquam iſtius libri aut auctoris recurret idea, vt non ſimul laudis etiam aut vituperii idea reſuſcitetur. Prauis praeterea propenſionibus, adfectibusque hinc ortis inducti homines, varias ipſi fingendo ſaepius ideas connectunt, vt aut voluptatibus ſuis, aut ambitioni, aut irae, imaginaria, obiecti cuiusdam repraeſentatione, ſatisfaciant. Quod ſi ſaepius iſtam repraeſentationem repetierint, arctiſſime tandem ideae inter ſe connectuntur, vt vna deinceps recurrente, aut reuocata, ſtatim, nobis etiam inuitis, recurrat altera. Sed ſaepius etiam hoc fit caſu, velut quodam fortuito. Si enim forte fortuna obiectum offeratur, cuius vehementiori quadam ratione imprimatur idea, plerumque contingit, vt alia obiecta, quae vna eo tempore adfuerunt, ſimul imprimantur, idque ea ratione, vt vnius obiecti, etſi minus principalis, idea recurrente, ſtatim etiam reliquorum obiectorum menti ſe exhibeant imagines. Sane, non in quauis hoc fit obiectorum repraeſentatione, ſed, vti dixi, in tali, quae cum vehementiori quadam & velut extraordinaria impreſſione fuit coniuncta. Pone, aliquem prima vice ingredi in vrbem, cuius viſendae iam pridem magno flagrauerit deſiderio: pone, plurima ſimul illi ſe offerre obiecta. Continget ſane, vt iſtius ingreſſus non temere recurrat idea, vt non reliquorum, ſaltem quorundam obiectorum, quae vna exhibita fuerunt, e. g. comitum, qui tum adfuerunt, aedificiorum, quae primum oculis ſe obtulerunt, & reliquorum, iterum ſe iſtant imagines. Eodem modo res ſe habet, cum impreſſio facta eſt comitante adfectu quodam vehementiori. Sic, ſi quis ſorte homicidio perpetrato interfuerit, vix aut homicidii recordabitur, vt non perſonarum, quae adfuerunt, loci, temporis, & reliquarum circumſtantiarum recurrant ideae: & vice verſa, ſi

loci

loci aut temporis, aut perſonae cuiusdam, quae tum adfuit, idea recurrat, ſtatim reliquorum, quae vna exhibita fuerunt, reuocabuntur imagines. Et ita in aliis quamplurimis res ſe habet. Et hinc facile intelligetur, cur non ſemper haec aſſociatio idearum locum inueniat, nec in omnibus vno eodemque modo ſe habeat, cum in quibusdam fortior impreſſio eſſe queat, remiſſior in aliis: & propenſionibus etiam, adeoque & adfectibus, mirum in modum inter ſe differant homines. Id vero praecipue obſeruatu dignum, quod non modo ideae ſeu imagines inter ſe connectantur, vt recurrente vna, aut ſimili imagine, recurrant & aliae: ſed & quod ideae cum adfectibus ita connectantur, vt recurrente idea quadam, quae, cum adfectus quidam vehementior excitaretur, adfuit, recurrat etiam adfectus, etſi ceteroquin idea illa cum iſto adfectu nullam videatur habere conuenientiam. Notiſſimum eſt, quod idea loci ac temporis, per ſe non poſſit producere adfectum. Interim tamen conſtat, quod ad ideam loci aut temporis ſubinde, vel nobis non aduertentibus, adfectus quidam excitentur, idque propter idearum atque adfectuum connexionem. Loci, in quo magnum aliquis ſubiit infortunium, vix quisquam recordabitur, vt non adfectus cietur triſtitiae. Diei, quo quis inſigni affectus fuit beneficio, aut ſingularem laetandi habuit cauſſam, vix vnquam nobis ſe exhibebit idea, vt non adfectus etiam laetitiae quodammodo excitetur. Hinc videas nonnullos diei dominicae, aut feſtorum quorundam, aliquando non ſine certis adfectibus reminiſci. Obſeruationis huius, vt antea diximus, vſus lariſſime paret. Namque multarum rerum, quae abſconditae videntur, aut ad longe alias cauſſas v. g. ſympathiam aut antipathiam referuntur, rationes hinc reddi quam expeditiſſime poſſunt. Si quis prima vice nobis innoteſcat homo in negotio, quod moleſtiam creet, iramque aut odium excitet, continget facile, vt is, licet nulla ſua culpa, nobis inuiſus ſemper ſit, eadem idea ſemper eundem concitante adfectum, niſi nexus iſte diuturnitate temporis, vel aliis intercedentibus cauſſis, diſſoluatur. Vnde prudentiae erit, eiusmodi ſubterfugere negotia, quae adfectus ſimiles, nobisque damnum aliquando allaturos, in aliis excitare poſſunt. Quam vero neceſſaria ſit haec obſeruatio in vitae chriſtianae praxi, experientia quemuis condocere poteſt: Rationem hinc reddere licet, cur rerum turpium ideae vel intimis ſaepiſſime exhibeantur, prauique excitentur adfectus. Ob idearum ſcilicet tum inter ſe, tum cum adfectibus connexionem fieri aliter nequit, quam vt vna idea reſuſcitet aliam, cum qua ſimul impreſſa fuit, aut cum qua etiam ſimilitudinem quandam habet, ſimilesque etiam ideam ſequantur motus. Hinc piis etiam quandoque & regenitis, quotidie cum prauis cogitationibus & motibus illicitis eſt colluctandum: apud irregenitos autem noua quotidie, peccatis ſe illaqueandi, inde oritur occaſio. Id quod profecto mortales cautos reddere debebat in ſenſuum externorum vſu, & cogitationum ſuarum directione. Cumque iuuenes praecipue aut ex periculi ignorantia, aut leuitate quadam animi, facilliime & frequentiſſime hac in re peccare ſoleant, illorum, qui moribus eorum formandis praefecti ſunt, eſt officium, ſaepiſſime eos huius rei admonere, ne pro lubitu coniungendo ideas, easque in iſta coniunctione repetendo, aut occaſionem per rerum turpium adſpectum ſe obiectandi, captando, vel non euitando, hocce ſibi incommodum attrahant, in quo amouendo per omnem deinceps vitam fruſtra ſaepius laborantur. Pari ratione multum haecce doctrina conducit, ad fallaciam naturae, in rebus ſpiritualibus detegendam. Contingere ſcilicet poteſt, vt ob idearum & adfectuum connexionem, ad ideam quandam temporis, adfectus triſtitiae aut laetitiae recurrat, cum forte circa verbi diuini meditationem ſunt occupati homines. Hunc adfectum laetitiae, aut triſtitiae, ſi ſtatim pro adfectu quodam ſpirituali habeant, miſere turpiterque decipientur. Sed mitto reliqua.

§. X.

Imaginationis etiam cum tanta vis ſit, vt per eam reliquae mentis facultates in ſuo aliquando exercitio impediantur, factum inde, vt eidem imperium aliquod tribui ſoleat. Admodum quidem improprie. Impeditur autem per imaginationem ipſe quandoque intellectus, ſi

neratim mentis virtutes, quae per naturam ei insunt, omnes complectitur, quibus maxime ad litterarum studia aut artes quascunque, vel grauioris etiam momenti negotia, aliquis aptus censetur: interdum speciatim, facultatem res apte componendi, ordinandi, ex rerum collatione aliquid inueniendi denotat: & ita differt a iudicio. Iudicium enim, vti hic quidem vocem accipimus, facultatem secernendi, segregandique, vt quid verum, quid falsum, quid bonum, quid malum sit, appareat, denotat. Vti autem ingenium, speciatim ita dictum, tum maxime conspicitur, cum viuida & insigni aliquis praeditus est imaginandi facultate, ita contingit inde, vt imaginationis quandoque nomine veniat.

* Diuersae istae vocis huius significationes non negligendae sunt, cum ad aliorum hac de re effata recte percipienda, hoc plurimum valeat, & varii etiam hac ratione facile euitari errores queant. In priori significatione si vocem capias, ingenium illis etiam recte tribuitur, qui iudicio excellent, etsi ingenio specialiter sic dicto, quod tum nonnullis quandoque imaginationis nomine venit, destituti sint. Contra si in altera, seu specialiori significatione, vox ista capiatur, intelliges, quid sibi velint, qui dicunt, iudicio quidem excellenti aliquem praeditum esse, sed destitutum ingenio. Eadem ratione poetis quandoque κατ' ἐξοχὴν ingenium tribuitur, quod hi sint ἐνφαντασιώτατοι, hoc est, imaginandi vi prae ceteris polleant. Sed porro obseruandum, interdum non tam ipsas facultates mentis, aut vnam earum, quam virtutes aut perfectiones, aut omnium, aut vnius, ingenii nomine venire. Etenim si ipsam facultatem discernendi, aut componendi rerum imagines, aut eas sibi in memoriam reuocandi spectes, nemo mortalium sine omni prorsus ingenio erit, cum quilibet saltem pro captu suo hoc facere possit: sed si vsum huius aut illius facultatis, aut vel omnium, vel vnius excellentiam vel perfectionem, hac voce designes, plurimi profecto ingenii defectum palam prodent, tantum abest, vt eum dissimulare queant. Et ita intelligendi sunt, qui ingenium aut cum ARISTOTELE, per *vim animi perueniendi ad finem propositum*, aut cum ISIDORO, per *naturalem sapientiam* definiunt, aut mentis solertiam, quam Graeci ἀγχίνοιαν dicunt, dexteritatemque percipiendi, cum iudicio, & memoria tenaci, ad ingenium requirunt. Nec aliud, quam praestantiam nobilitatemque ingenii, indicauit PLATO, dum illud *cor animae* vocauit, aut CICERO, dum *decus hominis* dixit. Idem CICERO multas eiusmodi perfectiones vno velut fasce complectitur, cum docilitatem memoriamque huc refert: *quae fere omnia*, inquit, *adpellantur vno ingenii nomine, easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur*; *lib. 5. de finibus num. 36. p. m. 149.* conf. quae ex OLIVARII *dissertat. de ingenio*, refert IO. BAPTISTA DV HAMEL de *corpore animato. lib. 1. cap. 5. tom 2. opp. pag. 504. seqq.* add. nostra dissertatio de *cultura ingenii*, quae in *selectis iuris naturae & gentium* extat, *cap. 1. §. 8.* Iudicii vox itidem non vna eademque ratione sumitur. Interdum enim secundam, quam vocamus, mentis operationem denotat, qua duas inter se ideas comparamus, interdum vero pro ipsa ratiocinatione sumitur. At nobis pro facultate, obiecta quaeuis rite discernendi, sumitur, vt, quid verum, quid falsum, quid bonum malumue sit, appareat. Soletque ab obiectis, circa quae occupatur, diuersas denominationes sortiri. Hinc enim aliud *theoreticum* dicitur, aliud *practicum*. Quod enim nonnulli ad certas res diiudicandas aptiores sint, quam ad alias, id ab vsu potissimum & exercitatione, ac consuetudine prouenire, arbitror, quanquam & aliae concurrere causae possint. SAMVEL PVFENDORFIVS *facultatem iudicatiuam* vocat, quod alii *iudicium* dicunt, eique *repraesentatiuam*, quae aliis *ingenii*, aut *imaginationis* nomine venit, opponit, *lib. 1. de iure nat. & gent. cap. 3. §. 1.* add. IO. SCHILTERVS in *manuduct. philos. moral. ad iurisprud. cap. 4. §. 11.* cumprimis autem de

de ingenii atque iudicii discrimine, legendus est DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.*

§. XIV.

Quodsi in latiori ambitu vox ingenii capiatur, iudicium, imaginationem, seu ingenium specialiori significatione ita dictum, & memoriam etiam, complectitur. Cumque diuersi harum facultatum dentur gradus, aeque diuersimode inter se coniunctae sint, & consociatae, maxima inde ingeniorum oritur diuersitas, ad varios vitae humanae, sed & christianae actus, probe diligenterque obseruanda. * Cuius diversitatis ratio etiam in diuersa corporum constitutione, spirituum animalium indole & motu, educatione quoque, & aliis tum moralibus, tum naturalibus caussis, facile inuenitur.

* Magnam & infinitam fere ingeniorum esse varietatem, & experientia docet, & eruditis viris iampridem obseruatum est. Ex instituto hoc demonstrauit ANTONIVS ZARA, Aquileiensis, episcopus Petinensis, in *anatomia ingeniorum & scientiarum*, Venetiis anno MDCXV. edita: *speciatim sect. 1. membr. 1.* ne quid de IO. BARCLAIO dicam, in *icone animorum*, praesertim *cap. 10.* Nostra vero aetate in varietate ingeniorum enarranda luculenter versatus est IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae, cap. 4. quaest. 40. p. 104. seqq.* Operae pretium faciunt, qui respectu praecipue ad litterarum studia habito, quaenam ad ea idonea, quaenam inepta sint, ostendunt, quod post IANVM HVARTVM in *scrutinio ingeniorum, cap. 2.* EDMVNDVM RICHERIVM, in *obstetrice animorum cap. 4. §. 7.* EVDONEM NEVHVSIVM, in *theatro ingenii humani, lib. 1. cap. 1.* aliosque, praestitit DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.* Sed nos quoque hac de re mentem nostram exposuimus, in dissertat. *de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq.*

§. XV.

Et memoria quidem, cuius hic mentionem fecimus, intelligitur non mere intellectualis, nec mere corporea, sed mixta seu sensualis: quae, vt ex supra dictis iam constat, in facultate, imagines impressas, iamque velut oblitteratas resuscitandi, consistit. Quodsi impressionis factae nulla remaneant vestigia, aut statim prorsus deleantur, memoriae quis laborare defectu dicitur. Idque cum ex cerebri maxime constitutione proueniat, vti haec corporis vniuersi constitutionem supponit, facile intelligitur, quod memoriae indoles diuersa e corporum varia conditione, sit repetenda. Sed vt resuscitari imagines queant, signa quaedam seu symbola, vel documenta accedere oportet, siue extrinsecus haec nobis aduenient, siue intrinsecus imago quaedam, quamcunque conuenientiam, cum alia imagine quae resuscitanda venit, habens, huic instituto inseruiat. Ista vero conuenientia cum multiplex & admodum diuersa esse queat, diuersas quoque rationes esse, quibus aliquid nobis in memoriam reuocamus, inde eluceſcit.

Pluri-

conciliat, ſed a vera temperantiae laude abſunt adhuc quam longiſſime, ſeque adeo, ſi eam ſibi tribuant, miſerrime decipiunt.

§. CLV.

Neque difficile admodum eſt hoc intelligere, modo paulo accuratius ad ſeipſos attendere velint mortales. Longe aliud eſt ex auaritia, gloriae cupiditate, prudentiae carnalis laude, & ad felicitatem quandam huius ſeculi obtinendam, aliquid facere, aliud, ex ſtudio ſe componendi ad voluntatem Numinis. Quorum poſterius vt praecipue ad virtutem chriſtianam requiritur, ita qui ex aliis cauſſis ad aliquid agendum aut patiendum inducuntur, nihil ſe minus quam chriſtianos eſſe demonſtrant, virtutisque adeo laudem fruſtra ſibi vindicant.

§. CLVI.

Eodem denique modo ſe habet *pſeudo-iuſtitia, & pſeudo-charitas*. Videas quosdam iuſtitiae aequitatisque tenaciſſimos: ſed ideo, quod intelligant, ad exiſtimationem conſeruandam hanc laudem conferre plurimum. Qui enim palam iniuſtus eſt, & verbis factisque alios fallit, nullo inter homines loco eſt, contemptui omnium & odio expoſitus. Laedere alios verbis aut factis, nonnulli religioni ſibi videntur ducere, ſed quod videant, plurimis ſi hoc faciant, ſe exponi periculis. Non enim impune ſemper laceſſere alios licet. Ad quaeuis humanitatis officia proni ſunt alii, commodaque aliorum quouis modo promouere parati, ſed ſua intereſſe putant, fauorem & beneuolentiam eorum hac ratione captare. Nihil hic, quod verae virtutis laudem mereatur.

§. CLVII.

Coecus admodum ſit, & rerum parum intelligens, ſi quis naturae hic non animaduertat fallaciam: quamuis plurimi non animadvertant. Qui viri ſaltem honeſti & iuſti laudem tuetur, qui gloriam captat, aut incommoda, quae hominum vitia comitantur, euitat, qui peccata fugit, ne nullo omnino apud alios loco ſit, qui bene aliis facit, illorum vt impetret gratiam & fauorem, nihil facit, quod homo irregenitus facere nequeat. vid. *Matth. V, 46. 47.* Studium vero ad voluntatem Numinis ſe componendi dum deeſt, vera etiam deeſt virtutis chriſtianae indoles.

§. CLVIII.

Virtutes iſtae apparentes, quarum praecipuas indicauimus, & in quibus vel maxime naturae fallacia conſpicitur, plurimas quidem habent cauſſas. Namque & poenae metum, & gloriae cupiditatem, & edu-

& educationem quoque ac consuetudinem, imitationemque, plurimum huc facere, iam indicauimus. Haud vltimum vero inter eas locum diuersarum propensionum prauarum occupat coniunctio, cuius hunc inter alia interdum effectum esse, itidem iam supra diximus, vt alterius vis nimis excedens per alteram temperetur, impetusque cohibeatur, vnde, accedentibus deinceps aliis caussis, virtutis quaedam externa species oritur, tanto facilius deceptura hominem, quo plures probi videri, quam esse, malunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. V.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD FACVLTATEM IMAGINATIVAM.

Σύνοψις.

PEr imaginatiuam facultatem quid intelligatur? §. I.
Quomodo ad eam concurrat corpus? §. II.
Mens in imaginando se vel passiue habet, §. III.
vel actiue, §. IV.
Vnde colligitur, quo pacto imaginatio differat ab intellectu puro, §. V.
& a memoria, §. VI.
vt & a sensibus externis, §. VII.
Quousque mentis directio in imaginatione procedat, & quod subinde cesset, §. VIII.
Associatio idearum in imaginatione, quo pacto se habeat, §. IX.
Imperium imaginationis, §. X.
Eiusdem communicatio. §. XI.
De ingenio & iudicio, §. XII.
Vtriusque discrimen, §. XIII.
Ingeniorum diuersitas, §. XIV.
Memoria sensualis, §. XV.
Imaginatiuae facultatis, secundum naturam conditae, corruptio in eo conspicitur, quod non in omnibus eodem modo se habeat, §. XVI.
item in eo, cum mens directione sua priuatur: quorsum & enthusiasmus pertinet, §. XVII.
Enthusiasmum verum & naturalem, esse morbum mentis, §. XVIII.
Caussa enthusiasmi proxima & remota, §. XIX.
Enthusiasmum ad omnes mentis facultates, immo ad ipsum etiam corpus se extendere, §. XX.
Distinguendi ab eo sunt motus vere diuini credentium, §. XXI.
Quo pacto ab eo differat fanaticismus, §. XXII.
Et hunc morbum mentis esse grauissimum, §. XXIII.
In associatione imaginum, itidem imaginatiuae facultatis corruptionem, conspici, §. XXIV.
vt & in imperio imaginationis in reliquas mentis facultates, §. XXV.
itemque in eius communicatione, §. XXVI.
Naturae denique corruptionem in ingenii, iudicii, memoriae defectibus sese exerere, §. XXVII.
Magna hinc conuersionis, vitaeque christianae oriri impedimenta, speciatim ex peruersa obiectorum repraesentatione, §. XXVIII.
item ex nexu imaginationis ac affectuum, §. XXIX.
vt & ex imperio eius in intellectum, §. XXX.
denique ex imaginationis, quae in diuersis deprehenditur, diuersitate, §. XXXI.

Quo pacto secundum gratiam se habeat imaginatio: & quod vno impetu emendari nequeat, §. XXXII.

Prauis imaginationis repraesentationibus, quouis modo resistit homo regenitus, §. XXXIII.

Qua ratione imaginatiua facultas vtcunque emendari queat, §. XXXIV.

Plurimum huc confert adfectuum emendatio, §. XXXV.

Imaginatiuae facultatis in quo consistat emendatio, §. XXXVI.

item ingenii, iudicii, & memoriae, §. XXXVII.

Imbecillitates harum facultatum prorsus tolli nequeunt, §. XXXVIII.

Fallacia naturae circa imaginatiuae facultatis emendationem: & primo quidem in eo, quod homines irregeniti etiam turpium imaginum repraesentationes quandoque auersentur, §. XXXIX.

deinde in eo, quod per causas naturales mutatio quaedam in imaginatiua facultate contingat. §. XL.

item, si quis per consuetudinem vitiorum quorundam in hac facultate expers censeatur, §. XLI.

denique si quis defectuum, qui in aliis conspiciuntur, expers sit, §. XLII.

§. I.

PEr *imaginatiuam facultatem* intelligimus facultatem mentis, imagines per sensus externos ope spirituum animalium impressas, percipiendi, considerandi, separandi, componendi, dirigendi, aliaque ratione circa eas versandi. Vnde quidem patet, ad facultates, quas *mixtas* philosophi vocant, & in quibus mentis cum corpore concursus conspicitur, hanc referendam esse.

§. II.

Obiectum itaque huius facultatis sunt imagines, per sensus externos, ope spirituum animalium, impressae. Organa enim sensuum externorum per obiecta externa mouentur: motus ille per neruos sensorios, ope spirituum animalium, ad cerebrum vsque continuatur: tum certae imaginis fit impressio. Et haec quidem omnia ex parte corporis fiunt. Mens autem motus istos percipit, & ea agit, quae suarum sunt partium.

§. III.

Constat nimirum, quod mens nostra in imaginando vel *passiue* se habeat, vel *actiue*. Passiue, cum imagines percipit, siue hoc fiat, cum primum per sensus externos earum fit impressio, siue sua sponte imagines istae recurrant, quod quidem varias ob causas contingere potest, maxime vero, si per crebram earundem imaginum repetitionem & consuetudinem, spiritus animales ad eosdem motus quam facillime concitentur. Vbi quidem subinde contingit, vt vel inuitis imagines obuersentur, animusque in iis amouendis, omnem frustra collocet operam. *

* Huius obseruationis vsus per omnem vitam, maxime christianam, latissime patet. Experientia enim quotidiana docet, quod piis etiam & sanctis hominibus rerum turpium imagines praeter illorum voluntatem, imo maxima cum ipsorum detestatione, offerantur. Idque quin ex causis etiam naturalibus fiat, nemo harum rerum peritus dubitauerit: etsi non negem.

negem, infernalem etiam hic concurrere genium, vt deinceps dicetur. Haec autem cuitare vix poterunt incommoda, qui ante conuerſionem prauis diu multumque delectari fuere cogitationibus. Vnde ſimul patet, quam imprudenter agant, qui vitae emendationem diu differunt. Quo tardius enim homo ad ſalutare iſtud opus accedit, eo plures ſuperare primum neceſſe habet difficultates, & eo grauiores deinde experitur tentationes, natura ad eos repetendos motus prona, quibus antea adſueta fuit.

§. IV.

Actiue mens noſtra hac in re ita verſatur, * vt imagines per ſenſus impreſſas conſideret, componat, ſeiunget, dirigat: immo, vt, ſi obiecta externa, quae ſenſus feriunt, abſint, eas reſuſcitet, conſeruet, iisque ad varios motus atque adfectus excitandos, augendos, imminuendos, compeſcendos, vtatur.

* In quantum itaque mens in imaginatione actiue ſe habet, imaginatio dependet ab ipſa mente, non quidem a voluntate, vt MALEBRANCHIVS perperam docet, ſed praecipue ab intellectu, ita, vt quoties volumus, & cetera requiſita adſint, toties certae imagines ſe nobis ſiſtant, quas intellectus contemplatur, componit, diuidit, dirigit. Non aliter autem ſentire MALEBRANCHIVS potuit, cum omnem actionem intellectui deneget, eamque ſoli tribuat voluntati. Perperam quidem, vt alibi demonſtratur. Legenda ſunt ea de re, quae habet *lib. 2 de inquirenda veritate, cap. 1. §. 2. p. m. 127.* add. WESENFELDIVS, in *georg. anim. & vitae, cap. 2. §. 15.*

§. V.

Ex dictis facile colligere licet, quo pacto imaginatio, tum ab intellectu, * tum a memoria, tum a ſenſibus externis differat. Intellectus namque purus verſatur circa res immateriales, & incorporeas, vti ſunt abſtracta, vniuerſalia, moralia, ſpiritualia: imaginatio contra, circa res corporeas, materiales, ſingulares, in ſenſus externos incidentes. Interim ſi ipſas mentis operationes, cogitationesque ſpectes, quae intellectus puri ſunt, cum iis, quae ad imaginatiuam pertinent, ita plerumque ſunt permixta, vt vna ſaltem videatur eſſe facultas. Hinc & contingit, vt vni quandoque tribuatur, quod ad alteram pertinet: & cum intellectus purus difficilius ſe exerat, homines res ſpirituales etiam & immateriales, ſub notionibus & conceptibus corporeis, & materialibus, ſibi proponant, vt deinceps dicetur.

*. Errant itaque omnino, qui inter intellectum & imaginationem, nullum diſcrimen intercedere exiſtimant. Hi non ſatis ad ea, quae in mente humana peraguntur, mihi attendiſſe videntur. Diſcrimen vero illud praeter alios eleganter expoſuit auctor *artis cogitandi, part. 1. cap. 1. p. 4.* cuius hac de re hic legiſſe verba, neminem poenitebit: *Homines*, inquit, *poſt peccatum, vti a diuo Auguſtino obſeruatur, ita aſſueuere rebus tantum corporeis, (quarum imagines per ſenſus ingreſſae cerebro imprimuntur) conſiderandis, vt pars maxima iudicent, nihil ſe poſſe concipere, quod nequeant etiam imaginari, hoc eſt, tanquam rem corpoream contemplari: quaſi vero nullum aliud haberemus cogitandi & concipiendi genus. Cum e contra nemo poſſit ea, quae apud mentem ſuam fiunt, attente conſiderare, quin ſtatim agnoſcat, ſe multa concipere, omni corporea imagine prorſus deſtituta, diſcrimenque percipiat inter imaginationem & intellectionem puram. Cum enim e. c. triangulum imaginor, illud non ſolum concipio tanquam figuram tribus lineis rectis comprehenſam, ſed inſuper has tres*

lineas

lineas vi & interna mentis applicatione, tanquam praesentes considero, quod proprie imaginari *est. Quod si chiliogonum vellem considerare, verum quidem esset, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram millena latera habentem, qua prius cognoueram, triangulum tribus lateribus constitisse: illius tamen figurae mille latera imaginari non possum, illaque tanquam praesentia, mentis, vt ita dicam, oculis contemplari:* & quibusdam interiectis: *Hoc etiam euidentius deducitur e multarum rerum consideratione, quas clarissime valemus concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possimus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est, cogitationem imaginari, vllamue illius picturam in cerebro effingere. Quaenam etiam affirmationis* est, *& negationis,* non est, *particularum in cerebro depingi possunt imagines? Vterque tamen, tum qui affirmat, tum qui negat, terram esse rotundam, easdem in imaginatione res expressas habet,* terram *scilicet & rotunditatem. Ille affirmationem his adiicit, quae mentis actio est, quam sine omni imagine corporea concipit: hicce contra negationem, quae est alia mentis actio, & quae multo minus depingi potest.* Haecce auctoris doctissimi verba hic adferre visum, quod non temere a quoquam intellectus & imaginationis discrimen expositum sit, nec exponi, vt puto, possit luculentius. Interim certissimum tamen est, homines plerosque intellectum & imaginationem inter se confundere, aut potius, sola imaginatione res concipi & repraesentari, credere. Cuius quidem rei variae sunt caussae, easque inter haud vltima, quod notanre quoque AVGVSTINO, vti antea obseruatum, rebus tantum corporeis considerandis plerique mortalium adsueuerint. Hinc vero porro factum, vt omnibus obiectis mentis, nomen *imaginis, ideae, conceptus,* datum, confirmatique inde in isto errore sunt quamplurimi, intellectum circa corporearum tantum rerum imagines occupari. Recte hoc & erudite etiam ex theologis obseruauit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap. 3. §. 8. pag. 73. Cum enim,* inquit, *de re aliqua cogitamus, plerumque nobis aliquam eius imaginem mente pingimus, vel qualem vidimus antea, vel ex iis, quae vidimus, compositam. Vnde fit, vt nomina conceptus, ideae, speciei, cogitationibus data sint, quae cum de omni intellectione, vel intellectus obiecto, vt in mente est, dicuntur, intellectionem cum imaginatione confundimus, quasi omnium cogitationum tales sint in mente imagines, & sine illis nihil intelligatur.*

§. VI.

A memoria scilicet sensuali differt imaginatiua facultas, quod illa imagines iam velut oblitteratas denuo resuscitet, & menti repraesentet: haec vero imagines nondum oblitteratas pro obiecto habeat, siue durante adhuc praesentia obiectorum externorum, siue remotis quidem & absentibus eiusmodi obiectis, sed motu per ista obiecta excitato, nondum cessante. Vnde nonnulli imaginationem, continuationem esse sensuum externorum, asserere non dubitant. Sed addendum tamen, operationes mentis circa imagines a memoria resuscitatas, itidem interdum imaginationis nomine venire.

§. VII.

A sensibus denique externis differt imaginatio, quod illi supponant, externi cuiusdam obiecti praesentiam: cum imaginatio contra absente etiam obiecto eiusmodi externo, officium suum peragat. Ipsa vero perceptio mentis, quae fit, cum sensus per obiecta externa moventur, nondum absoluit imaginationem. Interim obseruandum, eo

for-

fortiorem esse imaginationem, quo recentior est impressio per sensus externos facta: eo magis etiam excitari, & ad idem obiectum repraesentandum proniorem reddi, quo saepius sensus externi per eiusmodi obiecta mouentur: debilitari contra & imminui, quo longius temporis spatium post impressionem per sensus factam, interceſſit.

§. VIII.

Cum menti directionem quandam imaginum tribuimus, id ita accipiendum, quod subinde in istius directionis exercitio vehementer turbetur, vnde insignis eius infirmitas eluceſcit. In motum enim vehementiorem & extraordinarium si concitentur spiritus animales, tanta impressionis inde factae vis est, vt resistere mens nullatenus queat, sed vna abripiatur, & imperio velut ac directione excutiatur. Vnde absurdae & ineptae imaginationis effectus quamplurimi, saepe longe tristissimi. Idque & per morbos corporis, & per adfectus vehementiores contingere potest: habetque ista imaginationis perturbatio gradus suos diuersos, mentemque aut qua omnes, aut qua certas saltem operationes, * directione sua spoliat. Quae omnia probe obseruanda, ne diuina statim aut supernaturalia existimemus, quae forte inusitata in his nobis videntur.

* Possem haec omnia latius explicare atque confirmare, si nostri nunc instituti ratio permitteret, in philosophorum campos excurrere. Sed id praetermittere non possum, quod de imaginatione ex parte saltem, quoad certa obiecta, perturbata, ex parte & quoad reliqua obiecta, sana & recte se habente, subiunxi, id aliis quoque iampridem obseruatum esse. At enthusiasmi quaedam phaenomena explicanda, hoc itidem adsumit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasmate de enthusiasmo cap. 2. sect. 1. Habet*, inquit, *certa quaedam melancholiae species hoc sibi peculiare, vt homo in vna aliqua re deliret, in reliquis iudicium satis constans possideat, quod multis exemplis probant* SENNERTVS, HVARTVS, PYENVS, *aliique. Hinc videmus, enthusiastas interdum pie ac consentanee, facunde ornateque loqui, iudicio circa politica, practica, & oeconomica, perquam consistente pollere, vt multi, hunc exteriorum facultatum ornatum videntes, fidem illis in rebus etiam ineptis adhibeant: quantum vero ad hoc vnum, quod se immediate a Deo inspiratos credunt, quod nonnulli eorum professi sint, se esse paracletum, angelum e caelo missum &c. hoc certe in istis hominibus aeque verum, sed longe deterius delirium est, quam si quis seipsum taurum gallumue esse imaginetur, cum tamen omnium mortalium sensibus manifestum sit, esse illum hominem &c.*

§. IX.

Nec praetermittendum, quod de associatione imaginum, nonnulli tradunt. * Quae enim per sensus externos fit impressio, ita comparata est, vt haud raro plura simul se offerant sensibus obiecta. Imaginationis itaque ea est ratio, vt, si vnum istorum obiectorum, quae simul exhibita fuerunt, se menti sistat, statim reliquorum obiectorum succurrant imagines. Hinc & contingit, vt, si forte fortuna obiectum

aliquod, licet minoris momenti, exhibeatur ex iis, quae coniuncta fuerunt, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim reliqua ſe menti exhibeant, etiam ea, quae vel minime nobis exhiberi vellemus. Immo etſi non ex eodem obiectorum numero ſit, quod nobis occurrit, ſi modo ſimilitudinem quandam habeat cum vno alteroue obiecto, quod praeſens fuit, cum impreſſio iſta fieret, ſtatim & reliquorum obiectorum recurrunt imagines. Id quod praecipue contingit, cum impreſſio vehementior fuit, & cum adfectu quodam coniuncta: quemadmodum rurſus vel ex minimi obiecti, eorum quidem, quae tum praeſentia fuerunt, repraeſentatione, ſimilis ſtatim excitatur adfectus.

* Vt doctrinam de *aſſociatione idearum* ſeu *imaginum* paulo accuratius inueſtigarem, occaſionem mihi praebuit vir ſubtiliſſimi ingenii, IOAN. LOCKIVS, qui inter philoſophos, quantum mihi conſtat, primus fuit, qui hac de re, quod operae pretium fuerit, tradidit, de *intellectu humano lib. 2. cap. 33. pag. 485. ſeqq.* Inſignem autem doctrinae huius vſum, tum in ciuili, tum in chriſtiana vita deprehendi, cum per eam ad dubia quamplurima expedite reſponderi queat. Quid mihi itaque de ea in mentem venerit, paucis exponam. De ideis ſeu imaginibus rerum corporearum nobis ſermo eſt: in his enim ſi non vnice, ſaltem praecipue, nexum eiusmodi atque aſſociationem deprehendi, exiſtimo. Ea vero connexio idearum dupliciter ſe habet: vel enim connectuntur imagines ſeu ideae, quae coniungi debebant, vel coniunguntur, quae non debebant coniungi, & ſua natura etiam nullam connexionem inter ſe habebant. De poſteriori connexione hic praecipue ſermo eſt, cum in priori nihil occurrat, cuius reddere rationem pronum non ſit. Et haec quidem idearum aſſociatio, vt LOCKIO etiam bene obſeruatum, duplici potiſſimum fit ratione, vel arbitrio ſtudioque hominum, vel caſu. Ad prius quod attinet, id varia iterum ratione fieri poteſt. Per educationem, conuerſationem, aliasque cauſſas contingere poteſt, vt certas ideas coniungere inter ſe adſuefcat homo, eo deinceps effectu, vt recurrente vna, altera ſtatim etiam menti ſe offerat. Multum huc conſert, ſi cum adfectu quodam accepetimus, quae ab aliis ſunt tradita. Sic ſi per praeceptores auctoris cuiusdam aut libri notitia nobis obtigerit, cum eiusdem laude aut vituperio coniuncta, vix vnquam iſtius libri aut auctoris recurret idea, vt non ſimul laudis etiam aut vituperii idea reſuſcitetur. Prauis praeterea propenſionibus, adfectibusque hinc ortis inducti homines, varias ipſi fingendo ſaepius ideas connectunt, vt aut voluptatibus ſuis, aut ambitioni, aut irae, imaginaria, obiecti cuiusdam repraeſentatione, ſatisfaciant. Quod ſi ſaepius iſtam repraeſentationem repetierint, arctiſſime tandem ideae inter ſe connectuntur, vt vna deinceps recurrente, aut reuocata, ſtatim, nobis etiam inuitis, recurrat altera. Sed ſaepius etiam hoc fit caſu, velut quodam fortuito. Si enim forte fortuna obiectum offeratur, cuius vehementiori quadam ratione imprimatur idea, plerumque contingit, vt alia obiecta, quae vna eo tempore adfuerunt, ſimul imprimantur, idque ea ratione, vt vnius obiecti, etſi minus principalis, idea recurrente, ſtatim etiam reliquorum obiectorum menti ſe exhibeant imagines. Sane, non in quauis hoc fit obiectorum repraeſentatione, ſed, vti dixi, in tali, quae cum vehementiori quadam & velut extraordinaria impreſſione fuit coniuncta. Pone, aliquem prima vice ingredi in vrbem, cuius viſendae iam pridem magno flagrauerit deſiderio: pone, plurima ſimul illi ſe offerre obiecta. Continget ſane, vt iſtius ingreſſus non temere recurrat idea, vt non reliquorum, ſaltem quorundam obiectorum, quae vna exhibita fuerunt, e. g. comitum, qui tum adfuerunt, aedificiorum, quae primum oculis ſe obtulerunt, & reliquorum, iterum ſe iſtant imagines. Eodem modo res ſe habet, cum impreſſio facta eſt comitante adfectu quodam vehementiori. Sic, ſi quis forte homicidio perpetrato interfuerit, vix aut homicidii recordabitur, vt non perſonarum, quae adfuerunt, loci, temporis, & reliquarum circumſtantiarum recurrant ideae: & vice verſa, ſi

loci

loci aut temporis, aut perſonae cuiusdam, quae tum adfuit, idea recurrat, ſtatim reliquorum, quae vna exhibita fuerunt, reuocabuntur imagines. Et ita in aliis quamplurimis res ſe habet. Et hinc facile intelligetur, cur non ſemper haec aſſociatio idearum locum inueniat, nec in omnibus vno eodemque modo ſe habeat, cum in quibusdam fortior impreſſio eſſe queat, remiſſior in aliis: & propenſionibus etiam, adeoque & adfectibus, mirum in modum inter ſe differant homines. Id vero praecipue obſeruatu dignum, quod non modo ideae ſeu imagines inter ſe connectantur, vt recurrente vna, aut ſimili imagine, recurrant & aliae: ſed & quod ideae cum adfectibus ita connectantur, vt recurrente idea quadam, quae, cum adfectus quidam vehementior excitaretur, adfuit, recurrat etiam adfectus, etſi ceteroquin idea illa cum iſto adfectu nullam videatur habere conuenientiam. Notiſſimum eſt, quod idea loci ac temporis, per ſe non poſſit producere adfectum. Interim tamen conſtat, quod ad ideam loci aut temporis ſubinde, vel nobis non aduertentibus, adfectus quidam excitentur, idque propter idearum atque adfectuum connexionem. Loci, in quo magnum aliquis ſubiit infortunium, vix quisquam recordabitur, vt non adfectus cieatur triſtitiae. Diei, quo quis inſigni affectus fuit beneficio, aut ſingularem laetandi habuit cauſſam, vix vnquam nobis ſe exhibebit idea, vt non adfectus etiam laetitiae quodammodo excitetur. Hinc videas nonnullos diei dominicae, aut feſtorum quorundam, aliquando non ſine certis adfectibus reminiſci. Obſeruationis huius, vt antea diximus, vſus latiſſime patet. Namque multarum rerum, quae abſconditae videntur, aut ad longe alias cauſſas v. g. ſympathiam aut antipathiam referuntur, rationes hinc reddi quam expeditiſſime poſſunt. Si quis prima vice nobis innoteſcat homo in negotio, quod moleſtiam creet, iramque aut odium excitet, continget facile, vt is, licet nulla ſua culpa, nobis inuiſus ſemper ſit, eadem idea ſemper eundem concitante adfectum, niſi nexus iſte diuturnitate temporis, vel aliis intercedentibus cauſſis, diſſoluatur. Vnde prudentiae erit, eiusmodi ſubterfugere negotia, quae adfectus ſimiles, nobisque damnum aliquando allaturos, in aliis excitare poſſunt. Quam vero neceſſaria ſit haec obſeruatio in vitae chriſtianae praxi, experientia quemuis condocere poteſt: Rationem hinc reddere licet, aut rerum turpium ideae vel inuitis ſaepiſſime exhibeantur, prauique excitentur adfectus. Ob idearum ſcilicet tum inter ſe, tum cum adfectibus connexionem fieri aliter nequit, quam vt vna idea reſuſcitet aliam, cum qua ſimul impreſſa fuit, aut cum qua etiam ſimilitudinem quandam habet, ſimilesque etiam ideam ſequantur motus. Hinc piis etiam quandoque & regenitis, quotidie cum prauis cogitationibus & motibus illicitis eſt colluctandum: apud irregenitos autem noua quotidie, peccatis ſe illaqueandi, inde oritur occaſio. Id quod profecto mortales cautos reddere debebat in ſenſuum externorum vſu, & cogitationum ſuarum directione. Cumque iuuenes praecipue aut ex periculi ignorantia, aut leuitate quadam animi, facillime & frequentiſſime hac in re peccare ſoleant, illorum, qui moribus eorum formandis praefecti ſunt, eſt officium, ſaepiſſime eos huius rei admonere, ne pro lubitu coniungendo ideas, eas que in iſta coniunctione repetendo, aut occaſionem per rerum turpium adſpectum ſe oblectandi, captando, vel non euitando, hocce ſibi incommodum attrahant, in quo amouendo per omnem deinceps vitam fruſtra ſaepius laboratur. Pari ratione multum haecce doctrina conducit, ad fallaciam naturae, in rebus ſpiritualibus detegendam. Contingere ſcilicet poteſt, vt ob ideatum & adfectuum connexionem, ad ideam quandam temporis, adfectus triſtitiae aut laetitiae recurrat, cum forte circa verbi diuini meditationem ſunt occupati homines. Hunc adfectum laetitiae, aut triſtitiae, ſi ſtatim pro adfectu quodam ſpirituali habeant, miſere turpiterque decipientur. Sed mitto reliqua.

§. X.

Imaginationis etiam cum tanta vis ſit, vt per eam reliquae mentis facultates in ſuo aliquando exercitio impediantur, factum inde, vt eidem imperium aliquod tribui ſoleat. Admodum quidem improprie. Impeditur autem per imaginationem ipſe quandoque intellectus, ſi

per eam caligo illi velut offundatur, quo minus iuſtum rebus pretium ſtatuere, & ſecundum veri rectiue regulam, de cunctis iudicare queat. Id quòd exemplo hominum, adfectu vehementiori abreptorum, ſatis patet. De voluntate idem cenſendum, quae ſubinde adfectibus cum imaginatione conſpirantibus, reſiſtere nequit. Immo & de ſenſibus externis, qui ſuo quandoque non recte fungi officio videntur, ſi vehemens imaginationis agitatio cuncta turbet. *

* Quod magna imaginationis in intellectum pariter ac voluntatem vis ſit, nemo forte harum rerum vtcunque peritus, in dubium vocauerit. Sed quod de ſenſibus externis diximus, experientia docet, eum homines in adfectu vehementiori conſtituti, audire ſibi ſaepius atque videre videntur, quae reuera non audiunt nec vident. Nec tamen haec eo vsque extendenda ſunt, vt in iis, quae exploratae veritatis ſunt, ſine cauſſa ſufficiente, externis ſenſibus fidem derogemus, quod BALTHASAREM BECKERVM feciſſe conſtat, qui hac de re paſſim diſſerit, in *mundo faſcinato*, ſpeciatim *lib. 4. cap. 1. §. 9. ſeqq. p. 6. ſeqq.* & alibi.

§. XI.

Non modo in mentis noſtrae facultates, ſenſusque externos, immo & ipſum corpus, ſingularis quaedam vis imaginationis ſeſe exerit, ſed & in alios homines. * Vſu namque compertum eſt, inſigni & excellenti imaginationis facultate pollentes, ſiue litteris quid conſignent, ſiue verba ad alios faciant, ſubinde alios ita percellere, & in ſui admirationem rapere, vt, licet ſolidis rationum momentis deſtituantur, ſuffragantes eos tamen, dictisque ſuis adplaudentes habeant. Quod qui parum penſi habent, a ſolidis ſuperficiaria, vera ab apparentibus, ſiue dicta, ſiue ſcripta aliorum diiudicanda ſint, vix diſcernere potuerunt.

* Vocare hoc nonnulli ſolent *communicationem imaginationis*, quae cum varia ratione fieri queat, nos tamen de ea nunc loquimur, cum per dicta aut ſcripta aliorum, vis imaginandi in nobis excitatur, ad ſimiles imagines concipiendas: vnde ſimiles quoque ſubinde motus atque adfectus ſequuntur. Vbi id ſupponendum, fortiori quadam imaginatione eum debere eſſe praeditum, qui aliorum excitare imaginationem cupit: ſed id quoque, non aeque ad imaginationem aliorum recipiendam omnes eſſe aptos: quosdam facilius hoc facere, quam alios: eos vero, qui iudicio pollent, plerumque quam difficillime aliorum imaginationem recipere. Atque id experientia docet, feminas hominesque plebeios, & iudicio deſtitutos, ludis ſcenicis, poetarum lectione, oratorum imaginandi vi excellentium eloquentia, magis commoueri, quam viros ſapientes, & iudicio praeditos. Qua vero ratione iſta communicatio fiat, facili negotio intelligitur, ſi ad naturam indolemque imaginationis attendamus. Initio ſcilicet conſtat, eos, qui alios mouere poſſint, aut volunt, res, de quibus dicere cupiunt, viua, efficaci, & forti imaginatione ſibi ipſis exhibere, accedente plerumque adfectu. Namque ſine adfectu languet fere imaginatio. Adfectum vero vel imaginaria obiecti cuiusdam repraeſentatione in ſeipſis excitare, eiusmodi hominibus haud difficile. Tum vero accedunt voces, exprimendis, quas conceperunt mente, imaginibus, aptae. In quibus natura itidem plurimum valet, cum ſermo figuratus, & ad rem viuis coloribus exprimendam aptus, ab imaginatione potiſſimum ac adfectibus originem trahat. Et ſi eiusmodi homo non loquatur eleganter, & ſecundum regulas artis Gramma-

Grammaticae, loquetur tamen efficaciter. Tandem vox, vultus, gestusque imaginationis repraesentationi conformes, & adfectus intus latentes. prodentes, auditores facile vna abripient. Ita enim excitata primum attentione, similes mox imagines sibi formant, adfectus mox similes producturas, & per adfectus iterum fouendas, corroborandas, & altius imprimendas. In hunc statum si semel mens deducta fuerit, seposito plerumque iudicio, homines, laudant, adprobant, extollunt, quae orator dixit, cuncta que vera, recta, solida existimant, nec suspicionem erroris ab eo admissi mentem subire patiuntur. Quodsi insuper ii, qui suam cum aliis communicant imaginationem, magnae sint auctoritatis, & hinc etiam mentes nostras facile ad attentionem, & dicta sua cum veneratione quadam recipienda, excitare valeant, res eo facilius procedit. Recte hoc obseruat, qui diligenter & accurate hocce argumentum pertractauit, MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate, lib. 2. part. 3. cap. 2. p. m.* 245. Non vero tantum viua voce, aut exemplo, quod oculis intueri licet, actionibusque & gestibus; sed scriptis etiam, fit ista imaginationis communicatio. Quae enim ex forti & viuida imaginationis repraesentatione fluxere scripta, verbis insuper ad rem apte repraesentandam sunt composita, non possunt non acrirer & lectorum imaginationem mouere, ea subinde efficacia, vt in assensum abripiantur, saltem in admirationem, etsi solidis rationibus auctor destituatur, quibus sententiam suam probet. Hoc TERTVLLIANI, SENECAE, atque MICHAELIS MONTANI exemplo luculenter comprobat MALEBRANCHIVS *l. c. lib 2. cap. 3. p.* 285. Profecto dum TERTVLLIANI librum de *pallio* euoluo, statim occurrit exemplum, ex quo res omnis euidenter intelligi potest. Defendere scilicet se volebat TERTVLLIANVS, quod pallium sumpsisset pro toga. De mutatione itaque habitus differens, in haecce erumpit verba: *diuersa in vnum, ex demutatione diuersa sunt. Denique diuersitatis discordiam vices foederant. Ita mutando erit mundus omnis, qui & diuersitatibus corporatus, & vicibus temperatus. Nostra certe mutatio, quod elausis vel in totum Homericis oculis liquet, totum versiforme est. Dies & nox inuicem vertunt. Sol stationibus annuis, luna modulationibus menstruis variat. Siderum distincta confusio interdum deiicit quid, interdum resuscitat. Coeli ambitus nunc sub diuo splendidus, nunc nubilo sordidus: aut imbres ruunt, aut si qua missilia cum imbribus, dehinc subtillum & denuo sudum &c. p. m.* 133. Splendide haecce dicta quis neget? Accuratius contra si inspicias, hanc ratiocinationem, non omnium probandam calculo, deprehendes: multae sunt in mundo rerum vicissitudines: ergo mihi pro toga sumere licuit pallium. Huius vero de imaginationis communicatione obseruationis, in vita quoque christiana magnum esse vsum, facile intelligitur. Non enim tantum inde constat, quanto studio & scripta & sermones illorum fugiendi sint, qui turpia parumque honesta tractant: sed quam caute etiam & prouide aut legendi aut audiendi sint, qui errores varios rebus sacris admiscent, facileque eloquentiae ostentatione alios inducunt, vt veris atque falsis aeque adhibeant fidem, & ad illorum nutum se circumagi patiantur in omne nefas, inque omne impietatis genus. Eadem vero etiam ratione contingit, vt adfectus ex causis mere naturalibus excitentur, quos si quis statim pro spiritualibus atque diuinis habeat, seipsum decipiet misere.

§. XII.

Inter facultates mentis, quae corporis consortium supponunt, referri etiam solet *ingenium* & *iudicium*. Pro corporis enim maxime diuersitate diuersimode hanc mentis vim, quae aut ingenii, aut iudicii nomine venit, se exserere, manifestum est, & experientia docet: vnde vix verosimile, hanc diuersitatem ex ipsa mente esse repetendam.

§. XIII.

Ingenii autem vox diuersimode accipitur. * Interdum enim ge-

neratim mentis virtutes, quae per naturam ei inſunt, omnes complectitur, quibus maxime ad litterarum ſtudia aut artes quascunque, vel grauioris etiam momenti negotia, aliquis aptus cenſetur: interdum ſpeciatim, facultatem res apte componendi, ordinandi, ex rerum collatione aliquid inueniendi denotat: & ita differt a iudicio. Iudicium enim, vti hic quidem vocem accipimus, facultatem ſecernendi, ſegregandique, vt quid verum, quid falſum, quid bonum, quid malum ſit, appareat, denotat. Vti autem ingenium, ſpeciatim ita dictum, tum maxime conſpicitur, cum viuida & inſigni aliquis praeditus eſt imaginandi facultate, ita contingit inde, vt imaginationis quandoque nomine veniat.

* Diuerſae iſtae vocis huius ſignificationes non negligendae ſunt, cum ad aliorum hac de re eſſata recte percipienda, hoc plurimum valeat, & varii etiam hac ratione facile euitari errores queant. In priori ſignificatione ſi vocem capias, ingenium illis etiam recte tribuitur, qui iudicio excellent, etſi ingenio ſpecialiter ſic dicto, quod tum nonnullis quandoque imaginationis nomine venit, deſtituti ſint. Contra ſi in altera, ſeu ſpeciatiori ſignificatione, vox iſta capiatur, intelliges, quid ſibi velint, qui dicunt, iudicio quidem excellenti aliquem praeditum eſſe, ſed deſtitutum ingenio. Eadem ratione poetis quandoque κατ' ἐξοχὴν ingenium tribuitur, quod hi ſint ἐυφαντασιώτατοι, hoc eſt, imaginandi vi prae ceteris polleant. Sed porro obſeruandum, interdum non tam ipſas facultates mentis, aut vnam earum, quam virtutes aut perfectiones, aut omnium, aut vnius, ingenii nomine venire. Etenim ſi ipſam facultatem diſcernendi, aut componendi rerum imagines, aut eas ſibi in memoriam reuocandi ſpectes, nemo mortalium ſine omni prorſus ingenio erit, cum quilibet ſaltem pro captu ſuo hoc facere poſſit: ſed ſi vſum huius aut illius facultatis, aut vel omnium, vel vnius excellentiam vel perfectionem, hac voce deſignes, plurimi profecto ingenii defectum palam prodent, tantum abeſt, vt eum diſſimulare queant. Et ita intelligendi ſunt, qui ingenium aut cum ARISTOTELE, per *vim animi perueniendi ad finem propeſitum*, aut cum ISIDORO, per *naturalem ſapientiam* definiunt, aut mentis ſolertiam, quam Graeci ἀγχίνοιαν dicunt, dexteritatemque percipiendi, cum iudicio, & memoria tenaci, ad ingenium requirunt. Nec aliud, quam praeſtantiam nobiliſtemque ingenii, indicauit PLATO, dum illud *cor animae* vocauit, aut CICERO, dum *decus hominis* dixit. Idem CICERO multas eiusmodi perfectiones vno velut faſce complectitur, cum docilitatem memoriamque huc refert: *quae fere omnia*, inquit, *adpellantur vno ingenii nomine, eaſque virtutes qui habent, ingenioſi vocantur*: *lib. 5. de finibus num. 36. p. m.* 149. conf. quae ex OLIVARII *diſſertat. de ingenio*, refert IO. BAPTISTA DV HAMEL *de corpore animato. lib. 1. cap. 5. tom 2. opp. pag.* 504. *ſeqq.* add. noſtra diſſertatio de *cultura ingenii*, quae in *ſelectis iuris naturae & gentium* extat, *cap. 1. §. 8.* Iudicii vox itidem non vna eademque ratione ſumitur. Interdum enim ſecundam, quam vocauimus, mentis operationem denotat, qua duas inter ſe ideas comparamus, interdum vero pro ipſa ratiocinatione ſumitur. At nobis pro facultate, obiecta quaeuis rite diſcernendi, ſumitur, vt, quid verum, quid falſum, quid bonum malumue ſit, appareat. Soleruque ab obiectis, circa quae occupatur, diuerſas denominationes fortiri. Hinc enim aliud *theoreticum* dicitur, aliud *practicum*. Quod enim nonnulli ad certas res diiudicandas aptiores ſint, quam ad alias, id ab vſu potiſſimum & exercitatione, ac conſuetudine prouenire, arbitror, quanquam & aliae concurrere cauſſae poſſint. SAMVEL PVFENDORFIVS *facultatem iudicatiuam* vocat, quod alii *iudicium* dicunt, eique *repraeſentatiuam*, quae aliis *ingenii*, aut *imaginationis* nomine venit, opponit, *lib. 1. de iure nat. & gent. cap. 3. §. 1.* add. IO. SCHILTERVS in *manuduct. philoſ. moral. ad iurisprud. cap. 4. §. 11.* cumprimis autem de

de ingenii atque iudicii discrimine, legendus est DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.*

§. XIV.

Quodsi in latiori ambitu vox ingenii capiatur, iudicium, imaginationem, seu ingenium specialiori significatione ita dictum, & memoriam etiam, complectitur. Cumque diuersi harum facultatum dentur gradus, aeque diuersimode inter se coniunctae sint, & consociatae, maxima inde ingeniorum oritur diuersitas, ad varios vitae humanae, sed & christianae actus, probe diligenterque obseruanda. * Cuius diversitatis ratio etiam in diuersa corporum constitutione, spirituum animalium indole & motu, educatione quoque, & aliis tum moralibus, tum naturalibus caussis, facile inuenitur.

* Magnam & infinitam fere ingeniorum esse varietatem, & experientia docet, & eruditis viris iampridem obseruatum est. Ex instituto hoc demonstrauit ANTONIVS ZARA, Aquileiensis, episcopus Petinensis, in *anatomia ingeniorum & scientiarum*, Venetiis anno MDCXV. edita: *speciatim sect. 1. membr. 1.* ne quid de IO. BARCLAIO dicam, in *icone animorum*, praesertim *cap. 10.* Nostra vero aetate in varietate ingeniorum enarranda luculenter versatus est IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae, cap. 4. quaest. 40. p. 104. seqq.* Operae pretium faciunt, qui respectu praecipue ad litterarum studia habito, quaenam ad ea idonea, quaenam inepta sint, ostendunt, quod post IANVM HVARTVM in *scrutinio ingeniorum, cap. 2.* EDMVNDVM RICHERIVM, in *obstetrice animorum cap. 4. §. 7.* EVDONEM NEVHVSIVM, in *theatro ingenii humani, lib. 1. cap. 1.* aliosque, praestitit DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.* Sed nos quoque hac de re mentem nostram exposuimus, in dissertat. *de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq.*

§. XV.

Et memoria quidem, cuius hic mentionem fecimus, intelligitur non mere intellectualis, nec mere corporea, sed mixta seu sensualis: quae, vt ex supra dictis iam constat, in facultate, imagines impressas, iamque velut oblitteratas resuscitandi, consistit. Quodsi impressionis factae nulla remaneant vestigia, aut statim prorsus deleantur, memoriae quis laborare defectu dicitur. Idque cum ex cerebri maxime constitutione proueniat, vti haec corporis vniuersi constitutionem supponit, facile intelligitur, quod memoriae indoles diuersa e corporum varia conditione, sit repetenda. Sed vt resuscitari imagines queant, signa quaedam seu symbola, vel documenta accedere oportet, siue extrinsecus haec nobis adueniant, siue intrinsecus imago quaedam, quamcunque conuenientiam, cum alia imagine quae resuscitanda venit, habens, huic instituto inseruiat. Ista vero conuenientia cum multiplex & admodum diuersa esse queat, diuersas quoque rationes esse, quibus aliquid nobis in memoriam reuocamus, inde eluceſcit.

Pluri-

Plurimum vero huc confert aſſociatio idearum, antea commemorata. Per eam enim contingit, vt vna idea, quae cum alia imagine connexionem quandam habet, recurrente, altera facile illius beneficio reuocetur. Sed id quoque ex dictis liquet, vel nobis inuitis quandoque quarundam rerum imagines reſuſcitari, vti contra in noſtra neutiquam poſitum eſt poteſtate, imagines impreſſas plane oblitterare, rerumque obliuiſci: * licet omnino aliquid ad memoriam rerum conſeruandam, aeque ac ad obliuionem inducendam, homo conferre poſſit. Vnde &, quousque eorum, quae recordatur homo, aut obliuiſcitur, rationem reddere teneatur, intelligitur.

* Hinc eſt, quod nonnulli diſtinguant inter obliuionem *naturalem*, & *voluntariam* ſeu *conuentionalem*. Hanc vocant, qua rerum, quarum naturaliter non obliuiſcimur, non recordamur in vindictam & vltionem. De naturali obliuione legi meretur TVLLIVS, *lib.* 3. *quaeſt. Tuſculan. num.* 35. Quod vero ad memoriam naturalem conſeruandam, aeque ac ad obliuionem naturalem inducendam, plurimum conferre homo poſſit, res ipſa docet. Si enim eandem imaginem ſaepius repetamus, eiusque veſtigia hac ratione profundius cerebro imprimamus, omnino memoriae ſuccurri, & obliuio impediri poteſt. Secus contra ſi nos geramus, raroque admodum aut nunquam imaginem repetamus, eius rei quod nos capiat obliuio, mirum non eſt. Et hinc imputationis, quae hic locum habet, ratio patet, de qua ex inſtituto agit illuſtris vir SAMVEL STRYKIVS, de *iure ſenſuum diſſert.* 9. *cap.* 1. add. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *lin. doctrin. moral. cap.* 2. §. 19.

§. XVI.

Praemittenda haec, quae hactenus diximus, fuere, vt eo luculentius, naturae gratiaeque diſcrimen, in his omnibus pateat. Et ad naturam quidem quod attinet, intima eius corruptio & deprauatio hic etiam vel maxime eluceſcit. Cuius rei luculentiſſimum in eo conſpicitur documentum, quod imaginatio non in omnibus, nec in vno eodemque homine, ſemper ſit eadem, ſed pro aetate, ſeu, vitae ratione, gentium inſtitutis, maxime pro adfectuum diuerſitate, mirum in modum variet. Namque ad adfectus quod attinet, arctiſſimo vinculo cum imaginatione eos connexos eſſe conſtat, hinc vt per imaginationem maxime iſti excitantur aut fouentur, ita ad imaginationem determinandam, rurſus plurimum conferunt.

§. XVII.

Luculenter etiam ſumma naturae hic ſe exerit corruptio & miſeria, cum mens directione imaginationis ſpoliatur, quod per varias cauſſas contingere poſſe, ſupra iam obſeruauimus. Hinc variae grauiſſimaeque mentis imbecillitates, quas inter eminet *enthuſiasmus*. Eo namque nomine, ſi in malam, vt plerumque ſolet, ſumatur partem, * eius-

eiusmodi mentis significatur morbus, quo homines vehementiori imaginationis impetu abrepti, motus quosdam, aut perceptiones, repraesentationesue, etsi mere naturales, pro supranaturalibus atque diuinis habent, eosque a rectae rationis licet, scripturaeque sacrae regulis, valde aberrantes, ceu vitae doctrinaeque normam sequuntur.

* Verbum ἐνθουσιάζειν, vnde ἐνθουσιασμὸς, a voce ἔνθεος, seu ἔνθους per contractionem, in *quo Deus est*, descendere, notum est. In scriptura sacra vox ista non occurrit: licet aliae locutiones, quibus idem significatur, passim sint obuiae, vt, cum de scriptoribus θεοπνεύστοις dicitur, quod φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου, locuti sint, 2 *Petr. I*, 21. & de Stephano, quod fuerit πλήρης πνεύματος ἁγίου, *Actor. VII*, 55. Immo cum Paulus pro Ephesiis ita precatur: ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, *Ephes. III*, 19. Apud profanos vero scriptores, maxime PLATONEM, & Platonicos, vsus eius est longe frequentissimus, & plerumque in bonam accipitur partem, significatque *afflatum diuinum immediatum, qui hominem Deo plenum reddat.* Hinc PLVTARCHVS, *enthusiasmus*, inquit, *est illud, quod est diuinitate Deoque plenum, sicut* τὸ ἔμπνουν *illud, quod vino, &* τὸ ἔμφρονα *illud, quod sapientia plenum est; erot. p.* 76. At non semper, nec in omnibus verbis, eiusdem formae, eandem rationem esse, monet, exemplisque condocet MERICVS CASAVBONVS, in erudita de *enthusiasmo* commentatione, *cap. 1. pag.* 8. Speciatim, ad solam mentis illuminationem, vox haec refertur ab HESYCHIO, dum in *lexico*, *enthusiasmus*, inquit, *est, quando tota anima* ἐλλάμπεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *a Deo illuminatur.* Vim quandam, motumque animi, seu impetum a Deo profectum, hac voce indicare videtur SVIDAS, dum enthusiasmum explicat, ὑπὸ ἐνθέου πνεύματος κατεχέσθαι, *a diuino spiritu occupari.* In malam partem apud profanos scriptores sumitur, cum ipsam maniam & insaniam denotat, vnde ἐνθουσιάζειν, quandoque est μανίαν ἔχειν; quod inde ortum nonnulli censent, quoniam vates ethnicorum, oracula dantes, fere semper furorem & mentis abalienationem patiebantur, aut saltem eiusmodi quid prae se ferebant. Haec aliaque de voce enthusiasmi, praeter alios etiam obseruauit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasm. inaugurali de enthusiasm. cap. 1. §. 1.* Enthusiasmum alio nomine *ecstasin* dici, idem docet: sed inter enthusiasmum & ecstasin maximum intercedere discrimen, ex dicendis patebit, licet interdum enthusiastae etiam in ecstasin rapiantur, aut rapi sibi videantur. Quidquid huius sit, de voce enthusiasmi, porro addendum, eam ab ethnicis, speciatim Platonicis philosophis, in ecclesiam christianam deriuatam esse, sed ita, vt in malam partem acciperetur. Messalianis enim, seu Euchitis hacreticis id nomen impositum legitur. vid. THEODORETVS *hist. eccles. lib. 4. cap.* 11. In bonam partem ab vllo patrum eam adhibitam negant, qui harum rerum periti videri volunt. Quod de voce ἔνθεος intelligi nequit, quam ita nonnulli capiunt, vt, quod ea denotant, minime sit vituperabile. Sancti namque prophetae, ἔνθεοι προφῆται, audiunt THEOPHYLACTO in *1 Cor. XII. pag.* 262. Et Christus ipse EVSEBIO vocatur: ἔνθεος καὶ οὐράνιος λόγος, *diuinum & coeleste verbum, hist. eccles. lib. 1. cap. 4. p.* 3. Vt reliqua eiusdem generis, quae afferri possent, mittam. Ex dictis autem diiudicare pronum est, quid de illorum censendum sit sententia, qui *enthusiasmum, in bonum & malum*, dispescunt. Praeeuntem hi sibi habent IO. HOORNBECKIVM, *in summa controuersiarum, lib. 6. pag.* 378. Et bonum quidem ille *a Deo* esse dicit, siue modo & via *ordinaria*, communem omnibus fidelibus & sanctis, qui a Dei spiritu aguntur & reguntur, *Ioan. III*, 8. *1 Cor. XII*, 3. siue *extraordinarium*, qualis prophetis & scriptoribus sacris contigerit, *2 Tim. III*, 16. *2 Petr. I*, 21. Malum vocat, quem a diabolo homines patiuntur, vel a suis propriis illusionibus, vel quando diuinum enthusiasmum fingunt sibi & pingunt, fictitium plane & ementitum. *2 Thessal. II*, 11. Quae hactenus quidem, si rem ipsam spectes, recte se habent, cum de afflatu immediato prophetarum virorumque θεοπνεύστων, vt & de motibus diuinis fidelium & sanctorum, qui illis via ordinaria contingunt, nullum sit dubium. Sed an hisce enthusiasmi nomen recte tribua-

tribuatur, merito dubites, cum & hodie plerumque in malam partem vox ista accipiatur, nec quod in bonam accepta sit, vllo ex antiquitate comprobari exemplo queat. add. GERDESIVS *l. c. cap.* I. *p.* 3.

§. XVIII.

Loquimur de enthusiasmo *vero*, non *ficto*. * Qui enim eiusmodi quid fingunt, cuius se expertes esse ipsimet probe sibi conscii sunt, non enthusiasmi, sed impostvrae grauissimae rei sunt, poenis promeritis coercendi. De eo etiam loquimur enthusiasmo, qui ex caussis naturalibus, ** si non vnice (namque infernalem genium non procul hinc abesse nouimus) saltem ex parte, aut praecipue prouenit. Et hunc mentis morbum esse nemo dubitauerit, *** cum turbatis eius operationibus, in grauissimos errores, praeceps ruat homo.

* Fuisse omni tempore eiusmodi impostores, qui afflatus diuinos, & enthusiasmos prae se ferrent, quorum tamen exempla erant, historiarum nos dubitare vetant monumenta. Pseudo-prophetas veteris testamenti, qui verorum prophetarum, dicta, facta, gestus, imitabantur, ex horum fuisse numero, constat. Fuisse etiam apud gentiles, qui ἐνθουσιασμοὺς furoresque, & diuinos afflatus fingerent, non negauero: idque passim ostendit ANTONIVS VAN DALEN *de oraculis gentilium*, speciatim *dissertat.* 1. *cap.* 6. *pag.* 159 qui tamen vltra quam par est, progreditur, daemoniumque protsus hinc remoram cupit operam. Qua in re illi suffragari nequeo, cum esse omnino inter gentiles potuerint ἐνθουσιάζομενοι, accedente ad caussas naturales, singulari operatione daemonis: licet aliquando hominum etiam fraude & impostura, eiusmodi quid fingeretur. Praeterea inter principes ierunique dominos fuere, qui diuino impulsu ad res magnas gerendas se excitari, persuadere aliis voluerint, aut quacunque ratione diuinitatis sibi conciliare opinionem, e re sua esse duxerunt. VARRONIS equidem apud AVGVSTINVM *de ciuit. Dei, lib.* 3. *cap.* 4. extat dictum: *vtile esse ciuitatibus, vt se viri fortes, etiamsi falsum sit, ex diis genitos esse credant, vt eo modo animus humanus, velut diuinae stirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas praesumat audacius, agat vehementius, & ob hoc impleat ipsa securitate felicius.* Quae dum scriberet VARRO, in mente habuisse Alexandrum Magnum, verisimile videtur MERICO CASAVBONO, de quo eiusmodi quid a vitae eius scriptoribus memoriae proditum sit, quod ex Ioue se genitum crediderit. Sed recte idem addit, non credibile esse, reuera Alexandrum eiusmodi quid sibi persuasisse, sed meram fuisse simulationem politicam, ad consequendum apud alios eo maiorem auctoritatem & obsequium, de *enthusiasmo cap.* 1. Nec defuerunt deinceps etiam inter christianos, qui suis cupiditatibus diuina obtenderent. Sed de illis impostvris, fictisque enthusiasmis, hic dicendi locus non est.

** Diuerse passim enthusiasmi solent species constitui. PLATO namque quatuor enthusiasmi facit species: μαντικὸν *diuinatorium*, τελεστικὸν *mysticum*, ποιητικὸν *poeticum*, & ἐρωτικὸν *amatorium*: *in Phaedro, pag.* 265. Non procul hinc discedit PLVTARCHVS *in erot. p.* 77. in quinque classes enthusiasmum dispescens, *diuinatorium*, *corybanticum*, *poeticum*, sub quo *musicum* simul complectitur, *bellicum* seu *martialem*, & *amatorium*. MERICVS CASAVBONVS, cum enthusiasmum *in naturalem*, & *supernaturalem* diuisisset, de illo ex instituto acturus, ad octo praecipuas eius species reuocat classes, quarum prima, *enthusiasmum contemplatiuum & philosophicum* complectitur, altera *rhetoricum*, tertia *poeticum*, quarta *precatorium* seu *supplicatorium*, quinta *musicum*, sexta *martialem* seu *bellicum*, septima *eroticum* seu *amatorium*, octaua denique *mechanicum*. Diui-

Diuinatorii autem enthusiasmi nullam iniecit mentionem, eo, quod ambigit, an eius aliqua species sit mere naturalis, *de enthusiasmo cap. 1. pag. 12. 13.* HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS enthusiasmum verum, *in naturalem, praeternaturalem, & supernaturalem* diuisit. Naturalem rursum vel hominis sani beneque valentis, vel aegri morboque laborantis, esse dicit. Sani beneque valentis enthusiasmus naturalis, iuxta illum, est excellens quidam ingenii ardor, impetus & vis, cuius ille beneficio admiranda & singularis prorsus exequitur, vt Numinis quendam afflatum illi adfuisse videri possit. Enthusiasmus naturalis hominis aegri, morboque laborantis, illi est singularis quaedam corporis praua dispositio, saepe multum insolita, & extraordinaria, orta ex melancholico, atrabilioso, aut alio quodam morbifico humore, cuius vitio homo iste singulares patitur raptus, affectibusque suis abreptus, lumen extraordinarium, reuelationesque diuinas, sibi contingere credit, quin adeo peregrina saepe loquitur, perpetratque, vt facillime supernaturale quid, non tantum credulis & rudes, sed ipsi etiam docti, rerumque periti, hic venerentur. Praeternaturalem enthusiasmum vocat hominis a potentia quadam superiori externa, raro angelica, hodie fere semper diabolica, realem occupationem, in hominum perniciem, regnique Sathanici stabilimentum. His denique addit enthusiasmum supernaturalem, qui illi est interna & immediata mentis praecipue illuminatio, facta a Deo ipso, in sui nominis gloriam, hominumque salutem. Et huius praecipuos fructos esse dicit, prophetiam & miracula, *de enthusiasmo cap. 1. §. 5. seqq.* An istae vbique recte se habeant partitiones, non inquiram. cum super minutiis cum quoquam disceptare, nostrum non sit. In latiori tamen quandoque, quam vsus fert, voce haec videtur sumi significatione. Quidquid huius sit, omnino enthusiasmi diuersitas partim a caussa efficienti, partim ab obiecto prouenit. Illius respectu, alius *supernaturalis*, alius *naturalis*, alius *praeternaturalis*: huius intuitu, MERICVS CASAVBONVS naturalem, in *philosophicum, rhetoricum, poeticum, precatorium &c.* diuidit. Nobis de naturali, hoc est, ex caussis naturalibus proueniente, sermo est, non excluso penitus praeternaturali. Quemadmodum enim in praeternaturalibus etiam daemonis operationibus, plerumque naturae quaedam dispositio adest, qua infernalis genius ad hominis perniciem vtitur, ita in iis rursus operationibus, quae mere naturales sunt, daemonis, nullam occasionem hominem perdendi praetermittentis, quendam plerumque subesse concursum, neutiquam dubitauerim. Naturae enim corruptae vitiis, ille ad opus suum peragendum semper vtitur. Et hinc patet, quo loco habendi sint, qui a theologis specialim *enthusiastarum* nomine insigniuntur, & quorum ingentem catalogum texere solent, qui ecclesiasticos annales condunt, & de quibus HOORNBECKIVS agit. *Summa controuers. lib. 6. pag. 378. & seqq.* aliique, qui contra Enthusiastas & Fanaticos calamum strinxerunt. Ad obiectum porro quod attinet, licet in omni enthusiasmo, quocunque nomine veniat, naturae corruptio, turbatusque ordo, & mentis magna impotentia conspiciatur, nostrae tamen praecipue considerationis ille est, qui in rebus ad religionem spectantibus se exerit. Martialem itaque, amatorium, mechanicum, non curamus. At qui circa religionem resque sacras versatur, itidem non vitius genetis est, possesque huc nonnullas species a MERICO CASAVBONO allatas, specialiori quadam ratione referre. Primo namque dubium non est, quin huc pertineat enthusiasmus *diuinatorius*, de quo ex instituto CASAVBONVS agit, *l. c. cap. 2 per integr.* & cuius luculentissimum specimen nostra aetate exhibuerunt prophetae isti Anglicani, quorum fama per omnem volitauit orbem, sed quorum praedictionibus cum euentus non respondisset, eos in verorum prophetarum numerum referendos non esse, palam factum est. De diuinatione enthusiastica prolixe hic disquirit CASAVBONVS, an talis aliqua ex caussis naturalibus oriri queat? Sed eadem a me iam pridem pertractata quaestio est, in dissertatione: *an naturali homines polleant vaticinandi facultate?* vbi, quidquid pro naturali ista vaticinandi facultate adstruenda, ab hominibus impiis in medium adfertur, me satis discussisse arbitror. Interim experientia constat, homines quandoque enthusiasmo correptos, sibi facultatem vaticinandi vindicasse, sibique persuasisse, se futura praedicere posse: sed & maximopere in ea opinione fuisse confirmatos, si casu quodam, quod fieri quandoque potest, praedictioni respon-

derir euentus. Huc praeterea pertinet enthusiasmus *contemplatiuus*, seu *philosophicus*. Philosophicus scilicet vocatur, quod philosophis, contemplationi dediris proprius sit: interim omnia enthusiasmi genera nonnulli solent hac voce complecti, quae aliquo modo ab intensione seu contemplatione mentis pendent, quae, quia philosophis magis propria sunt, nomine isto ideo designantur, licet nonnullis eriam accidant, qui nunquam aliam, quam naturalem, omnibusque ratione praeditis, communem, deguſtarunt philosophiam. Ita quidem CASAVBONVS *l. c. cap.* 3. *pag.* 41. Et sane vti olim philosophis quibusdam contingebat, vt in profunda rerum contemplatione defixi, in ecstasin velut quandam raperentur, ita illis, qui circa res diuinas versati sunt, multo frequentius contigit, vt extra se positi sibi viderentur, cessante tantisper sensuum externorum officio. Quod & quorundam mysticorum exemplo paret. Atque in hoc etiam statu, qui constituti sunt, si, quae sibi videre aut audire videntur, pro diuinis starim reuelationibus habeant, enthusiasmi rei sunt. Id vero, quo pacto ex caussis naturalibus fieri queat, eleganter explicat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. p.* 45. quem omnino hac de re audire iuuat. Cum enim ex SCALIGERI mente ecstasin descripsisset, quod sit *priuatio officiorum animae sentientis, mouentis, & intelligentis*; talem ecstasin, addit, naturalibus corporis morbis, velut epilepsiae & similibus, communem esse, omnes medici concedunt. Quemadmodum & hoc, quod morbi iidem, plerumque paroxismo feruente, socias habent miras visiones, easque aliquando destitutas vlteriori effectu, quas distinctionis ergo, *ordinarias* appellabimus, aliquando vero impressiones quasdam in cerebro relinquentes, extra paroxismum quoque efficaces, adeo, vt homo, postquam ad se sensumque vsum, ac reliquas naturae functiones rediit, plene persuasus sit, visiones, quae in paroxismo illi obtigerunt, non *naturales*, ex vitio corporis oriundas, sed *veras & reales* esse. Hae impressiones, ita pergit CASAVBONVS, si fortes fixaeque sunt, vti in nonnullis, hominem saepius exponunt recidiuis ecstasium, aut febrium ecstaticarum, licet prima caussa, epilepsia nempe, aliaue, aut sanata iam sit, aut certe in praesenti remota: adeo, vt, quod primum symptoma esset corporis generatim male affecti, iam proprius sit cerebri morbus, quam speciem vocare licebit, *extraordinariam ecstasin*. Praeterea, solius melancholiae vitio homo potest fieri ecstaticus, & licet directa ecstasi non laboret, obnoxius tamen eiusdem effectibus, *impressionibus* nempe *ecstaticis*, & illusionibus cerebri. Obseruant enim cum philosophis medici, geminam esse melancholiam, quarum altera ex *vitio corporis* originem trahit, altera ex *vitio solius animi*, vt fit in iis, qui ex nimia deuotione, studio, aut amore, melancholici euadunt. Siue ergo ecstasis adsit, siue non, omnes eos tamen, qui visionibus vel internis, vel externis, ex caussis naturalibus ortis, afficiuntur, ita, vt reapse veras certasque illas credant, sine vllo tamen fundamento, & ex mera imaginatione, eos, inquam, omnes, ecstaticis annumero. Ita CASAVBONVS *l. c. p.* 44. 45. Et hactenus quidem recte, modo discrimen, inter enthusiasmum & ecstasin, illum aut praecedentem aut concomitantem, probe obseruetur. *Enthusiasmi* scilicet *contemplatiui* nomine ipsae illae visiones, aut imaginationis repraesentationes, impressionesque ecstaticae veniunt, si quidem homo sibi persuadeat, eas non tantum veras certasque esse, sed Deum etiam habere auctorem. Cessatio vero sensuum externorum ipsa, *ecstasis* vocatur. Et haec licet aeque ac ipsae visiones, repraesentationesque variarum imaginum, ex caussis naturalibus proueniat, vt optime a CASAVBONO ostensum, subinde tamen ex caussis supranaturalibus (quorsum virorum sanctorum ecstases, in scriptura sacra commemoratae, pertinent) aut praeternaturalibus contigisse, item ad caussas naturales, supranaturales & praeternaturales accedere posse, certum est. Quae omnia vt rite discernantur, caute omnino incedendum. Ceterum de ecstasi de qua hac occasione prolixe & erudite CASAVBONVS, alibi ex instituto erit dicendi locus. Vt reliqua potius, quae huius loci sunt, persequamur, *rhetoricum* quoque *enthusiasmum*, in iis, qui circa res sacras & ad religionem spectantes, versantur, locum habere existimamus. Ipsi gentilium rhetores in promptu ita & copiosa dicendi facultate, ireunque in cogitationum & verborum sublimitate, & efficacia orationis ad commouendos affectus, θεῖόν τι quaerebant. DIONYSIVS LONGINVS de Demosthene verba faciens: ταῦτά φημι, ὡς δεινότητά τινα ἀνηήματα, ἃ γὰρ ἐκεῖνον θαυτὸν

θειοτερὰ ἐνθουσιάσματα, *haec cenſeo, tanquam diuinitus immiſſa quaedam dona, humana enim dicere nefas*: περὶ ὕψους, *ſect.* 31. *pag.* 77. Idem LONGINVS quinque τῆς ὑψηγορίας fontes aperiens, praeter felicem quandam ſententiarum vbertatem, vel maxime in oratore requirit τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος, *vehementem & enthuſiaſticum affectum*. Cumque quasdam partes in eloquentia diſciplina ſibi vindicet, nonnullae autem naturae indolique debeantur, adfectus quidem ita comparatos eſſe arbitratur, vt niſi diuinus quidam impetus accedat, omnes rhetoricae artis theſauros, omnes regulas atque praeſcripta, fruſtra iis concitandis aliquis impenderit. Finem denique argumento huic impoſiturus, denuo pronunciat, *adfectus tanquam a furore quodam procedere, & ſpiritu diuinum quid exhalante, vt orationi Phoebeum veluti vigorem adſcrant, concilientque, l. c. ſect.* 7. *ſeqq. p.* 14. *ſeqq.* Quae & ſimilia iampridem a me obſeruata ſunt, in diſſertatione de θείῳ ἐνθουσιασμῷ ſiue *de eo, quod in oratione diuinum eſt, ad illuſtrandam ſectionem* 31. *Dionyſii Longini*, anno MDCXCI. in hac ipſa academia Ienenſi habita. Quod ſi vero gentiles philoſophi & rhetores in eloquentia θεῖόν τι agnouerunt, mirum non eſt, eos, qui circa res ſacras verſantur, ſi quid forte contingat illis, quod inuſitatum videtur, aut cuius cauſſas naturales non aſſequuntur, ad diuinos afflatus ſe recipere, & enthuſiaſmi reos fieri. Pono nimirum, quod fallantur, & pro diuino habeant, quod ex cauſſis mere naturalibus procedit. Id enim, quod reuera in oratione, praeſertim virorum θεοφυτῶν, diuinum eſt, abſit, vt ad cauſſas naturales referamus. Id ſaltem affero, contingere poſſe, vt per errorem quis pro diuino aliquid in eloquentia habeat, quod reuera naturale eſt. Idque pluribus comprobat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. cap.* 4. vbi ex inſtituto de enthuſiasmo rhetorico agit. Nec difficulter iſtud ex iis, quae tum de viribus, tum de communicatione imaginationis ſupra diximus, intelligitur. Poetici atque precatorii enthuſiaſmi, de quibus idem auctor *cap.* 5. & 6. agit, eadem eſt ratio. Vt enim eiusmodi motus & impetus ex cauſſis naturalibus procedere poſſunt, ita, ſi pro afflatu diuino habeatur, quod naturale eſt, in enthuſiaſmum homines incidunt. Quod tum facile contingit, cum circa res ſacras verſantur. Enimuero quod in precibus etiam eiusmodi naturae fallacia haud infrequens ſit, exemplo patet hominum impiorum, qui tanto ardore & verborum copia preces fundere conſueuerunt, vt ab imperitis diuino perculſi afflatu facile crederentur. Sic in IOANNE BASILIDE, Moſcouiae duce, ardorem deuotionemque ſummam in precibus itemque viſiones, & reuelationes nonnulli notarunt: quibus non obſtantibus, ſumma eum erga alios fuiſſe crudelitate conſtat. Sed mitto reliqua a CASAVBONO in medium allata, qui & in cauſſas huius rei naturales inquirit. Praeter CASAVBONVM autem cauſſas enthuſiaſmi generatim ſpectati, diligenter inueſtigat HENRICVS MORVS, *in enthuſiasmo triumphato, tom.* 2. *opp. philoſ. p.* 188. His IOAN. SPENCERVM adhuc iungit, in libro quodam Anglicano idiomate ſcripto, HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, qui & ipſe CASAVBONI praecipue veſtigia legens, hac de re diſſerit, *in ſchediasmate inaugurali, cap.* 2. *ſect.* 1.

*** Enthuſiaſmum naturalem inter mentis humanae morbos, ſeu naturae corruptae ac deprauatae effectus, referendum eſſe, nemo, qui cuncta accurate ſecum expenderit, dubitauerit. Vbique enim vim quandam exorbitantem imaginationis deprehendere licet. In aliam tamen ire ſententiam videtur IAMBLICHVS, barbaricae philoſophiae antiquae, aeque ac platonicae, peritiſſimus, quem hac de re audire iuuabit. *A corpore*, inquit, *& melancholicis eius effectis, nullam trahit enthuſiasmus originem, quia tunc corporea quaedam paſſio foret: neque ingenii opus eſt, neque animae, neque totius compoſiti, quia iſta in ſe non habent vel cauſſam vel fontem diuinae illius* κατοχῆς, *ſiue alienationis, quae hic fit, nec ſolent, quae ſunt praeſtantiora, a deterioribus procreari. Male etiam creditur, enthuſiasmum eſſe mentis motionem, vna cum inſpiratione daemoniaca. Sed nec recte ecſtaſis ille vocatur, quia potius dici debet rectitudo animi, & reſtitutio in melius, cum ecſtaſis & raptus in deterius peruerſionem haud obſcure ſignificet. Propterea, qui haec de re ita diſputat, ea forte dicit, quae diuinitus afflatis accidere ſolent, non tamen rei ipſius naturam, & quod praecipuum eſt, tangit. Praecipuum autem eſt, ipſos afflatos*

potius a Deo possideri, quam quidem obsessionem postea sequitur, tanquam accidens, ecstasis & alienatio. Opus autem est plus quam humanum, diuinus aliquis raptus: de mysteriis Aegypt. sect. 3. cap. 7. pag. 67. & cap. 8. pag. 69. Sed vt in IAMBLICHI hisce ratiociniis, oppido infirmis, refutandis, multum temporis aut operae collocemus, necesse non est. Primo namque diuinum quendam sibi fingit enthusiasmum, cum tamen inter gentiles non nisi aut naturalis, aut daemoniacus esse potuerit. De fictitio enim nunc nobis sermo non est. Praeterea, quaecunque adfert ad probandum, hunc enthusiasmum non esse naturalem, frustra ab eo ceu certa sumuntur, cum tamen nondum euicta sint, & profundam verae philosophiae ignorantiam arguunt. Quod enim corporis dispositio, visque imaginationis praescriptas sibi leges migrantis, eiusmodi quid efficere valeat, ex dictis manifestum, nec hodie in tanta philosophiae luce, cuiquam obscurum esse potest. Sed plura non addo, cum prolixe & ex instituto contra IAMBLICHVM disputet GERDESIVS *l.c. cap. 2. sect. 1. §. 3.*

§. XIX.

Caussa proxima huius enthusiasmi naturalis, est vehementior & exorbitans imaginatio; * quippe ex qua motus tam vehementes, & repraesentationes tam viuidae, tantaque vi animum percellentes oriuntur, vt non possint non homines creduli suspicari, subesse aliquid extraordinarii atque diuini. Vehementioribus autem eiusmodi imaginationis agitationibus cum obnoxii maxime sint melancholici, hosce quoque ad enthusiasmos promptissimos esse, constat. Sunt enim iidem ad superstitionem propensi, seque ipsos facile religionis specie decipiunt.

* Eundo per omnes, quas supra indicauimus, enthusiasmi species, facile hoc demonstrare possumus, proximam caussarum naturalium, esse vehementem & exorbitantem vim imaginationis. Sic in diuinatorio, rerum futurarum repraesentationes a fortiori imaginatione profectas, veras, adeoque diuinas esse credunt, cum saepe nihil aliud sint, quam merae corruptae aut exorbitantis phantasiae fallaciae. Ad contemplatiuum enthusiasmum quod attinet, in visionibus ac impressionibus ecstaticis, imaginationem vel maxime vim suam exserere, per se patet, & vel me non monente quilibet intelligit. Et ita in reliquis se res habet. Consentientes hac in re nobiscum habemus omnes harum rerum vel mediocriter peritos. Et hinc profecto imaginatiuae facultatis summam, post primorum parentum lapsum, agnoscere licet corruptionem. Idque recte etiam obseruat GERDESIVS *l.c. cap. 1. sect. 2.* cuius verba, quia toti nostrae tractationi, de discrimine naturae & gratiae, qua facultatem imaginatiuam, lucem affundunt, adiicere placet: *Homine*, inquit, *manente integro, vtique & phantasia & imaginatio integrae mansissent nunquam ita exorbitaturae, vt aliqua rationem molestia afficere potuissent. At nunc, toto homine corrupto, effrenatam harum petulantiam, vitiatosque corporis humores, sola ratio vix ac ne vix quidem compescere potest.* Temperamentum vero melancholicum, quod plurimum huc conferat, ex iis, quae alibi de temperamentis dicuntur, satis patet. Certe ob sanguinem crassiorem, & particulis terrestribus refertum, non possunt non vehementissimae fortissimaeque impressiones oriri, si semel in motum extraordinarium concitatus fuerit. Eandem ob rationem iidem ad tristitiam, hinc & ad superstitionem, proniores sunt. Interim accedere, etiam in enthusiasmo, voluntatis quaedam vitia possunt, vt credulitas, arrogantia, & alia. Eminere enim prae aliis, iisque multum praestare sibi videntur, qui affluuum diuinorum se participes factos existimant. Quae omnia intimam naturae humanae per peccatum, corruptionem supponunt. Vnde optime B. LVTHERVS noster: *Quid multis? Enthusiasmus insitus est Adamo, & filiis eius*

eius a primo lapsu vsque ad finem mundi, ab antiquo dracone ipsis veneno quodam implantatus, & infusus, estque omnium haeresium & papatus, & Mahometismi origo, vis, vita & potentia; in articulis Smalcaldicis, p. m. 333. Ceterum licet enthusiasmus ex corrupta imaginatione, corporisque vitio potissimum originem ducat, inde tamen minime inferendum, eos, qui enthusiasmo corripiuntur, culpae omnis esse immunes. Praeterquam enim, quod voluntatis, vti dictum, vitia plerumque accedant, ipsa etiam imaginatio corrupta, per media legitima corrigi vtcunque atque emendari potest, vt ex dicendis patebit. Quam emendationem qui negligunt, aut intermittunt, sua omnino culpa peccare censendi sunt.

§. XX.

Ad omnes autem mentis facultates iste enthusiasmus pertingit, non tamen simul omnes semper inficit, sed quandoque vnam alteramue. Namque & imaginationis ad omnes mentis facultates extendi imperium, supra diximus. Et ad intellectum quidem spectat, cum firmiter homo sibi persuadet, opiniones suas erroneas, ex revelatione quadam, aut illuminatione extraordinaria, promanasse. Idque eo magis, quod visiones, atque ecstases, haud raro cum enthusiasmo sint coniunctae. Rursus in voluntate exerit se enthusiasmus, cum instinctus, impetusque ad aliquid agendum, vel omittendum, vehementior, statim pro diuinis habentur: item cum adfectus quidam vehementiores eam agitant, idque a caussa supranaturali & diuina prouenire, credatur. In somniis vel maxime imaginationis vis se prodit, sed haec quoque, si pro diuinis habeantur, quae naturalia sunt, ad enthusiasmum ducunt. Denique nec corpus eximitur, in quo motus extraordinarios, imaginatio subinde excitat, quos si statim pro spiritus diuini, menti insidentis, signis habeas, falleris, & ab enthusiasmo noxio prope abes. Hinc vero constat, varias esse enthusiasmi species: varios etiam in his omnibus dari gradus, non temere quisquam ambiget.

§. XXI.

Ab his omnibus, motus vere diuini, qui in credentibus se exerunt, caute discernendi sunt: ne, quod diuinum est, ceu naturale aut diabolicum reiiciamus. Quod qui facit, aeque grauiter peccat, ac qui pro diuino venditat, quod naturale est ac diabolicum. Certissima haec discernendi via est, * si cuncta ad scripturam sacram exigantur, tanquam ad lapidem Lydium. Hanc qui deserunt, vt in vita aut doctrina suas visiones, suos instinctus sequantur, iam satis produnt, se enthusiasmi esse reos. Nec alia aut admittenda illuminatio, reuelatione, nec motus alii probandi, quam quales scriptura sacra admittit, probatue, & in fidelibus dari, nos condocet.

* Quam

* Quam facile eſt, generatim cauſſas naturales enthuſiaſmi explicare, tam difficile ſaepius, ſi ad applicationem ventum fuerit, diuina, a naturalibus, aut praeternaturalibus diſcernere. Vnde qui temere, & re non ſatis explorata, homines innocentes enthuſiaſmi, aut naturalis, aut omnino diabolici, arguunt, grauiſſimo profecto ſe obſtringunt crimine. Certiſſimus autem character enthuſiaſmi eſt, verbi diuini, & reliquorum mediorum ſalutis, contemptus atque reiectio. Quem eum ipſi libri noſtri ſymbolici conſtituant, hine ſane, quinam Enthuſiaſtarum nomine inſigniendi ſint, diiudicandum. Hinc in *formula concordiae pag.* 678 dicitur: *magna ſeueritate & pio zelo redarguendi ſunt enthuſiaſtae, neque in eccleſia Dei ferendi, qui ſomniant, Deum ſine omnibus mediis, ſine auditione verbi diuini, & ſine vſu ſacramentorum, hominem ad ſe trahere, illuminare, iuſtificare, & ſaluum facere.* Etiam antea, *in articulis Smalcaldicis pag.* 331. dixerat B. LVTHERVS: *in his quae vocale & externum verbum concernunt, conſtanter tenendum eſt, Deum neminem ſpiritum, vel gratiam ſuam largiri, niſi per verbum, & cum verbo externo & praecedente, vt ita praemuniamus nos aduerſum Enthuſiaſtas, id eſt, ſpiritus, qui iactitant, ſe ante verbum, & ſine verbo ſpiritum habere, & ideo ſcripturam, ſiue vocale verbum, iudicant, flectunt, & reflectunt pro libito, vt faciebat Monetarius, & multi adhuc hodie, qui accurate diſcernere volunt, inter ſpiritum & litteram, & neutrum norunt, nec, quid ſtatuant, ſciunt. Quid, quod etiam papatus ſimpliciter eſt merus enthuſiaſmus, quo papa gloriatur, omnia iura eſſe in ſcrinio ſui pectoris, & quidquid ipſe in eccleſia ſua ſentit, & iubet, id ſpiritum & iuſtum eſſe, etiamſi ſupra & contra ſcripturam & vocale verbum, aliquid ſtatuat & praecipiat.*

§. XXII.

Ad enthuſiaſmum proxime accedit *fanaticiſmus.* * Fanaticorum ſaltem nomine enthuſiaſtae venire ſolent, etſi eodem alii quandoque inſigniantur. Namque ſi vſum vocis ſpectemus, fanaticorum nomine ſubinde inſigniuntur, qui vana quadam incertaque perſuaſione inducti, opiniones erroneas pro veris aſſumunt, fouent atque defendunt.

* Perperam nomen *fanaticus* a nonnullis deriuatur a graeco verbo φαντζω, ac ſi illi eo denotentur, qui apparitiones iactant, & ſibi ipſis illuminati videntur. Namque & ſi vſum ſpectes ac ſignificationem, latius ea patet, & ſi ad originem attendas, a *fanis* potius, ſeu templis gentilium, *fanaticos* dici, notum eſt. Id latinorum ſcriptorum teſtimoniis iampridem probatum dedere alii ſpeciatim I.VDOVICVS DE LA CERDA *aduerſarior. ſacror. cap.* 31. *p.* 27. & inſcriptionum quoque antiquarum auctoritate patet, ni quibus, *fano adſcripti miniſtri*, hoc eſt, circa fanum verſantes, & ſubinde ἐνθεῖς καὶ θιάσται, memorantur: apud GRVTERVM *theſ. inſcript. pag.* 312. 313. & 654. aliosque. Traducta hinc vox eſt, ad eos ſignificandos, qui mentis non vbique ſanae eſſent: ſpeciatim in ſcholis theologorum vſus eius increbuit, adhibitaque eſt, ad eos deſignandos, qui καύσατα & κενόφωνα ſtatuere aliis videbantur, ac ſi mentis non ſatis compotes eſſent. Vnde ab enthuſiaſmo in eo ſaltem differt fanaticismus, quod *fanaticismi* vox latius pateat, & iis etiam tribuatur, qui generatim abſona & inepta, maleque cohaerentia dogmata aut ſpargunt, aut ſpargere videntur, etſi nec reuelationes iactitent, aut viſiones, aut motus ſuos atque inſtinctus, pro diuinis venditent. Pro obiecti varietate, fanaticismum quoque varium eſſe, hinc intelligitur. Namque & in philoſophicis contingere poteſt, & in theologicis, vt opiniones varias, ineptas & vagas, ſectentur homines, & ad eas imbibendas ſe abripi patiantur. Vnde *fanaticismus* aliis erit *philoſophicus*, & is rurſus totuplex, quot ſunt philoſophiae partes: alius

alius *theologicus*, per omnes iterum theologiae partes late se diffundens. Nobis quidem de theologico praecipue sermo est, etsi philosophicus quoque, humanae naturae intimam corruptionem, satis arguat.

§. XXIII.

Morbus itaque quin grauissimus mentis, fanaticismus sit, dubitari nulla ratione potest. Nec enim luculentius mentis imbecillitas se prodit, quam in vanis, vagis, ineptis, erroneis sententiis, opinionibusque. Praesertim si in grauioris momenti rebus, & iis, quae ad fidem vitamque pertinent, deprehendantur. Quae quidem imbecillitas licet puro etiam intellectui tribui quodammodo queat, dubium tamen non est, quin imaginationis vis plurimum huc conferat. * Per eam enim contingit, vt seposita accuratiori inquisitione, auide arripiantur ea, quae nostris praeiudiciis, cupiditatibus, adfectibus, quam maxime consentanea videntur, etsi solido fundamento destituta. Vnde & intellectus, iudiciique quendam defectum arguit fanaticismus: immo iis tribuitur, qui mentis suae non satis compotes, quae dicant, quaeue sentiant, parum pensi habent, vt velut cum insanis & furiosis eodem loco habeantur. **

* Atque hinc vt causſam proximam fanaticismi intelligere licet, ita si causſam remotam spectes, proni prae ceteris ad fanaticismum erunt homines leues, inconsiderati, praecipiti iudicio asserentes aut defendentes, quae non satis accurate secum expenderant. Accedunt vero & hic subinde voluntatis vitia, vanae gloriae cupiditas, studium aliis placendi, inclarescendi pruritus, & alia. Generatim naturae humanae corruptio intima supponitur, vnde quod supra de enthusiasmo LVTHERVM dixisse, accepimus, de fanaticismo itidem affirmari potest, eius semina omnium hominum cordibus insita esse.

** Et hinc patet, quam graue crimen sit, si quis innocenti *fanaticismum* temere obiiciat. Certe in hos quoque quadrat sententia Christi seruatoris, *Matth.* v, 22. Interim omni tempore solenne fuit, vt viris piis & sapientibus, fanaticismus exprobraretur. Id ipse expertus est seruator noster, dum a Iudaeis pro homine furioso habebatur. Hinc *Ioan.* VIII, 52. dicunt, *nunc intelligimus, te daemonium habere*, hoc est, furere, insanire, mentis non satis compotem, seu fanaticum esse. Hunc enim horum verborum sensum esse, res ipsa docet. Verba enim Christi, *si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in aeternum*, illis tam absurda, tam absona videbantur, vt ea sani hominis esse credere non possent. Hinc excipiunt: *nunc intelligimus, te habere daemonem*; vnde hoc intelligebant? *Abraham mortuus est, & prophetae; & tu dicis: si quis sermonem meum seruauerit &c.* plane ac si dicere vellent: absona sunt & fanatica, quae loqueris. Eodem loco Festus habebat Paulum, cum ad illum dicebat: *μαίνῃ Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Actor.* XXVI, 24. Existimabat namque Festus, studiis, lucubrationibus, multorumque librorum lectione Paulum, ingenii vim ita corrupisse, vt iam, quid diceret, faceretque, nesciret. Id enim in litterarum tractatione, librorumque multorum promiscua lectione, contingere posse, constat. Absonus itaque & ineptus Festo Pauli sermo videbatur, vt eum pro homine insano, & mentis non satis compote, haberet. Idemque quin reliquis apostolis, aliisque viris sanctis subinde contigerit, dubium non est. Memorabile admodum est, quod CELSVS, homo profanus, religionisque christianae acerrimus hostis, Mariam Magdalenam, *mulierem fanaticam* appellitet. Digna sunt hac de re, quae hic legantur, verba ORIGENIS, *lib.* 2. *contra Celsum p. m.* 96. *Deinde*, inquit, *commemoratis ex scriptura vestigiis supplicii, quae post resurrectionem ostentauerit* (Christus) *vide-*

licet manus, ita vt ferro transfixae fuerant, percontatur (Celſus) *quis hoc viderit, & obiter Mariam Magdalenam calumnians, quae hoc vidiſſe ſcribitur, ἅτε γυνὴ παράνοιτος; ὡς φατε, mulier*, inquit, *veſtra quoque confeſſione fanatica.* Ita enim haec interpretatur SIGISMVNDVS GELENIVS. Quae CELSI verba indicant ſatis, a multis eo tempore Mariam Magdalenam, pro fanatica habitam fuiſſe. ORIGENES ad CELSI rationem prolixe reſpondens, quod ad Mariam Magdalenam attinet, hocce regerit: *Celſus mulierem furentem vocauit (παραπεφρῶσθαι ἅτε τὴν γυναῖκα) incertum, vnde nactus occaſionem calumniae, quando in ſcripturis nihil tale habetur.* Quodſi tamen coniecturis indulgere liceat, fieri potuit, vt ſingularem mentis deuotionem geſtibus etiam externis proderet Maria Magdalena, grato ſemper agnoſcens animo, ſuam, a daemonum obſeſſione, liberationem, *Luc.* VIII, 2. Hinc a Iudaeis primum pro fanatica aut furioſa habita eſt: vnde fama ad exteros propagari potuit. Niſi forte ex eo, quod antea a daemone obſeſſa eſſet, collegerit CELSVS, eam pro fanatica habitam fuiſſe. Reliquis deinde chriſtianis idem ſaepius contigiſſe, ex variis conſtat monumentis, adeo, vt cum Paulo dicere potuerint: ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν: *nos ſtulti propter Chriſtum* 1 *Cor.* IV, 10. *Nos bebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronunciamur & bruti*, inquit, ARNOBIVS add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS in *pagano obtrectatore, lib.* I. *cap.* II. *pag.* 159.

§. XXIV.

In aſſociatione porro imaginum, itidem naturae corruptae veſtigia ſeſe offerunt. Etſi enim vſu ſuo iſta aſſociatio non deſtituatur, mentis tamen ſimul quandam arguit imbecillitatem, & infinitas peccandi ſuppeditat occaſiones. Hinc enim contingit, vt vel minima circumſtantia, aut obiectorum quorundam ſimilitudo, admiſſorum reuocet facinorum memoriam, quae ſi non ingrata fuerit, nouo ſe obſtringit homo crimine. Illis vero, qui admiſſa deteſtantur, perpetua inde cum prauis cogitationibus, motibusque variis conflictandi, imponitur neceſſitas.

§. XXV.

Imperium quoque illud imaginationis in alias facultates, praeſertim ſenſus externos, vti turbati ordinis in homine luculentum eſt indicium, ita naturae corruptio in eo vel maxime ſe exerit, cum prauarum cupiditatum, cum imaginatione ad noſtram perniciem conſpirantium, impetu, abrepti mortales, intellectus pariter ac ſenſuum vſum legitimum amittunt, & ea intelligere, ſentire, videre ſe exiſtimant, quae alii non poſſunt non pro imaginationis corruptae illuſionibus habere.

§. XXVI.

Communicatio imaginationis in ſe ſpectata, ita comparata eſt, vt vſu ſuo non deſtituatur, ſi prudens directio accedat. Sed hominum tamen ſimul indicat imbecillitatem, ſiue actiue conſideretur, ſiue paſſiue. Priori enim modo conſiderata, excellentem quidem & eximiam arguit vim imaginandi, ſed iudicii defectum ſimul indicat, quem viuida illa animosque percellens rerum repraeſentatio tegit: ne quid de eo dicam,

dicam, quod plerique ea ad mala abutantur, vt in oratoribus & poetis, profanis, ineptis, occasionem saltem se ostentandi quaerentibus, conspicere licet. Si passiue spectetur, palam est, intellectu parum pollere, qui non rerum momentis rationibusque, sed verbis splendidis, phaleratis, oratione ad fallendum composita commouentur, seque patiuntur abripi.

§. XXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus naturales, quotidie se offerunt. Nec defectus modo, sed determinatio quoque quaedam ad mala, in his conspicitur. Plurima hinc in veritatis studio incommoda: longe maiora in spiritualibus. Per stupiditatem alii non capiunt, quae cognoscere debebant; per iudicii infirmitatem vera a falsis, mala a bonis non recte discernuntur; per memoriae imbecillitatem eorum facile obliuiscimur, quae quotidie animo obuersari debebant, vti subinde vel inuitis in mentem recurrunt, quorum vt nunquam renouaretur memoria, optandum esset.

§. XXVIII.

Ex hacce humanae naturae, qua facultatem imaginatiuam corruptione, plurima atque grauissima oriuntur conuersionis vitaeque christianae, impedimenta. Etenim quamdiu cupiditatum prauarum obiecta, vt iucunda, & admodum delectabilia, per imaginatiuam facultatem exhibentur, vix ac ne vix quidem, vt iis nuntium mittat, seque serio ad Deum conuertat, a se homo impetrare poterit. Idque eo magis, quod plerumque per imaginationem corruptam, & cum adfectu prauo connexam, res omnes, quae animum afficere aptae sunt, longe iucundiores, vtiliores, praestantiores nobis videantur, quam reuera sunt; vti experientia quotidiana id confirmat.

§. XXIX.

Sed nexus quoque ille arctissimus imaginationis atque adfectuum, maximum hic adfert impedimentum. Vt enim per adfectus imaginatio ad praua subinde determinatur, ita imaginatio excitat atque fouet adfectus prauos, quibus perturbatus animus ad verbum Dei meditandum, riteque tractandum, parum aptus est. Idque eo magis, quo maior imaginationis hic deprehenditur foecunditas, in fingendis etiam obiectis, quae adfectus aut excitent, aut foueant, adeo quidem, vt ex figmentorum etiam * repraesentatione, maximi vehementissimique excitari adfectus possint.

* Stultitiae hominum maximum in eo conspicitur documentum, vt, cum obiecta ipsa, aut occasiones, & instrumenta desint, quibus suas explere cupiditates queant, figmentis tamen eas pascere, & ita prauos adfectus excitare, atque fouere, non dubitent. Hinc non tantum

aliorum figmentis, vti sunt poetarum, & fabularum Romanensium, multum delectantur, sed non reniere quisquam tam sterilem imaginationem nactus est, vt non ipsemet fingere & sibi ipsi repraesentare valeat, quae excitare, alere, & souere prauas cupiditates queant. Atque id vti in confesso apud omnes est, ita non aeque ad hoc attenditur, subinde sub conditione quada n eiusmodi figmenta menti exhiberi, ne directe prauas cogitationes adprobare videamur. Quas quidem repraesentationes conditionatas, *peccata hypothetica* vocare soleo, quae omnino in classem eorum peccatorum, quae vulgo pro peccatis non habentur, referenda sunt. Sic, si quis forte ab altero laesus sit, simul & in conscientia conuictus, illicitam esse omnem vindictae cupiditatem, facile tamen in has incidit cogitationes: *si ego iudex essem, nequitiam huius hominis grauissime punirem.* Hanc cogitationem neutiquam malam esse, sibi persuadet, cum iustitiae opus sit, punire scelera. At te accuratius considerata, patebit, hoc figmentum vnice ad explendam vindictae cupiditatem spectare, eoque comparatum esse, vt sub hocce schemate irae indulgeatur. In rebus lasciuis & obscoenis, imaginationi repraesentandis, vtuntur homines saepius hac conditione: *si hoc licitum esset*, aut, *si ego in bo. vel illo rerum statu constitutus essem.* Vtrumque autem vt saepe est ἀδύνατον, indeque ineptum & absonum istud figmentum, ita eo tamen pertinet, vt hocce schemate misere turpiterque se decipiant, existimantes, se non peccare, si hac ratione suis se cogitationibus oblectent. Et eiusmodi quidem repraesentationum hypotheticarum infinitus est numerus. Praesertim, si in futurorum euentuum considerationem incidant, amplissimus imaginationi, foecunditatem suam exerendi, aperitur campus. Tum enim statim occurrit conditio, *si hoc ita eueniat?* statimque imaginatio res, quae hac vel illa ratione euenire possunt, ita exhibet, ac si iam praesentes essent, vnde vehementissimis mox adfectibus animus concutitur, & conturbatur. Vnde exista tei futurae, & quae aliter euenire potest, hypothetica repraesentatione, mox in gaudium eoneitantur, aut in spem eriguntur, mox ad iram, immo ad furorem commouentur, aut metu excruciantur, immo ad desperationem quandoque & κυτοχειριαν procedunt. Si vero accurate considerent, quid istud tandem sit, quod tantos excitat strepitus, deprehendent, merum esse non-ens aut ens rationis, figmentum inane, phantasiae lusum. O! miseros, stolidosque mortales!

§. XXX.

Nec praetermittenda illa imaginationis exorbitantia, quae vim intellectus impedit atque sufflaminat, praesertim si consuetudine fuerit corroborata. Hinc enim contingit, vt homo ad mentis suae statum vix vnquam serio attendat, eumque, ea, qua decet, diligentia exploret. Surdo itaque plerumque narratur fabula. Quod si vel maxime secum aliquando statuat, ad sui emendationem omnia consilia, omnesque animi vires se collaturum, mox mille aliarum rerum, quae nos afficiunt, imagines occurrunt, vt ad alia omnia mens delabatur potius, quam vt id, quod antea statuerat, exequatur.

§. XXXI.

Cum etiam non vna ratione in omnibus vim suam exerat imaginandi facultas, sed pro diuersitate temperamenti, educationis, consuetudinis, status, in quo quisque constitutus est, magna operationum eius, effectuumque sit diuersitas, impedimentorum quoque hinc exorientium magnam varietatem esse, necesse est. Praecipue in eo etiam discrimen maximum conspicitur, quod ad leuitatem alii proni, statim dimittant, quae forte audiuerant, nec penetrare altius in animum permit-

mittant, ſecuritati hinc litantes, cum alii contra, quae triſtia & funeſta videntur, imaginatione ſua ita exaggerent, vt ad deſperationem, & violenta quaeuis, facillimo negotio abducantur.

§. XXXII.

Quo pacto ſecundum *naturam corruptam* ſe habeat imaginatiua facultas, & quae inde conuerſionis, vitaeque chriſtianae oriantur impedimenta, dictum eſt hactenus. Nunc, quo pacto etiam ſecundum *gratiam* comparata ſit, exponendum. Vbi id quidem ſtatim ſupponendum, habituales propenſiones ac diſpoſitiones, ſpeciatim etiam eas, quae a corporis conſtitutione pendent, non poſſe vno impetu corrigi & emendari, vt non vel nobis inuitis, ſimiles motus recurrant. Id quod in facultate imaginatiua ita ſe etiam habere, experientia docet, praeſertim, ſi diuturna conſuetudo, in obiectis prauis, & cupiditates irritare aptis, acceſſerit.

§. XXXIII.

Interim homo regenitus prauis iſtis imaginationis repraeſentationibus non indulget, multo minus iis delectatur: quin potius dolet, angitur, contra eas pugnat, & quouis modo remouere, & amoliri eas, annititur. Hinc cum Siracide nunquam non precatur: *quis adhibebit cogitationi meae flagella, & cordi meo diſciplinam ſapientiae? c. XXIII, 2.* Cumque corporis conditio, ad vim imaginationis augendam, aut imminuendam, plurimum conferat, in id quoque homo regenitus incumbit, vt debita ratione illud coerceat, motusque inordinatos, pro viribus compeſcat. *Rom. XIII, 14. 1 Cor. IX, 27.* conf. & *1 Theſſal. V, 23.*

§. XXXIV.

Quemadmodum autem determinatio imaginationis ad praua, per conſuetudinem mirifice augetur & confirmatur: ita ſi ad reliqua media ſpiritualia, ſuo loco indicanda, accedat exercitatio & conſuetudo contraria, imminui inſigniter vis iſta imaginationis, & determinatio ad mala, diſpoſitio autem ad bonum, corroborari poteſt. Idque facilius obtineri, nonnulli obſeruant, ſi indirecte ad alia flectatur imaginatio, quoties eius impetus recurrit, cum magis excitari quandoque ſoleat, ſi directe illi obuiam eatur.

§. XXXV.

Eo magis autem emendatio hic ſperanda, quo arctior imaginationis & adfectuum eſt connexio, vti iam docuimus. Etenim cum in adfectibus prauis compeſcendis, omne ſtudium induſtriamque collocet homo regenitus, iuxta monitum apoſtoli, *Rom. VIII, 13. Gal. V, 24. Col. III, 5.* ſua ſponte ſequitur, quo magis hi perdomantur, atque eneruantur,

eo magis etiam vim imaginationis ad mala tendentem, imminui. Ab adfectibus enim concitari vel maxime imaginationem, supra ostendimus.

§. XXXVI.

Atque hinc, in quo imaginatiuae facultatis emendatio consistat, intelligere licet; scilicet, vt, semotis praesertim prauis adfectibus, obiecta magis ex vero repraesentare adsuescat; vtque directionem mentis facilius admittat, nec vltra limites procedat, reliquisue mentis facultatibus aut operationibus, obstaculum vllum aut impedimentum adferat.

§. XXXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus, in quantum & inde vitae christianae impedimentum oritur, eadem ratione vtcunque corrigi, atque emendari possunt. Saltem eiusmodi harum facultatum directio accedat, necesse est, ne iis ad praua abutamur, sed adiumentum potius, quantum fieri potest, praxeos christianae inde capiamus. Habitualis si iis ineſt ad praua dispositio, exercitatione itidem atque consuetudine, reliquis mediis adiuncta, imminui vtcunque potest.

§. XXXVIII.

Sed vt imminui imaginatiuae facultatis defectus, & hinc resultantia incommoda, ita neutiquam tolli possunt penitus. Multa itaque regenitorum mentibus se offerunt, quae quam longissime remota vellent. Hinc vero tentationum variarum largissima seges: hinc pugnae spiritualis occasio quotidiana, in qua suas periclitetur vires fides, victoriasque referat quam plurimas: vti suo loco vberius declarabitur.

§. XXXIX.

Tandem & hic *fallaciam naturae*, gratiam imitari gestientis, obseruare licet. Sunt enim & inter irregenitos, immo ethnicos, qui turpium imaginum repraesentatione adeo non delectantur, vt detestentur potius, & remotas procul quandoque ex mente vellent. Idque ideo, quod aut foeditatem eiusmodi cogitationum agnoscant, aut incommoda quaedam inde sentiant, aut pericula ex adfectibus, per eiusmodi imaginationem excitatis, metuant. Quod vero quaedam pravarum rerum repraesentationes per se molestae sint, experientia constat, & exemplo hominum voluptati deditorum, si forte imagines tristitiam, iram, odium excitare aptae illis obuersentur, satis patet. Auersatio itaque ista turpium imaginum, non statim pro effectu gratiae habenda, cum naturae quandoque opus esse queat, & in ethnicis interdum etiam deprehendatur.

§. XL.

§. XL.

Per cauſſas etiam naturales contingit, vt hominum inclinationes ac propenſiones, ſi non quoad ſpeciem, ſaltem quoad gradus mutentur, vti vel ex variantibus pro aetatis varietate, hominum moribus, patet. Iſta vero inclinationum, adeoque & adfectuum mutatio, ſi quandam in imaginatiua facultate mutationem ſecum adferat, non ſtatim colligendum inde, hoc eſſe opus gratiae. Namque & hic naturae quaedam ſubeſſe poteſt fallacia.

§. XLI.

Quanta conſuetudinis, ad habituales quasdam diſpoſitiones inducendas, vis ſit, aliunde conſtat. Idem in hac etiam, de qua loquimur, mentis facultate, conſpicitur. Per conſuetudinem contingere poteſt, vt taedio ſint rerum iucundarum repraeſentationes, quae antea maximam adferebant voluptatem: ſi quis neceſſitate forte, aut aliis cauſſis adductus, ad alia obiecta cogitationes conuertere adſuefiat. Vnde iterum imaginationis quaedam mutatio, ac imminutio, pro gratiae effectu, ab incautis rerumque harum imperitis, facile venditanda.

§. XLII.

Atque eiusmodi in vno eodemque homine cum eueniant, mutationes, nunc porro accedit, quod per varias cauſſas, naturales, moralesque, naturae defectus qua imaginationem, ceterasque facultates, ingenium, iudicium, memoriam, maiores ſint in aliis, in aliis minores. Vnde ſi quis comparatione inſtituta, minores forte in ſe, quam in aliis, aut vice verſa, deprehendat, indeque, gratiae quoddam hocce opus eſſe, concludat, ſe, quid gratia, quid natura ſit, ignorare, turpiterque decipi, oſtendet.

CAPITIS PRIMI
SECT. VI.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD ADPETITVM SENSITIVVM ET ADFECTVS.

Σύνοψις.

OB arctiſſimam mentis corporisque vnionem, illa adpetit, quae huic grata, aduerſatur, quae ingrata ſunt, §. I.

Hinc, quid adpetitus ſenſitiuus ſit, declaratur §. II.

Quo pacto a voluntate differat, §. III.

Hino

Hinc porro, quid pugna rationis & adpetitus ſenſitiui ſit, explicatur, §. IV.

Item, quid adfectus ſenſuales ſint? §. V.

Sedes adfectuum non in intellectu, ſed voluntate, ſeu adpetitu ſenſitiuo, quaerenda, §. VI.

Adfectus commotiones ſunt, non tantum paſſiuae, ſed & actiuae, §. VII.

Quod diſtinctius explicatur, §. VIII.

In commotionibus illis notandus terminus a quo, & terminus ad quem. Hinc, quaenam perceptiones, perperam inter adfectus numerentur, indicatur, §. IX.

Cauſſa proxima adfectuum eſt obiecti cuiusdam repraeſentatio, ſine per ſenſus, ſiue per imaginationem facta, §. X.

De repraeſentatione per imaginationem, obſeruationes quaedam, §. XI.

Repraeſentatio iſta fieri debet cum relatione quadam ad nos, §. XII.

Conſequentia, ſeu effectus adfectuum, tum ratione corporis, §. XIII.

tum ratione mentis, §. XIV.

Commoda atque incommoda adfectuum, §. XV.

Adfectus primitiui, quot & quinam? §. XVI.

Adfectuum deriuatiuorum claſſis prima: eorum ſcilicet, qui ex obiecti diuerſitate orinntur, §. XVII.

Claſſis ſecunda, ſi ad obiectum perſonale, reſpectus diuerſus accedat, §. XVIII.

Claſſis tertia, ſi ad amorem aut odium, accedat iudicium de facilitate aut difficultate bonum obtinendi, aut malum euitandi, §. XIX.

De laetitiae triſtitiaeque effectibus, riſu & lacbrymis, ſpeciatim quaedam obſeruantur, §. XX.

Quarta claſſis, ſi ad amorem aut odium, accedat voluntas vtendi mediis, quibus obtinere bonum, aut propulſare malum queamus, §. XXI.

Quinta claſſis, ſi bonum malumue, adfectus excitare aptum, mediate nos tangat, §. XXII.

De iis adfectibus, qui ex aliis derinatiuis progignuntur, §. XXIII.

De affectibus mixtis, §. XXIV.

De adfectuum quorundam naturali inter ſe connexione, §. XXV.

Naturae humanae intima corruptio in adpetitu ſenſitiuo, §. XXVI.

In adfectibus, §. XXVII.

Quod ſigillatim praecipuorum adfectuum exemplo oſtenditur, §. XXVIII.

Et ex iis, quae in ipſo homine, qui iis commouetur, conſequuntur, vlterius comprobatur, §. XXIX.

Item ex variis peccatorum & calamitatum generibus, quae ex adfectibus originem ducunt, §. XXX.

An itaque omnes adfectus mali ſint? quaeritur, §. XXXI.

Si abſtracte conſiderentur, quosdam per ſe malos, quosdam indifferentes eſſe, §. XXXII.

concrete ſpectatos adfectus, in irregenitis ſemper malos eſſe, §. XXXIII.

Regenitos, contra adfectus per ſe malos pugnare: indifferentes per fidem ſanctificare, vnde boni fiant, §. XXXIV.

Obſtacula conuerſionis ex adfectibus plurima orinntur: ſpeciatim impediunt hominem, ne rite, & vt decet, ad ſeipſum attendas, §. XXXV.

Delectatio, quae adfectus comitatur, impedit homines, quo minus ſerio eos ſubigere velint, §. XXXVI.

Per adfectus quidam in negotio conuerſionis perfunctorie verſantur, alii ad puſillanimitatem & deſperationem adducuntur, §. XXXVII.

Habituales diſpoſitiones, ex adfectibus contractae, maxima hic quoque impedimenta adferunt, §. XXXVIII.

In regenitis, per gratiam, non tam pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, quam lucta carnis & ſpiritus, deprehenditur, §. XXXIX.

Adfectus in illis vel ſpirituales ſunt, vel naturales, ſed ſanctificati, §. XL.

Vnde falluntur, qui regenitos omnium adfectuum expertes eſſe volunt, §. XLI.

Fallacia tamen naturae & hic ſedulo euitanda, ne pugna rationis & adpetitus, habeatur pro lucta carnis & ſpiritus, §. XLII.

aut quaelibet adfectuum ſuppreſſio, pro victoria fidei, §. XLIII.

aut naturalis eorum coercitio, pro ſpirituali in prauos adfectus dominio, §. XLIV.

denique, ne naturales adfectus pro ſpiritualibus, aut praui pro bonis, habeantur, §. XLV.

§. I.

§. I.

PRopter arctiſſimam mentis corporisque vnionem, fieri aliter non poteſt, quam vt ad certos motus corporis ſequantur certae perceptiones motusque mentis, & vice verſa ad certos motus mentis, certae commotiones corporis. Praeterea, humanae mentis haec eſt indoles, ex eadem vnione arctisſima reſultans, vt grata illi ſint, quae corpus voluptate quadam afficiunt, vnde & ad ea adpetenda, incitatur: ingrata contra & moleſta, quae corpus dolore quodam afficiunt, vnde & ad ea auerſanda, prona eſt. Eodem modo mens ad omnia ea ſe habet, quae per ſenſus externos, aut imaginationem, repraeſentantur.

§. II.

Et hinc intelligere licet, quid ſit *adpetitus ſenſitiuus*, de quo & theologi, & philoſophi, tam multa loquuntur. Nihil ſcilicet aliud, quam voluntatis inclinatio ad ea, quae corpori grata ſunt, & ita per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Simul vero auerſationem connotat eorum, quae ingrata corpori ſunt, & vt talia per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Et ea quidem ratione cuncta, quae de adpetitu ſenſitiuo dicuntur, commode explicari poſſunt, * vt neceſſe non ſit, aut ſuperiorem ac inferiorem in anima hominis collocare facultatem, aut omnino duas pluresue homini tribuere animas, aut tres eius ſtatuere partes eſſentiales.

* Scholaſtici, & qui eorum philoſophandi rationem ſequuntur, de animae potentiis ita ſentiunt, vt alias rationis expertes, alias rationis participes, dicant. Quae rationis expertes ſunt, (ita pergunt) vel ita comparatae ſunt, vt rationi tamen obediant, vt adpetitus ſenſitiuus, vel vt rationis imperium plane detrectent, vt facultas vegetatiua. Ad rationis participes potentias tum intellectum, tum voluntatem referunt. Vnde patet, quod adpetitum ſenſitiuum, a voluntate, diſtinguant. Praeeuntem ſibi habere videntur ARISTOTELEM, qui *lib. 1. ethic. cap.* 13. ſimilia fere docet; ſed, quae ceteroquin ARISTOTELIS de anima ſententia fuerit, alibi inquiritur. Alii pro diuerſitate hypotheſium de anima, aliter adpetitum ſenſitiuum acceperunt. Qui enim praeter rationalem, ſenſitiuam quoque, immo & vegetatiuam, in homine ſtatuunt animam, ſine vllo hinc ſe expedire ſibi videntur negotio, ſenſitiuae, adpetitum quoque, quem vocant, ſenſitiuum aſſignantes. Haud exiguus autem illorum eſt numerus, qui aut duas, aut tres in homine ſtatuerunt animas. Duas quidem, ſentientem vnam, alteram intelligentem, praeter MANICHAEOS, & PHILONEM Iudaeum, vt & ſcholaſticos quosdam, IO. BAPTISTA HELMONTIVS, aliique. Tres autem praeter veteres quosdam, CASPAR BARTHOLINVS, CONRADVS HORNEIVS, IO. ZEISOLDVS, aliique, laudati B. CASPARI POSNERO, ſocero meo, viro hiſtoriae philoſophicae haud mediocriter perito, in *tabulis geneanthropologicis, tab.* 10. Non procul hinc diſcedunt, qui tres hominis partes eſſentiales ſtatuunt, & mediae adpetitum ſenſitiuum aſſignant, de quibus ſupra dictum. Horum omnium cum lubricae, atque falſae ſint hypotheſes, rem omnem paulo accuratius inueſtigandam ſibi ſumpſerunt alii. His exemplum praeiuit RENATVS CARTESIVS, qui cum duas ſaltem hominis partes ſtatueret, & ſcholaſticorum de animae potentiis ſomnia

exploderet. non alium homini adpetitum, quam voluntatem, tribuit. Pugnam vero, quam vocant, adpetitus ſenſitiui & rationis ita explicat, vt eam inter motus corporis vehementiores, & mentem fieri, credat. Contingere enim quandoque, ait, vt in corpore per obiecta externa motus quidam excitentur, qui menti diſplicent, vnde & illa motus contrarios per voluntatem producere annitatur. conf. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. philoſoph. part.* 9. *artic.* 7. *p.* 493. Hactenus non male CARTESIVS, quod adpetitum ſenſitiuum a voluntate non diſtinguat. De pugna vero rationis, & adpetitus ſenſitiui, deinceps dicemus. Ex theologis ſuffragantem hic nobis habemus IVSTVM CHRISTOPHORVM SCHOMERVM, qui plane iuxta recentioris philoſophiae hypotheſes, rem omnem accurate ediſſerit. Digna ſunt verba eius, quae hic legantur: *voluntas ſubitanea adſcribitur vulgo adpetitui ſenſitiuo tanquam diſtinctae a voluntate facultati. Quia enim peripatetici animas vulgo tres in homine effingunt, & ſenſitiuam a rationali aliam eſſe cenſent, ideo & conuenienter ſuae hypotheſi, non tantum facultatem cognoſcendi, ſed & ad cognita ſe determinandi geminant, & adpetitum ſenſitiuum, tam ſubiecto, quam obiecto a voluntate diſtingunt. Cum autem theologi noſtrates, ſecundum phraſin ſacrarum litterarum, non niſi vnam in homine agnoſcant animam, quae & יחידה vnica, adpellatur Pſalm.* XXII, 21. *perit illa diverſitas ſubiecti, quae praecipuum hic diſtinguendi fundamentum eſt. Alii igitur, ſicut rationem & ſenſum, ita & vim determinandi ſe ſecundum vtrumque hunc intellectus fontem, vt eiusdem animae diſtinctas potentias, ſuperiorem & inferiorem conſiderant, quarum haec cum brutis nobis communis ſit, non item illa. Non improbamus quidem diſtinctionem, attamen extrinſecae tantum denominationis eſſe, arbitramur, cum principio mouente externo tantum, nec obiecti differentia alia, niſi quaea principio mouente externo petitur, potentiae diſtinguantur. Maior illa certe voluntatis perfectio eſt in homine, qua ſe continere & mouere ſuo imperio poteſt, & ſic iudicium recti intellectus expectare, quam eſt in adpetitu ſimplici, qualis etiam brutorum eſt, quae non niſi impetu feruntur: at gradus perfectionis non multiplicant ipſam volendi facultatem in eodem ſubiecto, neque, cum ſubordinati ſibi ſint, diſparatis indigent principiis.* Ita quidem SCHOMERVS, qui & porro recte addit ceſſare hinc quaeſtionem illam apud peripateticos arduam, vtrum in voluntate, an in adpetitu ſenſitiuo, virtus ſedem ſuam habeat? *theol. moral. cap.* 4. §. 13. *p.* 111. 112.

§. III.

A voluntate itaque non aliter differt adpetitus ſenſitiuus, quam quod vna eademque facultas mox *voluntatis*, mox *adpetitus ſenſitiui*, nomine veniat. Voluntatis quidem, ſi adpetat aut auerſetur, quae intellectus aut bona aut mala iudicauerit: adpetitus autem ſenſitiui, ſi, quae per ſenſus aut imaginationem, vt grata aut ingrata exhibita fuerunt, adpetat aut auerſetur.

§. IV.

Et hinc etiam, in quo pugna rationis & adpetitus ſenſitiui conſiſtat, intelligitur. * In diuerſas enim quodammodo partes voluntas trahitur, ſi ex vna parte, quae grata ſunt, & adpetitum mouere poſſunt, per ſenſus aut imaginationem repraeſententur, ex altera parte intellectus, ea noxia eſſe, & fugienda potius, dictitet. Hinc voluntas ſecum ipſa velut luctatur, prona quidem ad ea, quae ſenſus aut imaginatio vt grata exhibuerunt, rurſus tamen & rationi morem geſtura, donec tandem aut ſuccumbat ex imbecillitate, ſenſuum & imaginationis repraeſentationi, aut fortiter eluctando rationis obtemperet iuſſui. Ab hac autem

autem pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, multum diſcrepat *luctа carnis & ſpiritus*, quae in ſolis regenitis deprehenditur, vti ſuo loco oſtendetur.

* Pugnam hanc rationis & adpetitus, veteres etiam agnouerunt philoſophi, Pythagoraei, Platonici, Stoici, Ariſtotelici; quorum hac de re adferre teſtimonia, pronum eſſet, ſi vllum hac in re ſupereſſet dubium. Nonnulla gentilium ſcriptorum loca, idem euincentia, iam attulit IO. SHILTERVS in *manuduct. philoſoph. moral. ad veram iurisprud. cap. 2. §. 26. pag. 66.* Haud inepte ARISTOTELES impetus illos corporeos, quibus adpetitus ſenſitiuus abripitur, comparat membris analyſi corruptis, quae ſi ad dextram mouere voluetis, e contrario in ſiniſtram deferantur, *lib. 1. ethic. ad Nicom. cap. vlt.* Sed in ratione tamen explicandi hanc rationis & adpetitus pugnam, non potuerunt non maximopere inter ſe diſſentire philoſophi, pro hypotheſium, quas de anima, vnane an pluribus, eiusque diuerſis potentiis, fouerunt, diuerſitate. Proxime ad veritatem accesſit CARTESIVS, in eo tamen, vt puto, corrigendus, quod pugnam exiſtimet eſſe inter mentem & motus corporeos: cum voluntas reuera ſecum ipſa luctetur, hinc a motibus corporeis, illinc a ratione in partes diuerſas tracta. Id quod etiam quodammodo intellexit SCHOMERVS, quando, *luctа*, inquit, *autem non ſemper eſt inter voluntatem & intellectum, ſed ſaepe etiam voluntatis cum voluntate, cum nempe diuerſarum vtrinque rerum cupido animum diſtrahit, quarum vna neceſſario excludit alteram, l. c. pag.* 114. Rectius forte dixiſſet, pugnam illam accurate & ſtricte loquendo, nunquam eſſe inter intellectum & voluntatem. Intellectus enim aeque ac ſenſus occaſionem ſaltem huic pugnae praebent, eam excitant, fouent. & non tam ipſi pugnant, quam efficiunt, vt, quemadmodum laudatus auctor rectiſsime dixit, voluntas, ſecum ipſa pugnet. Et hoc quidem ſenſu, rationi pugna adſcribi poteſt, quia voluntatem ad pugnandum excitat, vnde &, quin recepto loquendi modo, pugna haec *rationis & adpetitus ſenſitiui*, dicatur, non repugnamus.

§. V.

Si actu in varios motus erumpat adpetitus ſenſitiuus, oriuntur inde *adfectus*. Sed adfectus, quos ſenſuales ſeu mixtos adpellitant. Sunt enim adfectus vel *mere mentales*, vel *ſenſuales*, vel *mere corporales*. Mere mentales ſunt, ſi commotio in mente originem habeat, etſi etiam ad corpus motus ille, praeſertim ſi paulo vehementior fuerit, propagetur. Mere corporales adfectus in extraordinaria tantum ſanguinis commotione conſiſtunt, per quam mens equidem quodammodo afficitur, vt aliquid ſentiat ſeu patiatur, ſed vt commotio actiua non accedat. Senſuales denique adfectus ſunt, in quibus mens & corpus ita concurrunt, vt in mente actiua etiam commotio deprehendatur. * Et hos pleniusiam alibi ** ita definiuimus, quod ſint commotiones voluntatis, ex repraeſentatione obiectorum, cum relatione quadam ad nos ſpectatorum, ſub ratione grati aut ingrati, & hinc ſpirituum animalium excitata agitatione ortae, & iterum extraordinarium motum ſanguinis efficientes, ad hominis conſeruationem comparatae.

* Dictum hac de re iam aliquid ſupra eſt *ſect. 4. §. 29.* vbi & laudaui, qui ex philoſophis hocce adfectuum diſcrimen, pluribus explicant. Nunc id ſaltem addo, mentales adfectus non ſtatim habendos pro ſpiritualibus, cum maximum inter vtrosque intercedat diſcrimen. Namque & apud homines irregenitos contingere poteſt, vt adfectus quidam in mente originem habeant, rerum, quae intellectus tantum percipit, meditatione excitati.

Et isti quidem, etsi mentales, mere tamen sunt naturales. Contra, qui a spiritu sancto per verbum excitantur adfectus, siue in conuertendis, siue in conuersis, illi demum spiritualium nomine veniunt. Id quod ex dicendis constabit luculentius.

** *elementa philos. practic. part. I. c. 2. sect. 2. §. 23.*

§. VI.

Sedes itaque adfectuum in voluntate quaerenda est, * aut, quod perinde est, in adpetitu sensitiuo, si vox ita capiatur, vt ante eam explicauimus. Qui enim aliter vocem hanc accipiunt, falsa de facultatibus superioribus & inferioribus hypothesi nituntur. Eos autem qui omnino in intellectu, adfectuum sedem constituunt, non vno nomine a recto aberrare tramite, & nec intellectus, nec adfectuum indolem, satis exploratam habere, palam est.

* Scholastici adfectibus sedem assignant in adpetitu sensitiuo, prouti ipsi hanc vocem capiunt. Conf. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap.* 2. Perperam quidem, vti ex dictis liquet. CARTESII quidam discipuli, praeeunte magistro, sedem adfectuum in intellectu quaerunt, communi omnium hominum experientiae refragantes: nec aliter sentire possunt, qui adfectus pro passionibus saltem mentis habent, & rursus passiones omnes intellectui, actiones autem voluntati tribuunt. Nonnulli ex hac schola, cum intelligerent, absonum nimis esse, non in voluntate, sed in intellectu adfectuum sedem collocare, ita hinc se expedire conati sunt, vt certa ratione ad intellectum, & alio rursus modo ad voluntatem, adfectus referri posse, contenderent. Ex horum numero est recentissimus Cartesianae philosophiae propugnator, RVARDVS ANDALA, in *exercitationib. academic. in philosophiam primam & naturalem, part.* 1. *exercitat.* 9. §. 12. *pag.* 70. *Quod attinet ad adfectus*, inquit, *siue passiones animae, vel ad intellectionem siue perceptionem possunt referri, vti & philosopho* (CARTESIVM intelligit) *in generali eorum definitione art.* 27. 28. *definiuntur esse perceptiones: quia hoc vocabulum vsurpatur generalius ad significandas omnes cogitationes, quae non sunt actiones aut volitiones animae. Sunt enim omnes rueuta passiones & perceptiones, quae producuntur, conseruantur, & corroborantur, per aliquem motum spirituum. Hinc & sensus, siue sensationes, appellantur ibidem, & constituunt vnum ex sensibus internis, secundum philosophum, princ. part.* 4. *artic.* 190. *Sed tamen adfectus & passiones, quatenus etiam alias formas, si mentis tendentiam ad hoc vel illud obiectum, vel auersationem ab eodem, adeoque voluntatis motus includunt, ad voluntatem referri possunt, potissimum, si ad eorum effectus attendamus. Et hoc modo videtur philosophus eos considerasse in loco modo citato, & mediat.* 3. Laudat idem LVDOVICVM DE LA FORGE, quod hoc sensu ad *motus voluntatis* recte adfectus retulerit, de *mente humana, cap.* 22. Bene est, quod tandem agnoscant, motibus voluntatis nomen adfectus denegari non posse: sed quo iure idem passionibus quibusuis aut perceptionibus intellectus, tribuatur, non video: certe loquendi vsus repugnat. Qui vero omnino amori, odio, laetitiae, tristitiae, ceterisque adfectibus, qui extra controuersiam voluntatis motus sint, in intellectu sedem tribuunt, quid dicant sentiantue, parum pensi habere videntur. Pro nostra sententia ex veteribus conf. AVGVSTINVS *lib.* 14. *de ciuit. Dei cap.* 5. *&* 6.

§. VII.

Commotionem, dum adfectuum vocamus, obseruandum, quod ea voce vel *passiua*, vel *actiua*, commotio intelligi queat. Sunt igitur, qui hic passiuam saltem commotionem intelligunt, quo quid mouetur, seu motum recipit. Quo sensu & nonnulli adfectus, *passiones*, vocare

vocare malunt. * Sed non ſatis ad naturam adfectuum attendiſſe videntur. Praeter paſſionem enim, ſeu paſſiuam commotionem, omnino in omnibus adfectibus commotio quaedam actiua, niſus quidam cum obiecto quodam ſe vniendi, aut ab eodem ſe remouendi, conſpicitur.

* Hinc Graecis πάθη vocantur: latine tum apud veteres, tum apud recentiores, *paſſiones*, ſed diuerſo ſenſu. Nonnulli enim hos animi motus *paſſiones* dicunt, quod mens, vel vt PLOTINVS philoſophus Platonicus loquitur, quodammodo patiatur, quae & ratio eſt, cur RENATO CARTESIO, eiusque diſcipulis, ita audiant. Alii autem eos hoc nomine inſigniunt, quod corpus velut aliquid patiatur, & quaedam in eo fiat alteratio. vid. AVGVSTINVS de *ciuit. Dei lib. 9. cap. 4.* CICERO *animi perturbationes* vocat, *lib. 4. Tuſcul.* & *lib. 1. quaeſtion. academic.* immo ſemper fere, obſeruante IVSTO LIPSIO, *manuduct. ad philoſ. ſtoic. lib. 3. diſſertat. 7. pag. 121.* Quo ipſo ad illorum proxime videtur accedere ſententiam, qui adfectus pro mentis paſſionibus habent. Sed & ipſum nomen *adfectus*, vt nonnulli volunt, idem ſignificat, quod animus ſcilicet hominis pro obiectorum diuerſitate diuerſimode afficiatur, hoc eſt, incitetur, impellatur, turbetur, &c. At quaecunque demum horum nominum ſit ratio, ad rem ipſam quod attinet, vel ipſa experientia quemlibet condocere poteſt, in adfectu proprie ſic dicto, neutiquam eſſe meram paſſionem aut perceptionem, ſed tendentiam quandam ad hoc vel illud obiectum, & auerſionem ab hoc aut illo obiecto, adeoque & quandam actionem. In quo iterum in diuerſum abit RENATVS CARTESIVS, & quidam eius diſcipuli, qui in mente tantum paſſionem, in corpore autem actionem, vel motum illum actiuum, qui mentis perceptionem & paſſionem efficit, eſſe ſtatuunt, vid. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. philoſoph. part. 9. artic. 6. pag. 490.* MALEBRANCHIVS tamen, actionem quandam in mente admittere videtur. Motus enim in corpore mechanice per obiecti alicuius viſionem excitari, aſſerit, vnde ſequatur paſſio quaedam mentis, quae nos inclinet ad volendum ſeu adpetendum illud, quod corpori eſt vtile, de *inquirenda veritate lib. 5. cap. 1.* add. GEORGIVS WESENFELDIVS in *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

§. VIII.

Vt diſtinctius haec explicent, ſolent nonnulli ſequentia in omni adfectu obſeruare: primo, confuſam quandam perceptionem, qua mens obiectum aliquod vt gratum aut ingratum, percipit; deinde, intimiorem ſenſum, ſi impreſſio paulo vehementior, aut etiam diuturnior acceſſerit; tum, determinationem quandam aut niſum voluntatis, ſe vniendi cum obiecto grato, & a ſe remouendi ingratum. His denique accedit delectatio quaedam, quae omni adfectui, etiam iis, qui circa rem ingratam verſantur, vt odio, irae, ineſt. * Stoici in omni adfectu tres gradus obſeruare ſolebant: ** propenſionem, adſenſum ſeu συγκατάθεσιν & ὁρμὴν, qua de re iam alibi dictum.

* Ex hisce commotionibus mentis, quas indicauimus, prima & ſecunda, proprie eſt paſſio quaedam, tertia autem eſt actio, vltima iterum paſſio quaedam, accurate tamen loquendo, inter effectus potius ſeu conſequentia adfectuum, numeranda. Iuxta nonnullos altera illa commotio, ſeu intimior ille ſenſus, quo mens perfunditur, cum obiectum, adfectum excitare aptum, adeſt, illud, quod praecipuum eſt in adfectu, abſoluit, & κατ' ἐξοχὴν nomen adfectus ac paſſionis, prometetur. Sed cum validas ſuae non adferant ſententiae rationes, & ipſis fatentibus in omni adfectu proprie ſic dicto, commotio quaedam actiua accedat,

dat, nomina quoque adfectuum, amoris, odii, irae &c. actionem potius, quam passionem omnium consensu, suffragante etiam experientia, denotent, de actiua potius ista commotione dicere licebit, quod formaliter adfectum constituat, aut potius omnibus istis commotionibus iunctim sumptis, adfectus nomen tribuendum, cum reuera in omni adfectu proprie sic dicto adsint, licet quosliber seorsim, ob summam motuum naturalium celeritatem, quae ex aliis etiam exemplis patet, obseruare semper non liceat. conf. MALEBRANCHE de *inquirend. verit. lib. 5. cap. 3. p. 18. seqq.* PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 6. §. 1. n. 7. p. 77.* WESENFELDIVS *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

** SENECA, *lib. 2. de ira, cap. 3. vt scias*, inquit, *quemadmodum incipiant adfectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi praeparatio adfectus, & quaedam comminatio, alter cum voluntate non contumaci, tertius motus est iam impotens, qui rationem euicit.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philos. stoic. lib. 3. dissert. 7.* Vbi primus quidem gradus videtur respondere secundae, quam nos constituimus, commotioni, intimiori scilicet sensui ex efficaci obiecti cuiusdam repraesentatione orto: secundus & tertius ad actiuam, quam diximus, commotionem iure referuntur. Quin enim commotio ista aut fortior aut lenior sit, suosque gradus habeat, dubitari nulla ratione potest. Nec refragatus fuero, si & primum gradum ad actiuam istam mentis commotionem retuleris. Quidquid huius sit, id potius obseruandum, primum istum gradum, seu propensionem, vti vocabant, Stoicos pro adfectu non habuisse. Vnde celebris illa, inter Stoicos & Peripateticos agitata quaestio, sintne adfectus naturales, an voluntarii motus? diiudicanda, ex qua & altera pendebat, num tolli & eradicari adfectus possint & debeant, an vero satis sit, intra suos eos coercere limites? Res omnis, vt aliae eiusdem generis controuersiae, in meram tandem abibat λογομαχιαν. Stoici adfectus negabant esse naturales, eosque voluntarios esse contendebant, sed vocem adfectus pro secundo & tertio gradu sumebant. Primum gradum, seu primum motum, qui homine inuito etiam excitari potest, adfectus nomine non comprehendebant. Peripatetici contra de primis etiam disputabant motibus, cum adfectus naturales esse asserebant. Et hinc, quid de altera quaestione censendum, patet, de qua tamen deinceps ex instituto. Adde, si placet, quae hac de re diximus in *dissertat. 4. de erroribus Stoicorum in philosophia morali, §. 4.*

§. IX.

Omnis praeterea motus procedit a termino a quo, & tendit ad terminum ad quem. Et ita in adfectibus quoque res se habet. Terminus a quo est *malum*, siue *priuatio boni*, terminus vero ad quem, est *bonum*, siue *priuatio mali*. Vnde sua sponte consequitur, adfectum, accurate loquendo, semper in bonum, aut malum aliquod futurum, tendere. Namque natura & indoles motus, seu commotionis id postulat. * Et hinc porro colligitur, *dolorem & voluptatem, famam & sitim, terrorem subitaneum, antipathiam* item ac *sympathiam*, aliasque mentis commotiones mere passiuas. ** minime inter adfectus connumerandas esse.

* Qui aliter sentiunt, perceptiones rerum gratarum & ingratarum, cum adfectibus confundunt. Dubium moueri poterat de adfectu laetitiae & tristitiae: Cum illius obiectum iuxta vulgarem opinionem, sit bonum aliquod praesens, huius, malum aliquod praesens. Sed quid ad hoc respondendum sit, patebit, cum laetitiae & tristitiae indolem speciatim declarabimus.

** conf. quae dixi, *element. philos. pract. part. 1. cap. 2 sect. 2. §. 38. seqq.* Probe autem obseruandum, licet dolor, voluptas, sitis, fames, & similes perceptiones iucundae, aut molestae, proprie loquendo non sint adfectus, facile tamen adfectibus occasionem praebent: indeque fieri potest, vt cum adfectibus ipsis quandoque confundantur.

§. X.

§. X.

Inter cauſſas adfectuum, primum locum tenet, quae & proxima eſt, obiecti cuiusdam ſub ratione grati aut ingrati, repraeſentatio. Ea vero repraeſentatio, tum per ſenſus externos fit, tum per imaginationem. * Neque tantum per imagines rerum, quas ſenſibus percepimus, ſed quas ipſi nobis fingimus, adfectus, iique vehementiſſimi excitari poſſunt, vti iam ſupra obſeruauimus.

* Quod repraeſentatio obiecti per ſenſus externos facta, adfectus moueat, experientia omnes condocet. Ordinarie etiam longe vehementiores ſunt adfectus obiecto praeſente, quam eodem abſente, etſi per imaginationem repraeſentato. Quo diutius etiam & saepius obiectum praeſens eſt, eo vehementius non tantum adfectus concitatur, ſed maior pronitas ad eundem adfectum reſuſcitandum, contrahitur. Id quod in virae quoque chriſtianae praxi ſedulo obſeruandum. Qui enim tentationes ex prauis adfectibus vincere cupiunt, obiecta remoueant vel euitent neceſſe eſt, quae prauos excitare adfectus poſſunt, niſi operam, quod aiunt, oleumque perdere velint. Imprudentiſſimi ſunt mortalium, qui obiecta eiusmodi non tantum non euitant, ſed ſtudioſe quandoque quaerunt, & tum de humana imbecillitate, quod per eam prauis adfectibus reſiſtere nequeant, conqueruntur. Ad imaginationem quod attinet, per eam non tantum obiecta, quae ſenſibus percepimus, ſed & quae ipſi fingimus, repraeſentari, iam ſupra obſeruauimus: & his non minus quam illis adfectus quam vehementiſſime moueri, certiſſimum eſt. Sic in iram concitari homines videas, ſupponentes, ſi alicuius rei poſſeſſione potiantur, & ſuper ea forte cum aliquo dimicandum eſſet, cum vtrumque incertum, imo merum adhuc ſit non-ens. Latius iſte morbus hominum ſe diffundit, quam cogitari poteſt, & peccatis quamplurimis occaſionem praebet. Exiſtimate etiam aliquis poſſet, Stoicis hinc anſam ſuppeditatam, vt adfectus in *opinionibus* conſiſtere, exiſtimarent: cauſſam adfectus, cum adfectu ipſo confundentes, *conf.* PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 6. §. 1. *pag.* 75. Hinc prauas eiicere opiniones, rectas contra de rebus omnibus habere, praeſtantiſſimum adfectuum remedium, putabant. M. AVRELIVS ANTONINVS imperator & philoſophus: πᾶν ὑπόληψις, *in opinione ſita ſunt omnia, lib.* 1. §. 15. Aeque ac SENECA: *omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt: epiſt.* 78. Iterum ANTONINVS: τὴν ὑπολητικὴν δύναμιν σέβου. *facultatem opinatricem venerare. In hoc enim ſita ſunt omnia, vt menti tuae nulla inſit cogitatio, quae vel naturae, vel animantis ratione praediti, conditioni non ſit conſentanea. lib.* 3. §. 9. Et alibi: *ſi propter extraneam aliquam rem perturbaris, non illa tibi, ſed tuum de ea iudicium* (h. e. opinio, namque & hanc κρῖμα, *item* κρίσιν, adpellitare ſolent) *moleſtiam adfert: id vero vt aboleas, in tua eſt poteſtate &c. lib.* 8. § 4. Et *lib.* 12. §. 20. *eiice opinionem,* βάλε ἔξω τὴν ὑπόληψιν, *& ſaluus es, nemo id prohibebit.* Sic & EPICTETVS: ἐφ' ἡμῖν ὑπόλυψις, *in noſtra poteſtate eſt opinio, enchirid. cap.* 1. add. THOMAS GATAKERVS ad *Antonini lib.* 2. §. 15. & *lib.* 3. §. 9. Opiniones vero, ſeu peruerſas imaginationis repraeſentationes, eiicere, an ſimpliciter in noſtra poteſtate ſit, vt Stoici contendebant, diiudicandum ex illis, quae ſupra de imaginatione diximus.

§. XI.

Imaginationis autem cum magna ſit diuerſitas, nec vno eodemque apud omnes ſe habeat modo, ratio inde patet, cur ex vnius eiusdemque obiecti repraeſentatione, diuerſi oriantur adfectus. Cuius diuerſitatis cauſſae, tum aliunde, tum ex determinatione imaginationis, in infantia facta, repetendae. * Quemadmodum & ea imaginationis

nis euenire mutatio poteſt, vt eiusdem obiecti repraeſentatio, in vno eodemque homine, effectum contrarium producat.

* Qui enim per primam obiecti impreſſionem excitati ſunt adfectus, recurrere ſolent, eodem iterum nobis oblato. Prima autem impreſſio variare poteſt, tum pro aliarum circumſtantiarum varietate, tum maxime pro varia cerebri conſtitutione, ſiue haec in vtero materno, quod ſaepiſſime contingit, ſiue conſuetudine, ſiue caſu aliquo fuerit contracta. Et haec praecipua ratio eſſe videtur, (conſtat enim, alias etiam quandoque concurrere cauſſas) cur vnius eiusdemque obiecti repraeſentatio, apud diuerſos homines, diuerſos producat adfectus. Sic quod amorem incendit apud vnum, alterum ad odium concitat. Hoſtis adſpectus alteri iniicit metum, alterum ad iram & vindictam inflammat, & ſic porro. Quod in vno eodemque homine mutatio eiusmodi contingere poſſit, vt, quae primum grata fuerint, mox ingrata ſint, vt odium excitent, quae ad ſui amorem nos antea mouerunt, &c. experientia quoque omnes condocere poteſt.

§. XII.

Repraeſentatio etiam obiecti ſub ratione grati aut ingrati, fieri debet cum relatione quadam ad nos ipſos. * Bonum namque, aut malum aliquod, ſiue verum ſit, ſiue apparens, ſi nos ipſos non afficiat, ſiue reuera, ſiue ſecundum opinionem noſtram, nos minime mouebit. Saepius namque ex mera opinione, ſeu imaginatione, oriri, vt aliquid pro bono reputemus, idque adeo gratum nobis exiſtat, ex iam dictis conſtat. Adfectum autem non oriri, niſi ad nos ipſos haec bona aut mala, ſiue ex vero, ſiue per vanam perſuaſionem referamus, & experientia quemuis docet, & philautiae, quae innata omnibus eſt, ratio ſuadet.

* Etiamſi enim aliquando malis aut bonis aliorum commoueri videamur, te tamen accuratius expenſa, deprehendemus, ſemper relationem quandam ad nos ipſos, latitare. * Id quod in adfectu commiſerationis, inuidiae, ſimilibusque, luculenter conſpicitur. Ceterum cum hodie homines inordinato amore ſui laborent, non poſſunt non ex relatiuo hoc obiectorum intuitu, multi adfectus praui & illiciti oriri. Hinc enim contingit, vt multa vtilia nobis, iucunda, honorifica credamus, quae maximum damnum, dolorem, dedecus afferunt. Hinc etiam contingit, vt in relatione iſta, ad eas ſalte[m], aut praecipue, attendamus circumſtantias, quae augendae paſſioni inſeruiunt, & quae alia ſunt eiusdem generis, notata quoque WESENFELDIO, in *georg. animi & vitae cap* 3. §. II. a. Quarum quidem obſeruationum, in adfectuum regimine, adeoque & vitae chriſtianae praxi, vſus maximus eſt, & longe amplisſimus.

§. XIII.

Ceterum ex iſta, quam deſcripſimus, animi commotione, varii ſequuntur effectus. Statim enim cum ea coniunctus eſt, motus extraordinarius ſanguinis, * & ſpirituum animalium. Vnde alii rurſus effectus, tum in corpore, tum in mente conſequuntur. Et in corpore quidem, membrorum quorundam poſitus ſingularis conſpicitur, adfectui reſpondens. ** Eo vultus cumprimis pertinet mutatio, in cuius lineamentis, adfectus ſignum ſaepius tam luculenter conſpicitur, vt ad eum occultandum, omnem fruſtra adhibueris diligentiam. Sic & membra

membra quaedam disponuntur ad id agendum, quod adfectui est conveniens, idque non sine luculentissimo diuinae prouidentiae documento.

* Non tamen in omnibus adfectibus vnus idemque est sanguinis ac spirituum motus: sed alius in amore, alius in odio, alius in laetitia, alius in tristitia, & sic porro. In moruum istorum diuersitate explicanda, studium operamque suam collocarunt philosophi: legendusque ea de re prae caeteris est DE LA CHAMBRE, *dans les characteres des passions &c.*

** Exempli loco esse possunt ista SENECAE, quibus membrorum positum, qualis in ira vehementiori esse solet, eleganter describit: *audax, & minax vultus, tristis frons, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria, irascentium signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine. Labia quatiuntur, horrent & subriguntur capilli, spiritus coactus, & stridens articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens &c. lib. 1. de ira cap. 1.* Eadem ratione & reliquorum adfectuum, praesertim si vehementiores fuerint, signa quaedam externa in corpore deprehenduntur. In vultus autem lineamentis, quod mutatio quaedam sequatur, vel pictoribus exploratum est, qui haud extremam artis suae partem existimant, adfectuum, quae in vultu hominum adparent, recte exprimere signa posse. Sed vti diximus, externa ista tum maxime conspiciuntur signa, cum adfectus fuerint vehementiores: nec in omnibus vna eademque ratione comparent, quod vel irae exemplo patet, quae diuersimode se exerit apud diuersos.

§. XIV.

Sed in mente quoque varii adfectuum se exerunt effectus. Per eos enim velut caligo quaedam intellectui offunditur, vt perspicere rei veritatem non valeat, longeque aliter iudicet, quam eum iudicare oportebat. * Quod si saepius contingat, habitualis tandem quaedam dispositio ad praue de rebus quibusdam iudicandum contrahitur, cessante etiam adfectu, remanens. Id quod de voluntate itidem obseruandum, posse scilicet & in ea, per adfectus saepius repetitos, habitualem quandam produci dispositionem, & procliuitatem ad similes adfectus, obiectis licet, quae eiusmodi adfectus concitare solent, remotis.

* Quod de ira dici solet: *impedit ira animum, ne possis cernere verum*, de omni adfectu longe est verissimum. Praeclare CICERO: *quemadmodum oculus conturbatus non est probe adfectus ad suum munus fungendum, & reliquae partes totumque corpus a statu cum est motum, deest officio suo & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum; Tuscul. quaest. lib. 3. p. m. 1133.* Qui amore erga alios homines, aut res quaspiam incensi sunt, ita subinde excoecantur, vt naeuos, defectus, vitia eorum nulla ratione cernere queant. Et rursus, qui alios homines, aut res quasdam odio prosequuntur, nihil in iis quod laude dignum sit, sibi deprehendere videntur. In amicis, aut rebus, quas amamus, placent omnia: in inimicis, aut rebus, quas odio prosequimur, omnia displicent. Hinc errorum infinita seges. Si quis certae in religione sectae addictus sit, & causae adsint, quae vt eam sectam amet, efficiunt, nihil tam absonum, ineptum, turpe, cum ratione aut verbo diuino pugnans, in ea deprehendetur, quod non laudabile, aut ad minimum excusabile censeat. Contra, si quis contra homines sectae quae displicet, addictos, odio incensus sit, nihil nisi impium, execrabile, stultum, in iis sibi deprehendere videbitur. Videas hinc viros alioqui iudicio pollentes, homines vix mediocriter doctos, ceu rara & excellenti eruditione praeditos euehere, quod amoris adfectus cuncta exaggeret, & alios rursus etsi doctissimos con-

contemnere, quod displiceant, & in illorum se insinuare fauorem non didicerint. Pleraque sane de rebus sacris & ad religionem spectantibus, de rebus itidem literariis, de aliorum hominum virtutibus, eruditione, scriptis, iudicia, adfectum quendam comitem habent: hinc & pleraque falsa sunt, nec iustum hominibus, aut rebus, aut libris pretium statuunt. Vnde quam late ille intellectus morbus, quem adfectus illi adferunt, per omnem rem ecclesiasticam, ciuilem, litterariam, se diffundat, quilibet intelligit. Hinc & logicae artis magistri, praeiudiciorum plurimorum fontem in adfectibus quaerendum esse, iampridem docuerunt.

§. XV.

Licet autem adfectus, prout post lapsum se habent, humanae imbecillitatis sint documenta, * commoda tamen etiam quaedam ex accidenti adferunt, & hac ratione diuinae prouidentiae argumentum luculentissimum praebent. Namque & conseruandae sanitati interdum inseruiunt; & ad ea, quae ratio vtilia & salutaria esse dictitat, hominem quandoque exstimulant; plurimum denique ad vitam socialem conferunt. Sine adfectibus enim homo si esset, nec poenis nec praemiis, adeoque nec legibus fere ipsis, locus esset, certe ratio non supereſſet, qua ad legum obseruantiam cogi homines atque compelli possent. ** Quod vero etiam sua incommoda grauissima habeant, & intimam humanae naturae corruptionem apertissime prodant, ex dicendis constabit.

* Dicetur hac de re ex instituto deinceps §. 41. *seqq.*

** Distinctius adfectuum commoda ab aliis ita enarrari solent, quod tum ad conseruationem, tum ad felicitatem hominis aliquid conferant. Ad conseruationem conferunt aliquid aut per se, aut per accidens. Per se aliquid eo conferunt, dum indicationes quaedam naturales sunt eorum, quae vitae animali conueniunt; dum vrgentes stimuli sunt, qui homines impellunt ad ea, quae conseruationi eius conducunt, suscipienda; & denique quod corpus eiusque membra ad eos componunt motus, qui rerum vtilium prosecutioni inseruiant. Per accidens ad hominis conseruationem aliquid conferunt, dum & ruendae sanitati quandoque inseruiunt. Vehementi namque spirituum agitatione in homine microcosmo idem praestare videntur, quod venti maiori in mundo. Quemadmodum enim hi aërem expurgant, ita illi sanguinem quasi ventilant, ne stagnans putrescat. Sed ad vniuersi quoque generis humani conseruationem conducere adfectus contendunt, dum ad eius propagationem homines impellunt. Porro ad felicitatem hominis eos facere autumant, dum animum disponunt ad expetendum, quae ratio dictitet esse vtilia. Vnde PLATO, adfectus *animi alas & quadrigas*, vocauerit. Hinc, etsi in consilium rerum agendarum admitti non debeant, ratione, non adfectu, eum in vsum data, consiliorum tamen executioni, interuenire eos posse atque debere. Quo sensu Peripatetici adfectus dixerint, *ardores animorum, cotesque virtutum.* Huc illud quoque LACTANTII pertinet, *lib. 6. diuin. institut. cap. 15. Adfectus, velut vbertas est naturalis. Ad quam cum verus cultor accesserit, statim cedentibus vitiis, fruges virtutis oriuntur. Deus itaque cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius istas animi commotiones, vt posses capere virtutem.* Denique & hoc addunt, ad exteriam omnium hominum facere felicitatem adfectus, dum ad societates ineundas eos extimulent, earundemque vincula existant. Haec similiaque ad ostendenda adfectuum commoda, vulgo adferri in medium solent; quae tamen cum grano quodam salis sunt accipienda. Primo namque non de omnibus, sed de quibusdam saltem

tem adfectibus, quae dicta sunt, admitti possunt. Quidam enim adfectus & conseruationi & felicitati tum singulorum hominum, tum humani generis, per se & e diametro aduersantur. Deinde, qui vtiles & saluares esse videntur, noxii subinde fiunt, si modum excedant. Porro, vt legitima ratione subigantur diriganturque adfectus, non est positum in hominis naturalis sibique relicti arbitrio, sed est diuinae gratiae opus. Ex adfectibus autem exorbitantibus longe maiora & frequentiora inter homines existunt damna. Destruunt sanitatem, accelerant mortem, turbant pacem & tranquillitatem priuatam & publicam, sunt litium, bellorum, tumultuum, variarumque calamitatum causſae, &c. Praecipue vero notandum, quod virtutes, quae ex adfectibus, praesertim in hominibus irregenitis, procedunt, non sint verae virtutes, sed splendida vitia, quae virtutum saltem speciem mentiuntur, vt ex dicendis constabit luculentius.

§. XVI.

Solent adfectus in *primitiuos & deriuatiuos* dispesci. De primitiuorum adfectuum numero, non vna eademque virorum doctorum est sententia. * Sed rem omnem accuratius pensitantes, agnoscent, duos saltem constitui posse adfectus primitiuos, *adpetitum* seu *amorem*, *& auersationem* seu *odium*. Idque inde patet, quia obiectum generale omnium adfectuum, aut *bonum* aliquod est, aut *malum*, *gratum*, aut *ingratum*. Si ergo in bonum aliquod feratur adpetitus, vocabitur *amor*, ** sin in malum, vt illud *auersetur* & a se remoueat, vocabitur *odium*. Idemque docet adfectuum omnium inductio. Quocunque enim nomine veniant, amorem in iis deprehendes vel odium, differentia aut ab obiecto peculiari, aut ex certa, quae accedit, relatione, aut ex gradu vehementiori, vel leniori, desumenda. Vnde & constat, deriuatiuos, quos vocant, adfectus, nihil aliud esse, quam certas amoris aut odii modificationes.

* Stoici quatuor principes adfectus statuebant, *laetitiam*, *tristitiam*, *desiderium* siue *cupiditatem*, *fugam* siue *abominationem*. vid. CICERO *lib.* 4. *quaestion. Tusculan.* BOETHIVS *lib.* 1. *consolat. philosoph. metr.* 7. add. LACTANTIVS *lib.* 6. *diuinar. institut. cap.* 15. AVGVSTINVS *lib.* 14. *de ciuit. Dei cap.* 3. EPICVRVS tres praecipuos adfectus statuit, *laetitiam*, *dolorem*, *cupiditatem*, qua de re in *syntagmate philosoph. epicuraeae*, legendus PETRVS GASSENDVS. Scholastici vndecim adfectus numerant, quorum sex in appetitu concupiscibili, quinque in irascibili reperiri, contendunt. In concupiscibili tres, qui pro obiecto bonum aliquod habeant, idque vel in se & absolute spectatum, vnde *amor*, vel vt absens, vnde *desiderium* siue *concupiscentia*, vel denique vt praesens, vnde *gaudium* siue *delectatio*: & tres, qui pro obiecto malum aliquod habeant, idque iterum vel absolute tale, vnde *odium*, vel vt absens consideratum, vnde *fuga* siue *auersatio rei*, aut denique quatenus praesens est, vnde *dolor* siue *tristitia*. In adpetitu, quem vocant, irascibili quinque collocant, tres ratione boni, vt *spem*, *audaciam*, *iram*, duos ratione mali, *desperationem* & *metum*. vid. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap.* 5. CONTARENVS de *tranquillitate humana lib.* 2. *cap.* 1. aliique. RENATVS CARTESIVS sex passiones primitiuas statuit, *admirationem*, *amorem*, *odium*, *cupiditatem laetitiam*, *moerorem*, de *passionibus*, *part.* 2. §. 69. Quas quidem ad tres adfectus restringit HENRICVS MORVS, *admirationem* scilicet *amorem* & *odium*, in *enchirid. ethic. pag.* 29. VINCENTIVS PLACCIVS duos adfectus principales constituit, *resolutionem* & *irresolutionem*, in *accessionibus ethic.* & quidem *physiol. cap.* 4. §. 12. Rectissime

ſine equidem WOLFGANGVS HEIDERVS pronuntiat, adfectus numerare velle, apteque disponere, rem eſſe laboris plurimi, & ſucceſſus incerti, *ſyſtem. philoſoph. moral. part.* 2. *pag.* 326. Nihil tamen obſtat, quo minus ad duos adfectus principes, *amorem & odium*, ceteri omnes reuocentur. Reliqui ſane, qui aut alios, aut plures adfectus primitiuos conſtituunt, eorum numerum ſine neceſſitate multiplicant, dum pro adfectibus habent paſſiones aut motus, qui tamen inter adfectus minime ſunt connumerandi, aut inter primitiuos referunt, qui inter deriuatiuos erant collocandi. Id quod facile exemplo adfectuum primitiuorum, quos CARTESIVS conſtituit, demonſtrari poteſt. Scholaſticorum enim commenta de numero & partitione adfectuum, indigna ſunt, quae refutentur. Admirationem ſcilicet perperam inter adfectus referri, cum aliunde, tum inde etiam patet, quod ad intellectum pertineat, adfectus autem proprie ſic dictos in voluntate ſedem habere. iam ſupra demonſtrauimus conſ. quae diximus in *element. philoſ. pract. part.* 1. *c.* 2. *ſect.* 2. §. 46. Reliquos CARTESII adfectus primitiuos, ad duos hosce, amorem & odium, reduci poſſe, iam probe intellexit HENRICVS MORVS *l. c.* Et laetitiam ſane ac triſtitiam inter adfectus deriuatiuos referendas eſſe, ex dicendis conſtabit. Cupiditas eſt extra controuerſiam amoris ſpecies, & ab obiecto, quod amamus, quoue potiri cupimus, ſpecialem denominationem ſortitur, vt exemplo adfectus auaritiae, voluptatis, &c. patet. Ideoque & ſupermaneum duximus, locum peculiarem inter adfectus, cupiditati, aſſignare. Duo itaque ſaltem relinquuntur adfectus principes & primitiui, *amor* & *odium*. Et haec ſententia rationibus etiam in theſi iam allatis vlterius confirmatur, quarum altera ab obiecto duplici omnium adfectuum, altera ab inductione, qua conſtet, adfectus deriuatiuos nihil aliud eſſe, quam certas amoris & odii modificationes, deſumpta eſt. add. ARNOLDI WESENFELDII *georg. animi & vitae part.* 2. *cap.* 1. §. 5. Ex theologis proxime ad noſtram ſententiam accedit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 4. §. 25. Dubium equidem hic oriri poſſet, quod cum amore odium, & vice verſa cum odio amor, ſemper coniunctus eſſe videatur. Ita namque eſt, dum gratam ſeu bonam rem amamus, non poſſumus non abſentiam eius odiſſe, & vice verſa. Vnde colligere aliquis poſſet, vnicum ſaltem eſſe adfectum principem. Enimuero, licet iſti motus coniuncti ſint, ſunt tamen diuerſi, mentemque aliter adficiunt, vnde ab eo, qui praeponderat, adfectus recte denominationem ſortitur. conf. *element. philoſoph. pract. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 2. §. 60.

** Vt eo rectius, quae dicuntur, intelligantur, quid *amoris* & *odii* nomine hic nobis veniat, paucis explicandum. Sumitur namque vox *amoris* primo pro habituali quadam propenſione ad aliquid amandum, prouti ſupra eam vocem accepimus. Deinde pro adfectu, cum actu eiusmodi motus in mente exiſtit, quo incitatur ad ſe cum obiecto aliquo bono vniendum. Denique in ſpecie pro amore libidinoſo ea vox accipitur, quae apud poetas, aliosque, frequens eſt ſignificatio. Prima & vltima ſignificatio hic in cenſum non veniunt, ſed media: at ita, vt in hac quoque ſignificatione abſtracte velut amor conſideretur, cum concrete ſpectatus nunquam ſit ſine aliqua determinatione aut modificatione, vnde & nomen ſpeciale adfectus cuiusdam deriuatiui ſortitur. Interim ſi ita generatim amor vt adfectus conſideretur, conueniunt ei, quae adfectibus omnibus ſunt communia: ſpeciatim tamen excitatur per repraeſentationem obiecti ſub ratione grati; vnde qui in mente oritur motus, tendit ad vnionem cum iſto obiecto, adeoque & amor *adfectus vnionis* vocari ſolet, hinc & motus ſanguinis expanſiuus ordinarie in eodem ſequitur. In odio, omnia contrario modo ſeſe habent. Repraeſentatio fit ſub ratione ingrati, vnde qui ſequitur motus mentis, eſt *motus ſeparationis*, quo obiectum fugimus, & nos velut ab eo remouere annitimur: ſanguisque ideo etiam plerumque a partibus corporis externis, ad cor retrahitur. Vnde quodnam inter amorem & odium intercedat diſcrimen, adparet.

§. XVII.

§. XVII.

Si ergo obiecta varia adfectuum ſpectes, magna hinc amoris odiique diuerſitas, plurimique adeo adfectus deriuatiui. Bonum namque, in quod fertur amor, vel *verum* eſt, vel *adparens*. * Adparens ſub ratione vel *decori*, vel *vtilis*, vel *iucundi* exhibetur: vnde adfectus *ambitionis*, *auaritiae*, *voluptatis*.

* Iſtam, quae ex obiecti diuerſitate oritur, adfectuum differentiam, pauci attingunt, cum tamen vel maxime vt ad eam attendamus, mereatur. Sed vt recte, quae dicta ſunt, intelligantur, obſeruandum, diſcrimen inter bonum verum & adparens, non ſemper tantum ab obiecto, ſed ſimul etiam a modo, quo homines circa obiectum illud verſantur, pendere. Quae ſua natura illicita ſunt, nec amari vlla ratione debent, ſemper ſunt bona apparentia: perniciem quippe adferunt, quamcunque etiam boni ſpeciem prae ſe ferant. Contra ſunt quaedam, quae ſi legitimo modo & ordine adpetantur, homini reuera profunt, cum noceant contra, ſi immoderate & cum exceſſu adpetantur. Et haec aut in verorum, aut adparentium bonorum claſſem referenda ſunt, pro diuerſo iſto, qui inter ea & adpetentem, intercedit reſpectu. Accurate haec ſi aeſtimes, emendatae voluntatis hominibus multa bona vera erunt, quae reliquis ſunt adparentia. Et in hos ſolos etiam eiusmodi adfectus cadunt, qui circa bonum honeſtum verſantur, adeoque innoxii ſunt, & minime vituperabiles. Cum vero eorum bonorum, quae legitima & honeſta ratione amantur, magna iterum ſit varietas, adfectua quoque varios & multiplices hinc iterum oriri neceſſe eſt: qui rurſus & in eo a ſe inuicem differunt, quod in quibusdam bonum illud honeſtum ſimul habere queat rationem aut iucundi, aut vtilis, aut decori. Licet enim bonum verum & honeſtum in ſe vnum ſit, diuerſo tamen reſpectu exhiberi & repraeſentari poteſt. Bonum autem adparens etſi varium ſit & multiplex, ad trea tamen claſſea omnia, quae hominea mouent, reuocari poſſunt, vt iam ſupra pluribus a nobia eſt demonſtratum. Quaedam enim decora ſeu honorifica, hoc eſt, ἐξοχὴν quandam prae aliia adferentia nobis videntur, quaedam vtilia, quaedam autem delectantia. Vnde vt tres propenſiones, ita etiam tres adfectus in hoc genere principales oriuntur, *ambitio*, *auaritia*, & *voluptatis cupiditas*. Cumque quodlibet ſingulorum iſtorum adfectuum obiectum in varias ſpecies iterum abeat, inſignem iterum adfectuum ſpecialium varietatem, inde oriri neceſſe eſt. Vt quae diximua eo rectiua intelligantur, exemplo *ambitionis*, ea declarabimus. Adfectum ambitionis, ab inclinatione ad ambitionem, ſedulo diſtinguendum eſſe, recte iam obſeruauit MALEBRANCHIVS de *inquir. verit. lib. 5. cap. 2. pag.* 14. Idemque agnoſcit STEPHANVS CHAVVIN. *in lexic. philoſoph. voc. ambitio*, vbi eam deſcribit per cupiditatem, ſiue eam animi paſſionem, quae honores ac dignitates, nimiopere, ac inordinate, adpetit. Accuratiua ſi hunc adfectum conſiderare velia, notandae primo eſſent cauſſae remotae, quas inter eminet temperamentum corporis choleticum, quanquam educatio, conſuetudo, conuerſatio, & aliae cauſſae morales, plurimum huc conferant. Cauſſa proxima eſt repraeſentatio obiecti ſub ea ratione, qua ἐξοχὴν & eminentiam quandam prae aliis, nobis tribuere queamus. Cuique ea quae eiusmodi ἐξοχὴν conciliant, vt imperium, honor, laus &c. ita comparata eſſe videantur, vt intellectu ſaltem percipi, non imaginatione repraeſentari queant, dubium equidem circa repraeſentationis modum ſuboriri poſſet. Quod tamen ſtatim euaneſcet, ſi cogitemus, externa imperii, honoris, dignitatis, laudis, ſigna, imaginatione facile exhiberi poſſe, quibus etiam vel maxime homines ambitionis oeſtro percitoa delectari, conſtat. Quae quidem ſigna, vt & ipſa obiecta ambitionis, vti varia admodum ſunt, ita non vna eademque ratione apud omnes ambitionia ſe exerete adfectum, palam eſt. Ex repraeſentatione obiecti, quodcunque demum illud ſit, certa mentis oritur commotio, praeuium habena ſenſum aliquem gratum, quem reipſa percipere rectius, quam verbis exprimere licet, qui tamen a ſenſu, quem alii adfectus efficiunt, maximopere differt. Tandem & certus ſanguinia ac ſpiri-

tuum animalium hinc ſequitur, motus, quem dererminare difficile eſt. Interim ambitionis ſigna in corpore, praeſertim vultu conſpiciuntur, dum magno ſupercilio contemnere alios videntur, qui hocce adfectu aguntur in transuorſum. Haec ſpecimis loco ſumo, vt intelligatur, quo pacto in reliquorum adfectuum natura & indole inueſtiganda, ſit procedendum.

§. XVIII.

Porro obiectum amoris, tum alios homines, tum res reliquas amorem concitare aptas, ſub ſe complectitur. Aliorum hominum, cum diuerſus ad nos reſpectus ſit, amor inde vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, dicitur. * Beneuolentiae quidem, ſi inferioris conditionis ſit, quem amamus, amicitiae, ſi aequalis ſit, & denique deuotionis, ſi ſit ſuperior. De odio id pariter intelligendum, quod de amore diximus.

* Diuerſas hasce amoris, pro adfectu ſumpti, ſpecies conſtituit RENATVS CARTESIVS de *paſſionibus part.* 2. §. 83. quem plerique ex hac ſchola ſequuntur. Diſplicet tamen haec amoris partitio ARNOLDO WESENFELDIO, primo, quod beneuolentia tantum effectus amoris ſit, qui per omnes eius ſpecies ſe diffundat; deinde quod aequalitas exiſtimationis, neutiquam faciat amicitiam; denique, quod exiſtimatio iſta, qua aliquem pluris facimus, admirationis ſoboles ſit, nec cum natura amoris connecti poſſit: in *georgic. animi & vitae, part.* 2. *cap.* 9. §. 4. & 5. Haec vero me nondum commouent, vt eam prorſus reiiciendam eſſe ſententiam, exiſtimem. Beneuolentiae enim vox diuerſimode accipitur, & praeter propenſionem ad benefaciendum iis, quos amamus, quae pro effectu omnis amoris cenſeri poteſt, etiam aliquid amori ſuperiorum erga inferiores proprium, ſignificat, quamuis & plerumque ſuperiores tantum inferioribus benefacere queant. Quod aequalitas exiſtimationis non ſemper ad amicitiam requiratur, concedo. Quia tamen ordinarie amicitia eſt aequalium, nihilobſtat, quo minus amor aequalium, dicatur amor amicitiae. Cum vero negat auctor, exiſtimationem cum natura amoris connecti poſſe, quid ſibi velit, non ſatis capio. Quod enim exiſtimatio, ſeu iudicium de iis, quos amamus, modificationem quandam amoris efficiat, ipſa experientia docet. Nec conceſſerim, exiſtimationem eſſe filiam admirationis. Ceterum haec amoris pro adfectu ſumti partitio, facile conciliari poteſt cum diuiſione amoris ſumti pro propenſione habituali, cuius ſupra *ſect.* 4 §. 116. mentionem iniecimus. Adfectus enim propenſionibus quodammodo reſpondent: cum, ſi propenſiones in actum erumpant, adfectus inde oriantur. Nimirum, amor concupiſcentiae reſpondebit quodammodo amori rerum, vt amor complacentiae quadantenus amori perſonarum, quanquam & hae amore concupiſcentiae amari poſſint, vti ſupra dictum. Interim ſi tantum ad perſonas amor complacentiae referatur, pro diuerſo reſpectu, qui inter nos & eos quos amamus intercedit, erit vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, qui & obedientiae, dici poteſt. Supra equidem amoris amicitiae, & deuotionis ſeu obedientiae, tantum mentionem fecimus; ſed ratio eſt, quia ibi ſpeciatim de amore Dei ſermo erat, quem licuti neutiquam tanquam inferiorem homines vnquam ſpectare poſſunt, ita amor beneuolentiae ex parte hominis, ibi locum inuenire non poterat.

§. XIX.

Quod ſi ad amorem aut odium, accedat iudicium, de facilitate vel difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum imminens remouendi, oritur inde *ſpes*, *metus*, *laetitia* & *triſtitia*. Cum enim bonum, quod amamus, nos facile obtinere poſſe credimus, amor iſte voca-

vocatur *ſpes*, * quod ſi poſſeſſio eius iam immineat, aut poſſeſſionis continuatio, *laetitia* dicitur. Aut enim inter adfectus non eſt referenda, aut haec illi adſignanda eſt notio. ** Spei *metus* *** opponitur, ſi difficultas quaedam aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, ſe exerat; quod ſi nulla adſit ratio aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, aut *deſperatio*, **** inde oritur, violenta media eluctandi quaerens, aut *triſtitia*. * Atque in hiſce, vt eminentior gradus metus conſpicitur, ita ex eminentiori gradu ſpei, *fiducia* oritur, atque *ſecuritas*. ** Si laetitia cum vehementiori motu ſit coniuncta, cauſſa eius inopinato nobis allata, *conſternatio*, gignitur, *** *terror* autem & *trepidatio*, ſi idem in triſtitia contingat.

* Recentiores quidam docent, ſpem eſſe adfectum mixtum ex laetitia & cupiditate. conf. PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 7. §. 6.* Sed perperam. Concedunt enim, ſpem verſari circa bonum futurum: fatentur quoque, laetitiam occupari circa bonum praeſens. Qui ergo laetitia poteſt ſpem progignere? Praeterea, cur cupiditati locum inter adfectus primitiuos non concedamus, iam ſupra diximus. Ceterum cum ſpes praecipue ab opinione pendeat, quam de facilitate bonum aliquod impetrandi ſouemus, & vero quo minus homines iudicio pollent, eo facilius ſibi perſuadeant, ſe bonum aliquod, quod concupiſcunt, obtinere poſſe, ratio inde patet, cur iuuenes, foeminae, hominesque temperamento ſanguineo praediti, ad ſpem facili negotio animo concipiendam, prae reliquis proni ſint. Non enim eo pollent iudicio, vt difficultates omnes, quae obſtant, perſpicere valeant: hinc multa facillime impetrari poſſe credunt, quae tamen difficulter obtinentur. Quae cauſſae ſpei ſint, tum proxima, tum remota, quiue effectus, ex dictis fere colligi poteſt: quae & ſi probe obſeruentur, reliqua, quae paſſim circa hunc adfectum occurrunt phaenomena, explicare haud difficile fuerit.

** Supra enim obſeruauimus, omnem adfectum proprie ſic dictum, tendere in bonum aliquod aut malum futurum. Et ſane cum bonum aut malum praeſens eſt, tendentia ad bonum, & fuga a malo locum non habet, adeoque nulla eſt animi commotio, ſeu adfectus, ſed potius quies quaedam. Si ergo laetitiam, vt vulgo fit, definieris per adfectum, qui verſatur circa bonum aliquod praeſens, perperam laetitiam inter adfectus referes. Ex bono praeſenti voluptatem quandam homines capere, verum eſt: haec autem voluptas, cum maxima animi tranquillitate ſubinde coniuncta, non eſt adfectus. Quodſi igitur laetitia inter adfectus referenda fuerit, tum vti dictum, pro obiecto habebit aut bonum aliquod iamiam imminens, aut eius, cuius iam adepti poſſeſſionem ſumus, continuationem. Et haec ni fallor notio, cum ea, quam plerique homines huic adfectui tribuunt, quam optime conueniet. Nolo tamen & illis refragari, qui laetitiam ex adfectuum numero excludunt. ARNOLDVS WESENFELDIVS, laetitiam pariter ac triſtitiam non voluntatis, ſed intellectus paſſiones eſſe contendit, in *georg. animi & vitae part 2. cap. 17. §. 4. & 5.* Sed ſi laetitia ad intellectum ſaltem, non ad voluntatem pertinet, omnino adfectibus non erit annumeranda. Contra experientiam praeterea & cuiuuis ſenſum eſt, laetitiae & triſtitiae in intellectu aſſignare ſedem, adeoque nec refutatione indiget. Quodſi ea, qua diximus, ratione, laetitiam concipiamus, hoc ſaltem ſupererit dubium, an & qua ratione a *ſpe*, item a *fiducia*, differat? Ad quod reſpondemus, a ſpe differre laetitiam, propinquitate obiecti. Si enim obiectum longinquum eſt & remotum, vocatur adfectus, qui circa illud verſatur, *ſpes*, ſin proxime imminens, aut continuandum, *laetitia*. Vnde gradu ſaltem differre ſpem & laetitiam concludimus: in ceteris conuenire, adeoque & quae de ſpe dicta, ſuo modo in laetitiam quadrabunt. Fiducia autem, a ſpe pariter ac laetitia, differt quoad gradum iudicii de facilitate aut difficultate bonum

bonum aliquod impetrandi. Quodſi enim certi velut ſimus, nos bonum aliquod eſſi poſt longum demum temporis interuallum, obtinendum, impetraturos, tum *fiducia* vocatur, quae absque illa certitudine, *ſpes* vocari ſolebat. Sed de fiducia deinceps. Stoici, vt hoc vnicum adhuc addamus, diſtinguere ſolebant, inter gaudium & laetitiam, dicentes, ſapientem ſemper in *gaudio eſſe*, eundem autem minime *laetari*. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſoph. Stoic. lib. 3. diſſert. 5. pag. 16. ſeqq.* Quo ipſo haud dubio innuere volebant, laetitiae adfectum aliter ſe habere apud ſapientes, aliter apud ſtultos. Non prorſus male, vt ex dicendis conſtabit. At vocum iſtarum diſtinctione, more ſuo, nimis acuti fuiſſe videntur.

*** Perperam vulgo dicunt, *metum* eſſe compoſitum ex triſtitia & fuga. Eſt enim aeque ac triſtitia, ſi modo haec pro adfectu habenda, modificatio quaedam odii, dum metus circa malum aliquod imminens, aut boni imminentem abſentiam verſatur, & difficultas inſuper quaedam aut malum imminens euitandi, aut bonum obtinendi, ſeſe offert. Omnes itaque homines, qui difficultates magnas in bono obtinendo, aut malo amoliendo ſibi deprehendere videntur, ſiue ex temperamenti hoc fiat conditione, ſiue ex iudicio quodam per experientiam informato, de difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum euitandi, ſiue denique ex conſcientia imbecillitatis, meticuloſi ſunt. Vnde cur melancholici, ſenes, aliique huic adfectui maxime obnoxii ſint, patet. Sed iudicii etiam imbecillitas huc aliquid confert, dum homines eiusmodi media euadendi, aut aliquid obtinendi, non facile perſpiciunt. De obiecto metus, quod profecto multiplex eſſe poteſt, adeoque de cauſſa eius proxima, non neceſſe eſt, vt dicamus. Haec quilibet coniiciendo facile aſſequitur. Effectus, ſi paulo vehementior fuerit adfectus, admodum ſunt notabiles, pallor vultus, membrorum tremor, pedum ad fugam diſpoſitio, & alia, ratione corporis: in mente, periculi exaggeratio, ſuſpicio, ad ſuperſtitionem procliuitas, & alia eiusdem commatis.

**** *Deſperationis* vox dupliciter ſumitur. Primo namque ſpei ſaltem abſentiam, ſeu negationem denotat, & ita inter adfectus non eſt referenda. Deinde extremum gradum metus denotat: & ita inter adfectus omnino locum promeretur, ſed tum facillime in iram aut furorem degenerat. Id enim in adfectibus vehementioribus haud infrequens eſt, vt tranſitus quidam fiat ab vno adfectu in alterum. Sic amorem ſummum, ſubito in ſummum odium tranſire, videas. Pari ratione a deſperatione ad iram datur tranſitus: vnde deſperabundi, audaciſſimi quandoque ſunt mortalium. Fluxitque inde illa ciuilis prudentiae regula, cum hoſte deſperabundo pugnare, rem eſſe ancipitem, & periculi pleniſſimam.

* Quid de *triſtitia* ſentiamus, iam ex iis, quae de laetitia diximus, intelligere licet. Si enim pro ſenſu doloris vox iſta ſumitur, quem praeſente malo percipimus, inter adfectus non erit referenda. Quod ſi inter eos locum occupare debet, neceſſe eſt, vt hac voce eminentior gradus metus denotetur, qui oritur, dum malum iamiam imminet. Ideoque quae de obiecto, cauſſis, effectibus, metus, dici ſolent, ſuo modo etiam locum habent in adfectu triſtitiae. Obiecti diuerſitas, motusque, qui in triſtitia obſeruatur, efficiunt, vt laudabilis alia, alia vituperabilis ſit, qua de re deinceps.

** Si modo & *fiducia* inter adfectus referenda. Sed tolli, ni fallor, dubium poteſt, ſi obſeruemus, diuerſimode vocem *fiduciae*, accipi. Si enim pro quadam animi acquieſcentia, in alterius praeſertim potentia, aut voluntate nos iuuandi, accipiatur, locum inter adfectus non obtinebit. Nulla enim tum mentis eſt commotio, ſed potius quies & tranquillitas. Quod ſi vero pro eminentiori gradu ſpei ſumitur, nihil obſtabit, quo minus inter adfectus referatur. Quo pacto vero a laetitia, quam itidem a ſpe gradu differre diximus, diſtinguatur fiducia, iam explicauimus, cum de laetitia verba faceremus.

*** Non ſatis equidem apta videtur vox *conſternatio*, ad adfectum laetitiae vehementiorem,

tiorem, ex casu inopinato nobis oblato, ortum, exprimendum: non tamen commodior occurrit. Eiusmodi autem adfectum dari, res ipsa docet, cum praeter opinionem spes ingens aliquod bonum consequendi nobis afferri queat. Sed tamen ab adfectu isto, consternatio, quae ex obiecto praesenti oritur, & in mera passione animi consistit, discernenda. Idemque de *terrore* obseruandum, qui per se non est adfectus, sed mera passio: cum metu tamen coniunctus, nonnum producere adfectum videtur. Huc referendus videtur panicus ille terror, de quo subinde historici. HIRTIVS PANSA: *terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat*; *de bello Alexandrino, cap.* 18. *n.* 2.

§. XX.

Licet autem omnium adfectuum haec sit indoles, vt in corpore certa illorum signa compareant, vti supra dictum, ita laetitiae tristitiaeque adfectus hoc peculiare habet, vt illam quandoque *risus*, hanc vero comitentur *lachrymae*. * Dum enim in adfectu laetitiae spiritus animales magna copia partim ad vultum, partim ad pectus & diaphragma se conferunt, per musculorum in vultu & pectore contractionem, certus exprimitur sonus, qui *risus* nomine venit. Sic &, cum vapores, qui ex cerebro, per oculos transeunt, spiritibus animalibus in adfectu tristitiae inde recedentibus, condensantur, *lachrymae* inde oriuntur. ** Atque sapientissime haec ita Deus constituit, vt alii etiam homines hac ratione ad similes adfectus concitarentur, quod ad socialitatem colendam, mutuumque amorem conseruandum, augendum, fouendum, plurimum conferre poterat.

* *Risum* esse laetitiae effectum constat inter omnes. Ideoque & EPICTETVS risum describit, quod sit *laetantis animi ἐκφύσημα, ebullitio quaedam, enchirid. cap.* 43. Eandem ob causam, etiam laetitia spiritualis in scriptura sacra, aliquando per risum exprimitur, *Psalm.* LII, 8. CXXVI, 1. 2. *Luc.* VI, 21. Obstare equidem videtur, quod aliquando laetitia perfusi sint homines, nec tamen rideant: & rursus, quod rideant, cum tamen nullas videntur habere causas laetandi. Sed quod ad primum attinet, distinguendi sunt laetitiae gradus. Non enim in quolibet gradu laetitiae, huncce effectum accedere, lubens concesserо. Nec negauerim,, alias intercedere causas posse, cur non eodem apud omnes modo hic se effectus prodat. Maioris momenti videtur alterum, quod rideant saepius homines, cum tamen nullas laetandi habere videantur causas. Sed vero, si accuratius rem expendamus, & verus modo, non fictus risus sit, laetitiam quandam semper subesse deprehendemus, etsi prima fronte id non adpareat. Rident scilicet interdum homines ob lapsus aliorum, etiam eorum, quibus ceteroquin non male cupiunt. Sed intima hic cordis humani & profundissima corruptio, vel maxime conspicitur. Aliorum enim lapsus ita plerumque mortales confiderant, vt se hac in re meliores esse concludant, vnde tacitum aliquod gaudium, & hinc risus. Si vero infinitam iudiciorum varietatem consideremus, mirum non est, ridiculum vni videri, quod aliis eiusmodi non videtur. Digna sunt, vt expendantur, quae hac de re tradidit BELLEGARDIVS, in libro Gallicano idiomate scripto: *de eo, quod ridiculum est.* Quod si natura risus recte expendatur, etiam quae de moralitate eius disputantur, facile diiudicari possunt. Cum risus effectus naturalis gaudii sit, impedire cum, aut cohibere, homines nequeunt, si in eo adfectu sint constituti. Quale autem gaudium, talis est risus. Vt ergo gaudium in re illicita, turpi, vana, illicitum, ita & risus: & vt itidem gaudium, si in re licita etiam modum excedat, vituperabile censetur, pari ratione de risu censendum. Sed de adfectuum moralitate deinceps. De illicito &

indecoro risu, conf. *Prouerb.* x, 23. xiv, 13. *Kobeleth.* ii, 2. vii, 7. Quid vero de illis censendum sit, qui data opera id agunt, vt risum moueant, eleganter exponit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib.* 2. *paedagogi cap.* 5. *pag.* 166. Digna sunt verba eius quaedam, quae hic legantur, sed breuitatis caussa, latino saltem sermone: *rerum autem ridicularum, vel ridendarum potius actionum, imitatores, exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia, a cogitatione & moribus emanent, fieri non potest, vt verba aliqua emittantur ridicula, quae non procedant a moribus ridiculis. Illud enim: non est arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala, quae facit fructus bonos, hic quoque adplicandum. Sermo enim fructus est cogitationis. Si ergo qui risum mouent, sunt exterminandi a nostra republica, longe abfit, vt nobis permittamus, risum mouere. Absurdum enim est, quorum auditores esse probibitum est, eorum esse imitatores. Multo autem est absurdius, studere vt ipse sis ridiculus, hoc est, probris incessendus & irridendus. Si enim nemo ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram, iure pessi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam: multo autem magis est cauendum, ne in verbis esse & videri ridiculi velimus, id quod est omnium, quae sunt in homine, longe pretiosissimum, nempe sermonem ac rationem, ludibrio habentes, &c.* Prolixe de risu, sed more suo, vt multa sine ordine congerat, disserit GISBERTVS VOETIVS, in *ascetici cap.* 6. *pag.* 248. *seqq.*

** Dum *lachrymas* tristitiae effectus dicimus, recte & hoc, & cum grano salis, est accipiendum. Vt enim adfectus tristitiae admodum variat, ita non in omni tristitia, nec apud omnes, qui hoc adfectu laborant, lachrymae statim conspiciuntur. Plerumque enim si cum amore quodam coniuncta sit tristitia, hic effectus sequitur. Ad lachrymas itaque homines voluptuosi, molles, item pueri, feminae, prae reliquis procliues sunt, ob temperamentum sanguineum, aut sanguineo proximum, ideo & vaporum copia abundantes, & ad adfectus eiusmodi facile commouendi. Quod commiseratio lachrymas exprimat, mirum non est: namque in hoc adfectu concurrit cum amore quodam, tristitia. Pudorem & indignationem itidem quandoque lachrymae comitantur, sed hic quoque tristitia quaedam subest. Sunt, qui amoris & gaudii lachrymas addunt. Quod nostrae aduersari sententiae videtur, qui lachrymas tristitiae effectus diximus. At non temere id contingere puto, nisi cum amore & laetitia species quaedam tristitiae concurrat, quod contingere facile potest. Exemplo esse possunt lachrymae Iacobi & Esaui, *Gen.* xxxiii, 4. Iosephi fratribus se aperientis, *cap.* xlv, 2. & patrem Iacobum complectentis, *cap.* xlvi, 29. Negari etiam non potest, ob dolores, absque adfectu spectatos, apud homines praesertim effeminatos, oriri facile lachrymas. Vt autem naturalium, ita & spiritualium quorundam adfectuum, haec est ratio, vt lachrymae eos sequantur. Praesertim resipiscentium hominum, & ob peccata admissa dolore & tristitia perfusorum, frequenter in scriptura sacra commemorantur lachrymae. Exemplum praebent Israelitae, *Iud.* ii, 4. Petrus, *Luc.* xxii, 62. femina peccatrix, *Luc.* vii, 38. conf. & *Es.* xxii. 4. 12. *Ioel.* ii, 12. 13. *Zach.* xii, 10. 11. Neque in dolore modo ob peccata, sed in aliis adfectibus spiritualibus, in quibus tristitia quaedam subest, aut cum amore concurrit, lachrymae locum habent, vt exempla docent. Quemadmodum vero lachrymae in naturalibus adfectibus de veritate adfectus, testantur: cum non aeque in hominum potestate positum sit eiicere lachrymas, ac vultum componere ad tristitiam, quod illi etiam facere possunt, qui omnium minime tristes sunt: ita haud infrequens est in spiritualibus, pro adfectus veritate inde ducere argumentum. Qua in re tamen saepius homines falluntur turpissime. Fieri enim potest, vt, cum quis de rebus sacris cogitat, ex caussis mere naturalibus, praesertim si per temperamenti conditionem, aliasque rationes, ad eas pronus sit, in lachrymas soluatur. Et experientia docet, homines improbos, qui nunquam in animum induxerunt, serio resipiscere, aliquando, cum ob peccata admoniti sunt, a lachrymis sibi temperare non potuisse. Quo si itaque hinc aut ipsi, aut alii, qui forte salutis eorum curam gerere debent, concludant, poenitentiam non posse

poſſe non eſſe ſeriam, quia cum *lachrymis peccata confeſſi ſint, longiſſime a veritate aberrabunt. Namque euentu ſubinde conſtitit, ea ipſa hora, aut die, ad ea illos rediiſſe peccata, quae cum lachrymis deteſtari viſi ſunt. Fallaciam itaque iſtam naturae ſerio euitemus, neceſſe eſt. Rurſus ex defectu lachrymarum non eſt, vt inferamus defectum triſtitiae ſpiritualis, ſimiliumque adfectuum. Namque difficiles adeo per naturae conditionem nonnulli ad lachrymas ſunt, vt ſummis maximisque calamitatibus, ad eas moueri nequeant. Vnde & triſtitia ſumma ſimilibusque adfectibus conturbari poſſunt, etſi nullae ſequantur lachrymae. Abſonum ita eſſet, certas lachrymandi leges hominibus praeſcribere, aut inter officia illorum lachrymas ponere, quae in hominis non poſitae ſunt poteſtate. Diiudicanda hinc, quae prolixe, more ſuo de lachrymis habet GISBERTVS VOETIVS, in *aſceticis cap. 4. p. 222. ſeqq.*

§. XXI.

Alii rurſus oriuntur adfectus, ſi cum amore, odioue coniuncta ſit ſeria voluntas, vtendi mediis, quibus aut bonum aliquod conſequi, aut malum imminens propulſare queamus. Quod ſi ad media, quibus bonum aliquod conſequi queamus, vſurpanda, vehementiori animi motu concitemur, *audacia* * vocatur, atque *animoſitas*, ſin languidiori, aut omnino nullo, *puſillanimitas*. ** Quod ſi aliorum, quibus concedere quidquam parum honorificum exiſtimamus, nos commoueant excitentue exempla, *aemulatio* *** dicitur. Si ad malum imminens propulſandum, motu aliquo, ſed languidiori, feramur, *indignatio*, ſin concitatiori, *ira* **** vocatur, quae prout cito tranſit, aut firmius animo inſidet, aut *excandeſcentiae*, aut *amaritudinis* nomine venit, & ſi ſummus gradus acceſſerit, velut in *furorem* quendam degenerat; eademque ſi circa res ſacras verſetur, *zeli* * quandoque nomine venit.

* Non deſunt, qui *audaciam* pro ſpecie quadam ſpei venditant, & nihil aliud, quam *ſpem actuoſam*, eſſe dicunt. vid. ARNOLDVS WESENFELDIVS in *georg. vitae & anim. part. 2. cap. 19. §. 9.* Quorum ſententiae noſtra non adeo repugnat, modo addatur, quod audacia niſum & conatum aliquem, bonum aliquod non tantum impetrandi, ſed & difficultates obſtantes ſuperandi, connotet. Hinc & audacia ſupponit fiduciam quandam virium, ad bonum impetrandum & difficultates ſuperandas, neceſſariarum. Obiectum ergo etiam audaciae non eſt malum aliquod, vt ſcholaſtici perperam ſibi perſuadent, ſed bonum. Quando enim circa malum verſari videtur, eius abſentiam intendit, ea quidem ratione, vt animi perceptio, quae ex boni cuiusdam repraeſentatione oritur, hic omnino praeponderet. Quod argumento euidentiſſimo eſt, iis adfectibus, qui ex boni repraeſentatione oriuntur, audaciam annumerandam eſſe. Hinc rationem intelligere licet, cur cholerici, & qui omnium minime metui obnoxii ſunt, ad audaciam proni ſint, & quae reliqua ſunt de cauſſis huius adfectus, remotis & proxima, iteni de obiecto & effectibus, obſeruanda. Singulares etiam tum in mente, tum in corpore eius ſe oſtendere effectus, & ex ipſo vultu relucere, experientia quemuis condocere poteſt. Sumitur plerumque in malam partem audacia, ſolentque exceſſum fortitudinis per eam libelli ethici vulgares deſcribere. Sed perperam. Namque & hunc adfectum, ſi legitima ratione, dirigatur, bonum eſſe poſſe, ex dictis conſtat, conf. 2. *Cor.* XI, 21. Vlterius hoc ex ſequentibus innoteſcet.

** Si *puſillanimitas*, tantum defectum, aut ſpei, aut audaciae denotet, inter adfectus locum non promerebitur. Omnis enim adfectus conſiſtit in motu quodam. At ſi

languidiorem gradum audaciae, locum hic inuenſet. Solet tamen & interdum metus aliquis, puſillanimitatis nomine venire.

*** Refertur a nonnullis ad adfectum audaciae, *aemulatio*. Non prorſus male, modo obſeruetur, in quibus inter ſe aut conueniant, aut discrepent. Conueniunt in cauſſa remota, cum cholerici praecipue & ad audaciam, & ad aemulationem, proni ſint. Aemulatio enim eſt filia ambitionis. Sed caute ab aemulatione diſcernenda eſt inuidia, quae ab ea toto coelo differt, licet haud raro hi adfectus inter ſe confundantur. Conueniunt & in eo, quod vtrobique adſit niſus aliquis & efficax voluntas adhibendi media, quibus bonum propoſitum obtineri queat. Sed in eo differunt, quod, cum audacia latius ſe diffundat, aemulatio ſpeciatim pro obiecto habeat ἐξοχὴν quandam & praerogatiuam, quam prae aliis, quibus dignioren quis & praeſtantiorem ſe credit, obtinere cupit. Vnde euidentiſſime ſequitur, aemulationem pro fundamento habere ambitionem. Sed ratio quoque inde patet, cur aemulatio aequalitatem quandam & ſimilitudinem aemulantium ſupponat. In magna enim inaequalitate aut diſſimilitudine, nulla ſpes adeſſe poteſt ἐξοχὴν quandam prae aliis obtinendi, vnde conatus eiusmodi vanus, ſtultus & irritus foret. Quae ipſius commotionis in hoc adfectu ſit ratio, quiue eum non poſſint non ſequi effectus, facile, ſi quae audaciae & ambitionis ſit ratio, expendamus, intelligitur. De moralitate eius, deinceps ex inſtituto quaedam monebuntur.

**** Sunt, qui putant, *iram* eſſe adfectum maxime compoſitum. Concurrere enim hic odium, triſtitiam, & cupiditatem depellendi mala. Sed illis ſuffragari nequeo. Triſtitia enim eſt ſpecies odii, adeoque diuerſi inde conſtitui nequeunt adfectus. Cupiditas depellendi malum, itidem non eſt diuerſus adfectus, ſed potius ipſam iram abſoluit, ita, vt recte mea opinione dicatur, iram eſſe ſpeciem triſtitiae, quatenus haec ſimul malum imminens depellere annititur. Hinc vero etiam patet, quo pacto *ira* differat ab *audacia*, qui ceteroquin inter ſe conuenire videntur adfectus. *Audacia* enim eſt ſpecies amoris, *ira* autem triſtitiae vel odii. In illa eſt cupiditas & niſus adhibendi media, ſed ad obtinendum praecipue bonum; in hac ad propulſandum malum. Sed irae quoque non vna eademque apud omnes eſt ratio. Cum enim omnes quidem homines, ſtudio naturali ſe conſernandi ducti, proni ſint ad mala imminentia propulſanda, non vno tamen eodemque omnes id faciunt modo. Vnde irae diuerſitas. Nonnulli citiſſime, & efficaciter ad iram mouentur, ſed, ſi hoſtis ſe ſubmittat, acquieſcunt, & ad veniam dandam proni ſunt, animi parum generoſi eſſe, exiſtimantes, iram ſeruare erga illos, qui nocere amplius aut nequeunt, aut nolunt. Et haecce ira hominum cholerico temperamento praeditorum propria eſt. Alii cito ad iram concitantur, ſed parum efficaciter, intercedente plerumque metu. Sanguineorum id eſt, & hominum voluptati deditorum, qui ad reconciliationem, etſi ſatisfactionem non accepetint, proni ſunt. Et ea quidem irae ſpecies, quae cito tranſit, nec firmiter animo inſidet, *excandeſcentia* vocari ſolet. Sunt rurſus alii, qui paulo tardius iram concipiunt, ſed ſemel conceptam animo aegerrime dimittunt. Ad extrema iſti tendunt: condonare delicta, aut illis, qui ſe laeſerunt, veniam impertire neſciunt; ſaeuiunt in hoſtes & furorem emittunt, etſi longum temporis interceſſerit ſpatium, hoſtisque amplius laedere nec velit, nec queat. Id illis fere proprium, qui ex melancholico multum trahunt temperamento: ſoletque ea irae ſpecies *amaritudo* vocari. Peſſimam hanc eſſe irae ſpeciem, fatentur omnes: priores adeo nonnulli excuſant, vt parum abſit, quin laudent, ſaltem iram, quae cito transeat, in vitos probos & honeſtos cadere, profiteri non erubeſcant. Qua in re quam turpiter fallantur, ex infra dicendis patebit. Alia eſt irae differentia, quae ex graduum diuerſitate petitur. Infimus enim irae gradus, *indignatio*, ſupremus, *furor* dici ſolet. Sed haec ſatis nota ſunt. Quae vero de cauſſa irae, tum proxima, tum remota, de ipſa irae commotione, eiusque effectibus dici poſſent, ex dictis iam quodammodo intelliguntur.

* Vtcunque enim *zelum* conſideraueris, nihil aliud tandem erit, quam ſpecies irae, quae ex obiecto peculiari, peculiarem quoque accipit denominationem. Doctoribus praecipue proprius cenſetur hic adfectus, qui ob errores pernicioſos eccleſiam deuaſtantes,

ſtantes, prauosque mores auditorum, & alia mala eccleſiae incumbentia, zelo corripiuntur, hoc eſt, ad mala iſta remouenda acriter incitantur, quod irae proprium eſt. conf. 2 *Corinth.* XI, 2. *Galat.* IV, 17. Nec obſtat, quod ex amore oriri vulgo zelus dicatur, & plerumque zelo amor obtendatur. Vt enim poſterius ſaepius per hypocriſin fit, ita, ſi prius contingit, amor equidem zelum acuit, etſi proprie loquendo zelus non ſit amor. Sed haec omnia, vt & quando licitus, quando illicitus zelus ſit, ex dicendis ſuo loco, luculentius conſtabunt.

§. XXII.

In iis, quos hactenus commemorauimus, adfectibus, bonum malumue, amorem aut odium excitare aptum, *immediate* nos tangit. Iam, contingere etiam poteſt, vt *mediate* ad nos pertineat, intercedentibus ſcilicet aliis hominibus, quibus, aut bene, aut male cupimus. Si enim illis, quibus bene, ſaltem non male, cupimus, aliquid mali aut incommodi obueniat, enaſcitur inde *commiſeratio*, * quae nihil aliud eſt, quam odium mali, quod homini, cui bene cupimus, accidit. Ad commiſerationem accedere facile etiam ira poteſt, ſi malum illud illi ab aliis hominibus, inferatur, idque iniuſte fieri credamus. Quod ſi illis, quibus bene cupimus, aliquid boni accidat, oritur inde ſpecies laetitiae, qua huius boni continuationem exoptamus, quam nonnulli *congratulationem* ** vocant. Cum bonum, quod, vt aliis obtingat, optamus, nondum adſit, *fauor* adpellitatur, *** vt *gratitudo* dicitur, quando cauſſa peculiaris, cur haec optemus, accedit, e. g. ſi magna ab iis in nos ſint profecta beneficia. Si vero alicui, cui male, ſaltem non adeo bene, cupimus, aliquid mali accidat, *irriſio* * inde originem habet, quemadmodum *inuidia* ** oritur, ſi bono quodam, quo eum carere vellemus, potiatur.

* Concurrit itaque in *commiſeratione* odium mali, ſeu triſtitia, & amor: odium mali, ſeu incommodi, quod aliis incumbit, & amor eorum, quibus hoc incumbit. Interim amor praeponderat, vnde ex eo hicce recte deriuatur adfectus, & coniunctus eſt cum niſu quodam adflictum adiuuandi, licet efficacius in quibusdam, in aliis minus efficaciter. Haec ſi recte ponderentur, patebit, cur plerumque feminae, hominesque voluptati dediti, aut ſanguineo temperamento praediti, ad commiſerationem proniores ſint, aliis; cur facilius propinqui, cognati, amici, ad commiſerationem nos moueant, quam peregrini & hoſtes, quanquam & hi quandoque; quod in homines improbos etiam & ab omni pietate alienos hic adfectus cadat, vnde, qui eum cum commiſeratione regenitorum ſpirituali confundunt, indeque praepoſtere regenerationis documentum capiunt, iterum fallunturque turpiter.

** Ita quidem recentiores quidam, qui *congratulationem* inter adfectus referunt. vid. PHILARETVS *ethic part.* I. *cap.* 7. §. 7. Sed ea demum conditione id recte fiet, qua laetitiam inter adfectus referri poſſe, ſupra diximus. Raro forte etiam continget, vt bona aliorum tam vehementer alios moueant, vt eiusmodi animi commotio, quae ad adfectum requiritur, inde oriatur.

*** *Fauor* itaque & *gratitudo* ad adfectum ſpei proxime accedent. Vtrobique enim pro obiecto bonum aliquod futurum eſt: hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſpe bonum illud

immediate nosmet ipsos rangat in fauore & gratitudine mediste, per alios. Aut itaque hac ratione inter adfectus referendi sunt, aut ex eorum numero plane excludendi. Saepissime namque voces istas ita sumi, vt adfectum proprie sic dictum non denotent, certum est. Si quae etiam in iis adest commotio actiua mentis, admodum ea languida est.

* Alii quoque *insultationem* vocant, aut irrisionem ab insultatione gradu differre, docent. Reuera itaque *irrisio* est species laetitiae, in tantum itaque inter adfectus referenda, in quantum laetitia inter eos locum promeretur: determinationem autem accipit ab obiecto, quod est malum, quod illis obtingit, quibus male, aut non adeo bene cupimus. Id cum nobis bonum videatur, adfectus inde irrisionis oritur. Quod si re ipsa malum illud fuerint promeriti, quibus illud accidit, & cetera, quae prauum hunc adfectum reddere possint, absint, inter indifferentes videtur locum suum recte occupare. Hinc & ἀνθρωποπαθῶς Deo tribuitur, *Psalm.* II, 4. LIX, 9. *Prouerb.* 1, 26. nec aliud quid denotat, quam iustissimam poenarum, quas sua culpa homines impii sibi attraxerunt, adprobationem. In hominibus cum fere semper irrisio cum odio quodam aut contemptu illorum, quibus mala accidunt, coniuncta sit, vix vnquam sine malignitate quadam est, adeoque recte in vitio ponitur. Laetari ob mala, quae aliis contingunt, cum amore pugnat, maximeque est vituperabile. Id quod gentilibus etiam atque philosophis ipsis quodammodo obseruatur: qui, cum de satyra, carminibusque satyricis praecipiunt, leuia saltem hominum vitia, minime grauiora hac ratione perstringenda atque ridenda, condocent. Sed diuinae litterae nos aliter hac de re informant, quae comminiserationе potius quam odio aut contemptu homines, qui peccant, dignos ostendunt: etsi ob iustissima Numinis iudicia, cum propriae tamen infirmitatis recordatione, laetari, nefas non sit.

** Est itaque *inuidia* species tristitiae, qua ob bona, quae aliis obueniunt, quis afficitur, supponitque adeo odium, saltem amoris defectum erga illos, quibus inuidemus. Vnde haec adfectus sua natura maxime malignus est. Sunt, qui inuidiam adfectum compositum esse docent, ex tristitia & odio, quod ex bono aliquo quis concipiat, quod indigno contigisse arbitretur; hinc & adfectum hunc sedulo distinguendum esse, monent, a praua ista inuidia, qua dolorem de rebus alterius secundis quis concipit. vid. PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 7. §. 7. *n.* 2. Sed praua isti nituntur hypothesi, ac si omnes adfectus indifferentes sint, quam tamen falsam esse, deinceps demonstrabimus. Experientia docet, in hocce adfectu nunquam in censum venire, num dignus an indignus quis sit illo bono, quod ei contingit, licet interdum talia ad odii & liuoris malignitatem tegendam, obtentui sumantur, sed tantum, quod molestum sit, bonum alicui obtingere, quod ei obuenire nollemus, iuxta tritum illud: *inuidus alterius macrescit rebus opimis.* Intelligere ex dictis facile licet, qui ad odium & tristitiam proni sunt, maxime etiam inuidiae adfectu laborare, vti contra, qui ad laetitiam procliues sunt, proni etiam sunt ad irrisionem. Vnde, quae de caussa horum adfectuum proxima, remota, effectibus, ceterisque, dici possent, diiudicanda.

§. XXIII.

Pro obiectorum varietate, varios etiam esse adfectus, supra iam obseruauimus. * Et sane cum obiectorum specialium, infinitus fere sit numerus, infinitam quoque adfectuum inde oriri varietatem, necesse est, praesertim cum pro hominum ipsorum diuersitate, obiecta illos diuersimode adficiant. Interim nomina nobis deficiunt, quibus singulos istos adfectus exprimere queamus. Sic cum ambitionis obiecta sint fere innumera, magnam quoque adfectus huius diuersitatem, efficientia, nomina tamen peculiaria, quibus speciales isti adfectus exprimantur

mantur, non occurrunt. Referre tamen huc licet *pudorem*, ** qui nihil aliud esse videtur, quam metus vituperii, siue metus, ne alii minus honorifice de nobis sentiant. Vnde cum ambitionis esse speciem, constat, quemadmodum *curiositas* *** est voluptatis species, quippe quae nihil aliud, quam cupiditatem, animum variarum rerum cognitione, oblectandi, significat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 2. §. 79. *seqq.*

** Obiectum namque *pudoris* constituunt omnia, quae existimationem, quam alii de nobis habent, aut certe, quam eos de nobis habere volumus, imminuere possunt, siue reuera eam imminuant, siue nobis saltem imminuere videantur. Prout autem homines iudicio magis aut minus pollent, in aliis quoque aliisque rebus dignitatem quandam collocant, existimationem quoque suam, si istis priuentur, imminui credunt, atque pudore suffunduntur. Qui maximo prae aliis iudicio praediti sunt, facile intelligunt, in virtutis exercitio maximum positam esse hominis dignitatem & praestantiam: hinc, si quid agunt, quod cum virtute non conueniat, laesam praecipue dignitatem suam existimant. Et inde factum, vt pudor pro virtutis signo habeatur, iuxta decantatum illud: *erubuit, salua res est.* Quod hactenus quidem verum: modo simul obseruetur, id non minus de pseudo-virtutibus hominum irregenitorum, quam de veris regenitorum, procedere: vnde falleretur, si quis ex eiusmodi pudore statim colligeret, se vera virtute, quae in solos regenitos seu christianos cadit, praeditum esse. Accedit vero etiam, saepius homines, non tam in virtutibus, quae ad honestatem spectant, quam iis, quae ad decorum pertinent, dignitatem suam collocare, indeque pudore suffundi, si forte contra regulas decori egerint, minime autem, si contra regulas honesti peccauerint. Hinc videas, pudore suffundi, qui forte inconsiderate & imprudenter aliquid dixerint, cum contra, diuini Numinis negligere cultum, intemperantiae & libidinibus indulgere, fraudibus circumuenire alios, eos minime pudeat. Immo pudet saepius nonnullos, ea agere, quae recta sunt, preces e. g. palam fundere ad Deum, aut de rebus diuinis apud alios verba facere, cum per ebrietatem vsu rationis, omnique eo, quo homo bestiis praestat, se priuare, eos minime pudeat. Omnia haec ex corrupto hominum de dignitate sua, & existimatione, indicio, oriuntur, quam in iis collocant rebus, in quibus minime debebant, & in quibus debebant, non collocant. Cumque iudicium hominum mutari queat, facile etiam causa perspicitur, cur initio ob quasdam res pudore suffundantur, quarum deinceps eos non amplius pudeat, vnde *pudorem amittere* dicuntur, & vice versa. Sic videas, iuuenes accurata educatione ad omnem honestatem formatos, sine pudore dicere, multo minus facere, ea non posse, quae turpia sunt: mox prauo consortio corruptos & abreptos eo vsque procedere, vt posito pudore omni, foedissima quaeque ac turpissima designare non dubitent. Sensim enim corrumpitur iudicium, vt turpia non amplius videantur, quae antea videbantur vel maxime. Sed cum pro aetate hominum & statu diuerso iudicium maxime variet, de iis, quae contra dignitatem eorum ac existimationem sunt, patet, cur ob causas etiam longe diuersas pudore suffundantur alii, alii non suffundantur. Tenerae aetatis pueri sine pudore in conspectu aliorum verba vix faciunt, quod facillime in iis se labi posse existiment. Virgines, feminaeque honestae, cum in pudicitia maximum decus, ornamentumque suum positum esse recte iudicent, sine rubore talia proferre non audent, quae impudicitiae speciem prae se ferunt. Milites hunc adfectum experiuntur, si quid forte illis obtingat, quod fortitudinis laudem illis detrahat, aulici, si quid obueniat, quod in imprudentiae suspicionem inducat, eruditi, quod doctrinae aut ἀκριβείας gloriam dubiam reddat, & sic porro. Quae omnia si recte expendantur, non tantum, quae pudoris natura indolesue sit, intelligemus, sed id quoque perspiciemus, non temere pudorem pro argumento, regula, & norma iusti & honesti vendi-

venditandum, quod nonnulli faciunt. Si quis enim hoc principium ponat, quidquid pudorem hominibus incutit, turpe, quidquid sine pudore committitur, honestum, in adplicatione deprehendet, se magnopere falli. Ex dictis namque constat, multa sine pudore ab hominibus committi, quae sunt turpia; multorum eos pudere, quae honesta sunt & laudabilia. Quod si dicas, tum pudorem non recte se habere, cum quem eorum pudet, quorum eum pudere non debebat, illud quidem concedo: sed tum videbit, alia iterum regula, alioue principio opus esse, vt intelligamus, quorum nos pudere debeat. Sed hoc ἀς ἐν παρέργῳ conf. SAMVEL PVFENDORFIVS *lib. 1. de iur. nat. & gent. cap. 2. §. 7.* add. quae ad HVGONIS GROTII *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 5. §. 12. num. 2.* disputari solent. De causis huius adfectus, remota, proxima, ipsaue commotione, & effectibus, seu consequentibus, vt aliquid addamus, necesse non est, cum ex dictis ea facile intelligantur. Inter effectus, insignis maxime est, quod ad silentium sacpius redigantur homines intempestiuo pudore, nec proloqui audeant, quae poterant & debebant. Id tamen vel maxime adhuc est obseruandum, duplicem pudorem posse constitui, alium, qui praecedit dicta & facta, quae nostram existimationem imminuere possunt, alium, qui sequitur. Hic in dolore saltem quodam ob imminutam existimationem consistere videtur, & hactenus inter adfectus non erit referendus; licet cum priori, qui in commotione quadam actiua consistit, & proprie loquendo adfectus est, multa communia habeat.

*** *Curiositas* vulgo inter vitia seu debilitates intellectus refertur: sed adfectibus annumerandam esse, ex dicendis constabit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, quinque recenset species curiositatis: cum ea quaerimus, quae ad nos non spectant: cum minus necessariis maxime studemus; cum difficiliora quaerimus, neglectis principiis: cum illa scire volumus, quae Deus non reuelauit: & denique, cum non simpliciter acquiescimus in Dei voluntate, sed rationem eius videre cupimus: *lin. doctrin. mor. cap. 4. §. 18.* Sed quodliber sciendi desiderium, idque inordinatum, non statim est curiositas: saltem ad vsum vocis non attendent, qui eam eo vsque extenderint. Hunc enim si obseruemus, indolemque curiositatis paulo accuratius consideremus, deprehendemus, nihil aliud hac voce designari, quam eiusmodi desiderium, quo varia eaque haud raro parum vtilia scire cupimus, saltem ad pascendum animum, tempusque fallendum. Est itaque curiositas species quaedam voluptatis, subtilioris quidem, sed quae non minus in vitio ponenda, quam reliquae voluptates crassiores. Scilicet *crassiorem* voluptatem eam voco, qua quis ea concupiscit, quae corpus sensusque externos delectare possunt: *subtiliorem* autem, cum ea quis quaerit, quae imaginationi & intellectui voluptatem quandam adferunt. Idque iterum vel *crassiori* quadam, vel *subtiliori* fit ratione: priori quidem modo, si legendis & meditandis eiusmodi rebus quis incumbat, quae adfectus corporeos & voluptuosos excitent, foueant, alant; posteriori, si quis appetat, quae per se, nouitate, raritate, varietate, intellectui delectationem adferant. Et haec est illa voluptatis species, de qua hic loquimur, quae quo subtilior est, & sub honesta otii litterarii specie, similibusque integumentis latitat, eo difficilius agnoscitur, & pro vitio habetur. Obiectum itaque huius adfectus sunt omnia ea, quae intellectui delectationem adferre possunt, quae & curiosa ideo vocari solent, praesertim noua, insolita, varia, similiaque. Hinc nouellarum & historiarum lectione eiusmodi homines capi videas, sedita, vt ab vno mox ad aliud dilabantur, cum ipsa varietas maximam hic adferat voluptatem. Idem etiam qui ceteroquin ad voluptates corporis proni sunt, has mentis voluptates quam maxime sectantur. Vnde, quid de causis adfectus huius, proxima, remota, effectibusque & similibus, censendum sit, liquet.

§. XXIV.

Contingere etiam potest, & ex hactenus dictis fere constat, vt duo simul concurrant adfectus, vt quodammodo commixti inter se censeri queant.

queant. In cuius rei exemplum ſpeciatim adferri ſolet *zelotypia*,* in qua odium & amor ſimul conſpicitur, at erga diuerſos homines, aut erga vnum quidem hominem, ſed diuerſo reſpectu, nobis conſideratum.

* *Zelotypiam*, a zelo ſupra iam §. 21. memorato, diſtinguimus. Zelus enim eſt irae ſpecies, & ab obiecto ſpeciali peculiarem accipit denominationem. Zelotypia aurem, ſi vox proprie capiatur, eſt adfectus ex amore carnali, libidinoſo maxime, & odio compoſitus. Hinc ſua natura vitium ſecum trahit (de metaphorica enim zelotypia nobis nunc ſermo non eſt) & ob adfectuum contrariorum concurſum, in effectus ridiculos, & magnam mentis impotentiam arguentes, ſubinde erumpit. Sed amorem & odium, dum in hocce adfectu concurrere diximus, hoc reſpectu duarum pluriumue perſonarum eſt intelligendum, immo & quodammodo ratione vnius, quam zelotypus in tantum amat, in quantum placet, ſed in quantum ab ea alios quoque amari credit, odio proſequitur, multo magis autem eos, qui eandem amant, aut ſaltem amare videntur, vel cui ipſa fauere vlla ratione videtur. Vnde & ratio patet, cur zelotypia cum ſuſpicione ſit coniuncta, quia odium aliquod ſemper ſubeſt, dum zelotypus vel plane non, vel non ſolum, vel non eo, quo cupit, modo, ſe amari exiſtimat. Quae ſi expendantur, zelum, quem ſupra deſcripſimus, a zelotypia, vt hic vocem eam accipimus, recte nos discreuiſſe, patebit. Quod etiam de affectibus generatim diximus, ex meris eos quandoque oriri figmentis, zelotypiae exemplo luculenter patet: cum miſeri iſti ſuſpicione ducti ex ſingulis geſtibus, dictis, factis eorum, quos amant, aut quos riuales ſuos credunt, argumentum ſe excruciandi capiant, talia comminiſcentes, quae aliis, quorum adfectus aut propenſiones ſe perſpicere credunt, ſaepius ne in mentem quidem venerunt. Paucis: ſtultitia & miſeria hominum, imaginationisque foecunditas, & per non-entia mentes noſtras turbandi efficacia, vel maxime in hocce adfectu conſpicitur. Ad zelotypiam etiam prae reliquis proni ſunt homines melancholici, & qui ad eorum indolem proxime accedunt, quorum vt vehemens, ſi inflammetur, amor eſt, ita ſuſpicaces admodum ſunt, idque eo magis, quo facilius in ſeipſis quaedam deprehendunt, ob quae placere illis, a quibus amari cupiunt, minus queant, quam alii. Hinc odium a ſuſpicione ortum, & ſuſpicionem iterum augens, augendum rurſus a ſuſpicione, vt talia agant, quae in ſanae mentis vix cadunt hominem. Hinc vero, quae cauſſa remota proximaue huius adfectus, quae animi commotio ſit, quiue effectus, pateſcit. Non ignoro, alios de zelotypia aliter philoſophari, ſpeciatim & PHILARETVM *ethic. part. 1. cap. 7. §. 6.* Sed ad indolem huius adfectus non ſatis attendunt, & ex praua hypotheſi, quod omnes adfectus ſua natura indifferentes ſint, ad ea zelotypiae vocem extendunt, quae tamen eadem proprie loquendo non veniunt. Huc pertinet, matronae cura pro honore conſeruando; praeſidis aut praefecti vrbis, pro tuenda vrbe vel arce; auari pro cuſtodiendo theſauro. Ignoret prorſus, quid zelotypia ſit, neceſſe eſt, qui hisce eam tribuerit.

§. XXV.

Sed id quoque iam alibi a nobis obſeruatum, * probe tamen tenendum eſt, quosdam adfectus, praeſertim ex vno eodemque fonte procedentes, inter ſe certa ratione iunctos eſſe, vt, qui ad vnum procliuis eſt, ad alterum quoque pronus eſſe deprehendatur. Sic cum ambitione, *iram*, *audaciam*, *aemulationem*, cum auaritia, *inuidiam*, cum voluptatis amore, *metum*, *puſillanimitatem*, *commiſerationem*, ſimilesque adfectus coniunctos eſſe, & experientia docet, & aliis iampridem obſeruatum eſt.

* Vid. *element. philoſoph. pra7. part. 1. cap. 2. ſect. 2. §. 85.* Vſus autem huius doctrinae maximus eſt in doctrina ſemiotica. Ex adfectibus enim, qui velut ſecundarii videntur, primarios cognoſcere licet, & ex his, ſi crebriores fuerint, propenſiones dominantes, qua de re ſuo loco.

§. XXVI.

Iam vt ad rem ipſam accedamus, ſummam naturae humanae in adpetitu ſenſitiuo, adfectibusque, conſpici deprauationem, vel ex hactenus dictis quiuis intelligere facili ratione poteſt. Etenim quod ad ſenſitiuum, quem vocant, adpetitum attinet, ipſa, quae inter eum, & rationem intercedit, pugna, quantopere corruptus ſit, teſtatur. Enimvero ſi gentiles etiam & homines impii, ſolo interdum rationis ductu agnoſcunt, turpes eſſe foedosque eiusmodi motus, quibus reſiſtendum ſit quauis ratione, *Rom. II, 15.* multo magis ſumma in iis naturae humanae corruptio deprehendetur, ſi ad verbi diuini lucem, iudicio ſpirituali accurate examinentur, conf. *Pſ. XIV, 3. Rom. III, 10. 11. 12.*

§. XXVII.

Eadem naturae humanae corruptio ex adfectibus quoque adparet, qui nihil aliud, quam philautiam prauam, & turbatum naturae ordinem, in hominibus irregenitis arguunt. Hinc in ſcriptura ſacra vocantur *πράξεις τῦ σώματος*, quas per ſpiritum mortificare iubemur. *Rom. VIII. 23.* Sunt *παθήματα* & *ἐπιθυμίαι*, quas vna cum carne, tanquam matre harum filiarum, crucifigere debemus, *Gal. V, 24.* numerantur*que* inter *opera carnis*, quae qui faciunt, regnum Dei non haereditabunt. ibid. *verſ. 19. 20. 21.*

* Pluribus hoc confirmat CAMPEGIVS VITRINGA, vir clariſſimus, *obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 11. §. 5. Notandum*, inquit, *in ſcriptura ſacra τὰ πάθη, ſiue παθήματα, adfectus proponi, & ſimul damnari, vt effecta, ſigna, & argumenta certa concupiſcentiae pravae. Pauli verba diſerta ſunt in hanc rem ad Galatas: qui autem Chriſti ſunt, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, carnem crucifixerunt cum adfectibus, & cupiditatibus. Per carnem hic intelligimus mentem hominis, ſubiectam obſecundantemque inordinatis motibus carnis.* Addo: aut potius prauae philautiae, fonti & ſcaturigini primae omnium cupiditatum adfectuumque pravorum. *Huius dominii carnis in mentem, duo ſunt effecta & ſigna, τὰ παθήματα, adfectus, ſic proprie dicti, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι concupiſcentiae, adpetitus, quarumque rerum, quae ad carnem explendam ſatiandamque faciunt, illiciti.* Idem deinceps pluribus inde euincit, quod homo iudicio corruptus & vitiis addictus a Paulo vocetur *ψυχικὸς*, hoc eſt, vt ipſe quidem putat, *deditus adfectibus ſuis, 1 Corinth. 11, 14.* Erudita ſunt, quae hac de re adfert, ſed dubito, an omnes ſibi habiturus ſit ſuffragantes. Ceterum, ſummam naturae humanae corruptionem in adfectibus, plerique etiam agnouerunt philoſophorum gentilium. Hinc aut eradicandos omnino eos eſſe, ſtatuerunt nonnulli, vt Stoici, aut moderandos ſaltem & ad mediocritatem reuocandos, vt Peripatetici. In eo conſentiebant plerique, miſerrimos eſſe mortalium, qui adfectuum impetu agitentur, animique priuentur tranquillitate. Infinita hac de re veterum occurrunt teſtimonia, ſed pauca tantum adferemus, ex quibus conſtet, praeſtantiſſimos philoſophorum ſummam hancce naturae humanae miſeriam introſpexiſſe. Ex ipſius Epicuri, quem *ἀμαθῆναν* ſtatuiſſe vulgo perhibent, mente, ita hac de re diſputat TORQVATVS apud CICERONEM, *lib. 1. de finib. p. m. 1054.* vt

adfectuum

adfectuum incommoda, grauiſſima & luculenta oratione exponat: *ſapientia*, inquit, *eſt vna, quae moeſtitiam pellat ex animis, quae nos exhorreſcere metu non ſinat, qua praeceptrice in tranquillitate viui poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quae non modo ſingulos homines, ſed vniuerſas familias euertunt, totam etiam ſaepe labefactant rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiae, ſeditiones, bella naſcuntur. Nec haec ſe foris ſolum iactant, nec tantum in alios coeco impetu irruunt: ſed intus etiam in animis incluſa inter ſe diſſident atque diſcordant, ex quo* VITAM AMARISSIMAM *neceſſe eſt effici, &c.* L. ANNAEVS SENECA in eo fere vbique eſt, vt adfectuum incommoda, ſummam naturae humanae miſeriam demonſtrantia, depingat. Paucis multa complectitur, dum Lucilium ſuum ita adloquitur: *Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, paucis: ſtud contingere. Imperioſi nobis ipſis atque moleſti ſumus: modo taedio laboramus, infelicem animum nunc ſuperbia inflamus, nunc cupiditate diſtendimus, alias voluptate laxamus, alias ſolicitudine exurimus. Quod eſt miſerrimum, nunquam ſumus ſinguli. Neceſſe eſt itaque, aſſidua ſit, in tam magno vitiorum contubernio rixa; praefat. lib. 4. quaeſt. natural. p. m.* 740. 741. Veriſſimum denique eſt, & generatim de omnibus hominibus, adfectibus ſuis indulgentibus, dici poteſt, quod auctore CORNELIO TACITO, *praeſtantiſſimus ſapientiae* (PLATONEM innuere videtur) *firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe adſpici laniatus & ictus, quando, vt corpora verberibus, ita ſaeuitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceratur; annal. lib. 6. cap. 6.* Sed ſuperuacaneum eſſet, plura addere.

§. XXVIII.

Hinc & paſſim adfectus iſti carnales ſpeciatim in ſcriptura ſacra damnantur, & atro notantur lapillo. *Concupiſcentiam carnis*, hoc eſt, *voluptatis cupiditatem, & oculorum*, hoc eſt, *auaritiam & ambitionem*, a patre eſſe, negat Ioannes, ſed a *mundo* eſſe dicit, *1 Ioan. II, 16.* Quibus vocibus etſi habitualis ad praua diſpoſitio atque propenſio ſignificetur, vti iam ſupra obſeruauimus, adfectus tamen ipſos, in quos vitia iſta erumpunt, includi, manifeſtum eſt. Vti autem mundum, & quae in eo ſunt, homines amant, ita *odio* deteſtabili Deum proſequuntur, inde θεοστυγεῖς Paulo dicti *Rom. I, 30.* aliosque homines, *1 Ioan. IV, 20. Gal. V, 21. Ira* hinc ſequitur, ſtultorum hominum character, *Prouerb. XII, 16. Gal. V, 20.* in geſtus iracundos, & maledicta erumpens, *Matth. V, 21. 22.* Rurſus *voluptatem, cupiditates, libidinesque*, vnde πάθη ἀτιμίας, *Rom. I, 26.* A Petro vero grauiter redarguuntur, οἱ ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευόμενοι, *2. epiſt. II, 10.* item ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, *verſ. 13.* ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, *verſ. 14.* cum tamen adſpicere mulierem, vt eam concupiſcamus, nefas ſit, *Matth. V, 28. Auaritiam* itidem, ceu adfectum turpiſſimum, paſſim ſcriptura notat, *Rom. I, 29. Epheſ. V, 3. IV, 19.* Vnde & auari inter eos numerantur, qui regnum Dei haereditare nequeunt. *1 Cor. VI, 10.* Cum auaritia autem coniuncta eſt naturali vinculo *inuidia*, quam inter opera carnis refert Paulus, *Gal. V, 20.* conf. & *Rom. I, 29. Audacia* quoque in hominibus irregenitis vel maxime conſpicitur: vnde pſeudo-doctores τολμηταί, *audaces*, audiunt Petro, *2. epiſt. II, 10.* Mox metus vanus & ſtultus in illis ſe exerit. *Ibi timuerunt timorem, vbi non erat timor. Pſalm. LIII, 6.* In

diuinis etiam *metus seruilis* huc pertinet, qui cum vera charitate consistere nequit, *1 Ioan. IV, 18. Rom. VIII, 15.* *Spem* vanam & inanem improborum, omni quippe fundamento destitutam, passim exagitat scriptura, *Iob. XI, 20. XXVII, 8. Prouerb. X, 28.* Id quod & pari ratione de *fiducia* carnali, & ea, quam in rebus aliis, quam Deo, collocant, censendum, *Ierem. XVII, 5.*

§. XXIX.

Intima porro naturae humanae corruptio hic conspicitur, si ea, quae plerumque adfectus consequuntur, consideres. Quorundam adfectuum signa, * quae in vultu ipso adparent, ostendunt animum crudelem, ferocem, ab humanitate omni, modestia, pietate, aliisque virtutibus alienum. Dum porro intellectui caliginem offundunt, & recte iudicandi facultatem illi adimunt, nouo argumento humanae naturae deprauationem demonstrant.

* Dictum hac de re iam supra §. 13. vbi & SENECAE testimonio, de ira, hoc illustrauimus. Idem SENECA hoc vlterius exemplo bestiarum, quibus homo vehementiori adfectu abreptus assimilatur, declarat. *Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem sum exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, instantur irritatis colla serpentibus, rabidorum canum tristis adspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio, lib. 1. de ira, cap. 1. p. m. 3.*

§. XXX.

Sed si porro, quae adfectibus abrepti, improbi homines, erga Deum, seque ipsos & alios desipiant, cogitatis, verbis, factis, quibusue se obstringant criminibus, cogites, tum demum malae arboris, fructus pessimos agnosces. Vnde enim lites, contentiones, pugnae, caedes, praelia, bella? quam ex adfectibus. * Vnde scortationes, adulteria, impuritates, commessationes? nisi ex adfectibus. Vnde rapinae, furta, fraudulentae aliorum circumuentiones, fallaciae, impostura? nisi ex adfectibus. Quidquid malorum fere cogitari potest, quod ab hominibus quidem proficiscitur, siue in ecclesiastica, siue in ciuili, siue in litteraria republica, id prauis hominum adfectibus originem debet.

* Irae exemplo hoc egregie demonstrat SENECA, cuius, facere non possum, quin iterum verba quaedam adponam: *Iam vero, si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes, ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum bostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta, vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriae*

proditos

proditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo effodit; alium intra sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit: alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro: quid? tibi, si libuerit, relictis, in quos ira viritim exarsit, adspicere caesas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? Contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur &c. lib. 1. de ira cap. 2. Quae vero de irae incommodis atque effectibus longe funestissimis, SENECA dixit, ad reliquos etiam facili negotio accommodari adfectus possunt.

§. XXXI.

At celebris hic nobis occurrit quaestio, an itaque omnes adfectus mali sint? * vnde altera pendet, sintne tollendi penitus & eradicandi, an corrigendi & emendandi? de qua tantopere disputatum olim fuisse meminimus. Dubium vero omne, tolli facile potest, si, duplici modo adfectus spectari posse, cogitemus, tum ratione *essentiae*, *& abstractae*, vt in scholis loqui solent, tum ratione *existentiae*, seu *concretae*.

* Diu multumque hac de re tum inter ethnicos, tum inter christianos disputatum fuit. Ethnicorum philosophi in tres abibant classes. Nonnulli enim omnes adfectus malos, adeoque tollendos, & eradicandos, contendebant, ἀπάθειαν statuentes, vt Stoici. Alii in alterum extremum prolabebantur, μετριοπάθειαν asserebant, quae Epicureis vulgo tribuitur sententia: quamquam, quae ipsius Epicuri hac de re mens fuerit, aliunde satis constet. Moderandos, temperandosque esse adfectus, reliqui censebant philosophi Pythagoraei, Platonici, & Peripatetici. HIERONYMVS equidem Pythagoram illis accenset, qui *omnes adfectus tolli posse, omnesque eorum fibras*, docuerint, sed refellit eum IVSTVS LIPSIVS, atque THEAGIS pariter ac ARCHYTAE, Pythagoraeorum, testimoniis apud STOBAEVM *serm.* 1. secus se rem habere, condocet, *manuduct. ad philos. Stoic. lib.* 2. *dissert.* 7. *p.* 120 *seqq.* Stoicos autem ἀπαθείαν defendisse, longe est notissimum. Diserte SENECA: *virum sapientem, modicos habere adfectus, an nullos? saepe quaesitum est. Nostri expellunt: Peripatetici temperant; epist.* 116. in qua ex instituto contra Peripateticos disputat, *p. m.* 574. *seqq. & epist.* 85: *non adminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem: nulla debent esse, non parua.* Plura dabit IVSTVS LIPSIVS *l. c.* Accurate tamen rem omnem expendentes, contendunt, controuersiam hanc Stoicorum & Peripateticorum, vt plerasque alias, in meram tandem abire λογομαχίαν. Viderunt id iam pridem viri eruditi: sed diuersas conciliandi eos inter se iniierunt rationes. Nonnulli, duriores Stoicorum voces, *tollere, eradicare, carere*, & similes, paulisper emolliendas esse, censuerunt, vt ita in gratiam redeant cum reliquis philosophis. conf. FRIDERICVS RAPPOLDVS *ad Horatium p. m.* 1224. Sed feliciorem conciliationem alii arbitrati sunt, si secundum ea, quae supra ad §. 8. dicta sunt, obseruetur, Stoicis sermonem fuisse de secundo & tertio, quem in adfectibus constituebant, gradu, & eos demum adfectus nomine insigniisse: Peripateticis de primo. Ita enim recte affirmasse Stoicos, adfectus esse voluntarios; id recte negasse Peripateticos, eos esse naturales, contendentes: recte docuisse Stoicos, omnes adfectus esse malos, (prout in hominibus sibi relictis existunt) recte contra & Peripateticos adseruisse, eos esse indifferentes, ex sola quippe ratione non aestuantes, quo pacto motus naturales & inuoluntarii, mali esse queant: hinc porro non male docuisse Stoicos, tollendos esse adfectus; id vero fieri posse aut debere, recte negasse Peripateticos. add. AVGVSTINVS *lib.* 9 *de ciu. Dei c.* 4. PETRVS GASSENDVS, *syntagm. philosoph. Epicureae*

fol. 1211. *seqq.* Sed haec quousque admitti aut probari possint, ex dicendis constabit. Nostra potius nunc obseruasse interest, Stoicorum ἀπάθειαν in ecclesiam tandem irrepsisse christianam, grauissimorumque errorum extitisse caussam. Occasionem primam dedere, qui a Gnosticis, haereticis, nomen γνώσεως ad christianos translaturi, vt eo magis a spurcis & foedis illorum moribus se alienos ostenderent, in alterum extremum prolabentes, ἀπάθειαν illis commendabant. Luculenta hac de re extant CLEMENTIS ALEXANDRINI testimonia, quorum vnicum tantum proferemus: *ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῖν καὶ τέλειον, ἀπὸ παντὸς ψυχικοῦ πάθους· ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν· ἡ συνάσκησις δὲ ἕξιν ἡ διάθεσιν· ἡ κατάστασις δὲ ἡ τοιάδε ἀπάθειαν ἐργάζεται, ἣ μετριοπάθειαν. ἀπάθειαν δὲ καθόλου παντελῆ τῆς ἐπιθυμίας ἐκκεκῆ· ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνων τῶν θρυλλουμένων (ἀλλ') ἀγαθῶν, τυτέστι, τῶν παραπεμένων τοῖς πάθεσιν παθητικῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει ὁ γνωστικὸς· δίον ἐυφροσύνης λέγω· ἥτις παράκειται τῇ ἡδονῇ καὶ κατηφείᾳ, &c. Is ergo, qui cognitione praeditus & perfectus, eximendus est a quauis animae affectione ac perturbatione. Cognitio enim efficit exercitationem, exercitatio autem habitum vel affectionem. Eiusmodi autem constitutio, efficit alienum passionibus habitum, non autem animi motuum moderationem. Eruitur autem tali habitu perfecta & absoluta amputatio cupiditatis. Sed nec eorum, quae vulgo iactantur, bonorum, hoc est, patibilium bonorum, quae adiunguntur animi perturbationibus, est particeps is, qui est cognitione praeditus, vt exempli caussa laetitiae, quae adiuncta est voluptati, & moestitiae &c. lib. 6. Strom. p. m. 651.* vbi totum hoc argumentum ex instituto tractat CLEMENS. DANIEL equidem HEINSIVS haec ita accipit, ac si CLEMENS Gnosticum idea descripsetit, non, qualis esse possit homo christianus, isque gnosticus, sed qualis esse debeat, qui consummatae virtutis & sapientiae referre laudem velit: perinde ac Stoici sapientem suum, qui nullibi tamen terrarum inueniatur, itidem ἀπαθῆ esse volint, in *annotat. ad Clement. fol.* 45. At secus se rem habere, erudite demonstrauit IACOBVS THOMASIVS in *schediasm. histor. de fin. philosoph. §. 44. lib. I. p. m.* 43. Etenim si alia quoque CLEMENTIS loca conferantur, palam est, in ea illum fuisse opinione, hominem esse posse ἀπαθῆ. Transiit haec sententia ad alios etiam veteris ecclesiae doctores, quos inter praecipue commemorandus est EVAGRIVS PONTICVS, ex cuius libris excerpta varia exhibet SOCRATES *hist. eccles. lib. 4. cap. 23. p. m.* 235. De monachis verba faciens, *necessarium esse*, dicit, *eorum, qui ante nos recte ambulauerunt, vias inquirere, & ad eorum exemplar nos corrigere. Multa enim ab illis sunt & dicta & facta praeclare. Cuiusmodi illud est, quod quidam illorum dicere solebat, ὅτι ξηροτέραν καὶ μὴ ἐνύμαλον διαιταν ἀγάπῃ συζυγῆσαν, θᾶττον διάγειν τὸν μοναχὸν πρὸς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα, aridiorem & aequabilem victum, eum charitate coniunctum, monachum breui perductuum esse ad portum, ab omni perturbatione animi vacuum.* Ἀπάθειαν igitur vt portum sibi proponebant, ad quem contenderent, & quem assequi etiam se posse putabant. Sed plura non addo, cum hocce argumentum iam exhauserit S. IACOBVS THOMASIVS *l. c.* Id vero quiuis, puto, nunc facile intelliget, quod eidem etiam obseruatum est auctori, qui factum, vt doctrina de ἀπαθείᾳ in theologiam mysticam recepta sit. Non errauerim etiam, si dixerim, capitalem & principem fere hanc pseudo-mysticae theologiae esse doctrinam. Hoc nostra namque aetate in QVIETISTARVM erroribus, & asseclis FENELONI, archiepiscopi Cameracensis, paruit. Illi enim eiusmodi animi commendabant quietem, quae omnes plane excludit adfectus, etiam eos, qui pro spiritualibus alias haberi solent. Hic autem, dum amorem purum eousque extendebat, vt nec felicitatis aeternae etsi ordinatum, amorem, perfecte Deum amantibus concederet, hominesque in inferno etiam constitutos, placide in voluntate diuina acquiescere posse, docuit, adfectibus profecto, quocunque nomine veniunt, locum vllum relinquere non potuit. Dolendum, sane, viros, qui ex sacris litteris rectiora edoceri potuissent, in deuia haec atque praecipitia abreptos. Ad gentilium philosophos, speciatim Stoicos, quod attinet, mirum non est, quod hinc se expedire non potuerint. Sola enim ratio ad hoc, vt ego quidem existimo non sufficit. Agnoscere videbantur

Stoici

Stoici in adfectibus, intimam naturae humanae corruptionem: eosque, vt in hominibus irregenitis & ethnicis erant, considerantes, non poterant non iudicare omnes adfectus esse malos. Hinc vero, cum illorum aduersarii, speciatim peripatetici, absurda quaedam in vita ciuili deducerent, non poterant non varia effugia quaerere, primis motibus adfectus nomen denegare, & in plerisque tandem ad λογομαχίας deuolui. Qui enim non intelligunt, quo pacto adfectus sua natura indifferentes per fidem sanctifi ari queant, infirmitatum venia per meritum Christi impetranda, & tamen prauitatem naturae, quae in adfectibus hominum sibi relictorum conspicitur, perspectam habent, non possunt non iis se inuoluere difficultatibus, vnde se nullo modo expedire queant. Id quod Stoicis profecto contigit. Platonici autem & peripatetici sua μετριοπάθεια palam hypocrisi hominum patrocinantur, existimantium, satis bene se rem habere, si temperare adfectus queant, ne in crimina graviora erumpant. Huc enim tandem, quidquid etiam philosophi dicant, omnis illa μετριοπάθεια redit. Nec aliud quid, qui solis naturae viribus nituntur, obtinere possunt. Vnde multo magis Stoicorum ridenda ἀπάθεια, qua non tantum eos sibi praefigebant limites, ad quos nemo mortalium pertingere poterat (quod si non omnibus, certe quibusdam eorum exploratum fuisse puto, vnde recepta opinio, eos sapientem suum in idea saltem delineasse) sed si iustos etiam limites constituissent, solis tamen naturae vitibus, gratia destituti, eousque peruenire non potuissent. Interim naturae tamen vires, quantum poterant, hac in re exaggerabant, vt non immerito HIERONYMVS, *aduerf. Pelagianos*, iudicet, Pelagianorum hinc fluxisse errores: *adfectus tolli posse, omnesque eorum fibras a Pythagora & Zenone Pelagianos hausisse.* Sed de Pythagora perperam, vti supra dictum. Nihil itaque superest, quam vt iuxta sacrarum litterarum ductum, recte hac de re statuatur.

§. XXXII.

Priori modo si adfectus spectentur, non omnes, vno eodemque loco habendos, deprehendimus. Quidam enim in se & sua natura aliquid mali inuoluunt, vt *odium* erga alios homines, *inuidia*, & alii. Quocunque enim modo hos adfectus consideres, nunquam eos carere vitio, intelliges. Alii autem, abstracte & ratione existentiae considerati, indifferentes sunt, * & aut boni, aut mali fieri possunt, vti *spes*, *laetitia*, *tristitia*, *metus*, item generatim, *amor & odium.*

* Duplex hic sedulo cauendum est extremum: alterum illorum, qui, omnes adfectus, in se & abstracte spectatos, malos esse, contendunt: alterum illorum, qui, omnes indifferentes esse, statuunt. Prior error Stoicorum fuit, vti dictum, qui, omnes adfectus malos esse, existimabant, nec aliter fere existimare poterant, non alia adfectuum exempla, quam quos in hominibus sibi relictis, & gratia destitutis, conspiciebant, habentes. Posterior, recentiorum quorundam philosophorum est, praecipue illorum, qui RENATI CARTESII placita sequuntur. Sed quod ad priorem attinet sententiam, eam ab omni veritate alienam esse, euinci facili negotio potest. Qui enim humanae naturae indolem, & arctissimam corporis ac mentis vnionem considerauerit, facile animaduertet, ab ipso naturae auctore adfectus, ad hominis conseruationem spectantes, originem habere: adeoque omnes in se & sua natura malos esse non posse. Idque eo magis, quod in aliis rebus creatis, prorsus si nil quid conspiciatur. Nec est, quod regeras, primam adfectuum omnium originem esse philautiam: hoc enim, vti lubens concesserο, ita supra iam obseruatum est, non omnem philautiam esse prauam. Et licet praua sit, prout actu in hominibus omnibus sibi relictis & gratia diuina destitutis conspicitur, nihil tamen inde aliud consequitur, quam in iisdem hominibus, omnes etiam adfectus prauos esse, quod iterum

iterum lubens concedo. Sunt, qui exiſtimant, dum Paulus 1 *Corinth.* XV, 46. corpus Adami vocat ψυχικὸν *animale*, hoc ipſo eum indicare, corpus Adami ſubiectum fuiſſe adfectibus; non illis quidem impuris & inordinatis, quorum nos ſeruimus ſeruitutem, ſed rectis, ſanctisque. Ita quidem CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruat. ſacrar. lib.* 3. *cap.* 11. §. 4. *pag.* 625. Quae tamen in medio relinquo. Certe, Adamum in ſtatu integritatis adfectus ſanctos ordinatosque habuiſſe, exiſtimo: an vero ex voce ψυχικὸς, hoc ſatis probetur, non diſputo. Rectius vrgetur, quod Deo ipſi in ſcriptura ſacra adfectus tribuantur, vti ſunt, irae, amoris, miſericordiae, gaudii, &c. Quod licet ἀνθρωποπαθῶς, & humano more fiat, cum adfectus proprie dicti in Deum non cadant: non tamen fieret, ſi adfectus omnes per ſe mali eſſent, & vitioſi. Vnde recte inde concluditur, poſſe quem ſancte amare, iraſci, gaudere, &c. Et vt omne dubium eximatur, tribuuntur etiam adfectus, e. g. ira, triſtitia, Chriſto ſeruatori, *Marc.* III, 5. & quidem ſecundum humanam naturam. Iſti adfectus proprie dicti adfectus fuere, nec tamen praui, cum Chriſtus in omnibus quidem nobis factus ſit ſimilis, ſed absque peccato, *Ebr.* IV, 15. Nihil dicam de angelis bonis, quibus itidem adfectus tribuuntur, minime vtique vitioſi. De ſanctis & regenitis, id ex dicendis conſtabit. Quod vero ad alteram attinet ſententiam, non minus errant, qui omnes adfectus indifferentes ſtatuunt, indeque ad quorundam adfectuum indolem minus recte explicandam, ſe induci patiuntur. Res enim ipſa docet, quosdam in ſe & ſua natura eſſe malos, vt ambitionem, libidinem, auaritiam, aliorum hominum odium, inuidiam, ſimilesque, qui adeo in ſcriptura ſacra nullibi aut Deo, aut ſanctis hominibus tribuuntur. De quibusdam tamen adfectibus adhuc diſputatur, ſintne ſua natura mali Exempli loco ira eſſe poteſt. SENECAM in *libris tribus*, quos *de ira* ſcripſit, iram omnem ceu malam reiecisse atque damnasse, mirum non eſt: non tam, quod Stoicorum addictus eſſet diſciplinae, qui omnes adfectus malos eſſe reputant, quam quod iram non aliter conſideraret, quam prouti in hominibus naturalibus eſt, & irregenitis. Quo pacto ſi ira ſpectetur, eam ſemper malam eſſe, palam eſt. Non minori ingenii acumine eandem ſententiam defendit, vir eruditiſſimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, tum alibi, tum & in *introductione ad ethicam cap.* 13. *pag.* 421. iram, vt ambitionis filiam ſpectans, & vt ordinarie in hominibus deprehenditur: & id quidem rectiſſime. Sed tamen, ſi abſtracte ira conſideretur, prout triſtitiam denotat, cum cupiditate malum imminuens depellendi, non video, quod omnis ira mala dici debeat. Dubium enim non eſt, quin mali depulſio vel remotio, ſiue per poenam illa fiat, ſiue alia ratione, interdum licita ſit & laudabilis. Cupiditas itaque iſtius remotionis vel depulſionis, mala eſſe non poteſt. Scio in hominibus eam cupiditatem raro eſſe ſine vitio: hinc & largior, raro admodum iram in illis eſſe ſine prauitate. Hoc tamen non tam ex natura adfectus, quam hominum prauitate, oriri videtur. Quod ſi eam cupiditatem, ſi vitio careat, non iram eſſe, ſed alio nomine inſigniendam, quis contendat, me neutiquam ſibi refragantem habuerit. Deo tamen is adfectus in ſcriptura ſacra tribuitur, vnde, eum in ſe & abſtracte ſpectatum, malum non eſſe, recte concluditur: & hactenus non male id inde collegit LACTANTIVS, *lib. de ira Dei, cap.* 17. *& alibi*, licet fateat, non vbique hunc auctorem ſibi ipſi conſtare. Tribuitur etiam Chriſto ſeruatori, *Marc.* III, 5. alibique: qui cum & homo fuerit, dubitandum non eſt, quin ira proprie ſic dicta intelligatur. Tribuitur & ſanctis a Paulo, verbis ex *Pſalm.* IV, 5. deſumptis: ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, *Epheſ.* IV, 26. Haec obſtant, quo minus in illorum, qui iram omnem damnant, prorſus concedam ſententiam: a qua cetero. quin me non alienum, profiteor. Interim magna hic opus eſſe cautione, itidem fateor, cum nulla in re facilius decipi homo queat, quam in adfectu hocce: praeſertim cum non temere deſint, quae obtentui ſumat, ſibique & aliis perſuadere annitatur, iuſtas & legitimas ſe iraſcendi habere cauſſas, cum ſubtilis reuera lateat ambitio, aut aliud aliquod animi vitium; ſed ſi iuſtus & legitimus etiam ſit hic adfectus, in ſanctiſſimis quoque hominibus nunquam erit ſine quadam imbecillitate. Sunt porro, vt nunc ad reliqua pergamus, adfectus, qui multorum iudicio innoxii, immo laudabiles,

dabiles, videntur, at accuratius conſiderati ſua natura vitium inuoluere deprehenduntur. Exempli loco eſſe poteſt *aemulatio*, quam adeo non in vitio poſitam, ſibi plerique perſuadent, vt laudibus potius euehant, eaque iuuenes praecipue ad praeclara quaeuis exciturі poſſe, exiſtiment. Nec plebeios forte hominea ita opinari credas; ſunt inter principes etiam eruditorum, qui aemulationis cauſſam omnibus viribus agunt. Placet prae reliquis audire IOAN. HENRICVM BOECLERVM, virum multis alias in rempublicam litteratiam meritis illuſtrem, qui illud VELLEII PATERCVLI: *alit aemulatio ingenia*, plutibus confirmaturus, in *annot. Velleii Paterculi lib.* 1. *cap.* 17. *p. m.* 59. bonae prauaeque aemulationis diſcrimen ita explicare annititur: *eſt autem aemulatio vel bona & cum virtute coniuncta: quando ſcilicet admiratio imitationem accendit: vel praua & cum inuidia coniuncta, quae item tangit noſter. Illa, vt efficax, ſic optabilis eſt: hanc profanis relinquendam putamus, quibus non vacat, quaerere, quomodo? ſed quantum quisque doctrinae ſit adeptus. Illam vult plerumque, hanc aliquando, patitur Deus, ad alta peruenire. Illa ſolium honorem, cordatumque vſum ſtudiorum: haec pompam & ſplendorem ferme comitatur. Illa a faſtigio, haec a declinatione ſtudiorum, propius abeſſe ſolet. Inclinatur autem ſtudiorum celebritas, non iam aemulatione & imitatione, ſed affectatione, cuius ὑπόθεσιν egregie deſcripſit Velleius. Equidem vt illa laudabilis aemulatio, prorſus a virtute publicique ſtudio boni proficiſcitur, id eſt, a tali origine, qua verum quarumcunque incrementa promoueri, conſentaneum eſt: ita affectatio, quam diximus, ambitionis ſolius ſtimulo incitata, non imitari vult, quae ſumma ſunt, ſed diuerſae ſpecie praeſtantiae, quos imitari nequit, iis comparari cupit, atque, quod Graeci dicunt,* ἀντισφύεσθαι. Haec omnia vero, cum a me iam pridem diſcuſſa & ſub examen reuocata ſint, in *diſſertat. de metu comparationis, ad C. Cornelii Taciti annal. lib.* 1. *c.* 76. §. 21. non abare fuerit, ea paucis hic repetere, cum etrotem admodum receptum haud obſcure me ibi detexiſſe, exiſtimem. Ad BOECLERI itaque ratiocinia haec ibi repono: Quae omnia fruſtra diſputantur, & ſupponunt, quod nondum euictum eſt, dari honeſtam quandam & laudabilem aemulationem. Quod vt oſtendamus, conueniendum nobis in eo eſt, quid ſit aemulatio. Non autem puto, BOECLERVS, & ceteri, qui communem ſententiam defendunt, reſpuent auctoritatem ARISTOTELIS, aemulationem ita definientis *lib.* 2. *rhetor. cap.* 10. ζῆλός ἐστι λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ παρουσίᾳ ἐνδόξων ἐντιμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλου, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστι. *Aemulatio eſt moleſtia quaedam, propter eam, quae apparet, praeſentiam bonorum honoratorum, & eorum quae contingit ipſi adſumere in ſimilibus natura, non, quod alii, ſed quod non etiam ipſi ſint*: vel quod perinde eſt, *eſt aegritudo de bonis, quibus caremus, orta ex admiratione illorum in aliis, & proinde cum ſtudio aut ſuperandi, aut eadem acquirendi coniuncta.* RENATVS CARTESIVS *de paſſionibus part.* 3. *artic.* 127. aemulationem ſpeciem animoſitatis facit, cuius cauſſa externa exemplum eſt. Satis quidem ieiune. Ego dicerem, aemulationem eſſe ſpeciem ambitionis, exeitatam per honores alterius, quos nobis vindicare cupimus. Quidquid huius ſit, vel ex Ariſtotelis definitione patet, aemulationem nullo modo laudabilem dici poſſe. Aegre ferre, alterum bonis quibusdam gaudere, nec concoquere poſſe, quod ipſi haec bona non poſſideamus, eoque ſtimulo ad gloriae palmam illi dubiam reddendam, aut plane bona, quae poſſidet, illi eripienda, aut honoris gradu eum deiiciendum, impelli, hoccine virtutis opus, hoccine laudabile diceres? Hoccine cum ſui abnegatione, omnibus chriſtianis tantopere commendata, cum mundi gloriaeque contemptu, cum vera modeſtia & humilitate conuenit? Quiduis potius admiſerim, quam vt perſuaderi mihi patiar, vera virtute illum praeditum eſſe, quem aemulatio excruciat. Relegamus nunc veſtigia BOECLERI, & quae de bonae prauaeque aemulationis diſcrimine commentatus eſt, expendamus. Bona aemulatio, inquit, vt efficax, ita optabilis. Hoc non ſatis capio. Poteſt aliquid efficax eſſe ad malum: quis hoc ideo optabile diceret? Non ſufficere, quantum quisque doctrinae adeptus ſit, ſed diſpiciendum eſſe & quomodo? recte dicitur. At haec ipſa ratio procul faceſſere iubet omnem aemulationem. Deum velle per aemulationem homines ad alta venire, vix ſine impietate dicitur. Itane Deus ſuffragatur hominum ambitioni? Hi ſunt fructus philoſophiae ethni-

cae. Sane si vel maxime serium honorem, & cordatum studiorum vsum comitetur aemulatio, ex eo non definit esse vitium. Fastigium pariter ac declinatio studiorum cum praua aemulatione coniuncta esse possunt: ambitio vbique regnat, inter eruditos & barbaros. Denique, quod addit, aemulationem bonam a virtute, publicique studio boni proficisci, admitti itidem nequit. Virtus, quam aemulatio profert, aut quae cum ea coniuncta est, non virtus est, sed ambitio. Nec publico bono, sed suae cupiditati, consultum cupit, qui aemulatione ducit is reipublicae commoda promoueat. Cur autem virtus, cur studium boni publici non esse possit si sit aemulatione? Quae pro commendanda aemulatione porro afferri solent, fore scilicet, vt ingenia in scholis, militumque virtus in bello, langueant, nisi aemulatione excitentur, ad ea iam *ibidem* §. 22. responsum est. Nunc istis diutius immorari non placet. De inuidia, in eadem *dissertat.* §. 25. egi, & contra CARTESIVM, eam nunquam laudabilem, sed semper vituperabilem esse, demonstraui. De reliquis, quos Cartesiani, aliique pro indifferentibus perperam venditant, adfectibus, idem demonstrari facili negotio posset, sed ex dictis ista diiudicare pronum erit.

§. XXXIII.

Ratione existentiae, seu concrete, si spectentur adfectus, seu prout in singulis hominibus se habent, ad ipsum, quod inter eos intercedit, discrimen, probe attendendum est. Sunt enim, vti constat, homines vel regeniti, vel irregeniti. Irregenitorum cum haec sit conditio, vt fide destituantur, peccatumque in illis dominetur, & quidquid cogitant, dicunt, faciunt, ex prauo figmento cordis illorum proueniat, adfectus quoque illorum, quicunque demum sint, non possunt non esse praui, inter τὰς πράξεις τῦ σώματ@ *Rom. VIII, 13.* connumerandi. Quidquid enim non ex fide proficiscitur, peccatum est. *Rom. XIV, 23.*

§. XXXIV.

Quod ad regenitos attinet, vti eos adfectus, qui ex se & sua natura mali sunt, supprimunt pro viribus, & in iis debellandis & extinguendis omnem operam, omneque studium collocant, * ita eos, qui per se indifferentes sunt, per fidem sanctificant, quidquid adhaeret imbecillitatis, tollere annituntur, eosque ita dirigunt, ne qua modum excedant, aut in alium, quam bonum finem, tendant. Et tum quidem isti adfectus etiam boni dici possunt.

* Eleganter id explicat MACARIVS *homil.* 15. §. 51. *pag.* 236. διὸ φρόνιμοι, ὅταν ἐπανατῇ τὰ παθή, οὐκ ὀπακούουσιν, ἀλλ' ὑγιζουσι τοῖς κακοῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐχθροὶ ἑαυτῶν γίγνονται· ὁ γὰρ ἐστανὰς πολὺ θέλει ἐπανιστάνειν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐξαπολθῆναι, καὶ θλίβεται καὶ τεινοχωρεῖται μὴ ὑπακούσης τῆς ψυχῆς. *Prudentes autem insurgentibus affectionibus, non obtemperant, sed ivam conspiciunt aduersus prauas cupiditates, atque hostes euadunt. Satanas enim valde cupit in anima requiescere, & cubile suum constituere, & adfligitur ac torquetur, quando non obtemperat anima.* Et alibi, scilicet de *patientia & discretione cap.* 9. *pag.* 79. *Illis*, inquit, *qui anxio animo aestuantes dicunt: en erit illa vnquam dies, qua non sentiam aue-sionem animi a fratre, aut alias similes, quarum mihi sum conscius, prauas adfectiones, quas quidem inuitus patior, haec reponenda sunt:* αἷς ὁ μὲν ἀγὼν ἅπας καὶ ἡ σκυθὴ τῷ ἀνθρώπῳ ὡς καὶ τῷ πονηρῷ καὶ τοῖς πονηροῖς ἐντιθέσθαι λογισμοῖς διὰ παντὸς ἔστω. *Homini certamen*

certamen ſtudiumque omne in hoc eſſe conſtitutum, vt diabolo & prauis cogitationibus ſemper obluctetur. Addit: ἀμάχανον δὲ, ἵνα τὸ ἐκτὸς τῶν παθῶν, καὶ θάνατος τῷ φρονήματός φυμι τῆς σαρκὸς μὴ ἐπιδύκνυσθαί τινα καρπὸν ἴδιον τὴν κακίαν, ἤτοι κεκρυμμένως ἢ φανερῶς: *vitari autem non poſſe, quin caligo perturbationum, & mors infidens ſapientiae carnis non producant fructum aliquem malitiae, vel occulte, vel palam.* Hoc declarat deinceps exemplo vulneris in corpore, quod non plane obductum eſt, ideoque ſaltem aliquo tabis effluxu madens, ſordeat. Vtrobique tamen, ne quid diſſitear, talia ſubiicit MACARIVS, quae haud obſcure ad ἀπάθειαν ducunt, quam etiam ſententiam aperte defendit, de *oratione cap.* 11. *pag.* 62. Qua de re tamen, quid ſentiendum ſit, ex ſupra dictis conſtat.

§. XXXV.

Quod gratiſſima ex prauis adfectibus oriantur conuerſionis & vitae chriſtianae impedimenta, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, negauerit. Primo namque in iſto adfectuum, mentem conturbantium, miſereque dilacerantium ſtrepitu, non licet homini ſerio attendere ad ſeipſum, mentisque ſuae obſeruare miſeriam, multominus adhibere media, quibus ab ea liberari, ſanitatique reſtitui queat. Vt parentes, qui liberos ſuos Molocho offerebant, tympanorum & turbarum ſtrepitu praepediti, vagitum & clamorem illorum audire non poterant: ita adfectuum tumultu praepediti homines, miſeriam ſaepius ſuam non ſentiunt, multo minus fontem eius intelligunt.

§. XXXVI.

Cumque omnis adfectus delectationem quandam ſecum vehat, vti iam ſupra obſeruatum, eo difficilius homines in adfectu conſtituti animum inducunt, ad ea ſerio ſuſcipienda, quae ad compeſcendos ſubigendosque adfectus pertinent. Quare, etſi ceſſante adfectu, eius quandoque incommoda homo agnoſcat, immo & interdum durante, ipſa tamen, praeter alia delectatio obſtat, quo minus ſerio contra adfectus pugnet. Hinc vero iterum peccatorum vberrimus prouentus, quibus mens mortalium magis magisque irretitur, vt non ſine maxima difficultate eluctari queat.

§. XXXVII.

Quod ſi tandem eousque homo perueniat, vt ſerio ad ſui emendationem cogitationes & conſilia conferat, rurſus alia ratione adfectus obſtrepunt. Mox enim, ſi ad leuitatem animi, atque *ſpem*, naturaliter proni ſunt, perfunctorie in toto hocce negotio verſantur, veramque non adeo neceſſariam eſſe contritionem, putant, facili negotio ſe delictorum veniam impetraturos, ſperantes, idque ſine rigidiori ſui examine, cum, quod tam grauiter peccatis iraſcatur Deus, non credant. Alii, ad *metum & deſperationem* naturaliter proni, animum abiiciunt, ad gratiam diuinam nullum amplius ſibi patere aditum, ſibi

perſuadent, & ad conſilia violenta prolabuntur. Et ſic in aliis quoque adfectibus res ſeſe habet.

§. XXXVIII.

Nec adfectus modo, ſed habituales quoque illae diſpoſitiones, per adfectus ſaepius repetitos contractae, plurimum illis obſtant, qui de vita moribusque emendandis cogitationes ſuſcipiunt. Inde enim cum contingat, vt facillime, ex leuiſſima etiam cauſſa adfectus recurrant, nec in ſua hoc poſitum poteſtate eſſe animaduertant, iſtas diſpoſitiones corrigere, diuinae gratiae vim ignorantes aut media, quae debebant, adhibere nolentes, in eam ingrediuntur opinionem, ſuperari iſtas difficultates non poſſe, indeque in ſtatum aut ſecuritatis, aut ſeruitutis pro diuerſa circumſtantiarum ratione, relabuntur.

§. XXXIX.

Iam, vt, quo pacto haec omnia ſecundum gratiam ſe habeant, explicemus, initio id quidem conſtat, in regenitis non tam *pugnam rationis* & *adpetitus ſenſitiui*, quam longe excellentius quid & praeſtantius, *luctam carnis & ſpiritus* deprehendi, per quam non tantum contra eos motus, quos ratio ipſa damnat, & pro illicitis habet, pugnant, ſed & contra omne id, quod *carnis* nomine in ſcriptura ſacra venit, *Gal. V, 17.* Quo quidem nomine ea etiam comprehenduntur, quae ratio ſibi relicta, minime pro prauis aut illicitis habet, vt ex infra dicendis patebit. Contra eos vero motus, ita pugnat ſpiritus, vt victoriam etiam reportet, *1. Ioan. V, 4. 5.*

§. XL.

Adfectus, qui in regenitis deprehenduntur, duplicis generis ſunt: vel *ſpirituales*, vel *naturales* quidem, ſed *ſanctificati*. Spirituales ſunt, qui ex cauſſis ſpiritualibus oriuntur, * atque adeo a mente tantum originem habent, licet in corpore etiam effectus eorum quandoque ſentiantur, vt *amor Dei, odium peccati, triſtitia & dolor ob peccata, gaudium ſpirituale, ſpes diuina, zelus*, & alii. Naturales ſunt, qui ex cauſſis equidem naturalibus oriuntur, ſed qui per fidem ſanctificantur, & qua obiectum, modum, finem, legitime diriguntur, vt *amor parentum, liberorum, cognatorum, amicorum, triſtitia, commiſeratio*, & alii. Qui vero ſua natura aliquid mali inuoluunt adfectus, ſubiugantur a regenitis, atque perdomantur, vti iam ſupra dictum. conf. & *1 Cor. XIII, 4. ſeqq.*

* Vt ergo a corporalibus, & ſenſualibus, ita & a mentalibus, hominum naturalium & irregenitorum, differunt adfectus *ſpirituales*. Cum mentalibus quidem conueniunt, quod vtrique in mente originem habeant, per intellectus repraeſentationem (intercurrente tamen quandoque imaginatione) & ſi vehementiores fuerint, ad corpus ſe diffundant. Sed differunt ab iis, quod hi rationi, eiusque repraeſentationi originem debeant,

debeant, illi autem ſpiritus ſancti per verbum intellectum & voluntatem mouentis, operationi; hinc mentales in homines irregenitos etiam cadunt, ſpirituales, tantum in regenitos. Mentales itaque, aeque ac ſenſuales, & omnes adfectus hominum irregenitorum ſunt *fructus carnis*, ſpirituales autem, ſunt *fructus ſpiritus*, *Gal.* v, 22. Paucis: ſpirituales adfectus a reliquis omnibus differunt, cauſſa remota, proxima, ſeu obiecto, & effectibus. Cauſſa remota non eſt caro, aut conſtitutio corporis ac temperamentum, vel ſimile quid: ſed eſt ſpiritus, qui in regenitis habitat, & omnes pios ſanctosque motus in iis excitat. *Rom.* VIII, 9. 11. 14. 1 *Cor.* III, 16. 17. *Gal.* v, 17. 18. Cauſſa proxima, non eſt boni cuiusdam temporalis, ſed ſpiritualis, repraeſentatio: cuiusmodi quidem bona, ratio aut ignorat, aut omnino pro malis reputat. 1 *Corinth.* II, 14. Commotio, quae hinc oritur, ſingularis plane eſt, vt eam ignorent, qui eiusmodi nunquam experti ſunt adfectus. 1 *Corinth.* II, 9. 10. Effectus etiam diuerſi hinc ſequuntur, cum adfectus ipſi ſua natura longe ſint diuerſiſſimi. Nunquam enim nocent, ſed proſunt plurimum, vt exemplo triſtitiae ſpiritualis docet Paulus, 2 *Corinth.* VII, 10. Non polluunt animum, ſed purgant, non caliginem adfundunt intellectui, ſed eum dispulſis tenebris illuminant, moleſtiam non creant, ſed gaudium, *Rom.* XIV, 17. hominemque ad praeclara quaeuis impellunt. Praeter hosce ſpirituales adfectus in homine regenito etiam ſunt naturales, ſed ii quidem, vt dixi, duplicis generis. Nonnulli ſua natura praui, contra quos dimicandum, *Rom.* VIII, 13. *Galat.* v, 16. 17. alii ſua natura indifferentes, qui legitime dirigendi, & per fidem ſanctificandi ſunt Tantum enim abeſt, vt ſcriptura eiusmodi adfectus plane abeſſe a ſanctis velit, vt ἀτεφ; ἐαν potius in ethnicis damnet. *Rom.* I, 31. Nec obſtat, quod amorem parentum & cognatorum damnare videatur. *Matth.* X, 37. *Luc.* XIV, 26. Hoc enim intelligendum, in quantum amori Dei obſtat. Qua de re ſupra dictum, cum de abnegatione ſui ageremus.

§. XLI.

Falluntur itaque, qui omnium adfectuum expertes regenitos eſſe volunt, * cum nonnulli ſua natura ſancti ſint, alii ſanctificari poſſint. Namque & in ſcriptura ſacra paſſim eiusmodi adfectus illis tribuuntur, & adeo non vituperantur, vt ponantur potius in laude. *Amor* ſcilicet, ſumptus, pro adfectu, non pro habituali propenſione, tum Dei, *Pſal. XVIII*, 2. *LXXIII*, 25. 26. tum aliorum hominum, *1 Cor. XIII*, 3. 4 *ſeqq.* *2 Petr. I*, 7. *odium peccati*, *Pſ. XXVI*, 5. *XXXI*, 7. *XCVII*, 10. *laetitia*, *Rom. XIV*, 17. *XV*, 13. *Gal V*, 22. *Col. I*, 11. *triſtitia*, *2 Cor. VII*, 10. 11. *ſpes*, *1 Petr. I*, 3. *Rom. V*, 4. *VIII*, 24. *commiſeratio*, *1 Petr. III*, 8. *Phil. II*, 27. *zelus*, *2 Cor. XI*, 2. *Gal. IV*, 18. & alii.

* Magna vtique eſt gratiae diuinae vis, etiam in coercendis & compeſcendis adfectibus. Sed non extendenda eſt ad ea, ad quae eam non vult extendi ipſe Deus. Licet itaque per abſolutam ſuam potentiam Deus efficere poſſet, vt homo ſit ἀπαθὴς & ἀναμάρτητος, nuſpiam tamen id promiſit. Ideoque & a gratia diuina hoc non eſt expectandum. Hoc parum mihi obſeruare videntur, qui ἀπάθειαν quandam Stoicam inter gratiae diuinae effectus numerant. Ex EVAGRII PONTICI libro, cui titulum: *Gnoſticus*, fecit, haec inter alia refert SOCRATES *hiſtor. eccleſ. lib.* 4. *cap.* 23. *pag.* 237. Veritatis columna Baſilius Cappadox, aiebat: τὴν μὲν ἐκ ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν γνῶσιν, προσχῆς μελέτης καὶ γυμνασίᾳ κρείσσονα ποιεῖ· τὴν δὲ ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, δικαιοσύνῃ καὶ ἀοργησίᾳ καὶ ἔλεος· καὶ τὴν μὲν προτέραν δυνατὸν καὶ τοὺς ἁμαρτίας ὑποδέξασθαι· τῆς δὲ ἐντεύθεν ἡ ἀπαθὴς μόνοι ἀεὶ ἔσχηκοι. *Scientia quidem, quae ab hominibus percipitur, aſſiduo vſu & exercitatione perfectior euadit: ea vero per Dei gratiam, iuſtitia, patientia, & miſericordia. Ac priorem quidem illam ſcientiam, in eos etiam, qui perturbationibus obnoxii ſunt, cadere, poſterioris vero ſolos*

ſolos capaces eſſe illos, qui perturbatione ſunt vacui &c. Recte hic equidem diſtinguit inter γνῶσιν ἐκ ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν, & inter γνῶσιν ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, hoc eſt, inter ſcientiam, quae eſt *ex natura*, & quae eſt *ex gratia*, ſeu inter *naturam* & *gratiam*: ſed gratiae nimium tribuit, & vltra, quam decebat, progreditur, dum γνῶσιν, quae eſt ex gratia, tantum ἀκαθάρτῳ capaces eſſe ſtatuit, ſupponens adeo, per gratiam homines ἀκαθάρτους fieri poſſe. Memorabile quoque exemplum, quo idem comprobari queat, gratiae ſcilicet limites, vltra quam par erat, nonnullos extendere, ex PETRI GARNFELT, *elucidationibus ſacris in quinque libros de imaginibus antiquorum eremitarum*, profert IACOBVS THOMASIVS, in *ſchediaſmate de definit. philoſoph. pag.* 44.

§. XLII.

Interim ſedulo cauendum, ne & hic nos *fallax* decipiat *natura*, callida gratiae imitatione. Fieri namque poteſt, imo ſaepiſſime proh dolor! contingit, vt pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, habeatur pro luctа carnis & ſpiritus; vnde porro, qui eiusmodi quid in ſe deprehendunt, hominibus regenitis & credentibus ſe annumerandos eſſe, circa controuerſiam concludunt, cum luctа carnis & ſpiritus, horum ſit character certiſſimus.

§. XLIII.

Quod ſi porro contingat, vti euenire omnino poteſt, vt ex cauſſis naturalibus naturae impetus infringatur, & quodammodo ſupprimatur, ne in peccata externa & grauiora erumpat, in errore iſto mirifice confirmantur mortales, in eam quippe facile inducendi ſententiam, hanc eſſe *victoriam fidei*, qua carnis impetum prauosque motus ſuperauerint.

§. XLIV.

Sed id quodque euenire poteſt, praeſertim apud eos, qui in ſtatu legali conſtituti ſunt, vt non ſemel, ſed ſaepius, idque ex cauſſis mere naturalibus, quo nomine & morales comprehendimus,) adfectus praui reprimatur. Vnde ſtatim ſibi perſuadent, ſe habere prauorum adfectuum *dominium*, ſe non amplius ſeruire carni, ſed ſpiritui, per ſpiritum ſe mortificare negotia carnis, concupiſcentiisque imperare; (vti regenitorum ceteroquin characteres ſunt) cum tamen iſtud, quod ... tribuunt dominium, aut ad quosdam ſaltem adfectus, aut ad actus ſaltem externos & grauiora crimina, ne adfectus in iſta erumpant, tete extendat.

§. XLV.

Comprimis turpiter fallantur, cum adfectus mere naturales pro ſpiritus ... ſitem ſanctificatis, qui regenitorum proprii ſunt, habent. Hinc natus, ex cauſſis naturalibus, bonorum vsum, iucundorum ... iocumque repraesentatione excitatus, habetur pro *charitate* chri-

chriſtiana; *odium*, quo inimicos ſuos proſequuntur, & inde orta vindictae cupiditas, *ſanctum* videtur, *odium peccatorum*; *ira* carnalis, *zeli* divini & ſpiritualis nomine venit; vana quaedam *perſuaſio* ex animi levitate orta, *ſpes chriſtiana* audit: *commiſeratio* naturalis hominum voluptati deditorum, *miſericordiae* nomine incedit; *carnalis laetitia* ſaepius ſpeciem *ſpiritualis* induit; vti *triſtitia* contra mere *naturalis* itidem pro *ſpirituali* habetur. Et ita miſere ſe miſeri decipiunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. VII.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD MORES EX CORPORIS CONSTITVTIONE, REBVSQVE EXTERNIS FLVENTES.

Σύνοψις.

Corporis hic quoque habenda ratio: quanta eius ſit dignitas, §. I.
Ad animi propenſiones, eius conſtitutio, plurimum confert, §. II.
Conſtitutio haecce corporis & temperamentum, vnde oriatur. §. III.
Quomodo inde certi motus & propenſiones in animo producpqueant? §. IV.
Error illorum, qui a corpore peccatum in animum deriuari putant, refutatur: an determinatio ad certum bonorum adparentium genus a ſolo corpore? §. V.
Temperamentorum vis, quoad ſingulas mentis facultates generatim indicatur, §. VI.
Eorum numerus, §. VII.
Quo pacto magna inde morum diuerſitas, varietasque, §. VIII.
Sexus porro diuerſitas, quid ad mores conferat, §. IX.
Itemque aetatis. §. X.
Quid de ſenſibus externis hic obſeruandum, §. XI.
Res extra hominem poſitae, quo pacto ad morum diuerſitatem aliquid conferant, §. XII.
Et primo quidem naturales, §. XIII.
tum & morales, §. XIV.
In his omnibus, ſpeciatim corporis conſtitutione & temperamento, intima naturae conſpicitur corruptio, §. XV.
Mores namque inde fluentes, in irregenitis ſemper mali ſunt, §. XVI.
Idem cenſendum de moribus aetatum, §. XVII.
Rerum externarum abuſus, & ad prauas propenſiones excitandas & augendas efficacia, eandem corruptionem prodit, §. XVIII.
quae & in ſenſibus externis conſpicitur, §. XIX.
Magna ex his omnibus, ſpeciatim ex moribus temperamentorum, conuerſionis & vitae chriſtianae impedimenta, §. XX.
quemadmodum & ex moribus aetatum, §. XXI.
vt & ex rebus externis, §. XXII.
ſpeciatim, quod mores hinc fluentes pluribus communes ſint: vnde praeiudicium, emendationem non neceſſariam, aut non poſſibilem, §. XXIII.
Quid de ſenſibus externis hic obſeruandum, §. XXIV.
Gratiae, quousque in his omnibus, ſpeciatim tempera-

temperamentorum moribus, procedat vis, & efficacia §. XXV.
itemque in moribus aetatum, §. XXVI.
vt & iis, qui ex rebus externis fluunt, §. XXVII.
quicad ſenſus denique externos, §. XXVIII.
Fallacia naturae, gratiam imitantis, in moribus temperamentorum, §. XXIX.
in moribus aetatum, §. XXX.
in moribus ex rebus externis fluentibus ceteris-que, §. XXXI.

§. I.

EX mente pariter ac corpore hominem conſtare, Deus voluit. Vtriusque itaque partis habenda ratio: praeſertim ob arctiſſimum, quod inter eas intercedit, vinculum. Quod ſi cum mente corpus contendamus, illam longe hoc nobiliorem praeſtantioremque eſſe, deprehendemus, vnde, cum mente brutis vel maxime praeſtet homo, huius etiam dignitatem praeſtantiamque praecipue * inde metiri ſolent. Neutiquam vero corporis eousque deprimenda eſt conditio, vt illorum adprobanda ſit ſententia, qui corpus aut pro inſtrumento ſaltem animae, aut omnino ergaſtulo eius habuerunt, ** & ſola mente hominem abſolui contenderunt. Ab ipſo enim Deo ita creatum conditumque, ignorant, aut ſcire nolunt, vt corpore non minus, quam mente, conſtaret.

* Eſt equidem ratione corporis magna hominis prae brutis praeſtantia & excellentia. Ereclus namque, vt alia taceam, incedit, vt coelum intueri poſſit, cum bruta contra ad terram prona, ſubliminm coeleſtiumque rerum ſe non capacia hoc ipſo demonſtrent. Recte SENECA: *ſcias non eſſe hominem, tumultuarium aut incogitatum opus. Inter maxima rerum ſuarum natura nihil habet, quo magis gloietur, aut cui glorietur. lib. 6. de beneficiis cap.* 23. Similia & PHILO habet, *libr. de plantat. Noae opp. fol.* 169. & ISIDORVS PELVSIOTA *lib.* 1. *epiſt* 259 In plurimis tamen, qua corpus cum brutis homo conuenit, plurimaque inde, ne nimium ſe efferat, capere poteſt documenta. Contra ſi mentem ſpectes, eiusque nobilitatem & excellentiam, tum demum brutis infinitis parafangis ſe praeſtantiorem, & ad finem longe nobiliorem, a ſupremo rerum omnium conditore, creatum, intelliget. Sunt, qui hancce hominis dignitatem, nobiliteremque pluribus explicant, quod ex inſtituto fecit GREGORIVS QVECCIVS, de *nobilitate & praeſtantia hominis*. Sed caute admodum & circumſpecte hoc argumentum tractandum, ne miſeriae, quibus hodie circumſeptus homo eſt, obtrectemur. Per facultatum enim naturalium, quibus ceteroquin brutis homo praeſtat, abuſum, contingere poteſt, vt brutis ipſis deterior ſit & inferior.

** Vt Epicurei corpus praeferebant menti, ita in alterum extremum prolabebantur Platonici, Pythagorici, & Stoici, in eo fere conſentientes, hominem animo abſolui. Hinc corpus poena animi ac pondus, triſte & obſcurum animi domicilium, carcer & ergaſtulum, illis audiebat. Aſeſtam omuſum ARRIANVS vocat, & qui ei obſequantur, feras eradere dicit, in *Epict. l.* 1. *cap.* 3. *add.* SIMPLICIVS in *Epict. prooemium* & in *cap.* 15. Socratis diſputatio, qua, hominem non corpus eſſe, ſed imperium animum, contendit, extat apud CICERONEM *lib.* 6. *de rebublica*. add. HVGO GROTIVS in *annot. ad Rom.* VII. 24. & PETRVS DANIEL HVETIVS in *quaeſtionibus Alnetanis lib.* 3. *cap.* 11. Splendide eo ſpectare haec ait Iamblichus ab ethnicorum philoſophis diſſerebantur, & ad virtutis ac ſapientiae optimorem conciliandam, tanto magis comparata erant, quo longius ab ea abſunt, qui corpus ſaltem curare, ventrique ſeruire videntur. Quantum denegabant corpori, tantum

rantum tribuebant animo, non ſatis ad miſeriam, cui animus per naturam immerſus eſt, attendentes. Quod ethnicis labem originalem ignorantibus, condonari quodammodo poteſt. Quam tamen minime merentur veniam, Sociniani & Arminiani, qui haec ethnicorum philoſophorum placita tanto maiori cum periculo aſſumunt, quo acrius ad peccati originalis grauitatem eleuandam, omnes ingenii vires intendunt. Aliter hac de re nos philoſophari docet ſcriptura ſacra, quae corpus non minus quam animum, nos a Deo accepiſſe teſtatur, *Iob.* x. 10. *ſeqq. Pſ.* cxxxix, 13. 14. Et licet mentis prae corpore praeſtantiam itidem agnoſcat, quippe in qua olim imago diuina exſplenduit, quae tamen eius poſt lapſum miſeria ſit, quam intima corruptio, nos ignorare non ſinit.

§. II.

Corporis etiam vel hoc nomine hic habenda eſt ratio, quod ad animi propenſiones moresque, plurimum eius conferat conſtitutio atque temperamentum: quod vti iam antiquis obſeruatum, ita quotidiana confirmatur experientia. Temperamenti autem ratio ex ſanguine potiſſimum aeſtimanda, * eiusque natura & motu. Prout enim ſanguis aut craſſior eſt, aut tenuior; ſalinis, aut ſulphureis, vel terreſtribus etiam particulis, aut ſero abundat: prout porro aut celeriter, aut tarde mouetur, quod tum ex ipſa eius natura, tum ex vaſorum, per quae decurrit, conditione, aliisue de cauſſis fieri poteſt, temperamentum quoque variat.

* conf. quae dixi *elem. philoſ. pract. cap.* 1. *ſect.* 3. §. 7. & quae pasſim medici pariter ac phyſici hac de re monere ſolent: add. viri clariſſimi IACOBI CAROLI SPENERI diſſertatio *hiſtoriam doctrinae de temperamentis hominum*, exhibens, ſub meo praeſidio in academia Fridericiana, anno MDCCIV. habita.

§. III.

Etſi vero parentum, ex quibus liberi gignuntur, conſtitutio, plurimum citra controuerſiam conferat, vt certo quis gaudeat temperamento: alias tamen ſubinde concurrere cauſſas, etſi nobis non ſatis perſpectas, aut exploratas, certum eſt, & vel inde intelligitur, quod qui ex iisdem geniti ſunt parentibus, liberi, vti animi propenſionibus, ita temperamento quoque corporisque conſtitutione, multum a ſe invicem differant.

§. IV.

Quo pacto per ſanguinis conſtitutionem, motumque certae animi propenſiones produci queant, explicatu equidem admodum difficile eſſe videtur. Res ipſa tamen per experientiam certa eſt: adeoque, etſi modus, quo hoc fiat, ignoretur, minime in dubium vocanda. Conſtat inter omnes, ad certos motus corporis, certos etiam ſequi motus mentis, & vice verſa; nemo tamen explicauit hactenus, quo pacto corpus in mentem, aut mens in corpus agere queat. Vndecunque autem, aut quocunque etiam modo, prima motuum corporis & mentis connexio fiat, hoc tamen palam eſt, ſi ſemel ea facta ſit, per conſuetudinem

& eorundem motuum perennem recurſum, non poſſe non hanc connexionem confirmari, vt adeo ex certa corporis ſanguinisque conſtitutione, animi quoque mores & inclinationes firmiter colligere liceat.

§. V.

Neutiquam autem exiſtimandum, ac ſi per corporis conſtitutionem peccatum in animum deriuetur: cum potius in ipſa mente ſedem ſuam habeat; vti ſupra iam obſeruauimus. * Sed id quoque iam animaduerſum nobis, incertum eſſe, an determinatio ad certum bonorum apparentium genus, adeoque propenſiones certas, a corpore eiusque temperamento originem habeat, an in ipſa mente ſeorſim ſpectata, quaedam iam propenſionum diuerſitas exiſtat. Hoc ſi eſſet, tum reſpondente mentis propenſionibus corporis conſtitutione, fortiores vehementioresque eas propenſiones reddi, neceſſe eſt, ſin diſcrepante, vim illarum imminui, effectu ſubſequente, qui ex diuerſarum propenſionum, & cauſſarum diuerſas propenſiones producentium, coniunctione, oriri ſolet.

* *ſect.* 4. §. 42. & 79.

§. VI.

Vis autem temperamentorum tum ratione intellectus, tum ratione voluntatis ſeſe exerit. Ratione quidem intellectus, tum inde, non excluſis tamen aliis cauſſis, prouenit, vt iudicii acumine alii polleant, ingenio ſpecialiter ſic dicto praediti ſint alii, alii memoriae quadam felicitate reliquis praeſtent. Voluntatem ſi ſpectes, ad voluptatem per temperamenti conditionem diſponuntur alii, alii ad auaritiam, alii ad ambitionem: ſimulque ad adfectus, qui cum hiſce propenſionibus coniuncti ſunt, aut ex iisdem fluunt.

§. VII.

Solent quatuor vulgo conſtitui temperamenta, ſanguineum, cholericum, melancholicum & phlegmaticum. Phlegmatici tamen in morum doctrina ideo ratio haberi non ſolet, * quod ignauiam potius quandam & torporem inducat, quam ad vitia, aut prauas propenſiones, acriter ſtimulet. ** Vnde hypotheſis de tribus virtutibus cardinalibus ſatis ſibi conſtat, etſi quatuor ſtatuantur temperamenta.

* obſeruatum id iam ſupra *ſect.* 4. §. 42.

** Vt temperamentum cholericum, ſanguineum, melancholicum, tribus vitiis cardinalibus, ambitioni, voluptati & auaritiae reſpondent, ita ſunt, qui exiſtimant, phlegmaticum, proprium eſſe hominum virtutum doctorum. Et negari profecto nequit, ſpeciem quandam virtutis in hominibus eiusmodi temperamento praeditis vel maxime conſpici, dum modeſti, mites, humiles, ab ambitione, ira, vindictae cupiditate, auaritia, inuidia, aliisque vitiis, aeque ac eſſe videntur. Verum ſi accuratius cuncta conſideremus, aliter pronunciabimus. Qui enim magnorum ſcelerum non ſunt capaces, non ſtatim deinde ſunt virtuti-

virtuti. Nec, quae ſpeciem virtutis habent, ſtatim pro virtutibus ſunt habenda. Patienter ferre iniurias, ſe non efferre ſupra alios, paci & concordiae ſtudere, laudi ducitur, ſed tum demum, ſi ex ſincero Numinis amore fiat, non autem, ſi ex ignauia atque torpore. Ipſa porro ignauia & pigritia in iis exequendis, quae noſtri ſunt officii, vitio profecto non caret, immo vitium eſt longe maximum. Concedo itaque, & ex phlegmatico temperamento prauos fluere mores: ſed ita, vt ad peculiare bonorum adparentium genus homines non determinet, ſed ignauiam ſaltem & torporem indueat, vnde, ſi cum aliis temperamentis coniunctum ſit, vti ſemper eſt, peculiaris quaedam propenſionum modificatio inde reſultat. conf. *element. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3. §. 13. it. *cap.* 2. §. 12. Et hac quidem ratione doctrina de temperamentis optime reſpondet hypotheſi de tribus vitiis cardinalibus. Neque tamen exiſtimandum, ac ſi hypotheſis de tribus vitiis cardinalibus, numero temperamentorum vnice, aut praecipue, innitatur. Salua ea manebit, ſiue quatuor, ſiue quinque ſtatuas temperamenta, cum praecipue ex obiectorum principalium, & modi, quo mentem afficiunt, diuerſitate pendeat. Temperamenta id efficere poſſunt, vt ad hoc magis obiectum homo determinetur, quam ad aliud: vt vehementius aut remiſſius in illud feratur: idque fieri poterit, ſi duo aut plura coniuncta ſint temperamenta, ſiue ad vim cupiditatis intendendam conſpirent, ſiue ſe mutuo velut impediendo vim iſtam ſufflaminent quodammodo, aut certa ratione modificent. Sed hoc *de re in praxi*. Namque, quae de numero & efficacia temperamentorum dixi, firmo niti talo, ſuffragante ipſa experientia, exiſtimo.

§. VIII.

Quae ſingulorum temperamentorum ſit ratio, quaeue efficacia quoad intellectum & voluntatem, quae ſigna in corpore etiam compareant, alibi iam & ab aliis * explicatum: proinde id ſaltem obſeruandum, non vno eodemque modo in omnibus temperamenti ſe exerere vires, ſed maximam hic, pene dixerim infinitam, in hominibus conſpici eius varietatem. Praeterquam enim, quod ſanguis ipſe diuerſimode mixtus ſit in diuerſis, aliae quoque cauſſae tum naturales, tum morales, vim temperamenti aut intendunt, aut imminuunt, propenſionesque ex aliis cauſis ortae, cum iis, quae temperamento originem debent, coniunctae, ita ſe inuicem temperant, vt pro ſingulorum hominum diuerſitate, non poſſit non morum & inclinationum inde prouenire diuerſitas. Quantacunque autem aliarum cauſſarum ad vim temperamenti imminuendam aut modificandam vis ſit, non temere tamen contingere puto, vt quoad ſpeciem mutetur, etſi facile mutetur quoad gradum.

* Praeter veteres, ARISTOTELEM & GALENVM temperamentorum mores ediſſerit SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus & latitantibus animi affectibus*, *lib.* 1. *cap.* 6. qui veterum tamen placita ſecutus, eiusmodi inſiſtit principiis, quae iam pridem exploſa ſunt a recentioribus. add. VINCENTIVS PLACCIVS, in *promt. inuention. orator. prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 2. *pag.* 285. *ſeqq.* ANTONIVS LE GRAND, *inſtitut. philoſ. part* 8. *art.* 9. n. 5. *ſeqq.* cumprimis autem CHRISTIANVS THOMASIVS, qui noſtra aetate diligenter hanc philoſophiae partem excoluit, in *introduct. in ethic. part.* 2. *cap.* 7 *p.* 15 . Vt repetam hic, quae hac de re in compendio dici poſſent, eo minus neceſſe eſt, quod hoc iam factum a me ſit, in *elem. philoſoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 3.

sect. 3. §. 10. *seqq.* add. antea laudata dissertatio, *historiam doctrinae de temperamentis*, exhibens.

§. IX.

Diuersitas morum ratione sexus & aetatis, a corporis itidem praecipue constitutione pendet, accedentibus tamen subinde & aliis caussis. Namque ad sexum quod attinet, mores qui feminis v. g. tribuuntur, maximam partem corporis constitutioni imputandos, certum, itemque educationi & vitae consuetudini * ad mollitiem ac voluptatem alendam, fouendam, augendamque vnice comparatae. Vnde & omnino factum, vt multa apud hunc sexum in laude ponantur, quae accuratius considerata, sunt vituperabilia.

* Accurate si consideres, quae de moribus sequiori sexui propriis tradi solent, eos quodammodo motibus temperamenti sanguinei, aut phlegmatici, saltem iis, vbi principem hi locum obtinent, respondere, deprehendas. Huc autem corporis plurimum conferre constitutionem, non exclusis caussis aliis, nemo tam ignarus erit rerum omnium, qui negauerit. Est tamen inter feminas ipsas quoad mores maximum discrimen, hac praeter indolem sexui propriam ex hoc, illa ex alio plus adhuc trahente temperamento, accedente educationis diuersitate, caussisque aliis. Hinc mirum non est, ad litterarum studia quasdam non ineptas esse, quod & ratio docet, & experientia testatur, & vel exempla ab AEGIDIO MENAGIO, in *historia mulierum philosopharum*, adducta, comprobant. Praereliquis, qui hocce argumentum tractarunt, conferendus CHRISTIANVS IVNCKERVS, vir clarissimus, in *centuria feminarum eruditione & scriptis illustrium*, quae addita est eiusdem *schediasmati historico, de ephemeridibus eruditorum*. Sceptra feliciter quoque tenuisse feminas & variarum gentium annales, & nostrae aetatis exemplum omnium luculentissimum, condocent. Non tamen ex quarundam exemplis de omnibus iudicandum, nec ideo, quae de moribus sexus certa sunt & explorata, vocanda in dubium. Absona hic sunt & explodenda, quae HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA disseruit in libello, de *nobilitate & praecellentia feminei sexus, eiusdemque supra virilem eminentia*: qui additus est libro eius, de *incertitudine & vanitate scientiarum*. Alterius auctoris impia de hoc sexu commenta explodit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *meditat. polit. cap.* 6. §. 3. *& polit. parallel. cap.* 6. §. 3.

§. X.

Non minus & de morum diuersitate, quae ex aetate diuersa oritur, hoc compertum est, & exploratum. * Sanguis enim pro aetatis ratione cum aut sero, aut particulis variis indolem eius mutantibus abundet, alii hinc mores deprehenduntur infantum & puerorum, alii adolescentum & iuuenum, alii virorum, senum denique alii. Idque ea ratione, vt phlegmaticorum moribus quodammodo respondeant mores infantum & puerorum, sanguineorum, mores adolescentum, & iuvenum, cholericorum, mores virorum, melancholicorum, mores senum. Conuersationis tamen, consuetudinis, aliarumque caussarum, hic itidem habenda est ratio, quae ad inclinationes certae aetati ceteroquin proprias aut augendas, aut imminuendas, aut denique modificandas,

candas, plurimum conferunt. Licet autem per aetatis diuerſitatem mutatio quaedam morum ex temperamento pendentium, quoad gradum contingat, hinc tamen non ſtatim mutatio quoad ſpeciem inferenda: quod obſeruaſſe noſtra intereſt.

* Pluribus hoc quod ex aetate oritur, morum diſcrimen explicare, pronum eſſet, nec vtilitate ſua haec careret tractatio. Sed ne in iis, quae ex philoſophorum ſcholis hauriri poſſunt, prolixus ſim, adeat, qui velit, eos, qui hoc egerunt ex inſtituto: quod ex veteribus fecerunt ARISTOTELES, *lib. 2. rhetor. cap. 12.* & eleganter admodum HORATIVS, de *arte poet. verſ. 158. ſeqq.* ad quem locum etiam conferendus FRIDERICVS RAPPOLDVS. Ex recentioribus SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus &c. lib. 2. cap. 8. ſeqq.* IOAN. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap. 1.* VINCENTIVS PLACCIVS, *promptuar. inuent. orator. prompt. 3. part. 2. tit. 6.* cumprimis autem IO. MICHAEL DILHERRVS in peculiari de *moribus aetatum*, diſſertatione, quae extat *diſputationum* eius *academicarum tom. 2. p. 129. ſeqq.* Sed ita conferendi auctores ſunt, vt in quo conueniant, aut diſſentiant, obſeruetur, & tum eligatur, quod rationi & experientiae, quam maxime conforme eſt. In compendio etiam mores aetatum ediſſerui ipſe, in *element. philoſ. pract. part. 1. cap. 2. ſect. 3. §. 19. ſeqq.*

§. XI.

Ad corpus etiam quodammodo pertinent ſenſus externi: ſaltem organa illorum in corpore exiſtunt, quorum beneficio certi excitantur ſpirituum animalium motus in mente, certas iterum perceptiones effecturi, vnde ſenſus interni. Quemadmodum autem & externi ſenſus mentis directioni quodammodo obnoxii ſunt, vnde & vſus illorum legitimus, & maximus ſimul grauiſſimusque abuſus eſſe poteſt: ita per conſuetudinem habitualis quaedam in iis quoque produci diſpoſitio poteſt; illis, qui gratiae & naturae diſcrimen vbique obſeruare volunt, non prorſus negligenda.

§. XII.

Quod de corpore diximus, ad certas animi propenſiones plurimum illud conferre: illud de rebus quibusdam, extra hominem poſitis, identidem eſt intelligendum. Eo nomine tum naturales, tum morales res, nobis veniunt, quibus, ſi non directe & immediate, ſaltem indirecte & mediate certae hominum excitantur, aut aluntur, & fouentur propenſiones.

§. XIII.

Et naturales quidem res corpus primum afficiunt, ſanguinisque conſtitutionem temperant, & ita demum ad mentis facultates qua intellectum, qua voluntatem modificandas, aliquid conferunt. Sic pro locorum varietate, varii hominum conſtitui ſolent mores. * Quod ad integras quoque gentes pertinet, quarum mores, propenſionesque diuerſae, paſſim notari ſolent. ** Cuius diuerſitatis ratio ex aeris qui-

dem, quem hauriunt, & alimentorum, quibus nutriuntur, praecipue petenda eſt conditione, ſed tamen vt conſuetudo, educatio, imitatio, aliaeue cauſſae morales, minime prorſus excludendae ſint.

* Ad res naturales praeter alia & tempus, & locus, referri ſolent, conf. *element. philoſoph. practi. part. 1. cap. 2. ſect. 3. §. 11.* Ad tempus quod attinet, ſunt, qui velut genium quendam peculiarem temporum eſſe credunt, qui & mores & ingenia hominum, vtcunque inflectat, & ad certa ſtudia trahat. In Aegyptiorum, Graecorum, Romanorum, ipſorum Germanorum, aliorumque populorum exemplo comprobari poſſe exiſtimant; quorum pro temporum diuerſitate, diuerſi fuere mores, diuerſa ſtudia. Prolixius hoc edidſerit IO. BARCLAIVS, in *icone animorum, cap. 2.* Videntur tamen hi ipſi tempori tribuere, quod longe aliis cauſſis tribuendum eſt. Temporis enim per ſe, nulla in hominum mores vis eſt & efficacia. At tempus cum velut indicet atque manifeſtet mutationem morum, quae ex longe aliis cauſſis prouenit, hinc vt ipſi tempori ea mutatio tribuatur, fieri ſolet. Cauſſae vero eiusmodi mutationum variae eſſe poſſunt, regum ſcilicet principumque exempla, aut inſtituta ad certum vitae genus, aut mores certos excitandos fouendosque comparata, gentium migrationes, commixtiones, rerumpublicarum & imperiorum conuerſiones, vitae generis, qua cibum, potum & alia, mutatio, & quae reliqua ſunt, eiusdem commatis. Haec omnia enim ad morum mutationem plurimum conferre, nemo dubitauerit: cumque ſenſim, nemine fere animaduertente, iſta mutatio fiat, & hoc ſaltem aduertamus, quod hoc aut illo tempore hi vel alii mores floruerint, ipſi, vt diximus, hoc tribui tempori ſolet. Confirmari haec pluribus poſſunt ex iis, quae HERMANNVS CONRINGIVS differit in libro: de *habitus corporum Germanicorum, antiqui ac noui, cauſſis.*

** Plurimis hoc iam obſeruatum. Rhodii apud TITVM LIVIVM *lib. 45. cap. 23.* haec de re ita verba faciunt: *Tam ciuitatum, quam ſingulorum hominum mores ſunt. Gentes quoque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum & venerem proniores aliae ſunt. Athenienſium populum, famae eſt, celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum: Lacedaemoniorum, cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non neguerim, & totam Aſiae regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quod excedere inter finitimas ciuitates videamur.* Sic Cretas mendaces dicit Paulus, auctoritate poetae ethnici vſus: Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργοί, *Tit. 1, 12.* Graecos etiam mendaces vocat IVVENALIS *ſat. 10.*

> —— —— *& quidquid Graecia mendax*
> *audet in hiſtoria.*

Sybaritae ob luxuriam olim vapularunt. Sardi, venales dicti, & ſic porro. Gentium hocce qua mores diſcrimen, obſeruauit SALVIANVS de *gubernatione Dei lib. 4. p. m. 75. Gens Saxonum*, inquit, *fera eſt, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbararum vita, vitioſiſſima.* Et *lib. 7. pag. 148. Gothorum gens perfida, ſed pudica eſt, Alanorum impudica, ſed minus perfida. Franci mendaces, ſed hoſpitales: Saxones crudelitate efferi, ſed caſtitate mirandi.* Ita olim erat. Addit SALVIANVS: *omnes denique gentes, habent ſicut peculiaria mala, ita etiam quaedam bona.* Sed plura hac de re dabunt ALEXANDER AB ALEXANDRO, *lib. 4. dier. genial. cap. 13.* HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, de *vanitate ſcientiarum, cap. 54.* LEVINVS MOLKENIVS, ad *Thomae Hiruvne religiomem Mediei part. 2. ſect. 4.* Ex inſtituto vero gentium variarum, praeſertim modernarum, mores deſcribunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *conieſtandis cuiusque moribus, lib. 2. c. 6.* IO. BARCLAIVS, in *icone animor. cap. 3. ſqq.* IO. BODINVS, in *methodo hiſtor. cap. 5. & lib. 5. de republ. cap. 1.* CHRISTOPHORVS BESOLDVS, in *diſcurſu de natura populorum*, EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenio-*

vum

rum aliique. Addi his plurima poſſent, ceteris non obſeruata, aut lucem adfundentia obſeruatis, ſi ad ſpecialia deſcendere noſtri ferret inſtituti ratio.

§. XIV.

De rebus moralibus, quibus hominum iudicio & conſtitutione pretium aut volor aliquis impoſitus, aut quae omnino ab hominum inſtitutione pendent, itidem obſeruandum, quod per ſe certas propenſiones non producant. Cum tamen ob opinionem, quam de illis homines fouent, magna ſaepius in animos mortalium earum vis ſit, tum ad cupiditates irritandas, tum ſi ſaepius obuerſentur, ad certas propenſiones inclinationesque ſenſim producendas aut fouendas, omnino hic quoque in cenſum veniunt. Et hinc *nobilium & plebeiorum, imperantium & parentium, diuitum & pauperum* &c. diuerſi paſſim, conſtitui mores ſolent, * ſuffragante & ſubinde experientia.

* Nota haec ſunt, & paſſim apud ſcriptores obuia. De nobilibus SALLVSTIVS de Metello agens: *inerat contemptor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum, de bello Iugurthino p. m.* 288. De plebis contra moribus LIVIVS: *haec natura multitudinis eſt, aut ſeruit humiliter aut ſuperbe dominatur. Libertatem, quae media eſt, nec ſperuere modice, nec habere ſciunt &c. lib.* 24. *c* 25. Inconſtantiam plebis notat CORNELIVS NEPOS, in *Dione cap.* 10. qui & alios eius characteres tradit, in *Timotheo cap.* 3. quod & VELLEIVS PATERCVLVS facit *lib.* 2. *cap.* 29. add. IVSTVS LIPSIVS, *polit. lib.* 4. *cap.* 5. TRAIANVS BOCCALINI, *relat. ex parnaſſo, lib.* 3. *cap.* 33. aliique. Cuncta, quae omnes iſti tradunt, eo fere redeunt, ad ſuperbiam nobiles, ad voluptatem & auaritiam pronos eſſe plebeios. Cetera enim hinc facile deriuari poſſunt. Cauſſa palam eſt, quod exemplis, vitae genere, conſuetudine, ad ſuperbiam nobiles excitentur: quae omnia apud plebeios ad voluptatem & auaritiam, aliosque hinc profluentes mores, ſuſpicionem, inuidiam, inconſtantiam &c. conſpirant. De imperantium, parentiumque idem dicendum eſt moribus: quanquam ipſorum imperantium pro diuerſo imperii ſtatu & forma, diuerſi eſſe mores cenſeantur. vid. IO. BARCLAIVS, in *icon. animor. c.* 13. NICOLAVS MACHIAVELLVS, *diſcurſib. in Liuium, lib.* 1. *cap.* 18. Diuitum pariter ac pauperum mores deſcribunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus. lib.* 3. *c.* 3. & 4. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. VINCENTIVS PLACCIVS, *prompt. inuent. orat prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 12. & 13. aliique. Immo nullum fere vitae genus eſt, quod non ad certos mores diſponat homines, & procliues reddat: qua de re itidem ex inſtituto CLARAMONTIVS, de *coniectand. morib. lib.* 3. *cap.* 6. *ſeqq.* & BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. 15. & 16. Sed vbique allata valet ratio: quod ſtatus iſti per ſe nihil efficiant, ſed occaſionem ſaltem certos mores induendi, inclinationesque certas alendi, fouendique, praebeant. Quae omnia, vt ad morum varietatem & modificationem, ita ad naturalem & inſitam prauitatem augendam & corroborandam, plurimum profecto conferunt.

§. XV.

Praemittenda haec, quae diximus, paucis fuere, vt in his quoque naturae * & gratiae diſcrimen eo luculentius pateret. Et *naturae* quidem intimam corruptionem, vis illa corporis & temperamentorum ad mentem conturbandam, prauasque propenſiones aut inducendas, aut confirmandas, ſatis prodit. Quod ſi cuncta expendantur accuratius

ratius, non poteſt non peccati originalis, in corpore non minus, quam mente ſe exerentis, effectus, luculentiſſime in hiſce conſpici. conf. *Pſalm. LI*, 7.

* Recte IO. HORNBECKIVS: *hominum diuerſa ſunt vitia, pro temperamento corporis calido, aut frigido: pro aetate iuuenili ac adulta; pro ſexu & viuendi denique conditione. Aliis ac aliis obnoxia eſt vita contemplatiua & actiua: ciuilis & aulica, aliis premitur vita mechanica & mercatoria, ſtudiis occupata aut artibus. Atque vti in ſingulis viuendi generibus diabolus ſua habet allectamenta & tentationes, ſic aduerſus ſingula ſedulo obfirmandus eſt animus, quacunque ex cauſſa obueniant & inſidientur; theol. practic. lib. 5. cap. 4. pag. 369.*

§. XVI.

Et ſane *mores* ex *temperamento* fluentes, in hominibus, qui regeniti non ſunt, & gratia deſtituuntur, ſemper mali ſunt: hoc tamen diſcrimine, quod quidam per ſe vitium inuoluant, hinc ſupprimendi & corrigendi, alii, ſi directio & ſanctificatio gratiae accedat, boni fieri queant. Ad priorem claſſem ambitio, voluptatis cupiditas, ſimilesque propenſiones pertinent; ad poſteriorem, pronitas ad commiſerationem, ſobrietatem, iuſtitiam externam, diligentiam, & aliae eiusdem generis.

§. XVII.

De *moribus aetatum*, idem cenſendum. Leuitas illa, & inconſtantia, pronitasque ad edendum, ludendum, tempus otio tranſigendum in pueris; voluptatum cupiditas, & *concupiſcentiae*, quas apoſtolus, *iuueniles* vocat, *2 Tim. II, 22.* in adoleſcentibus & iuuenibus; exiſtimationis & gloriae ſtudium in viris; auaritia & moroſitas in ſenibus, non poſſunt non de naturae corruptione, per alias etiam cauſſas augenda aut modificanda, in ſingulis hominum aetatibus, teſtari.

§. XVIII.

Res externae, ſiue mediate, ſiue immediate mentem adficiant, ſiue naturales ſint, ſiue ciuiles, in ſe quidem maximam partem ſunt indifferentes, hominumque adeo ipſorum vitium eſt, quod cupiditatibus irritandis, hinc & prauis propenſionibus augendis corroborandisque inſeruiunt: ſed hoc ipſo humanae imbecillitatis & miſeriae documentum praebent.

§. XIX.

Tantem, in ipſis quoque *ſenſibus externis*, intima naturae humanae corruptio conſpicitur. Praeterquam enim, quod grauiſſimo abuſui obnoxii ſint, & inſtrumentum velut aliquod omnigenae voluptatis praebeant, & pro vitae mortisque ianua quadam a nonnullis recte habeantur, procliuitas etiam quaedam ad motus peccaminoſos, pra-

vasque

asque delectiones, in iis contrahi potest, internae corruptionis testimonium luculentissimum praebitura. conf. *2. Petr. II, 14. Rom. VI, 19.*

§. XX.

Ex his omnibus, quin plurima maximaue conuersionis & vitae christianae oriantur impedimenta, nemo puto sanae mentis dubitauerit. Nimirum ad mores *ex corporis constitutione & temperamento* oriundos quod attinet, eadem hic recurrunt impedimenta, quae vitia cardinalia, quibus certa ratione respondent, comitari solent: quae supra iam indicauimus. *

* *sect. 4. huius capitis §. 82. seqq.*

§. XXI.

De *moribus aetatum* idem constat. Praeterquam enim, quod & ipsi ad vitia varia, & praua quaeuis ducant, alia adhuc accedunt. De prima aetate, infantum scilicet & puerorum non dicam. Quamdiu enim rationis vsus abest, institutio quoque christiana non recte procedit: ipsa tamen leuitas, aliaque huius aetatis vitia obstant, quo minus ea admittantur, quorum haec quoque aetas vtique capax est. In adolescentia & iuuentute, ad vitia huic aetati propria, accedit noua persuasio, hilariter & iucunde hanc aetatis partem transigendam, nec vllam temere occasionem, explendi voluptatem, praetermittendam esse. conf. *Sap. II, 6. 7. 8.* Hoc tamen haecce aetas habet commodi, quod vitia per diuturnitatem ac consuetudinem non tam radicata sint, quam in virili, maxime senili aetate: vnde hac quidem ex parte corrigi facilius possunt. In virili namque, peccandi non tantum consuetudo plerumque emendationem difficiliorem reddit: sed curis domesticis negotiisque variis animus ita distrahitur, vt de rebus ad salutem aeternam spectantibus, vix vllas serio suscipere valeat cogitationes. In senili multo adhuc magis corroborata est peccandi consuetudo: hinc difficultas summa aliorum audiendi consilia, aut sibi persuadendi, accedit, se in tanta aetate emendatione adhuc egere: vt reliqua incommoda quamplurima, quae hanc aetatem circumstant, praeteream. *

* Ipse rex sapientissimus Salomo, incommoda senectutis commemorando, grauissime iuvenes adhortatur, ne eousque vitae emendationem differant. Namque, *memento*, inquit, *creatoris tui in diebus iuuentutis tuae, dum non veniunt dies mali, & accedunt anni, de quibus dicas, non est mihi in istis voluptas. Dum non obtenebratur sol, & lux, & luna, & stellae, & redeunt nubes post pluuiam. Quo die tremunt custodes domus, & incuruati sunt robusti, & accisae sunt molitrices, quod rarae sunt, & tenebris laborant videntes per fenestras &c. Kohel. cap. XII, 1--7.* Senectutem, *dies malos* vocat, propter incommoda, & mala tristia, quibus exposita est senectus: quae mentem etiam impediunt, quo minus libere &

ferio ad ea attendat, aut prompte & cordate ſuſcipiat, quae ad eius ſalutem ſunt neceſſaria. Immo ipſa illa mentis imbecillitas, maximum obſtaculum & impedimentum adfert, quam rex ſapientiſſimus hisce verbis exprimit: *dum non obtenebratur ſol & lux, & luna, & ſtellae.* Ad euitandam enim tautologiam, de internis microcosmi luminibus haec intelligunt periti interpretes, cum de corporis oculis in ſequentibus verba faciat. Significatur itaque immunitio intellectus, ingenii, iudicii, memoriae, quae omnia in ſenibus debilitari ſolent, vt quaſi repuerafcere videantur. Vnde Prouerbium: *bis pueri ſenes.* add. HERMANNI WITSII diſſertatio de *officiis iuuentutis, & incommodis ſenectutis*, quae ſexta eſt in parte ſecunda *miſcellan. ſacror. p.* 164. *ſeqq.*

§. XXII.

Quantum ex *rebus externis*, ſpeciatim variis hominum ſtatibus, vitae chriſtianae oriatur impedimentum, ſcriptura ſacra paſſim docet. Huc illud ſeruatoris pertinet: *ſi quis ad me venit, nec ſuum patrem aut matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & ſorores, atque adeo ſuam ipſius animam odit, non poteſt meus eſſe diſcipulus, Luc. XIV, 27.* Nimirum, quod de proxime cognatis Chriſtus dicit, de aliis hominibus ſtatibusque, etſi ſua natura innoxiis, identidem intelligendum, facile inordinato amore illis ita adhaereſcere homines, & ad prauas ſuas cupiditates alendas & fouendas iis abuti, vt per ſui abnegationem omnino animus ab illis ſeiungendus ſit. conf. & *1 Cor. I, 26. ſeqq.* Huc pertinent, quae de diuitiis quoque, earumque abuſu, paſſim ſcriptura docet, per eas maximum ſaepius ſibi homines obſtaculum ponere, quo minus intrare in regnum coelorum queant. * conf. *Math. XIX, 23. 24. Marc. X, 23. 25. Luc. XVIII, 23. 24. 25. 1. Tim. VI, 9.*

* Ex inſtituto hocce argumentum ex veteribus tractauit CLEMENS ALEXANDRINVS, in libro: *quis diues ſalutem conſequi poſſit?* quem poſt MICHAELEM CHISLERIVM & FRANCISCVM COMBEFISIVM, alioſque, in *ſupplemento operum Clementis Alexandrini*, edidit THOMAS ITTIGIVS, theologus quondam Lipſienſis celeberrimus. Elegantер autem in hoc libro oſtendit CLEMENS, duo hic ſedulo euitanda eſſe extrema, in quae incidere queant, qui verba ſeruatoris non recte capiunt. Alterum illorum eſt, quis ex illis colligunt, ac ſi diuitibus ſpes omnis intrandi in regnum coelorum per ista ſit denegata, vnde animum deſpondentes agunt ur in transuerſum. Alterum eorum, qui equidem agnoſcunt, nec diuitibus viam ad ſalutem interclusam eſſe, non tamen animaduertunt, quae & quantae diuitibus ſuperandae ſint difficultates, ſi aeternae compotes fieri velint ſalutis, & quanto illis ad hoc opus ſit ſtudio atque labore. Vtrumque refellit errorem, & rem omnem ſimili quodam hunc in modum illuſtrat: ἀλλ' ὄντως τρέποντι ἔχει τὸ τῶν ἀθλητῶν, ὅτι μικρὰ καὶ ἰσχνὰ μεγάλοις καὶ ἀθρόοις παραβάλλεται, τοιοῦτοι καὶ ἐφ' ἑαυτῷ ὁ κατὰ κόσμον πλουτῶν λογιζέσθω· καὶ γὰρ ἐκείνων ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν καὶ στέφανον τυγχάνειν ἀπολπίσας, οὐ φαυλότερ' ἐπὶ τὴν ἄθλησιν ἀνεγράψατο· ὁ δὲ τἀντεῦθεν μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλαχίστην πόνου δὲ καὶ τροφῆς καὶ γυμνάσεια μὴ προσιέμενος πρεσβύτερος, ἀτιφώτατος διεγένετο. καὶ δὴ μέμφεται τῶν ἐλπίδων· ὥσπερ τις καὶ τὴν ἀτελῆ νίκην περιβαλόμενος περιβολὴν, μήτε τὴν ἀχρεῖν ἑαυτὸν ἄθλιον τὰ σωτῆρος ἐκκηρυσσόμενον, πιστὸς γε ὤν, καὶ τὸ μεγαλεῖον συνορῶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· μήτε μὴν αὖ τῆς ἀνδρείας καὶ ἀναγώνιστος μένειν, ἀκμάζει κἀνιδρωτὶ τῶν τραθέντων τῆς ἀφθαρσίας ἐλαττόμενα μεταλαβεῖν· ἀλλ' ἀυτὸν ὑποβαλόντα φέρειν γυμνασίῳ μὲν τῷ λόγῳ, ἀγωνοθέτῃ δὲ τῷ Χριστῷ. *Sed Sicut ſe in athletis res habet, (vt parua & corruptibilia cum magnis & incorruptibilibus conferamus) ita quoque in ipſo contingere, cogitet, qui ſeculi opibus diues eſt. Etenim quicunque de victoria & corona deſperauerit, is nec omnino, vt in arenam deſcendat, nomen dederit*

dederit: qui vero hanc ipſe quidem animo ſpem conceperit, labores tamen & cibos & exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona indonatus manet, ac ſpes illum fruſtrata eſt. Sic & quisquis terrenis opibus affluit, caueat, ne ſe ipſe primum a ſeruatoris certaminibus praemiisque excluſum ducat, modo fidelis exiſtat, ac diuinae bonitatis magnitudinem intelligat: nec rurſus nulla exercitatione, nulloque certamine poſito, citra puluerem atque ſudorem immortalitatis ſe corona donandum ſperet: ſed ſe verbo tradat ac rationi tanquam palaeſtrae magiſtro, Chriſtoque certaminum praeſidi ſubiiciat. Ita quidem praeclare CLEMENS *l. c. p. 9.*

§. XXIII.

Nec iſtud praetermittendum, quia mores ex rebus externis & hominum ſtatibus fluentes, pluribus ſunt communes, falſam hinc facile enaſci opinionem, qui eiusdem ſtatus aut conditionis ſunt, aliter viuere non poſſe, nec alios ab iis poſtulandos eſſe mores, quam quibus reuera praediti ſunt, immo hoc ipſo, quod aut omnes, aut plerique, qui eiusdem ſtatus ſunt & conditionis, iis moribus viuant, intelligi, eos minime malos eſſe. Qua ratione, cum fiat, vt grauiſſima vitia pro vitiis non habeantur, aut pro eiusmodi vitiis, quae euitare aut exuere nec liceat, nec poſitum in cuiusquam viribus ſit, quantum inde converſionis vitaeque chriſtianae impedimentum oriatur, nemo non intelligit.

§. XXIV.

In *externis* quoque *ſenſibus*, ſi peculiaris quaedam ad praua diſpoſitio adſit, cuiuslibet facile obiecti occurſus, praeſertim ſi prouida circumſpectio & cautio abſit, irritare adfectus prauos, mentemque turbare poteſt, vnde noua ſemper ad vitae emendationem progreſſuris impedimenta, certaminumque apud illos, qui iam conuerſi ſunt, vberrima ſeges.

§. XXV.

Vt *naturae corruptio*, ita non minus in his omnibus *gratiae vis* ſe exerit. Namque ad corporis conſtitutionem temperamentumque quod attinet, illud penitus quidem mutari nequit: propenſiones autem inde orientes & inclinationes, in quantum malae ſunt, corrigi per gratiam, accedente conſuetudine & exercitatione, atque emendari poſſunt; indifferentes autem dirigi & ſanctificari, vt varii inde in rem communem chriſtianorum redundent fructus. * Nam ſua iſta inclinationum varietas, ſi directio & ſanctificatio accedat, habet commoda: habet & incommoda varia, prout in variis tentationum generibus, hinc quoque deriuandis, conſpicitur, ſed tandem tamen, ſi per fidem cuncta ſuperentur, in commodum maximum gloriamque fidelium, ceſſura.

* Id exemplis virorum, quos ſcriptura commemorat, ſanctiſſimorum, Dauidis, Salomonis, Pauli, Petri, Ioannis, aliorumque, comprobari poteſt; quorum etſi diuerſi eſſent, ex cor-

poris conſtitutione prouenientes mores, cum tamen per fidem ſanctificarentur, & legitime per ſpiritus ſancti gratiam dirigerentur, ipſa haec morum, donorumque varietas, commodorum plurimorum in eccleſiam redundantium, excellentiſſimorumque fructuum, cauſſa extirit. Legi merentur, quae de moribus donisque naturalibus Petri & Pauli, apoſtolorum, diſſerit GVILIELMVS CAVE *antiquit. apoſtol. in vita Petri cap.* 10. *pag.* 294. *ſeqq.* & in *vita Pauli cap.* 8. *pag.* 426. *ſeqq.* Ex diuerſitate morum, ad eundem tamen finem conſpirantium, quae in ſanctis & regenitis conſpicitur, inter alia hic etiam reſultat fructus, vt membra corporis Chriſti rite inter ſe coniungi & coaptari queant, & adeo τὸ σῶμα, διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, ſub capite Chriſto, creſcat incremento Dei, *Coloſſ.* II, 9. nec tamen vllus in ea donorum neceſſariorum defectus conſpiciatur, 1 *Cor.* XII, 4.

§. XXVI.

Nulla quoque aetas eſt, quae gratiae diuinae expers, aut incapax cenſeri debet, cum nulla ſit, in quam fides non cadat. * Haec itaque inefficax aut otioſa cenſeri non debet: etſi tum maxime hoc deprehendatur, cum rationis ſeſe exerere incipit vſus. Videas hinc exempla puerorum & iuuenum, magno animo ad virtutem chriſtiano homine dignam contendentium, nec puerile quidquam aut iuuenile, agentium. Pro vitiis itaque, hiſce aetatibus propriis, virtutes contrarias induunt. Quod & de virili pariter ac ſenili aetate cenſendum, ſi gratiae diuinae operationi locus in iis concedatur.

* Nec ſexum, nec aetatem diſtinguit diuina gratia. Sunt inter pueros, qui fidei, & fortitudinis, plus quam virilis, aliarumque virtutum exempla dedere admiranda. Vetus eccleſia inter martyres celeberrimos non minus pueros & feminas, quam viros, numerat. *Noſtri pueri*, inquit LACTANTIVS, *& mulierculae tortores ſuos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis poteſt*: & iterum: *ecce! ſexus infirmus, & fragilis aetas dilacerari ſe ac corpore vtique patitur: diuinar. inſtitut. lib.* 5. *cap.* 13. Quae ORIGENIS, admodum adhuc ad deſcentis, fuerit conſtantia, quae martyrium ſubeundi cupiditas, notum eſt. Illuſtrius adhuc exemplum eſt THEODORI adoleſcentis, cruciatus ſummos ſine vllius doloris ſignificatione, non conſtanter modo, ſed hilariter ſub Iuliano ſuſtinentis, & carnificum hac ratione eludentis ſaeuitiam: de quo multa SOCRATES, *hiſt. eccleſ. lib.* 3. *cap.* 18. 19. SOZOMENVS, *hiſt. eccleſ. lib.* 5. *cap.* 19. 20. THEODORETVS, *hiſt. eccleſ. lib.* 3. *cap.* 10. 11. EVAGRIVS, *lib.* 1. *cap.* 16. aliique. De Iulitta BASILIVS magnus, *homil.* 5. aſſerit, quod decertauerit ἐν γυναικείῳ σώματι ἀνδρικωτάτην ἄθλησιν, *muliebri corpore virile certamen*; eandemque vocat τὴν τῷ μεγαλοφυεῖ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικείας φύσεως τὴν ἀσθένειαν ὑπερφύσασαν, *feminam heroica animi fortitudine, infirmam naturae muliebris conditionem ſupergreſſam.* Addenda ſunt, quae CHRYSOSTOMVS habet, *ſermone* 67. de *S. Dioſide*, & *homil.* 41. de *Pelagia*, item 51. de *Bernice*, & *Proiocce*, alibique; conf. & CHRISTIANVS KORTHOLTVS de *perſecutionibus eccleſiae primaeuae cap.* 5. §. 50. *p.* 195.

§. XXVII.

Eadem quoad mores ex rebus externis oriundos, gratiae vis eſt & efficacia. Emendantur, corriguntur, diriguntur, quae ex cauſſis naturalibus extra nos poſitis, aut rerum externarum poſſeſſione aut vſu, exiſtunt inclinationes. * Sic ingenii animique dotes ſingulis gentibus propriae, hac ratione in quibusdam emendatae & ſanctificatae.

ad

ad eccleſiae emolumentum regnique Chriſti amplificationem plurimum conferunt: vt habeat eccleſia, quod Iudaeis, & Graecis, Italis, Gallis, Germanis, &c. imputet. Diuitias etiam, dignitates, honores non reſpuit homo regenitus, ** ſed ita iis vtitur, ne abutatur, *1 Cor. VII, 29. 30.* exemplo Abrahami, Moſis, Dauidis, aliorumque.

* Vndecunque etiam vitia oriantur, quocunque etiam ſe habeant modo, gratia tamen diuina corrigi atque emendari poſſunt, niſi homo ipſe repugnet. Exemplo vitiorum, quae integris gentibus velut propria ſunt, & adeo plerumque firmiter radicata, hoc declarari poteſt. Etſi enim difficulter admodum eorum emendatio procedat, obtineri tamen eandem poſſe, experientia docet. Extat hac de re inſignia SALVIANI Maſſilienſis, locus, *lib. 7. de gubernatione Dei p. m.* 148. De Afrorum enim moribus verba faciens, maximam in illis praecipue notat impuritatem, cui ita dediti ſint, vt vix eam exuere poſſe videantur. *Ac primum*, inquit, *vt de impuritate dicamus, quis neſcit, Africam totam obſcoenis libidinum taedis ſemper arſiſſe, non vt terram ac ſedem hominum, ſed vt Aethnam putes impudicarum fuiſſe flammarum? Nam ſicut Aethna inteſtinis quibusdam naturae feruentis ardoribus, ſic illa abominandis iugiter fornicationum ignibus aeſtuauit. Nec volo in hac re adſertionibus meis credi: teſtimonium requiratur generis humani.* Tum vero addit: *Quis non omnes omnino Afros generaliter ſciat impudicos*, NISI AD DEVM FORTE CONVERSOS, *id eſt. fide ac religione mutatos.* Ita ergo hac etiam in re, iuxta SALVIANVM gratia naturam perdomat. Addit: *ſed hoc tam rarum eſt ac nouum, quam rarum videri poteſt, quemlibet Gaium non eſſe Gaium, aut quemcunque Seium non eſſe Seium.* Difficulter namque communia iſta gentis cuiusdam vitia ſuperantur. conf. *Iit 1, 13.* Idem, quod de gentium integrarum vitiis diximus, etiam de vitiis ex certo ſtatu aut vitae genere profluentibus, exiſtimandum. Quantumuis arctiſſimo ſaepius vinculo cum ſtatu quodam aut vitae genere coniuncta vitia videantur, hominum tamen, non ipſius ſtatus, ea eſſe vitia, ſi res accuratius expendatur, deprehendemus. Exempli loco vita militaris eſſe poteſt, quam multis vitiis incitamentum & occaſionem praebere, conſtat inter omnes, adeo, vt in prouerbium etiam abierit:

Nulla fides pietasque viris, qui caſtra ſequuntur.

Quem tamen fugit, fuiſſe omni tempore inter milites etiam, qui ſuperatis, quae ex vitae genere oriri poterant, per gratiam difficultatibus omnibus, fidei veraeque pietatis praeclara reliquere exempla; vt centurio ille Capernaiticus *Matth.* VIII, 5. *ſeqq. Luc.* VII, 2. & Cornelius *Actor.* X, 1. 2. Sed in veteris quoque eccleſiae chriſtianae hiſtoria celebrantur exempla quam plurima militum, qui in ſpirituali militia conſtantiam & fortitudinem perſona, quam gerebant, dignam demonſtrarunt, tantum abeſt, vt vitiis huic ſtatui propriis ſe abripi paſſi ſint. Legendus ea de re EVSEBIVS *lib. 6. hiſt. eccleſ. cap. 41. & lib. 7. cap. 15.* BASILIVS magnus, *orat. de Gordio*, & de 40. *martyribus*, CHRYSOSTOMVS *homil. in Iuuentin. & Maximum*, ne quid de iis dicam, quorum in martyrologiis paſſim iniicitur mentio. Nec praetermittendum, quod EVSEBIVS obſeruat, *hiſt. eccleſ. lib. 8. cap. 4.* Satanam cum eccleſiae perſecutionem moliretur, initio eos, qui in exercitu militabant, fuiſſe adortum, quod crederet, *reliquos nullo negotio ſe expugnaturum, ſi hos primum in certamine ſuperaſſet.* Tantum in militibus etiam poteſt gratia add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, *de perſecutionibus eccleſiae primaeuae cap. 3. §. 20. pag. 92. ſeqq.*

** Duplex iterum ſe hic offert extremum, in quorum alterutrum, praecipiti curſu plerique mortales ruunt. Nonnulli circa diuitias, honores, aliasque res ita verſantur, ac ſi nullum inde ſibi immineret periculum, nec corrumpi mores, ac veneno velut quodam infici poſſent. Alii contra, honores prorſus fugiunt, dignitates reſpuunt, ſolitudinem quaerunt, opum omnem poſſeſſionem damnant: quod olim tamen plures fecere, quam hodie. Ita gratiam, quae illibatam intemeratamque in iſtarum rerum poſſeſſione mentem ſeruare poteſt,

ignorant alii, alii contemnunt, aut alii diffidunt. Quod de diuitiis egregie disserit Alexandrinus CLEMENS, id de aliis eiusdem generis rebus externis itidem intelligi potest. Verba enim Christi ad iuuenem, gloriantem, quod omnia legis praecepta ab ineunte aetate seruasset, *vende, quae habes*, explicaturus, *quid vero*, inquit, *hoc sibi vult? Haut sane, quod quidam obuio statim sensu accipiunt, facultates a se proiici iubet, & pecunias a se amouere*; ἀλλὰ τὰ δόγματα περὶ χρημάτων ἐξορίσωμεν τῆς ψυχῆς, τὴν περὶ κυτὰ πλοῦτον καὶ νόσον, τὰς μερίμνας, τὰς ἀκάνθας τῦ βίυ, ἃ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγυσιν: *sed quae de diuitiis vana iudicia sunt, animo exterminare, erga eas effrenem libidinem ac auaritiae labem, sollicitudines, seculi spinas, quae suffocant vitae semen.* Et paucis interiectis: *nec noua res, abdicare diuitias, & in pauperes atque egenos elargiri, quod & multi ante saluatoris aduentum praestiterunt, qua vt literarum studiis mortuaeque sapientiae vacarent, qua, vt inani iactantia, nominis claritatem ac gloriolae curam captarent, Anaxagorae, Democriti, Cratetes.* Ceterum si hac ratione circa opes, honores, aliosque status homo regenitus versetur, prauos facile, qui ex iis mortalibus adhaerent, corriget ac emendabit mores. Et id quidem est, de quo hic loquimur, gratiae opus.

§. XXVIII.

Tandem & quae sensibus externis insidet praua dispositio, imminuitur quodammodo, si accedente vsu & exercitatione, ad meliora flectuntur. Vnde, qui antea erant organa & arma impuritatis & iniustitiae, nunc organa fiunt & arma iustitiae, temperantiae aliarumque virtutum. *Rom. VI, 19.* conf. *Iob. XXXI, 1. Matth. V, 28. 29.*

§. XXIX.

Deest vero nec hic *fallacia naturae*, gratiam imitantis. Namque ex temperamentorum, aliarumque caussarum combinatione, adfectus inclinationesque oriuntur, quae sub bonitatis quadam specie adeo fallunt, vt pro spiritualibus etiam habeantur. Immo hinc pseudo-virtutum, quibus se mortales misere decipiunt, vti supra dictum, prouentus vberrimus.

§. XXX.

Quae in moribus aetatum contingit inclinationum & propensionum mutatio, saltem quoad gradus, haud raro in errorem inducit homines, vt gratiae opus censeant, si adfectuum aut propensionum quarundam vim imminutam deprehendant, quod tamen ex caussis prouenit mere naturalibus.

§. XXXI.

De moribus ex caussis externis, naturalibus pariter ac moralibus, prouenientibus, idem censendum. Per educationem, peregrinationes, aliasque caussas, vitia genti alicui propria exui quodammodo possunt, aut imminui. Haec nondum vera animi emendatio, qualem hic requirimus. Dignitates & honores id efficiunt, vt a quibusdam vitiis sibi temperent homines, aut ea cum aliis permutent. Nota sunt illa effata: *honores mutant mores*: item: *haec vita alios mores postulat*. Hisce caussis

cauſſis inducti ſi forte iuuenilia quaedam fugiant vitia, nondum ſtatim animum ea, qua decebat, ratione emendaſſe cenſendi. Et ita ſe res in reliquis, quae ſunt eiusdem commatis, habet.

CAPVT SECVNDVM DE IMPERFECTIONIBVS AC INFIRMITATIBVS REGENITORVM, ITEM DE TENTATIONIBVS, VT ET DE LVCTA CARNIS ET SPIRITVS.

Σύνοψις.

Ordinis & inſtituti ratio, §. I.
Imperfectio regenitorum, vel quoad ſtatum eorum, vel quoad ſingulos actus ſpectari poſſit. Illa probatur ex peccato originali ſingulis adhaerente, §. II.
Item ex pugna ſanctorum, contra inſultus carnis, vt & ex luculentis ſcripturae teſtimoniis, §. III.
Ea imperfectio ad omnes mentis facultates pertinet, §. IV.
Imperfectio eorum, quoad ſingulos actus, §. V.
Ab imperfectionibus regenitorum differunt quodammodo illorum infirmitates, quarum iterum duplex diſcrimen conſtituitur, §. VI.
Primo, quoad gradus in incremento vitae ſpiritualis, §. VII.
Deinde, reſpectu illorum, qui, cum iam firmi ſint, infirmitatem quandam iterum contrahunt, §. VIII.
Quod vel ipſa regenitorum culpa ſit, §. IX.
vel ſine culpa illorum ſpeciali, §. X.
Hinc quaenam peccata infirmitatis, quaenam malitiae ſint, explicatur: illa regenitorum tantum ſunt, haec irregenitorum, §. XI.
Qui per infirmitatem peccant, inuiti velut, aut per ignorantiam peccant, §. XII.
Peccata infirmitatis ſemper ſeriam eorum comitari deteſtationem, §. XIII.
Circa applicationem huius doctrinae, quid obſeruandum, §. XIV.
Quaenam ſint peccata malitiae? §. XV.
An omnia fidelium peccata ſint infirmitates? §. XVI.
An ex infirmitate peccent, qui deſtinato animo peccant? §. XVII.
An quis ex infirmitate in idem recidere poſſit peccatum? §. XVIII.
Cur regeniti ad eum perfectionis gradum a Deo non deducantur, vt omnis infirmitatis ſint immunes? §. XIX.
Infirmitates regenitorum vnde oriantur? §. XX.
Quaedam infirmitates tentationum nomine veniunt, quae vel bonae ſunt, eaeque iterum vel Dei, vel hominum aliorum, §. XXI.
vel malae quibus aut deus tentatur ab hominibus, §. XXII.
aut homines ipſi a carne ſua, mundo, & diabolo, §. XXIII.
Tentationes bonae, internae & externae, quibus homo a Deo tentatur, huc non ſpectant, §. XXIV.
Quo ſenſu irregeniti tentari dicantur, §. XXV.
item regeniti, §. XXVI.
cauſſae tentationum diabolus, §. XXVII.
caro noſtra, §. XXVIII.
mundus, §. XXIX.
Tentationes documenta ſunt humanae imbecillitatis, §. XXX.
Cedunt tamen, varia ratione, in illorum, qui tentantur, commodum, §. XXXI.

Tentationum

Tentationum magna eſt varietas, idque tum ratione cauſſae efficientis, §. XXXII.
tum ratione modi & durationis: ſpeciatim ratione obiecti, aliae theoreticae ſunt, aliae practicae, §. XXXIII.
Theoreticae vel circa credenda verſantur, vel circa agenda, §. XXXIV.
Ad priorem claſſem pertinent tentationes circa ſcripturam ſacram, §. XXXV.
cauſſae earum & occaſiones, §. XXXVI.
item, circa doctrinam de Deo, §. XXXVII.
ſpeciatim, circa myſterium Trinitatis, §. XXXVIII.
harum tentationum cauſſae, & occaſiones, §. XXXIX.
circa prouidentiam diuinam, §. XL.
earum cauſſae & occaſiones, §. XLI.
circa vltima hominis, & quae ea conſequuntur; & vnde iſtae tentationes oriantur, §. XLII.
circa doctrinam de peccato, §. XLIII.
vnde & iſtae oriantur, §. XLIV.
circa media ſalutis a Deo praeſcripta, §. XLV.
cauſſae earum & occaſiones, §. XLVI.
In hisce tentationibus recte diiudicandi ſt, magna cautione opus eſt, §. XLVII.
Tentationes theoreticae circa agenda: vnde caſus conſcientiae, §. XLVIII.
Caute in his quoque procedendum, §. XLIX.
Quibus voluntas ad praua irritatur, tentationes practicae, vocantur, §. L.
Quarum magna iterum varietas: & primo quidem iuxta diuerſos vitiorum cardinalium effectus, §. LI.
Item iuxta officiorum, aut praeceptorum diuinorum diuerſitatem, quibus repugnant §. LII.
Tentationes contra primam tabulam decalogi, ſpeciatim contra primum praeceptum. §. LIII.
contra ſecundum, §. LIV.
contra tertium, §. LV.
contra ſecundam tabulam, §. LVI.
De tentationibus, quae a rebus aduerſis oriuntur, §. LVII.
Dum tentationibus reſiſtunt fideles, oritur inde lucta carnis & ſpiritus: quae a pugna rationis & adpetitus ſenſitiui differt, quod illa in ſolis regenitis, haec & in irregenitis ſit: & quod diuerſi vtrobique boſtes ſint, & milites, §. LVIII.
item diuerſa armatura, modusque pugnandi, §. LIX.
euentus quoque diuerſus, §. LX.
Hoſtes in hacce lucta ſunt omnes motus praui, vna cum cauſſis, quae eos excitant, §. LXI.
ſcilicet diabolo, §. LXII.
cuius magna eſt calliditas, potentia, malignitas, §. LXIII.
μεθοδεῖαι τῦ διαβόλυ ſpeciatim indicatae, §. LXIV.
item carne noſtra, §. LXV.
cuius varii & diuerſi admodum ſunt inſultus, §. LXVI.
nec penitus debellari poteſt, ſed ſemper formidanda, §. LXVII.
denique & mundo, §. LXVIII.
qui tum blandiendo, tum terrendo fideles oppugnat, §. LXI.
Pugnant cum hisce boſtibus fideles, & quidem armis ſpiritualibus, §. LXX.
Ita pugnant, vt tandem victoriam conſequantur, quam ſequitur praemium, §. LXXI.

§. I.

ETſi regeniti in ſtatu gratiae conſtituti ſint, viribusque non tantum nouis per regenerationem inſtructi, ſed per gratiam etiam cooperantem proficere in vita ſpirituali queant: naturam tamen corruptam ſemper adhuc reluctantem experiuntur: vnde variae illorum imperfectiones & imbecillitates, tentationes quoque, & in quantum hiſce fortiter ſe opponunt, lucta carnis & ſpiritus. De hiſce adeo, vt nunc agamus, ordinis & inſtituti ratio poſtulat, vt moribus regenitorum cognitis, ſanitate etiam perſpecta, remedia ipſa ſuppeditare queamus.

§. II.

§. II.

Imperfectio regenitorum, vel quoad *ſtatum* illorum, vel quoad *ſingulas actiones* conſiderari poteſt. Quod ad ſtatum attinet, etſi regeniti in vitae ſpiritualis incremento, imaginisque adeo diuinae reſtauratione, proficere ſtudioſe annitantur: certum tamen, neminem in hac vita eousque peruenire, vt omnis peccati atque vitii expers ſit. Peccatum namque originale, quod omnibus inhaeret, cum propenſionibus prauis, per alias cauſſas plerumque inſigniter auctis, imminuitur equidem, ne dominetur amplius, eiusque vis quotidie infringitur, non tamen tolli penitus poteſt. Hinc & ſanctorum, ob adhaerens ſibi peccatum, querelae. *Iob. IV, 18. 19. XV, 14. 15. Rom. VII, 18. Ebr. XII, 1.*

§. III.

Idem patet ex pugna ſanctorum contra inſultus carnis. Vbi enim adhuc durat pugna, nondum adeſt plena victoria. Vincimus quidem per fidem, *1 Ioan. V, 4. 5.* ſed hoſte ſubinde reſumente vires, impetumque in nos faciente, nobis quoque redeundum ad pugnam. *Gal. V, 17. Rom. VIII, 13.* Teſtatur vero hoc & aperte ſcriptura ſacra, dum perfectum hominis ſtatum poſt hanc demum vitam expectandum docet. *1 Ioan. III, 2.* Habemus enim hic tantum primitias, *Rom. VIII, 23.* & vniuerſa tantum ἐκ μέρους adſunt. *1 Cor. XIII, 9.* Paucis: *ſi dixerimus, quod peccatum non habeamus, decipimus nos ipſos, nec veritas eſt in nobis. 1 Ioan. I, 10.** add. & *Pſalm. CXLIII, 2.* it. *Kohel. VII, 21.*

* Obſtare equidem videtur, quod idem Iohannes *1. ep. cap.* III, 9. ſcribit: *omnis, qui natus eſt ex Deo,* ἁμαρτίαν οὐ ποιῶ, *peccatum non facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet,* καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, *& non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt.* At quod primo Ioannes dicit, eum, qui ex Deo natus, ἁμαρτίαν οὐ ποιῶν, id ex ipſa, quam beatus apoſtolus tenet, loquendi conſuetudine facile intelligitur. Aliud enim illi eſt, *peccatum habere*, aliud, *peccatum facere.* Illud regenitis etiam tribuit: hoc in eos cadere negat. Intelligit itaque, dum regenitos peccata facere negat, neutiquam peccata infirmitatis, ſed talia, quae proaereſin, voluntatem & ſtudium peccandi ſupponunt, per quae quis fit ſeruus peccati, *Ioan.* VIII, 34. Rationem addit, *quia ſemen eius manet in eo*, quod omnium rectiſſime de verbo Dei intelligitur, quod & alias ſemen vocatur, *Luc.* VIII, 11. *1 Petr.* I, 23. *Iacob.* I, 18. quanquam non deſint, qui hic per ſemen aut Chriſtum, aut ſpiritum ſanctum, aut gratiam diuinam, intelligere velint, ſine praegnanti tamen ratione. Verbum autem Dei dum in regenitis manet, dum per illud contra prauos motus carnis pugnant, hoc ipſo in peccata non conſentiunt, adeoque & peccata non faciunt, licet eorum inſultus patiantur, nec infirmitatum ſint immunes. At cum porro dicitur: οὐ δύναται, *non poteſt peccare*, nonnulli quidem, vt AVGVSTINVS de *nat. & grat. cap.* 14. idem hoc eſſe volunt, ac non *debet peccare*, alii, *non vult, habituali voluntate*, alii, *non poteſt peccare, quatenus ex Deo eſt, vel qua parte renatus eſt*, alii aliter. Verum a mente Ioannis haec aliena eſſe, quilibet ſtatim videt, ne de incommodis dicam, quae ex his explicationibus fluunt. Recte B. HVNNIVS noſter obſeruat, oſtendere velle Ioannem, ſtatum regenerationis, quem ille *renaſcentiam* vocat, & peccandi propoſitum ſic eſſe oppoſita, vt ſe mutuo ex

neceſſitate tollant, & deſtruant, & conſiſtere in eodem homine ſimul, eodemque tempore minime queant. *Proinde*, inquit idem auctor, *qui ex Deo natus eſt, quatenus is eſt renatus, & quamdiu renatus permanet, peccatum certe non committit, peccatum ſcilicet, contra conſcientiam, & ex deliberato animi propoſito conſilioque profectum. Immo non poteſt peccare modo iam explicato, vt ſcilicet ſimul peccet, ac nihilominus renatus maneat. Quin potius, quamprimum ex propoſito, ſciens volensque peccat, confeſtim renatus eſſe deſinit, &c.* Ita quidem HVNNIVS, quem etiam ſequitur ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* Senſus itaque eſt, *non poteſt peccare, ὅτι ἐκ Θεοῦ γεγέννηται, quatenus vel quousque ex Deo natus eſt*, quamdiu ſcilicet in eo ſtatu manet atque perſiſtit. Ceterum ad imperfectiones ac infirmitates regenitorum comprobandas, vulgo adferri ſolet dictum illud *Prouerb.* XXIV, 16. *ſepties cadit iuſtus, & ſurgit.* Addunt nonnulli: *de die*, ac ſi Salomo dixiſſet, iuſtum quotidie ſepties, hoc eſt, ſaepius peccare. Quo quidem ſenſu hocce dictum a ROBERTO BELLARMINO allegatur *lib.* 1. *de gratia, cap.* 5. Suntque etiam ex noſtris, qui illud ad peccata ſua, quae ſaepius perperam pro infirmitatibus venditant, excuſanda in ore habent. Verum illud *de die*, quod vulgatus interpres addit, vel *quotidie*, nec in textu ebraeo, nec LXX. interpretum Graeca, nec verſione noſtra Germanica habetur. Praeterea non de lapſu in peccata, ſed in calamitates, ſeu aduerſa fortuna iuſtorum, regi ſapientiſſimo ſermo eſt. Vocem *cadere* enim apud Salomonem non aliter accipi, eruditiſſimis viris obſeruatum eſt. In nouo quidem teſtamento, cadere interdum idem eſt, ac incidere in peccata grauiora, ſeu mortalia, conf. *Rom.* XI, 11. *Iacob.* V, 12. alibique. Sed abſonum eſſet, de iuſto hoc aſſerere, quod ſaepius in peccata mortalia caderet, & tamen iuſtus maneret. Mitto reliqua, de quibus conferendi MARTINVS GEIERVS ad *h. l.* item WOLFGANGVS FRANZIVS, de *interpret. orac.* 46. THEODORVS HACKSPANIVS, *not. bibl p.* 458. Legendus etiam hac de re PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello Germanico elegantiſſimo, quo dicta quaedam ſcripturae ab abuſu hominum profanorum vindicat, *p.* 43. *ſeqq.*

§. IV.

Et ea quidem in omnibus mentis *facultatibus* conſpicitur *imperfectio*. Etenim ad intellectum quod attinet, quantumuis magna & excellenti quis inſtructus ſit cognitione, cognoſcit tamen tantum ἐκ μέρους, *1 Cor. XIII, 9.* δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι ib. *verſ.* 12. & voluntatis etiam quantumuis magna & excellens fuerit ſanctitas, ſubinde tamen ingeminandum illud Pauli: *quod volo bonum, non facio, & quod non volo malum, hoc facio. Rom. VII, 15. 19.* * Et ita quoque in reliquis facultatibus ſe res habet, quod ipſa quemlibet condocere experientia poteſt.

* Sunt, qui & his e Pauli verbis paſſim abutuntur, ac in iis carnalis ſecuritatis praeſidium quaerunt. Plane ac ſi cum apoſtolo comparandi ſint, vel in eos haec verba quadrent, qui nunquam ſerio ad obtemperandum mandatis diuinis, animum inducunt, & hinc ad turpia quaeuis, prauis cartis ſuae cupiditatibus, abripiuntur. Hunc abuſum cum alii videant, vt ei occurrant, in eam ingrediuntur ſententiam, Paulum hic neutiquam de ſe tanquam regenito, ſed de eo ſtatu, in quo ante regenerationem conſtitutus fuerit, loqui. Et ſane iam olim Pelagiani, hominem aliquem profanum, incontinentem, libidinoſum, non renatum, hica Paulo deſcribi, contendebant. Eamque ſententiam recentiores etiam quidam, Sociniani, Arminiani, aliique ſequuntur. Ipſe quoque AVGVSTINVS cum Pelagianis aliquando ſenſit, poſtea tamen mutauit ſententiam, & de ſeipſo, ceu regenito, Paulum loqui, demonſtrauit, hancque AMBROSII, HILARII, GREGORII, aliorumque fuiſſe ſententiam, oſtendit, *contra Iulianum, lib.* 6. *cap.* 2. Et vix aliter ſentire poteſt, qui ſecum expenderit, nullum adeſſe indicium, quo probari queat, aut de alio, quam de ſeipſo

ſeipſo, aut de ſtatu ſuo ante regenerationem loqui apoſtolum beatiſſimum. Porro, ſi cogitet, multa hic occurrere praedicata, quae in hominem irregenitum non quadrant, cuiusmodi ſunt, quod mala, quae faciat, odio proſequatur, quod non ipſe malum faciat, ſed in ſe habitans peccatum, quod delectetur lege Dei ſecundum interiorem hominem. Haec non ſunt hominis irregeniti. Nihil denique hic dicit apoſtolus, quod non de regenito intelligi queat, modo recte intelligatur. Cum enim dicit, quod *volo bonum non facio*, ſenſus eſt, quod volo perfecte, & ſine omni concupiſcentia praua, id non ea ratione ac illud volo, facio: ſed *malum* contra, quod in praua concupiſcentia ſeſe exerit, hoc facio, ſaltem concupiſcendo, dum prauas ita ſubigere concupiſcentias nequeo, vt non recurrant, impetumque in animum faciant. conf. B. SEBASTIANVS SCHMIDIVS, itemque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. V.

Immo in ſingulis regenitorum *actionibus* imperfectio quaedam conſpicitur. Etenim cum nulla actio perfecte bona dici queat, niſi exactiſſime, qua materiale, qua formale, intentionem ſcilicet, modum, finem, omnesque & ſingulas circumſtantias, cum lege conueniat, conf. *Matth. V, 44. 48. Deut. XII, 8. 32. Deut. VI, 4.* collat. cum *Matth. XXII, 37.* & vero nulla actio regenitorum, tam exacte cum lege conueniat, omnibus & ſingulis imperfectionem adhaerere, manifeſtum eſt. conf. *Kohel. VII, 21. Rom. VII, 22. 23. Ebr. XII, 1.* * Interim, quantumuis imperfectae ſint bonae regenitorum actiones, propter fidem in Chriſtum tamen Deo placent, *Ebr. XI, 4. ſeqq.* adeo, vt in illis, qui per fidem in Chriſto Ieſu ſunt, ſiquidem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulent, ὠδὲν ſit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.*

* Intelligendum hinc & diiudicandum B. LVTHERI noſtri effatum: *iuſtum in omni opere bono* (ob adhaerentem imperfectionem, & peccaminoſum defectum,) *peccare.* Quod non abſolute, ſed hoc, nec alio reſpectu, ab eo, aliisque, dictum, noſtrates paſſim contra Pontificios oſtendunt. vid. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiario Hülſemanniano extenſo, cap. 12. p. 698.*

§. VI.

Ab imperfectionibus iſtis regenitorum, ita generatim ſpectatis, diſtinguimus eorum *infirmitates*. Liceat enim nobis hanc vocem in ſenſu ſpecialiori accipere, quae ceteroquin latius ſumpta, idem, ac imperfectio, denotare poteſt. conf. *Eſ. LIII, 4.* Non itaque quasuis ea intelligimus imperfectiones, aut generatim omnium hominum, aut ſpeciatim regenitorum, ſed eas, quae certis hominibus propriae ſunt: idque iterum duplici ratione.

§. VII.

Primo namque, ratione incrementi ſpiritualis conſiderari regeniti poſſunt: quo pacto alii in partu veluti ſunt, vt formentur in

Christo, *Gal. IV, 19.* alii, recens nati, *1 Petr. II, 2.* vel pueri in Christo, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13.* alii, iuuenes, alii patres, qui & perfecti vocantur, *1 Ioan. II, 13. 14. Ebr. V, 14.* Hos ergo si inter se contendamus, licet omnes imperfecti sint, speciatim tamen infantes, pueri, *infirmi* vocantur, si cum adultis, iisque, qui sensus iam exercitatos ad boni malique discrimen habent, conferantur, add. *Ephes. IV, 14.* it. *Es. XL, 11.*

§. VIII.

Deinde, contingere quoque potest, vt illi, qui iam firmitatem quandam ac robur spirituale consecuti sunt, iterum infirmitatem quandam contrahant, iique specialiori quadam ratione infirmi dicuntur, suntque instar calami contriti, & lini fumigantis, *Matth. XII, 20.* Eadem namque ratione res se habet in spiritualibus, vt in morbis corporalibus, qui eos interdum inuadunt, qui quam rectissime sibi valere videntur; vnde, qui antea robustissimi videbantur, mox attenuatis viribus, omnium sunt infirmissimi. conf. *1 Cor. X, 12. Gal. VI, 1.*

§. IX.

Sed non vna eademque fit ratione, vt adulti isti, & in fide confirmati, infirmitatem quandam iterum contrahant. Interdum enim propria quadam culpa, per incuriam aut negligentiam, eam contrahunt, dum sibi ipsis non satis attendunt, nec ea, qua decebat, cura euitant, quae animae periculum aliquod afferre poterant. Tales Galatae erant, nimis facile pseudapostolis aurem praebentes. *Gal. III, 1. 2. seqq.* add. *2 Cor. XI, 3.*

§. X.

Aliis rursus, praeter culpam suam, certe talem, quae proxima infirmitatis istius caussa dici queat, cum variis imbecillitatibus, colluctandum est; siue naturae corruptae vis ingens, & insultus vehementiores has afferant, siue Deo sapientissime ita permittente & dispensante illis eiusmodi quid obtingat, quo obsequium illorum exploret, & fidem illustriorem reddat. Et hi alias proprie *tentati* dicuntur, de quibus Paulus, *2 Cor. XII, 9.* & nos deinceps ex instituto.

§. XI.

Ex dictis vero facile intelligitur, quaenam sint *peccata infirmitatis* * quaenam contra *peccata malitiae.* Horum namque perspectum habere discrimen, ad hominum carnalium, peccata sua pro infirmitatibus venditantium, sophisma detegendum, plurimum refert. Id vero statim supponitur, infirmitatem non esse, nisi hominum regenitorum,

nitorum. Irregenitorum itaque peccata, etsi suos quoque gradus habeant, proprie tamen loquendo, non possunt dici infirmitates. Morbus namque & infirmitas non dicitur, nisi de homine viuo; mortuus autem, qualis est irregenitus, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* non est infirmus, sed vita prorsus caret.

* Infirmitates namque istae peccata sunt, & pro peccatis haberi debent. Quodsi pro peccatis habentur, ob eas anguntur etiam fideles, & si fieri posset, ab illis liberari cupiunt. Vnde in maximo errore versantur, qui hasce infirmitates adeo pro peccatis non habent, vt de iis nec doleant, nec solliciti sint, quo pacto ab iis liberari queant. Immo hoc ipso aperte produnt, se non intelligere, quid infirmitates regenitorum sint, & peccata sua proaerctica pro infirmitatibus venditare. Solent nonnulli errorem hunece tueri abusu turpissimo dicti apostolici, 2 *Cor.* XII, 9. *itaque multo libentissime gloriabor in meis debilitatibus, vt habitet in me fortitudo Christi.* Hinc enim concludunt, adeo de infirmitatibus (quo nomine peccata sua tegunt) sibi dolendum non esse, vt in iis potius gloriandum sit. Quo ipso & improbitatem & ignorantiam sua m produnt. Non enim *morales* hic intelligit *infirmitates* apostolus, sed *physicas*, morbos, & varia calamitatum genera. Id luculenter patebit, si ad antecedentia *vers.* 7. 8. attendamus. Quidquid enim alii de furculo infixo carni fentiant, omnium tamen verosimillima illorum est sententia, qui morbum aliquem dolorificum designari existimant, quo apostolus per interualla fuerit vexatus, quiue tantam *carni*, hoc est, corpori eius creauerit molestiam, quantam creare solet infixa carni spina. Ad hunce morbum aliae accedebant vexationes satanae, corporis adflictionem augentes. conf. HERMANNVS WITSIVS *meletem. Leidens. de gestis Pauli sect.* 3. §. 11. *pag.* 45. Hasce itaque calamitates intelligit Paulus, dum dicit, *se in suis gloriatarum infirmitatibus.* Idem in sequentibus clarissime explicat, dum statim subiicit: *proinde mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis, in rebus aduersis, in vexationibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmus sum, tum fortis sum.* Nec inusitatum aliis apostolo, externa quaenis, quae contemptum aut adflictionem adferunt, *infirmitatum* nomine designare. conf. 1 *Cor.* II, 3. 2 *Cor.* X, 10. XI, 28. 29. *Gal.* IV, 13. add. B. SPENERVS, *respons. theol. German. part.* 3. *cap.* 6. *art.* 2. *sect.* 40. *p.* 836. *seqq.*

§. XII.

Praeterea in eo, qui per infirmitatem peccat, voluntas adest contraria, vt *quod non vult malum*, hoc faciat, vnde, quod peccat, aliunde velut est, subitanea scilicet quadam adfectuum exorbitantia, aliisque caussis, quibus abripitur quandoque homo, & ad malum inuitus, captivi instar trahitur, ne, quod vult, bonum faciat. *Rom. VII, 29.* Vnde sequitur, quod infirmitas supponat pugnam, seu luctam carnis & spiritus, *Gal. V, 17.* per quam regeniti, etsi malo resistant, interdum tamen incautius agentes, nec rebus suis satis attendentes, plus, quam debebant, hosti concedunt. Quanquam & ignorantia interdum subesse queat, non tamen affectata, sed inuoluntaria, & pro conditione subiecti quodammodo inuincibilis, saltem difficulter superabilis. *1 Cor. VIII, 7. Luc XII, 48. Gal. VI, 1.*

§. XIII.

Accedat autem, necesse est, seria istius peccati detestatio, ita quidem, vt homo per infirmitatem peccans, statim ac mentem subeat,

ſe peccaſſe, ſerio hoc deteſtetur, doleat, poenitentiam agat, hinc nouas colligat vires ad fortius reſiſtendum in poſterum, ſeque gerendum prudentius, & precibus ad vires gratiae, quibus hoc efficere queat, impetrandas, Deum fatigare non deſinat. *Rom. VII, 24. 2 Corinth. VII, 11.*

§. XIV.

In applicatione cautiſſime procedendum: cum proni admodum mortales ſint, ſua peccata, quantumuis enormia, pro peccatis infirmitatis venditandi. Sed diiudicanda hinc quoque, & recte cenſenda, * quae ex ſcriptura ſacra adferri exempla ſolent, Dauidis Nabali iraſcentis, *1 Sam. XXV, 2. ſeqq.* diſcipuli illius, patrem ſepelire geſtientis, *Matth. VIII, 21.* apoſtolorum ſomnolentia oppreſſorum, *Matth. XXVI, 40.* eorundem, vt & diſcipulorum Emaunticorum incredulitate laborantium. *Luc. XXIV, 14. ſeqq. Marc. XVI, 14.*

* Praeterquam enim quod in peccatis malitiae, a peccatis infirmitatis diſcernendis, magna cautione opus eſt, nec ipſa peccata infirmitatis vnius ſunt generis, vti ſupra §. 8. 9. 10. dictum. Hinc & non vno eodemque loco habendi, qui per infirmitatem peccant. In exemplorum quoque illorum applicatione, diſpiciendum non tantum quid factum ſit, ſed & quis fecerit, & an illis aequiparandi ſint, qui eodem loco haberi volunt.

§. XV.

Et hinc etiam, quaenam *peccata malitiae* ſint, intelligere licet: omnia ſcilicet peccata proaeretica, & quae ex dominante adfectu pravo proficiſcuntur, qualia ſunt omnia peccata irregenitorum, itemque regenitorum ea, per quae ex ſtatu gratiae excidunt, & regeniti eſſe deſinunt. Vocantur etiam *mortalia*, quod mortem ſpiritualem partim ſupponunt, partim inferunt. Si enim peccatum ita comparatum eſt, vt arguat, prauum adfectum iam peruenisſe ad plenum dominium, homo eiusmodi ſpiritualiter mortuus merito cenſetur. De peccatis proaereticis idem cenſendum: palam enim, quod cum fide nullatenus conſiſtere queant. Eiusmodi fuit adulterium & homicidium Dauidis, abnegatio Petri, & alia. add. *Luc. XII, 47. 1 Ioan. III, 6. 8. 9. 2 Petr. III, 5.*

§. XVI.

Iam ſi quaeratur, an omnia fidelium peccata ſint infirmitates? id quidem, ſi peccata eiusmodi ſint, per quae ex ſtatu regenerationis non excidant, ita, vt peccata infirmitatis, opponantur peccatis malitiae & proaereticis, adfirmare nulli dubitamus. Qui enim ſecus ſentiunt, ſupponunt, fidem cum peccatis etiam grauioribus conſiſtere poſſe: * idque partim ideo, quod naturam fidei & regenerationis non intelligant, partim quod ſtatuant, eos, quos abſoluto quodam decreto ad

aeter-

aeternam vitam praedeſtinauit Deus, fidem amittere non poſſe. Perperam quidem. Fidem namque omnino amiſit, & ex ſtatu gratiae excidit Dauid, factus quippe filius mortis, *2 Sam. XII, 5.* licet deinceps in ſtatum gratiae per veram poenitentiam reſtitutus ſit. add. *Ezech. XVIII, 24. 25. 26. Matth. XIII, 20. ſeqq. Ebr. VI, 4. ſeqq. X, 26, 27. 28. Rom. VIII, 12. 13. 2 Petr. II, 18.*

* Doctorum reformatae eccleſiae hanc eſſe ſententiam, conſtat: quo inductus etiam vir cetera doctiſſimus, IOHAN. HOORNBECKIVS in tractatione de peccatis infirmitatis, *theol. pract. lib. 8. cap. 12.* talia admiſcet, quae admitti non poſſunt. Mouet & is quaeſtionem hanc: *an omnia peccata fidelium ſint infirmitates?* & reſpondet: *ſenſu lato concedo, quatenus nunquam peccant, non reclamante parte ſui meliore, plus vel minus, magis tacite vel aperte, & vel in peccato, vel mox ad illud expergefacti: ſtricto autem nego: quia etiam in graue aliquod peccatum poſſunt incidere, quod infirmitas dici nequeat, & in ſcandalum manifeſtum: vti in actum idololatriae, ſcortationis, ebrietatis, abnegationis, & ſimilia.* At qui talia perpetrant, eos adhuc in fidelium ſeu regenitorum numero habendos, quis ſibi perſuadeat? *ſi, ſecundum carnem vixeritis,* inquit Paulus, *moriemini Rom. VIII, 13.* Num ergo vita & mors ſecum conſiſtere poſſunt? aut viuere ſimul aliquis ac mortuus eſſe? Secundum carnem autem viuere cenſendi ſunt, qui eiusmodi opera perpetrant. Haec enim ſunt fructus carnis, *Gal. V, 20. ſeqq.* de quibus diſerte Paulus, eos, qui talia perpetrant, in eiusmodi ſtatu eſſe, vt regnum Dei conſequi nequeant; *verſ. 21.* In tali ſtatu qui conſtitutus eſt, non habet fidem; adeoque non eſt regenitus. Sentiens autem forte HOORNBECKIVS, conſiſtere ea nullatenus cum veritate poſſe, varia equidem ad errorem hunc palliandum adfert: quae tamen vana ſunt & inania. *Quae delicta,* inquit, *adpello, & quamuis non aeque ſint malitiae peccata, ſunt tamen ſupra infirmitates.* Tertium itaque aliquid inter peccata malitiae & infirmitates, comminiſcitur. At non datur tertium. Aut enim retinent homines fidem, aut amittunt. Si retinent, ſunt peccata infirmitatis. Si amittunt, malitiae. Pergit equidem rem illuſtrare ſequenti ratione: *quemadmodum in corpore infirmitatem diſtinguimus a graui morbo, & hunc a morte: nam cum vita non ſolum infirmitas aliqua* ἀκρασία, *ſed & morbus grauior poteſt conſiſtere, non autem mors: ſic & cum vita ſpirituali, non quotidianae tantum ſanctorum infirmitates, ſed paroxyſmi aliquanto graniores.* Infirmitates ſanctorum ſuos habere gradus, concedimus. At opera carnis, quae qui commirtit, non poteſt intrare regnum coelorum, *Gal. V, 21.* quaeue mortem ſpiritualem inferunt, non poſſunt haberi pro infirmitatibus, aut morbis, quibuscum vita ſpiritualis conſiſtere queat. Cum iis, quae hactenus dixit, HOORNBECKIVS non ſatis cauſſae ſuae conſuluiſſe videretur, alia ratione hinc ſe expedire annititur. *Vel ita diſtingue,* inquit, *vt peccatum aliud ſit infirmitatis contra voluntatem; aliud voluntatis quidem, non autem totius: aliud denique deſtinatae malitiae, ex plena voluntate & voluptate peccandi. Quomodo intelligendum, quod de Dauide dicitur 1 Reg. XV, 5. quod fecit id, quod rectum erat in oculis Iehouae, neque receſſit ab omnibus, quae ipſi praeceperat, omnibus diebus vitae ſuae, praeter quam in cauſſa Vriae Chittaei. Nam nemo dubitat, quin & alias peccarit Dauid, ſed quae erant communes ſanctis infirmitates, de quibus Pſalm. XIX, 13. errores quis intelligat? abſolue me ab occultis. Verum illud in cauſſa Vriae, quia erat enorme facinus, ſcandalum, alius videlicet generis delictum, hinc inter reliqua excipitur, & notatur, & voluntatis quidem fuit, non malitiae.* At non magis hac ratione, quam priori modo proficit vir doctiſſimus. Quae enim non ſunt peccata infirmitatis, mortalia ſunt, etſi in his quoque denrur malitiae gradus. Hoc vnicum enim ex dictis ſequitur, non autem, dari quaedam peccata voluntaria, quae cum fide conſiſtere queant. Ad Dauidem quod attinet, longe aliter de eius peccato iudicat Nathan prophera 2 *Sam. XII, 7.* collat. cum *verſ. 5.* aliter ipſe quoque Dauid, *Pſalm. L, 12. ſeqq.* Fons erroris, quod ad HOORNBECKIVM & alios eccleſiae reformatae doctores attinet, est hypotheſis, electos fidem & ſpiritus ſancti gratiam amittere non poſſe: contra quam paſſim noſtrates diſputant. Poſſe vero electos & renatos totaliter, hos etiam, ſi electi non fuerint, finaliter fidem amittere, diſerte

diſerte ſcriptura teſtatur. *Si iuſtus*, inquit Deus apud Ezechielem, *ſe auertat a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, in iniuſtitia, quam operatus eſt, morietur*; *cap. XVIII*, 26. conf. & *verſ.* 6.7.8.9. *Si ſecundum carnem vixeritis* (qui iam eſtis regeniti) *moriemini*, *Rom. VIII*, 13. add. *Matth. XXIV*, 12. 13. *Luc. VIII*, 13. 1 *Tim. I*, 5. 6. 19. Ne quid de exemplis variis dicam, quae hoc luculenter comprobant. Sed hac de re alibi ex inſtituto.

§. XVII.

Non itaque & illorum admittenda ſententia, ex eodem quippe, quod reiecimus, fundamento, fluens, * ex infirmitate peccare, qui deſtinato animo peccant. Qua in re iterum exemplo Dauidis abutuntur, cuius adulterium & homicidium, perperam pro peccato infirmitatis habent. Deſtinato vero animo, ſeu ex proaereſi, peccant, non tantum illi, qui deliberato animo ſecum conſtituunt, ſe peccatum aliquod, quod peccatum eſſe ſciunt, perpetraturos, quod forte non adeo multi faciunt, ſed illi quoque, qui occaſionem peccandi, quam euitare poterant, & debebant, non euitant, & ea conſectantur, per quae peccatis ſe irretitum iri, ſi non certo, certe probabili quadam ratione, perſpectum habent.

* Ex hypotheſi ſcilicet illa, poſſe peccata grauiora & proaeretica conſiſtere cum fide. Hac enim inductus HOORNBECKIVS hoc adfirmat, *theolog. practl. lib. 8. cap. 12. pag. 156.* Poſſunt tamen & alii in hunc ideo induci errorem, quod ignorant, quaenam ſint peccata infirmitatis, & eraſiſſima ſua peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Quod proh dolor! longe eſt frequentiſſimum.

§. XVIII.

Quod ſi quaeras, an quis ex infirmitate, in idem peccatum (infirmitatis) recidere poſſit? ita ſane exiſtimo, * fieri id equidem poſſe, ſed illorum, qui relabuntur, praeſertim ſi ſaepius hoc fiat, ſtatum, ſi modo recte ſe habeat, periculo non carere: cum negligentiae cuiusdam in ſpiritualibus documentum ſit, defectumque vigilantiae, & zeli, in bono proficiendi, *Tit. II, 14.* arguat.

* Habituales, quae ante regenerationem in homine fuere, ad prauas diſpoſitiones, vti ſenſim imminuuntur, ante mortem tamen penitus non tolluntur, ita fieri aliter non poteſt, quin ſubinde in motibus ex iis ortis admittat quaedam ex imbecillitate regenitus, quae admiſiſſe eum ſtatim poenitet. Quare, licet inuitus & praeter opinionem interdum in eandem incidat infirmitatem, magno tamen ob id ipſum dolore afficitur, neue id porro contingat, omni opere, quantum in viribus eius poſitum, annititur. At neutiquam hoc de relapſibus in peccata grauiora intelligendum, vti multi intelligunt, dupliei iſto, quod iam notauimus, principio falſo inducti. Primo quidem, quod peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Qui hominum error vel inde intelligitur, quod relapſum in peccata in minimis ponant, nec vllo cam ob rem afficiantur dolore. Qui eo ſunt animo, ſtatim ſeipſos produnt, quod peccata ſua malitiae pro infirmitatibus habeant. Deinde & alterum hic recurrit principium, peccata malitiae non excutere fidem penitus, & poſſe conſiſtere cum gratia ſpiritus ſancti Quo irrorum inductus IO HOORNBECKIVS, *theol. practl. lib. 8. cap. 12. p. 156. ſeqq.* de relapſibus regenitorum in idem peccatum talia diſſerit, quae cum coeleſti

coeleſti veritate aperte pugnant. Nihil autem frequentius ad relapſus in peccata, immo peccata quaeuis excuſanda adhibetur, quam illud Iacobi: πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες *cap. III*, 2. Nec abnuo, hocce dicto iſtud probari poſſe, multis infirmitatibus regenitos obnoxios eſſe, & in eadem infirmitatis peccata eos quandoque incidere. Sed cauendum, ne in abuſum trahatur hoece Iacobi effatum: quod primo ab illis fit, qui ad peccata mortalia hoc ita referunt, ac ſi ab homine regenito non ſit alienum in eadem peccata grauiora eadere, vt tamen maneat regenitus: deinde ab illis, qui ad peccata leuiora, ſeu infirmitates iſtud ea ratione reſtringunt, vt eas pro peccatis non habendas, ſed peccata ſua natura venialia eſſe, euincant, qui & Pontificiorum error eſt. At, quod ad priorem errorem attinet, verum quidem eſt, quod homines itregeniti etiam hac ratione ſaepius labantur, ſeu eadem peccata grauiora repetant: quod vero Iacobus id hoc loco de regenitis doceat, eos in talia peccata ſaepius recidere poſſe, vt tamen regeniti maneant, perperam ſibi perſuadent, nec comprobari vlla ratione ex hocce textu poteſt. Quid enim? in multis labimur omnes? Ergo qui labuntur eodem loco habendi? ergo regeniti maneant, qui ex malitia labuntur? Poſterior inde profligatur error, quod Iacobo neutiquam conſtitutum ſit, excuſare peccata, (ſi etiam infirmitates fuerint) ſed naturae humanae imbecillitatem, fragilitatemque demonſtrare, vt hac ratione a cenſura ſeueriori in alios exercenda, nos auerteret. Adeo vero non excuſat peccata, vt potius *cap. II*, 10. diſerte doceat, qui vniuerſam legem ſeruauerit, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνὶ, *lapſus vero fuerit in vno*, omnium reum eum teneri. Legendus etiam de hocce dicto eſt, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello ſupra iam laudato, quo dicta ſcripturae quaedam ab abuſu profanorum hominum vindicantur, *p.* 485. *ſeqq.*

§. XIX.

Temeritatis vero notam non effugiunt, qui diuinae ſapientiae arcana rimantur, & cur Deus regenitos ſtatim ad eum perfectionis gradum non deducat, diſquirunt, vt omnis imbecillitatis immunes, non amplius in periculo amittendi ſalutem, verſentur. Hominum enim non eſt, diuini ordinis rationes cauſſasue a Deo exquirere. Interim ſatis patet, quod hac ratione hominibus in fide perſeuerantibus, ſuppeditetur occaſio, conſtantiam, patientiam, fortitudinem, aliasue virtutes demonſtrandi: quarum illuſtriora etiam deinceps a Deo conſecuturi ſunt praemia. Eaque in re Numinis etiam ſapientia, benignitas, potentia, gloria, eo luculentius conſpicitur. conf. *Rom. VII*, 24. 25. *2 Cor. XII*, 7. 8. *ſeqq.* Debebant etiam hac ratione homines prudentiam & circumſpectionem edoceri. *1 Cor. X*, 12. *Gal. VI*, 1.

§. XX.

Nec neceſſe eſt, vt prolixe explicemus, vnde iſtae infirmitates regenitorum oriantur. Non enim ex impotentia Dei renouantis, ſed ex incapacitate hominis, actionem Dei recipientis, eas originem habere, longe eſt manifeſtiſſimum. Agit autem Deus in regno gratiae, aeque ac in regno naturae, ſecundum certum ordinem: hinc, etſi ſecundum potentiam ſuam abſolutam, omnes imperfectiones ſtatim tollere poſſet, non tamen id facit ſecundum potentiam ſuam

ordinatam. Regeneratio itaque etiam hac in parte imitatur generationem naturalem, quod per certos gradus & aetates homini regenito crescendum & proficiendum sit, perfectio autem (scilicet graduum) ob remanens impedimentum, peccatum originale, non nisi in altera vita obtinetur. conf. *Rom. VIII, 3. VII, 14. 15.* Ex quibus locis luculenter patet, τὸ ἀδύνατον, perfecte implendi legem non a Deo, sed ab hominibus esse. * add. *Phil. III, 9. 10. 1 Cor. XIII, 9. 10.*

* Verba apostoli in loco priori clara sunt: τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, *quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, id Deus praestitit, per mortem filii sui.* Duo hic notanda, ἀδυναμία legis, & eius caussa. τὸ ἀδύνατον legis erat, quod homo per eam iustificari, adeoque saluari non posset. Caussa erat infirmitas carnis, seu corrupta natura hominum. Ab hac itaque non a lege, multo minus a Deo ipso, ille defectus oriebatur. conf. *breuiarium* HVLSEMANNI *extensum, p. m. 702.*

§. XXI.

Quae praeter hominum culpam illis obtingunt sollicitationes ad malum, etsi generatim infirmitatum quoque nomine comprehendantur, speciatim tamen *tentationes* vocari, iam supra docuimus. De quibus vt eo rectius constet, tentationem vel *bonam*, vel *malam* esse, obseruandum est. *Bona* iterum vel *Dei* est, vel *hominis*: Dei, cum per crucem & calamitatem, aut alia ratione, hominum fidem, obsequium, & constantiam explorat, vt, quo haec fuerit illustrior, eo etiam ampliora eius consequantur praemia. *Gen. XXII, 1. Deut. XIII, 3. Psalm. XXVI, 2. CXXXIX, 23. 24.* Hominis tentatio bona est, qua aut seipsum aut alios rite explorat, vt defectus, qui forte deprehenduntur, emendentur, & profectus in bono promoueatur. *1 Corinth. XI, 28. 2 Corinth. XIII, 5.*

§. XXII.

Tentatio *mala* est, vel qua Deus ab homine, vel qua homines a se ipsis, aut ab aliis, ad facinus aliquod malum perpetrandum, tentantur. Prius non vna iterum fit ratione. Tentant enim homines Deum dubitando, aut non recte sentiendo, aut de prouidentia & voluntate eius, *Psalm. LXXVIII, 11. 18.* aut de potentia eius, *2 Reg. VII, 2.* aut de iustitia eius, *Mal. III, 8.* aut denique de patientia ac longanimitate eius. *Rom. II, 4.* Speciatim huc illi pertinent, qui ordinem a Deo praescriptum, tum in regno naturae, tum in regno gratiae insuper habentes, eius tamen auxilium expetunt, & hac ratione experimentum velut prouidentiae & gratiae eius capere volunt, cum sapientiam eius ac iustitiam hoc ipso grauissime laedant. Ita seruatorem tentauit satanas, vt hac ratione tentaret Deum, *Matth. IV, 6. 7.* ita Deum tentant,

Digitized by Google

tentant, qui ſalutem cupiunt, nec tamen media ſalutis a Deo praeſcripta adhibere volunt. conf. *Act. XV, 10.* Haec vero tentatio, quam *actiuam* vocare licet, huius loci non eſt, non magis ac illa, quae ad hominum bonum tendit.

§. XXIII.

Supereſt itaque tentatio *paſſiuà*, eaque ad *malum*, qua homines ad peccata varia irritantur atque ſollicitantur. Vt adeo hoc nomine veniant cupiditatum prauarum, vitiorumque, praeſertim eorum, ad quae homo alias per naturam aut conſuetudinem, aut alias cauſſas, pronus eſt, irritationes, a carne, mundo, & diabolo profectae, vt ad peccata varia, corde, ore & opere perpetranda inducatur, quibus tamen vera fide munitus reſiſtit, easque vincendo fortior euadit, & in fide magis magisque confirmatur, corroboraturue. conf. 1 *Cor. VII, 5. 1 Tim. VI, 9. Iacob. I, 13.14.* Et hanc tentationem in oratione dominica deprecamur, rogantes Deum, ne inducat nos in tentationem. *Matth. VI, 6. Luc. XI, 4.* Huic ne ſuccumbamus tentationi, orandum eſt, atque vigilandum. *Matth. XXVI, 41. Marc. XIV, 38. Luc. XXII, 40. 46.*

§. XXIV.

Solent equidem, cum de tentatione ſermo eſt, etiam tentationes bonae, quibus Deus homines tentat, eaeque tum *externae*, vti ſunt omnis generis adflictiones & calamitates, quae piis a Deo immittuntur, tum *internae*, quorſum praeſertim, *deſertiones ſpirituales*, pertinent, in cenſum venire; ſed rectius forte haec omnia ſub *crucis* nomine comprehenduntur, & inter media, quibus, per accidens licet, hominum in ſtudio ſanctitatis profectus promouentur, ſuum ſibi locum poſtulant.

§. XXV.

Tentationibus illis, de quibus nobis nunc ſermo eſt, certo reſpectu & *irregeniti* & *regéniti*, at utrique diuerſo modo & intuitu, praecipue tamen regeniti, obnoxii ſunt. Infideles ita tentantur, vt hoſtibus ſuis victas dent manus, aut non niſi craſſioribus cupiditatibus & incommodum aliquod temporale allaturis, reſiſtant. Immo non tam ſub tentatione ſunt, quam ſub poteſtate ſatanae & dominio peccati. *Actor. XXVI, 18. Coloſſ. I, 13.* Interim magis magisque excoecari, captivari, ac peccatorum vinculis conſtringi poſſunt, ne *irradientur lumine gloriae euangelii Chriſti, 2 Cor. IV, 4. ac mentis ſanitatem recipiant ex diaboli laqueo. 2 Tim. II, 26.*

§. XXVI.

Nobis de *regenitis* hic ſermo eſt, * quorum tentationes proprie hoc nomine veniunt. Etſi enim ex ſtatu irae in ſtatum gratiae translati ſint, nunquam tamen non inſultus carnis, diaboli, ac mundi experiuntur, *1 Petri. V, 8. Epheſ. VI, 12. 13. Gal. V, 17. Rom. VII, 14. ſeqq.* Tantum vero abeſt, vt hiſce tentationibus, ſiue ſubtiliores ſint, ſiue craſſiores, cedant, vt acriter potius renitantur, & per fidem eas vincant, *1 Ioan. V, 4.*

* De irregenitis, quod ea, qua dictum, ratione obnoxii ſint peccatis, & poteſtati ſatanae, nullum eſt dubium: etſi inſultus illi, quibus ſuccumbunt, forte minus proprie tentationes dicantur. Et licet carnis ſuae ac mundi laqueis vel maxime irretiti teneantur, diaboli tamen magnam in eos eſſe poteſtatem, nemo negauerit. Hinc impietatis, quae in eiusmodi hominibus deprehenditur, auctor diabolus paſſim in ſcriptura innuitur. Sic Iudas a diabolo incitatus fuit ad prodendum ſeruatorem, *Ioan. XIII*, 2. Petrus, *ſatanam cor Ananiae impleuiſſe*, dicit, *vt ſpiritui ſancto mentiretur, Act. V*, 3. Paulus Elymam vocat *plenum omni dolo, & omni aſtutia, filium diaboli. Actor. XIII*, 10. Colligas hinc, inſultibus diaboli, quibus mediate & immediate homines aggreditur, impios obnoxios eſſe, iisque facile, dum nulla in iis vis eſt reſiſtendi, ſuccumbere. Quod autem ad pios & regenitos attiner, quos proprie tentari diximus, cum omnibus hoſtium ſuorum inſultibus reſiſtant, in eo quidem omnes conveniunt, quod multiplici ratione a carne propria, & mundo, etiam a diabolo, mediate tententur. Sed an immediate etiam pii a diabolo tententur, ſeu an diabolus immediate pravas in illis cogitationes excitare queat? Id quidem eſt, de quo nonnullos inter ſe diſputare video. Qui affirmant quaeſtionem, ad dicta varia & exempla ſcripturae ſacrae prouocant. Sic ſeruator ipſe dicit, diabolum reuerti in *domum ſcopis mundatam & ornatam*, hoc eſt, hominem iuſtificatum ſanctificatumque, *Matth. XII*, 44. ſed & de apoſtolis ſuis ſeruator ait: *ecce! ſatanas expoſtulauit vos, vt cribraret vos, ſicut triticum. Luc. XXII*, 31. Hoc namque de ſuggeſtionibus & pertutbationibus animae internis, a diabolo proficiſcentibus, intelligunt. Huc porro exemplum Petri referunt, quem ſatanam Chriſtus vocauit, quod parcere ſibi dominum iuſſiſſet, ne acerba iſta, quae praedixerat, pareretur, *Matth. XVI*, 23. Denique & Dauidis exemplum vrgent, quem a ſatana impulſum legimus, ad numerandum populum Iſraelis & Iudae, 2. *Sam. XXIV*, 1. collat. cum 1 *Paralip. XXII*, 1. Ego vero etſi de re ipſa non dubitem, immediate quoque per prauas cogitationes a diabolo tentari homines pios poſſe, dubito tamen, an ex hiſce, quae allata ſunt, locis, id ſolide euinci queat. Inde enim, quod ex ſatanae inſtinctu aut incitatione aliquid factum dicitur, non ſtatim ſequitur, id factum eſſe ex immediata ſuggeſtione diaboli, aut eum adfectibus hominum aliisque cauſis, quae ſe offerebant, non vſum ad certas in iis excitandas cogitationes. Quidquid vero huius ſit, de quo diſputari forte in utramque adhuc partem poſſet, nihil obſtat, quo minus immediate etiam in piorum animis prauas cogitationes exciter infernalis genius. Si enim hoc facere non poſſet, hoc aut inde oriretur, quod ſpiritus aliquis hac ratione in mentem hominis agere non poſſet, aut quod Deus ei hoc non permitteret. Prius ſi adſumas, ſequetur, quod nec in impiorum animas agere infernalis genius, aut prauas in illis immediate excitare cogitationes queat. Quod tamen non conceditur. Poſterius contra ſi placeat, probandum fuerit, quod nunquam hoc permittat Deus. Immo cum generatim permittat Deus, vt infernalis genius vexet quandoque & adfligat pios, cur hoc quoque non aliquando permittere queat, nulla ratio patet. Hoc interim certum, ſine Numinis permiſſione hic nihil agere malignos ſpiritus poſſe. Actum profecto eſſet cum humano genere, ſi, quae vellet, diabolus agere poſſet. Sed hac de re deinceps.

§. XXVII.

§. XXVII.

Cauſſae tentationum harum ſunt *diabolus, caro noſtra*, & *mundus*. * Diabolus, tum *mediate* homines tentat, tum *immediate*, mouendo intellectum, phantaſiam, voluntatem, adfectus. *1 Petr. V, 8. Epheſ. VI, 12. 13.* ** Huc ſpeciatim pertinent *ingeſtiones & ſuggeſtiones diabolicae*, ſeu cogitationes impiae & blaſphemae immediate a diabolo excitatae, in quibus rite ab aliis tentationibus diſcernendis, circumſpectione opus eſt.

* Ἐμφατικῶς hoc exprimit B. LVTHERVS noſter: *eſt autem triplex tentatio, videlicet carnis, mundi & diaboli. Siquidem in carne verſamur, ac veterem Adamum humeris noſtris circumferimus; hic ſuis mouetur adfectibus, & nos ſubinde prouocat ac pellicit ad turpitudinem, ad ſocordiam, ad crapulam, ad ingluuiem, ad auaritiam & fraudulentiam, ad decipiendum & defraudandum proximum, & vt in ſumma dicam, ad omnes prauas cupiditates, quae natura nobis inſitae ſunt, quaeque in nobis ſaepe numero excitantur ab aliis, videlicet ſodalibus, pernicioſis exemplis, audiendo & videndo, quae non raro vel Dauidis animum, vel ſi vspiam adhuc fuit incorruptior, poſſint inflammare & corrumpere. Deinde huic ſuccedit mundus, a quo & dictis & factis offendimur, & plane ad iracundiam ac impatientiam compellimur. Atque vt ſummatim virtutes mundanas perſtringam, hic nihil aliud videre eſt, quam odium & inuidentiam, inimicitias, ſimultates, iurgia, vim, iniurias, perfidiam, vltionem, maledicentiam, conuitia, contumelias, ſuperbiam & inſolentiam, nimio ornatu, honore, iactantia atque potentia ſemet efferentem, vbi nemo poſteriores ferre ſuſtinet, ſed reliquos omnes ſua pompa poſt ſe relinquere ſtudet. Iis ſuccenturiatus accedit nunc diabolus, paſſim inſtigans ac prouocans. Verum praecipue in his perturbandis occupatus eſt, quae ad conſcientiae & ſpiritualia negotia pertinent, nimirum vt ex aequo & verbum & opera Dei ventis & auras, quod dicitur, committamus, & contemnamus, vt a fide & charitate nos auellat, & in ſuperſtitionem, prauam noſtri fiduciam, & cordis indurationem, aut in extremam deſperationem, & Dei abnegationem & execrationem, aliaque innumera & deteſtanda piacula iterum nos praecipitet. Hi iam ſunt laquei & retia, immo potius illa ignita tela, quae nequaquam caro & ſanguis, verum diabolus in corda humana omnium venenatiſſime torquet & iaculatur*; in *catechismo maiori, form. concord.* inſerto p. 529. 530. Videtur hic LVTHERVS tres hasce tentationum cauſſas obiectis quodammodo, & effectibus peculiaribus diſcernere, quod apertius adhuc, licet alia ratione, facit BERNHARDVS, de *conſcientia, opp. pag. 191. Omnibus*, inquit, *cogitationibus cordium humanorum quatuor ſpiritus loquuntur aſſidue, ſpiritus mundi, ſpiritus carnis, ſpiritus diaboli, ſpiritus Dei. Spiritus mundi loquitur vana, & ipſe tunc loquitur cordi noſtro, cum vanitatem diligimus, cum de vanitate laetamur, cum delectamur in vanitate. Spiritus carnis loquitur, cum mollia carni & ſenſibus carnis apperimus, cum eius curam in deſideriis & voluptate perficimus. Spiritus diaboli loquitur, quando & amara cogitamus, & aſpera proferimus, triſtes in nobis, aliis iracentes, ingrati, inuidi, ſine affectione, ſine fedore. Spiritus Dei loquitur, quando dulcia meditamur & loquimur, hilares nobis & proximis, in omni dulcedine & bonitate ſolliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Haec ſunt conſcientiae, haec cogitationes conſcientiarum, hi ſpiritus loquentes in cogitationibus noſtris.* Similia apud alios paſſim legere licet. Non tamen id ita intelligendum puto, ac ſi certum genus tentationum carni, aut mundo, aut diabolo tribuendum ſit. Aliter enim ſe rem habere, facile deprehendet, qui haec paulo accuratius conſideraverit. Nullum enim reuera eſt tentationum aut prauarum cogitationum genus, quod non caro ſeu corrupta hominum natura excitare queat. Sic, quae mundo tribuit BERNHARDVS, ex ambitione hominum originem ducunt, & quae diabolo aſſignat, hominum auarorum & melancholico temperamento praeditorum ſunt quodammodo propria. Nullum praeterea eſt temere tentationis genus, cui etiam mundus, ſeu obiecta extra nos poſita, occaſionem ac fomitem non praebeant, quippe quae ita comparata ſunt, vt alia ambitionem, alia voluptatem, alia denique auaritiam irritare queant. Nullum denique eſt, ad quod diabolus

non concurrat, qui non tantum ad amara, aspera, tristia, sed ad vana, inania, ludicra, turpia, obscoena, hominem incitat. Tres itaque istae caussae tentationum ita sibi inuicem velut subordinandae sunt, vt nulla sit tentationis species, cui non ipsa caro nostra originem dare queat: mundus tum concurrit per obiecta externa hominem irritando, & eas maxime provocando cupiditates, ad quas iam ceteroquin natura sua homo pronus est. Diabolus ordinarie mundo & carne ad homines tentandos vtitur, occasionem & hominis imbecillitatem callide in rem suam vertens. Quo pacto autem extraordinarie opus suum peragat, ex dicendis constabit.

** Diabolum inter tentationum caussas recte referri, nemo negauerit, nisi qui cum BALTHASARE BECKERO, euidentissima scripturae sacrae dicta summa & incredibili impudentia peruertere, & in alienum detorquere sensum, ausus fuerit. Proinde id saltem obseruo, tentationes a diabolo excitatas ideo a nonnullis *spirituales* dici. Docet id praeter alios B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, theologiae quondam in hac academia professor, & sacrorum antistes, in dissertatione de *tentationibus spiritualibus*, §. 4. Spirituales nimirum, obseruat, dici tentationes, quia *proueniunt a spiritibus malis, prout clare vocantur, Matth. XII*, 4. 5. τὰ πνεύματα πονηρὰ, *item* τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, *Ephes. VI*, 12. Addit tamen, spirituales etiam eas dici, quia primario petunt animam hominis, vt morbi spirituales, non vero corpus; item quia occupentur in oppugnandis praesidiis spiritualibus, seu eripiendis iis, quae ad spiritualem hominis vitam pertinent, qualia sunt, verbum Dei, sacramenta, fides, pietas, & vita christiana, & denique quia non nisi armis spiritualibus repelli possint. Hoc sensu omnes omnino christianorum tentationes eruut spirituales: cum nulla earum sit, ad quam diabolus non concurrat, nulla, quae non animum praecipue adficiat, nulla, quae non vitae spiritualis periculum adferat, & armis spiritualibus repelli debeat. Nonnulli itaque, ni fallor, speciatim eas tentationes spirituales vocant, cum varia de rebus diuinis dubia cogitationesue impiae & blasphemae, in animis regenitorum oriuntur. Quod ipse, quem laudauimus, auctor, innuere videtur, cum inter tentationes spirituales e minere ait, *profundam tristitiam, blasphemiam, & sollicitationem ad desperationem & horrorem*. Nec dubium, quin diabolus speciali quadam ratione ad has tentationes concurrat: etsi neutiquam corrupta hominis natura excludenda sit, quae ad omnia ista tentationum genera aliquid conferre potest. Sed semperne cum natura hic agat diabolus, an vero seorsim aliquando & absque naturae concursu? id quidem est, de quo dubitari posset. Prius haud obscure affirmat HIERONYMVS ad *cap. V. Matth. vers.* 19. *T. 5. opp. p.* 32. *de corde*, inquit, *exeunt cogitationes malae. Ergo arguendi ex hac sententia sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor & incentor malarum cogitationum esse potest, auctor esse non potest. Sin autem semper in mentibus pectoris leuem cogitationum nostrarum scintillam sui fulgoris inflammauit, non debemus spinari, cum cordis quoque occulta rimari: sed ex corporis habitu & gestibus aestimare, quid versemur intrinsecus. Vere igitur, si pulchram mulierem tuus crebro videris inspicere, intelliges, cor amoris iaculo vulneratum.* HIERONYMVM & alii hac in re sequuntur. Sed refragatur AVGVSTINVS, sententiamque contrariam defendit. Nimirum *tract.* 62. in Ioannem, scribit: *Prius intrauerat Satanas in Iudam immittendo in cor eius cogitationem, qua traderet Christum: nunc autem postea panem, intrauit in eum, non ad hoc, vt alienum tentaret, sed vt proprium possideret.* Cuiusmodi & alibi passim. Recte autem rem omnem expedit B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, obseruando, tentationes diaboli non esse vnius eiusdemque generis. Quasdam enim *immediate* ab eo proficisci, quas ipsemet hominibus suggerat, iisque animos illorum adfligat, cuiusmodi erat seductio Euae, *Gen. III*, 4. & proditio Iudae, *Ioan XIII*, 2. quasdam autem *mediate* ab eo oriri, mediante videlicet concupiscentia, seu labe originali, tanquam eius malo semine, eaque vel mota ex sese, (addo, aut a mundo excitata) vel mota & incitata a diabolo, *l. c.* §. 11. Et sane, si vel Iudae tantum exemplum consideremus, dubium non est, quin immediate homines tentet, varias-que cogitationes illis suggerat, & ad cupiditates pravas incitet. Cum vero nulla cogitatio prava temere nominari queat, nullaue cupiditas prava, quae non a corrupta hominum natura originem habere possit, namque & haec ad impias etiam & blasphemas cogitationes, ad

vana

varia de rebus diuinis dubia incitare aliquem poteſt, praeſertim ſi ante conuerſionem eiusmodi peccatis aliquis indulſerit, vti ex ſequentibus conſtabit, dubium inde oritur: qua igitur ratione ſuggeſtiones illae, quae immediate a diabolo oriuntur, ab illis, quae a carne & corrupta natura, adeoque mediate, ab eo proueniunt, dignoſci queant? Rem haud diiudicatu eſſe longe difficillimam, nemo non agnoſcit. Intellexit hoc IOANNES BONA, cardinalis, vir non indoctus, dum ingenue, *de discretione ſpirituum cap. 4. p. m. 56.* pronunciat, nos *immiſſiones per angelos malos, a cogitationibus ſiue affectionibus, quae ex nobis oriuntur, indubitanter diſcernere non poſſe*; interim non deeſſe tamen, cenſet, *probabilia quaedam ſigna & coniecturas, quibus illae ab iſtis ſecernantur.* Signa eiusmodi probabilia haec eſſe putat: *illa, ad quae mouemur a principio intrinſeco, libere incoeamus, proſequimur, perficimus, libere intermittimus & abiicimus, & cum ſtatus praeſens exigit, ad ea nos excitari experimur. Illorum vero, quae ab extrinſeco aduenium, nec initium eſt in noſtra poteſtate, nec facile poſſumus progreſſum impedire, animum etiam ex improuiſo plerumque praeoccupant, nulla praeſenti cauſſa praeexiſtente.* Praeterea & has regulas ponit: *principio extrinſeco tribuendi ſunt motus, qui vires naturales ſuperant, quia natura ſeipſum non excedit: illi quoque forinſecus inamitti cenſentur, quos impetu quodam quaſi aliunde immiſſos patimur, nam motus naturae placidiores eſſe ſolent: a foris item ſunt, cum nulla in nobis diſpoſitio, nulla praecedens occaſio, nullus humorum exceſſus, nulla perturbatio inueniri poteſt, cui adſcribantur.* Haec non equidem contemnenda prorſus ſunt, etſi in adplicatione cautiſſime procedendum ſit: quemadmodum & ab auctore pro coniecturis tantum venditantur. Fallere enim haec ſigna poſſe, manifeſtum eſt. Quidam motus, per naturam & conſuetudinem aliasne cauſſas, tanta pertinacia recurrunt, vt plane in hominis poſitum poteſtate non ſit, libere eos inchoare aut intermittere, etſi fortiter per vires gratiae contra eos pugnare queat; interdum motus quidam naturae vires excedere videntur, qui eas tamen non excedunt, eo quod naturae vires nobis non ſatis cognitae ſint & exploratae: ſed per naturales quoque cauſſas fieri poteſt, vt impetu quodam certi motus in nos ruant, quemadmodum & diſpoſitio, aut occaſio, aut cauſſa quaedam motum aliquem producens, aut ad illum aliquid conferens, tam occulta eſſe poteſt, ut nos prorſus latear. Recte itaque ipſe BONA addit: *Hoc item obſeruandum, ſaepe multa diabolo tribui, quae deprauatae ac perturbatae naturae germina ſunt. Corporum enim conſtitutio, & humorum praeſertim melancholici exuperantia, prauaeque conſuetudines, ac ſubitaneae perturbationes grauiſſimas efficiunt commotiones, adeo, vt multi a malo ſpiritu obſeſſi & poſſeſſi perperam exiſtimentur, qui nonniſi naturali morbo exagitantur. Idem accidit in bonis motibus. Nam feruor aetatis & complexionis, ingenii acumen & vehemens apprehenſio varios adfectus aliquando excitant, lachrymas & ſuſpiria, altiſſimos animi ſenſus & cogitationes, ecſtaſes quoque & alienationes, quae cum a cauſſis naturalibus oriantur, ab ignaris tamen diuino ſpiritui adſcribuntur.* Cautiſſime itaque in tentationibus diabolicis diiudicandis & discernendis, procedendum. De modo quoque, quo diabolus prauas cogitationes ſuggerat, varia diſputari ſolent. IO. BONA, cardinalis, quem laudauimus, de modo, quo angeli boni loquantur & illuminent, iuxta ſcholaſticorum placita, prolixe diſſerit, de *discretione ſpirituum cap. 10. p. m. 623. ſqq.* quae certo modo ad malos ſpiritus adplicari poſſunt. Sed irritam & ſuperuacuam, quae his disquirendis impenditur, operam eſſe, exiſtimo. Cum enim nobis perſpectum non ſit, quo pacto mens noſtra in corpus agat, quaue ratione varios in eo excitet motus: etſi, quod excitet, dubitari nequeat: multo minus exploratum erit, quo pacto ſpiritus in ſpiritum & mentem noſtram agat, cogitationesue aut motus, quos cupit, excitet, etſi, quod excitet, aut excitare poſſit, dubio careat. Vt vero in mentem pariter ac corpus vis quaedam ſpirituum bonorum pariter ac malorum eſt, ita omnes etiam mentis facultates, intellectum, phantaſiam, memoriam, voluntatem, adpetitum, adfectus, illis obnoxias quodammodo eſſe, vt tamen pro ipſa facultatum diuerſitate, diuerſimode quoque in hominem agant, eſt credibile. Nec enim a natura aut indole ſpiritus hoc abhorret. Legend. s de his omnibus CHRISTIANVS CHEMNITIVS aliquoties iam a nobis laudatus *l. c. §. 12. ſeqq.* Interim limitatam hic valdeque circumſcriptam eſſe ſpirituum malorum aeque ac bonorum potentiam, arbitramur, vt ea ſaltem hic agere queant, quae Deus permittit.

mittit. Hoc iam ORIGENES bene obseruauit, qui pasim hac de re verba facit, in *opere contra Celsum*. Sic, cum docuisset, Deum daemonum opera, vt carnificum, subinde in iudiciis exercendis, vti, addit, *daemones semper quidem nocendi esse cupidos, sed non semper posse laedere, eo quod prohibentur*; ἀεὶ μὲν βλαβῆναι παῦτα ποθῶν, οὐκ ἀεὶ γε δυνάμενος, διὰ τὸ κωλύεσθαι. *lib. 8. p. m. 358.* & quibusdam interiectis, *p. 400. itaque ne nos quidem negamus, multos esse in terra daemones, sed fatemur, eos esse, posseque multum in malos, propter eorum malitiam*, μηδὲν δὲ δύνασθαι πρὸς τοὺς ἐνδυναμένους τῶν παντοίαν τῷ Θεῷ, καὶ ἀναβαίνοντας ἰσχὺν πρὸς τὸ ἀντιτύπους πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ μαλιστ' ἂν τὰ ἐκείνου πολεμικὰ πάθωσιν, *sed nihil posse in eos, qui se induerunt armatura Dei, acceperuntque robur ad resistendum circumuenire se conanti diabolo, meditati ejusmodi certamina; vt qui sciunt, non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus huius mundi rectores, aduersus nequam spiritus huius aëris.* Similia & *p. 424. habet: nos quoque quoties Dei permissu tentator potestatem persequendi nos accipit*, (ὅτε μὲν ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι, οὐκ ἐξουσίαν τῶν τοῦ διώκειν ἡμᾶς) *perfectionem patimur: quoties autem Deus nos nihil pati vult, in mundo infenso nobis mirabiliter pacem habemus, & confidimus in eo, qui dixit: bono animo estote, ego vici mundum.* Legi etiam hac de re meretur CASSIANVS, in *collationibus patrum*, *collat. 7. cap. 20.*

§. XXVIII.

Carnis nomine omnes inclinationes & dispositiones prauae, intellectus, voluntatis, imaginationis, adpetitus sensitiui & adfectuum, ex peccato originali, vel consuetudine aliisque caussis ortae, novis veniunt, quae cum in motus actusue prauos erumpere gestiunt, homo ab iis tentari dicitur. conf. *Gal. V, 17. seqq. Rom. VII, 14. seqq.* Atque hoc est, quod Iacobus dicit, tentari hominem, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενον καὶ δελεαζόμενον *cap. I, 14.* vbi tamen per τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν non excluduntur caussae externae, mundus atque diabolus.

§. XXIX.

Mundi nomine, omnia obiecta, quae in hac rerum vniuersitate continentur, & cupiditates hominum irritare possunt, decora, vtilia, iucunda, intelligimus, quorum quo maior amplioreque est numerus, eo maiori per ea periculo homo est expositus, vt, quocunque se conuertat, laqueos velut conspiciat, quibus irretitus, detur in praeceps. conf. *1 Ioan. II, 15. 16.* add. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.* interim obseruandum, non omnia obiecta eodem omnes afficere modo, & hinc per quaedam nonnullos tentari, per quae alii non tentantur: magis quosdam tentari per haec, quam per alia. Nec illud praetermittendum, tres istas, quas indicauimus, tentationum caussas, plerumque equidem concurrere, interdum tamen vnam magis vim suam exerere, quam aliam. Sed plura de iis in sequentibus.

§. XXX.

Tentationes, de quibus nobis hic sermo est, documenta sunt humanae infirmitatis. Hoc de illis, quae a carne oriuntur, positum est extra controuersiam. Documento enim sunt, habitare in nobis pecca-

peccatum. *Rom. VII, 20.* Diaboli etiam & mundi, nulla in nos poteſtas aut efficacia eſſet, niſi caro noſtra ceu fomes, tentationes illorum exciperet. * Longe alterius itaque indolis fuerunt tentationes, quibus tentari potuerunt, & tentati ſunt homines ante lapſum, ſeu primi parentes. Hi enim, integris adhuc naturae viribus, tentationibus externis ita reſiſtere potuiſſent, ſi mediis a Deo conceſſis rite vti voluiſſent, vt nulla inde labes adſpergi menti eorum potuiſſet, aut infirmitatis nota in illis deprehenſa fuiſſet. Tentationibus autem externis, cum internarum immunes eſſent, ſua ipſorum culpa ſuccubuerunt. conf. *Gen. III.* coll. cum *Ioan. VIII, 44. 2 Cor. XI, 3. 1 Tim. II, 14.*

* Diiudicari hinc etiam quaeſtio poteſt, quae a nonnullis moueri ſolet: cum omnes tentationes ſpirituales ſint peccata, cuius ſint peccata, ſeu cuinam imputari debeant? Prius enim, quod omnes tentationes ſint peccata, ex dictis conſtat. Quis enim cogitationes prauas, motus prauos, prauasque cupiditates, peccata eſſe negaret? De poſteriori autem dubitari poſſit, ad homini imputari debeant iſti motus, iſtaeue cogitationes, quae a diabolo excitantur? Namque de illis iterum, quae a carne hominis proueniunt, nullum eſt dubium. Sed quod ad illas attinet, quae a diabolo excitantur, diſtinguendum iterum inter eas, quas mediate excitat, & quas immediate excitat. De illis, cum peccatum originale corruptamque hominis naturam ſupponant, nulla iterum eſt controuerſia, quod ſint peccata hominis, illique in iudicio diuino imputari queant. Quod ſi ex illarum numero ſint, quae immediate a diabolo excitantur, rurſus diſpiciendum, an conſenſus aliquis, aut delectatio accedat, aut an renitentia & repugnantia contra eiusmodi tentationes ſatis acris ſit & ſeria. Enimuero ſi ex parte hominis nulla accedat delectatio, nullus adſit conſenſus, nulla renitentiae remiſſio, aut ſimile quid, tum quidem peccatum illi imputari nequit: ſeu tum non hominis, ſed diaboli eſt peccatum, etſi ſaepiſſime ſibi perſuadeant tentati, tentationes iſtas a ſe ipſis, non a diabolo, eſſe. Et hoc ſenſu, tentationes eiusmodi, non hominis ſed diaboli peccata eſſe, adſerit, eamque ſententiam prolixe tuetur B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *laudata diſſertatione, de tentationibus ſpiritualibus, §. 33. ſeqq.* Raro tamen, quae hominum eſt imbecillitas, euenire exiſtimo, vt non ex parte hominis etiam vitium aliquod ſeu defectus accedat, cuius tamen ſtatim per fidem in Chriſtum veniam impetrant, vt in illis μὴ ſit κατάκριμα. *Rom. VIII, 1.* Qui tentationum ſuarum, quae interdum non vna ratione illis imputari queunt, culpam ita in diabolum transfetunt, vt omnem a ſe amoliantur culpam, falluntur turpiter, & recte reprehenduntur ab AVGVSTINO: *Multi ſic confeſſionem peccati fugiunt, vt ipſum ſatanam accuſent, ſe autem nihil mali feciſſe dicant. Et cum caſtigantur aliqui, & dicitur eis, quare hoc feciſtis? reſpondent, quia diabolus hoc fecit. Non eſt enim vnde plus gaudeat diabolus, niſi quando homo dicit, quod ipſe faceret, vt peccaret. Quando enim dicit, diabolus hoc fecit, non ſe accuſat: & tum peccata ſua diſſimulat confiteri, indulgentiam non meretur accipere. Reſpondet ergo & dicit: diabolus hoc fecit, quaſi vere eum traxerit diabolus, aut violentiam fecerit. Suadere enim & ſollicitare poteſt, cogere omnino non poteſt. Et ideo, cum per Dei adiutorium in poteſtate tua ſit, vtrum conſentias diabolo, quare non magis Deo, quam ipſi, obtemperare deliberas? &c. tom. 10. opp. p. 439.*

§. XXXI.

Tametſi autem tentationes in ſtatu poſt lapſum inſignem humanae naturae imbecillitatem arguunt, per accidens tamen vſus inde ali-

quis & commodum ad illos, qui tentantur, redundat. Campum enim ampliſſimum exercendi fidem, patientiam, aliasque virtutes chriſtianas, fidelibus ſubminiſtrant; vigilantiam ſpiritualem intendunt; humilitatem conſeruant, & experientiam gignunt ſpiritualem; qua qui inſtructus eſt, eo rectius ſibi aliisque conſulere poteſt. conf. *2 Cor. XII, 7. Rom. V, 4.*

§. XXXII.

Magna tentationum eſt varietas, vt earum iniri numerus non poſſit. Nihil tamen obſtat, quo minus certae earum claſſes conſtituantur. Quod ex cauſſa efficiente, illarum quaedam diuerſitas procedat, ex dictis iam intelligitur. Alia enim *diaboli*, alia *carnis*, alia *mundi* eſt: in aliis hae cauſſae, ſed diuerſimode, concurrunt. Carnem ſi ſpectes, alia eſt intellectus, alia voluntatis, alia phantaſiae, & ſic porro; mundi autem tentationes totuplices ſunt, quot ſunt obiecta, cupiditates mortalium mouere apta.

§. XXXIII.

Quod ſi modum ſpectes, alia tentatio eſt *interna*, alia *externa*: alia *permanens*, alia *tranſiens*, alia velut per interualla *recurrens*, ſuosque habens paroxyſmos. Sed cumprimis tamen notanda eſt diuerſitas tentationum, quae ex obiecto prouenit: cumque res aliae intellectum moueant, aliae voluntatem, diuidi poſſunt in *theoreticas* & *practicas*.

§. XXXIV.

Theoreticae tentationes vel circa *credenda* verſantur, vel circa *agenda*. Quae circa credenda verſantur, ad omnia theologiae doctrinaeque chriſtianae capita ſe extendunt; in quibus dubium, aut pronitas ad diſſenſum a veritate, in intellectu hominis regeniti oritur, cui tamen acriter per arma ſpiritualia, ſpeciatim per preces & verbi diuini meditationem, reſiſtit, donec animum iterum confirmet.

§. XXXV.

In ipſo limine theologiae ſe ſtatim offert doctrina de *ſcriptura ſacra*, de qua vt dubia varia & ſcrupulos etiam hominibus piis iniiciat diabolus, omni opera annititur. In hoc enim fidei fundamento, ſi quis titubet atque vacillet, reliqua prope a ruina abſunt. Hinc videas, ſubinde per prauas cogitationes, dubiam atque ſuſpectam reddi mox θεοπνευςίαν ſcripturae ſacrae, eiusque diuinam auctoritatem, mox veritatem aut ſanctitatem, mox integritatem & perfectionem, mox perſpicuitatem & verum atque genuinum ſenſum, & quae ſunt reliqua, idque diuerſimode pro diuerſa hominum conditione, qui aut occaſionem in haec accuratius inquirendi nanciſcuntur, aut ea deſtituuntur.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Occasionem eiusmodi circa scripturam sacram tentationibus, plerumque suppeditant, abusus rationis in diuinis; praeposterа rerum diuinarum tractatio; defectus humilitatis & languor in precibus; lectio inordinata librorum profanorum, praesertim eorum, qui varia dubia circa scripturam mouent; praua curiositas, & ignorantia eorum, quae ad prima christianae religionis elementa pertinent; defectus studii, quo quis per legitimam scripturae tractationem vim eius diuinam percipere, & ita per internam conuictionem de auctoritate eius diuina certus reddi possit, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XXXVII.

In articulo de *Deo* non minus variae suboriri tentationes possunt, tum circa existentiam, tum circa attributa diuina. Et circa attributa quidem diuina eo facilius oriri possunt, quo latius eorum vera cognitio per omnem vitam christianam, vsum suum diffundit. Sed & quo magis improba hominum vita per ea coarguitur, eo libentius ea suis attemperata vellent cupiditatibus; cum negare ea, aut vocare in dubium, non sustineant. Exemplo esse potest *sanctitas & iustitia Dei*, quam cum & ratio & scriptura sacra summam esse demonstret, proni tamen homines sunt, ad credendum, eam tantam non esse, vt de quibusuis peccatis euitandis eos sollicitos esse oporteat. Hinc variae cogitationes, diuinam prorsus labefactantes iustitiam. *Misericordiam* gratiamque Numinis, ex suo itidem plerique metiuntur adfectu, arbitrioue, aut coarctantes eam vltra, quam par est, aut dilatantes & extendentes cum iustitiae imminutione. Cogitationes, quae id suadent, grauissimae in regenitis sunt tentationes. De *omnipotentia* pariter censendum. Haec cum vel absoluta sit, vel ordinata; subinde illam prae hac mallent homines, ordinis omnis impatientes, subinde de vtraque desperantes, in se pariter ac Deum iniurii sunt. Quae vero huc ducunt cogitationes, a praua mortalium indole excitatae, tentationes istae sunt, de quibus hic loquimur.

§. XXXVIII.

Mysterium *Trinitatis*, quod in diuina essentia veneramur, vti supra captum rationis est: ita hanc sub fidei iugum mittere & in obsequio continere, difficultate interdum non caret, praesertim apud illos, qui litteras eiusmodi colunt, in quibus plurimum se valere, ratio putat. Inde vero contingit, vt apud fideles etiam & regenitos in hocce praecipue coelestis doctrinae capite frenum veluti mordeat, & anfractus disponat, ex quibus, nisi in tempore in ordinem redigatur,

vix eluctari queat. Interim ſubinde & cum eiusmodi tentationibus hominibus colluctandum eſt, quibus tamen eo felicius reſiſtunt, quo magis corruptae rationis indolem, exploratam atque perſpectam habent.

§. XXXIX.

Tentationibus eiusmodi in articulo de Deo, occaſionem iterum ſuppeditant, peccata habitualia ſimilia, quibus forte tentatus ante converſionem indulſit; librorum profanorum curioſa nimis lectio; converſatio cum improbis; conceptuum de rebus diuinis ad noſtram indolem, atque adfectus accommodatio, rationis corruptae nimia aeſtimatio, & neglectus eam redigendi in ordinem, & quae alia ſunt eiusdem generis.

§. XL.

Inter opera diuina eminet *prouidentia:* quam quo religioſius venerari debebant homines, eo maiori turpiorique crimine in occaſionem demonſtrandi mentis rationisque impotentiam ſaepius vertunt. Cum enim raro admodum res hominum ita fluant, vt eas fluere ſibi vellent, proniſſimi ſunt ad accuſandam prouidentiam, ſiue eam omnino negent, ſiue in fatum aliquod commutent, ſiue, quae ſumma eſt impietas, ad minimum tacite iniuſtitiae cuiusdam arguant. Hos naturae rationisque corruptae inſultus etiam pii viri quandoque experiuntur, in magnis praeſertim calamitatibus conſtituti, ſuggerente, & ignita eiusmodi tela iniiciente in animam ſatana, num forte ſui curam omnem abiecerit Deus? an nulla rerum humanarum cura tangatur? num ineluctabile forte aliquod premat fatum? confer. *Pſalm. LXXIII, v. 15. 16.*

§. XLI.

Oriuntur eiusmodi tentationes, ex iniqua operum diuinorum cum noſtris actionibus aut adfectibus comparatione; ex amore ſecuritatis, quia vellemus forte, ne Deus omnium curam gereret; ex metu & ſeruili animi diſpoſitione, qua ad fatum & abſolutam neceſſitatem fingendam homines proni ſunt; ex cauſſarum rerumque naturalium & ſpiritualium ignoratione, quas tamen nos ſcire putamus, aut, cum a nobis neſciuntur, adeſſe negamus, vnde multa fato fieri credimus, quae aut ex accidente fiunt, aut etiam iuxta efficaciam cauſſarum ſecundarum at latentium & nobis ignotarum.

§. XLII.

Vt Deus finis obiectiuus theologiae eſt, ita formalis eſt, ipſa *beatitudo aeterna*, cui *damnatio aeterna* opponitur: ad vtramque per

mortem

mortem temporalem introitus patet, quam *mortuorum resurrectio & consummatio seculorum* sequitur. In his omnibus, vt variae impiorum hominum sunt hallucinationes, aut negantium, quae hominibus post mortem expectanda sunt, aut extenuantium ea, aut erroneos crassosque de illis sibi conceptus formantium, ita vt similes quandoque praeter voluntatem, in piorum mentibus oriantur scrupuli, contingere potest. Idque inde maxime, si forte aliquid aut ex statu seruili, aut securitatis, illis adhaereat, vel per consuetudinem aliasque causas, non semper rectos sibi forment de rebus diuinis conceptus.

§. XLIII.

Vt de *peccato*, tum *originali*, tum *actualibus*, erroneas animo concipiant notiones, proni admodum natura sua sunt homines. Philautia enim intime omnium cordibus insidens suadet, vt minime tam malos se esse putent, ac aliis forte videantur. Hinc primo peccatum extenuant: quod in iis conspicere licet, qui peccatum originale, aut omnino negant, aut intimam saltem, quae inde prouenit, naturae corruptionem inficiantur. Deinde culpam, exemplo primorum parentum, *Gen. III, 12. seqq.* lubentissime a se amoliuntur, tanta interdum impudentia, vt Deum ipsum autorem causamque peccati facere non dubitent. Saltem principium aliquod independens mali vellent, in quod omnem mali culpam transcriberent, aut fatum aliquod vel absolutum decretum comminisci. Ad has cogitationes, cum natura omnes proni sunt, pii quidem & sancti fortiter iis resistunt, & diuinae scripturae testimoniis repellunt, impedire tamen nequeunt, quo minus earum vel inuiti insultus quandoque patiantur.

§. XLIV.

Et istae quidem circa doctrinam de peccato, tentationes, ex duplici potissimum fonte procedunt. Aut enim ad statum securitatis natura proni sunt mortales, aut ad statum seruitutis, metusque seruilis. Si prius sit, cogitationes peccata extenuantes facile suboriuntur; sin posterius, grauitatem peccati exaggerant, sed ea ratione, vt aut culpam eius a se amoliantur, aut maiora esse credant, quam vt remitti possint,* & tum ad desperationem ac consilia violenta prolabantur. Accedunt tamen rursus aliae causae, rationis abusus, praeiudicia varia, studium tranquillandi mentem & conscientiam, neglecto ordine diuino, & aliae.

* Inter omnes tentationes, quas homines pii experiuntur, vt frequentissimas, ita longe periculosissimas esse, quae circa doctrinam de peccatis oboriuntur, iam pridem obseruatum est prudentioribus. Nemo enim facile reperietur, qui non iis sit obnoxius, siue sua natura ad extenuanda, siue ad exaggeranda peccata pronus sit. Et licet prius forte frequentius

contingat, vtrumque tamen ſummo periculo hominem exponit, dum alterum ad ſecuritatem, ad deſperationem alterum ducit. Illorum inſuper haec eſt, conditio, vt periculum fere ignorent, aut tantum id eſſe non credant, horum, vt difficulter medicinam admittant. Quo vero magis a peccatis aliquis abhorret, eo frequentius poſteriori ratione a diabolo tentatur. Hinc B. LVTHERVS noſter, *deſperatione*, inquit, *tentantur fere omnes homines, & quanto pii magis ſunt, tanto crebrius hoc ſatanae telo petuntur.* Idem porro egregie addit: *hic, quid aliud facias, quam vt dicas, ſcio me baptizatum, & promiſſam mihi a Deo propter filium gratiam? Haec promiſſio non mentietur, etiamſi in exteriores tenebras abiiciar. Itaque haec Dei voluntas non eſt, quam mihi proponit ſatan, ſed tentat me eo modo Deus, vt appareat, quid in corde meo abſconditum ſit, non quod Deus id ignorat, ſed quod ego ignoro, & ipſe hac occaſione in me vult conterere caput ſerpentis. Cor enim hominis inſcrutabile eſt, & φρόνημα, ſeu ſenſus carnis, eſt inimicitia erga Deum, nec intelligit haec, niſi per verba legis, qua occiditur caput ſerpentis, vt nos viuificemur, ſicut ſcriptura dicit: deducit Deus ad inferos, & reducit: in Geneſ. cap. XXII. p. 271.* Antea etiam bene obſeruauerat, ſi cum variis calamitatum generibus hominibus conflictandum, dum in earum cauſſas inquirunt, & in peccata ſua incidunt, tum maxime eos irae diuinae vim perſentiſcere, & ad murmur contra Deum, immo odium Dei, concitati, quae rectiſſima ad deſperationem via eſt.

§. XLV.

Vltima theologiae pars, *de mediis perueniendi ad ſalutem* adeoque de *gratia vniuerſali*, de *Chriſto ſeruatore*, eiusque *officiis*, de *fide in Chriſtum*, de *conuerſione & regeneratione, iuſtificatione*, ceterisque praecipit. In hiſce primo nonnulla iterum occurrunt, quae ſupra rationem ſunt: hinc per ſcrupulos negotium ſibi homo faceſſet, niſi mittere ſub iugum fidei rationem didicerit. Ceteroquin, quae in his occurrunt dubitationes tentationesque, ad duas fere reuocari claſſes poſſunt. Oriuntur enim aut circa rem ipſam, aut circa applicationem. Sic de gratia Dei vniuerſali, aliquis cogitans, dubium animo, non recte informatus, concipere poſſet, an omnes omnino homines Deus ſaluos fieri velit, Deinde an ipſe ſpeciatim ex illorum numero ſit, quos ſaluos eſſe cupiat? Pari ratione, de conuerſione cum ſermo eſt, an contritio, an & quae fides ad eam requiratur? dubitare quandoque mens infirma poteſt: tum, an poenitentiam ipſe egerit, an fidem habeat? * an regenitus ſit? an vero ex illorum numero, qui ſe conuertere adhuc debeant? & ita in reliquis ſeſe res habet.

* *Tentatio fidei*, inquit B. LVTHERVS, *eſt maxima & grauiſſima, quoniam fides debet reliquas tentationes vincere; colloqu. menſalib. p.* 224. Conſentientes hac in re ſibi facile habet theologos quoslibet praeſtantiſſimos, qui longe miſerrimam illorum conditionem eſſe agnoſcunt, qui fidei defectu ſe laborare exiſtimant, qui non percipiunt, aut ſentiunt in ſe fiduciam in Deum, ſed putant, ſe ab eo, vt iuſto iudice, derelinqui, eumque gratiam ſuam ſibi denegare. De eiusmodi tentationibus locutum cenſent Dauidem, *Pſalm. LXXXVIII, 15. Quare domine abominaris animam meam, abſcondis faciem tuam a me,* & *verſ.* 17. *in me tranſierunt irae tuae, & terrores tui conſtrinxerunt me. Circumdederunt me, ſicut aqua, toto die circumdederunt me ſimul.* Immo FRIDERICVS BALDVINVS de hisce tentationibus ſpeciatim interpretatur illud Pauli: *in omnibus ſumite ſcutum fidei, quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea exſtinguere. Epheſ. VI, 16. Tela ſatanae*, inquit, *ſunt*

sunt tentationes eius de gratia Dei, (hoc est, an gratia Dei ad nos pertineat, an eius per fidem simus participes?) *quae non semper scindunt, sed instar ignis lente penetrant, & grauissime excruciant, dubitationibus de Deo: extinguuntur autem scuto fidei, quae nos de fauore Dei certificat, & dubitationes tollit.* Quomodo hisce tentationibus obuiam eundum sit, eleganter explicat MARTINVS CHEMNITIVS, offendens, in iis non *experientia & sensu*, sed *verbo diuino*, standum esse; in *iudicio de conuersis quibusdam* p. 49. Quae repetit, qui itidem ex instituto hac de re disserit, CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *dissertatione* aliquoties laudata, de *tentationibus spiritualibus*, §. 41. Huc etiam, ni fallor, referenda, sed recte quoque intelligenda sunt, quae passim mystici, de statu hominum omnis solatii diuini experte, tradunt. Fidei enim sensus, vt pacem, gaudium, plenissimumque solatium secum coniunctum habet, ita contra si sensus ille fidei absit, imo homo putet se fide omni plane destitutum, non potest non solatii omnis defectus, tristitia, & summa miseria oriri. Et hoc est, quod *desolationes* nonnulli vocant, quas *consolationibus* opponunt, de quibus ex instituto IO. BONA, de *discretione spirituum cap.* 13. Sed hoc addendum, quod defectus aliquis fidei, vel etiam sensus fidei, interdum culpa hominum contingat, quorsum pertinent, quae §. *sequenti* 46. dicimus; interdum praeter hominum culpam eiusmodi quid illis contingit, Deo ipso huncce gratiae suae effectum retrahente tantisper & cohibente, quod hominum saluti id expedire videt: & tum hae tentationes ad eas referendae erunt, quas Deus ipse, ad hominum commoda promouenda, illis immittit, de quibus supra diximus.

§. XLVI.

Sed harum quoque tentationum caussa plerumque in corrupta hominum indole quaerenda. Circa ipsa enim salutis media, tum haud raro dubia oriuntur, cum iis ita vt decet, homines vti nolunt. Alium itaque salutis ordinem, aliam viam cupientes, facile sibi persuadent, eam, quae illis proponitur, non recte se habere, ad dubia hinc, & scrupulos admittendos promissimi. Deinde ad applicationem quod attinet, saepius contingit, vt media non applicauerint, de quibus an rite applicauerint? dubitant. Et hi pro irregenitis adhuc & impiis, non autem pro tentatis habendi. Quod si vero constat, eos omnino mediis hisce legitime vsos, habendosque pro conuersis, regenitis, iustificatis, tum in quadam animi pusillanimitate, aut signorum gratiae ignoratione, similibusue intellectus aut voluntatis imbecillitatibus, caussa tentationis quaerenda; nisi extraordinarie ita a satana tententur, permittente quidem Deo, idque ad fidem illorum eo illustriorem reddendam.

§. XLVII.

In hisce omnibus, de quibus hactenus diximus, tentationibus, caute admodum & circumspecte procedendum. Primo quidem, ne profanorum hominum aut hypocritarum dubia, quae, vt peccatis suis faueant, formant sibi ipsis atque fingunt, pro tentationibus habeamus. Deinde si medelam illis adferre velimus, in caussas & fontes illarum inquiramus. Hisce enim non sublatis, vix quidquam in curandis eiusmodi morbis proficies. Tum demum ex scriptura sacra adhibenda argu-

argumenta ſolida, ſelecta, cuiusque ſtatui & indoli accommodata, quibus dubium omne, ſcrupulusue, ex mente eius eximatur.

§. XLVIII.

Vt autem circa credenda, ita & circa *agenda* dubia quandoque & tentationes oriri poſſunt. Regulae quidem generales, & praecepta vniverſalia, tam clara ſunt & perſpicua, tam luculenter in ſcriptura ſacra, & recta ratione fundata, vt ſanae mentis vix eſſe cenſeatur, qui ſibi circa ea dubium aliquod mouere velit. At ad ſpecialia vbi fuerit deuentum, praeſertim, vbi adplicatio ad ſingulas actiones inſtituenda; tum ob circumſtantiarum variarum concurſum, res interdum tam obſcura & perplexa euadere poteſt, vt quid faciat quis, aut intermittat, merito ambigat. Id quod ſaepiſſime euenire, infinita illorum teſtantur opera, qui de caſibus conſcientiae praeceperunt. Poſſetque id exemplis in officiis hominis erga Deum, erga ſeipſum, erga alios, demonſtrari, niſi facile vnicuique talia occurrerent, & quotidiana experientia ea ſuppeditaret.

§. XLIX.

Magna tamen hic ſubinde ſe prodit hominum improbitas, & hypocriſis deteſtanda. Qui enim inuiti legibus obſequuntur, maxima vbique circa eas mouent dubia, ſi qua forte ratione ab illarum vinculo ſe liberare queant. Improbi itaque & ſtulti ſunt, non tentati. Et huic hominum ſtultitiae maximam partem inſeruiunt, qui quam operoſiſſime ingentia de caſibus conſcientiae concinnarunt volumina. Caute ergo & hic incedendum, & ſi qua forte ſubeſt hypocriſis & improbitas, ea detegenda & redarguenda: quod ſi reuera tentatio quaedam ſit, in cauſſas eius rurſus inquirendum. Dubium enim non eſt, quin maximam partem ex auaritiae, aut ambitionis, aut voluptatis reliquiis, ſimilibusue cauſſis oriatur. Hiſce vero rite peractis, dubia quaeuis & ſcrupuli ſolide ex verbo diuino tollendi ſunt & diſſoluendi.

§. L.

Et ad intellectum quidem pertinent ea, quae hactenus diximus. Voluntas non minus plurimis grauiſſimisque obnoxia eſt tentationibus, quas *practicas* nobis vocare liceat. Eo vero nomine nobis veniunt omnes motus praui voluntatis & adpetitus ſenſitiui, ſiue ſua ſponte recurrentes, quod homo antea iis indulſiſſet, ſiue per internam vel externam obiectorum repraeſentationem excitati; qui vti legi diuinae repugnant, ita reuera peccata ſunt, quibus tamen homo regenitus per fidem & verbum acriter reſiſtit, donec eos vincat.

§. LI.

Tentationum eiusmodi, vti magna iterum & fere infinita eſt varie-

varietas, ita commode ad certas classes reuocari possunt, idque non vna ratione. Namque cum istae tentationes maximam partem ex peccatis, quibus ante conuersionem deditus homo fuit, oriantur, primo quidem tot illorum classes constitui possunt, quot sunt *vitia cardinalia*, vt aliae ex ambitione, aliae ex auaritia, aliae ex voluptatis cupiditate oriantur. Licet enim haec vitia homo regenitus vicerit, ne amplius dominentur, *Rom. VI, 12.* impedire tamen nequit, quo minus erumpere subinde gestiant, idque ea maxime ratione, qua iis antea deditus fuit, sed tamen vt resistat iis, eosque motus fortiter reprimat.

§. LII.

Rursus si ex *obiectis officiorum*, quae homines praestare tenentur, varietatem aestimes, vt peccata, ita & tentationes aliae erunt quoad hominis officia erga Deum, aliae quoad officia eius erga seipsum, aliae quoad officia erga alios. Eodem res redibit, si secundum ordinem praeceptorum decalogi incedas, motusque, quibus quisque contra singula eius praecepta, sollicitatur, consideres.

§. LIII.

Si contra *primum praeceptum* vt peccet homo, tentatur sollicitaturue, per omnes prauae philautiae motus, per inordinatum rerum creatarum amorem, per languorem in amore Numinis, per metum seruilem, aut filialis metus defectum, seu propensionem ad securitatem, per defectum fiduciae & acquiescentiae in voluntate Dei, per defectum abnegationis sui, humilitatis item & patientiae, & motus his contrarios, quibus ad superbiam & impatientiam in rebus aduersis, incitatur.

§. LIV.

Quoad *secundum praeceptum*, tentantur homines per motus pravos ad cogitationes impias, blasphemasque de Deo rebusque diuinis; item ad sermones inconsultos & inconsideratos de iisdem: tandem ad verbi diuini, sacramentorum, aliarumque rerum diuinarum, quae magnam venerationem illis iniicere debebant, contemptum, ac vilipendium. Porro huc pertinent omnes motus praui, quibus ad neglectum officii circa preces, gratiarum actiones, iuramenta, item ad omne genus superstitionis, hominis incitantur.

§. LV.

Ad *tertium praeceptum*, si vitam suam homines exigunt, tentari subinde se animaduertent, per adfectus motusque varios ad cultum

diuinum, tum publicum, tum priuatum, aut intermittendum, aut non recte administrandum, & ea aut agenda, aut intermittenda, quae Numinis praescripto aut e diametro repugnant, aut secundum illud fieri omnino debebant.

§. LVI.

Eodem modo se res habet in praeceptis, quae *secunda decalogi tabula* complectitur. Mox enim ad obsequium superioribus denegandum, certe officiorum illis debitorum intermissionem; mox ad iram, odium erga alios, inhumanitatem, immisericordiam, atque amoris defectum; mox ad intemperantiam, libidinem, lasciuiam; mox ad opes illicita ratione acquirendas, & auaritiam exercendam; mox ad obtrectationes, mendacia, falsiloquia, similiaque peccata per motus varios atque adfectus prauos sollicitari homines videas, aut hoc in te ipso deprehendas. His omnibus accedunt, variae concupiscentiae species, quae licet non eo tendant, vt in actus prauos erumpant, ipsa tamen, quae in his quaeritur, delectatio, vt summe vituperabilis est, ita motibus etiam omnibus ad concupiscentiam nos irritantibus, ceu tentationibus grauissimis, resistendum est.

§. LVII.

Quae a rebus aduersis oriuntur tentationes piorum, etsi huc non spectent, prouti supra * iam obseruatum, cum quae iis a Deo immittuntur, calamitates, eo comparatae sint, si modo iis recte vtantur, vt in vitae sanctitate, virtutibusque magis magisque proficiant: occasio tamen hinc quandoque eiusmodi tentationum, de quibus nobis hic sermo est, peculiaris oritur. Cum enim excitare fidem, corroborare fiduciam, confirmare patientiam debeant: ipsorum hominum subinde culpa & infirmitate contingit, vt ad murmurationem, incredulitatem, diffidentiam erga Deum, desperationem, & alia peccata sollicitentur. Cumque varia sint adflictionum & calamitatum genera, variae quoque & diuersae hinc oriuntur tentationes, aliae *pauperum*, aliae *aegrotorum*, aliae *infamia & contemptu laborantium*, aliorum aliae.

* §. 24.

§. LVIII.

Ceterum, dum tentationibus hisce resistit homo regenitus, & fortiter obluctatur, oritur inde *lucta carnis & spiritus*, quam regenitis passim scriptura tribuit. Quae quidem lucta carnis & spiritus a pugna rationis & adpetitus sensitiui, maximopere differt. Illa enim in regenitis tantum deprehenditur, *Rom. VII, 15. VIII, 7. Gal. V, 17.* haec vero in irrege-

irregenitis etiam locum habet. *Rom. II, 15.* Diuersi etiam vtrobique sunt hostes, & milites, qui hostibus resistunt. In pugna enim rationis & adpetitus sensitiui, adfectus naturales ex repraesentatione honesti, decori, laudis, poenae, praemii per rationem excitati, pugnant cum adfectibus & propensionibus crassioribus, ad peccata grauiora, & externa homines impellentibus. * In lucta contra carnis & spiritus, *spiritus*, animus illuminatus, fide ornatus, viribus gratiae instructus, pugnat contra propensiones & adfectus prauos quoscunque, etiam subtiliores, ad eiusmodi peccata tendentes, quae in se quidem satis grauia sunt, sed subinde ab hominibus irregenitis, ne quidem pro peccatis, saltem leuissimis, habentur.

* Ita namque pugnam illam rationis & adpetitus sensitiui intelligendam esse, iam supra docui *cap. 1. sect. 6. not. ad §. 4. circa finem.* Ceterum, qui hic in diuersum abeunt, & discrimen, quod inter pugnam rationis & adpetitus sensitiui, ac luctam carnis & spiritus intercedit, tollunt aut negant, in duplici posita esse discrimine. Nonnulli namque, cum in scriptura sacra luctam carnis & spiritus commemorari audiunt, per carnem *corpus*, & per spiritum *animam* intelligunt, existimantes, eam intelligi pugnam, quae est inter corpus, seu motus quosdam corporeos, & animam. Haec Anabaptistis tribuitur opinio, & in Valentinianis, Marcionitis, Manichaeis, aliisque haereticis veteribus notatur, originemque trahere videtur ex gentilium philosophorum, speciatim Platonicorum & Stoicorum, decretis, qui omnis mali & labis culpam in corpus & materiam transferebant, & ex corporis commercio animam contaminari existimabant. AVGVSTINVS hoc ita exprimit: *ex terrenis artubus moribundisque membris sic affici animas opinantur, vt hinc eis sint morbi cupiditatum, & timorum, & laetitiae, siue tristitiae; de ciuitate Dei, lib. 14. cap. 5.* Alii contra luctam hancce carnis & spiritus ita interpretantur, vt per spiritum *rationem*, seu superiorem, vt loqui solent, animae facultatem, per carnem vero *adpetitum sensitiuum*, seu facultatem inferiorem, intelligant. Ita ex pontificiis quidam hac de re philosophantur, cum Pelagio aperte naturae tribuentes, quae adscribenda erant gratiae. Verum ad priorem quod attinet sententiam, ea statim corruit, si quid *carnis* nomine in scriptura sacra veniat, attendamus. Errant namque magnopere, qui ea voce ipsum & quidem solum corpus denotari putant, cum de carnis & spiritus lucta sermo est. De carne enim ita loquitur apostolus, vt non tantum concupiscere, sed & sapere, intelligere, velle, similesque actus ei tribuat, qui vtique non solius corporis sunt, sed & mentis. conf. *Rom. VIII, 5. seqq.* Praeterea carnis nomine apostolus, quidquid in homine regenito spiritui sancto, eiusque operationi, siue corpus sit, siue anima, complectitur, & ad *veterem hominem* refert: vti contra, quidquid ductum spiritus sancti sequitur, eidemque obsecundat, id ad spiritum refert, *hominisque noui* nomine & titulo indigitat. Opera denique carnis, quae Paulus *Gal. V, 19. 20.* recenset, neutiquam tantum sunt corporis, sed vel maxime etiam opera mentis; vti iam pridem obseruauit AVGVSTINVS, *lib. 14. de ciuitate Dei cap. 2.* Explicaturus enim ibi, quid sit, *secundum carnem viuere, in operibus*, inquit, *carnis, quae manifesta esse dixit, eaque commemorata, damnauit, non illa tantum inuenimus, quae ad voluptatem pertinent carnis sicuti sunt fornicationes, immunditiae, luxuriae, ebrietates, commessationes, verum etiam illa, quibus animi vitia demonstrantur a voluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem, quae idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidias, non potius intelligat, animi vitia esse, quam carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam, vel haeresis alicuius errorem a voluptatibus carnis temperetur, & tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines continere atque cohibere videatur, secundum carnem viuere hac apostolica auctoritate conuincitur, & in eo, quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur.*

Ad alteram vero sententiam quod attinet, ea ex hac ipsa tractatione nostra, qua discrimen, quod inter luctam carnis & spiritus, ac pugnam rationis & adpetitus sensitiui intercedit, luculenter ostendimus, abunde refellitur. Accedit vero, quod, qui isti sententiae adstipulantur, itidem plane ignorare videantur, quid scriptura *carnem*, quid *spiritum* vocet. Neutiquam enim solus adpetitus sensitiuus, seu facultas, quam vocant, inferior, *carnis* nomine venit, sed ipsa quoque ratio, seu facultas superior. Totum hominem, qualis per naturam est, carnem vocat seruator, *Ioan. III*, 6. eum, quantus quantus est, cum omnibus suis facultatibus deprauatum esse, innuens. Idem porro scriptura docet, cum menti seu intellectui tribuit tenebras, voluntati & cordi prauas cogitationes, adulteria, furta, inuidiam, blasphemiam. Ergo superiores facultates vel maxime corruptae sunt, & merito *carnis* nomine veniunt. Praeterea Paulus apostolus carni φρόνημα & νοῦν expresse tribuit *Rom VIII*, 7. *Coloss. II*, 18. & vtrumque Deo obluctari docet. Haec autem ad rationem pertinere, nemo ignorat. Et hinc facile, quid *spiritus* nomine scriptura significet, cum carni opponitur, intelligitur. Sed haec passim latius deducuntur a theologis, qui contra pontificios disputant. Ex iure consultis hanc doctrinam attigit IO. SCHILTERVS, in *manuductione philosophiae moralis ad veram iurisprudentiam cap.* 2. §. 26. vbi & HVGONEM DE ROY notauit, qui *lib.* 1. *de eo, quod iustum est tit.* 3. eundem, quem confutauimus, errorem errauit.

§. LIX.

Praeterea in eo quoque differunt, quod diuersa vtrobique sit armatura, modusque pugnae. Ratio namque contra adpetitum sensitiuum pugnat armis naturalibus, argumentis philosophicis, repraesentando peccati turpitudinem, in quantum eam assequi potest, dedecus, incommoda, poenae ignominiam, praemii praestantiam; his armis instructa reprimere & coercere saltem eousque prauos motus annititur, ne in externa peccata erumpant. Spiritus contra, armis vtitur spiritualibus, scuto fidei, gladio verbi, precibus gemitibusque ad Deum fusis, ceterisque a Paulo enarratis, *Ephes. VI*, 11. *seqq.*

§. LX.

Denique & euentu pugnae differunt; qui in regenitis, modo rite pugnent, nec sibi ipsis desint, est victoria, *1 Ioan. V*, 4. *2 Tim. II*, 3. 4. 5. & libertas a dominio prauorum adfectuum, *Rom. VI*, 12. 14. 17. Irregeniti autem, licet interdum vtcunque prauos motus reprimant, subinde tamen, quantumuis omnes animi vires intendant, succumbunt, & a iugo isto se liberare nequeunt: aut si victoriam referre sibi videantur, plerumque hoc fit ope alterius adfectus praui, quem illi, cuius impetum infringere cupiunt, opponunt. Adeoque iugum prauorum adfectuum neutiquam excutiunt, sed mutant saltem, seruitio illius adfectus se dedentes, cuius beneficio alterum superauerant.

§. LXI.

Lucta haecce carnis & spiritus vt eo rectius nobis innotescat, considerandi primo sunt hostes; motus scilicet praui in anima nostra excitati vna cum caussis, per quas excitantur, nisi illos potius pro telis & ar-

& armis hoſtium ſpiritualium habere velis. conf. *Epheſ. VI, 16.* Hi vero motus ſunt tentationes iſtae, de quibus antea, quantum ſatis eſt, dictum.

§. LXII.

Cauſſas horum motuum ſeu tentationum, *diabolum*, *carnem noſtram*, *mundum*, antea quidem iam indicauimus. Nunc tamen paulo accuratius adhuc, ceu hoſtes, quibuscum pugnandum eſt, deſcribendi erunt. Primus, praecipuusque *diabolus* eſt, cauſſa & principium omnis mali. *Ioan. VIII, 44.* Hinc κατ' ἐξοχὴν ὁ πονηρὸς, *Matth. VI, 13. inimicus*, *Matth. XIII, 28. 29.* dictus, item *ſatan*, hoc eſt, aduerſarius, *Zach. III, 1. Iob. I, 7. Luc. XXII, 31. leo rugiens*, deuoraturus incautos, *1 Petr. V, 8.* Cumque & vi & fraudibus rem agat, vocatur etiam διάβολος, *calumniator*, quia & Deum apud homines calumniatur, *Gen. III, 14. 15.* & homines apud Deum, *Apoc. XII, 9. 10. XXII, 2.* Vt vero animum ſuum hoſtilem iam erga primos parentes demonſtrauit, *Gen. III, 1. ſeqq. Ioan. VIII, 44.* ita eundem hodie erga omnes homines, maxime qui pertinent ad ſemen Meſſiae, demonſtrat. *Gen. III, 15. 1 Ioan. III, 8.*

§. LXIII.

Quodſi eum maxime formidamus hoſtem, qui & ingenio ac aſtutia valet, & viribus potentiaque inſtructus eſt, & odio vehementiſſimo erga nos flagrat; in infernali quidem genio haec omnia eminenter conſpiciuntur. Callidiſſimus enim eſt, *Gen. III, 1.* & tum natura, tum experientia longoque vſu peritiſſimus earum rerum, quibus nocere hominibus queat; ideo *ſerpens ille antiquus* dictus, *Apoc. XII, 9.* in quo & ſint τὰ βάθη *profunditates. Apoc. II. 24.* Idem & potentiſſimus eſt, ὁ ἰσχυρὸς ὁ καθωπλισμένος, *Luc. XI, 21. princeps huius mundi*, *Ioan. XII, 31.* quin & *Deus huius ſeculi*, dictus, 2 *Cor. IV, 4. draco ille magnus*, *Apoc. XII, 9.* add. *Epheſ. II, 2. VI, 12.* Sed nocendi quoque cupiditas in eo infinita eſt & inſatiabilis, ratione praecipue ex *Gen. III, 15.* petenda, vnde, vt diximus, ἐχθρὸς, *hoſtis*, nomine per eminentiam venit, *Matth. XIII, 39.* & *leonis rugientis*, *1 Petr. V, 8.*

§. LXIV.

Dum ſcriptura ſacra τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *Epheſ. VI, 11.* commemorat, & ſummam hoſtis huius calliditatem, & artes etiam ac methodum velut aſtutiae plenam, indicat. * Interdum immediate, interdum mediate hominem aggreditur: mox intellectum, mox phantaſiam, mox voluntatem, aut ſenſus externos adoritur: mox terret, mox blanditur: veritatem primo oblique vellicat, dubiamque

reddit, mox impugnat aperte: incipit ab imbecillioribus; vt per hos fortiores proſternat. *Gen. III, 1. ſeqq.* Accurate obſeruat, ex qua parte homo maxime imbecillis eſt, ** & ex ea parte eum maxime impugnat. *Matth. XXVI, 15.* Tempus, occaſionem, naturam hominis, reliqua omnia, callide in rem ſuam vertit.

* *Quid μεθόδῳ ſit*, inquit DANIEL HEINSIVS, *& quare μεθοδεῖαι diabolus dicatur, fruſtra ex auctoritate profanis ſcire fategerunt eruditi.* μεθοδεύειν, *qui vagatur, qui circumit, ſed inſidiatur. Quod quo facto ſpiritui maligno conueniat, e Jobo petendum, apud quem primo capite: quodam autem die, cum venirent filii Dei, vt adſiſterent coram domino, adfuit inter eos etiam ſatan. Cui dixit dominus: vnde venis? qui reſpondens ait: circumiui terram, & perambulani eam &c.* in *exercitationibus ſacris ad h. l. p.* 472. Callidam itaque circumuagationem hac voce vult indicari, vt idem Paulus hic innuat, ac quod Petrus dixit: *aduerſarius veſter diabolus, vt leo rugiens, περιπατεῖ, circumambulat, quaerens, quem deuoret. 1 Petr. V, 8.* Non procul hinc discedunt, qui μεθόδῳ a voce μέθοδος dictam, obſeruant, quae ſignificet *compendium vtile & breuiter tradendi artes.* Cumque ingenioſi ſint methodici, ideo translatam vocem eſſe ad captiones aptas, & artes fallendi, in qua re facile princeps eſt diabolus, qui compendio fallere, & incautos dare in praeceps didicit. conf. ac ex ARETIO ad *h. l.* notat CALOVIVS. Vltimae interpretationi etiam faueret CHRYSOSTOMVS, quamuis alia praeferenda videatur prior. Quo ergo callidior iſte hoſtis eſt, eo diligentius obſeruandae & euitandae fallendi artes, quibus hominum decipit genus. De *ſtrategematibus ſatanae* ſcripſit IACOBVS ACONTIVS, ſed ea taltem attingit, quae generatim ad ſtatum eccleſiae, & controuerſias theologicas ſpectant, & quae in iis ad turbandam eccleſiae quietem ac tranquillitatem diaboli artes ſint, eondocet, nonnulla tamen admiſcet, quae ſeueriorem cenſuram promerentur. Sed haec de re alibi.

** Sapienter hoc iam obſeruauit BERNHARDVS. *Diabolus*, inquit, *quando decipere quemquam tentat, prius naturam vnuſcuiusque intendit, & inde ſe adplicat, vnde aptum eminem ad peccandum aſpicit. Blandis & leuibus mentibus luxuriam aut vanam gloriam proponit: aſperis vero mentibus iram, ſuperbiam, vel crudelitatem: de interiori domo cap* 43.

§. LXV.

Alter hoſtis *caro* eſt; quo nomine quid nobis veniat, iam ſupra* indicatum eſt. Haec eſt tota natura corrupta, cum omnibus omnium facultatum prauis inclinationibus, quam late ſuo loco,** deſcripſimus, *peccatum* illud *in nobis habitans, Rom. VII, 17. corpus mortis, ibid. verſ 24. lex peccati*, item *lex membrorum, v. 21. 23. 25.* Carnales autem qui ſunt, inimici Dei ſunt. *Rom XIII, 7. 8.* Qui ergo amici Dei eſſe cupiunt, ſuae carnis inimici ſint, neceſſe eſt.

* §. 28.
** *cap. 1.*

§. LXVI.

Diuerſi admodum hoſtis huius, carnis puto, inſultus ſunt, pro inclinationum & adfectuum prauorum ac tentationum, de quibus diximus, diuerſitate. Et licet omnes omnino homines, nemine excepto, carnis inſultus experiantur, non iisdem tamen omnes obnoxii ſunt praecipua quadam ratione tentationibus, his alius, alius aliis. Quod Iacobum etiam innuere puto, cum tentari quemque dicit,

ὑπὸ

ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, *cap. I, 14.* add. *2 Tim. IV, 3. 2 Petr. III, 3.* Huc nonnulli referunt, quod *Actor. XIV, 16.* alibique dicitur, *incedere ſuis ipſorum viis.* add. & *Eſ. LIII, 6. LVII, 17.* Suum ergo peculiarem, & proprium quilibet habet hoſtem.

§. LXVII.

Carnis etiam haec eſt indoles, vt, quantumuis ſupprimatur, coërceatur, crucifigatur, *Gal. V, 24.* nunquam tamen in hac vita ita debelletur penitus, vt non ſubinde ad certamen redeat. *Gal. V, 17. Rom. VII, 24.* Nunquam itaque ſecuro, alicui eſſe licet, cum vires quandoque maxime reſumat hoſtis, cum eneruatum eum penitus credimus. Periculum vero eo maius eſt, quod internus, & velut domeſticus hicce hoſtis ſit; nec ſine noſtro dolore vinci queat. Tum etiam cauendus quam diligentiſſime & impugnandus, cum nobis blanditur quam ſuauiſſime, periculoſiſſimas quippe tum inſidias ſtruens.

§. LXVIII.

Tertius, quocum regenitis quotidie pugnandum, hoſtis, *mundus* eſt, quo nomine, quid hic intelligatur, itidem iam ſupra * indicatum eſt. Nunc illud ſaltem obſeruamus, cum mundus, ſeu obiecta, quae in hacce rerum vniuerſitate comprehenduntur, illis demum noceat, qui eius illecebris non reſiſtunt, adeoque rebus creatis honorem deferunt, quem ſoli Deo debebant, rationem inde intelligi, cur in ſcriptura ſacra *Deus, & mundus,* eſſe vel *ex Deo,* vel *ex mundo, amor Dei, & amor mundi,* inter ſe opponantur. *1 Ioan. II, 15. Ioan. VIII, 23. XVII, 16.* conf. & *1 Cor. III, 19.*

* §. 29.

§. LXIX.

Duplici autem ratione hicce hoſtis nos oppugnat, aut blandiendo, aut terrendo. Blandiendo, dum per oſtentatos honores ad ambitionem, per opes ac diuitias ad auaritiam, per delectamenta ſenſuum ad voluptatis cupiditatem ſollicitamur. *1 Ioan. II, 16. 1 Tim. VI, 9. 10.* Terret vero per odia, minas, irriſiones, perſecutiones, quibus a virtutis & pietatis tramite abducere homines annititur; & ad peccandum impellit. conf. *Ioan. XV, 18. 19. 20.* Obuiam autem hiſce inſultibus iri poteſt, ſi partim mundi vanitatem, *1 Cor. VII, 31.* partim ad nocendum impotentiam, agnoſcamus. *Ioan. XIV, 30. XVI, 33.*

§. LXX.

Milites, qui cum hoſtibus iſtis pugnant, ſunt omnes fideles, ſub vexillo Chriſti ſeruatoris, qui eſt ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν, *Ebr. II, 10.* conf. & *cap. XII, 2.* dimicantes, qui adeo in eccleſia militante conſtituti dicun-

dicuntur. *Apoc. XII, 7. ſeqq.* Horum vt tirones alii ſunt, alii veteſani & exercitati, ita in vtrisque legitima ad pugnam praeparatio, exercitatio, vigil[illegible], circumſpectio, fortitudo notanda, & quae reliqua ſunt, ex analogia cum militia huius ſeculi, quodammodo diiudicanda. Arma ſunt ipſa media, quibus in vitae ſanctae ſtudio proficitur, quo ipſo & hoſtium vis infringitur & debilitatur, de quibus ſuo loco ex inſtituto dicetur. Interim armaturam chriſtianorum in compendio exhibet Paulus, * *Epheſ. VI, 10. 11. ſeqq.*

* Iuuabit, eam paucis conſiderare. Τὸ λοιπὸν, inquit, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. In ſeipſis enim cum robur & fortitudinem non inueniant homines, eam in domino, & in robore fortitudinis eius, quaerere iubet. Maximum illud in hacce pugna ſpirituali momentum eſt, ne quis ſuis viribus nitatur. Ἐνδύεσθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς ὑμῖν πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Etſi enim non ſuis viribus nitantur fideles, ſed robore virtutis diuinae, non tamen negligunt arma ſpiritualia, quibus inſultus hoſtium repellere queant. Πανοπλίαν itaque illis tribuit, vt omni armorum genere ſint inſtructi, vt quibuslibet hoſtium inſultibus reſiſtere queant. Ad grauem tamen ſaltem armaturam hanc vocem refert vir clariſſimus, IO. CLERICVS, *not. ad Hammondum ad h. l.* qua erant inſtructi apud Romanos legionarii, apud Macedones, qui in phalange erant: idque eo magis, quod hoc loco Paulus non de velitatione agat, quae per leuem armaturam confici poſſit, ſed de grauiſſimis praeliis, contra formidoloſiſſimos hoſtes faciendis. Non repugno: cum hoc ipſo non negetur, nullum chriſtianis deeſſe armorum genus, quibus inſultibus hoſtium quibusuis reſiſtere poſſint. Armaturam autem non humanam intelligit, ſed armaturam Dei, non carnalem, ſed ſpiritualem, arma δυνατὰ τῷ Θεῷ 2 *Cor. X, 4.* De μεθοδείαις τοῦ διαβόλου ſupra dictum. Iam ipſos hoſtes indicat, quibuscum fidelibus pugnandum: Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Qui cum noſtri aeui ſadducaeis principes hic rerumque dominos deſignari exiſtimant, qui fideles aliquando vexant, nec de daemonibus hic ſermonem eſſe, conrendunt, eos, principes rerumque dominos carnem & ſanguinem habere, negare neceſſe eſt. Principatus & poteſtates, quae carni & ſanguini opponuntur, ſunt ſpiritus: qua de re ne quis dubitaret, & ſimul vt quales intelligeret ſpiritus, ſignificaret, addidit Paulus: τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Vbi vt per πνευματικὰ cum DANIELE HEINSIO ad *h. l.* intelligamus peruerſas doctrinas, ſchiſmata, ſectas, nulla nos cogit neceſſitas. His ſpiritibus vt ſummam malitiam, quae vis eſt vocis πονηρίας, tribuit, ita qua in re iſtam malitiam oſtendant, ſignificat, dum addit: ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, in *rebus coeleſtibus*, ſeu *diuinis* & *ſpiritualibus*, quae ad hominum ſalutem ſpectant, quibuscum ita certant, vt pro veritate errorem & caliginem illis offundere, bonorumque coeleſtium omnium poſſeſſione eos priuare, annitantur. Ita rectius cuncta ſibi conſtant, quam ſi ſpiritus aëreos, ſeu in aëre verſantes, intelligamus cum HVGONE GROTIO, quem ſequuntur HENRICVS HAMMONDVS atque IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* Hoſtium iſtorum malignitatem calliditatemque expendens, denuo Epheſios adhortatur: διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. Namque vt callidus eſt daemon ille malus: ita tempus accutate obſeruat, quo facillime nos proſternere queat, atque haec eſt ἡμέρα illa πονηρά. Quo tamen non obſtante, κατεργάζεσθαι, conficere, proſternere eum poſſumus, modo ipſi nobis non deſimus, ſed parati ſimus ad omnes inſultus & armaturam illam ſpiritualem ſumamus, quam nunc paulo ſpecialius deſcribit. Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφῦν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Veritate itaque animum munitum cupit, vt cingulo veſtes & lumbi conſtringi ſolent, vt ad curſum, laborem, aut negotia quaeuis, expediti ſimus. Veritate namque & animus firmus ac ſtabilis redditur, ne fluctuet aut dubitet. Thorax pectoris munimentum eſt: cumque *thoracem iuſtitiae*

iuſtitiae dicat, iuſtitiam Chriſti nonnulli hîc intelligunt, quam per fidem induimus, *Gal. III*, 27. & qua pectus aduerſus hoſtes ſpirituales vel maxime munitur. conf. *Prouerb. IV*, 23. Pergit apoſtolus: καὶ ὑποδησάμενοι τὰς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Qui enim itineri ſe accingunt, calceis indui ſolent, vt prompte pergere queant. Si conſtat, Iſraelitas calceatis pedibus paſcha celebrare iuſſos, vt eſſent itineri parati. Sic & apoſtoli ὑποδεδεμένοι τὰ σανδάλια, vt parati eſſent itineri, *Marc. VI*, 9. Quanquam & alii obſeruent, calceos inter arma apud veteres recenſeri. add. ANTONIVS BYNAEVS de *calceis Ebraeorum lib. I. cap. 5.* item HAMMONDVS & CLERICVS ad *h. l.* Senſus itaque eſt, expeditos & paratos nos eſſe debere, ad curſum, quem nos ingredi debemus, abſoluendum, & ſtrenue obuiam eundum hoſtibus quibusuis: idque fieri poſſe, ſi inſtructi ſimus euangelio. Non enim dicit, quod calceati debeamus eſſe ad euangelium, ſed induitio calceorum eſt ipſa ἑτοιμασία τοῦ εὐαγγελίου. Qui enim euangelio pacis inſtructus eſt, promptus etiam paratusue ad quiduis erit. Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. Vt enim hoſtes, vrbem quandam obſidentes, tela ignita in eam, ad incendium excitandum, mittere ſolebant, ita infernalis genius in corda hominum mittit cogitationes impias, blaſphemas, impuras, quibus aut ad deſperationem aut ſecuritatem eos ſolliciter, & ita flammam vitiorum peccatorumue maximorum in iis ſuſcitet. Haecce tela itaque excipienda ſunt ſcuto fidei. Alias equidem & verbum Dei ſcutum vocarur; *Prouerb. XXX*, 5. *Pſalm. XCI*, 4. quemadmodum & Deus ipſe ſcutum ſeu clypeus fidelium dicitur, *Gen. XV*, 1. alibique. Sed fides quoque recte ſcutum dicitur, quatenus verbo Dei nititur, immo Deum ipſum eiusque promiſſiones apprehendit, iisque acquieſcit. Sequitur galea ſalutis: καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε; quae nihil aliud, quam ſpes eſt, interprete Paulo ipſo 1 *Theſſal. V*, 8. Spes enim animum pugnantibus addit, pollicendo auxilium, oſtendendo coronam, praemiumque legitime certantibus, quo ipſo efficit, ne cedant, ſed vt inſiſtant conſtanter acriterque, donec victoriam referant. Cum vero non ſatis ſit militi, ſe ipſum tueri, ſed adgredi etiam hoſtem debeat, addit Paulus, *gladium ſpiritus*, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, hoc eſt, vt ipſe interpretatur, *verbum Dei*, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. Verbo enim Dei non tantum contra hoſtes externos, qui diuinam veritatem variis corrumpere erroribus annituntur, ſed internos etiam, ſeu quaſtis tentationes, carnis, mundi & ſatanae, pugnandum eſt, exemplo Chriſti, *Matth. IV*, 4. *ſeqq.* At cum haecce arma, vt ſupra dictum, parum profutura ſint homini gratiae viribus deſtituto, ſi modo vlla ratione illi tribui poſſint, ideo *precum vigilantiam* vltimo loco commendat: διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι, &c. Quamdiu enim manus in precibus ad Deum leuamus, vincit Iſrael Amalekitas, hoc eſt, ſpiritus carnem, cum intermittimus orationem, Amalekitae vincunt Iſraelitas, caro ſpiritum. Ceterum armaturam hanc ſpiritualem, de qua hactenus diximus, pluribus ex re militari veterum illuſtrat IACOBVS LYDIVS, in *agnoſtica ſacra*, cum additamentis IO. LOMEIERI, Zütphaniae anno MDCC. recuſa.

§ LXXI.

Feliciter pugnaturo exploratae eſſe debent hoſtium vires. Hoc ergo & athleta chriſtianus agat, ne ignotae ſint ſibi hoſtium ſuorum vires, & qua ex parte maxime valeant. Et haec exploratio conflictum praecedat, neceſſe eſt. Ipſe vero conflictus, in acri & ſtrenua conſiſtit reſiſtentia, quae praecipue per fidem fit & patientiam. *Apoc. XII*, 11. *1 Ioan. V*, 4. *Ebr. X*, 36. Quod ſi recte quis pugnet, non poteſt non ſequi victoria, *Rom. VIII*, 37. *2 Cor. II*, 14. *1 Ioh. V*, 4. vti victoriam corona ſequitur, atque praemium. *Phil. III*, 14. *2 Tim. II*, 3. 4. 5. *IV*, 7. *Apoc. II*, 7. 11. *& ſeqq.*

CAPVT TERTIVM
DE
REGENITORVM
SANCTITATE
ET
INCREMENTIS VITAE SPIRITVALIS.

Σύνοψις.

Sanctitas fidelium, quo sensu finis theologiae moralis dicatur? §. I.
Vox sanctitatis, quid significet? §. II.
Sanctitatis descriptio, §. III.
cur & quo sensu dicatur complexus virtutum omnium? §. IV.
Causa eius efficiens, §. V.
Subiectum sanctitatis, homo regenitus, adeoque iustificatus, & cum Deo vnitus, §. VI.
Sanctitatis studium ad incrementum vitae spiritualis & imaginis diuinae restaurationem tendit, §. VII.
Vocatur sanctitas alias irreprehensibilitas, item perfectio christiana, §. VIII.
Qui in statu gratiae constituti sunt, sancti sunt: & quo intuitu seorsim de sanctitate agatur, §. IX.
Vitae sanctae necessitas, §. X.
difficultas & possibilitas, §. XI.
imperfectio, §. XII.
profectus in ea, §. XIII.
Regenitorum quoad vitae sanctitatem inaequalitas, §. XIV.
Distinctio bonorum a malis, & singularitas, ex vitae sanctitate fluens, §. XV.
Commoda & effectus vitae sanctae, §. XVI.
Virtutis splendor, qui vitae sanctitatem comitatur, §. XVII.
Gaudium itemperenne, & animi tranquillitas, §. XVIII.
Commoda vitae sanctae externa, §. XIX.
Commoda, quae inde ad alios redundant, §. XX.
Quae omnia, benedictionis diuinae nomine comprehenduntur, §. XXI.

§. I.

VT morbis opponitur sanitas, ita postquam de infirmitatibus regenitorum egimus, nunc ostendendum, quo pacto omnem adhibere operam debeant, *vt sani sint in fide, Tit. I, 13.* * Quae quidem sanitas, alias etiam *sanctitas* dicitur, & tanquam finis theologiae moralis a plerisque consideratur. Non quidem, quod sanctitatem omni ex parte perfectam aut consummatam consequi queamus, ** sed quod progressus & incrementum, in vita sancta & spirituali, hac ratione nobis commendetur.

* Sanitas, vt alias, ita hic quoque tum absolute, tum relatiue spectari potest. Infirmitatibus dum opponimus sanitatem, eam relatiue consideramus. Absolute nemo spiritualiter sanus est, vti nemo absolute & perfecte sanctus. Praeterea, vti infirmitates non sunt vnius generis, sed quaedam communes omnibus, quaedam quibusdam propriae, vt *cap. praeced. §. 6. 7. & seqq* obseruauimus: ita & sanitas, tum respectu infirmitatum, quae omnibus communes sunt, tum respectu earum, quae quibusdam propriae sunt, considerari potest, & vltimo quidem modo hic spectatur, praesertim si infirmitates culpa & imprudentia homi-

hominum illis obtingant. Tum enim vel maxime, vt ab iſtis infirmitatibus liberentur, ad ſanitatem illis adipirandum eſt.

** Non deſunt quidem, qui ſanctitatem omni ex parte conſummatam deſcribunt, & tanquam finem externum theologiae moralis conſiderant: quod & IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS facit, qui ad ſtudium ſanctitatis plurimum hoc conferre putat, ſi perfectae & conſummatae ſanctitatis imago ſemper oculis noſtris obuerſetur. *Neque enim*, inquit, *conatus vnquam iuſtus, aut ſtudium ſanctitatis ſedulum erit, ſi illum ipſum apicem, ad quem propius accedere conamur, quam alte poſitus ſit, ignoremus.* Hinc & vt conſummatae omnique ex parte perfectae ſanctitatis ideam proponat, requiri ad eam docet, habitualem perfectionem, partium ſubiectiuarum, partium obiectiuarum, graduum intenſionis, & graduum extenſionis; *theol. moral. cap.* 2. §. 1. *& 2. pag.* 31. *ſeqq* Quod quidem viri inſtitutum nullo modo reprehendendum cenſeo. Interim, cum conſummata illa ſanctitatis idea in doctrina, de imagine diuina, item de lege, alias exhibeatur, nobis quidem conuenientius viſum, de ſanctitate vitae agere, prout in regenitos cadit, ſpeciatim prout infirmitatibus illorum, praeſertim ſpecialibus, opponitur, vt hinc profectus & incrementum in vita ſpirituali conſtaret.

§. II.

Sanctitas, ſi vocem ſpectes,* ſignificat diſtinctum, ſeparatum, ſegregatum, & hoc ipſo certo vſui deſtinatum conſecratumue eſſe: quo ſenſu ſancti erunt homines regeniti, dum a mundo rebusque omnibus, quae Deo diſplicent, ſeparati ſunt, ſeque magis magisque ſecernere ac ſeparare annituntur: ſimulue Deo ſunt deſtinati, dicati & conſecrati, & eius veluti proprii. *Tit. II. 14.*

* *Sanctitatis* vox longe aliam notionem apud ſcriptores profanos habet, aliam in ſcriptura ſacra, & apud ſcriptores eccleſiaſticos. Apud illos interdum idem eſt, ac moribus integris ac inculpatis, iudicio ſcilicet gentilium, praeditum eſſe; interdum eiusmodi quid denotat, quod laedere & violare nefas eſt, quo pacto non hominibus modo, ſed aliis quoque rebus tribuitur. In ſcriptura ſacra, & quidem veteri teſtamento praecipua eius notio eſt, diſtinctum, ſecretum, ſegregatum eſſe a vulgi vſu & ſorte. Vnde ſancto non raro opponitur κοινὸν, commune. *Actor. X.* 14. 15. *Ebr. X.* 29. quo quidem ſenſu & Deo, & hominibus, & aliis rebus paſſim tribuitur. Deo quidem per eminentiam quandam, dum is ſegregatus ſecretusque eſt ab omni labe, omnique imperfectione Hominibus, dum itidem ad exemplum numinis ſe ſeparant ſegregantque ab iis omnibus, quae ſummo ſtudio fugere lex diuina iuber. Sed rebus etiam aliquando tribuitur, quae ab vſu communi ſeparabantur: quae ſeparatio cum eum in finem fiebat, quod certo vſui deſtinatae eſſent, hinc noua notio vocis, ſed cum priori coniuncta, orta eſt, vt ſanctificari interdum idem ſit, ac ad certum vſum ſeparari & ſeponi, quo pacto ſacrificia interdum ſanctificari dicebantur. Et hoc ſenſu ſpeciatim homines ſancti dicuntur, qui a mundi conſortio ſegregati, Deo dicati conſecratique ſunt, vt illi tantum ſeruiant, & faciant, quae illi grata ſint. Quaratione ſanctitas & iuſtitia coniungi ſolent. *Luc. I.* 74. 75. *Epheſ. IV.* 24. add. IOAN. HOORNBECKIVS *theolog. practi. lib.* 9. cap. 4.

§. III.

Rem ipſam vero ſi ſpectes, ſanctitas erit complexus virtutum omnium, per ſingularem ſpiritus ſancti gratiam in hominem regenitum collatarum, in quibus imago Dei, quae in iis reſtauratur, eluceſcit.

§. IV.

Complexum virtutum omnium dum *ſanctitatem* diximus, virtutes intelligimus chriſtianas, quae ex fide fluunt, vti ſupra docuimus: omnes praeterea intelligimus virtutes: non morales tantum, vt vocari ſolent, & quarum ſumma in amore Dei continetur, ſeu quae ad voluntatem pertinent, ſed eas etiam, quibus intellectus hominis regeniti ornatus eſt. Sanctificari enim homo debet, quoad omnes mentis facultates; * vnde & ſequitur, quod omnes propenſiones, inclinationesue, cogitationes, adfectus, actiones, ſanctae eſſe debeant.

* Ad quas quippe gratia diuina ſe extendit, vti fuſe *cap. 1. ſect. 2. 3. item 5. & 6. &c.* demonſtrauimus.

§. V.

Sanctitatis huius cauſſa efficiens eſt Deus triunus, ſpeciatim ſpiritus ſanctus. *Rom. I, 4. VIII. 2. 9. 10. Gal. V, 22. Epheſ. III, 16. V, 9.* Pertinet enim ſanctificatio ad gratiam cooperantem, quam ſupra late deſcripſimus. Eſt itaque & Chriſtus ſeruator cauſſa ſanctitatis, & quidem ſpeciali quadam ratione, non ſolum, quatenus hanc gratiam nobis promeruit, factus nobis in ſanctificationem, *1 Cor. I, 30.* & luculentum etiam vitae ſanctae exemplar nobis reliquit, *1 Ioan. II. 6. 1 Petr. II, 21.* ſed & quatenus vt caput influxum praebet in membra corporis ſui, *Epheſ. IV, 15. 16.* vel vt vitis, ſuccum largitur palmitibus. *Ioan. XV, 5.* Hinc & Chriſtus in renatis viuere & habitare dicitur. *Gal. II, 20. Epheſ. III, 17.* & conuenientia etiam quaedam inter vitam ſanctam hominis renati, & operationes officii Chriſti, partim a diuina, partim ab humana Chriſti natura proficiſcentes, a nonnullis obſeruatur.

§. VI.

Quod diximus, in regenitum haſce virtutes a ſpiritu ſancto collatas, explicatione non indiget. Namque hunc, moralis theologiae ſubiectum eſſe, conſtat. Ergo talem etiam intelligimus, qui eſt iuſtificatus, ſupponimusque ſanctitatem appropriatam, ſeu imputatam, cum hic ſermo nobis ſit de inchoata vel propria. * Qui vero iuſtificatus eſt, etiam cum Deo vnitus eſt: ex qua vnione Dei ſpeciatim & hoc fluit, quod regeniti *templa Dei, templa ſpiritus ſancti*, vocentur, & *Deus in iis habitare* dicatur. *1 Cor. III, 16 17. VI, 19. 2 Cor. VI, 16.* &c. Huc etiam *ſpirituale* regenitorum *ſacerdotium* pertinet, quod homines indicat, ſpiritus ſancti gratia vnctos, & ſacrificia Deo placentia offerre paratos. *1 Petr. II, 5. Rom. XII, 1.*

* Diſcri-

* Discrimen itaque inter sanctitatem *appropriatam*, seu *imputatam* Christi, & inter *inhaerentem*, seu *propriam*, probe tenendum. Etsi enim vtraque coniunctissima sit, simul tamen est disiunctissima: & aeque illicitum, separare vnam ab altera, ac vnam cum altera confundere. Discrimen nimirum, quod inter vtramque intercedit, manifestum est. Altera enim non inhaeret nobis, tantum imputatur, altera vero inhaeret: altera eadem est in omnibus fidelibus, altera in singulis est diuersa: altera ordine & natura praecedit, altera sequitur: altera per se Deo placet, altera non nisi per aliud: altera in hac & futura vita semper eadem, altera minor in hac, & maior in futura vita: altera est superior ea, quam habuimus in Adamo, altera vero inferior: altera ne quidem locum habuit in statu ante lapsum, altera habuit, sed plenior: altera sibi non solum sufficit, sed & alterius adhaerentibus infirmitatibus tegendis inseruit, altera ne sibi quidem sufficit, nedum aliis: altera ne quidem ius reprehendendi Deo relinquit, altera vero actum tantum tollit: altera summa est, per nullos gradus intendenda, altera suis gradibus constat, iam intensior, iam remissior; altera legem perfecte implet, altera non: & quae alia sunt eiusdem generis, quae erudite edisserit & eleganter illustrat BARTOLDVS, BOTSACCVS, in *medulla theologiae moralis, seu tract. theol. de irreprehensibilitate, praeprimis fidelium thes.* 20. *& seqq. p.* 162. *seqq.* Longe tamen coniunctissima etiam est vtraque sanctitas & iustitia. Eadem enim fides, quae meritum Christi adprehendit, & adeo nos sanctos & iustos reddit, sanctitate imputata, etiam efficax est per charitatem, *Gal. V*, 6. non quidem, quod ista efficacia in articulo iustificationis in censum veniat, in quo fides tantum vt organon aliquod spectatur, sed quod efficacia ista & vita a fide separari nequeat. Hinc & eadem fides corda purificat, *Actor. XV*, 9. non solum sanguinem iis adspergendo, qui mundat ab omni peccato, 1 *Ioan.* I, 7. sed & dominium peccati maxime commaculans infringendo, *Rom. VI*, 6. 12. dum carnem compescere, *Gal. V*, 24. mundum vincere, 1 *Ioan. V*, 4. & diabolo resistere, 1 *Petr.* V, 9. docet. Praeterea, vt frustra esset, qui sanctitati vitae sine sanctitate imputata studeret, cum Deo quippe nondum conciliatus, filiusque adeo adhuc irae, & gratiae diuinae, sine qua in spiritualibus nihil possumus, expers; ita rursus, qui studium sanctitatis intermitteret, se fide adhuc destitutum, adeoque imputatae sanctitatis expertem demonstraret. Ex fructibus enim fides agnoscitur: quorsum & ea pertinent, quae deinceps de necessitate sanctitatis inhaerentis dicemus. Sed id tamen non praetermittendum, quod itidem nonnulli obseruant, iustitiam & sanctitatem Christi, quae per fidem adpropriatur, eam ipsam esse, quae nobis ad imitationem proponitur, *Matth. XI*, 29. *Phil. II*, 5. 1 *Ioan. II*, 6. 1 *Petr. II*, 21. Huc & ea pertinent, quae MACARIVS haud inconcinne disserit, dum ostendit, fieri non posse, quin imago Christi in illis pingatur, qui oculis fidei eum constanter intuentur. *Quemadmodum enim*, inquit, *statuarius attendit ad faciem regis, dum pingit: ac si ex aduersa parte sit facies regis, intendens in ipsum pictorem, facile atque eleganter ille imaginem ad viuum depingit: sin vero faciem auertat, pingere nequit, eo quod intentis oculis non intuebatur pingentem:* τὸν ἑαυτὸν τρόπον καὶ ὁ καλὸς ζωγράφος Χριστὸς, τοὺς πιστεύοντας ἑαυτῷ καὶ ἀτενίζοντας διὰ παντὸς πρὸς ἑαυτὸν, ἐυθέως ζωγραφεῖ κατὰ τὴν εἰκόνα ἑαυτοῦ ἐπουράνιον ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἑαυτοῦ, τοῦ φωτὸς τὰ ἀνεκλαλήτου, γράφει εἰκόνα ὑράνιον, καὶ δίδωσιν ἑαυτῷ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἑαυτοῦ νυμφίον; *eodem quoque modo insignis ille pictor, Christus, credentibus, & fixis eum oculis semper intuentibus, confestim depingit ad imaginem suam hominem coelestem, ex ipso spiritu, ex substantia ipsius luminis arcani pingit imaginem coelestem, & largitur ei praeclarum & bonum illius sponsum. Si quis ergo immotis oculis eum non semper intueatur, spretis omnibus, nequaquam pingit dominus imaginem eius e suo ipsius lumine. Oportet ergo fixis oculis intueri nos eum, credere & diligere illum, omnia proiicere, eique attendere, vt pingat sui ipsius imaginem coelestem, & immittat animis nostris, &c. homil.* 30. *n.* 4. *p.* 414. 415. Addatur, quem laudauimus, quique pluribus hoc edisserit BOTSACCVS, *l. c. thes.* 19. *pag.* 158. *seqq.*

§. VII.

Sanctitatis ſtudium, ad incrementum vitae ſpiritualis, ſeu ulteriorem imaginis diuinae reſtaurationem, comparatum eſt. Et huc finis proximus theologiae moralis tendit. conf. *Coloſſ. III. 10. Epheſ. IV, 24.* Supponitur itaque, imaginem diuinam, ad quam homo conditus erat, per lapſum primorum parentum amiſſam: eius reſtaurationem in regeneratione inchoari, in ſanctificatione continuari, donec tandem in vita aeterna perficiatur.

§. VIII.

Sanctitas iſta, quam hactenus delineauimus, alias etiam dicitur *irreprehenſibilitas.* Vult enim ſcriptura ſacra, omnes chriſtianos eſſe ἀμωμήτους, ἀνεγκλήτους, ἀπλάστους, ἀκαταγνώστους, ἀνεπιλήπτους, & ἀμέμπτους. Hiſce enim vocibus *irreprehenſibilitas* illa deſcribitur, quae etſi reſpectum aliquem ad vitam & mores externos inferre videatur, ſecundum ſtilum tamen ſcripturae ἄμωμον & ἅγιον ſunt ſynonyma. conf. *Epheſ. I, 4. V, 27. Coloſſ. I, 22.* add. *Philipp II. 15.* Vocatur etiam alias *perfectio chriſtiana*, *Matth. V, 48. Philp. II, 15. Coloſſ IV. 12. Ebr. V, 14. Iacob. I, 4.** non omnimoda quidem, ſed ſtatui & conditioni noſtrae conueniens, quae & ideo a nonnullis *inchoatiua*, dici ſolet.

* Tam multis itaque ſcripturae dictis, cum *integritas*, *irreprehenſibilitas*, *perfectio*, regenitis tribuatur, nemo, quin recte hoc fiat, dubitauerit. Neque fidelibus tantum noui teſtamenti, ſed iis etiam, qui ante Chriſtum natum vixerunt, ſcriptura perfectionem atque integritatem tribuit, *Gen. VI, 9. Pſalm. XV, 2. Iob. I, 1.* Eodem vero pertinet, quod ſeruare quoque mandatum diuinum, *Gen. XXVI, 5. Deuter. XXVI, 13. Iob. XXIII, 12. Luc. I, 6. 1 Ioan. III, 22.* alibique, & implere legem, *Rom. XIII, 8. Gal. VI, 2.* dicantur. Quorſum & referendum, quod Paulus *Rom. III, 31.* diſerte docet, *legem per fidem ſtabiliri. Legem igitur*, inquit, *inutilem reddimus per fidem? Abſit! immo legem ſtabilimus*, Quae apoſtoli verba, quo minus de ſola iuſtificatione accipi queant, ſcopus eius prohibet, qui eſt, reſpondere ad obiectionem Iudaeorum, ac ſi legem tolleret: quod negat, docetque in ſequentibus, quae fidei, non tantum qua iuſtificationem, ſed & qua ſanctificationem, ſit ratio, & quo pacto homines iuſtificati non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare debeant; hoc eſt, per vires gratiae actiones ſuas ad legem diuinam componere. Interim, cum alioqui ſatis conſtet, & ſupra a nobis probatum ſit, multis imbecillitatibus obnoxios eſſe regenitos, eorumque ſanctitatem valde imperfectam eſſe, quo ſenſu illis perfectio quaedam tribuatur? quaeritur. Diſtinguitur autem hic inter perfectionem *partium*, & perfectionem *graduum*: & vti in eo omnes noſtratium conſentiunt, perfectionem graduum regenitis non conuenire, adeoque hactenus ſanctitatem eorum valde imperfectam eſſe, ita contra de perfectione partium intelligendum eſſe, quod de perfectione chriſtiana dicitur, ſi recte explicetur, nemo temere inficias ibit. B. SCHOMERVS equidem, conſummatae & omni ex parte abſolutae ſanctitatis ideam deſcripturus, quadruplicem, vt ſupra iam obſeruauimus, notat perfectionem, primo *partium ſubiectiuarum*, quae ad omnes mentis, immo corporis, facultates ſe extendat, quemadmodum Paulus totum *corpus*, *Rom. XII, 1.* & omnia *membra*, *cap. VI, 23.* Deo non

non minus, quam cor, ſeu animum Salomo *Prouerb. XXIII*, 26. dare iubeat; deinde *partium obiectiuarum*, vt in omnibus actionibus, & in omnibus rebus, circa quas actiones noſtrae occupari debent, exactiſſima cum voluntate Dei conformitas obſeruetur; porro, *perfectionem graduum intenſionis*, vt penitus, totis agendi viribus & habituali omnigena inclinatione eo feramur, quo voluntati diuinae ſatisfiat, *Matth. XXII*, 37. & denique *perfectionem graduum extenſionis*, ne vllo loco vel tempore, quantumuis aduerſo, exactiſſima illa conformitas remittatur, *theol. moral. cap* 2. §. 3. *pag.* 33. 35. At talem perfectionem in homines regenitos in hac vita non cadere, poſitum eſt extra omnem controuerſiam. Idque vti quoad perfectionem graduum, intenſionis & extenſionis, dubio caret, ita, quod ad perfectionem partium ſubiectiuarum & obiectiuarum attinet, licet talis vtique, qualem SCHOMERVS deſcribit, perfectio itidem in eos non cadat, alio tamen modo & ſenſu, perfectio quaedam partium regeniris omnino adſcribi debet. Nimirum, ad partes ſubiectiuas, quod attinet, conſtat ex ſupra dictis, facultates mentis, ſpeciatim intellectum & voluntatem, arctiſſimo vinculo inter ſe eſſe coniunctas, adeo vt vna per gratiam emendata, non poſſit non emendari altera, modo emendatio iſta recte ſe habeat. Neceſſe itaque eſt, vt inchoatiue ſaltem emendatio quaedam in omnibus hominis regeniti facultatibus conſpiciatur: quae quidem noſtro ſenſu erit perfectio partium ſubiectiuarum. Partium obiectiuarum nomine, ſi, quod res ipſa poſtulat, legem diuinam, ſaltem praecipue, intelligamus, eatenus perfectio quaedam vel integritas regenitis & ſanctis non poteſt denegari, quatenus ex proaereſi nullam legem violant, ſed, vt omnes ſeruent, omni annituntur opere. Et haec eſt illa *perfectio*, partium ſcilicet, quam regenitis noſtrates theologi tribuunt, & a qua *graduum perfectionem* discernunt. Rem omnem luculenter explicat B. IO. GERHARDVS noſter: *abſoluta*, inquit, *eſt perfectio, quae ſummum illum obedientiae gradum, quem lex requirit, integre praeſtat. Talis perfectio fuit in Adamo ante lapſum, talis etiam in Chriſto, qui integram ac numeris & gradibus omnibus abſolutam obedientiam legi praeſtitit. In renatis talis perfectio non eſt, niſi tantum imputatione, quatenus perfecta illa Chriſti obedientia per fidem ipſis imputatur. Perfectio conditionata eſt*, (quam nos perfectionem partium vocamus) *ſincera renatorum, ſecundum totam legem obedientia, in hac vita inchoata, in aeterna tandem vita conſummanda, ſiue eſt ſeriuus ac ſincerus ſtudium obediendi Deo, ſecundum omnia eius praecepta, etſi aliquid deſit reſpectu graduum. Hanc perfectionem renatis tribui, non diffitemur. Dicitur autem haec obedientia renatorum perfecta* 1) *ratione omnium mandatorum, ſiquidem omnibus & ſingulis Dei mandatis obedire ſtudent renati, quamuis obedientia ſit inchoata, Pſalm. CXIX*, 6. *tunc pudore non afficiar, cum reſpexero ad omnia praecepta tua*: 2) *ratione ſinceritatis qua vero, & non ſimulato affectu, ſerio & non hypocritico ſtudio, renati Deo obediunt, & prauis motibus reſiſtunt &c. tom. 3. locor. theolog. de lege Dei c.* 1. Praeter multos alios, eandem diſtinctionem inculcat B. IO. GVILIEL BAIERVS noſter *compend. theol. moral. part.* 1. *cap.* 1. §. 8. & 9. Cum enim §. 8. dixiſſet: *Quamuis autem vita iſta ſancta quoad plenam perfectionem conſiderari poſſit, quatenus tamen actu contingit, fatendum eſt, neminem renatorum, ad eum ſanctimoniae gradum peruenire in hac vita, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur*, ſubiicit, hoc intelligendum eſſe de *perfectione graduum*; & tum §. 9. addit: *interim cadit in renatos ſanctimonia vitae eatenus perfecta, quatenus actiones eorum internae atque externae magis magisque perfectiores fiunt, & promptius exercentur*, &, hanc eſſe ait *perfectionem partium, quae perfectioni graduum contradiſtinguatur*. Et ſane, res ipſa, quod perfectio quaedam partium regenitis tribuenda ſit, longe eſt manifeſtiſſima. Praeterquam enim, quod loca ante allata, in quibus *integri, perfecti, irreprehenſibiles* vocantur, itemque *ſeruare mandata Dei & implere legem* dicuntur, hoc docent, patet idem ex regeneratione, ex indole imaginis diuinae, & denique ex natura & indole ſanctificationis. Per regenerationem enim fides accenditur, nouusque adeo homo primum producitur, qui etſi initio prorſus ſit imperfectus, quoad perfectionem graduum, non tantum, prout generatim nemo in hac vita conſummatam perfectionem graduum conſequi poteſt, ſed ſpeciatim, prout infans imbecilliot longe imperfectior cenſetur homine adulto, etſi eo adhuc non fortiſſimo ſed imperfecto, conf. *Eph. IV*, 13. 14. perfectus tamen eſt, quatenus

partes

partes essentiales hominis habet: ceteroquin non infans esset, sed monstrum. Ita ergo homo spiritualis recens natus, etsi imperfectus valde sit quoad gradus, necesse tamen est, vt partes velut essentiales noui hominis habeat, nec propositum adsit, vlla in re proterue & petulanter legem Dei migrandi. Istae vero partes summatim in imagine diuina conspiciuntur, suntque lux & sapientia diuina ratione intellectus, & sanctitas ac iustitia ratione voluntatis. Hisce si quid demas, quo minus & illuminatus, & iustus sanctusque homo dici queat, non amplius erit imago diuina. Fateor, conspici in homine regenito initio lineamenta saltem, & quandam velut adumbrationem, magis magisque deinde perficiendam: sed tamen lineamenta haec imaginem ita referre debent, ne quid, quod ad eius essentiam pertinet, desit: ceteroquin enim quiduis potius, quam imaginem istam referrent. Hinc diserte seruator dicit: *quidquid natum est ex spiritu, spiritus est. Ioan. III, 6.* Ergo & spiritu ducitur & regitur, nec carnem amplius sequitur. Qui vero vna in re carnem sequi vellet, demonstraret profecto, se spiritum non sequi, neque ex spiritu natum esse. Iam indolem consideremus sanctificationis. Haec in eo sita est, vt homo nouus crescat & augeatur, corroboretur. *Ephes. III*, 16. 2 *Petr. III*, 18. Quod profecto intelligendum de omnibus partibus, ex quibus nouus homo constat. Si enim pars quaedam essentialis deesset nouo homini, nec nouus homo esset, nec crescere posset, vt nouus homo. Et in eo studium sanctitatis consistit: de quo hic loquimur, quod augeri, crescere, corroborari debeat nouus homo. Quo ipso perfectionem quandam partium supponit, & in ea quoad gradus augenda occupatur, & hinc merito *perfectio christiana* audit. Idem praeterea patet ex natura legis, cuius summa est, *amor Dei & proximi*, *Matth. XXII*, 40. Vnde & Paulus *amore*, seu *dilectione*, totam legem complectitur, *Gal. V*, 14. Amoris autem haec est indoles, vt gradus equidem admittat, sed diuidi nequeat, vt diserte docet seruator, *Matth. VI*, 24. Qui itaque perfectionem partium regenitis deneganr, nihil alid agunt, quam vt amorem diuidere annitantur, quod est *ἀδύνατον*. Qui enim Deum sincere diligit, diliget etiam proximum, & qui proximum diligit, non potest non diligere Deum. conf. 1 *Ioan. IV*, 20. Et in eo consistit summa legis: & qui pro viribus sibi concessis hoc agit, vt Deum proximumque sincere diligat, hoc ipso legem implet, mandata Dei seruat. Summa equidem ista legis in varia praecepta abit, affirmatiua ac negatiua, prout humani generis conditio postulauit, distinctius illis proponere, quae agenda aut intermittenda essent, vnde difficultas oriri posset, an his omnibus satisfacere homo regenitus queat: sufficit tamen, quod, qui Deum & proximum sincere amat, ex proaeresi & data opera nullum praeceptum sit violaturus. Hoc, inquam, ad perfectionem istam partium sufficit. Et licet contra omnia & singula praecepta saepius ex infirmitate peccet, in eo tamen omnem industriam collocat, vt istas magis magisque exuat imbecillitates, & accuratiori studio ad singula Dei praecepta vitam actionesque suas componat. Confirmat haec omnia Iacobus apostolus, dum scribit: *qui enim, quamuis alioquin totam legem obseruet, tamen in vno delinquit, is omnibus tenetur, cap. II*, 10. Praecepta enim legis inseparabilia hinc esse, constat. Multo itaque magis, qui proaeretice contra vnum praeceptum peccat, totam legem repudiasse data opera censebitur: ita quidem, vt, cui voluntas deest hoc aut illud praeceptum seruandi, generatim quoque voluntatem seruandi legem habere nequeat. Namque voluntas seruandi legem necessario se ad omnes leges extendit: vt amor Dei ad omnia ea, quibus amor hicce declarari potest. Atque hoc etiam est, quod supra *cap. I. sect. 4. §. 136.* iam docuimus, vnicam reuera tantum esse virtutem: cum vnicum tantum sit studium se componendi ad voluntatem Numinis: virtutes autem, quae vulgo constituuntur speciales, diuersas saltem esse virtutis denominationes: vnde porro sequitur, quod ibid. §. 142. demonstrauimus, virtutes omnes inseparabili vinculo inter se esse connexas, vt, qui vnam reuera habet, omnes habeat, & qui vna destituitur, destituatur omnibus. Vltimo denique loco obseruamus, hanc de *perfectione partium*, quam regenitis & sanctis tribuimus doctrinam, eam ipsam esse, quam orthodoxi veteris ecclesiae patres contra Pelagianos defenderunt, vt praeclare obseruauit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, *hist. Pelag. lib. 5. part. 1.* Cum enim Pelagiani omnimodam perfectionem vrgerent, respondebant orthodoxi patres, per eam *perfectionem*, quam scriptura sanctis tribuit,

intelligi

intelligi tum ſinceritatem, ſine verum & non ſimulatum ſtudium obediendi omnibus Dei mandatis, tum obedientiae, iſtius actualem impletionem, ſed pro modulo huius vitae, & comparatae ad alios fideles, non plenam & omnibus numeris abſolutam &c. De neceſſitate huius doctrinae addimus adhuc monitum B. IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *theol. mor. c. 3. §. 18. p. 85.* Cum enim docuiſſet, perfectionem chriſtianis non ſemel in ſcriptura ſacra tribui, ſubiicit *Quanquam enim contra gloriationes phariſaicas docemur, legem a nobis perfecte impleri non poſſe, docere tamen etiam contra carnalem ſecuritatem oportet, quod implere illam aliqua ratione poſſimus, & ſicut illa propoſitio in theologia polemica frequens eſt, ita hanc in morali non minus ſedulo proponendam eſſe, celeberrimus Chemnitius quondam iudicauit.* Adfert hinc CHEMNITII verba *locor. theolog. part. 2. de lege Dei cap. 8.* quorum ſumma huc redit: *in ſingulis praeceptis, haec doctrina diligenter inculcanda eſt; & quomodo lex ſit impoſſibilis, & quomodo impletionem eius habere poſſimus. Vtrinque enim periculoſe, & ſaepe non ex ignorantia, ſed ex petulantia erratur. Phariſaei finguni, ſe poſſe ſingulis praeceptis perfecta obedientia ſatisfacere. Epicuraei hoc velamine excuſant omnes lapſus contra conſcientiam. Diligenter igitur in ſingulis praeceptis oſtendendum eſt, quomodo & quatenus lex ſit vel impoſſibilis, vel poſſit impleri & diſtinctim dicendum eſt de renatis, & non-renatis.* Quae CHEMNITII verba cum recitaſſet SCHOMERVS, addit: *quae vtinam omnes catechetae & concionatores, hoc obſeruarent, cum in hoc argumento occupantur.*

§. IX.

Vt ſpecialius, quo pacto ſanctitas haecce per omnes animi facultates, qua intellectum, voluntatem, facultatem imaginatiuam, adpetitum ſenſitiuum & adfectus, omnes item cogitationes, & actiones hominis ſe diffundat, explicemus, neceſſe non eſt, cum ſupra hoc iam factum ſit. Namque ſanctitas illa prorſus cum ſtatu gratiae conuenit, & qui in hoc conſtituti ſunt, ac proficere in vita ſpirituali annituntur, omnibusque adeo virtutibus chriſtianis ſtudent, ſancti in ſcriptura ſacra vocantur. Id itaque ſaltem reſtat, & huius quoque maxime loci eſt, vt, quae vitam ſanctam in regenitis comitari ſoleant, & quo pacto in ea creſcere & proficere debeant, paucis explicemus.

§. X.

Supponimus hic merito vitae ſanctae *neceſſitatem*, quae itidem inter adiuncta eius referri ſolet. Hanc qui negaret, omnem veri chriſtianiſmi rationem euerteret. Patet ea vero, quod omnia ſalutis media eo tendant, vt imago diuina in nobis reſtauretur, *Epheſ. IV, 24. Coloſſ. III, 10.* Quae reſtauratio, vt in regeneratione inchoatur, ita continuatur, cum vitae ſanctitati ſtudemus. Hinc *exuere veterem hominem & induere nouum, Epheſ. IV, 22. Coloſſ. III, 9. 1 Petr. II, 1. crucifigere carnem cum concupiſcentiis, Gal. V, 24. per ſpiritum carnis negotia interficere* iubemur, *Rom. VIII, 13.* Ideo etiam Chriſtus venit, non tantum vt peccata noſtra expiaret, ſed & vt *opera diaboli deſtrueret, 1 Ioan. III, 8.* qui & ſeipſum pro nobis dedit, vt *redimeret nos ab omni iniuſtitia, & purgaret ſibi ipſi populum περιούσιον, proprium*, qui peculium eius eſſet, ipſi conſecratum, ſanctum, *ζηλωτὴν καλῶν ἔργων, Tit. II, 14.* conf. &

verſ. 11. 12. idemque *ὑπογραμμὸν* nobis reliquit, vt eius veſtigia ſequeremur, ad quod etiam vocati ſumus, *1 Petr. II, 21.* Paucis: haec *voluntas* Dei eſt, vt ſanctitati ſtudeamus, *1 Theſſ. IV, 3.* vt ſancti ſimus, quemadmodum & ipſe ſanctus eſt. *1 Petr. I, 15. 16.* Vnde & diſerte Paulus: *ſine ſanctimonia nemo videbit Deum. Ebr. XII, 14.*

§. XI.

Difficultatibus equidem non caret ſanctitatis ſtudium: immo plures ſubeundae & ſuperandae illis ſunt, qui huncce campum ingrediuntur. Colluctandum enim illis quotidie eſt cum carne, mundo & diabolo. Hinc *ὄγκον καὶ ἐυπερίςατον ἁμαρτίαν* in ſe deprehendunt viri ſancti. *Ebr. XII, 1.* Hinc acerbiſſimae ſanctorum querelae. *Pſalm. XIII, 1. XLII, 6. Rom. VIII, 24.* Quantacunque autem ſit difficultas in ſanctitate vitae, quam multi haud raro ſua imprudentia & incredulitate augent: non tamen eſt *ἀδύνατον*, ſanctitatem vitae colere, vti nonnulli perperam ſibi perſuadent. Quod enim *ἀδύνατον* eſt penes homines, non eſt *ἀδύνατον* penes Deum, *Luc. XVIII, 27.* conf. & *Luc. I, 37.* Et quod fieri nequit per vires naturae, fieri poteſt per vires gratiae. *Epheſ. I, 19.* Neque hoc Deus a nobis exigeret, ſi fieri non poſſet. Paucis: vim gratiae & indolem regni Chriſti ignorant, qui de poſſibilitate vitae ſanctae dubitant.

§. XII.

Interim quantamcunque aliquis adhibeat diligentiam, ſemper tamen *imperfecta* manebit vitae noſtrae ſanctitas: cum nemo renatorum ad eum ſanctimoniae gradum peruenire queat, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur. Quemadmodum enim, quamdiu in hac vita ſumus, ex parte intellectus *ἐκ μέρους, δι ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι* cognoſcimus, *1 Cor. XIII, 9. 12.* ita, quod ad voluntatem attinet, cum Paulo ſemper profitendum erit, *non quia iam conſecutus ſum, aut iam perfectus, ſed perſequor, vt comprehendam, quatenus a Ieſu Chriſto ſum comprehenſus. Phil. III, 12.* Huc praeterea ea omnia pertinent, quae de imperfectionibus & infirmitatibus regenitorum antea commentati ſumus. Etſi enim in hiſce exuendis, omnem collocet operam homo regenitus, nunquam tamen eousque proficiet, vt non labes quaedam ſuperſit: etſi vincat hoſtes, non tamen, quamdiu durat ſtatus eccleſiae militantis, debellabit penitus, donec veniat ſtatus eccleſiae triumphantis.

§. XIII.

Hinc vero ſua ſponte ſequitur, quod *proficere* in ſanctitate ſemper debeant. * Qui enim terminum perfectionis iam attigerunt, profi-

proficere vlterius nequeunt. Qui contra ab eodem abſunt adhuc, operam omnem merito nauant, vt eum attingant, propiusque ad illum accedant. Hinc paſſim creſcere, augeri, diteſcere, confirmari, corroborari dicuntur homines ſancti, *2 Petr. III, 18. 1 Petr. V, 10. Epheſ. III, 16. 17. Phil. I, 9.* donec *omnes perueniamus ad vnitatem fidei, cognitionisque Dei filii, in virum adultum, ad modum plenae aetatis Chriſti. Epheſ. IV, 13.* Quod incrementum, quoad omnes mentis facultates intelligendum, quoad intellectum, vt proficiat in cognitione & ſapientia: quoad voluntatem, in amore Dei & proximi, item in abnegatione ſui, patientia, humilitate, aliisque virtutibus chriſtianis; porro in adfectuum quoque omnium motuumque prauorum exceſſibus ſubigendis, corrigendisque proficiat, maioremque in his omnibus acquirat promptitudinem. conf. *Rom. XV, 13. 1 Cor. XIV, 12. 2 Cor. VI, 1. VIII, 7. 1 Theſſ. IV, 1. 10. 2 Theſſal. I, 3.*

* Incrementum hoc in vita ſpirituali eadem fere ratione ſe habet, ac in vita naturali. Vt enim hoc ſenſibus non pereipitur, vt non tam creſcere, quam creuiſſe, corpus, animaduertamus, ita & in ſpiritualibus ſe res habet. Accedit, quod in hisce nonnulli, vano errore decepti, tum maxime decreſcant, cum ſe inſigniter creſcere ſibi perſuadent, vti alii, nullum in ſe incrementum ſentire videntur, vel maxime creſcunt. Quae ſi quis recte perpendat, facile deprehender, quo loco habenda ſint, quae pontificii quidam de gradibus ſanctitatis comminiſcuntur. Infirmo profecto fundamento hanc ſententiam ſuperſtruunt, qui quindecim pſalmos graduum, vti vocantur pſalmos CXX. vsque ad CXXXIV. in ſubſidium vocant, vt quindecim gradus perfectionis inde exſtruant. Praeter multos alios, totus in eo eſt IO. BONA, cardinalis, in *pſalmodia diuina, cap. 15. ſeqq. p. 391. ſeqq.* qui & ad HILARIVM AVGVSTINVM, CHRYSOSTOMVM aliosque prouocat, quos hac in re ſibi habuerit praeeuntes. Vt vero euincat, quindecim hisce pſalmis gradualibus totidem gradus chriſtianae perfectionis indicari, quinque conſtituit gradus incipientium, totidem mediorum, & denique perfectorum totidem. Incipientium gradus eſſe putat, omne mortale, omne veniale crimen deſerere: diuitias ac dignitates contemnere; prauos motus cohibere; proprium iudicium & propriam voluntatem abnegare: proficientium: virtutes omnes acquirere: virtutum exemplar aliis eſſe; iuſtitiae vias docendo monſtrare; ſe humilem in omnibus exhibere: omnes irriſiones & detrectationes patienter ferre: denique perfectorum: orationis ſtudium: puriſſimam intentionem; in omne opus bonum magno impetu ferri: velle ſemper, quod vult Deus: adhaerere Deo, & vnum fieri cum eo ſpiritum, intimo charitatis adfectu. Verum in hisce haud pauca reprehenſione digna occurrunt. Quae enim ad perfectionem partium pertinent, confunduntur eum illis, quae ad perfectionem graduum ſpectant: & graduum quoque perfectio, vltra quam par eſt, extenditur. Idem fere cenſendum de IOANNIS abbatis, quem a loco commorationis *Sinaitam*, a ſcriptionis argumento *climacum*, ſeu *ſcholaſticum*, vocant, libro, cui titulum fecit: *ſcala paradiſi.* Licet enim ſexto ſeculo vixerit auctor, talia tamen tradit, quae non omnibus ſe probabunt, & errore myſticis pontificiisque ſatis vſitato, perfectionem partium cum graduum perfectioſe confundit. Nec ferenda illorum ſententia, qui ex virtutibus aut bonis operibus ſcalam in coelum conficiunt. Non enim aliam in coelum ſcalam nouimus, niſi Chriſtum, cui fide innitendum, *Ioan. I, 51.* Quod vero IO. BONA, cardinalis aliique, pſalmis gradualibus, quos vocant, ſuam de gradibus perfectionis philoſophiam ſuperſtruunt, in eo ingenio magis indulgent ſuo, quam vt ſolidam vllam huius ſententiae adferre valeant rationem. Etſi enim variae eruditorum ſint ſententiae, cur pſalmi iſti ita

dicti sint, probabilior tamen ceteris illorum videtur opinio, eos ita adpellatos, quod a musicis Dauidis solenniter decantarentur, ad gradus arcis regiae. vid AVGVSTI PFEIFFERI *dubia vexata, cent.* 3 loc. 81. *p.* 628. Rectius sapiunt, qui in incremento vitae spiritualis diiudicando, & gradibus sanctitatis aestimandis, sequentia monita tradunt: *comparationem cum aliis non temere instituendam, ne quis in hypocrisin aut superbiam incidat: aestimandum profectum in vita spirituali ex statu praesentis cum statu praeterito comparatione, sed ita, vt semper cogitemus, longe plura nobis restare, quam quae consecuti sumus; quemcunque gradum aliquis sibi assecutus videatur, nimium quantum tamen abesse ab eo gradu, vt perfectus dici queat: omnem istam incrementi vitae spiritualis aestimationem eo comparatam esse debere, vt intuitu eorum, quae restant, quaeue nobis desunt, ad humilitatem nos ducat; nec abiiciendum tamen animum, sed semper plus vltra contendendum, etsi cum maximis nobis colluctandum sit imbecillitatibus*, & quae alia sunt eiusdem generis add. BARTOLDVS BOTSACCVS in *medulla theologiae moralis, thes.* 29. & 30. *p.* 205. *seqq.*

§. XIV.

Cumque hac ratione vnus vlterius in vitae sanctitate progrediatur, quam alius, sua sponte hinc etiam sequitur, dari *inaequalitatem* quandam, inter renatos, vt alii magis, alii minus perfecti & sancti sint. Hinc est, quod in scriptura sacra alii cum infantibus, alii cum adultis, cum iuuenibus alii, alii cum patribus comparentur. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. 13. 14 Ephes. IV, 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Sic & centurionis fides perfectior dicitur fide Israelitarum. *Matth. VIII, 10.* Maiorem quoque in quorundam cordibus fert fructum semen verbi diuini, quam in cordibus aliorum. *Matth. XIII, 23.*

§. XV.

Ex vitae etiam sanctae studio non potest non fluere *distinctio & separatio* quaedam sanctorum a non sanctis. Sancti enim moribus suis, omnique vitae ratione testantur, se pertinere ad regnum Christi, cum irregeniti contra, quod ad regnum tenebrarum pertineant, satis aperte prodant. Hinc ἀντίθεσις maxima inter vtrosque, *Gen. III, 15. Ioan. XV, 18. 19. XVII, 16.* Huc & ἀκρίβεια illa pertinet, quam nonnulli *singularitatem* interpretantur, qua studio sanctitatis ea fugiunt & euitant diligenter, quae reliqui mortales erronea persuasione ducti pro licitis ac indifferentibus rebus, aut omnino honestis, habent. Inde fit, vt vita sanctorum longe alia & *singularis* hominibus irregenitis videatur, *Sap. II, 15.* conf. & *Phil. II. 15.* cum non agant, quae agere eos vellent improbi, & intermittant, quae ab illis intermitti nollent. Speciatim vero & schema mundi respuunt, *Rom. XII, 2.* ne quid cum illo sibi commune esse videatur. Et haec laudabilis est ἀκρίβεια & singularitas, vti vitio contra non caret, quae ambitione excitata, vulgaria fastidit, communia respuit, & in licitis a via communi & trita ita discedit, vt ad illicita & prohibita prolabatur. *

*Discrimen

* Discrimen inter singularitatem laudabilem & illaudabilem pluribus exposui in *thesibus practicis περὶ τῆς ἀγαθότητος in vita christiana*, vbi & tertiam addidi singularitatis speciem, quae cum non sit laudabilis tamen censeri debet, §. 40. *seqq.*

§. XVI.

Habet denique sanctitatis studium sua *commoda*, amplissima, praestantissimaque. *Pietas* enim *ad omnia vtilis est, habetque promissionem & huius & futurae vitae 1 Tim. IV, 8.* immo *quaestus magnus est, pietas, & sua sorte contentum esse, 1 Tim. VI, 6.* Hinc & si quae eos incommoda premere videntur, haec ipsa tamen tandem in illorum commodum cedunt, docente apostolo; *οἴδαμεν, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Rom. VIII, 28.*

§. XVII.

Speciatim inter effectus & commoda vitae sanctae referri meretur, *δόξα* illa, seu *claritas*, qua virtutis splendorem vndiquaque spargunt, vt ipsi quoque impii eodem quandoque conuicti, venerationem hominibus sanctis exhibeant, ad minimum vberrima inde enascatur occasio Numinis sanctitatem benignitatemque praedicandi. *Luceat lux vestra*, inquit seruator, *apud homines, vt vestra recte facta videntes, collaudent vestrum patrem, qui est in coelis. Matth. V, 16.* Et Paulus, homines pios atque sanctos lucere iubet inter impios, tanquam *luminaria in mundo*: *Phil. II, 14. 15.* conf. & *1 Petr. II, 12.* add. *Ioan. XVII, 22. 2 Cor. III, 7. 8. 9. Sap. VIII, 10. 13.*

§. XVIII.

Haud infimum quoque locum inter vitae sanctae commoda tenet, *gaudium* singulare & constans, cum animi tranquillitate coniunctum: de quo Salomo: *bonus corde, in conuiuio iugi. Prouerb. XV, 15.* Quod quidem gaudium non potest non oriri, vbi bona est conscientia, & filialis erga Deum fiducia, *Ebr. X, 22.* & pax cum Deo, *Rom. V, 1. Phil. IV, 7.* Sed intelligendum tamen hoc est, cum exceptione crucis & calamitatis, qua carere renati nequeunt, quamdiu in hac vita versantur. * *Actor. XIV, 22 Matth. VII, 13. 14. Ioan XII, 24.* Interim in calamitatibus etiam diuino solatio recreantur. *2 Cor. I, 3. seqq.* Vnde *in his omnibus ὑπερνικῶσι, plus quam victores sunt per eum, qui dilexit eos, Rom. VIII, 37. seqq.* suntque *tanquam dolentes semper autem gaudentes. 2 Cor. VI, 10.*

* Eiusmodi itaque gaudium, quod tristitiae, etiam saluaris, vicissitudines excludat, quale praeter alios vir alias haud indoctus, FRIDERICVS ALEENHOFF, in libro, cui titulum fecit *coelum in terris*, sibi finxit, inter paradoxa & portenta Stoicorum merito referendum. Quam quidem sententiam alibi ex instituto refutaui.

§. XIX.

Quemadmodum etiam improbi, sua improbitate plurima sibi ipsis

attrahunt mala, morbos corporis, paupertatem, infamiam, ita, quae his oppoſita ſunt, iure meritoque inter ea ſunt referenda, quae per accidens ſaltem ex vita ſancta fluunt. conf. *Prouerb. III, 7.8. Pſal. CXII, 3. 1 Tim. VI, 6.8.* Accedit vero, quod verae prudentiae radix & genuinum fundamentum, ſit virtus chriſtiana, vitaeque ſanctitas. Prudentia rebus ſuis maxime conſulunt mortales, vti imprudentia maxime nocent. Imprudentiae porro fontes praecipui ſunt vitia quaeuis, prauique mortalium adfectus, quibus aguntur in transuorſum, adeo vt ne humanae quidem prudentiae ſpeciem ſibi vindicare queat, qui non vtcunque ſubigere adfectus, atque coercere, didicerit.

§. XX.

Quae ad alios ex vita ſancta redundant commoda, pro ſuis etiam merito reputat regenitus. Illa vero longe plurima ſunt, & fere infinita. Ne enim de communibus dicam, dum exemplo, opere, voce aliis prodeſt, ſalutem illorum aeternam & temporalem, directe vel indirecte promouendo: propria & ſpecialia ſunt, quae ſinguli ſtatus inde percipiunt, cum & rei domeſticae, & officiis tum ciuilibus, tum eccleſiaſticis, is demum recte & inſigni cum fructu praeſit, qui vitae ſanctitati, & quae hinc oritur, prudentiae chriſtianae, ſtudet.

§. XXI.

Denique cum omnia, quae ſibi obtingunt bona, Numinis voluntate ſibi obtingere credant, meritoque ſibi perſuadeant homines ſancti, idque praeeunte ſcriptura, *Iacob. I, 17.* ideo iſthaec omnia *benedictionis diuinae* apud eos habent rationem. Praecipue equidem in ſpiritualibus benedictionis diuinae vis conſpicitur, *Epheſ. I, 3. Gal. III, 14.* ſed tamen nec in temporalibus ea excludenda, niſi quae in his piis obtingunt, pro diuinis beneficiis agnoſcere nolimus, quod impium foret. conf. *Gen. XLIX, 25.26. Deut. XXVIII, 2. ſeqq. Prouerb. X, 22.*

CAPVT QVARTVM
SEMEIOTICA THEOLOGICA
VBI ET
DE DOKIMASIA SPIRITVALI.

Σύνοψις.

EXplorationis, ſeu δοκιμασίας in ſpiritualibus, neceſſitas, §. I.

Alia eſt δοκιμασία irregenitorum, alia regenitorum; ab vtraque diſtinguitur δοκιμασία conuertendorum, §. II.

De δοκιμασία regenitorum hic ſpeciatim ſermo eſt, §. III.

Difficultas δοκιμασίας ſpiritualis: & quid ad eam requiratur, §. IV.

Quaenam hic in cenſum veniant ſigna, de quibus ita

ita dicendum, vt signata prius rite constituantur, §. V.
Ea ad tria reuocantur capita, §. VI.
quorum primum est ipse hominum status: signa regenerationis, §. VII.
Signa sanctificationis, seu renouationis, §. VIII.
Quaenam in applicatione hic obseruanda, §. IX.
Alterum, ipsae hominum propensiones: quarum signa summatim indicantur, §. X.
Tertium, singuli hominum regenitorum actus: quorum signa itidem indicantur, §. XI.
De aliorum quoque hominum statu iudicandum, vnde discretio spirituum, §. XII.
Intelligitur scilicet non doctrinae, sed hominum, eaque non extraordinaria, sed ordinaria discretio, §. XIII.
de discretione spirituum in iis, quae vires naturae excedere videntur, §. XIV.
quoad dona naturalia, sed sanctificata, §. XV.
quoad dona spiritualia, §. XVI.
Insignis doctrinae huius, in vita tum propria, tum aliorum, emendanda dirigendaque, vtilitas, §. XVII.

§. I.

CVm & ipse hominum status spiritualis, & eius, si regeniti fuerint, incrementum ac decrementum haud raro lateat, vt illum longe alium sibi esse persuadeant, quam reuera est: explorationem quandam necessariam esse, nemo non intelligit. Prorsus ac medici ex certis signis morbi aut sanitatis indicium capiunt, & hac ratione etiam in illius causas inquirunt. Hinc *δοκιμασία* illa spiritualis oritur, de qua vt nonnulla tradamus, ordo & instituti ratio postulat.

§. II.

Alia autem est *δοκιμασία irregenitorum*, alia *regenitorum*. Illi, si forte ad *δοκιμασίαν* quandam accedant, tantum quid in genere bonum aut malum sit, explorant, *Rom. II, 18.* idque plerumque secundum normam quandam, quam suis ipsi sibi struxerunt praeiudiciis, *1 Petr. I, 18.* aut si seipsos explorant, magis hoc fit ad excusationem & defensionem peccatorum, quam ad eorum exuitionem. Regeniti contra diligenter statum suum explorant, vt cognoscant defectus, & eos emendent per renouationem, de qua *δοκιμασία* Paulus loquitur, *1Cor. XI, 28. 2Cor. XIII, 5.* Est tamen & quaedam exploratio *conuertendorum*, a qua vera conuersio incipit, quando aliquis se explorat, sitne in statu regenerationis, an non sit? vt, si posterius deprehendat, de sui emendatione serio sit sollicitus.

§. III.

Vtraque *δοκιμασία*, tum hominis conuertendi, tum eius, qui iam conuersus est, maximopere est necessaria. Sine illa enim conuersio, sine hac incrementum in vita spirituali non recte procedit. Posterior tamen *δοκιμασια* specialiori quadam ratione hic in censum venire solet, eoque tendit, vt regeniti defectus suos cognoscentes simul intelligant, *quae perfecta Dei sit voluntas, Rom. XII, 2.* hoc est, quid Deus a se fieri velit, vt in iustitia, & sanctitate proficiant. conf. *Ephes. V, 17.*

§. IV.

§ IV.

Licet autem signa, per quae δοκιμασία ista institui queat, satis manifesta sint, difficulter tamen illa procedit, ob innatam omnibus philautiam, qua quilibet, statum suum longe meliorem esse, facile sibi persuadet, quam reuera est. Quare si feliciter procedere haec δοκιμασία & exploratio sui ipsius debeat, initium faciendum ab abnegatione sui, & per eam mens sedulo a praeiudiciis carnalibus purganda, ad quae ceteroquin omnes natura proni sunt. *1 Cor. III, 3. Rom. VIII, 5. 6.* Opera contra| nauanda, vt spirituali iudicio cuncta ponderentur & expendantur. Πνευματικὰ enim πνευματικῶς diiudicanda. *1 Cor. II, 13. 14.* add. *Phil. III, 13. 14. 15.*

§. V

Ad signa ipsa quod attinet, nunc de iis non sumus solliciti, quibus hominum irregenitorum, seu in statu naturae constitutorum, latitantes mores propensionesque innotescunt, * sed de illis, quibus conuertendi, aut conuersi, statum suum, aut eius conditionem, incrementum vel decrementum, dignoscere possunt. Qua de re vt adferamus, quae necessaria scituque digna sunt, distinctim *id, quod per signa inuestigatur*, & tum *signa* ipsa, seu characteres considerandi sunt.

* De illis enim signis, quibus mores, propensionesque naturales, latitantes, innotescunt, solliciti sunt philosophi: quorum nonnulli peculiarem inde moralis philosophiae partem constituunt, quam ad exemplum medicorum σημειωτικὴν adpellitant. Eadem vero ratione, & theologiae moralis pars quaedam σημειωτικὴ constitui potest. vid. GISBERTI VOETII *ascetica, cap. 19. pag. 452.* Et ad philosophos quidem quod attinet, iam ex veteribus ARISTOTELES, POLEMO, ADAMANTIVS sophista, hanc doctrinam quodammodo delibarunt. SENECA quoque & CICERO, nonnulla huc spectantia passim adferunt, sed sparsim, & aliud velut agendo. Ex recentioribus plures animum ad hoc studiorum genus adpulere, sed ita, vt plerique partem saltem eius attingerent. Pleniori habitu si quis hanc doctrinam exhibere vellet, illi tum ad signatum, seu id, cuius signa quaerit, tum ad signa ipsa attendendum esset. Quod ad prius attinet, inter mentis facultates primo occurrit intellectus, cuius iterum varias operationes atque δυνάμεις esse constat, ingenium, iudicium memoriam. Harum signa explicanda sibi ex instituto sumsit IANVS HVARTVS in *scrutinio ingeniorum*: quanquam & nonnulla huc spectantia delibet EDMVNDVS RICHERVS, in *obstetrice animorum*: & IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *pretheoria eruditionis humanae vniuersae.* Nec contemnenda sunt, quae hac in re praestitit DIODORVS TVLDENVS, in libello prorsus aureo, *de cognitione sui*, cum praefatione nostra ante paucos annos recuso, praesertim *lib. 3. cap. 2. seqq.* Quod ad voluntatem attinet, in ea tum ipsae propensiones bonae, malaeue, tum adfectus, in morum doctrina in censum veniunt, & interdum per certa signa sunt indagandi. Ad propensiones vitia pariter ac virtutes, saltem apparentes, hominum naturalium pertinent. In illis depingendis iam ex veteribus studium industriamque posuit THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, quem in Gallicam linguam translatum continuarunt DE LA BRVYERE & PASCAL, quanquam dubitem, an Theophrasti institutum satis assecuti sint. Eandem viam ingressus est LVDOVICVS MOLINAEVS, in *exemplari morum.* Virtutes autem per characteres & signa delineandas sibi sumpsit IOSEPHVS HALLVS, inter Angliae theologos haud infimus, cuius *characteres virtutum*, ex lingua Anglicana in Germanicam translatos habemus. Sed a propensionibus & habitualibus inclinationibus iterum differunt adfectus, in quibus depin-

depingendis ingenii vires periclitari voluit DE LA CHAMBRE, medicus & philosophus celeberrimus, in libro Gallicano idiomate scripto, cui titulum fecit: *characteres passionum*. Sed cum per corporis constitutionem, &, quae huc plurimum confert, locorum in quibus quisque degit, conditionem, itemque pro diuersitate statuum, vitaeque generis varii itidem ac diuersi sint hominum mores, per signa itidem & characteres cognoscendi, hoc sibi datum crediderunt alii, vt gentium integrarum, aut hominum singulorum in certis statibus degentium mores ex hisce causis praecipue fluentes per characteres describerent, quod IOANNES BARCLAIVS praestitit, in *icone animorum*, & EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenii humani*, quamquam hic paulo latius se diffundat. Cuncta tandem vnico eoque pleno systemate complecti aggressus est SCIPIO CLARAMONTIVS, Caesenas, in notissimo opere, de *coniectandis cuiusque moribus, & latitantibus animi affectibus*, quod recudi curauit, maximisque elogiis extulit HERMANNVS CONRINGIVS. Nec vituperandus viri conatus, etsi principia, quibus insistit, pleraque hodie placere solidiora edoctis, nequeant. Accuratiora vtique semeioticae doctrinae fundamenta, ex istis moralis doctrinae principiis petuntur, quae in introductione sua ad ethicam posuit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, quem & alii ex recentioribus sequuntur. Aliis tamen consultius visum, non tam in abstracto, quam concreto potius, vt loqui amant, semeioticam doctrinam tradere, singulorum hominum exempla considerantes, cum hac demum ratione, quanta morum varietas, quaeue causarum plurium in ea producenda vis sit, intelligi queat. Quae quidem ratio characteres hominum delineandi, historicorum est propria, ex instituto tamen illustrarunt a IO. HENRICO ROECLERO, in *characteribus Velleianis*, & CASPARO ERASMO BROCHMANDO, in *specimine obices historicae*, aliisque. Ad signa quod attinet, ea vel *causalia*, vel *non causalia* esse, & haec iterum vel *naturalia*, vel *moralia*, docui in *element. philos. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. seqq.* Ad signa naturalia speciatim physiognomica pertinent, quibus magnum pretium statuebant veteres. Ipsum sane Pythagoram constat, vultum corporisque habitum contemplando, mores atque indolem illorum explorasse, qui in eius disciplinam se tradere volebant. vid. AVL. GELLIVS, *noct. Attic. lib. . cap. 9.* & IAMBLICHVS, in *vita Pythag. cap. 7.* add. IO. SHILTERI *dissertat. de disciplina Pythagor. §. .* O. MORHOFIVS *Polyhist. lib. 2 cap. 1.* Hinc & Aristoteles ex instituto artem physiognomicam tradidit, quem alii secuti sunt, etiam ex recentioribus: qui tamen cum inanibus & ridiculis commentis hanc artem deturparent, sensim contemni coepit. Ego quantum illi tribuendum sit, alii diiudicandum relinquo: longe tamen rectius & consultius ex moralibus signis latitantium propensionum diiudicationem institui, existimo. Et ita quidem in hoc argumento versari sunt philosophi: a quorum disciplina etiam hac in re multum diuersa est theologica istud tradendi ratio. Longe alia enim hic inuestiganda sunt, status scilicet hominum, eorumque propensiones, non modo naturales, sed & spirituales, & quodnam in singulis actibus inter gratiam & naturam intercedat, discrimen. Signa ex quibus talia intelliguntur, etsi itidem ex genere moralium sint, longe tamen alterius ordinis sunt, quam illa, de quibus philosophi agunt. Nescio vero, an aliquis ex instituto hanc moralis theologiae partem pertractauerit; qui hinc inde quaedam attingunt, aut delibant, vtique non desunt: nobis eam pro instituti ratione delineasse, sufficerit.

§. VI.

Quae per signa seu characteres inuestigantur, ad tria reuocari capita possunt. Primo namque ipse hominis huc *status* pertinet, sitne aliquis regenitus, an non sit? & si sit, num sanctificationi seu renouationi, ita vt par est, studeat? Deinde, ipsae *propensiones* habituales, tum *naturales*, vt defectus illorum cognoscamus, tum *spirituales*, vt num genuinae sint, intelligamus, & naturae gratiam imitari gestientis falla-

ciam detegamus. Denique & singuli *actus*, hic quodammodo in censum veniunt, vt naturae gratiaeue discrimen, in iis obseruemus.

§. VII.

Iam quod ad *statum* ipsum hominum attinet, si quis primo explorationem instituere velit, an sit *regenitus*, ex seria quidem & non fucata cordis, cogitationum & cupiditatum suarum intimarum perscrutatione, quilibet facile hac de re certus reddi potest, modo per stultam hypocrisin sibi ipsi fucum facere nolit. Non tamen negligenda sunt signa, seu characteres fidei, regenerationis, conuersionis, quos scriptura passim tradit: cuiusmodi sunt, quod fides corda purget, *Actor. XV, 9.* quod, qui ex Deo natus est, per fidem mundum vincat, *1 Ioan. V, 4.* quod illi, qui credunt, spiritum υἱοθεσίας habeant, in quo clament Abba Pater! *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.* quod omni studio exuere veterem hominem annitantur, *Ephes. IV, 20.* quod spiritus in illis serio pugnet contra carnem, *Gal. V, 17.* quod verbo diuino delectentur, & in eo summam sapientiam quaerant, hinc & ei libenter morem gerant, *Psalm. I, 2. Psalm. CXIX, 2. 8. 9. seqq. Ioan. VIII, 47. 1 Ioan. IV, 6.* quod vocem pastoris sui, Christi, audiant, *Ioan. X, 14.* quod crucem & calamitates pro gloria Christi libenter suscipiant, *Luc. XIV, 27. Ebr. XII, 5. 10.* quod humilitatem & patientiam eius imitentur, *Matth. XI, 29. 30. 1 Petr. II, 21.* quod Schema huius mundi respuant, *Rom. XII, 2.* cumprimis denique, & Christum, & eius discipulos, seu, qui itidem ex Deo nati sunt, immo omnes homines sincere diligant, *Ioan. VIII, 42. XIII, 34. XV, 12. 1 Ioan. IV, 20.* & quae reliqua sunt eiusdem generis. *

* Prolixe de signis regenerationis, sed vt more suo varia inter se miscear, agit GISBERTVS VOETIVS, *disput. select. part. 2. dissertat. de sinceritate, & hypocrisi, p. 485. seqq.* vbi & TAFFINI librum laudat, de *notis filiorum Dei.*

§. VIII.

Sanctificationis, renouationis signa capiuntur ex ipso incremento secundum interiorem hominem, *Ephes. IV, 15.* & cognitionis rerum diuinarum spiritualis vbertate, maiorique copia, *Ephes. I, 17. 18.* & promtiori obsequio, quod veritati cognitae praestamus, eiusque fructibus vberioribus, *2 Petr. I, 5. 6. 8. Ioan. VII, 17. VIII, 12. 31. 32.* ex ardentiori studio, abnegatis rebus huius seculi omnibus, potiundi felicitate a Christo proposita, *Phil. III, 13. 14.* ex maiori rerum huius mundi prae amore Christi contemptu, *ib. v. 8.* ex accuratiori conformatione ad imaginem virtutum, quam nobis reliquit Christus, *1 Cor. III, 18.* & studio enixiori simplicitatis, sinceritatisque christianae,

Psalm.

Pſalm. XIX, 8. Matth. XI, 25. 1 Cor. V, 8. item humilitatis & patientiae, *1 Petr. V, 5. Iacob. V, 10. 11.* ex gaudio in ſpiritu ſancto, eiusque conſervatione & incremento, *Rom. XIV, 17. Gal. V, 22.* feruentiori zelo conſectandi optima dona, *1 Cor. XIV, 1.* & quae alia ſunt, eiusdem generis. Ex hiſce vt ipſum ſanctitatis ſtudium, ita incrementum quoque in ſanctitate dignoſcitur.

§. IX.

In applicatione ſi quis recte incedere velit, illi id praecipue obſeruandum, in ſtatu hominis explorando ſigna iſta, iunctim ſumenda, ne quis decipiatur, ſaltem ex ſigni cuiusdam neceſſarii defectu, cetera merito ſuſpecta reddi, in ſingulis vero ſignis, ſeorſim diiudicandis, quod naturae eſt, ſedulo diſcernendum eſſe ab eo, quod eſt gratiae. Interim, ne quis & ex altera parte fallatur, excipiendus eſt ſtatus tentationis, in quo qui conſtituti ſunt, multa ſaepius ſibi non habere videntur ſigna regenerationis aut ſanctificationis, quae reuera habent. In iis vero ſignis, quae a ſenſu & perceptione gratiae diuinae deſumuntur, caute admodum procedendum.

* Ex defectu enim ſenſationis in ſpiritualibus, non ſtatim defectus rei ipſius colligendus, vt recte monet B. SPENERVS, qui omnino hac de re legendus, in libro de *natura & gratia*, §. 93 & 94. p. 286. ſeqq. Cauendum tamen, ne, quae hic in ſolatium regenitorum, qui ob iſtum ſenſationis defectum anguntur, dicuntur, temere ab improbis arripiantur, qui hypocriſin & ſecuritatem ſuam hac ratione alere ſtudent.

§. X.

De *propenſionum* habitualium ſignis, vt multa dicamus, neceſſe non eſt. Naturalium enim propenſionum, quorſum & omnia vitia ſpectant, quaenam ſigna ſint, aliunde conſtat. Spiritualium, quorſum virtutes omnes chriſtianae pertinent, vt magna eſt varietas, ita ex cauſſis, proximis ſcilicet & ſpecialibus, effectibus, proprietatibus, quae ſingularum propenſionum, virtutumque ſigna, qui characteres ſint, intelligitur.

§. XI.

Singulorum denique *actuum*, ſintne ex natura, an ex gratia (cum in hiſce naturae gratiam imitantis fallacia longe ſit frequentiſſima) ſi inſtituenda ſit exploratio, itidem ad certa ſigna ac characteres, ex quibus hoc diiudicari poſſit, recurrendum. Quae quidem ſigna ex intentione & ſcopo, ſolerter prius, ſi per ſubtiliorem hypocriſin occultetur, detegendo, ex modo operandi, effectu, collatione & harmonia cum aliis actibus, praeparatione ad actum eiusmodi ſuſcipiendum, ſimilibusque circumſtantiis, ſunt deſumenda. *

* Paucis haec attingimus: prolixius enim & eleganter ea disseruit B. SPENERVS, in egregio libro *de natura & gratia*: in quo primo generatim de characteribus operum, quae ex gratia fluunt, agit, §. 6. *seqq. pag.* 13. *seqq.* tum speciatim de characteribus amoris erga Deum, §. 23. *& seqq. pag.* 62. *seqq.* de characteribus amoris erga alios, §. 41. *seqq. p.* 121. *seqq.* de characteribus humilitatis, §. 62. *seqq. p.* 282. de characteribus patientiae, §. 71. *seqq. p.* 221. *seqq.* & sic porro.

§. XII.

Et hac quidem ratione, *δοκιμασία* spiritualis, si quis se ipsum suumque statum, propensiones, actus explorare velit, rite procedet: praesertim si non tantum, quae hactenus dicta sunt, sincere, diligenterque obseruet, nec sibi blandiatur, sed &, si, quod maximum est, praecipuumque momentum trahit, sapientiam, ad sui explorationem necessariam, precibus a Deo impetrare satagat. *Psalm. CXXXIX, 23, 24. Iac. I, 5.* Interdum tamen & res & muneris ratio, aliaeque causſae postulant, vt aliorum quoque indolem cognitam exploratamque habeamus. Quae quidem *δοκιμασία*, *discretio spirituum* vocari solet, & per signa itidem atque characteres recte instituitur.

§. XIII.

Non vero nunc loquimur, de discretione *doctrinae*, quae itidem hoc nomine venit, & de qua Ioannes praecipue verba facit, *1 Ep. IV, 1.* conf. *Act. XVII, 11.* sed de discretione *hominum*, num ex spiritu diuino an humano, an omnino diabolico fluant, quae dicunt, agunt, suscipiunt, seu sintne haec opera naturae, an gratiae? * Nec loquimur de *extraordinaria* illa spirituum discretione, qua apostoli per immediatam spiritus sancti reuelationem intimos cordium recessus explorare poterant, cuius illustre admodum exemplum occurrit *Act. V, 1. seqq.* sed de *ordinaria*, quae per certos characteres & signa, applicatione rite facta instituitur, ** ad quam tamen, cum & diuina quaedam sapientia, & facultas *πνευματικὰ πνευματικῶς* diiudicandi, requiratur, *1 Cor. II, 15.* quousque solis regenitis haec propria sit, facile inde intelligitur.

* *Discretio spirituum*, inquit CHRYSOSTOMVS, *significat cognitionem, quisnam spiritualis sit, quis non: quis propheta, & quis deceptor, hom. 29. in 1 ad Corinth.* Non itaque ad doctrinam tantum, sed & ad mores, statumque hominum, *an quis spiritualis sit?* vt CHRYSOSTOMVS loquitur, hoc est, regenitus, se extendit spirituum discretio. Nec incommode vox *spiritus* hic adhibetur, cum non tantum doctrina, quam homo profert, sed cogitationes eius omnesque motus animi, aut Deum, aut Diabolum, aut hominem ipsum, seu mentem eius, auctorem habeant. BERNHARDVS equidem, in sermone, qui de *septem spiritibus* titulum praefert, cum de *sex* inscribi debeat, sex spiritus, seu motuum & operationum in hominibus principia adfert, *spiritum* scilicet *diuinum*, *angelicum*, *diabolicum*, *spiritum* porro *carnis*, *huius mundi*, & *humanum*: sed quod ad tria cuncta reuocari capita possint, spiritum scilicet *diuinum*, *diabolicum*, & *humanum*, docet IO. BONA, de *discretione spirituum cap. 3. p. m. 557.* Immo ad duas vt dixi, classes cuncta reduci possunt, *opera naturae & gratiae.* Vti enim haec Deum auctorem agnoscunt, ita in illis cum corrupta hominis natura concurrit diabolus, quanquam interdum quaedam speciatiori

specialiori quadam ratione diabolo tribuenda sint Ceterum quem laudanimus 10. BONA cardinalis, ex instituto hoc argumentum tractat, ita quidem, vt ad eam, de qua antea diximus, δοκιμασίαν respiciat, seu quo pacto quisque suum, quo ducatur, spiritum explorare debeat: speciatim tamen ad extraordinaria, visiones, reuelationes, raptus, respicit, & licet diligenter in hoc argumento versetur, passim tamen talia tradit aut immiscet, quae sine censura dimitti nequeunt.

** An hac ratione, ad certum sitmumque iudicium peruenire queat? quaeri posset. IOANNES quidem BONA, *iudicium, quo sit discretio, non esse certum & infallibile, nisi adsit expressa reuelatio diuina*, diserte asserit, de *discretione spirit. cap. 5. p. 565.* Sed calculum non merentur, quae hac de re profert. Distinguenda hic primum δοκιμασία propria, a δοκιμαζῆς aliorum. Ad illam quod attinet, cum eorum, quae in mente sua peragantur, omniumque motuum suorum, & cogitationum, praesertim intentionis, quam in singulis actibus habet, sibi homo sit conscius, certus etiam esse potest de charactcribus gratiae, qua stat in suum, qua singulas actiones. Cumque porro de gratia Dei, nullam dubitandi rationem habeat, certus etiam esse poterit, non tantum de statu praesenti, sed & de futuro, quod vitae aeternae haeres certissime sit futurus: quod contra Romanenses iam dudum euicerunt nostrates: speciatim, qui prae ceteris legendus, IOAN. TARNOVIVS, in *dissert. de certitudine gratiae erga pios diuinae*, quae inserta est *commentario* eius in *duodecim prophetas minores* p. 519. *seqq.* Sed id nunc non est, de quo agitur. De aliorum itaque δοκιμασίᾳ si quaestio sit, a doctrina rursus, status illorum & actiones sunt discernendae. De doctrina, num vera an falsa sit, quod certi esse queamus, nullum est dubium. Ad statum vero quod attinet, signa iterum vel negatiua sunt, vel affirmatiua. Negatiua voco, ex quibus concluditur, hominem non esse regenitum. Quae licet non voius eiusdem que generis sint, quaedam tamen ita comparata sunt, vt de rei veritate nos dubitare non sinant. Si quis enim e. g. ex proaeresi & data opera ea agat, quae voluntati diuinae repugnant, eum regenitum non esse, certissime inde concludimus. In affirmatiuis cautione opus est, cum eorum, quae intus in animis aliorum latent, quae certissima status cuiuslibet hominis signa sunt, conscii non simus: quod si tamen signa externa, quoad facta & verba, diu & constanter conspirent, certitudine morali, de statu illorum certi esse possimus. In motibus singulis aliorum, aut actionibus externis diiudicandis, maiori adhuc cautione opus est: ob ignorum, quae in his plerumque suppetunt, insufficientiam. Non vlterius itaque hic progrediendum, quam aut probabilitatis, aut certitudinis gradus permittunt. De motibus autem ordinariis intelligenda sunt, quae diximus; de extraordinariis, in sequentibus, verba facimus.

§. XIV.

Quae in aliis se nobis offerunt, & δοκιμασίαν quandam seu explorationem postulant, iterum aut *extraordinaria* sunt, aut *ordinaria*, & haec rursus, vel *naturalia* vel *spiritualia*. In illis ad verbi diuini regulam cuncta diligenter exigenda sunt, vt ceu spurium, & ad fallaciam comparatum statim reiiciatur, quod ei repugnat, aut in fide vel vita aliud quid, quam quod in eo continetur, nobis obtrudit, vel alia vlla ratione, auctoritatem eius, aut sufficientiam labefactat. Deinde in his omnibus naturae vires sedulo exp orandae, quae in physicis operationibus, prout moralibus opponuntur, longe plerumque maiores sunt, quam vulgo esse creduntur, & tum demum, si naturae vires aliquid certo excedere cognoscamus, deque illorum, qui extraordinaria obtendunt, sinceritate, satis nobis constet, & quod omnis absit fallacia,

num ad Deum, an diabolum auctorem, quod iactatur, referendum sit, dispiciendum, idque ex subiecti conditione, effectibus, circumstantiis, similibusque characteribus, quantum fieri potest, diiudicandum: ita tamen, vt in re obscura & dubia, suspendatur potius iudicium, quam certi quid pronuntietur.

* Hinc itaque diiudicanda, quae de visionibus, reuelationibus, raptibus, motibusque ecstaticis passim disputari solent: in quibus quanta naturae vis sit, & fallacia, constat ex iis, quae supra *cap. 1. sect. 5. §. 17. & seqq.* docuimus. IOANNES quidem BONA, magnam industriam in hisce explicandis collocauit, & signa, quo pacto quae in ecstasibus, visionibus, reuelationibus, diuina sunt, a naturalibus & diabolicis discerni queant, indicauit, de *discret. spirituum cap. 14. & seqq.* sed accuratius omnino examen, quae adfert, promeretur, quod instituere huius loci non est.

§. XV.

Ordinaria & quidem *naturalia*, omnes complectuntur animi dotes, quae per naturam, industriam, & exercitationem insunt, quorsum & dona quaedam, quae vocantur, ministrantia, referenda: quae tum demum omnia recte se habent, si per gratiam sanctificentur, & legitimus sobriusque eorum vsus accedat. Vt vero, quibus signis & characteribus illa ipsa dona naturalia, innotescant, & eorum diuersitas cognoscatur, aliunde constat, * ita num per gratiam sanctificata sint, id vero dispicere, δοκιμασίας spiritualis opus est. conf. *1 Cor. II, 15. XIV, 29. 1 Thess. V, 22.* Sed doctrina hic iterum ipsa, ab ipsis donis doctrinae proponendae & applicandae inseruientibus, sedulo distinguenda. In illa diiudicanda, ad verbum diuinum & analogiam fidei, vnice respiciendum, *Actor. XVII, 11.* vt nec angelo credatur, si quid contra euangelii apostolici doctrinam protulerit. *Gal. I, 5.* In hisce vero dignoscendis, pro certo tenendum, etsi ipsa doctrina, quam tenent, profitentur, docent homines, diuina sit atque supranaturalis, ipsae tamen animi facultates, quae hic in censum veniunt, seorsim spectatae, si corda illorum templa spiritus sancti non sint, nec ipsi regenerationis aut sanctificationis participes facti, non nisi pro naturalibus, quantumuis excellentes sint, habendae erunt.

* Speciatim ex auctoribus, supra ad §. 5. allegatis: & iis, quae diximus, *element. philos. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. seqq.*

§. XVI.

In spiritualium δοκιμασίᾳ & exploratione, quoad alios, ita versandum, vt cuiusque status, propensiones, actuumque singulorum indoles, per signa & characteres, quantum fieri potest, exploretur, idque ea fere ratione, qua in sui ipsius δοκιμασίᾳ & exploratione procedendum esse, supra diximus. Si enim hac ratione statum aliorum, num rege-

regeniti an irregeniti, proficientes, an deficientes sint, quidue in illorum aut propensionibus, aut actionibus, naturae, quid gratiae tribuendum, didicerimus, faciliori ratione aut ad meliorem, si opus fuerit, eos traducemus mentem, aut imbecillitatibus eorum medebimur.

§. XVII.

Magnam etiam aliorum hominum qua ingenium, qua mores, propensionesue, esse diuersitatem, constat. Quae diuersitas, cum ex singulorum natura, accedentibus causis variis, originem habeat, non tollitur, per conuersionem, sed hactenus remanet, vt, quae mala sunt, emendentur, cetera legitimo modo dirigantur. Sed hanc ipsam diuersitatem & ingeniorum & propensionum per certa signa & characteres, qui alibi edisserantur, * exploratam habere iuuat, tum, vt quibus quisque officiis & praestationibus maxime aptus sit, intelligatur, tum vt morbi & tentationes, quibus quisque obnoxius est, cognoscantur, & qua ratione iis quam commodissime obuiam iri queat, inuestigetur. Ex dictis vero intelligitur, tum in propria, tum in aliorum vita, emendanda, dirigenda, & gubernanda, hanc de δοκιμασια doctrinam, vsum habere maximum praestantissimumque.

* conf. dicta ad §. 5.

CAPVT QVINTVM
DE
MEDIIS STVDIVM SANCTITATIS, INCREMENTVMQVE VITAE SPIRITVALIS PROMOVENDI.

Σύνοψις.

DE mediis theologicis hic sermo est, non de philosophicis, §. I.
Ipsas actiones sanctas, seu bona opera non satis commode inter media referri, §. II.
De mediis genuinis vt rite pronuncietur, obseruandum, quid Deus, quid homo ipse ad sanctificationem conferat? §. III.
Ex parte hominis inter media sanctificationis primo refertur, poenitentia quotidiana, §. IV.
ad quam requiritur agnitio peccatorum: quorsum & pertinet, examen conscientiae, §. V.
item, dolor ob admissa peccata, seu praxis contritionis christianae, §. VI.
denique & fides, §. VII.
Accedat, necesse est, serium propositum emendandi vitam, §. VIII.
Poenitentia quotidiana, cum carni parum grata sit, variis nominibus id significantibus, exprimitur, §. IX.
Ad eam, vti & generatim ad vitae sanctitatem, plurimum confert legitima verbi diuini tractatio, §. X.
Ad quam non sine iusta praeparatione accedendum, §. XI.

Tractatio

Tractatio ipsa absoluitur, partim auditione verbi, cuius necessitas ostenditur, §. XII.
partim lectione, cuius indicatur methodus, §. XIII.
De certo tempore, verbi diuini tractationi, destinando, §. XIV.
die sabbathi praecipue eam instituendam, §. XV.
De aliorum librorum, speciatim ascetic orum lectione, quid censendum? §. XVI.
De meditatione, §. XVII.
Ad media promouendi studium sanctitatis pertinet quoque praxis legitima sacramentorum, speciatim baptismi, §. XVIII.
& sacrae eucharistiae, §. XIX.
quis ea rite & salutariter vti possit? §. XX.
quando & quoties ea vtendum? §. XXI.
quo pacto praeparatio ad eam comparata esse debeat? §. XXII.
ad vsum eius legitimum & salutarem quid praecipue requiratur? §. XXIII.
quis fructus ex ea sit & effectus, item signa, dignum aliquem sacrae coenae fuisse conuiuam, §. XXIV.
Oratio quoque ad media promouendi studium sanctitatis pertinet: quo nomine quid intelligatur? §. XXV.
Quid sit mentis eleuatio? in qua consistere dicitur, §. XXVI.
ea non excludit sermonem oris, §. XXVII.
Ad orationem non solos regenitos esse idoneos, §. XXVIII.
Legitima ad orandum requiritur praeparatio, §. XXIX.
Adesse debet in ipsa oratione fides, deuotio, feruor, animusque purus, §. XXX.
De perseuerantia in oratione, item de certo tempore orationi destinando, §. XXXI.
Quid a Deo in oratione petendum? §. XXXII.
Summa rerum a Deo petendarum continetur in oratione dominica, §. XXXIII.
Formula haec orationis, ceu omnium perfectissima, merito retinenda: quid de aliis formulis censendum: & sine formulis orandum esse, §. XXXIV.
Orationis vtilitas, necessitas, efficacia, §. XXXV.
De exauditione precum, quando & quousque homo certus esse queat, §. XXXVI.
Ad orationem, & rerum diuinarum, tractationem, plurimum conducit temperantia: vbi & de ieiuniis, §. XXXVII.
itemque vigilantia spiritualis, §. XXXVIII.
Denique & imitatio ad studium sanctitatis plurimum confert, praecipue quidem exempli, quod Christus seruator nobis reliquit, §. XXXIX.
tum & aliorum, sanctitatis laude illustrium, §. XL.
Conuersatio quoque cum hominibus piis & sanctis, §. XLI.
Quo pacto speciatim certis tentationibus obuiam eundum, §. XLII.
De applicatione mediorum rite & prudenter instituenda, §. XLIII.

§ I.

DE mediis promouendi studium sanctitatis, incrementumque vitae spiritualis, dum sumus solliciti, ea, vti par est, intelligimus, quae theologiae sunt propria, & a scriptura sacra commendata. Solent namque & philosophi, media afferre, quibus proficere quis in virtute queat, * vti sunt firmum animi propositum, consideratio praemiorum, quae virtutem consequuntur, & incommodorum, quae comitantur vitia, & alia eiusdem generis; sed vt sanctitas christianorum, multis parasangis a virtute philosophica differt, ita mediis quoque istis philosophicis ad rei summam parum proficitur.

* Media haecce philosophica prolixe recensui in *element. philos. pract.* §. 10. *& seqq.* possentque, quae ibi dixi, ex philosophorum, Stoicorum maxime, qui hoc in genere eminent, vt SENECAE, EPICTETI, M. AVRELII ANTONINI, scriptis illustrari. Huc etiam pertinent ἀσκήσεις illae veterum philosophorum, Gymnosophistarum, Pythagoraeorum, ad coercenda & perdomanda vitia, speciatim voluptatis cupiditatem, auaritiam, & ambitionem comparatae: qua de re ex instituto dictum in *dissertat. de ἀσκήσει philosophica*, in

in *analectis hiſtor. philoſ. p. 409. ſeqq.* Harum autem exercitationum licet vis quaedam ſit & efficacia ad impetum prauorum adfectuum infringendum, ne in externa crimina temere erumpant: ad curandos tamen animi morbos & latitantia vitia ſananda, minime ſufficiunt. Non equidem negauero, vſum quendam mediorum iſtorum philoſophicorum eſſe poſſe, ſi praemittantur, quae chriſtiana diſciplina ſuppeditat, & tum ceu adminicula quaedam adiungantur, rem omnem dirigente vera in Chriſtum fide: absque iſta autem cautione, qui iſta adhibet, inſuper habita iſta, quam chriſtiani prae ethnicis hac in re habent, ἐξοχὴν ſeipſum decipiet turpiter. Multorum tamen ea eſt imprudentia, vt mediis hisce philoſophicis omnia tribuant, neglectis praeſtantioribus. Eodem ego loco habeo inſtituta monaſtica Pontificiorum, maximam partem a gentilium philoſophis mutuo accepta, quos ideo nonnulli eorum inter monachos, aut monaſticae vitae praecurſores, referre non dubitant. Pleraque enim ad exercitationem ſaltem quandam redeunt, neglecta fide, quae tamen *victoria eſt, quae mundum vincit*, 1 *Ioan. V*, 4. Quo ipſo hae exercitationes ab exercitationibus gentilium non differunt. De ſuperſtitione, quae in hisce accedit, & opinione meriti, nunc nihil dicam. Sed quaedam etiam abſona adoptant, quae & vſu & exemplo in ſcriptura ſacra, multo magis mandato diuino carent, & interdum plus nocent, quam proſunt. Quorſum flagellationes refero, quas nonnulli ex ipſis Pontificiis ceu noxias damnant. vid. *hiſtoria flagellantium, de recto & peruerſo flagrorum vſu apud chriſtianos*, Pariſiis anno MDCC. edita, cuius auctorem BOILAEVM, abbatem eſſe, ferunt. Mitto reliqua.

§. II.

Ipſas actiones ſanctas, ſeu bona opera, eſſe media, quibus ad ſanctitatem vitae tenditur, quod a quibusdam aſſeritur, licet, ſi recte explicetur, admitti queat: * accuratius tamen inter fructus vitae ſanctae, actiones ſanctas retuleris. Quo magis enim in habituali ſanctitate homo regenitus proficit, eo frequentius in actiones ſanctas ea erumpet, & hoc ipſo ſuam fertilitatem velut demonſtrabit. *Gal. V, 22.* add. *Matth. III, 8. VII, 17. 18.* Ipſa equidem habitualis ſanctitas itidem eſt fructus ſeu effectus ſpiritus, quem ſpiritus ſanctus per fidem producit, ſed hoc non obſtat, quo minus actiones ſanctae fructus iterum & effectus habitualis ſanctitatis, adeoque itidem ſpiritus, dicantur. Accedit, quod varia incommoda eam ſententiam premant, ** quae ipſas actiones ſanctas, ad media proficiendi in ſanctitate habituali, refert.

* conf. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part. 3. cap. 1.*

** Etenim ſi bona opera inter media ſanctitatis referuntur, Romanenſibus hinc ſuppeditatur occaſio inferendi, ac ſi bona opera inter principia & cauſſas ſalutis etiam locum obtineant. Scio, quo pacto his obuiam iri ſoleat, diſtinguendo inter media *cauſſalia* & *non-cauſſalia*: vnde ad diſputationem, an dentur media non cauſſalia? deuoluimur. Hisce omnibus opus non eſſe videretur, ſi bona opera, quod res ipſa poſtulat, fructus ſeu effectus vitae ſanctae, non media, dicamus: vti & alias actus ſeu opera, propenſionum habitualium, ex quibus procedunt, effectus cenſentur. Nec aliud ſententiae eius, quam impugnamus, videtur eſſe fundamentum, quam methodus Ariſtotelico-ſcholaſtica, iuxta quam motum doctrina philoſophica ita quandoque proponi ſolet, vt virtutes habeantur pro mediis ſummum bonum conſequendi: quod tamen nec ex ipſius Ariſtotelis mente recte fieri, aliis eſt obſeruatum. Nos iſta parum mouent. Fieri equidem poteſt, vt per virtutum chriſtianarum exercitium propenſio ad bonum, quae in regenitis eſt, quodammodo

confirmetur: quorsum nonnulli referunt illud *Rom. VI,19. ſiſtite membra veſtra ſerua iuſtitiae, εις αγιασμον*, hoc eſt, vt illi interpretantur: *vt ſancti reddamini*: ſed hoc nondum ſufficit, vt euincatur inde, bona opera eſſe media ſanctitatis, cum hoc velut ex accidenti fiat, vt propenſio quaedam ſeu habitualis diſpoſitio per virtutum exercitium corroboretur: & alia ſanctitatis media ſcriptura praeſcribat. Verborum apoſtoli hic quoque ſenſus eſſe poteſt: *vt ſancti ſitis, vt tales agnoſcamini, vt reuera vos ſanctos demonſtretis.* Pari fere ratione reſponderi poteſt ad locum, *2 Petr. I,5. ſeqq.*

§. III.

Miſſis ergo hiſce, vt de mediis proficiendi in vitae ſanctitate recte ſtatuatur, ſupponendum ante omnia, ſanctificationem eſſe opus Dei, ſpeciatim ſpiritus ſancti, qui incrementum illud vitae ſpiritualis operatur, hominesque ſanctiores reddit, dum magis magisque ad imaginem ſuam eos transformat. *Ezech. XX,12. Eſ. LXIII,11. 1 Theſſal. V, 23. 2 Theſſal. II,13. Tit. III,5.* Et licet homo, per vires nouas in regeneratione acceptas, itidem aliquid conferat: hoc tamen in eo praecipue conſiſtit, vt obſtacula ſanctificationem impedientia remoueat, & ita opus Dei in anima ſua promoueat. * conf. *Ioan. XV, 2. 5.*

* Iungenda hic, quae ſupra diximus, *cap. 1. ſect. 1. §. 45.*

§. IV.

Quae cum ita ſint, inter media ex parte hominis primo occurrit *poenitentia quotidiana*, quam & alias *poenitentiam ſtantium* vocant, in quantum ad eam homo, per vires gratiae ſibi iam collatas, concurrit. Haec eſt *purgatio*, de qua paſſim ſcriptura loquitur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Tim. II, 21. 1 Ioan. III,3.* Immo haec eſt ipſa renouatio & ſanctificatio, *intranſitiue* accepta, qua homines ſeipſos renouare & ſanctificare dicuntur, *Ezech. XVIII, 32. 2 Cor. VII,1.* Cumque realem quandam in homine renato mutationem denotet, *terminus* eius, *a quo*, ſunt reliquiae peccati, quae poſt conuerſionem remanent, *terminus ad quem*, maiores illae vires ſpirituales, quae poſt conuerſionem demum acquirendae ſunt. Et hoc eſt, quod *exuere veterem hominem*, ceu veſtem indecentem, turpem, foedam, & *induere nouum, Epheſ. IV, 22. Col. III, 9. membra terreſtria mortificare, Col. III,5. crucifigere carnem cum cupiditatibus ſuis, Gal. V, 24* dicuntur.

§. V.

Ad hancce poenitentiam primo requiritur *agnitio peccatorum*, tum originalis, tum actualium, eorumque omnium, in quantum nobis innoteſcere poſſunt, ſiue corde, ſiue ore, ſiue opere fuerint perpetrata; ſiue omiſerimus, quae fieri debebant, ſiue commiſerimus, quae erant vetita. Huc pertinet *quotidianum conſcientiae examen*, tantopere & merito quidem commendatum,* dum homo regenitus ſerio, & accu-

rate

Digitized by Google

rate in inclinationes & actiones ſuas inquirit, & cuncta ad legem diuinam exigit, vt quoties, & quantopere ab ea deflexerit, intelligat. Haec eſt *praxis conſcientiae*, vt a nonnullis vocari ſolet, quae vt recte inſtituatur, in diuinae legis ſenſum verum & genuinum accurate eſt inquirendum. **

* Pudore hic ſuffundi oportet plurimos chriſtianorum, ſi cogitemus, ethnicis quibusdam hoc receptum fuiſſe, vt quotidianum vitae examen inſtituerent, eo conſilio, vt non recte a ſe facta corrigerent & emendarent. Pythagoraeis cumprimis hoc in vſu fuiſſe conſtat. P. Sextium etiam hoc nomine laudat SENECA. *Faciebat hoc*, inquit, *Sextius, vt conſummato die, cum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es?* Et paucis interiectis: *quid ergo pulchrius hac conſuetudine excutiendi totum diem? qualis ille ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus eſt animus, aut admonitus, & ſpeculator ſui cenſorque ſecretus, cognoſcit de moribus ſuis?* Tum de ſeipſo pergit: *Vtor hac poteſtate, & quotidie apud me cauſſam dico: cum ſublatum e conſpectu lumen eſt, & conticuit vxor, moris iam mei conſcia, totum diem meum ſcrutor, facta & dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil tranſeo; quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cum poſſim dicere: vide, ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco; de ira lib. 3. cap. 36.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. 3. diſſertat. 14.* Quod quidem iſtorum virorum inſtitutum ecquis non laudet? etſi ob veraе poenitentiae ignorantiam, non eum, quem poterant, inde perceperint fructum. Ob diuinae enim legis, prout in ſcriptura nobis reuelata eſt, ignorantiam, multa pro peccatis non habuerunt, quae grauiſſima tamen ſunt peccata, & intimam naturae humanae corruptionem, non cognouerunt, multo minus veram rationem placandi Numinis iram, tranquillitatemque veram conſcientiae obtinendi, intellexerunt. Haec autem cum longe rectius edocti ſint, aut edoceri queant chriſtiani, longe aliter in peccatorum ſuorum agnitione, & quotidiano conſcientiae examine verſari poſſunt. Quod ſi hoc intermittant, committent profecto, vt ethnicis iſtis ἀνυπότιγον futurum ſit ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, quam iſtis, *Matth. XI*, 22.

** Ne ſcilicet, more phariſaico, peccata externa & grauiora ſaltem pro peccatis habeamus, miſſis internis & leuioribus: quem iſtorum hominum errorem ex inſtituto redarguit ſeruator, *Matth. V*, 20. *ſeqq.* Ad ſpecialia ſi deſcendere vellemus, ſumma totius legis hic repetenda eſſet, item quae de conſcientia, eiusque morbis & ſanitate alibi dicta ſunt, quod huius loci non eſt. Interim conf. GISBERTVS VOETIVS in *aſceticis cap. 8. p. 288. ſeqq.*

§. VI.

Adſit etiam neceſſe eſt, *dolor animi*, quo ob admiſſa peccata intime afficiatur homo regenitus, eaque ſerio deteſtetur, non tantum propter poenas, quas attrahunt, ſed vel maxime propter ipſam peccatorum foeditatem, & quod Deum, patrem ſuum benigniſſimum offenderit. * Qui quidem dolor, licet non vno eodemque modo & gradu apud omnes, aut eosdem omni tempore deprehendatur, vt tamen verus & non fucatus ſit, neceſſe eſt, niſi nos ipſos decipere turpiter velimus. *Pſalm. VI, 7. CXXX, 1. 2 Cor. VII, 9.* Et haec eſt *praxis contritionis chriſtianae.*

* Recte & luculenter hac de re diſſerit B. IO. GVIL. BAIERVS noſter: *equidem intuitu poenae*, inquit, *peccando contractae, dolere, aequum eſt, ac neceſſe: verum haec neque vnica, nec praecipua cauſſa eſſe debet. Nam & oderunt peccare mali formidine poenae: dolent peccaſſe, inflicta aut imminente poena. Sed in poenitentia chriſtiana dolor pro obiecto*

aut motiuo genuino, aut primario habere debet ipſam peccati rationem formalem, quae eſt violatio legis, &, quam haec inuoluit, offenſam Dei optimi maximi. Vnde & pudor peccatorum poenitentibus tribuitur, quando v. g. Ezechiel. cap. XVI, 61. futuram iudaicae gentis poenitentiam praedicens, ait: recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis &c. compend. theolog. moral. part. 3. cap. 5. §. 5. p. 220. Et hoc eſt, quod nonnulli obſeruant, ad dolorem hunc excitandum & augendum concurrere amorem Dei, vt, quo purior ſinceriorque hic fuerit, eo magis doleamus, quod benignisſimum iſtum patrem peccatis noſtris laeſerimus. Huc illud B. LVTHERI *tom. 1. Ienenſ. latin. de poenit. & confeſſ. fol. 13.* pertinet: *poenitentia debet eſſe dulcis, & ex dulcedine in iram decedere ad odium peccati: amor enim eſt vinculum perpetuum, quia voluntarium. Igitur perſuade homini primum vt diligat iuſtitiam, & ſine magiſterio tuo conteretur de peccato: diligat Chriſtum, & ſtatim ſui prodigus odio habebit ſeipſum: ſic Pſalm XLV. dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem: prius, inquit, dilexiſti iuſtitiam, & ſic odiſti iniquitatem.* Similia paſſim & alibi in ſcriptis LVTHERI leguntur: quibus addenda, quae eundem fere in modum differit B. IO. ARNDIVS de *vero chriſtianismo, lib. 3. cap. 7.* Sunt tamen haec & ſimilia caute accipienda, ne diſtinguenda confundamus, & vt cauſſas, ex quibus aut per ſe aut per accidens dolor ob peccata ſtatim, discernamus, cumprimis autem, vt, quod inter poenitentiam ſtantium & laſporum intercedit discrimen, probe obſeruemus. Quae enim de regenitis, quorum eſt poenitentia ſtantium, & de quibus hic loquimur, dicuntur, non perinde ad irregenitos adplicari poſſunt. His enim amor Dei, aut motus, qui amorem Dei, vel eius concurſum ſupponunt, tribui nequeunt, quia, vt contritionem ſequitur fides, ita ex fide demum gignitur amor Dei. Quo nomine ſcholaſticos recte refellit B. IO. MVSAEVS noſter, quod, *contritionem* omnem ex charitate, ſeu dilectione Dei ſuper omnia, proficiſci debere, contendant, eam displicentiam & dolorem, quem quis de peccatis vel ex turpitudine eorum, vel ex gehennae & poenae metu concipit, *attritionem* vocantes: recteque docet, dilectionem Dei ſupra omnia, viribus naturae acquiſitam, commentum eſſe mere Pelagianum, in *theſibus theolog. de conuerſione hominis peccatoris ad Deum, ſeu de reſipiſcentia*, §. 30. *ſeqq.* Addenda ſunt, quae hac de re leguntur in *apologia Aug. confeſſ. f.* 165.

§. VII.

Accedit denique *fides*, ceu pars poenitentiae latius acceptae, conſtans notitia, aſſenſu & fiducia, * immo quoad ſingulas partes incrementa ſumens. Nimirum, non tantum noſſe & pro veris habere debet regenitus, quae de reconciliatione hominum peccatorum per meritum ſanguinemque Chriſti in ſcriptura ſacra Deus reuelauit, ſed inſigni quoque flagrare deſiderio, vt diuini huius beneficii particeps fiat: quod eſt, *eſurire & ſitire iuſtitiam, Matth. V, 6.* & toto denique animo, in merito Chriſti acquieſcere, certus quippe, & ſua propter illud remiſſa & condonata ſibi eſſe peccata. Hoc eſt *accedere ad Deum* μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, *Ebr. X, 22.*

* Supponimus, quae de fide eiusque partibus alibi latius & ex inſtituto diſputari ſolent. Sunt equidem, qui plures, quam tres iſtos commemoratos, fidei actus, notitiam, aſſenſum, & fiduciam, conſtituunt, quos inter & HERMANNVS WITSIVS eſt, *exercit. 3. in ſymbol. apoſtol. §. 8. ſeqq.* At ſine neceſſitate, cum cuncta, quae ad fidem proprie ſic dictam pertinent, ad tres iſtos actus commode reuocari queant. Interim non male idem auctor monet §. 3. in praxi fidei ordinem actuum fidei non ſemper tam diſtinctum eſſe, quam in theoria proponitur. Patet autem ex dictis, immo ex ipſa natura fidei, quod nunquam non ſe nobis occaſio, qua fides noſtra ſe exerere poſſit ac debeat, offerat: & haec eſt *praxis illa fidei*,

fidei, de qua & GISBERTVS VOETIVS quaedam monet, *disput. de praxi fidei, part. 2. disput. selectar.* sed vt more suo ἀλλότρια varia admisceat.

§. VIII.

Haec autem, quae hactenus diximus, vt praecipue ad abolitionem praeteritorum spectant, quae arctiorem hominis cum Deo vnionem impedire, & hinc gratiosum Numinis ad sanctificationem influxum, sufflaminare poterant, ita ratione futurorum accedere debet & *desiderium*, & constans firmumque *animi propositum*, in omnibus se componendi ad voluntatem Numinis, & ea, quae illi aduersantur, diligenter euitandi, carnem quoque cum suis concupiscentiis, magis magisque crucifigendi. Nec intra votum aut propositum, res subsistere debet, * sed ipse actus, accedat necesse est. Quo saepius enim & fortius carnis motus repelluntur, eo magis imminuitur vis peccati nobis adhaerentis, & impedimenta recipiendi augmentum virium diuinarum remouentur. Idque per fidem, qua mundum vincimus. *1 Ioan. V, 4. 5.* Est hic effectus fidei, *subiectiuus*,** vt nonnulli vocant, a quo *obiectiuum*, de quo antea diximus, distinguunt.

* Propositum enim, quod nunquam executioni datur, & inefficax manet, serium non fuisse, inde intelligitur. Et hinc, num tota poenitentia seria, an vero hypocritica fuerit? quodammodo colligere licet. Ad homines vero, qui sibi videntur propositum aliquod emendandi vitam habere, quod tamen reuera non habent, adplicari poterit illud SALOMONIS: *desideria pigri interficiunt eum, Prouerb. XXI, 2. 5.* Quemadmodum enim in rebus oeconomicis, de quibus sapientissimo regi sermo est, sese res habet, vt ignaui homines votis & desideriis parum proficiant, sed frustra iis excrucientur & enecentur, nisi manum tandem operi ad moueant: eadem quoque ratione vota inida & inefficacia, quibus res ipsa non respondet, in spiritualibus ignauiam quandam atque desidiam produnt.

** Ita breuiter & perspicue rem omnem exprimit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotat. ad Ioan. Olearii theolog. moral. p. 127. Effectus fidei subiectiuus*, inquit, *dicitur, qui reuera in homine, tanquam subiecto, per fidem producitur. Atque hic effectus est renouatio, quae fit, quando fides inclinat voluntatem hominis remissi ad virtutes christianas, & nouitatem vitae, vt prauis concupiscentiis resistat, & bonis operibus det operam* add. 2 Petr. I, 5. Plura hac de re alibi.

§. IX.

Renouatio ista, seu poenitentia quotidiana, * cum coniuncta sit cum incommodis, carni & sanguini parum gratis, cum inuiti admodum a cupiditatibus suis se abstrahi patiantur homines, ratio patet, cur per locutiones summum dolorem significantes in scriptura sacra exprimatur. ** Quales sunt, *crucifixio carnis cum cupiditatibus suis, Gal. I, 24. abscisio & mortificatio membrorum, Matth. XVIII, 8. 9. Coloss. III, 5. circumcisio cordis. Rom. II, 29. purgatio veteris fermenti, 1 Cor V, 7. 8.* & similes. Licet enim pleraeque istarum locutionum latius pa-

teant & ad omnem prauarum cupiditatum oppressionem & coercitionem pertineant, nihil tamen obstat, quo minus, speciatim ad renouationem, quae in *poenitentia* fit *quotidiana*, referantur.

* *Quotidianam* subinde hanc vocamus poenitentiam, seu renouationem, eo quod eam repetendi necessitas quotidie nobis incumbat. Idque ex perpetuis carnis, aliorumque hostium spiritualium insultibus, quibus expositi sunt christiani, satis patet. Vnde & error illorum, qui amplioribus periodis poenitentiam hancce statutum circumscribunt, eamque tum demum necessariam putant, cum sacra eucharistia vti volunt, aut cum magistratus auctoritate, vel imminentium calamitatum periculo ad eam inuitantur, manifestus est. Enimuero, licet tum peculiaris ratio accedat, cur accuratius vitae examen instituere debeamus: periculi tamen, in quo regeniti omnes versantur, se ignarum prorsus demonstrarer, qui eousque omnem renouationem seu poenitentiam differre velit. Probabile autem admodum est, eos, qui in isto errore versantur, discrimen inter poenitentiam statutam & lapsorum prorsus ignorare, & grauissimo insuper versari in errore, indulgere hominem proaereticis peccatis posse, modo statis temporibus peccata sua confiteatur, seque illorum poenitere testetur. Quo quidem errore, licet admodum communi, nihil perniciosius vnquam cogitari potest. Nec tamen is sensus est, cum *quotidianam poenitentiam* dicimus, ac si non aliquando speciatiori quadam ratione ad hocce negotium accedendum sit, cum animi status hoc exigit; aut ac si certis horis, matutinis aut vespertinis, ita se adstringere oporteat, vt per reliquum diei spatium de animae salute non simus solliciti: minime gentium: sed hoc volumus, eum esse animae nostrae statum, vt quotidie ista renouatione nobis opus sit, ita tamen, vt status ipsius, in quo versamur, & necessitatis, quae nos circumstat, magis rationem habeamus, quam temporis: nec huic ita nos alligemus, vt non maior illius apud nos cura sit.

** Atque inde est, quod poenitentia haec quotidiana carni & sanguini, si seria sit, adeo ingrata, *crucis* nomine veniat, quae solis regenitis sit propria, quamque *quotidie* in se suscipere tenentur, qui in numero discipulorum Christi haberi cupiunt. *Luc. IX, 23. Matth. XVI, 24.* Licet enim piis hominibus nec alia incommoda & calamitates externae desint: communes tamen istae illis sunt cum hominibus improbis, quibus itidem cum infantia, paupertate, morbis, aliis calamitatibus est colluctandum: at ista, quae ex poenitentia quotidiana oriuntur, incommoda, tantum regenitis conueniunt. Legendus ea de re B. IO. ARNDIVS, *veri christianismi lib. I. cap. 4.* item *cap. 9. & 32.*

§. X.

Ad poenitentiam quotidianam rite instituendam, immo generatim ad studium sanctitatis promouendum, plurimum confert *legitima verbi diuini tractatio*. Vnde & haec, non vltimum inter media conseruandi & augendi vitam spiritualem, tenet locum. Legitimam autem dixi verbi diuini tractationem. Qui enim non ea, qua decet, ratione, hac in re versantur, sibi ipsis imputent, si sperato excidant fructu.

§. XI.

Vt ergo legitima sit verbi diuini tractatio, sine debita praeparatione ad eam non est accedendum. Praeparatio autem in eo consistit, vt collectis omnibus animi viribus, rei grauitatem probe ponderemus, scopumque, quem constitutum atque praefixum habemus, consideremus, quippe qui non alius esse debet, quam vt in fide & sanctitate vitae proficiamus, & denique vt nostrae infirmitatis & impotentiae memo-

memores, diuini ſpiritus auxilium deuotis precibus a Deo petamus. Qui ſapientiam huius ſeculi ſaltem in diuinis litteris quaerunt, aut eas diſcunt, vt eruditi euadant, & hac ratione ad opes & honores peruenire queant, oppido peruerſe agunt, exiſtimantes, *pietatem lucrum eſſe*, *1 Tim. VI, 5.* Cuius ſtultitiae ſuae grauiſſimas etiam dabunt poenas, expertes dum remanent theſauri iſtius, quem ex ſcriptura referunt, qui, vt decet, recto animo & humili mente eam ſcrutantur.

§. XII.

Tractatio ipſa verbi diuini partim *lectione*, partim *auditione* abſolvitur, non excluſa meditatione, de qua deinceps dicetur. Nec calculum promerentur, qui auditionem contemnunt, aut negligunt, cum iſti quidem ſibi ſolis ſapere videantur, arrogantiamque prodant, & a ſimplicitate chriſtiana multum ſe abeſſe demonſtrent. Habet namque auditio commoda plurima. * Vehementius ſaepe afficit viua vox, excitatque attentionem, vt accuratius percipiantur, & altius in animum penetrent hinc & firmius retineantur, quae audiuntur, quam quae leguntur. Accedit, quod illi qui viua voce docent, adplicationem ſpecialius, ad auditorum ſtatum & conditionem inſtituere, praeiudicia, quibus laborant, remouere, & ita fortius conſtringere animos, & per verbum veritatis in viam reducere queant. Hinc apoſtoli eorumque ſucceſſores, & antiqui eccleſiae doctores, nullam occaſionem viua voce docendi, verbumque praedicandi praetermiſerunt. Quodſi etiam contingat, verbum diuinum non ea fidelitate ac prudentia proponi, qua decebat, aut aliena admiſceri, non tamen ideo omnis reſpuenda eſt auditio, cum inter minus recte & prudenter dicta, adeſſe adhuc quaedam poſſint, quae nos erudiant, animumque afficiant.

* Quantum in litterarum ſtudiis viuae vocis inſtitutio commodi adferat, & quam male ſibi conſulant *αὐτοδίδακτοι*, pluribus a me expoſitum, in *diſſertat. de cultura ingenii cap. 3. §. 5. in ſelectis iuris nat. & gent. p. 406.* Quae quidem eiusmodi ſunt, vt in verbi diuini tractatione, quae omnibus hominibus incumbit, locum inueniant. Multum ſibi nocent, qui auditionem reſpuunt, vbi copia eius illis fieri poteſt, ex ſola lectione ſe proficere poſſe latis, exiſtimantes. Rationes, quas obtendunt, qui concionibus ſacris intereſſe nolunt, tam leues ſunt, vt, quia eas proferunt, ingenii ſaltem ſtupiditatem, aut mentem profanam prodant. Sed non vtile modo eſt ac ſaluare, cum lectione coniungere auditionem, ſed noſtri quoque officii, diuina id diſerte a nobis exigente lege, vt conuentibus ſacris, quando licet, interſimus, vt in parte ſequenti copioſius & ex inſtituto demonſtrabimus.

§. XIII.

Lectio ſcripturae ita inſtituenda, vt per ſcopi, connexionisque conſiderationem, ſenſum eius verum & genuinum, pro viribus a Deo conceſſis, inueſtigemus, tum ea eruamus, quae ad fidem & vitam per-

pertinent, iis immoremur, & denique adplicatione inſtituta, ſtatum noſtrum accurate exploremus. Iuuatque omnino certum hic obſeruare ordinem, modo non nimis hoc ſcrupuloſe fiat. * Nec enim refert, quantum quis legerit, aut quoties ſcripturam ſacram perlegerit (vnde vanae & inanis gloriolae argumentum quandoque nonnulli capiunt) ſed quam bene, quo animo, quaue vtilitate. Cumprimis adfectuum, ſtatusque animi, in quo quisque verſatur, habenda eſt ratio, vt ea legantur, quae huic maxime ſunt accommodata.

* Loquimur de ea ſcripturae lectione, quae non ab eruditis, ſed ab hominibus chriſtianis, requiritur. Eruditis ea, quae per media hermeneutica verum & genuinum ſenſum, etiam in locis difficilioribus eruit, propria eſt. At quorumuis etiam chriſtianorum eſt, pro viribus a Deo conceſſis ſcrutari ſcripturam, quae in iis, quae ad fidem & mores pertinent, ita eſt plana & perſpicua, vt quilibet, quantumuis erudirionis expers, hauriri ex ea queat, quae excitandae, alendae, ſouendae fidei, moribusque formandis inſeruiant. Idque haud difficulter fiori poteſt, ſi modo ea, quae hic ſuppeditamus, probe obſeruentur.

§. XIV.

Hinc & quid de *tempore*, tractationi verbi diuini deſtinando, ſentiendum ſit, patet. Recte quidem agunt, qui quotidie certum tempus lectioni ſcripturae ſacrae conſecrant: * imprudenter tamen ageret, quia ita illi ſe adſtringeret, vt vltra iſtius temporis ſpatium lectionem producere nollet, ſi aut animi ardor, aut partium ſcripturae, in quibus verſatur, connexio, aliud quid iuberet, aut non ad animi potius ſui ſtatum, alio tempore medicinam iſtam ſpiritualem poſtulantem, quam ad tempus ſemel praeſcriptum, attendere vellet.

* Et hinc etiam patet, quid de *calendariis*, quae vocant, *biblicis*, ſit ſentiendum. Viſum namque nonnullis, vniuerſam ſcripturam ſacram per certa penſa, quotidie abſoluenda, ita partiri, vt per anni ſpatium lectio eius ad finem perducatur, quorundam autem librorum, e. g. Pſalmorum, ſemel, aut ſaepius repetatur. Cuius quidem conſuetudinis exemplum iam in veteri eccleſia ſibi nonnulli inueniſſe viſi ſunt, idque ex iure canonico *diſtinct.* 15. *can. S. Romana* &c. colligunt. Immo iam apoſtolorum tempore omnes ſacros libros intra anni circulum fuiſſe praelectos, nonnulli, ſed lubrico admodum fundamento innixi, contendunt. Commendat idem inſtitutum ANDREAS HYPERIVS, in libro de *ſacrae ſcripturae lectione quotidiana*: eoque calendaria biblica varia, editionibus quibusdam bibliorum Germanicis praefigi ſolita, comparata ſunt. Nec iſtud ego vituperauero, ſed omni laude dignum cenſeo, modo abuſus abſit & ſuperſtitio. Qua de re etiam atque etiam monendi ſunt ſcripturae ſacrae lectores. Primo namque contingere poteſt, vt nonnulli omnem chriſtianismi praxin in eo conſtituant, ſi penſum, quod in ſcriptura quotidie legendum eſt, abſoluerint. Exempla hoc docent: homines ebrietati, aliisque vitiis deditos, magnam inde pietatis capiaſſe laudem, quod quotannis ſcripturae ſacrae lectionem abſoluant. Deinde, id quoque euenire poteſt, vt quis in ſcripturae lectione non tam de aedificatione, quam de penſo abſoluendo, ſollicitus ſit. Quo ipſo omni lectionis fructu priuabitur. Accedit, quod illa ſcripturae portio, quae iuxta praeſcriptum legenda eſt, non ſemper ſtatui animi ſit accommodata: cum fructus maior ſperandus ſit, ſi legantur interdum, quae animi ſtatui ſunt conuenientia. Et ne regeras, in hominum, qui litteras

teras ignorant, in quorum praecipue gratiam calendaria eiusmodi concinnantur, viribus non esse positum, talia seligere, obseruari velim, aeque facile esse designare loca quaedam & capita, quae diuersis statibus & tentationibus hominum conueniunt, ac calendaria scribere biblica. Denique dispiciendum, ne attentio impediatur, si temporis forte angustia non permittat pensum absoluere, & nobis tamen persuadeamus, id necessario absoluendum esse: vnde non potest non contingere, vt verba legantur citissime, sed sine sensu. Haec similiaue si euitentur incommoda, cetera satis bene se habent.

§. XV.

Licet autem quotidie, verbi diuini tractatio instituenda ab illis sit, qui in vitae sanctitate rite proficere cupiunt, speciatim tamen tum reliquis exercitationibus spiritualibus, tum huic, quae circa verbum diuinum versatur, merito consecratur dies dominica. * Hanc enim tum demum ex Numinis praescripto, & ea, vt par est, ratione, celebramus, si non tam de corporis, quam animi quiete simus solliciti, & hunc ab omni rerum huius seculi commercio abstrahentes, verbi diuini legitima tractatione, beneficiorumque diuinorum recordatione reficiamus, & ad continuandum strenue, quem ingressi sumus, cursum, excitemus. Hinc & nonnulli, inter media promouendi studium sanctitatis referre solent, *praxin legitimam sabbathi.*

* Praeter alios, ἐμφατικῶς hoc monuit B. IO. ARNDIVS, in *informatorio biblico*, cuius pauca, sed lectu digna, haec de re sunt verba. Supponimus nunc, hominem insuper iure diuino ad sabbathi, vel potius diei dominicae, sanctificationem esse obligatum: eiusque sanctificationis partem praecipuam esse verbi diuini auditionem, lectionem & meditationem. Qua de re in *iurisprudentia diuina* ex instituto.

§. XVI.

Praeter scripturam sacram ad studium sanctitatis aliquid etiam *aliorum librorum asceticorum*, & in quibus aut fidei dogmata explicantur, aut vitae christianae praecepta inculcantur, confert lectio. * Sed magna & diligenti hic opus est circumspectione, ne plus damni, quam emolumenti, eiusmodi lectio adferat. Legendi itaque sunt eiusmodi saltem scriptores, qui veritatem pure & integre, sine admixtis erroribus, proponunt. Venenum abesse debet, vbi medicina quaeritur. Legendi sunt, qui sine pompa, aut ingenii & eruditionis ostentatione, diuina tractant, christianae simplicitati vbique studentes. Qui enim de rebus diuinis ita scribunt, praesertim si in ascetico genere versentur, vt sui potius nominis, quam Dei, gloriam quaerere videantur, tantum abest, vt profectus in vita christiana promoueant, vt eos impediant potius. Dispiciendum denique sedulo, ne eiusmodi librorum lectio, praeferatur lectioni scripturae sacrae, vel illa ita nos patiamur capi, vt hanc postponamus. Perinde enim hoc esset, ac si quis ex riuulis libentius bibere vellet, quam ex ipsis fontibus.

* Praecipuos, qui huic inſtituto accommodati ſunt, indicauimus ſupra in *prolegom.* §. 25. Optandum vero eſſet, ne nimia eiusmodi ſcriptorum copia orbis obrueretur. Inde enim contingit, vt ſuppreſſis melioribus, leuioris notae ſcripta vbique regnent, & per omnium manus volitent. Praecipue vero vererum ſcripta fere ignorantur, cum nimia recentiorum copia locum illis non concedat. Non errauerit, qui B. LVTHERI noſtri, & IO. ARNDII, prae reliquis diligentius legerit.

§. XVII.

Ad lectionem, aut etiam auditionem, verbi, accedere debet *meditatio.** Quae adeo hoc nomine inter media ſtudium ſanctitatis promouendi, recte refertur. Quae enim ex lectione aut auditione verbi percepimus, ſedulo mente pertractanda, & ponderanda ſunt, vt ad fidei & vitae vſum transferantur. Sed ſeorſim quoque ita inſtitui meditatio poteſt, vt, quae de Deo, eiusque eſſentia, voluntate, operibus, nobis innotuerunt, reputemus nobiſcum. Speciatim opera diuina, tum in regno gratiae, tum in regno naturae, quae quotidie ſe nobis magno numero offerunt, promptiſſimam meditandi occaſionem nobis ſuppeditant. Hinc enim mox prouidentiam, mox ſapientiam, mox iuſtitiam, mox benignitatem Numinis admirandi, ampliſſimus nobis aperitur campus. Sed principem inter obiecta meditationis locum, merito tenet paſſio atque mors Ieſu Chriſti. Haec nunquam non, animo noſtro obuerſari debet, ad alendam fouendamque pietatem & ſtudium ſanctitatis excitandum, vel maxime comparata. Vt vero rite meditatio procedat, iuuat mentem ab eiusmodi obiectis, quantum fieri poteſt, auertere, quae diſtrahere aliorſum cogitationes poterant, & reliqua etiam meditationis impedimenta remouere.

* Quantum ceteroquin in humana eruditione acquirenda valeat *meditatio*, aliunde conſtat. Notumque eſt illud PERIANDRI: *μελέτη τὸ πᾶν.* Quod pluribus explicat EDMVNDVS RICHERIVS, in *obſtetrice animor. cap.* 9. *pag.* 248. Addenda, quae diximus, in diſſertat. de *cultura ingenii, cap.* 3. §. 10. In ſacrarum rerum cognitione ſalutari, qui rite proficere cupit, illi itidem neceſſaria eſt meditatio. Haec ſi non accedat, auditio pariter ac lectio parum iuuabunt. Meditatio efficit, vt in ſuccum & ſanguinem conuertantur lecta & audita, & ita ad vſum tandem transferantur. Exemplum nobis praebet beatiſſima virgo Maria, de qua Lucas: *ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῆς, cap.* 1, 19. Vbi voce *συμβάλλειν* tam eleganter exprimitur actus meditandi, vt elegantius exprimi nequeat. Ad meditationem quodammodo ſpectant, quae myſtici quidam ſcriptores de *contemplatione* tradunt. Sed talia paſſim admiſcent, quae, accuratiori examini ſubiecta, admitti nequeunt, & captum praeterea ac conditionem hominum in hac vita excedere videntur. Certe qui de contemplatione ita loquuntur, vt in ea finem velut vitae chriſtianae conſtituant, non ſatis mea opinione perpendunt, quid ſcribani ſtatuantue. Verum eſt, quod ſtatus beatorum poſt hanc vitam per *intuitionem* deſcribatur 1 *Ioan.* III, 2. alibique: ſed id quoque notum eſt, ſcripturam ſacram frequenter ea, quae ad vtramque animae facultatem, intellectum & voluntatem pertinent, vocibus vnius actum ſignificantibus, exprimere. Conſtat praeterea, intelligendi ſeu cognoſcendi actus eſſe propter actus voluntatis. A ſtatu etiam vitae futurae minus recte argumentum ducitur ad ſtatum huius vitae. Intuitio illa beatorum longe alterius generis eſt, quam cognitio

cognitio & meditatio viarorum. Interim iſti haec confundere videntur. Nobis itaque meditatio non pro fine habetur, ſed inter media refertur proficiendi in vita ſancta, idque pro vitae huius conditione, ideoque obiecta eius, finem, & adiumenta paucis indicauimus. Quo pacto, quae myſtici de contemplatione tradunt, in ſano ſenſu de meditatione accipi queant, oſtendit BALTHASAR KÖPKENIVS, in *theologia myſtica*, ſeu *aſcetica* Germanice edita, *cap.* 2. §. 4. *p.* 92. *ſeqq.*

§. XVIII.

Ad media promouendi ſtudium ſanctitatis porro referimus, *vſum* legitimum, atque *praxin ſacramentorum*. Et ad *baptiſmum* quidem quod attinet, ad vitae ſanctitatem plurimum confert, ſi federis baptiſmalis memores ſimus, & an etiam diligenter & exacte eius obſeruemus conditiones? exploremus. *1 Petr. III, 21.* *Quod etſi quouis tempore fieri queat, & debeat, cumprimis tamen hoc noſtri eſt officii, cum actui baptiſmali nos intereſſe oportet, vel temporis ratio, aut alia quaedam hoc a nobis exigit cauſſa.

* Quo ſenſu baptismus hic dicatur *συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν*? inter viros doctos varie disputatur. Sunt, qui *ἐπερώτημα ſtipulationem* vertunt, notantque, apud antiquos iuris interpretes verbi *ἐπερωτᾶσθαι* hanc eſſe notionem, vt ſignificet, *promitto, ſpondeo*. Quorſum & B. LVTHERI verſio Germanica collineat: nec a re ipſa hoc eſt alienum, eum reuera in baptismo ſit ſtipulatio quaedam, quia per eum de gratia diuina certi reddimur, & in eo ſpiritum ſanctum ceu pignus diuinae gratiae accipimus: quemadmodum vice verſa bonae conſcientiae ſtudium polliceatur neceſſe eſt, qui hac ratione in fedus cum Deo recipitur. Nulla tamen nos cogit neceſſitas, vt a recepta & vſitata vocum *ἐπερωτάω* & *ἐπερώτημα* ſignificatione discedamus, quae eſt, *interrogo, interrogatio*: conf. *Matth.* XII, 10. *Luc.* XVII, 20. *Ioann.* XVIII, 20. Et verba Petri hanc ſignificationem omnino admittunt, quorum plenus & integer ſenſus hic erit: baptismus non eſt externa ſordium corporis ablutio, ſeu interior ablutio ſordium animi, vnde oriatur conſcientiae bonae *ἐπερώτημα*, vt & interrogari conſcientiam noſtram a Deo ſuſtineamus, vtpote mundatam & ob gratiae diuinae certitudinem tranquillam, atque ſecuram, & reſpondere Deo prompte poſſimus, *corda adſperſi a mala conſcientia & abluti a peccatis aqua baptismi*, *Ebr.* X, 22. atque *mundati ſanguine Chriſti ab operibus mortuis*, *Ebr.* IX, 14. id eſt, a peccatis puram & pacatam conſcientiam habemus. conf. ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* Significatio vocis *ἐπερώτημα*, qua *interrogationem* denotat, pluribus confirmatur in libro, multiplici eruditione referto, cui titulus: *Veſperae Groeninganae*, qui Amſtelodami MDCXCVIII. prodiit, *colloq.* 3. *p.* 35. *ſeqq.* ſed tamen, vt ſenſus alius verborum Petri inde eruatur. Cum enim auctor, qui hanc ibi ſententiam profert, receptam hanc eſſe vocis *ἐπερωτάω* ſignificationem probaſſet, qua interrogare ſignificat, & inter alia erudite monuiſſet, HESYCHIVM *ἐρωτηθῆναι* explicare per *πυθέσθαι*, quae vox vſurpari ſoleat, cum agitur de conſulendo oraculo, cum etiam ſententiam eorum, qui vocem iſtam h. l. per *ſponſionem*, vel *ſtipulationem*, vertunt, reiecisſet, ſuam ita explicat mentem: *vnde colligo*, inquit, *ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς eſſe proprie interrogationem bonae conſcientiae, qua Deus conſulitur, & ab eo rationem dirigendae vitae noſtrae poſtulamur. Hoc ſenſu accepit hanc vocem Dorotheus, in διδασκαλ. ὑπὲρ τοῦ συνεχῶς λογισμῷ πείθεσθαι ἑαυτῷ ἄνευ ἐπερωτήσεως, meis ipſius ratiociniis nunquam ſum obſecutus, quin alium aliquem conſuluerim.* Et ibid. *συμβάλετε ἐπερωτᾶν ἀδελφοὶ, καὶ μὴ τοιχεῖν ἑαυτοῖς, nolite aliis inconſultis, veſtra ipſorum placita ſequi; ſtudioſi eſtote alios conſulere, nec eam ſtatim inire viam, quae vobis arriſit. Cum fidelis poenitens ad Deum accedit, tanquam ad oraculum, illum conſulturus,*

turus, & ab illo docendus, qua ratione vitam ſuam inſtituat, dicendo cum Paulo, quid vis a me fieri? vel cum adoleſcente euangelico, de quo Matth. XIX, 16. *quid a me fieri oportet, vt ſalutem conſequar? cum certo obſequendi propoſito, & voluntatem ſuam Dei voluntati ſubiiciendi, firmum hoc propoſitum ſinceràe, vniuerſalis, intemeratae, & nunquam violandae obedientiae cum animo recti conſcio, illud eſt, quod Petrus opponit* βαπτίσματι σαρκὸς ἀπόθεσιν *in illa corporis ablutione, quae eſt mera ceremonia qua ſignificatur ea animi diſpoſitio & ſubmiſſio conſcientiae Deo nos docturo, & praecepturo, quid a nobis exigat, vt ſalutis compotes euadamus, ſine qua baptiſmus eſſet ceremonia inanis & omni fructu vacua &c.* In quibus viri docti verbis id quidem reprehenſione dignum, quod baptismum externum pro *mera ceremonia* habere videarur, cum aliunde conſtet, eum ſimul eſſe medium efficax producendi fidem in infantibus, & eandem confirmandi ac augendi in adultis. Quod ad rem ipſam attinet, prior equidem praeferenda nobis videtur ſententia, ſed poſteriorem tamen cum ea quodammodo coniungi poſſe, exiſtimo. Si enim hominis regeniti hic eſt character, vt conſcientiam ſuam interrogari ſuſtineat a Deo, eum ſanguine Chriſti eam mundatam & purgatam a peccatorum ſordibus ſciat; eiusdem profecto etiam eſt, dare operam, ne peccatorum ſordibus eam iterum contaminet, ſed potius, vt Deum ceu oraculum conſulat & interroget, quid porro a ſe fieri velit, vt in fide perſeueret & in vitae ſanctitate proficiat, ſeu vt cognoſcat, τὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, *Rom.* XII, 2. Et haec eſt praeſtantiſſima *baptiſmi praxis*, ſi in iſta interrogatione & inquiſitione voluntatis diuinae quotidie pergamus, cum firmiſſimo propoſito eidem in omnibus nos ſubiiciendi.

§. XIX.

Sacrae euchariſtiae, alia eſt ratio quam baptiſmi. Vt enim hic ſemel rite collatus non repetitur; ita illa ſaepius vti fas eſt, idque ad labaſcentes vires ſpirituales reſtituendas, augendasque.* Quin itaque inter media promouendi vitae ſanctitatem eaque efficaciſſima, locum obtineat haud vltimum, nemo de hocce ſacramento ſanam fouens ſententiam, dubitauerit. At proderit tum demum ſacra euchariſtia, ſi quis ea recte vtatur. Indignis enim ſacrae huius coenae conuiuis, grauiſſima potius inde imminere pericula, nouimus. conf. *1 Cor. XI, 27.*

* Vt enim cibus & potus naturalis ad conſeruandas & augendas vires corporis neceſſarius eſt, ita ad animi vires ſpirituales conſeruandas augendasque comparata eſt ſacra euchariſtia, in qua verum corpus verumque ſanguinem Chriſti accipimus. Hinc & eleganter a CHRYSOSTOMO vocatur τροφὴ πνευματικὴ, *cibus ſpiritualis.* Πηρεῖται, inquit, ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ μετέχωμεν τῆς πνευματικῆς τροφῆς, *corrumpitur anima noſtra, ſi cibi ſpiritualis non reddamur participes: homil. 3. in epiſt. ad Epheſ.*

§. XX.

Si ergo quaeratur, quis ſacra coena vti debeat, ac poſſit? reſpondemus, omnes illos hoc rite facere poſſe & cum fructu, qui habent facultatem ſeipſos explorandi. *1 Cor. XI, 28.* Vti vero illi, qui rationis vſu deſtituuntur, ad δοκιμασίαν plane ſunt inidonei, ita recte ſpiritualis δοκιμασία, de qua Paulus loquitur, non niſi a regenitis inſtitui poteſt. Et hoſce demum ſalutariter & cum fructu, ſi ea qua decet, ratione accedant, euchariſtia ſacra vti poſſe, inde quoque palam eſt, quod ad confirmationem, augmentumque fidei, & vitae ſpiri-

ſpiritualis hocce ſacramentum ſpectet. * Qui autem fide & vita ſpirituali adhuc deſtituuntur, nec dum conuerſi aut regeniti ſunt, in iis fides & vita ſpiritualis nec confirmari nec augeri poteſt. In hoc itaque ſtatu qui ſe conſtitutos norunt, ſe conuertere prius ad Dominum debent, quam ad ſacram coenam accedant, niſi grauiſſima Dei iudicia, ſibi ipſis attrahere velint.

* Huc apud veteres ſolennis illa pertinebat formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, qua in euchariſtiae celebratione, alii quidem accedere, alii autem recedere iubebantur. Qua de re multa habet CHRYSOSTOMVS, *homil. 17. in epiſt. ad Ebraeos. Clara*, inquit, *voce, terribili clamore, tanquam praeco aliquis, manum tollens in altum, in ſublimi ſtans, & omnibus conſpicuus, & in ſtremendo illo ſilentio vehementer vociferans, alios quidem vocat, alios arcet ſacerdos, non hoc manu faciens, ſed lingua clarius & apertius, quam manu.* Tum de ipſa, qua vtebatur formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, ſubiicit: ὅταν εἴπῃ τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοῦτο λέγει, εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω: *quando dicit, ſancta ſanctis, hoc dicit, ſi quis non eſt ſanctus, non accedat.* Et hoc eſt, quod hic contendimus.

§. XXI.

Praeterea cum ſacra coena in commemorationem mortis Chriſti inſtituta ſit, *1 Cor. XI, 25. 26.* hoc eſt, vt mortis & paſſionis Chriſti recordatione, in fide & amore Dei & aliorum hominum fortiores ardentioresque reddamur, toties ad eam accedendum eſſe patet, quoties per imbecillitates, quibus circumſepti ſumus, & tentationes, quibuscum nobis conflictandum, confortatione quadam nobis opus eſt. Certo itaque temporis ſpatio vſus ſacrae coenae circumſcribi nequit, vt definiatur, quando aut quoties ea vtendum. * Sed cuiuslibet arbitrio & iudicio ſpirituali hoc eſt relinquendum. Si quis autem, num in ſpiritualibus fortis an imbecillis ſit, num confortatione egeat, an non egeat? ignorat, documentum inde capere poteſt, ſe forte omnino fide & vita ſpirituali adhuc deſtitutum eſſe.

* Bene hoc explicat B. LVTHERVS in *cathechismo maiori pag. 560.* Crebriorem enim ſacrae coenae vſum verbis grauiſſimis commendans, haec poſt alia ſubiicit: *Dixeris autem fortaſſis: tamen haec quoque particula, quotiescunque feceritis, adiecta eſt: haec equidem cogit neminem, ſed relinquit ſacramenti vſum, in cuiusque arbitratu, liberum: reſpondeo: audio, ſed non dixit, vt perpetuo nunquam faciamus; quin potius haec ipſa verba dicens: quotiescunque feceritis, vna iniunxit, vt ſaepe ſacramenti communionem iteremus. Eſtque propterea adiectum, quod ſacramentum velit habere liberum, non certo tempori alligatum, velut erat Iudaeorum paſcha, quod ſingulis annis ſemel tantum, ac non niſi decimo ſeptimo die primi menſis, veſperi manducare, nec vllum diem tranſilire cogebantur. Quaſi velit dicere: ego vobis feſtiuitatem paſchalem ſeu coenam adorno & conſtituo, quam non tantum ad huius diei veſperam quotannis celebrabitis, ſed ea ſaepe fruemini, quando & quotiescunque libitum fuerit, prout cuique integrum erit & neceſſarium, nulli loco aut tempori alligatum, &c.*

§. XXII.

Praeparatio ad ſalutarem ſacrae euchariſtiae vſum, conſiſtit in δοκιμασίᾳ iſta antea nobis commemorata, qua homo regenitus ſeipſum accurate explorat, vt quibus adhuc obnoxius ſit defectibus, intelligat.

*Nec iſtos defectus infirmitatesque cognouiſſe, ſatis eſt: ſed in cauſſas quoque earundem eſt inquirendum, vt iis perſpectis, tanto felicius in iis emendandis elaboremus. Coniuncta vero iſta exploratio eſſe debet cum ſeria omnium iſtorum defectuum deteſtatione, itemque cum fiducia in Chriſtum de remiſſione illorum per eius meritum impetranda, & propoſito ſerio, eos, quantum in nobis eſt, emendandi corrigendique, item cum ardenti deſiderio per euchariſtiae vſum vires ad hoc neceſſarias, impetrandi. Vtque rite procedat iſta exploratio, iungendas eſſe preces, animumque ab iis omnibus, quae illum turbare poterant, auertendum eſſe, nemo non intelligit.

*Diſerte hoc docet Paulus: δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω: 1 *Corinth.* XI, 28. Conſtat autem, quod δοκιμάζειν idem ſit, ac *explorare, iudicare, num aliquid recte ſe habeat?* Sic *Rom.* II, 18. dicitur: δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, quod THEOPHYLACTVS explicat: κρίνεις, τί δεῖ πρᾶξαι, καὶ τί μὴ δεῖ πρᾶξαι, *iudicat, quid faciendum, & quid non faciendum ſit.* Pari ratione & THEODORETVS ad *h. l.* καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, ἀντὶ τοῦ ἐναντία ἀλλήλοις, δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, εὐσέβειαν καὶ ἀκολασίαν, ἐνσέβειαν καὶ ἀσέβειαν; *& probas vtiliora, id eſt, iudicas de iis, quae ſunt contraria, exploras iuſtitiam, & iniuſtitiam, temperantiam & intemperantiam, pietatem & impietatem.* Hinc & HESYCHIVS, δοκιμάσας, explicat per κρίνας, ἐξετάσας, qui *iudicauit, explorauit.* Immo ipſe ita hanc vocem explicat Paulus apoſtolus, *verſ.* 31. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Quod antea dixerat δοκιμάζειν, hic vocat διακρίνειν. Qui enim hic διακρίνειν per *putare* interprerantur, quid dicant, ſentiantue, parum penſi habere videntur, multo minus memores eſſe eorum, quae antea dixerat apoſtolus. Accuratam itaque & exquiſitam ſui explorationem requirit. Quo ſenſu & *Gal.* VI, 4. dixit: τὸ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος. Quod THEOPHYLACTVS explicat: ἐξεταζέτω μετὰ ἀκριβείας τὰς ἑαυτοῦ πράξεις *examinet accurate actiones ſuas.* Hinc & δοκιμὴ *notitia experimentalis*, *Rom.* V, 4. conf. & *loc.* I, 3. 1 *Petr.* I, 7.

§. XXIII.

In Ipſo vſu ſalutari fides vtramque facit paginam, * qua certi ſumus, nos verum corpus verumque ſanguinem Chriſti accipere, idque ad commemorationem mortis eius. Quam enim vere & certo ipſum corpus, ipſumque ſanguinem Chriſti ore noſtro accipimus, manducamus, & bibimus, tam verum certumque eſt, pro nobis Chriſtum cruci affixum, mortuumque, & ſanguinem ſuum effudiſſe, ut pro noſtris ſatisfaceret peccatis, iramque Dei placaret, & a poteſtate ſatanae mortisque metu nos liberaret. Quo ipſo fides noſtra mirifice confirmatur, animusque accenditur, vt pro tanto beneficio ſe gratum demonſtrare velit, idque accurata mandatorum Dei obſeruatione, ardenti amore Dei & aliorum hominum, & diligenti euitatione eorum omnium, quae Chriſtum ſeruatorem noſtrum offendere poterant.

* Ἐμφατικῶς, more ſuo, hoc ediſſerit B. LVTHERVS noſter, in *catechismo maiori, p.* 518. *Neque enim*, inquit, *faxis aut truncis dicta aut annuntiata ſunt, ſed audientibus, ad quos ita inquit: accipite, & manducate &c. Et quia peccatorum condonationem offert, benigneque pollicetur,*

pollicetur, non possunt haec aliter atque per fidem percipi. Eam fidem ipse iis verbis exigit, inquiens, pro vobis traditur, pro vobis effunditur &c. Et nonnullis interiectis: *Thesaurus equidem apertus est, atque omnibus obuius & expositus, atque adeo ad fores vsque adductus, immo potius mensae ad vescendum impositus; at requiritur porro, vt hunc tibi peculiariter vindices, huic manum extensam admoueas, constanter credens, quemadmodum ipsa verba te docent.*

§. XXIV.

Et hinc simul, quis fructus & effectus sacrae coenae sit, itemque quid post sacrae coenae vsum, nostri sit officii, intelligitur. Fructus est, fidei & virium spiritualium corroboratio, qua ad pugnam contra hostes spirituales, speciatim carnem & sanguinem alacriores, fortioresque, & in omni officiorum genere ardentiores facti, in coepto semel sanctitatis cursu strenue pergimus. * Vnde maximum, quod in sacra coena nobis exhibetur, Numinis beneficium grato agnoscere animo, propositique vitam emendandi corrigendique, memores & tenaces esse, nostrarum vtique est partium. Fructus vero isti & effectus sacrae coenae, signa sunt, & documenta, dignos nos fuisse eius conuiuas: qua de re vt certi simus, magnopere nostra refert: sed obseruanda tamen, quae de signis incrementi vitae spiritualis ceteroquin tradi solent, & in applicatione caute procedendum, vt & eorum, qui in tentatione quadam constituti sunt, habeatur ratio, & quae naturae sunt, ab iis, quae sunt gratiae, diligenter discernantur: cum vti in aliis, ita in iis, quae ad legitimum sacrae eucharistiae vsum pertinent, naturae gratiam imitantis fallacia, longe sit frequentissima.

* Eleganter CHRYSOSTOMVS sacram coenam vocat: *τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν νεῦρα, τῆς διανοίας συνδεσμὸν, τῆς παῤῥησίας ὑπόθεσιν, ἐλπίδα, σωτηρίαν, φῶς, ζωὴν, animae nostrae neruos, mentis vinculum, libertatis fiduciulis caussam, spem, salutem, vitam, in prior. ad Corinthios homil. 24.*

§. XXV.

Quae hactenus commemorauimus media promouendi studium sanctitatis, ita comparata sunt, vt in omnibus concurrat *oratio:* quae adeo, tum hoc nomine, tum quod per se ad sanctificationem plurimum conferat, & ad gratiam Numinis impetrandam necessaria sit, inter media sanctificationis omnino referenda, nec vltimum inter ea locum tenet. Est autem oratio, eleuatio seu applicatio mentis ad Deum, ad impetranda, quae nobis necessaria sunt, secundum voluntatem eius, per Iesum Christum.

§. XXVI.

Dum in *mentis eleuatione* orationem consistere dixi, hoc nomine tum intellectum, tum voluntatem, intelligo. Vtramque enim facultatem ad Deum eleuari oportet. Voluntatem quidem, vt serio concupisca-

cupiſcamus ea, quae a Deo petimus. Ceteroquin illuſoria prorſus eſſet oratio. Quod tamen ſaepius contingit, dum verbis externis bona ſpiritualia a Deo ſe petere homines profitentur, nominis v. g. diuini ſanctificationem, regni diuini aduentum, & alia, quae reuera non expetunt, & ea ſe non expetere deprehenſuri eſſent, ſi ſe ipſos ſerio explorare vellent. Hinc & patet, ſi miſeriam ſuam homo ſentiat, & bonorum, quae a Deo petit, indigentiam, tum dignum voluntatem prompte ad Deum eleuari. Eleuari autem voluntas nequit, vt non eleuetur ſimul intellectus, qui cogitationes omnes ad Deum dirigit, quibus miſeriam noſtram coram Deo explicamus & bona, quae neceſſaria nobis ſunt, expetimus. Et hoc eſt, quod Chriſtus dicit, adorandum Deum eſſe *in ſpiritu & veritate, Ioan. IV, 23. 24.*

* Non vna equidem interpretum de horum verborum, *in ſpiritu & veritate*, ſignificatione, eſt ſententia. Sunt enim, qui verba haec per ἐν διὰ δυοῖν explicant, *in ſpiritu veritatis*. Spiritum namque & veritatem pro vno eodemque habent; prouocantes ad *Rom.* I, 9. 11, 29. 2 *Corinth* III, 8. Alii *ſpiritum* volunt opponi carni, ſeu ritibus carnalibus, *veritatem* figuris & vmbris, ac hypocriſi externarum actionum. Alii aliter. Mihi illorum maxime placet ſententia, qui obſeruant, quod adorare in ſpiritu & veritate, duo ſignificare poſſit, alterum, quod commune eſt omnibus temporibus, alterum, quod vni alicui tempori eſt proprium. Omnibus commune eſt temporibus, Deum adorare ſpiritu, hoc eſt, mente, non externis ſolum corporis geſtibus, aut verbis ſine ſenſu animique attentione prolatis, ac veritate, id eſt, ſincere & ſine fuco; ſic vt *ſpiritus* opponatur geſtibus corporis, verbis ſine ſenſu & attentione prolatis, *veritas* autem fuco & hypocriſi; quemadmodum & alias vox ἀλήθεια ſumitur. conf. *Epheſ.* IV, 21. Qua quidem ratione Deum adorandum eſſe, nec Iudaeis nec gentilibus prorſus ignotum fuit, multo autem magis chriſtianis ex luculenta euangelii promulgatione conſtare debet. Videtur tamen aliquid in verbis ſeruatoris contineri, quod tempori noui teſtamenti eſt proprium. Et tum Deum adorare in ſpiritu & veritate, eſt eum colere ſine apparatu elementorum mundi, & praeceptι carnalis, ſine figuris & vmbris, ſine reſpectu ad certum aliquem locum, certosque ritus. Qua quidem ratione *ſpiritus* opponitur *litterae & praecepto carnali*; *veritas*, *vmbris*. Poſterior autem hiece ſenſus priorem adeo non exeludit, vt ineludat potius & ſupponat: eum & in nouo teſtamento preces, quae fiunt ſine *ſpiritu*, hoc eſt ſine mente & verborum ſenſu, & ſine *veritate*, hoc eſt per fucum & hyprocryſin, Deo neutiquam gratae ſint. conf. HERMANNVS WITSIVS, *exercitat.* I, *in orat. domin.* §. 39.

§. XXVII.

Mentis praeterea iſta eleuatio, in qua orationem conſtituimus, neutiquam excludit ſermonem oris. Etſi enim hic non ſemper ſit neceſſarius, temporisque & loci, & aliarum circumſtantiarum ratio eum non ſemper permittat, Deo etiam cordium ſcrutatori omniſcio, cogitationes omnes animique motus innoteſcant, etſi verbis non exprimantur, fieri tamen vix poteſt, quin cor ſpiritualibus motibus plenum, in verba prorumpat. *Ex abundantia* enim *cordis, loquitur os. Matth. XII. 34.* conf. *1 Sam. I, 13.* Praeterea ad excitandam fouendamque deuotionem

nem plurimum confert, si mentis conceptus verbis proferamus. * Vnde & ad torporem & ignauiam animi excutiendam, non tantum expedit, sed & necessarium quandoque est, ex parte hominis, vt hac ratione preces ad Deum fundantur.

* Id iam rectè, vt multa alia, AVGVSTINVS obseruauit, dum, *nescio*, inquit, *cum hi motus corporis fieri, nisi motu animi praecedente, non possint, iisdem rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur. lib. de cur. pro mort. cap. 5.* Accedunt exempla sanctorum hominum, qui clara voce preces ad Deum fuderunt. Hinc & in scriptura sacra *clamare* aliquando est Deum ardentissimo animi adfectu inuocare. vid. *Exod.* VIII, 12. XIV, 10. 15. *Matth.* XXVII, 46. 50. & *clamor* ponitur pro oratione seu precatione vehementissima, *Exod.* II, 23. *Psalm.* XVII, 1. XVIII, 7. Immo inde ratio petenda, cur ardentissimi gemitus, & suspiria cordis, sine vocis externae emissione, apud veteres, *clamoris cordis* nomine veniant. Ceterum quod Deus clamore externo & clara voce non egeat, vt preces suorum exaudire queat, eleganter docet CLEMENS ALEXANDRINVS *lib. 7. Stromat. pag. 724. loquaces*, inquit, *linguas Deus non expectat, vt ab hominibus interpretes*, ἀλλὰ ἀπαξαπλῶς ἅπάντων γνωςίζει τὰς νοήσεις, *sed cognoscit omnium omnino mentes, &c.*

§. XXVIII.

Licet autem oratio ab omnibus hominibus, immo creaturis ratione praeditis, requiratur, non tamen omnes ad orationem sunt idonei, sed illi tantum, qui in spiritu & veritate mentem eleuare possunt. Quod quidem tantum regenitorum est proprium. Etsi enim irregeniti & hypocritae etiam sibi orare videantur, immo multi & prolixi sint in precibus, verba tamen faciunt, aut sine sensu, & spiritu, aut sine veritate, vt eâ petant, quae petere nefas est, aut si petant, quae petere fas est, idque eo, quo decet ordine, ipsi tamen serio eo non cupiant, quae petunt. Hinc & Deus peccatores non audit, *Ioan. IX, 31.* * Super regenitos autem effundit *spiritum gratiae & precum, Zach. XII, 10.* illi acceperunt *spiritum, per quem clamant: Abba pater! Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Est haec equidem vox coeci istius a natiuitate, cui Christus seruator visum restituit: οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. Nihil tamen dixit, quod a rei veritate alienum sit, aut non aliis quoque scripturae sacrae dictis confirmari queat, modo id, quod dixit, rectè intelligatur. Verissimum id est: si primo id, de quo ibi sermo, est, conlideremus, de facultate scilicet edendi miracula. Hanc si impii a Deo expetant, non est, quod sibi polliceantur exauditionem. Id rectè admodum HVGO GROTIVS obseruauit, dum verba haecce ita explicat: *est & hoc prouerbiale, vt videre est Psalm.* XXXIV, 16. *& alibi. Sed & hoc aptandum est ad praesentem materiam, vt intelligatur Deus libenter concedere potestatem signorum his, qui pio animo Dei mandata exequuntur, & ad hoc signis opus habent.* Quod non ita capiendum, ac si promiscue signa a Deo petere fas sit: sed quod legitima sit hominis istius ratiocinatio, eum, qui precibus suis a Deo hoc impetrare poterit, non esse hominem impium. Interim hoc assertum, licet huic casui speciatim accommodatum, inuoluit tamen sententiam generalem, Deum peccatorum preces non exaudire. Quod itidem verissimum, modo rectè intelligatur. Peccatorum scilicet nomine intelligi possunt, aut illi, qui in peccatis perseuerant, nec vllam curam, vitam moresque mutandi, animum fubire patiuntur: aut illi, qui saniora admittere consilia parati sunt, gratiaeque diuinae non amplius reluctantur. Illorum quod non exaudiat preces Deus, certissimum: at de his

secus sentiendum, si modo cetcroquin preces eo modo fundantur, quo fundi debent. conf. *Psalm.* LXVI, 18. *Prouerb.* XV, 29. XXVIII, 9. *Es.* I, 15. Si vero Deus interdum facit, quae impii precantur, inde non inferendum, quod preces illorum exaudiat, sed vel ideo hoc facit, quod ordinem salutis, quem praescripsit, obseruet, vel quod singularis aut benignitatis aut iustitiae exemplum, concedendo quae suo ipsimet malo expetunt, statuere erga eiusmodi homines velit.

§. XXIX.

Quod ad *solum Deum* oratio sit dirigenda, per se patet, idque alibi ex instituto comprobabitur. * Nunc saltem obseruamus, quod ipsa Dei, quem adoramus, maiestas requirat, ne quid in oratione ea indignum admittamus. Ante omnia itaque requiritur, vt animus ad tantum negotium rite praeparetur, nostrae imbecillitatis & diuinae maiestatis meditatione, ad humilitatem nos excitando, *Kohel. V, 1.* eum a cogitationibus alienis & adfectibus importunis euacuando, *Es. XXVI, 20. Matth. VI, 6.* & ab omnibus obiectis, quae illum turbare poterant, auocando, & ab ipso Deo spiritum precum petendo, *Luc. XI, 1. Rom. VIII, 16.* conf. & *Iob. XI, 13. 14. 15. Psalm. LVII, 8.*

* Haec de re ex instituto, in *part. 2.* seu in *iurisprudentia diuina*, dicetur.

§. XXX.

Animo ita rite praeparato & disposito, in ipsa oratione cumprimis adsit *fides*, iuxta illud Iacobi: *postulet autem* (qui aliquid a Deo petit) *cum fiducia, nihil dubitans. Qui enim dubitat, similis est fluctui maris, ventis acto & excito. Neque vero se putet is homo quidquam a domino impetraturum, cap. I, 7.* conf. & *1 Tim. II, 8.* Ea vero fides cum fundetur in merito Christi, intelligitur inde, cur dictum, quod omnis oratio fieri debeat per Christum, vel in nomine Christi. Ideo enim de exauditione certi esse possumus, & cum fiducia absque dubitatione orare, quia Christus nobis omnia bona coelestia promeruit. Qui ergo in Christum credit, certus etiam esse potest, quod per Christum omnia impetrare queat. vid. *Ioan. XVI, 23.* add. *Rom. VIII, 32.* Adsit etiam animus attentus & feruidus, *Apoc. III, 14. 15. 16.* idemque purus, & prauae conscientiae immunis, hoc est, in quo nullum amplius sit peccandi propositum, sed qui peccata contra serio detestetur. *Ebr. X, 22. Iacob. IV, 2. 3.*

* Hoc ipse nos seruator docuit: καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, *Ioan.* XIV, 13. Quod & repetitur *cap.* XV, 16. XVI, 23. 24. Solebant equidem Ebraei, Abrahami, Isaaci, Iacobi, in precibus suis facere mentionem: sed si quis inde inferre vellet, eodem sensu intelligendum esse, cum in nomine Christi precari iubemur, is magnopere falleretur. Nec enim patriarchae isti quidquam posteris suis aut promeruerunt, aut promereri potuerunt, vt hoc sensu in illorum nomine preces ad Deum fundendae fuerint, aut fundi potuerint. Promissionis autem patriarchis istis factae merito in precibus suis recordabantur, cum

cum ea ad Chriſtum ſpectarer, in quem dum fidem ſuam hac ratione profitebantur, in eius quoque nomine oraſſe merito cenſentur. In nomine namque Chriſti orare nihil aliud eſt, quam vera fide, quae meriro Chriſti innititur, orare, quemadmodum in *nomine Chriſti* remiſsio peccatorum, & vita, communicatur & obtinetur, id eſt, per *meritum Chriſti*, *Luc.* XXIV, 47. *Ioan.* XX, 31. *Actor.* X, 43. Vnde liquet, quod haec precandi ratio in nomine Chriſti, hoc ſenſu omni tempore obtinuerit apud fideles: & quorumcunque exauditae a Deo preces ſunt, ideo exauditae ſunt, quod factae fuerint in nomine Chriſti, hoc eſt, vera fide in Chriſtum. De apoſtolis equidem ipſe ſeruator: ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου, *Ioan.* XVI, 24. at inde non ſequitur, nec apoſtolos, nec fideles veteris teſtamenti in nomine Meſſiae quidquam periiſſe, ſeu fidem in Meſſiam fundamenti velut loco precibus ſuis non ſubſtrauiſſe: ſed hoc tantum, quod determinate in nomine Jeſu Nazareni non orauerint, aduentum veri Meſſiae hoc ipſo profeſſi. Hoc namque diſcrimen inter veteris & novi teſtamenti fideles intercedit: quod illi in nomine Meſſiae, cuius adhuc aduentum expectabant, petierint, hi vero in nomine Meſſiae, qui iam venit, hominumque peccata ſuo ſanguine expiauit. Ceterum patet ex dictis, verba Chriſti non id ſibi velle, quod ſemper expreſſe nominis eius fieri mentio debeat, cum de fide ſint intelligenda: interim & id quoque recte fit, modo fides ſimul adſit; ceteroquin nuda iſta verborum: *in nomine Ieſu Chriſti*, prolatio, parum aliquem iuuabit, ſecus ac multi hominum plebeiorum ſibi perſuadent.

§. XXXI.

Perſeuerandum quoque eſt in oratione. Orandum enim eſt *omni tempore, Epheſ. VI, 18. ſemper, Luc. XVIII, 1. indefinenter, 1 Theſſ. V, 17. nocte & die, 1 Theſſ. III, 10.* exigente cumprimis neceſſitate. *Eſ. XXVI, 16. 17.* Nimirum, non id ſibi volunt iſta ſcripturae dicta, ac ſi negotiis omnibus ſepoſitis, tantum precibus vacandum ſit, cum ex aliis contrarium conſtet, conf. 1 *Theſſ. II, 9.* 2 *Theſſ. III, 8. 9.* ſed quod quandocunque licet, etiam inter labores, ſaltem per ſuſpiria mens ad Deum eleuanda ſit, ita tamen, vt certum etiam quotidie tempus orationi deſtinetur, quo ſepoſitis reliquis negotiis orationi tantum vacemus, & ita vires ſpirituales colligamus, praeſertim quando beneficiorum diuinorum recordatio ipſa huius nos officii admonet. Omnis tamen hic abeſſe debet ſuperſtitio, & non tam ad temporis rationem, quam ad animi ſtatum conditionemque eſt reſpiciendum. Vnde &, quid de *horis*, quas vocant, *canonicis* Pontificiorum * cenſendum ſit, patet.

* Haud contemnendam cultus diuini partem apud Romanenſes conſtituunt *horae*, quas vocant, *canonicae*; ita dictae, aut quod canonicum idem ſit ac eccleſiaſticum, aut, quod preces ſint canonicorum choro addictorum. Preces ſcilicet hic deſignantur, cum canticis & hymnis certis quotidie horis peragendae, quarum praeter nocturnas vigiliae, ſeptem vulgo conſtituunt, matutinam ſcilicet ſeu laudes, primam, tertiam, ſextam, nonam, veſperas, & completorium. Quae, quid ſibi velint, nomina, & quae ſingularum horarum ſint myſteria, prolixe & cum variae eruditionis adparatu ediſſerit IO. BONA, cardinalis, *in tractatu de diuina pſalmodia, eiusque cauſſis, myſteriis & diſciplinis &c. cap. 4. ſeqq.* De ſingulis etiam officii, quod in iſtis horis canonicis peragi ſolet, partibus, oratione dominica, ſalutatione angelica, ſymbolo apoſtolorum, &c. item hymnis, antiphonis, canticis, pſalmis &c. ident auctor copioſe diſſerit, *cap. 16. pag. 423. ſeqq.* Non minus operoſus eſt in afferendis cauſſis, cur certae quaedam horae precibus eiusmodi & pſallendis hymnis fuerint deſtinatae, *cap. 2. pag. 48. ſeqq.* ex quibus praecipua eſt, quam quarto

dictum supra, quod oratio instituenda sit secundum voluntatem Numinis: vt ea velimus, quae vult Deus, vt ea petamus, quae nobis conducere ipse iudicauerit. *conf. Matth XXVI, 39.*

* Hoc & ipsi intellexere ethnici, dum nihil a Deo petendum esse docuerunt, quod optare nefas esset. *Nihil Deum roget*, inquit SENECA, *nisi quod rogare possis palam, epist.* 10. conf. quae dixi in dissertat. *de pietate philosophica* §. 33. *in select. iuris nat. & gent. p.* 225. *seqq.*

§. XXXIII.

Summa rerum a Deo petendarum continetur in *oratione dominica*, seu formula omnium perfectissima, absolutissimaque, quam nobis praescripsit ipse seruator noster Jesus Christus. * In ipsa namque compellatione *patris nostri, qui est in coelis*, ipsa fundamenta, quibus innixi de exauditione certi esse possumus, in memoriam nobis reuocat, quae sunt summa & infinita Dei benignitas, eiusdemque omnipraesentia. Quo pacto & ad filialem fiduciam animus accenditur. ** Hinc ipsae petitiones, breuitate sane, & ordinis concinnitate, admirandae, sequuntur, omnia ea, quae ad nostrae salutis consummationem pertinent, mirifico compendio complectentes. Earum tres priores, vt ipsam salutis nostrae summam, finem & media exhibent: ita reliquae obstacula & impedimenta salutis veluti remouent. Finem & scopum vltimum operum diuinorum prima sistit petitio, *sanctificetur nomen tuum.* Huc namque omnia tendere debent, vt sanctitas diuini nominis, eiusque gloria agnoscatur ab omnibus; hic nobis quoque in omnibus dictis factisque propositus esse debet scopus. *** At tum demum hoc fieri potest, si destructo regno diaboli, quod sanctitati & gloriae Numinis obstat, magis magisque in nobis excitetur, augeatur, confirmetur regnum Christi. Hinc orare iubemur: *adueniat regnum tuum.* **** Vt vero constet, adesse in nobis regnum Christi, quod est *iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto. Rom. XIV, 17.* re ipsa atque opere, hoc est, obsequio erga Deum, hoc demonstrari debet. Vnde porro orare iubemur: *fiat voluntas tua, sicut in coelis, sic & in terra.* * Namque perfectissimum obsequium angelorum, merito nobis in exemplum quod imitemur, proponitur. Inter obstacula, & salutis impedimenta, quae remouenda sunt, primum est cura, quae nos circumstat, de iis quae ad vitam hanc sustentandam sunt necessaria. Cui vt obuiam eatur, docet seruator, haec omnia precibus a Deo impetrari: & quidem in singulos dies, vt de futuris sollicitum esse hominem non necesse sit: ideoque nos orare iubet: *panem quotidianum da nobis hodie.* ** Alterum obstaculum, quod regni diuini in nobis promotionem, rectumque ad salutem cursum impedit, est peccatorum conscientia. Cum enim homo considerat,

quam facile ſit, a recto deflectere tramite, immo quam ſaepe deflectat, & admittat, quae admiſiſſe nollet, facile inducitur, vt animum abiiciat, & bene coeptum interrumpat curſum. Huic occurrit ſeruator, remiſſionem peccatorum per meritum ſuum a Deo nos nunquam non petere, docens, ideoque orare iubet: *remitte nobis debita noſtra, ſicut nos remittimus debitoribus noſtris.* Remiſſionem namque peccatorum is demum impetrat, quem eorum poenitet, & qui illam ſerio expetit: quod vero peccatorum noſtrorum nos poeniteat, ſignum certiſſimum eſt, ſi & aliis ea, quibus nos laeſerunt, remittere parati ſimus. *** Sed obſtant porro tentationes variae, praecipue mundi, carnis & ſanguinis noſtri, quae arduam & difficilem viam ſalutis reddunt, immo ſaepius in magnum periculum ea prorſus excidendi, nos inducere poſſunt. Quibus vt reſiſtere queamus, ad diuinam iterum confugiendum eſt gratiam: ideoque orare nos ſeruator iubet: *ne inducas nos in tentationem* **** Reliqua omnia denique, quae affligere animum, & in mala quaevis praecipitem dare poſſunt, vnico comprehditur faſce, ipſam ſimul omnis mali cauſam & auctorem, cuius potentia calliditasque maxime formidanda eſt, infernalem genium indigitans, dum nos orare iubet: *& libera nos a malo.** Finit tandem δοξολογία, eaque finem ſimul omnium petitionum, omnisque orationis, docet, qui eſt regni, potentiae, & gloriae diuinae demonſtratio. ** Huc enim omnia tendere debent, nec in noſtris commodis ſubſiſtendum. A gloria enim Dei inchoandum, in ea finiendum eſt.

* Ipſum enim ſeruatorem formulae huius auctorem eſſe, diſerte euangeliſtae tradunt; *Matthaeus cap.* VI, 9. *ſeqq. Luc.* XI, 2. *ſeqq.* Vt adeo valde impium eſſe neceſſe ſit, qui hoc negare auſit: quod an quis vnquam fecerit, aut, vt faceret, animum induxerit ſuum, neſcio, certe valde dubito. Ex eo autem, quod nonnulli aſſerunt, vſum eſſe ſeruatorem phraſibus ſententiisque apud Iudaeos ceteroquin receptis, & tum in doctrina Cabbaliſtica, tum formulis precum, quibus gaudent, obuiis, minime ſequitur, Chriſtum formulae huius auctorem non eſſe, aut a Iudaeis eam mutuo accepiſſe. Namque, vt auctor aliquis formulae cuiusdam dicatur, ſufficit, ſi ipſe eam componat, etſi phraſibus & ſententiis aliis etiam notis vtatur. Immo ſummae hoc ſapientiae documentum eſt, genio & conditioni hominum hac ratione ſe attemperare. Quod autem in oratione dominica phraſes ſententiaeque occurrant, Iudaeis ceteroquin vſitatae, a viris clariſſimis tam luculenter oſtenſum eſt, vt, ſi quis hoc negare velit, cum eo non amplius diſputandum cenſeam. Demonſtrauit hoc, vt alios nunc taceam, euidenter HERMANNVS WISTIVS *exercitat. 6. in orat. domin. §. 2. ſeqq.* qui tractationem etiam hanc hiſce verbis finit: *Procul ab omni veriſimilitudine repulſum eſt, vt tanta phraſium ac petitionum conuenientia, quanta deprehenditur inter orationem dominicam, eatque precationes, quae Iudaeis in vſu ſunt, caſu fortuito contigerit. Vnde alterutrum factum eſſe oportet, vel vt recentiores Ebraeorum magiſtri ea ex euangelio deſumpta ad ſynagogae ſuae transtulerint vſus, vel vt Chriſtus ea ex veterum catechiſmis* (ſub quo nomine etiam Cabbalam comprehendere poſſumus) *ac Iudaeorum ſui temporis conſuetudine mutuatus, diſcipulis ſuis vt bona & ſanc-*

& ſancta commendauerit. Vtrumuis dicatur, certe in honorem Chriſti, huiusque orationis cedit. Nam ſi Iudaei, iurati euangelii hoſtes, ea ex euangelio ſua fecerint, oportet eos admodum captos fuiſſe elegantia, ſapientia, ac ſanctitate iſtorum dictorum, vt, non abſterriti exoſi ſibi nominis auctoritate, ea in ſuorum quotidie vſu eſſe voluerint. Sed difficulter ab animo meo impetro, vt id factum eſſe credam. Probabilius longe videtur, Chriſtum ſe, quantum ſapienter & ſancte fieri poterat, populi genio accommodantem, quae bona apud ipſos inueniebantur, vt priſcae fidei ac ſpei aureas reliquias, ſuis vſibus adplicuiſſe. Ita factum eſt, vt neque nimiae & adfectatae nouitatis auidus videri poſſet, & facilius intelligerentur atque acciperentur ea, quae tradebat, ſi pateret, ea collectionem eſſe praeſtantiſſimorum cimeliorum, quae adhuc in Eccleſiae Iudaicae theſauro reſtabant. Ita WITSIVS, vir doctiſſimus, reformatae quidem eccleſiae theologus, ſed inſigni iudicio praeditus. Diſplicuit equidem haec ſententia auctori eruditiſſimo diſſertationis, quae Helmſtadii ſub titulo: *oratio dominica hiſtorice & dogmatice propoſita, praecipue autem Iudaiſmo oppoſita*, prodiit, qui eam *pag.* 62. *& ſeqq.* refellendam ſibi ſumpſit. Sed, aut me omnia fallunt, aut reuera inter ſe conſentiunt, qui diſſentire videntur. Quae enim auctor diſſertationis prolixe diſputat, eo tandem redeunt, Chriſtum eas phraſes formulasque in ſenſu erroneo Iudaeorum non adhibuiſſe, ſed iſtum potius ſenſum correxiſſe, & hac ratione formulam hanc Iudaeorum erroribus oppoſuiſſe. Recte. Nec tamen aut WITSIVS, aut qui cum illo ſentiunt, hoc docent, quod Chriſtus in ſenſu corrupto aut falſo Iudaeorum iſtas formulas adhibuerit. Immo diſerte WITSIVS docet, *Chriſtum, quae bona apud Iudaeos inuenerit, & priſcae fidei ac ſpei reliquias, vſibus ſuis adplicuiſſe.* Phraſibus autem formulisque loquendi Ebraeorum vſum ſeruatorem, poſt operoſam diſquiſitionem ipſe tandem fatetur diſputator, dum *pag.* 67. *ceterum non negamus*, inquit, *ſed lubentes concedimus, ſeruatorem vocabulis phraſibusque ſuetis, quibus phariſaei, inter orandum fuiſſe vſum, meliori tamen ſenſu & plane contrario.* Idem, vt puto, ſibi voluit WITSIVS, & qui cum eo conſentiunt. Idem etiam cenſendum de iis, quae eiusdem diſſertationis auctor contra ſententiam illorum, qui conuenientiam quandam inter formulas ſententiasque doctrinae ſephiroticae Cabbaliſtarum, & phraſes formulasque orationis dominicae deprehendere ſibi viſi ſunt, adfert. Cui & ego ita olim adſtipulatus ſum, vt tamen neutiquam, ex cabbala Chriſtum hanc formulam deſumpſiſſe, ſtatuerem, quam mihi perperam nonnulli tribuerunt ſententiam. Qui enim aſſerit, conuenientiam quandam inter doctrinam ſephiroticam Cabbaliſtarum, & orationem dominicam dari, non ſtatim aſſerere tenetur, hanc ex illa deſumptam, ſed id tantum inde ſequitur, loquendi formulas, ſententiasque, quae in oratione dominica continentur, non ignotas fuiſſe veteribus Ebraeis. Praeterea, quae de ſenſu doctrinae ſephiroticae Cabbaliſtarum huc in finem attuli in medium, non alio, quam coniuncturarum, loco habenda eſſe, res ipſa docet. Qui enim, quae de re tam ancipiti ambiguaque diſputantur, alio loco habere vellet, oppido falleretur. Quam ob rem ineptum eſſet, hac ſuper re pertinaciter cum quoquam diſputare velle. Poteſtque adeo mihi perinde eſſe, quacunque aliquis doctrinae ſephiroticae in medium adferat interpretationem, cum eam, quam ego dedi, ceu infallibilem propugnare, mihi nunquam in mentem venerit. Interim ad eam ſtabiliendam, quae auctor citatae diſſertationis in medium attulit, plurimum conferunt. Doctrinam ſephiroticam Cabbaliſtarum iam ante Chriſtum natum receptam fuiſſe, non concedit tantum, ſed prolixe probat concedit, immo demonſtrat, in ea exhibitam inter alia fuiſſe doctrinam de regno Meſſiae, *pag.* 49. *ſeqq* concedit, & ex inſtituto docet, euangeliſtas & apoſtolos Iudaeorum corruptelas ſaltem ab hac doctrina remouiſſe, *pag.* 58. *ſeqq.* Immo concedit, & palam fatetur, quod praecipuum momentum trahit, & caput cauſſae eſt, *Chriſtum & apoſtolos, Iudaeos inter Iudaeos, ad Iudaeos, & aduerſus Iudaeos non potuiſſe non Iudaeorum vti ſtilo, de Iudaeorum rebus & regno differentes, pag.* 60. Et id quidem, nec aliud quidquam eſt, quod hac de re docui. An ergo reuera ab aliis, contra quos ſe diſputare vult videri, diſſentiat, valde dubito. Certe non ſatis capio, quid ſibi velint verba iſta *pag.* 61. *Omnia autem*

autem eo tendunt, non ex cabbala orationem a Chriſto eſſe deſumptam, licet alii κατ' ἄνθρωπον *agentes tale quid in ea quaerere velint, ſed potius hanc illi oppoſitam & ad deſtructionem eius tendentem.* Scilicet, in doctrina ſephirotica multa vera & bona ineſſe, concedit, at a Iudaeis perperam intellecta. His erroribus dogmata ſua & orationem ſuam oppoſuiſſe ſeruatorem. Recte. Num quis vero illorum, qui conuenientiam quandam inter orationem dominicam, & doctrinam ſephiroticam ſtatuerunt, in erroneis illis & falſis, iuxta ſenſum Iudaeorum, eam poſuit? Ad me quod attinet, mihi eiusmodi quid in mentem non venit. Sed cum ipſe auctor concedat, in doctrina ſephirotica veritates praeſtantiſſimas de regno Chriſti contineri, cum concedat, euangeliſtas & apoſtolos vera a falſis ſolerter diſcreuiſſe, & corruptelas Iudaeorum emendaſſe, cum concedat, eos phraſibus formulisque Ebraeorum adeoque & Cabbaliſtarum, vſos, ſed in ſano ſenſu, me in hiſce quidem capitibus cum eo conſentire, palam profiteor. Et quemadmodum in oratione dominica veritates veteris & priſcae religionis Iudaicae continentur: ita hanc erroribus ſimul & corruptelis Iudaeorum oppoſitam eſſe, lubens concedo. Paucis haec monenda fuere, ne quis talia mihi tribuere pergat, quae mihi nunquam in mentem venere, & ita graui crimine ſeſe obſtringat.

** Grauiſſimas Chriſto ſeruatori fuiſſe rationes, cur Deum nomine *patris* nos compellandum docuerit, nemo rem omnem paulo accuratius ſecum expendens, dubitauerit. Poteſt namque Deus non minus, vt rex potentiſſimus, & iudex iuſtiſſimus, quam vt pater benigniſſimus, conſiderari. Sed cum in illis, qui preces rite fundere cupiunt, filialis adfectus vel maxime requiratur, recte *patris* nomine compellatur Deus, cum ad hunc adfectum excitandum conceptus ille vel maxime accommodatus ſit. Et eſt ſane Deus pater ille, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, *Epheſ.* III, 15. Cauſſae namque quamplurimae ſunt, cur merito patris nomine Deus intuitu hominum veniat. Vt enim cereroquin, qui nos genuerunt, patres vocantur, ita multo magis eodem nomine Deus dignus eſt, qui nos creauit: conf. *Deuteronom.* XXXII, 16. *Malach.* II, 10. & vt ſuſtentationem ſuam, moralemque conſeruationem a parentibus ſuis mortales habent, ita in Deo *ſumus, viuimus atque mouemur*, *Actor.* XVII, 28. ab eo etiam omnia, quae vitae ſuſtentandae inſeruiunt, accipimus, *Matth.* VI, 26. *ſeqq.* Multo magis adhuc Deus ita dici meretur, propter *regenerationem*, dum per verbum & baptiſmum nos regenerat, 1 *Petr.* I, 3. & 23. per quam diuinae etiam participes reddimur naturae. 2 *Petr.* I, 4. Vnde & omnibus, qui in Chriſtum credunt, poteſtatem facit, vt fiant filii Dei, *Ioan.* I, 12. Et hac quidem ratione Deus omni tempore eſt hominum, ſpeciatim fidelium, pater, etiam in veteri teſtamento, conf. *Eſ.* LXIII, 16. LXIV, 8. Speciatim tamen in tempus noui teſtamenti admodum quadrat haec compellatio, tum quod luculentioribus documentis paternus Dei adfectus ſit tum manifeſtatus, tum quod vetus teſtamentum ſchema aliquod habuerit ſtatus ſeruilis, vti novum contra teſtamentum in plenam & filialem libertatem fideles adſeruit. Indaiſmo autem dum haec compellatio, vti & reliquae orationis dominicae partes oppoſitae dicuntur, hoc de erroribus Iudaeorum, ſeu Iudaiſmo corrupto & deprauato, intelligendum eſt, eorum ſcilicet hominum, qui ſeruili ſpiritu Deum colebant, eumque adeo reuera patrem ſuum appellare non poterant. Verae enim & veteri Iudaeorum religioni, quae quoad ſubſtantiam eum chriſtiana vna eademque, *Actor.* XV, 11. haec compellatio opponi non potuit. Denique nec id praetermittendum, *patris* compellatione primam ſpeciatim Trinitatis venire perſonam, interprete ipſo ſeruatore optimo, *Ioan.* XV, 15. XVI, 23. idque iuxta loquendi rationem, qua alias vſus eſt, *Matth.* VI, 6. 8. 14. 15. non tamen excluſo filio & ſpiritu ſancto, cum de patre nemo cogitare queat, vt non de filio ſimul & ſpiritu ſancto cogitet. Sed haec iam aliis ſunt obſeruata, vti & illud, quod partim fidei, partim charitatis ſit, Deum patrem *noſtrum* vocare: cum eo ipſo indicetur, nos credere, eum erga nos quoque paterno adfectu praeditum eſſe, & alios homines eodem, quo nos, habere loco profiteamur, quibus non minus, quam nobis ipſis, bene cupiamus. Additur autem porro in hac compellatione: *qui es in coelis.*

Digitized by Google

coelis. Quibus vocibus partim Iudaeorum, partim ethnicorum errores redarguit, nonnulli censent. Iudaeorum quidem, quod existimarent, gratas Deo nullas alias preces esse, quam quae in templo, vel si procul inde abessent, animo facieque ad templum conuersa fierent. Ethnicorum autem, quod itidem aut in templis suis, aut in certis coeli regionibus Deum, quem adoraturi erant, praesentem sibi fingerent. Cumque remplum Hierosolymitanum esset typus & figura Christi, addunt nonnulli, ipsum verborum istorum huncce esse posse, non amplius in templo Hierosolymitano, sed in Christo, ceu throno gratiae, Deum adorandum esse. Erudita sunt, & lectu digna, quae hac de re adfert GOTTFRIEDVS OLEARIVS, theologus Lipsiensis longe celeberrimus, in *observat. philolog.* ad *Matth.* VI, 9. 10. Simplicitate sua eorum se maxime commendat sententia, qui seruatorem omnipraesentiam Dei in memoriam nobis reuocare voluisse, censent, indicando, Deum loco nulli alligatum, sed vbique praesentem, omni etiam loco & tempore adorari posse. Et ita haecce compellatio paucis verbis omnia ea continet, quae filialem adfectum in orasturis excitare possunt. Si enim omnipraesens est, ergo preces nostras audire potest, si pater benignissimus, non est, quod dubitemus, eum etiam hoc facere velle.

*** Si quis primo cogitet, quid *nomen Dei*, tum, quid *sanctificari* significet, illi quoque haud obscurum esse potest, quid significet coniunctim: *sanctificetur nomen tuum*. Nomine suo homo aliis innotescit, & ab aliis hominibus dignoscitur; hinc & per nomen Dei Deus quidem ipse, sed prout se manifestum reddit, & rebus creatis cognoscendum praebet, intelligitur. Idque cum varia fiat ratione, ea omnia nominis diuini notione venire, intelligitur. Duobus autem modis Deus se manifestat, operibus scilicet suis, tum in regno naturae, tum in regno gratiae, & verbo etiam, quod hominibus praefecit. Haec itaque sanctificanda sunt: hoc est, ita circa ea versandum, vt palam fiat, Deum esse sanctum, longe remotum ab omni imperfectione, iis contra virtutibus praeditum, quae non possunt non omnes in eius admirationem rapere, quo pacto, si sanctitas Numinis agnoscatur, & agnita vbique praedicetur, laus & gloria, illi debita, ei redditur. Atque hic vltimus est operum Dei omnium finis, ad quem promouendum omnia omnium hominum, dicta, facta, cogitata, consilia debebant esse comparata. Quod & angelorum exemplo condocemur, qui in visione illa Esaiae vati oblata, illud: *sanctus, sanctus, sanctus est Dominus Zebaoth*, subinde ingeminant, *Es.* VI, 3. Quod si quis dubitet, cur istud a Deo petamus, quod cetero quin nostri est officii, & forte ab aliis, nobis etiam non petentibus, recte peragitur, illum scire oportet, cum in nostris viribus positum non sit, vt rite, & vt decet, nomen Dei sanctificemus, merito hoc a Deo expetendum, deinde si Deum recte amamur, nostra non minus, quam ipsius Dei, intererit, vt nomen eius sanctificetur. Vnde qui Deum amat, non potest non hoc serio optare, & a Deo petere, vt nomen eius sanctificetur, gloriaque eius magis magisque diffundatur, omnibusque innotescat. conf. *Esa.* XXVI, 8. *Psalm.* XL, 17. Ceterum ex prima haecce petitione statim elucescit, an quis Deum non tantum in spiritu, sed & in veritate adoret. Si quis enim serio gloriam Numinis non quaerat, & ad eam promouendam omnia, quae in suis posita sunt viribus, conferat, immo ea potius agat, dicat, cogitet, quae cum sanctitate Numinis pugnant, eum sincere, vt nomen Dei sanctificetur, expetere, nemo sibi persuadebit.

**** Non repetam, quae de triplici regno Dei, *potentiae*, *gratiae & gloriae*, passim tradi solent. Nota haec satis sunt. Nec dubitabit, vt puto, quisquam de regno gratiae, cuius consequens, & quoddam veluti complementum est regnum gloriae, praecipue hic sermonem esse, eiusque oeconomia sub nouo testamento. Ita vox *regni Dei*, siue, quod idem est, *regni coelorum*, passim sumitur, *Matth.* III, 2. IV, 17. *Luc.* XVII, 20. XXIII, 51. & alibi. Cuius quidem regni haec est indoles, vt per verbi praedicationem, legitimamque sacramentorum administrationem ecclesia Christi constituatur, augeatur, dilatetur & conseruetur. Cuius ecclesiae qui vera & genuina sunt membra,

a duriſſimo peccati & diaboli iugo per fidem in Chriſtum liberantur, vt hac ratione in illorum etiam cordibus, deſtructo Satanae regno, erigatur & ſtabiliatur regnum Chriſti, per prauarum cupiditatum imminutionem, & liberationem a conſcientiae accuſatione, in cuius locum ſuccedat pax, tranquillitas & gaudium, cum dominio in concupiſcentias pratas. *Rom.* VI, 12. *ſeqq.* Aduentum itaque regni dum a Deo petimus, id tum ratione vniuerſae eccleſiae, tum ratione ſingulorum hominum intelligi poteſt. Ratione quidem vniuerſae eccleſiae regnum Chriſti aduenit per efficacem euangelii praedicationem, & felicem doctrinae coeleſtis propagationem, aut, ſi obſcurata fuerit, reſtaurationem, per hominum improborum conuerſionem, & hoſtium euangelii propagationi obſtacula varia obiicientium, remotionem atque deletionem. Cumque nullum tempus ſit, aut fuerit, aut ante ſeculi conſummationem futurum ſit, quo non regnum Chriſti propagari & dilatari queat, aut quo eccleſiae eum variis hoſtium generibus non ſit pugnandum, omni quoque tempore orare homines potuiſſe, & adhuc poſſe, *aduenias regnum tuum*, manifeſtum eſt. Sed cum regni huius diuerſa variis temporibus ſit oeconomia, eo in legitimo petitionis huius vſu reſpiciendum eſſe, ſimul intelligitur. Ea enim ratione, qua fideles veteris teſtamenti optabant & orabant, vt regnum Chriſti per eius in carnem aduentum, & euangelii per orbem vniuerſum promulgationem adueniret, id orare non poſſunt fideles noui teſtamenti, cum hac ratione regnum Chriſti iam aduenerit: & porro, qua ratione, qui circa initium noui teſtamenti viuebant, hoc optabant & orabant, id orare & optare non poſſunt, qui noſtro tempore viuunt, cum non ad praeterita, ſed ad futura haecce oratio ſpectet. Qui autem cogitauerit, minimam omni tempore illorum hominum eſſe partem, qui vera fide in Deum praediti ſint, etſi ore externo hoc profiteantur plurimi, non quoque dubitabit, augeri ſemper, propagari, & dilatari regnum Chriſti poſſe, ne quid de hoſtibus dicam, quibuscum eccleſiae colluctandum eſt, a quorum vi liberetur inſtitutus, itidem ſubinde haec ingeminanda eſt oratio. Non autem tantum ratione vniuerſae eccleſiae, ſed & ratione ſingulorum hominum orandum eſt: *aduenias regnum tuum*. Namque & in hominibus regnum Dei eſt, quando ad Deum conuertuntur, in Chriſtum credunt, & in vitae ſanctimonia proficiunt. conf. *Luc.* XVII, 21. *Rom.* XIV, 17. Hoc ergo ſimul petimus, vt, qui nondum conuerſi aut regeniti ſunt, conuertantur & regenerentur, qui vero conuerſi ſunt, in fide & vita ſpirituali creſcant, augeantur, & confirmentur. Vnde patet, etſi regnum Dei certo modo iam aduenerit, ſemper tamen adhuc orandum eſſe, vt adueniat vlterius. Eoque pertinet, quod erudite obſeruat GOTTFRIEDVS OLEARIVS, vocem ἐπίδοσιν, iuxta Ebraeorum loquendi rationem, quam nunquam fere non ſequantur euangeliſtae, *continuationem cum aliquo incremento*, ſignificare; vt ſenſus ſit: *capiat* (regnum Dei) *incrementa in nobis, quoad intenſionem, vt in ſchola loquuntur, maioremque in dies manifeſtationem, capiat quoad extenſionem in aliis, Iudaeis hucusque malitioſe reſiſtentibus, gentilibus in tenebris aberrantibus, anti-chriſti mancipiis, incantamentis eius & veneficiis hucusque exoccatis; in obſeruationibus philolog. ad Matth.* VI, 9. 10. Ex dictis autem patet, quod tum amor Numinis & aliorum hominum, tum propriae neceſſitatis recordatio ad petitionem hanc ingeminandam impellere nos debeat: patet etiam, quo pacto tum a praecedenti, tum a ſequentibus petitionibus differat.

* Voluntas Dei duplici ratione fieri dicitur. Primo quidem, cum diuinae voluntati nos in omnibus ſubmittimus, vt rara nobis atque grata ſint, quaecunque decreuit atque conſtituit Deus, etiamſi ſoeste earn & ſanguini dura & aſpera videantur: quemadmodum ipſe ſeruator fecit, qui, in grauiſſimis licet doloribus conflictatus, ita tamen orauit: *mi Pater, ſi fieri poteſt, fac vt effugiam hoc poculum: quanquam non, vt ego volo, ſed vt tu, Matth.* XXXVI, 39. & amici iſti Pauli apoſtoli, qui, cum, ab itinere Hieroſolymitano vt deſiſteret, eum inducere precibus & lachrymis non poſſent, *acquieuerunt, dicentes: fiat voluntas Domini, Actor.* XXI, 12. 13. 14. Deinde & facimus voluntatem Numinis, cum ſtrenue & prompte ea exequimur, quae a nobis vult fieri. Vtrobique modo noſtrum

ſtrum declaramus obſequium, quod a nobis Deus requirit. Neue neſciremus, quale illud obſequium eſſet, angelorum exemplo ſeruator nos hoc docere voluit, dum addidit: *ſicut in coelo, ita & in terra.* Quod de coelo beatorum ſpirituum, ſeu angelis, omnino eſt intelligendum. Etſi enim aſtra quoque & ſidera coeleſtia motu ſuo ordinato & conſtantiſſimo iuſſa Dei exequantur, *Pſalm.* CIV, 19. non tamen aeque commode, ac ſpiritus beati ſeu angeli, in exemplum proponuntur hominibus, quod imitentur. Quemadmodum itaque coeleſtes illi ſpiritus non tantum lubenti animo ſe voluntati diuinae ſubmittunt, ſed prompte etiam, ſine reluctantia, alacriter, ſapienter & conſtanter ea omnia faciunt, quae fieri ab iis vult Deus, ita & homines ſe gerere debent, vt pari promptitudine & alacritate conſtantiaque & Numinis ſe ſubmittant voluntati, &, quae iuſſit, exequantur. Intelligendum autem hoc eſt, in quantum imbecillitatis, qua circumſepti ſunt, ratio hoc permittit. Licet enim perfectiſſimum hoc obſequii exemplum hominibus merito proponatur, officiique noſtri ſit, ad iſtam perfectionem contendere & adſpirare, ob adhaerens tamen peccatum nemo ad perfecti iſtius obſequii gloriam pertingere poteſt: ſed futura expectanda vita, in qua erimus ἰσάγγελοι. Petimus autem merito, tum vt a nobis, tum ab aliis hominibus omnibus voluntas Numinis fiat: a nobis quidem, cum noſtra maximopere intereſſit, ne vlla ratione Deum laedamus, eiusque fauore & benignitate nos reddamus indignos: & ea inſuper naturae noſtrae infirmitas ſit, & imbecillitas, vt ſine auxilio Dei nullatenus, quae ei placeant, agere valeamus: ab aliis, quia tum Numinis, tum aliorum hominum amor, vt hoc ſerio optemus, atque cupiamus, exigit.

* De pane ἐπιούσιος multa diſputant eruditi. Cum enim vox ἐπιούσιος alias nec in ſcriptura ſacra, nec in aliis auctoribus graecis occurrat, tum de origine, dum te ſignificatione eius inter ſe non conueniunt. Aliorum hac de re referre opiniones, aut in eas inquirere, noſtrum non eſt: diligenter id iam & cum laude praeſtitit IO. MARCKIVS, reformatae eccleſiae theologus, in *quinque diſſertationibus de pane ἐπιουσίῳ, quae in exercitationibus* eius *iuuenilibus* extant, *p.* 319. *ſeqq.* Iungatur & BALTHASARIS STOLBERGII peculiaris de hoc argumento diſſertatio, in *tractat.* eius, de *ſoloecism & barbarism, graecae noui fed. dictioni falſo tributis*, *pag.* 220. *ſeqq.* item B. CHRISTIANI KORTHOLTI, de eodem argumento diſſertatio, quae cum reliquis eius *Anti. Baronianis diſquiſitionibus* recuſa eſt Hamburgi, MDCCVIII. Ex duabus, in quas doctiſſimi viri circa vocis originem abeunt, ſententiis, quarum altera vocem iſtam ex ἐπὶ & οὐσία compoſitam docet, altera autem, ἐπιούσιον nomen verbale eſſe, contendit, a participio foeminino ἐπιοῦσα, poſterior magis placet: quae enim opponi eidem poſſunt, erudite & accurate diſcuſſit vir celeberrimus, GOTTFRIEDVS OLEARIVS, in *obſeruationibus philolog. ad Matth.* VI, 9. 10. Et ille quidem ſenſum vocis eſſe exiſtimat, vt tempus futurum ſignificet, non, ac ſi de eo ſolliciti eſſe debeamus, quod monito Chriſti ſeruatoris, *Matth.* VI, 31. diſerte repugnaret, *ſed potius, vt futurorum abiecta ſollicitudine prouidentiae diuinae ea permittantur, dum oramus, vt ἄρτον ἐπιούσιον, panem omnis temporis, deinceps nobis viuendo tranſigendi, det nobis σήμερον, vel vt Lucas id exprimit, die quauis, hoc eſt, vt neceſſaria per omnem vitam ſuppeditet, quotidie, quantum opus eſt, largiendo.* Neſcio tamen, an non planior illorum ſit ſententia, qui, ſtante eadem vocis origine, panem ἐπιούσιον dici putant, qui nobis ex accidenti, ſeu ex improuiſo, adeſt, qui ſine anxia cura noſtra, ſola Numinis & benignitate & liberalitate nobis obtingit. Senſus ita non tantum planus eſt, ſed & vis vocis ſibi conſtat. Nimirum ſupponimus, panis nomine ſignificari, quae ad victum vitamque ſuſtentandam ſunt neceſſaria: qua de re inter illos, qui de rebus temporalibus hanc petitionem capiunt, nulla lis eſt. Ita vero eam capiendam, ego quidem cenſeo, etſi ſimul vel maxime ad ſpiritualia reſpiciatur, dum eo fine panem quotidianum a Deo petimus, vt, rerum huius ſeculi cura procul faceſſere iuſſa, Numinis prouidentia & benignitate vnice innitamur, vt ipſe B. LVTHERVS noſter in petitionis huius explicatione nos egregie docuit. Quo ipſo maximum vitae ſpiritualis impedimentum remouetur. Et ita illorum ſtatim occurritur

 dubio,

dubio, qui inconveniens arbitrantur, petitionibus, quae de rebus spiritualibus agunt, inseri illam de pane corporali. Fuerunt equidem plurimi ex patribus, immo nostrae ecclesiae theologis, qui omnino, non *corporalem*, sed *spiritualem*, speciatim, quae non nullorum fuit opinio, Christum ipsum intelligerent. Quorum licet a nostra abeat sententia, idque ob rationes varias, quarum nonnullas iam attulit IO. MARCKIVS, *disputat.* 4. de pane *Israelit. pag.* 417. *& segq.* neutiquam tamen illis, qui eam amplectuntur, haereseos statim inurenda est nota, nisi eandem doctissimis praestantissimisque ecclesiae doctoribus si nul inurere velimus, aut cum acrimonia quadam ea sententia est persttingenda, cum nihil, quod analogiae fidei contrarium sit, contineat, & pietatis insuper sit, de coelestibus & spiritualibus plus cogitare, quam temporalibus. Praeclare sane HERMANNVS WITSIVS controuersiarum circa huius petitionis explicationem iniiciens mentionem, scribit: *at id dolendum foret, si propter sententiarum dissensum in re obscura animorum quoque deprehenderetur diuortium, neque posset ea res expediri sine quadam disputantium acrimonia. O! quam illa omnis in meram dulcescceret lenitatem atque mansuetudinem, si cogitaremus, de precibus agi, in quibus nobis non cum hominibus, sed cum Deo res est: & quidem de ea oratione, quae uti tota diuinum fraternumque amorem spirat; ita eundem orantibus omnibus inspirare debebat. Mihi equidem religio est, eos ullo modo exagitare, qui haec quartae petitionis verba pronuntiantes de Christo domino illiusque gratia, cogitant, enixisque suspiriis tam sibi, quam fratribus suis, a patre coelesti poscunt, vt dignetur eos verbo & spiritu suo ad veraе vitae robur & augmentum continuo pascere, donec satietatem gaudii ad dextram Dei consequantur. Vtinam coelestium ac spiritualium rerum desiderio semper arderent animi nostri, vt quauis data, immo quaesita occasione, erumperent in flammas flagrantium precum, exercitat.* 11. *in orat. domin.* §. 2. Panem praeterea ἐπιούσιον, vt panem *nostrum*, petere iubet seruator optimus, hoc est, talem, qui nobis legitimo modo competat, rite iuxta ordinem a Deo praescriptum acquisitus. Qui enim furto, aut alia quadam ratione illicita, panem suum, seu quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, acquirunt, ea minime precibus suis a Deo impetrare censendi sunt Rursus tamen, si quis legitimo modo panem suum acquirat, non suo studio, aut industriae, quo acquisuerit, imputare debet, sed diuinae benedictioni: quae si deesset, omni labore suo, & industria parum proficeret. conf. *Psalm* CXXVII, 1. 2. Deus itaque est, qui panem nostrum quotidianum nobis dat, homo sibi ipsi nihil dare potest: Deus tum ipsam bonorum temporalium largitur possessionem, tum facultatem illis cum benedictione vtendi Idque ea ratione, vt cura sua omni & sollicitudine homo in futurum sibi prospicere non possit, sine Numinis voluntate, omni bonorum possessione per varia calamitatum mox spoliandis genera, nisi Deus prohibetet. Vnde possessionem istam pariter ac vsum pro dono, quod quotidie renouatur, reputare quilibet debet, & hinc orare iubetur: *panem nostrum quotidianum da nobis* σήμερον, vel, vt Lucas habet, καθ' ἡμέραν, *quotidie.* Denique cum impium esset, sibi tantum prospectum velle, neglectis reliquis, precari nos Christus patrem docuit, vt & nobis panem nostrum donet quotidianum. Pii enim sanctique viri est, aliorum non minus, quam suis commoueri necessitatibus, vnde & non potest non Deum orare, vt aliis non minus, quam sibi, quae ad vitam victumque necessaria sunt, suppeditet. De ordine, quo haec petitio collocata est, nonnulli multa disputant: at nulla hic opus est subtilitate. Cum enim inter salutis impedimenta rerum terrestrium cura primum facile locum teneat, primo etiam merito loco eius remotionem posuit Christus.

*** Quod per ὀφειλήματα, qua voce Matthaeus vsus est, seu *debita*, intelligantur peccata, constat, cum Lucas hanc petitionem ita exprimat: καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Peccata autem etiam rectissime *debitorum* nomine veniunt. Vt enim legem diuinam accurate obseruemus, sumus obligati: quod si non faciamus, sed vel minima in re eam migremus, alia oritur inde obligatio, ad poenam promeritam subeundam. Qui enim ad aliquid reddendum, aut praestandum, vel etiam patiendum obstricti sunt & obligati, debitores vocari solent. Vitam ergo suam aliquis considerans

rans, cogitationesque, dicta, & facta excutiens, & legis diuinae normam exigens, non vnum aut alterum debitum, sed infinitam eorum multitudinem deprehendet. Quod de ipsis quoque regenitis, hominibusque sanctis intelligimus, qui τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, *Ebr.* XII, 1. quotidie in se non sentiunt modo, sed experiuntur, seque nunquam non talia admisisse, quae admisisse nollent, & dolent. Vnde absona prorsus quaestio est, an petitionem hanc, *remitte nobis debita nostra*, proferre queat, qui sibi peccati, quod eo die commiserit, conscius non est: quasi vero dies vllus, aut hora vlla transigi queat, qua non inhabitans illud in nobis peccatum vim suam exerere annitatur, etsi coerceatur subigaturque a spiritu, contra carnem pugnante, *Gal.* V. 17. Eorum itaque debitorum, seu peccatorum, petimus ἄφεσιν, *remissionem*, vt ea scilicet nobis non imputet, poenamque promeritam condonet. Quod tamen intelligendum iuxta modum & ordinem, quo Deus, se peccata remittere velle, & salua iustitia & sanctitate sua posse, declarauit, vt scilicet meritum Christi vera fide apprehendamus, *Rom. III*, 24. Vnde petitio ista: *remitte nobis peccata*, meritum & satisfactionem Christi non excludit, vt Socinjani perperam sibi imaginantur, sed omnino supponit. Si quis vero signum animi, obita peccata serio dolentis, & vera fide meritum Christi amplectentis, requirat, explorare saltem sciplum debet, an ad ea, quibus laesus est ab aliis, itidem iis remittenda promptus sit, atque paratus. Hinc addidit seruator: *sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* Debitores nostri sunt, qui nos laeserunt, ideoque ad satisfactionem nobis praestandam obligati sunt. Illis remittimus debita, si illis condonemus, quae erga nos commiserunt, nec vllam satisfactionem, etsi instissime eam postulare possimus, expetamus, omnemque exuamus vindictae cupiditatem. Non autem hoc ita intelligendum, ac si nostra remissio, qua debitoribus nostris illorum debita condonamus, sit causa remissionis, quam a Deo impetramus, aut ac si omnimoda aequalitas & perfecta similitudo inter hanc & illam intercedat? sed ob aliqualem similitudinem, quae inter vtramque deprehenditur, vt post MARTINVM CHEMNITIVM explicat HERMANNVS WITSIVS, *exercit.* II. *de orat. domin.* §. 21. Nec displicet ingeniosa doctissimi viri GOTTFRIEDI OLEARII explicatio, particulam ὡς vertentis per *similiter*: vt sensus sit: *remitte nobis debita nostra, sic tuo exemplo, nos quoque remittemus debitoribus nostris*, in *obseruat. philolog. ad Matth.* VI, 12. Vtcunque tandem particula ὡς explicetur, res ipsa certa est, poenitentiam veram fidemque in illis esse non posse, qui debita suis debitoribus remittere parati non sunt, adeoque & frustra eos orare: *remitte nobis debita nostra.* Et id quidem est, quod seruator docere voluit.

**** Quaenam & quotuplices tentationes sint, quibuscum piis sanctisque hominibus est colluctandum, prolixe supra expositimus, *cap.* 2. §. 21. *seqq.* Cumque externae aliae sint, mundi scilicet, & infernalis genii, aliae internae, carnis & sanguinis, maximum inde periculum oritur, quod externae cum internis velut vires suas iungunt, vt adeo eo difficilius vtrisque resistatur. Nisi itaque Deus gratia sua nobis succurreret, succumbendum nobis esset oneri, prorsusque pereundum. Proinde, *ne in tentationem nos inducat*, petimus, hoc est, ne tentationum impetu abripi, grauissimisque hostium acerrimorum insultibus opprimi patiatur. Quem quidem horum verborum sensum esse, tum res ipsa docet, cum Deus nullius mali auctor sit, nec ad malum seu peccatum quenquam tentet, *Iac.* I, 13. tum ex significatione verbi εἰσενέγκῃς a quibusdam colligitur, cuius sensus sit: *ne finas nos abripi in tentationibus.* Vnde & illud palam est, non id nos hac oratione expetere, vt nullae nobis tentationes obueniant: id namque huius vitae modum conditionemque excederet. Postulat vtique vitae huius ratio atque status, vt pugnemus contra hostes, & ita, reportata victoria, consequamur praemium. Id salutare nobis, cum ea ratione campus amplissimus constantiam, patientiam, aliasque virtutes demonstrandi aperiatur, & sapientiae etiam diuinae conueniens, vt explorata hunc in modum magis enitescat fidelium virtus, ampliorque Numinis gloriam amplificandi inde enascatur occasio, vt iam supra *cap.* 2. §. 19. obseruauimus.

* Cum proxime praecedenti vltima haecce petitio arctissimo vinculo cohaeret, quod vel ex connectendi particula: ἀλλὰ, intelligitur. Sed hinc quoque constat, inter hanc atque illam quandam velut esse oppositionem. In priori enim petitione oramus Deum, ne patiatur, nos succumbere tentationibus: in altera amplius quid rogamus, vt repellat ipse tandem mala quaeuis, speciatim furorem & potestatem satanae, nobis tantopere insidiantis, infringat. Vnde, connexa haec, sed simul distincta esse, apparet. In priori enim ad virium nostrarum imbecillitatem, in posteriori petitione ad hostium tyrannidem atque potentiam praecipue respicimus. Per πονηρὸν generatim equidem τὸ πονηρὸν, seu quodlibet malum, reuera tale, intelligi potest, quemadmodum vox ista ita sumitur, *Ioan.* XVII, 15. 1 *Ioan.* v, 19. 2 *Timoth.* IV, 18. alibique: speciatim tamen τὸν πονηρὸν seu diabolum, ceu principem omnis mali causſam intelligunt plerique; idque praeeunte itidem scriptura, *Matth.* XIII, 28. *Ephes.* VI, 16. Liberari ab eo cupiunt fideles, ne animae suae nocere possit, iustissimo odio, quidquid ab eo proficiscitur, prosequentes, nec tamen diuinae refragantes voluntati, si angelo satanae permittat, vt eos κολαφίζῃ, 2 *Cor.* XII, 7.

** Non desunt, qui δοξολογίας huius διαπλάσεως in dubium vocant, quod in vetustissimis quibusdam codicibus graecis, vti in omnibus propemodum codicibus latinis, desideretur, nec inueniatur apud Lucam *cap.* XI. neque a TERTVLLIANO, CYPRIANO, AVGVSTINO, aliisque veterum agnoscatur. Sed longe solidiora sunt, quae pro doxologiae huius διαπλάσεως adferuntur, quae in compendio legi possunt apud HERMANNVM WITSIVM *exercit.* 14. *in orat. domin.* §. 3. *seqq.* add. & GOTTFRIDVS OLEARIVS, *in obseruationibus philolog.* ad *Matth. cap.* VI, v. 13. *seqq.* Nostra id saltem obseruasse interest, quod non tantum similes doxologiae alibi passim in scriptura sacra occurrant, vt 1 *Paralipom.* XXIX, 11. 12. 1 *Tim.* I, 17. VI, 16. sed quod ad complementum & perfectionem dominicae orationis vel maxime pertineat. Summatim enim, priorsum cuncta referenda sint, & tendere debeant, hisce verbis denuo profitemur, & fidem simul nostram, qua firmiter persuasi sumus, fieri ea omnia, quae rogamus, posse, immo quin futura sint, si Deo hoc placeat, nos non dubitare, declaramus. *Tuum*, itaque dicimus, *est regnum.* Regnum, tum potentiae, tum gratiae, tum gloriae. Tua itaque interest, vt regnum, praecipue gratiae, in nobis & aliis promoueatur & amplificetur. Hoc itaque quin curae cordique Tibi futurum sit, vt gloria Tua ita omnibus innotescat, & quin hunc in finem nostras certo exauditurus sis preces, nulli dubitamus. Et cur dubitaremus? *Tua est potentia*, tu es omnipotentissimus, cui nemo resistere potest. Quis ergo consilia tua impediret, aut quid obstaret, quo minus, quae decreuisti, felicem fortirentur euentum? Et hinc *tua est gloria*, tibi soli ideo omnis gloria debetur, merito omnia omnium hominum cogitata, dicta, facta eo tendunt, immo, quidquid in rerum creaturam viribus positum est, ad hunccе finem, vltimumque scopum comparatum est, vt tua gloria manifestetur magis magisque, & agnoscatur ab omnibus. Et id quidem est, quod toto pectore, animoque expetimus. Hunc verum ac genuinum orationis dominicae sensum esse existimamus, qui quo simplicior est, eo magis omnibus, vt puto, se commendabit. Voluit enim seruator optimus omnium ingenio, captui, omniumque necessitatibus hancce formulam accommodatam. Quare, quod alibi dictum, sententias formulasque Ebraeorum hic occurrere, hôc non nisi de puriori veterum theologia fidelibus omnibus veteris testamenti communi intelligendum, qui aut non recte orarunt, aut materialiter eadem orare debuerunt, saluo discrimine oeconomiae vtriusque testamenti, quae in hacce formula selectissima, omnimque captui accommodata, nos orare docuit Christus. Quo ipso dum praestantissimarum veritatum summam complexus est, non potuit non erroribus, quos Iudaei aut alii hisce veritatibus contrarios fouerunt, opposita esse: licet inde non sequatur, ex instituto Iudaeorum erroribus eam esse oppositam, quae omnium omnino christianorum, eorum etiam, qui post longe ventura secula victuri essent, vsibus destinata erat. Saltem tutissimam in ea explicanda viam existimo, quae

sua

ſua ſe ſimplicitate maxime commendat, cum ſcopo ſeruatoris, hancce formulam tradentis, hoc plane ſit conueniens.

§. XXXIV.

Haec itaque orationis formula, cum perfectiſſima ſit, omnibusque numeris abſoluta, omnium praeterea hominum ſtatui, & conditioni, omnibusque eorum neceſſitatibus accommodata, merito retinetur, non tantum qua ſenſum, ſed & qua verba, eumque in finem ab ipſo ſeruatore nobis praeſcripta eſt. * Nec tamen aliae formulae prorſus repudiandae, modo nihil analogiae fidei, & ſimplicitati & ſanctitati ſermonis, quo in oratione vti decet, contrarium contineant, & ſtatui orantis ſatis ſint accommodatae. Neutiquam tamen formulis ita inhaerendum, ** vt non libere verbis, quae ipſe animi motus ſuppeditat, Deum alloqui adſueſcamus: cum ſermonem ad regulas artis compoſitum Deus a nobis non exigat: modo ingenue, absque fuco, absque pompa, filiali fiducia mentis noſtrae ſenſa exprimamus.

* Fuerunt, qui cum reliquis precum formulis, abuſum earundem animaduertentes, ipſam etiam orationem dominicam abrogatam voluerunt, ab vno ita extremo ad alterum procurrentes. Rationes iſtorum hominum in compendio refert, & accurate ad eas reſpondet HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. 6. in orat. domin. §. 16. ſeqq.* Et ſane, ſi quis obiiciet, formula hac ita vtendum, vt liberum tamen alicui ſit, aliquando & ſine formulis orare; illi, qui animo rite praeparato ad orandum accedit, non eſſe ἀδύνατον, deuota mente, in ſpiritu & veritate hancce formulam vſurpare; quae generalius in ea expreſſa ſunt, adplicatione rite facta, ad cuiuslibet ſtatum & neceſſitatem poſſe accommodari, facile ad omnia, quae contra formulae iſtius vſum opponuntur, reſpondebit. Ex eo vero, quod apoſtolos hac formula vtos non legamus, non ſequitur, eos etiam eadem vtos non eſſe. Immo luculentum ſeruatoris mandatum, diſcipulos ſic orare iubentis, eiusdemque diuerſo tempore facta repetitio, vt ex vtriusque euangeliſtae Matthaei & Lucae collatione colligitur, prorſus ſuadet, apoſtolos eadem vſos. Accedit veteris eccleſiae chriſtianae praxis. Huic enim formulam hancce dominicae orationis in ſumma veneratione fuiſſe, vel ex TERTVLLIANI libro de *oratione* conſtat. Quod qua ratione contingere potuerit, niſi ab ipſis apoſtolis vſum eius acceperint, vix intelligi poteſt. Quae autem ceteroquin eius in eccleſia chriſtiana fuerint fata, iam ab aliis eſt expoſitum: quae vt a nobis repetantur, neceſſe non eſt. Id ſaltem obſeruamus, inter Bogomilorum, qui ſeculo XI. eccleſiam turbarunt, & in Euchitarum ac Meſſalianorum locum ſucceſſiſſe dicuntur, errores & hunc referri, quod reliquas preces omnes, praeter hancce dominicae orationis formulam, damnauerint. Cuius rei teſtis eſt HARMENOPVLVS, *de ſectis ſect. 19.* Quo ipſo, ex illorum ſe numero eſſe, demonſtrarunt, qui in medio conſiſtere nequeunt, ſed ad alterum ſemper extremum procurrunt. Vt enim nec Chriſtus ipſe, nec apoſtoli hac formula vſi ſunt, quemadmodum vel ex actis apoſtolorum conſtat, ita ſola hacce formula ſemper vtendum eſſe, nulli quoque praeceptum eſt.

** Neutiquam formulas precum ab aliis compoſitas prorſus damnamus, immo aliquem eorum vſum eſſe poſſe, libenter concedimus. Excitari enim iis quandoque animus poteſt, modo non ad verba tantum, ſed ad rem ipſam verbis expreſſam, attendamus; quandoque & nos commoneſaciunt, quae a Deo maxime petenda ſint, ſi ipſi forte non ſatis,

quae

quae nobis neceſſaria ſint, intelligamus: & denique verba formulasque, diuina maieſtate dignas, interdum ſuppeditant. Quod tamen de iis tantum intelligendum formulis, quae ea, qua decet, conſcriptae ſunt ratione, & adfectum pium ac deuotum produnt, quales ſunt quae B. IOAN. ARNDIVS lingua germanica nobis reliquit. At formulis ſi quis ita ſe alligauerit, vt ſuismet ipſe verbis nunquam oret, veram orationis indolem perſpectam habere vix cenſendus eſt. Sincerus animi adfectus aliena verba nec poſtulat, nec expectat. Qui ergo ſine formulis orare nequit, nonne hoc ipſo prodit ſe ſine adfectu, adeoque neutiquam in ſpiritu & veritate orare? Quod certis precum formulis ſemper vtendum ſit, miſpiam Chriſtus aut apoſtoli praeceperunt; immo contrarium ex illorum exemplo patet, qui preces ſuas praeſenti rerum ſemper accommodarunt ſtatui. Nec vſi ſemper certis precum formulis ſunt veteres chriſtiani. Diſcimus hoc ex TERTVLLIANO, qui, *chriſtiani*, inquit, *manibus expanſis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubeſcimus, denique ſine monitore, quia de pectore oramus: apologet. cap.* 30. Imuto deferueſcente pietate, & creſcente ſocordia, propter haereticorum prauitatem, & propudioſam multorum ignorantiam, certas precum formulas praeſcribi coepiſſe, ex antiquitate eccleſiaſtica obſeruat HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. 6. in orat. domin.* §. 30. & 31. Taceo incommoda maxima grauiſſimaque, quae continuus earum vſus ſecum vehit, cum oratio, quam propriis verbis quis concepit, & ardentiorem adfectum indicet, & eundem quoque ardentiorem reddat, magiſque excitet, foueatque. Nec vllius momenti ſunt, quae contra preces absque formulis factas nonnulli adferunt, facileque ad cuncta reſponderi poteſt, ſi obſeruemus, adfectum cordis Deum magis reſpicere, quam verba oris, aut concinnitatem ſermonis, perinde ac patet, qui filii miſeria commouetur, ad verborum elegantiam, quibus auxilium eius imploratur, non attendit. Sed & id addendum, ab adfectu religioſo ex maieſtatis paritet ac bonitatis diuinae repraeſentatione excitato, non temere verba proficiſci poſſe, quae non ſummam animi venerationem prodant. Verba autem ſimplicia, quibus ingenue, & candide noſtra deſideria exponimus, diuinam maieſtatem non laedunt, quin immo Deo ſunt gratiſſima. Plurimas hic quaeſtiones, more ſuo mouet GISBERTVS VOETIVS, in *aſceticis cap.* 4. *pag.* 99. *ſeqq.* quae tamen partim ſuperuacaneae ſunt, partim ex hactenus dictis facile diiudicari poſſunt. Huc & illud pertinet, quod de repetitionibus vnius eiusdemque rei nonnulli monent, quae *βαττολογίας* a ſeruatore reprehenſae, *Matth.* VI, 7. ſpeciem habere videntur. Verum *βαττολογίαν* dum culpat ſeruator, inanem verborum profuſionem, quae ſine ſenſu, ſine adfectu cordis fit, vti preces ethnicorum ad pompam & oſtentationem comparatae erant, intelligit. Vnde, quae ex adfectu vehementiori procedunt, repetitiones, hoc nomine comprehendi nequeunt. Sed nec prolixiores preces hoc ipſo reiicit, ſed eas, quae, vt dixi, ſine adfectu cordis, verbis plurimis, ad meram oſtentationem & iactantiam compoſitis, fundebantur. Cuncta itaque ad cordis adfectum redeunt. Hic ſi recte ſe habeat, facile verba ſe dabunt: hic ſi Deo placeat, non eſt, quod dubitemus, grata quoque illi fore verba, quibus adfectus exprimitur.

§. XXXV.

Magnam eſſe orationis *vtilitatem*, vel ex eo intelligitur, quod inter media ſalutis a nobis refertur. Per orationem enim omnia, quae nobis conducunt, a Deo impetramus. Qui ergo non orat, non miretur, quod donorum diuinorum expers maneat. *Non obtinetis*, inquit Iacobus, *propterea, quod non petitis, cap. IV, 2.* Contra, *qui petit, accipit, qui quaerit, inuenit, qui pulſat, illi aperitur*, teſte ſeruatore ipſo, *Matth. VII, 8. Luc. XI, 10. ſeqq. Ioan. XVI, 24.* Sed hinc neceſſitas quoque orationis patet. Sine oratione carendum homini diuinis donis, tandemque miſere

miſere pereundum eſt. Accedit vero & mandatum diuinum, *Matth. VII, 7. Luc. XI, 9. Marc. XI, 24.* itemque quod in precibus ſit omnipraeſentiae, omniſcientiae, omnipotentiae, & ſummae bonitatis diuinae humilis quaedam confeſſio. Vnde corruptae ſaltem rationis ſuae ſomnia narrant, qui aut inutiles, aut ſuperuacaneas, minusque neceſſarias preces putant, eo quod iam ceteroquin Deus gnarus illorum ſit, quorum indigemus, & per ſuam bonitatem ea nobis praeſtare velit. Ad preces autem commendandas plurimum quoque facit earum efficacia, quae tanta eſt, vt rationis vim multum ſupergrediatur. conf. *Iacob. V, 16. ſeqq.*

§. XXXVI.

Coniunctae preces ſunt cum *certa ſpe exauditionis, Iacob. I, 6.* idque ob promiſſionem diuinam, quae omnem merito eximit dubitationem, *Matth. VI, 6.* Et exaudit ſane Deus ſemper preces, modo ita comparatae ſint, vt exaudire queat. Quorſum non id tantum pertinet, vt ab iis fundantur, qui ad orandum rite ſunt diſpoſiti, hoc eſt, qui vera fide, & corde puro ac ſincero ad Deum accedunt, *Ebr. X, 22.* conf. *Prouerb. I, 24. ſeqq. Eſ. I, 15.* & vt ea, qua decet ratione, fundantur, vti ſupra eſt expoſitum, ſed vt tempus quoque modusque non definiatur, ſed cuncta diuinae ſapientiae relinquantur. *Kohel. III, 11. Actor. I, 7.* Illis enim, qui ſe ſuaque omnia voluntati diuinae ſubmittunt, quod verae fidei proprium eſt, perinde eſt quocunque modo, aut quocunque tempore exaudiantur, cum ſe exaudiri a Deo certi ſint, firmiterque perſuaſi, quaecunque de ſe Deus ſtatuat, ideo eum ſtatuere, vt in commodum illorum atque ſalutem cedant.

§. XXXVII.

Vt ad preces rerumque diuinarum tractationem meditationemque eo aptiores ſimus, non tantum generatim omni tempore temperantiae ſtudendum, ſed iuuat quoque interdum a cibo & potu prorſus abſtinere, vt eo facilius corporis motus coerceantur, & deuotionis impedimenta remoueantur. * Quo nomine & *ieiunia* inter ἀσκήσεις ſpirituales, mediaque proficiendi in ſanctitate, recte referuntur. Quae quidem ſi tanquam opus, vt loqui amant, operatum ſpectentur, parum proderunt: ſed ſi inter media promouendi incrementum vitae ſpiritualis referantur, ad corporis motus excedentes perdomandos, vim maximam habent. Manifeſtum itaque eſt, ieiunia tum demum prodeſſe, ſi inſtituantur vera fide, inter preces & meditationes ſpirituales; ad vſum, non ad oſtentationem hypocriticam, quam in Phariſaeis Chriſtus reprehendit, *Matth. VI, 16. 17.* eo praeſertim tempore,

quo carnis insultus maxime metuimus, aut animi status hoc exigit Nec tamen contemnenda sunt ieiunia stata, & publica, modo hypocrisis absit, & libertas christiana non adducatur in periculum. Abstinentia a certo potus aut ciborum genere, interdum vtilis esse potest: non tamen est ieiunium proprie sic dictum.

* Quam necessaria sit ad virtutis studium temperantia, etiam ethnicorum perspectum fuit philosophis: apud quorum quosdam ἀσκήσεως seu philosophicae disciplinae pars insignis fuit, non tantum sobrie admodum in cibi & potus vsu versari, sed omnino a cibis delicatioribus, itemque a vino abstinere. Quae de re prolixe a me dictum, in *dissertat* de ἀσκήσει *philosophica* §. 3. 4. 5. *in analectis histor. philos. p.* 413. *seqq.* add. speciatim de Pythagoreis IO. SCHEFFERVS, de *nat. constit. philos. ital. cap.* 14. *p.* 140. Vnde & propter temperantiam philosophos diuitibus prudentiores pronunciat CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib.* 2. *p. m.* 141. De viris sanctis apud Iudaeos idem constat, apud quos ab antiquissimis inde temporibus ieiunia fuere vsitata, scilicet, quod per ieiunia exorbitantes corporis motus coercerentur, animusque ad res diuinas serio meditandas, praecipue & ad preces fundendas, liberior aptiorque fieret. Illustre cumprimis est exemplum Danielis *cap.* X, 2. 3 Et inde euenit, vt ieiunando & ad preces se praepararent, & cumprimis ieiunii vsum necessarium ad poenitentiam rite agendam crederent. conf. *Ioel.* II, 15. *Ion.* III, 7. Quanquam iam tum essent, qui a vero ieiunii scopo aberrantes, ipso hocce opere suo se satisfeciisse officio, putarent, etsi a prauis suis desistere moribus nollent: quos ideo grauiter increpat Esaias *cap.* LVIII, 3. 4. Sed & seruator ipse, pharisaeorum similem circa ieiunia hypocrysin redarguit, *Matth.* VI, 16. Neque tamen is ieiunia indixit, sed tantum rationem attulit, cur discipulis suis, quamdiu ipsemet apud eos esset, ieiunandum non esset, simulque docere voluit, rigorem illum legalem ieiuniorum in nouo testamento cessare, *Matth.* IX, 15. 16. Apostoli itaque, & primi seculi christiani, hanc suae disciplinae partem haud vltimam censuerunt, temperantia, & sobrietate, interdum & ieiuniis, sed libere, filiali spiritu institutis, compescere corporis motus, & ad sanctitatis studium se aptiores reddere. Hinc de seipso Paulus: ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, 1 *Cor.* IX, 27. add. *Rom.* XIII, 14. Taceo, quae de singulis apostolis memorantur ab illis, qui vitas illorum ex antiquitatis monumentis repetunt. Vsitatum hinc etiam erat, cum precibus, ieiunia coniungere, quoties magni alicuius momenti negotium suscipiendum esset, vt constat ex *Actor.* XIII, 3. XIV, 23. Mens eadem primorum seculorum christianis fuit: qui vt temperantiam ac sobrietatem velut propriam sibi esse volebant, vt vel ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *paedagogo lib.* 2. *cap.* 1. & 2. constat, ita in ieiuniis etiam erant frequentes, praeterea delicatiores fugiebant cibos, qui prauas irritare cupiditates possunt. Quorum vt posteri imitarentur exempla, par erat, nisi in Romana ecclesia foeda superstitio & grauissimus abusus accessisset, quem praeter alios erudite redarguit IO. DALLAEVS, in libro de *ieiuniis & quadragesimalibus*. Nos itaque ieiuniorum vsum neutiquam reiicimus, sed valde potius, ceu necessarium ad sanctitatis studium, commendamus, at superstitionem, conscientiarum coactionem, errorem, ac si ieiuniis aliquid promereri possemus, abesse volumus. Ieiunia porro commendamus, quae vere talia sint, quo nomine abstinentia a certo ciborum genere, venire nequit. Et licet id quoque prudentiae & pietatis sit, ab isto cibi & potus genere, quo nimium prauae irritari cupiditates possunt, se abstinere, id tamen non est ieiunium: ex superstitione autem certa ciborum genera fugere, & alia in illorum locum substituere, quibus acrius adhuc extimulari prauae cupiditates queunt, aperta est Dei hominumque illusio. Ieiunia denique ita commendamus, vt eu etiam tempore, quo non ieiunamus, temperantiae & sobrietati studendum existimemus, memores illius, quod CLEMENS ALEXANDRINVS scripsit: ὁ δὲ ὑπερβάλλουσα τὴν αὐτάρκειαν δίαιτα, τὸν ἄνθρωπον κακοῖ, καὶ μὲν τὴν ψυχὴν, ἐπισφαλὲς δὲ ὡς τὴν νόσον ἐργαζομένη τὸ σῶμα; *victus autem, qui sufficientiam excedit, ac obruit, homini multum*

multum officit, animum certe segnem & inertem reddit, corpus vero valetudinarium, & quod in morbos facile prolabitur, efficiens: paedagog. lib. 2. cap. 1. pag. 142.

§. XXXVIII.

Cum temperantiae studio coniungendam esse *vigilantiam spiritualem*, docet Petrus *1 ep. V, 8.* quam & seruator commendat, *Luc. XXI, 36.* * Namque ad vitae incrementum spiritualis non vtilis modò; sed plane haec est necessaria, ne hostium nostrorum hoc incrementum impedire annitentium, insidiis succumbamus. Attendendum itaque est diligenter ad omnes motus, cogitationes, dicta, facta; attendendum est ad omnes peccandi occasiones, vt eas diligenter euitemus; ** attendendum sedulo ad omnium mentis facultatum, oculorum quoque, *** aurium & reliquorum sensuum externorum vsum, ne quid admittamus temere, quod praeter spem opinionemque institutum nostrum in vitae sanctitate proficiendi, turbet.

* Sermo non est de vigilantia corporali, licet & haec interdum necessaria sit; vid. *Matth.* XXVI, 41. & vsu non careat. Operosus in ea commendanda est IOAN. BONA, cardinalis, de *diuina psalmod. cap. 4. §. 1. p. 120.* quamuis ad monachorum vigilias defendendas parum haec ei prosint. Nobis de spirituali vigilantia sermo est, qua homo diligenter attendit ad ea omnia, quae in anima sua eueniunt, vt & ad ea, quae animae periculum adferre, aut salurem eius promouere possint, vt haec arripiat, illa euitet. De qua non tantum in illis, quae attulimus, sed aliis quoque locis scriptura loquitur. conf. *Matth.* XXIV, 42. XXV, 13. *Marc.* XIII, 31. 1 *Cor.* XXVI, 13.

** Hoc & ratio ipsa docet. Vnde & philosophorum, de mediis proficiendi in virtute praecipientium, scitum est, occasionem peccandi euitandam esse. Obiecta enim praesentia, cum vehementius cupiditates irritent, difficilius illis resistitur. Quod, vt alia, recte quoque obseruauit SENECA, *epist.* 113. & M. AVRELIVS ANTONINVS imperator, *lib. 3. de seipso ad seipsum*, §. 3. Neque vero obiecta ipsa si tantum praesentia sint, adfectus eommouent, excitantque, sed & si sermonibus aut scriptis exhibeantur. Vnde sequitur, scripta quaeuis quae irritare prauas cupiditates possunt, studiose esse euitanda. Certissimam enim eorum lectio animis hominum adfert perniciem. Haud sine ratione HIERONYMVS eiusmodi scripta *siliquas porcorum* dixit, *queis filius prodigus ventrem non satiauit, sed infersit; epist.* 14. Et ISIDORVS lectionem impurorum librorum, comparat cum immolatione daemonibus facta, quod inde anima excitetur ad incentiua libidinum, & satanae hostia cadat, *lib. 3. de summo bono cap.* 13. Plura hanc in rem adfert THEOPHILVS RAYNAVDVS, *erotemat. de malis & bonis libris p. 39. seqq.* PLATONIS aliorumque ethnicorum, eiusmodi libros damnantium, iudicia ibidem legere licet. add. IVSTVS LIPSIVS, *not. ad lib. 1. polit. cap.* 10. Non tantum vero ad haec, quae hactenus diximus; sed ad reliqua etiam omnia haec vigilantia spiritualis se extendit, quae animam vlla ratione laedere possunt. Eleganter MACARIVS: *sicut exteriores oculi* (hominum nempe vigilantium) *longe perspiciunt spinas & praecipitia,* ὕτω καὶ ὁ τροβλεπτικὸς νοῦς προβλέπει ταχὺς ὢν τῆς ἐντεθειμένης δυνάμεως τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπισκευὰς, καὶ καφαλίζεται τὴν ψυχὴν ὡς ὀφθαλμὸς τὸν ἑαυτῆς ἡ *sic & acri prouidendi perspicacia praedita mens cito prospicit aduersariae potestatis artes insidiasque, ac contra eas praemunit animam, cuius est oculus; de custodia cordis cap. 6. p. 5.*

** Iuxta illud IOBI: *fedus pepigeram cum oculis meis, & quid aduertissem animus ad virginem? cap.* XXXI, 1.

§. XXXIX.

Solet quoque alias, ceu egregium ad virtutis ſtudium adiumentum commendari, *imitatio aliorum*, * Nec uſu ſuo aut efficacia deſtituitur, modo recte inſtituatur. Inſtitui autem tantum recte poteſt a regenitis, qui & diſcernere rite poſſunt iudicio ſpirituali, quinam imitandi, & gratiae quoque viribus ad imitandum ſunt praediti. Perfectiſſimum autem, quod imitemur virtutis & ſanctitatis exemplum, nobis reliquit Chriſtus ſeruator; ad cuius imitationem ideo etiam ſubinde excitamur, *Matth. XI, 28. 29. Philipp. II, 5. 1 Petr. II, 21.* Hocce itaque exemplum, ſemper nobis ante oculos & animum verſetur, in illud nunquam non intueamur, ad hoc cogitata, dicta, facta, quantum humanae naturae indoles permittit, nunquam non componere annitamur. **

* Quanta imitationis ad malos mores vitiaque contrahenda vis ſit, ſupra ad *cap. 1. ſect. 4. §. 79.* demonſtrauimus. Sed non minor eius vis eſt & efficacia ad propenſiones bonas corroborandas augendasque, ſi emendatus animus fuerit & ad meliora tendat, ceteriſque exercitationibus adiungatur. Quod ex iisdem rationibus, & ipſa hominis natura ad imitandum prona, perſpicere licet. Vnde & ethnicorum philoſophi ad virtutem parandam imitatione nihil eſſe efficacius, exiſtimarunt. Patetque id vel M. AVRELII ANTONINI imperatoris & philoſophi exemplo, qui *lib. 1. de ſeipſo ad ſeipſum, §. 1. ſeqq.* diligenter eos recenſet, quos in ſingulis fere virtutum generibus ſit imitatus. Sed cur ethnici tamen, reliquis ſubſidiis deſtituti, parum hac ratione, ad veram virtutem proficere potuerint, ex iis, quae paſſim dicta ſunt, conſtat.

** Conſulendi hic merito, qui de imitatione Chriſti ex inſtituto commentati ſunt, quos inter eminet THOMAS A KEMPIS in libello aureo & ſupra iam a nobis commendato, de *imitatione Chriſti*, de quo recte IO. BONA, cardinalis, pronuntiat, *quod ſimplici ſtylo magnam tradat doctrinam ſpiritus*, in *notitia auctorum, pſalmodiae diuinae* praemiſſa.

§. XL.

Nec aliorum hominum ſanctitatis laude illuſtrium excludenda prorſus ſunt exempla: quemadmodum Paulus Corinthios adhortabatur: *eſtote imitatores mei, vt ego Chriſti. 1 Corinth. XI, 1.* conf. & *1 Cor. IV. 6. 16. Philipp. III, 17. Ebr. XIII, 17.* Diſcretione tamen opus eſt, vt diligenter, tum quos, tum quid in quolibet imitemur, diſpiciamus. Namque in ſanctiſſimis etiam imbecillitates & defectus varios deprehendi, meminiſſe nos oportet. Sunt praeterea aliorum ita conſideranda exempla, vt quidquid boni & egregii habent, id diuinae imputandum eſſe gratiae, cogitemus.

§. XLI.

Conuerſationis quoque magnam vim in hominum mores eſſe, conſtat. Quemadmodum enim conuerſatio cum malis, ad corrumpendos mores bonos, prauosque inducendos, plurimum valet, vt ea, ceu contagio quodam, hominum mentes inficiantur, vnde quouis modo eam

eam fugiendam, quiuis intelligit: * ita conuerſatio contra cum hominibus piis & ſanctis, plurimum prodeſt, & ſanctitatis ſtudium mirifice adiuuat, praeſertim ſi in ea accedant cohortationes, commonefactiones, excitationesue ad excutiendum torporem omnem, animumque ad praeclara quaeuis, inflammandum, comparatae, conf. *Coloſſ. III, 16.*

* Id ſupra ex inſtituto comprobauimus, ad *cap. 1. ſect. 4. §. 79.*

§. XLII.

Quae hactenus commemorauimus, generatim ſanctitatis ſtudium promouere poſſunt. Nec tamen praetermittenda, quae ſpeciatim huic aut illi tentationi, curſum in ſanctitatis ſtudio impedienti, opponi poſſunt. Qua in re, vt rite verſemur, indolem & cauſſas cuiuslibet tentationis primum inueſtigare oportet; tum media ea, quae iſtis tollendis conueniunt, adhibere. Si quis ergo cum dubiis variis atque ſcrupulis, circa doctrinae coeleſtis capita quaedam colluctetur, ponderatis diligenter, quae huc faciunt, ſcripturae locis, diluere ea & diſſipare annitatur, quae animum anxium atque ſollicitum tenent. Quod ſi cum variis cupiditatum generibus, voluptatis cupiditate, auaritia, ambitione, conflictandum ſit, ea adhibeantur remedia, quae hiſce morbis curandis maxime ſunt idonea, ieiunia, eleemoſynae, preces, adhibitis argumentis, quae iſtorum vitiorum turpitudinem, * & virtutum contrariarum pulchritudinem ac praeſtantiam, vel maxime ob oculos ponant.

* Eiusmodi argumenta, quibus foeditas & turpitudo vitiorum repraeſentetur, ipſa equidem ſuppeditat ratio, & in philoſophorum quoque ſcriptis paſſim obuia ſunt. Ecquis enim eſt, qui non facile perſpiciat, voluptatibus nihil eſſe foedius, quibus infamia inſuper, paupertas, & morbi attrahantur, & mors acceleretur? honoribus, ad quos ambitio adſpirat, nihil moleſtius, qui contentionibus, turbis, periculis perpetuis hominem exponunt? diuitiis nihil inconſtantius, quippe quibus, ſi etiam maximae fuerint, vnica hora homines ſpoliari poſſunt? Veterum huc ſpectantia teſtimonia collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 8. 12. 16.* De voluptatum foeditate legendus cumprimis EPICTETVS in *enchiridio cap. 56.* & SIMPLICIVS, *comment. ad h. l. p. m. 288. ſeqq.* M. AVRELIVS ANTONINVS, *de ſeipſo ad ſeipſum lib. 6. §. 26.* & alibi paſſim; de gloriae & honorum vanitate SENECA, *epiſt. 66. 71. 110. 113.* & ANTONINVS, *lib. 4. §. 3.* item *lib. 7. §. 29.* de diuitiarum denique incerta poſſeſſione SENECA, *epiſt. 16. 25.* & alibi; add. quae dixi in *elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 6. §. 22. ſeqq.* Sed tutius tamen eſt ex ipſa ſcriptura ſacra argumenta petere, quippe quae miſeriam hominum peccatorum iſtis vitiis indulgentium, iraeque diuinae illis imminentis grauitatem, luculentiſſime efficaciſſimeque ob oculos ponit.

§. XLIII.

Vt cuncta denique rite procedant, in *applicatione* etiam *remediorum* caute & prudenter verſandum. Prudens autem applicatio, ſupponit notitiam morbi accuratam, * eamque ſpecialem, totiusque ſta-

tus animi. Ad eam porro requiritur, vt remedia adhibeantur, *tempestiue*, quamprimum morbi aut vitii cuiusdam insultum sentimus: cum morborum, qui radices egerunt, difficilis sit curatio; deinde, *constanter*, vt si forte, statim leuamentum non sentiamus, immo fortius & vehementius redire tentationes videantur, non abiiciamus animum, sed per fidem & patientiam, constanter resistamus; denique *circumspecte*, vt ea vitiis & morbis singulis opponamus remedia, quae non tantum iis curandis sunt idonea, sed aetati, statui, conditioni cuiusuis & aliis circumstantiis, quantum res ipsa patitur, maxime sunt accommodata. Quod pari ratione de euitatione illorum, quae singulis noxia sunt, & damnum adferre possunt, intelligendum est.

* Noticia haecce morbi statusque animi supponit accuratam notitiam sui ipsius. Et hanc sane in vitae emendatione studioque virtutis admodum necessariam esse, immo vtramque facere paginam, etiam ethnicorum philosophi agnouerunt. Id iam obseruatum a me, pluribusque demonstratum, in *sapientia veterum, seu dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum, dissertationibus aliquot academicis, illustratis*, speciatim in *ethica Chilonis Lacedaemonii*, §. 4. *seqq.* Legendi praeterea hac de re IO. GERHARDVS VOSSIVS, de *cognitione sui*, & qui lingua gallica hoc argumentum pertractarunt, ARBADIE & BERNHARDVS LAMI, ille in *arte seipsum cognoscendi*, hic in tractatu de *cognitione sui ipsius*, quibus addendus CHARONDAS (CHARRON) *in lumine sapientiae, lib. 1. per integrum*; cumprimis DIODORVS TVLDENVS, *in libris quinque de cognitione sui*, opere profecto egregio & praestantissimo, ante paucos annos iterum reculo. Sed cum ea, quae philosophi hac de re tradunt, hic non sufficiant, iungenda, quae ad naturae humanae indolem iuxta diuinarum litterarum ductum, accuratius cognoscendam passim, speciatim supra *cap. 1. per integrum* fere attulimus in medium. Haec enim si quis accurate teneat, & sincere ac sine fuco in hocce negotio versari velit, illi difficile non fuerit, intimos mentis explorare recessus. Sincere, dixi, & sine fuco hoc in negotio esse versandum. Per connatam enim omnibus philautiam plerique ad fallendum seipsos proni sunt, dum vitia & nacuos excusant, aut emolliunt, aut missis in sui cognitione, quae taedium vel dolorem creare poterant, in ea saltem animum cogitationesque defigunt, quibus sibi ipsis placere queant. Praeclare ex ipsis ethnicis hoc iam obseruauit SENECA: *Illud praecipue nos impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus, qui bonos nos dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus, cum sciamus, illos saepe multa mentiri, epist. 59. p. m. 212.* Et alibi: *insitum est mortalitati vitium se suaque mirandi. Nemo non benignus est sui iudex de benefic. lib. 2. c. 26.* Quocum conuenit illud VELLEII PATERCVLI: *familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere: nihil aliis remittere, lib 2. c 30.* Merito itaque nonnulli veterum dicto: γνῶθι σεαυτὸν, subiecerunt, sed σωφρόνει, *modeste age.* vid. IVSTVS LIPSIVS *physiolog. Stoic. lib. 3. diff 3. p. 120.* Haec si ethnicis perspecta fuere, multo magis christianis caute hac in re versandum, ne pravae philautiae fallacia aganur in transuersum, sibique alii esse videantur, quam reuera sunt. Addenda, quae supra ad §. 5. *huius capitis* diximus.

S. D. G.

INSTI-

INSTITVTIONVM THEOLOGIAE MORALIS PARS SECVNDA.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA DE NATVRA ET INDOLE IVRISPRVDENTIAE DIVINAE DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

IVrisprudentiae diuinae definitio, §. I.
Cur diuina, itemque vniuersalis, & naturalis dicatur, §. II.
Existentia eius, §. III.
Est scientia practica, §. IV.
Obiectum eius sunt actiones hominum regenitorum, seu officia, §. V.
Non irregenitorum, sed regenitorum actiones hic in censum veniunt, §. VI.
Finis iurisprudentiae diuinae idem est ac legum diuinarum: harum autem finis alius fuit ante lapsum hominum, alius post lapsum, §. VII.
Post lapsum finis earum duplex a quibusdam constituitur, vel politicus, vel theologicus, & hic iterum alius in iustificandis, alius in iustificatis, §. VIII.
Finis theologicus in iustificatis hic in censum venit, vnde & iurisprudentiae diuinae finis aestimandus, §. IX.
Tractatio illorum, qui leges diuinas ad ductum rectae rationis expendunt, in quo differat a tractatione illorum, qui eas secundum lumen reuelationis considerant, §. X.
Posterior tractatio licet perfectior sit, non tamen ideo reiicienda est prior, §. XI.
Nec tamen pretium aut limites prioris tractationis vltra, quam decet, extendendi, §. XII.

Inter adminicula huius ſtudii primo ſe offert ſcripturae ſacrae lectio, in qua fons vberrimus iuris diuini conſpicitur, §. XIII.
Speciatim librorum & locorum, in quibus ex inſtituto de legibus diuinis agitur, §. XIV.
Tum & Ebraeorum, qui ius diuinum explicarunt, ſcripta, §. XV.
Item, qui libros aut loca ſcripturae ſacrae, in quibus de legibus diuinis agitur, ſpeciatim decalogum, commentariis ſuis illuſtrarunt, §. XVI.
Quid patres & antiquae eccleſiae doctores in iurisprudentia diuina praeſtiterint, §. XVII.
Compendia, & ſyſtemata theologiae moralis, ſimiliaque moraliſtarum ſcripta, plurimum huc conferre, §. XVIII.
Itemque, qui de caſibus conſcientiae egerunt, aut reſponſa theologica dederunt, §. XIX.
Denique & illos, qui iuxta lumen rationis iurisprudentiam diuinam pertractarunt, §. XX.
Methodus & tractationis noſtrae ordo, §. XXI.

§. I.

IVrisprudentia diuina nobis eſt ſcientia practica ad diuinarum litterarum ductum docens, quo pacto homines regeniti actiones ſuas ad leges diuinas componere debeant, vt gratum ita erga Deum animum obſequiumque promptum, teſtentur.

§. II.

Notum alias eſt, quod per *iurisprudentiam*, notitia legum cum facultate rite ad actiones hominum eas adplicandi, intelligatur. Cum autem leges, quarum complexus *iuris* nomine quandoque venit, * vel *humanae* vel *diuinae* ſint, hoc loco diuinae intelliguntur, quippe quae noſtrae ſunt conſiderationis, eaeque vniuerſales, quae ad omnes omnino homines, ſine gentis aut temporis diſcrimine, pertinent. Particulares enim, quae ſoli genti Iſraeliticae olim datae fuere, cum nullam amplius obligandi vim hodie habeant, vt ſuo loco dicetur, hic itidem in cenſum non veniunt. Vniuerſales equidem in *poſitiuas* & *naturales* a nonnullis diſpeſcuntur: ſed rectius forte, vt itidem ex dicendis conſtabit, ex omnibus difficultatibus ſe expediunt, qui admiſſis tantum naturalibus, ex naturae non corruptae, ſed partim integrae, partim reſtitutae conditione aeſtimandis, has vel *abſolutas*, vel *hypotheticas* eſſe, contendunt. Et hinc intelligitur, cur iurisprudentia haecce, de qua nobis ſermo eſt, *diuina*, itemque *vniuerſalis*, vt & *naturalis*, dicatur, & recte ita dici poſſit.

* Varias vox *iuris* habet ſignificationes, quas praeter alios edidit HVGO GROTIVS, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 3. ſeqq.* Namque interdum pro *attributo actionis*, quandoque pro *attributo perſonae*, ſaepius pro *lege*, vel potius *multarum legum complexu*, ſumitur, quae ſignificatio obtinet, cum de iurisprudentia agitur, de qua GROTIVS §. II. & commentatores eius ad *h. l.*

§. III.

Dari *leges diuinas*, tum ex lumine rationis, tum ex lumine reuelationis, * tam certum eſt, vt nemo negare hoc aut in dubium vocare queat,

queat, niſi qui ſtulto & inſano auſu vtrumque lumen reiicere, aut impugnare, in animum induxerit. Inde vero & iurisprudentiam diuinam dari, certum eſt.

* Etſi leges naturae, hoc eſt, diuinae, prout ex naturae conſideratione innoteſcunt, hominum cordibus inſcriptae ſint, tanta tamen quorundam fuit coecitas, & ad peſſima quaevis obfirmatus animus, vt eiusmodi leges ſeu iura dari, inficiarentur. Iam olim id negauit Carneades apud LACTANTIVM *inſtitut. diuinar. lib. 5. cap. 16.* qui ius naturae ſtultitiae nomine infamauit. Nec alii deerant, qui cum illo facerent, quorum praecipuum argumentum erat, iura omnia ab vtilitate originem habere, hinc & ciuitates diuerſa ſibi ſtatuiſſe iura pro ratione vtilitatis. Eundem fere in modum, & qui ex EPICVRI prodierunt diſciplina, hac de re philoſophabantur. Omnia namque iura ex vtilitate nata dicebant. Vnde & vtilitas *iuſti prope mater & aequi*, vocatur HORATIO, *lib. 1. ſat. 3.* Quam iſtorum hominum ſententiam cordati omnes merito vnanimi damnarunt conſenſu. Et ex antiquis quidem eccleſiae doctoribus iam AVGVSTINVS, contra eos diſputat, qui *putauerunt, nullam eſſe iuſtitiam per ſe ipſam, ſed vnicuique genti conſuetudinem ſuam iuſtam videri, de doctrin. chriſtian. lib. 3. cap. 14.* Recentiori vero aetate iſtum veterum errorem ab orco reuocauit THOMAS HOBBESIVS, cuius omnis eo tendere videtur labor, vt diuinas, quae omnes homines obligant, conuellat, & ex mentibus mortalium eripiat leges. Legenda ſaltem ſunt, quae habet de *ciue cap. 1. §. 7.* & in *Leviathane cap. 14.* Operam nimirum dare voluit, vt impudentia ethnicos vinceret. Quorum profecto infirma admodum & lenia erant, quae pro iſta ſententia adferebant, argumenta. Iura namque primum ciuilia cum iure naturae turpiter confundebant. Illa ex vtilitate, ſed vera, non adparente, ſi modo recte ſe haberent, conſtituta fuiſſe, lubenter concedimus. Quo ipſo ius naturae non tollunt, ſed ſupponunt. Deinde ipſum ius naturae hominum vtilitatem ſemper ſecum coniunctam habet. Non enim rectius hi rebus ſuis conſulunt, quam cum illud accurate & ſtudioſe obſervant. Sed inde non ſequitur, ex vtilitate ius naturae eſſe deriuandum; ſeu ideo ſaltem aliquid iuſtum eſſe, quia ſit utile; cum alia cauſſa eſſe queat, cur aliquid iuſtum ſit, licet idem ſimul ſit vtile. Hinc & vtilitas non eſt opponenda iuri, multo minus ita inferendum, homines natura ſua ſectantur vtilia, hoc eſt, ea, quae iuri naturali repugnant, ergo non datur ius naturae. Ea enim, quae iuri naturae repugnant, reuera non ſunt vtilia, licet talia illis videantur, qui ea ſectantur. Idque dum faciunt homines, non rationis ductum, ſed prauos adfectus ſequuntur, vnde neutiquam inde inferendum, non dari ius naturae. Sed quid opus, hisce immorari? cum cauſſam hanc ſatis euicerint HVGO GROTIVS, *prolegom. oper. de iure belli & pacis §. 5. & ſeqq.* & SAMVEL PVFENDORFIVS, *de iure natur. & gent. lib. 2. §. 10. 11.* add & FRIDERICVS RAPPOLTVS *comment. in Horat. l. c. pag. 98.* & IOAN. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.* Ceterum quo pacto hoc ex ipſa naturae humanae conſideratione luculenter demonſtrari queat, alibi oſtenditur. Quod ſi autem ipſa ratio tam luculenter nos hac de re conuincit, de reuelatione eo minus dubitandum, quae non tantum dari leges diuinas, ſed eas hominum etiam cordibus inſcriptas, docet, vt in ſequentibus ſuo loco plurimis euincetur.

§. IV.

Et hanc quidem iurisprudentiam diuinam, *ſcientiam practicam* dicimus, eodem ſenſu, quo & theologiam moralem ſtrictius ſic dictam, ita vocauimus. Eſt namque omnino iurisprudentia diuina pars quaedam theologiae practicae, ſeu moralis, latius ſic dictae. * Cumque in ſcientia theologice & ſecundum ſcripturae vſum ſpectata, praeter

veritatem cognitionis, aliaque, & *certitudo* adeſſe debeat, ea & hic in iurisprudentia diligenter obſeruanda, ** & planiſſime ob certitudinem diuinam, auctoritatemque ſcripturae ſacrae infallibilem, ſibi conſtat. Principium namque cognoſcendi, vnicaque doctrinae norma & regula, & hic ſcriptura ſacra eſt. *Practica* haec ſcientia dum dicitur, id non tam ratione finis, quam ratione obiecti intelligendum eſſe, itidem alibi iam docuimus.

* Hinc & omnia ea hic locum inueniunt, quae *part. 1. prolegom. §. 4. ſeqq.* in medium attulimus.

** Multum refert, vt certitudo iurisprudentiae diuinae ſibi conſtet, quae nititur ipſarum legum diuinarum certitudine, hoc eſt, vt certo ſciamus, Deum has leges dediſſe, itemque aliquid iuſtum eſſe, aut iniuſtum, honeſtum aut turpe. Siue autem ex ratione, ſiue ex reuelatione rem aeſtimes, tanta hic vtrobique certitudo deprehenditur, quantam in vllo alio ſcientiarum genere expectare licet. Quid generatim praeceptum, quid vetitum legibus diuinis ſit, & ratio, & reuelatio tam aperte dictitat, vt, qui dubitare hac de re velit, merito inſanire cenſeatur. Quod ſi vero in particularibus dubia quaedam occurrant, id hominum contingit vitio, qui ex principiis vniuerſalibus concluſiones non recte deriuant, aut in adplicatione legum ad facta incaute & improuide ſe gerunt, vel circumſtantiarum rationem non perſpectam ſatis atque exploratam habent. Hinc maximopere fallitur HVGO GROTIVS, dum ARISTOTELEM ſecutus, in moralibus non aeque, ac in mathematicis diſciplinis, certitudinem inueniri, aſſerit, de *iure belli & pacis lib. 2. cap. 23. §. 1.* Nec allatae ab eo quicquam probant rationes, cum aut falſis erroneisque nitantur hypotheſibus, v. g. ac ſi in moralibus etiam quoad qualitatem quaedam detur latitudo, vel id ſaltem euincunt, in applicatione facile decipi homines poſſe, niſi caute incedant, quorſum illud pertinet, quod circumſtantiae minimae rem variare dicuntur. Sed huncce GROTII errorem ſolide & accurate profligauit PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 1. cap. 2.* Cum vero, quae ex reuelatione conſtant, nulla ratione quoad certitudinem illis cedant, quae rationis lumine innoteſcunt, multo magis noſtrae tractationi, quae ſcripturae auctoritate nititur, ſuam comitare certitudinem, neceſſe eſt, cum, quae & huic opponi poſſint, eiusdemque generis ſint, ac ea, quae iam profligauit PVFENDORFIVS. De variis autem hypotheſibus falſis ac erroneis, quibus iurisprudentiae diuinae, ſiue qua rationem, ſiue qua reuelationem ſpectatae, certitudo labefactatur, ex inſtituto dixi in diſſertat. de *ſcepticismo morali*, §. 9. *ſeqq.* in *anakeſis hiſtor. philoſ. p. 218. ſeqq.*

§. V.

Habet autem iurisprudentia diuina pro *obiecto*, actiones hominum, prout ad leges diuinas ſunt componendae. Vnde quo pacto a reliquis practicae theologiae partibus differat, patet. Theologia enim moralis ſtricte ſic dicta de incremento hominis in vita ſpirituali ſollicita eſt: prudentia chriſtiana, actiones hominum regenitorum ad prudentiae regulas dirigendas conſiderat: at iurisprudentia diuina, actiones regenitorum conſiderat, prout ad leges diuinas ſunt exigendae, inde, vt conſtet, num bonae an malae ſint? Actiones autem intelliguntur, in genere morum tales, quae & alias *officia* vocari ſolent,

voce

voce eſt Stoicorum diſciplina deprompta, * ſed in theologia quoque, ſi recte explicetur, retinenda.

* Frequentiſſimus vocis huius vſus fuit apud Stoicos. Ipſe Stoicae ſectae conditor Zeno Cittieus librum de *officio* ſcripſit, teſte DIOGENE LAERTIO in *vita Zenonis*. Requirebant autem Stoici tria ad officium, primo, vt ſit actio rationi conueniens, deinde, vt eo modo fiat, quo eam fieri ratio iuſſit, & denique ne alio tempore fiat, quam quo ratio praecipit. conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceronis lib.* 1. *de officiis p.* 18. & IO. HENRICVS BOECLERVS, in *praefat. ad Ambroſii libr. de officiis*. Nec vna tamen ratione haec vox accipitur. Interdum enim eousque eius extenditur ſignificatio, vt actiones vtiles & conſeruationi noſtrae inſeruientes complectatur: quandoque & honeſtas & decoras actiones ſignificat: ſaepiſſime eas tantum denotat, quae honeſtae ſunt, ſeu cum lege conueniunt, quas & diuina conſiderat iuriſprudentia. Solebant praeterea Stoici officia in κατορθώματα & καθήκοντα diſpeſcere, quorum illa in ſolum ſapientem ſuum, quem ſibi fingebant, cadere, autumabant, de quo & alia multa παράδοξα tradebant, vt in compendio legere licet apud IVSTVM LIPSIVM, in *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib.* 3. *diſſertat.* 3. *ſeqq.* Hinc & parum abeſt, quin de *perfectis iſtis officiis*, ſeu κατορθώμασι idem cenſendum ſit, quod de ſapiente Stoicorum iampridem pronuntiarunt viri docti, eum nullibi, niſi in Stoicorum vnquam extitiſſe cerebro. Interim, etſi ad eum ſapientiae gradum nemo pertenerit, nec κατορθώματα, ſeu perfecta officia, ediderit, aut ſaltem naturae viribus edere poſſit, haec tamen documento ſunt, cognoſcere gentiles rationis ductu quodammodo potuiſſe, quo pacto officia perfecta comparata eſſe debeant. Praeterea iam CICERO de *orat. lib* 3. obſeruauit, non ſatis in hac doctrina ſibi conſtare Stoicos. Docere quippe, eos omnes inſanire, qui non ſunt ſapientes, quin eosdem fures atque latrones eſſe: ſimul tamen fateri, ab iis etiam, qui non ſunt ſapientes, exerceri poſſe τὰ καθήκοντα. Necceſſe ergo eſſe, vt fateantur, ab inſanis, hoc eſt, ratione deſtitutis, edi tamen actiones, quae cum ratione conueniunt. Conferenda, quae dixi, *diſſert.* 3. *de errorib. Stoicor. in philoſ. morali* §. 1. Quidquid vero ſit, de mente ſententiaque Stoicorum, quae, num defendi, aut recte explicari queat, noſtra parum tandem refert, id modo obſeruamus, fuiſſe, qui etiam ad chriſtianorum diſciplinam vocem *officii* transferrent. Quos inter primum locum AMBROSIVS tenet, Mediolanenſis praeſul, in libris *de officiis*, de quibus deinceps quaedam dicemus. Is vero, & quae de diſcrimine inter καθήκοντα & κατορθώματα diximus, huc adplicat, ea quidem ratione, vt κατορθώματα, ſeu *perfecta officia*, ea eſſe contendat, quae ab homine chriſtiano ad maioris perfectionis gradum euecto praeſtari poſſint, vt ſequela Chriſti, quae cum abnegatione ac dereliction rerum huius ſeculi coniuncta ſit, eleemoſynarum vberior, etſi ad paupertatem etiam ducat, erogatio, & inimicorum dilectio; media vero, ſeu καθήκοντα ea eſſe, exiſtimet, quae generatim ab omnibus requirantur, vti illud: non homicidium facies, non adulteraberis &c. *lib.* 1. *officior. cap.* 11. *p. m.* 19. Quae tamen caute profecto & cum grano ſalis accipienda ſunt, ne ipſarum legum diuinarum quoddam inducamus diſcrimen, ac ſi non omnes ad omnes aeque pertineant homines, aut ad Pontificiorum, conſilia a legibus diſtinguentium, probabamur errorem, quem deinceps ex inſtituto profligabimus. Quod ſi ad vſum transferre placeat eam Stoicorum diſtinctionem, rectius forte illorum procedet ſententia, qui κατορθώματα ſeu *perfecta officia* vocant, quae ſecundum certam peragumtur conſcientiam, vt contra, quae probabili nituntur conſcientia, καθήκοντα, ſeu *officia media* adpellitant. Namque & CICERO, *medium*, inquit, *officium id eſſe, dicunt, quod, cur factum ſit, ratio probabilis reddi poteſt.* conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceron. offic. lib.* 1. *pag.* 21. *ſeqq.* Quanquam iuxta Stoicorum ſententiam non certitudinis ſaltem gradu, ſed aliis etiam requiſitis, diſſe-ebant κατορθώματα & καθήκοντα. Vnde & non errant, qui, ad diſcrimen regenitorum ac iregenitorum hic vel maxime attendendum, dicunt, ſiquidem in chriſtiana iuris diſciplina hanc diſtinctionem retinere, fas ſit. Etſi enim regenitorum officia ſecundum rigorem legis perfecta non ſint, ſola tamen ita comparata ſunt, vt Deo placere queant. Iregenitorum autem non modo imperfecta, ſed omnino improprie officia ſunt. Quae

autem ad philoſophorum imitationem officia dicimus, alias iuxta ſcripturae ſacrae ſtilum ἔργα καλὰ *opera bona*, vocantur, *Epheſ.* II, 10. *Tit.* II, 14. Vox *officii*, in hac quidem ſignificatione in ſcriptura ſacra non occurrit. In verbis enim Lucae *cap.* I, 23. quae AMBROSIVS huc refert *lib.* I. *de officiis, cap.* 8. *pag.* 15. *factum, vt impleti ſint dies officii eius &c.* vox iſta pro ſacri muneris adminiſtratione ſumitur. Eſt enim in graeco: λειτουργία. conf. & de voce hac ANDREAS ADAMVS HOCHSTETERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* I. *p.* 44. 45.

§. VI.

Non quorumlibet etiam hominum, ſed regenitorum actiones hic in cenſum veniunt. Irregeniti enim nihil omnino, ſecundum verum & genuinum legis ſenſum, boni agere, ſeu nulla officia, in ſenſu chriſtiano, praeſtare poſſunt. Regenitorum autem actiones bonae ſeu legi diuinae reſpondentes, etſi imperfectione laborent, ob fidem tamen in Chriſtum Deo placent, indeque pro *officiis chriſtianis*, ſeu *operibus bonis*, recte habentur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Petr. I, 5. ſeqq. Epheſ. IV, 22. ſeqq. Coloſſ. III, 10. 2 Tim. II, 21.* Idque generatim de omnibus cuiuscunque ordinis, conditionis, & ſtatus hominibus, eſt intelligendum.

§. VII.

Finis iurisprudentiae diuinae non alius eſt, quam ipſarum legum diuinarum. Harum vero finis alius fuit ante lapſum humani generis, alius hodie eſt poſt lapſum. Nimirum, cum ante lapſum fedus operum adhuc obtineret, finis legis diuinae fuit, vt per eius exquiſitam obſeruantiam, homo vitae, praeſertim ſpiritualis, continuationem & augmentum, tandemque conſummatam beatitudinem, conſequeretur, cum in eius omnino viribus poſitum eſſet, accurate legem diuinam implere. At cum poſt lapſum ſumma hominum in ſpiritualibus ſit ἀδυναμία, adeoque & in federe gratiae, non per opera, ſed tantum per fidem in Chriſtum, ex parte hominis, iuſtificatio atque ſalus illis obtingat, *Rom. III, 28.* iſte quidem finis, hominum culpa, hodie ceſſat. *

* Qui ſecundum rationis ductum iurisprudentiam diuinam tradunt, de fine legum diuinarum diuerſimode ſentiunt. GVILIELMVS GROTIVS finem iuris naturalis eſſe, dicit, *commune totius vniuerſi, particularium gentium, & ſingulorum hominum bonum*, hoc eſt, vt totum genus humanum, integrae gentes, & ſinguli homines ſecure, tranquille, & feliciter viuere poſſint: in *enchirid. de principiis iuris nat. cap.* 3. §. 7. BALTHASAR MEISNERVS quadruplicem iuris naturae finem conſtituit, Dei inquiſitionem, quaeſiti veneration-nem, honeſtam conuerſationem, & inexcuſabilem damnationem, *lib.* I. *de legibus cap.* 1. A GVILIELMI GROTII ſententia non procul diſcedit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, dum finem iuris naturalis ſtatuit publicum & commune omnibus agentibus naturalibus bonum, in *diſquiſ. philoſoph. de legibus nat. cap.* 5. Alii docent, finem legum naturalium eſſe aeternam felicitatem ac beatitudinem hominum, non prorſus quidem male, modo recte intelligatur. Nimirum leges naturales eaedem ſunt, quae ex reuelatione nobis

nobis innotuerunt, vnde non tantum, quid ratio, ſed & reuelatio, de earum fine doceat, attendendum, praeſertim cum reuelatio plenius & perfectius hoc praeſtet, quam ratio. Iam vero id quidem ratio intelligit, leges diuinas ad hominum vtilitatem & feliciratem rendere. Innto & hoc quodammodo perſpicit, non ad huius modo vitae, ſeu externam felicitatem, ſed longe ſublimiorem finem, haſce tendere leges. Vnde omnino errant, qui finem legum naturalium huius vitae vſu & commodis tantum circumſcribunt. Multo magis hoc confirmat reuelatio, ad hominum felicitatem, non tantum externam, ſed & internam, eamque perennem & aeternam leges diuinas ſpectare. Sed alia nunc quaeſtio eſt, an hic finis obtineatur, & cur non obtineatur? Enim vero ipſa ratio cum quodammodo intelligat, neminem eſſe, qui leges diuinas ita, vt decet, obſeruet, colligere hinc etiam poteſt, hoc pacto homines iram potius, quam gratiam Dei, promereri, ac ad veram felicitatem peruenire non poſſe. Vnde & gentiles de ratione expiandi peccata ſua ſolliciti, ad ſacrificia, variaque luſtrationum genera deſcenderunt. Longe hoc luculentius oſtendit ſcriptura, dubiumque, quod ratio hic remouere nequit, tollit, vnde contigerit, vt homines leges iſtas accurate ſeruare nequeant? quod ſcilicet per primorum parentum lapſum peccatis immerſi homines proni ſint ad mala quaeuis, ad bona contra, & virtutes, quae Deo placeant, prorſus inepti. Hinc finem quidem legum diuinarum hominum felicitatem, praeſertim internam & perennem eſſe conſtat, ſed qui hominum culpa poſt lapſum per legum obſeruantiam obtineri nequeat. Interim aliam viam aeternam ſalutem conſequendi reuelatio oſtendit, fidem in Chriſtum, quam ratio prorſus ignorat. Eos namque, qui ratione & natura duce viam ad ſalutem ſe inuenire poſſe credunt, turpiter falli, alibi demonſtratur ex inſtituto. Conferenda, quae dixi in *animaduerſionibus ad Petri Chauuini libr. de relig. nat. cap. 1.*

§. VIII.

Duplex proinde poſt lapſum finis vſusque legis diuinae conſtitui ſolet, *politicus* alter, alter *theologicus*, & hic iterum alius in *iuſtificandis*, alius in *iuſtificatis*. Politicum, quem & *diſciplinarem* vocant, eo ſpectare putant, vt externa diſciplina metuque legis, ſaltem eousque etiam non renati coerceantur, ne externa temere delicta committant. * Eoque illud Pauli: *iuſto non eſt lex poſita, 1 Tim. 1, 9.* referunt.** Theologicus legis finis in iuſtificandis, hic eſt, vt lex diuina oſtendat peccata, iramque Dei aduerſus ea reuelet, vt inde excitati remiſſionem peccatorum & conſolationem aduerſus iram Dei, & mortem aeternam, in Ieſu Chriſto, quaerant. *Rom. VIII, 7.* Sed hic quidem finis non magis huius loci eſt, quam prior ille ſeu politicus, cum non de conuerſione ac iuſtificatione, nec de externa impiorum coercitione, ſed de officiis regenitorum hic ſimus ſolliciti.

* Etſi externa, aut ſingulorum hominum, aut integrarum rerumpublicarum feliciras, non quidem principalis, ſed tantum ſecundarius & minus principalis finis ſit, dubium tamen non eſt, quin hunc quoque ſimul intenderit Deus, & inrendar, cum amor eius ſummus erga homines nos ambigere non ſinat, quin velit, vt externe quoque feliciter atque tranquille viuant. Ad externam vero illam felicitatem & tranquillitatem plurimum confert obſeruantia, etſi externa ſaltem, adeoque minime ſufficiens, legum diuinarum. Atque huc pertinet, quod poſt alios SAMVEL. PVFENDORFIVS docet, religionem, cuius pars haud vltima legum diuinarum eſt obſeruantia, eſſe *vltimum & firmiſſimum humanae ſocietatis vinculum.* Lectu digna ſunt, quae hac de re habet *lib. 1. de offic. c. 4. §. 9.* Et ſane, ſi timor Numinis remouereretur, legumque diuinarum obſeruantia, poenaeque aeter-

aeternae metus ceſſaret, non poſſet non ſumma rerum omnium inde oriri confuſio, cum nulla potentia, quantumuis magna, nulla prudentia aut calliditas ad continendos in obſequio homines ſuffectura eſſet. Interim caute admodum hac in re verſandum, nec vnicum hunc aut praecipuum legum diuinarum, religionisque finem eſſe exiſtimemus. Fuit is Florentini illius politici NICOLAI MACHIAVELLI error, non alium religionis adeoque & legum diuinarum eſſe vſum, quam qui in continenda in fide & obſequio plebe conſpiciatur, prudentiaeque eſſe, hocce rite vti dominandi inſtrumento: quam poſt alios & ego profligaui impietatem in *diſſert. de concordia religionis chriſtianae ſtatusque ciuilis, cap.* 1. §. 17. Fuit & PVFENDORFIO a quibusdam, ſpeciatim a IO. IOACHIMO ZENTGRAVIO vitio datum, quod religionis, adeoque & iuris naturalis vſum vltra huius vitae terminum non extendiſſet, de *orig. iur. nat. pag.* 129. Sed etſi PVFENDORFIVS de eo ſaltem vſu, quem religio legumque diuinarum obſeruantia in hac vita habeat, loquatur, non tamen ideo negauit, alium ſublimioremque eius vſum eſſe. Vnde & merito defenſus ac excuſatus fuit ab aliis, quod nuper etiam praeſtitit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, vir clariſſimus, in *collegio Pufendorfiano exercit.* 4. §. 40. *pag.* 206. Nec vitio iis vertendum, qui ſecundum lumen rationis iurisprudentiam diuinam tractant, quod in hocce fine & vſu legum diuinarum ſubſiſtant, modo non negent, alium in finem olim leges hasce diuinas datas, & hodie alium, quem praeſtent, ſupereſſe vſum, & haec omnia longe rectius ex reuelatione intelligi, quam ex ratione.

** Omnino ita quidem eſt, quod iuſto, hoc eſt, hominibus per fidem in Chriſtum iuſtificatis, adeoque regenitis, & ductum ſpiritus ſancti ſequentibus, poſita lex etiam hac ratione non ſit, quod non ex coactione legis ſeu metu ſeruili, ſed filiali ſpiritu ea faciant, quae lex requirit: in externis tamen officiis obſequium regenitorum non ſubſiſtit, quae ceteroquin ad ciuilem tranquillitatem ſufficiunt, ſed vlterius tendit, & quoad interna etiam, pro huius vitae conditione, ſe voluntati Numinis conformare annititur. Et ita coactionem & maledictionem legis quoad regenitos ſublatam, his verbis docet apoſtolus, neutiquam autem obligationem, quod alibi pluribus euincitur. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, atque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. IX.

Supereſt finis theologicus in *iuſtificatis*, qui eſt, vt homines regeniti ac iuſtificati, animum ob tanta tamque immenſa beneficia, quibus a Deo cumulati ſunt, gratum, ſtudiumque in omnibus diuinae voluntati obſequendi, demonſtrent. Licet enim per legem iuſtificationem non quaerant, licet etiam ob veniam peccatorum per meritum Chriſti vera fide apprehenſum impetratam, a maledictione legis liberi ſint: ſciunt tamen ſe minime liberos eſſe a legis obligatione, cui animo prompto & filiali ſpiritu, absque coactione ſatisfacere ſtudent, certa ſpe freti, infirmitatum illis adhaerentium veniam itidem per fidem in Chriſtum ſe impetraturos. conf. *Mal. I, 6. Rom. VII, 12. XII, 1. 1 Cor. VI, 20. Eph. II, 10. 1 Theſſ. IV, 3. Tit. II, 11. 12.* Accedit, quod hinc fidei etiam documentum capientes, in ſpe vocationis & electionis hac ratione magis confirmentur. *2 Petr. I, 10. 2 Cor. XIII, 5. Tit. II, 8.* Ne quid de ipſius γυμνασίας ſpiritualis vtilitate, alibi commemorata, dicam. conf. *1 Tim. IV, 7. Ioan. XV, 2.* Et hic quidem cum hodie vſus finisque legum diuinarum ſit, nunc facile, quis iurisprudentiae diuinae ſcopus ſit, intelligitur.

§. X.

§. X.

Ceterum, etsi leges naturales ex lumine quoque rationis quodammodo innotescant, longe tamen perfectior est earum notitia, quae ex lumine scripturae hauritur; vt itidem suo loco demonstrabitur. Differt itaque etiam tractatio illorum, qui tantum iuxta lumen rationis leges diuinas considerant, ab illorum tractatione, qui lumen reuelationis seu scripturam sacram in subsidium vocant. Praeterquam enim quod ipsum cognoscendi principium vtrobique valde diuersum sit, diuersa quoque ratio est & obiecti, & subiecti, & finis. Quae enim de officiis seu actionibus hominum regenitorum, tantum ob fidem Deo placentibus, de hominibus regenitis gratiae viribus ad agenda ea, quae Deo grata sunt, instructis, deque fine legum diuinarum, quod is neutiquam in eo consistat, vt homines per eas salutem consequantur, aut feliciter & tranquille tantum in hac vita viuant, sed vt animum gratum obsequiumque testentur, & quae reliqua sunt, scriptura tradit, ita comparata sunt, vt ratio ea assequi per se non valeat.

§. XI.

Nec tamen ideo improbandum illorum institutum, qui seorsim, iuxta lumen rationis iurisprudentiam diuinam, seu naturalem, tradunt. Quae enim distincta sunt, recte etiam distincte traduntur, nec inter se sunt confundenda. Iuuat etiam cognoscere, quousque ratio sibi relicta hic progredi queat, vt eo rectius quae reuelationis vis sit & praestantia, inde intelligatur. In negotiis praeterea humanis saepe cum illis nobis res est, qui reuelationem non agnoscunt, quiue proinde non aliam agendorum normam, quam rectam rationem admittunt. Denique per rationem, quoad humana praesertim negotia, multa specialius possunt inuestigari ac determinari, cum generalia saltem sint, quae de hisce reuelatio tradit, vt reliqua, quibus idem euinci potest, taceam.

* Non errauit sane VALENTINVS ALBERTI, Lipsiensium quondam theologus perquam celebris, dum ius naturae, seu diuinum vniuersale, ita tradendum censuit, vt praeter rationem reuelatio quoque in subsidium vocaretur, in *compendio iuris naturae orthodoxae theologiae conformato*: quod quidem in theologia morali recte fieri, fassus est vir summus SAMVEL PVFENDORFIVS, in *praefat. libri de officio hominis & ciuis.* Nec tamen errauit PVFENDORFIVS, dum idem ius naturae tantum secundum rationem traderet, quod philosophi munus est. Nullum namque dubium est, quin, vt scientia, quae de Deo & attributis diuinis agit, ita & quae leges diuinas considerat distinctim, & secundum rationem & secundum reuelationem tractari queat, vt quousque illius vires pertingant, quaue in re haec illa sit praestantior, perspiciatur. Idque & vtile, & necessarium esse, allatae rationes euincunt. Atque vt de vltima, ad rem omnem illustrandam, aliquid addam, etsi ex ratione aeque ac reuelatione constet, iustitiam sancte colendam,

pactaque seruanda esse, quae tamen speciatim de foederibus, contractibus, successionibus, scitu necessaria sunt, reuelatio nuspiam tam distincte praecepit, vt, quae inter gentes oriri super his capitibus controuersiae poterant, inde expediri possint. Neque profecto hoc necessarium erat, cum hunc in finem scriptura sacra nobis data non sit, vt negotiis ciuilibus inseruiret, sed vt viam panderet ad aeternam salutem. Rationis autem ope si ex principiis vniuersalibus leges diuinae inuestigentur, facile, quid in his omnibus iustum & aequum sit, inuenitur. Nec est, quod obuertas, ex iure ciuili talia abunde constare. Satius enim est, haec ipsa cognoscere ex iure diuino, cum saepius, in negotiis praesertim publicis, cum eiusmodi hominibus nobis res sit, qui iura ciuilia, quorum apud nos vsus est, & magna auctoritas, non admittunt. Raro autem admodum, qui hoc contingere existimat, vt nobis res sit cum hominibus, quibuscum tantum ex rationis principiis agendum sit, se in vmbra scholae viuere, nec rerum humanarum satis peritum demonstrabit. Aliter Angli & Bataui iudicabunt, quibus quotidie cum hominibus religionis christianae expertibus, & Romani iuris ignaris, commercia intercedunt. Causla vero, quod aut vtilitatem aut necessitatem huius tractationis nonnulli in dubium vocant, partim haec est, quod iuris ciuilis auctoritati tantum decedere putant, quantum accedit auctoritati iuris naturalis, etiam secundum rationem considerati, partim quod vident, nonnullos tractatione iuris naturalis, quae secundum rationem instituitur, ad profana & impia abuti. Sed quos prior mouet causla, praeposterum saltem adfectum nimiumque iuris Romani amorem produnt: qui autem posteriorem obtendunt, mitius sentient, si expendant, propter abusum non statim tollendum esse vsum.

§. XII.

Interim tractationi, quae secundum rationis principia instituitur, neutiquam maius, quam decebat, est statuendum pretium. Vt enim in negotiis quibusdam publicis & ciuilibus, de quibus nos informare spiritus sanctus in scriptura sacra non voluit, eo quod ad salutem nostram hoc non esset necessarium, tractationis huius vsus manifestus est, ita cum ea quae ad vitae directionem pertinent, longe plenius, certiusque ex scriptura sacra hauriri queant, quam ex lumine rationis, immo cum quae hoc tradit, nullo modo ad vitam recte instituendam sufficiant, palam est, errare turpiter, & pessime sibi consulere, qui tantum ad rationis dictamen atque normam, vitam instituere volunt. * Nec leuiori aut errore aut crimine se inuoluunt, qui erroneas quasdam hypotheses pro rationis principiis assumentes, eas lumini reuelationis opponunt, vel alia quacunque ratione, ad diuinae scripturae auctoritatem labefactandam, veramque Christianae vitae indolem evertendam, iure, quod sibi saepius ipsimet fingunt, naturali abutuntur.

* Magnopere ergo errant, qui aut iurisprudentiae naturalis, aut generatim doctrinae moralis, secundum rationis lumen consideratae, vsum demonstraturi, hinc demum discendum dicunt, quo pacto vitam suam instituere homo debeat. Quae locum haberent, si cum ethnicis illis res esset: christiani autem cum videri velint, & ad christianos talia loquantur, aut scribant, quid dicant, quidue doceant, parum persi habere videntur. Cum enim longe perfectius excellentiusque lumen habeant, ad quod vitam suam actionesque instituere queant, scripturam scilicet sacram, hominis parum sapientis esset, si imperfectius illud obscuriusque, misso priori, sequi vellet.

§. XIII.

§. XIII.

Iam, vt, quaenam nobis in hocce ſtudiorum genere ſuppetant, adminicula, paucis indicemus, ipſa ſcriptura ſacra primo merito hic commendanda loco. Idque non tantum, prouti hic quoque vnicum eſt cognoſcendi principium, normaque & regula doctrinae theologicae, ſed & prouti in ea fontem vberrimum omnis iuris diuini deprehendimus. Namque non tantum de natura hominis, integra, corrupta, reſtituta, ex cuius conſideratione genuina iuris diuini deriuanda ſunt principia, * omnium optime nos erudit, ſed ipſa quoque leges diuinas diſerte ediſſerit, & de officiis hominum regenitorum exactiſſime praecipit.

* Quo pacto philoſophi ex naturae humanae conſideratione legum diuinarum eruant notitiam, videre licet apud SAMVELEM PVFENDORFIVM, *de iure naturae & gentium lib. 2. cap. 1. & 2.* Hanc vero methodum, qui ſecundum reuelationem leges diuinas conſiderant, tanto rectius adhibent, quo plenius ſcriptura ſacra nos de natura humana erudit. Ratio enim tantum naturam humanam conſiderare poteſt, prouti eſt in ſtatu poſt lapſum: at reuelatio eandem in ſtatu integritatis pariter, ac reſtitutionis, conſiderare poteſt. Vnde longe perfectior ex reuelatione oritur legum diuinarum notitia, quam ex ratione. Ceterum quo pacto leges diuinae ex ſcriptura ſacra erui queant, in ſequentibus demonſtrabitur ex inſtituto.

§. XIV.

Et quamuis nullus ſit ſcripturae liber, in quo non de officiis hominum quaedam occurrant, ſpeciatim tamen, in quibus, quae ex inſtituto huc faciunt, continentur libri, aut loca in iis inſigniora probe notanda. * Sic decalogus a Moſe genti Iſraeliticae propoſitus, ſummam velut quandam & compendium iurisprudentiae vniuerſalis continet: ** cuius explicationem optimam ipſe dedit ſeruator noſter, *Matth. V.* In legibus etiam ſpecialibus, genti Ebraeae datis, quae in quatuor vltimis libris Moſis continentur, plurima inſperguntur, aut fundamenti loco ſubſternuntur, quae ad vniuerſalem iurisprudentiam ſpectant, facili negotio inde eruenda.

* Non defuerunt, qui leges diuinas in ſcriptura ſacra memoratas in certum ordinem diſponerent, ſyſtema aliquod, ſeu corpus iuris diuini exhibituri. Quorſum pertinet GOTTFRIEDI VOGLERI, *corpus biblicum iuris, ſeu iurisprudentia biblica*, lingua Germanica, anno MDCCIV. edita. Quod quidem non contemnendum inſtitutum, modo intra limites iurisprudentiae vniuerſalis ſubſiſtant, nec leges particulares cum vniuerſalibus confundant, aut praeter eas, quae in ſcriptura ſacra extant, alias, humanas ſcilicet aut ciuiles, ad negotia ciuilia non requiri, exiſtiment. Namque diuinis vniuerſalibus, ad vitae huius vſum alias ceu ciuiles recte adiungi, non dubitabit, qui vitae humanae conditionem aut legum diuinarum ſcopum ſecum expenderit. Quae vero ſpeciatim Ebraeis datae ſunt leges, nos hodie non obligant, nec accommodari rebus publicis omnibus poſſunt, nec caſibus omnibus apud nos occurrentibus decidendis ſufficiunt, etſi vſu ſuo non deſtituantur, vt ſuo loco luculenter oſtendemus. Qui ceteroquin, vt omnium ſcientiarum, ita & iurisprudentiae originem ex ſcriptura ſacra deriuare voluerunt, vt IO. HENRICVS ALSTEDIVS, in *triumpho biblico*, AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *Panſophia Moſaica*, aliique, parum

aut nihil, quod huc faciat, conferunt, & de particulari potius, quam vniuerſali, iuriſprudentia loqui videntur.

** Hoc itidem ſuo loco ex inſtituto demonſtrabitur.

§. XV.

Cumque iure diuino ſcripto, poſtquam ſcilicet a Moſe in litteras referri coepit, tum vniuerſali, tum particulari quam diutiſſime vſi ſint Ebraei, non abs re fuerit, horum quoque in variis iuris diuini capitibus exquirere ſententiam: ſaltem eos, qui hoc iam praeſtiterunt, & magno labore ex illorum ſcriptis, quae vſui eſſe poſſint, eruere conati ſunt, euoluere auctores. Namque & ceteroquin particularium legum cum vniuerſalibus collatio, inſignem praebet vtilitatem. *

* Etſi Ebraei doctores in legibus ceremonialibus explicandis magnam operam collocent, non tamen negligunt prorſus ciuiles: in quibus non poſſunt non quaedam vniuerſalis iuris occurrere veſtigia. Id quod vel ex ipſo Talmude patet, ceu iuris Iudaici corpore quodam ac ſyſtemate ampliſſimo: tum ex variorum gentis Ebraeae doctorum ſcriptis, quos inter eminet MOSES MAIMONIDES vir doctiſſimus, &, vt aliarum rerum, ita patrii iuris callentiſſimus. Quantum vero Ebraeorum de legibus ſuis commentationes ad iuriſprudentiam vniuerſalem conferant, ſatis ſuperque omnes edocuit IOANNES SELDENVS, in praeſtantiſſimo de *iure naturae & gentium, iuxta diſciplinam Ebraeorum*, opere: de quo quid cenſendum ſit, pluribus expoſui in *hiſtoria iuris naturalis*, §. 25. p. 32. 33. Cumque ob varias & prolixas digreſſiones taedium lectoribus facile creare queat Seldenianus hicce labor, ſuaſu & auctoritate ſummi quondam & illuſtris viri B. SAMVELIS STRYKII iureconſulti longe celeberrimi, ipſe quandam ſynopſin, ex hocce Seldeni opere concinnaui, quae cum primum illuſtris viri PHILIPPI REINHARDI VITRIARII *inſtitutionibus iuris naturae & gentium*, addita anno MDCXCV. Halae Saxonum prodiiſſet, deinde Lugduni Batauorum, cum iisdem iuris naturae & gentium inſtitutionibus, curante IO. IACOBO VITRIARIO, PHILIPPI REINHARDI filio, v. c. anno MDCCIV. fuit recuſa. Quemadmodum autem SELDENVS ſeptem Noachidarum praecepta fundamenti loco ſubſtrauit, cui totam iuris vniuerſalis ſtructuram inaedificaret, ita, vt, quae inter leges particulares harumque explicationes ſe offerebant iuris vniuerſalis veſtigia, colligeret, & in vnum corpus coire iuberet, ſibi praecipue datum credidit, id quod ſummi laboris eſſe, recte pronunciat SAMVEL RACHELIVS, *prolegom. ad officia Ciceronis*, §. 24. Et ſane qui ſecum expenderit, leges particulares, ſi recte ſe habeant, eſſe tantum concluſiones ex iure vniuerſali deriuatas, aut adplicationes ad certa facta, cum circumſtantiis ſuis conſiderata, facile concedet, eam in veſtigandi ius vniuerſale methodum ſua non carere vtilitate. Quod de Ebraeorum quidem praecipue intelligendum eſſe legibus particularibus, patet, in quibus ſummam legislatoris relucere ſapientiam, non eſſe, puto, qui dubitauerit. Conferendi itaque etiam erunt, qui de iure ciuili Ebraeorum commentati ſunt, vt CONSTANTINVS L'EMPEREVR, *de legibus Ebraeorum forenſibus*, IO. HENRICVS HOTTINGERVS, de *iure Ebraeorum*, alii pluc. Nec praetermittendi prorſus, qui iuris Ebraei cum Romano inſtituerunt collationem, quod poſt LICINIVM RVFFINVM, a PETRO PITHOEO Patriſio, anno MDLXXIII. & deinceps ſaepius editum, praeſtiterunt IO. CALVINVS, PAGANINVS GAVDENTIVS, PHILIPPVS ZEPPERVS, IOSVA ARNDIVS: & alii, de quibus dixi in *introduct. ad hiſtor. philoſ. Ebraeor.* p. 403. 40. Addendus tamen hic eſt CONRADVS HERESBACHIVS, cuius *iuriſprudentia chriſtiana*, Neoſtadii anno MDLXXXVI. prodiit, in qua leges etiam Moſaicae, iuſto ordine diſpoſitae exhibentur, nec praetermittendus IOACHIMVS HOPPERVS, cuius *Sedvardus* ſeu *iuriſprudentia vera*, principia exhibet iuriſprudentiae vniuerſalis, ex ſublimiori Ebraeorum philoſophia repetita.

§. XVI.

§. XVI.

Facile etiam ex dictis colligas, eos ſcriptores, qui aut libros, aut loca ſcripturae ſacrae, in quibus velut ex inſtituto legum diuinarum notitia traditur, explicant, lucem inſignem huic doctrinae generi affundere. In quem numerum adeo referendi erunt, qui pentateuchum, ſaltem quatuor vltimos Moſis libros, ſpeciatim autem decalogum, * qui primam merito catechiſmi partem conſtituit, commentariis atque expoſitionibus ſuis illuſtrant. Quorum vti ingens numerus, nec vnus idemque omnibus ſcopus, ita ſelectu maximo in iis opus eſſe, nemo non intelligit.

* Illorum, qui pentateuchum, adeoque & leges Moſaicas commentariis ſuis illuſtrarunt, tantus eſt numerus, vt omnes recenſere prolixum nimis, & ab inſtituto alienum foret. Nec omnibus idem aut ſcopus, aut tractandi modus. Commendari ceteroquin maxime ſolet ex noſtratibus IO. ADAMVS OSIANDER; ex Pontificiis IACOBVS, BONFRERIVS: ex Reformatis FRANCISCVS BVRMANNVS, cuius *explicatio & conſideratio rerum praecipuarum in quinque libris Moſis* lingua quoque Germanica, Francofurti MDCXCIII. prodiit. Recuſa autem deinceps ſunt iunctim opera eius biblica, itidem lingua Germanica, hoc ipſo, quo haec ſcribo, anno MDCCX. Addendus his IO. CLERICVS, vir celeberrimus, qui in rationes quoque legum Moſaicarum ſubinde inquirit, in *commentario ſuo in pentateuchum*. Sed hi quidem ſparſim ſaltem lucem quandam dabunt, quam maiori copia & abundantia affundent, qui eum in finem decalogum explicant, vt iuris diuini & vniverſalis notitiam inſtruant. Huc omnes illi pertinent, qui catechismum commentationibus ſuis illuſtrant, quorum infinitus iterum eſt numerus, etſi non omnes eodem habendi ſint loco. Praecipuos alibi, in *hiſtoria* ſcilicet *et critica theologiae thetico-dogmaticae*, quam ſelectis auditoribus trado, enumero: nomina tamen plurimorum legi poſſunt apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *bibliothec. theolog. lib. 3. cap. 1. §. 5. pag. 333. ſeqq.*, etſi ſelectum & ἀκριβῆ, in viro iſto, doctiſſimo ceteroquin & diligentiſſimo, nonnulli deſiderent. Ipſa B. MARTINI LVTHERI noſtri explicatio decalogi, quae in catechismo vtroque, tum minori, tum maiori, extat, vtramque nobis merito facit paginam. Nec enim de hocce ſummi viri labore tam praeclare quid dici poteſt, vt non ſit infra dignitatem eius atque praeſtantiam. Inter reliquos primum locum damus IOAN. CONRADO DANHAVERO, qui omnium inſtar eſſe poteſt, & ſummo ſtudio hanece *theologiae* partem excoluit, quod non tantum *lac* eius *catecheticum*, ſed & *collegium*, quod vocat *decalogicum*, teſtatur, quod auctius emendatiusue ſtudio & opera BALTHASARIS BEBELII prodiit anno MDCLXIX. De IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, ad ordinem decalogi concinnata, iam dictum in *prolegomenis ad partem primam* huius operis. Ex reformatae eccleſiae doctoribus, licet plures laudari poſſent, qui operam haud contemnendam in decalogi explicatione collocarunt, vnicum tamen nunc ſufficerit laudaſſe ANDREAM RIVETVM, quem non vltimum inter ſos tenere locum, conſtat inter omnes. Extant autem, tomo primo operum eius, *praelectiones* eius *pleniores*, *in cap. XX. Exodi*, in quibus in omnem diuinae iurisprudentiae campum late ſe diffundit, & hanece theologiae partem tantum non penitus exhaurit. Reliquos lubens nunc praetermitto.

§. XVII.

Ex patribus, & antiquis eccleſiae doctoribus plurimi ex accidenti & aliud velut agendo, pauci ex inſtituto, hanc, quae de officiis agit, moralis doctrinae partem attigerunt. * Sed ita vt plerumque quae ex

ratione, quaeue ex reuelatione intelliguntur, non satis discernerent. Qui vero in eorum succeſſerunt locum doctores ſcholaſtici, non modo retinuerunt & auxerunt hancce confuſionem, ſed pluribus aliis vitiis atque erroribus hancce theologiae partem, quam ceteroquin ſingulari cum induſtria excolebant, contaminarunt.

* Vt ea, quae ad ἕξιν christianam ſpectabant, paſſim attingebant patres, quod iam in *prolegomenis partis praecedentis*, §. 19. & 20. obſeruatum, ita frequentiſſimi etiam erant in explicandis & inculcandis officiis chriſtianorum, quod diuina iurisprudentia ſibi vindicat argumentum. Legenda ſunt, quae hac de re iam dixi, in *hiſtoria iuris naturalis*, §. 9. & 10. vbi & obſeruaui iure hoc deſiderari in patribus, quod, quae ex ratione conſtant, non caute ſatis discreuerint ab iis, quae per reuelationem innoteſcunt. Iungendus IO. BARBEYRACIVS in *praefat. ad verſionem gallicam operis Pufendorfiani de iur. nat. & gent.* §. 9. *pag.* 22. *ſeqq.* vbi de patrum in hoc doctrinae genere meritis, ex inſtituto diſſerit. At cum ceteri ſparſim fere hoc argumentum attingerent, AMBROSIVS, ad imitationem CICERONIS de officiis tractationem inſtituit: vti itidem *l. c.* iam obſeruauimus. Scopus equidem AMBROSII fuit, de officiis miniſtrorum eccleſiae praecipere, quod & titulus operis huius indicat, qui in codicibus manuſcriptis legitur, obſeruante LVDOVICO ELIA DV PIN, *bibliothec. ſcriptor. eccleſ. tom.* 2. *pag.* 256. Vnde & ſtatim *cap.* 1. oſtendit, epiſcopi munus eſſe, docere populum. Et in tractatione ipſa ea adfert, quae eccleſiae miniſtros inſtruant, quo pacto ſe gerere debeant. Interim cum pleraque officia eccleſiae miniſtris cum chriſtianis quibuſuis ſint communia, in vniuerſali quoque iurisprudentia, ſecundum reuelationem conſiderata, vſum haud contemnendum inde capere licet. De AVGVSTINO plurima dici poſſent, cum primus fere fuerit, qui de applicatione legum diuinarum ad facta ſingularia ſollicitus, varia mouerit dubia, & circa caſus, quos vocant conſcientiae, curioſius, quam reliqui eccleſiae patres, verſatus ſit, exemplum, quod imitarentur, relicturus doctoribus ſcholaſticis: ſed cum alibi hac de re ex inſtituto agamus, nunc quidem hisce diutius non immorabimur.

§. XVIII.

Quod ſi ex ſyſtematum aut compendiorum multitudine rem aeſtimes, non vllam temere deinceps, etiam poſt reſtitutas litteras, theologiae partem, maiori ſtudio & diligentia excultam dixeris, etſi, an magnum inde ei incrementum acceſſerit, dubitari queat. Certe pleraque tum Romanenſium, tum reformatae ac noſtrae eccleſiae theologorum, compendia & ſyſtemata theologiae moralis, hanc praecipue eius partem, quae de officiis agit, exhibuiſſe, iam ſupra obſeruauimus. * Eodemque ſpectant, qui idem argumentum ſub titulo *ethices chriſtianae* ** aut de *quatuor virtutibus cardinalibus*, aut *de iuſtitia & iure*, aut de *officiis*, *** ſimilibusue, pertractarunt.

* In *prolegom. ad partem praecedentem ad* §. 23. vbi & auctores praecipuos, qui compendia aut ſyſtemata theologiae moralis ediderunt, indicaui.

** Dictum de hisce *ibid. ad* §. 36.

*** Plurimi fuerunt ex Pontificiis, qui ſub hisce aut ſimilibus titulis iurisprudentiam diuinam pertractarunt, de quibus conſulendi auctores, quos iam *ad* §. 22. *prolegom. partis praecedentis*, allegauimus. Eminet inter reliquos LEONHARDVS LESSIVS, theologus, poſt alias functiones, Louanienſis, Ieſuitarum ſocietati adſcriptus, de cuius vita & ſcriptis

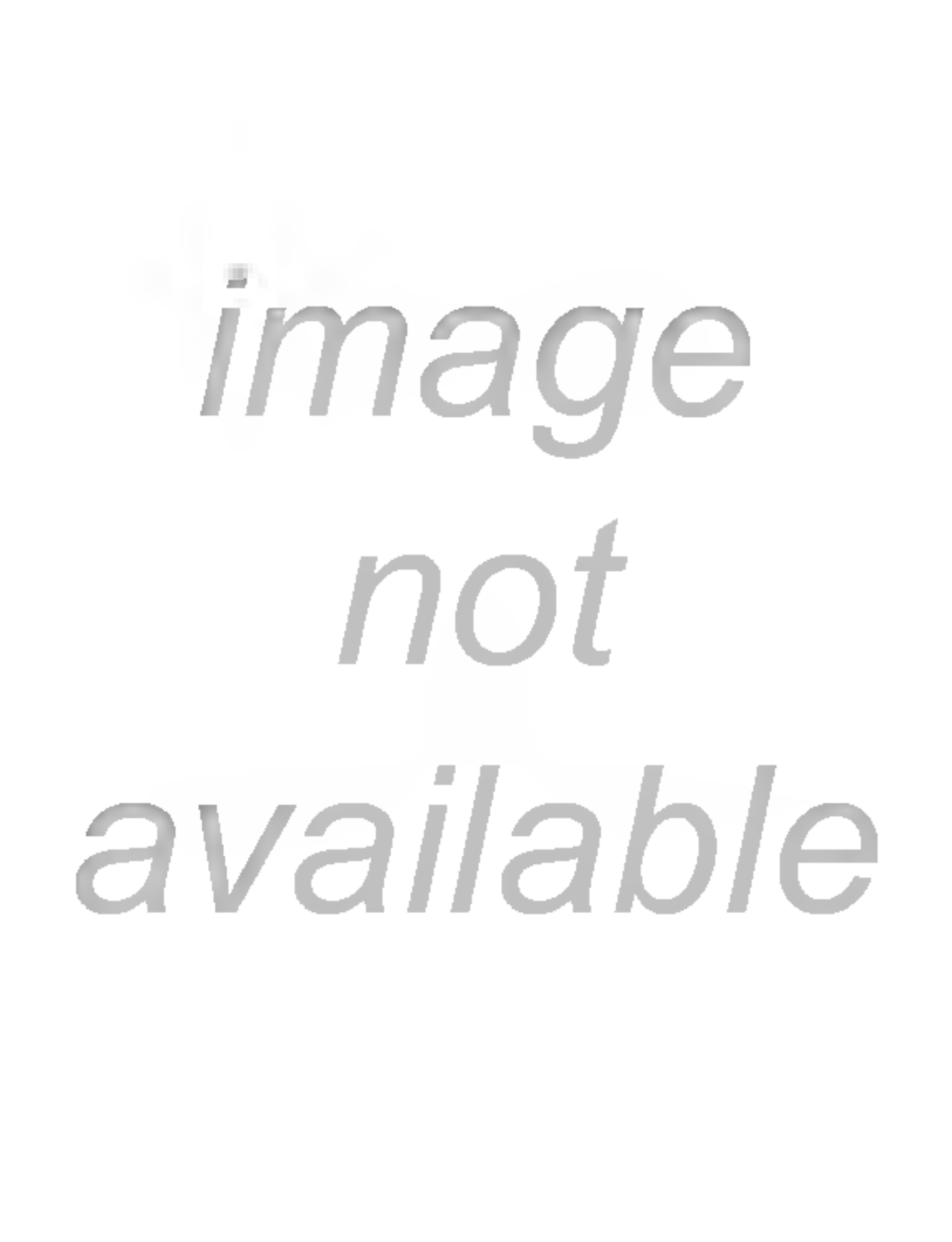
image
not
available

aliosque, magna est copia. * Nec enim necesse esse putamus, peculiarem theologiae partem, quam *casuisticam* nonulli barbara voce appellitant, constituere, cum nihil aliud agant, qui de conscientiae casibus praecipiunt, quam vt leges diuinas ad facta cum certis circumstantiis considerata adplicent, quaeue licita aut illicita, honesta aut turpia sint? diiudicent. Legum autem sensum genuinum si quis teneat, haud difficulter ad facta illarum instituet adplicationem, modo ingenio vtcunque valeat, & circumstantiarum omnium solerter habere rationem didicerit. Interim lucem aliquam libri, qui de casibus conscientiae agunt, praeferre possunt. Idem de *responsis theologicis*, si quidem circa agenda potius, quam credenda, versentur, dicendum. ** Si enim forte ad ipsarum legum notitiam non multum conferant, exempla tamen subinde non contemnenda, quo pacto facta quaedam ad legum normam exigi ac diiudicari debeant, suppeditant.

* Notatu digna sunt, quae de origine & indole theologiae casuisticae scripsit IO. MABILONIVS, de *studiis monasticis*, *part.* 2. *cap.* 7. *pag.* 296. Summa huc redit: inter abusus grauissimos theologiae scholasticae referendam casuistarum multiplicationem, qui seculo demum decimo tertio celebrari maxime coeperint. In primis enim ecclesiae christianae seculis pastores pariter ac auditores pura rectaque mente praeditos, secundum doctrinam moralem in euangelio comprehensam, sententiasque patrum & decisiones episcoporum, cunctas facile, quas se offerebant, superasse atque soluisse difficultates. Vnamquamque deinceps ecclesiam suum habuisse *librum poenitentialem*, vt, quidnam vnicuique poenitentiam agenti imponendum esset, inde constaret. Inter primos, qui eiusmodi quid composuerint, fuisse post GREGORIVM thaumaturgum, BASILIVM M. vt ex *tribus* eius *epistolis canonicis ad Amphilochium*, constet. Extare etiam adhuc *poenitentiale Romanum*, quod seculo nono suo inseruerit HALITGARIVS, episcopus Cameracensis Eius autem, quod seculo septimo composuit THEODORVS Cantuariensis archiepiscopus, tantum extare fragmenta quaedam, partim a PETITO, partim a LVCA DACHERIO, tomo nono *spicilegii* sui, edita. Hinc cum de reliquis poenitentialium veterum auctoribus nonnulla monuisset, & de pessimo illorum instituto, qui a simplicitate veterum discedentes, ad inanes subtilitates & sophisticas speculationes prolapsi sunt, conquestus esset, non defuisse, subiicit, viros ingenuos, qui & medio actu, abusui huic magis magisque inualescenti, se opponerent. Factum id praecipue sub initium seculi noni in concilio Turonensi, & Cabilonensi, de quibus adeo prolixius verba facit. RAYMVNDVM, ordini Dominicanorum adscriptum, seculo 13. inter primos fuisse, qui *summam peccatorum* composuerit. Intelligit haud dubie MABILONIVS, RAYMVNDVM DE PENNAFORTI, qui seculo decimo tertio floruit, & *summam de casibus poenitentialibus*, *libris* 4. reliquit. Principia moralis, quibus tum RAYMVNDVS, tum alii post ipsum institerint, desumta fuisse ex secunda parte summae theologicae, a THOMA de AQVINO conscriptae. Deinceps vero, cum quisque secundum suum genium, de peccatis hominum ratiocinari inciperet, neglectis regulis ecclesiasticis, tantam sententiarum opinionumque inde oriam libertatem, aut, si mauis, licentiam, vt nullum fere crimen sit, quod non in casuistarum scriptis pallietur quodammodo & excusetur. Ita quidem MABILONIVS, ingenue & cordate, qui & simul eos ibi ex suae ecclesiae scriptoribus casuistis indicat, quos monacho suo, quem formandum ac erudiendum sibi sumpsit, prae reliquis legendos censet. Praecipui

cipui ceteroquin inter eos sunt SYLVESTER PRIERIAS, ANGELVS DE CLAVASIO, PACIFICVS NOVARIENSIS, IOANNES NIDERVS, MARTINVS AB AZPILCVETA, alias a gente NAVARRVS dictus, ANTONIVS DIANA, aliique, ab aliis iam indicati, & a nobis alibi pluribus enumerandi. Cum opera B. MARTINI LVTHERI religioni christianae sua reddita esset puritas, inter alios quoque Romanae ecclesiae defectus, huncce emendare viri quidam pii ac docti adgressi sunt, editis variis de casibus conscientiae scriptis, in quibus tantum ad verbi diuini regulam, ptout decebat, dubia, quae in vita christiana occurrere possunt, tollere & conscientiam instruere elaborarunt. Hos inter eminent FRIDERICVS BALDVINVS, in *libris 4. de casibus conscientiae*: GEORGIVS KÖNIGIVS, theologus Altdorffinus, in *casibus conscientiae catechetici*s, cura filii eius GEORGII MATTHIAE KÖNIGII, an. MDCLXXVI. iterum editis; IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *libro conscientiae aperto*, seu *theologia conscientiaria*, item in *theologia casuali*, a IO. FRIDERICO MAYERO, Gryphiswaldiae an. MDCCVI. in 8. edita, qua velut compendium aliquod huius doctrinae exhibetur: ANDREAS KESLERVS, in *theologia casuum conscientiae, hodierno cumprimis tempori accommodatorum*, ARNOLDVS MENGERINGIVS, in *informatorio conscientiae*, aliisque eodem collimantibus scriptis, LVDOVICVS DVNTE, theologus Reualiensis, in *decisionibus mille & sex casuum conscientiae*: IO. ADAMVS OSIANDER, in *theologia casuali*, aliique. Addendus hic est B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noster, qui sua doctrina Salanam nostram quondam egregie illustrauit academiam, in *theologia conscientiaria*, siue *tractatu de casibus conscientiae*, in quo tamen ea saltem praecipue attingit, quae ad status, quos vocant, hierarchicos pertinent. Ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HENRICVM ALSTEDIVM, GVIL. AMESIVM, GVIL. PERKINSVM, aliosque, in eodem campo haud contemnenda ingenii ac industriae suae dedisse specimina, iam obseruauimus, in *prolegom. part. praeced. ad §. 2*.

** Et illorum, qui responsa dederunt theologica, si etiam nostratium tantum habeamus rationem, haud exiguus est numerus. In ipsis B. MARTINI LVTHERI, epistolis, varia, quae huc spectent, subinde attinguntur. Id quod & de aliorum quorundam theologorum epistolis & responsis, quae seorsim prostant, censendum, inter quae eminent B. PH. IACOBI SPENERI, epistolae & responsa theologica, Germanico idiomate scripta, editaque, de quibus, quo loco habenda, iam dixi in *praefatione, supplemento epistolarum Lutheri* praemissa. Prodierunt deinceps etiam eiusdem auctoris *consilia & iudicia theologica latina*, in quibus, licet & alia quamplurima, ad alias theologiae partes spectantia, occurrant, vti & in responsis Germanicis, multa tamen, quae & conscientiam egregie instruant, ex iis haurire licet. Operae ceteroquin fecerunt pretium, qui variorum theologorum collegerunt & iunctim ediderunt, responsa, vt GEORGIVS DEDEKENNVS, in *thesauro consiliorum & decisionum*, quem post IO. ERNESTVM GERHARDVM, eximium illud Ienensis nostrae academiae decus, locupletiorem dedit CHRISTIANVS GRVBELIVS. Ne quid nunc de *consiliis Wittebergensibus* dicam, ad quorum exemplum & alias eiusmodi instituere collectiones, facile foret, si modo singulatis quaedam ad rem litterariam & theologicam inde speranda esset accessio. Diffitendum vero non est, non vnius generis omnia esse theologorum responsa, nec semper ad iurisprudentiam diuinam pertinere, cum subinde, non de agendis, sed de credendis agant. Nec aliud fere inde ad nos redundat commodum, quam vt exemplis quibusdam leges adplicate ad certa facta discamus, quem & casuisticos scriptores praebere vsum, obseruauimus. Interdum forte ad ipsarum legum diuinarum accuratiorem notitiam aliquid conferent: sed haec ita maximam partem comparata sunt, vt aliunde quoque ea haurire liceat.

§. XX.

Denique, non negligendi sunt, qui ex principiis philosophicis iurisprudentiam diuinam seu naturalem, pertractarunt, quod nostra aetate fecerunt plurimi, * postquam HVGO GROTIVS, velut signum aliquod, ad bene de iuris naturalis studio diligentius excolendo, spe-

randum, ſuſtulit. Etſi enim diſtincta ſint, lumen rationis & lumen revelationis, non tamen ſibi ſunt aduerſa: poſſuntque coniungi, etſi non debeant confundi. Praetera quemadmodum, quae lumini naturae deſunt, recte ſupplentur ex lumine reuelationis: ita in quibusdam officiis ad vitae ciuilis vſum ſpectantibus, ratio talia ſuppeditat, quae ad accuratiorem plenioremque diuinae iurisprudentiae tractationem, non ſunt praetermittenda. ** *Ius* vero, quod nonnulli conſtituunt *gentium*, cum aut mores ſaltem gentium contineat, aut a iure naturae non differat, *** eodem merito loco, ſi vſum eius in noſtro inſtituto ſpectes, quo ius naturae, iuxta rationem conſideratum, habetur. Quod & de ſubſidiis illis ac adminiculis intelligendum, * quae illis vſui ſunt, qui ſecundum rationis principia iurisprudentiam diuinam tractant.

* Hos vt prolixe enumerem, non erit neceſſe, cum id iam factum ſit tum ab aliis, tum a me ipſo, in *hiſtoria iuris naturalis*, quae in *ſelectis iuris naturae & gentium* extat, praeſertim §. 21. *ſeqq.* Cum tamen viri quidam praeſtantiſſimi ſcriptis egregiis hancce philoſophiae partem locupletauerint, poſtquam *ſelecta* ita *iuris naturae & gentium* prodierunt, haud contemnendum poſt tam amplam meſſem ſupereſſet ſpicilegium, ſi omnes recenſere animus eſſet. Sed iuuat tamen, nonnullos, eosque forte praecipuos, indicare. Fuerunt itaque, qui HVGONI GROTIO poſt tot commentatores, & epitomaſtas, prolixe a me *l. c.* enumeratos, lucem quandam foenerari, aut ad eius ſaltem ductum, iuris vniuerſalis tradere doctrinam aggreſſi ſunt. In hisce, ne quid de *verſione Germanica* Grotiani operis de *iure belli & pacis* dicam, cui praefationem praemiſit CHRISTIANVS THOMASIVS, philoſophus & iureconſultus clariſſimus, laudandus IO. WOLFGANGVS IAEGERVS, theologus Tubingenſis longe celeberrimus, in *obſeruationibus theologicis moralibus & politicis*, in HVGONIS GROTII, *libros tres de iure belli & pacis*, quae hoc ipſo, quo haec ſcribo, anno MDCCX. Tubingae prodierunt, & in quibus, ſe in ſcholaſticorum egregie verſatum lectione, demonſtrauit. Alterum, poſt GROTIVM, inter iuris naturae reſtauratores locum meriro tenet SAMVEL PVFENDORFIVS de cuius ſcriptis huc ſpectantibus itidem iam abunde dictum *l. c.* §. 33. *ſeqq.* Sed nunc addendum, prodiiſſe PVFENDORFII opus de *iure naturae & gentium*, cum *notis* ſelectis & exquiſitis, IOAN. NICOLAI HERTII, iureconſulti Gieſſenſis, haut ita pridem beata morte defuncti, cuius quanta ſint in rem litterariam, ſpecia: im & in iurisprudentiam vniuerſalem, merita, nemo ignorat, & a me ipſo iam indicatum in ſaepius iam memorata *hiſtoria iuris nat.* §. 49. Praeteres IOANNES BARBEYRACIVS vir eruditiſſimus, in Gallicanam linguam Pufendorfianum opus transtulit, luculenta praemiſſa praefatione, additisque notis quamplurimis, omni eruditionis genere refertis, & exquiſitum auctoris iudicium prodentibus. Inter Pufendorfiana autem ſcripta non minori orbis eruditi adplauſu, quam cetera, exceptus fuit libellus *de officio hominis & ciuis*: hinc & non defuerunt, qui eum annotationibus ſuis illuſtrandum ſibi ſumerent. GOTTLIEB GERHARDI TITII iureconſulti Lipſienſis clariſſimi, in eum *obſeruationes* iam laudaui in *hiſtor. iuris nat.* §. 37. circa finem. Nunc autem commendandus eſt ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, theologus Tubingenſis doctiſſimus, cuius hoc ipſo itidem anno prodiit *collegium Pufendorfianum, ſuper libris duobus de officio hominis & ciuis.* Quae quidem eo magis ad noſtrum inſtitutum pertinet commentatio, quod in *praefatione* auctor profiteatur, ſe ſimul ſtamina poſuiſſe, vel primas veluti lineas ditxiſſe, quibus diuiniora deinceps ſuperaddere non fuerit difficile. Et recte ſane idem cenſet, theologiam moralem, ſeu eam eius partem, quae de officiis praecipit, quam nos iurisprudentiam diuinam vocamus, eadem methodo, qua

PVFEN-

PVFENDORFIVS librum de officio hominis & ciuis scripsit, tractari posse. Cuius quidem asserti veritas ex ipsa nostra tractatione abunde patescet. Memorandus vero nobis adhuc est CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, cuius *iurisprudentiam diuinam* iam laudauimus, in *hist. iur. nat.* §. 42. In ea vero, cum auctori nonnulla displicerent, mutata in quibusdam iuris diuini capitibus sententia, edidit *fundamenta iuris naturae & gentium ex sensu communi deducta, in quibus vbique fecernuntur principia honesti, iusti ac decori*; Halae, anno MDCCV. 4to. Denique & IMMANVEL PROELAEVS hic addendus, qui lingua Germanica *theses fundamentales* iuris naturalis, cum succincta eius historia, & obseruationes ad dogmata quaedam Pufendorfiana luci publicae exposuit, Lipsiae anno MDCCIX. in 8uo. Sed mitto reliquos. Ceterum, qui ius naturae secundum rationis ductum considerant, recte rebus suis consulunt, si non tantum, quousque ipsi, ex naturae humanae consideratione leges diuinas inuestigando, peruenire queant, videant, sed si veterum etiam philosophorum, qui solo rationis lumine vsi sunt, scita atque praecepta sedulo secum expendant. Cuius quidem considerationis specimen aliquod dedi in *hist. iuris natur.* §. 16. *& seqq.* Sed addendi porro IO. NICOLAVS HERTIVS, de *iurisprudentia vniuersali sect.* 1. §. 29. *seqq.* IOAN. GROENINGIVS, in *Bibliotheca iuris gentium Europaea*; IO. BARBEYRACIVS in *praefat.* versioni Gallicanae operis Pufendorfiani praemissa: ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano, exercit.* 1. ne quid nunc de illis dicam, qui historiam philosophiae moralis condere coeperunt, quod nuper cum ingenii & doctrinae laude fecit vir celeberrimus, NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, Hallensis academiae professor. Nonnulla & ipse attigi, tum in *histor. philos. elementis philosophiae instrumentalis* praemissa, tum in *analectis histor. philos.*

** conf. quae §. 11. dicta sunt.

*** Quod iam satis demonstratum est ab aliis. Interim conf. *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 1. §. 14. *seqq.* Scriptores vero iuris gentium iam indicaui in *hist. iuris nat.* §. 50.

* De quibus prolixe HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, prolegom.* §. 39. *seqq.* & commentatores eius, speciatim IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.*

§. XXI.

Nos tractandi methodum eandem fere, paucis saltem mutatis, sequemur, quam adhibuimus, cum secundum rationis principia iurisprudentiam naturalem tradidimus, * cum & sua se facilitate ea commendet, & statim etiam tum appareat, quousque inter se aut conueniant, aut differant, lumen rationis atque reuelationis. Primo itaque actiones hominum, speciatim regenitorum, considerabimus, prout directionis per legem capaces sunt, eademque indigent, tum de legibus diuinis generatim, porro de iisdem speciatim agemus, tandemque de mediis, quibus ad legum diuinarum obseruantiam homines induci possunt, aliquid subnectemus.

* in *element. philos. pract. part.* 2.

CAPVT PRIMVM
DE
ACTIONIBVS HOMINVM SPECIATIM REGENITORVM, PROVT AD NORMAM SEV LEGEM DIRIGENDAE SVNT.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo & ratio, §. I.
Norma actionum, quam regeniti sequi tenentur, non alia intelligitur, quam lex diuina, §. II.
Legis nomine quid nobis veniat? §. III.
Lex diuina differt a consilio, nec obstat, quod Deus se passim vt patrem manifestauerit, §. IV.
Protoplastis Deus se, non tantum vt patrem, sed & vt iudicem ac legislatorem manifestauit, §. V.
Quo sensu lex definiatur per decretum, §. VI.
Legem non posse ferri, nisi ab eo, qui imperio praeditus est: ad imperium quid requiratur, §. VII.
Cetera, quae generatim de legibus obseruanda, summatim indicantur, §. VIII.
Leges ratione auctoris vel diuinae sunt, vel humanae: diuinae iterum in naturales & positiuas, & hae rursus in vniuersales & particulares, dispesci solent, §. IX.
Quaenam leges diuinae positiuae vniuersales dicantur? & an dentur eiusmodi leges? §. X.
Quae contra eas vrgeri queant, §. XI.
Leges ceremoniales noui testamenti, admittendae non sunt, §. XII.
Multo minus aliae: nec Christus legislator nouus fuit, §. XIII.
Falluntur & illi, qui praeter leges naturales consilia in nouo testamento admittunt, ad maiorem perfectionis gradum adspirantibus, data, §. XIV.
De legibus diuinis particularibus, quas genti ebraeae Deus dedit, quid obseruandum? §. XV.
Leges humanae in ecclesiasticas & ciuiles dispesci solent, §. XVI.
An & quousque canones conciliorum, praesertim oecumenicorum, inter leges ecclesiasticas locum inueniant, & quam habeant vim obligandi? §. XVII.
Romani pontificis, aut aliorum episcoporum, qua talium, constitutionibus ecclesiasticis, nemo per se obligatur, §. XVIII.
Principum, seu summorum imperantium, legibus ecclesiasticis omnes obligantur subditi, §. XIX.
vti & eorum legibus ciuilibus, §. XX.
Ad obligationem legis recipiendam requiritur, vt quis intellectum atque voluntatem habeat, §. XXI.
Quodnam quoad has facultates inter regenitos ac irregenitos intercedat discrimen, §. XXII.
speciatim quoad intellectum, §. XXIII.
adeoque & quoad conscientiam, §. XXIV.
Regulae de conscientiae obligatione, §. XXV.
An & quousque ignorantia legis obligationem impediat? §. XXVI.
Quaenam de voluntate, eiusque libertate, praesertim intuitu regenitorum, hic obseruanda, §. XXVII.
Reliqua, quae requiruntur, vt actio imputari queat, item de actuali imputatione, tanquam in transitu, attinguntur, §. XXVIII.
Actiones, quae imputari possunt, cum lege comparatae, vel necessariae sunt, vel indifferentes, illae etiam morales, hae mediae vocari solent, §. XXIX.
An dentur actiones indifferentes? §. XXX.
Errant, qui actiones pro indifferentibus habent, quae tamen tales non sunt, §. XXXI.
Actiones necessariae vel bonae sunt, vel malae. Bonitas actionum in quo consistat, & quid ad eam requiratur, §. XXXII.

Vt

Vt bona actio sit, requiritur, vt quoad omnes circumstantias cum lege conueniat, §. XXXIII.
Inter circumstantias, istas eminet finis, seu intentio, § XXXIV.
Nec tamen sola intentio actionem bonam reddere potest, si cetera desint, §. XXXV.
Intentio vera cum difficulter saepe intelligatur, non licet temere de aliorum actionibus iudicare, §. XXXVI.
Considerandae etiam diligenter circumstantia, quis, seu conditio agentis, §. XXXVII.
item circumstantia quid, seu obiectum, §. XXXVIII.
item, quibus auxiliis, aut quomodo aliquid agatur? §. XXXIX.
Per circumstantias istas interdum qualitas, interdum tantum quantitas actionum, tum bonarum, tum malarum, mutatur, §. XL.
Cumprimis ad actiones regenitorum, si Deo placere debeant, requiritur, vt ex fide procedant, §. XLI.
Actiones bonae regenitorum, quo sensu & iustae ac sanctae, dicantur, item, quod bonorum operum nomine veniant, §. XLII.
Necessitas dirigendi actiones suas ad legem diuinam, in statu post lapsum inde eluceſcit, quod quo magis homo a lege diuina discedit, eo magis miseria eius augetur, §. XLIII.
Quod exemplo irregenitorum, variis peccatis stultitiam suam demonstrantium, & miseriam augentium, luculenter patet, §. XLIV.
itemque irregenitorum, qui legis diuinae consideratione suas sub iugo continere cupiditates debent? §. XLV.

§. I.

VT constet, quaenam actiones bonae, quaenam malae sint, & ad normam attendendum est, ad quam actiones sunt exigendae, & ad ipsas actiones, quas ad istam normam exigere decet, vt inde, quaenam actionum ex ista ad legem relatione resultent affectiones, intelligamus.

§. II.

Loquimur autem de tali norma, quam sequi homines regeniti tenentur, si Deo placere, eique suum demonstrare obsequium velint, quae non alia, quam lex, & quidem diuina, esse potest. Vnde licet pacta, consilia, leges humanae, itidem instar normae sint, ad quam actiones suas componere tenentur, aut saltem, quod ad consilia attinet, & quidem bona ac salutaria, recte & prudenter agunt, si ad eas actiones suas componant, hic tamen non aliae, quam diuinae leges, in censum veniunt. Interim, vt quae deinceps speciatim de illis dicenda sunt, rectius intelligantur, nonnulla generatim de legibus omnino praemittenda sunt.

§. III.

Per *legem** itaque intelligo decretum, quo imperans sibi subiectum obligat ad aliquid agendum, aut omittendum. Quae quidem legis stricte ita acceptae notio non tantum philosophis, certe plerisque, & iureconsultis, est vsitata, sed & ipsa eam sequitur scriptura sacra. ** Vnde audiendi non sunt, qui legum notionem eo vsque extendunt, vt a consiliis non differant.

* Variae circumferuntur legis definitiones, quarum nonnullas attuli, in *dissertat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto*, in *schol. definit.* 3. Noſtra illis, qui accuratas de rebus omnibus ſibi formant notiones, facile ſe probabit. Quo pacto a lege & *conſilium* & *pactum*, ſeu *conuentio*, differat, docet PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 1. 2. Graecorum philoſophos legem, per συνθήκην, ſeu conuentionem, vel ſimili ratione definiviſſe, mirum non eſt, cum ſtatus democraticus, qualis olim plerarumque Graeciae ciuitatum fuit, illis ante oculos verſaretur. Loca veterum, in quibus eiusmodi definitiones occurrunt, adfert IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorfii l. c. p.* 78. Qui autem conſilio itidem vim obligandi tribuunt, vt legem & conſilium non differre euincant, aliam iterum obligationis notionem animo concipiunt, ac vulgo fieri ſolet.

** Vbi ſcilicet de legibus proprie & ſtricte ſic dictis, ſiue diuinis, ſiue humanis loquitur. Ibi enim haecce legis notio ac definitio omnino locum inuenit. Ceteroquin enim latius interdum vox iſta ſumitur, adeo vt quandoque idem ſit, ac *doctrina*. Quo ſenſu νόμον πίστεως memorat Paulus, *Rom.* III, 27.

§. IV.

Enimuero, licet in certis oeconomiis federis gratiae, Deus non tam vt iudicem, aut regem, ſed ut patrem benigniſſimum, ſe manifeſtaſſe videatur, haec tamen non opponenda ſibi inuicem ſunt, ſed rite coniungenda: cum certo reſpectu, vt pater, & certo reſpectu vt iudex & legislator ſpectari poſſit, & iuſtitia non minus inter attributa diuina locum inueniat, quam miſericordia aut benignitas. Vnde leges diuinae non ſtatim pro monitis ſaltem paternis habendae ſunt.

§. V.

Nec dici poteſt, Deum protoplaſtis tantum vt patrem, non vt legislatorem ſeu iudicem, ſe manifeſtaſſe. Contrarium enim conſtat, ſiue leges naturales, ſiue poſitiuas, quas vocant (quas tantiſper ſupponere licet) ſpectes. Naturales enim obligationem externam non producere, fruſtra aſſeritur; vt ex dicendis ſuo loco conſtabit. Poſitiuas autem eam produxiſſe, & leges ſtricte ſic dictas fuiſſe, ex ſanctione illa poenali, *Gen. II, 17.* patet, quam non aliter capiendam, ex recepta apud Ebraeos loquendi conſuetudine, praecepta per tempus futurum exprimentium, patet. conf. *Exod. XX, 12. ſeqq.*

§. VI.

Cum legem per *decretum* definimus, mentis, cumprimis voluntatis, actum intelligimus, voce ita accepta, vt omni remota imperfectione ad Deum adplicari queat. Praeterea ita ſumitur, prout aliis innoteſcit, quod ſit per promulgationem, * in qua illi, ad quos lex pertinet, tum de auctore, tum de ſenſu legis, certiores reddi debent.

* Iniquum eſſet, exigere a ſubditis obſequium, ſi illis non innotuiſſet, quid facere aut omittere deberent. Vnde promulgationis neceſſitas conſtat. Quod autem promulgatio ita inſtitui debeat, vt tum de auctore, tum de ſenſu legis ſufficienter conſtet, itidem res ipſa docet. Si quis enim neſciat, ab imperante haec ſibi praeſcribi, & hinc non faciat, quae ab eo

eo requiruntur, peccaſſe cenſendus non eſt. In humanis legibus, quo pacto haec ſe habeant, ſatis conſtat. In diuinis quae ſit promulgationis ratio, ex dicendis eluceſcet. Interim cunſ. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 13.

§. VII.

Non minus manifeſtum, imperio illum praeditum eſſe debere, qui aliis vult praeſcribere leges. * Namque non de pactis, aut conſiliis, ſed de legibus proprie & ſtricte ſic dictis, loquimur. Imperio autem ille pollet, qui cauſſas iuſtas habet obſequium ab aliis exigendi, & viribus pollet cogendi reluctantes. * Ad cauſſas iuſtas praeter conſenſum magna pertinent beneficia, praeſertim ſi quis imperanti, quidquid habet, merito imputat, & ab eo totus velut dependeat. *** At praeter generales, ſpeciales accedere etiam cauſſae poſſunt, vt in regenitis, ſi cum aliis hominibus conferantur, cur prompto ac lubenti animo legibus diuinis obſequium praeſtare debeant. ****

* Ceteroquin enim nullo iure poſtulare ab aliis poſſet, vt legibus ſuis obedirent. Experientia ducet, quo pacto iuſſa illorum excipiant homines, quibus non obedire tenentur, vel non credunt, quod teneantur. Idem porro ipſa legis & obligationis notio docet, quae neceſſario ſupponit ſuperiorem. Sunt quidem nonnulli, qui inter vim legis *directiuam* & *coactiuam* diſtinguunt, legemque mente concipiunt, quae directiua quidem, non autem vi coactiua, polleat, adeoque auctoritatem ſuperioris, ſeu imperantis, non ſupponat. Quam excogitarunt diſtinctionem, qui ſummos imperantes, etſi ab omni potestate humana immunes, legibus tamen ciuilibus obnoxios eſſe voluerunt. vid. CASPAR ZIEGLERVS de *iuribus maieſt. lib.* 1. *cap.* 1. §. 26. Verum haec ſine omni dicuntur fundamento. Lex, quae vi coactiua deſtituatur, lex non eſt, nec legis nomen promeretur. confer. quae dixi in *diſſertat. de principe legibus humanis, ſed non diuinis ſoluto, conſect. prop.* 3.

** De cauſſis, ob quas imperium, adeoque ius praeſcribendi aliis leges, obligationemque iis imponendi ſibi quis vindicare queat, non vna omnium eſt ſententia. Sunt, qui a potentia, cui alii reſiſtere nequeant, viribusque cogendi, eas deriuant, vt THOMAS HOBBESIVS. Diſerte hac de re loquitur: *iis, quorum potentiae reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipſa potentia deriuatur; de ciue cap.* 15. *p. m.* 113. Hoc paulo ante de imperio diuino ſpeciatim, de quo ibi ex inſtituto agit, aſſeruerat: *in regno naturali, regnandi & puniendi eos, qui leges ſuas violant, ius Deo eſt a ſola potentia irreſiſtibili.* Similia habet in *Leuiathan cap.* 22. *p. m.* 167. At fallitur magnopere HOBBESIVS, aliosque fallit. Aliud enim eſt cogere, aliud imperare. Latrones etiam cogere alios poſſunt, vt, quod ipſi volunt, praeſtent, inde autem non ſequitur, quod in eos imperium habeant. Alii rurſus fundamentum imperii, praeſertim diuini, in praeſtantia & ἐξοχῇ naturae, atque virtutum collocarunt. Quorſum refetas illud DEMOCRITI apud HVGONEM GROTIVM: ψύσει τὸ ἄρχειν εἰκήιον τῷ κρέσσονι, *natura euenit, vt melior ſequiori imperet:* de *iure belli & pacis lib* 2. *cap.* 20. §. 3. Eam ſententiam ex inſtituto ſibi defendendam ſumpſerunt nonnulli ex reformatae eccleſiae theologis, ſpeciatim MOSES AMYRALDVS, *diſſertat. de iure Dei in creaturas.* Non ſatis tamen illi perpendunt, ex eo, quod dignus quis ſit, vt aliis imperet, non ſtatim ſequi, actu illi imperium in alios competere. Sane ex naturae & virtutum praeſtantia ſequitur, eum, qui reliquis melior praeſtantiorque eſt, dignum quoque eſſe, qui iis imperet. Cumque in Deo ſumma virtutum omnium perfectio deprehendatur, dignisſimum eſſe, qui totius orbis imperium teneat, nemo, niſi impius atque profanus, abnuerit. Sed quantumuis dignus quis ſit, inde non colligendum, actu quoque illi imperium competere, niſi aliae accedant cauſſae, add. *diſſertat. noſtra antea citata axiom.* 2. Nihil aliud itaque ſupereſt, quam vt in illorum ſententiam concedamus, qui contendunt, duo ad imperium, ſeu facultatem aliis impo-

imponendi obligationem, requiri, cauſſam iuſtam, cur quis ab alio obſequium exigere queat, & potentiam reluctantes cogendi. Prius inducet homines, vt parere velint, poſterius, ſi nolint, efficier, vt parere debeant. Vtrumque naturae humanae indoles requirit. Cum enim homines ſint, hoc eſt, ratione praediti, vt intelligant, par eſt, ſui eſſe officii, legibus praeſcriptis parere: cum vero etiam ad reluctantiam proni ſint, & ob prauas cupiditates difficulter iugum alienum ſubeant, in promptu eſſe debet potentia, quae reluctantes cogere queat. Perſpicue hoc demonſtrauit SAMVEL PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. & quidem §. 9. qui & in ſequentibus diſſentientes, ſpeciatim HOBBESIVM, luculenter refellit. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 5. qui & §. 6. vſum huius doctrinae, tum in politicis, tum in theologicis, oſtendit.

*** In humanis ſcilicet imperiis cauſſa iuſta redit ad conſenſum: in diuino, ipſum creationis ac conſeruationis beneficium cauſſam iuſtiſſimam praebet, cur Deus ab omnibus exigere obſequium queat. Qua de re deinceps, *cap.* 2. §. 8.

**** Etiam hac de re dicetur infra, *cap.* 2. §. 9.

§. VIII.

Cetera, quae de legibus in genere praecipi ſolent, de obligatione, * & quo pacto comparati eſſe debeant, qui obligationem recipere queant, ** de interpretatione legis authentica, doctrinali, & vſuali, *** deque priuilegiis, * & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ceu alibi iam explicata, nunc merito ſupponimus.

* De obligatione hic loquimur, prout inhaeret illi, qui obligatur. Aliter enim hanc vocem accipit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, *de leg. nat. c.* 6. Eam in *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 5. definiuimus, per qualitatem moralem paſſiuam, per quam quis praeſtare, vel admittere quid tenetur, neceſſitate morali. Non procul hinc diſcedit ea obligationis definitio, quam tradit CHRISTIANVS THOMASIVS, in *iurisprud. nt. diuina, cap.* 1. §. 134. *ſeqq.* qui tamen aliter hac de re philoſophatur, in *fundamentis iuris nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 4. §. 60. Secundum noſtram definitionem diiudicanda, quae hac de re habet IOAN. SCHILTERVS, in *manuduct. philoſ. moral ad iurisprud. cap.* 8. §. 53. *p.* 340. *ſeqq.* Ceſſante legis obligatione, oritur *libertas*, quam *l. c.* definiui, per qualitatem moralem actiuam, per quam aliquis aut agere, aut committere quid poteſt, ex ſuo nutu & arbitrio. Nec ſane ſuffragari illorum ſententiae poſſum, qui libertatem non minus, quam obligationem, a lege eſſe putant, adeoque leges in *obligatorias* ac *permiſſorias*, diſpeſcunt; quam etiam tuetur eruditiſſimus BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib.* 1. *cap.* 6. §. 15. *p.* 98. in cuius tamen fundamenta inquirere, inſtituti noſtri ratio non permittit.

** Scilicet, vt vſu rationis polleat, libertateque voluntatis gaudeat, & a poteſtate ſuperioris non ſit immunis; vt dixi in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 4. Ex priori ſequitur, brutis non poſſe ferri leges. vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta diſciplinam Ebraeor. lib.* 1. *cap.* 5. *p.* 75. *ſeqq.* Quae infantum quoad leges diuinas ſit ratio, ex dicendis conſtabit. Ex poſteriori manifeſtum eſt, Deum non poſſe obligari, nec vllis ſubiacere legibus, quia ab omni poteſtate ſuperioris immunis eſt. Huc pertinet etiam, quod moneri ſoler, ad conditionem quoque ſubditorum eſſe reſpiciendum, vt leges ferantur, quae & ſtatui eorum ſint conuenientes, nec vires eorum ſuperent. Quod qua ratione in legibus diuinis, praeſertim intuitu ſtatus poſt lapſum, in quo homines verſantur, ſe habeat, itidem ex iis, quae ſuo loco dicentur, patebit. Interim conferenda, quae de poſſibilitate legum diſſerit ROBERTVS SANDERSONIVS, de *obligat. iuram. praelect.* 2. §. 2. add. CASPAR. ZIEGLERVS, de *iurib. maieſt. lib.* 1. *cap.* 5. §. 74.

*** In compendio de triplici iſta legum interpretatione agit IOAN. CHRISTOPHORVS BECMAN-

BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 11. §. 8. De ipsa vero ratione interpretandi pacta & leges alibi ex instituto. Ad doctrinalem interpretationem pertinet ἐπιείκεια, *aequitas*, hoc est, correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem, a qua multum differt *dispensatio*, seu *relaxatio* legis, aut exemptio personae cuiusdam ab obligatione legis, qua alias obligabatur, lege quoad reliquos in vigore manente. De aequitatis & dispensationis differentia vid. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 20. §. 27. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 9. 10.

* Cum dispensatio ad plures actus extenditur, vocatur *priuilegium*. Alii priuilegium describunt, quod sit exemptio a iure communi. conf. HERMANNI CONRINGII *dissertatio de priuilegiis*.

§. IX.

Sunt leges, si eos spectes, a quibus feruntur, vel *humanae*, vel *diuinae*. Diuinas iterum in *naturales & positiuas*; & has rursus in *vniuersales & particulares*, dispescere solent. De naturalibus deinceps ex instituto, nunc de positiuis, & humanis tantum quaedam monenda sunt.

§. X.

Nimirum leges *positiuas* & quidem *vniuersales* vocant, quae etsi cum hominis natura nexum necessarium non habeant, adeoque ex ratione cognosci nequeant, a Deo tamen ex libero eius arbitrio, omnibus hominibus datae sint, ad eorum salutem & felicitatem. Eiusmodi leges dari, exemplis comprobare volunt, qui eas admittunt.

* Fuerunt iam pridem ex theologis, qui in eam ingressi sunt sententiam, dari leges quasdam diuinas positiuas vniuersales, cum intelligerent, legibus diuinis quaedam omnibus hominibus prohibita esse, quae tamen legibus naturalibus, seu iis, quae naturalem & necessariam cum natura hominis connexionem habent, prohibita non sint. Ita existimat IO. CONRADVS DANHAVERVS, *hodosoph. phaerom.* 6. § 2. *p.* 464. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülsemann. extenso cap.* 8. *thes.* 16. *p.* 475. vbi inter *morale naturale & positiuum* distinguit, & illud ne a Deo quidem dispensabile esse, hoc a solo Deo dispensari posse, contendit. Idem ius positiuum vniuersale innuit HVGO GROTIVS *lib.* 2. *de iure belli & pacis*, *cap.* 5. §. 8. Sed nemo tamen in naturam atque indolem legum istarum positiuarum vniuersalium paulo accuratius inquisiuit, donec vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, ingenii vires in id intenderet, remque omnem luculenter exponeret, in *iurisprudentia diuina*, praesertim *lib.* 1. *cap.* 2. §. 63. *seqq.* qui tamen, vt totum suum de iurisprudentia diuina systema mutauit, ita etiam sententiam de legibus diuinis positiuis vniuersalibus non mutare non potuit, in *fundamentis iuris naturae & gentium*, *lib.* 1. *cap.* 5. Placuit etiam haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia ANDREAE ADAMO HOCHSTETTERO, in *colleg. Pufendorfiano*, *exercit.* 3. §. 19. quam & meam feci, in *element. philosoph pract. part.* 2. *cap.* 2. & 13. Eiusmodi vero leges dari, exemplis comprobari solet. Si enim nonnulla iure diuino omnibus omnino hominibus prohibita sunt, quorum tamen prohibitio in legibus naturalibus non deprehenditur, nihil aliud superesse videtur, quam vt leges diuinas positiuas vniuersales admittamus. Quod vero nonnulla omnibus hominibus prohibita sint, quorum tamen prohibitio ex legibus naturalibus non constat, videtur demonstrari posse, exemplo arboris vetitae in paradiso,

legumque matrimonialium, quibus polygamia simultanea, diuortium extra casum adulterii, & praeter gradus ascendentium, etiam certi collaterales, qua consanguinitatem, qua affinitatem, prohibentur, & denique legis de sanctificando sabbatho, saltem si certum hebdomadis diem spectes, aliisque. Et hisce quidem argumentis vtuntur, qui leges istas positivas vniuersales defendunt.

§. XI.

Verum licet haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia magna se commendet verosimilitudinis specie: dubia tamen quaedam haud contemnenda videntur illi opponi posse. Namque incertum est, quidquid de illarum promulgatione dicitur, immo ista eas promulgandi ratio, quam vulgo statuunt, vix videtur esse sufficiens, vt per eam certo ad omnium hominum notitiam leges istae peruenire potuerint, quod tamen ad legem vniuersalem requiritur. Nec necessarium videtur, leges eiusmodi positiuas vniuersales statuere, cum alia ratione cuncta planissime explicari queant. Id quod ex ipsa tractatione nostra, luculenter constabit.

* Asserunt nonnulli, promulgatas esse hasce leges primo quidem Adamo, tum in generis humani restitutione Noacho, & denique repetitas per Christum. At vltimum, si ita capiatur, ac si Christus nouus fuerit legislator, vel eum in finem venerit, vt leges diuinas denuo promulgaret, oppido falsum est, vt mox demonstrabitur. Christus data occasione leges diuinas omnium hominum cordibus inscripras, & a Mose repetitas, explicauit: quod speciatim has, quae positiuae dicuntur, denuo promulgauerit, nullo idoneo argumento probari potest. Nec certiora sunt, quae de promulgatione Noacho facta dicuntur. Etsi enim traditio Ebraeorum de praeceptis Noachidicis non omni forte fundamento destituatur, vti a me iam obseruatum, in *introduct. ad histor. philos. Ebraeorum p.* 14. 15. praecepta tamen ista Noachidica non minus naturales, quam positiuas leges continent, immo etiam praeceptum de membro animalis viuentis non comedendo, quod directe nec naturali, nec positiuo vniuersali iure prohibetur. Nullum itaque inde pro iure positiuo vniuersali, Noacho publicato, duci potest argumentum. Denique quod de Adamo dicitur, vel ideo admitti nequit, quod nullum huius rei in scriptura sacra extet vestigium. Quae cum ita sint, aliam hasce difficultates expediendi ingressus sum viam. Distinguo inter leges *absolutas* & *hypotheticas*. *Hypotheticas* voco, quae certum aliquod institutum supponunt. Instituta ista vel *diuina* vel *humana* sunt. *Humana* vt dominium rerum, pretium rerum, & alia: *diuina*, vt arbor vetita in paradiso, matrimonium, sabbathum, sacramenta veteris & noui testamenti. Ad haec instituta, ad hominum quippe salutem comparata, obseruanda, iure naturali obligati sumus. Hinc leges hypotheticae. Ita plana cuncta, & in aprico posita optimeque inter se cohaerentia. Omnia etiam dubia facillime hac ratione solui poterunt, vti luculenter in sequentibus, demonstrabitur.

§. XII.

Multo minus necesse fuerit, speciatim *leges ceremoniales noui testamenti* admittere. * Namque sacramenta noui testamenti, aeque ac veteris, non sunt leges, sed instituta. Inter leges vero & instituta maximum intercedere discrimen, suo loco ostendetur pluribus. Obligatio autem, quae homines obstringit, vt hisce institutis recte vtantur,

vtantur; ex ipſo iure naturali eſt deriuanda; ex quo conſtat, obligatos eſſe homines ad ea omnia agenda, quibus felicitatem ſuam aeternam promouere queant.

* Et haec quibusdam noſtratium theologorum placuit ſententia, admittendas in nouo teſtamento eſſe leges quasdam ceremoniales, quae adeo etiam ſint poſitiuae, in iis ſcilicet, quae ad vſum ſacramentorum attinent. Ita IOSVA STEGMANNVS, cum quaeſtionem propoſuiſſet: *an praecepta quaedam ſpecialia a Chriſto promulgata ſint?* reſponder: *de praeceptione ad ceremonias pertinente, qualis eſt coena, nullum eſt dubium*, in *Photinianismo diſputat.* 19. *quaeſt.* 8. Pari ratione theologi Wittebergenſes, in *refut. catechiſmi Racou.* inſtitutionem ſacrae coenae *praeceptum euangelicum* dici poſſe, monent. Quibus adſtipulatur D. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *cap.* 2. §. 12 *p.* 148. 17. Verum, etſi admitti forte haec ſententia poſſit, non tamen neceſſe eſſe puto, vt Socinianis atque Arminianis, exemplo ſacramentorum noui teſtamenti probaturis, Chriſtum eſſe nouum legislatorem, hoc concedamus. Sacramenta namque non leges ſunt, ſed inſtituta diuina, quibus beneficium aliquod hominibus offertur. Inter leges autem, quae obſequium requirunt, & inter inſtituta, quae beneficium exhibent, maximum eſt diſcrimen. Num enim ille, qui alteri exhibet beneficium, ſtatim illi praeſcribit leges? ſed hoc ſuo loco ex inſtituto explicabitur. Neque tamen ideo in hominis poſitum eſt arbitrio, velit ne beneficium acceptare, an repudiare, velitne ſacramentis vti, an non? Namque ipſa lege naturali quilibet obligatus eſt, ad ea facienda & acceptanda, quibus ſalutem ſuam promouere poteſt, in quorum numero vel maxime ſunt ſacramenta. Obligatus etiam eſt eadem lege naturali, vt ſacramentis, iuxta inſtitutionem diuinam, nec aliter vtatur, quia ceteroquin vſus hicce parum ei prodeſſet, nec finem, ad quem comparata ſunt, conſequi poſſent.

§. XIII.

Quae autem praeter haecce inſtituta ab aliis, pro legibus noui teſtamenti venditantur, pertinent citra controuerſiam ad leges naturales, ſeu vniuerſales, quae omnibus omnino hominibus, in veteri pariter ac nouo teſtamento, datae ſunt. Vnde fruſtra nonnulli, Chriſtum *nouum* fuiſſe *legislatorem*, fingunt: * cum nouas ille leges non tulerit, nec eum in finem comparuerit, vt leges nouas ferret, ſed vt redimeret homines a poteſtate diaboli, atque metu mortis. *Ebr. II, 14. 15.*

* Conſtat, non tantum Socinianos & Arminianos, ſed alios quoque in ea verſari ſententia, Chriſtum leges Moſaicas non expoſuiſſe modo, ſed nouas quoque eis adieciſſe, adeoque pro nouo eum habendum eſſe legislatore. ARMINII, SIMONIS EPISCOPII, aliorumque huc ſpectantia loca iam allegaui in *diſſertat. de religione naturali contra Petrum Cbauuinum*, *cap.* 7. §. 29. HVGONEM GROTIVM hancce labem praeclaro operi de *iure belli & pacis* paſſim adſperſiſſe, notat B. CASPAR ZIEGLERVS, ad *prolegomen. Grotii p.* 27. Quae vero pro hacce ſententia adſtruenda adferri ſolent, ſolide iam profligata ſunt a noſtratibus, ſpectatim ABRAHAMO CALOVIO, in *conſiderat. Arminianismi*, *caſ.* 13 §. 2. *ſeqq.* IOSVA STEGMANNO, in *Photinianismo*, *diſput.* 18. & 19. *p.* 289. *ſeqq.* aliisque. Placuit nihilo ſecius eruditiſſimo Angliae theologo, GEORGIO BVLLO, eandem propugnare: qua in re tantum abeſt, vt ab eo diſſentiat, celeberrimus operum eius editor, IO. ERNESTVS GRABIVS, vt potius eam pluribus confirmare annitatur. Et BVLLVS quidem, cum

quaestionem mouisset, quaenam illa lex sit, cuius iudicio nobis christianis standum sit? ac respondisset, hanc esse legem Christi, regis nostri, idque ex *Iacob. V*, 12 probare annisus esset, haec porro subiicit: *Hoc ideo curiosius obseruandum, ne errorem erremus, quem Lutherus, & post eum nostratium theologorum plerique in disputationibus suis de iustificatione contra Pontificios, nimio contradicendi aestu abrepti, in ecclesias reformatas, maxime earum malo inuexerunt, scilicet euangelium, ex puris putis promissis constare; Christum dedisse mundo legem nullam; id tantum egisse, vt legem prius tatam exponeret, ac a pessimis Scribarum ac Pharisaeorum commentis asseraret, legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsam homines ad fidem Christi adducantur, vel saltem, vt sit arbitraria vinendi regula, a Christo quidem nobis commendata, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae, aut tanquam conditio noui foederis, ad salutem obseruatu necessaria, nobis imposita. Ex his principiis, incautius ab iis positis, atque a theologorum vulgo auide arreptis, per necessariam consequentiam deducta fluxerunt execrabilia antinomorum, libertinorum, familistarum, atque eiusdem farinae aliorum dogmata, de quibus fortasse boni illi viri ne per somnium quidem cogitarunt*, &c. Pessimo itaque huic errori vt obuiam eatur, illud pro certo statuendum esse, putat, Christum in concione a *Matthaeo cap. V. VI. VII.* tradita, legem moralem non tantum exposuisse, sed etiam, vt legem suam posuisse, eiusque obseruationem gratia euangelica temperatam, ab omnibus christianis, tanquam conditionem foederis sui omnino necessariam, postulare. Idque clarissime liquere, censet, ex epilogo illius concionis, item ex verbis, quae *Matth. V*, 20. exstant: *dico vobis, nisi abundauerit iustitia vestra &c.* Ita quidem BVLLVS, in *harmon. apostolica cap. 2. §. 3. p. 28.* Confirmaturus ista vir clarissimus IO. ERNESTVS GRABIVS, haec subiicit: *leges nouas Iesum Christum tulisse diuersas a legibus Mosaicis, non solum, instituta ab eo noui foederis sacramenta, sed & morale interdictum polygamiae, ac diuortii extra casum adulterii, manifestissime euincunt: nec non loca Pauli Ebr. VII, 12. vbi, translato veteris testamenti sacerdotio, legis quoque translationem factam, expressis verbis docet, & 1 Cor IX, 21. vbi se respectu legis Mosaicae ἄνομον, attamen Christo ἔννομον esse profitetur. Quod vero legibus Christi poenae sint annexae, non modo allegata hoc §. verba seruatoris, Matth. V, 20. vt & 22 26. 29. 30. demonstrant, sed & Ioan. III, 5. amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei; & Ioan. VI, 3. amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Digna haecce, quae ab vtroque in medium allata sunt, vt paullo accuratius a nobis expendantur. Et ad BVLLVM quidem quod attinet, primo obseruari velim, non tantum contra Pontificios, sed & contra Socinianos & Arminianos, hanc a nostratibus defendi sententiam, quod Christus nouas leges non tulerit. Idque cum ob causas grauissimas fiat, contradicendi saltem aestu abreptos, maiores nostros in hanc iuisse sententiam, dici nequit. Deinde, non sincere, saltem non accurate, mentem sententiamque eorum, contra quos disputat, proponit BVLLVS. Id quod, quantum ad reformatos attinet, illi iam ab aliis obiectum fuit, vt patet ex *examine censurae, seu responsione ad quasdam animadversiones, p. 34.* Cum vero ipse ita mentem suam explicet, vt per *nostrates theologos* etiam Lutheranos se intelligere innuat, & diserte originem erroris, quem vocat, a Luthero deriuet, nobis vitio verti nequit, si dicamus, nec nostratium, hoc est, Lutheranorum theologorum sententiam sincere satis virum doctum proposuisse. Ecquis enim est, qui tam crude dicat: *legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsum homines ad fidem Christi adducantur*, item, *legem moralem esse arbitrariam quandam viuendi regulam, a Christo quidem commendatam, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae.* Haec eo modo nemo nostratium docuit, aut si docuit, se nostrae ecclesiae minime tenere placita, indicauit. De vsu quidem legis moralis, quae nostra sit sententia, supra iam expositum in *prolegom. §. 8. seqq.* Et licet hominem regenitum a coactione & maledictione legis liberum pronuntiemus, non tamen liberum pronuntiamus ab obligatione, vt ibidem demonstrauimus. Obligatio autem legis cum spiritu spontaneo & filiali, & gratitudine, profecto optime consistere potest: nec ullo modo inde sequitur, legem moralem pro *regula quadam arbitraria* a nobis haberi. Nostra itaque cum non recte propo-

propoſuerit principia, quilibet facile videt, quo iure antinomorum, libertinorum, & familiſtarum inde deriuet errores. Nec enim deteſtamur ſaltem eiusmodi errores, ſed nulla quoque fouemus principia, vnde iſti per legitimam conſequentiam deriuari queant. Iam probandum BVLLO erat, Chriſtum nouas leges tuliſſe, quod paucis & admodum ieiune facit. Pro certo ſtatuendum eſſe, dicit, Chriſtum in concione, *Matth. V. VI. VII.* legem moralem non tantum expoſuiſſe, ſed nouas tuliſſe. At hoc probandum erat. Contrarium iampridem a noſtratibus euictum. Ego hoc vnicum addo: ſi Chriſtus nouas leges ibi tulit, ſequitur, eum, quem antiquis ſeu maioribus tribuit, verum & genuinum legum Moſaicarum fuiſſe ſenſum: e. g. praeceptum quintum tantum de externo homicidio eſſe intelligendum, & ſic porro. Quodſi enim hunc verum & genuinum legis Moſaicae ſenſum fuiſſe neges, ſequetur ſane, Chriſtum non tuliſſe nouas leges, ſed falſas ſaltem eius interpretationes reieciſſe. Iam vero, ſi concedas, verum hunc & genuinum fuiſſe legis Moſaicae ſenſum, quem antiquis ſeu maiotibus Chriſtus tribuit, ſequetur abſurdum maximum, ethnicos longe rectius leges diuinas intellexiſſe, quam Iudaeos, & quidem eos, qui iuxta mentem Moſis eas recte intelligebant. Non externos enim actus peccaminoſos, ſed internos lege diuina prohiberi; non tantum amicos, ſed etiam inimicos diligendos eſſe: ſapientioribus ex ipſis ethnicis fuit explotatum. Ad epilogum autem huius concionis nos ablegat BVLLVS, in quo Chriſtus, eum demum prudentis viri laudem promereri, dicit, qui non tantum haec verba audiuerit, ſed & fecerit. Nihil hic video, quod legislatorem demonſtret. Namque & doctoris eſt, cum legem explicuerit, adhortari ſuos, vt faciant ea, quae propoſita ſunt, cum ea audiuiſſe non ſufficiat. Ergone & Iacobus legislator fuit, dum ſuos adhortatus eſt, vt γινεσθε ποιηται τε λογε & non tantum ἀκροαται ſint? *Iacob. I*, 22. Sed prouocat porro BVLLVS ad verba Chriſti: *niſi abundauerit iuſtitia veſtra, plus quam illa ſcribarum, vos nequaquam ingreſſuros in regnum coelorum, Matth. V*, 20. In quibus tamen verbis nihil eorum continetur, quae ſibi fingit vir doctiſſimus. Meliorem vult ſeruatorem eſſe diſcipulorum iuſtitiam, quam phariſaeorum: num quod nouas illis leges dederit? Nullibi hoc extat: ſed quod phariſaei veram iuſtitiae rationem, quam ſcire poterant, & debebant, ignorent. At *nouam*, inquit, *hanc iuſtitiam diſcipulis ſuis ſub periculo animae obſeruandam imponit.* Quaſi vero nec quilibet doctor auditoribus ſuis hoc dicere poſſit: niſi legem, cuius verum & genuinum ſenſum vobis expoſui, obſeruaueritis, aeternam poenam non effugietis. Intellexit haud dubie vir doctiſſimus, IO. ERNESTVS GRABIVS, rationes BVLLI nimis infirmas eſſe, hinc alias in medium adferre voluit. Primo prouocat ad ſacramenta noui foederis. At, quid hac de re cenſendum, iam §. *praeced.* demonſtrauimus. Prouocat deinde ad morale interdictum polygamiae, & diuortii extra caſum adulterii. Quod forte non facturus fuiſſet, ſi meminiſſet, ſeruatorem ex ipſa primaeua coniugii inſtitutione prohibitionis huius cauſſam deriuaſſe, *Matth. XIX*, 4. Quae ergo iam in ipſo paradiſo inſtituta, adeoque aut praecepta aut prohibita ſunt, ea Chriſtus demum, ceu nouus legislator, praecepiſſe aut prohibuiſſe cenſendus non eſt. Patebit id luculentiſſime ex iis, quae infra ſuo loco dicentur. At Paulus tamen, inquit, *Ebr. VII*, 12. expreſſis verbis docet: *translato veteris teſtamenti ſacerdotio, legis quoque translationem factam.* Quaſi de lege proprie & ſtricte ſic dicta, ibi apoſtolo ſermo eſſet. Supra iam obſeruauimus, legis vocem latiſſime quandoque in ſcriptura ſacra ſumi, vt etiam generatim doctrinam quandam ſignificet. Et hic quoque apoſtoli hoc loco ſenſus eſt, translato veteris teſtamenti ſacerdotio, legem quoque translatam eſſe, hoc eſt, mutato ſacerdotio, mutatam quoque eſſe formam doctrinae. Eadem ratione & apoſtolus 1 *Cor. IX*, 21. reſpectu legis Moſaicae ſe ἄνομον, attamen Chriſto ἔννομον ſe eſſe, profiterur, quod ſcilicet ſecundum ea, quae a Chriſto edoctus eſt, vitam ſuam inſtituat, non per legis obſeruantiam, ſed per fidem in Chriſtum ſalutem quaerens, legem interim ſeruare ſtudens, non ex coactione, ſed libere, & ſpiritu filiali, intetim ſincere, pro viribus per gratiam Chriſti ſibi conceſſis. Haec eſt doctrina, haec eſt diſciplina Chriſti, magiſtri & doctoris optimi, ex qua, leges peculiares eum tuliſſe, minime colligere licet. Reliqua, quae idem adfert, vix digna ſunt, vt ad ea reſpondeatur. Legibus ſcilicet Chriſti poenas annexas, non modo ex loco a BVLLO allegato *Matth. V*, 20. 22. *ſeqq.* patere putat, ſed & ex *Ioan. III. 5. VI*, 51.

Sed quod ad primum locum, quem & BVLLVS produxit, supra responsum est, id ad reliqua etiam responderi potest. Legislatoris equidem est, legibus sibiungere poenas, quae maneant eos, qui leges sunt transgressuri. Sed doctoris etiam est, indicare auditoribus suis, quod istae poenae illos maneant, si leges praescriptas non obseruauerint, aut media salutis acceptare nolint. Hoc ergo si faciat doctor, vt suo rite fungatur munere, non statim euadet legislator, multo minus ea, quae profert, pro legibus ab ipso latis sunt habenda. Vnde quam infirma sint, quae vir doctissimus pro sua sententia incrustanda in medium attulit, satis patet.

§. XIV.

Porro & illi falluntur turpiter, qui praeter leges diuinas naturales, *consilia* quaedam, illis data, contendunt, qui ad maiorem perfectionis gradum adspirant. * Praeterquam enim, quod varios, grauissimosque haec sententia inuoluat errores, aut supponat, homines e. g. legum diuinarum obseruatione aliquid posse promereri, posse legi diuinae a quibusdam mediocri diligentia satisfieri, quae tamen sufficiat ad promerendam vitam aeternam, posse hominem plus praestare, quam leges diuinae exigant, nullo praeterea nititur fundamento. Quaecunque enim illi pro consiliis venditant, reuera sunt leges diuinae, eaeque naturales ac vniuersales, quae omnes omnino homines, speciatim regenitos obligant, quod ex ipsa inductione facile comprobari potest.

* Pontificiorum haec est sententia, quam & calculo suo subinde adprobat HVGO GROTIVS, notatus ideo CASPARI ZIEGLERO, ad *lib. I. de iure belli & pacis, cap. 2. p. 98. 99.* De numero equidem istorum consiliorum euangelicorum ipsimet Pontificii inter se non conueniunt. Solent tamen vulgo duodecim adferri, de paupertate scilicet voluntaria, *Matth. XIX*, 21. de abnegatione sui, *Matth. XVI*, 24. per quam obedientiam monasticam intelligunt de castitate, *Matth. XIX*, 12. de vindictae intermissione *Matth. V*, 39. de iniuriarum patientia, *Luc. VI*, 29. de eleemosyna, *Luc VI*, 30. de iurisiurandi intermissione, *Matth. V*, 34. de euitanda occasione peccandi, *Matth. XVIII*, 9. de intentione in bonis operibus recte formanda, *Matth. VI*, 1. de factorum cum doctrina conuenientia, *Matth. XXIII*, 3. de victus sollicitudine ex animo eiicienda, *Matth. VI*, 31. & denique de correptione fraterna, *Matth. XVIII*, 15. Quae ad tria, ceu praecipua, & substantialia, perfectionis consilia reuocantur ab aliis, de paupertate, castitate, & obedientia, vnde fundamentum status monastici. Praeterquam vero, quod haec sententia de consiliis euangelicis, plures grauissimosque errores ex mente Pontificiorum aut supponat, aut secum coniunctos habeat, & omni quoque destituatur fundamento, quod iam indicatum, & prolixius etiam demonstratur a MARTINO CHEMNITIO, in *locis theologicis, de discrimine praeceptorum & consiliorum, p. m. 152. seqq.* luculenter ostendi potest, haec si recte capiantur, in legibus diuinis contineri, & ab omnibus, qui nomen christianorum tueri volunt, exigi. Prout vero nonnulla a Pontificiis capiuntur, a nemine mortalium, nec per modum legis, nec per modum consilii, exiguntur. Documento esse possunt tria ista consilia, quae vocant, praecipua & substantialia, de paupertate, castitate, & obedientia. Ad sobrium enim bonorum temporalium vsum, vitandamque auaritiam, ad castitatem etiam in matrimonio seruandam, ad obedientiam quibusuis superioribus praestandam, lex diuina generatim omnes omnino homines obligat. Ad coelibatum vero & vitam monasticam, vti leges diuinae neminem obligant, ita nec consilia praesto sunt, quae eiusmodi vitae genus suadeant. Interim ratio ipsa docet, externa quaeuis, quae impedimentum christianismo adferunt, quantum fieri potest, remouenda

remouenda esse obstacula, idque vtile esse atque salutare. Quorsum spectant consilia Pauli apostoli, 1 *Cor. VII.* quae insuper erant particularia, & huc adeo non spectant. Reliqua, quae antea attulimus, non sunt consilia, sed leges diuinae, omnes omnino homines obligantes. Eadem lex, quae requirit, vt Deum supra omnia amem, requirit etiam, vt meipsum abnegem. Seipsum enim qui non abnegat, Deum supra omnia amare nequit. Eadem lex, quae amare proximum, sicut nos ipsos, iubet, vindictae cupiditatem hoc ipso prohibet, iniuriarum contra patientiam, & amoris per eleemosynas demonstrationem, inimgit. Et ita in reliquis res se habet. Mirum vero, qua ratione ad certos tantum homines, qui ad sublimiorem perfectionis gradum adspirare sibi videntur, hoc referre potuerint, quae tamen ad omnes christianos pertinent, adeo, vt hoc nomine dignus non sit, qui non hisce officiis pro viribus satisfacere studeat, nisi forte in eam quis ingrediatur sententiam, christianismum eiusmodi esse statum, qui non promiscue omnibus, sed certo tantum hominum generi conueniat. Et fouisse sane nonnullos eiusmodi de christianismo cogitationes, discere licet ex PETRI BAELII *continuation des pensées diuerses, tom.* 2. §. 125. *p.* 602. 603. Scilicet, vt philosophi olim certum spectabantur vitae genus, quod non conueniebat omnibus, nec ab omnibus requirebant, sed ab iis, qui in illorum se dabant disciplinam: & quemadmodum certorum ordinum apud Pontificios conditores, Benedictus, Dominicus, Franciscus, regulas certas, vitae genus, non omnibus sane hominibus, sed iis, qui in istos ordines se daturi essent, praescripserunt: eadem ratione christianismum comparatum esse censent, qui non omnibus conueniat, sed nobilioribus saltem animis, qui spretis caducis, aeterna & coelestia consectari, & illis reliqua omnia postponere non dubitent. Verum rectissime hanc sententiam reiicit BAELIVS. Constat enim per doctrinam euangelii, omnes omnino homines, sine status, sexus, ac aetatis discrimine ad regnum coelorum vocari. Agitur hic praeterea non de re quapiam, quam eligere aut respuere in cuiusuis posirum sit arbitrio, sed de salute aeterna, quam si quis non consecutus fuerit, illi aeterni & nunquam finiendi subeundi erunt cruciatus. Expendi iterum & reliqua merentur, quae idem auctor hac de re habet.

§. XV.

Praeter leges diuinas vniuersales, dantur etiam *particulares*, quas Deus genti ebraeae dedit: * quarum aliae cum circa cultum Numinis versentur, aliae circa negotia ciuilia, hinc in *ceremoniales & forenses*, dispesci solent. Cum vero finis istarum legum particularium cesset, cessant & ipsae, neminemque hodie amplius obligant. Interim vsu suo non destituuntur, speciatim ostendunt, quae in iis praecipiuntur, aut permittuntur, non repugnare iuri naturali.

* Leges Mosaicas, quas ceremoniales & forenses dicimus, solis Iudaeis datas, ex fine & scopo illarum satis liquet: idque ex instituto probat HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 16. De forensibus, qua talibus, in specie, non christianis, sed solis Iudaeis, eas latas esse, multis rationibus euincit IOAN. ALTHVSIVS, in *politica c. p.* 22. §. 10. Sed eum istarum quoque legum finis hodie cesset, ipsam quoque cessare obligationem, necesse est. Finis legum ceremonialium fuit, repraesentare & praefigurare Christum. Postquam ergo Christus venit, finis hicce non amplius locum habet. Vmbrae fuerunt, teste apostolo, quae superueniente corpore Christo, euanuerunt, *Coloss. II*, 14. 17. add. *Dan. IX*, 27. *Matth. XI*, 13. Finis autem legum forensium fuit conseruatio reipublicae Iudaicae. Haec itaque iampridem destructa, & euersa, harum quoque legum, non potuit non exspirare finis. Eo magis igitur errant, qui hasce leges hodie adhuc obligandi vim habere sibi persuadent, ea tamen potissimum ratione inducti, ac si non solis Iudaeis datae sint. Qua in re falluntur, vt antea dictum. add. GVILIELMVS ZEPPERVS, *explanat. leg. Mosaic. lib.* 1. *cap.* 2. *p.* 24. Esti vero & finis obligatio harum legum cesset, inde

inde tamen non sequitur, ac si nullum amplius habeant vsum. In vtrisque enim summam Numinis cognoscere admirari sapientiam licet; speciatim in ceremonialibus, Christum seruatorem, cum suis officiis & beneficiis cognoscere iuuat, vt inde intelligamus, per eandem, qua olim Israelitae, & nos saluari fidem. Sapientissime etiam in vmbris istis atque figuris maxima mysteria adumbrata deprehendemus. Illi enim, qui praeeunte IOAN. MARSHAMO, in *canone chronico* &c. & IO. SPENCERO, de *legibus Hebraeor. ritualibus & earum cauſſis*, ad cauſſas naturales & politicas cuncta referunt, audiendi non sunt, vt alibi ex instituto ostenditur. Forensium legum, Iudaeis olim datarum, triplicem hodie vsum esse, docet HVGO GROTIVS; primo namque, ostendi iis, quae legibus istis praecepta sunt, non esse contra ius naturae: licere nunc magistratibus christianis eius sensus leges ferre, quales tunc leges per Mosen datae; denique, quidquid ad eas virtutes pertinens, quas Christus a suis discipulis exigit, lege Mosis praeceptum est, id nunc etiam, si non & amplius a christianis praestandum, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 17.* Sed ex hisce primum vsum simpliciter locum inuenire, docet CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuinae, lib. 1. cap. 2. §. 129. seqq.* Et sane admitti non possunt, quae GROTIVS subiungit, ac si Christus a discipulis suis quaedam exegerit, quae a reliquis christianis non requirantur, item ac si a christianis amplius quid requiratur, quam a fidelibus veteris testamenti requisitum fuit. Vt autem leges istas forenses eo rectius cognoscamus, operae pretium fuerit, consulere auctores, qui ius Ebraeorum commentationibus suis illustrarunt, aut inter leges Ebraeorum aliarumque gentium, speciatim Romanarum, comparationem quandam instituerunt, de quibus dictum in *prolegom. ad §. 15.*

§. XVI.

Ad *humanas* leges quod attinet, cum itidem quaeri soleat, an & quousque pro norma habendae sint, ad quam regeniti actiones suas componere teneantur, obseruandum, quod iterum vel *ecclesiasticae* sint, vel *ciuiles*, quemadmodum illae rursus in *vniuersales*, quorsum pertinent canones conciliorum oecumenicorum, & *particulares*, dispesci solent.

§. XVII.

Ecclesiasticarum nimirum *legum* nomine & canones conciliorum, & decreta pontificum, aliorumque episcoporum, principum denique constitutiones circa res ecclesiasticas, ritus scilicet, ceremoniasque sacras, & alia externa, veniunt. Canones conciliorum, neutiquam sunt leges, sed saltem aut scripturae explicationes, aut iudicia doctorum de eo, quod ecclesiae vtile ac salutare est, adeoque & per se, nisi in quantum sunt conclusiones rite ex scriptura deductae, aut principum accesserit auctoritas, nullam habent vim obligandi. Interim ob generalem legis diuinae obligationem, qua quisque facere tenetur, quod ad concordiam ecclesiae, eiusque statum conseruandum pertinet, quilibet regenitus, quamdiu eiusmodi canones in vsu, nec dum abrogati sunt, iis merito in tantum se subiicit, in quantum in conscientia persuasus est, eos verbo diuino non repugnare, & reuera ecclesiae vtiles esse ac salutares. Pro legibus autem stricte sic dictis canones eiusmodi haberi non

non posse, patet, quod patres concilii cuiusdam, doctores sint, non imperantes, ipsaque ecclesia indolem status ciuilis minime habeat, vt leges ferre queat. *Ioh. XVIII, 37.*

* Inter leges ecclesiasticas primo loco referri solent canones concillorum, praecipue isti, qui in *codice canonum ecclesiae vniuersae*, continentur. Nsmque particulares in conciliis nstionalibus, aut prouincialibus, in vsum huius aut illius ecclesiae conditi, nobis nunc in censum non veniunt, etsi, quae horum sit vis obligandi, ex illis, quae de vniuersalibus canonibus dicuntur, facile aestimari queat. Cum ergo in primitiua trium primorum seculorum ecclesia varia in oriente congregata fuissent concilia, quibus anno CCC XVIII. Nicaenum, quod primum inter oecumenica fuit, accessit, fuerunt, qui canones in hisce conciliis conditos in vnum corpus colligerent. Sane ante concilium Chalcedonense, anno CCCLI. habitum, canonum quandam extitisse collectionem, BARONIVS, IVSTELLVS, ANTONIVS AVGVSTINVS, aliique ex eo colligunt, quod in eo concilio recitati sint quatuor canones concilii Antiocheni, vtra centum annos antiquioris, suppressso tamen nomine concilii, & longe alio ordine, quam in isto concilio conspiciuntur. Immo verosimile nonnullis videtur, initium colligendi canones statim post concilium Nicaenum factum, ita vt Nicaenis canonibus adiungerentur canones praecedentium conciliorum, qui itidem ad disciplinam eccleſiasticam spectabant. HENRICVS equidem IVSTELLVS, CHRISTOPHORI filius, qui patris *bibliothecam iuris ponsificii veterem* cum GVILIELMO VOELLO Parisiis edidit, in *praefatione*, bibliothecae isti praemissa, contendit, post concilium Constantinopolitanum, anno CCCLXXXI. congregatum, primam canonum collectionem factam per STEPHANVM, Ephesinum episcopum. At fallitur, cum STEPHANVS ille, prioribus canonibus iam in vnum collectis, tantum canones concilii Constantinopolitani primi adiecerit, & nouae huic collectioni nomen suum praefixerit, quod luculenter ostendit GERHARDVS A MASTRICHT, in *historia iuris eccles. p.* 34. 35. Prima itaque collectio statim post concilium Nicaenum facta, videtur canones tantum continuisse CXXXVIII. viginti nempe Nicaenos, viginti quinque Ancyranos, quatuordecim Neocaesarienses, quinquaginta nouem Laodicenos, & viginti Gangrenses. Hicce vero numerus ad tempora concilii Chalcedonensis, a quo codex iste, aeque ac Iustiniano imperatore confirmatus est, creuit ad CCVII. accedentibus Antiochenis viginti quinque, Constantinopolitanis septem, Ephesinis octo, & Chalcedonensibus viginti nouem. Et hic est codex ille canonum ecclesiae vniuersae, quem post alios accuratissime edidit CHRISTOPHORVS IVSTELLVS, quam editionem Helmstadii anno MDCLXIII, recudi curauit GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, Helmstadiensis quondam theologus clarissimus. Vt vero magna olim istorum canonum in ecclesia fuit auctoritas, ita vim legum tamen non obtinuerunt, donec per IVSTINIANI imperatoris edictum eam consequerentur. Extat illud *nouella constitutione* CXXXI. & ita se habet: *sancimus, vicem legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quae a sanctis quatuor conciliis expositae sunt, aut firmatae, hoc est, in Nicaena trecentorum decem & octo patrum, & in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, & in Chalcedonia, in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Praedictarum enim quatuor synodorum dogmata, sicut sanctas scripturas accipimus, & regulas sicut leges obseruamus.* Hic videtur equidem imperator, omnes canones in conciliis istis conditos, aut confirmatos, pro legibus habere: sed improprie valde eum locutum, nemo harum rerum vel mediocriter peritus dubitauerit. Quemadmodum enim conciliis non competit summum imperium, ad facultas legislatoria, ita & canones, quos condunt, neutiquam pro legibus stricte sic dictis habendi, donec a summis imperantibus hanc auctoritatem acceperint. Recte hoc obseruat GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in *historica relat. de collectionibus canonum*, §. 12. Cum enim docuisset, codicem canonum vim legum publicarum per IVSTINIANI demum imperatoris edictum accepisse, addit: *est inter canones & leges multum discriminis. Etenim ecclesiae instituta vim canonis a synodo, vim vero legis a summa potestate accipiunt. Mulsos namque obseruare licet canones, qui non sunt leges, quod summae potestatis auctoritate destituantur,*

ſed vel vim conſilii habent, vel obligant per modum pacti. Contra ſunt leges eccleſiaſticae, quae canonum nomine accurate loquendo minime veniunt: ſcilicet omnes illae, quae non ex ſententia ſynodi, ſed extra illam a ſola maieſtate ſunt praeſcriptae, in quibus non ἐπικύρωσις confirmatio, ſed σύμπραξις συνοδικὴ, ſignificatio ſynodalis, modo locum habebat. Quando ſynodus leges eccleſiaſticas, a maieſtate extra ſynodum conditas, iubebat patres, metropolitas quidem ſuis prouinciis, epiſcopos ſuis parochiis intimare & proponere, actus ille σύμπραξις συνοδικὴ dicebatur. Igitur inſtituta eccleſiae a confirmatione ſynodi auctoritatem canonicam ſeu in eſſe canonis, a ratihabitione principis (quam ἰσχὺν πρόσταξιν ſacram iuſſionem, veterum canones, poſterioret ἐπικυρωτικὴν πρόσταγμα vocant) auctoritatem ciuilem imperatoriam, ſeu legalem obtinere, ſeu in eſſe legis conſtitui dicuntur. Hinc ergo patet, quo loco canones eccleſiae veteris hodie ſint habendi. Ciuilis illa, quam per Iuſtinianum adepti ſunt, obligatio ceſſat, cum ea ad nos non pertineat, niſi ab iis, quorum imperio ſubiecti ſumus, renouetur. Per ſe vim legum non habent: & quae veteres ad eos obſeruandos inducere poterant, hodie non amplius locum inueniunt. Hinc vero, & quid de aliis conciliorum canonibus cenſendum ſit, liquido conſtat. Sed de veteris eccleſiae canonibus, eorumque collectionibus, praeter auctores iam laudatos, conferri meretur B. CASPARVS ZIEGLERVS, *diſſertat. de orig. & increm. iur. can.* quam IO PAVLI LANCELLOTTI, *inſtitut. iur. canon.* praemiſit, §. 7. *ſeqq.* & IO. STRAVCHIVS, *amoenitat. iur. canon. ſemeſtr.* 1. *eclog.* 6. *cap.* 1. *pag.* 105, 104. De canonibus & conſtitutionibus, quas vocant, apoſtolorum, quibus nonnulli principem inter canones veteres tribuunt locum, non neceſſe eſt, vt quidquam dicamus, cum hodie nemo dubitet, perperam eas apoſtolis tribui. Praeter innumeros, qui hac de re egerunt, conf. ANDREAS RIVETVS, in *critico ſacro lib.* 1. *cap.* 1. *p.* 99. *ſeqq.* ROBERTVS COCVS, in *cenſura quorundam ſcriptorum &c. p.* 4 *ſeqq.* THOMAS ITTIGIVS, de *pſeud-epigraphis Chriſti, Mariae & apoſtolorum, cap.* 11. & 12.

§. XVIII.

Romanum vero pontificem, perperam ſibi imperium aliquod in orbem chriſtianum vindicare, conſtat inter omnes. Vnde, quo loco & leges eius ac conſtitutiones habendae ſint, patet. * Idem de reliquis epiſcopis cenſendum. Epiſcoporum eſt, docere, non imperare *1 Petr. V*, 3. Monere itaque poſſunt, arguere, cohortari, non autem ferre leges.

* Romanos pontifices, cum reliquis ſummi imperii partibus, etiam facultatem legislatoriam in eccleſiam chriſtianam ſibi vindicare auſos, conſtat. Commode autem illis accidit, vt DIONYSIVS EXIGVVS, qui ſub Theodorico rege, eiusque ſucceſſoribus claruit, in noua, quam latino ſermone edidit, canonum collectione, decretales quoque epiſtolas Siricii, Innocentii, Zoſimi, Bonifacii, Coeleſtini, Leonis primi, Gelaſii & Anaſtaſii adiiceret. Duas namque ita iuris canonici, quod ad canonem iſtis collectionibus originem ducit, conſtituiſſe partes videtur, vnam, qua decreta conciliorum, alteram, qua decretales epiſtolae pontificum continerentur. Cum vero haec decretalium collectio a Siricio demum incipiat, merito inde colligunt viri docti, eum decretales his antiquiores non reperiſſe, adeoque eas, quae deinceps ſub antiquiorum pontificum nomine prodierunt, ficta eſſe atque ſuppoſititias. Hoc iuuerim ad pontifices inde redundabat commodum, vt hac ratione decreta illorum in numerum legum eccleſiae vniuerſalium reciperentur, immo vt tandem, quae ſecutae ſunt, canonum & decretorum collectiones ab ipſis pontificibus omnem cenſerentur accipere auctoritatem, vnde iuris pontificii proprie & ſtricte ſic dicti, origo. Mirum itaque non eſt, quod DIONYSII haecce canonum atque decretorum collectio maximo in eccleſiis occidentalibus recepta ſit adplauſu, praeſertim

ab

ab ecclesia Romana, vti patet ex CASSIODORO, *diuinarum lect. cap.* 2?. Immo absolute *corpus canonum* dici meruit, *cap.* 1. *dist.* 19. eoque nomine laudari a posterioribus solet. Data quoque Caroli M. fuit ab Adriano pontifice, ad ordinandas occidentis ecclesias. vid. SIRMONDVS, *tom.* 2. *concil. Gallic. p.* 117. & GERHARDVS A MASTRICHT, *histor. iuris eccles.* §. 78. *p.* 52. *seqq.* Non minus vero grata fuit Romanae sedi, quam ei deinceps praestitit operam impostor quidam nequissimus, sub ISIDORI nomine latitans, qui seculo nono nouum canonum & decretorum ecclesiasticorum collectionem orbi obtusit, figmentis quamplurimis repletam, quippe in qua inter alia commentitiae epistolae decretales pontificum Romanorum, primi & secundi seculi, Clementis I. Anacleti, Euaristi, Alexandri, Sixti, Telesphori, Higini, Pii, Aniceti, Soteris, Eleutheri, & Victoris, primum compsuere, quiue praeterea omnia, quae potuit, corrasit, & commentus est, quae stabiliendae Romanorum pontificum auctoritati inseruire videbantur. Ambabus hancce pseudo-Isidori collectionem & fictitias epistolas decretales, quod aiunt, manibus arripuit Nicolaus I. pontifex, qui eo tempore Romanae sedi praefuit, & eas adprobauit, auctor quoque aliis, speciatim Gallis, fuit, vt idem facerent, quanquam his non deesset, quod exciperent qua de re legi merentur, quae ipse refert GRATIANVS, *c.* 2. *dist.* 19. Et impetrauit sane Romana sedes, vt caligine mentibus mortalium offusa, auctoritatem per aliquot secula fictae istae epistolae decretales obtinerent, donec fraus omnis ac impostura aperte detegeretur, vt hodie nec inter Romanenses fere sit, qui genuinas hasce epistolas decretales esse, contendere audeat, nisi simul, ab eruditissimis ecclesiae suae propugnatoribus se dissentire, profiteri velit. Vtilem hac in re ecclesiae operam nauauit DAVID BLONDELLVS, in *Pseudo-Isidoro*, vbi & TVRRIANI, Iesuitae, rationes, quas in contrarium attulit, solide profligauit. add. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib.* 1. *cap.* 8. ROBERTVS COCVS, in *censura scriptorum quorundam, &c. pag.* 39. *seqq.* Ceterum, quae initio fuere consilia a Romanis pontificibus, quorum semper in occidente magna fuit auctoritas, suppeditata, successu temporis euasere leges: idque ea praecipue, qua dictum, occasione. Hinc vero seculo nono sequentibusue, quo magis aucta fuit Romanorum pontificum per varias artes potestas, eo studiosius etiam, quae deinceps prodierunt, canonum & decretorum, quibus & patrum tandem accesserunt sententiae, collectiones, ad firmandum ac amplificandum hocce imperium fuere comparatae, donec tandem seculo duodecimo GRATIANVS, colophonem velut operi imponeret, compilatione ista iuris canonici, quae maximam Romana ecclesia obtinuit auctoritatem, quaeue pro fulcro quodam papatus a prudentioribus merito fuit habita. Ne quid vero iuri huic pontificio deesset, neue vlla in re imperatore inferior censeretur Romanus antistes, ipsa quoque iuris huius structura ad imitationem iuris ciuilis processit, partibusque constat haud dissimilibus. Decretum enim se habet, vt in corpore iuris ciuilis, digesta decretales, vt codex quoad compilationem Gregorii; sextus & Clementinae, ut nouellae Iustinianae; extrauagantes vt consuetudines feudales: & ne quid deesset, iussu *Pauli IV.* pontificis, etiam institutiones iuris canonici conscriptae sunt. Obseruauit hoc CASPAR ZIEGLERVS, *dissertat. de origine & incremento iur. can.* §. 59. Ceterum licet nonnulla in iure canonico occurrant, quorum cognitio vtilitatem quandam afferre queat, ipsum tamen ius canonicum nullam habet vim obligandi. Quemadmodum enim Romani pontificis merito respuimus imperium, ita & facultatem leges praescribendi eidem non concedimus. Eo minus autem pontificiae nos obligant leges, postquam & principes statusque protestantes eius se subduxerunt imperio, & ius circa sacra, quod illis iure diuino competebat, postliminio iterum sibi vindicarunt. Recte vero etiam B. MARTINVS LVTHERVS, non tantum ius illud canonicum solemniter combussit, sed abrogandum prorsus censuit, ob impia & superstitiosa, quae in eo continentur, indignantibus licet & renitentibus iureconsultis, etiam Wittebergensibus, quibuscum hac super re non bene illi conuenit. conf VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *histor. Lutheranismi lib.* 3. §. 126. *p.* 581. Sed cum deinceps optima occasio, iure circa sacra protestantium principibus restituto, se obtulisset, penitus hoc ius abrogandi, mirantur merito nonnulli, cur hoc factum non sit. vid. RVLDERICVS EVBENIVS, de *origine, progressu, vsu & auctoritate iuris canonici*

in terris proteſtantium, §. 17. Scilicet iuraconſultorum intererat, ne prorſus euileſceret, & ſi non ex auctoritate pontificis, attamen ex conſuetudine & vſu recipientium, vim quandam obtineret. Talia enim commodis propriis obtendebantur, etſi nullius plane ſint momenti. Merito etgo displicent cordatioribus, ipſi etiam ZIEGLERO, qui ingenue, *iuris canonici vix eſſe tantam vtilitatem*, pronuntiat, *vt tam prolixum & taedioſum ſtudium mereatur*, *de orig. & increm. iuris canon.* §. 66. etſi in ſequentibus nonnulla pro communi ſententia, vtcunque palliandа, in medium adferat. add. IOAN. HIMMELI, theologi quondam Ienenſis, tractatus, de *canonicatu*, *iure canonico*, & *theologia ſcholaſtica*, &c.

§. XIX.

Principes rerumque domini cum poteſtatem etiam circa ſacra, quod ad externa attinet, habeant, leges etiam circa ea ferre poſſunt, quae adeo ab obiecto, *eccleſiaſticae* dicuntur. Hoc faciunt, quatenus principes ſunt, ſeu ſummum imperium, vel ſuperioritatem territorialem habent. * Qui autem ex neſcio quo iure epiſcopali hanc poteſtatem deriuant, notionem epiſcoporum, quam ſcriptura tradit, ab ea, quam pontificiorum dominandi libido in eccleſiam inuexit, non ſatis diſcernunt. Interim ſubditorum eſt, vt aliis, ita hiſce principum conſtitutionibus, ſi nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, parere. Idem dicendum, ſi principes aut ſummi imperantes canones eccleſiaſticos confirment.

* Cum ſummis imperantibus ſuprema poteſtas circa ſacra, ſeu facultas quoad externa ea diligendi, & vt cuncta ad ſubditorum ſalutem & reipublicae tranquillitatem peragantur, conſtituendi, competat, ſequitur, quod poteſtate etiam gaudeant, condendi leges eccleſiaſticas. Atque hoc tum ſcriptura ſacra, ipſaque ratio dictitat, tum exempla imperatorum veterum, qui leges circa res eccleſiaſticas dederunt, demonſtrant. Dicetur autem hac de re ex inſtituto infra, *cap. 3. ſect. 7. §. 24*

§. XX.

De *legibus ciuilibus* ſtricte ſic dictis nullum eſt dubium, quin per eas ſi iuſtae ſint, & nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, chriſtiani obligentur. * Subiecti enim ſunt imperio ciuili. *Rom. XIII, 5. Ebr. XIII, 17. 1 Petr. II, 13. 14.* Habent itaque leges ciuiles apud regenitos rationem normae, ſed *humanae*, vel vt alii, *ſecundariae*. Interim ciuilium legum ad nos non ſpectat conſideratio, qui *diuinam*, eamque *uniuerſalem*, non *humanam* tradimus iurisprudentiam.

* Legum ciuilium nomine non eas tantum intelligimus, quas ipſi tulere ſummi imperantes, ſed quas etiam, aliunde velut adſumptas, adprobarunt, & vim legum habere voluerunt, modo quod voluerint, conſtet. Etſi enim alienae leges nos non obligent, quod ſi tamen publica auctoritate in noſtram rempublicam introducantur, tum ex voluntate & decreto illorum, quibus parere tenemur, vim obligandi accipiunt. Vnde, quid de legibus Romanis, quarum apud nos quoque magna hactenus fuit auctoritas, cenſendum ſit, liquet.

Etſi

Etsi enim ab illis profectae sint, qui nullam in nos habuere potestatem, quamdiu tamen summi imperantes volunt, vt obseruentur, nostri quoque est officii, in iis, quae diuinis legibus non repugnant, illis obsequi. Quae vero Romani iuris fuerint fata, postquam primo ex legibus populi Romani variis, iureconsultorum responsis, imperatorum constitutionibus, in tantam molem excreuerat, VT IVSTINIANVS imperator illud opera TRIBONIANI in compendium redigere consultum duxerit, vnde noua veluti forma in pandectis, codice, institutionibus & nouellis constitutionibus comparuit: quo pacto ius illud Iustinianeum in oriente quidem post libros βασιλικῶν, a BASILIO imperatore editos, in occidente autem per ipsam imperii ruinam obscuratum, hinc in Italia ab IRNERIO aliisque resuscitatum, inde in alias Europae partes, & seculo quidem decimo quinto in Germaniam traductum; quo pacto idem philosophorum supra barbariem scholasticam, non sapientium, subtilitatibus implicatum, seculo autem decimo sexto criticorum opera restitutum quodammodo & illustratum, seculo autem decimo septimo Germanorum maxime iureconsultorum studio & opera ad praxin accommodatum sit, prolixius exponunt ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Romanorum*: GEORGIVS SCHVBARTVS in *exercitationibus academicis de fatis iurisprudentiae Romanae*; IANVS VINCENTIVS GRAVINA, iureconsultus & anteceſſor Romanus, vir clarissimus, in *originibus iuris ciuilis*: HERMANNVS CONRINGIVS, de *origine iuris Germanici*, aliique. De vsu etiam & praestantia legum Romanarum disputatum fuit inter eruditos, aliis quidem, summis eas in coelum laudibus euehentibus, aliis naeuos & defectus illarum agnoscentibus, & ingenue indicantibus. Laudes & encomia Romani iuris in compendio exhibet ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Roman. lib.* I. *cap.* 2. *p.* 23. egitque praeter alios hoc ex instituto IACOBVS MAESTERTIVS, in libro de *iustitia legum Romanarum*, cui tamen CYPRIANVS REGNERVS, alium, de *iniustitia legum Romanarum* opposuit. Defendit tamen ius Romanum quoque VLRICVS HVBERVS, contra AMESIVM, ANTONIVM FABRVM, ANTONIVM MATTHAEVM, IOAN. IACOBVM WISSENBACHIVM aliosque, in *Eunomia*, seu *censura censurae iuris Iustinianaei*, opere posthumo, a filio eius, ZACHARIA HVBERO, Francequerae anno MDCCIV. edito. At praeter eos, quos oppugnat HVBERVS, alii etiam fuere, qui non adeo praeclare de hocce iure sentirent, speciatim de eius collectore, TRIBONIANO, quos inter FRANCISCVS quoque HOTTOMANNVS eminet, in *anti-Tribonian*o, siue dissertatione *de studio legum*, anno MDLXVII. scripta, sed anno MDCIII. edita, & aliquoties deinceps recusa. Taceo, quae CHRISTIANVS THOMASIVS, iureconsultus nostri seculi celeberrimus, passim de naeuis & defectibus iuris Romani monuit. Id profecto negari nequit, varia ex huius iuris vsu apud nos orta esse incommoda, quibus inter alia Iustitiae administratio saepissime fusflaminatur: nec dubitandum, feliciorem esse rempublicam, quae propriis, eiusque statui accommodatis, quam alienis, legibus vtitur; interim haec ferenda sunt, donec mutentur ab iis, in quorum hoc positum est potestate. Subditis, qua leges publica auctoritate adprobatas, confirmatasque, modo conscientiae vis non inferatur, nihil aliud, quam obsequii gloria est relicta.

§. XXI.

Ceterum, vt legibus stricte sic dictis, quaecunque demum sint, obstringatur homo, non tantum requiritur, ut a potestate superioris non sit immunis, qua de re, saltem quod ad diuinas attinet, nullum est dubium, * sed ut intellectu quoque & voluntate praeditus sit, tum vt intelligere, quid sibi faciendum, quidue omittendum sit, tum & vt ad normam praescriptam actiones suas componere queat. Vnde & *intellectus*, ac *voluntas*, pro principiis actionum humanarum, recte haberi solent.

* Nemo enim eſt mortalium, qui ſe imperio Dei ſubducere auſus fuerit. Quod ſi eiusmodi quid animo concipiat, nihil aliud aget, quam vt ſuam prodat ſtultitiam. Quod autem ad humanas leges attinet, cum ſummi imperantes, vere tales, ſuperiorem inter homines non agnoſcant, humanis quoque eos non obligari legibus, ſequitur. Demonſtratum hoc a me pluribus, in *diſſertatione de principe legibus humanis, ſed non diuinis, ſoluto.* Ex eo vero, quod legibus non teneatur, niſi qui ſuperiorem agnoſcat, ſua ſponte etiam hoc conſequitur, Deum nullis plane legibus obligari.

§. XXII.

Hic vero inter *regenitos*, atque *irregenitos* magnum intercedit diſcrimen. Facultates enim naturales, quae principia actionum conſtituunt, in illis longe rectius ſe habent, quam in his; adeoque & longe rectius actiones ſuas ad leges diuinas componunt. Immo irregeniti ob ſeruitutem peccati, & quia fide deſtituuntur, nunquam ea, qua decet, ratione actiones ſuas ad legem componunt, adeoque nec bonae, in ſenſu theologico, Deoque placentes, vocari poſſunt. Regeniti contra, per vires gratiae, in conuerſione acceptas, actiones reuera bonas, etſi cum imperfectione coniunctas, ob fidem tamen Deo placentes, edere poſſunt.

§. XXIII.

Speciatim quod ad *intellectum* attinet, id equidem verum, quod hominis etiam irregeniti intellectus, ſi nullum impedimentum adſit, & inſtitutio accedat, omnino vniuerſalia iuris naturalis, in quantum ex ratione innoteſcit, principia comprehendere valeat: * ſed hominis regeniti intellectus, non ratione tantum, ſed diuina nititur reuelatione, ſeu auctoritate ſcripturae ſacrae, eſtque praeterea illuminatus, vt longe rectius cognoſcat, & exploret, *quae ſit voluntas Numinis, Rom. XII*, 2.

* Hoc ſi non eſſet, fruſtra legum naturalium obſeruatio, ſaltem, in quantum in homines ſibi relictos cadit, & ad cuſtodiendam humani generis ſocietatem neceſſaria eſt, exigeretur, quod vero hominis intellectus talia cognoſcere queat, res ipſa & experientia teſtatur, ſuffragante ſcriptura, *Rom. II*, 15. add. RICHARDVS CVMBERLANDIVS, de *legibus naturae, cap.* 2. §. 10. At capiendum hoc eo, quo diximus, modo. Homines, quibus rationis deeſt vſus, aut quibus nulla vnquam, aut non ſufficiens inſtitutio obtigit, in profunda principiorum iuris diuini ignorantia verſari poſſe, non abnuo. Experientia, proh dolor! id teſtatur. Sed de principiis quoque loquimur, non de concluſionibus. Namque in his errare homines etiam doctos poſſe, vel ipſae eruditorum de variis iuris capitibus controverſiae, teſtantur. Multo ergo minus mirandum, ſi ſimplicium ac rudiorum hominum quaedam in his ignorantia aut error deprehendatur. add. HVGO GROTIVS, *de iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 43.

§. XXIV.

Idem de praecipua intellectus operatione, quae hic in censum venit, scilicet *conscientia*, obseruandum. Quo pacto enim haec tum secundum naturam, tum secundum gratiam se habeat, in praecedentibus luculenter est expositum. * Vnde & regulae, quae de conscientiae obligatione vulgo tradi solent, longe rectius ad homines regenitos applicari queunt, immo in illis praecipua quadam ratione locum habent.

* *part.* I. *cap.* I. *sect.* 3.

§. XXV.

Regulae istae sunt: contra conscientiam veram, siue certa, * siue probabilis sit, ** non esse agendum; probabiliorem sententiam praeferendam esse minus probabili; *** tutiorem probabili, si haec rationibus infirmioribus nitatur; * contra conscientiam dubiam, nihil esse agendum, ** ex duobus malis moralibus neutrum esse eligendum; scrupulum leuioris momenti eiiciendum esse, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. De conscientia erronea speciatim adhuc moneri solet, *** si error sit inuincibilis, potius secundum, quam contra eam agendum esse, idemque faciendum, si vincibilis sit de re indifferenti, sin circa rem vetitam aut praeceptam error versetur, exeutiendum esse.

* Quod si tamen certa haberi potest, circa controuersiam probabili est praeferenda.

** Sequenda nimirum est conscientia probabilis, si vera sit, non erronea. Quo pacto enim in conscientia erronea quis se gerere debeat, deinceps expopetur. Deinde, vt reuera probabilis sit conscientia, requiritur. Quae si expendantur, patebit, quo loco habenda sint commenta Iesuitarum, & moralistarum quorundam recentiorum ex pontificiis, qui supponentes, probabilem quamuis opinionem, etsi erroneam, esse lubricam, & vel vnius doctoris auctoritate sustultam, sequi fas esse, adeo, vt, qui talem sequatur, non peccet, tam lubrico fundamento vniuersae theologiae moralis systema inaedificari posse, sibi aliisque persuadere conati sint. At fallacias & sophismata istorum hominum facile deprehender, qui obseruauerit, probabilem conscientiam vel veram, vel erroneam esse: & cum dicitur, sequendam esse conscientiam probabilem, non hanc, sed illam intelligi; idque ea ratione, si certam habere conscientiam non liceat. Praeterea ad probabilem conscientiam non sufficere rationem qualemcunque, aut auctoritatem vnius alteriusue doctoris, sed graues praegnantesque rationes requiri, quae virum sapientem inducere queant, vt credat, non prorsus eiusmodi reiiciendam esse sententiam. Sed bene est, quod errori tam inepto, tamque pernicioso, & viriis quibusuis tenebris aperiendi ex ipsis Romanensibus obuiam iuerint, GONETVS, VINCENTIVS BARONIVS aliique, quos indicani in *bibl. theol. mor. natur.* §. 14. Legi cumprimis meretur LVDOVICVS MONTALTIVS, in *litteris prouincial. epist.* 5. & quae prolixe ac erudite ad eam commentatus est WILHELMVS WENDROCKIVS. Iungenda SAMVELIS RACHELII *dissertat. de probabilismo.*

*** Id iisdem intelligendum est conditionibus, quibus regulam praecedentem intelligendam diximus.

* Praeser-

* Praeſertim ſi res, de qua agitur, magni fuerit momenti. conf. HVGO GROTIVS *lib.* 2. *de iure belli & pacis cap.* 23. §. 5. Tutior autem haec eſt ſententia, vbi, ſi vel maxime a ſcopo ſit erratum, non adeo graue poteſt prouenire malum, quam ſi ex altera parte fuiſſet peccatum. vid. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 3. §. 6.

** Hoc iam ex gentilibus intellexit CICERO, qui *bene*, inquit, *praecipiunt, qui vetant, quidquam agere quod dubites, aequum ſit, an iniquum*, de *offic. lib.* 1. *cap.* 9. Referri huc etiam ſolet locus, *Rom. XIV*, 23. de quo tamen ſupra dictum, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 3. *ad* §. 20. Non ſimpliciter & ſine limitatione hanc regulam admittendam eſſe, exiſtimat GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipſienſium iureconſultus clariſſimus, in *obſeruationibus ad Pufendorf. de officio hominis & ciuis, ad lib.* 1. *obſerv.* 19. *p.* 64. *Dubitant enim*, inquit, *habet intentionem & bene & male agendi, hinc tum demum peccati arguendus eſt, ſi actio ſuſcepta legi etiam reuera repugnet.* At, quod pace viri doctiſſimi dixerim, qui dubitat, & non obſtante dubitatione agit, intentionem habet, legem migrandi, etiamſi illi aduerſa fuerit. Hic etiam non ipſa actio, ſed ſola intentio in cenſum venit, quod recte quoque obſeruat IOAN. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 1, *cap.* 3. §. 8.

*** An conſcientia erronea omnino conſcientiae nomine digna ſit? ſupra diſputauimus, *part.* 1. *ſect.* 2. ad §. 8. Hic de obligatione eius ſermo eſt. Nonnulli, eam plane non obligare, aſſerunt, ideo, quod a lege discrepet, adeoque aliquid agere iubeat, quod agere nefas eſt. vid. GABRIEL VASQVEZIVS, in *part.* 1. *part.* 2. *Thomae de Aquino artic.* 6. *diſſ.* 8. & ex noſtratibus BALTHASAR MEISNERVS, *diſput. de ſummo bono, cap.* 3. Alii contra omnino conſcientiam erroneam obligare contendunt, quam receptam moraliſtarum ſententiam vocat idem VASQVEZIVS *l. c.* add. CONRADVS HORNEIVS, *philoſ. moral. lib.* 3. *cap.* 4. §. 5. At expedienda eo, quo diximus, modo, res eſt. Reſpiciendum namque ad intentionem eſt, non ad ea, quae lex praecipit & vetat. Vnde, qui agit, quae per errorem vetita credit, haud dubie habet intentionem migrandi legem; adeoque & grauiſſime peccat. At peccat etiam, inquis, dum ſecundum conſcientiam agendo legem migrat. Sed quis neget, mereri excuſationem, ſi error ſit inuincibilis; ſin vincibilis ſit, habeat ſibi, quod per ignauiam ſuam ſe crimine inuoluat. At dubitant nonnulli, an omnino detur error inuincibilis? vid. ELIAS SAVRINVS, *dans ſes reflexions ſur les droits de la conſcience, part.* 1. *ſect.* 2. ſine ratione quidem, vt ego exiſtimo. Etſi enim error abſolute inuincibilis non detur, dari tamen talem intuitu certarum circumſtantiarum, quae hominum quorundam ſtatum comitantur, negari nequit.

§. XXVI.

Quod ſi *ignorantia* intellectus laboret, nec cognoſcat, quae agenda quaeue omittenda ſint, legis quoque inde ſequi violationem neceſſe eſt: quae ſi *inuincibilis* fuerit, imputari nequit, at ſi fuerit *vincibilis*, aliter ſe res habet. Idem dicendum, ſi aut *voluntaria* fuerit, aut *inuoluntaria*. * Quemadmodum vero in iis, quae hominibus regenitis agenda ſunt, nulla datur ignorantia abſolute inuincibilis, ita ne voluntaria ea ſit, omni ſtudio elaborant.

* De variis ignorantiae diuiſionibus vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 3. §. 10. ſed add. quae poſt TITIVM notat BARBEYRACIVS ad *h. l.* Legi etiam merentur, quae habet ELIAS SAVRINVS, *reflex. ſur les droits de la conſcience part.* 1. *ſect.* 2.

§. XXVII.

Quod ad voluntatem attinet, licet irregeniti homines facultatem habeant,

habeant, quadantenus actiones ſuas externas, ad leges diuinas & humanas componendi, * ſolis tamen regenitis vera proprieque ſic dicta libertas, ſcilicet a ſeruitute peccati competit. *Ioan. VIII, 35. 36.* Hi itaque ſoli vt Deum amare & timere, licet non ea, qua debebant, & ipſi vellent, perfectione, ita obſequio etiam filiali ad leges diuinas ſuas componere actiones poſſunt, *Rom. VI, 19.* Interim licet irregeniti, ea, quam filii Dei per gratiam Chriſti habent, libertate deſtituantur, recte tamen omnia, quae contra legem committunt, illis imputantur peccata, in foro quidem humano, quia facultatem habent, peccata externa euitandi, ** in foro etiam diuino, quia ipſimet in culpa ſunt, vt in hocce ſtatu verſentur, *** nec inde emergant. Et licet in hominibus irregenitis, libertas quoad externa, per conſuetudinem, adfectus, ebrietatem, interdum valde imminuatur, haec tamen non obſtant, quo minus quae tum in humano, tum in diuino foro perperam egerunt, illis imputari queant. * In regenitis autem quod haec omnia longe aliter ſe habeant, vt moneamus, neceſſe non eſt.

* conf. omnino, quae diximus, *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 19. 20.*

** Hanc enim ſi non haberent, nec legibus, nec poenis humanis locus eſſet. Qua de re itidem *l. c.* dictum.

*** conf. quae infra dicuntur, *cap. 4. §. 10.*

* Etſi enim conſuetudinis magna vis ſit, vt altera velut cenſeatur natura: homo tamen ipſe in culpa eſt, vt eam conſuetudinem contraxerit. Accedit, quod per conſuetudinem contrariam vis & efficacia prioris infringi queat. Conſuetudo itaque peccandi neminem a poena liberare, aut imputationem impedire poterit. Quod ad adfectus attinet, certos in iis dari gradus, iam ſupra obſeruauimus, *cap. 1. ſect. 6. ad §. 8.* Et verum ſane, cum ſummus gradus adfectuum adeſt, difficulter illis reſiſti: immo ſupra vires hominum poſitum videtur, tum illis reſiſtere. Sed poterant tamen coërcere adfectus, & impedire, quo minus ad ſupremum gradum, quem ὁρμὴν Stoici vocabant, pertenirent. Quod qui intermittunt, nullam habent conquerendi cauſſam, quod illis imputentur, quae adfectuum abrepti vehementia deſignarunt. Recte interim nonnulli monent, magis excuſandos eſſe adfectus, qui nos impellunt ad declinandum malum, quam qui ad bonum acquirendum nos abripiunt. Facilius enim bono quodam caremus, quam malum aliquod patimur. Videturque ipſa natura acriores ideo voluiſſe adfectus, quibus ad malum depellendum incitamur, quam quibus ad bonum conſequendum impellimur. vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 20. §. 31. n. 1.* Id iam ARISTOTELES obſeruauit, dum χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἐπέχεσθαι, *lib. 3. ethic. ad Nicom. cap. 12.* Cui & alia ex veteribus iungit BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib. 1. de iur. nat. & gent. cap. 4. §. 8. p. 57.* Addenda, quae erudite & prolixe ad *lib. 1. cap. 6. §. 14. p. 74.* contra PETRVM BAELIVM diſputat, qui (*dans ſes penſées ſur la comete &c. p. 508.*) aſſeruerat, amorem eorum, quae bene nos adficiunt, maiorem eſſe, quam auerſationem eorum, quae male nos adficiunt.

* Denique & de ebrietate addendum, licet per eam vſu rationis adeoque & libertate, homines priuentur, quia tamen ipſi in culpa ſunt, vt in huncce ſtatum deueniant, imputationem eorum, quae tum perpetrarunt, fruſtra deprecantur. Vnde recte mea opinione PITTACVS MITYLENAEVS, duplici poena dignos eſſe, pronuntiauit, qui per ebrietatem, peccaſſent,

peccassent, apud ARISTOTELEM *lib. 5. ethic. ad Nicom. cap. 6.* Scio non omnibus hancce PITTACI probari sententiam: & apud nos, qui christiani vocamur, nihil frequentius esse, quam vt delictis grauioribus ebrietas obtendatur, eo quidem plerumque successu, vt mitiorem iudicis sententiam referant. Sed recte se habere hocce sapientis viri effatum, demonstratum a me est in *sapientia veterum*, seu *dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum explicatis*, speciatim in *ethica Pittaci Mitylenaei*, §. 7. 8.

§. XXVIII.

Quae autem porro de iis, quae requiruntur, vt actio imputari queat, itemque de actuali imputatione, & quae hanc consequuntur, tradi solent, licet in iurisprudentia diuina, etiam iuxta reuelationem considerata, vsum maximum habeant, nunc tamen merito supponuntur, cum iam prolixe & ex instituto, explicata sint alibi. *

*In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 25. seqq.* add. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 1. cap. 5. & 9.*

§. XXIX.

Actiones ergo, voce generalissime accepta, prout internas & externas, itemque omissiones denotat, hominum, quae imputari illis possunt, aut praeceptae vel vetitae sunt lege, aut non sunt praeceptae vel vetitae. Illas *necessarias*, has *indifferentes*, vel *licitas*, * minus accurate *permissas*. ** vocare solent. Necessariae etiam *morales* vocari solent, quia reuera omnis moralitas est a lege. *** Qui enim quosdam actus per se bonos aut turpes statuunt, quid dicant asserantue, non satis pensi habere videntur. Non necessariae, seu indifferentes, *media* etiam dicuntur, quod tamen non de medio, quod vocant, *participationis*, * sed *negationis* intelligendum esse, alibi iam monui.

* Quod de indifferentibus ergo actionibus deinceps dicetur, id de licitis pariter intelligendum. Nunc saltem addendum, quasdam actiones vel *plene*, vel *minus plene licitas* esse. Plene licitum est, cui nullae leges, nec diuinae, nec humanae obstant: minus plene, cui non diuinae, sed humanae, aut vice versa non humanae, sed diuinae obstant leges. Quae autem plene licitae sunt actiones secundum obligationem generalem, in indiuiduo spectatae, semper bonae sunt, si cetera recte se habeant, vt deinceps dicetur, quae minus plene, semper malae. add. IO. SAMVELIS STRYKII, iureconsulti Halensis celeberrimi, *diss. de iure liciti, sed non honesti.*

** Saltem iuxta illorum hypothesin, qui omnem permissionem a lege esse statuunt. Hoc enim sensu actiones indifferentes non possunt dici permissae. conf. quae diximus ad *cap. 1. §. 8.*

*** Quaestio haec, de qua recentiori etiam aetate disceptatum est, diuersimode proponi solet: an detur moralitas obiectiua? an voluntas Dei sit principium moralitatis? an actus quidam antecedenter, an vero consequenter, scilicet ad legem vel voluntatem diuinam, boni vel mali sint? item an dentur actus per se turpes vel boni? omnes enim istae eodem tandem redeunt quaestiones. Est vero, vt recte hac de re pronuncietur, accurate formandus controuersiae status. Cum moralitas actionum a legibus deriuatur,

non

non intelliguntur leges humanae, sed diuinae. Reiicienda itaque prorsus est sententia THOMAE HOBBESII, omnem moralitatem a lege ciuili deriuantis, de *ciue cap.* 6. §. 9. & 16. it. *cap.* 12. §. 1. add. 10. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Porro, cum a legibus, seu, quod perinde est, a voluntate diuina, moralitas actionum deriuatur, non hoc ita intelligendum, ac si sanctitas & iustitia diuina excludatur. Immo potius adserimus, etsi in libera Numinis potestate positum fuerit, creaturas rationales condere: postquam autem tales condere decreuit, non potuisse non eum tales iis praescribere leges, quales iis praescripsit. Hoc sanctitas, iustitia, & sapientia Numinis requirebat, Vnde non alias iis leges dare Deus potuit, quam dedit. Non enim agere potuit contra sanctitatem suam & iustitiam. Quod si vero porro quaeras, cur ergo sanctitati Numinis conveniens fuerit, eiusmodi leges dare? hoc eiusmodi esse puto, ad quod respondendum non sit, cum ceterocquin quaerendo in infinitum aliquis progredi possit. Sufficit, quod ratio pariter ac scriptura doceat, Deum, vt perfectissimum, ita & sanctissimum esse, eumque nihil contra sanctitatem suam agere posse, sufficit, quod in legibus diuinis sanctitatis diuinae perfectissima eluceseat imago: vnde, quae his contraria sunt, non possunt non cum eius sanctitate pugnare. Eum ergo in modum si sententia, quam defendimus, explicetur, palam est, iniquissime illos agere, qui Pyrrhoniorum & academicorum veterum, qui itidem obiectivam moralitatem negasse dicuntur, placita, cum nostra, aut recentiorum quorundam, qui eandem defendunt, conferunt. Quanto opere enim haec ab illis differat, quilibet facile intelligit. Probari autem rationibus euidentissimis potest, actionum moralitatem a lege seu voluntate diuina repetendam esse, & ab aliis iam pridem est probatum. Ita namque 1) ratio plana & perspicua reddi potest, cur aliquid turpe aut honestum sit: cum contra, si dicatur, turpe aliquid esse, quia est per se turpe, & honestum, quia est per se honestum, obscurum per aeque obscurum probetur: 2) quia, in quamcunque etiam se vertant partem dissentientes, qui actiones per se turpes aut honestas admittunt, principium aliquod moralitatis extra Deum admittere tenentur, quod vt absonum, ita plane impium est; 3) notiones claras & perspicuas praeferendae sunt inanibus & nihil significantibus scholasticorum commentis; 4) quia optime cum nostra hypothesi consentit scriptura sacra. Peccatum enim Ioannes definit per *ἀνομίαν illegabilitatem*, normam actionum non aliam, quam legem diuinam, esse, diserte innuens, 1 *Ioan. III*, 4. Sic & Paulus, per legem demum peccatorum venire agnitionem, docet, *Rom. VII*, 7. Ergo a lege actionum moralitas. Secus si res se habeat, dicendum illi fuisset, peccatorum agnitio inde venit, quod quaedam actiones sint per se turpes. At illud apostolo ne in mentem quidem venit, nec venire potuit: sed mitto reliqua. Quod si scholasticorum autoritate dimicandum esset, allegare possem GVILIELMVM OCCAMVM, qui in *libr.* 2. *sent. qu.* 19. omnem moralitatem a lege esse, docuit. Sed istorum hominum ineptias parum curo. Cauſſas grauissimas autem habuit SAMVEL PVFENDORFIVS, cur eandem proponeret sententiam, de *iur. natur & gent. lib.* 1. *cap.* 2. §. 4. & *lib.* 2. *cap.* 3. §. 4. eamque contra aduersariorum suorum insultus masculc defenderet, in *specim. controu. cap.* 5. qua in re & consentientem sectum praeter alios habuit IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Nec ego rationem vllam obstare vidi, cur non PVFENDORFIVM sequerer, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 39. Quod cum nonnullis displiceret, occasio hinc suppeditata fuit doctissimo viro IO. IACOBO SYRBIO, rem omnem tam accurate, tantoque iudicii acumine discutiendi, vt, quod reponere quadam veritatis specie possint, illis relictum non sit, *in der ausführlichen Abfertigung derer unbefugten Beschuldigungen &c.* §. 15. *seqq.*

* Et ita responderi potest ad dubium, quod inde nonnulli formant, ac si disciplinae moralis nulla sit certitudo, quia actiones dentur mediae: ita enim philosophatur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 23. §. 1. Sed rectiora suppeditat PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib.* 1. *cap.* 2. §. 8. *seqq.*

§. XXX.

Sed an dentur omnino actiones indifferentes, disputari solet. * Quod quidem de actionibus in genere morum, spectatis, seu quae homini imputari possunt, intelligendum est. Etenim ad motus naturales seu physicos, qui voluntatis directionem respuunt, quod attinet, cum ad legem dirigi nequeant, eos indifferentes quoque esse, palam est. De iis itaque actionibus, quae voluntatis directionem admittunt, obseruandum, spectari in illis, aut *generalem*, aut *specialem* obligationem posse. Secundum *specialem* obligationem, quaedam indifferentes esse possunt, si lex non adsit, in qua speciatim istae actiones praeceptae sint, aut prohibitae: at secundum obligationem *generalem* nulla actio est indifferens, cum per eam, homo quilibet omnes suas actiones, cogitata, dicta, facta, ad certum finem, gloriam scilicet Dei, dirigere teneatur. conf. *Coloss. III, 17. 23. 1 Cor. X, 31.* Alii rem omnem ita expediunt, vt dicant, actus quosdam regenitorum secundum *speciem* indifferentes esse posse, e. g. *Rom. XIV, 2. seqq.* at in *individuo* spectatos, nullum actum esse indifferentem, sed quemlibet vel bonum, vel malum.

* Plurimum ad hanc quaestionem rite expediendam interest, vt status controuersiae recte formetur. Triplicem nonnulli statuunt indifferentiam, *obiectiuam*, *subiectiuam* & *formalem*. *Obiectiuam* in rebus ipsis fundari, asserunt, quas eligere homo potest, & repudiare: quemadmodum per *subiectiuam* facultatem ipsam, id quod lege determinatum non est, eligendi, vel repudiandi, intelligunt: & per *formalem*, proprietatem eiusmodi actionum humanarum, qua lege iuberi vel vetari, adeoque transire in statum moralitatis possint. Monent praeterea alii, cum de actionum indifferentia disceptatur, non de eo quaestionem esse, an actio lege quadam praecipi aut vetari, aut (quod ex hypothesi sua addunt) permitti queat, cum hoc sensu actiones quaedam minime indifferentes sint, illae scilicet, quae necessariam quandam cum natura hominis connexionem habeant, ideoque, si naturae humanae repugnent, non potuerint non vetari, sin non repugnent, sed eidem conueniant, non ponerint non lege, scilicet diuina, praecipi. Iidem concedunt, si actiones tanquam motus mere physici considerentur, sine vllo respectu ad regulam quandam moralem omnes actiones, citra controuersiam esse indifferentes. De eo itaque quaeritur, num actiones quaedam, moralitatem recipere capaces, si ad legem referantur, indifferentes, hoc est, tales sint, quae nec bonae, nec malae censeri debeant? Disputatum quidem hac de re iam pridem fuit. IOAN. HVSSVM, sanctissimum martyrem, nonnulli inter alia & hoc nomine a Constantiensi concilio damnatum memorant, quod asseruisset, nulla opera esse indifferentia, sed cuncta vel bona, vel mala. vid. BARTHOLOMAEVS CARANZA, *sum. concil. constant. sect. 15. p. 629.* Scholastici in diuersas hac in re abierunt sententias: Plerique cum THOMA DE AQVINO, quasdam actiones moralitatis ceteroquin capaces, absolute, hoc est, in se & sua natura indifferentes esse: in individuo autem, hoc est, cum circumstantiis consideratas, nullam earum esse indifferentem, sed singulas aut bonas, aut malas, contendunt. At hisce eum familia sua se opposuit IO. DVNS, Scotus, a quo Scotistae olim nomen habuerunt, qui etiam quasdam in individuo indifferentes admisit actiones. At THOMAE praeualuit opinio, multisque etiam nostratium se adprobauit, ad quorum circa finem thesios hic alludo opinionem. conf. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 2. c. 7. §. 18. p. 259.* Speciatim & eandem defendit B. IO. GVIL. BAIERVS noster, *theol. moral.*

part. 3. cap. 1. §. 11. p. 123. poteſtque ſine periculo admitti. Obiicitur tamen ei, quod actio moralis ſimpliciter a circumſtantiis abſtracta ſit non ens, vt adeo, qui hoc ſaltem ſenſu actiones indifferentes aſſerunt, reuera omnes negent. Ita poſt GOTTLIEB GERHARDVM TITIVM, iureconſultum Lipſienſem, in *obſeruat. ad Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib. 1. cap. 2. obſeruat. 70.* IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iure nat. & gent. lib. 1. cap. 7. §. 5. n. 5. p. 106.* Et fateor ſane, in praxi vitae chriſtianae huius diſtinctionis nullum fere vſum eſſe: cum ea quidem doceatur, quo pacto actio quaedam indifferens dici queat: ſed ad actiones, quae ab hominibus ipſis proficiſcuntur, hoc parum quadrat. Quidquid ergo huius ſit, an actiones quaedam in indiuiduo ſpectatae indifferentes ſint, id quidem eſt, de quo maxime quaeritur: negant id cum BAIERO noſtro plerique theologorum, & ex recentioribus etiam ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf.* exercit. 2. §. 37. *p. 94.* Et hicce quidem recte, *ceterum de vero*, inquit, *chriſtiano expedita regula eſt, Coloſſ. III, 17. & 1 Cor. X, 31.* Allegat etiam hunc in finem dictum D. MARTINI LVTHERI, *tom. 1. Ienenſ. fol. 225.* cuius hic eſt ſenſus, hominem chriſtianum in minimo etiam opere, quod vera fide peragat, bonum aliquod opus exhibere. Addit idem auctor egregie: *quae ſi recte obſeruentur, ſpero, vt non neceſſariis, nec ſine ſcandalo, in hoc argumento motis litibus licebit ſuperſedere.* Ad argumenta, quae in contrarium adferri ſolent, ex iis, quae in theſi dicta ſunt, facile reſpondere licet, ſi ſcilicet actiones, quae moralitatem recipiunt, ab iis, quae eam non recipiunt, item obligationem generalem a ſpeciali, probe diſtinguamus. Vrgent enim, dari actiones quamplurimas, quae bonae dici nequeant, ſenſu poſitiuo, ac ſi lege aliqua eſſent praeceptae, quae tamen non ſint malae, & vice verſa. Verum, ſi de actionibus, quae moralitatem recipere poſſunt, ſermo ſit, perperam ſupponitur, dari vllam eiusmodi actionem, ad quam non generali obligatione obſtricti ſimus, ita vt omnia dirigantur ad gloriam Dei. Et vice verſa, nulla datur in hoc genere actio, quae, ſi a lege quoad obligationem generalem discrepet, non dici debeat mala. Harum ſi quis in dubium vocare aſſertionum veritatem velit, eum exempla eiusmodi actionum in medium proferre neceſſe eſt, quibus contrarium demonſtrari poterit, quod non temere fiet. Ad ſpecialia, de quibus hodie diſputari ſolet, vt ſunt *ſaltationes, ludorum varia genera, comoediae &c.* vt deſcendamus, neceſſe non eſt, cum ex dictis, quid de iis ſtatuendum ſit, pateat. add. GOTTFRIEDI VOCKERODTI, gymnaſii, quod Gothae floret, rectoris meritiſſimi, *illuſtrata manifeſtatio fallaciae & ſcandalorum in adiaphoris*, quam lingua Germanica ſcripſit, & vbi hanc de indifferentia actionum quaeſtionum ex inſtituto pertractauit, praeſertim *part. 2. cap. 4. & 5. p. 216. ſeqq.* Patet etiam ex dictis, quid de illorum ſtatuendum ſit ſententia, qui praeter actiones bonas & malas, *vanas* quoque ſtatuunt, quae inter bonas & malas medium velut locum teneant. Vocant namque actionem vanam, actionem hominis naturae ſuae indifferentem, in qua homo falſam quietem quaerat, vnde ipſa actio ab indifferentia moueatur ad turpitudinem. Verum, ſi rem omnem accuratius expendamus, omnes actiones vanas malis ſen turpibus annumerandas eſſe, deprehendemus. Fruſtra namque ſupponitur, dari actiones in indiuiduo, cum ſuis circumſtantiis ſpectatas, quae indifferentes ſint, vti iam demonſtratum. Immo, cum in confeſſo ſit, quod vel minima circumſtantia actionem aut bonam aut malam reddat, multo minus actio indifferens cenſeri poteſt, vbi citra controuerſiam illicitus finis & ſcopus adeſt. Scopum autem ſeu finem minime profecto laudabilem habet, qui in rebus tranſitoriis animi quietem quaerit, quam tantum in Deo quaerere debebat, & inuenire poterat. Immo ſi ſpeciatim actiones conſideremus, quae vulgo *vanae* vocantur, nullam earum cum vero Numinis amore & timore conſiſtere poſſe, nec in gloriam eius tendere, adeoque directe eas prohibitas, & inter malas turpesque referendas eſſe, animaduertemus.

§. XXXI.

Cum itaque nulla actio, in indiuiduo, & ſecundum obligationem generalem ſpectata, indifferens ſit, manifeſtum eſt, in errore verſari illos, qui actiones quasdam pro indifferentibus venditant, quae

tamen minime sunt indifferentes, sed accuratius consideratae, prorsus malae.* Nimirum, cum eiusmodi actiones bonas, aut sanctas vocare non audeant, nec tamen damnare eas aut reiicere velint, expedire hinc se conantur, dum eas indifferentes, seu adiaphoras, dicunt.

* Nonnullae quidem tam aperte, vt nec ethnici aliter de illis iudicauerint. Aliae honestiori quadam specie insinuantur, sed cum ipsi tamen, qui eas perpetrant, eas bonas esse, asserere non audeant, hinc indifferentes vocantur. Reuera itaque ista indifferentia nihil aliud est, quam προφασις quaedam, qua prauas suas cupiditates tegunt miseri mortales.

§. XXXII.

Necessariae actiones, prouti omnes sunt, in indiuiduo, & secundum obligationem generalem spectatae, vel *bonae* sunt, vel *malae*. Bonitas enim actionum consistit in conformitate, seu conuenientia cum lege. Cum enim peccatum sit ἀνομία 1 *Ioan. III, 4.* sequitur, quod quae cum lege conuenit actio, bona censeri debeat. Conformitas autem intelligitur plena, & exacta, secundum verum & genuinum legis sensum; secundum quem non conformatio saltem quoad externa, sed & interna, propensiones, motus, adfectus, cogitationes, totamque cordis dispositionem requiritur. Pharisaeorum enim errorem turpissimum, conformationem quoad externa sufficere, vt legi satisfieret, existimantium, iam pridem reiecit, atque damnauit ipse seruator, *Matth. V, 20. seqq.*

§. XXXIII.

Vt bona sit actio, non sufficit, quod cum lege conueniat, nisi quoad omnes circumstantias * cum ea conueniat. Et hoc est, quod vulgo dicere solent, eam non tantum *materialiter*, sed & *formaliter* cum lege conuenire debere.

* Ita quidem, vt, si vel vnica circumstantia non recte se habeat, ipsa actio mala inde fieri queat, quae ceteroquin bona esset. Plane se res habet, ac in physicis, vbi, vt effectus producatur, omnes caussae concurrere debent, sed vt non producatur, sufficit, si vel vnica absit. Huc illud DIONYSII, quem Areopagitam vocant, pertinet: *bonum est ex integra caussa, malum ex quouis defectu, de diuin. nom. cap. 5.*

§. XXXIV.

Inter circumstantias istas primum merito praecipuumque locum tenet *finis*, quippe qui maxime & luculentissime de animo agentis testatur. Finis itaque, seu scopus, si recte se non habeat, actio nullo modo bona censeri potest. Vltimus autem finis omnium actionum apud homines regenitos, esse debet gloria Dei, *1 Cor. X, 31. Phil. I, 11.* Vnde mala omnis actio existimanda, quae gloriam Dei pro scopo atque fine non habet. Hic autem finis intendi semper debet, non tantum *implicite*, vt nonnulli sibi persuadent, sed & *explicite*, non tantum

tantum *negatiue*, ac ſi ſufficeret, nihil agere, quo directe gloria Dei laedatur, ſed & *poſitiue*, vt gloria Dei ſtudio & data opera quaeratur. *

* conf. GOTTFRIEDVS VOCKERODT, in *tractat.* antea laudato *part.* 2. *cap.* 6. *p.* 221. vbi diligenter hac de re agit.

§. XXX.

Neque tamen, quae de fine diximus, ita capienda ſunt, ac ſi ſolus finis actionem per ſe illicitam, bonam reddere poſſit. * Namque ſupponitur, actionem materialiter iam bonam eſſe, hoc eſt, cum lege convenire. Quamuis fieri vix poſſe videatur, vt quis in actione mala, ** bonum habeat finem: vbi tamen praetextus, ſeu προφασις, ſedulo ab ipſo fine diſcernendus eſt. Quod ſi vero contingat, per ignorantiam aut errorem aliquem in actione mala verſari, aut committere quid contra legem, bonum tamen habere finem, intentionemque laudabilem, tum quidem finis ſeu intentio, non efficit, vt actio mala fiat bona, hoc tamen efficit, vt minus mala, & pro re nata excuſabilis, aut excuſabilior actio cenſeatur. Et ita intelligendi ſunt, qui ad lapſus aliorum excuſandos, aliquando ad bonam illorum prouocant intentionem: *** non, ac ſi intentio iſta omnem actionis prauitatem tollat, ſed quod excuſationem quandam mitiusque iudicium, actioni iſti conciliet.

* Corruit itaque ſua ſponte lepidum iſtud moraliſtarum quorundam, quos vocant, commentum, de methodo dirigendi intentionem, qua ſe efficere poſſe putant, vt actio, quantumuis turpis, aut foeda, per intentionem bona fiat: quos merito exagitat LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epiſt. prouinc. epiſt.* 7. *p.* 283. *ſeqq.* add. & WENDROCKIVS, ad *h. l.* Et ſane non tantum recta ratio docet, intentionem, vt actio bona dici queat, non ſufficere, ſed aliud quid adhuc requiri, ſed confirmat quoque idem ſcriptura ſacra. Diſerte namque Paulus docet, non eſſe facienda mala, vt inde eueniant bona, *Rom. III*, 8. Cum enim ibi retuliſſet, ab irriſoribus ac empectis talia ſibi obiici, ac ſi doceret, vel ex doctrina, quam proponit, hoc flueret, poſſe aliquem peccare, vt inde bona, quae in iuſtificatione fidelium abſque operibus legis, per ſolam fidem conſpiciuntur, eo illuſtriora fierent, tantum abeſt, vt hoc adprobet, vt potius eos, qui tale quid dicebant, blaſphemare contendat, καθὼς βλασφημούμεθα, ſeueriori etiam pronunciata in eos ſententia: ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστιν. Huc praeterea pertinent exempla illorum, qui bona intentione aliquid egerunt, vel egiſſe viſi ſunt, & tamen vituperantur, quorſum nonnulli facinus Aaronis, vitulum conflantis, *Exod. XXXII*, 23. Gideonis, Ephod conficientis, *Iud. VIII*, 27. aliorumque, referunt. Quidquid huius ſit, res ipſa poſita eſt extra dubium. Vnde recte AVGVSTINVS: *intereſt quidem plurimum, qua cauſſa, quo fine, qua intentione, quid fiat. Sed ea, quae conſtat eſſe peccata, nullo bonae cauſſae obtentu, nullo quaſi bono fine, nulla velut bona intentione facienda ſunt: cont. mendac. cap.* 7.

** Siquidem ſciat eam eſſe malam. Namque, vt quis in actione mala, quam bonam eſſe credit, bonam habeat intentionem, facillime fieri poteſt. Sed in actione mala, quam quis malam eſſe nouit, bonam habere intentionem, contradictionem inuoluere videtur. Ecquid enim ei prodeſſet bona intentio, ſi iam nouit, actionem iſtam eſſe & manere malam, quamcunque habeat intentionem. Si quis vero intentionem ſetiam bene agendi habet,

habet, num vero hunc actionem malam, quam talem esse nouit, perpetraturum credibile est? Sed distinguenda hic est προφασις, a vera intentione. Afferuntur exempla haereticorum, aliorumque, qui bona intentione fecisse aut docuisse talia perhibentur, quae mala esse, aut erronea, nescire non potuisse videntur. At si sciuerunt, aut scire potuerunt, ea esse mala aut erronea, & nihil secius talia fecerunt aut docuerunt, nunquam bonam habuere intentionem, sed quidquid de ea dixerunt, mera fuit προφασις. Vt vero quis per errorem aut ignorantiam, actionem malam, bonam esse, credens, bonam intentionem habeat, & facile contingere potest, & longe est frequentissimum. Referre huc licet *pias* istas, quas vocant, *fraudes* veterum quorundam inter christianos, qui per scripta quaedam supposititia aut commentis quibusdam rem christianam promouere voluerunt, haud dubie credentes, hoc non esse illicitum, qua in re tamen seipsos deceperunt turpissime, & maximum simul rei christianae attulere damnum.

*** Non mihi constat, an quisquam eousque audaciae progressus sit, vt, quae alius perperam aut fecit aut docuit, hoc saltem nomine aut excusare aut defendere voluerit, quod bona id fecerit intentione. Si quis tamen hoc fecerit, errauit haud dubie grauissime. At si quis hac defensione aut excusatione, in iis, quae quis per errorem, aut ignorantiam, aut humanam imbecillitatem commisit, in tantum vtatur, non, vt inde euincat, quidquid haoratione admissum est, non esse peccatum, sed eum, qui hoc modo peccauit, mitius promerere iudicium, is cur reprehendendus sit, non video. Extra omnem enim controuersiam positum est, eum, qui in actione mala pranam habet intentionem, grauius peccare, quam eum, qui habet bonam.

§. XXXVI.

Cum autem finis, quem alii in suis actionibus habeant, aeque ac tota animi, quae in illis est, dispositio, nos lateat, aut indiciis incertis nobis innotescat, saepius etiam praetextus a vera intentione toto coelo sit diuersus, facile inde intelligitur, de aliorum actionibus, sintne bonae an malae, iudicium ferre, longe esse difficillimum.

§. XXXVII.

Praeter finem, diligenter considerandа circumstantia, *quis?* Non enim omnia omnibus conueniunt: quaeue laudantur in his, vituperantur in aliis. Quae recte & laudabiliter a magistratu geruntur, non aeque concessa sunt ciuibus, aut priuatae sortis hominibus. In actionibus itaque hominum rite diiudicandis, ad differentiam aetatis, sexus, status, &c. vel maxime attendendum. Quod praecipue etiam de statu hominum *spirituali*, secundum quem non tantum regeniti alii, alii irregeniti sunt, sed vtrorumque etiam magna est differentia, intelligendum est. Ineptus vero, admodum tamen communis, est illorum error, qui *statum spiritualem*, qui omnium est hominum regenitorum, tantum ad clericos, quos vocant, restringentes, inde concludunt, multa quae reuera peccata sunt, sibi licita esse, cum non sint clerici. Denique ex conditione agentis actio quaedam non tantum fit vel *licita*, vel *illicita*, sed interdum maior quoque aut singularis quaedam ad agendum inde oritur obligatio. conf. *Luc. XII, 47.*

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Obiectum seu circumstantia *quid?* non tantum efficit, vt generatim actio bona vel mala fiat, prout quis circa licitum, aut illicitum obiectum versatur, sed & vt certa peccati, aut malitiae species inde oriatur. Sic, quod inter homicidium simplex & parricidium, inter furtum & sacrilegium, intercedit discrimen, ex obiecti diuersitate, prouenit. Interdum quantitas quoque obiecti, moralitatem actionis mutare potest. Cibo & potu recte vtimur ad necessitatem, minus recte ad satietatem, aut intemperantiam.

§. XXXIX.

Non quoque perinde est, quibus *instrumentis*, aut quorum *auxiliis*, operaue, ad aliquid peragendum vtamur. Namque de *moralibus* non minus, quam *physicis* instrumentis intelligenda est circumstantia, *quibus auxiliis*? Nisi tibi persuaseris, perinde esse, quibus ministris ad magni momenti negotia peragenda vtatur princeps, siue prudentibus & fidelibus, siue perfidis & imprudentibus. De ratione, *modoque*, quo aliquid peragitur, idem censendum. Multum sane refert, vt lenitate vtatur verbi diuini minister, vbi lenitate opus, & seueritate, vbi seueritas requiritur. De *loco* denique, atque *tempore*, quod hic itidem in censum veniant, constat inter omnes. Non statim publice licet, quod priuatim peragere fas est, & quod aliis diebus recte fit, non sine crimine interdum suscipitur die dominica.

§. XL.

Est de circumstantiis istis porro obseruandum, hanc illarum vim esse, vt non tantum per eas actio aut bona aut mala fiat, si recte vel minus recte se habeant, sed & vt vna actio bona, laudabilior, praestantiorque altera, & vna actio mala, altera peior deteriorque, pro istarum circumstantiarum conditione censeatur. Externas autem si accuratius consideres circumstantias, eas non tam per se actionem aut bonam aut malam reddere, sed aut rectum aut peruersum agentis indicare animum, deprehendes.

§. XLI.

Praeterquam vero, quod cum lege & quidem quoad omnes ac singulas circumstantias conuenire debent actiones regenitorum, si bonae censendae sint, cumprimis requiritur, vt ex *fide* proficiscantur. Quemadmodum enim fides per *actiones bonas*, seu *opera bona*, demonstratur, *Gal. V, 6. Iacob. II, 17. 18.* etiam efficit, vt arbores frugiferae reddamur, *Ioan. XV, 4. 16. Matth. XII, 33. 2 Petr. I, 5.* ita & per eandem opera nostra tantum Deo placent. *Ebr. XI, 6.* Enimuero propter ad-

haerentes singulis regenitorum actionibus imperfectiones, nulla earum secundum rigorem legis, bona dici posset: sed per fidem contingit, vt in illis, qui sunt in Christo, ἐδὲν sit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.* hinc & actiones eorum bonae, non obstantibus imperfectionibus istis, Deo sunt gratae, & *opera* vere *bona* censentur, *Ephes. II, 10.*

§. XLII.

Si ad actionem bonam, respectus accedat ad alium, qui facultatem habet eam a nobis exigendi, *iusta* dicitur: quae iustitia *actionum*, multum differt a iustitia hominum, vt alibi iam docuimus, * quanquam accurate loquendo iterum tantum regeniti *iusti* vocari queant, non tantum ob *imputatam*, sed & *inhaerentem* iustitiam, cum quotidie renoventur, ad imaginem Dei, in *iustitia vera & sanctitate*, *Ephes. IV, 24.* Solent etiam *sanctae* vocari regenitorum actiones bonae, quoniam ipsi sancti sunt, & vitae sanctitate quotidie proficere student. *Coloss. III, 12. 1 Petr. I, 15. 16.* Hinc & actiones suas *sanctas*, hoc est legi diuinae conformes, & ab omni vitio, ac labe, quantum fieri potest, purgatas esse cupiunt. ** Denique & *bonorum operum* nomine, actiones bonae regenitorum veniunt, *Ephes. II, 10. Tit. II, 14.* quae &, voce ex philosophorum scholis petita, *officia*, vocantur, vti supra obseruauimus. ***

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 44.* De iustitia non actionum, sed hominum, intelligenda est ea, quam ibidem attulimus VLPIANI definitio, quod constans sit & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. De iustitiae, pro attributo actionis sumptae, diuisione in *expletricem*, seu *particularem*, & *attributi icem* seu *vniuersalem*, ibidem dictum, §. 45. add. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 1. cap. 7. §. 9. 10.*

** Lucem hic dabunt, quae de voce sanctitatis supra dicta sunt, ad *part. 1. cap. 2. §. 2.*

*** In *prolegom. huius partis ad §. 5.*

§. XLIII.

Ceterum licet leges suas dederit Deus, cum in statu integritatis adhuc constitutus esset homo, immo per iustitiae & sanctitatis suae rationem non potuerit non eas dare, quas dedit, hominisque etiam natura eiusmodi leges postularit, in statu tamen post lapsum necessitas actiones suas ad certas leges dirigendi ex eo luculentissime patet, quod quo magis a lege seu norma suarum actionum homines discedunt, eo magis suam augent miseriam, quam rursus eo magis imminuunt, quo diligentius suas actiones, ad leges, praesertim diuinas, componunt. Cum enim omnes homines sua natura ad malum sint promptissimi, *Gen. VI, 5. VIII, 21. Rom. III, 10. seqq.* hoc ipso sibi nocent quam maxime, cum quo magis cupiditatibus, ad quas feruntur, indulgent, eo magis se perdant, animique tranquillitatem excutiant, & huius quoque vitae felicitate se priuent. conf. *Hos. XIII, 9.*

* Pertinent

* Pertinent huc, quae de neceſſitate dirigendi actiones ad leges diuinas, ex ipſa natura & indole humanarum actionum demonſtranda, dixi in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 3.*

§. XLIV.

In irregenitis quidem id longe eſt manifeſtiſſimum. Si enim conſideremus, quo pacto in officiis, aut erga Deum, aut erga ſeipſos, aut erga alios ſe gerant, nihil aliud eos agere, quam vt ſtultitiam ſuam prodant, miſeriamque augeant, deprehendemus. Atheus, homoque improbus, vbi animus acquieſcat, nullibi, quam in figmentis ſuis inuenit, dataque opera miſer eſt, ſtultitiae merito arguendus. *Pſalm. XIV, 1. LIII, 2. ſeqq.* Qui voluptates ſectantur, vel gentilium iudicio miſeri ſunt, taliaque committunt, quorum eos, ſi reſipiſcant, pudet, *Rom. VI, 21.* ſtultitiae & ipſi damnati a ſeruatore, *Luc. XII, 20.* idque vel hoc nomine merito, quod in rebus citiſſime perituris, maximaque incommoda illis illaturis, animi quietem quaerant. *Ierem. VI, 16. Matth. XI, 29.* Qui alios laedere proni ſunt, ſimilia vt ab aliis expectent, par eſt. Vnde officiorum erga alios neglectus, diſſidiis, contentionibus, certaminibus, bellis, ſtrepitu, ac tumultu orbem replet. Quibus calamitatibus mortales ſuperſedere poſſent, ſi perdomitis cupiditatibus, ad legem ſuas componere actiones vellent.

§. XLV.

Ad regenitos quod attinet, licet cupiditatibus ſuis imperent, & ſua ſponte, quae lex iubet, facere allaborent, *Gal. V, 18. 1 Tim. I, 9.* ſubinde tamen cum prauis adfectibus, ad dominium iterum adſpirantibus, iis pugnandum eſt. *Gal. V, 17.* Omni itaque opera annituntur, vt accurate & ſummo ſtudio ſe ad legem diuinam componant, ne libertate ſua excidant, & ſub vitiorum iugum duriſſimum mittantur, ſub quo qui conſtituti ſunt, ad foeda quaeuis pariter ac noxia abripiuntur, & in abyſſum miſeriae ſummae & infinitae praecipitantur.

CAPVT SECVNDVM DE LEGIBVS DIVINIS VNIVERSALIBVS IN GENERE.

Σύνοψις.

ORdinis ratio, §. I.
Legis diuinae vniuerſalis definitio, §. II.
Quo ſenſu dicatur decretum Numinis, §. III.
Promulgatae ſunt leges diuinae per ipſam creationem, §. IV.
Vnde poſt lapſum notitia earum omnium mentibus inſita adhuc adeſt, §. V.

Repetita ſuis legum diuinarum promulgatio, per promulgationem decalogi, vt & per praedicationem euangelii, & ſcripta prophetarum ac apoſtolorum, §. VI.

Quo pacto a prima promulgatione, quae deinceps ſecutae ſunt, differant, §. VII.

Imperium Dei in homines, ex creatione ac conſeruatione, accedente eius omnipotentia, rectiſſime deriuatur, §. VIII.

Vnde & cauſſae, cur ad obſequium homines obligati ſint, intelliguntur: in regenitis tamen adhuc ſpeciales quaedam accedunt, §. IX.

Obiectum legum diuinarum ſunt actiones hominum, quae per legem dirigi debuerunt, quarum, quae ex reuelatione hauritur cognitio, perfectior longe eſt ea, quae ex ratione conſtat, §. X.

Finis earundem, ſumma hominum felicitas, §. XI.

Affectiones, ſpeciatim ſanctitas, & perfectio, §. XII.

Immutabilitas, §. XIII.

Indiſpenſabilitas, §. XIV.

Ratio inueſtigandi & cognoſcendi leges diuinas iuxta ſcripturae ſacrae ductum, §. XV.

tum directe, §. XVI.

tum indirecte, ex conſideratione humanae naturae, in ſtatu integritatis, lapſus, & reſtitutionis, §. XVII.

De ſtatu integritatis quid obſeruandum: collatio eius cum ſtatu poſt lapſum caute inſtituenda, §. XVIII.

Leges diuinae in ſtatu integritatis vel abſolutae fuerunt, vel hypotheticae, §. XIX.

Hominis conditio in ſtatu integritatis, quo mentem eiusque facultates, §. XX.

item, quo corpus, §. XXI.

Vnde ſumma legum abſolutarum in hocce ſtatu colligitur, §. XXII.

Inſtituta diuina in eodem ſtatu, quibus leges hypotheticae innituntur, §. XXIII.

Conditio hominis in ſtatu poſt lapſum, quoad mentem eiusque facultates, §. XXIV.

quoad corpus, §. XXV.

quoad res externas, ſpeciatim alios homines, §. XXVI.

Qua ratione ex naturae humanae in hoc ſtatu conſideratione leges diuinae inueſtigari queant, §. XXVII.

Summa iuris diuini iuxta ſtatum hominum hac ratione conſideratum: qui tamen ex reuelatione rectius cognoſcitur, quam ex ratione §. XXVIII.

De inſtitutis diuinis in ſtatu poſt lapſum, & primo quidem de iis, quae ex ſtatu integritatis remanſerunt, §. XXIX.

ſpeciatim de matrimonio, §. XXX.

Ex facultate rebus creatis vtendi, a Deo conceſſa, enatum eſt rerum dominium, §. XXXI.

vnde & rerum pretia, ac contractus, §. XXXII.

Acceſſerunt praeterea poſt lapſum ſtatus herilis, atque ciuilis, §. XXXIII.

Conditio humanae naturae in ſtatu reſtitutionis, §. XXXIV.

Multis in eo homines obnoxii ſunt imbecillitatibus, §. XXXV.

quoad mentem, eiusque facultates, §. XXXVI.

quoad corpus, §. XXXVII.

quoad externa incommoda, §. XXXVIII.

Quo pacto hinc leges diuinae inueſtigari queant, §. XXXIX.

Summa iuris diuini iuxta ſtatum reſtitutionis, §. XL.

Eandem iuris diuini ſummam, ex triplici iſto hominum ſtatu reſultare, §. XLI.

Quid per amorem numinis, item per ſanctitatem, & amorem aliorum intelligatur, §. XLII.

De inſtitutis diuinis in ſtatu reſtitutionis, quorum alia ex prioribus ſtatibus adſunt, alia de nouo acceſſerunt, §. XLIII.

Priora vel immediate a Deo originem habent, vt ſabbatum, §. XLIV.

& matrimonium, §. XLV.

vel mediate, vt dominia particularia, pretia rerum, & alia, §. XLVI.

Poſteriora duplicis generis ſunt, cum alia reſpiciant oeconomiam veteris teſtamenti, vt circumciſio & agnus paſchalis, alia oeconomiam noui teſtamenti, vt baptismus & ſacra coena, §. XLVII.

Quo pacto lex & inſtituta differant, §. XLVIII.

Ad inſtituta diuina obſeruanda homines iure naturae obligatos eſſe, §. XLIX.

ita quidem, vt ea ratione, qua Deus ea inſtituit, illa obſeruent, §. L.

Colligitur ex dictis, chriſtianos non aliis leges diuinas, quae eos obligent, quam naturales, habere: has autem vel abſolutas eſſe, vel hypotheticas, §. LI.

Summa legum hypotheticarum, §. LII.

Philoſophorum methodus, principium aliquod cogno-

cognoscendi iuris diuini quaerentium, in theologia non est equidem necessaria, §. LIII.
Nihil tamen obstat, quo minus, obseruatis, quae theologiae propria sunt, & hic adhibeatur, §. LIV.
Primum principium quoad leges absolutas, §. LV.
Principia eius subordinata, §. LVI.
Primum principium, quoad leges hypothetieas, §. LVII.

§. I.

VT ergo ad normam ipsam, eamque praecipuam, ad quam homines regeniti actiones suas componere tenentur, accedamus, de legibus diuinis iisque vniuersalibus, generatim primo, deinde & speciatim agendum est.

§. II.

Per legem itaque diuinam vniuersalem, intelligo decretum Numinis, per ipsam creationem ad imaginem eius, homini olim manifestatum, posteris autem, per relictas post lapsum & cum natura propagatas, connatasque notitias principiorum practicorum indicatum, & subinde pluribus actibus externis repetitum, & in scriptura sacra veteris, & noui testamenti exhibitum, obligans omnes homines, ad ea omnia, quae naturae illorum, ad imaginem diuinam restaurandae, & magis magisque componendae conueniunt, agenda, & omittenda, quae eidem repugnant, idque ad summam ac aeternam illorum felicitatem promouendam.

§. III.

Quod leges diuinae proprie sic dictae leges sint, iam supra euicimus. * Sed & ex iis, quae generatim de notione legis diximus, intelligitur, cur lex diuina a nobis *decretum Numinis* vocetur. At cum eiusmodi intelligatur decretum, quod aliis innotescit, de promulgatione eius, quaedam monenda sunt. Haec enim quod per rationem vires suas rite exserentem fiat, philosophia equidem docet, sed scriptura sacra nos plenius hac de re informat.

* *cap.* I. §. 3. *seqq.* Ceterum in definitione hacce legis naturalis rectius *decretum Numinis* generis loco ponitur, quam, quod vulgo fieri solet, *dictamen rectae rationis*, quod & HVGO GROTIVS facit, *lib.* I. *de iur. belli & pacis*, *cap.* I. §. 10. Namque, vt reliqua taceam, decretum Numinis aliis etiam legibus diuinis competit, cum solis naturalibus sit proprium, quod sint dictata rectae rationis, etsi alia quoque ratione illae leges innotescant, vt in ipsa definitione ostenditur. Deus itaque cum sit causa efficiens iuris naturae, in manifesto versantur errore, qui ius naturae Deo & hominibus ita commune asserunt, vt ille non minus, quam hi, per id obligetur. Cum enim omnis obligatio superiorem supponat, citra insignem absurditatem asseri nequit, Deum vllo modo obligari.

Merito itaque hanc ſententiam profligauit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. natur. & gent. cap. 3. §. 5. & 6.* Non minus impia pariter ac inepta illorum eſt ſententia, qui, etiamſi ſupponatur, non eſſe Deum, nihilo ſecius, ius aliquod naturae fore contendunt. Hoc enim eſt legem fingere ſine legislatore. Interim ipſi HVGONI GROTIO haecce adprobatur ſententia, *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 11. quem merito caſtigant commentatores, ſpeciatim CASPAR ZIEGLERVS, *p. 7.* vbi oſtendit, ſcholaſticos ſimilia docere. add. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit. 1. §. 3.*

§. IV.

Haec namque docet, promulgatas leges diuinas vniuerſales fuiſſe per ipſam creationem. Cum enim & qua intellectum ad imaginem diuinam conditus primus homo, adeoque ſumma cognitione voluntatis diuinae praeditus fuerit, ecquis dubitet, eum etiam cognouiſſe, *Deum ſupra omnia amandum eſſe*, quae eſt ſumma omnium legum diuinarum, *Matth. XXII, 37.* Praeterea, cum *in iuſtitia* quoque atque *ſanctitate* conſtiterit imago diuina, *Epheſ. IV, 24.* legem quoque cognitam primis parentibus fuiſſe, neceſſe eſt, cum iuſtitia & ſanctitas in plenisſima voluntatis cum lege diuina conuenientia conſiſtat.

§. V.

Imagine diuina per lapſum primorum parentum amiſſa, remanſit tamen notitia principiorum practicorum, in omnes illorum poſteros propagata, non quidem *actualis*, ſed *potentialis*, hoc eſt, vt homo maturae aetatis, & ſanae mentis ex humanae naturae conſideratione, poſſit facile generalia iuſti & honeſti principia elicere, cum inclinatione quadam, ac propenſione, veritatibus hiſce, ſtatim ac cognitae ſunt, aſſenſum praebendi. Vnde eiusmodi principiorum, non *acquiſitam* modo, ſed *inſitam* quoque notitiam * dari, manifeſtum eſt. Hinc &, qui ius naturae tantum ſecundum rationem conſiderant, illud definire ſolent, per dictamen rectae rationis.

* Notitiam inſitam principiorum vocant, quae apprehenſis terminis ſtatim intellectui citra diſcurſum ineſt, non ſecus, ac ſi cum ipſa natura ei actu indita ac implantata eſſet. Cumque hoc tum de *actu ſecundo*, tum de *actu primo*, tum denique de *potentia propinqua* accipi queat, non prioribus, ſed vltimo modo hoc intelligendum eſſe, luculenter docet B. IOAN. MVSAEVS noſter, philoſophus paritet ac theologus acutiſſimus *introduct. in theol. cap. 2. §. 19. p. 12.* Hoc modo ſi notitia iſta inſita recte explicetur, non tantum, quod detur, facile intelligitur, ſed ad obiectiones ac ſophiſmata diſſentientium, prompte reſpondetur. Enimuero, quod talis notitia inſita principiorum detur, docere quemlibet ipſa naturae humanae conſideratio poteſt. Si quis enim ſerio conſideret, quae in mente ſua contingunt, deprehendet, ſtatim ac eiusmodi principia obſeruantur, vt ea quoque intelligat, non poſſe non ſe illis aſſenſum praebere. Et niſi hoc admittatur, ratio dari nequit, cur tot

tot gentes per orbem dispersae, linguis ceteroquin, moribus, institutis admodum inter se dissentientes, in hisce tamen principiis maximam partem inter se consentiant. Et licet interdum ob certas causas haec notitia impediatur, quo minus in actum erumpat, immo licet a quibusdam data opera supprimatur, & impugnetur, inde tamen non magis sequitur, talem notitiam non dari, quam si quis ex eo, quod furiosi & infantes rationis vsum non habent, inferre velit, homines non habere rationem. Confirmat idem Paulus apostolus, dum, *opus legis in animis gentium inscriptum esse*, docet *Rom. II*, 15. ad tabulas haud dubie vel Sinaiticas vel Romanas alludens, vt sensus sit, quam vere leges illae in tabulis litteris externis scriptae erant, vt iniis semper legi possint, tam vere quoque in animis gentium dari notitiam quandam, qua si recte vti velint, intelligere prompte possint, quid lex diuina a se requirat. IO. CLERICO enim, viro clarissimo, adsentire non possum, contendenti, verbis apostoli nihil aliud significari, quam leges naturales etiam sine doctore disci, & facile memoriae mandari, in *art. crit. part.* 2. *sect.* 1. *cap.* 1. §. 9. Vox enim *inscriptionis* amplius quid denotat, scilicet, quod reuera in animis gentium adest, seu notitiam illam, prout eam descripsimus, insitam. Interim de actuali legum notitia, ac si eam natura omnes haberent, verba apostoli capienda non esse, lubens concedo, quippe quae & mea opinione non datur. Haec autem cum ita sint, fuerunt tamen, qui notitiam omnem principiorum insitam strenue negarent, vt praeter THOMAM HOBBESIVM, LAMBERTVM VELTHVSIVM, tota fere atheorum turba, quibus & frigidum hic suffundunt Sociniani. Cumprimis autem nostra aetate hoc magno conatu fecit subtilissimi vir ingenii, IO. LOCKIVS, de *intellectu humano*, *lib.* 1. *cap.* 2. & 3. In hisce enim capitibus principia practica impugnat, vti in *cap.* 1. contra principia theoretica omnem vim ingenii effuderat. Operae pretium fuerit, praecipua eius, quae in medium adfert argumenta, paucis reuocare sub examen. Primum in eo ponit praesidium, quod principia practica neque tam euidentia sint, neque tam generaliter recepta, ac principia theoretica. Cum autem probauerit, principia theoretica non esse innata, sequi, multo minus practica principia innata esse. At multa hic sibi sumit vir doctus, quae non temere illi concedentur ab aliis. Falsum est, principia practica non tam euidentia esse, nec tam generaliter recepta ac theoretica. Principium hoc: *Deum esse colendum*, tam euidens est, & tam vniuersaliter receptum, ac illud: *impossibile est, idem simul esse & non esse*. Citius reperiri homines, crediderim, qui de veritate posterioris, quam de veritate prioris dubitauerint. Praeterea euidenter a se probatum, principia theoretica innata non esse, sibi quidem, non aeque aliis, persuadebit. Vnicum falsum afferam, quod speciminis loco sit. Principium hoc: *impossibile est, idem simul esse & non esse*, omnibus innatum non esse, inde probare annititur, quod hocce principium infantibus, & hominibus rudibus, & litterarum ignaris ignotum sit. Quo ipso indicat, sibi mentem sententiamque eorum, qui principia innata defendunt, non satis fuisse perspectam. Si quis enim diceret, principia haecce ita innata esse, vt actu in omnium hominum mentibus, & semper, eorum cognitio existat, tum allata ratio quidquam valeret. At si forte quidam ita sentiant, non tamen omnium, qui innata principia defendunt, haec est opinio. Supra enim iam obseruaui, dum innatam notitiam asserimus, hoc intelligendum esse de potentia propinqua. Licet itaque infantes & homines rudes actu hoc principium, *impossibile est, idem simul esse & non esse*, non cognoscant, its tamen comparatum est, vt, quam primum quis vsum rationis consecutus fuerit, & terminos intelligat, quibus exprimitur, non possit non statim eidem assensum praebere. Atque hoc, nostra opinione, ad innatam notitiam sufficit. Sed vt ad practica redeamus principia, vres, innata non esse porro ostendit LOCKIVS, vrget, fidelitatem & iustitiam, hoc est, quod fides seruanda, & iustitia colenda sit, non ab omnibus hominibus pro principiis haberi. Etsi enim plurimi fidem datam seruent, adeo, vt latrones hoc faciant erga se inuicem, hoc tamen inde prouenire, quod facile intelligant, ad societatem quandam conseruandam hoc adeo esse necessarium, vt nec latronum coetus sine tali vinculo consistere queat. Faciunt sane saepissime id homines, fateor, vt regulas iustitiae obseruent, magis, quod ad commodum suum hoc spectet, quam vt suum erga Deum comprobent obsequium. Sed nihil aliud inde sequitur, quam dari apud quos notitia insita

principio-

principiorum practicorum velut suffocetur, aut impediatur, quo minus vim suam exerere queat: quod concedimus. Ruffus tamen iu nobis concedi postulamus merito, dari plurimos, qui veritatem horum principiorum, statim ac ea intelligunt, agnoscunt, & ad assensum illis praebendum impelluntur, quod documento est, insitam esse horum principiorum notitiam. Quae hic excipit vir doctus, nullius sunt momenti. Et actionibus, inquit, cognoscendum, quam quisque de re agenda aut omittenda foueat opinionem. Quasi vero, ac si adeo infrequens esset, vt homines agant, quae perpetrare nefas esse, ipsimet credunt. Multo autem minus mirandum, si quis perpetret, quae, errore ductus, perpetrate non esse nefas, credit. A sophismate autem parum abest, quod dicit, contradictorium esse, ponere principia practica innata, quae tamen ad praxin non deducantur. Est enim, manetque principium aliquod practicum, dum ad praxin tendet, etsi homines, variis cautis praepediti, ad praxin illud non deducant. Sed nouo contra nostram sententiam insurgit argumento, dum, regulae, inquit, morales opus habent probatione, ergo non possunt esse principia innata. Hoc si de conclusionibus intelligat, quae ex principiis deducuntur, concedere equidem possumus, quod probatione indigeant: sed tum nihil contra nos euincet, cum nobis non de conclusionibus, sed de principiis sermo sit. Sin principia intelligat, fallitur. Vt enim hoc principium: *impossibile est idem simul esse & non esse*, nulla indiget probatione: ita nec illud principium: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, probatione vlla indiget, apud sanae mentis homines, cum quilibet non possit non iniquitatem agnoscere, si quis prae aliis, quibuscum eiusdem est conditionis, sibi quid arrogare velit. Quae de contractibus & fide in iis seruanda adfert, ad conclusiones potius, quam ad principia, pertinent. Has vero conclusiones, quod ex diuersis homines deducant principiis, nihil aliud euincit, quam quod nonnulli circa principia a recta via aberrent. Quod fieri posse, concessimus. Sed nec de virtutibus recte sentit, dum laudari saltem eas & adprobari existimat, quia commodum ac vtilitatem adferunt. Qua in re aduersarios sibi habet philosophos tantum non omnes, qui virtutum nomen iis aut actionibus, aut propensionibus prorsus denegant, in quibus commodi cuiusdam aut vtilitatis subest respectus. Quodsi in praxi vitae humanae quosdam sceus se gerere, & virtuti, sui commodi causa opetam dare, deprehendat, num aliud quid inde sequitur, quam nonnullos contra principia innata, quae cognoscere putetant, agere? Ieiune nimis autem de conscientia sentit, dum eam nihil aliud esse dicit, quam opinionem, quam nos habemus de iis, quae facimus, vt euincat ex conscientia nullum posse desumi argumentum, ad stabiliendam notitiam insitam principiorum practicorum. Colligit inde porro, principia ista innata sibi ipsis contraria fore, siquidem conscientia in hominibus admodum variet, nihilque sit frequentius, quam vt licitum aliquis secundum conscientiae dictamen reputet, quod alius secundum idem conscientiae dictamen prohibitum credit. Ego vero vix contingere posse existimo, vt in iis, quae ad iuris diuini principia pertinent, aliquis a recta regula aberret, modo sanae mentis sit, nec rationis vsu destituatur, aut non alia impedimenta, hanc cognitionem sufflaminantia, adsint. Quod si vero ab his dissentiant alii, & itidem conscientiae dictamen obtendant, adeoque, in errore se versari, demonstrent, nondum inde sequitur, principia, quae priores sequuntur, a natura ipsa non fuisse indita. Conscientiae hanc esse indolem, vt qua principiorum etiam notitiam consopiri penitus queat, supra demonstratum est. Mirum itaque non est, atrocissima facinora, non reclamante conscientia fuisse perpetrata, quod vt probet, exempla cumulat vir doctus, *cap.* 2. §. 9. Hoc sane experientia docet. Sed si inde colligat, non dari notitiam principiorum practicorum insitam, eadem inde ratione inferri potest, non dari quoque acquisitam. Non minus enim homines, qui contra conscientiam agunt, principia insita, quam acquisita, violant. Parum itaque nos mouent exempla aut singulorum hominum, aut integrarum gentium, quae leges naturales violarunt, nec eas violare religioni sibi duxerunt. Praeterquam enim, quod dubitari adhuc possit, quaenam fides adhibenda iis sit, quae hinc inde in itinerariis leguntur, nihil tandem aliud inde sequitur, quam istas gentes vim insitorum principiorum oppressisse, aut, quod longe etiam est frequentissimum, contra conscientiae agere dictamen. Excipit ad minimum ex publica peccatorum quorundam permissione, patescere, legem, qua ista peccata prohibentur, non esse innatam,

innatam. Plane ac si in integra gente notitia horum principiorum obscurari nequeat? Vt enim in singulis hominibus contingere potest, vt impediantur haec principia, quo minus actu se exerant, cur hoc non fieri posset in integris gentibus? praesertim cum ex moribus in gente quadam receptis non statim iudicandum sit de conscientia singulorum hominum, qui sunt eiusdem gentis. Experientia enim docet, multa saepius in gente quadam pro peccatis non haberi ac publice permitti, quae tamen viris probis & sapientibus minime probantur. Mirum vero, LOCKIVM & hocce vrgere, eos, qui principia innata defendunt, non posse dicere, quaenam sint haecce principia innata. In amore enim Dei & proximi, omnia haecce principia innata continentur. Haec principia qui nouit, omnia nouit. Quanto ergo quisque rectius ratione sua vti didicit, tanto rectius conclusiones ex hisce principiis deriuabit. Vnde patet, absonam prorsus esse quaestionem, quot sint principia innata? immo inepte prorsus obiici, neminem vnquam principia ista innata designasse, aut certum eorundem contexuisse catalogum. Et haecce quidem praecipua sunt argumenta, quae contra principia innata protulit LOCKIVS: reliquis vt immoremur, necesse non est.

§. VI.

Cum autem notitia ista naturalis satis infirma esset, & per defectum educationis, aliasque causas, in quibusdam valde obscuraretur, Deus, eo praesertim tempore, quo decrescente vitae humanae aetate, traditioni non amplius commode locus erat, denuo leges illas repetendo, ne ab hominibus facile ignorari possent, effecit. Ista repetitio, aut repetita promulgatio, facta est cumprimis genti Israeliticae, per *decalogum*, * ita quidem, vt per hanc gentem notitia huius legis dimanare ad alias gentes posset; tum & per apostolos, euangelium omnibus annuntiantes, quod supponit *notitiam legis*. Immo & ipsa scripta prophetica, & apostolica huc pertinent, ** in quibus perspicue & luculenter quoque leges diuinae declarantur.

* Hacce voce summam istam legum diuinarum vniuersalium, tabulis a Mose iussu Numinis inscriptam, & Israelitis promulgatam, exprimimus, idque praeeunte scriptura, in qua decem ista praecepta *decem verba* vocantur, *Exod. XXXIV*, 28. *Deut. IV*, 13. *X*, 4. Sunt, qui in numero isto denario varia mysteria captant, quod cumprimis more suo facit PHILO Iudaeus, de *decalogo*, *pag.* 475. Quidquid huius sit, sufficit, quod decalogus hicce summam quandam legum diuinarum vniuersalium omnium, tum absolutarum, tum hypotheticarum, contineat. Luculenter hoc ostendit B. IO. GERHARDVS noster, *loc. de lege Dei*, §. 14. *seqq.* vbi eundo per singula praecepta, ea iam ante Mosen nota fuisse, ostendit. Et fere res ipsa hoc demonstrat, cum, quod ad leges absoluras attinet, ipsa ratio hoc quodammodo docet, quidquid in decalogo continetur: etsi luculentius adhuc ex imagine diuina cuncta deriuari possint. Instituta autem diuina, quae praecepta quaedam supponunt, vt sabbathum, matrimonium, dominium rerum, cum itidem iampridem ante Mosen fuerint, obligatio quoque haecce instituta obseruandi statim adfuit, quippe quae est iuris naturalis, iuxa ea, quae supra docuimus. Licet itaque promulgatio speciatim ad Israelitas sit directa, licet etiam, quod nonnulli obseruant, ad statum & genium huius gentis praecepta ista quodammodo fuerint accommodata, neutiquam tamen solos Israelitas, sed omnes omnino homines decem ista praecepta obligant, quippe quae praecipua iuris diuini vniuersalis principia continent, ex quibus reliqua etiam nullo negotio deriuari possunt. Quo pacto autem haecce praecepta ad genium statumque populi

Israelitici quodammodo accommodata sint, ostendit IACOBVS ABBADIE, reformatae ecclesiae theologus, *dans l' art de se connoitre soy-meme, cap. 4. & 5. p. 89. & seqq.* Id extra controuersiam positum, etsi in quibusdam praeceptis actus quidam grauiores saltem exprimantur, vt *homicidium, adulterium*, subintelligendos tamen simul non tantum similes eiusdem commatis actus, sed subtiliores quoque, immo ipsas cupiditates, & motus quosuis ad eiusmodi actus ducentes. Quod vel ex nono & decimo praecepto intelligere poterant Israelitae: apud nos autem positum esse debet extra dubium, ob interpretationem decalogi, quam ipse dedit seruator, *Matth. V, 20. seqq.* De diuisione decalogi multa disputari solent, cum alii ad primam tabulam quatuor praecepta, & sex ad secundam tabulam, separando, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum coniungendo, referant: alii autem primam tabulam tribus, & secundam septem praeceptis circumscribant, coniungendo, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum separando. Priorem sententiam reformatae ecclesiae doctores amplectuntur, posteriorem nostrates, nisi quod alicubi consuetudine receptum sit, priorem diuidendi decalogum rationem sequi, quod de Argentoratensi ecclesia testatur IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 16.* qui & ibidem pro adiaphoria huius diuisionis pugnat, liberum cuique esse debere, contendens, quam diuisionem sequi velit. Interim rationibus grauissimis, tum ex identitate obiecti quoad praeceptum primum, & quod reformati statuunt, secundum, & diuersitate obiecti in praecepto nono & decimo, petitis, tum ex accentuatione, nostrates demonstrarunt, diuisionem ita instituendam, prout ipsi instituunt. Legendi hac de re IO. GERHARDVS, *loc. de lege Dei, §. 47.* WOLFGANGVS FRANZIVS, *scholast. sacrif. disp. 20. §. 4. seqq.* &, quem iam laudauimus, IO. CONRADVS DANHAVERVS, *l. c.* qui recte ex CHEMNITIO atque MVSCVLO monet: *parum ad pietatis studium facere, si praecepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias.* add. AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vex. cent. 1. loc. 96. p. 235. seqq.* Quo pacto nonum praeceptum a decimo differat, expositum a nobis supra est, *part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 39.*

** Dubium enim non est, quin horum scriptorum notitia ad gentiles peruenerit: quod vt de iis temporibus, quae Christi seruatoris natiuitatem aut secuta sunt, aut proxime antecesserunt, palam est, ita de antiquioribus etiam admodum est verosimile. Etsi enim ea, quae PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstrat. euang. part. 1. prop. 4. cap. 3.* copiose, & magno eruditionis adparatu, adstruit, omnem fere veterum gentilium theologiam, & instituta eorum sacra ex Mose, Mosisue actis & scriptis profluxisse, in omnibus forte calculum non mereantur, notitia tamen quaedam scripturae sacrae, rerumque ab Ebraeis, aut a Deo in hoc populo & per eum gestarum, denegari gentibus nullo modo potest. Nec vna se antiquitatum monumenta scrutantibus offert occasio, quae Ebraeae gentis & scripturae sacrae notitia apud gentiles diuulgari potuerit. Exitus ille Israelitarum ex Aegypto nimis portentosus erat, vt non rerum tam mirabilium fama longe lateque sparsa fuerit. Qui, occupata terra Cananaea, partim in Graeciam, partim in Africam, concesserant, Phoenices, non poterant ignari prorsus esse gentis Ebraeae, rerumque ab ea gestarum, aut religionis etiam, & legis, quae in ea in vsu erat. Accedebant deinceps commercia Dauidis ac Salomonis cum Hiramo, Tyriorum rege: huius quoque nauigationes in terram Ophir, & matrimonia cum exteris, sapientiae quoque summa per omnem orientem, & ad gentes remotissimas, propagata fama: quae omnia occasionem amplissimam aliis, in statum populi Israelitici eiusque leges inquirendi, dare potuerunt. Secuta hinc sunt bella varia in Asia & Aegypto gesta, quibus subinde impliciti Iudaei: donec omnino in captiuitatem Babylonicam abducerentur, postquam reliquae tribus ab Assyriis iam abductae, & adeo Israelitae hinc inde per orientem dispersi essent. Cumque ex captiuis istis atque dispersis nonnulli magnam inter ipsos ethnicos consequerentur auctoritatem, vt vel Danielis exemplo patet, nemo, tam stupidos eos rerumque suarum incurios fuisse saltem illos, qui sapientiae laudem affectabant, crediderit, vt non tam celebratae gentis instituta, mores, religionem, leges fuerint perscrutati. Fata Iudaeorum sub imperio Persarum, & quod hoc excepit Graecorum multo magis id comprobant, ob frequentia eorum cum gentilibus commercia, legum Mosaicarum notitiam non potuisse inter Iudaeae gentis fines consistere, sed gentilibus innotuisse,

innotuisse, quantumuis etiam sua studiose occultare annisi fuissent Iudaei. Immo tandem omnino factum, vt libri Mosaici in Graecam linguam transferrentur. Etsi enim incertum sit, an versio Graeca antiquior illa, quae LXX. interpretibus tribuitur, extiterit, etsi etiam ea, quae ARISTEAS de LXX interpretibus litteris consignata reliquit, ceu fabulosa & commentitia, a viris doctis hodie explodantur, hoc tamen certum & extra omnem dubitationem positum, iam ante Christum natum libros veteris testamenti in sermonem Graecum fuisse translatos. His omnibus addunt peregrinationes philosophorum Graecanicorum, quorum nonnullos Iudaeam quoque adisse, aut certe in Aegypto aut Babylonia cum Iudaeis colloquendi, rerumque Iudaicarum notitiam acquirendi, occasionem adeptos, ex variis antiquitatis monumentis, colligitur. Plurибus haec omnia edisserit vir clarissimus, GOTHOFREDVS VOCKERODT, in exercitatione peremdita, de *notitia diuinarum scripturarum apud gentiles*.

§. VII.

Ista repetitio, etsi a quibusdam etiam *promulgatio* dicatur, alii tamen *diuulgationem* dicere maluerunt, * quae sit adplicatio primae promulgationis ad notitiam subditorum, qui primam illam promulgationem non perceperunt, aut percipere non potuerunt. Commodissime dicitur, *promulgationis repetitio*.

* vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theol. moral. part. 3. cap. 2. §. 4. p. 137.*

§. VIII.

Obligatio, * cuius in legis diuinae definitione, facta est mentio, supponit *imperium*. Quod vero Deo imperium proprie & stricte sic dictum in homines competat, nemo nisi cui sana mens non est, negaverit. Nec tamen istud ex muneris & virtutis diuinae praestantia, aut ex potentia, cui resistere nemo potest, aut ex consensu hominum, ** deriuandum est, sed ex eo, quod Deus iustas causas habeat, obsequium ab hominibus exigendi, & potentia insuper reluctantes cogendi, polleat. Inter causas autem istas, ob quas merito obsequium ab omnibus exigit, eminet *creatio* & *conseruatio*. Cum enim homo quantus quantus est, a Deo pendeat, & quidquid habet, illi vnice acceptum ferre debeat, iniquum profecto esset, si mandatis eius resistere, sibi fas esse putaret. Deus quoque facultatem ad leges nos componendi nobis dedit, *** eandem ergo praescriptis legibus dirigere, in ipsius positum est potestate.

* Vt obligatio tantum a superiori, seu eo, qui imperium habet, deriuanda, ita sine obligatione nulla lex est proprie sic dicta. Et licet leges diuinae vtilitate quoque se commendent, non tamen essent leges, si obligatio non accederet. Ab imperio humano haec obligatio repeti nequit; cum, qui eo gaudet, suis tantum subditis imponere obligationem queat. Ex consensu pacta oriuntur, non leges. Ab imperio itaque diuino vis obligandi, qua leges istae gaudent, vnice deducenda. conf. PVFENDORIVS, de *iure nat. & gent. lib. 2. cap. 3. §. 20.*

** Ex muneris & virtutis diuinae praestantia imperium hocce deriuat MOSES AMYRALDVS, in *dissertat. de iure Dei in creaturas*, ex potentia irresistibili, THOMAS HOBBESIVS, in *Leuiath. cap. 31. p. m. 167. & de ciue, cap. 15. §. 5. p. m. 113.* qui tamen non satis sibi

constat, dum etiam consensum hominis ad imperium diuinum requirit, satis quidem inepte. Sed supra iam ad *cap.* I. §. 7. luculenter demonstrauimus, duo ad imperium, adeoque & ad facultatem aliis imponendi obligationem, requiri: caussam iustam, & facultatem cogendi reluctantes. Et hisce fundamentis innititur etiam imperium diuinum. De potentia quidem diuina nemo dubitauerit. Caussas vero iustas ei esse, cur obsequium ab hominibus exigere queat, is demum inficias iuerit, qui aut negauerit, aut ignorauerit, eum esse rerum omnium, speciatim hominum, conditorem, & hos ita ab eo pendere, vt sine eius nutu ac voluntate nec digitum mouere queant. Ab eo enim, qui ita a nobis dependet, iure meritoque postulamus, vt ad nostram se componat voluntatem, nostrumque nutum sequatur: idque eo magis, cum nihil ab eo exigitur, nisi, quod pium, iustum, aequum, & illi salutare est. An ex ratione hoc intelligi queat, homines a Deo conditos, disputari equidem scio: nec ignoro, fuisse plurimos ethnicorum philosophorum, qui de hominum origine ita sentirent, vt, aut semper eos fuisse, contenderent, aut talem hominum generi originem assignarent, quae creationem excludit: qua de re legendus CENSORINVS, de *die natali*, *cap.* 2. & quae *ad h. l.* erudite obseruauit HENRICVS LINDENBROGIVS. Sed id quoque constat, EPICVRVM, aliosque cum creatione prouidentiam, adeoque conseruationem hominum, sustulisse. Verum haec nostrae non obstant sententiae. Etsi enim multi ista aut ignorauerint, aut negarint, hoc ipso tamen peccarunt grauissime, cum ea scire potuerint, praesertim si rationis lumine ad inuestigandam reuelationem rite vti voluissent. Praeterea ex eo, quod subditus caussas, sua culpa nesciat, cur imperans ab eo obsequium exigere queat, non sequitur, ad obsequium eum non esse obligatum, aut imperium ipsum cessare. Multo minus autem cessabit, si proterue caussas istas in dubium vocando, contra superiorem insurgat, rebellionis suae iustissimas daturus poenas. Vnde, quam inepte THOMAS HOBBESIVS, atheos imperio diuino eximat, intelligitur. Qua de re deinceps. Quae autem ratio hac de re dictitat, confirmat etiam Scriptura sacra. Haec vt a creatione rerum omnium, speciatim hominum, initium sumit, ita creationis subinde memoriam renouat, vt quae nosti sint officii, cogitemus. conf. *Kobel. XII*, 1. Immo eum in finem Deus sabbathum instituit, ne creationis memoria excideret, hominesque condocerentur, sui esse officii, creatorem suum colere, eique obedire. Hinc & Ieremias *cap. XI*, 7. *quis te non timeat*, inquit, *o rex magne! cum feceris coelum & terram &c.* & *v.* 12. 13. ratio, cur solus Deus, non autem dii gentilium colendi sint, haec adsertur, quod *dii gentilium non fecerint coelum & terram*, cum solus verus Deus contra, *virtute sua terram fecerit, & sapientia sua orbem praeparauerit &c.* Saepius equidem Deus ad potentiam quoque suam prouocat, cum immorigeros ad obsequium vult inducere. Sed potentia non excludit caussas iustas, nec seiungenda, aut opponenda sunt, quae inter se optime possunt esse coniuncta. Hominum tamen peruersa indoles requirit, vt, cum frenum mordent, nec caussas reliquas, quae ad obsequium eos inducere debebant, secum expendunt, multo minus iis locum relinquunt, diuinae omnipotentiae repraesentatione stultitiae suae tedarguantur, quod ei se opponant, cuius vltionem iustissimam feueriſſimamque nulla ratione effugere queant. Vnde fallitur HOBBESIVS, cum ex eiusmodi dictis colligit, imperium diuinum tantum niti potentia irresistibili. conf. quae dixi in *dissertat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom.* 2.

*** In statu integritatis enim homines legem diuinam accurate seruare & adimplere poterant. Quo pacto autem post lapsum, cum nemo legem Dei perfecte adimplere possit, Deus tamen recte hoc ab hominibus postulet, ex dicendis constabit.

§. IX.

Et hinc quoque, quaenam caussae sint, quae hominem inducere debeant, vt legibus diuinis pareat, patet. In regenitis tamen accedunt caussae speciales. Non minus enim beneficium Dei est, quod eos regenerauit, quam quod eos creavit. Regenerauit enim eos hunc ipsum

ipsum in finem, vt nouis gratiae viribus instructi, legem Dei seruare possint. Hinc *creati in Christo* dicuntur, *ad opera bona*, *Ephes. II*, 10. conf. *Rom. VI*, 13. *seqq. 1 Ioan. II*, 8. Et Christus etiam, *se pro nobis tradidisse*, dicitur, *vt nos redimeret ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum in peculium, qui esset ζηλωτὴς in bonis operibus. Tit. I*, 14.

§. X.

Quod omnes homines, nemine excepto, hisce legibus obligentur, vt moneamus, necesse non est. * Obiectum autem earum sunt actiones hominum, eiusmodi quidem, quae cum natura humana nexum necessarium habent, ita vt posita tali natura hominis, Deus non potuerit non eiusmodi illi ferre leges, vnde &, si a diuina reuelatione abstrahas, ex naturae humanae consideratione, cognosci possunt. Quod philosophi quidem intelligunt, de natura, qualis hodie est, theologi, de *natura integra & restituta*. Haec vero, vti longe perfectior est, ita mirum non est, quod perfectius ex ea voluntas Dei cognoscatur, quemadmodum & multa naturae huic integrae, aut restauratae, conueniunt, quae ex naturae corruptae consideratione deriuari nequeunt.

* Obseruandum tamen hoc contra impiam & ineptam THOMAE HOBBESII sententiam, qua atheos imperio diuino subiectos esse negat: vnde sequitur, nec legibus diuinis eos obligari. Verba insanientis istius philosophi aperta sunt: *in regno igitur Dei pro subditis habemus, non corpora inanimata, neque irrationalia, licet potentiae diuinae subiiciantur, quia praecepta & minas Dei non intelligunt, neque etiam atheos, quia Deum esse non credunt, neque eos, qui Deum esse credentes, eum tamen inferiora haec regere, non credunt; de ciue cap.* 15. §. 2 Eadem repetit in *Leuiathane*, *cap.* 31. Non tantum vero atheos, vt ex verbis allatis patet, sed eos etiam imperio diuino eximit, qui prouidentiam diuinam negant. Vtrumque inepte non minus, quam impie. Ecquis vero acumen sophistae non miretur, in probanda sententia tam insana: *qui Deum esse non credit, eius imperio subiectus non est.* Atheus, qui Deum esse non credit, hoc facit, aut ex ignorantia, aut ex malitia: quanquam ex ignorantia facere nequeat. Esto autem, facere eum hoc ex ignorantia, vincibilis tamen erit ignorantia, cum notitia haec omnium sit longe euidentissima. Num vero inde ius alterius in me cessabit, quia ego mea culpa ignoro, quod illi eiusmodi ius competat? Sed falsum est, vt dixi, dari atheum, qui ex ignorantia talis sit: omnis atheus per malitiam atheus est. Num ergo imperium cessabit, si quis malitia ductus contra dominum insurgat, eumque pro domino agnoscere nolit? Ita pessimorum hominum ludibrio imperantium omnium auctoritatem exponet HOBBESIVS, quam tamen ingenti conatu stabiliuisse videri voluit. Fons autem erroris hic est, quod imperium diuinum non modo ex potentia irresistibili, sed ex consensu quodam hominum videatur deriuare. Inepte quidem. Namque nec paternum imperium consensu, sed longe aliis cassis nititur, multo minus imperium diuinum consensum requirit. Cum vero ipse antea docuisset, imperium ex potentia irresistibili oriri, num athei Deo resistere possunt? Mentem ait illisse, necesse est, qui talia sibi persuaserit. At, non credunt tamen, inquit, talem potentiam. Sed credere debebant, & cognoscere poterant. Quae de atheis diximus, eadem ratione adplicari possunt ad Epicuri alumnos, qui prouidentiam diuinam negant. add. *disser. tat.* nostra de *principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom.* 2.

§. XI.

Finis legum diuinarum vniuerſalium, quem itidem ſupra indicavimus, * eſt ſumma hominum felicitas. Exhibet enim lex velut in ſpeculo ſummam Dei ſanctitatem & perfectionem. Huic ergo ſi ſimilis homo magis magisque per legis obſeruantiam reddatur, quid addi eius felicitati poſſet? Id autem quo pacto poſt lapſum, vbi *lex per cornem infirma facta eſt, Rom. VIII,3.* fieri queat, id enimuero euangelium docet; qua de re alibi.

* conf. quae diximus in *prolegom.* huius partis, §. 7. *ſeqq.*

§. XII.

Affectiones, ſeu proprietates legis, ex dictis fere colligere licet. *Sancta* lex eſt, *bona*, & *iuſta*, *Rom. VII,12.* imaginem ſcilicet eius, a quo profecta eſt, exhibens, *1 Petr. I,16.* Eadem eſt *perfectiſſima*, cum nihil eorum deſit, quae ad hominem vere felicem reddendum pertineant, ſi modo homines eam ſeruare poſſent.

§. XIII.

Praeterea eſt *immutabilis*, non ſolum quoad principia practica generalia, verum etiam quoad concluſiones, vt neque illa, neque hae, abrogentur vnquam, aut abrogari queant. Fundatur namque lex in immutabili Dei bonitate, ſapientia & iuſtitia, *2 Tim. II, 13.* Diſtinguendum tamen eſt inter *mutationem obiecti*, & inter *mutationem legis ipſius.** Illa enim locum habere poteſt, etiamſi haec minime contingat.

* Inculcat hanc diſtinctionem HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis, lib. I. cap. I. §. 10. n. 6.* & hinc colligit: *ſi quem Deus occidi praecipiat, ſi res alicuius auferri, non licitum fiet homicidium, aut furtum, quae voces vitium inuoluunt, ſed non erit homicidium, aut furtum, quod vitae & rerum ſupremo domino auctore fit.* Defendi itaque ex hoc capite Iſraelitae ſolent, quod vaſa aurea & argentea Aegyptiorum ſecum abſtulerint. Hoc enim cum iuſſu Dei factum ſit, qui dominium iſtarum rerum ab Aegyptiis ad Iſraelitas transferre potuit, pro furto minime habendum.

§. XIV.

Denique & *indiſpenſabilis* eſt lex diuina, vt nemo mortalium ab obligatione eius, aut excipiatur, aut excidi poſſit. Interim, diſtinguendum hic ſedulo eſt, inter *diſpenſationem* & *tolerantiam*, * quae eſt rei moleſtae & ingratae, & per quam legis obligatio non ſoluitur, quod fit per diſpenſationem. Sane ſi diſpenſaret Deus, aut legis obligationem ſolueret, contra ſanctitatem & iuſtitiam ſuam ageret, quod eſt ἀδύνατον. Tolerare autem eum, quae contra legem diuinam ſunt, & non imputare, vel imbecillitatum, quae regenitis adhaerent, exemplo condocemur. Eſt vero & hoc addendum, in quibusdam peccatis *directe* laedi

laedi ſanctitatem & iuſtitiam Numinis, adeo vt cum fide conſiſtere nequeant, in quibus tolerantia locum non habet, in aliis autem *indirecte*, praeter voluntatem, minime ex proaereſi, & haec adeo tolerari, eius non repugnat ſanctitati.

* An ius naturae diſpenſationem admittat? iampridem etiam inter ſcholaſticos diſputatum eſt. Nonnulli ex iſto grege generatim affirmant, Deum in omni praecepto naturali diſpenſare poſſe, immo praecipere contrarium his praeceptis, quae dedit, etiamſi ſit odium ipſius Dei. Alii diſtinguunt inter praecepta primae & ſecundae tabulae: & duo priora primae tabulae indiſpenſabilia eſſe aſſerunt, tertium vero, & reliqua ſecundae tabulae, diſpenſabilia. Alii rurſus diſtinguunt inter praecepta affirmatiua & negatiua: haec, praeter quintum, indiſpenſabilia eſſe, contendentes, alii aliter. Prolixius haſce ſcholaſticorum ſententias ediſſerit IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulſemann. extenſo, cap.* 21. *theſ.* 8. *p.* 1675. *ſeqq.* Verum, ſi expendamus nobiſcum, diſpenſationem eſſe relaxationem legis, ſtatim deprehendemus, leges diuinas vniuerſales eſſe indiſpenſabiles. Cum enim funcentur in ipſa ſanctitate & iuſtitia diuina, ſi quis diceret, eas relaxari poſſe, ſeu diſpenſationem in iis locum habere, hoc perinde eſſet, ac ſi quis diceret, Deum aliquid velle poſſe, quod fit contra ſanctitatem eius ac iuſtitiam, quod tamen eſt ἀδύνατον. Sed contrarium tamen ſuadere videntur exempla patriarcharum, aliorumque ſanctorum hominum, praeſertim in veteri teſtamento, qui perpetrarunt, quae legibus diuinis repugnant, e. g. polygami fuerunt, nec tamen ob id reprehenſi ſeguntur, aut a Deo reprobati. Vnde nonnulli inducti, leges naturales a politiuis vniuerſalibus diſtinguendas eſſe, cenſuerunt, eo quod in hiſce diſpenſatio locum habuerit, minime in illis. Et ita ad praecipuum, quod de polygamia virorum ſanctorum veteris teſtamenti obiicitur, dubium, reſponderi quam commodiſſime poſſe, exiſtimant. Sed de legibus poſitiuis vniuerſalibus, quae noſtra ſit ſententia, iam ſupra expoſuimus. Videntur autem omnia quam rectiſſime expediri poſſe, ſi diſtinguamus inter diſpenſationem & tolerantiam. In legibus diuinis vniuerſalibus, ad minimum abſolutis, diſpenſatio locum non habet, cum per earum violationem directe ſanctitas & iuſtitia Dei violetur, quod Deus concedere nequit. In hypotheticis facilius equidem diſpenſatio admitti poſſet: ſed non videtur hoc eſſe neceſſarium. Multa ſane Deus tolerat, quae ſunt contra leges naturae, etiam abſolutas, quae tamen non probat. Tolerat ea in piis etiam & ſanctis, ſed ea demum condirione, ſi aut ex ignorantia aut imbecillitate aliquid agant, quod contra legem ſit, vt tamen nulla proaereſis in illis ſit, legem violandi, ſanctum contra & ſincerum ſtudium, eam ſeruandi pro viribus. Hinc & polygamiam in viris ſanctis veteris teſtamenti tolerauit Deus, quod iſti neutiquam ex libidine aut prauo animi adfectu, ſed deſiderio conſequendi promiſſionem de Meſſia, ex illorum ſemine naſcituro, ſobolis multiplicationem optarent, & hanc in partem ſingularis benedictionis diuinae ponerent, & praeterea ob receptam tum temporis vbique, ſaltem in oriente, polygamiam, eam prohibitam eſſe, ignorarent. Vnde, ſi quis hodie ſanctis iſtis viris plane diſſimilis, in ranta euangelii luce, ſibi perſuadere vellet, Deum etiam id toleraturum, ſi plures vxores duceret, nihil aliud acturus eſſet, quam vt animum malignum, Numinisque contemptorem proderet. Quae enim in hominibus piis & ſanctis integroque animo praeditis per benignitatem tolerat, ea in impiis Deus grauiſſime punit. Diſcrimen tolerantiae & diſpenſationis luculenter exponit S. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *cap.* 2. §. 5. *p.* 135. & prolixius in peculiari diſſertatione, de *differentia diſpenſation. & tolerantiae.*

§. XV.

Legis diuinae vniuerſalis indolem poſtquam explicauimus, nunc etiam quo pacto cognoſci, & inueſtigari queat, indicandum. Eam, leges diuinas inueſtigandi rationem, quam philoſophi tradunt, * nunc non

non moramur, quippe quae ad nos non pertinet. Scripturae potius ſacrae, ſequimur ductum, iuxta quem, partim *directe*, partim *indirecte*, diuinas cognoſcere licet leges.

* Ex naturae humanae, praeſertim in ſtatu naturali ſpectatae, conſideratione. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 2.*

§. XVI.

Directe quidem, ſi loca ſcripturae conſideremus, quae leges diuinas exhibent. Huc pertinet ſumma legis a Chriſto ipſo indicata, *Matth. XXII, 37.* itemque decalogus, eandem ſummam explicite exhibens, *Exod. XX, 3. ſeq.* cum explicatione ipſius ſeruatoris, *Matth. V, 21. ſeqq.* Et haec quidem inueſtigandi leges diuinas ratio, ſimplicior eſt, & ad omnium captum accommodata.

§. XVII.

Indirecte leges diuinae inueſtigantur ex conſideratione diuerſorum hominum *ſtatuum*, quos ſcriptura ſacra deſcribit. Si enim natura hominis, in ſingulis ſtatibus paulo accuratius conſideretur, quae ab eo Deus exigat, facile intelligere licet. Conſtat autem triplicem eſſe hominis ſtatum, *integritatis, lapſus, & reſtitutionis.*

§. XVIII.

Ad *ſtatum integritatis* quod attinet, ſummam eius felicitatem in eo conſtitiſſe, conſtat inter omnes, quod primi parentes & excellenti Numinis cognitione ſapientiaque, & perfectiſſima, qua voluntatem, iuſtitia, & ſanctitate fuerint praediti. Nec deerant reliqua, quae ad vitam beate, feliciterque tranſigendam, requiruntur. Et hactenus quidem ex eius conſideratione, quae iuris diuini ſunt, intelligere licet; * ſcilicet, quae ex hocce principio, Deum ſupra omnia amandum, ſequuntur. Ceteroquin in ſtatu hocce, cum ſtatu praeſenti hominum comparando, caute procedendum. Multa enim, ad externam hominum felicitatem, poſt lapſum vtcunque conſeruandam, conſtituenda aut introducenda fuerunt, quae in ſtatu ante lapſum non inuenerunt locum; multae, ob mutatam humani generis conditionem, ex primis & vniuerſalibus iuris diuini principiis deriuandae fuerunt concluſiones, quas forte ignoraremus, ſi in ſtatu integritatis permanſiſſet hominum genus.

* Vt ius naturae ex ſtatu integritatis deriuaret, omnem impendit operam VALENTINVS ALBERTI, theologus quondam Lipſienſis celeberrimus, in *compendio iuris nat. orthodoxae theologiae conformato*, cumprimis *cap. 2. p. 45. ſeqq.* Qua in re ingenioſe etiam & erudite verſatus eſt. Scio, litem ei hac ſuper re motam fuiſſe: ſed expediri res omnis facili

facili negotio poteſt, ſi obſeruemus, quod & ſupra docui, ius naturae, ſeu leges diuinas vniuerſales, vel ſecundum rationem, vel ſecundum reuelationem poſſe conſiderari. Priori modo ſpectatae, ex ſtatu integritatis deriuari nequeunt, quippe quem ratio ignorat. Veſtigia quaedam huius ſtatus, quae apud ethnicos ſcriptores, ſpecialim poetas, deprehenduntur, nihil aliud demonſtrant, quam per traditionem forte aliquam huius ſtatus notitiam ad eos peruenisſe. Vnde & ſi cum hominibus nobis res ſit, qui ſcripturae ſacrae auctoritatem non admittunt, fruſtra apud illos ex ſtatu integritatis concluſiones iuris naturalis deriuaueris. Quod ſi vero ius diuinum vniuerſale iuxta reuelationem diuinam conſideretur, rectiſſime omnino ex ſtatu integritatis, non excluſis tamen aut ſepoſitis reliquis hominum ſtatibus, deriuatur: quod nec illi ipſi diffitebantur, qui contra auctorem antea laudat m disputabant. An vero idem auctor cautionem, quam hic de ſtatua integritatis cum ſtatu poſt lapſum comparatione adiecimus, obſeruauerit, ex dicendis, ſi cum iis, quae iſte haber, conferantur, diiudicari poterit.

§. XIX.

Vt itaque paulo diſtinctius, quo pacto ex ſtatu integritatis leges diuinae inueſtigari queant, explicemus, primo, ad ipſam hominis naturam, tum ad inſtituta quaedam, huic ſtatui propria, attendendum eſt. Hinc duplicis generis fluunt leges, quarum alias *abſolutas*, alias *hypotheticas* adpellitare licet.

§. XX.

Natura hominis erat longe perfectiſſima, & imagine diuina inſtructa *Gen. I, 27.* Erat namque in intellectu, *lux diuina*, accuratiſſimaque adeo rerum diuinarum pariter ac humanarum cognitio, in voluntate, *amor Numinis* ſummus, ſincerus, & longe perfectiſſimus, & hinc fluentes virtutes, ſanctitas, iuſtitia, veracitas, & reliquae. Quarum quidem virtutum exercitium, in iis quae ſtatui integritatis conueniebant, luculenter ſe oſtendebat. Nec aliter mens hominis in hocce ſtatu comparata eſſe poterat, ob arctiſſimam vnionem, communionemque intimam cum Deo. conf. *Gen. II, 7. Eſ. III, 19.*

§. XXI.

Corporis ſumma erat perfectio, & immortalitas. Nec quidquam, quamdiu hicce ſtatus durabat, aut in homine, aut extra eum erat, quod aut nocere ſanitati, aut deſtruere vitam poterat. Hinc plurima circa temperantiam, & ſanitatem, corporisque ac vitae conſeruationem, officia, quae hodie neceſſaria ſunt, ſua ſponte ceſſabant.

§. XXII.

Summa itaque legum, ex iſta ſtatus integritatis conſideratione, eo redit: in iſto amore & vnione cum Deo, conſtanter perſeuerandum, immo, ſi fieri poſſet, in eo magis magisque proficiendum. Hoc velle & praecipere Numen, facile intelligebant, quia cognoſcebant Numinis bonitatem ſummam, per quam non poſſet non velle & praecipere, quae conſeruare & augere hominum beatitudinem poterant.

§. XXIII.

Erant praeterea in ſtatu integritatis certa *inſtituta*, ſcilicet ſabbathum, *Gen. II, 1. 2.* * matrimonium, *Gen. II, 20. ſeqq.* ** item conſtitutio arboris vitae, & cognitionis boni & mali, in explorationem obedientiae hominum. *Gen. II, 16. 17.* *** Quae circa haec inſtituta verſabantur leges diuinae, erant hypotheticae, quae tamen & recte naturales dici poſſunt, quoniam ex hocce generali principio fluunt: *quaecunque Deus ad hominum ſalutem inſtituit, ea ſumma diligentia ſunt obſeruanda*, ſeu, quod perinde eſt, *Deo in omnibus eſt obediendum.*

* Errant enim, qui *Gen. II*, 1. 2. ſabbathum tantum per prolepſin commemorari contendunt: qua de re ex inſtituto dicetur infra, *cap.* 3. *ſect.* 2, §. 33.

** Matrimonium ad inſtitura paradiſiaca pertinuiſſe, negabunt haud dubie, qui tum demum vxorem creatam putant, cum Adamus iam deficere coepiſſet. Deumque, ne homo magis magisque vileſceret, vtque eum ad res diuinas contemplandas erigeret, adiutricem ei dare decreuiſſe. Ita quidem praeter alios PETRVS POIRET, *oeconom. diuin. lib.* 2. *cap.* 12. §. 4. *p.* 503. Sed haec commenta ſunt, quae omni deſtituuntur fundamento. conf. IO. WOLFGANGI IAEGERI, *examen theolog. nouae, controu.* 15. *p.* 191. Videntur autem nonnulli in eiusmodi prolapſi paradoxa, quod crederent, matrimonio cum ſtatu ſummae perfectionis, qualis ſtatus integritatis fuit, non ſatis conuenire, infirmitates, hodie etiam hominibus ſanctis in hoc ſtatu adhaerentes, cum ipſo confundentes matrimonio. Ex matrimonio autem cum ſequatur ſtatus paternus, quin & hic locum in ſtatu integritatis, ſi in eodem homines perſtitiſſent, habiturus fuiſſet, dubium non eſt. De ſtatu autem herili & ciuili deinceps dicetur. Sunt nonnulli, qui etiam rerum dominium, & quae hinc fluunt, inter inſtituta paradiſiaca referunt. Verum, etſi Deus primis parentibus facultatem rebus creatis vtendi in prima creatione dederit. *Gen. I*, 28. eam tamen facultatem a dominio proprie & ſtricte ſic dicto differre, nonnulli contendunt: qua de re ex inſtituto infra, *cap.* 3. *ſect.* 5. § 14.

*** Sunt ex reformatae praecipue eccleſiae doctoribus, qui in hisce arboribus ſibi ſacramenta paradiſiaca inueniſſe viſi ſunt. HERMANNVS namque WITSIVS, in *foedere operum ſeu ſtatu integritatis*, quatuor ſtatuit ſacramenta, *paradiſum, arborem vitae, arborem ſcientiae boni & mali, & ſabbathum; de oeconom. foeder. Dei cum homin. lib.* 1. *cap.* 6. §. 2. *ſeqq.* IOANNES BRAVNIVS autem, duo tantum adfuiſſe ſacramenta, autumat, *paradiſum & arborem vitae; in doctrina foederum vol.* 1. *part.* 3. *cap.* 2. §. 18. Verum falſa atque erronea iſti nituntur hypotheſi, ac ſi ſacramentum nihil aliud ſit, quam ſignum ac ſymbolum: a qua ſacramenti notione multum differt ea, quam ad ſacrarum litterarum ductum noſtrates theologi conſtituunt. Ceterum, quod ſpeciatim *ad arborem vitae* attiner, multae de ea extant eruditorum coniecturae, quibus discutiendis nunc non immorabimur. Nobis ſufficit, quod fuerit arbor ſingularis & extraordinaria, vim diuinitus inditam habens, vitam hominis conſeruandi, ne infirmitate vel aetate in deterius rueret. Immorraliras enim in ſtatu inregritatis conceſſa equidem homini erat, ſed non abſolute, qualis in altera vita futura, verum cum vſu mediorum ad prorogandam vitam ordinatorum, qualis etiam erat eſus de fructu arboris vitae, obſeruante ABRAHAMO CALOVIO, ad *Gen. II*, 9. Simul tamen ſublimioris quoque rei ſignificatio ſubeſſe potuit: vt arbor vitae imaginem exhiberet filii Dei, ſapientiae iſtius hypoſtaticae, qui fons eſt & ſcaturigo omnis vitae, naturalis, ſpiritualis & aeternae. conf. *Prouerb. III*, 18. *Ioan. I*, 4. Nullum vero eſt dubium, quin certo modo ordineque a Deo praeſcripto fructibus arboris vitae veſci homines debuerint: cumque ad illorum conſeruationem hoc pertinuerit, adeoque ad hoc obſtricti etiam fuerint, hoc quidem ſenſu, arborem vitae inter inſtituta diuina paradiſiaca refero. De *arbore ſcientiae boni & mali*, miſſis coniecturis incertis & inutilibus, pariter arbitror, dictam

dictam eam ita, quod per eam cognoscere deberent, bonum esse homini, in obsequio & obseruantia legum diuinarum persistere, malum vero, leges diuinas vel in re minima migrare. Ad explorationem itaque obsequii hominum haecce arbor erat comparata: quo sensu & TERTVLLIANVS eleganter ostendit, summam totius decalogi, adeoque omnium legum diuinarum, in ea fuisse comprehensam, *aduerf. Iudaeos*, *p.* 133. add. & B. IOAN. GERHARDVS, *loc. de lege Dei*, §. 15. Hominum itaque officium fuit, ab esu fructuum huius arboris se abstinere, & suum ita erga Deum comprobare obsequium. Qua quidem ratione & hanc arborem inter instituta diuina paradisiaca recte referri, patet.

§. XXIV.

Felicissimus ille integritatis status, vti notum est, non diu admodum durauit, successitque in eius locum, per primorum parentum lapsum, status hominum longe miserrimus. Cuius quidem miseriae documenta luculentissima, partim in homine ipso, partim in iis, quae extra eum sunt, illumque certa ratione afficiunt, deprehendere licet. Etenim, quod ad prius attinet, si qua mentem hominem spectes, voluntas eius a Deo plane auersa est, vnione arctissima cum Deo, prorsus sublata, hinc & in locum amoris diuini successit philautia praua, fons & radix omnium malorum, & ex ea prauae propensiones quam plurimae, in crimina foedissima, turpissimaque scelera, erupturae; * intellectus non tantum lumine diuino orbatus est, ** sed & multis magnisque imperfectionibus, etiam in naturalibus, laborat, etsi cognoscere vtcunque possit, quaenam, vt felix atque beatus homo sit, requirantur, & ita in reliquis mentis facultatibus, in quibus cum mente corpus concurrit, se res habet, vt alibi ex instituto demonstratur.

* Lucem affundent, quae diximus *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 31. *seqq.*

** vid. *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 2. §. 7. *seqq.*

§. XXV.

Corpus quoque variis incommodis, periculis, morbis, tandemque morti ipsi obnoxium est. Et licet nulla via sit, mortem prorsus euitandi, aut morbos, aliaue corporis mala, plane declinandi, ratio tamen pariter ac experientia docet, & prolongari vitam, & pericula plurima euitari, incommoda varia imminui posse, si temperantiae studeat homo, adfectibusque imperet, & mediis ad sui conseruationem necessariis, rite vtatur.

§. XXVI.

Quod si porro ea consideremus, quae extra hominem sunt, & eius aut felicitatem aut miseriam, vel augere vel imminuere possint, inter ea primum praecipuumque locum alios homines tenere, animaduertemus. Hosce enim, si pacifice, tranquille, amice, vnico verbo socialiter cum iis viuamus, plurimis in rebus nos adiuuare, vitamque tutiorem,

commodiorem, iucundiorem reddere posse, constat. Rursus tamen, si nos ipsos exploremus, varios in nobis adfectus, & vitia obseruabimus, quae aliorum a nobis abalienare animos, iram, odium, inuidiam excitare apta sunt, vnde contentiones, iurgia, caedes, bella, urbium vastationes, gentiumque ruinae. Paucis, vt plurima in hac vita nobis adferre possunt commoda alii homines, si pacifice, amice, socialiter cum iis viuamus; ita incommoda longe maxima, grauissimaque adferunt, praesertim si eos offendamus.

§. XXVII.

Hancce ergo status hominum post lapsum faciem indolemque, si paulo accuratius nobiscum expendamus, summam iuris diuini, statim cognoscemus. Enimuero, vt externa incommoda, ab aliis hominibus oriunda depellat, & quantum ad hoc attinet, vitam maxime felicem, iucundam, tranquillam reddat homo, hoc sibi agendum esse facile videt, vt socialitati, paci cum omnibus seruandae, & concordiae studeat, prauosque adfectus hisce repugnantes, subigat, atque coërceat. Vt quae corpori ceteroquin imminent pericula, euitet, morbos effugiat, vitam prolonget, & ab aliis incommodis quam plurimis se liberet, suarum esse partium, vt temperantiae studeat adfectus corporis conseruationi inimicos compescat, nec media, quibus se conseruare potest, negligat. Denique, vt mentis tranquillitate, verae felicitati consulat, hoc vnicum supereſſe, vt Deum legitimo cultu prosequatur, hoc est, supra omnia amet. In eo sane veram hominis felicitatem, qua mentem, consistere, ex corruptae etiam naturae consideratione intelligi vtcunque potest, quemadmodum & gentilium quidam id intellexerunt philosophi: sed simul tamen, quo pacto summa illa ἀδυναμία Deum recte amandi, adeoque rite colendi, tolli queat, & quae ratio sit, eum, tot peccatis offensum, iterum placandi, ** id ex naturae corruptae consideratione, non intelligitur, adeoque ratio hoc plane ignorat.

* Ad minimum illi, qui Deum ipsum summum hominum bonum esse existimarunt: quos indicaui supra, *part* 1. *cap.* 2. *sect.* 4. ad §. 85.

** Dictum hac de re a me pluribus, in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap.* 1. *in parergis historico-theolog. p.* 404. *seqq.*

§. XXVIII.

Summa igitur iuris diuini, prout ex naturae corruptae, qualis post hominum lapsum est, consideratione eluceſcit, huc redit: Deum super omnia esse amandum, temperantiae esse studendum, corpusque rite conseruandum, & denique socialitatem colendam. Et haec quoque cum ratio doceat, haecce ius diuinum inuestigandi methodus, philo-

sophis

ſophis eſt propria. Longe accuratius tamen, de ſtatu hominum poſt lapſum, de corruptionis profunditate, eiusque cauſſis nos erudit ſcriptura ſacra. Nimirum, ex ea conſtat, omnia mala, quibus homo premitur, inde orta, quod amiſſa imagine diuina, ad quam conditus erat, vnione cum Deo arctiſſima exciderit, nec aliter rebus eius conſuli poſſe, vt felix fiat, quam vtad vnionem cum Deo, iterum perueniat. Vnde ſumma omnium officiorum, iuxta ea, quae ſcriptura ſacra, de ſtatu hominum poſt lapſum, tradit, eo redibit: ad reſtaurationem vnionis cum Deo, omnibus viribus adſpirandum eſſe. Idque quo pacto fieri queat, & quaenam ad hoc vſurpanda ſint media, itidem ſcriptura ſacra luculenter docet. His ergo ſi recte vtatur homo, oritur inde ſtatus reſtitutionis, de quo deinceps pluribus.

§. XXIX.

Cum vero in omnibus ſtatibus hominum, certa ſint inſtituta, vnde *leges hypotheticae*, de ſtatu quidem poſt lapſum obſeruandum, quaedam inſtituta ex ſtatu integritatis remanſiſſe, quaedam autem ex huius ſtatus conditione acceſſiſſe. Ex ſtatu integritatis reliqua omnia remanſerunt, praeter inſtitutum de *arbore vitae*, itidem *cognitionis boni & mali*. Haec enim, cum homo poſt lapſum ex paradiſo eiectus ſit, locum amplius habere non poſſe, per ſe patet. Sed reliqua manſerunt, cum eorum iſta ſit indoles, vt in ſtatu poſt lapſum locum inueniant.

§. XXX.

Huc primo pertinet *matrimonium*, in ſtatu integritatis equidem inſtitutum, ſed per hominum lapſum, neutiquam ſublatum. Immo eo magis poſt lapſum neceſſarium erat, vt eius ratio ad primam Numinis inſtitutionem, reuocaretur, quo turpius in humani generis propagatione, varii, iique inordinati, & foedi adfectus, ſe prodebant. Idem cenſendum de *ſabbatho*, cum, cur & huius obſeruatio iuxta diuinam inſtitutionem in ſtatu poſt lapſum ceſſare debeat, nulla ratio adferri queat.

§. XXXI.

Sed & facultas vtendi rebus creatis poſt lapſum manſit, immo repetita diſerte fuit tempore Noachi *Gen. II, 9.* An in ſtatu integritatis particularia rerum dominia futura fuiſſent; diſputari equidem ſolet. Quicquid huius ſit, poſt hominum lapſum, neceſſarium prorſus erat, ob prauos praecipue hominum adfectus, vt diſtincta rerum eſſent dominia, ne quibusdam cuncta ad ſe rapientibus, ceteris fame & inopia pereundum eſſet, aut contentiones & bella, in infinitum orirentur. *

* Dicetur haec de re ex inſtituto infra, *cap. 3. ſect. 5. §. 14.*

§. XXXII.

Positis autem rerum dominiis, sequuntur etiam certa rerum pretia, vt per permutationem aliosque contractus, concedendo aliis superflua, sibi comparare necessaria possent homines. Et hinc inter instituta humana, sed a Deo adprobata, a nonnullis referuntur, *dominia* & *rerum pretia*, quibus & *fermonem* addunt; sed quo iure, suo loco * docebitur. Ex rerum dominio autem, & *contractus* varii sequuntur, qui quidem, vt & alia eiusmodi, in statu integritatis non videntur locum habuisse. Vnde haec omnia ad instituta refero, post lapsum ab hominibus introducta, sed ad humani tamen generis salutem, ac conseruationem necessaria, ideoque & a Deo adprobata. Non tantum enim ipsa ratio docet, Deum velle adprobare, quae ad hominum pertinent salutem, & conseruationem, sed scriptura quoque sacra idem confirmat quam luculentissime, vt itidem suo loco demonstrabitur.

* *cap. 3. sect. 5. §. 2.*

§. XXXIII.

Sed praeter matrimonialem statum in statu integritatis institutum, & inde fluentem, paternum, post lapsum etiam accesserunt status *herilis & ciuilis.** Imperium enim eiusmodi, quale in statu tum herili, tum ciuili conspicitur, & cum summa hominum inaequalitate coniunctum est, videtur perfectioni & felicitati status integritatis prorsus repugnare. Seruitus sane propter quorundam hominum indigentiam introducta fuit. Ciuile autem imperium hodie necessarium est, ut qui in unam societatem coaluerunt, vt se contra vim aliorum defenderent, contineri in obsequio queant. Quae omnia quantopere a statu integritatis dissideant, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim quod de rerum dominio, & institutis reliquis eo pertinentibus, dixi, de hisce statibus pariter obseruandum, licet ob hominum indigentiam ad illorum conseruationem ab ipsis hominibus instituti sint, factum tamen hocce esse adprobante Numine. Vnde & quo pacto, haecce instituta omnia *diuina* dici queant, patet.

* conf. quae dicentur infra, *cap. 3. sect. 6. §. 31. seqq. & sect. 7. per integr.*

§. XXXIV.

Supereſt *ſtatus reſtitutionis*, vt quo pacto inde quoque leges diuinae inueſtigari queant, oſtendamus. Vbi iterum tum ad ipſam hominum naturam, tum ad certa inſtituta, quibus leges hypotheticae innituntur, reſpiciendum eſt. Nimirum, quod ad naturam humanam attinet, conſtat ex ſcriptura ſacra, ſi homo mediis a Deo praeſcriptis rite vtatur, per fidem in Chriſtum imaginis diuinae reſtaurationem inchoari,

choari, in qua vt magis magisque proficiat, tota vita illi laborandum eſt, *Epheſ. IV, 22. 24. Coloſſ. III, 10.* Cumque homo imagine diuina praeditus, arctiſſime cum Deo vnitus fuerit, & per fidem in Chriſtum haecce vnio itidem iterum incipiat, vt ea continuetur, augeaturue, hoc eſt, vt magis magisque cum Deo vniantur, & ita ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν transformentur, illis annitendum eſt. *2 Cor. III, 18.* conf. *Ioan. XVII, 20. 21. ſeqq.*

§. XXXV.

Interim quantumuis homines regeniti, omnem in eo adhibeant diligentiam, multis tamen magnisque circumſepti manent imbecillitatibus ac imperfectionibus, tum in ſupranaturalibus, tum in naturalibus, qua mentem pariter ac corporis conſtitutionem.

§. XXXVI.

Etenim intellectus, etſi illuminatus ſit, nunquam tamen tanta in ſpiritualibus praeditus eſt cognitione, vt non ignorantiae & errorum quaedam dentur veſtigia; ſapientiae quoque licet apud quosdam maior, apud alios minor gradus detur, apud neminem tamen tam perfecta eſt, vt omnibus numeris abſoluta cenſeri debeat. In naturalibus, etſi induſtria & exercitatione, defectus & imbecillitates interdum inſigniter imminuantur, tolli tamen penitus nequeunt. Sic & voluntas, ad Deum equidem iterum conuerſa eſt, ſed ita, vt contra repullulantes philautiae prauae adfectus, ſubinde ſit dimicandum, & ita in reliquis mentis facultatibus ſe res habet, quarum nulla in hacce vita tam perfecte reſtituitur, vt non naeuos ac defectus quamplurimos in iis deprehendere liceat.

* Repetenda hic, quae diximus de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, *part. 1. cap. 2.*

§. XXXVII.

Corpus itidem, variis periculis, morbis atque incommodis obnoxium eſt. Et licet prauos & inordinatos eius motus, temperantia ac ſobrietate ſtrenue compeſcant, *1 Cor. IX, 27.* & reliquis etiam mediis, quae ad corporis mentisque conſeruationem conducunt, caute & prudenter vtantur, neutiquam tamen incommoda aut pericula quaevis euitare poſſunt, etiam ea, quae quandoque euitare forte potuiſſent, ſi maiorem & hic adhibuiſſent ſollicitudinem. Mors autem neceſſario ſubeunda, licet non tantum temperantia, ſobrietate, aliisque causſis, ſed precibus etiam, ex ſingulari Numinis gratia, vitae prolongationem impetrare queant.

§. XXXVIII.

Quod ad externa incommoda, quae ab aliis hominibus nobis imminent, attinet, operam ſane nauant, ne quenquam temere laedant, ſed pacem

pacem ſeruent cum omnibus, *Rom. XII, 18. Ebr. XII,* 4. immo vt inimicos etiam diligant, *Matth. V, 44. 1 Petr. III, 9.* vix tamen tam cautè ſe gerere poſſunt, vt non ſaltem per imprudentiam, alios laedant, eorumque ſibi attrahant odium. Sunt tamen & aliam ob cauſſam aliorum odio expoſiti, quia mundo huic nuntium miſerunt, hinc mundus eos non diligit. *Ioan. XV, 19.*

§. XXXIX.

Haec omnia ſi nobiscum expendamus, patet, veram hominis regeniti felicitatem requirere, vt cum Deo arctiſſime coniunctus ſit & maneat, immo magis magisque cum eo vniatur; hinc porro, vt Deum ſincere, & toto corde ſupra omnia amet, & ita magis magisque transformetur, ad imaginem eius, a quo eſt conditus. Imitari itaque Deum etiam debet, qua ſummam eius ſanctitatem, vt hac quoque in re imago Numinis in eo reſtauretur, vt & qua amorem, quo Deus tum res a ſe conditas reliquas, tum ſpeciatim homines, complectitur. Summa enim perfectionum moralium, quas in Deo cognoſcimus, in ſanctitate & amore conſiſtit. Sanctitas eſt, qua ſeipſum ita amat, vt omne quod vitium aut imperfectionem inuoluit, remotum cupiat. Amor autem rerum creatarum, ſpeciatim hominum, dum illis bene cupit, & cuncta, quae ad illorum ſalutem & conſeruationem pertinent, benigne largitur.

§. XL.

Summa itaque iuris diuini, ex hactenus dictis, ſi homo ſecundum ſtatum reſtitutionis conſideretur, reſultans, haec erit: vnionem cum Deo, & hinc reſtaurationem imaginis diuinae in nobis, eiusque continuationem, & augmentum ſummo ſtudio quaerendam: adeoque *diligendum eſſe Deum tota anima, toto corde, tota mente, Matth. XXII, 37.* Hoc enim non facere nequit, qui cum Deo vnitus eſt, & vnionis huius continuationem, & augmentum quaerit. Praeterea, imitandum quoque eum eſſe, tum qua ſanctitatem, *1 Petr. I, 15, 16.* tum qua amorem aliorum hominum, *Matth. XXII, 39.* Illud enim ſi faciamus, quae ex corporis etiam conditione adhaerent incommoda magis magisque imminuemus, & conſeruationi noſtrae, qua corpus, qua mentem, recte conſulemus. Hoc ſi nobis iniunctum credamus, rite & vt decet nos geremus erga alios, & praeſtabimus illis ea, ad quae obſtricti ſumus.

§. XLI.

Et ita quidem patet, quo pacto ex vnione cum Deo, & reſtauratione imaginis diuinae, ſtudioque eam augendi & continuandi, commode officia hominis chriſtiani, erga Deum, ſeipſum & alios deriuari poſſint. Patet etiam, quod ratio ius diuinum iuxta ſtatum reſtitutionis, conſi-

derandi

derandi, conueniat fere cum ratione idem ex ſtatu integritatis inueſtigandi: immo, quod eadem iuris diuini ſumma reſultet, iuxta quemcunque ſtatum naturam hominis conſideres, hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſtatu corruptionis ſi conſideretur homo, amoris erga Deum, temperantiae, ſeu ſanctitatis, & charitatis, quaedam velut vmbra ſaltem exhibeatur, cum longe perfectius, profundius, & accuratius ex ſtatu integritatis & reſtitutionis haec eluceſcant. Inter ſtatum integritatis & reſtitutionis hoc intercedit diſcrimen, quod in illo perfectio & felicitas hominis exhibeatur, qualem tum reuera obtinuit, in hoc autem, ad quam adſpirat, & quam poſt hanc demum vitam pleniſſime obtinebit.

§. XLII.

De *amore* ergo *Numinis* cum hic ſermo eſt, ſummus & intimus ſignificatur; qui totam animam & omnes eius facultates occupet. Sic & *ſanctitas* ea intelligitur, * qua omne illud, quod vlla ratione labem nobis adſpergere poterat, ſtudioque mentem & corpus conſeruandi repugnat, fugimus. Quemadmodum & *charitatem* ſeu *amorem aliorum* eiusmodi innuimus, qui & opere ipſo ſe prodit, & adfectus puriſſimus eſt, ſinceriſſimusque. *1 Tim. I, 3* Et haec quidem omnia, cum lege diuina a nobis exigantur, manifeſtum eſt, quod omnia, quae his aduerſantur, eadem prohibeantur, omnia non tantum dicta facta, ſed cogitata, adfectus, motus: paucis, omnis concupiſcentia praua, ſiue actualis ea ſit, ſiue habitualis. Atque hoc ſemel hic monuiſſe ſufficiat, necum ad ſingulorum officiorum explicationem deſcenderimus, illud a nobis ſaepius repetendum ſit.

* Summam officiorum hominis erga ſeipſum, alias voce *temperantiae* complexi ſumus: in *element. philoſ. p. act. cap. 4. ſect. 1. §. 37.* alibique. conf. & quae diximus *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 139.* Nec inſolens, vt temperantiae vox in ſignificatione generalioti accipiatur, vt non tantum moderationem circa voluptates corporis denotet, ſed circa omnia ea, quae ad hominis conſeruationem, aut deſtructionem, faciunt. Quo ſenſu CICERO *lib 1. de finib. temperantiam*, dicit, *quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, vt rationem ſequamur, monet.* Reſpondet fere Graeca vox σωφροσύνη. Ἐμφατικωτέρας tamen eadem voce *ſanctitatis* exprimi poteſt, vt ſtudium ſimul imitandi ſanctitatem Numinis, inſinuetur. Et licet vox ſanctitatis generatim ita accipiatur, vt omnia hominis officia ſub ſe complectatur, vti dictum *part. 1. cap. 3. §. 2.* nihil tamen obſtat, quo minus & ſpecialius ſumatur pro ea virtute, quae officia hominis erga ſeipſum complectitur, praeſertim, cum ita ſpecialiori quadam ratione reſpondeat notioni *ſanctitatis*, quae Deo tribuitur.

§. XLIII.

Sed nunc de inſtitutis quoque, quorum in ſtatu reſtitutionis habenda ratio, aliquid dicendum eſt. Haec eadem fere ſunt, quae in ſtatu poſt lapſum iam commemorauimus, niſi quod quaedam iuxta

diuersas oeconomias federis gratiae accesserint, & circa ea quae iam ceteroquin adsint, aliter se gerant homines regeniti, quam irregeniti.

§. XLIV.

Quod ad illa attinet, quae iam adsunt, & velut in statu restitutionis supponuntur, ea vel immediate a Deo originem habent, vel mediate, vt tamen a Deo sint adprobata. Ad priorem classem pertinent *sabbathum* & *matrimonium*. Et sabbathum quidem, quo pacto in statu integritatis fuerit institutum nec abrogatum in statu post lapsum, iam diximus. Idem porro statui restitutionis prorsus est conueniens, cum die certo, a Deo definito, cessare a reliquis operibus, & de restauratione imaginis diuinae serio cogitare, vtile valde sit & salutare. A patriarchis itaque, virisque sanctis ante Mosen quin religiose obseruatum sit, non est quod dubitemus. Per Mosen autem, iussu Numinis, indoli & statui gentis Israeliticae fuit attemperatum: donec cessante & hacce federis gratiae oeconomia, in locum diei septimae, prima, seu dies dominica, substitueretur. Qua de re suo loco * ex instituto dicemus.

* *cap. 3. sect. 2. §. 33. seqq.*

§. XLV.

Matrimonium itidem ad exemplum primaeuae institutionis a regenitis ineundum est, docente seruatore ipso, *Matth. XIX, 48.* Paulus praeterea nos condocuit, contineri in eo imaginem coniunctionis inter Christum & fideles, *Ephes. V, 32.* sed hac de re itidem suo loco * plura.

* *cap. 3. sect. 6. §. 1. seqq.*

§. XLVI.

Ad posteriorem classem pertinent *dominia* & *pretia* rerum, cum *contractibus*, & reliquis eodem spectantibus, itemque status *herilis* atque *seruilis*. Enimuero, licet haecce instituta propter hominum indigentiam introducta sint, & in statu integritatis locum non habuerint, rectissime tamen vel apud illos, qui in statu restitutionis sunt, retinentur, sed ita, vt omnes abusus, qui institutis hisce adhaerent, sedulo euitentur. Etsi enim in credentibus restauratio imaginis diuinae inchoetur, per eam tamen minime in eum statum perducuntur, vt hisce institutis carere queant. Accedit, quod regeniti, aliis hominibus intermixti viuant, adeoque, si non propter seipsos, certe propter eos, quibuscum varia illis commercia intercedunt, institutis hisce neutiquam carere possent. Vnde mera cerebri sui figmenta secuti sunt, qui apud christianos hisce institutis locum esse non posse, nec debere, sibi perperam, & incaute persuaserunt. *

* & hoc vlterius comprobabitur, *cap. 3. sect. 5.*

§. XLVII.

§. XLVII.

Sed praeter haecce inſtituta, in ſtatu reſtitutionis, alia adhuc acceſſere, quorum quaedam oeconomiae federis gratiae in veteri, alia eidem in nouo teſtamento ſunt propria. Ad priorem claſſem praeter alia pertinent ſacramenta veteris teſtamenti, *circumciſio*, *& agnus paſchalis*. Ad poſteriorem, ſacramenta noui teſtamenti, *baptismus*, *& ſacra coena*, itemque *miniſterium eccleſiaſticum*,* a Chriſto ipſo, ad verbum divinum docendum, & ſacramenta legitime adminiſtranda, inſtitutum.

* conf. quae dicentur infra, *cap.* 3. *ſect.* 2. §. 37. it. *ſect.* 8. *per integr.*

§. XLVIII.

Inſtituti cuiusdam haec eſt ratio, vt per illud hominibus beneficium aliquod conferatur. Id eundo per omnia, quae hactenus enumerauimus, inſtitutorum exempla, comprobari poteſt. Vnde patet, quodnam inter *inſtitutum & legem*, intercedat diſcrimen. Namque vt alia taceam, per inſtitutum, vt diximus, beneficium aliquod confertur illis, in quorum gratiam inſtitutum eſt, cum tamen lex, proprie ſpectata, directe eo non tendat, vt conferat beneficium, ſed vt exigat obſequium. Praeterea, inſtitutum aliquod non neceſſario ſupponit facultatem legislatoriam, cum per eos etiam, qui inter ſe ſunt aequales, per pacta & conſenſum produci poſſit, cum lex contra ſine legislatore concipi nequeat. Et licet haecce inſtituta a Deo, aut introducta, aut adprobata ſint, non tamen hoc fecit, ſpectatus vt legislator, ſed vt benignus pater, qui ſingulari erga homines amore ductus, hac ratione ſaluti illorum, aeternae ac temporali, conſultum voluit.

§. XLIX.

Interim tamen inſtitutum aliquod, a ſummo imperante, ſpeciatim Deo, introductum, aut adprobatum, eſt inſtar legis. Habet ſcilicet obligationem, non per ſe, quatenus inſtitutum eſt, ſed ex lege, quae accedit, aut quae interdum diſerte adiicitur. Nimirum, ſi etiam leges ſpeciales adiectae non ſint, obligantur tamen homines ad inſtituta iſta obſeruanda ex lege hacce generali: quaecunque ad ſingulorum hominum pariter ac humani generis ſalutem & conſeruationem faciunt, praeſertim ſi ab ipſo Deo hunc in finem inſtituta & adprobata ſunt, ea ſunt facienda, omittenda contra, quae iis repugnant.

§. L.

Ex hocce vniuerſali iuris diuini principio omnibus natura noto, ſua ſponte ſequitur, omnibus hominibus incumbere, vt vniuerſalia eiusmodi inſtituta obſeruent. Nemo enim eſt, cuius felicitatem

internam & externam Deus ſerio non cupiat, velitque vt media ad eam obtinendam praeſcripta vſurpet. Omnes itaque & ſinguli, ad hoc obligati ſunt, vt in omnibus, quae ad eſſentiam inſtituti iſtius pertinent, ſe ad voluntatem Numinis componant. Sapientiſſimae enim Deo fuere, rationes, cur inſtitutum aliquod hoc vel illo modo voluerit eſſe comparatum. Homini ergo non licet quidquam mutare, aut ipſum inſtitutum mutilare. * Sic ſacramentis, non pro lubitu noſtro, vti licet, ſed eo modo, quo Deus ea inſtituit, ea vſurpanda ſunt, cum modus & ratio inſtitutionis, modum etiam & rationem ea adminiſtrandi, nobis pateſaciat.

* Hoc praeſertim contra pontificios notandum.

§. LI.

Ex dictis vero nunc luculenter patet, quod & ſupra obſeruauimus, non alias quam naturales, chriſtianos obligare leges. Quae enim ſpecialiori ratione a chriſtianis exigi videntur, partim ad inſtituta hactenus explicata, pertinent, partim in naturalibus, ſed ſecundum ſtatum naturae integrae & reſtitutae conſideratis, continentur. Interim leges illas naturales, quae nullum inſtitutum ſupponunt, *abſolutas*, quae vero aliquod ſupponunt, *hypotheticas* vocare liceat. Si enim inſtitutum eiusmodi non eſſet, obligatio quoque illarum ceſſaret.

§. LII.

Denique & hocce addendum, licet inſtituta haecce diuina generatim ad hominum felicitatem tendant, quaedam tamen magis ad internam vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in hominibus reſtaurationem ſpectare, quaedam autem ad huius vitae felicitatem conſeruandam, aut promouendam, praecipue pertinere. Et hinc ſumma legum hypotheticarum huc redibit: inſtitutis diuinis iuxta praeſcriptum Numinis ſancte vtendum, vt tum interna hominum felicitas, vnio cum Deo, & reſtauratio imaginis diuinae in hominibus, tum externa, per ea promoueatur, nec per illorum, quae ad felicitatem externam ſpectant abuſum, felicitati internae obſtaculum aliquod ponatur.

§. LIII.

Ceterum, qui leges diuinas ſecundum rationis ductum conſiderant, ita procedere ſolent, vt ex naturae humanae, ſed in ſtatu corruptionis ſpectatae (namque ſtatum integritatis & reſtitutionis philoſophia ignorat) contemplatione, vniuerſale aliquod principium formant, ex quo omnes iuris diuini concluſiones ordine deriuent. Cumque in humanae naturae conſideratione varii ſe offerant conceptus, principiis eiusmodi formandis inſeruientes, mirum non eſt, in diuer-

diuerſas philoſophos hic ire ſententias, variasque inde & maximam partem inutiles enatas eſſe diſceptationes. * In theologia iſto equidem ſuperſedere poteramus labore, cum concluſiones iuris diuini, ſi non omnes, certe pleraeque immediate ex ſcriptura ſacra probari poſſint, aut ſi non immediate & directe, certe per legitimam conſequentiam, ex luculentiſſimis oraculis, facili negotio deducendam. Et haec quidem concluſiones iuris diuini probandi ratio vt ſimplicior, ita omnium captui eſt accommodata. **

* Notae ſunt variae eruditorum virorum hac de re ſententiae, quos inter ſine omni neceſſitate acriter de primo iuris naturae principio, noſtra aetate diſputatum fuit. Qui cum IO. SELDENO, *lib. de iur. nat. & gent. cap.* 10. ſeptem Noachidarum praecepta huc aduocant, audiendi prorſus non ſunt, cum de propoſitione quadam vniuerſali, & adaequata, quaeſtio ſit, ex qua concluſiones iuris naturalis commode deriuari queant. Pari ratione, qui voluntatem diuinam pro principio iuris naturalis vendirant, principium cognoſcendi a cauſſa, quam vocant, efficiente non diſcernunt, & alia iterum principia aduocare neceſſe habent, ex quibus voluntas diuina cognoſcatur. Dictum ea de re in *hiſtor. iur. nat.* §. 43. EPICVRI ſententia, in ſola vtilitate principium iuris naturae ponentis, iam paſſim profligata eſt, etiam ab AVGVSTINO, de *doct. chriſt. lib.* 3. *cap.* 14. Hoc enim reuera eſt ius naturae tollere: quod & de THOMA HOBBESIO, in propriae ſalutis ſtudio iuris naturalis principium collocante, cenſendum de *ciue cap.* 1. §. 7. & *in Leuiath. cap.* 14. Propriae ſalutis ſtudium, prout eſt in hominibus praeiorum adfectuum ductum ſequentibus, quales natura omnes ſunt, niſi alio quodam principio dirigatur, non poteſt non noxia quaeuis ſuadere. Interim ipſum EPICVRVM defendit, quatenus poteſt, more ſuo PETRVS GASSENDVS, in *ſyntagm. philoſ. Epic. p.* 1527. Sunt porro, qui in actibus, quos bruta & homines communiter appetunt aut aduerſantur, naturalis iuris principium ſibi inueniſſe viſi ſunt; vid. GVIL. GROTIVS, *encbirid. cap.* 2. §. 17. quod alii in cultu diuino, cum IO. IOACHIMO ZENTGRAFIO, de *orig. iur. natur. artic.* 5. § 9. *& ſeqq.* alii in amore Dei & hominis, cum HVGONE DE ROY, *de eo, quod iuſtum eſt, lib.* 1. *tit.* 3. §. 5. alii in conformatione creaturae rationalis cum creatore, collocant. In ſocialitate iſtud ponit SAMVEL PVFENDORFIVS, qui aliorum ſententias ſub examen reuocat, in *ſpicileg. controuerſ. p.* 38. *ſeqq.* Quo pacto nonnullae ex allatis ſententiis inter ſe conciliari queant, oſtendere annititur KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 1. §. 6. Quid in PVFENDORFII ſententia viri docti deſiderent, notum eſt. Officia erga alios commode inde deriuari poſſunt, non aeque officia erga Deum, aut hominis erga ſeipſum. Rectius HVGO GROTIVS ſocieratis cuſtodiam pro fonte ſeu principio iuris naturalis aſſumpſit, in *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 8. quippe, qui inde ſaltem officia hominis erga alios, aut gentium potius erga gentes, deriuavit. Quae noſtra hac de re ſit ſententia, patet ex *element philoſ. practi. part.* 2. *cap.* 4. §. 22. *ſeqq.* Tota autem haecce non adeo magni momenti eſt controuerſia, ſi ab iis diſcedas, qui eiusmodi principia ponunt, per quae ius naturae tantum non tollitur, ac plane euertitur. Ceteroquin enim contingere poteſt, vt, cum varia ratione, varioque reſpectu natura hominum conſiderari queat, varia hinc quoque reſultent principia, quae aeque equidem vera ſint, licet vnum ſit euidentius altero, vnum magis adaequatum, quam alterum. Hinc eo tandem maximam partem iſtae quaeſtiones redeunt, an hoc aut illud principium ſit ſatis euidens? an ſit adaequatum? quod ex Logicorum praeceptis eſt definiendum. Maximopere iraque etiam errant, qui ex diuerſis iſtis virorum doctorum de principio iuris naturalis ſententiis, incertitudinem iuris naturalis colligere voluerunt, quaſi non de euidentia potius, aut aliis requiſitis, quam de veritate iſtorum principiorum diſputatum fuiſſet.

** vid. quae dicta ſunt ſupra, §. 16. & 17. huius capitis.

§. LIV.

Interim nihil tandem obſtat, quo minus & hic ad ſcripturae ſacrae ductum, ex humanae naturae, in ſtatu integritatis & reſtitutionis ſpectatae, conſideratione, primum aliquod iuris diuini principium ſtatuamus, ex quo omnes & ſingulae concluſiones ordine deriuentur. Haec enim demonſtrandi ratio, quod aliquid ſit iuris diuini, commode cum priori coniungi poteſt. Vbi quae ceteroquin philoſophi de primo principio, eiusque requiſitis monere ſolent, * itidem ſunt obſervanda, niſi quod principium theologicum ſcripturam pro fundamento habeat, quae ſola de ſtatu integritatis & reſtitutionis nos informat, vt philoſophicum ex ratione procedit.

* Scilicet, quod debeat eſſe verum, euidens & adaequatum. vid. *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 1. §. 13. Quae omnia ad principium etiam theologicum requiruntur, niſi quod hic non tam adeſſe debeat euidentia obiecti, vt in philoſophicis, quam euidentia teſtimonii, hoc eſt, vt clare & euidenter hoc principium in ſcriptura ſacra contineatur.

§. LV.

Ex iis vero, quae ſupra de humanae naturae in diuerſis ſtatibus conſideratione, diximus, manifeſtum eſt, quoad leges abſolutas, non aliud poſſe iuxta lumen reuelationis, conſtitui iuris diuini principium, quam hocce: quaecunque vt homo in vnione cum Deo permaneat, & adeo in reſtauratione imaginis diuinae proficiat, requiruntur, facienda, quae vero eidem repugnant, omittenda ſunt. Veritas & euidentia (teſtimonii, ex ſcriptura ſacra petiti) ex dictis eluceſcit. Idem vero principium, quod adaequatum ſit, per inductionem omnium ac ſingularum concluſionum demonſtrari poteſt.

§. LVI.

Cum vero triplex legum diuinarum obiectum perſonale ſit, * aliaeque praecipiant, quid immediate erga Deum praeſtare debeamus, aliae, quo pacto erga nos ipſos, & aliae denique, quo pacto erga alios nos gerere debeamus, vt vbique in vnione cum Deo & imaginis diuinae reſtauratione proficiamus, tria hinc oriuntur principia ſubordinata: Deum ſupra omnia toto corde, totaque anima eſſe amandum: ſanctitati ad exemplum Dei eſſe ſtudendum; homines alios ſincere & ſine fuco, eſſe diligendos. Paucis, cum Paulo dicere poſſes, viuendum eſſe, εὐσεβῶς, σωφρόνως, καὶ δικαίως, *Tit. II, 12.* Veritas ex dictis patet. Quod adaequata ſint, res ipſa, & noſtra docebit tractatio.

* Sunt nonnulli, qui obiectis hiſce perſonalibus bruta, & angelos iungunt, & peculiaria erga eos officia conſtituunt. E iureconſultis, quod ad bruta attinet, in ea verſatur opinione IO. SCHILTERVS, in *manuduct. philoſ. mor. ad iurisprud. cap.* 1. *p.* 34. & ex theologis IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, qui in *theol. mor. cap.* 18. ex inſtituto de officio

officio erga bruta agit. Verum id ſine neceſſitate, aut vlla praegnanti cauſſa fieri, arbitror. Quae enim circa bruta commemorantur peccata, vt crudelitas, immiſericordia, amor nimius, & reliqua, peſſimos hominis indicant adfectus. Adfectus itaque ſuos ſi compeſcere homo, & in ordinem redigere didicerit, circa rerum creatarum omnium etiam vſum ita, vt decet, verſabitur, nec circa bruta, quidquam, quod reprehenſione dignum, committet. Vnde ad officia hominis erga ſeipſum haec commode reuocari poſſunt. Locus *Rom. VIII*, 22. noſtrae adeo non obſtat ſententiae, vt eandem potius confirmet. Eſto enim, per κτίσιν ibi intelligi cum reliquis rebus creatis praecipue bruta, quamuis variae eruditorum hac de re extent ſententiae, nihil aliud tamen ibi agit apoſtolus, quam vt impietatem peſſimosque adfectus hominum, rebus creatis abutentium redarguat, eumque in finem, vt eorum malitiam exaggeret, ſenſum quendam iniuriae brutis tribuere videtur. Ceterum, cum in venationibus etiam, quae delectationis cauſſa inſtituuntur, prauus eiusmodi & inordinatus adfectus conſpiciatur, dum in ipſa crudelitate delectario quaeritur, quid de illis cenſendum ſit, facile intelligitur. Quod ad angelos attinet, & quidem bonos, cum ſint miniſtri Dei, per quos Deus hominibus varia beneficia praeſtat, quaenam noſtra erga eos ſint officia, patet. Nec tamen vt peculiaris ideo claſſis officiorum erga angelos conſtituatur, neceſſe eſſe videtur, cum ex officiis erga Deum, ea, quae angelis ceu Dei miniſtris, praeſtanda ſint, commode deriuari queant. IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, etiam *cap.* 19. *theologiae ſuae moralis*, agit de officio noſtro reſpectu diaboli. Sed cum ſumma iſtorum officiorum in eo conſiſtat, vt contra diabolum ceu hoſtem noſtrum acerrimum ſtrenue pugnemus, eiusque inſidias ſolerter euitemus, idque noſtrae ſalutis ratio exigat, patet, hoc fluere ex officiis hominis erga ſeipſum. Reliqua autem, quae ibidem SCHOMERVS adfert, alibi attinguntur.

§. LVII.

Legum, quas ſupra hypotheticas vocauimus, haec eſt indoles, vt ex communi aliquo & vniuerſali principio deriuari nequeant. Inſtituta enim diuina pariter ac humana, cum natura hominis nexum neceſſarium non habent, ſed a libera inſtituentium dependent voluntate. Hinc ex ipſa cuiusque inſtituti indole, officia hominum, quae circa illa verſantur, deriuanda. Obligatio autem, quae nos obſtringit, vt inſtitutis iſtis, ea qua decet ratione vtamur, ex communi iſto, ſupra * iam a nobis deſignato iuris diuini principio, prouenit.

* §. 48. 49.

CAPITIS TERTII
DE
LEGIBVS DIVINIS IN SPECIE
SECTIO I.
DE OFFICIIS HOMINVM ERGA DEVM,
SPECIATIM DE CVLTV DEI INTERNO.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo, §. I.
Amor ſeu cultus Dei praeſupponit eius agnitionem, quae paucis deſcribitur, §. II.
Agnitio haec, ſi recte ſe habere debeat, neceſſe eſt, vt ſit explicata, §. III.
vera quoque, viua, & efficax, §. IV.

itemque

itemque ſufficiens, §. V.
Obiectum huius agnitionis eſſe Deum, qua eſſentiam, attributa, opera & voluntatem, ſpectatum, §. VI.
Deum eſſe in eſſentia vnum, ſed trinum in perſonis, §. VII.
Attributa Dei ſunt vel naturalia, vel moralia, §. VIII.
Quaenam ad vtramque claſſem pertineant, §. IX.
Opera diuina, partim in regno naturae, partim in regno gratiae conſpiciuntur, §. X.
Voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio cognoſcitur, §. XI.
Agnitio Dei, hactenus delineata, ex ſcriptura ſacra eſt haurienda, §. XII.
Ad eam acquirendam & augendam, lege diuina obligati ſumus: quod cum aliunde, tum ex primo maxime probatur iuris diuini principio, §. XIII.
item ex primo decalogi praecepto, aliisque ſcripturae dictis, §. XIV.
Obligati ad hoc ſunt non tantum clerici, ſed omnes omnino homines, §. XV.
Peccant mortales contra hanc legem multiplici ratione, ſpeciatim per ignorantiam, §. XVI.
Item, ſi quis implicitam notitiam ſufficere putet: vt & per errores, quorum alii circa ipſum cognoſcendi principium, alii circa dogmata hinc deriuata, verſantur; quinam ad priorem claſſem pertineant? §. XVII.
quinam ad poſteriorem? §. XVIII.
Speciatim errores praecipui indicantur circa Numinis eſſentiam & attributa, §. XIX.
circa opera eius, in regno naturae & gratiae, §. XX.
circa voluntatem, tum legalem, tum euangelicam, §. XXI.
Peccatur porro contra hanc legem per ſcepticismum, §. XXII.
& nimiam curioſitatem in rebus diuinis, §. XXIII.
Ipſe cultus Dei, & quidem internus, conſiſtit in amore Dei, §. XXIV.
Cultus interni nomine quid nobis veniat? §. XXV.
Vox cultus, interdum late accipitur, vt agnitionem etiam Dei complectatur: vocatur alias & adoratio, quae tamen, vece ſpecialius accepta, a cultu generatim ſpectato, differt, §. XXVI.
Obiectum cultus diuini vnicum eſt verus Deus, §. XXVII.
& quidem tota ſacroſancta trinitas, §. XXVIII.
etiam humana Chriſti natura, §. XXIX.
quod probatur, §. XXX.
Spiritus ſanctus itidem pertinet ad obiectum cultus diuini, §. XXXI.
cultus Dei internus pro diuerſis amoris ſpeciebus, diuerſis abſoluitur partibus, §. XXXII.
quod vlterius explicatur, §. XXXIII.
Quod fides ſpecialis in Chriſtum, ſpecialiori quadam ratione, ad cultum Numinis internum pertineat, §. XXXIV.
Inter partes cultus interni, ſpeciatim conſiderandas, primo ſe offert amor Dei ſpecialis, qui deſcribitur, §. XXXV.
Cur dicatur adfectus? §. XXXVI.
eſt amor concupiſcentiae, §. XXXVII.
fundamentum huius amoris, §. XXXVIII.
effectus eius, §. XXXIX.
Quod ad eiusmodi amorem lege diuina obligati ſimus, probatur, §. XL.
Altera pars cultus interni eſt reuerentia ſeu timor Dei: qui deſcribitur, §. XLI.
Quo pacto vox timoris hoc loco accipiatur, §. XLII.
non intelligi hic metum ſeruilem, ſed timorem filialem, §. XLIII.
fundamentum huius timoris, §. XLIV.
longe rectius ex ſcriptura hoc intelligitur, quam ex ratione, §. XLV.
Effectus huius timoris, §. XLVI.
Deum ita timendum eſſe, probatur, §. XLVII.
De ſpe & fiducia in Deo collocanda, §. XLVIII.
Quare ſpes & fiducia hic coniungantur, §. XLIX.
fundamentum ſpei, §. L.
obiectum eius ſpeciale, §. LI.
Fundamentum fiduciae, §. LII.
Quod lege diuina ad ſpem pariter ac fiduciam obligati ſimus, probatur, §. LIII.
Obedientia erga Deum, quae itidem cultus interni partem conſtituit, quid ſit? §. LIV.
quo pacto interna obedientia ab externa differat, §. LV.

fundamen-

Digitized by Google

fundamentum obedientiae, §. *LVI.*
Oritur inde non tantum obsequium, sed & obsequii promptitudo, §. *LVII.*
Quae obedientiae in regenitis quoad statum euangelicum sit ratio, §. *LVIII.*
Non tantum in externis, sed & internis actibus, consistit, tum quoad agenda, tum quoad intermittenda, §. *LIX.*
Ad obedientiam istam hominem obligatum esse, probatur, §. *LX.*
Quid sit inuocatio Dei mentalis, item gratiarum actio mentalis, §. *LXI.*
Vtraque ad cultum Numinis pertinet, & est amoris quaedam modificatio, §. *LXII.*
Determinatur namque amor Dei in inuocatione, per considerationem indigentiae, tum nostrae, tum alienae, §. *LXIII.*
quoad bona tum temporalia, tum spiritualia, §. *LXIV.*
Inuocationis mentalis ratio formalis, ac fundamentum, §. *LXV.*
Quae a Deo expetimus, certo ordine, & secundum voluntatem eius expetenda sunt, §. *LXVI.*
Quid per gratiarum actionem hic intelligatur, §. *LXVII.*
est & ea amoris certa ratione determinati, species, §. *LXVIII.*
fundamentum gratiarum actionis, §. *LXIX.*
Concurrit in ea intellectus, proprie tamen pertinet ad voluntatem, §. *LXX.*
Quod lege diuina, tum ad inuocationem Numinis, tum ad gratiarum actionem obligati simus, probatur ex primo iuris diuini principio, item ex praecepto decalogi primo & secundo, §. *LXXI.*
item ex aliis scripturae dictis, §. *LXXII.*
Denique & fides specialis in Christum ad cultum Numinis internum pertinet, §. *LXXIII.*
quae neutiquam vnico actu absoluitur, sed per omnem vitam est continuanda, §. *LXXIV.*
Spectatur hoc loco vt officium, §. *LXXV.*
Adeam nos lege diuina obligatos, probatur ex primo iuris diuini principio, §. *LXXVI.*
item ex primo decalogi praecepto, & aliis scripturae dictis, §. *LXXVII.*
fundamentum fidei, §. *LXXVIII.*
Quae legi, cultum internum Numinis praecipienti, aduersantur, summatim indicantur, & ad duo reuocantur extrema, §. *LXXIX.*
Quo pacto contra amorem Dei specialem peccent, qui constituti sunt in statu securitatis §. *LXXX.*
item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. *LXXXI.*
Peccata contra reuerentiam ac timorem Dei §. *LXXXII.*
Certos in hisce peccatis dari gradus, §. *LXXXIII.*
Quo pacto contra spem erga Deum peccent, qui constituti sunt in statu securitatis, §. *LXXXIV.*
item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. *LXXXV.*
Peccata contra fiduciam in Deo collocandam, §. *LXXXVI.*
Obedientiae repugnat inobedientia: quae vel spontanea est, vel inuita. §. *LXXXVII.*
item vel totalis, vel partialis, §. *LXXXVIII.*
Repugnat eidem obsequium peruersum ac ineptum, §. *LXXXIX.*
Contra inuocationem Dei peccant, qui eum aut plane non inuocant, §. *XC.*
aut non recte inuocant, §. *XCI.*
Peccata contra gratiarum actionem, §. *XCII.*
item, contra fidem specialem in Christum, §. *XCIII.*
Vt ad cultum internum ipsum, ita & ad media, cultum hunc ce promouentia, quilibet homo obligatus est, §. *XCIV.*
Media haec vel generalia sunt, §. *XCV.*
vel specialia, amorem, timorem, spem & fiduciam excitantia, §. *XCVI.*
ad obedientiam, inuocationem, gratiarum actionem impellentia, §. *XCVII.*
fidem in Christum augentia & fouentia, §. *XCVIII.*
Ad impedimenta quoque cultui interni remouenda homo obligatus est: quae vel generalia sunt, §. *XCIX.*
vel specialia, ratione amoris, §. *C.*
item ratione timoris & reuerentiae, siue haec ad securitatem ducant, §. *CI.*
siue ad superstitionem, §. *CII.*
impedimenta ratione spei & fiduciae, §. *CIII.*
item ratione obedientiae, §. *CIV.*
ratione inuocationis & gratiarum actionis §. *CV.*
& denique ratione fidei in Christum, §. *CVI.*

§. I.

INter leges diuinas, primum merito locum tenent, quae nobis officia erga Deum praeſcribunt. Earum ſummam in eo conſiſtere, vt Deum ſupra omnia ſincere & toto corde diligamus, ſupra iam diximus. Sed nunc paulo vberius hoc exponendum. Quod vt ordine fiat, primo de cultu Dei interno, qui totus fere amore abſoluitur, tum & de externo, qui ex illo fluit, agemus. Praemittemus autem, quae amor, ſeu cultus Dei internus, neceſſario praeſupponit.

§. II.

Praecedit amorem, ſeu ſupponitur, vera & viua Dei *agnitio*, eaque non tam ex lumine rationis, quam ex lumine reuelationis ſeu ſcriptura ſacra haurienda, quippe quae nos pleniſſime & ſufficienter de Deo, eiusque eſſentia, operibus & voluntate, erudit. Haec enim omnia non tantum ſcire, ſed aſſenſu quoque firmo, auctoritate ſcripturae ſacrae innixo, comprobare oportet, ſiquidem agnitio recte ſe habere debeat.

§. III.

Manifeſtum eſt, quod agnitio haec, de qua loquimur, *expreſſa* ſeu *explicita* notitia eſſe debeat. Ea enim, quam *implicitam* nonnulli vocant, nulla eſt, & nomine notitiae, aut agnitionis prorſus indigna. * Si quis enim dicat, ſe credere, quod alii homines aut eccleſia credit, & tamen, quid eccleſia aut alii homines credant, ignoret, ille etiam quid credat, neſcit. Ignorantia haec eſt, non notitia. Parumque etiam nobis prodeſt, quod alii recte credant, aut Deum agnoſcant, *cum iuſtus ſua*, non aliena, *fide viuat*. *Habac. II, 4. Rom. I, 17. Ebr. X, 38.*

* Romanenſium hunc errorem, notitiam quandam implicitam ſtatuentium, paſſim & ſaepius profligarunt noſtrates.

§. IV.

Quod *vera*, itemque *viua & efficax* debeat eſſe agnitio Dei, patet ex ipſa natura, & indole notitiae ſeu cognitionis in ſpiritualibus. * Idemque patet ex natura amoris ſeu cultus diuini, qui agnitionem hanc ſupponit, vel praerequirit. Si enim a veritate quis aberraret, hoc eſt, Deum non recte cognoſceret, Deum quoque non recte amaret, immo forte loco veri Dei aliud quid amaret. Si autem nec viua, nec efficax ſit haec agnitio, amorem quoque producere aut conſeruare non poſſet, quorſum tamen agnitio, prout nunc eam ſpectamus, comparata eſſe debet. conf. *Pſalm. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr VI, 4. 5.*

* conf. quae diximus in *prolegom. part. 1. §. 8. & 9.*

§. V.

§. V.

Praeterea, licet haec agnitio in hac vita neutiquam ſit perfecta ex omni parte, & conſummata, debet tamen eſſe *ſufficiens*, pro cuiusque ſtatu, & indole, vt quis nihil eorum ignoret, quae ſcire de Deo debet, quaeue ad amorem eius in corde noſtro producendum, atque fouendum, ſunt neceſſaria. Et ita intelligendi ſunt, qui cognitionem Dei in *comprehenſiuam*, & *apprehenſiuam* diſpeſcunt, & non hanc, ſed illam in hancce vitam cadere, docent, apprehenſiuae autem in vita demum aeterna locum eſſe.

§. VI.

Obiectum agnitionis huius eſt Deus, qua *eſſentiam & attributa*, itemque *opera & voluntatem*, ſpectatus.* Et ad eſſentiam quidem eius quod attinet, & ratio & ſcriptura docet, Dei nomine venire ens omnium perfectiſſimum, quod reliquorum entium omnium cauſſa ſit. Paucis multa nonnulli comprehendere voluerunt, dum dixerunt, Deum eſſe ſpiritum independentem. ** Quod non ita capiendum, ac ſi qui haec dicit, ipſam Numinis eſſentiam ſe plene ac adaequate cognoſcere profiteatur, ſed quod hac ratione perfectionum diuinarum ſumma, prout, pro noſtrae cognitionis modulo nobis innoteſcit, velut in compendio exprimatur.

* Supponimus itaque ceu euictum, & ab omnibus ſanae mentis hominibus conſprobatum, dari Deum. Hoc enim ni eſſet, fruſtra quoque eſſet omnis noſtra de Dei agnitione tractatio. Non tantum vero hoc a poſteriori, vt loquuntur, conſtat, ſeu argumentis a creaturarum indole, ſtructura, ordine, pulchritudine, operationibus, aliisque, deſumptis, demonſtrari poteſt, vti poſt THEOPHILVM RAYNAVDVM, *theol. nat. diſt. 5. qu. 1. art. 6.* pluribus demonſtrarunt SAMVEL PARKERVS, in *diſſertationibus de Deo & prouidentia diuina*, RICHARDVS BENTLEIVS, de *ſtultitia & irrationabilitate atheismi*, IAQVELOT, in diſſertationibus de *exiſtentia Dei*, Gallicana lingua ſcriptis, aliique: ſed & a priori, per notitiam innatam omniumque hominum cordibus inſcriptam, cuius ea vis eſt & efficacia, vt quam primum hanc propoſitionem, *Deus eſt*, audiant, ſi modo ſanae mentis ſint, ſingulari & ineuitabili propenſione vrgeantur, eidem aſſenſum praebere. Sunt equidem nonnulli, qui vt generatim notitias inſitas, ita & ſpeciatim notitiam innatam Dei negant & in dubium vocant, quod & SOCINVS facit, in *praelect. theol. cap. 2.* & SIMON EPISCOPIVS, *lib. 1. inſtitut. theol. cap. 3.* & PETRVS CHAVVINVS, de *relig. natur. part. 1. cap. 4.* ſed perperam id fieri patet ex iis, quae ſupra ad *cap. 2. §. 5.* prolixe pro notitia inſita diſputauimus. Cum vero contra notitiam inſitam cumprimis vrgeri ſoleant exempla aut ſingulorum hominum, aut integrarum gentium, quae nullum ſciuiſſe, aut agnouiſſe Deum dicuntur, quid ad hoc reſpondendum ſit, itidem ex ſupra dictis conſtat: poſſe videlicet hanc notitiam omnino aut ſupprimi aut impediri, quo minus in actum erumpat: addendum tamen, incerta aut omnino falſa eſſe, quae de integrarum gentium atheismo iactitantur, qua de re erudite diſſerit IOAN. LVDOVICVS FABRICIVS, in *apologetico pro genere humano contra calumniam atheismi.* Iungenda, quae egregie hac de re obſeruauit auctor eruditiſſimus libri, qui hoc ipſo, quo haec ſcribo, anno prodiit, & cui titulus: *Entretiens ſur diuers ſujets d'hiſtoire, de litterature, de religion, & de critique, p. 264. ſeqq.* Quo pacto notitia, quam hic aſſerimus Dei inſita, ab idea innata RENATI CARTESII differat, alibi explicatur. conf. diſſertatio noſtra, de *pietate philoſophica ſeu religione naturali, in ſelectis iur. nat.*

nat. & gent. §. 11. & 14. Quaenam autem omnium hominum circa exiſtentiae Numinis agnitionem officia ſint, bene & eleganter explicat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 6. §. 4. *p.* 205. Cum enim in antecedentibus exiſtentiam Numinis paucis demonſtraſſet, *ante omnia igitur*, inquit, *hunc naturae dictum ſequi, illique adhaerere oportet hominem, atque ab omni iniuria & petulantia ingenii igniculos hos extinctum ſi penitus ſibi cauere. Officium hoc eſſe omnium in toto orbe hominum, vt cognitionem Dei ſibi eum ac habeant, docet apoſtolus, cum Athenis in areopago dicens, propterea mortalibus terram colendam datam eſſe inquit, vt quaerant dominum, an contingere & inuenire eum detur, vtique non longe ab vnoquoque noſtrum remotum, Actor* XVII, 27. Cum vero philoſophicarum demonſtrationum non omnes ſint capaces, quo pacto rudiores hic ſe gerere debeant, idem recte ſubiicit: *Dignitas certe rei vrget, dum in hac contemplatione animus defigitur, vt quam firmo fundamento nitatur perpetua diuinitatis perſuaſio vlterius conſiderei, quicunque altiorit philoſophiae ſe capacem eſſe animaduertit. Omnes tamen homines non pollent iſto acumine ingenii, vt examen eiusmodi ſuſtinere poſſint, praeſtatque ſimplici obſequio naturale lumen tanquam ducem ſequi, quam, quae ipſi fides habenda ſit, disputare. Quem demonſtrare neſcis, ſufficit credere Deum, l. br.* XI, 6. Sed id quoque recte addit, de exiſtentia Dei, ne quidem ad horam dubitare fas eſſe, vt neque ad horam improbum eſſe licet. Ineptum praeterea eſt de rei cuiusdam exiſtentia dubitare velle, de qua ob ſummam euidentiam dubitari nequit. Denique & id recte & accurate idem auctor §. 5. oſtendit, & rationis & ſenſus intereſſe, ne quis ſibi hanc veritatem excuti patiatur.

** Voce enim *ſpiritus*, omnes perfectiones Deo cum rebus creatis, quas inter ſpiritus eminent, communes, ſed eminentiori quadam ratione Deo conuenientes, voce *independens* autem ea omnia, quibus a rebus creatis Deus diſcernitur, & infinitum in modum diſtat, exprimere volunt.

§. VII.

Vnum eſſe in eſſentia Deum, nec plures quam vnum eſſe poſſe, & ratio & reuelatio docet, * ſed haec addit, eundem eſſe *trinum in perſonis*, patrem, filium, & ſpiritum ſanctum. ** Qui ergo aut vnitatem eſſentiae, aut perſonarum trinitatem, vel negant, vel in dubium vocant, Deum non recte cognoſcunt. conf. *Io. XVII, 3. Matth. XXVIII, 19.* Fallunturigitur maximopere, qui ad ſalutem non eſſe neceſſarium putant, trinitatem perſonarum in vna eſſentia credere, *** adeoque & homines ad Deum hac ratione agnoſcendum, non eſſe obligatos.

* Vnitas eſſentiae diuinae intelligitur, non ſpecifica, vt loquuntur, vt eſſentia diuina ceu ſpecies plura individua numero diſtincta ſub ſe complectatur, quemadmodum IO. PHILOPONVS, philoſophus peripateticus, ſenſiſſe dicitur, vnde haereſis Tritheitarum in eccleſia orta, de qua vid. LEONTIVS BYZANTINVS, *lib. de ſectis, art.* 5. & PETRVS IVRIEV, *de la religion du latitudinaire, part.* 2. *cap.* 5. *p.* 215. ſed numerica, vt non tantum vnus, ſed vnicus etiam ſit Deus. Eiusmodi vero vnitas in ipſo conceptu Dei inuoluitur, vt rationes pro vnitate Dei aſſerenda adferre neceſſe non ſit, cum ſtatim, ac quis intelligit, quid ſit Deus? non poſſit non intelligere, vnicum ſaltem eſſe Deum, nec plures eſſe poſſe. Interim legenda, quae pro vnitate Dei comprobanda adfert ATHENAGORAS, *legat. pro chriſtianis, p.* 67. HVGO GROTIVS equidem hasce notiones: Deos plures vno non eſſe; nihil eorum, quae videmus, Deum eſſe; non aeque euidentes eſſe, ac illam de Numinis exiſtentia notitiam, exiſtimat; indeque concludit, poenis humanis non aeque obnoxios eſſe, qui illas in dubium vocant, ac qui hanc negant, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap.* 20. §. 45. 47. Sed de poenis humanis, quousque iis obnoxii ſint, qui eiusmodi veritates in dubium vocant, nunc non disputabimus. Id tamen GROTIO concedere non poſſumus, propo-

propositionem, quae docet, Deum esse vnum, minus euidentem esse, quam eam, quae docet, Deum esse. Eaedem enim prorsus rationes, quae Deum esse docent, simul suadent, eum esse vnum, seu vnicum. Hinc & sapientiores ethnicorum, vnum esse Deum, intellexerunt, & confessi sunt. conf. dissertatio de *pietate philos. seu religione nat.* §. 19. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euangel. prop.* 4. *p.* 122.

** Ex ratione enim hoc non constat. Etsi enim similia quaedam inuentiri queant, quae hocce mysterium quodammodo illustrent, quanquam in iis quoque caute admodum procedendum, probari tamen, aut demonstrari argumentis ex sola ratione petitis nequit. Vnde post multos alios, qui irrito conatu ingenii vires hac in re periclitari voluerunt, operam, quod aiunt, oleumque hic perdidit PETRVS POIRETVS, dum omnino mathematica quadam, vt illi videtur, demonstratione hocce mysterium comprobare voluit, in *cogitat. rationalib. de Deo, anima & malo, lib.* 3. *cap.* 8. Lubricum enim admodum est fundamentum, cui totum hocce aedificium superstruit, ex hypothesi quippe de animae facultatibus desumptum, in qua paucissimos forte mortalium secum consentientes habebit. Reliquos, qui in eandem ingressi sunt sententiam, indicaui in *dissertat. de pietate philosophica, seu relig. natur.* § 20. Interim etsi ratio hoc mysterium ignoret, non tamen est contra rationem, idemque ex euidentissimis scripturae sacrae oraculis apertissime constat; vti alio loco ex instituto ostenditur.

*** Cum ex scriptura sacra constet, Deum esse in essentia vnum, & trinum in personis, sequitur, eos falsum & erroneum de Deo sibi formare conceptum, qui eum ita vnum credunt, vt negent, esse trinum, Deumque adeo non recte agnoscere. Accedit, quod tota salutis nostrae oeconomia huic trinitatis mysterio innitatur, adeo, vt, qui hoc negat de Christo, & toto redemptionis negotio recte sentire nequeat. Si quis ergo dicit, agnitionem huius mysterii non esse necessariam, perinde est, ac si dicat, non necessarium esse ad christianae religionis cognitionem ea scire, quae ad ipsum religionis christianae fundamentum pertinent. Fundamentum fidei est Christus, 1 *Cor. III*, 11. *lapis angularis* ideo dictus, *Ephes. II*, 20. Immo haec est vita aeterna, si cum patre cognoscamus eum, quem misit, Iesum Christum, *Ioan.* XVII. 3. At Iesum Christum nemo recte cognoscit, qui non eum vt verum Deum pariter ac verum hominem cognoscit, adeoque mysterium trinitatis admittit. add. GEORGII BVLLI *iudicium ecclesiae catholicae trium primorum seculorum, de necessitate credendi, quod Dominus noster Iesus Christus sit verus Deus.*

§. VIII.

Non minus vero necessarium, vt reliqua etiam Numinis attributa cognoscamus, * nisi & hic a recto aberrare tramite, & contra officium agere velimus. Ea vel *naturalia* sunt, vel *moralia*, si de rebus diuinis, more humano loqui fas est. Haec summam Numinis perfectionem in iis, quae morum nomine apud mortales veniunt, arguunt, reliqua, quae tum in regno naturae, tum in regno gratiae summam eius excellentiam praestantiamque indicant, *naturalia* nobis vocantur, prout a *moralibus* nimirum distinguuntur.

* Agnoscenda sunt attributa diuina, non tantum, quod ceteroquin agnitio Dei recte se non haberet, sed & quod fundamentum praebeant cultus interni, vt ex dicendis patebit; immo quod generatim homines ad legum diuinarum obseruantiam efficacissime impellant. Recte hoc & HVGO GROTIVS obseruauit. Cum enim communes quasdam de Deo notiones attulisset, *ex hisce autem*, inquit, *notionibus contemplationes sequuntur actiuae, vt, Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum; de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 20. §. 45.

§. IX.

Ad priorem classem spectant, *infinitas*, *immensitas*, *aeternitas*, *omnipraesentia*, *omnipotentia*, *omniscientia*, & reliqua. Eorum, quae ad posteriorem classem pertinent, summa continetur in *amore*, *1 Ioan. IV, 8.* cumque Deus & seipsum amet, & res a se conditas, speciatim homines, ex priori quidem amoris specie, *sanctitas* oritur, *Leuit. XIX, 2. 1 Petr. I, 15. 16. 17.* & inde porro *iustitia*, praesertim *vindicatiua*, *Exod. XX, 5. Rom. II, 5. 8. 9.* itemque *veracitas*, *Ebr. VI, 18.* ex posteriori, *benignitas*, *Psal. XXXIV, 9. CVII. 1. gratia*, *Psal. CIII, 11, 12. misericordia*, *Ps. CIII, 13. Luc. I, 50. 54. 2 Cor. I, 3. longanimitas & patientia*, *Rom. II, 4.* &c. Et haec quidem, pro nostri instituti ratione, cumprimis nobis obseruanda sunt attributa, cum inde exemplum quoque capere homo debeat, ad quod se componat, conf. *Matth. V, 48.*

§. X.

Agnoscendus quoque Deus est quoad *opera*, quae partim in *regno naturae*, partim in *regno gratiae* conspicua sunt. In regno quidem naturae, *creatio*, *Psalm. CXXXIX, 5. 6. 12. 13. seq.* & *prouidentia*, non solum generalis, quae ad omnes res creatas se extendit, *Psalm. CIV. & CXLVIII. per integr.* it. *Matth. VI, 26. seqq.* sed & specialis, quae hominum genus, *Matth. VI, 27. 28. Actor. XVII, 28.* item specialissima, quae fideles & sanctos respicit. *Rom. VIII, 28.* In regno gratiae, *redemptio*, *Ioan. III, 16. Luc. I, 74. 1 Petr. I, 18. 19. Tit. II, 14. illuminatio*, *2 Cor. IV, 6. conuersio*, *Actor. XVI, 14. regeneratio*, *Ioan. III, 3. 5. 6. iustificatio*, *Rom. III, 24. 25. sanctificatio*, *1 Thess. IV, 23.* & reliqua.

§. XI.

Denique & quoad *voluntatem suam* agnoscendus est Deus, idque vel maxime, ut ad hancce nos componendo, nostrum testemur amorem. Cognoscitur autem voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio; seu in federe operum, & in federe gratiae. Et licet fedus operum, hodie amplius locum non habeat, ita quidem vt per legem iustificemur, non tamen ideo omnis vsus legis cessat, vt supra * demonstrauimus. Hinc quae in euangelio conspicitur voluntas Numinis accurate obseruanda, vt ordine eo, quem euangelium praescribit, salutem consequi annitamur. Inde vero etiam patescit, quae regenitis omnibus facienda sint, & quas causas speciales habeant, se in omnibus conformandi ad voluntatem Numinis. Qua de re itidem supra dictum ** add. *Rom. II, 9. Matth. XI, 22. Ebr. II, 2. 3.*

* in *prolegom.* §. 8.

** *cap.* 2. §. 9.

§. XII.

§. XII.

Ea, quam hactenus delineauimus Numinis, qua essentiam, opera & voluntatem, agnitio, & scriptura sacra haurienda. Ratio enim pleraque horum ignorat, nec perfecte aut sufficienter, aut de essentia, aut de operibus, aut de voluntate Numinis nos instituit. Vnde simul, quam turpiter errent, qui ratione duce atque magistra, aeternam se consequi salutem posse, existimant, * patet.

* Plurimi tamen, etsi diuersis hypothesibus innixi, hoc faciunt, de quibus dictum in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 1. in parer. is historico-theolog. p. 405. seqq.* Eodem tendit hypothesis de lumine immediato, omnibus hominibus innato, & ad salutem sufficienti, quam auctor libri: *fides & ratio collatae, §. 145. seqq.* reuocauit, quam supra *part. 1. cap. 1. sect. 2. ad §. 49.* confutauimus.

§. XIII.

Iam, quod talem agnitionem Numinis lex requirat, seu quod ad eam sibi comparandam homines obligati sint, vel ex eo patet, quod sine ea rite amari Deus nequeat. Potest tamen idem luculentius demonstrari ex primo, quod supra constituimus, iuris diuini principio. Si enim vnio cum Deo, eiusque continuatio, imaginisque diuinae restauratio requirit, vt sincero Numinis amori studeamus, hocce vero studium requirit, vt Deum recte agnoscamus, & in hac agnitione magis magisque proficiamus, sequitur, quod iure diuino ad hanc cognitionem, & eius incrementum quaerendum, obligati simus.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto primo decalogi: *ego sum dominus Deus tuus, non habeas deos alienos coram me. Exod. XX, 2. 3.* Duo namque in hisce verbis indicantur, primo, quod Deum verum pro *nostro* * Deo habere debeamus; deinde, quod non habere debeamus, deos alienos. Iam quod ad prius attinet, nemo potest verum Deum pro suo Deo habere, nisi verum Deum, qualem se reuelauit, agnoscat. Eoque & alia scripturae effata pertinent, quae cognitionem veram Numinis commendant regenitis, aut ab iis requirunt, *Ierem. IX, 23. 24. Ioan. XVII. 3.* add. *Psal. XLVI, 11. C, 3. Hos. VI, 6.* itemque & ea, in quibus regeniti crescere dicuntur in cognitione Numinis. conf. *1 Cor. I, 5. Ephes. I, 17 Phil. III, 9.* Mitto alias rationes, quae ab aliis adferri solent.

* Singularis namque emphasis latet in pronomine TVVS, cum dicitur: *ego sum dominus Deus TVVS*, quam eleganter explicat B. LVTHERVS apud IOAN. CONRADVM DANHAVERVM, in *colleg. decalog. p. 48.*

§. XV.

Agnitio haecce Numinis non a clericis saltem, aut ecclesiae doctoribus requiritur, vt perperam nonnulli sibi persuadent; sed suo modo, ab

ab omnibus chriſtianis, licet in illis perfectior eſſe debeat. *Ioan. VI, 45. Coloſſ. I, 28. III, 16.* Vnde & fruſtra ſub nomine *ſimplicitatis*, ignorantia a quibusdam excuſatur. conf. *Rom. XVI, 19. 1 Cor. XIV, 20. Epheſ. IV, 14.* Et licet diuerſi ſint cognitionis gradus, quilibet tamen operam dare debet, vt ſufficientem cognitionem ſibi comparet, & in ea quotidie proficiat. *Matth. XIII, 12. 1 Cor. XII, 11. 2 Petr. III, 18. Epheſ. I, 17.*

§. XVI.

Multiplici ratione homines contra hancce Numinis legem peccant. Primo ipſa in vitio poſita eſt *ignorantia*, cum quis ignorat, quae de Deo, eiusque eſſentia, operibus, voluntate ſcire poterat ac debebat. Quod ita intelligendum, ſi homo intermittat ea vſurpare media, quibus depellere ignorantiam, & ad veram Dei rerumque diuinarum peruenire notitiam, poterat, adeoque actu ignoret, quae ſcire poterat & debebat. Eam enim maxime culpabilem eſſe ignorantiam, memo dubitauerit, quamuis & generatim quaelibet ignorantia corruptae naturae humanae indicium praebeat. * conf. *Epheſ. IV, 18.*

* conf. quae dicta ſunt ſupra, *part. 1. cap. 1. ſect. 2. §. 11.*

§. XVII.

Quemadmodum etiam explicita tantum agnitio, eaque vera, hoc nomine digna eſt, ita grauiſſime peccant, qui aut *implicita* contenti ſunt, aut ſua culpa *erroribus* variis inuoluuntur. conf. *Epheſ. IV, 22.* Errorum autem hinc tanta occurrit varietas, tanta multitudo, vt illorum inire numerum, ſit ſupra vires hominum poſitum. Iuuabit tamen, praecipua quaedam, ad quae reuocari poſſunt, indicare capita. Sic alii verſantur circa ipſum *principium cognoſcendi* Deum, resque diuinas, alii circa *dogmata* ex hocce principio deriuata. Ad priorem claſſem pertinent omnes illi, qui de ſcriptura ſacra minus recte ſentiunt, * eiusque in dubium vocant perfectionem, ſufficientiam, perſpicuitatem, cumprimis autem, qui ipſam eius diuinam negant inſpirationem, & rationem potius quam ſcripturam ſequi malunt, aut ſcripturae aliud cognoſcendi principium, reuelationes ſcilicet immediatas, aut traditiones, adiungunt, vel omnino praeferunt.

* Solent hodie communi *antiſcripturariorum* nomine comprehendi; quorum vt diuerſae ſunt opiniones, ad labefactandam tamen ſcripturae ſacrae auctoritatem tandem conſpirantes, ita diuerſis ad eas tuendas hypotheſibus cauſſisque inducuntur. Agitur hac de re ex inſtituto in theologia polemica. Referas huc quodammodo *rationaliſtas* etiam & *naturaliſtas*, de quibus dictum, *part. 1. cap. 1. ſect. 2. §. 27. & 30.*

§. XVIII.

Ad poſteriorem claſſem pertinent, primo, qui omnino cum ſcripturae diuina auctoritate, ipſam Numinis exiſtentiam negant, vt tota atheo-

atheorum cohors, * quorum pro diuerſitate principiorum, ex quibus impietatem ſuam deriuant, magna eſt varietas; deinde, qui de eſſentia, attributis, operibus, voluntate diuina non recte ſentiunt. Et hi quidem in duplici conſtituti ſunt diſcrimine. Nonnulli ſcripturam ſacram vtriusque federis amplectuntur, & nihiloſecius de Deo rebusque diuinis errores grauiſſimos fouent, alii hiſce erroribus impliciti ſunt, quia ſcripturam ſacram, aut in vniuerſum, aut qua nouum teſtamentum, repudiant. Illi, ſi errores ſuos pertinaciter tueantur, *haereticorum*, hi vero *infidelium* nomine, venire ſolent. **

* Diuerſa *atheismi* ſolent genera conſtitui. Alius enim eſt *theoreticus*, alius *practicus*. Practicus eſt, cum quis vitae morumque impietate demonſtrat, ſe nullum Deum credere, etſi ore eundem profiteatur: quanquam fieri etiam poſſit, vt quis impie viuat, etſi Deum credat. Nihil enim eſt frequentius, quam vt homines ea agant perpetrentque, quae non agenda eſſe ipſimet credunt, ſtatuuntque. Atheismus theoreticus, de quo nunc nobis ſermo eſt, iterum vel *rudior* eſt, vel *philoſophicus*. *Rudiorem* voco, qui eſt hominum plebeiorum, & qui litteras neſciunt, hinc & de aliis phaenomenon naturalium rationibus reddendis, quas reddere debent, qui primam cauſſam tollunt, non ſunt ſolliciti. Hi neſciunt, cur Deum negent, ſed ideo in eam ſententiam ingrediuntur, vt eo tutius peccare, & ſine metu poenae vitiis indulgere liceat. *Philoſophicus* eſt, quando quis ita Deum negat, vt ſimul aliud quoddam ſibi ſyſtema fingat, iuxta quod phaenomena rerum naturalium explicare queat. Et hic iterum totuplex eſt, quotuplicia fere ſunt philoſophorum ſyſtemata, explicandis rerum naturalium cauſſis inſeruientia, quibus athei abutuntur, poſſetque alius Ariſtotelicus, alius Epicuraeus, alius Stoicus dici, a quo non procul diſtat illud, quod noſtra aetate renouauit BENEDICTVS SPINOZA, qua de re plurimis a me dictum in diſſertatione de *Spinozismo ante Spinozam*, *in anatect. hiſtor. philoſ. pag.* 20. *ſeqq.* Sunt equidem, qui dubitant, an omnino detur atheus theoreticus? Sed experientiae ipſi repugnare videntur. Etſi enim non dubitem, inſitam iſtam de Deo notitiam vix a quoquam mortalium ita ſupprimi poſſe, vt non ſubinde conſcientiae morſus ſentiant, & veritatis vis vel illis inuitis erumpat: fieri tamen poteſt, vt per ſummam animi malitiam quadantenus eandem reprimant, & hinc ſibi perſuadeant, non eſſe Deum, idque verbis pariter ac factis teſtentur. Et tales homines, proh dolor! omni tempore fuiſſe, & hodie plures forte eſſe, quam vulgo creditur, non eſt, quod dubitemus. De illis, qui iam apud ethnicos atheismi nomine infames fuere, vt EPICVRO, PROTAGORA, DIAGORA, THEODORO CYRENAICO, aliisque, nunc nihil dicam: eum non neſciam, quosdam a quibusdam defendi: fieri etiam potuit, vt ethnici eos, qui ab idololatria & ſuperſtitione alieni erant, impietatis & ἀθεότητος accuſarint, eo, quod conſtet, ipſis chriſtianis olim ab ethnicis atheismi crimen obiectum fuiſſe. Quidquid huius ſit, id tamen certum, pleraque gentilium philoſophorum ſyſtemata, quibus rerum naturalium cauſſas explicare annitebantur, ad alendum & fouendum atheismum perquam fuiſſe accommodata. Fuiſſe autem deinceps inter chriſtianos recentiori praeſertim aetate, & hodie adhuc eſſe, qui hocce impietatis genere ſe obſtrinxerunt, hiſtoriarum nos dubitare non ſinunt monumenta; auctoresque, qui veluti hiſtoriam atheismi condiderunt, abunde teſtantur, vt ſunt MARINVS MERSENNVS, *comment. in Geneſin*, GISBERTVS VOETIVS, *diſput. de atheis & atheismo, tom.* 1. *diſp. ſelect.* THEOPHILVS SPIZELIVS, in *ſcrutinio atheismi hiſtorico-aetiologico, & epiſtola ad* ANTONIVM REISERVM, de *atheismo eradicando*, vt & REISERVS, ipſe in *diſſert. epiſtol.* ad SPIZELIVM, de *origine, progreſſu & incrementis atheismi*. Iungendi, qui ex inſtituto contra atheismum ſcripſere, vt FRANCISCVS CVPERVS, in *arcanis atheismi reuelatis*, HENRICVS MORVS, in *antidoto aduerſus atheos*, BIRCKERODIVS, in *exercitationibus contra atheos*, CHRISTOPHORVS FRANCKIVS, in *atheo-*

conuicto, BVRCHERVS VOLDERVS, in *disput. contra atheos*, PETRVS YVO, in *impietate conuicta*, aliique. add. auctor eruditiſſimus *des entretiens ſur diuers ſuiets d' hiſtoire, de litterature, de religion & de critique*, p. 250. *ſeqq.* Eſſe autem atheiſmum eiusmodi crimen, quod ſimul omnem virtutem & honeſtatem, omneque iuris diuini pariter ac humani vinculum tollat, res ipſa docet. Vnde & ſequitur, in republica bene conſtituta atheiſmum minime tolerandum eſſe, quippe quo fundamenta, quibus ſalus & tranquillitas reipublicae innititur, labefactantur, atque euerruntur penitus. PETRVM BAELIVM, qui in *cogitationibus diuerſis ſuper cometa &c.* alibique, demonſtrare aggreſſus eſt, atheiſmum rebus publicis non adeo noxium eſſe, ſaltem ſuperſtitionem maius adferre periculum, quam atheiſmum, paſſim hactenus viri docti refutarunt, nec neceſſe eſt, vt iis immoremur. Legi prae reliquis meretur IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 2. pag. 203. ſeqq.* Quam frequens vero hodie atheiſmus ſit, quaeue huius mali ſint cauſſae, & qua ratione illi obuiam iri queat, nemo, puto, luculentius oſtendit, quam D. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *reſponſis theologicis Germanicis* paſſim, praeſertim *part. 1. pag. 38. ſeqq.* & alibi.

** Inter *haereticos* itaque & *infideles* hoc intereedit diſcrimen, quod illi ſcripturam equidem pro principio cognoſcendi agnoſcant, ſaltem agnoſcere videri velint, & nihilo ſecius errores capitales pertinaciter defendant, hi autem ſcripturam aut quoad vtrumque teſtamentum, aut ſaltem quoad nouum, reſpuant. Sub *infidelium* itaque nomine comprehenduntur Pagani, Iudaei, Mahomedani, de quorum erroribus in theologia polemica agitur. De haereſi, in quo conſiſtat, & quis haereticus dicendus, dictum ſupra, *part. 1. cap. 1. ſect. 2. §. 31. ſeqq.*

§. XIX.

Si ad ſpecialia deſcendere vellemus, eundem nobis eſſet per omnes fidei articulos; ſed iuuabit tamen ſummatim quaedam indicare, vt conſtet, quotuplici ratione mortales, contra primam hancce legis diuinae partem peccent. Quod itaque primo, ad eſſentiam Numinis attinet, in grauiſſimo verſantur errore, qui plures vno deos ſtatuunt, * ſiue hoc craſſiori quadam, ſiue ſubtiliori ratione fiat; quorſum & illi pertinent, qui duplex principium independens, alterum boni omnis, alterum mali, ſtatuunt; ** item qui craſſiores de Deo ſibi conceptus formant, & ei corpus tribuunt, aut ſub hominis ſchemate ſibi repraeſentant; *** porro, qui de attributis diuinis humano more cenſent, eorumque ſummam labefactant perfectionem; * & denique omnes illi, qui de perſonarum trinitate non recte exiſtimant, ſiue eſſentiale perſonarum diſcrimen afferant, tritheiſmum profitentes, ** ſiue reale diſcrimen tollant, *** aut inaequalitatem quandam perſonarum inducant, quorſum omnes illi pertinent, qui de Chriſti ſeruatoris & ſpiritus ſancti diuinitate, non recte ſentiunt. * Ne quid nunc de illis dicam, qui de humanitate Chriſti ſeruatoris, aut vtriusque naturae vnione, errores grauiſſimos fouent. **

* Reiicitur itaque meritо, ceu grauiſſimum crimen, πολυθεότης gentilium: quam ſcriptores, qui de idololatria gentilium egerunt, plutibus exponunt, ſed quae ipſorum ſapientiorum inter gentiles iudicio, fuit damnata, vt ſupra, obſeruauimus. Fuerunt equidem, qui gentilium polytheismum excuſare voluerunt, obtendentes, multiplicem iſtam Deorum turbam

turbam vnum enndemque esse Deum, pro variis effectis, varia nomina fortitum. Inter Stoicorum sane dogmata haud postremum illud fuit, ex quorum mente DIOGENES LAERTIVS: ὁ Θεὸς πολλοῖς προσηγορίαις ὀνομάζεται κατὰ τὰς δυνάμεις: *Deus pluribus nominibus appellatur, vt sunt potestates: in vita Zenonis.* At quam male hocce commento sibi consuluerint, docet AVGVSTINVS, de *ciuit. Dei, lib.* 4. *cap* 11. & LACTANTIVS *lib.* 4. *diuin. instit. cap.* 3. A gentilium isto errore non procul absunt, quidquid etiam dicant, Romanenses, dum ingentem illam sanctorum sanctarumque turbam mortalibus obtrudere annituntur. Non ignota sunt, quae ad polytheismi suspicionem amoliendam regerere soleant, sed quam parum hac ratione ad summam rei proficiant, iampridem demonstratum est ab aliis.

** Quem Manichaeorum errorem a Persis, vt creditur, acceptum, nostra aetate defendere quatuis ratione annisus est PETRVS BAELIVS, vir cetera doctissimus, sed abunde ideo castigatus, tum ab aliis, tum praecipue a viro clarissimo IO. CHRISTOPHORO WOLFIO, in *Manichaeismo ante Manichaeos &c.*

*** Quod, praeter gentiles, Anthropomorphitas fecisse, constat: quamuis nec TERTVLLIANVS, aliique ecclesiae patres erroris eius immunes fuisse dicantur. conf PETRVS DANIEL HVETIVS, in *Origenianis pag.* 29. 30. Recentiori aetate CONRADVM VORSTIVM eundem errorem renouasse, constat.

* in Socinianis hoc passim notari solet.

** vid. dicta ad §. 7.

*** Vt Sabelliani, quorum errorem reuocauit, dum Trinitatis mysterium ex ratione demonstrare voluit PETRVS POIRET, *cogit. rationalib. de Deo, anima & malo, lib.* 3. *cap.* 8. De antiquis Sabellianis vid. CHRISTIANI WORMII, *historia Sabelliana.*

* Vt Arriani olim, & Photiniani, hodie Sociniani, aliique.

** Vt Nestoriani & Eutychiani.

§. XX.

Sequuntur opera diuina, tum in regno naturae, tum in regno gratiae. De quibus etsi luculenter scriptura testetur, non tamen desunt, qui, quod ad opera in regno naturae attinet, grauissimos de creatione & prouidentia errores fouent, * vtramque aut directe, aut indirecte, negando, vel talia asserendo, quae cum eorum veritate consistere nequeunt. De operibus in regno gratiae hoc itidem est longe manifestissimum, ** totque theologorum de redemptione ac satisfactione, illuminatione, regeneratione, iustificatione, sanctificatione controversiae, ne quid de falsissimis plebeiorum hominum in his omnibus conceptibus dicam, satis superque testantur.

* Mundum a Deo conditum non pauci inficiati sunt, non tantum ex ethnicis, sed ex iis etiam, qui christiani videri voluerunt. ARISTOTELEM, PLINIVM, PROCLVM, AVERROEM, SIMPLICIVM, aliosque in hoc versatos errore, iam aliis obseruatum est. Mirot, EPICVRVM a LACTANTIO laudatum, quod auctore DEMOCRITO, mundum & ortum esse, & peritrum aliquando, existimauerit, *lib.* 7. *instit. diuin. cap.* 1. Casu enim hoc fieri, eum docuisse, notum est. PLATO productum a Deo mundum existimavit, sed vt semper extiterit. Apud Stoicos cuncta ad infinitam periodorum conuersionem, fatorumque nunquam interruptam seriem redibant, conf. IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi stoica differt.* 3. & quae diximus in *differt. de pietate philos. seu religione naturali*, §. 62. Prouidentiam diuinam in dubium vocauit tota Epicuraeorum, veterum & recentiorum cohors, existimantium, casu cuncta, sine Numinis cura, euenire. Quem

quidem errorem ex veteribus iam ATHENAGORAS profligauit, *legat. pro Christ. p.* 285. & ex recentioribus Epicuraeae ceteroquin sectae vindex PETRVS GASSENDVS, *not. ad lib.* 10. *Diog. Laertii*, *tom.* 2. *opp.* & *phys. sect.* 1. *lib.* 4. *p.* 32. *tom.* 1. *opp.* Sed non minus prouidentiae diuinae repugnat fatum illud ineluctabile Stoicorum, cuius malignitatem praeter alios demonstrauit IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi Stoica*, *dissert.* 13. *ad thes.* 12. Mitto nunc reliquos errores, diuinam prouidentiam directe aut indirecte labefactantes, add. dissertatio citata, de *pietate philosophica*, §. 63. *seqq.*

** Pelagianorum huc pertinent errores, gratiae vim inficiantium, & naturae cuncta tribuentium. Quos dum euitare alii volunt, in alterum extremum procurrentes, aut in enthusiasmum, aut Manichaeismum, facile prolabuntur.

§. XXI.

Denique, si voluntatem Dei consideremus, prout eam tum in lege, tum in euangelio reuelauit, non minus & ibi velut vastum oceanum variorum errorum deprehendes. Namque ad legem quod attinet, circa eius tum sensum, quem nonnulli tantum ad externa, missis internis, referunt, tum interpretationem, & denique obligationem, quam plurimi a recto aberrant tramite. * Euangelium autem, cum gratiam Numinis in Iesu Christo omnibus offerat, sed vt ipsi meritum Christi vera fide adprehendant, & mediis ad fidem excitandam, fouendam, ac conseruandam, a Deo praescriptis recte vtantur, infinitis modis hic iterum aguntur in transuorsum miseri mortales. Alii ipsam gratiam Numinis sollicitant, eamque ad omnes aeque pertinere sibi persuadere non possunt, Numinis potius voluntate & decreto, quam sua culpa quosdam perire existimantes; ** alii, ordinem a Deo praescriptum obseruare nolunt, aliam sibi quam per fidem in Christum salutis viam fingentes, *** & in mediorum gratiae vsu, naturae potius viribus, quam gratiae diuinae cuncta tribuentes, * vel alia ratione a praescripto ordine discedentes, & hinc de verbi vsu & efficacia in conuersione, regeneratione, &c. itemque de indole & efficacia sacramentorum, erroneos quam maxime sibi formantes conceptus. Ne quid nunc de fine ipso, imaginis diuinae restauratione, in hac vita inchoanda, in altera consummanda, & iis, quae euenire decet, vt actu huius finis compos homo fiat, dicam.

* Hoc ex sequenti constabit tractatione. Circa sensum iam olim aberrarunt Pharisaei, ad externa tantum eum restringentes, quos ideo Christus reprehendit, *Matth.* V, 22. *seqq.* Circa obligationem Antinomi, quibuscum olim ecclesiae nostrae conflictandum fuit. Vt de reliquis nunc nihil dicam.

** Ita iam olim Praedestinatiani, hodie plerique Reformatorum.

*** e. g. per bona opera, vt Ponificii.

* Vt cum Socinianis, Arminiani, qui fundamentum etiam salutis, satisfactionem Christi negando, prorsus euertunt. Quibus hinc inde alii frigidam suffundunt.

§. XXII.

Praeterea, vti non tantum explicita, & vera, ſed & certa eſſe debet Dei rerumque diuinarum cognitio, auctoritate ſcripturae ſacrae innixa, ita eidem omnis repugnat *ſcepticiſmus*,* quando ea quae certo ſcire poteramus, & debebamus, non niſi dubitanter cognoſcimus, nec operam damus, vt cognitio noſtra firma ſit. Dubitatio vero, de iis, de quibus dubitare fas eſt, & quae eo tendit, vt maiorem certitudinem acquiramus, etſi infirmitas ſit, eſt tamen neceſſaria, adeoque hic in cenſum non venit.**

* conf. quae de ſcepticismo diximus, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 2. §. 23.
** vid. itidem dicta, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 2. §. 14.

§. XXIII.

Denique & *intempeſtiua curioſitas** inter peccata, hacce lege prohibita merito refertur. Eſt equidem eiusmodi curioſitas vitium grauiſſimum, ſi circa res humanas verſetur. Sed longe grauius eſt vitium, ſi quis in rebus diuinis eidem indulgeat, vt plura ſcire aueat, quam quae ſunt reuelata, aut ſi ea, quae nullius vſus ſunt, & ad oſtentationem potius, aut inanem delectationem, quam ad aedificationem faciunt, de rebus diuinis cognoſcere cupiat. conf. *Ioan. XXI, 22. 1 Tim. VI, 4. 5. Tit. III, 9.*

* Paulo aliter vocem curioſitatis accipimus, ac ſupra, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 6. *ad* §. 23. vbi ex inſtituto de ea egimus.

§. XXIV.

De agnitione Dei, quam amor ſupponit, vel praerequirit, & ad quam ideo etiam obligati ſumus, vt recte amare Deum queamus, poſtquam diximus, quae inſtituti poſtulauit ratio, nunc de amore ipſo, in quo ſumma officiorum erga Deum conſiſtit, agendum. Vbi tamen id in anteceſſum notandum, quod amor iſte, prouti hic accipitur, & cuius varias velut partes eſſe, ex dicendis conſtabit, omnem etiam *cultum Numinis internum* abſoluat, & velut in compendio complectatur. Hinc generatim de Numinis cultu* quaedam prius praemittenda ſunt, quam de indole, actibusque amoris, in quantum ea huius loci ſunt, exponamus.

* Virtus, quae officia hominis circa cultum Numinis complectitur, ceteroquin *pietas* vocari ſolet, quod & ſupra iam obſeruauimus, *part* 1. *cap.* 1. *ſect.* 4. §. 88. Vnde perinde eſt, ſiue dicas, Deum eſſe colendum, ſiue dicas, pietati eſſe ſtudendum. Diuerſimode equidem vox pietatis accipitur, ſaepiusque apud veteres claſſicosque ſcriptores ſumitur pro amore & reverentia tum erga parentes, tum erga quosuis ſuperiores, immo & pro amore parentum erga liberos, conf. EZECHIEL SPANHEMIVS, de *praeſtant. & vſu numiſm. diſſ.* 8. *p.* 723. & IOAN. WEIDNERVS, *in pietate ex nummis antiqu. delineata p.* 30. *ſeqq.* Quod vero & pro officiis erga Deum ſubinde apud veteres accipiatur, CICERONIS, aliorumque teſti-

moniis docui, in *dissert. de pietate philos.* §. 7. Et haecce hodie longe frequentissima est significatio. Quod vero de voce *cultus* deinceps, § 26. obseruamus, eam in latiori quandoque significatione vsurpari, vt agnitionem Dei connotet, id pariter de voce *pietatis* censendum. Sed hic vtraque vox in strictiori significatione accipitur.

§. XXV.

Videtur autem mihi *cultus* Numinis *internus* quam rectissime ita describi, quod sit eiusmodi animi actus, quo Deum, vt Deum nostrum toto corde recipimus, Hic enim pro actu vocem cultus (vt & amoris) accipimus, qui tamen habitum, seu habitualem animi dispositionem supponit, & subinde in actus erumpit. Fundamentum haecce descriptio habet in ipsis scripturae sacrae verbis, quibus praeceptum primum exprimitur: *ego sum Dominus Deus tuus.* Hoc ergo Deus iubet, vt illi, quorum Deus est, hoc est omnium hominum, speciatim, ob fedus gratiae, christianorum, eum pro *suo Deo* habeant, hoc est, intimo & summo amoris adfectu prosequantur. conf. *1 Cor. VIII, 4. 5. 6. Psalm. XXIII, 1.* Et in hocce amore intimo & summo, cultus Numinis internus consistit, quod & ipse seruator indicat; *Matth. XXII, 37.*

§. XXVI.

Solet interdum vox *cultus*, in latiori significatione accipi, vt ipsam quoque agnitionem Dei complectatur: sed nobis nunc in strictiori vsurpatur, referturque tantum ad voluntatem, vt tamen agnitionem Numinis supponat. Praeterea quod nos cultum dicimus, alii *adorationem* vocant,* voce ista iterum latius accepta: quae si strictius capiatur, a cultu seu amore Numinis, vt effectus a caussa differet. Interim quae de cultu Dei generatim disputantur, ad *adorationem* seu *inuocationem* facili negotio adplicari possunt, vt nullo modo dissentire ab aliis censendi simus, si generatim de cultu quaedam adferamus, quae illi speciatim circa adorationem, aut inuocationem disputare solent.

* conf. *dissert. de pietate philos.* §. 25.

§. XXVII.

Ex ista, quam dedimus, diuini cultus descriptione, patet, obiectum eius non posse aliud esse, quam *verum Deum.** Idque ipsa primi praecepti verba innuunt, cum nefas profecto & crimen summum sit, aliud quid vt *nostrum* intimo cordis adfectu recipere, nisi idem verus Deus sit. Comprobant idem & alia scripturae effata, *Deut. VI, 5. Esa. XLII, 8. Ierem. XVII. 13 Matth. IV, 10.* Hinc & character verum Deum ignorantium est, rem creatam loco Dei colere. conf. *Gal. IV, 8.* add. *Rom. X, 13. Apoc. XIX, 20.* *

* Solenne est Pontificiis, distinguere inter λατρειαν, δουλειαν & ὑπερδουλειαν, dum illam soli Deo, istam sanctis, hanc Mariae & humanitati Christi tribuunt. Sed omni prorsus destituuntur fundamento. In scriptura enim sacra istae voces promiscue vsurpantur, vt patet ex

ex Rom. I, 9. & XVI, 18. vbi & τὸ λατρεύειν & τὸ δουλεύειν de Deo dicitur. conf. & *Actor.* XX, 19. *Rom.* VII, 6. XII, 11. XIV, 18. Praeterea vocabulum δουλείας aut pro *cultu ciuili* accipitur, ſeu veneratione rerum laude dignarum, aut pro *cultu religioſo*. Si prius ſit, concedimus lubentes, viros ſanctos, & cumprimis beatam virginem Mariam eiusmodi cultu proſequendam eſſe. Chriſto autem, etiam quoad humanam naturam, cultum deberi religioſum, deinceps comprobabitur. Sin poſterius, cultu ſane religioſo nulla creatura, ſed ſolus Deus proſequendus, adeoque tum δουλεία eadem erit ac λατρεία. conf. AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis pag.* 112.

§. XXVIII.

Inter chriſtianos etiam poſitum eſſe debet extra controuerſiam, obiectum religioſi cultus eſſe totam *ſacro-ſanctam Trinitatem*, patrem, filium & ſpiritum ſanctum. Deum enim in eſſentia vnum, ſed trinum in perſonis veneramur. Nullum itaque eſt dubium, quin & Ieſus Chriſtus ſeruator noſter ad obiectum cultus diuini pertineat, quod quidem quoad diuinam eius naturam, * non tantum ex iis ſcripturae locis patet, quibus, eum verum eſſe Deum, comprobari ſolet, quae alibi adducuntur, ſed ſpeciatim etiam ex iis, in quibus cultus religioſus illi tribuitur. conf. *Exod. XXIII, 20. 21.* collat. cum *1 Cor. X, 4. 9. Pſ. II, 12. Ioan. V, 23. VIII, 30. XV, 7. XVI, 23.* vt reliqua nunc mittam, quibus idem comprobari poteſt, argumenta.

* Antitrinitarii hic ſe in omnes vertunt partes. Plerique tamen diſtinguunt inter cultum *inuocationis & adorationis*. Illo dicunt filium Dei poſſe adfici, vt ſcilicet preces noſtras Deo offerat. Sed ſi Chriſtum habent pro mero homine, cultus ille inuocationis eodem tandem redibit, quo inuocatio ſanctorum apud pontificios, mutandus ſcilicet in venerationem mere ciuilem, vt ab idololatriae crimine ſe liberent. Nec concipi poteſt, quo pacto merus homo inuocari queat, vt preces noſtras ad Deum deferat. Sin vero pro vero Deo habendus eſt Chriſtus, conuenit illi ſane, vel fatentibus Socinianis, cultus adorationis.

§. XXIX.

Sed de humana Chriſti natura cumprimis diſputari ſolet, an & haec ad obiectum cultus religioſi pertineat? * Quod vt recte intelligatur, neutiquam nos quaerere, obſeruandum, an aliud quid praeter Deum poſſit cultus religioſi eſſe obiectum? hoc enim prorſus negamus: ſed quaeſtio haec eſt: an alia, quam diuina natura, religioſe poſſit coli? Praeterea humana Chriſti natura non hic conſideratur abſolute, absque diuina natura, ſed prout per vnionem perſonalem arctiſſime cum ea vnita eſt. Et ita ſpectata humana Chriſti natura, pertinet omnino ad obiectum cultus diuini, & quidem, vt nonnullis loqui placet, non tantum vt *obiectum quod*, ſed & vt *obiectum quo*, hoc eſt, non tantum Chriſtus, prout in eo diuina atque humana eſt natura, ſed ipſa quoque humana natura cultu religioſo proſequenda eſt.

* Obſeruandum hoc eſt contra quosdam Pontificios, qui humanam Chriſti naturam, non cultu λατρείας, ſed δουλείας ſiue ὑπερδουλείας, colendam ſtatuunt. Reformatae quoque eccleſiae

ecclesiae quidam doctores hac de re inter se dissentiunt, vid. GISBERTVS VOETIVS, *disp. select. part.* 1. *pag.* 520. *seqq.* FRIDERICVS SPANHEMIVS, *dub. euangel. part.* 2. *pag.* 452.

§. XXX.

Atque ita se rem habere, sequentibus probari solet rationibus: primo, ex vnione personali, duarum naturarum in Christo, per quam humana Christi natura, iisdem praedita est idiomatibus, & perfectionibus, quae requiruntur ad obiectum cultus religiosi; vti sunt omniscientia, omnipraesentia, omnipotentia, & reliquis. Deinde, quia diserte idem testatur scriptura sacra, *Es. XLV, 23.* collat. *Rom. XIV, 11.* add. *Ioan. V, 22. 23. Phil. II, 9. 10. 11.*

§. XXXI.

Spiritum sanctum itidem obiectum cultus religiosi constituere, non tantum ex eo patet, quod idem cum patre & filio verus Deus est, sed ex eo quoque, quod & illi in scriptura sacra diserte cultus religiosus vindicatur; vt *Es. LXIII, 10. cap. VI, 3.* collat. cum *Actor. XXVIII, 25.* conf. & *2 Cor. XIII, 13. Apoc. I, 4.* Taceo, quod idem ex formula baptismi constet, qua baptizari iubemur non tantum in nomine patris & filii, sed & spiritus sancti. In cuius autem nomine baptizamur, illi etiam debemus cultum religiosum. Vnde apparet, quantopere fallantur, * qui nullum in scriptura sacra de spiritu sancto religiose colendo aut mandatum, aut exemplum, aut indicium extare, contendunt.

* Arminianis haec sententia tribui solet, vid. AEGIDII STRAVCHII *theolog. moral. p. 116. & 117.* Respondet quoque idem auctor *pag.* 119. ad quaestionem, an omnes tres personas, tribus distinctis vicibus & continuata serie adorare seu colere liceat? tecteque docet, posse id omnino fieri, si abusus absit. Deprehenditur enim eiusmodi quid in verbis Christi, *Ioan. XIV, 13.* vt & in institutione baptismi, vbi distincte trium personarum fit mentio, *Matth. XXVIII, 19.* item in Δοξολογίᾳ priscis ecclesiis vsitata. Continenturque in eiusmodi formulis saltem trinitatis confessio, neutiquam personarum, aut cultus separatio. Non itaque caussam habet praegnantem IO. FORBESIVS, cur eiusmodi preces improbet, *instruction. historico-theolog. pag.* 19.

§. XXXII.

De obiecto ergo cultus diuini cum constet, nunc de re ipsa dicendum. Absoluitur nimirum omnis cultus Numinis internus amore, vti antea dictum est. Amoris autem istius cum diuersae velut species sint, & actus, adeoque diuersi inde resultent adfectus, diuersis quoque partibus cultus Numinis internus constat.

§. XXXIII.

Nimirum, notum est, alium esse amorem *complacentiae*, alium *concupiscentiae*, & illum iterum vel *amicitiae*, vel *obedientiae*. * Si Deum amemus amore concupiscentiae, vt centrum omnis nostrae felicitatis, oritur

oritur inde ſpecialis illa dilectio, quae κατ' ἐξοχὴν *amor Dei* dicitur. Si amore amicitiae Deum amemus, & in eo ſpeciatim rationem habeamus ſummae eius non tantum perfectionis & praeſtantiae, ſed & potentiae ac iuſtitiae, oritur inde *veneratio*, ſeu *reuerentia*, vel quod perinde eſt, *timor Dei*. Quod ſi ad amorem concupiſcentiae accedat reſpectus ad noſtra mala, ſimulque partim ad certum Dei auxilium, partim ad bona futura nobis a Deo promiſſa, oritur inde *ſpes & fiducia in Deum*. Denique ex amore obedientiae, ipſa oritur *obedientia*, & euitatio omnis cultus alieni, adeoque & *abnegatio ſui*, cuius duas eſſe praecipue filias, *patientiam & humilitatem*, iam ſupra diximus.

* Dictum hac de re ſupra *part.* 1. *ſect.* 3. §. 116.

§. XXXIV.

Verum enimuero, cum in omnibus hiſce amoris diuini modis, qui cultum Dei internum conſtituunt, conſcientia adhaerentium nobis infirmitatum, nos impediat, & velut impedimentum aliquod ac obſtaculum adferat, *fides ſpecialis in Chriſtum* redemptorem accedat, neceſſe eſt, per quam harum infirmitatum remiſſionem, & condonationem peccatorum impetremus. Quae quidem fides hic conſideratur, prout eſt inter officia hominis chriſtiani, ad quam adeo, ceu maxime inſignem cultus diuini partem, lege obligati ſumus.

§. XXXV.

Vt partes illas cultus interni, antea deſignatas, paulo accuratius conſideremus, primo ſe offert amor ſeu *dilectio Dei ſpecialis*, * quo nomine intelligimus adfectum hominis regeniti, in quo ad amorem, generatim ſpectatum, accedit peculiaris reſpectus, ad ſummam Dei trivnius bonitatem, beneuolentiam & amorem, quo ille nos complectitur, & quem praeter alia ſumma maximaque beneficia, per miſſionem chriſti redemptoris declarauit, ita, vt inde concitati omnem noſtram felicitatem in eius fruitione collocemus, hinc & cuncta parui faciamus, modo Deo potiamur, & magis magisque cum eo vniri cupiamus.

* Vocamus amorem ſeu dilectionem hanc Dei *ſpecialem*, quia amor generalis totum cultum internum abſoluit, adeo, vt timor, ſeu reuerentia, fiducia, &c. tantum ſint modificationes amoris huius generalis. Namque amor iſte generalis, pro diuerſa iſta modificatione, mox abſolute amor, mox reuerentia, mox ſpes & fiducia, dicitur. De amore iſto generali ex inſtituto & prolixe ſupra, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 3. §. 106. *ſeqq.*

§. XXXVI.

Cum de actu amoris hic nobis ſermo ſit, ratio patet, cur eum per *adfectum*, deſcripſimus. Talis autem intelligitur adfectus, qui propenſionem ſupponit. * Adeoque lex praecipiens actum, ſimul praecipit

cipit ipſam propenſionem, cum actus propenſionem ſupponat, vti contra propenſio, quae in actum non erumpat, nomine amoris minime digna eſt.

* Cum leges praecipua quadam ratione circa actus verſentur, ratio conſtat, cur hic amor tanquam adfectus potius, ſeu actus, quam vt propenſio ſpectetur. Quod ceteroquin amor Dei ſit propenſio habitualis, nunquam non in actum erumpens, iam demonſtrauimus, *part. 1. cap. 1. ſect. 3. ad §. 111.* vbi & moraliſtarum quorundam ſtultitiam, amorem, qui nunquam in actum erumpat, fingentium, exploſimus. Nonnulli inter charitatem & amorem hocce diſcrimen ſtatuunt, quod illa habitum potius, hic actum denotet. vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part. 3. c. 7. ſect. 4. §. 1. p. 314.* vbi GREGORIVM M. AVGVSTINVM, BERNHARDVM, aliosque, voce amoris ita vſos, oſtendit. Recte quidem modo actus intelligatur, qui ex propenſione habituali fluit, nec negetur, poſſe interdum, hanc vocem pro ipſa propenſione ſumi, vti ſupra eam accepimus.

§. XXXVII.

Specialis iſte, de quo loquimur, amor Dei, reuera eſt *amor concupiſcentiae*. Quo an amandus Deus ſit, diſputari equidem ſolet. Sed recto hoc amore eum amari, modo in Deo noſtram beatitudinem ita quaeramus, vt non ad nos ipſos, ſed ad Deum praecipua ratione reſpiciamus, iam alibi a nobis luculenter demonſtratum eſt. *

* *part. 1. cap. 1. ſect. 3. §. 123.*

§. XXXVIII.

Fundamentum huius amoris eſt ſumma Dei bonitas, *Matth. XIX, 17.* tum beneuolentia, ac amor eius ſingularis, qui ſe in beneficiis diuinis, maxime ſpiritualibus, redemptionis, illuminationis, regenerationis, iuſtificationis, &c. manifeſtat. *1 Ioan. IV, 19. Tit. III, 4. Ioh. III, 16. Epheſ. II, 4. 5. Rom. V, 8.* Hiſce enim homo regenitus commouetur, vt in Dei fruitione omnem beatitudinem quaerat, Deumque adeo, ceu ſummum bonum ſuum, omnis felicitatis ſuae fontem, iterum amore ardentiſſimo amet. Et in eo quidem, velut formalis ratio amoris huius conſiſtit, quod omnem noſtram felicitatem ac beatitudinem in eius fruitione collocamus. conf. *Pſ. V, 12. XXXV, 9. XVIII, 2. 3.*

§. XXXIX.

Effectus huius amoris * ſunt ſtudium magis magisque proficiendi in vnione cum Deo, *1 Cor. VI, 17.* delectatio in rebus diuinis, & earum deſiderium, *Pſalm. XLII, 2. 3. LXIII, 1. ſeqq. LXXXIV, 2. 3. Eſ. XXVI, 8. 9.* ſtudium ſeruandi praecepta diuina, *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* & denique, amor ſincerus aliorum hominum, *1 Ioan. IV, 20.*

* Vt ceteroquin adfectus etiam in corpore quandam mutationem efficiunt, ita etiam ſpirituales, ſi vehementiores fuerint, id itidem efficere, ſupra obſeruauimus, *part. 1. cap. 1. ſect. 6. ad §. 40.* Interim ex amore Dei, ſi etiam vehementior fuerit, commotiones tamen lenes potius, quam violentas, fluere, recte obſeruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS: *at effectus*, inquit, *eiusmodi violenti, quales nonniſi phantaſia fortis erga res viſibiles parit, deſtruentes tantum, non roborantes corpus humanum, a vero & ſancto amore Dei expectari*

expectari non debent, vt pallore, macie, febri, deliquiis &c. se prodat, sed lenes tantum, quales historiarum non primus auditus, sed grata recordatio excitare solet, vt nempe teneritudine lacrymarum, plausu manuum, gemitu, cantu &c. se exerat, prout corpore ipso ad eiusmodi effectus magis minusue dispositi sumus. Aegram quidem ab amore se profitetur sponsa mystica, Cant. II, 5. sed quae conuenienter perpetuae istic allegoriae intelligenda est, nempe de aegritudine animi, seu desiderio propioris vnionis, & coelestis gaudii, non corporis sibi attracta debilitate; theol. moral. cap. 8. §. 17. p. 322. Ceterum, quae de amoris, quoad corpus, effectibus diximus, certo modo de reliquis etiam adfectibus, qui cultum internum constituunt, intelligenda sunt. Interim nos de moralibus effectibus praecipue hic sumus sollicити. Quod enim *loco* antea *citato diximus, adfectus spirituales ad praeclara quaeuis impellere*, id nunc speciatim in singulis hisce adfectibus ostenditur.

§. XL.

Iam quod lex diuina eiusmodi amorem a nobis exigat, probatur, primo, ex primo nostro iuris diuini principio, quia ad vnionem nostram cum Deo, & imaginis diuinae restaurationem nihil est efficacius amore diuino. conf. *1 Ioan. IV, 16. 1 Cor. VI, 17.* Deinde, idem iterum ex primo decalogi praecepto patet: *ego sum Dominus Deus tuus.* Qui enim Deum, vt suum Deum recipit, non potest non eum recipere, vt suum summum bonum. Hinc vero amor iste oritur. Sed constat quoque hocce ex summa legis diuinae, quam Christus ipse proponit, *Matth. XXII, 37.* collat *Deut. VI, 5. X. 12. XI, 1.* Etsi enim ibi de amore generatim spectato sermo sit, hic tamen vt reliquas, ita hanc quoque amoris speciem sub se comprehendit, add. *Marc. XII, 30. Luc. X, 27.*

§. XLI.

Per *reuerentiam* seu *timorem Dei*, eiusmodi hominis regeniti intelligimus adfectum, in quo ad amorem accedit peculiaris respectus ad summam Numinis excellentiam, maiestatem, potentiam & iustitiam, prouti haec ex diuina reuelatione cognoscuntur, ex quorum consideratione homo vehementer excitatur ad honorem Deo quouis modo exhibendum, & ea omnia sedulo & sollicite cauenda & euitanda, quae Deum vlla ratione offendere possunt.

§. XLII.

Vox *timor*, cum ad Deum refertur, non vno modo sumitur. Interdum enim timor Dei, denotat totum *Dei cultum. Psalm. XXXIV, 12. Iob. XXVIII, 28.* Interdum vero adfectum quendam peculiarem, qui partem cultus interni constituit, & tum ab amore, tum a spe, & fiducia distinguitur. conf. *Prou. I, 7. Psalm. CXI, 10.* Et posteriori quidem modo hic a nobis sumitur. Sunt nonnulli, qui inter *reuerentiam & timorem Dei* discrimen constituunt, quod illa excellentiam & maiestatem Dei, hic iustitiam & potentiam pro fundamento habeat; quemadmodum & veneratio distincte in scriptura sacra commemoretur. conf.

Pſalm. XXII, 24. Nihil tamen obſtat, quo minus haec coniungamus, & ſub nomine timoris, iuxta receptam ſententiam, etiam reuerentiam ſeu venerationem comprehendamus; praeſertim cum vtriusque & venerationis, & timoris, vnus fere idemque ſit effectus.

§. XLIII.

Eſt autem reuerentia ſeu timor, de quo hic loquimur, nihil aliud quam amoris, generatim accepti, quaedam modificatio, vti & reliqui adfectus, qui bonum aliquod pro obiecto habent. Ex quo ſua ſponte ſequitur, ſermonem hic eſſe non de *metu ſeruili*, ſed *timore filiali.** Metus ſeruilis tantum ex conſideratione poenae oritur, eſtque ab amore prorſus ſeiunctus. Tantumque abeſt, vt pro parte cultus interni habendus ſit, vt eidem potius repugnet, & hinc in ſcriptura ſacra reiiciatur. *Iob. XV, 20. 21. Sap. XVII, 11. 12. 13. 1 Ioan. IV, 18.* Timor contra filialis, qui reuera eſt amor quidam modificatus, character eſt regenitorum, ſeu filiorum Dei. *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Sunt, qui triplicem Numinis timorem conſtituunt, *filialem, ſeruilem, & mixtum*, ſeu *medicinalem*. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 199.* Verum, quae de medicinali dicuntur, commode ad filialem referuntur. Vt vero in irregenitis & impiis tantum eſt metus ſeruilis: ita, ſi in regenitis aliquid metus ſeruilis ſuperſit, hoc pro imbecillitate reputandum, contra quam ſtrenue pugnant.

§. XLIV.

Fundamentum reuerentiae atque timoris eſt, ſumma Dei excellentia & maieſtas. *Ierem. V, 22. X, 6. 7.* Quae Numinis maieſtas, prout ex operibus naturae etiam eluceſcit, prolixe deſcribitur, *Iob. cap. XXXVII*, per integrum, *& ſqq.* Porro iuſtitia ſumma Numinis, *Kohel. XII, 13. 14. Eſ. VIII, 13. 14.* add. *Pſ. V, 5. 6. 7. XLV, 8. CXLV, 17.* item, omnipotentia diuina, *Gen. XVII, 1. Matth. X, 28.* add. *Pſ. CXV, 3. CXXXV, 6.* Accedit vero etiam omniſcientia diuina, *Pſal. CXXXIX, 1. ſqq. Rom. XI, 33. 34.* item omnipraeſentia, *Ier. XXIII, 23. 24. Pſal. CXXXIX, 7. 10.* & denique imperium, ac ius paternitatis, quod Deo in omnes homines competit. *Mal. I, 6. Pſ. II, 11. Epheſ. III, 15.*

§. XLV.

Et haec quidem omnia ad reuerentiam ac timorem Dei excitandum apta ſunt, prout ex ſcriptura ſacra cognoſcuntur. Licet enim & ratio eadem quodammodo doceat, ſummam Dei eſſe excellentiam & maieſtatem, iuſtitiam, potentiam, & ſic porro; longe tamen efficacius in ſcriptura ſacra haec proponuntur. Cognitio autem horum attributorum intelligitur, non mortua & mere ſpeculatiua,* ſed viua, efficax, & practica, vti iam ex ſupra dictis conſtat.

* Videas enim homines, qui multa de iuſtitia, omnipotentia, omnipraeſentia Dei loquuntur, disputant, commentantur, qui vita tamen moribusque demonſtrant, nullam in ſe eſſe reuerentiam, nullum timorem Numinis.

§. XLVI.

§. XLVI.

Effectus huius timoris sunt promptitudo ad honorem Deo quouis modo exhibendum, *Psalm. II, 11.* & sollicita peccatorum euitatio. *Prouerb. VIII, 13. XVI, 6.* Accedit porro poenitentia seria, si forte praeter spem & expectationem nostram Deum offendimus, *Ps. CXXX, 4.* item, ne res creatas vllas timeamus, cum solus Deus timendus sit, *1 Petr. III, 14. 15. Matth. X, 28.*

§. XLVII.

Deum ita timendum esse, probatur iterum ex primo nostro iuris diuini principio. Qui enim in vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae proficere cupit, eum necesse est, vt peccata quaeuis quam diligentissime euitet, quod praecipue fit per verum, & filialem Dei timorem. Peccata enim sunt, quae nos a Deo separant, adeoque vnioni cum Deo vel maxime obstant. *Es. LIX, 2.* Patet quoque idem ex primo decalogi praecepto. Si enim Deum verum pro nostro Deo habere cupimus, necesse est, vt magnitudinem eius, maiestatem, iustitiam, atque potentiam, cognoscamus. Inde vero oritur timor Dei. Accedunt denique scripturae effata luculentissima, quibus timor Numinis nobis iniungitur & commendatur, *Psalm. II, 11. Mal. I, 6. Phil. II, 12. 1 Petr. II, 17.* & alia, ex praecedentibus repetenda.

§. XLVIII.

Spes & fiducia, erga Deum, est adfectus hominis regeniti, in quo ad amorem concupiscentiae accedit firma persuasio de bonis spiritualibus & temporalibus, praesertim aeterna beatitudine, iuxta ordinem a Deo praescriptum consequendi, vnde & animus in Deo, ceu auctore omnis boni, & liberatore ab omni malo, firmiter acquiescit, homoque promptus & alacris redditur, ad incommoda quaeuis, praesertim si ad diuini Numinis gloriam promouendam subeunda sint, libenter suscipienda, & patienti ferenda animo.

§. XLIX.

Spem atque fiduciam erga Deum coniungimus, etsi ab aliis separentur, quia fiducia nihil aliud est, quam amplior gradus spei. Quemadmodum & quae alibi de hisce adfectibus diximus, * hic suo modo locum inueniunt. Cur vero spem & fiduciam *hominis regeniti* adfectum diximus, iam ex iis, quae supra obseruauimus patet. Vt enim in irregenitos, nec amor verus Dei, nec reuerentia ac timor cadit, ita spes illorum vana est, non viua, sed mortua, etsi plurimi per spem quandam & fiduciam imaginariam, se ipsos decipiant. conf. *Iob. XI, 20. 1 Petr. I, 3.*

* *part. 1. cap. 1. sect. 6. ad §. 19.*

§. L.

Per ſpem, amorem concupiſcentiae modificari, res ipſa docet. Namque pro obiecto itidem habet bonitatem, & benignitatem Numinis. * Sed accedit perſuaſio firma de bonis quibusuis, quae ſperare fas eſt, a Deo facile impetrandis. Quae perſuaſio nititur experimentali cognitione, bonitatis, veracitatis, & omnipotentiae diuinae, *Eſ. XXVI, 3. 4. Pſalm. XXXVI, 8. ſeqq. LXXXIV, 12. 13. CXXX, 7.* add. *Pſ. LXXI, 14. Rom. VIII, 25. 2 Cor. I, 10. Ebr. VI, 11.*

* Res ipſa itaque docet, quod in ſolum Deum ſpes ſit collocanda, quem & pro obiecto ſpei ſcriptura aſſignat, *Pſal.* LII, 10. *Eſ.* L, 10. *Hoſ.* XII, 7. 1 *Tim.* IV, 10. Sed hoc iam patet ex iis, quae generatim de obiecto cultus religioſi diximus. Hinc ſpeciatim in ſingulis eius partibus hoc repetere, ſuperuacaneum duximus. Interim de obiecto ſpei prolixe agit SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 7. §. 22.

§. LI.

Obiectum itaque ſpeciale ſpei, ſunt bona a Deo impetranda, praecipue quidem ſpiritualia, tum & temporalia, ſed iuxta ordinem diuinum. vid. *Matth. VIII, 2. Phil. I, 23.* Non tantum vana, ſed ſtulta, & impia ſpes eſt, quae ordine diuino non nititur. Praecipuum autem ſpei obiectum eſt, vita aeterna, ſed itidem ſecundum ordinem a Deo praeſcriptum, obtinenda. *Rom. VIII, 23. Tit. II, 13.* add. *1 Cor. I, 7. Phil. III, 20. 1 Theſſ. I, 10. 2 Petr. III, 12. 13. Ebr. IX, 28. XI, 10.*

§. LII.

Quod ſi tantus ſpei gradus adſit, vt de bonis neceſſariis impetrandis, & liberatione ab omni malo, nulli dubitemus, adeoque placide in voluntate Dei acquieſcamus, vocatur ſpeciatim *fiducia*. * Quae, vti ſoli Deo debetur, *Prouerb. III, 25. 26.* ita vt omni tempore, etiam in aduerſis, ea inſtructi ſimus, par eſt. *Pſalm. LXXI, 5. 6. LVII, 2. Phil. IV, 12.* Nititur autem haecce fiducia, itidem ſapientia diuina, *2 Petr. II, 9.* omnipotentia, *Rom. IV, 21. 2 Tim. I, 12. Epheſ. III, 20.* & bonitate. *Pſalm. XIII, 6. XXXVI, 8. Ebr. XIII, 5. 6.*

* Haec eſt fiducia generalis, a qua ſpecialem iſtam, quae tertium fidei iuſtificae gradum conſtituit, diſtinguimus.

§. LIII.

Quod lege diuina ad ſpem hancce & fiduciam erga Deum obligati ſimus, ex primo iterum iuris diuini principio conſtat. Cum enim Deo nihil gratius ſit, quam ſpes & fiducia in illum collocata, cum vel maxime ad honorem Deo debitum illi exhibendum hoc pertineat, manifeſtum eſt, quod & hac ratione in vnione cum Deo, & imaginis diuinae in nobis reſtauratione, proficere queamus. conf. *Pſ. II, 12. XXXIV, 9. LXXXIV, 13. Prouerb. XVI, 20.* Idem & ex primo decalogi praecepto patet,

patet. Qui enim omnem in Deo fiduciam collocat, is hoc ipso demonstrat, quod Deus sit suus Deus. conf. *Ps. LXXI, 12. 14.* Hinc & *Eph. II, 12.* de ethnicis dicitur, eos, cum non habuerint spem, fuisse sine Deo. Accedunt dicta alia, in quibus idem diserte nobis iniungitur. conf. *Psal. XXVII, 14. XXXVII, 7. Prouerb. XX, 22. Tit. II, 12. 13. 2 Petr. III, 11. 12.* & de *fiducia* speciatim, *Ps. LXII, 9. Prouerb. III, 5. Es. XXVI, 4.*

§. LIV.

Obedientia erga Deum, est eiusmodi hominis regeniti adfectus, in quo ad amorem* accedit respectus ad dependentiam nostram a Deo triuno, ita vt eum ceu dominum nostrum & patrem veneremur, omnesque motus nostros internos & externos, ad eius voluntatem componamus, siue haec facienda praecipiat, siue omittenda vetet.

* Amorem complacentiae, in amorem amicitiae & obedientiae iam supra diuisimus, *part. 1. cap. 1. sect. 3. §. 121.* conf. *§. 122.* Idem innuere videntur, qui amorem Dei in *affectiuum* & *effectiuum* distinguunt, quae tamen quo sensu capienda sit distinctio, itidem dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 3. ad §. 111.* Ceterum cum obedientia ista in omni virtutum exercitio conspiciatur, ratio patet, cur inter characteres & proprietates virtutis eam retulerimus, *part. 1. cap. 1. sect. 3. §. 131.*

§. LV.

Obedientiam hic intelligimus *internam*, quae certam animi dispositionem, & adfectum denotat, ex qua tamen *externa*, qua actus omnes legi diuinae conformes reddere annitimur, non potest non fluere. Ab ea, regeniti dicuntur, τέκνα ὑπακοῆς, *1 Petr. I, 14.* add. *Rom. VI, 16. seqq.*

§. LVI.

Respectus ille ad dependentiam nostram a Deo, partim pertinet ad regnum naturae, partim ad regnum gratiae. Quod ad regnum naturae attinet, dependemus a Deo, per creationem & conseruationem. *Actor. XVII, 24. 28.* add. *1 Paral. XXIX, 11. 12.* Quoad regnum vero gratiae per redemptionem. *1 Petr. I, 17. 18. Eph. II, 10.*

§. LVII.

Oritur inde illa *subiectio voluntaria*, qua agnoscimus non tantum nos obsequi Deo debere, sed promti etiam ad hoc paratique sumus, idque lubenti animo *Eph. VI, 6. Coloss. III, 23. Rom. VII, 22. Psalm. XL, 8. 9.* conf. & *1 Petr. V, 2. Matth. IV, 20.* Haec est προθυμία τοῦ θέλειν, *2 Cor. VIII, 11.* vnde diligens inuestigatio illorum, quae Deo placere possint, *Ephes. V, 10. Rom. XII, 2.* & constantia in exequendis Dei mandatis, *Ps. XL, 7.* collat. cum *Exod. XXI, 5. 6.*

§. LVIII.

Ipsa obedientia consistit in conformatione actuum omnium, cum voluntate Dei, & quidem pro hodierno hominum statu, euangelica.

Ea

Ea enim obedientia, quam lex requirit,* hodie iuxta tenorem legis a nemine praestari potest. Voluntas Dei, iuxta doctrinam euangelii, in eo consistit, vt non tantum media salutis ad vires spirituales in nobis restaurandas rite adhibeamus, sed &, vt, postquam restauratae sunt, per eas ad legem diuinam, ceu normam & regulam vitae nostrae nos totos componamus, certa fiducia freti, fore vt adhaerentes imperfectiones, ob meritum Christi Deus nobis remittat.

* Quod conformatio haec, quoad rigorem legis, debeat esse *vniuersalis, summa, plena, prudens*, pluribus docet SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 8. §. 20. *p.* 326. *seqq.*

§. LIX.

Cum autem lex diuina spiritualis sit, adeoque internos praecipue, tum & externos actus respiciat, vt seruator docet, *Matth. V, 21. seqq.* palam est, quod & obedientia christiana non tantum in externis, sed cumprimis in internis actibus conspiciatur. Praeterea, cum leges diuinae vel affirmatiuae sint, vel negatiuae, duplex inde oritur obedientiae species; praestatio illorum, quae Deus iubet, *Exod. XIX, 8.* & intermissio illorum, quae Deus prohibet, *1 Petr. III, 11.* Atque vltima haec obedientiae species, maxime se exerit in abnegatione sui.

§. LX.

Ad obedientiam Deo praestandam hominem obligatum esse, etsi fere probatione non indigeat, & merito ceu praecipuum iuris fundamentum supponatur, probari tamen ex abundanti itidem potest, ex primo iuris diuini principio. Qui Deo non obsequitur, eum non amat. *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* Qui Deum non amat, cum eo vniri nequit. Idem patet ex primo decalogi praecepto. Deus verus, Deus noster est, scilicet & per creationem, & per conseruationem, non minus autem per redemptionem, ergo & Dominus noster, cui obsequi in omnibus tenemur. *Mal. I, 6. Psalm. XCV, 3. seqq.* Denique & diserte hoc a nobis exigit Deus. *1 Sam. XV, 22. 23. Deut. IV, 5. 6. Ioan. XV, 14.*

§. LXI.

Adfectus isti, quos hactenus descripsimus, quiue cultum Numinis internum constituunt, cum maxime per *inuocationem, & gratiarum actionem mentalem*,* se exerant, de vtraque aliquid dicendum est. Inuocatio Dei mentalis est adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Dei indigentiae humanae, qua nos ipsos, qua alios, in spiritualibus pariter ac corporalibus, consideratione, mens excitatur ad ea, quae nobis & aliis necessaria sunt, a Deo solo per Christum, iuxta ordinem & voluntatem diuinam, filiali fiducia expetenda. Gratiarum autem

autem actio mentalis, est adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Numinis, beneficiorum diuinorum, spiritualium & corporalium, in nos aut alios, ex mera gratia per Christum seruatorem ab eo collatorum consideratione, mens ad gaudium spirituale, animique grati studium excitatur, vt Deum euehat, & extollat, eiusque celebrare quouis modo bonitatem, & aliis patefacere, gestiat.

* Inuocatio Numinis, & gratiarum actio externa, si sine interna & mentali sit, inepta est & hypocritica. Interna, etsi cum externa haud raro coniuncta sit, sine ea tamen esse potest. Et hac ratione inter internam & externam discrimen constitui solet: quod a me iam obseruatum in *dissert.* de *pietate philosophica seu relig. natur.* §. 32.

§. LXII.

Coniunximus haec officia, quia reuera coniuncta sunt, & se mutuo insequuntur & excipiunt, ita etiam comparata, vt quod de vno dicitur, facile ad alterum adplicari queat, licet in se considerata omnino differant. Cumque & inuocatio, & gratiarum actio intelligatur mentalis, patet, quod non tantum ad cultum Numinis pertineant, sed recte etiam describantur per *adfectus*, & quidem *hominis regeniti*, quia in irregenitis locum non habent. Est etiam vterque adfectus modificatio quaedam amoris, potestque inuocatio quodammodo ad *cupiditatem*, gratiarum actio ad *laetitiam*, aut *gratitudinem* (namque & hanc nonnulli inter adfectus numerant *) referri, quos quidem adfectus, nihil aliud, quam amoris modos esse, aliunde constat.

* vti dictum *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 22.

§. LXIII.

Determinatur autem amor in inuocatione mentali per considerationem indigentiae, & nostrae & alienae. Namque aliorum, quos amant, calamitates, non minus sentiunt fideles, quam suas, ideoque & ad preces pro illis fundendas, obligati sunt. Ideoque & Christus in plurali numero nos orare docuit: *pater noster*, item, *panem quotidianum da nobis hodie &c.* Quemadmodum & Paulus inter alia precum genera etiam ἐντεύξεις, *intercessiones pro aliis*, nobis commendauit. *1 Tim. II, 1.*

§. LXIV.

Ipsa autem indigentia, cum sit aut spiritualium, aut temporalium bonorum, vtraque a Deo expeti posse, sed obseruato ordine, * qui voluntati diuinae est conueniens, manifestum est, & formula quoque orationis dominicae ab ipso seruatore praescripta, omnes condocet. Dum autem bonorum collationem petimus, subintelligitur simul ablatio malorum oppositorum, quam itidem nostra indigentia exigit.

* vid. dicta, *part.* 1. *cap.* 5. §. 32.

§. LXV.

Formalis ratio inuocationis consistit in mentis excitatione & elevatione ad Deum, * cum cupiditate bona necessaria ab eo impetrandi. Cuius fundamentum est, quod Deum ceu patrem nostrum, & fontem omnium bonorum vero amore complectimur. Hinc & Christus in formula orationis dominicae Deum *patris* nomine nos compellare docuit, *Matth. VI, 11.* Vnde & sequitur, quod a solo Deo bona, quibus indigemus, petenda sint, cum alius praeter Deum ea nobis largiri nequeat, & si ea hoc modo ab alio expeteremus, eum pro Deo haberemus, quae esset foedissima idololatria. Per Christum autem bona haec expetenda sunt, quia per eum solum habemus παῤῥησίαν, & aditum ad patrem. *Ebr. X, 19. 22.* add. *Eph. III 12. Ioan. XVI, 23.* Et inde oritur filialis illa fiducia, quae cum semper in regenitis adsit, in inuocatione tamen Dei vel maxime se exerit, *Rom VIII, 15.* & cum humilitate, ex consideratione maiestatis, qua is pollet. quem inuocamus, orta, coniuncta est. conf. *Gen. XVIII, 27. Ps. CXVI, 16.*

* Quam mentis eleuationem itidem explicauimus, *part. 1. cap. 5. §. 26.*

§. LXVI.

Omnia, quae a Deo expetimus, secundum ordinem, quo Deus in dispensandis bonis suis vtitur, & voluntatem diuinam, expetenda sunt. In spiritualibus nimirum ita, vt simul media salutis ipsi rite vsurpemus. Quemadmodum enim temporalia bona hominibus largitur per media a se ipso constituta, vt oratione parum proficeret, qui non laborare, sed otio indulgere vellet; ita & spiritualia per media certa, verbum & sacramenta confert, quorum adeo vsus legitimus requiritur ab iis, qui & hic voti sui compotes fieri volunt. Cum etiam temporalia bona hominibus interdum noxia potius sint, quam vtilia, & christianismi ac salutis aeternae impedimentum aliquod adferant, conditionate haec expetenda sunt, si Deus ea nobis prodesse intellexerit.

§. LXVII.

Gratiarum actionem itidem hic intelligimus mentalem, etsi vox ista actum aliquem externum significare videatur. Nonnulli inter *laudem, & gratiarum actionem* distinguunt, laudem vocantes, cum Deum ob maiestatem & gloriam extollimus, *Ps. LXIX, 31. Tob. II, 8.* gratiarum actionem autem, qua animum gratum ob beneficia ostendimus, *Ps. L, 23.* Qua quidem ratione laus erit fructus seu effectus reuerentiae vel timoris Dei. Nos autem de gratiarum actione nunc loquimur.

§. LXVIII.

Et ea quidem gratiarum actio, vt ex dictis constat, itidem amoris quae-

quaedam eſt ſpecies. Accedit vero ad amorem generatim ſpectatum, conſideratio beneficiorum diuinorum, praecipue ſpiritualium, *Pſalm. XCII, v. 2. Phil. I, 10. 11.* ſiue ea a Deo antea expetiuerimus, ſiue praeter ſpem & expectationem nobis obtigerint, ſiue in nos, ſiue in alios fuerint collata. Vt enim pro aliis orare, ita & pro beneficiis in eos collatis, gratias agere debemus. conf. *Rom. XII, 15. 1 Tim. II, v. 2.*

§. LXIX.

Conſiderantur autem beneficia diuina in gratiarum actione, prout ex mera gratia in maxime indignos, per meritum Chriſti conferuntur. Ad grati enim animi adfectum excitandum, & inflammandum, plurimum confert, ſuam probe meditari indignitatem, & quam in nobis nihil ſit, quo vel minimum beneficium promereri potuerimus, adeoque propitio Numinis cuncta tribuenda fauori, quod propter Chriſtum tot tantisque nos cumulat beneficiis. Per Chriſtum enim benedictio Abrahami, ad omnes gentes peruenit. *Gal. III, 14.* conf. *1 Corinth. I, 4. ſqq. Phil. I, 3. ſeqq. 1 Tim. I, 12. ſeqq.*

§. LXX.

Conſiſtit itaque gratiarum actio mentalis in mentis eleuatione ad Deum, cum gaudio & veneratione, ſtudioque gratum animum declarandi. Concurrit vtique intellectus beneficia iſta diuina meditando, & nobis repraeſentando, quo ſenſu nonnulli dicunt, primum in gratiarum actione actum eſſe, ſtatuere apud animum, quod beneficium ab altero acceperimus. conf. *Pſ. CIII, 2. & CXXXIX, 14.* Proprie tamen in voluntate ſedem habet, vt reliqui adfectus omnes. Gaudii autem dum iniecimus mentionem, non hoc ita capiendum, ac ſi gratiarum actio tantum in gaudio conſiſtat, ſed quod gaudium cum ea coniunctum ſit, ſpirituale ſcilicet, ex cauſis quippe ſpiritualibus ortum. Effectus autem gratiarum actionis, ſtudium celebrandi verbis & opere Deum ob accepta beneficia, eius bonitatem euehendi, & reliqui, per ſe patent.

§. LXXI.

Quod iure diuino tum ad inuocationem, tum ad gratiarum actionem obligati ſimus, ex illo, quod ſupra conſtituimus, iuris diuini principio, patet. Inuocatione enim Dei, & gratiarum actione, amor noſter magis magisque erga Deum excitatur, vnioque adeo cum Deo, & diuinae imaginis reſtauratio promouetur. Patet idem tum ex primo, tum ex ſecundo decalogi praecepto. Ex primo quidem, quia, qui Deum verum vt ſuum Deum recipit, non poteſt non eum vt auctorem & fontem omnis boni, omniumque beneficiorum ſpectare, adeoque haec ab eo ſolo expetere, & pro acceptis, illi gratias agere. Hoc & ſub-

inde Dauid rex ſanctiſſimus innuit, in precibus Deum, *Deum ſuum, ſuum regem* vocando. *Pſ. V, 3. VII, 2. 4.* In ſecundo autem praecepto glorificatio nominis diuini diſerte iniungitur, quod tum precibus fit, tum gratiarum actione, aliisue modis, niſi de externa praecipue diuini nominis glorificatione ibi ſermonem eſſe velis, quae tamen internam ſupponit.

§. LXXII.

Accedunt & alia, quibus idem iniungitur, ſcripturae ſacrae oracula, & quidem quod ad inuocationem attinet, *Pſal. L, 15. 1 Tim. II, 1. 1 Theſſ. V, 17. Luc. XVIII, 1.* Quod autem ſolus Deus inuocandus ſit, iam ex iis, quae de obiecto cultus religioſi generatim dicta ſunt, patet, add. *Exod. XX, 3. ſqq. Matth. IV, 10. Rom X, 14.* De gratiarum actione idem conſtat ex *Pſalm. L, 14. 1 Theſſ. V, 18 Eph. V, 19. 20.* praeſertim pro ſpiritualibus beneficiis, *Pſalm. CIII, 2. ſeqq.* item pro temporalibus, *Pſalm. CVII, 2. ſeqq.* & denique pro bonis in alios collatis, *1 Tim. II, 1.*

§. LXXIII.

Supereſt, vt de *fide ſpeciali* in Chriſtum, ſeu cultus interni parte maxime neceſſaria, dicamus. Nec tamen indolem eius atque naturam explicabimus, quippe quod huius loci non eſt, ſed prout ad illam iure diuino obligati ſumus, eam conſiderabimus.

§. LXXIV.

Id praecipue obſeruandum, fidem illam ſpecialem, qua meritum Chriſti adprehendimus, vt remiſſionem peccatorum ab illo impetremus, neutiquam vnico actu abſolui, ſed continuandam eſſe per omnem vitam, ita quidem, vt homines regeniti etiam ſemper in omni virtutum exercitio credant, Deum ſibi peccata ſua & imperfectiones, optimis etiam actionibus adhaerentes, ex gratia ob meritum Chriſti remiſſurum. Et ita propter fidem opera noſtra, etiam quae in cultu Dei interno praeſtamus, Deo placent, *Ebr. XI, 6.*

§. LXXV.

Duplici porro ratione fides conſiderari poteſt, vel vt inſtrumentum, quo meritum Chriſti adprehendimus, vel vt officium, quod ab omnibus, qui Deo placere, & illum rite colere volunt, requiritur. Non priori, ſed poſteriori modo hic a nobis ſpectatur, cum inter officia refertur, interim prior reſpectus ſemper ſupponitur, cum inde officia noſtra habeant, quod Deo placere queant. *

* De duplici hocce fidei reſpectu paſſim equidem theologi agunt: accurate tamen & luculentiſſime cum effectu explicat B. SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 7. §. 1. Fides haec*, inquit, *duplici reſpectu conſideratur, vt concurrit ad iuſtificationem hominis, ſiue gratiam diuinam effectumque obedientiae & iuſtitiae Chriſti obtinendum, & vt hominem actu vel habitu li-*

quo

quo obedientiae ac virtutis perficit, illo respectu pertinet ad euangelium. Gal III. 12. *seqq. hoc vero ad legem. Matth.* XXIII, 23. Perinde nimirum se res habet, vt in homine, cui aliquid donatur, in quo conspicitur primum desiderium accipiendi donum, quo impellitur, vt manum extendat, tum postquam donum accepit, motus aliquis reuerentiae & grati animi in eo exiliit, acceptum beneficium aestimantis, seque illi iterum consecrantis, a quo beneficium accepit. Qui quidem actus seu motus animi diuersi sunt, reuera tamen coniuncti, cum fieri prorsus nequeat, vt non qui serio beneficium desiderauit, vehementi motu ad animum gratum declarandum incitetur, postquam istud accepit. conf. & quae supra diximus, *part.* I. *cap.* 5. §. 7. Consideramus autem hic fidem equidem, vt virtutem, sed simul vt principium omnium virtutum, prout sine fide etiam nulla virtus Deo grata esse ac placere potest, vt per fidem meritum Christi adprehendentem ipsi demum Deo placemus, vti supra demonstrauimus. Et id euincunt rationes, quae deinceps adferuntur add. B. BAIERVS noster, *theol. moral. part.* 3. *cap.* 7. *sect.* 3. Ceterum de fide, vt virtute spectata, prolixe & copiose disserit, quam antea laudauimus, SCHOMERVS, qui & de obedientia fidei tum paedagogica, tum spirituali, & quod ad hanc attinet, iterum vel actiua vel passiua, qua singulos fidei gradus, notitiam, assensum & fiduciam, §. 5. *seqq.* exponit, quae legisse, forte poenitebit neminem.

§. LXXVI.

Etenim ad fidem specialem, hoc modo consideratam, hominem obligari, ex primo iterum constat iuris diuini principio. Praeterquam enim quod fides sit praecipuum & immediatum medium vnionis cum Deo, *Ioan. III, 16.* vt per fidem etiam maxime viuamus vitam spiritualem, *Gal. II, 20. III, 11. Ebr. X, 38.* & ea, quae nos a Deo separare poterant, vincimus; *1 Ioan. V, 4. 5.* reliqua omnia, quae ad vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in nobis restaurationem ducunt, frustra susciperentur, si sine fide essemus, sine qua nihil placere Deo potest. *Ebr. XI, 6.* Praeterea, nemo Deum amare, aut filiali timore timere potest, nisi certus sit, Deum placatum propitiumque sibi esse. At hac de re nemo sine fide certus esse potest. *Ebr. X, 22.*

§. LXXVII.

Idem constat ex primo decalogi praecepto. Cui Deus non est placatus, ille Deum vt suum Deum recipere nequit. Hinc credentibus in nouo testamento Deus promittit: *ego ero Deus illorum, Ierem. XXXII, 38.* Accedunt alia scripturae oracula, in quibus idem iniungitur. *Hoc est mandatum eius*, inquit Ioannes, *vt credamus nomini filii eius Iesu Christi &c. 1 Ioan. III, 23.* Non tantum diserte docet ibi, praeceptum seu mandatum esse a Deo, vt in Christum credamus, sed coniungitur hoc cum dilectione aliorum hominum, vt intelligamus, quemadmodum praeceptum a Deo est, vt alios homines diligamus, ita & pari ratione ab eodem praeceptum esse, vt credamus in Christum. Immo quod ad credendum in Christum obligati simus, generatim quoque ex hocce iuris naturalis principio patet, quod docet salutis obtinendae

media ab omnibus esse vsurpanda. At praecipuum ex parte hominis, salutis obtinendae medium, fidem esse, constat. conf. *Ioan. III, 16. XVIII, 3.*

§. LXXVIII.

Nititur autem fides haecce partim merito Christi, partim gratia, amore, misericordia & placabilitate Numinis. *Ephes. II, 8.* Ad cultum vero Numinis necessarium esse, vt supponamus, Deum nobis peccata nostra remittere, tam apertum est, vt ipsi etiam ethnici quodammodo hoc intellexerint. Namque & placabile Numen esse docuerunt, & varia, quibus placari possit, ipsi commenti sunt. * Sed longe rectius scriptura sacra nos hac de re informat, dum non tantum certiori fundamento Deum placabilem esse ostendit, sed veram etiam & genuinam rationem illum placandi, & remissionem peccatorum obtinendi, monstrat.

* Prolixe admodum & operose plurimis ethnicorum scriptorum in medium allatis testimoniis, quod Numen placabile sit, comprobat ROBERTVS SCHARROCKIVS, de *officiis secundum iut naturae, cap.* 16. *pag.* 617. *seqq.* Sed haec cognitio gentilibus parum profuit, quod veram & genuinam rationem placandi Numen ignorarent. Hinc ad ritus varios, & ceremonias, saepius ineptissimas, prolapsi sunt, existimantes, expiari iis peccata, iramque Numinis placari posse. Huc varia ista pertinent lustrationum genera, de quibus ex instituto IO. LOMEIERVS, in *syntagmate, de veterum gentilium lustrationibus.*

§. LXXIX.

Et ita quidem cum se habeat cultus Dei internus, quem per singulas partes hactenus descripsimus, & ad quem iure diuino nos obligari, ostendimus, nunc quidem facile intelligitur, quaenam eadem lege prohibeantur. Omnia scilicet ea, quae vero & genuino Numinis cultui, & quidem interno, opposita sunt. Ea paucis, eundo per summa rerum capita, indicare, nostri officii postulat ratio. In plerisque autem duo deprehendemus extrema, in quorum alterutrum prolabuntur, qui a recta via discedunt, dum alii ad securitatem proni, cultum diuinum plane negligunt, * alii contra superstitioni dediti, non recte Deum colunt, ** idque pro duplici statu, securitatis, & seruitutis, in quo omnes irregenitos constitutos esse, alibi obseruauimus.

* Nonnulli hocce vitium, *Deismum*, vocant. Ita IOAN. LAVRENTIVS LVCHESINVS, Lucensis, in *nona copia & serie centum euidentium signorum veraе fidei, pag.* 550. atheos a Deistis ita discernit, vt illos nullam agnoscere diuinitatem, hos agnitam nullo dignari cultu, asserat. Obseruatum id iam a me in *dissertat. de pietate philosoph. seu rel. naturali*, §. 64. Posses & atheismum practicum dicere. Fieri equidem nequit, vt, qui Deum agnoscit, non etiam simul agnoscat eum cultu religioso prosequendum esse: hoc enim.

Digitized by Google

enim in ipſa notione Dei continetur, & menti eam intelligenti ſtatim ſe offert. Hoc tamen fieri poteſt, vt quis Deum eſſe credat, etiam cultu religioſo eum proſequendum agnoſcat, nec tamen illum colat. Cuius rei ratio inde petenda, quod cupiditatum, quibus agitantur mortales, ea vis ſit, vt ſaepiſſime contra principia ſibi adprobata, & de quorum veritate non dubitant, agant.

** Qui Deum non recte colunt, iterum non vnius ſunt generis. Aut enim circa *obiectum* cultus religioſi a recto tramite aberrant, aut circa *modum*. Si circa obiectum aberretur, dum quis aliud quid pro Deo colit, quod tamen verus Deus non eſt, vocatur *idololatria*. Quae licet cum polytheismo, ſupra iam ad §. 19. notato & idolologia, vt nonnulli vocant, plerumque coniuncta ſit, adeo vt ipſe polytheismus aliquando idololatriae nomine veniat, recte tamen ab eo discernitur, cum polytheismus, ac idolologia peruertum de Numine ſenſum, idololatria autem prauum Numinis cultum ſignificet. Eſt autem idololatria vel *craſſior* vel *ſubtilior*. Craſſior eſt, qua gentiles, *gloriam immortalis Dei ad imagines ſimiles hominis mortalis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium transtulerunt*; *Rom.* 1, 23. A qua craſſiori idololatria magna quidem orbis pars hodie liberata eſt, poſtquam chriſtiana religio longe lateque eſt propagata: quanquam plurimae adhuc ſuperſint gentes, tenebris eiusmodi immerſae. Quemadmodum vero nullum temere eſt rerum creatarum genus, ex quo emolumentum aut damnum ad homines redundare poteſt, quod non gentiles olim diuino cultu fuerint proſecuti: ita cumprimis ſidera coeleſtia illorum in ſe traxerunt animos, tum ſplendore ac curſus perpetuitate in ſui admirationem eos concitantia, tum vtilitate, quam ſublunaria haec ex aſtris percipere ſibi perſuadebant, ad cultum & venerationem eos impellentia. Vt vero inter ſidera ſol eminet, ita & eum ceu Deum pleraeque gentes adorarunt. Hinc MACROBIVS, Graecis ac Romanis ſolem in tanta veneratione fuiſſe, dicit, vt nonnulli, omnes deorum appellationes ad vnum ſolem ſpectaſſe, crediderint, *Saturnal lib.* 1. *cap.* 17. Sed de cauſſis, origine & progreſſu craſſioris iſtius idololatriae alibi ex inſtituto agitur: interim conferendi GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentilium*, IOAN. SELDENVS, de *diis Syris*, PETRVS IVRIEV, in *hiſtoria critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum &c.* Gallicana lingua ſcripta, aliique. A craſſiori iſta idololatria noſtra aetate parum alieni ſunt pontificii, ob cultum religioſum, quem Mariae, ſanctis, eorum reliquiis, imaginibus, & cruci deferunt. Enimvero in quamcunque ſe vertant partem, quocunque etiam modo excuſare iſtam idololatriam velint, quibuscunque etiam vtantur diſtinctionibus, res ipſa docet, & experientia quotidiana, quod cultus, quem eiusmodi rebus exhibent, religioſus ſit, & turpiſſimae idololatriae rei peragantur. Potuiſſent ſane eadem ratione & gentiles idololatriam ſuam excuſare, quod & a nonnullis infelici conatu tentatum eſt. Sed hisce immorari nolo, cum rem omnem luculenter enicerit, & ipſis pontificiorum teſtimoniis eos idololatriae reos egerit, IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p.* 58. *& ſeqq.* vbi copioſe & ex inſtituto hac de re diſſerit. Nos id potius obſeruamus, non tantum directe, ſed & indirecte aliquem craſſioris idololatriae reum fieri poſſe, ſi quid agat, ex quo honor Deo debitus in alium redundet. Huc refero *magiam* & omnes eius ſpecies, quae fere infinitae ſunt. In magia namque a daemone malo id homines expetunt, quod a Deo expetere debebant, ſi modo expetant, quae expetere fas eſt: vnde hoc ipſo daemoni malo honorem tribuunt, quem ſoli Deo tribuere debebant. Hoc namque omni tempore, praeſertim in magia, artibusque eo ſpectantibus egit infernalis genius, homines vt inducerer, vt eos ſibi tribuerent honores, quos ſolus Deus ſibi vindicare poterat. Vnde vt ipſa magia eſt idololatriae ſpecies, ita cum idololatria, prout a magia diſtinguitur, coniunctam ſemper fuiſſe magiam, erudite probat IOANNES FILESACVS, theologus Pariſienſis, in *diſſert. de idololatria magica*, §. 6. *fol.* 36 *ſeqq.* Neque tantum craſſior illa magiae ſuperſtitioſae ſpecies, cum homines cum infernali genio pactum ineunt, aut ſibi inire videntur, ita comparata eſt, ſed ſubtilior etiam, cum quacunque ratione mediis ab infernali genio mediate aut immediate ſuppeditatis potius ad finem propoſitum conſequendum, vti volunt, quam iis, quae ſapientia ac benignitas Numinis praeſcripſit. Hinc & eodem loco habendae ſunt omnes

artes

artes diuinatoriae, quippe quibus id agitur, vt ea rescifcamus, quae Deus nos scire noluit: quo ipso iterum Deum velut alienum assumimus, qui ea nobis praestet, quae a Deo vero expectare non audemus. Quotuplici autem ratione hac in re olim peccatum sit, sed & hodie peccetur, discere licet ex CASPARIS PEUCERI opere, de *variis diuinationum generibus*. Et sane eum in istis artibus diuinatoriis illicitis, nulla ratio sit, quae nobis persuadeat, Deum ipsum intercedere, qui futura reuelet, nihil aliud superest, quam vt concludamus, a daemone malo hoc expectari, adeoque eidem, quae Deo debebantur, tribui. A *crassa* ista idololatria, de qua hactenus diximus, diuersa est *subtilior*, cum licet vnum verumque Deum nobis colere videamur, corde tamen aliis magis rebus adhaeremus, quam Deo, scilicet hominibus aliis, *Ierem.* XVII, 5. *Psalm.* CXVIII, 8. 9. CXLVII, 3. 4. aut aliis rebus creatis, per auaritiam, *Matth.* VI, 24 *Coloss.* III, 5. *Eph.* V, 5. 1 *Timoth.* VI, 17. per ambitionem, *Ecclesiast.* X, 14. 15. 16. & denique per voluptatem, *Phil.* III, 19. Immo & ipse diabolus interdum loco Dei colitur, non tantum crassiori modo, 1 *Corinth.* X, 20. sed & subtiliori, *Rom.* VI, 16. Cum primis homo seipsum per peruum philautiam pro Deo colit, quae idololatriae species vt omnium est subtilissima, omniumque intime inhaeret animis & cordibus, ita & reliquarum fons est & scaturigo, quod ex iis, quae *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. §. 36. diximus, abunde constat. Et ea quidem, qua hactenus diximus, ratione, circa *obiectum* cultus diuini aberratur. Iam quod ad *modum* attinet, nihil frequentius, quam vt homines verum equidem Deum colere velint, sed non ea id faciant, qua decebat, ratione. Hinc *superstitio*, seu δεισιδαιμονία, quam THEOPHRASTVM per δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, seu *meticulosum erga Numen affectum*, *in charact. mor. pag.* 47. recte definiuisse, supra obseruauimus, *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. *ad* §. 71. Nimirum ex metu seruili oritur superstitio, vnde varia homines excogitant, quibus placari Numen, & sibi propitium reddi posse existimant, etsi ipsi in peccatis perseuerent, nec veram rationem per poenitentiam & fidem in Christum propitium sibi reddendi Numen, ineant. Quorsum & omnis ἐθελοθρησκεία pertinet. Vnde in effectus ineptos & ridiculos passim erumpere superstitionem videas. Latissime autem se diffundit superstitio, per omnes non tantum interni, sed & externi cultus partes, immo per omnia officia, quae homo tum erga seipsum, tum erga alios, praestare debebat; sed maxime in cultu externo, & certorum rituum ac ceremoniarum obseruatione conspicitur. Diuersimode etiam pro diuersis hominum statibus ciuili, ecclesiastico, oeconomico se exerit. Vnde, si quis ad specialia descendere vellet, amplissima variarum obseruationum ei enascereturcopia. conf. & IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. pag.* 218. *seqq.* & quae diximus in dissert. *de pietate philos. seu relig. natur.* §. 71.

§. LXXX.

Id statim conspicere licet, si amorem Dei specialem, ad quem lege diuina homo obligatus est, consideremus. Alii namque, scilicet, qui in statu securitatis constituti sunt, in eo peccant, quod de Deo amando prorsus non sint solliciti. Amore rerum huius mundi ita irretiti sunt, vt de amore Dei non cogitent. Omnis vero intermissio amoris diuini, reuera est odium Dei. Amor enim & odium hic ita sibi inuicem opposita sunt, vt qui Deum non amat, eum merito odisse censeatur. conf. *Matth. VI, 24.* Hinc & Iudaei dicebantur odisse patrem, quia eum non amabant, *Ioan. XV, 23.* Et licet in Deo nullum odii obiectum videatur inueniri posse, impii tamen non Deum, qua Deum, sed in Deo id, quod suis cupiditatibus maxime repugnat, quod legislator est, & iustus

iuſtus iudex, & peccatorum vindex acerrimus, odio, etſi interdum ita occulto, vt ipſimet hoc vix deprehendant, proſequuntur.

§. LXXXI.

Rurſus, qui in ſtatu ſeruitutis degunt, & ſuperſtitioni dediti ſunt, Deum quidem ſibi amare videntur, ſed amore ſeruili, & impuro. Cuius quidem amoris impuri diuerſi dantur gradus, dum alii propter bona temporalia Deum amant, alii propter ſpiritualia, ita quidem, vt in hiſce ſuam beatitudinem ac felicitatem, vel tantum vel primo loco quaerant: interim omnes iſtas amoris ſpecies, inter ea, quae vero & genuino Dei amori repugnant, merito referimus. At ſi quis Deum primo & praecipuo loco, ſuam tamen ſimul in Deo beatitudinem quaerat, eum amorem minime illicitum eſſe, alibi iam demonſtrauimus. *

* *part. 1. cap. 1. ſect. 4. ad §. 123.* vbi hac de re ex inſtituto dictum.

§. LXXXII.

Contra legem diuinam, quae reuerentiam ſeu timorem Dei iniungit, pariter duplici ratione peccatur. Primo per *contemptum Dei*, quo ſe crimine illi praecipue obſtringunt, qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, qui ſuo arbitrio viuunt, ac ſi aut Deus non eſſet, aut ille nec iuſtus eſſet, nec omnipotens, adeoque peccata illorum punire nec vellet, nec poſſet, vt impius ille iudex, *Luc. XVIII, 2.* Deinde per *metum* Numinis *ſeruilem*, qui recte *ſuperſtitionis* nomine inſignitur, ſumpta voce in ſpecialiori ſignificatione. * Ceteroquin enim interdum omnis cultus Dei falſus, ſuperſtitio vocatur.

* iuxta ea, quae diximus *ad* §. 80.

§. LXXXIII.

Quemadmodum autem ipſe ſtatus ſecuritatis & ſeruitutis, in quo homines conſtituti ſunt, ſuos habet gradus, ita & de ipſo Numinis contemptu, pariter ac ſuperſtitione, cenſendum. Nonnulli namque ſubtiliori ratione per ſecuritatem peccant, dum externo cultu contenti, & forte craſſiorum peccatorum euitatione, Deum ſe timere putant, quem tamen reuera non timent. Alii contra, palam ſpretis omnibus honeſtatis ac pietatis vinculis, Deum ſe non colere, nec vlla eius cura tangi, teſtantur. Idem & de ſuperſtitione dicendum. Nonnulli ſeruili metu praediti ſunt, ſed manent tamen intra limites cultus externi a Deo probati; alii contra cultum a Deo non probatum ſuperſtitioſe ſequuntur, ſiue ab aliis introductum, ſiue ab ipſis excogitatum, quae ſuperſtitio ſpecialiori ratione ἐθελοθρησκεία dici poteſt, ex *Coloſſ. II, 23.*

§. LXXXIV.

Quae cum ſpe & fiducia in Deum collocanda pugnant peccata, eodem modo ſe habent, & ex iisdem fere progignuntur fontibus.

In illis namque, qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, aut *nulla ſpes* eſt, aut *ſpes peruerſa*, cum homines ea ſperant, quae ſperanda non ſunt, e. g. abſolutam felicitatem in temporalibus, vel cum aliquid absque diuini ordinis obſeruatione ſperant, vt cum aeternam ſalutem ſperant absque poenitentia & fide. Et haec ipſa quoque eſt *ſpes mortua*, cum tamen ſpes chriſtianorum viua eſſe deberet, *1 Petr. I, 3.* Mortua autem ſpes non tam ſpes, quam falſa eſt perſuaſio, de obtinenda aeterna ſalute, cum tamen mediis ad eam conſequendam neceſſariis, vti nolimus. Cum itaque vera ſpes & viua ſit, & efficax, patientiam aliasque virtutes progignet, haec contra mortua eſt & inefficax, nullos plane fructus ferens.

§. LXXXV.

Eadem ſpes peruerſa & mortua in illis etiam ſaepiſſime reperitur, qui in ſtatu ſeruitutis degunt, quippe qui vana cultus externi ſpecie ſeipſos facile decipiunt. Subinde tamen in his quoque adeſt *deſperatio*, *dum ſpem omnem conſequendae ſalutis ipſimet abiiciunt, & ad violenta quaeuis facile prolabuntur. Cuius quidem deſperationis, pro diuerſitate opinionis, de difficultate bonum aliquod impetrandi, aut euitandi imminens malum, diuerſi ſunt gradus. conf. *Epheſ. II, 12. 1 Theſſ. IV, 13.* add. *Gen. IV, 13. 14. 2 Reg. VII, 2. Matth. XXVII, 5.*

* Lucem hic dabunt, quae de voce *deſperationis* ſupra monuimus, *part. 1. ſect. 6. ad §. 19.*

§. LXXXVI.

De fiducia erga Deum eadem dici poſſunt. Haec *peruerſa* eſt & *praepoſtera*, cum quis ob vſum mediorum externorum, vel cultum externum Deo confidit, cum tamen animus reuera a Deo ob incredulitatem alienus ſit. Stultam eiusmodi fiduciam in Iudaeis grauiſſime reprehendit Ieremias, *cap. VII, 4.* add. *Mich. III, 11.* Eodem loco habendi, qui non in Deo, ſed in rebus creatis, propriis viribus, opibus, ſapientia, aliis hominibus, fiduciam ſuam collocant. *Prouerb. III, 5. Pſ. XLIX, 7. Ier. XVII, 4. XLII, 11. Eſ. XXX, 12. 13. XLVII, 10.* Rurſus tamen & *fiduciae defectus*, merito in vitio ponitur, & hinc orta titubatio, angorque animi, *Iud. VI, 13. Pſ. LXXVII, 4. 7. 10.* add. *Eſ. XLIX, 14. Ebr. X, 35.*

§. LXXXVII.

Obedientiae, quam Deo praeſtare debemus, repugnat *inobedientia*, *& obedientia peruerſa* vel *inepta*. Illa ex ſtatu ſecuritatis fere fluit, haec ex ſtatu ſeruitutis. Eſt vero inobedientia vel *ſpontanea*, vel quodammodo *inuita*. Inuitam vocamus, cum ex ignorantia admittimus, quod admittere non debebamus, quae magis aut minus excuſanda eſt, pro diuerſis gradibus & conditione ignorantiae. conf. *Luc. XII, 47.*

Spon-

Digitized by Google

Spontanea etiam ſuos gradus habet, & generatim παρακοὴ vocatur, *Rom. V, 19.* Alias & inobedientes vocantur ἀνυπότακτοι, *1 Tim. I, 9* & ἀπειθεῖς *Tit. III, 3.* Tales ſunt, qui ſuis potius obediunt cupiditatibus, quam Deo. Hoc enim quamprimum homo facit, inobediens eſt erga Deum. vid. *Rom. II, 8. VI, 16.* Et iſti quidem ſunt, qui obediunt ſatanae, *Ioan. VIII, 44.* mundo, *Rom. XII, 2. Epheſ. II, 2.* carni, *Phil. III, 19.* hominibus magis quam Deo, *Actor. IV, 19.* add. *Matth. XV, 3. 6. 9.*

§. LXXXVIII.

Eſt porro inobedientia iuxta quosdam, vel *totalis*, vel *partialis*. Illa eſt, qua quis in omnibus praeceptis diuinis eſt inobediens: haec eſt, quando quis in quibusdam obediens, in aliis inobediens eſſe videtur. Reuera tamen omnis inobedientia, ſaltem indirecte totalis eſt. Qui enim vnum praeceptum migrat, totam legem violat. *Iac. II, 10. 11.* Cuius rei ratio tum ex natura legis, tum ex indiſſolubili virtutum omnium nexu, de quo alibi dictum, * repetenda.

* *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 142.*

§. LXXXIX.

Obſequium *peruerſum & ineptum* eſt, quo quis ea, quae Deus non vult, aut eorum quae vult, oppoſita, facit, opinione falſa ductus, ac ſi Deus ea praecepiſſet. De priori vide *Eſ. I, 12.* it. *LVIII, 3. 5.* de poſteriori *Ioan. XVI, 2.* Hominum ſuperſtitioni deditorum, proprium eſſe, obſequio peruerſo ac inepto Deum colere, per ſe patet.

§. XC.

Inuocationi Numinis mentali itidem partim intermiſſio inuocationis, partim peruerſa inuocandi Deum ratio, opponitur. Intermiſſionem inuocationis, in hominibus in ſtatu ſecuritatis, praeſertim craſſioris degentibus, obſeruare licet. Loquitur de illis rex ſanctiſſimus Dauid, *Pſ. XIV, 4.* Quod ſi enim vel maxime totum cultum internum ibi intelligas, inuocatio tamen, ſpeciatim ſic dicta, includitur.

§. XCI.

Quoad modum inuocationis peccant, qui in actu externo inuocationem conſtituunt, mentalem ab orali ſeparantes; qui Deum inuocant, ſed non in ſpiritu & veritate, absque fide, in impoenitentia perſeuerantes, *Eſ. I, 15.* & denique, qui ordinem diuinum non obſeruant, temporalia abſolute, & ſpiritualia absque mediis legitimis & a Deo praeſcriptis, concupiſcendo; & ſic porro. Quae quidem in hominibus ſuperſtitioni deditis fere obſeruare licet. De obiecto quae moneri ſolent, jam ex iis, quae generatim de obiecto cultus religioſi docuimus, conſtant.

Digitized by Google

§. XCII.

Gratiarum actioni repugnat ignoratio, obliuio, contemptus beneficiorum diuinorum. *Deut. XXXII, 4. 5. 6.* add. *Num. XI, 4. ſqq. Pſal. CVI, 25. ſeqq. 1 Cor. X, 10.* Non minus grauiter peccant, qui beneficia diuina ſibi collata, aut ſibi ipſi ſuaeque ſapientiae, potentiae, diligentiae, aut aliis hominibus, rebusque creatis imputant: aut, qui temporalia quidem, minime autem ſpiritualia, grato animo agnoſcunt; aut denique, qui diuina vtcunque agnoſcunt beneficia, ſed parum iis mouentur, & in gratiarum adeo actione tepidi ſunt, immo frigidi. In quibus hominum generibus, ſecundum ſtatum, aut ſecuritatis aut ſeruitutis conſideratis, haec ſimiliaue, maxime conſpicua ſint peccata, ex dictis fere colligere licet.

§. XCIII.

Fidei denique ſpecialiter ſic dictae opponitur *incredulitas*, qua quis non credit in Chriſtum, tanquam mediatorem ſuum, nec remiſſionem peccatorum per eius meritum, eo quidem modo, ac ordine, quo debebat, deſiderat. Idque cum ex variis contingere queat cauſſis, non vna quoque incredulitatis velut ſpecies eſt. Nonnulli ex ignorantia non credunt; alii, etſi credere ſibi videantur, ob errores tamen grauiſſimos, quibus mens eorum circumſepta eſt, non recte credunt; alii rurſus falſa fidei ſpecie ſeipſos decipiunt, fidem ſibi fingentes, quae cum vita impia & peccatis proaereticis conſiſtere queat, alii aliter in deuia hic rapiuntur & praecipitia, grauiſſimis ſe obſtringentes peccatis.

§. XCIV.

Ceterum, cum adfectus iſti, animique motus, quibus cultus Numinis internus abſoluitur, per certa media excitari debeant, hominem rite officio ſuo ſatisfacturum, ad haecce, ea qua decet ratione, vſurpanda, itidem obligatum eſſe conſtat. Et hoc quidem etiam pacto occurritur dubio, quod facile alicui ſuboriri poſſet: quo pacto ſcilicet ad cultum internum homo obligari queat, cum adfectus, ne quidem naturales, multo minus ſpirituales pro lubitu excitare, in hominis poſitum poteſtate ſit. Praeterquam enim quod ſupponamus, propenſiones adfectibus hiſce reſpondentes in regenitis adeſſe, in hominis etiam poſitum eſt poteſtate, media ad hoſce adfectus producendos, alendos, fouendos, accommodata vſurpare. Et ita rectiſſime per legem diuinam ab eo hoc exigitur.

§. XCV.

Media haec vel *generalia* ſunt, vel *ſpecialia*. Media generalia ſunt,

ſunt, verbi diuini lectio, eiusdemque & rerum diuinarum omnium attenta & diligens meditatio, ſacramentorum, ſpeciatim euchariſtiae, legitimus vſus, & reliqua omnia, quae vitae ſanctitati, vitaeque ſpiritualis incremento inſeruiunt, quae alibi prolixe enumerauimus. * Haec enim omnia hiſce quoque ſpeciatim adfectibus excitandis, fouendisque ſunt accommodata.

* *part. 1. cap. 5.*

§. XCVI.

Specialia ex ipſa natura, indoleque horum adfectuum, qui cultum Numinis internum conſtituunt, facile intelligere licet. Sic quod ad *amorem Dei ſpecialem* attinet, diligens praeter alia diuinorum beneficiorum, tum hominum generi vniuerſo, tum ſpeciatim nobis collatorum, plurimum ad eum excitandum confert meditatio. *Timorem* excitabit, fouebitque iudiciorum diuinorum, in quibus potentia pariter ac iuſtitia Dei ſe exerit, attenta conſideratio, ſiue vniuerſalia illa ſint, ad integras gentes, ſiue ſpecialia, ad ſingulos homines ſpectantia. conf. *Pſalm. XXXIII, 6. 7. 8. Ierem. V, 22. Luc. V, 26. VII, 16. Spem & fiduciam* alent contemplatio exemplorum, quibus patet, non derelictos, qui in Deo fiduciam ſuam collocarunt, *Eccleſiaſt. II, 10.* item recordatio documentorum prouidentiae diuinae ſingularium, quam propria cuique ſuppeditat vita, vt & promiſſionum diuinarum huc ſpectantium diligens & attenta ponderatio.

§. XCVII.

Porro ad *obedientiam* nos impellet, dependentiae noſtrae reliquarumue cauſſarum, cur Deus obſequium a nobis exigere queat, *Mal. I, 6.* itemque promiſſionum, tum generalium, tum ſpecialium, v. g. *Exod. XXIII, 25. Leuit. XXVI, 3. 4. Deut. XXVIII, 1. ſeqq. Pſalm. LXXXI, 14. ſeqq.* vt & vtilitatis, quam obedientia adferat, *1 Ioan. II, 3. 2 Petr. I, 10. 11.* meditatio; ne quid de exemplis ſanctorum virorum, angelorum, immo ipſius Chriſti, *Phil. II, 8. 9.* dicam, quae ponderaſſe, iuuabit plurimum. *Inuocationem* promouebit, indigentiae & miſeriae noſtrae praeſertim in ſpiritualibus ſollicita conſideratio, diuinae bonitatis & miſericordiae meditatio, opportunitatis, cum nos ad inuocationem excitari ſentimus, obſeruatio, & alia: quemadmodum contra diuinorum beneficiorum expendiſſe magnitudinem, eaque cum illorum carentia, ſiue ſtatu eorum, qui expertes ſunt iſtorum beneficiorum, comparaſſe, exempla denique aliorum, *Gen. XXXII, 10. Exod. XV.* per integr. *Pſ. IX. XVIII. &c.* immo ipſius Chriſti, *Matth. XI, 25. Luc. X, 21.* & quod ad alios attinet, nos membra eſſe vnius corporis, *1 Cor. XII, 13. ſeqq.* vt quod illis

obtingit, hoc nobis obtigiſſe merito cenſeamus, conſideraſſe, ad *gratiarum actionem* concitabit atque impellet mortales.

§. XCVIII.

Media denique excitandi, augendi, fouendique *fidem*, eiusque actus eliciendi, ſunt, praeter verbi diuini lectionem & meditationem, *Rom. X, 17. Ioan. XVII, 20 1 Theſſal. II, 13.* miſericordiae diuinae, & placabilitatis per meritum Chriſti diligens conſideratio, *Ezech. XXXIII, 11. Luc. I, 78. Ioan. I, 20 1. Petr. II, 24.* vſusque legitimus ſacramentorum, cum precibus. *Luc. XVII, 5. Marc. IX, 24.* Sine hiſce itaque, quae hactenus recenſuimus, mediis, cum cultus Dei internus ſibi non conſtet, patet, ad ea legitime vſurpanda, hominem iure diuino aeque obligatum eſſe, ac ad ipſum cultum internum.

§. XCIX.

Vt vero ad media, cultum Numinis internum promouentia, rite adhibenda, ita ad impedimenta remouenda, iure diuino obligatus eſt homo. Haec iterum vel *generalia* ſunt, vel *ſpecialia*. Ad illa pertinent varia intellectus praeiudicia, & errores cum cultu interno pugnantes, naturae gratiam imitantis fallacia, amor rerum huius ſeculi inordinatus, praepoſtera aliorum imitatio, conuerſatio cum improbis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis. Quae omnia euitanda ſunt ſummo ſtudio, ſi quis legi diuinae, de cultu Numinis interno ſatisfacere velit.

§. C.

Quod ad ſpecialia attinet, & primo quidem, quae *amori ſpeciali* Dei obſtaculum ponunt, plurima quidem ea ſunt, ſed cumprimis incautus rerum mundanarum vſus huc pertinet. Quo magis enim ſeculi deliciis, indulgendo iis, quae voluptatem, auaritiam, ambitionem, irritare poterant, homo irretitur, eo minus ſuauitatem amoris Dei, beneficiorumque diuinorum ſentit. Quemadmodum contra euenire ſolet, vt quo magis diuini amoris ſuauitatem ſentit, eo minus ad palatum ſint, deliciae huius ſeculi. Quod ſi ergo incaute in rerum huius mundi vſu verſetur, non tantum obſtaculum ponet amori Dei, ſed omnino contingere poteſt, vt omni amoris diuini ſenſu amiſſo, totus tandem mundi huius deliciis immergatur, vnde tandem mors ſpiritualis, *Iac. I, 14. 15.*

§. CI.

Reuerentiae, ſeu *timori Dei* obſtaculum ponunt, vilipendium iudiciorum diuinorum, dum poenas aut integrarum gentium, aut ſingulorum hominum, cauſſis potius naturalibus, vel moralibus, quam iuſtitiae diuinae, mortales tribuunt: profana ratiocinatio de immortalitate

tate animae, de nouiſſimis, de aeterna fidelium beatitudine, & infidelium aeterna damnatione; ſtulta perſuaſio, de peccatorum ſucceſſu & impunitate, ac ſi nunquam punienda ſint, quia non ſtatim puniuntur, conf. *Pſ. L. 21.* virium ſuarum fiducia, cum quo plus homo ſibi ipſi tribuit, eo minus tribuat Deo; vnde ſuperbi, & improbi contemptores Dei, haud raro coniunguntur, aut nomina eorum inter ſe permutantur, conf. *Pſ. CXIX, 31. 53. 69 78. 85. Mal. III, 15.* Accedit quandoque incauta philoſophiae tractatio, & librorum ad ſecuritatem ducentium lectio, & quae reliqua ſunt eiusdem generis. Et haec quidem omnia, dum vitae ſecuritati fauent, vero Numinis timori impedimenta maxima adferunt.

§. CII.

Quemadmodum vero & ſuperſtitio timori Dei repugnat, quippe qui filialis eſſe debet, ita non minus, quae ad eam ducunt, euitanda ſunt. Talia ſunt: inconſultus & ineptus rerum creatarum metus, ac ſi nobis nocere ſine Numinis voluntate, vel ſua nobis ſubtrahere beneficia poſſint; qui quidem metus inter cauſſas idololatriae a nonnullis rectiſſime refertur; auaritia, cuius inter alia effectus eſt haud infrequens, vt res creatas vltra quam decet, homines timeant; ignorantia in rebus naturalibus & ſpiritualibus, per quam contingit, vt rebus creatis, e. g. ſpiritibus, vim tribuant maiorem, quam qua reuera gaudent, idque vel cum abnegatione diuinae prouidentiae; librorum ad ſuperſtitionem ducentium lectio, & reliqua.

§. CIII.

Spei & fiduciae impedimenta ſunt: nimia fiducia ſui, aut potius imbecillitatis & infirmitatis propriae ignorantia, quae efficit, vt interdum magis ad nos ipſos, quam ad Deum reſpiciamus; nimia aeſtimatio rerum creatarum, praeſertim aliorum hominum, per quam ad illos potius, quam ad Deum in calamitatibus & anguſtiis noſtris nos conuertimus; rerum ſpiritualium & aeternarum vilipendium, vnde contingit, vt caduca potius & peritura expetamus, quam aeterna, quod peruerſae ſpei eſt proprium; ſtatus ſui, qua vitam ſpiritualem ignorantia, vnde per ſpem mortuam, plerique ſe decipiunt, &c.

§. CIV.

Obedientiae impedimenta ſunt: ignoratio cauſſae, quae nos praecipue ad inobedientiam impellit, quae eſt philautia praua, cum ſuis filiabus, ambitione, auaritia, & voluptate; ignoratio legis, cum eam de operibus externis ſaltem homines intelligunt, aut tam exactum obſequium exigere, ſibi non perſuadent; falſa perſuaſio de impoſſibilitate obſequii, aut nimia difficultate, prout illud ab hominibus regenitis

requi-

requiritur; ſpes impunitatis, & felicitate improborum confirmata, *Pſal. LXXIII, 13. ſeqq.* praeiudicium auctoritatis humanae, & hinc orta procliuitas imitandi dicta & facta aliorum, ſine ſufficienti examine; promptitudo obſequendi hominibus etiam in illicitis, & quae reliqua ſunt, eiusdem generis.

§. CV.

Inuocationis mentalis obſtacula ſunt: propriae miſeriae, praeſertim in ſpiritualibus ignoratio; beneficiorum diuinorum vilipendium; curae huius ſeculi, quibus animus diſtringitur, & eleuatio mentis impeditur, quae tanto periculoſiores ſint, cum ſub ſpecie neceſſitatis, honeſtatis, &c. nos fallunt; tentationes variae per prauas aut alienas cogitationes, a mundo, diabolo, aut carne noſtra profectae. Sic & *gratiarum actionis* impedimenta ſunt, beneficiorum diuinorum in nos collatorum obliuio; eorum ignoratio, praeſertim ſi ad alias cauſſas, quam ad Deum, ea referamus; ſpiritualium beneficiorum vilipendium; immoderata cupiditas temporalium, qua contingit, vt dum ſemper plura aut maiora concupiſcunt homines, ea, quae acceperunt, in minimis ponant, & fere pro beneficiis non reputent.

§. CVI.

Impedimenta fidei praeter mediorum neglectum eadem fere ſunt, quae poenitentiam ſeu conuerſionem hominis ſufflaminant, ſummatim indicata, *Luc. XIV, 18. ſeqq.* Quae etiam quodammodo in ſingulis actibus fidei locum habent. Etenim quamdiu homo a peccatis non vult deſiſtere, non poteſt ſerio remiſſionem peccatorum per fidem a Deo expetere. Rurſus tamen ex altera parte, dubitatio de miſericordia Dei, de efficacia & vniuerſalitate meriti Chriſti, omnisque metus ſeruilis, inter impedimenta fidei quam rectiſſime referuntur.

CAPITIS TERTII
SECTIO II.
DE
CVLTV DEI EXTERNO
QVA LEGES TVM ABSOLVTAS TVM HYPOTHETICAS.

Σύνοψις.

ORdo dicendorum, §. I.
cultus Dei externus, ſecundum leges abſolutas, in quo conſiſtat? §. II.
Exerit ſe tum verbis, tum factis: quo pacto de rebus diuinis loquendum, §. III.
Nomen quoque Dei celebrandum, §. IV.

Nec

Nec subterfugienda fidei confessio, §. V.
Immo ad martyrium subeundum, si res postulet, obligati sumus, §. VI.
Pertinet huc quoque religio circa vota, §. VII.
Discrimen votorum veteris & noui testamenti, §. VIII.
Quid de distinctione inter vota communia & particularia, sentiendum? §. IX.
Quid ad votum proprie sic dictum requiratur, §. X.
Vota, vite concepta, sancte sunt seruanda, §. XI.
Quo loco habenda vota circa rem illicitam, aut impossibilem, concepta, §. XII.
Monastica, aliaque Pontificiorum vota superstitiosa reiiciuntur, §. XIII.
Cultus externus quoad verba in iureiurando quoque, caute concipiendo, & sancte seruando, demonstratur, §. XIV.
Quoad facta cultus Dei externus exhibetur generatim obsequio, §. XV.
Speciatim cum factis quoque fidei confessio editur, §. XVI.
quotiescunque scilicet occasio se obtulerit, §. XVII.
Ad cultum huncce externum quoad leges absolutas, hominem iure diuino obligatum esse, probatur, §. XVIII.
Quaedam ad cultum externum, vulgo referuntur, quae potius ad media internum promouendi, pertinent, §. XIX.
vt vsus externus verbi diuini, item ieiunia religiosa, §. XX.
item ceremoniae & ritus sacri, quorum summa indicatur, §. XXI.
Conuentuum sacrorum necessitas, §. XXII.
In illis cuncta ordine & decenter fieri debent, vnde, quae rituum & ceremoniarum sit ratio, ostenditur, §. XXIII.
Conuentibus sacris, omnes, qui possunt, interesse debent, §. XXIV.
De precibus & gratiarum actione externa, quid obseruandum? §. XXV.
Cultui externo quoad leges absolutas opponitur profanatio nominis diuini, §. XXVI.
quae fit vel omissione eorum, quae fieri debebant, §. XXVII.
vel commissione eorum, quae fieri non debebant, §. XXVIII.
Ad cultum externum iisdem mediis, ac ad internum, homo inducitur, ad quae adeo vsurpanda obligatus est, §. XXIX.
vt & ad impedimenta remouenda, §. XXX.
cultus externi quoad leges hypotheticas, fundamentum praebent instituta noui testamenti, §. XXXI.
Huc pertinet sabbatum, de quo ex sola ratione nihil certi constat, §. XXXII.
Institutum sabbathum fuit, finita mundi creatione, §. XXXIII.
obseruatum idem fuit a patriarchis, & Israelitis strictiori quadam ratione iniunctum, §. XXXIV.
sub initium noui testamenti sublato legali schemate, dies dominica in locum eius successit, §. XXXV.
Sanctificatio sabbathi, in quo consistat, §. XXXVI.
Ad instituta noui testamenti pertinent etiam sacramenta, baptismus & sacra coena, §. XXXVII.
quo posito circa ea versandum, §. XXXVIII.
Ad instituta noui testamenti, sancte obseruanda, homines iure diuino sunt obligati, §. XXXIX.
Quotuplici ratione contra haecce officia peccetur, §. XL.
Ad media, quae ad haecce instituta vite obseruanda impellunt, adhibenda, & impedimenta illis obstantia, remouenda, itidem quilibet obligatus est, §. XLI.

§. I.

CVm cultus Dei externus, partim absolutis, partim hypothetiscis nitatur legibus, primo de illis, tum & de hisce, ordine exponemus.

§. II.

Priori modo spectatus, nihil aliud est, quam amoris diuini, seu cultus interni per verba & facta, quoties occasio tulerit, aut res ipsa postulauerit, declaratio, * vt gloria diuina hocipso amplificetur, & alii etiam homines ad verum Dei cultum adducantur.

* Hoc ſi obſeruetur, facile decidi quaeſtio poteſt, an cultus Dei externus ex lumine naturae demonſtrari queat? Concedant nimirum, etiam qui hoc negant, cultum internum ex lumine rationis conſtare, licet longe plenius & perfectius de eo ſcriptura ſacra nos erudiat. Quod ſi ergo cultus externus ita accipiatur, prout hic innuimus, ſane non poteſt non ex cultu interno fluere. Hoc vtique ratio ipſa dictitat, Deum minime cultu interno colere, qui dictis factisque eum laedere ſibi religioni non duceret, aut dictis factisque internum cultum demonſtrare nollet. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 4. §. 38.

§. III.

Duo ergo cultus externi conſtitui poſſunt capita; cum duplici ratione, *verbis, & factis*, amor Dei, ſeu cultus internus declaretur. Verbis quidem declaratur, cum de Deo rebusque diuinis, ſumma cum reverentia & ſubmiſſione loquimur. *1 Petr. IV, 11.* Namque ἐκ τῦ περισσεύματος τῆς καρδίας loquitur os. *Matth. XII, 34.* Qui parum reuerenter de Deo rebusque diuinis loquitur, aperte prodit, nullam quoque Numinis in animo ſuo eſſe reuerentiam. Maxime id autem obſeruandum in diſputationibus de Deo, rebusque diuinis, * quae ſumma cum humilitate & animi veneratione inſtitui debent. Symbolum & exemplum huius rei habemus *Exod. III, 5. & Eſ. VI, 5.*

* Duplici ratione officii ſui hic immemores ſunt mortales, primo cum quaeſtiones vanas, ineptas, ridiculas de Deo rebusque diuinis mouent: deinde cum equidem de rebus grauioribus diſputant, ſed ita, vt ambitionem, petulantiam, altercandi pruritum prodant. Prioris vitii exempla in ſcholaſticorum & moraliſtarum ſcriptis affatim ſe offerunt. Nonnulla legere licet apud CHRISTOPHORVM BINDERVM, in *ſcholaſtica theologia, cap. 2. p. 24. ſeqq.* Quod autem ad alterum attinet, commendanda cumprimis omnibus GREGORII NAZIANZENI *oratio, de moderatione in diſputationibus ſeruanda, & quod non ſit cuiuuis hominis, nec cuiuuis temporis, de Deo diſputare*; quae cum aliis quibusdam patrum ſcriptis recuſa legitur, in *inſtitutionibus theologicis antiquorum patrum*, quarum tomus primus Romae, anno MDCIX. prodiit.

§. IV.

Nec tantum honorifice de Deo, rebusque diuinis loquendum, ſed nomen quoque eius celebrandum, & opera laudibus euehenda, quotiescunque ſe commoda obtulerit occaſio, conf. *Pſalm. XL, 4. XCII, 5. 6. 7. CV, 1. 2. CXLV, 3. ſeqq. Rom. I, 20.*

§. V.

Speciatim, amorem ſincerum, animique adfectum declaramus, *fidei confeſſione*, cum ab hoſtibus veritatis interrogati, nulli dubitamus, veritatem & religionem noſtram ſine vlla diſſimulatione profiteri, nec, quo minus id faciamus, blanditiis aut metu nos deterreri patimur. * Pulcherrima haec eſt ratio, nomen diuinum glorificandi. Accedit, quod

quod eiusmodi confessionem diserte a nobis exigat seruator, *Matth. X, 32.* add. *Marc. VIII, 38. Luc. IX, 26. XII, 8. Ioan. I, 20. Rom. X, 10. 1 Timoth. VI, 12. 1 Ioan. IV, 2. 3.*

* Sunt quidem nonnulli, praesertim ex pontificiorum moralistis, quos vocant, qui distinguunt, num interrogans sit persona publica, an priuata? si priuata sit, posse interrogatum tacere, aut interrogationem eludere, quia ea non habeat ius quaesitum veritatem a nobis rescisendi. Ita quidem praeter alios MARTINVS BECANVS, Iesuita, in *manuali controuersiarum, lib. 5. cap. 3. pag. 674. seqq.* Sed disertae hoc repugnat effato Petri 1 *epist.* III, 15. quo nos paratos esse iubet, *ad rationem fidei OMNIBVS reddendam.* Neque tantum confessio haec coram priuatis requiritur, cum forte adsint, qui per dissimulationem offendi possunt, ut prior sententia a nonnullis limitatur, sed semper: quia ista dissimulatio, vtcunque se habeat, est signum incredulitatis, & indicat, quod homines magis timeamus, quam Deum. Quaeri autem hic solet, an quis tempore persecutionis possit fugere, vel se occultare, ne cogatur respondere de rebus fidei, vt sic periculum vitae euadat? Quod nonnulli quidem plane adfirmant, freti dicto Christi, *Matth. X, 23.* & exemplo Pauli, *Actor. IX, 25 2 Cor. XI, 33.* Addunt rationem, quia qui fugit in tali casu, non significat per suam fugam, se non esse christianum, sed potius se nolle fidem christianam abnegare, & ideo fugere periculum negandi, vel certe se cupere adhuc diutius viuere, vt possit fidem Christi propagare, quod omnino Paulum spectasse, credibile est. Accedit denique, quod nonnullos doctorum veterum fuga sibi consuluisse constet, qua de re legendus ATHANASIVS, *apologia de fuga sua.* At non semper, nec vbique fugam eiusmodi esse licitam, rectius contendunt alii. Praesertim pastori & episcopo fugere non licet, si charitas postulet, vitam potius ponere pro aliis. conf. *Ioan. X, 13.* Nec fas est relinqui gregem sine pastore, ne quid de scandalo dicam, inde oriundo, si incredulitatis suspicionem, apud suos subeat. Recte rem omnem iampridem expediuit AVGVSTINVS, *epistola* 180. Cum enim antea QVODVVLTDEO scripserat, ecclesias ab Episcopis non esse deserendas, HONORATVS opponebat illud seruatoris *Matth. X, 23. cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam*, ille rursus vrget illud seruatoris effatum, quod *animam pro ouibus ponere pastores* iubet, *Ioan. X, 11.* Tandem vero haecce dicta ita inter se conciliat: *tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, aut etiam fuerit & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est causa fugiendi.* add. B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primit. cap. 8. §. 36. pag. 341.* Cumprimis tamen in his omnibus, non tantum ad externas circumstantias, sed ad internam animi dispositionem, praecipue ad causam, quae aliquem, vt fugam capessat, impellat, respiciendum est. Ex instituto hocce argumentum tractatur in libro, Gallicano idiomate scripto, cui titulus: *les devoirs des pasteurs & des peuples par rapport à la persecution, & au martyre &c.* qui Roterodami anno MDCXCV. prodiit.

§. VI.

Si quis propter confessionem grauiores adflictiones subeat, *martyrium* * vocari solet. Ad quod, sires hoc postulauerit, subeundum, hominem obligatum esse, vel inde patet, quia hic est excellentissimus modus glorificandi nomen diuinum, vid. *Ioan. XXI, 19.* Nec tamen statim martyrum nomine digni sunt, qui incommoda quaedam patiuntur, etsi hoc fiat propter confessionem veritatis, aut ob nominis diuini gloriam.

* Non una equidem ratione vox *martyris* sumitur, postquam a propria significatione, qua testem denotat, ad eos designandos in veteri ecclesia translata est, qui pro fidei christianae constanti confessione, durissima quaeque gravissimaque passi sunt. Visitatior tamen & solennis velut ea est significatio, qua illos denotat, qui morte sua fidem, doctrinaeque christianae veritatem, obsignarunt. Ad martyrem itaque proprie sic dictum requiritur primo, vt non criminis cuiusdam caussa, sed tantum ob fidei & doctrinae christianae professionem, duriora ista fata subeat; deinde, vt illud faciat lubens laetusque, hilari animo atque alacri: & denique, vt non saltem cruciatus quosdam aut adflictiones perpetiatur, vel mortis imminentis metum sustineat, sed vt mortem ipsam subeat. Vnde patet, hoc nomine dignos non esse, qui ea patiantur, quae suis promeriti sunt scelcribus, etsi ab iis ea patiantur, qui sunt infideles, aut aliam sequuntur religionem, etsi etiam plus quam promeriti sunt, patiantur. Martyris praeterea gloriam titulumque sibi vindicare nequeunt, qui ob errores, quos imbiberunt ac pertinaciter defendunt, aspera quaetiis perpetiuntur, aut omnino mortem subeunt. Pro veritate enim vt mortem subeat, necesse est, qui martyr audire cupit, non pro errore. Non sane defuerunt, qui pro errore, aut summa etiam impietate extrema quaeque passi sunt, pulchrius esse ducentes, mortem subire, quam opinioni, quam semel mente conceperant, nuntium mittere. Quod pluribus comprobat PETRVS BAELIVS, *dans ses pensées, sur la Comete &c. pag.* 568. vt & in *Dictionario historico critic.* voc. *Mahomed. pag.* 19. 2 & voc. *Marcionitae, pag.* 2036. Nihil tamen inde, quod christianae religioni praeiudicium adferat, colligere licet. Posse enim homines errores quosdam tam pertinaciter defendere, vt mortem potius subire, quam illis nuntium mittere, parati sint, a natura humana non adeo alienum est. Nec religionis christianae veritas, martyrum vnice constantia & testimonio, sed longe aliis quoque argumentis nititur. Praeterea etsi hinc inde nonnulli fuerint, qui pro erroribus suis grauissima quaeque perpessi fiut, ad multitudinem tamen cumprimis eorum respiciendum, qui doctrinae Christianae veritatem morte ac sanguine suo confirmarunt. Quae enim HENRICVS DODWELLVS, ad martyrum veterum numeram imminuendam in medium attulit, in *dissertat. de paucitate martyrum*, quae inter Cyprianicas est vndecima, apud paucos fidem inueniunt. Sed hoc ὡς ἐν παρέργῳ. Denique & id ex dictis constat, martyres proprie non esse, qui magna quidem incommoda, neutiquam autem mortem pro fide & veritatis confessione, subierunt. Notum est discrimen inter *martyres & confessores*. Vnde ab vsitata vocis significatione discedunt, qui illis, qui varias calamitates fidei caussa tolerare coacti sunt, statim gloriosum martyris titulum tribuunt. Quem nec illi sibi vindicare poterunt, qui aliis inferuiendo in mortis periculum se coniiciunt, quos *martyres charitatis, seu misericordiae*, nonnulli vocare solent. Sed plura de martyrio pariter ac martyribus dabunt IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *christeide act.* 1. *theatr.* 3. *pag.* 630. *& in colleg. decalog. pag.* 403. item IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib.* 9. *cap.* 17. *p.* 353.

§. VII.

Referri praeterea ad cultum externum hoc modo acceptum solet, *religiosa votorum obseruatio*. Vocatur autem votum actio religiosa, qua Deo spondemus aliquid & promittimus nos praestituros, ad singularem eius cultum & gloriam.

§. VIII.

In veteri quidem testamento, varia occurrunt votorum genera, *Leuit. XXVII, 2. sqq. Num. XXX, 3. Deut, XXIII, 21. Ps. LXVI, 13.* * Sanctorum autem noui testamenti, post sublatum cultum Leuiticum, nullum occurrit exemplum, quod voto Deo se obligauerint. ** Cuius rei ratio

ratio inde petenda videtur, quod cultus externus, veteris testamenti, ex praescripto Numinis variis constabat actionibus externis, ritibusque,** quorum nonnulli lege quidem speciali ab omnibus ac singulis, hoc aut illo tempore, non exigebantur, interim, qui ad eos voto se obligabant, eximia quadam ratione Deum colere censebantur. At hoc cessat in nouo testamento. Et vix vllam, puto, speciem cultus diuini, aut actionis Deo placentis, post vetus testamentum abrogatum, adferri posse, ad quod non etiam absque voto obligemur.

* Quae votorum apud Ebraeos fuerit ratio, pluribus exponit IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum lib. 7. cap. 2.*

** Quae enim de Paulo apostolo commemorantur *Act.* XVIII, 18. & XXI, 24. cultum Leuiticum adhuc supponunt. Vnde recte MARTINVS CHEMNITIVS, in *nouo testamento*, inquit, *nec mandatum, nec promissionem, nec exemplum habemus, cultum Dei in nouo testamento consistere in faciendis votis. Nec habemus certum aut expressum verbum, de quibus rebus & quomodo vota fieri debeant, exam. concil. Trident. part. 3. cap. 7. p. m. 476.* vbi luculenter hoc euincit, quemadmodum & in *praeced. cap. 6.* quo pacto vota in veteri testamento se habuerint, explicauerat.

*** De votis ceremonialibus hoc est intelligendum, a quibus moralia nonnulli distinguunt, quanquam vtraque in veteri testamento ita fuisse comparata, vt inde colligi nequeat, ea in nouo quoque testamento locum habere, demonstrat B. CHEMNITIVS, *l. c. cap. 6. pag.* 475.

§. IX.

Solent nonnulli inter vota *communia & particularia* distinguere;* communia vocantes, quae ad ipsum Numinis cultum nos obligant, qualia in sacramentis, praecipue in baptismo, nuncupemus. *1 Petr. III, 21.* Verum communia minus proprie vota esse, vel inde liquet, quod versentur circa rem, quae minime in nostra posita est libertate, quod tamen ad votum proprie sic dictum requiritur, vt versetur circa rem, quam facere aut omittere, nostri est arbitrii. In particularibus an exemplum voti temere occurrat, quod circa rem Deo gratam versetur, ad quam tamen itidem absque voto non obligemur, valde dubito.

* Ita IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib. 9. cap. 13. pag.* 359.

§. X.

Sed ponamus, dari eiusmodi votorum exempla; vt recte de iis statuatur, quid ad votum proprie sic dictum requiratur, dispiciemus. Primo itaque votum concipi ab iis debet, qui sui sunt arbitrii, adeoque aliquid vouere possunt. conf. *Num. XXX. 3. 4. sqq.* Idque fieri debet sponte & consulto, minime per errorem, aut per coactionem. Obiectum praeterea voti esse debet res honesta, licita, Deo grata, quaeue in nostra posita sit facultate. Impia namque sunt vota, quae circa prohibita versentur, quale fuit illud Iudaeorum, *Actor. XXIII, 12. 13.* Finis

denique voti sit peccati enitatio, grati animi erga Deum, ob boni cuiusdam collationem, aut mali auerruncationem, declaratio, mentisque ad deuotionem excitatio.

§. XI.

Quod si ergo votum rite fuerit conceptum, locumue inueniat, manifestum est, ad illud sancte seruandum, & accurate adimplendum, homines iure diuino obligari. Idque omnino nominis diuini glorificatio requirit. Nec enim turpior diuini nominis abusus temere cogitari potest, quam votorum violatio, quae est quaedam velut Dei illusio. vid. *Psalm. L, 14.* Hinc & votorum adimpletio, *solutio* in scriptura sacra vocatur, eo quod iis velut vinculo quodam constricti sunt, qui ea susceperunt. conf. *Prouerb. VI, 2. Malach. III, 8. Numer. XXX, 4. seqq.*

§. XII.

Colligere inde licet, quid de votis de re iniusta aut impossibili conceptis, sentiendum sit? Etsi enim grauissime peccent, qui per praecipitantiam eiusmodi votis se obstringunt, ea tamen adimplere non tenentur, cum hac ratione bis peccarent. Si vero res possibilis fuit, cum votum conciperetur, & praeter culpam eius, quid id concepit, deinde facta est impossibilis, non tantum obligatio cessat, sed & peccati expers qui illud suscepit, merito censetur.

§. XIII.

Et hinc etiam patet, quid de *votis monasticis* Pontificiorum censendum. * Illicita illa sunt, quia omni scripturae fundamento destituuntur, *Matth. XV, 9.* & plerumque de rebus impossibilibus fiunt, idque sub opinione meriti, & operum supererogationis. Vota ad *diuorum statuas* turpissimam insuper inuoluunt idololatriam, cum soli Deo vota facienda sint, *Num. XXX, 3. sqq. Deut. XXIII, 21. Ps L, 14.* add. *Ierem. XLIV, 25.* Idem de *votiuis* etiam *peregrinationibus* ad loca sacra, similibusque superstitionum generibus, existimandum, quae non tantum fundamento carent, sed in scriptura insuper diserte interdictae sunt, *Ier. II, 20. 24. Hos. IV, 15. Matth. XXIV, 23.*

* Praecipuum fundamentum votorum monasticorum est falsa ista & erronea hypothesis de consiliis noui testamenti, quae a legibus differant, quam supra iam *cap. 1. §. 14.* ex instituto profligauimus. Quod autem vota ista circa ἀδιάφορα versentur, adeoque vel hoc nomine pro illicitis habenda sint, vel exemplo coelibatus, ad quem promiscue omnes, qui vitam monasticam amplectuntur, se adstringere voto tenentur, patet. Namque paucissimis donum continentiae contingere, vel ex seruatoris effato constat: *non quilibet capit verbum hoc. Matth.* XIX, 11. Sed legenda hic, quae prolixe de voto coelibatus disputat B. MARTINVS CHEMNITIVS noster, in *exam. concil. Trident. part 3. cap. 1. seqq. pag. 449. seqq.* Accedit autem, praeter causas commemoratas, cur vota ista improbanda sint, quod saepius fiant a liberis adhuc sub patria potestate constitutis, quibus sine consensu parentum eiusmodi

modi voto se obstringere fas non est. Quod tamen Romanenses adeo non improbant, vt laudent potius ac defendant. Hinc illud HIERONYMI *in epist. ad Heliodorum*, semper in ore habent: *licet paruulus ex collo pendent nepos, licet sparso crine, & scissis vestibus, vbera, quibus te nutriuerat, mater ostendat, licet in limine pater iaceat, perculcato perge patre, siccisque oculis ad vexillum crucis euola: solum pietatis genus est, hac in re esse crudelem.* Sed si de vocatione ad verum christianissimum verba HIERONYMI intelligerent, satis bene se res haberet, iuxta illud seruatoris, *Luc.* XIV, 26. At cum de humanis iisque superstitiosis instituris hic agatur, aperte demonstrant, ea pluris sibi fieri, quam leges diuinas, quod iampridem in Pharisaeis, praecursoribus Pontificiorum, reprehendit Christus, *Marc.* VII, 9. Extant vero ipsorum Pontificiorum acerbissimae hac de re querelae, quod monachi, speciatim Iesuitae, variis artibus liberos seducant, vt inuitis parentibus, vota monastica suscipiant. Quod cum & PETRO AERODIO, iureconsulto clarissimo, contigisset, cuius quippe filium Iesuitae seduxerant, vt illorum ordini se adiungeret, non tantum passim, sed & iuriter hac de re conquestus est, sed peculiarem quoque hoc nomine actionem in Iesuitas instituit, legique cumprimis meretur tractatus eius, anno MDLXXXIX. scriptus: de *patrio iure ad filium pseudo-Iesuitam*, vid. *vita* Petri Aerodii ab AEGIDIO MENAGIO, eius ex filia nepote scripta, & typis data Parisiis, anno MDCLXXV. 4to, vbi auctor simul ostendit, alios quoque praeter AERODIVM, similia expertos fuisse fata. *At non solus Aerodius*, inquit, *fatum suum gemuit, igemuere & alii: lege Stephani Pasquasii & Ioannis Bodini ea de re ad Aerodium epistolas, lege Antonii Arnaldi, aduocati Parisiensis orationem pulcherrimam, habitam in senatu Parisiensi contra Iesuitas, &c.* conf. PETRVS BAELIVS, *diction. historico-crit. voce Ayrault. pag.* 116.

** De quibus prolixe & ex instituto, tum peculiari commentatione, tum in *anatome historico-theologica concilii Tridentini, part. 2. pag.* 1139. *seqq. agit.* IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS.

§. XIV.

Denique & in *iureiurando*, caute praestando, & sancte obseruando, cultus externi, qui verbis praestatur, pars non minima conspicitur. Reuerentiam enim Numinis hac ratione vel maxime declaramus, vti contra iustitiam, omnipotentiam, ac omnipraesentiam Dei, velut abnegasse, censendus est, qui parum religiose hac in re versatur. Plura nunc non addimus, cum deinceps * ex instituto, de iureiurando agendi se nobis offerat occasio.

* *sect.* 5. huius capitis, §. 10. *seqq.*

§. XV.

Non tantum verbis, sed etiam *factis*, internus animi cultus proditur, nomenque Dei glorificatur. Et generatim quidem hoc fit obsequio, quod omnibus ac singulis praeceptis diuinis praestamus. Obsequio luculentissime nostrum erga Deum amorem testamur. *1 Ioan. V, 3.* Quo pacto & patrem in coelis, glorificamus coram hominibus. *Matth. V, 16. 1 Petr. II, 12.* Hinc & istud virtutum exercitium *puri & intaminati cultus diuini* nomine venit. *Iac. I, 26. 27.*

§. XVI.

Speciatim factis glorificatur nomen Dei, quando iisdem fidem nostram profiteri nulli dubitamus, etiamsi cum maximo hoc coniunctum

ctum sit periculo. Namque confessio illa a Christo tantopere commendata, *Matth. X, 32.* ad facta non minus, quam ad verba, pertinet. Quo nomine & omnis dissimulatio religionis verae, aut simulatio falsae, merito damnatur. * conf. *1 Cor. X, 21. 1 Thessal. IV, 12.*

* Non equidem desunt, qui non omnem verae religionis dissimulationem, aut simulationem falsae, illicitam esse putant, praesertim inter Romanenses moralistas, quorum quam laxa in hoc genere sit disciplina, constat. Provocare autem solent ad exemplum Naamani, 2 *Reg.* v, 17. 18. Ad quod nonnulli ita respondent, quod Naamanus equidem eiusmodi quid vt sibi concederetur, petierit, sed non impetrauerit, cum verba: *vade in pace*, nullam directam responsionem contineant. Ita GEORGIVS de VALENTIA, *tract. de fide & fidei professione d. 1. quaest. 3. &c. pag.* 107. aliique. Sed quis credat, propteram ista responsione Naamanum in errore voluisse confirmare? Alii itaque putant, petitionem Naamani esse de praeterito, seu rogare eum, veniam commissae olim idololatriae in fano Rimmonis: quam sententiam praeter alios IOAN. GEORGIVS DORSHAEVS, *theol. Zachar. part. 1. cap. 6.* defendit. Sed praeferenda mihi videtur illorum opinio, qui petitionem Naamani exponunt de concessione seu condescendentia, si ita loqui liceat, in facto futuro, sed ita vt externum saltem & politicum intelligatur officium, regi idololatrico in fano Rimmonis praestandum. Ita omnia sibi quam rectissime constant: quod pluribus ostendit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *dubiis vexatis, cent. 3. loc. 3. pag. 445. sqq.* Diiudicari autem ex dictis facile plurimae quaestiones possunt, quae passim moueri solent, e. g. an Papaeae religionis ritus, ceremonias, aspersiones lustrales, rosaria, processiones, simulare fas sit? an Papae non qua anti-Christus, sed qua magnus Italiae princeps est, pedes osculari liceat? An confessionis papalis necessitatem pecunia redimere fas sit? & quae aliae sunt, eiusdem generis, de quibus conf. IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, *theol. conscient. tom. 1. pag. 652. sqq.* & in *colleg. decalog. p. 357.* De prima etiam quaestione ex instituto agit IOAN. FRIDERICVS MAYERVS, theologus Gryphicus, in libello Germanico, quo *Lutheranum peregrinantem*, aut inter *Pontificios versantem*, informat *pag. 36. seqq.*

§. XVII.

Quod de verbis pariter ac factis hactenus diximus, iis internum animi cultum declarari, adeoque externum ea cultum absoluere, id intelligendum, quotiescunque occasio se tulerit. Hac enim deficiente, legis quoque istius obligatio cessat. Interim nostri est officii, ne temere occasionem praetermittamus. Cuncta autem eo tendunt, certe tendere debent, vt nominis diuini gloria amplificetur, & alii quoque homines, ad cultum Deo debitum, illi reddendum, excitentur.

§. XVIII.

Ad cultum hunc externum Deo exhibendum, omnes homines iure diuino obligatos esse, probatur, ex primo iuris diuini principio. Certe, vt arbor bona sine fructibus, ita amor Dei sincerus, sine ista externa significatione esse nequit. Qui verbis factisque alium offendit, num eum amare censetur? Ergo nec vnio cum Deo adesse, multo minus conseruari potest, vbi homo cultus externi intermissione se velut inimicum

micum Dei, saltem eius honore parum se tangi, aperte profitetur. Patet idem ex praecepto decalogi secundo, *Exod. XX. 7.* Quod licet negatiue conceptum sit, hocce tamen praeceptum affirmatiuum continet, quod nomine diuino rite vti, hoc est, summa illud prosequi veneratione debeamus. Per nomen vero diuinum, non tantum intelligitur Deus ipse, sed cumprimis omne id, per quod Deus nobis innotescere voluit. Denique & in aliis scripturae dictis idem diserte ab omnibus requiritur, vt *1 Petr. II, 9.* add. *Psalm. CXIX, 46. Rom. X, 9. 10. 2 Cor. IV, 13.*

§. XIX.

Solent externi cultus nomine & alia quaedam, praeter hactenus commemorata comprehendi, quae tamen rectius ad media cultum internum, adeoque & externum promouendi, referuntur. Cumque supra * demonstratum sit, non minus ad media cultum internum promouentia, quam ad ipsum cultum, nos obligatos esse, quod ista hic quoque eadem ratione nobis iniungantur, liquet.

* *sect. praecedent. §. 94.*

§. XX.

Huc pertinet *vsus externus verbi diuini.* Enimuero ad verbum diuinum tum publice, tum priuatim, legitime tractandum, siue audiendo, siue legendo, ac meditando hoc fiat, homines lege diuina obligatos esse, positum est extra controuersiam; idque non tam, quia partem cultus externi constituit, quamuis in quantum ea ratione nomen diuinum glorificatur, huc quoque referri queat, quam potius, quia inter media generalia cultum internum, & sic quoque externum promouendi, primum fere praecipuumque tenet locum. * Et idem de *ieiunio* quoque quod vocant, *religioso*, ** dicendum. Ad hoc obligati sumus, quia ad media pertinet, quibus vitae sanctitas conseruatur & promouetur, praesertim cum animus ad cultum Dei internum eo velut praeparetur ac disponatur.

* conf. quae diximus, *part. 1. cap. 5. §. 10. seqq.*
** de quo itidem dictum, *part. 1. cap. 5. §. 37.*

§. XXI.

Praecipue huc pertinent *ceremoniae & ritus sacri,* qui interdum κατ' ἐξοχὴν *cultus externi* nomine venire solent. Summa illorum est, quod christiani ad audiendum verbum diuinum, & administranda sacramenta aliquando conueniant quod hisce conuentibus certi loci, seu templa, certi quoque dies destinati sint, quodue in hisce conventibus, quoad cantica, conciones, preces, reliqua, certus ordo,

iuxta ſuperiorum praeſcriptum, aut receptam conſuetudinem, obſervetur. * Cuiusmodi quidem ritus, ſeu cultum, vt vocare ſolent, externum, licet Deus immediate, in nouo teſtamento non praeſcripſerit, ** vnde, pro locorum & temporum varietate, varius eſt: ad eundem tamen eadem ratione, qua ad reliqua cultum internum & externum promouendi media, *** nos iure diuino obligatos eſſe, per ſe patet, & facili ratione vlterius comprobari poteſt.

* Hoſce ritus praeter alios prolixius deſcripſit CASPAR CALVÖRIVS, vir celeberrimus, in *rituali eccleſiaſtico*.

** Principia quidem generalia, quod cuncta facienda ſint, quibus fides chriſtiana excitari, confirmari, propagari queat; quod hunc in finem conuentus ſacri ſint inſtituendi: quod in iis cuncta ordine & decenter fieri debeant, & quae reliqua ſunt, in ſcriptura ſacra aperte ſatis continentur, & ex ipſâ indole religionis chriſtianae fluunt. Sed de hisce nunc ſermo non eſt. In applicatione autem horum principiorum, quid cuiusque eccleſiae ſtatus, temporisque, & aliarum circumſtantiarum ratio aut requirat, aut permittat, diſpiciendum, quod prudentiae opus. Hinc in *parte tertia*, vbi de prudentia chriſtiana & theologica agitur, plura hac de re dici poſſunt.

*** Si modo cultus hicce ita comparatus ſit, vt internùs per eum promoueri queat.

§. XXII.

Nimirum, cum eccleſia, (etiam particularis) corpus quoddam ſit, ex pluribus membris conſtans, & ad eam conſeruandam neceſſe ſit, vt omnes ac ſinguli ſubindé erudiantur, inſtruantur, redarguantur, commonefiant, idque in conuentibus, certo loco & tempore inſtitutis, quam commodiſſime fieri queat, hos neceſſarios eſſe, ſua ſponte intelligitur. * Idque eo magis, quod animorum per preces communes, & alia exercitia ſpiritualia coniunctio, ad conſeruandum, alendumque amorem mutuum, plurimum valeat.

* Accedit, quod non tantum legere, ſed & audire verbum diuinum debeamus. Auditionis autem vtilitatem & neceſſitatem ſupra demonſtrauimus, *part.* 1. *cap.* 5. §. 12.

§. XXIII.

In conuentibus praeterea iſtis, vt cuncta ordine fiant, & ad deuotionem alendam ac fouendam diſponantur, itidem neceſſe eſt, niſi maiori cum damno eccleſiae, quam emolumento, debeant inſtitui. Ex quo ſequitur, non tantum ritus huic fini inſeruientes, ab eo quidem, qui externam habet eccleſiae directionem, conſtitui poſſe, ſed omnes etiam ac ſingulos chriſtianos, hiſce ritibus & ceremoniis, ceu mediis cultum internum promouendi, pro praeſenti eccleſiae ſtatu, neceſſariis, ita vti debere, vt non tantum concordia eccleſiae conſervetur, ſed finis etiam eorum, cultus interni promotio, obtineatur.

§. XXIV.

Digitized by Google

§. XXIV.

Quare ab omnibus requiritur, vt cultui huic publico, rite praeparati, *Pſalm. CXIX, 17. 18. Kohel. IV, 17. Epheſ. VI, 18. 19. III, 16. 19.* interſint, *Ebr. X, 24. 25. Pſalm. XXVI, 6. 7. 8.* niſi cauſſa quadam grauiori impediantur; porro vt verbum diuinum deuote audiant, & vt verbum diuinum recipiant, *Luc. X, 16. 1 Theſſal. II, 13.* ad omnia, quae ad ſuam aedificationem faciunt, diligenter attendant, precesque cum tota eccleſia rite ac deuote coniungant. conf. *Actor. I, 14. II, 42. IV, 24. Coloſſ. III, 16.* Etſi itaque cultus hicce publicus, vt vocari, ſolet, accurate loquendo, medium ſaltem ſit cultum Numinis promouendi, hoc ipſo tamen neceſſarius eſt, iureque diuino praeceptus. Quam turpiter autem fallantur, qui eo omnem Numinis cultum abſolui, vel κατ' ἐξοχὴν Numinis cultum eſſe, exiſtimant, ex dictis abunde liquet.

§. XXV.

De *precibus externis, & gratiarum actione externa*, quid ſentiendum ſit, ex dictis itidem facile diiudicare licet. Nimirum haec, aut prout a ſingulis hominibus priuatim, aut prout publice in conuentibus peraguntur, ſpectari poſſunt. Priore modo ſpectatae preces externae, neceſſariae ſunt, prout ad alendum fouendumque precandi ardorem, interdum aliquid conferunt: * poſteriori modo neceſſariae ſunt, vt coniunctim, eodem animo ac ſenſu fieri queant, quod publici cultus ratio poſtulat. Hinc ex publici cultus neceſſitate; etiam externarum precum neceſſitas fluit. Quod & de gratiarum actione eſt intelligendum.

* vid. dicta, *part. I. cap. 5. §. 27.*

§. XXVI.

Cultui externo, quem hactenus explicauimus, generatim opponitur *profanatio nominis diuini.* Ea duplici fit ratione, non agendo, quae fieri debebant, & agendo, quae fieri non debebant.

§. XXVII.

Ad prius genus profanationis, pertinet omnis intermiſſio cultus externi, quando v. g. nomen Dei glorificare, laudes eius coram hominibus celebrare, fidem noſtram profiteri, aut eam etiam morte noſtra obſignare debebamus, & illud non facimus, *Rom. I, 21. Matth. XXVI, 70. 72.*

§. XXVIII.

Ad poſterius genus peccata plurima merito referuntur: quando nimirum de Deo rebusque diuinis abiecte, contemptim, & parum reuerenter loquimur, quorſum & vſus nominis diuini in rebus ludi-

cris, iocoſis, aut aliis, pertinet; quando petulanter & curioſius, quam par eſt, de rebus diuinis diſputamus; aut omnino Deum, eiusque nomen, hoc eſt; verbum, opera, & voluntatem blaſphemamus, porro, cum nomine diuino ad maledicendum aliis & mala quaeuis iis imprecanda abutimur, *Iacob. III, 8. 9. 10. Rom XII, 14.* * item, cum vota non recte concipiuntur, nec rite explentur; cum iureiurando temerarie & per animi quandam leuitatem nos obſtringimus, eademque violare nulli nobis ducimus religioni, vid. *Pſalm. XV, 4. Matth. V, 34. Iac. V, 12. Eccl. ſ. XXIII, 12. 13. 14.* Huc & vanae Dei atteſtationes, temerariae deuotiones, ſimilesque nominis diuini abuſus pertinent. Denique & grauiſſime hic peccant, qui ad incantationes, veneficia, auguria, ſimilesque ſuperſtitiones magicas nomine diuino abutuntur, aut mendaciis ſuis, dolis, ac deceptionibus, nomen ac verbum diuinum obtendunt: quemadmodum & eodem loco habenda, omnis deprauatio & contorſio ſcripturae ſacrae ad palliandos aut tegendos errores, *Ezech. XIII, 6. 7. 8. Gal. I, 8. 2 Tim. III, 13* item omnis hypocriſis, & pietatis ſimulatio, *Pſ. L, 16. 2 Tim. III, 5. Matth. VII, 21. ſqq.*

* Imprecatio autem prophetica, cuius exempla occurrunt 2 *Reg.* II, 24. item *Pſ.* LIX. alibiq; e, eſt ſaltem poenae diuinae denuntiatio, & adeo huc non pertinet. Idem cenſendum de locis, 1 *Cor.* XVI, 22. *Gal.* 1, 8.

§. XXIX.

Cum etiam cultus externus, proprie ſic dictus, reuera ſit fructus & effectus cultus interni, manifeſtum eſt, eum iisdem mediis, quibus internus, * conſeruari & promoueri. Vnde & ex hoc capite etiam, homines ad media huc facientia, legitime vſurpanda, obligati ſunt.

* Quae indicata ſunt *ſect. praeced. §. 95. ſeqq.*

§. XXX.

Idem cenſendum de impedimentorum remotione. Maximum autem impedimentum eſt defectus cultus interni, ſpeciatim, timoris ſeu reuerentiae Dei, & nimius metus aliorum hominum. Ex defectu enim reuerentiae, ſeu timoris Dei oriuntur omnes inconſideratae de Deo rebusque diuinis locutiones, & ipſa tandem blaſphemia. Metus autem nimius hominum occaſionem dat abnegationi Dei, ſimulationi & diſſimulationi in rebus ad religionem ſpectantibus, aliisque peccatis. Haec vero quo pacto remoueri impedimenta queant, iam ex dictis conſtat.

§. XXXI.

Supereſt vt de cultu Dei externo iuxta leges hypotheticas conſiderato aliquid dicamus. Inſtituta autem cum varia ſint, vt ſupra * indica-

indicatum, hic tamen ea tantum in censum veniunt, quae in nouo testamento locum habent, siue iam in veteri etiam, aut omnino in statu integritatis fuerint, siue ad ipsum nouum testamentum eorum origo referenda sit. De illis enim, quae aut cum statu integritatis, aut cum veteri testamento desierunt, cum ad nos non pertineant, vt dicamus, necesse non est.

* *cap.* 2. huius partis, §. 23. it. 29. *seqq.* vt & 43. & *seqq.*

§. XXXII.

Primo itaque loco se nobis offert institutio *sabbathi*, & hinc orta ad illud sanctificandum, obligatio, quae omni tempore, ante & post lapsum, in veteri pariter ac nouo testamento locum inuenit. Estque obseruandum, quod ex sola ratione homines de sabbatho nihil sciant. Quod & cum aliis, documento est, legem de sabbatho ad leges naturales, quas ratio capit, referri non posse. Apud multas equidem gentes, septimi diei, cultui Numinis destinati & sacri, quaedam occurrere videntur vestigia: * ex eo tamen nihil aliud colligere licet, quam per traditionem instituti huius diuini memoriam apud gentes istas quodammodo fuisse conseruatam.

* Memoratur hoc de Aegyptiis, Indis, Graecis, Gallis, Germanis, aliisque. Sunt & qui apud poetas Graecos, HESIODVM atque HOMERVM, septimi diei, seu sacri, vestigia se deprehendisse sibi visi sunt. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 5. *strom. p.* 600. EVSEBIVS *lib.* 13 *praep. euang. cap.* 7. *p.* 677. Iudaei sane quidam, praeeunte FLAVIO IOSEPHO, morem celebrandi septimi diei ad omnes gentes penetrasse autumant, quorum hac de re a me iam allata sunt testimonia, *dissertat. de pietate philos. seu relig. nat.* §. 42. Quod si ergo quaeras, vnde hoc gentilibus innotuerit? ISAACVS quidem ATIAS, Iudaeus, sine ambagibus respondet: *ethnicis id notum fuisse, ac in ipsorum cordibus impressum, de sabbathi feria, in thes.* anno MDCXXVI. *Venet. editis part.* 1. *num.* 157. Alii vero in numero septenario magna mysteria quaerunt, praeeunte AVL. GELLIO *noct. Attic. lib.* 3. *cap.* 10. MACROBIO in *somn. Scip. lib.* 1. *cap.* 5. & CENSORINO de *die natali cap.* 6. & hinc factum putant, vt gentibus pluribus septimus dies sacer esset. Alii denique, quae de septimo die apud gentes sacro a scriptoribus antiquis dicuntur, non tam de septimo hebdomadis, sed de septimo die post lunae ortum, aut die Apollini in festis sacro, capere malunt, vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta disciplin. Ebr. lib.* 3. *cap.* 14. IOAN. MEVRSIVS in *denario Pythagor. cap.* 9. Verum hisce responsionibus mea quidem opinione, parum proficiunt. Etenim ad primam quod attinet, notionem de sabbatho sanctificando omnium mentibus inscriptam esse, vix cuiquam persuadebitur. Neque consuetudo apud quasdam gentes recepta, ad hoc comprobandum sufficit. In numero septenario etsi multi veterum mysteria quaesiuerint, non tamen video, quo pacto inde colligi queat, hanc ob causam diem septimum gentibus quibusdam fuisse sacrum. Probandum namque prius esset, gentes istas, apud quas dies septimus sacer fuit, & septenarii numeri mysteria intellexisse, & hac, non alia causa inductas fuisse, vt diem istum sacrum esse voluerint. Septimum vero diem intelligi post lunae ortum, aut eum qui Apollini dicatus fuit, facilius dicitur, quam probatur. Imo cum gentium istarum hoc non conuenire institutis iam pridem obseruatum FL. IOSEPHO *lib.* 2 *contra Apion.* THEOPHILO ANTIOCHENO *lib.* 2. *ad Autolycum*, TERTVLLIANO, *lib.* 1. *ad. gent. cap.* 13. aliisque. Longe itaque probabilius, institutum hocce priscarum quarundam gentium, inter ea referendum esse, quae ab Ebraeis, aut eorum maioribus, vel primis omnino parentibus accepere. add. HVGO GROTIVS, de *ver. christ. relig. lib.* 1. *cap.* 16. PETRVS DANIEL HVETIVS,

TIVS, *demonstr. euangel. propos. 4. pag.* 227. cumprimis autem IOAN. IACOBI SYRBII, philosophiae professoris in hac academia excellentissimi, erudita dissertatio, *de sabbatho gentilium*. Dum vero negamus, sabbathi sanctificationem ex lumine rationis innotescere, non hicce sensus est, ac si ratio non doceret, certum tempus cultui diuino destinandum esse. Id enimuero positum est extra controuersiam. Qui enim secum expenderit, quam difficulter, mens rerum huius seculi tractationi immersa ad Deum eleuetur, simulque cogitauerit quam necessarium sit, vt subinde eleuetur, & a vinculis, quibus constricta tenetur, quodammodo velut liberetur, non etiam dubitabit, necessarium esse, vt certum subinde tempus, tam graui negotio destinetur. Sed quod vnus ex hebdomadis diebus, aut septimus speciatim dies huic negotio destinandus sit, id enimuero est, quod ratio ignorat. Et hinc demum diiudicandum, quo loco illorum habenda sententia sit, qui homines lege naturali (absolura) ad sabbathum sanctificandum obligatos esse, contendunt, vt NATHANAEL EATHONVS, *inquis. de sabbatho & die dom. qu.* 2. ANTONIVS WALAEVS de *sabbatho*, *cap.* 5. aliique.

§. XXXIII.

De institutione autem diuina non est dubitandum, cum verba *Gen. II, 2. 3.* hoc diserte doceant. Dumque Moses *Exod. XVI, 23.* sabbathi meminit, de eo, tanquam de re certa & iampridem nota loquitur, rationemque legis, Israelitis speciali quadam ratione iniunctae, *Exod. XX, 10. 11.* adfert, memoriam creationis & quietis diuinae, vt adeo non sit dubitandum, Deum statim post creationem sabbathum instituisse. *

* Non desunt equidem, qui hic dissentiunt, sabbathumque tum demum institutum contendunt, cum eius sanctificationem populo Israelitico iniungeret Moses. Agmen inter eos, qui ita sentiunt, ducunt, FRANCISCVS GOMARVS, in *tract. de orig. sabbath.* & IOAN. SPENCERVS, de *legibus Ebraeor. ritualibus*, *lib.* 1. *cap.* 4. *sect.* 8. *seqq.* quos alii magno numero sequuntur. Vtque causae suae consulant, id praecipue omnibus viribus agunt, vt quae de sabbathi institutione *Gen.* II, 1. 2. memorantur, labefactent & infringant. Nonnulli itaque sabbathi institutionem ibi per anticipationem memorari autumant, vt indicaretur, Deum deinceps voluisse, vt dies hicce Israelitis sanctus esset. Alii, verba *& benedixit Deus*, in argumentum sententiae trahunt, eaque Mosen adduxisse putant, quia eo tempore, quo historiam suam scriberet, sabbathum iam institutum fuerit, cuius rei hic fecerit mentionem, qui ad memoriam creationis apud Israelitas renouandam fuerit institutum. Addunt porro nonnulli, si institutio sabbathi *Gen.* II, 1. 2. innuatur, sequi inde, legem de sabbatho, homines etiam in statu integritatis obligasse, quod tamen absonum esse, putant: primo quidem, quod omnis cultus externus, ad tempus & locum certum adstrictus, respectum habeat ad statum hominis post lapsum: deinde, pugnare hoc cum indole status innocentiae, in quo homines Deum omni tempore & loco, ex toto ac sincero corde culturi fuissent: praeterea, datum fuisse sabbathum, vt corpus laboribus defatigatum, quiete reficeretur, & seruorum quoque labores relaxarentur, quod in statum innocentiae non quadrat. Verum quantumuis splendidae hae aliaeue rationes alicui videri possint, tem tamen neutiquam conficiunt. Quod namque primo ad prolepsin se recipiunt, vt vim clarissimorum Mosis verborum euitent, id sine iusta faciunt caussa. Tota sermonis series ostendit, sermonem ibi esse de tempore praeterito, non de futuro. Neque tantum obiter, aut ἐν παρόδῳ, sabbathi mentio iniicitur, vt fieri solet, cum aliquid προλαμβανόμενος commemoratur, sed multis verbis res ita exponitur, vt Mosen ibi ex instituto sabbathi originem edisserere voluisse, quilibet facile intelligat. Deinde, quo minus verba *& benedixit*, ita vt isti volunt, capi queant, connexio quietis & benedictionis aperte obstat. Pertinere vero sabbathum ad ea institura, quae in statu integritatis locum habuerunt, iam supra docuimus. Nec istud profecto absonum, cum nihil quod statui integritatis repugnet, sabbathi

bathi ſanctificatio contineat. Etenim omnem cultum externum ad tempus & locum certum adſtrictum, tantum ad ſtatum poſt lapſum pertinere, fruſtra ſupponitur. Potuerunt praeterea in ſtatu innocentiae homines Deum omni tempore, & loco, ex toto & ſincero corde colere, vt tamen certo tempore hoc ſieret eminentiori quadam ratione. Namque & in ſtatu integritatis laborandum homini erat, etſi hoc ſieret ſine moleſtia & defatigatione. Adamum enim in paradiſo Deus collocauerat, vt eum coleret, *Gen* II, 15. Ab iſto labore quieſcere homo poterat, etſi ad diſſipatas vires corporis iterum colligendas quiete opus non haberet. Id enimuero deinceps poſt lapſum, ex naturae humanae conditione acceſſit. Quorſum & illud pertinet, quod de ſeptimum laboribus relaxandis dictum eſt. Ita ergo cum ſaluum ſit fundamentum inſtitutionis ſabbathi, quod ex narratione Moſis petitur, nunc paucis diſpiciemus, quae pro ſua ſententia ſtabilienda adferant, qui poſt exitum Iſraelitarum ex Aegypto, ſabbathum demum a Moſe inſtitutum volunt. Aſſerunt ita nempe, Deum per Moſen ſabbathum primo expreſſe publicaſſe, cum Manna daret populo *Exod.* XVI, 23. ſcripturam porro ſubinde teſtari, Deum ſabbathum dediſſe *populo ſuo*, *Ezech.* XX, 12. *Exod.* XXXI, 13. Cumprimis vrgent verba ex *Deut.* V, 2. 3. *Deus noſter pepigit nobiſcum fedus in Choreb, NON CVM PATRIBVS NOSTRIS.* Sub quo foedere cum etiam inſtitutio ſabbathi contineatur, v. 12. patres ſane Iſraelitarum ſabbathum non habuiſſe videntur. Manifeſto etiam declarare Moſen aiunt, *Deut.* V, 15. ideo ſabbathum inſtitutum eſſe, vt meminerint Israelitae, ſe ſeruos fuiſſe in Aegypto, & potenti manu diuina eductos inde liberatosque fuiſſe. Accedere denique, quod gentes ob violationem reliquorum decalogi praeceptorum, punitae paſſim legantur & reprehenſae: nullibi autem ob non ſeruatum ſabbathum, quod tamen factum eſſet, ſi ab initio conditi mundi ſabbathum fuiſſet inſtitutum. Quae tamen eiusmodi ſunt, vt haud difficulter ad ea reſpondere liceat. Promulgatio enim iſta, *Exod.* XVI, 23. commemorata, repetitio ſaltem fuit inſtitutionis iampridem finita mundi creatione factae. Quemadmodum & in decalogo ſumma iuris diuini vniuerſalis repetita fuit, quae tamen iampridem mortalibus nota erat. Cum vero in iſta repetitione noua accederet obligatio, noua quoque & ſingularia beneficia Deus populo Iſraelitico, praeſertim per liberationem ex ſeruitute Aegyptiaca, exhibuiſſet, quorum cum beneficio creationis die ſabbathi meminiſſe debebant, ratio inde intelligitur, cur Deus ſabbathum *ſuo* dediſſe dicatur *populo*. Et ita quoque ſabbathum ſpeciatiori hacce ratione conſideratum, refertur inter conditiones foederis cum populo Iſraelitico iniri. Cum vero Moſes *Deut.* V, 15. ideo ſabbathum inſtitutum eſſe dicit, vt meminerint Israelitae ſe ſeruos fuiſſe in Aegypto, nihil aliud inde ſequitur, quam in legis iſtius repetitione Deum nouas addidiſſe cauſſas, ob quas ſpeciatim Israelitae ſabbathum obſeruare debeant. Denique, quod ad vltimam rationem attinet, non neceſſe erat, vt omnia delicta gentium in ſcriptura indicarentur, ob quae punitae ſint. Non ergo ſequitur: gentes olim ob violationem ſabbathi non leguntur a Deo punirae? ergo ſabbathum a Deo in ipſa rerum creatione non fuit inſtitutum. Plura qui hac de re deſiderat, auctores adeat, qui ex inſtituto de ſabbatho commentati ſunt, FRANCISCVM GOMARVM, ANTONIVM THYSIVM, IOAN. PRIDEAVX, IOAN. COCCEIVM, THOMAM BRODAEVM, IOSVAM LE VASSEVR, aliosque, & cumprimis ex noſtratibus IOAN. ANDREAM QVENSTEDIVM, in *antiquitatibus biblicis & eccleſiaſticis*, *cap.* 10. *num.* 2. *pag.* 828. *ſeqq.* Taceo, quae noſtra aetate hac de re ſunt diſputata.

§. XXXIV.

Licet autem in hiſtoria patriarcharum non legamus, eos ſabbathum obſeruaſſe, nullum tamen quin hoc fecerint, eſt dubium. Neque ex ſilentio Moſis contrarium colligi poteſt, cum cauſſa praegnans, cur hoc commemorare deberet, non adeſſet. Iſraelitis deinceps ſabbathi obſeruatio, ſtrictiori quadam ratione iniuncta eſt, cum & generatim vetus teſtamentum in gente Iſraelitica haberet ſchema ſtatus legalis,

legalis, & gentis quoque illius indoles hoc requireret. conf. *Exod. XXXI, 13. 14. XXXV, 2.*

* Paret hoc ex iis, quae ad §. *praecedentem*, diximus. Inde vero intelligitur, quo sensu obligatio sabbathi, scilicet quoad ea, quae speciatim populum Israeliticum spectabant, in nouo testamento cesset.

§. XXXV.

Cum vero in locum veteris testamenti nouum succederet, non tantum strictior illa & cum externa coactione coniuncta obligatio cessauit, sed apostoli quoque pro septimo die, primum, in recordationem surrectionis Christi, substituerunt. * Quod quin instinctu, adeoque adprobatione Numinis fecerint, nullum est dubium. Mutata quoque est adpellatio, & *dies dominica* dicta, quae cultui Numinis, eiusque beneficiis recolendis, est destinata.

* Quemadmodum ea, quae iuris diuini absoluti sunt, sunt immutabilia: ita in institutis, quibus leges hypotheticae innituntur, Deum quaedam mutare posse, ex supra dictis constat. Vt ergo olim diem septimum, ita tempore noui testamenti primum hebdomadis, cultui sacro destinari voluit. Cumque nemo forte dubitauerit, pro diuina voluntate agnoscendum, quod apostoli hac in re fecerunt, id vnice, vt probemus, superest, iam apostolorum tempore, loco sabbathi, diem dominicam cultui sacro fuisse destinatam. Atque id sane constat, quod *Apoc.* I, 10. diei dominicae differte mentio iniiciatur. Vbi sine vlla ratione FRANCISCVS GOMARVS contendit, vocasse Ioannem eum diem *dominicum*, quod Dominus ipsi eo tempore specialem gratiam reuelationis fecisset, de *origine sabbathi, cap.* 7. Cur enim non potius eum diem apocalypticum vocasset? Sic & *Actor.* XX, 7. dicitur, Paulum in Troade cum sociis per dies septem substitisse, τῇ μιᾷ autem τῶν σαββάτων, hoc est, prima hebdomadis die, seu die dominica, cum conuenissent discipuli, verba ad eos fecisse. conf. & 1 *Cor.* XVI, 1. 2. Quae contra vltima haecce loca excipiuntur, tanti non sunt, vt probandi vi ea spoliare queant. Contendunt enim μίαν τῶν σαββάτων non statim significare *primum*, sed *vnum* sabbathorum. Sed quod μία interdum idem sit ac πρώτη, patet ex *Ioan.* XX, 1. Nec abs re est, quod *Actor.* XX, 7. dicatur: τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων. Res ipsa etiam hoc docet. Vtrobique enim auctor certum diem indicare voluit. Qui autem dicit, vno quodam hebdomadis die aliquid factum esse, aut fieri debere, certum diem non indicat. Accedunt testimonia veterum, quae rem extra dubium ponunt. IGNATIVS in epistola ad Magnesianos, eaque non interpolata, *p. m.* 1. ex editione THOMAE ITTIGII, *si igitur*, inquit, *qui in vetust: rebus versati sunt, ad nouitatem spei venerunt, non amplius sabbatbum colentes,* ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, *sed secundum dominicam viuentes, in qua & vita nostra exorta est per ipsum &c.* In interpolata equidem epistola locus hiece ita exhibetur, vt varia simul diei dominicae elogia cumulentur: sed sufficit, quod hic differte eius mentionem iniiciat IGNATIVS, & eam in locum sabbathi successisse, aperte innuat. Posset idem e seculi secundi scriptoribus, IVSTINI MARTYRIS, aliorumque testimoniis comprobari, sed hisce diutius immorari necesse non est.

§. XXXVI.

Sanctificatio sabbathi, seu diei dominicae, in quo consistat, ex fine institutionis intelligitur, qui est recordatio creationis & redemptionis, praecipuorum, quae Deus in hominum genus contulit, beneficiorum. Quae quidem ita instituenda est recordatio, vt animus ad gratitudinem excitetur, verbis pariter ac factis demonstrandam. Quod vt eo rectius fiat,

fiat, abſtinendum a reliquis laboribus, & cum precibus iungenda verbi diuini meditatio, eumque in finem conuentus etiam eccleſiae publici ſedulo frequentandi ſunt, in quibus & verbum diuinum docetur, & preces ſuas cum aliorum fidelium precibus iungere licet.

§. XXXVII.

Ad inſtituta nouo teſtamento propria pertinent ſacramenta: *baptiſmus & ſacra coena.* Haec eſſe inſtituta diuina, conſtat, quia ab ipſo Chriſto ſeruatore ſunt profecta. De baptiſmo quidem id conſtat ex *Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 16. Ioan. III, 5.* de ſacra coena, ex *Matth. XXVI, 26. Marc. XIV, 22. Luc. XXII, 19. 1 Cor. XI, 23.* Sunt etiam haecce inſtituta vniuerſalia, quia ad omnes omnino pertinent homines, qui ſaluari cupiunt. Pertinent enim ad ordinem ſalutis a Deo conſtitutum.

§. XXXVIII.

Quemadmodum autem inſtitutorum diuinorum haec eſt ratio, vt accurate, eo modo, quo a Deo inſtituta ſunt, obſeruari debeant, ita & ſpeciatim in ſacramentis, baptiſmi & ſacrae coenae, ſe res habet. Et in eo ſumma officiorum circa ſacramenta, eorumque vſum, conſiſtit. Speciatim tamen ad finem & ſcopum horum ſacramentorum accurate attendendum, ne alium in finem, quis iis vtatur, quam ad quem inſtituta ſunt; tum, vt qui vti rite iis cupit, ita comparatus ſit, vt finem huncce obtinere queat, quem in finem & ſeipſum exploret neceſſe eſt, ne nullam non tantum inde referat vtilitatem, ſed peccato inſuper grauiſſimo ſe obſtringat; porro, vt in vſu ipſo ſacramentorum, quoad ſubſtantialia a forma inſtitutionis ne latum quidem vnguem, diſcedatur; vt quando ab iis adminiſtrentur, quibus ius atque poteſtas ea adminiſtrandi competit; & denique, ſi per conſuetudinem ritus quidam & ceremoniae adhibeantur, vt in iis dignoſcendis caute quisque verſetur, easque repudiet, quae indolem ſacramenti euertunt, vel ad ſuperſtitionem ducunt, aut alias verbo diuino aduerſantur, retineat contra quae verbo diuino non aduerſantur, & ad ordinem in eccleſia ſeruandum, aut ad aedificationem faciunt. *

* Ex principiis hisce generalibus, quibus officia hominum circa legitimum vſum ſacramentorum noui teſtamenti innituntur, ſpecialia, de quibus auctores, qui de caſibus conſcientiae ſcripſerunt, paſſim multa tradunt, facili negotio deriuari poſſunt. Nec difficultas temere hic oriri poteſt, niſi in adplicatione ad facta ſingularia, in quibus omnium circumſtantiarum habenda ratio, quod prudentiae opus eſt, qua de re in parte tertia ex inſtituto dicetur.

§. XXXIX.

Ac haecce inſtituta diuina, ſancte & religioſe obſeruanda, homines iure diuino, ſed hypothetico, obligatos eſſe, patet. Primo qui-

dem id conſtat, ex natura & indole inſtitutorum diuinorum: quae licet a legibus differant, vt ſupra demonſtratum, ideo tamen vt ab hominibus obſeruentur, a Deo ſunt inſtituta. Cumque ex ſingulari gratia atque amore Dei erga homines, ad ſalutem illorum promouendam profluxerint, ſumma impietas eſt illis vti nolle, aut tanto ſeipſum indignum reddere beneficio. Idque eo magis, quod quilibet homo, vti itidem ſupra probauimus, obligatus ſit iure naturali, ea vſurpare media, quibus felicitatem ſuam ſeu beatitudinem promouere poteſt. Inſtituta autem haec, ſpeciatim ſacramenta, ad vnionem Dei, ceu ſummae felicitatis centrum ducunt. Vnde ſimul, quo pacto haecce obligatio, ex primo noſtro iuris diuini principio, deriuari queat, intelligitur.

§. XL.

Contra officia haecce hypothetica, quoad cultum Numinis externum, triplici potiſſimum ratione peccatur. Peccant primo, qui ea plane negligunt, & intermittunt: qui ſabbathum non ſanctificant, ſacramenta contemnunt, & media haecce ſalutis in minimis ponunt. Peccant vero & illi, qui haecce ſe obſeruare inſtituta, videri volunt, ſed non ea id faciunt ratione, qua facere debebant, vt cum ſabbathum egregie ſe ſanctificare putant, qui eo die, non animam, ſed corpus ſtrenue curant: aut qui in ſacramentorum vſu, ab ordine a Deo praeſcripto diſcedunt. Peccant denique, qui ſuperſtitione ducti, externum ſacramentorum vſum, multum ſe iuuare credunt, etſi fides abſit, plane ac ſi actibus eiusmodi externis aliquid promereri apud Deum poſſint, aut ſacramenta ex opere, quod vocant, operato, proſint. conf. *Rom. II, 28. 29.*

§. XLI.

Qui ſe, vt rite diuinis inſtitutis vtatur, excitare cupit, neceſſe eſt, vt illorum ſanctitatem, neceſſitatem, ac vtilitatem diligenter ac ſerio meditetur. Hoc enim velut mediuni eſt, nos ipſos ad inſtitutorum diuinorum debitam obſeruantiam concitandi, ad quod adeo ſimul ſumus obligati. Id quod & de impedimentorum, quae & hic ſe offerunt, remotione cenſendum: quorum alia ex animi leuitate oriuntur, quae ſcilicet ad neglectum aut contemptum diuinorum inſtitutorum ducunt, alia ex ſeruili metu & ſuperſtitione, dum externam actionem, absque fide ſibi prodeſſe, nonnulli exiſtimant.

CAPITIS

CAPITIS TERTII

SECTIO III.

DE

OFFICIIS HOMINVM ERGA SEIPSOS.

Σύνοψις.

Summa officiorum hominis erga seipsum, in sanctitate consistit, vocc ista specialiter accepta, §. I.
Quae significatio vlterius explicatur, §. II.
Amor sui ordinatus, Deo non displicet, §. III.
Exerit se tripliciter, ratione mentis, ratione corporis, & ratione bonorum, quae vtriusque conseruationi inseruiunt, §. IV.
Cultura mentis spiritualis, in quo consistat, §. V.
Artium quoque atque scientiarum vtilium cognitione animus est imbuendus, §. VI.
Quaenam hic obseruandae cautiones, §. VII.
Quod iure diuino ad haec circa animum officia, obligati simus, probatur, §. VIII.
Opposita horum officiorum, §. IX.
Ad corporis quoque conseruationem homo est obligatus, §. X.
In quo conseruatio ea consistat, §. XI.
Pertinet huc legitimus membrorum, spcciatim sensuum externorum vsus, §. XII.
Quod ad ista circa corpus officia iure diuino obligati simus, probatur, §. XIII.
aliis adhuc idem demonstratur rationibus, §. XIV.
Peccant contra haec officia, qui corporis curam negligunt, & talia committunt, quibus destrui queat, §. XV.
Αὐτοχειρίαν illicitam esse demonstratur, §. XVI.
Peccant porro, qui corpus ita curant, vt animum perdant, idque per intemperantiam, §. XVII.
& varia impuritatum genera, §. XVIII.
Verbis quoque & gestibus lasciuis peccatur, §. XIX.
De moderamine inculpatae tutelae, §. XX.
de iure & fauore necessitatis, §. XXI.
Bona quoque, quae vocantur fortunae, ad hominis conseruationem sunt necessaria, §. XXII.
Circa eadem tamen caute versandum, §. XXIII.
Officia hominum circa bona fortunae, §. XXIV.
Quod iure diuino ad haec officia obligati simus, probatur, §. XXV.
Qua ratione contra haecce officia peccetur, quoad opes, §. XXVI.
item, quoad honores ac dignitates, §. XXVII.
Media, quibus ad officia quoad animum obseruanda homines induci possunt, item impedimenta, quae hic remouenda sunt, §. XXVIII.
Media, officia circa corpus, promouentia, §. XXIX.
Impedimenta in hisce officiis remouenda, quoad intemperantiam, §. XXX.
quoad impuritatem & libidinem, §. XXXI.
vt & circa sanitatis conseruationem, §. XXXII.
Media, officia nostra promouentia, vt & impedimenta remouenda, quoad bona fortunae, §. XXXIII.

§. I.

SVmma officiorum hominis erga seipsum, continetur in hocce principio, sanctitati ad exemplum Dei esse studendum. * Solent equidem interdum omnia hominis officia, omnesque virtutes, voce *sanctitatis*

tatis comprehendi: ** nihil tamen obſtat, quo minus & ſpeciatim officia hominis regeniti erga ſeipſum hac voce denotentur, quemadmodum & *Luc. I, 75.* ſanctitas diſtinguitur a iuſtitia; conf. & *Epheſ. IV, 24.*

* vid. ſupra *cap.* 2. §. 56.

** Cur ſanctitatis potius, quam temperantiae vocem, in ſumma officiorum hominis erga ſeipſum adhibeamus, quamuis hac alias vſi ſimus, expoſuimus ſupra *cap.* 2. *ad* §. 42. de voce autem *ſanctitatis* prolixe diximus *part.* 1. *cap.* 3. §. 2. 3.

§. II.

Idque etiam docet ſanctitas Dei, quae ad imitandum nobis proponitur, 1 *Petr. I, 15.* Haec enim nihil aliud eſt, quam puriſſimus amor, quo Deus ſeipſum amat, & per quem a ſe remouet, quidquid cum ſumma eius perfectione pugnat. Quare & ſanctitas illa ſpecialis hominis in eo maxime conſiſtit, quod amore ordinato ſeipſum iuxta exemplum diuinum amat, ſuamque adeo felicitatem, cuius fundamentum conſiſtit in vnione cum Deo, promouere ſtudet.

§. III.

Qui amor ſui ordinatus, * tantum abeſt, vt Deo diſpliceat, vt potius ab eodem praeceptus ſit, vt ex dicendis conſtabit. Nec pugnat cum officio crucifigendi carnem, quod ab omnibus regenitis requiritur, *Gal. V, 24. Rom. VIII, 13.* aut cum abnegatione ſui, quae diſcipulorum Chriſti proprius character eſt, *Matth. XVI, 24.* cum potius in hiſce amor ſui ordinatus, vel maxime conſpiciatur. conf. *Ioan. XII, 25. Matth. X, 39.*

* Non enim omnem amorem ſui, ſed tantum inordinatum, in vitio poni, prolixe ſupra demonſtratum eſt, *part.* 1. *ſect.* 4. §. 32. *ſeqq.*

§. IV.

Vt autem amor iſte ſui ordinatus in iis, quae ad hominis conſervationem pertinent, praecipue ſe exerit, ita tria maxime, pro huius vitae ſtatu & conditione in cenſum veniunt, quae ſtudium ſe conſervandi poſtulant. Primum locum ipſa hominis anima tenet, cum corpus ſequitur, & denique quae corporis, certo reſpectu etiam animae conſeruationi inſeruiunt, bona, quae vocantur, fortunae.

§. V.

Quod ad animam attinet, cum conſtet, poſt amiſſam imaginem diuinam per primorum parentum lapſum, eam miſerrime eſſe adfectam, elaborandum homini regenito omnibus viribus eſt, vt in eius reſtauratione quotidie proficiat. Ergo operam dare debet, vt ratione intellectus loco ignorantiae, & ſtultitiae lux ſeu cognitio & ſapientia maius in dies incrementum capiat, *Coloſſ. III, 10. Eph. V, 15.* & vt ratione voluntatis, imminuta philautia praua, amor Dei & proximi, ſanctitas & iuſtitia,

tia, indies augeatur; *Epheſ IV, 24.* denique, vt reliquae mentis facultates, a determinatione ad malum, & adhaerentibus imperfectionibus purgentur, cumprimis & adfectus in ordinem redigantur. *

* Idque eo magis, quod adfectus praui, praeſertim ſi vehementiores fuerint, vel maxime cum hominis conſtitutione pugnent, animam vitiis grauiſſimis immergentes, & corporis ſanitatem deſtruentes.

§. VI.

Praeterea, cum artium atque ſcientiarum notitia, hodie homini neceſſaria ſit, tum vt aliis inſeruire, tum vt vitam honeſte tranſigere queat, quemlibet ad ingenii culturam neceſſariam, artisque certae habitum ſibi acquirendum, iure diuino obligatum eſſe, conſtat. * Idque non tantum ratio docet, ſed & ſcriptura confirmat. conf. *2 Theſſal. III, 11. 12.*

* Pluribus hoc a me demonſtratum in diſſertatione de *cultura ingenii cap. 1. §. 2. ſeqq. in ſelect. iur. nat. & gent. pag. 297. ſeqq.* Ceterum tum in his, tum in aliis hominis erga ſeipſum officiis ſupponitur, notitia ſui ipſius, ad quam adeo, vt & ad ea, quae ex ea fluunt, homo itidem eſt obligatus, vt eleganter oſtendit SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 5. ſeqq.* ad quem locum etiam conferendus IO. BARBEYRACIVS.

§. VII.

Sed vt rite quis hac in re verſetur, diſpiciendum illi, vt artem vel ſcientiam vtilem, ſibique & aliis neceſſariam eligat, vanis, curioſis, prohibitis, procul faceſſere iuſſis; * eamque ingenio ſuo, indoli & ſtatui conuenientem, cum qui inuita Minerua aliquid addiſcere cupiunt, nihil aliud agant, quam vt tempus perdant; ** praeterea vt in modo quoque eam addiſcendi ſapienter ſe gerat, methodumque eligat conuenientem, quae certo illum ad finem exoptatum perducant; *** denique, vt diligenter caueat, ne artis aut ſcientiae cuiusdam cognitio, impedimentum adferat profectibus in ſpiritualibus. *

* Non omnes vno eodemque loco habendas eſſe artes atque ſcientias, conſtat. Quaedam, quantae quantae ſunt, inutiles ſunt, vanae, ſtultae, ad vitia hominum, ſuperſtitionem, ambitionem, voluptatem alendam fouendamque, tantum comparatae. Quaedam equidem vtiles & neceſſariae, ſed vt per imprudentiam horum iis abutentium ad legitimum non dirigantur finem, adeoque inutiles quodammodo & vanae fiant. Non ſatis hocce diſcrimen obſeruauit HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, in libro notiſſimo, de *incertitudine & vanitate ſcientiarum.* Namque vtiles pariter & inutiles artes ſcientiasque vno eodemque loco habuit, & in vtilium tractatione, quae hominum iis abutentium, aut commentis vanis eas commaculantium vitia ſunt, ipſis tribuere artibus ſcientiisque non dubitat. De *vanitate & praeſtantia ſcientiarum*, orationem eruditam luci publicae expoſuit IOAN. ALPHONSVS TVRRETINVS, theologus Geneuenſis clariſſimus, vanitatis nomine, quod imperfectum eſt in artibus ſcientiisque, perſtringens. Sed de eo nunc nobis ſermo non eſt, qui quod inter ipſas artes ſcientiasque intercedit, diſcrimen, obtemperandum contendimus, vt eas quae vanae, inutilesque ſunt, & ad ſuperſtitionem aut alia vitia ducunt, ceu indignas artium & ſcientiarum nomine, fugiamus & euitemus. Ad ſpecialia vt deſcendamus, neceſſe non eſt, cum nec inſtituti hoc permittat ratio, & quodam-

omnia habens rationem, *1 Cor. VI, 13.* Et haec est illa sanctitas, quae etiam corpori tribuitur, *1 Cor. VII, 34.* conf. & *1 Thessal. V, 23.*

* Adeoque & morbos, & quidquid sanitati nocet. Humanae enim felicitatis pars maxima est, vt mens sana sit in corpore sano. Quae vero ad tuendam conseruandamque sanitatem, requiruntur, aliorum est, praecipere.

** Quo pacto quilibet, iuxta christianorum disciplinam, in cibi & potus vsu legitimo & sobrio se gerere debeat, studiose & eleganter exequitur CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 1. 2. & 4.* quae legisse, & expendisse poenitebit neminem.

§. XII.

Huc etiam pertinet legitimus omnium membrorum vsus, *Rom. VI, 19.* speciatim sensuum externorum,* quibus non tam ad delectationem, nisi in quantum haec per naturam cum illorum vsu coniuncta est, quam ad animi corporisque conseruationem, quorsum & comparati sunt, vtendum est.

* Qui enim in rerum sensus externos afficientium vsu tantum delectationem quaerunt, hoc ipso voluptati se deditos demonstrant. Multa passim hac de re monet, quem laudaui, CLEMENS ALEXANDRINVS, praesertim *lib. 2. paedagogii cap. 8.* vbi disputat, an vnguentis & coronis vtendum sit? Quae enim iuxta morem veterum ibi dicuntur, facile ad nostri seculi, nostraeque gentis instituta, accommodari possunt.

§. XIII.

Quod ad ista quoad corpus officia diuino iure obstricti simus,* vel inde patet, quod sanctitatis, cui studendum, haud minimam partem constituunt. Sed vnionis quoque cum Deo ratio hoc exigit. Qui enim voluptatibus, quibus etiam plerumque non tam conseruatur, quam destruitur corpus, dediti sunt, nec iis ea, qua decet, ratione resistunt, ostendunt, se cum rebus sensus delectantibus, non cum Deo vnionem quaerere. vid. *1 Cor. VI, 16. 17.* Illi, quorum Deus venter est, vero Deo adhaerere nequeunt, *Phil. III, 19. 20.*

* Poterat superuacaneum videri, probare velle, quod ad corporis conseruationem homines sint iure diuino obligati: cum vt generatim ad sui ipsius, ita speciatim ad corporis conservationem omnes natura promptissimi videantur. Sed quantumuis magnus sit naturae instinctus ad sui ipsius, speciatim quoque corporis conseruationem homines impellens, vel exempla tamen eorum, qui violentas sibi intulerunt manus, docent, non obstante isto instinctu, ad corporis destructionem abripi homines posse. Praeterea, instinctus ille ad sui conseruationem homines impellens apud plerosque inordinatus est: adeo vt dum sibi videntur, se ea agere, quae ad sui conseruationem faciunt, haud raro ea eligant, quibus sui destructionem accelerent. Obligatio autem iuris diuini ad conseruationem sui ordinatam pertinet, vt homo eo quo debet modo se ipsum conseruet. Hinc cum Stoici docerent, per prima naturae, omne animal, adeoque & hominem ad sui conseruationem impelli, recte addiderunt, per rectam rationem hunc instinctum dirigi debere.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto de diligendo seipso, *Matth. XXII, 39.* Qui enim

enim eo, quo dictum, modo, corpus ſuum non conſeruat, non amare, ſed odio ſeipſum proſequi cenſendus eſt. Idemque ex praecepto ſexto, *Exod. XX, 14.* eiusque interpretatione authentica, quam Chriſtus ſeruator dedit, conſtat, *Matth. V, 22. ſeqq.* itemque, ex aliis ſcripturae dictis, quibus ea ratione corporis gerere curam iubemur, vt *Rom. XIII, 14.* & *1 Cor. VI, 19.* vbi notanda ratio particularis, quod corpora regenitorum ſint templa ſpiritus ſancti. conf. & *1 Corinth. IX, 27. 1 Theſſal. V, 23.*

§. XV.

Peccant contra haecce officia, primo, qui curam corporis plane abiiciunt, & auaritia, aut ambitione, adfectibusque immoderatis abrepti, ſibi ipſis aut mortem, aut mortis periculum, ſaltem morborum varia genera attrahunt, *Eccleſiaſt. XXX, 22. ſqq. & XXXI. (XXXII,) 30.* Deinde & illi peccant, qui temeritate quadam, ſine neceſſitate & mandato, in pericula ſe coniiciunt, * ex quibus aut corporis mutilatio, aut mors ipſa ſequi poterat. *Eccleſiaſt. III, 27.* Multo autem magis αὐτόχειρες peccant, qui directe ſibi ipſis manus violentas inferunt.

* Qui autem ea agunt, quae demandati muneris ratio poſtulat, etſi ſciunt, vitae finem magnis laboribus accelerari, αὐτοχειρίας rei agendi non ſunt: vti nec illi, qui pro aliorum ſalute, accedente cumprimis magiſtratus auctoritate, eiusmodi periculis, quae vitae finem adferre poſſunt, ſe exponunt. Luculenter hoc iam demonſtrauit SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17. & 18.* add. IOAN. BARBEYRACIVS, *ad h. l.*

§. XVI.

Enimuero, quod αὐτοχειρία crimen ſit longe maximum, ex dictis facile intelligitur. * Si enim homo ſe ipſum conſeruare debet, vt luculenter demonſtrauimus, peccat citra controuerſiam contra hancce legem, qui ſeipſum vita, quae fundamentum omnis felicitatis temporalis, & occaſio futurae, recte dicitur, priuat. Praeterea cum homo ſibi ipſi vitam non dederit, in eius quoque poſitum poteſtate non eſt, eam pro lubitu dimittere. Nec caſus vllus fingi poteſt, quo hoc liceat: cum aduerſa quaeuis, etſi ſint grauiſſima, patienti ferre animo, non autem morte ſibi ipſi accelerata, iis ſe ſubtrahere, ſit viri fortis, aut potius hominis chriſtiani officium. Rationes, quas alii contra αὐτοχειρίαν adferunt; ſuum cuique eſſe tribuendum, depoſitum eſſe reddendum, & quae reliquae ſunt eiusdem generis, rem illuſtrant magis, quam probant.

* Inter Stoicorum errores & hic refertur, quod αὐτοχειρίαν licitam eſſe aſſeruerint. conf. DIOGENES LAERTIVS, in *vita Zenonis*, & SENECA, *epiſt.* LXX. Nonnulli tamen hanc ita temperant ſententiam, vt non ſemper quidem, ſed tum demum viro ſapienti ex vita excedere fas eſſe contendant, ſi iam ita ſibi viuendum videat, vt nulla ad humanam felicitatem, cui vnice homines natos eſſe dicebant, redundaret vtilitas. Pluribus hoc explicaui

in *dissert. 4. de erroribus Stoicorum in philos. mor. §. 5. in analect. hist. philos. p.* 192. Verum recte IVSTVS LIPSIVS; hanc Stoicorum sententiam impietatis, stultitiae & imprudentiae arguit, *manuduct. ad philos. Stoic dissert.* 22. *pag.* 155. *seqq.* Et sane cum iactitata tantopere viri sapientis a Stoicis constantia, & quod inter tormenta etiam beatus sit, non satis conuenire videbatur, quod nonnulli dicebant, eum morte voluntaria miseriae & calamitatis suae finem facere posse. Recte igitur a Stoicis, tum reliqui, tum maxime Platonici dissentiebant, contendentes, Deum in hacce vita velut in statione quadam hominem collocasse, quam sine ipsius permissione deserere non liceat. vid. LACTANTIVS, *diuin. institut. lib.* 3. *cap.* 18. Immo tam communi consensu apud veteres *αὐτοχειρία* damnabatur, vt tum apud Graecos, tum apud Ebraeos, honesta illis denegaretur sepultura, qui violentas sibi ipsis intulissent manus. De Ebraeis tamen obseruat HVGO GROTIVS, nonnullos eorum de lege, se non interficiendi, vnam excepisse caussam, tanquam laudabilem excessum, si quis videat, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 9. §. 5. Atque ex hocce capite excusare annituntur *αὐτοχειρίαν* Samsonis, atque Saulis: quibus nonnulli addunt exemplum Razis, Hierosolymitani senatoris, in historia Maccabaica. Sed vt in probrum Dei viuere censendus non est, qui in quibusuis calamitatibus prompte subeundis, & patienter ferendis suum erga Deum probat obsequium: ita exempla ista nos parum mouent. De Saule atque Razi quod peccauerint, nullum est dubium. Simsonis facinus tam singulare est, vt argumentum aut regulam, ad quam talia exigantur, inde capere non liceat. Recentiore aetate Anglum quendam, in libro cui titulum fecerit, *Biothanatos αὐτοχειρίαν* defendere ausum, eumque a IO. ADAMI, in *tract. de autocheiria*, refutatum, condocet nos ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *coll. g. Pufendorf. exercit.* 5. §. 3. Quod vero *αὐτόχειρες* maximo grauissimoque se inuolvant crimine, tam manifestum, vt fere probatione non indigeat. Ex amore enim nostri ordinato, & obligatione seipsum conseruandi, quae per caussas, quae aliquem ad *αὐτοχειρίαν* inducunt, neutiquam tollitur, hoc clarissime elucescit. Solent nonnulli idem ex quinto decalogi praecepto deriuare. Et sane licet praecipua Mosis intentio sit in hocce praecepto, quae erga alios obseruare, debeamus, nobis ostendere, per legitimam tamen consequentiam colligere licet, si alios occidere non licet, ergo nec nos ipsos, cum quilibet proximum suum diligere debeat, sicut seipsum. Quod vero diximus, rationibus, quae vulgo adferri solent, *suum cuique esse tribuendum, &c.* nihil solidi hic euincere, ostensum pluribus, *cit. dissert.* 4, *de error. Stoic.* §. 6. Praecipuas rationes contra *αὐτοχειρίαν*, quas philosophia suppeditat, eleganter complectitur MICHAEL MONTANVS, in *tentaminibus lib.* 2. *cap.* 3. quem locum adfert BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 4. §. 17. add SAMVEL RACHELIVS, peculiari dissertatione de *morte voluntaria*. Varias quaestiones huc spectantes, non sine multae lectionis adparatu expedit MATTHIAS ZIMMERMANNVS, in *analectis miscellis menstruis, p.* 196. *seqq.*

§. XVII.

Peccant praeterea hic grauissime, qui corpus ita curant, vt illud pariter ac animam perdant. Quod fit per omne genus intemperantiae, speciatim per ebrietatem. Hanc, equidem non desunt, qui adeo magnum peccatum non esse existimant, saltem non eiusmodi, quod cum fide consistere nequeat, * adeoque in hominem regenitum, ceu infirmitatem quandam cadere posse. At errant grauissime. Ebrietas enim non minus inter opera carnis refertur, quam idololatria ac adulterium, quae a regno diuino nos excludunt. *Gal. V, 19. 20. 21. 1 Corinth. VI, 9. 10.* Inter ea quoque referuntur peccata, quae efficiunt, vt homo coram iudicio diuino non possit consistere,

Luc.

Luc. XXI, 34. 35. 36. 1 Petr. IV, 3. 4. 5. immo inter opera tenebrarum, quae a filiis lucis procul abeſſe debent, *Rom. XIII, 12. 13.* Hominem denique ad ſpiritualia, & functionem ſacerdotii ſpiritualis plane ineptum reddit ebrietas, & in alia peccata grauiora praecipitat. *Epheſ. V, 18. Prouerb. XX, 1. XXIII, 29.*

* Vix ac ne vix quidem hoc ſibi hodie perſuadere poſſunt plurimi mortalium, ebrietatem eiusmodi peccatum eſſe, quocum fides conſiſtere nequeat. Hinc vt dictorum ſcripturae ſibi obſtantium vim eludant, omnem impendunt operam. Sermonem, inquiunt, ibi eſſe de *ebrioſitate*, ſeu *ebrietate habituali*, non autem de vno alterone actu ebrietatis. Sed quam partum iſta exceptiuncula cauſſae aut conſcientiae ſuae conſulant, patebit, ſi expendamus, ebrios, *1 Cor. VI, 9. 10. ſeqq.* coniungi cum furibus & adulteris. Quemadmodum ergo vt quis fur & adulter audiat, vnicus actus ſufficit, fur quoque & adulter, qui vnicum actum committit, intrare in regnum Dei nequit, niſi ſerio reſipiſcat, ita etiam ſe res habet cum ebrietate. Sic & *Gal VI, 19 ſeqq.* cum eiusmodi peccatis coniungitur ebrietas, quae extra omnem controuerſiam mortalia ſunt, fideque excidiſſe, qui talia committit, demonſtrant, vt adulterium, ſcortatio, idololatria, & reliqua. Nec iuuat gradus ebrietatis diſtinxiſſe, ac ſi ſcripturae oracula de ebrietate, in maiori gradu ſpectata, loquantur, cum quae in minori gradu contrahitur, non ſit damnabilis. Eam enim diſtinctionem ſcriptura ignorat, quae omnem potius intemperantiam, qua animus ad ſpirituales functiones ineptus redditur, damnat, *Luc XXI, 34. 35. 36.* Legenda quae hac de re diſſetit B. SPENERVS, in *reſponſis theologicis Germanicis, part. I. p. 780. ſeqq.* alibique.

§. XXVIII.

Peccant denique contra haecce officia, qui impuritati, quocunque tandem haec nomine veniat, dediti ſunt. * In ſexto quidem praecepto nomine *adulterii*, omnes impuritates damnantur. Committitur namque adulterium, non tantum opere, per ſcortationem, inceſtum, adulterium proprie ſic dictum, peccata ſodomitica, aliaque deteſtanda opera, *1 Cor. VI, 9. 10. Gal. V, 19. ſeqq.* ſed & corde, ſeu cogitationibus & cupiditatibus impuritatis, *Matth. V, 28.* geſtibus, quorſum impudicae ſaltationes, & reliqua, quibus prauae cupiditates excitari poſſunt, pertinent, *Eccleſiaſt. IX, 7. ſeqq. XXVI, 12. 13. 14.* atque verbis, *Eph. IV, 29. 30. V, 3. 4. 5.*

* Omnia atque ſingula impuritatum genera curioſius enarrare, perinde fere eſſet, ac ea docere velle. Etiam dum ea deteſtamur, opera danda, ne ea id faciamus ratione, vt pravas aliorum cupiditates irritemus. Sufficit generatim notaſſe, quicunque motus, cogitationes, actus, fini, ad quem Deus hunc inſtinctum hominibus implantauit, repugnant, nec cum ordine, quo Deus eundem inſtinctum circumſcripſit, conſentiunt, illiciti ſunt. Idque cum ratio omnes condoceat, ſimplicem ſcortationem quoque, multo magis reliqua crimina iuri naturali, etiam quatenus ex ratione innoteſcit, repugnare, manifeſtum eſt, conf. *Rom. I, 26. 27.* Quod enim eidem prout ex reuelatione innoteſcit, aduerſentur, allata ſcripturae dicta teſtantur abunde. Quam ſancti veterum chriſtianorum hac in re fuerint mores, intelligere licet ex CLEMENTIS ALEXANDRINI, *paedagog. lib. 2. c. 10.* vbi prolixe contra omne impuritatis genus diſputat. Ex recentioribus autem I. F. OSTERWALD, vir clariſſimus, libro Gallicano idiomate *contra impuritatem* ſcripto, *ſect. 1. cap 1. 2. & ſeqq.* grauiſſimis argumentis, tum ex ratione, tum ex ſcriptura ſacra petitis, demonſtrat, omne impuritatis genus diuinis repugnare legibus. Vt tamen in aliis peccatis, ita in hiſce etiam criminibus vnum grauius eſt altero. In quibusdam ordo tantum, quo naturalem inſtin-

inſtinctum Deus circumſcripſit, turbatur, in aliis omnino ipſe finis interuertitur, in nonnullis vterque & ordo & finis inſuper habetur. In quibusdam rurſus homo tantumpeccat contra officia erga ſeipſum, in aliis alios ſimul laedit, & officia matrimonialia violat, vt in adulterio.

§. XIX.

Et verba quidem obſcoena pariter, ac geſtus laſciui, vel hoc nomine inter peccata grauiſſima, referendi ſunt, quod non tantum pravae cupiditatis, in corde dominantis, ſint indicia, ſed & incitamenta, quibus ipſe homo talia perpetrans magis magisque incenditur, * & ſcandala, quibus & alii ad ſimilia peccata alliciuntur, *Matth. XII, 34. 35. Iacob. I, 14. 15.*

* Per verba itaque obſcoena non tantum contra officia ſermocinantium, de quibus deinceps, ſed & contra legem, quae caſtitatem puritatemque ab omnibus exigit, peccamus. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 6.* vbi ex inſtituto περὶ αἰσχρολογίας, *de turpiloquio.*

§. XX.

Ceterum, cum lex diuina vitae corporisque noſtri conſeruationem iubens, interdum cum lege, quae alterum laedendum vetat, concurrat, quid tum ius fasque ſit, diſputari multum ſolet. Quod ſi ſecundum rationem rem conſideremus, nulla adparet cauſſa, cur inuadentis potius, quam ſuam, qui inuaditur, vitam conſeruare debeat: adeoque obligatio legis alterum laedere vetantis ceſſat, idque non ob delictum inuadentis, ** ſed quod Deus neutiquam praeſumatur, hominem obligare voluiſſe ad ea, quae communi omnium animantium inſtinctui repugnant. Nec contrarium ex ſcriptura demonſtrari poteſt, omnem ſcilicet defenſionem violentam, quae pro vitae conſeruatione ſuſcipitur, eſſe illicitam, *** etſi vix vlla ſine inordinatis motibus ſuſcipiatur. Quid vero requiratur, vt moderamen inculpatae tutelae legitime inſtituatur, * alibi exponitur.

* Etſi enim ceteroquin homines naturaliter ſint aequales, haec tamen non eousque extendenda eſt aequalitas, vt perinde eſſe debeat in hoc caſu, num ego interficiar, an ad mei conſeruationem interficiam inuaſorem. Vt enim inuaſor deteriori loco merito habeatur, ſuamet ipſe culpa effecit. Nec ſocialitatis ratio defenſioni violentae obſtat, cum potius hac ratione communi humani generis ſecuritati proſpiciatur. Ad rationes, quae in contrarium adferri ſolent, ſuccincte reſpondet ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4.* Loquimur autem de defenſione violenta, quae cum caede inuaſoris eſt coniuncta, etſi eam, qui ſe defendit, non intendat. Quod enim defenſio non violenta, quae fit per viam iuris, licita ſit, dubio caret, etſi & hic prudentiae pariter ac pietatis ſit, iniurias potius tolerare, quam ad lites deſcendere, monente ipſo ſeruatore, *Matth. V, 40.* add. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 24.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 5. §. 3.* Ita vero violentam defenſionem concedimus, vt tamen aliquando eam illicitam eſſe poſſe contendamus, ſi ab iis ſcilicet eiusmodi periculum nobis immineat, quos ſaluos eſſe reipublicae maximopere intereſſe certo nouimus.

Vnde

Vnde contra ſummum imperantem, ſi nos inuadat, violenta vti defenſione nefas eſt, quod contra FERDINANDVM VASQVIVM, *lib.* I. *controuerſ. illuſtr.* 18 probat HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *c.* 1. §. 9. Sacra praeterea & inuiolabilis eſt ſummi imperantis perſona, qui & licet perperam agat inuadendo innocentem, hoc ipſo tamen ſummum imperium non amittit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS non repugnat huic ſententiae, interim *exuperantiam obſequii*, dicere mauult, ſi quis in tali caſu ſe interfici patiatur, *lin. doctr. moral. cap.* 9. §. 11. Ceterum & id quaeri ſolet, num licita tantum ſit violenta defenſio, an vero praecepta? Sunt qui prius, ſunt qui poſterius adfirmant. CASPAR ZIEGLERVS, aliquando licitam ſaltem, aliquando praeceptam, aliquando prohibitam contendit, ad *Hug. Grot. lib.* 2. *cap.* 1. §. 8. *p.* 197. Sed cum in defenſione violenta legitime inſtituta, ſe exerat vis legis noſtram conſeruationem praecipientis, iniungentisque, eam tum quidem non tam licitam, quam praeceptam exiſtimauerim. Accedit, quod, qui licitam eam non praeceptam contendunt, actiones medias, inter praeceptas & prohibitas ſupponunt, qua de re tamen quid ſentiendum ſit, ex ſupra dictis conſtat.

** Tum enim poena eſſet, non defenſio. Facultas autem puniendi tantum magiſtratui competit, & accuratam cauſſae cognitionem ſupponit. Hinc vero ſequitur, quod etiam is, qui peccato carer, vt ſi quis inſania atque furore agitatus, aut errore ductus, alterum inuadat, per modum defenſionis interfici queat: item ſi quis fugam, qua noſtrae ſaluti conſulimus, moretur, ea quidem ratione, vt aut nobis aut illi pereundum eſſet. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 1. §. 3. & commentatores ad *h. l.* Contra IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. exercit.* 2. §. 3. ſecus ſentientem, recte hic disputat ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 5. §. 4. *pag.* 224.

*** Quae enim Seruator *Matth.* V, 39. de iniuriis patienter ferendis docet, ad vitam extendi nequeunt. Nec obſtat locus 1 *Ioan.* III, 16. quo vitam ponere pro fratribus iubemur. Id enim tum demum requiritur, ſi morte noſtra ſalutem aeternam fratrum promouere queamus. Quod cum admodum incertum dubiumque ſit, num fieri queat, ſi inuaſori parcendo, nos interfici patiamur, hoc quoque a nobis requiritur. Praeſertim ſi incertum etiam ſit, an non noſtrae quoque animae ſalutem aeternam periculo exponamus, ſi tum nos interfici patiamur, conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Fuerunt equidem nonnulli ex theologis, qui aſſeruerunt, ſi inuaſus certus ſit, ſi interficiatur, aeternae ſe compotem fore ſalutis, inuaſorem contra, ſi pereat, aeternum damnatum iri, tum charitatis eſſe, vt quis interfici ſe potius patiatur, quam interficiat alterum. Rationem huius ſententiae adferunt, quod inter vitam temporalem inuaſi, & ſalutem aeternam inuaſoris, nulla ſit proportio. Verum cum incertum admodum ſit, an aeternam ſalutem inuaſor conſecuturus ſit, etiamſi inuaſus ei parcat, & ſe interfici patiatur, non poteſt hic ipſa ſalus aeterna in cenſum venire, ſed ad proportionem inueſtigandam, vita temporalis inuaſi cum mora ad poenitentiam admodum incerta, comparanda erit. Quod ſi fiat, dubium fere non eſt, quin praeponderet vita temporalis inuaſi. Et in hanc etiam concedit ſententiam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *reſponſis theolog. Germanicis part.* 4. *ſect.* 17. *art.* 3. *pag.* 392. *ſeqq.* Si tamen dicendum quod res eſt, tota quaeſtio videtur ſupervacanea, cum is raro eueniat caſus, & fieri vix queat, vt inuaſus deliberare ſecum diu atque conſultare poſſit, quid pro ſua vita conſeruanda, aut anima inuadentis aeternae damnationi eripienda, facere debeat.

* Paucis dici poteſt, violentam defenſionem locum habere, cum ceſſant iudicia & ſummum periculum vitae imminet. Quotuplici autem ratione iudicia ceſſent, exponit HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis cap.* 3. §. 2. Diſtinguendus autem hic a ſtatu naturali, ſtatus ciuilis. In ſtatu naturali ſemper ceſſant, cum qui in eo conſtituti ſunt, communem iudicem non habeant. In ſtatu ciuili ceſſant momentanee, quando ob vim

aggreſſoris, fugere, magiſtratusque auxilium implorare non licet. Praeſentiſſimum autem ſit periculum neceſſe & quidem eiusmodi, vt nulla alia adſit ratio vitam conſervandi, quam per caedem adgreſſoris. Vnde & ſequitur quamprimum praeſentiſſimum iſtud vitae periculum ceſſat, ceſſare etiam ius defenſionis. De termino defenſionis a quo, & ad quem, obſeruato diſcrimine ſtatus naturalis atque ciuilis, accurate diſſerit PVFENDORFIVS, *l:b. 2. de iur. nat. & gent. cap. 5. §. 6. & ſeqq.* Eſt vero & hoc addendum, ad legitimam defenſionem etiam requiri, ne quis ipſe ſe in hocce periculum coniecerit. Quare qui alios prouocarunt, aut in certaminibus ſingularibus, quae duella vocant, cum aliis congrediuntur, neutiquam moderamen inculpatae tutelae obtendere poſſunt. Duella praeterea & magiſtratus, ſeu iudiciorum, & legum diuinarum vindictam priuatam prohibentium, proterum petulantiſſimumque contemptum indicant, ideoque inter crimina grauiſſima merito referuntur. Peculiaribus commentationibus hocce argumentum pertractarunt SAMVEL RACHELIVS, HENRICVS BOCERVS, PAVLVS VOETIVS, aliique laudati IO. GEORGIO KVLPISIO, in *colleg. Grot. exercit. 3.* § 6. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf exercit. 5.* §. 8. Ceterum variae hic adhuc moueri quaeſtiones ſolent, quid pro membrorum incolumitate, pro rerum conſeruatione, pro pudicitia liceat. Et ad membrorum quidem incolumitatem quod attinet, IO. A FELDEN, cum iactura membri cuiusdam ſit irreparabilis, violentam quoque pro cuiusque conſeruatione defenſionem licitam eſſe contendit, ad *Grot. lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 1. §. 6.* HVGO vero GROTIVS ipſe *l. c.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.* tum demum violentam pro membri conſeruatione defenſionem licitam eſſe, docent, ſi eius iactura mortis periculum poſt ſe trahere poſſet. Ego fruſtra haec diſputari exiſtimo. Vix enim vnquam continget, vt inuaſus certus eſſe queat, inuaſorem membrorum ſaltem mutilationem, non vitae ereptionem intendere, multo minus ſcire poterit, qualis mutilatio futura ſit, num mortis periculum poſt ſe tractura ſit, annon? Pro rerum conſeruatione violenta defenſio licita non eſt, cum inter iacturam rerum, & vitae, quae furi eripitur, nulla ſit proportio. Quod ſi autem praeſumptio adſit, furem ſimul eſſe adgreſſorem, tum eum per modum defenſionis interfici poſſe, nonnulli exiſtimant. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. diſp. 12. §. 16. pag. 698.* Et ita quoque capienda lex Moſaica Ebraeis data, *Exod. XXII, 2.* qua permittitur furem nocturnum interficere, quia ſcilicet incertum, annon idem ſimul vitam nobis ereptutus ſit. Conſentiuntque & aliarum gentium, idem permittentium, leges, de quibus BOECLERVS *ad Hug. Grot. l. 2. cap. 1. n. 12.* add. & IO. SELDENVS, *lib. 4. de iur. nat. & gent. iuxta diſciplinam Ebr. cap. 2.* Pro pudicitia defenſionem eiusmodi aliquando licitam, ſi corporis violenta proſtratio acceſſerit, praeter alios exiſtimat FRIDERICVS BALDVINVS, in *caſibus conſcient. lib. 4. cap. 1. caſ. 15.* At cum pudicitia qua animum ſpectata eripi nobis nequeat, qua corpus conſiderata, cum vita aeternaque hominum ſalute in comparationem adduci nequeat, rectius forte alii negant, violentam pro ea defenſionem ſuſcipi poſſe. Ita iam AVGVSTINVS ſenſit, de *libero arbitrio, lib. 1. cap. 5.* add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 114. ſeqq.* Pro honore & exiſtimatione violentam defenſionem licitam eſſe, nonnulli equidem moraliſtarum, quos vocant, aſſeruerunt, ſed hoc ipſo ne primis quidem doctrinae chriſtianae elementis ſe imbutos eſſe, demonſtrarunt. Indigni itaque ſunt, qui refutentur.

§. XXI.

Generatim quoque de iure & fauore neceſſitatis * ita cenſendum, ſi per legis diuinae violationem directe Numinis ſanctitas laedatur, tum mortem potius eligendam, quam vt quis agat, quod lege diuina eſt prohibitum. Hoc enim totius rei fundamentum eſt, cum doceri ſolet, leges negatiuas, quae immediate cultum Dei reſpiciunt, item

item quae alios homines reſpiciunt, ſi neceſſitas ab aliis hominibus originem habeat, & illi nos adigere velint, vt peccando diuinam laedamus maieſtatem, neutiquam cedere neceſſitati. **

* Per neceſſitatem intelligimus hic eam, quam vocant, incolumitatis; ita vt nobis aut pereundum, aut lex aliqua migranda ſit. Cum vero leges vel diuinae, vel humanae ſint, primo de humanis quaeritur, an eiusmodi adferre neceſſitatem queant? Quod quidem affirmandum, ſi ſummus imperans expreſſe hoc iubeat, idemque requirat ſalus reipublicae. Conſeruatio enim reipublicae, in quam omnes ciues conſenſerunt, hoc requirit, vt ſi res poſtulet, pro ea mortis ſubire periculum non detrectent, conf. HVGO GROTIVS, *lib. 1. de iur. bell. & pac. cap.* 4 §. 7. Extra hunc caſum leges humanae neceſſitati cedunt. Humanae enim leges vim obligandi tum demum habent, ſi latae ſint ad humanum modum, non ſi onus iniungant, quod a ratione & natura plane abhorreat, vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib.* 3. *de iur. bell. & pac. cap.* 23. §. 5. *& lib.* 2. *cap.* 14. §. 12.

** In legibus enim diuinis ita procedere ſolent, vt primo eas, quae de officiis erga Deum praecipiunt, diſtinguant ab illis, quae agunt de officiis erga alios homines. Priores iterum vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, nullum eſt dubium. Vt enim ſeruari poſſint leges affirmatiuae, requirunt occaſionem. Sic lex de ſanctificando ſabbatho tempore neceſſitatis non obligat, vt recte Haſmonaeorum temporibus a ſapientibus definitum fuit, conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 4. §. 7. Negatiuas leges circa officia erga Deum immediate verſantes nunquam migrare licet. Nonnulli hic inter leges naturales & poſitiuas diſtinguunt. Eoque referunt exemplum de panibus propoſitionis non edendis, quam tamen migrauit Dauid, 1 *Sam.* XXI, 6. Et fuit ſane lex iſta ceremonialis, per cuius violationem, in caſu neceſſitatis factam, immediate ſanctitas Dei non laedebatur. Leges diuinae, quae circa officia erga alios verſantur, itidem vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, iuxta ea, quae diximus, non eſt dubitandum. In his iterum conſiderandum, an neceſſitas a Deo originem habeat, an a malitia aliorum hominum, & ſi hoc ſit, quem iſti habeant ſcopum. Si hoc intendant, vt nos ſaltem interficere velint, vſurpare licet media nos conſeruandi, quae inſtinctus naturalis ſuppeditat, cum probabile non ſit, Deum velle, vt homines leges ſuas in nequitiae inſtrumentum conuertant. Licebit ergo Iudaeo, quem tyrannus ex cauſſa iniuſta fame necare conſtituit, vitam ſeruare eſu carnis ſuillae. Quod ſi vero a malitia hominum medium ſuppeditetur, quodcunque demum ſit, illud acceptare nefas, cum directe id eo tendat, vt legem diuinam migremus. Multo ergo minus, ſi vnicus adflictionis, quae ab hominibus proficiſcitur, hicce ſcopus ſit, vt ad peccandum nos inducat, cedere vlla ratione neceſſitati licet. Quodcunque enim tum euadendi exhibeatur medium, ſemper tamen ſubeſt intentio directe migrandi legem diuinam. Quod ſi neceſſitas originem a Deo habeat, mediis vti licet, quae natura ſuppeditat. Non tum nefas erit Iudaeo veſci carne ſuilla. Sin medium a malitia hominum ſuppeditetur, id acceptare nefas. Nefas ergo conſentire in ſtuprum aut homicidium, vt tempore famis conſequamur, quibus vitam ſuſtentare queamus. Haec omnia, quae in compendio diximus, pluribus ediſſerit, & accurate demonſtrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. §. 123. *ſeqq.* Plurimae ceteroquin circa ius & fauorem neceſſitatis moueri quaeſtiones ſolent, quas inter eminet, an neceſſitas concedat ius in res alienas. Sed tum de hac, tum de reliquis, conferri poſſunt HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 2 §. 6 KVLPISIVS, *in colleg. Grot. exerc.* 3. §. 5. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. ſec. diſc. ipſ. Ebr. lib.* 6. *cap.* 7. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 2. *c.* 6. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. aliique.

§. XXII.

modo hoc iam factum sit, in dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 1. §. 11. *seqq.* add. 10. CHRISTIANI LANGII, *protheoria eruditionis humanae vniuersae*, it. CHRISTIANI THOMASII *cautelae circa praecognita iuris.* In vtroque enim opere passim quaedam monentur, quae in artibus scientiisque, ad inutilium, ab vtilibus discretionem pertinent.

** Non ergo omnes artes & scientiae omnibus conueniunt. Dispiciendum quid cuiusque status, conditio, sexus, aetas, cumprimis ingenii vires permittant, aut exigant. Nec imprudenter tantum agit, qui vitae genus aut artem eligit, ad quam ineptus est; sed & contra officium. Hinc de ingeniorum delectu, & explicatione, multa passim moneri solent, qua de re itidem a me ex instituto dictum in citata dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 2. §. 8. *seqq.* add. 10. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*, *cap.* 9. *p.* 491. *seqq.* Quae vero de artibus & scientiis, quibus eruditionis circulus absoluitur, monentur, facili negotio ad artes quasuis, etiam illiberales, & quaeuis vitae genera, adplicari possunt.

*** Prolixius hac de re egi in *citata dissertatione*, *cap.* 3. §. 4. *seqq.*

* Quod varia iterum ratione, in artibus etiam per se bonis & vtilibus contingere potest, cumprimis si quis non rectum in iis addiscendis aut tractandis sibi constitutum habeat finem, sed cuncta eo referat, vt ambitioni suae, aut gloriae studio, aut lucri cupiditati satisfaciat, aut si nimio studio iis ita se addicat, vt immemor velut sit eorum, quae ad salutem aeternam consequendam, vitamque spiritualem animae conseruandam pertinent, vel denique si susuitate artium atque scientiarum humanarum ita capiatur, vt diuina prae illis contemnat, immo vt sacrae litterae illi veluti sordeant. Huncce artium scientiarumque humanarum abusum, per quem vitae spirituali maxima impedimenta adferuntur, iam suo tempore grauissime redarguit Paulus, passim ostendens, quam male sapientia huius seculi conueniat cum sapientia diuina, 1 *Corinth.* 1, 19. 20. III, 18. 19. 20. Hinc & diserte 1 *Corinth.* VIII, 1 pronuntiat: *scientia inflat, sed charitas aedificat*, hoc ipso docens, quam necessarium sit, vt artium atque scientiarum quarumuis, maxime humanarum, cognitio, per diuini spiritus gratiam sanctificetur, & dirigatur, ne plus noceat, quam prosit. Cum vero nonnulli patres, abusum huncce artium & eruditionis humanae perpenderent, parum abfuit, quin omne, quod in artes humanasque scientias impenditur, studium, condemnarent. Qua in re nonnullos ex recentioribus, eos imitatos nouimus. Sed media via & hic tutissima, nec cum abusu statim reiiciendus est vsus. Diiudicanda hinc, quae prolixe hac de re disserit HIERONYMVS HIRNHAIM, de *typho generis humani*, *siue scientiarum humanarum, inani ac ventoso tumore, difficultate, labilitate, falsitate, iactantia, praesumptione &c.* praesertim *cap.* 20. *seqq.*

§. VIII.

Quod iure diuino ad ista erga animam nostram officia obligati simus, probatur ex illo, quod antea posuimus principio, sanctitati, ad exemplum Dei, studendum esse. Quod rursus vnionem cum Deo supponit. In sanctitate autem is vel maxime proficit, qui renouationi mentis ad imaginem Dei incumbit. Per debitam ingenii culturam varia facile euitamus peccata, quae nos a Deo separare poterant. vid. 2 *Thessal. III, 11. 12.* Probatur idem ex eo, quod *Matth. XXII, 39.* dicitur: *ama proximum tuum, sicut teipsum.* Ergo seipsum quoque amare homo tenetur. Quod non rectius faciet, quam si ita, vt diximus, erga animum suum se gerat. Desumptum hoc ex *Leuit. XIX, 18.* repetitur *Gal. V, 14.* Denique ex cura animae idem patet, speciatim nobis iniuncta & commendata, *Matth. XVI, 26. Marc. VIII, 36.* add. *Luc. XII, 4. 5.*

Matth.

Matth. X, 28. Huc & pertinet, quod ſtudium donorum ſpiritualium nobis tantopere commendetur, *1 Cor. XII, 31. XIV, 1.*

§. IX.

Oppoſita horum officiorum ad ſequentia reuocari capita poſſunt: ſi quis in diem viuat, animae nulla habita cura, vt illi, quorum Deus venter eſt, *Phil. III, 19.* vel vt ſtultus ille dies, *Luc. XII, 19.* item, ſi quis ſpiritualibus poſtpoſitis, iis ſaltem artibus animum ingeniumque excolat, quae ad huius vitae vſum ſpectant. Immo huc omnes illi pertinent, qui animae ſuae homicidium committunt, quod varia ratione contingere poteſt, e. g. ſi veritatem detineant in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* ſi gratiae diuinae donis non recte vtantur, *Matth. XXV, 29.* ſi crucem ſubterfugiendo animam ſuam perdant, *Matth. XVI, 25. 26.* aliisque modis. Praeterea, in cultura ingenii plurimi non recte verſantur, ratione finis, obiecti, modi, vnde eruditorum peccata quam plurima & fere innumera. Ne quid nunc de illis dicam, qui culturam ingenii plane negligunt, & hinc ſibi aliisque moleſti euadunt, ſiue per ignauiam hoc fiat, ſiue ex aliis cauſſis.

§. X.

Non tantum animae, ſed corporis quoque rationem habere debet homo. Non minus enim corpore, quam anima conſtat, * & ad totius vitae conſeruationem ** opus eſt conſeruatione corporis. Conſtat porro, in corpore facile excitari motus inordinatos, quibus anima ipſa ad varia peccata abripitur, idque ob adhaerens peccatum originale, ex quo fonte etiam reliquae corporis imbecillitates profluunt. Denique obſeruandum, eſſe in homine adpetitum acerrimum ſeſe per ſobolis procreationem multiplicandi, at ob peccatum originale & pravas conſuetudines, aliasque cauſſas, eum perquam eſſe inordinatum.

* Repetenda hic quae diximus, *part. 1. cap 1. ſect. 7. ad §. 1.*

** Vita vero naturalis eſt *fundamentum omnium bonorum temporalium. & aeternorum occaſio,* vt loquitur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 24. §. 6.*

§. XI.

Quae cum ita ſe habeant, ſequitur, conſeruationem corporis in eo conſiſtere, vt homo quaeuis pericula, per quae corpus deſtrui poteſt, * niſi grauior ratio ea ſubire iubeat, euitet; vt cibo ac potu corpus equidem reficiat, ſed ea ratione, ne inordinati iſti, quibus obnoxius eſt, motus excitentur, aut foueantur, ſed vt temperantiae potius accurate ſtudeat; ** *Rom. XIII, 14.* vt denique inſtinctu ad procreandam ſobolem iuxta ordinem diuinum vtatur, puritatis ac caſtimoniae ante omnia

omnia habens rationem, *1 Cor. VI, 13.* Et haec est illa sanctitas, quae etiam corpori tribuitur, *1 Cor. VII, 34.* conf. & *1 Thessal. V, 23.*

* Adeoque & morbos, & quidquid sanitati nocet. Humanae enim felicitatis pars maxima est, vt mens sana sit in corpore sano. Quae vero ad tuendam conseruandamque sanitatem, requiruntur, aliorum est, praecipere.

** Quo pacto quilibet, iuxta christianorum disciplinam, in cibi & potus vsu legitimo & sobrio se gerere debeat, studiose & eleganter exequitur CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 1. 2. & 4.* quae legisse, & expendisse poenitebit neminem.

§. XII.

Huc etiam pertinet legitimus omnium membrorum vsus, *Rom. VI, 19.* speciatim sensuum externorum,* quibus non tam ad delectationem, nisi in quantum haec per naturam cum illorum vsu coniuncta est, quam ad animi corporisque conseruationem, quorsum & comparati sunt, vtendum est.

* Qui enim in rerum sensus externos afficientium vsu tantum delectationem quaerunt, hoc ipso voluptati se deditos demonstrant. Multa passim hac de re monet, quem laudaui, CLEMENS ALEXANDRINVS, praesertim *lib. 2. paedagogii cap. 8.* vbi disputat, an vnguentis & coronis vtendum sit? Quae enim iuxta morem veterum ibi dicuntur, facile ad nostri seculi, nostraeque gentis instituta, accommodari possunt.

§. XIII.

Quod ad ista quoad corpus officia diuino iure obstricti simus,* vel inde patet, quod sanctitatis, cui studendum, haud minimam partem constituunt. Sed vnionis quoque cum Deo ratio hoc exigit. Qui enim voluptatibus, quibus etiam plerumque non tam conseruatur, quam destruitur corpus, dediti sunt, nec iis ea, qua decet, ratione resistunt, ostendunt, se cum rebus sensus delectantibus, non cum Deo vnionem quaerere. vid. *1 Cor. VI, 16. 17.* Illi, quorum Deus venter est, vero Deo adhaerere nequeunt, *Phil. III, 19. 20.*

* Poterat superuacaneum videri, probare velle, quod ad corporis conseruationem homines sint iure diuino obligati: cum vt generatim ad sui ipsius, ita speciatim ad corporis conseruationem omnes natura promptissimi videantur. Sed quantumuis magnus sit naturae instinctus ad sui ipsius, speciatim quoque corporis conseruationem homines impellens, vel exempla tamen eorum, qui violentas sibi intulerunt manus, docent, non obstante isto instinctu, ad corporis destructionem abripi homines posse. Praeterea, instinctus ille ad sui conseruationem homines impellens apud plerosque inordinatus est: adeo vt dum sibi videntur, se ea agere, quae ad sui conseruationem faciunt, haud raro ea eligant, quibus sui destructionem accelerent. Obligatio autem iuris diuini ad conseruationem sui ordinatam pertinet, vt homo eo quo debet modo se ipsum conseruet. Hinc cum Stoici docerent, per prima naturae, omne animal, adeoque & hominem ad sui conseruationem impelli, recte addiderunt, per rectam rationem hunc instinctum dirigi debere.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto de diligendo seipso, *Matth. XXII, 39.* Qui enim

enim eo, quo dictum, modo, corpus suum non conseruat, non amare, sed odio seipsum prosequi censendus est. Idemque ex praecepto sexto, *Exod. XX, 14.* eiusque interpretatione authentica, quam Christus seruator dedit, constat, *Matth. V, 22. seqq.* itemque, ex aliis scripturae dictis, quibus ea ratione corporis gerere curam iubemur, vt *Rom. XIII, 14.* & *1 Cor. VI, 19.* vbi notanda ratio particularis, quod corpora regenitorum sint templa spiritus sancti. conf. & *1 Corinth. IX, 27. 1 Thessal. V, 23.*

§. XV.

Peccant contra haecce officia, primo, qui curam corporis plane abiiciunt, & auaritia, aut ambitione, adfectibusque immoderatis abrepti, sibi ipsis aut mortem, aut mortis periculum, saltem morborum varia genera attrahunt, *Ecclesiast. XXX, 22. sqq. & XXXI. (XXXII,) 30.* Deinde & illi peccant, qui temeritate quadam, sine necessitate & mandato, in pericula se coniiciunt, * ex quibus aut corporis mutilatio, aut mors ipsa sequi poterat. *Ecclesiast. III, 27.* Multo autem magis αὐτόχειρες peccant, qui directe sibi ipsis manus violentas inferunt.

* Qui autem ea agunt, quae demandati muneris ratio postulat, etsi sciunt, vitae finem magnis laboribus accelerari, αὐτοχειρίας rei agendi non sunt: vti nec illi, qui pro aliorum salute, accedente cum primis magistratus auctoritate, eiusmodi periculis, quae vitae finem adferre possunt, se exponunt. Luculenter hoc iam demonstrauit SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17. & 18.* add. IOAN. BARBEYRACIVS, *ad h. l.*

§. XVI.

Enimuero, quod αὐτοχειρία crimen sit longe maximum, ex dictis facile intelligitur. * Si enim homo se ipsum conseruare debet, vt luculenter demonstrauimus, peccat citra controuersiam contra hancce legem, qui seipsum vita, quae fundamentum omnis felicitatis temporalis, & occasio futurae, recte dicitur, priuat. Praeterea cum homo sibi ipsi vitam non dederit, in eius quoque positum potestate non est, eam pro lubitu dimittere. Nec casus vllus fingi potest, quo hoc liceat: cum aduersa quaeuis, etsi sint grauissima, patienti ferre animo, non autem morte sibi ipsi accelerata, iis se subtrahere, sit viri fortis, aut potius hominis christiani officium. Rationes, quas alii contra αὐτοχειρίαν adferunt; suum cuique esse tribuendum, depositum esse reddendum, & quae reliquae sunt eiusdem generis, rem illustrant magis, quam probant.

* Inter Stoicorum errores & hic refertur, quod αὐτοχειρίαν licitam esse asseruerint. conf. DIOGENES LAERTIVS, in *vita Zenonis*, & SENECA, *epist.* LXX. Nonnulli tamen hanc ita temperant sententiam, vt non semper quidem, sed tum demum viro sapienti ex vita excedere fas esse contendant, si iam ita sibi viuendum videat, vt nulla ad humanam felicitatem, cui vnice homines natos esse dicebant, redundaret vtilitas. Plutibus hoc explicaui

in *dissert. 4. de erroribus Stoicorum in philos. mor. §. 5. in analect. hist. philos. p. 192.* Verum recte IVSTVS LIPSIVS; hanc Stoicorum sententiam impietatis, stultitiae & imprudentiae arguit, *manuduct. ad philos. Stoic dissert. 22. pag. 155. seqq.* Et sane cum iactitata tantopere viri sapientis a Stoicis constantia, & quod inter tormenta etiam beatus sit, non satis conuenire videbatur, quod nonnulli dicebant, eum morte voluntaria miseriae & calamitatis suae finem facere posse. Recte igitur a Stoicis, tum reliqui, tum maxime Platonici dissentiebant, contendentes, Deum in hacce vita velut in statione quadam hominem collocasse, quam sine ipsius permissione deserere non liceat. vid. LACTANTIVS, *diuin. institut. lib. 3. cap. 18.* Immo tam communi consensu apud veteres *αὐτοχειρία* damnabatur, vt tum apud Graecos, tum apud Ebraeos, honesta illis denegaretur sepultura, qui violentas sibi ipsis intulissent manus. De Ebraeis tamen obseruat HVGO GROTIVS, nonnullos eorum de lege, se non interficiendi, vnam excepisse caussam, tanquam laudabilem excessum, si quis videat, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 9. §. 5.* Atque ex hocce capite excusare annituntur *αὐτοχειρίαν* Samsonis, atque Saulis: quibus nonnulli addunt exemplum Razis, Hierosolymirani senatoris, in historia Maccabaica. Sed vt in probrum Dei viuere censendus non est, qui in quibusuis calamitatibus prompte subeundis, & patienter ferendis suum erga Deum probat obsequium: ita exempla ista nos parum mouent. De Saule atque Razi quod peccauerint, nullum est dubium. Simsonis facinus tam singulare est, vt argumentum aut regulam, ad quam talia exigantur, inde capere non liceat. Recentiore aetate Anglum quendam, in libro cui titulum fecerit, *Biothanatos αὐτοχειρίαν* defendere ausum, eumque a IO. ADAMI, in *tract. de autocheiria*, refutatum, condocet nos ANDREAS ADAMVS ROCHSTETTERVS, in *coll. g. Pufendorf. exercit. 5. §. 3.* Quod vero *αὐτόχειρες* maximo gratissimoque se inuolvant crimine, tam manifestum, vt fere probatione non indigeat. Ex amore enim nostri ordinato, & obligatione seipsum conseruandi, quae per caussas, quae aliquem ad *αὐτοχειρίαν* inducunt, neutiquam tollitur, hoc elatissime elucescit. Solent nonnulli idem ex quinto decalogi praecepto deriuare. Et sane licet praecipua Mosis intentio sit in hocce praecepto, quae erga alios obseruare, debeamus, nobis ostendere, per legitimam tamen consequentiam colligere licet, si alios occidere non licet, ergo nec nos ipsos, cum quilibet proximum suum diligere debeat, sicut seipsum. Quod vero diximus, rationibus, quae vulgo adferri solent, *suum cuique esse tribuendum, &c.* nihil solidi hic euincere, ostensum pluribus, *cit. dissert. 4. de error. Stoic. §. 6.* Praecipuas rationes contra *αὐτοχειρίαν*, quas philosophia suppeditat, eleganter complectitur MICHAEL MONTANVS, in *tentaminibus lib. 2. cap 3.* quem locum adfert BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gens. lib. 2. cap. 4. §. 17.* add SAMVEL RACHELIVS, peculiari dissertatione de *morte voluntaria.* Varias quaestiones huc spectantes, non sine multae lectionis adparatu expedit MATTHIAS ZIMMERMANNVS, in *analectis miscellis menstruis, p. 196. seqq.*

§. XVII.

Peccant praeterea hic grauissime, qui corpus ita curant, vt illud pariter ac animam perdant. Quod fit per omne genus intemperantiae, speciatim per ebrietatem. Hanc, equidem non desunt, qui adeo magnum peccatum non esse existimant, saltem non eiusmodi, quod cum fide consistere nequeat, * adeoque in hominem regenitum, ceu infirmitatem quandam cadere posse. At errant grauissime. Ebrietas enim non minus inter opera carnis refertur, quam idololatria ac adulterium, quae a regno diuino nos excludunt. *Gal. V, 19. 20. 21. 1 Corinth. VI, 9. 10.* Inter ea quoque referuntur peccata, quae efficiunt, vt homo coram iudicio diuino non possit consistere,

Luc.

Luc. XXI, 34. 35. 36. 1 Petr. IV, 3. 4. 5. immo inter opera tenebrarum, quae a filiis lucis procul abeſſe debent, *Rom. XIII, 12. 13.* Hominem denique ad ſpiritualia, & functionem ſacerdotii ſpiritualis plane ineptum reddit ebrietas, & in alia peccata grauiora praecipitat. *Epheſ. V, 18. Prouerb. XX, 1. XXIII, 29.*

* Vix ac ne vix quidem hoc ſibi hodie perſuadere poſſunt plurimi mortalium, ebrietatem eiusmodi peccatum eſſe, quocum fides conſiſtere nequeat. Hinc vt dictorum ſcripturae ſibi obſtantium vim eludant, omnem impendunt operam. Sermonem, inquiunt, ibi eſſe *de ebrioſitate*, ſeu *ebrietate habituali*, non autem de vno alterone actu ebrietatis. Sed quam partim iſta exceptiuncula cauſſae aut conſcientiae ſuae conſulant, patebit, ſi expendamus, ebrios, 1 *Cor.* VI, 9. 10. *ſeqq.* coniungi cum furibus & adulteris. Quemadmodum ergo vt quis fur & adulter audiat, vnicus actus ſufficit, fur quoque & adulter, qui vnicum actum commiſit, intrare in regnum Dei nequit, niſi ſerio reſipiſcat, ita etiam ſe res habet cum ebrietate. Sic & *Gal* VI, 19 *ſeqq.* cum eiusmodi peccatis coniungitur ebrietas, quae extra omnem controuerſiam mortalia ſunt, fideque excidiſſe, qui talia committit, demonſtrant, vt adulterium, ſcortatio, idololatria, & reliqua. Nec inuat gradus ebrietatis diſtinxiſſe, ac ſi ſcripturae oracula de ebrietate, in maiori gradu ſpectata, loquantur, cum quae in minori gradu contrahitur, non ſit damnabilis. Eam enim diſtinctionem ſcriptura ignorat, quae omnem potius intemperantiam, qua animus ad ſpirituales functiones ineptus redditur, damnat, *Luc.* XXI, 34. 35. 36. Legenda quae hac de re diſſerit B. SPENERVS, in *reſponſis theologicis Germanicis, part.* I. *p.* 780. *ſeqq.* alibique.

§. XXVIII.

Peccant denique contra haecce officia, qui impuritati, quocunque tandem haec nomine veniat, dediti ſunt. * In ſexto quidem praecepto nomine *adulterii*, omnes impuritates damnantur. Committitur namque adulterium, non tantum opere, per ſcortationem, inceſtum, adulterium proprie ſic dictum, peccata ſodomitica, aliaque deteſtanda opera, *1 Cor. VI, 9. 10. Gal. V, 19. ſeqq.* ſed & corde, ſeu cogitationibus & cupiditatibus impuritatis, *Matth. V, 28.* geſtibus, quorſum impudicae ſaltationes, & reliqua, quibus prauae cupiditates excitari poſſunt, pertinent, *Eccleſiaſt. IX, 7. ſeqq. XXVI, 12. 13. 14.* atque verbis, *Eph. IV, 29. 30. V, 3. 4. 5.*

* Omnia atque ſingula impuritatum genera curioſius enarrare, perinde fere eſſet, ac ea docere velle. Etiam dum ea deteſtamur, opera danda, ne ea id faciamus ratione, vt pravas aliorum cupiditates irritemus. Sufficit generatim notaſſe, quicunque motus, cogitationes, actus, fini, ad quem Deus hunc inſtinctum hominibus implantauit, repugnant, nec cum ordine, quo Deus eundem inſtinctum circumſcripſit, conſentiunt, illiciti ſunt. Idque eum ratio omnes condoceat, ſimplicem ſcortationem quoque, multo magis reliqua crimina iuri naturali, etiam quatenus ex ratione innoteſcit, repugnare, manifeſtum eſt, conf. *Rom. I*, 26. 27. Quod enim eidem prout ex reuelatione innoteſcit, aduerſentur, allata ſcripturae dicta teſtantur abunde. Quam ſancti veterum chriſtianorum hac in re fuerint mores, intelligere licet ex CLEMENTIS ALEXANDRINI, *paedagog. lib.* 2. *c.* 10. vbi prolixe contra omne impuritatis genus diſputat. Ex recentioribus autem I. F. OSTERWALD, vir clariſſimus, libro Gallicano idiomate *contra impuritatem* ſcripto, *ſect.* I. *cap* 1. 2. *& ſeqq.* grauiſſimis argumentis, tum ex ratione, tum ex ſcriptura ſacra petitis, demonſtrat, omne impuritatis genus diuinis repugnare legibus. Vt tamen in aliis peccatis, ita in hiſce etiam criminibus vnum grauius eſt altero. In quibusdam ordo tantum, quo naturalem

inſtinctum Deus circumſcripſit, turbatur, in aliis omnino ipſe finis interuertitur, in nonnullis vterque & ordo & finis inſuper habetur. In quibusdam rurſus homo tantumpeccat contra officia erga ſeipſum, in aliis alios ſimul laedit, & officia matrimonialia violat, vt in adulterio.

§. XIX.

Et verba quidem obſcoena pariter, ac geſtus laſciui, vel hoc nomine inter peccata grauiſſima, referendi ſunt, quod non tantum pravae cupiditatis, in corde dominantis, ſint indicia, ſed & incitamenta, quibus ipſe homo talia perpetrans magis magisque incenditur, * & ſcandala, quibus & alii ad ſimilia peccata alliciuntur, *Matth. XII, 34. 35. Iacob. I, 14. 15.*

* Per verba itaque obſcoena non tantum contra officia ſermocinantium, de quibus deinceps, ſed & contra legem, quae caſtitatem puriratemque ab omnibus exigit, peccamus. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 6.* vbi ex inſtituto περὶ αἰσχρολογίας, *de turpiloquio.*

§. XX.

Ceterum, cum lex diuina vitae corporisque noſtri conſeruationem iubens, interdum cum lege, quae alterum laedendum vetat, concurrat, quid tum ius fasque ſit, diſputari multum ſolet. Quod ſi ſecundum rationem rem conſideremus, nulla adparet cauſſa, cur inuadentis potius, quam ſuam, qui inuaditur, vitam conſeruare debeat: adeoque obligatio legis alterum laedere vetantis ceſſat, idque non ob delictum inuadentis, ** ſed quod Deus neutiquam praeſumatur, hominem obligare voluiſſe ad ea, quae communi omnium animantium inſtinctui repugnant. Nec contrarium ex ſcriptura demonſtrari poteſt, omnem ſcilicet defenſionem violentam, quae pro vitae conſeruatione ſuſcipitur, eſſe illicitam, *** etſi vix vlla ſine inordinatis motibus ſuſcipiatur. Quid vero requiratur, vt moderamen inculpatae tutelae legitime inſtituatur, * alibi exponitur.

* Etſi enim ceteroquin homines naturaliter ſint aequales, haec tamen non eousque extendenda eſt aequalitas, vt perinde eſſe debeat in hoc caſu, num ego interficiar, an ad mei conſeruationem interficiam inuaſorem. Vt enim inuaſor deteriori loco merito habeatur, ſuamet ipſe culpa effecit. Nec ſocialitatis ratio defenſioni violentae obſtat, cum potius hac ratione communi humani generis ſecuritati proſpiciatur. Ad rationes, quae in contrarium adferri ſolent, ſuccincte reſpondet ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4.* Loquimur autem de defenſione violenta, quae cum caede inuaſoris eſt coniuncta, etſi eam, qui ſe defendit, non intendat. Quod enim defenſio non violenta, quae fit per viam iuris, licita ſit, dubio caret, etſi & hic prudentiae pariter ac pietatis ſit, iniurias potius tolerare, quam ad lites deſcendere, monente ipſo ſeruatore, *Matth. v, 40.* add. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 24.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 5. §. 2.* Ita vero violentam defenſionem concedimus, vt tamen aliquando eam illicitam eſſe poſſe contendamus, ſi ab iis ſcilicet eiusmodi periculum nobis immineat, quos ſaluos eſſe reipublicae maximopere intereſſe certo nouimus.

Vnde

Vnde contra ſummum imperantem, ſi nos inuadat, violenta vti defenſione nefas eſt, quod contra FERDINANDVM VASQVIVM, *lib.* 1. *controuerſ. illuſtr.* 18 probat HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *c.* 1. §. 9. Sacra praeterea & inuiolabilis eſt ſummi imperantis perſona, qui & licet perperam agat inuadendo innocentem, hoc ipſo tamen ſummum imperium non amittit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS non repugnat huic ſententiae, interim *exuperantiam obſequii*, dicere mauult, ſi quia in tali caſu ſe interfici patiatur, *lin. doctr. moral. cap.* 9. §. 11. Cererum & id quaeri ſolet, num licita tantum ſit violenta defenſio, an vero praecepta? Sunt qui ptius, ſunt qui poſterius adfirmant. CASPAR ZIEGLERVS, aliquando licitam ſaltem, aliquando praeceptam, aliquando prohibitam contendit, ad *Hug. Grot. lib.* 2. *cap.* 1. §. 8. *p.* 197. Sed cum in defenſione violenta legitime inſtituta, ſe exerat vis legis noſtram conſeruationem praecipientis, iniungentisque, eam tum quidem non tam licitam, quam praeceptam exiſtimauerim. Accedit, quod, qui licitam eam non praeceptam contendunt, actiones medias, inter praeceptas & prohibitas ſupponunt, qua de re tamen quid ſentiendum ſit, ex ſupra dictis conſtat.

** Tum enim poena eſſet, non defenſio. Facultas autem puniendi tantum magiſtratui competit, & accuratam cauſſae cognitionem ſupponit. Hinc vero ſequitur, quod etiam is, qui peccato caret, vt ſi quis inſania atque furore agitatus, aut errore ductus, alterum inuadat, per modum defenſionis interfici queat: item ſi quis fugam, qua noſtrae ſaluti conſulimus, moretur, ea quidem ratione, vt aut nobis aut illi pereundum eſſet. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 1. §. 3. & commentatores ad *h. l.* Contra IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. exercit.* 2. §. 3. ſecus ſentientem, recte hic disputat ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 5. §. 4. *pag.* 224.

, Quae enim Seruator *Matth.* v, 39. de iniuriis patienter ferendis docet, ad vitam extendi nequeunt. Nec obſtat locus 1 *Ioan.* III, 16. quo vitam ponere pro fratribus iubemur. Id enim tum demum requiritur, ſi morte noſtra ſalutem aeternam fratrum promouere queamus. Quod cum admodum incertum dubiumque ſit, num fieri queat, ſi inuaſori parcendo, nos interfici patiamur, hoc quoque a nobis requiritur. Praeſertim ſi incertum etiam ſit, an non noſtrae quoque animae ſalutem aeternam periculo exponamus, ſi tum nos interfici patiamur, conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Fuerunt equidem nonnulli ex theologis, qui aſſeruerunt, ſi inuaſus certus ſit, ſi interficiatur, aeternae ſe compotem fore ſalutis, inuaſorem contra, ſi pereat, aeternum damnatum iri, tum charitatis eſſe, vt quis interfici ſe potius patiatur, quam interficiat alterum. Rationem huius ſententiae adferunt, quod inter vitam temporalem inuaſi, & ſalutem aeternam inuaſoris, nulla ſit proportio. Verum cum incertum admodum ſit, an aeternam ſalutem inuaſor conſecuturus ſit, etiamſi inuaſus ei parcat, & ſe interfici patiatur, non poteſt hic ipſa ſalus aeterna in cenſum venire, ſed ad proportionem inueſtigandam, vita temporalis inuaſi cum mora ad poenitentiam admodum incerta, comparanda erit. Quod ſi fiat, dubium fere non eſt, quin praeponderet vita temporalia inuaſi. Et in hanc etiam concedit ſententiam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *reſponſis theolog. Germanicis part.* 4. *ſect.* 17. *art.* 3. *pag.* 392. *ſeqq.* Si tamen dicendum quod res eſt, tota quaeſtio videtur ſupervacanea, cum ia raro eueniat caſuu, & fieri vix queat, vt inuaſus deliberare ſecum diu atque conſultare poſſit, quid pro ſua vita conſeruanda, aut anima inuadentis aeternae damnationi eripienda, facere debeat.

* Paucis dici poteſt, violentam defenſionem locum habere, cum ceſſant iudicia & ſummum periculum vitae imminet. Quotuplici autem ratione iudicia ceſſent, exponit HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis cap.* 3. §. 2. Diſtinguendus autem hic a ſtatu naturali, ſtatus ciuilis. In ſtatu naturali ſemper ceſſant, cum qui in eo conſtituti ſunt, communem iudicem non habeant. In ſtatu ciuili ceſſant momentanee, quando ob vim

aggreſſoris, fugere, magiſtratusque auxilium implorare non licet. Praeſentiſſimum autem ſit periculum neceſſe & quidem eiusmodi, vt nulla alis adſit ratio vitam conſervandi, quam per caedem adgreſſoris. Vnde & ſequitur quamprimum praeſentiſſimum iſtud vitae periculum ceſſat, ceſſare etiam ius defenſionis. De termino defenſionis a quo, & ad quem, obſeruato diſcrimine ſtatus naturalis atque ciuilis, accurate differit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. nat. & gent. cap. 5. §. 6. & ſeqq.* Eſt vero & hoc addendum, ad legitimam defenſionem etiam requiri, ne quis ipſe ſe in hocce periculum coniecerit. Quare qui alios prouocarunt, aut in certaminibus ſingularibus, quae duella vocant, cum aliis congrediuntur, neutiquam moderamen inculpatae tutelae obtendere poſſunt. Duella praeterea & magiſtratus, ſeu iudiciorum, & legum diuinarum vindictam priuatam prohibentium, proteruum petulantiſſimumque contemptum iudicant, ideoque inter crimina grauiſſima merito referuntur. Peculiaribus commentationibus hocce argumentum pertractarunt SAMVEL RACHELIVS, HENRICVS BOCERVS, PAVLVS VOETIVS, aliique laudati IO. GEORGIO KVLPISIO, in *colleg. Grot. exercit. 3. §. 6.* add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf exercit. 5. §. 8.* Ceterum vsriae hic adhuc moueri quaeſtiones ſolent, quid pro membrorum incolumitate, pro rerum conſeruatione, pro pudicitia licear. Et ad membrorum quidem incolumitatem quod attiner, IO. A SELDEN, cum iactura membri cuiusdam ſit irreparabilis, violentam quoque pro cuiusque conſeruatione defenſionem licitam eſſe contendit, ad *Grot. lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 1. §. 6.* HVGO vero GROTIVS ipſe *l. c.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.* tum demum violentam pro membri conſeruatione defenſionem licitam eſſe, docent, ſi eius iactura mortis periculum poſt ſe trahere poſſet. Ego fruſtra haec diſputari exiſtimo. Vix enim vnquam conuinget, vt inuaſus certus eſſe queat, inuaſorem membrorum ſaltem mutilationem, non vitae ereptionem intendere, multo minus ſcire poterit, qualis mutilatio futura ſit, num mortis periculum poſt ſe tractura ſit, annon? Pro rerum conſeruatione violenta defenſio licita non eſt, cum inter iacturam rerum, & vitae, quae furi eripitur, nulla ſit proportio. Quod ſi autem praeſumptio adſit, furem ſimul eſſe adgreſſorem, tum eum per modum defenſionis interfici poſſe, nonnulli exiſtimant. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. diſp. 12. §. 16. pag. 698.* Et ita quoque capienda lex Moſaica Ebraeis data, *Exod. XXII, 2.* qua permittitur furem nocturnum interficere, quia ſcilicet incertum, annon idem ſimul vitam nobis ereptorus ſit. Conſentiuntque & aliarum gentium, idem permittentium, leges, de quibus BOECLERVS *ad Hug. Grot. l. 2. cap. 1. n. 12.* add. & IO. SELDENVS, *lib. 4. de iur. nat. & gent. iuxta diſciplinam Ebr. cap. 2.* Pro pudicitia defenſionem eiusmodi aliquando licitam, ſi corporis violenta proſtratio acceſſerit, praeter alios exiſtimat FRIDERICVS BALDVINVS, in *caſibus conſcient. lib. 4. cap. 1. caſ. 15.* At cum pudicitia qua animum ſpectata eripi nobis nequeat, qua corpus conſiderata, cum vita aeternaque hominum ſalute in comparationem adduci nequeat, rectius forte alii negant, violentam pro ea defenſionem ſuſcipi poſſe. Ita ſm AVGVSTINVS ſenſit, de *libero arbitrio, lib. 1. cap. 5.* add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 114. ſeqq.* Pro honore & exiſtimatione violentam defenſionem licitam eſſe, nonnulli equidem moraliſtarum, quos vocant, aſſeruerunt, ſed hoc ipſo ne primis quidem doctrinae chriſtianae elementis ſe imbutos eſſe, demonſtrarunt. Indigni itaque ſunt, qui refutentur.

§. XXI.

Generatim quoque de iure & fauore neceſſitatis * ita cenſendum, ſi per legis diuinae violationem directe Numinis ſanctitas laedatur, tum mortem potius eligendam, quam vt quis agat, quod lege diuina eſt prohibitum. Hoc enim totius rei fundamentum eſt, cum doceri ſolet, leges negatiuas, quae immediate cultum Dei reſpiciunt, item

item quae alios homines reſpiciunt, ſi neceſſitas ab aliis hominibus originem habeat, & illi nos adigere velint, vt peccando diuinam laedamus maieſtatem, neutiquam cedere neceſſitati. **

* Per neceſſitatem intelligimus hic eam, quam vocant, incolumitatis; ita vt nobis aut pereundum, aut lex aliqua migranda ſit. Cum vero leges vel diuinae, vel humanae ſint, primo de humanis quaeritur, an eiusmodi adferre neceſſitatem queant? Quod quidem adfirmandum, ſi ſummus imperans expreſſe hoc iubeat, idemque requirat ſalus reipublicae. Conſeruatio enim reipublicae, in quam omnes ciues conſenſerunt, hoc requirit, vt ſi tes poſtulet, pro ea mortis ſubire periculum non detrectent, conf. HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iur. bell. & pac. cap* 4 §. 7. Extra hunc caſum leges humanae neceſſitati cedunt. Humanae enim leges vim obligandi tum demum habent, ſi latae ſint ad humanum modum, non ſi onus iniungant, quod a ratione & natura plane abhorreat, vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib.* 3. *de iur. bell. & pac. cap.* 23. §. 5. *& lib.* 2. *cap.* 14. §. 12.

** In legibus enim diuinis ita procedere ſolent, vt primo eas, quae de officiis erga Deum praecipiunt, diſtinguant ab illis, quae agunt de officiis erga alios homines. Priores iterum vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, nullum eſt dubium. Vt enim ſeruari poſſint leges affirmatiuae, requirunt occaſionem. Sic lex de ſanctificando ſabbatho tempore neceſſitatis non obligat, vt recte Haſmonaeorum temporibus a ſapientibus definitum fuit, conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 4. §. 7. Negatiuas leges circa officia erga Deum immediate verſantes nunquam migrare licet. Nonnulli hic inter leges naturales & poſitiuas diſtinguunt. Eoque referunt exemplum de panibus propoſitionis non edendis, quam tamen migrauit Dauid, 1 *Sam.* XXI, 6. Et fuit ſane lex iſta ceremonialis, per cuius violationem, in caſu neceſſitatis factam, immediate ſanctitas Dei non laedebatur. Leges diuinae, quae circa officia erga alios verſantur, itidem vel affirmatiuae ſunt, vel negatiuae. De illis, quod neceſſitati cedant, iuxta ea, quae diximus, non eſt dubitandum. In his iterum conſiderandum, an neceſſitas a Deo originem habeat, an a malitia aliorum hominum, & ſi hoc ſit, quem iſti habeant ſcopum. Si hoc intendant, vt nos ſaltem interficere velint, vſurpare licet media nos conſeruandi, quae inſtinctus naturalis ſuppeditat, cum probabile non ſit, Deum velle, vt homines leges ſuas in nequitiae inſtrumentum conuertant. Licebit ergo Iudaeo, quem tyrannus ex cauſſa iniuſta fame necare conſtituit, vitam ſeruare eſu carnis ſuillae. Quod ſi vero a malitia hominum medium ſuppeditetur, quodcunque demum ſit, illud acceptare nefas, cum directe id eo tendat, vt legem diuinam migremus. Multo ergo minus, ſi vnicus adflictionis, quae ab hominibus profiſciſcitur, hicce ſcopus ſit, vt ad peccandum nos inducat, cedere vlla ratione neceſſitati licet. Quodcunque enim tum euadendi exhibeatur medium, ſemper tamen ſubeſt intentio directe migrandi legem diuinam. Quod ſi neceſſitas originem a Deo habeat, mediis vti licet, quae natura ſuppeditat. Non tum nefas erit Iudaeo veſci carne ſuilla. Sin medium a malitia hominum ſuppeditetur, id acceptare nefas. Nefas ergo conſentire in ſtuprum aut homicidium, vt tempore famis conſequamur, quibus vitam ſuſtentare queamus. Haec omnia, quae in compendio diximus, pluribus ediſſerit, & accurate demonſtrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib* 2. *cap.* 2. §. 123. *ſeqq.* Plurimae ceteroquin circa ius & fauorem neceſſitatis moueri quaeſtiones ſolent, quas inter eminet, an neceſſitas concedat ius in res alienas. Sed tum de hac, tum de reliquis, conferri poſſunt HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 1 §. 6 KVLPISIVS, *in colleg. Grot. exerc.* 3. §. 5. 10. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. ſec. diſc. ipſ. Ebr. lib.* 6. *cap.* 7. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 2. *c.* 6. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. aliique.

§. XXII.

§. XXII.

Supereſt, vt de *bonis* quoque, quae vocant *fortunae*, dicamus, quae ad hominis conſeruationem, pro huius vitae ſtatu neceſſaria eſſe, conſtat. Vt enim ſine imperio ciuili hominum generi ſaluo eſſe non licet, ita huius ratio, varios hominum ſtatus requirit, vnde *honores & dignitates*. Cum etiam non minus humani generis interſit, diſtincta eſſe rerum dominia, pretiaque definita, nec adeo ſine pretio aequiualente quisquam obtinere queat, quae vitae ſuſtinendae ſunt neceſſaria, aut eius commoditati inſeruiunt, opum quoque inde neceſſitas intelligitur. Quia vero ratio, qua nonnulli prae aliis ad honores aut opes perueniunt, occulta ſaepius eſt, nosque latet, *bona fortunae*, * indę adpellitari ſolent.

* Quam de *fortuna* ſibi formauerint ideam gentiles, conſtat ex PLINIO *lib. 2. hiſt. nat. cap. 7.* Sed nos in ſenſu ethnico fortunam procul faceſſere iubemus, non alio ſenſu fortunam quandam admittentes, quam cum hac voce ipſa prouidentia Dei deſignatur. Cumque haec mitifice res mortalium ita diſpenſet, vt quibusdam occaſio commoda, opes aut honores acquirendi ſuppeditetur, qua aliis carendum eſt, patet, quo ſenſu diuitiae & honores, *bona fortunae* vocari poſſint. De variis ceteroquin ſignificationibus vocis *fortuna*, vid. FRIDERICVS RAPPOLTVS, *in obſeruat. ad Horatium, ad lib. 1. carm. od. 36. obſ. 24. p. 1226. ſeqq.*

§. XXIII.

Haecce bona etſi pro huius vitae conditione neceſſaria, valde tamen ſimul ſunt periculoſa, quia variae per ea irritantur hominum cupiditates, quibus ſi indulgeant, manere in vnione cum Deo nequeunt, maximamque animabus ſuis attrahunt perniciem. Accedit, quod ea bona illis obtingunt, non, vt iis ſui tantum cauſſa vtantur, ſed potius vt aliis iis inſeruiant, cum non ſibi ipſis, ſed aliis quoque nati ſint, & quilibet regenitus, ceu membrum corporis Chriſti, non minus aliorum, quam ſua commoda curare debeat, *1 Cor. X, 24.* Quod qui negligunt, in bonis iſtis fortunae certiſſimam inueniunt perniciem.

§. XXIV.

Officia itaque hominis circa bona fortunae, ſpeciatim circa opes, in eo conſiſtunt, ne quis eas vltra neceſſitatem appetat, legitimo contra modo acquirat, & acquiſitas rite conſeruet, tum vt habeat, quo vitam ſuam ſuſtentet, tum vt aliis quoque iis inſeruire queat; porro, ne animus iis adhaereſcat, aut per eas ad prauas ſe abripi patiatur cupiditates. Praeterea, cum labore ſolo ad acquirenda etiam neceſſaria parum proficiamus, niſi diuina accedat benedictio, *Pſ. CXXVIII, v. 2.* ne iſta indignos nos reddamus, elaborandum, ſimulque in voluntate diuina acquieſcen-

quieſcendum, cum eos, qui illum timent, illique confidunt, & mediis legitimis vtuntur, deſerere non ſoleat. *Ebr. XIII, 5.* De dignitatibus, honoribusque, qui cum certis officiis ſeu muneribus coniuncti ſunt, pariter cenſendum, non aliter quam partem ordinis ad res humanas rite diſpenſandas neceſſarii, adeoque diuinitus adprobati, eos ſpectandos, adeoque non alium in finem eos adpetendos, quam vt ordini huic nos ſubmittamus, nec alia ratione, quam reipublicae aut eccleſiae ſalus, aut finis, in quem introducti ſunt, poſtulat, iis vtamur.

§. XXV.

Ad haec quod iure diuino obligati ſimus officia, patet iterum ex principio, quod ſupra poſuimus. Sanctitati enim is certiſſime ſtudet, qui omnia ea ſedulo euitat, quae animum a Deo auertere poſſunt, inter quae haud vltimum locum tenet abuſus bonorum, honorumque huius ſeculi. Hoc ipſe diſerte docet ſeruator, *Matth XVI, 24. ſeqq.* Furtum faciunt, qui res ſibi concreditas non recte adminiſtrant. Bona autem fortunae, nobis concredidit Deus. Qui ergo ea non recte ſecundum voluntatem Numinis adminiſtrant, furti rei ſunt. Legitimum eiusmodi bonorum vſum paſſim etiam commendat ſcriptura, ſpeciatim apoſtolus, *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Vnde etiam conſtat, quod eorum poſſeſſio non pugnet cum abnegatione ſui. Pertinent denique huc & illa dicta, quibus labor, quo bona huius ſeculi acquiruntur & conſeruantur, iniungitur, vt *Prouerb. XVIII, 9. Epheſ. IV, 28. 1 Theſſal. IV, 11. 12. 2 Theſſal. III, 10.*

§. XXVI.

Repugnat hiſce officiis primo *ignauia;* ſi quis otio deditus, * in acquirendis neceſſariis negligens ſit, & ita paupertatem ſibi attrahat, vnde dedecus, & alia incommoda. Non minus tamen peccatur per *auaritiam*, ** cum quis non ad neceſſitatem, ſed ad abundantiam opes & diuitias concupiſcit, & congerit. Vnde rurſus alia peccata, cordis a Deo auerſio, illegitimi acquirendi modi, denegatio eorum, quae aliis ſuppeditare tenebamur, & alia. conf. *Kohel. V, 9. 1 Tim. V, 9. 10.* Auaritiae etiam fructus eſt, ſi quis rebus ſuis non ſit contentus. *** *Ebr. XIII, 5.* Cumque per eam cor totum rebus mundanis tradatur, *idololatriae* nomine paſſim in ſcriptura ſacra venit, *Epheſ. V, 5. Coloſſ. III, 5. Phil. III, 19.* In contrarium currunt, ſed itidem grauiſſime peccant, qui per profuſionem & prodigalitatem, bona ſua dilapidant, * & hinc paupertatem ſibi attrahunt. *Prouerb. XXIII, 20.*

* Otium vituperabile, hominibus voluptati deditis fere proprium, non eſt vnius generis, ſed mox craſſiori, mox ſubtiliori ratione ſe prodit. Non tantum qui nihil plane agunt, ſed & qui agunt, in quibus recreationem ſaltem, aut animi corporisque delectationem

tionem, quaerunt, ita otiosi sunt, vt reprehensionem incurrant. Lectu digna sunt, quae hac de re differit CHRISTIANVS THOMASIVS, *introduct. ad ethicam part. 2. cap. 13 §. 11. seqq. p. 402. seqq.* add. quae dixi *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Hic vero speciatim ita spectantur, prout per ignauiam ea acquirere intermittunt, quae ad vitae sustentationem sunt necessaria, quo ipso non tantum erga se ipsos, sed & erga alios peccant, vt ex dicendis constabit, *sect. seq. §. 15.*

** De auaritia, eiusque indole, effectibus, characteribus, prolixe dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 65. seqq.* Hic saltem addo, duplici ratione auaritiam se exerere, vel per tenacitatem, vel per rapacitatem. Sunt enim nonnulli ita auari, vt aliena equidem adpetant, in dando tamen restricti & tenaces sint: alii contra ad accipiendum proni, vnde libet, lucrum captant, etiam minimum ex re turpi, immo ad illicitos tandem acquirendi modos progrediuntur. Vnum tamen vtrobique fundamentum, quod opes non ad necessitatem, aut vitae huius vsum adpetant, sed quia in illorum possessione, summam felicitatem quaerunt. Plura de auaritia suppeditat IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decal. exercit. 18. seqq. p. 861. seqq.*

*** Auaritiae namque opponitur inter alia *ἀυτάρκεια*, qua quis in iis, quae Deus ipsi largitur, conquiescit, & cupiditates suas rebus praesentibus ac necessariis circumscribit. Agit hac de re ex instituto IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. part. 2. lib. 10. cap. 19. p. 585. sqq.* vbi & rationes edisserit, quae nos ad *ἀυτάρκειαν* inducere debeant.

* Prodigalitaris vitium hominum voluptati deditorum fere proprium est, vt iam obseruauimus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Effundit enim prodigus patrimonium suum, vel inconsulte largiendo, vel in voluptates suas ad luxum impendendo. Interdum tamen & ambitione quadam ad opes inconsulte profundendas aliquis induci potest. conf. PHILARETVS, *ethic. lib. 1. part. post. cap. 6. §. 5.*

§. XXVII.

Quod ad honores ac dignitates attinet, duplici itidem ratione, tum in defectu, tum in excessu peccatur. Priori modo peccant, qui honores & officia, sub praetextu modestiae & humilitatis fugiunt, * aut ignauiam suam, splendido otii litterarii, ** nomine tegunt. Posteriori modo aguntur in transuorsum, qui superbia aut ambitione abrepti, dignitates, imperium, gloriam, honorem, titulos, consectantur. *** Quam graue autem vitium ambitio sit, aliunde constat. conf. *Prouerb. XVI, 5. XVIII, 12. Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iac. IV, 6.* Denique & illi peccant, qui animum abiiciunt, nec aduersa ferre possunt, * qui Deo diffidentes, curis animum frangunt, aut omnino ad desperationem se induci patiuntur. *Psalm. LV, 23. Matth. VI, 25. seqq. Luc. XII, 22. 1 Petr. V, 7.*

* Immo non desunt, qui christianis nefas esse putant, honores ac dignitates acceptare, aut titulos eorum vsurpare. Qui error in CAROLOSTADIO passim notari solet. Et sane cum abusus in hisce omnibus longe sit grauissimus manifestissimusque, vt ineptae ambitionis & vanitatis exempla in his omnibus quotidie conspiciantur, mirum non est, nonnullos in alterum extremum prolapsos, omnem istum honorum, dignitatum, atque titulorum adparatum condemnasse. Qua in re tamen eos erraſſe manifestum est, cum ab abusu, legitimum vsum non satis discreuerint. Nec obstant verba Christi, *Matth. XXIII, 8. 9.* quibus prohibere videtur, ne quis *Rabbi*, neue quis *pater*, vocetur. Ea enim, vt recte IO. CONRADVS DANHAVERVS docet, opposita sunt, *fastui phariſaico, quem*

quem ducebat cretata ambitio. Prohibet Christus τὸ ἰμπαθῶς θέλειν καλεῖσθαι, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* explicat: *ne velitis, contendatis, quaeratis, magistri, aut patres aliorum vocari.* Deinde, oppositа fuerunt, vt idem auctor docet, *auctoritati paternae, magistratui, & imperiosae*, quae sibi plus quam licet, aut sumit, aut indulget. Quorsum refert illud SALOM. IARCHII, in *Deut.* XVII, 11. *etiamsi dixerint Rabbini de manu dextra, quod sinistra sit, & de manu sinistra, quod dextra, credendum hoc esse; in colleg. decalog. disp.* 10. §. 1. *pag.* 592. conf. & *disp.* 11. *qu.* 3. *p.* 647.

** Non loquor de illis, qui praeter voluntatem suam a publicis excluduntur negotiis, ideoque ne vitam nihil agendo transigant, litterarum studiis se dedunt. Hi non reprehendendi, sed laudandi potius sunt, modo ea id faciant ratione, vt fructus aliquis, tum ad ipsos, tum ad alios inde redundet. De illis loquor, qui ad incommoda, quae vitam publicam munerisque administrationem comitantur, euitanda, vitam priuatam praefetunt, & ignauiae suae honestum otium litterarium obtendunt. Id vero iam olim plurimos fecisse, vel ex PLVTARCHI commentatione patet, qua disputat, *an recte dictum sit, latenter esse viuendum?* Positum vero extra controuersiam, si homines eiusmodi iis instructi sint virtutibus, vt patriae & reipublicae vtilem nauare operam possent, & tamen ob taedia & incommoda, quae cum vita publica coniuncta sint, eidem se subtrahant, grauissime eos peccare, sub quocunque etiam hoc fiat praetextu. conf. quae dixi in *specimine prudentiae ciuilis Rabbinicae, cap.* 8. §. 14. add. CASP. HENRICI STARCKII, *tract. historico-moral. de doctorum vita priuata, quam honoribus quidam & officiis publicis praetulerunt &c.*

*** Diuersimode enim hic ambitio se exerit, vt iam supra obseruatum, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 57. Vt autem officii est, honores, dignitates, & reliqua non alium in finem expetere, quam vt aliis prodesse, & nosmet ipsos tite conseruare queamus, ita ambitionis est, in his saltem eminentiam quandam, & ἐξοχὴν prae aliis quaerere: hinc & intra mediocritatem subsistere nescit, sed semper plus vltra tendit. Elegantet SENECA: *ambitio non patitur quenquam in ea mensura bonorum conquiescere, quae quondam eius fuit impudens votum; de beneficiis lib.* 2. *c.* 26. *p. m.* 643.

* Inter officia enim hominis erga seipsum cum hoc quoque sit, vt si circa bona fortunae praestiterit, quae suarum erant partium, in reliquis acquiescat in voluntate diuina, nihil aliud supereſt, quam vt quae ei aduersa videntur, lubenti in se suscipiat animo, iuxta ea, quae supra diximus. Atque hoc *fortitudinis* est, quae dum in laude ponitur, non modo animum imperterritum aduersus hostes, sed magnum etiam & excelsum in rebus aduersis denotat: quamuis vltimo modo spectata, *patientiae* nomine veniat. Et tum quidem fortitudini partim inconsulta *temeritas*, partim *timiditas*, animique abiectio opponitur. Fundamentum autem fortitudinis huius ex spe & filiali fiducia, quam in Deo collocamus, petendum, de qua supra, *sect.* 1. *huius cap.* §. 48.

§. XXVIII.

Non tantum ad officia hactenus exposita, sed & ad media, quibus ad eorum praestationem quis inducitur, vt & ad impedimentorum remotionem, obligati sumus. Media, quoad ea, quae circa animae conseruationem & culturam praestanda sunt, praeter alia, sunt exacta consideratio necessitatis, vtilitatisque horum officiorum, ordinisque a Deo constituti, quem migrare, nemini mortalium fas est. Ad impedimenta pertinent exempla aliorum, de corpore potius, quam anima sollicitorum, praeiudicia varia e. g. de artium quarundam aut scien-

tiarum vtilitate, & neceſſitate, quae tamen vanae ſunt, ignauia, rerum huius ſeculi amor, & alia quamplurima.

§. XXIX.

Quod ad corpus attinet, temperantiae ſpeciatim inſeruit diligens conſideratio maximorum damnorum, quae intemperantia poſt ſe trahit, & vtilitatis, quam illa ſecum vehit, exempla veterum chriſtianorum, quaecunque carni grata ſunt, ſtudioſe ſubtrahentium; praeiudiciorum variorum, ac ſi temperantiae exactum ſtudium ſanitati noceret, &c. remotio, & quae alia ſunt eiusdem generis. Puritati caſtitatique, praeter preces, *Eccleſiaſt. XXIII, 5. 6.* aliaque generalia, & ipſum temperantiae ſtudium, ſine quo fruſtra ad caſtitatem adſpiratur, & per quod alimentum velut impuritati ſubtrahitur, inſeruit diligens cumprimis omnipraeſentiae diuinae conſideratio, *Gen. XXXIX, 9. Eccleſiaſt. XXIII, 27. ſeqq.* cordis & ſenſuum, praeſertim & externorum, accurata cuſtodia, occaſionisque euitatio & reliqua. * Ad ipſius quoque corporis ſanitatem conſeruandam plurimum confert temperantia, vnde, quod & hoc nomine ad eam obſtricti ſimus, patet, non neglectis tamen regulis diaeteticis, quae ab aliis praeſcribi ſolent. Sed caute tamen hic incedendum, ne dum corporis conſeruare ſanitatem annitimur, noceamus animae, eique perniciem adferamus.

* Tum de argumentis, quibus caſtitatis ſtudium, ceu ſumme neceſſarium demonſtratur, tum de mediis, quibus ad caſtitatem puritatemque animi pariter ac corporis aliquis peruenire poteſt, eleganter diſſerit IO. FRID. OSTERWALD, in libro, ſupra iam laudato, *contra impuritatem part. 2. ſect. 2. & 3. p. 280. ſeqq.* Digna haec ſunt, quae legantur & expendantur ab omnibus.

§. XXX.

Impedimenta, quoad temperantiam, inter alia ſunt, imitatio, conſuetudo, mores, & hinc enata frequentiſſima occaſio. Huc praecipue & conuiuia eiusmodi, & conuentus referas, quibus ſine temperantiae damno intereſſe non licet. * Stultitia autem eſt, cum improbitate coniuncta, ſi quis, vt aliis placeat, in eiusmodi ſe coniiciat pericula, cum aperte oſtendat, ſe Deum poſtponere hominibus. Qui vero eiusmodi conuentibus interſunt, & praeter opinionem ſibi obtigiſſe videri volunt, vt temperantiae leges migrarent, ſeipſos quidem, minime autem alios, decipiunt turpiter.

* Quod in conuiuiis, ſimilibusque conuentibus, & caſtitas & temperantia, in magna ſaepius adducat ir pericula, occaſione vtramque violandi oblata, nemo temere inficiatus fuerit. Quaeſtiones hinc enatae, an & quomodo recte inſtituantur conuiuia? an iis intereſſe liceat? an in conuiuiis in ſalutem aliorum bibere liceat? & aliae eiusdem generis, de quibus prolixe quoque diſputat GISBERTVS VOETIVS, *comment. de excelſis mundi, diſp. 2. de luxu in conuiuiis & ſympoſiis, diſp. ſel. part. 4. p. 325.* Verum ſi quis & conſcientiae & animae

animae saluti serio consulere velit, facile hinc se expediet, si tum ad illos, qui conuiuium instruunt, tum ad conuiuas, qui ei interfunt, tum maxime ad animae suae statum, viresque spirituales, quibus instructus est, attendat. De vltima quaestione vid. B. PHIL. IAC. SPENERVS, in *responsis theolog. Germ. part. 2. p. 453. seqq. & part. 4. p. 599.*

§. XXXI.

Castitatis puritatisque impedimenta sunt omnia ea, quae impuras irritare ac incendere cupiditates possunt, vt praeter intemperantiam, commercia, & colloquia, cum hominibus impuris ac lasciuis, picturae ad libidinem excitandam comparatae, * abusus musices, cantilenae, lectio librorum obscoenorum, fabularum Romanensium, poetarum, ** otium quoque, tam seuere ab apostolo prohibitum, *2 Thessal. III, 11.* choreae & saltationes, *** comoediae & ludi scenici, * & alia eiusmodi.

* Nonnulli patrum, speciatim TERTVLLIANVS, pingendi artem, ob grauissimum eius abusum, ceu illicitam, prorsus damnarunt. Legenda sunt quae hac de re habet IO. DALLAEVS, de *imaginibus lib. 1. cap. 6. p. 81. seqq.* Qua in re nimis rigidi fuisse videntur. Hoc tamen certum, abusum artis huius esse maximum, infinitisque peccatis per picturas obscoenas, ac lasciuas, occasionem praeberi. Procul talia ab orbe christiano debebant esse remota.

** vid. dicta *part. 1. cap. 5. ad §. 28.* add. OSTERWALDVS *contra impuritatem, part. 1. sect. 3. cap. 3. p. 161.*

*** Choreas & saltationes hic consideramus, non in abstracto prout nonnulli eas sibi fingunt, sed prout reuera inter homines in vsu sunt, cum circumstantiis, quae nunquam non eas comitari solent. Qua quidem ratione prauas iis vel maxime irritari cupiditates, nemo temere inficias iuerit. Fugiendae ergo illis sunt, qui vitae sanctitati, ea qua par est ratione student conf. prae reliquis B. SPENERVS, in *responsis theolog. German. part. 2. cap. 3. artic. 4. sect. 29. p. 484. seqq.*

* Quod de choreis & saltationibus dictum, de comoediis quoque & ludis scenicis intelligendum. Nisi fouendis & irritandis prauis hominum cupiditatibus inseruirent, spectatores non inuenirent. Contra experientiam pugnat, qui talia negat. Interim & hac de re conf. B. SPENERVS, *respons. theol. Latin. part. 2. cap. 4. p. 113.*

§. XXXII.

Quo minus corporis sanitas, rite conseruetur, obstant vitae & sanitatis vilipendium, ignoratio constitutionis corporum, mediorum ordinariorum sanitatem conseruandi contemptus, extraordinariorum consectatio, immoderata quaeuis, in quae per ambitionem, aut auaritiam, aut alias cupiditates, praecipitantur mortales.

§. XXXIII.

Vt circa bona fortunae rite nos geramus, consideratio necessitatis & mandati diuini plurimum conferet. Iuuabit tamen etiam, expendisse, periculis maximis in illorum vsu, nos esse obnoxios, naturam paucis esse contentam, transitoria esse haecce bona, & indigna, quibus nos tradamus. conf. *1 Cor. VII, 31. 1 Tim. VI, 17.* Inter impedimenta,

quae remouenda, eminent, praeiudicia varia, quae ſub ſpecioſo praetextu ſuſtentationis neceſſariae, auaritiam; & ſtatum ſuum conſeruandi, ambitionem; & modeſtiae, ignauiam ſuadent; abuſus item exemplorum, & dictorum ſcripturae, & alia.

CAPITIS TERTII
SECTIO IV.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS ABSOLVTIS.

Σύνοψις.

Summa officiorum erga alios, continetur in amore proximi, qui deſcribitur, §. I.
Quo ſenſu adfectus, & quidem hominis regeniti dicatur, §. II.
Extendit ſe ad omnes homines, etiam inimicos, & infideles, §. III.
Certus tamen in eo obſeruandus eſt ordo, §. IV.
Fundamentum amoris huius, §. V.
Dantur in eo certi gradus, quorum infimus eſt, ſi alios non laedamus, §. VI.
Ad quid obligatus ſis, qui alium laeſit, vt & qui laeſus eſt, §. VII.
Alter amoris gradus eſt, omnes homines pro aequalibus habere, §. VIII.
Quae hinc porro conſequantur, §. IX.
Tertius amoris gradus eſt, praeſtare aliis, quae ſine iniuria illis denegari nequeunt, quorſum pertines, pacta ſeruanda, quod ab omnibus hominibus requiritur, §. X.
multo magis a chriſtianis, §. XI.
ſed ſi pacta rite fuerint inita, nec vitio laborent, §. XII.
Num erga omnes fidei in pactis data ſeruanda ſit? item de eorum interpretatione, §. XIII.
Quartus amoris gradus eſt, commoda aliorum, quauis ratione promouere, §. XIV.
idque tum indefinite, §. XV.
tum definite, & hoc iterum varia ratione, §. XVI.
In officiis, quae definite praeſtantur, iterum varii dantur gradus, §. XVII.
Quo pacto ſcriptura haec exprimat, §. XVIII.
De officiis illorum, in quo beneficia collata ſunt, §. XIX.
Quod ad officia haecce erga alios, hactenus enumerata, iure diuino obligati ſimus, probatur, §. XX.
Peccant contra haecce officia, ſpeciatim contra primum amoris gradum, qui alios quocunque modo laedunt, §. XXI.
item, qui cum laeſi ſint, reconciliationem detrectant, & vindictam quaeruns, §. XXII.
Quo pacto contra ſecundum amoris gradum peccatur, §. XXIII.
item contra tertium, §. XXIV.
& denique contra quartum, §. XXV.
Ad media, quibus horum officiorum praeſtatio promouetur, adhibenda, nos itidem obligatos eſſe, §. XXVI.
item ad impedimenta remouenda, §. XXVII.

§. I.

SVmma officiorum erga alios continetur in *amore proximi Matth. XXII, 39.* Eſt autem amor proximi adfectus hominis regeniti, quo omnes homines, etiam inimicos, propter voluntatem & amorem Dei, ſincero amore proſequitur, vt non tantum eos nullo modo laedat,

laedat, ſed eos ſibi aequales credat, iuſte ſe aduerſus eos gerat, immo commoda illorum qua animam, qua corpus, & fortunae bona, promovere omni ſtudio annitatur.

§. II.

Per *adfectum* dum amorem hunc deſcribimus, itidem talem intelligimus, qui habitualem diſpoſitionem ſupponit, adeoque cum obiectum adeſt, ſe exerit, & ipſo opere prodit. *Hominis* quoque *regeniti* adfectum intelligimus, cum quae in irregenitos cadit vmbra amoris, hocce nomine minime digna ſit. Atque hoc vel ex characteribus genuini amoris conſtat, quos Paulus apoſtolus, tum alibi, tum *1 Corinth. XIII, 1. ſeqq.* tradit, ex quo loco & dignitatem amoris huius colligere licet.

§. III.

Extendit ſe amor hicce ad omnes omnino homines, etſi tum actu ſe exerere debeat, cum ope & auxilio noſtro indigent, & tum *proximorum* nomine veniunt, diſerte docente ipſo ſeruatore, *Luc. X, 29.* Speciatim & inimici amandi ſunt, in quo praecipue amor chriſtianorum, ab amore aliorum hominum differt, * *Matth. V, 44.* conf. & *1 Petr. III, 9. Rom. XII, 17.* Amandi itaque etiam ſunt infideles & improbi, etſi ipſam improbitatem iure deteſtemur, *Pſalm. CXIX, 113.* it. *CXXXIX, 21. 22.*

* Sunt multi characteres, ex quibus amor genuinus chriſtianorum, ab vmbra amoris, qua reliqui mortales ſe decipiunt, dignoſcitur: ſed praecipuum inter eos locum tenet, dilectio inimicorum, ſi ſincera fuerit, & minime fucata. Ab hac enim quam procul abſint, qui ſolis naturae viribus nituntur, facile intelligunt, qui ea qua decet ratione ad ſe ipſos attendunt. Scio, & ethnicorum quorundam de diligendis inimicis paſſim proferri teſtimonia. Ex Stoicorum mente SENECA: *non deſmemus, communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis; de otio ſapientis cap. 28. p. m. 575.* Similia paſſim M. AVRELIVS ANTONINVS habet, de *ſeipſo ad ſeipſum, lib. 7. §. 22. 36.* alibique. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *quaeſtion. Alnet. lib. 3. cap. 19.* Verum ſplendida haecce ſunt verba, quibus res ipſa, ita vt decet, nunquam reſpondit, & apud homines ſibi relictos nunquam reſpondere poteſt.

§. IV.

Eſt tamen in amore certus obſeruandus ordo, * ita quidem, vt cum officia, quae amor exigit, omnibus ſimul praeſtare nequeamus, quidam praeferantur aliis. Sic cognatos hoc pacto merito praeferimus reliquis hominibus, vt inter cognatos eos, qui arctiori conſanguinitatis vinculo nobis iuncti ſunt, ceteris, qui longius a nobis diſtant. Sic & fidei ſocios merito praeferimus infidelibus, ** & qui a vera fide alieni ſunt, licet nec his amoris officia deneganda. Quo ſenſu Petrus inter φιλαδελφίαν & ἀγάπην diſtinxit, *2 Petr. I, 7.* Non tamen ſemper tam accurate hic ordo obſeruandus, vt non quandoque, ſi alterius, qui

cetero-

ceteroquin poſtponendus erat, maior ſit indigentia, aut aliae cauſſae id ſuadeant, ab eo ſit diſcedendum.

* Plurib⁹ & ex inſtituto hoc a me demonſtratum, in *diſſert. de comparatione obligationum, quae ex diuerſis hominum ſtatibus oriuntur*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent. p. 677. ſqq.* ſpeciatim, §. 32. *ſeqq.* Obſtare equidem huic ſententiae videntur, verba ſeruatoris, *Matth. V, 46. Si eos demum amatis, qui vos amant, quam mercedem habituri eſtis? annon vel publicani idem faciunt? & ſi veſtros duntaxat fratres ſalutatis, quid egregium facitis, nonne vel publicani ſimiliter faciunt?* Poſſet enim aliquis exiſtimare, hunc verborum iſtorum ſenſum eſſe, omnes ex aequo diligendos, nec fratres aut cognatos reliquis eſſe praeferendos. Verum redarguit ſaltem ſeruator eos, qui amoris officium ex adfectu naturali aut commodis ſuis, non autem ex voluntate Dei metiuntur. Qui enim hoc faciunt, cognatos ſaltem aut amicos amant, reliquos negligunt. Quos peruerſe agere, manifeſtum eſt. Amandi enim omnes homines ſunt, etiam inimici, ſine commodi inde ad nos redundaturi intuitu etiam tum, cum naturalis ad hoc nos impellit adfectus, ideo quia Deus hoc iubet. Inde tamen non ſequitur, cognatos non praecipua quadam ratione diligendos, ita vt ſi vtrisque tum cognatis, tum aliis, quorum indigent, praeſtari nequeunt, illi omnino his praeferendi ſint, niſi ſpecialis quaedam circumſtantiarum ratio aliud quid ſuadere videatur. Addantur quae dixi *diſſert. cit.* §. 39.

** Ex inſtituto & hac de re dictum, in *citata diſſertat.* de comparat. *obligat.* §. 49. *ſeqq.*

§. V.

Fundamentum amoris huius, ſeu id, quod praecipue, vt proximum noſtrum amemus, nos impellere debet, eſt voluntas, & amor Dei. * *1 Ioh. IV, 11.* Quare qui ſui commodi cauſſa, aut vt vtilitatem quandam inde referant, alios amant, non recte, vt decebat, amant. conf. *Matth. V, 46. 47. Luc. VI, 32.* Hypocriticus itaque etiam erat amor phariſaeorum, qui vt ſe oſtentarent, eleemoſynas dabant. *Matth. VI, 11. 12.*

* Sunt tamen & aliae cauſſae quamplurimae, quae nos, vt alios homines, ſicut nos ipſos amemus, inducere debent, de quibus deinceps, §. 20.

§. VI.

Dantur etiam in amore aliorum hominum certi gradus: quorum primus, ſeu infimus eſt, ſi nos abſtineamus ab eorum laeſione. * Amoris namque ratio poſtulat, vt nulla ratione quenquam laedamus, ** ne cogitatione quidem, aut adfectu, multo minus verbis aut factis, *Matth. V, 21. ſeqq.* Amoris itaque omnis expertes cenſendi ſunt, qui in vita, membris, bonis, *** fama, * maxime autem in anima alios laedunt, quod fit per *ſcandala.* ** *Matth. XVIII, 6.*

* Hinc & praeceptum decalogi quintum, charitatem erga alios vel maxime iniungens, exprimitur per haecce verba: *non occides.*

** Dum non tantum verbis & factis, ſed cogitatione etiam & adfectu alios laedi dicimus, paulo ampliores vocis *laeſionis* limites conſtituimus, quam ceteroquin apud philoſophos & iureconſultos conſtitui ſolent. Exemplum nobis praeiuit ipſe ſeruator, dum praeceptum decalogi quintum: *non occides*, ita interpretatus eſt, *Matth.* V, 21. *ſeqq.* Liceat itaque laeſionem in *externam & internam*, diſpeſcere. Interna, interno animi actu peragitur, qua licet alteri damnum non inferatur, amor tamen ea violatur, grauiſſimoque homo

homo se obstringit peccato. Externa vero est, quae in actum aliquem externum, verba, aut facta, erumpit, de qua HVGO GROTIVS loquitur, cum laedi aliquem dicit, cum illi adimitur, quod suum est, siue illud suum illi competat ex mera natura, siue accedente facto humano, puta dominio aut pacto, siue ex lege, *lib.* 1. *de iur. belli & pacis cap.* 17. §. 2. Quo pacto laesio & *damnum* dicitur, quippe quod GROTIVS itidem *l. c. a demendo* dictum putat, illudque definit, quando quis minus habet suo. Interdum tamen, specialius laesio, quae fit in bonis, *damnum* dicitur, vt a me obseruatum, *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 2. Ceterum cum dicitur, per laesionem externam adimi alicui quod *suum est*, constat, suum alicui aliquid esse, vel *iure perfecto*, vel *iure imperfecto*. Nec dubium quin vtroque modo aliquis laedatur, non tantum, quando illi adimitur, quod iure perfecto sibi vindicare poterat, sed & quando denegatur, quod iure imperfecto illi debebatur. Hoc tamen intercedit discrimen, quod restitutionem in foro humano exigere nequeat, qui laesus est in iis, quae iure saltem imperfecto sibi vindicare poterat. Sic non minus, pauperem laedit, qui eleemosynam, quam ei dare poterat ac debebat, denegat, quam alium laedit, qui reddere ei depositum detrectat, vel illud abalienauit; ille tamen ad restitutionem adigi nequit, cum hic omnino queat. Hoc enim ni esset, salua esse non posset humani generis societas. Plenius haec intelliguntur ex iis, quae §. 14. de discrimine inter ius perfectum & imperfectum dicemus.

*** Etiam in fructibus, qui ex bonis seu rebus nostris proueniunt, siue percepti sint, siue percipiendi, modo possessor eos percepturus erat. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 17. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Dubium hic moueri poterat, an omnino in fama & existimatione quis laedi possit? cum quamdiu quis nihil infamia dignum commisit, siniſtra aliorum iudicia illi parum nocere videantur. Et verum sane, quod virtus, quae honoris & existimationis fundamentum est, nobis eripi a mortalium nemine queat. Interim, quia experientia docet, quod famae & existimationis per aliorum obtrectationes aut calumnias imminutio, multum saepius viris etiam innocentibus noceat, & qui famam aut existimationem nostram imminuit, ea nobis adimit, quae nobis debentur, sequitur, quod omnino in fama etiam atque existimatione, aliquis laedi possit. vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 6. §. 14.

** Scandali vox, a rebus corporalibus, ad spirituales translata, significat id, quod alicui lapsus vel peccati caussa aut occasio esse potest. Cumque varia ratione, dictis, gestibus, factis, committere aliquid possimus, quo alii ad peccandum irritari queant, manifestum est, quod varia quoque ratione committatur scandalum. Cumprimis tamen & specialiori quadam ratione scandalum committunt, qui exemplo suo alios inducunt, vt peccatis se obstringant. Sunt enim natura sua ad praua aliorum dicta & facta imitanda, promtissimi mortales, vt supra obseruauimus, *part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 4. §. 79. Accedit, quod facile animum inducant, vt licita ea esse credant, quae ab aliis, magnae praesertim auctoritatis & existimationis viris designari vident, etsi scriptura ea apertissime damnet. Et hinc ratio patet, cur tantam mortalium generi perniciem adferant scandala, quamobrem & tam graui oratione ea damnauit seruator, *Matth.* XVIII, 6. Sed id quoque ex dictis patet, induci alios ad peccandum posse non tantum, si is, qui suo exemplo ad imitationem eius inuitat, aut ceteroquin occasionem talia perpetrandi suppeditat, reuera peccet, sed & si speciem saltem malae actionis habeant, quae perpetrauit. Vnde omnem quoque mali speciem summa diligentia euitare iubet apostolus, 1 *Thess.* V, 22. Quem in sensum & 1 *Cor.* VI, 12. pronuntiat: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Immo 1 *Cor.* VIII. & *Rom.* XIV. in eo totus est, vt demonstret, in rerum etiam licitarum vsu ita versandum esse, ne cui vlla ratione peccandi occasionem praebeamus. Manifestum vero, quod non committendo tantum, sed & omittendo scandalum quis praebeat, quemadmodum & vtroque modo peccatur. Sed omittendo speciatim ita quoque scandalum praebetur, si peccata quae prohibere, aut impedire poteramus ac debeamus, non im-

pediamus, prohibeamusue. Cumque ab omnibus hominibus scandalum praeberi possit, speciatim tamen maximis hic periculis expositi sunt, qui in eo constituti loco sunt, vt ad illorum exemplum facile se componant reliqui, vt imperantes, magistratus, & qui docentium munere in ecclesiis pariter ac scholis funguntur, & generatim omnes, quorum magna apud alios est auctoritas & existimatio. Vnde & quae ab iis proficiscuntur scandala, vt late admodum se diffundunt, ita longe quoque sunt grauissima. conf. B. SPENERVS, in *respons. theolog. German. part.* 2 *cap.* 4. *sect.* 8. *p.* 542. Quae vero hactenus diximus, de scandalo, quod vocant *dato*, intelligenda sunt. Est vero & aliud, quod *acceptum* vocant. Contingere namque potest, vt ex actione omnino licita atque honesta, quae per conscientiae ac prudentiae leges omitti nec poterat, nec debebat, alius peccandi occasionem arripiat. Quo ipso casu sui ipsemet peccati auctor existat, alteri, cuius actio in scandali occasionem arripitur, hoc imputari nequit. add. IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologi, *dissert. de scandalo, dans les divers traitez sur des matieres de conscience, p.* 303. *seqq.*

§. VII.

Si quis autem alium vllo modo laesit, amor postulat, vt ad restitutionem ac satisfactionem paratus sit. conf. *Ezech. XXXIII, 15.* * Praeterea testetur, necesse est, se facti poenitere; vti contra eius, qui lapsus est, officium est, dare prompte veniam, ** & acceptare reconciliationem. *Matth. V, 23. 24. VI, 12. 14. 15. XVIII, 21. 22.* it. *32. seqq. Coloss. III, 13.*

* Hoc non tantum scriptura sacra *l. c.* sed & ipsa ratio dictitat. *Vanum enim erit, praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum, & qui laesit fructu suae iniuriae, secure & citra refusionem, gaudere queat*: vt recte pronuntiat PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 5. §. 2. Intelligendum autem hoc ita, ad restitutionem eum teneri, qui reuera damnum dedit Si cui enim damnum datum imputari nequeat, nec ad restitutionem is tenetur. Damnum aurem alicui dare potest, aut per se, aut per alios: & hoc iterum varia ratione, vel faciendo, vel non faciendo, & vtrumque vel primario, vel secundario, vt pluribus explicat HVGO GROTIVS, *lib* 2 *de iure belli & pacis cap.* 17. §. 6. 7. Atque hinc ordinem quoque, quo quisque tenetur, si plures laeserint, aestimare licet: vt primo scilicet loco teneantur, qui primario faciendo aut non faciendo concurrerunt, tum vero, qui secundario aliquid contulerunt. Quod si vero quaeratur, in quantum quisque teneatur, si a pluribus in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, ab individuis actibus, distinguendi fuerint diuidui, cum in illis singuli teneantur in solidum, in his quisque in quantum laesit; qua de re vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. De casu fortuito, itemque damno per culpam dato, praeterea si seruus aut animal nostrum, citra culpam nostram damnum dederit. vid. idem auctor *ib.* §. 6. indeque aestimandae leges diuinae, *Exod.* XXII, 6. 9. 10. 12. Quaestiones speciales, quae hac occasione agitari solent, e. g. an summi imperantes, qui ob leues causas, aut ad explendam vindictae cupiditatem bella suscipiunt, subditis ad damnorum, quae inde oriuntur, reparationem teneantur? item, an qui docentium munere funguntur, ob negligentiam, vel instillatos errores, teneantur ad restitutionem? expedit HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit* 5. §. 12. 13. Ceterum de ipsa restitutione porro obseruandum, eam duplici ratione fieri posse, primo si res ipsa, quae ablata fuit, reddatur, aut si hoc fieri nequeat, aestimatio tum rei, tum fructuum praestetur, qua de re, etsi possemus, vt tamen plura addamus, ne esse non est, eum omnia, quae hic occurrunt dubia, diligenter excusserit HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib* 2. *cap.* 10. add. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 6. *cap.* 13. Si quis aestimationem tum rei, tum fructuum praestet, nec rem ipsam reddere queat, *satisfactio* a nonnullis vocatur, quam a restitutione, speciatim dicta,

dicta, hac ratione distinguunt. Quod autem, quoad res seu bona, de fructibus dictum, id generatim de quaui. laesione quoque externa intelligendum, quod qui de actu tenetur, simul teneatur de his, quae illum ex vi actus sunt consecuta, quo pluribus declarat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell & pac. cap. 17 §. 12. seqq.* Ex dictis nunc facile, quo pacto speciatim restitutio, quoad praecipua laesionis genera se habeat, intelligere licet. Si quis in vita alium laeserit, seu homicidium commiserit, restitutio quidem, ac satisfactio locum non habet. Vita enim occisis reddi nequit, nec quicquam, quod vitae aequipolleat, cum vita aestimari nequeat. Aequitati tamen conueniens, vt homicida iniustus soluat impensas, si quae factae sunt in medicos, & iis, quos occisus, alere ex officio solebat, parentibus, vxoribus, liberis, tantum det, quantum illa spes alimentorum, ratione habita aetatis occisi, valebat; vid. HVGO GROTIVS, *l. c. §. 13.* De laesione in membris, seu mutilatione pariter censendum, quod illa aestimationem non admittat. Tenetur tamen, qui aliquem mutilauit, ad impensas & ad aestimationem eius, quod iam qui mutilatus est, minus poterit lucrari; *id. ib. §. 14.* Ad bona quod attinet, fur & raptor tenentur rem subtractam reddere, eum suo incremento naturali, & eum sequente damno ac cessante lucro, *ib §. 16.* Famae ac existimationis, si laesa fuerit, reparatio fit culpae confessione, exhibitione honoris, testimonio innocentiae, & per ea, quae his similia sunt. Sunt qui addunt, & pecunia tale damnum rependi posse, si laesus velit, quia pecunia communis sit rerum vtilium mensura. vid. HVGO GROTIVS *l. c. §. 22.* Sed animi parum generosi est, pro iniuriis sibi illatis pecuniam accipere. Denique si quis per scandala animum alterius laeserit, reparatio fit erroris, aut peccati agnitione, confessione, publicaque, quod minus recte egerit, declaratione, vitaeque mutatione, aliaue ratione, qua in rectam viam reduci possunt, qui scandalo quopiam in transuersum acti sunt. Plura de restitutione, praeter hactenus allegatos, dabit IO. LA PLACETTE, peculiari tractatu, lingua Gallicana scripto, de *restitutione.*

** Si enim, qui laesus est, damni dati accipiat restitutionem, securitatemque se in posterum non amplius laesum iri, quam merito sibi polliceatur, si alter testetur se facti poenitere, (quandiu in statu ciuili opera magistratus, in naturali alia ratione adhuc securitati hominum, ne temere in posterum laedantur, prospici queat,) nihil amplius exigere potest. Vindicta itaque omnis illicita est, vt deinceps demonstrabitur.

§. VIII.

Alter amoris gradus est, quod omnes homines pro aequalibus habere debeamus. * Namque & reuera omnes natura aequales sunt, quod & ratio docet, ** & scriptura confirmat, quippe ex qua nouimus, ex vno omnes homines procreatos esse sanguine, *Actor. XVII, 26.* cum primis autem ipsa natura & indoles amoris demonstrat. Et licet ob status diuersos quaedam inaequalitas inter homines intercedat, haec tamen aequalitatem amoris non tollit, nec ius aliis nobis praeferendi, nisi in quantum ordinis ratio postulat, nobis concedit. Apud christianos noua accedit ratio, quia per fidem facti sunt membra vnius corporis, cuius caput Christus est, *1 Corinth. XII, 12. 13. Rom. XII, 4. 5. Ephes. IV, 13.*

* Recte obseruant alii, quod haec aequalitas consistat, tum in communione iuris, tum in aequalitate libertatis. In communione iuris, dum licet vnus forte prae altero variis animi corporisque dotibus sit instructus, non eo minus tamen legis naturalis praecepta aduersus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat. Libertatis autem aequalitas in eo consistit, quod citra antegressum factum aut pactum humanum, nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet actionum ac virium suarum sit moderator.

** Praecipuam rationem, cur aequalitas inter homines seruanda sit, ex ipsa socialitate petendam esse, docet CHRISTIANVS THOMASIVS *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 4. §. 2.* Recte quidem, si haec secundum rationem consideres, sin secundum reuelationem, ex ipsa natura & indole amoris euidenter haecce aequalitas euincitur. Nec tamen contemnendae aliae rationes, ab aequali omnium qua natiuitatem, mortem, variosque fortunae casus, conditione, petitae, & quae reliquae sunt eiusdem generis, allatis facile addendae. Ex aequalitate autem virium, quam THOMAS HOBBESIVS probat, de *ciue cap. 1. §. 3.* non sequitur aequalitas iuris & libertatis, de qua tamen hic sermo est. conf. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 2. §. 2.*

§. IX.

Hinc vero sequitur, omnem procul a nobis abesse debere *προσωπολημψίαν*, *Iacob. II, 1. 2. 3.* nefas porro esse, alios contemnere, cum quilibet potius alterum se ipso maiorem credere debeat, *Phil. II, 3. 4.* & in humilitate, ac mansuetudine eum ferre. *Ephes. IV, 2. 1 Thessal. V, 14.* Denique & hoc inde fluit, quod quae nobis ab aliis fieri volumus, eadem & illis praestare ne detrectemus. * *Luc. VI, 31. Matth. VII, 12.*

* Vtique enim, qui ab aliis, quid sibi praestare veller, nec tamen idem illis praestaret, eos se velut deteriores credere cenſendus est, & adeo peccaret contra aequalitatem. Dictum seruatoris, quo idem nobis iuris principium commendauit, semper quoque in ore habuit Alexander Seuerus, imperator, *Clamabat saepius*, inquit AELIVS LAMPRIDIVS, *quod a quibusdam, siue iudaeis, siue christianis audierat, & tenebat, idque per praeconem cum aliquem emendaret, dici iubebat*: *QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS*; *in vita Alexandri Seueri, cap. 8.* Ceterum, quando quis ita inferri vellet: ego tui causa hoc feci, vel haec facere paratus sum, ergo simile quid a te exigere possum, tum dispiciendum, an illud, quod alterius causa facere parati sumus, etiam iustum atque honestum sit. Qui enim in alterius gratiam illicita peragere paratus est, non statim ab eo exigere potest, vt in sui quoque gratiam illicita perpetret.

§. X.

Tertius amoris gradus est, vt ea praestemus aliis, quae illis sine iniuria denegari nequeunt, quorsum cumprimis illud pertinet, vt pacta atque promissa seruemus. * Hoc ratio ipsa docet, ** cum si pacta & promissa non seruentur, socialitas salua esse nequeat, pacta quoque, si non unicum, certe praecipuum sint medium, ea acquirendi, quibus indigemus, si alii sua sponte ea nobis praestare nolint. Si quis autem certus non sit, fidem sibi datam seruandam, non temere vt pacta ineat, aut promissis fidat, se induci patietur. Accedit, quod grauissime laedatur, cui fidem datam non seruamus, quod adeo vel maxime cum amore pugnat.

* Pactum iam alibi definiui, quod sit consensus duorum, pluriumue, in idem placitum; *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 4. §. 8.* Qui enim pactum per translationem iuris mutuam describunt, effectum pactorum, cum pactis ipsis confundunt. Inter pacta autem & promissa hocce intercedit discrimen, quod in his fides detur per actum *μονόπλευρον*, vnde & vnus tantum obligatur: in illis autem per actum *διπλευρον*, hinc & mutua est obligatio.

obligatio. Promiſſionum praeterea tres gradus conſtitui ſolent: aſſertio ſimplex, promiſſio imperfecta, & promiſſio perfecta. Qua de re conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell & pac. lib. 2. cap. 11. §. 2. 3. ſeqq.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7.* Ceterum, quae de pactis dicuntur, etiam de foederibus ſunt intelligenda. Sunt enim foedera pacta ab inregris gentibus ſeu ſummis imperantibus, circa negotia publica inita. Vnde quodnam inter foedus & pactum interecedat diſcrimen, pater. conf. *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect 5. §. 7.* Qua ratione a contractibus pacta differant, ex dicendis conſtabit. Loquimur autem de pactis inter homines. In ſcriptura ſacra pariter ac ſcriptis theologorum pacti ſeu foederis inter Deum & homines ſubinde mentio iniicitur. Sed improprie & per analogiam id fieri exiſtimo. Pactum enim ſeu foedus proprie ſic dictum ſupponit legem communem, quae paciſcentes obligat. Deus autem legem non habet, qua obligetur. Interim tamen pacta iſta Dei hominumque ex parte Dei longe ſunt firmiſſima, cum per Numinis veracitatem ſanctitatemque ἀδύνατον ſit, vt non ſeruet, quae promiſit. *Num.* XXIII, 9. Sed hac de re hic non eſt agendi locus. Interim conf. HOCHSTETTERVS in *colleg. Pufendorf. exercit. 7. ad §. 1.*

** Hoc tam euidens eſt, vt nemo mortalium, quantum ſciam, aperte hoc in dubium vocare auſus ſit. De CONNANO, cui haec ſententia tribuitur, vid. IO. GEORG. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib. 2. cap. 11. §. 1.*

§. XI.

Eo magis itaque a chriſtianis requiritur, vt fidem in pactis & promiſſis datam, ſancte ſeruent. Perfidia cum amoris ſinceritate conſiſtere nullatenus poteſt. Recte de amore Paulus; ὁ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, *1 Cor. XIII, 6.* Hinc & integritas, iuſtitia, veracitas, fidelitas, ceu propriae chriſtianorum virtutes in ſcriptura ſacra paſſim commendantur. Speciatim fidelitas in ſeruandis pactis & promiſſis, iniungitur, *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.*

§. XII.

Supponitur autem promiſſum & pactum eiusmodi eſſe, vt ſeruari poſſit & debeat. Cumque ante omnia conſenſus* ad ea requiratur, ſi hic non adfuerit, aut impeditus fuerit, obligationem quoque pactorum aut promiſſorum nullam eſſe, ſua ſponte ſequitur. Impeditur autem conſenſus, ratione *intellectus* quidem per aetatem, ſi quis vſum rationis nondum habeat, ** per furorem, *** errorem, * aliaque ratione; ** ratione *voluntatis* autem, per metum & coactionem. *** Sic & ſi quis circa res impoſſibiles * aut illicitas ** aliquid promiſerit, fidem ſeruare non tenetur, etſi peccato grauiſſimo eiusmodi quid promittendo, ſi ſciens volensque fecerit, ſe obſtringat.

* Qui per certa ſigna, verba, facta, geſtus, immo & per ſilentium cum certis circumſtantiis conſideratum, declaratur, vnde *conſenſus tacitus.* Quid ad ſilentium requiratur, vt pro ſigno conſenſus haberi queat, docet HVGO GROTIVS, *lib 2. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 5. & 10.* HENRICVS BOECLERVS ad *h. l.* Quod autem conſenſus praeſumptus improprie conſenſus ſit, demonſtrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 19. ſeqq.*

** Quando autem rationis vſus ſe exerat, certo definiri nequit. Citius aut tardius hoc

fit, pro diuersitate indolis, educationis, aliarumque caussarum. Leges quae hinc inde extant annales, respiciunt id, quod in qualibet gente plerumque contingit.

****Si scilicet pactum durante furoris tempore fuerit initum. Interdum enim furor dilucidis interuallis distinguitur. Hinc si eo tempore pactum fuerit initum, quo mentis & rationis compos fuit, qui isto morbo laborat, pactum haud dubie erit validum.

Per errorem pactum irritum redditur, si circa essentiam rei, aut eius qualitatis, de qua paciscendo potissimum actum, fuerit commissus. Ceterum si quaeratur, in quem damnum, si tale pactum irritum sit, redunder? sunt qui sequenti regula omnes difficultates expediri posse existimant: errorem in dubio semper nocere erranti, nisi circumstantia illa, in qua errauit, expresse promisso per modum conditionis fuerit adiecta. vid. CHRIST. THOMASIVS *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 39. seqq.*

**. e. g. per ebrietatem, si tanta fuerit, vt vsu rationis hominem priuet. Dolendum tamen inter christianos, quorum sobrietas propria esse debebat, eiusmodi ebrietatis exempla dari.

*** Si metus tam vehemens non fuerit, vt omnem rationis vsum excusserit, pactum per se non reddit irritum. Dispiciendum igitur, a quo metus inferatur, num ab ipso paciscente, an a tertio? Si posterius sit, valebit pactum, sed vt tertius, qui merum incussit, ad damnum datum resarciendum, teneatur. Sin prius sit, rursus dispiciendum, an metum incutiens, in me habeat imperium, adeoque caussam iustam me cogendi? si habeat, promissio, si ceteroquin nullus defectus adsit, valebit. Quod si non habeat, irritum erit pactum aut promissum, non tam ob defectum consensus, quam quia incutiens istum non habet ius promissum acceptandi, vt docet SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6. §. 10. & lib. 4. cap. 2. §. 8.* Quod enim HVGO GROTIVS putat, pacta haec ideo irrita esse, quod is, qui ineusso meru promissionem extorsit, ad rem restituendam obligatus sit, *lib. 2. de iure belli & pac. cap. 17. §. 17.* longius petitum videtur. Alia autem ratio est, si princeps in bello iusto inferior pacem conditionibus haud adeo aequis inire cogatur. Cum enim iustum in eiusmodi pacificationibus adsit deliberandi atque consultandi tempus & occasio, eiusmodi conuentiones ad pacta per merum inita, accurate loquendo, non pertinent. Accedit, quo humani generis interest, vt bellorum finis ac modus sit. Hinc & eiusmodi pacta omnino sunt seruanda add. CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 57. seqq.*

*Notum illud: ad impossibilia nemo obligatur. Ad quid autem promissor teneatur, si sciuerit, rem impossibilem esse, item si eo tempore, quo promissio facta, fuerit possibilis, postea autem impossibilis fiat, exponit PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 7. §. 2.*

** Nemo enim potest ad ea se obstringere, in quae nulla ei est potestas. Turpia autem ac illicita per legem agere nequit, seu nulla cuiquam in ea est potestas. Nemo ergo ad ea se obstringere potest. Perinde autem est, siue conditio turpis adimpleta fuerit, siue non fuerit adimpleta. Quod notandum contra HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 11. §. 9.* docentem, pacto circa rem turpem ex vna parte impleto, omnino obligandi vim inesse. Quam eius seuentiam praeter alios merito refellit PHIL. REINHARDVS, VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap 11. qu. 21.* De facto Iudae, quod extat *Gen XXXVIII.* conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeorum lib. 5. cap. 4.*

§. XIII.

Fides in pactis & promissis data, erga omnes ac singulos seruanda est. Vt enim neminem laedere, ita nec fidem cuiquam datam, fallere licet. Qui vero per dolum nos ad promittendum aut paciscendum inducunt,* nostrum hoc ipso ipsimet impediunt consensum, efficiuntque,

que, vt pactum seu promissum sit irritum. Cum atheis, si modo constet, eos tales esse, pacta inire stultum foret, cum nulla religione teneantur, adeoque nec leges naturales admittant. ** At aliter de infidelibus & haereticis censendum, *** quibus qui fidem datam seruandam negant, * idoneas sententiae suae adferre nequeunt rationes. Ceterum, si circa verba, quibus pactum aut promissum aliquod conceptum est, dubium oriatur, per legitimam illud tollendum est interpretationem, qua de re alibi actum ex instituto. **

* De dolo, vulgo statuunt, quod, si ab ipso paciscente profectus fuerit, pactum plane irritum reddat: rarum idem manere, si a tertio fuerit profectus, etsi is ad damnum hac ratione datum restituendum, sit obligatus. Et sane si per dolum in eiusmodi inducatur errorem, vt in id, quod promisit, minime consensisse censeri queat, irritum esse eiusmodi pactum, palam est. Sed & hoc dubio caret, quicunque dolo suo alteri damnum infert, ad id restituendum obligatum esse. Distinguunt alias porro, an dolus caussam dederit contractui, an fuerit incidens aut in rem ipsam, aut in qualitatem rei. Si prius sit, pactum aut contractum irritum esse, quoniam consensus ibi plane deficiat, sin posterius, contractum hactenus esse vitiosum, vt decepto liberum sit, aut ab illo discedere eumque dissoluere, aut laesionis penstationem exigere. Sed reiicit hanc distinctionem, vtpote ex iure ciuili petitam, CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 7. §. 49. 50.

** Non tantum stultum est, cum atheis pacta aut federa inire, sed ipsa illa federa nulla plane sunt, cum omne pactum aut fedus supponat legem diuinam, pacta esse seruanda. Lex autem diuina sine Deo, seu legislatore, concipi nequit. Nec satis capio, quid sibi velit vir illustris, PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, quando in *institut. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 15. *qu.* 9. ita respondet: cum athei retineant communionem iuris naturae, non videmus, cur non possint federa contrahere. Cum enim athei leges naturales nullas, proprie sic dictas, admittant, non video, quo pacto communionem iuris naturae retinere queant. Interim ipse auctor celeberrimus fatetur, imprudentiae esse, si quis cum eiusmodi hominibus fedus ineat.

*** Quod cum illis, qui a vera religione alieni sunt, pacta atque federa inire liceat, non tantum inde patet, quia vt cum omnibus hominibus, ita cum istis quoque nobis est communio iuris naturalis, sed & exemplis quoque sanctorum veteris testamenti, constat. Sic Abrahamus cum Abimelecho (quanquam de huius religione non satis constet) Iacobus cum Labane idololatra, Dauid & Salomoh cum Hiramo, Tyriorum rege, federa iniere. Horum deinceps secuti sunt exemplum Iudas Maccabaeus, atque Hircanus Alexandri filius. Vterque enim cum Romanis fedus iniit, & hic insuper Iulio Caesari in Syria & Aegypto bellum gerenti, egregiam operam nauauit, vid. IOSEPHVS, *lib.* 12. *antiquit. cap.* 17. *& lib.* 14. *cap.* 14. Circumspecte tamen omnino hic procedendum, ne sine necessitate, saltem non sine praegnanti caussa, cum eiusmodi hominibus, aut gentibus, pacta vel federa ineamus, tum vt ea id fiat ratione, ne religio christiana vllum inde capiat detrimentum. Dictum a me hac de re ex instituto, in *dissertat. de ratione status circa federa* §. 12. add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 38. §. 9.

*Sententiam hancce in concilio Constantiensi stabilitam, a IACOBO SIMANCHA, episcopo Pacensi, CONRADO BRVNO, IACOBO MENOCHIO, aliisque defensam ecclesiae Romanae recte tribui, luculenter demonstraui, in *dissertat. de concordia relig. christ. statusque ciuilis, cap.* 4. §. 8. *seqq.*

** Non tantum de interpretatione, sed & de conditionibus, internunciis, acceptatione pactorum,

pactorum, atque promissorum, multa dici possent, ab instituto nostro eo minus aliena, quod in theologicis etiam subinde quaestiones occurrant, ubi harum doctrinarum aliquis vsus esse queat. Verum, cum ab illis, qui ius naturae secundum rationem considerant, haec omnia exquisito studio pertractata sint, nihil addimus. Conferendi itaque HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 11. & 16. & commentatores, ad *haec loca*; PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent.* itidem *lib.* 2. *cap.* 11. & 16. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 8. & 9. & *lib.* 5 *cap.* 12. & IO. BARBEYRACIVS, ad *haec loca*, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 2. *cap.* 12. & quae in compendio diximus, *elem. philos. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 14. *seqq.*

§. XIV.

Quartus amoris gradus est, si commoda aliorum quouis modo promoueamus, & varia in eos conferamus beneficia. Cumque reliquorum erga alios officiorum, quae hactenus commemorauimus, ea sit ratio, vt sine illis vita socialis nullo modo consistere queat, Deum voluisse, rectissime creditur, vt ad ea praestanda homines cogi possint, in statu quidem naturali ab illis ipsis, qui ea a nobis exigere possunt officia, in statu autem ciuili a magistratu, vnde *obligationem perfectam* habere dicuntur: horum contra, quae ad vltimum huncce amoris gradum pertinent, haec est indoles, vt externa vi ad ea praestanda nemo cogi possit aut debeat, cum, si etiam non praestentur, salua tamen vtcunque sit socialitas, & naturae quoque horum officiorum omnis coactio repugnare videatur; vnde *obligationem imperfectam* habere dicuntur. Quod discrimen cum ex respectu ad vitae socialis conseruationem ortum sit, minime inde inferendum, ac si absque hoc respectu in foro diuino officia, quae imperfectam obligationem habent, minus necessaria sint, quam reliqua. Patet etiam ratio, cur haec officia, speciatim etiam *charitatis* nomine veniant, cum reliqua *iustitiae* nomine, * vtraque voce in strictiori significatione accepta, comprehendantur.

* Notum est, quod tum alii, tum HVGO GROTIVS, passim distinguant inter *iustitiam & charitatem*, seu *legem iustitiae & charitatis*. vid. GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 17. §. 4. & *lib.* 3. *cap.* 13. §. 4. *n.* 1. alibique. Quod vt recte intelligatur, obseruandum, vtramque vocem tum in latiori, tum in strictiori significatione accipi. Iustitia, in latiori significatione accepta, tum expletricem, tum attributricem iustitiam complectitur, & ita respondet charitati, quatenus itidem latius accepta omnium hominum erga alios officia denotat. Et hactenus iustitia & charitas non differunt. At si iustitiae vox stricte pro iustitia expletrice capiatur, & charitas itidem stricte, pro officiorum, ad quae iure imperfecto obligati simus praestatione, vt adeo respondeat iustitiae attributrici, tum saue quod inter vtramque intercedit discrimen, manifestum est. Hinc diiudicanda, quae CASPAR ZIEGLERVS, & IO. ADAMVS OSIANDER *ad Grot. lib.* 2. *cap.* 17. §. 9. hac de re habent. Iungenda, quae in editione Becmanniana, ad *eundem locum*, monentur.

§. XV.

Commoda aliorum duplici ratione promouemus, aut *indefinite*, aut

Digitized by Google

aut *definite*. Indefinite, si quis eam vitae rationem sequatur, ex qua ad alios commodum redundare potest, *adeoque & artem vtilem, qua aliis prodesse queat, addiscat, **mentemque excolat, ne inutile sit terrae pondus, itemque, si conatus illorum, qui aliis inservire possunt, & cupiunt, quouis modo promoueat, prouehatque. Definite, si quis huic aut illi homini, non exclusis inimicis, commodum aliquod praestet.

* Vnde patet, quid etiam ex hocce capite de vita monastica plerorumque in ecclesia Romana censendum sit, quippe qui non tantum otio ac ignauiae litant, sed & sub praetextu religionis opes aliorum labore partas deglutiunt. Intellexit haud dubie hoc IO. MABILLONIVS, Benedictini quendam ordinis monachus doctissimus, dum, vt ab ignavia monachum suum reuocaret, litterarum studia praegnantissimis argumentis illi commendauit, *de studiis monast. part. 1. cap. 4. seqq.*

** conf. dicta *sect. 3.* huius capitis, §. 6.

§. XVI.

Quae definite aliis praestari possunt commoda, varia sunt. Fieri namque hocce potest ratione *mentis*, si aliquem erudiamus, aut curemus, vt ad notitiam veram Dei & sui ipsius perueniat, vt vera religione imbuatur, erroresque dimittat. * *Rom. II, 19. 20.* Ratione *corporis*, idem fieri potest, si aut consilio aut opera aegrotos sanitati restituamus, aut talia iis conferamus, quae ad corporis conseruationem faciunt. *Luc. X, 34. 35.* Ratione *opum*, si pauperes, pecunia, aliisque rebus necessariis subleuemus. *Matth. XXV, 35. seqq.* ** Denique ratione *famae & existimationis*, si innocentes defendamus, aut excusemus, & ne quis existimationis iacturam faciat, aut si fecerit, eam recuperet, omni annitamur modo. *Exod. XX, 16.* Quibus nonnulli *officia* etiam erga mortuos *** addunt.

* Huc ergo & *correptio*, quam vocant, *fraterna* pertinet, cum quis sincero amore ductus, ea qua par est, mansuetudine ac lenitate, alios, si forte quae minus decet, eos admittere videt, corrigit, redarguit, reprehendit, vt a peccatis eos abstrahat, neue hac ratione sibi ipsi noceant, impediat. Ingens profecto beneficium aliis confert, qui efficit, vt non peccent, aut vt peccare desinant. Sed totum hoc argumentum luculenter pertractauit B. IO. HVLSEMANNVS, *in dissertatione practica, de iure & moderatione correptionis fraternae.*

** Quae ex opibus nostris in egenos rerumque inopes conferimus, *eleemosynae* vocari solent. Dicuntur enim ἐλεημοσύνη ἀπὸ τοῦ ἐλεεῖν, *misereri*, notatque stipem illam, quam dat homo misericors & benignus. Atque ita accipitur, *Luc. XI, 41. XII, 33. Actor. III, 2. 3.* alibique. Ad eleemosynas autem in pauperes erogandas nos iure naturali seu divino vniuersali obligatos esse, is demum dubitabit, qui dubitat, an ad charitatem obstricti simus, in qua tamen summa legis consistit. *Matth. XXII, 39. Gal. V, 14.* Neque tamen diuites, hoc est, qui opibus abundant, vt de superfluis aliis aliquid impertire queant, sed & pauperes, qui tamen aliis adhuc indigentioribus aliquid impertire possunt, ad hoc obligantur. conf. *Luc. XXI, 2. 3.* BASILIVS: Κἂν εἰς ἄνα ἄρτον περιῇ ἡ τροφή, ἐπιτῇ δὲ ταῖς θύραις ὁ ζητῶν, προκόμισον ἐκ τοῦ ταμιείου τὸν ἕνα &c. *Licet vnus tibi tantum sit panis, ad fores autem mendicus adsit, deprome vnicum illum ex cella penuaria, &c. hom. in siccitatem & famem, p. 416.*

Dandae itaque eleemosynae sunt, etiam cum detrimento rei familiaris, posthabito periculo propriae indigentiae, si extrema alterius necessitas hoc postulet. Dandum etiam omnibus, qui nostrae opis indigent, cum hi omnes *proximi* nomine veniant, *Luc.* X, 29. 36. *seqq.* proximum autem nostrum diligere iubemur, sicut nos ipsos, *Matth* XXII. 39. Et licet digni hic omnino praeferendi sint indignis, nec tamen his eleemosynae denegandae, *Matth.* v. 45. cum forte hac ratione ad mentem meliorem reuocari possint, modo non simus certi, eos ex iis, quae illis damus, peccandi occasionem arrepturos. Multo vero minus fas est, eleemosynas denegare aliis, eo quod incerti simus, sintne digni, in quos conferantur. Mera enim apud plerosque haec est πρόφασις, qua auaritia, atque tenacitas tegitur. Nimirum, cum interdum in dandis eleemosynis nostri conseruatio, cum amore aliorum concurrere videatur, occasio hinc datur mortalibus, plurima sibi formandi dubia: quae tamen qui proponunt, reuera nihil aliud agunt, quam vt auaritiam prodant, significentque, se non nisi inuitos ad eleemosynas erogandas accedere. Qui amorem ducem sequitur, veraque in Deum fide nititur, non faciet, quae eum poenitere queant, nec multis regulis opus habet. Atque hinc patet, quid de impiis moralistarum, quos vocant, Pontificiorum, ineptiis, statuendum sit, qui legem de dandis eleemosynis suis canillationibus ita euertunt, atque restringunt, vt nec ditissimis in tota vita vnquam necessitas dandi eleemosynas incumbat. Huc pertinet, quod disputant, proximo non nisi sine detrimento fortunarum, status ac honoris, eleemosyna succurri debere; *talesque insuper nodos, circa praedicamentum quando in eleemosynis nectunt. vtsi nihil dandum sit, antequam soluantur ista dubia, plurimorum egenorum morte eleemosynas anteuerti oporteat*, vt recte pronuntiat IO. ADAMVS SCHERZERVS, *in breu. Hülsemann. extenso, cap.* 12. *thes.* 24. *pag.* 752. vbi & βάσανα horum hominum in compendio exhibet & refellit. Idem ex instituto quoque facit LVDOVICVS MONTALTIVS, *in epist. prouinc. epist.* 12. *pag.* 346. *seqq.* Longe sapientiores & aequiores moralistis iis fuere veteres Ebraei, quorum de eleemosynis & iure pauperum, scita, lectu digna, exhibet IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 6. *cap.* 6. *p.* 723. *seqq.*

*** Et recte quidem. Intelligo autem per officia erga mortuos sepulturam, seu quid quid demum cadaueribus hominum mortuorum, iuxta cuiuscunque gentis ritus & consuetudines, praestare tenemur. Non desunt equidem, qui ius sepulturae ad ius gentium referunt vid. IO. ADAMVS OSIANDER. *ad Hug. Grot. lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 19. §. 1. Peraperam quidem, si per ius gentium ius aliquod, tum a iure naturae, tum a moribus gentium, distinctum, intelligant. Eiusmodi enim ius gentium inter figmenta virorum quorundam doctorum referendum esse, alibi satis demonstrauimus. Quod si per ius gentium, intelligant ius naturae, prout ad integras gentes adplicatur, facile nos secum consentientes habebunt. Enimueto ex lege humanitatis, tum singulos homines, tum integras gentes obligante, quam commodissime ius sepulturae deriuari posse, luculenter, ni fallor, demonstraui, *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 6. *sect.* 9. Eo vero minus quae hac de re ibi dixi, mihi displicent, quod ea prorsus probata vidi doctissimo viro IO. BARBEYRACIO, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 3. §. 23. *p.* 198. Iungenda, quae prolixe hac de re disseruit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, *in colleg. Pufendorf. exercit.* 6. *ad* §. 22. *p.* 257. *seqq.* Ceterum, vt singulorum hominum hic saltem habemus rationem, ita si ad integras gentes leges istae diuinae, de quibus loquimur, adplicentur, officia quaedam singularia inde resultant, de quibus in compendio dictum *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 9. sed haec huius loci non sunt; interim idem de officiis absolutis, quae obligationem perfectam habent, vt & de hypotheticis, est intelligendum, iuxta ea quae diximus *l. c. sect.* 5. & 7.

§. XVII.

Dantur quoque in ipsis hisce officiis, quae definite aliis praestantur, certi gradus. Interdum enim ea, quae praestamus, nos non gravant,

vant, etsi accipienti prosint. Huc non tantum communia ista humanitatis officia spectant, vt cum erranti viam monstramus, deliberanti fidele consilium damus, * sed & cum ex nostra abundantia aliis aliquid impertimur. conf. *2 Corinth. VIII, 14.* Quandoque autem aliquid praestatur, quod cum nostro incommodo coniunctum est, in quo iam amplior amoris gradus conspicitur. vid. *2 Corinth. VIII, 2.* Immo eousque hic quandoque amor progreditur, vt non tantum maxima, grauissimaque aliorum caussa subeat incommoda, sed vitam ipsam, si res id postulauerit, adducere in discrimen non dubitet; qui summus haud dubie est amoris gradus, *1 Ioan. III, 16.* collat. cum *Ioan. XV, 13.* add. *Rom. V, 7. 8.* Quae cum incommodo nostro aliis praestantur, *beneficia* vocari solent: circa quorum collationem, multa monere solent, ** quae tamen ita accipienda, ne amoris limites nimis coarctemus.

* Hoc ratio ipsos ethnicos docuit. vid. CICERO de *offic. lib. 1. cap. 16.*

** Vt vel apud eundem CICERONEM videre licet, *lib. 1. de offic. cap. 14.*

§. XVIII.

De hisce officiis, quippe quibus nostrum erga Deum, aliosque homines amorem, quam luculentissime testamur, passim scriptura loquitur. Paulus, multa vna voce complectitur, dum de amore dicit: χρηστεύεται, *benignus est. 1 Cor. XIII, 4.* Nimirum hoc est, quod dicitur, non verbis, sed opere nos amare debere, *1 Ioan. III, 18. Iacob. II, 15. 16. III, 17.* add. *Es. LVIII, 7. Ezechiel. XVIII, 7. Matth. XXV, 35. 36. Luc. X, 34. 35.* Vnde & speciatim *hospitalitas*, * a christianis requiritur, *Rom. XII, 13. 1 Petr. IV, 9. Ebr. XIII, 2.*

* Hospitalitati vel maxime apud veteres locus fuit, cum nondum hospitia publica & mercenaria constituta essent, quibus peregrini excipi poterant. Legi hac de re meretur IO. SCHILTERI, *dissertat. de iure hospitii apud veteres*, quae addita est eiusdem *manuductioni philos. mor. ad iurisprud.* Nec tamen hodie nullus plane hospitalitatis locus est, etsi vbique fere hospitia publica sint constituta. Praeterquam enim, quod non in omnibus locis publica hospitia dentur, licet susci pere pauperes, quibus in publicis hospitiis, cum pecunia destituantur, locus vix conceditur. Pessimi praeterea mores in publicis hospitiis palam regnant, vt quibus pietas curae cordique est, saepius hospitio carere, quam inter homines omni improbitatis genere inter se velut concertantes, commorari malint.

§. XIX.

Ab illis autem, in quos beneficia collata sunt, requiritur *animus gratus*, hoc est, vt ea sibi grata fuisse ostendant, dantique eam ob caussam faueant, seque ad paria reponenda, si aliquando vires permiserint, paratos demonstrent. Ita namque amor reciprocus in eiusmodi hominibus se exerere potest. conf. *Colos. III, 15. 1 Thessal. V, 18.* Cumque homines omnes, etiam a quibus nulla beneficia accepimus, immo ini-

micos amare debeamus, ſumma profecto impietas eſſet, eos non amare a quibus beneficia accepimus. Vnde ingrati animi crimen pro turpiſſimo, foediſſimoque omni tempore eſt habitum.*

* Hoc ipſi agnouere ethnici, quos inter SENECA, in *libris de beneficiis*, in foeditate huius vitii depingenda, fere totus eſt. *Erunt*, inquit, *lib. 1. cap. 10. homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quod omnia iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo vix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas*, &c. conf. & *lib. 4. cap. 18.* Eundem in modum & PVBLIVS: *dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.* An detur actio ingrati? diſputat SENECA, *l. c. lib. 3. cap. 6. & 7.* eandemque in peculiari diſſertatione tractat quaeſtionem, IO. HENRICVS BOECLERVS. Quod dubio careret, ſi legibus ciuilibus eiusmodi quid conſtitutum eſſet. Ex meris enim naturae legibus ſi rem aeſtimes, ius illud, quod habet, qui beneficium contulit, ſaltem imperfectum eſt, vnde nemo ad ſgrati animi demonſtrationem cogi poteſt. Nec enim humani generis conſetuatio hoc poſtulabat. Repugnat praeterea beneficii natura indolesque, imino & grati animi ratio. *Non gratioſa res eſt*, recte inquit SENECA, *gratum eſſe, niſi tutum eſt ingratum fuiſſe; lib. 3. de benef. cap. 7.* Interim grauitati huius peccati, ſiue hominum iudicio, ſiue in foro diuino aeſtimetur, nihil inde decedit.

§. XX.

Quod ad officia erga alios hactenus enumerata, iure diuino obligati ſimus, ex ipſa natura amoris, in quo omnia continentur, patet. Atque idem ex primo noſtro principio fluit. Qui cum Deo vnitus eſt, & magis vniri cupit, adeoque eum amat, non poteſt non & eos amare, quos ipſe Deus amat, & ab omnibus amari cupit, conf. *1 Ioan. IV, 20.* Requirit idem omnium hominum cognatio naturalis,* *Actor. XVII, 26.* & ſpiritualis regenitorum. ** *Rom. XII, 5. 1 Cor. XII, 13.* Praeterea, in ſumma legis, ab ipſo ſeruatore expreſſa, hoc nobis diſerte, iniungitur, *Matth. XXII, 39.* add. *1 Tim. I, 15.* vt & in praecepto decalogi quinto, iuxta interpretationem ipſius ſeruatoris. *Matth. V, 22. 43. 44.* Idem nos condocet amor ille, quo nos Deus amauit: erga quem turpiter ingrati eſſemus, niſi alios homines itidem amaremus. *1 Ioan. IV, 11.* Accedunt & alia ſcripturae effata, quibus amor non tantum nobis commendatur, ſed & ceu teſſera diſcipulorum Chriſti deſcribitur. *Luc. VI, 25. XII, 33. Ioan. XIII, 34. 35. XV, 12. 1 Cor. XIII. per integr. Gal. V, 6. 13. 14. 15. Epheſ. IV, 15. 16. V, 1. 2. Coloſſ. III, 14. 1 Ioan. IV, 11. 20. 21.*

* Hanc cognationem naturalem omnium hominum vrgebant cumprimis Stoici, & inde concludebant, & inimicos diligendos eſſe. Hinc SENECA: *membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret, &c. ex illius conſtitutione miſeriut eſt nocere, quam laedi, &c. epiſt. 95.* Verum haec aliaque illorum effata ſplendida, falſis nitebantur hypotheſibus, vt pluribus a me demonſtratum, de *erroribus Stoicor. in philoſ mor. diſſert. 4 §. 8. 9.* Quod & ipſa haecce verba SENECAE accuratius conſiderata, ſatis indicant.

** Ex antiquitate eccleſiaſtica hoc pluribus illuſtrat GOTHOFREDVS ARNOLDVS, *in hiſtoria*

historia cognationis spiritualis inter christianos receptae, vbi & de nomine *fratrum & sororum*, quibus veteres christiani se inuicem compellabant, disserit.

§. XXI.

Peccata, officiis hactenus explicatis, opposita, sunt varia. Peccant citra controuersiam grauissime, qui alios quocunque modo laedunt, adfectu, verbis, gestibus, factis. Inter reliqua eminet *homicidium*, siue directe, siue indirecte, siue per se, siue per alios quis illud committat.* Pertinent huc quoque *libelli famosi*,** & *scripta satyrica*, quibus aliorum existimatio immittitur, & fama proscinditur, sub quocunque etiam edantur praetextu.

* Immo huc etiam pertinent, raptus, stupra, adulteria, in quantum alius per ea laeditur, vulnerationes, aliaque, quibus aliis, qua corpus, vis infertur. De homicidio ex instituto agit GVIL. GROTIVS, *in enchirid. de princip. iur. nat. cap.* II. Vtut autem homicidium corporis, crimen grauissimum sit, non leuius tamen est *homicidium animae*, cum quis talia agit aut dicit, per quae pernicies animae alterius attrahitur, vel cum abstrahere alium a peccatis poterat, & debebat, & tamen illud non facit. Ad priorem classem pertinent scandala, de quibus supra *ad* §. 5. dictum.

** Si quis factis alium laedat, vocantur *iniuriae reales*; sin verbis, *verbales*, a quibus nonnulli *litterales* distinguunt. Verbalium iniuriarum, quinque vulgo species constituunt, contumeliam, detractionem, maledictionem, susurrum, & irrisionem, de quibus praeter scholasticos & moralistas, GVIL. GROTIVS agit, *in enchirid. de principiis iur. nat. c.* 14. §. 12. Ad litterales speciatim *libelli famosi*, & *scripta satyrica* pertinent, praesertim si in his non vitia generalia, sed specialia singulorum hominum ita perstringantur, vt contumelia quaedam inde in illos redundet. Ad libellum famosum, ceteroquin requiritur, vt graue aliquod, atque enorme crimen, siue verum, siue fictum, alicui obiiciatur, idque dolo malo, seu animo famam alterius proscindendi. Perinde autem est, siue carmine, siue soluta oratione, siue etiam pictura, vel alia quacunque ratione fiat. Dolendum vero, quod inter eruditos, qui aliis vt omnium virtutum, ita & modestiae exemplum praeire debebant, nihil fit frequentius, quam scriptis variis famam aliorum proscindere, & se inuicem omnium ludibrio exponere. Non desunt equidem, quae nonnulli petulantiae suae, & libidini in aliorum famam grassandi, obtendunt. Interdum perperam ab aliis facta iustam sibi expressisse indignationem autumant; quandoque pro veritatis defensione talia se scripsisse sibi persuadent aut omnino sancto quodam zelo ad hoc se inductos; aut si historias sibi scribere videantur, per historiae leges non aliter scribere potuisse, & quae alia sunt eiusdem generis. Quae ita quidem comparata sunt, vt imperitioribus caliginem offundere queant, sapientiores autem non fallent, multo minus Deum, cordium atque cogitationum scrutatorem. Qui vero libellos famosos, aut scripta satyrica, quibus aliorum fama laeditur, ex hoc capite defendunt, quod dum iis a vitiis, quae perstringunt, alii deterreantur, vtilitatem quandam hominum generi afferant, seipsos misere decipiunt, seque hominum indolem parum exploratam habere demonstrant, vt recte ostendit PETRVS BAELIVS, *in dissert. de libellis famosis*, dictionario eius historico & critico subiuncta, *p.* 3099. in qua dissertatione multa notatu digna hac de re adfert.

§. XXII.

Non minus & hic peccatur, per *vindictam propriam*,* & *reconciliationis detrectationem*. Potest equidem, qui laesus est, satisfactio-

nem, & cautionem ſecuritatis poſtulare, ſed hoc fieri debet, via ordinaria, per magiſtratum; absque vindictae cupiditate & litigandi pruritu; non niſi exigente neceſſitate & charitate, & denique animo ad reconciliationem prono Quae omnia ſi recte expendantur, *actiones*, quas vocant, *iniuriarum*, prorſus improbandas eſſe, conſtabit, quippe quae & amori chriſtianorum, ad hoſtes etiam ſe extendenti, patientiae, & humilitati, & verbis diſertis Chriſti, *Matth. V, 39. 40. 41.* aperte repugnant. **

* Vt quae de *vindicta*, diſputari ſolent, rite diiudicentur, obſeruandum, non vno modo hanc vocem ſumi. Primo namque, interdum idem eſt ac poena, & ita vindicta publica, non autem priuata, eſt licita. Sulis enim magiſtratibus competit faculras delinquentes puniendi. Deinde, vindicta quandoque ſumitur pro defenſione, & hoc modo priuatis etiam vindicta eſt licita, vt patet ex iis, quae ſupra de defenſione tradidimus. Licita nimirum eſt defenſio tum extraordinaria, in caſu neceſſitatis, tum ordinaria per viam iuris, quanquam nec haec temere, nec ſine grauiſſimis praegnantiſſimisque cauſſis ſuſcipienda ſit, docente ſeruatore, *Matth.* v, 40. Denique & pro cupiditate doloris & irae ſuae ſatisfaciendi ſumitur. Et talis vindicta prorſus illicita eſt, & non tantum a ſcriptura ſacra, ſed ipſa ratione damnatur, vt ipſorummet gentilium teſtimonio comprobari poteſt. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 20. §. 5.* add. MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theolog. part. 2. loc. de vindicta p. 113. ſeqq.*

** Legitimam famae & exiſtimationis defenſionem, ſi in ea nihil aliud, quam innocentiae noſtrae demonſtratio quaeratur, etiam per viam iuris, non improbamus. Sed in actionibus iniuriarum aliud quid ſpectatur, & vindictae cupiditas, palam ſe exerit. Fuerunt itaque ex ipſis iureconſultis, qui ex inſtituto hoc euincerent, actiones iniuriarum a vera & genuina indole chriſtianiſſimi quam longiſſime abeſſe, quod ſpeciatim peculiari diſſertatione, *de iniuſtitia actionum iniuriarum*, praeſtitit, IVSTVS HENRICVS BÖHMERVS, iureconſultus in academia Hallenſi clariſſimus, add. B. PHIL. IACOBI SPENERI *conſilia & iudicia theologica latina, part. 3. p. 247.*

§. XXIII.

Peccatur hic porro, per *contemptum aliorum*, * & προσωπολημψίαν, quae tum alias, tum maxime in iudiciis, deteſtanda eſt, praeeunte ſcriptura, *Exod. XXIII, 6. 7. 8. Deut. I, 16. 17. X, 18. 2 Chron. XIX, 6. 7.* Eodem quoque loco habendi, qui ſe aliis praeferunt, ſibique *praecedentiam* ** prae illis vindicant, aut hac ſuper re acriter cum aliis litigantur, ſtultam atque ineptam ita prodentes ambitionem. conf. *Matth. XXIII, 6. Marc XII, 39. Luc. XI, 43. XX, 46.*

* Siue verbis, ſiue factis, ſiue geſtibus hicce contemptus ſe exerat. Qui vero ita alios contemnunt, inter homicidas refert ſeruator, *Matth.* v, 22. Vnde grauitas peccati huius intelligitur. Procedit autem hicce contemptus aliorum ex ſuperbia, quam THEOPHRASTVS ideo deſcribit, quod ſit *aliorum omnium, praeterquam ſui ipſius, contemptus; in characteribus mor. p. 65.* Sed hac de re ſatis ſupra dictum, *part. 1. cap. 1. ſect. 4. ad §. 55.*

** Cum omnes homines natura ſint aequales, inaequalitas tamen quaedam introduci poteſt, vt nemini fiat iniuria: ſed diuerſa ratione inter eos, qui in eadem ciuitate viuunt, & qui in ſtatu naturali ſunt conſtituti. Illos ſi ſpectes, quae inter imperantes & ſubditos intercedit inaequalitas, cum ipſo ciuium conſenſu nitatur, non poteſt cenſeri iniqua. Ciuium inter ſe diſtinctio, a voluntate & conſtitutione ſummorum imperantium pendet, cui

cui omnes merito se submittunt. Hoc qui facere detrectat, ineptam prodit ambitionem. Quemadmodum vero imperantes, certum ordinem constituentes, meritorum, virtutum, commodorumue, quae a certis hominibus, aut statu quodam, in tempublicam redundant, habere rationem solent, ita haec omnia fundamentum velut praebent, cur vnus alteri in ciuitate praeferri debeat. Quod si ergo imperantium nulla constitutio adsit, & vero is, cuius minor virtus est & praestantia, praeferri aliis cupiat, nihil aliud aget, quam vt suam demonstret impudentiam, etsi alter, vt sibi cedat, eum cogere nequeat. Si is, cuius maior virtus & praestantia est, conrendat hac super re cum aliis, qui illi cedere nolunt, maximum sibi ipsi tam inepta ambitione adsciret dedecus? vterque autem hac ratione grauissime peccat. Idem de illis etiam censendum, qui in statu naturali degunt, quos inter nemo ius perfectum alteri se praeferendi habet, nisi per pacta, etsi causae variae adesse queant, quae ius dent imperfectum. conf. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, *politicor. lib 2. cap. 5. §. 29. seqq.* item, in peculiari dissertatione de *praecedentia & sessionis praerogatiua*. Quod si ergo quis ius perfectum habeat, se praeferendi aliis, non peccabit, si ius suum, sed citra ambitionem sibi vindicet, vt tamen lites, quantum fieri potest, euitet. At qui aut nullum, aut imperfectum saltem ius habet, peccabit, si vel ad minimas hac super re cum aliquo lites descenderit: cum non possit non ineptae hac ratione ambitionis reus fieri.

§. XXIV.

Sed & per *perfidiam* peccatur contra hasce leges, animique leuitatem, in pactis ac promissis, dum & inconsiderate aliquid homines promittunt, & violare iterum promissa, fidemque in pactis datam fallere, sibi religioni non ducunt. Et licet a pactis differant promissa, nec promissorum vna sit ratio, cum quaedam tantum imperfectam habeant obligationem, in foro tamen diuino peccat, qui promissa, quaecunque demum fuerint, sine grauissima ratione violat, multo magis, qui talia promittit, quae seruare aut adimplere, nunquam in animum inducit suum, quod tamen inter mortales longe est frequentissimum.

§. XXV.

Denique & contra quartum amoris gradum, multiplici ratione peccatur, etsi haec talia sint, vt a paucis forte pro peccatis habeantur. Peccant namque hic grauiter, qui eam vitae ineunt rationem, vt nullum inde ad alios redundet emolumentum, immo vt oneri potius sint omnibus. Peccatur praeterea per *inhumanitatem*, si praestare aliis recusemus, quae sine magna nostra molestia praestare poteramus, & illis vsui esse poterant; per *immisericordiam*, si necessitatibus aliorum qua mentem, qua corpus sanitatemque, necessariamue sustentationem, & alia ratione, non succurramus; aut si accipere beneficia, quam dare, paratiores simus, immemores quoque illorum, quae accepimus, & in eos, qui illa in nos contulerunt, ingrati: & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. XXVI.

Media, quae officiorum hactenus expositorum praestationem, ad quam mortales natura sua admodum segnes sunt, promouere, vel ad eam

eam nos excitare queunt, & ad quae adeo itidem iure diuino obligati sumus, varia sunt. Iuuabit tamen cumprimis considerare amoris erga alios, necessitatem, *1 Ioan. III, 14. seqq.* dignitatem & vtilitatem, *1 Cor. XIII, 1. 2. seqq.* quod verus & maxime insignis character discipulorum Christi sit, *1 Ioan. III, 23. 24.* item cognationem, naturalem, ac spiritualem, quae nobis cum aliis intercedit, & denique amoris diuini, quo nos amauit Deus, magnitudinem. *Rom. V, 8.* Si enim nos indignissimos Deus ita amauit, quanto magis nos decet, ut alios homines, eadem ratione amemus.

§. XXVII.

Impedimenta amoris, quae amouere tenemur, oriuntur ex pravis cupiditatibus, earumque fonte, philautia, speciatim auaritia, ambitione & voluptatis cupiditate. Hisce qui seruiunt, proximum puro corde, & bona conscientia, amare nequeunt, quod tamen ad amorem genuinum requiritur. *1 Tim. I, 5.* Auaritiae qui deditus est, tantum abest, vt alios amet, vt crudelis potius sit, immisericors, perfidus, & si alios amare sibi videtur, hoc sui commodi caussa facit. Ambitioni qui seruit, non potest ferre aequalem, hinc fortunis, fama, immo vita privare alios paratus est, vt ipse emineat solus. Quod si alios amare videtur, id facit, quia ei se lubenter submittunt, vel ambitioni eius quacunque ratione inseruiunt. Voluptatis denique cupiditate qui laborat, homines alios in tantum amat, in quantum delectationem ex illis percipit: hoc si cesset, eos parum curat, & si vel maxime eos perire videat, non commouebitur, modo suo indulgere genio queat. Quae omnia si recte expendantur, patebit, quam necessario cum amore proximi coniuncta esse debeat abnegatio sui, per quam haecce remoueri impedimenta possunt.

CAPITIS TERTII
SECTIO V.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

IN officiis erga alios tria vulgo instituta vniuersalia, commemorari solent, sermo, dominium, & pretium rerum, §. I.
Sermo tamen minus recte huc refertur, §. II.
Interim officia circa sermonem commode hic adducuntur, §. III.
Sermo ob naturam hominis socialem necessarius est, §. IV.
Immo iuxta scripturam nobilissimum est mutui amoris instrumentum, vnde finis eius intelligitur, §. V.
Hinc regula generalis, summam officiorum circa

circa ſermonem continent, deriuatur, §. VI.
ipſa officia indicantur, quorum alterum eſt, ne alios ſermone noſtro laedamus, quod varia ratione fieri poteſt, §. VII.
alterum, vt commoda potius aliorum ſermone noſtro promoueamus, quod itidem varia fieri poteſt ratione, VIII.
Quod de ſermone dictum, id de ſilentio quoque ac fictionibus intelligendum, §. IX.
Firmamentum ſermoni quandoque additur per iusiurandum: quod iurare fas ſit, probatur, §. X.
Per ſolum verum Deum iurandum: quid de iuramentis per falſos deos conceptis, cenſendum? XI.
Quis iurare rite queat? §. XII.
De fine ac diuerſitate iurisiurandi, §. XIII.
De dominio rerum, eiusque origine: facultatem rebus creatis ad ſui conſeruationem vtendi, primis parentibus a Deo conceſſam, §. XIV.
Qua ratione dominium, ſtricte ſic dictum, introductum ſit? §. XV.
Concluditur inde, chriſtianis quoque fas eſſe, poſſidere dominia rerum, §. XVI.
quod vlterius ex ſcriptura ſacra confirmatur, §. XVII.
Modi acquirendi ſunt vel originarii, §. XVIII.
vel deriuatiui, §. XIX.
quorſum & ſucceſſiones ab inteſtato pertinent, §. XX.
& teſtamenta, §. XXI.
in quibus ita verſandum, vt integritatis, & iuſtitiae habeatur ratio, §. XXII.
Summa officiorum circa rerum dominia, §. XXIII.
De pretio rerum, eiusque origine & neceſſitate, §. XXIV.
Contractus inire chriſtianis non eſſe nefas, §. XXV.
De variis contractuum ſpeciebus, generatim quaedam obſeruantur, §. XXVI.
Speciatim circa contractum mutui, de vſurit quaeritur: eas, ſi non ſint contra charitatem, non eſſe illicitas, §. XXVII.
reſpondetur ad dicta ſcripturae, quae obſtare videntur, §. XXVIII.
quaenam vſurae ſint illicitae, §. XXIX.
Summa officiorum circa contractus, §. XXX.
Quod ad officia haecce hypostetica iure diuino obligati ſimus, probatur tum ex principio generali iuris diuini, tum ex praecepto decalogi octauo, & ſeptimo, §. XXXI.
item ex aliis ſcripturae ſacrae dictis, §. XXXII.
Officiis circa ſermonem opponuntur varia mendaciorum genera, aliaque peccata, §. XXXIII.
ſpeciatim falſum teſtimonium, §. XXXIV.
Officiis circa rerum dominia, & contractus, furta craſſiora & ſubtilia, & impoſturae quaeuis, §. XXXV.
Ad media quoque, quibus horum officiorum praeſtatio promouetur, adhibenda, & impedimenta remouenda, quemlibet obligatum eſſe, §. XXXVI.

§. I.

IN officiis hominum erga alios, tria inſtituta vniuerſalia, ab hominibus quidem ad generis humani felicitatem & commodum introducta, ſed a Deo adprobata, commemorari ſolent: *ſermo*, *dominium*, & *pretium rerum*. Cumque iure diuino, ad officia ex hiſce inſtitutis fluentia, obligati ſimus, leges inde oriuntur *hypotheticae*, reuera quidem ex vniuerſali iuris principio fluentes, ſed vim ſuam obligandi, poſitis hiſce inſtitutis, exerentes.

§. II.

Ad *ſermonem* tamen quod attinet, is minus recte huc refertur. Quae philoſophi equidem de eius origine tradunt, ita comparata ſunt, vt facile in eam aliquem ſententiam inducere queant, conuentioni hominum eum originem ſuam debere: * ſed longe rectius nos

ſcriptura ſacra informat, originem ſermonis ex prima hominis creatione repetendam docens, ſed cauſſam quoque varietatis, quae inter variarum gentium linguas extitit, diſerte explicans, *Gen. XI, 6. 7.*

* Cum gentilium philoſophi, de origine tum rerum omnium, tum ſpeciatim humani generis, nihil certi ſciuerint, mirum non eſt, quod nec de origine ſermonis certi quid tradere potuerint, ſed tum inter ſeipſos diſſenſerint, tum ad incertas coniecturas prolapſi ſint, vt patet, ſi quis quae TITIVS LVCRETIVS CARVS, *lib. 5. de nat. rer. verſ.* 1027. *ſeqq.* & PLATO in *Cratylo*, hac de re habent, inter ſe contulerit. Interim, ſi a reuelatione abſtrahamus, probabilior videtur illorum ſententia, qui ex inſtituto & arbitrio potius humano, quam natura ipſa, ſignificandi vim, quam verba habent, deriuant. Nulla enim alias ratio reddi poteſt, quare eandem rem in diuerſis linguis diuerſa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris litterarum verum eſt. Accedit, quod de plerisque linguis conſtet, eas ab initio valde fuiſſe pauperes, atque ſimplices, poſtea autem ab hominibus locupletatas, & in concinniorem formam redactas. Sed vt philoſophorum ſcitis immoremur, neceſſe non eſt, cum rectiora certioraque hic ſcriptura ſacra nos condoceat. Ex ea enim conſtat, a Deo primis hominibus ſermonem immediate fuiſſe inditum, ſeu concreatum: quod ſupremo Numini aeque facile fuit, ac linguarum donum apoſtolis concedere, quod deinceps factum fuiſſe, nouimus. Eam quoque linguam, qua primi parentes, eorumque poſteri vſi ſunt, non aliam fuiſſe quam Ebraeam, extra dubitationem poſitum putamus, etſi nos non fugiat, eſſe hic, qui ſecus ſentiunt. Sed rem omnem in compendio confecit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *exercitat. de lingua protoplaſtorum ſeu primaeua*, quae addita eſt eius *dubiis vexatis*, *p. 59. ſeqq.* Huiusce autem linguae Ebraeae ſeu primigeniae voces, num naturalem ſignificandi vim habeant, in quadam cum rebus ipſis conuenientia fundatam, quod venerandus Vratislauienſium praeſul, CASPAR NEVMANNVS, non ſine ingenii & doctrinae laude, in *geneſi linguae ſanctae*, *& lexici*, huic hypotheſi ſuperſtructi, aliquot, quae hactenus prodierunt, partibus, demonſtrare aggreſſus eſt, an vero ex inſtituto & impoſitione primorum parentum, haecce ſignificandi vis proueniat? nunc non disquiremus. De reliquis enim linguis, quae poſt confuſionem Babelicam ortae ſunt, nulla hic eſt disputatio, cum nemini forte in mentem venerit, quod illarum voces naturalem ſignificandi vim habeant. De ipſa vero linguarum confuſione, earundemque hinc orta varietate, manifeſta ſatis ſunt & aperta, quae traduntur, *Gen. XI, v. 1. ſeqq.* Sunt equidem viri quidam doctiſſimi, qui, quae ibi narrantur, de diſſenſionibus ſaltem & diſcordiis capiunt, quibus inducti, qui turrim aedificare volebant, opus intermiſerint, & a ſe inuicem diſceſſerint, vnde tandem ex iſta gentium diſperſione, linguarum, ſucceſſu temporis, orta fuerit varietas. Ita IO. CLERICVS ad *l.* & HERMANNVS VANDER HARDT, in *ephemeridibus philolog. diſcurſ.* 3. conf. & CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruation. ſacrar. lib. 1. diſſertat. 1.* Verum non ſatis ad hoc attendiſſe videntur, quod *verſ. 7. 8. 9.* diſerte indicetur, linguarum diuerſitatem eſſe cauſſam diſperſionis, non autem diſperſionem, quod iſti ſupponunt, eſſe cauſſam diuerſitatis linguarum. Plura autem de origine ſermonis, & linguarum, dabunt IO. BVXTORFIVS, *diſſertat. philologico-theolog. 1. §. 8. ſeqq.* FRANCISCVS VALESIVS, *philoſ. ſacr. cap. 3.* GVIL. POSTELLVS, de *origine linguar. omnium*, GESNERVS in *Mithridate*, aliique.

§. III.

Poſſunt ſane officia hominis circa ſermonem, haud incommode ad officia abſoluta referri, cum in amore erga alios cuncta contineantur: nihil tamen obſtat, quo minus & ex natura ſermonis deducantur: quo intuitu de iisdem hoc loco agimus.

§. IV.

§. IV.

Naturam autem sermonis consideranti patebit, eum homini necessarium fuisse, vt animi sui sensa aliis hominibus significare posset. Homo namque in solitudine, a reliquorum hominum consortio remotus, degens, videtur haud difficulter vsu sermonis carere posse. Quod si haec tibi vitae ratio longe miserrima videatur, conclude inde necessitatem vitae socialis. Et sane non inepte nonnulli ex sermone collegerunt, hominis naturae conueniens esse, vt socialiter viueret.

§. V.

Et haec quidem cum ipsa ratio doceat, scriptura vlterius progreditur, hominumque officium esse, vt sincero amore, qui omnis fraudis & fuci, expers sit, se inuicem prosequantur, nos erudit. Cumque sermonem, non tantum ad vitam socialem conseruandam, sed & ad mutuum amorem demonstrandum, nobilissimum instrumentum esse constet, hinc quis sermonis finis sit, seu quamobrem mortalibus a Deo sit concessus, luculenter colligitur.

§. VI.

Oritur hinc regula generalis, omnia hominum circa sermonem officia, dirigens: sermone ita vtendum, prout non tantum natura & ratio vitae socialis, sed & amor ille sincerus, quo christiani se mutuo prosequi debent, requirit. Id quod de aliis etiam signis, quae forte vicem sermonis sustinent, identidem est intelligendum.

§. VII.

Hinc officia hominis circa sermonem sua sponte fluunt. Sermone scilicet ita est vtendum, ne alios vllo modo laedamus. Laedere autem alios sermonis vsu, vel abusu potius, multiplici ratione possumus. Primo, cum non dicimus, quae alterius scire intererat, & dicere tenebamur, siue ex pacto, siue ex lege quadam naturali, siue praesentis negotii indole. *Deinde, cum ea dicimus, quae dicere non debebamus, vt cum arcana aliorum prodimus, vnde magna saepius in eos redundant incommoda, aut cum verba otiosa, & obscoena proferimus, quae christianos non decent, vel alio quocunque modo sermone nostro scandalum praebemus. *Ephes. V, 4. Coloss. IV, 6.* add. *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.* Qui vero talia proloquitur, quae impia sunt, & iniuria in Deum ipsum, atque blasphema, non tantum contra leges de sermone peccat, sed cultus diuini nullam se habere rationem, demonstrat. Quo nomine iam supra **dicta quaelibet, reuerentiae Numinis repugnantia, reiecimus.

* Ex his namque fontibus specialibus, ius, quod alii habent, a nobis postulandi, vt veritatem dicamus, recte deriuat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 1. §. 7.*

Longius petita sunt, quae hac de re differit HVGO GROTIVS, ius hoc inde oriri, quod quilibet naturaliter gaudeat libertate iudicandi, qua per fictum sermonem non sit priuandus, *lib. 3. de iur. bell & pac. cap. 1. §. 11.* Sequitur tamen Grotium IO. GE. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad h. l. §. 2.*

** *sect. 2.* huius capitis, §. 3. & 28.

§. VIII.

Non tantum autem alios non laedere, sed commoda quoque illorum, quantum fieri potest, sermone nostro promouere debemus. Hoc enim amor aliorum, adeoque & finis sermonis, postulat. Loqui itaque debemus, quae sunt vtilia, quae aliis prodesse possunt, atque ad aedificationem faciunt, siue errantes & ignorantes instruamus, & rectiora doceamus, siue peccantes modeste, & cum omni mansuetudine redarguamus, siue moestos solemur; quae omnia quoque ratio officii sacerdotalis, quod regenitis omnibus competit, postulat. Interim quilibet hic, quid ingenii vires permittant, quidue temporis, loci, aliarumque circumstantiarum ratio exigat, dispicere debet.

§. IX.

Quod de sermone diximus, id de *silentio* quoque est intelligendum, vt iam ex dictis patet. Si enim silentio nostro alterum non laedimus, nec vt loquamur, amor aut diuini nominis gloria exigit, nostri contra potius commodi ratio, vt sileamus, suadet, non tantum, vt sileamus licitum, sed omnino nostri est officii. Multo autem magis id a nobis requiritur, si omnino sermone nostro ingens alteri adferri posset damnum. De *fictionibus*, * quibus interdum vtendum, si nec tacere licet, & loqui alteri noxium foret, idem censendum. Videndum enim hic, quid amor aliorum aut exigat, aut permittat; simul tamen vt absque dolo, corde puro, & integra mente, cuncta agantur. *Ephes. IV, 21.* Vbi vero alteri ius est, veritatem a nobis exquirendi, ** fictionibus, ad dissimulandam veritatem vti, summum est nefas.

* Non ergo omnes fictiones, simulationes, & dissimulationes pro illicitis habendae, sed illae demum, quae aut in gloriam diuini Numinis, aut in aliorum commodum iniuriae sunt, vel cordis vanitatem produnt, arguuntque. Non male rem omnem expedit IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. disp. 6. p. 441.* dum simulationem aliam dicit esse *exploratoriam*, aliam *strategematicam*, aliam *reflexiam*, aliam *correctoriam*, & aliam *iniuriosam*: ex quibus vltima in vitio ponatur, non autem quatuor priores. Ad *exploratoriam*, quam & *maioris de fiderii excitatoriam* vocat, refert omnes istos lusus sapientiae increatae, quibus πολυτρόπως apparuit, lusit, simulauit, hostem in conflictu cum Iacobo, *Gen. XXXII.* militem defensorem cum stricto gladio, *Ios. V.* in forma seruili, *Phil. II.* (quod tamen caute & cum grano salis accipiendum) hortulani, *Ioan. XX.* peregrinantis, *Luc. XXIV.* & angeli in forma iuuenis, 2 *Maccab. III, 26. Marc. XVI.* sine dolo malo. De loco tamen *Luc. XXIV, 28.* non vna omnium est sententia. HVGO GROTIVS, cum initio verbum

verbum προσποιεῖσθαι de simulatione expoſuiſſet, & prolixe hac occaſione docuiſſet, non omnem in vitio ponendam ſimulationem, addit tamen, & lectoribus cogitandum relinquit, cum προσποιεῖσθαι Graecis ſit prae ſe ferre, etiam vbi nulla eſt ſpecies ſimulationis, annon dici poſſit, Ieſum ſicut greſſum ad iter componebat, ita vere etiam ſecum conſtituiſſe, vltra progredi, niſi inſtanter manere rogaretur. Vltimae tamen huic ſententiae obſtare, putant alii, quod Chriſtus eo fine ſe hiſce diſcipulis aſſociauerit, vt in diuerſorio ſe iis manifeſtaret, quodque nulla fuerit cauſſa, cur Chriſtus longius proficiſceretur, cum in momento adeſſe poſſet, vbicunque voluerit. Priorem itaque ſententiam praeferendam cenſent. Ita B. IO. GERHARDVS, *harm. veſuv. cap.* 7. *p.* 290. & ABRAH. CALOVIVS ad *h. l.* Ad rem ipſam vt redeamus, alteram ſimulationis licitae ſpeciem DANHAVERVS ſtatuit *ſtrategematicam* in bellis: vbi vt hoſti, inquit, iniuria nulla fit necando, ita nec ſimulando. Quod tamen ita intelligendum, ſi bellum iuſtum ſit, & ceteroquin leges naturales circa modum bellum legitime gerendi, obſeruentur. Exempla interim ex ſacris huc referri ſolent, *Ioſ.* VIII, 22. 2 *Sam.* V, 24. 2 *Reg.* VI, 19. Sequitur ſimulatio *reſtoria*, cum ſummi imperantes, vt ciuium & reipublicae, immo & ſui ipſius ſaluti conſulant, ſimulare quaedam ac diſſimulare coguntur, iuxta illud CICERONIS: *eos, quibus commiſſa eſt respublica, vt ad effectum ſuorum conſiliorum veniant, oportere, vt multa ſimuleni inuiti, multa diſſimulent cum dolore, epiſt. ad famil. lib.* 9. *ep.* 1. DANHAVERVS ex ſacris huc refert exemplum Saulis, 1 *Sam.* X, 27. *Correctoriam* ſimulationem idem auctor vocat, cum is, erga quem ſimulatio fit, non aegre eam laturus praeſumitur, adeoque cum volenti poſt factum, non fit iniuria. Non ergo peccare medicum, ſi ſub ſpecie dulcis propinet amarum, vt ſanitatem procuret. Huc & nonnulli, eodem auctore, referunt ſimulationem Rebeccae, *Gen.* XXVII, 6. *ſeqq.* correcturae errorem mariti, quem fide certa ſtatuerit errare in persona benedicenda. Et iſtae quidem licitae ſimulationis iuxta DANHAVERVM, ſunt ſpecies. In quibus tamen omnibus ad agentis animum, intentionem, aliasque circumſtantias eſt reſpiciendum, cum contingere facile queat, vt quae a nonnullis innocenter fiunt, vitio non careant, ſi ab aliis, alio animo, aliaue intentione ſuſcipiantur. De *iniuriosa* autem, quam vocant, *ſimulatione*, per quam directe aut indirecte aliquis laeditur, vt addamus aliquid, neceſſe non eſt, cum iam ex dictis conſtet, grauiſſimo quemuis per eam ſe obſtringere crimine. De exemplis variis in ſcriptura ſacra obuiis, quae ampliſſimam hic diſputandi materiam praebent, vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *e-lleg. Pufendorf. exercitat.* 7. §. 14. *ſeqq. p.* 286. *ſeqq.*

** Ius hoc vnde oriatur, iam indicatum §. 7. Quaeri autem hic inter alia ſolet, an reus coram iudice conſiteri delictum teneatur? Sunt, qui diſtinguunt, inter damnum datum, & inter reatum, & ad iſtud confitendum teneri reum, non autem ad hunc, contendunt. vid. PYFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *c.* 1. §. 20. Verum cum iudex officio ſuo rite fungineque at, niſi cognitam perſpectamque habeat veritatem, ad hanccc cognoſcendam ius quaeſitum habet. Vnde, quod ad reatum quoque confitendum reus teneatur, manifeſtum eſt. add. IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c.* Quod ſi autem iudex aut magiſtratus officio ſuo abutatur, ad innocentes opprimendos, tum quidem nullum amplius ius habere videtur ad exquirendam veritatem. Et hac ratione obtrectices Aegyptiacae, tyrannidem Pharaonis eludentes, *Exod.* I, 19. 20. non peccarunt. Nec peccauit Rahab exploratores occultans, idque diſſimulans, *Ioſ.* II, 4. eo quod rex Hierichuntinus, Israelitico populo ſe opponens, iure ſuo exciderat. conf. *veſ. l.* II.

§. X.

Firmamentum ſermoni, praeſertim in pactis, & promiſſis, quandoque additur per *iusiurandum.* * De quo ſtatim quaeſtio oritur, an omnino chriſtianis ſit licitum? ** Enimuero, etſi non deſint, qui hocce negent, contrarium tamen vel inde patet, quod nec indoles ac natura iurisiurandi quidquam inuoluat, quod legi diuinae repugnet, &

nulla adferri ratio queat, cur chriſtianis iurare non liceat. Immo lege potius diuina iusiurandum legitime conceptum, ſancitum & adprobatum fuit. *Deut. VI, 13. X, 20.* Comprobant idem exempla ſanctorum, Abrahami, *Gen. XIV, 22. XXIV, 3* Moſis, *Ioſ. XIV, 8.* Dauidis, & ſociorum eius, *2 Sam. XXI, 7. 17.* Pauli, *2 Cor. I, 23* immo ipſius Dei, *Pſalm. CX, 4. Amos IV, 2.* Quamuis enim, iusiurandum Dei improprie ſaltem tale ſit, cum nemo iurare, niſi per ſuperiorem, queat, *Ebr. VI, 16.* non tamen ſibi hoc tribueret Deus, ſi iurare prorſus nefas eſſet.

* Quod iam alibi definiui, quod ſit aſſertio religioſa, qua poenam diuinam in nos depoſcimus, niſi verum dicamus; in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6. §. 6.* Vnde & ſequitur, Deum hic non ſpectari vt teſtem, quaſi iusiurandum ſit teſtimonium Dei, aut quod Deus ipſe de veracitate iurantis teſtetur, quemadmodum ſentire videtur ROBERTVS SANDERSONVS, de *obligat. iuram. praelect. 1. §. 2.* ſed ut iudex, poenam grauiſſimam, iurisiurandi religionem iuſuper habentibus, inflicturus. Ceterum quo pacto a iuramento differat adiuratio, & quam vim adiurationes habeant, ex inſtituto docet IO. CONRADVS DVRRIVS, *compend. theol. moral. part. 3. ſect. 4. cap. 2. part. 2. §. 40. ſqq. p. 103. ſqq.*

** Anabaptiſtarum haec eſt ſententia, vt conſtat ex colloquio Franckenthalenſi *artic. 21. n. 1. 2.* aliisque eorum ſcriptis publicis. Nonnulli tamen, ſaltem ex recentioribus, ita mentem ſuam explicant, vt non omnem iuramentorum vſum damnare videantur. Qua de re a me dictum in *diſſertat. de concordia religionis chriſtianae ſtatutque ciuilis, cap. 6. §. 6.* Confutarunt hanc ſententiam operoſe IO. MVLLERVS, in *anabaptismo error. 20. pag. 366. ſeqq.* CLOPPENBVRGIVS in *gangraena anabaptiſt. part. 3. diſp. 9. §. 7.* add. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *chriſtianismo Hermetico-Platonico, part. 2. cap. 10. §. 14.* Ad loca, quae vulgo in contrarium adferri ſolent, *Matth. V, 34. 35. Iacob. V, 12.* iidem auctores reſpondent, & facile reſponderi poteſt. Fundamento quoque omni deſtituitur ſententia HVGONIS GROTII, iuramenta quidem aſſertoria, non autem promiſſoria licita eſſe contendentis, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 13. §. 21.* Quod pluribus oſtendit IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.*

§. XI.

Cum autem iusiurandum ſupponat, eum per quem iuratur, & omniſcium eſſe, & omnipotentem, vt intimos hominum receſſus habeat exploratos, & viribus polleat, profanos puniendi, ſequitur, per neminem iurari poſſe, niſi per verum Deum. Id quod & ſcriptura confirmat, *Eſ. XIX, 18, XLVIII, 1. Hoſ. IV, 15.* quae etiam damnat iuramenta, ſecus concepta, *Sophon. I, 5. Amos VIII, 14.* Quae per falſos deos concipiuntur iuramenta, non tantum impia ſunt, ſed & irrita, ſi iurans ipſe nullam illis tribuit diuinitatem. * Quod ſi tribuat, vim quidem ſuam habent, nec tamen temere aut deferre, aut acceptare eiusmodi iuramentum licet,** niſi ſumma hoc exigat neceſſitas, nec alia ratio expediendi negotia ſuperſit. Secus qui ſe gerit, peccati, quod tali iureiurando committitur, ſeipſum reum reddet.

* Quod impia ſint, patet, quia rei creatae tribuitur honor, ſoli Deo debitus. Sed & quod irrita ſint, palam eſt, quia iusiurandum accommodandum eſt, ad perſuaſionem iurantis.

Si

Si enim aliquis per Deum iuret, quem Deum esse non credit, & a quo, si fallat, se puniendum non esse, sibi persuadeat, vi omni & efficacia destituetur iuramentum. Sic & ineptum erit, iuramentum exigere ab atheo, quippe cuius itidem nulla apud eum poterit esse efficacia, quodue ex parte athei pro mera illusione habendum, cuius tamen grauissimas in foro diuino dabit poenas. Solet autem quaeri, an formulae iurandi per propriam, aut aliorum salutem, etiam vim iuramenti habeant? Negat id quidem PHILIPPVS REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iuris nat. & gent. lib. 2. cap. 13. qu. 18.* Sed recte adfirmat PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 3.* De formula quidem, qua quis per animam suam iurat, positum hoc est extra controuersiam. Sensus enim est, quod Deus animae nostrae grauissimas immittere adflictiones debeat, nisi veritas dictis constet. Per aliorum autem salutem si iusiurandum concipiatur, supponitur, eam nobis charissimam, immo ipsa vita nostra chariorem esse. Sic per salutem Pharaonis iurauit Iosephus, *Gen.* XLII, 15. Quod si quis mentiatur, simulando aliorum sibi salutem charissimam esse, quae tamen non tam chara est, vis iuramenti integra est, cuius eo sensus redit, se in re sibi charissima Numinis vindictam experturum, si vera non sint, quae profert. Sunt, qui ex hoc capite non illicita fuisse iuramenta contendunt, quae olim per *genium Caesaris* concipiebantur. Verum, cum per eam formulam diuinitas quaedam principibus tribuebatur, christiani adduci non poterant, vt ea vterentur. conf. DESIDERIVS HERALDVS, in *Tertull. Apolog. p. 125.* IO. A WOWERN, in *Octauium Minutii Felicis p. 68.* add. CASPAR ZIEGLERVS *ad Grot. lib. 2. cap. 13. p. 362.*

** Iuramentum per falsum Deum e. g. a gentili, praestitum, est idololatrictum. Qui enim vero Deo debebatur, alii defertur honor. Qui ergo temere iuramentum eiusmodi defert aut acceptat, videtur in actus idololatrici societatem venire, aut illi occasionem praebere. Quia tamen interdum non alia supereſt ratio negotia expediendi, summaque adeo hoc requirit necessitas, tum eiusmodi aut deferre aut acceptare iuramentum licet. Nec deferenti tum aut acceptanti eiusmodi iuramentum, imputari potest, quod iurans sua culpa in errore versetur. Idem de iuramentis, quae Iudaeis deferuntur, censendum, qui hoc ipso, dum personarum trinitatem negant, verum Deum non adorant, add. IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grot. lib. 2. cap. 13. § 12.*

§. XII.

Qui vsu rationis destituitur, iurare nequit. * Sed intentio quoque adesse debet. Quam si quis adhibere nolit, a periurii crimine non absoluitur. Debebat namque eam adferre. ** Qui autem aliunde impediuntur, quo minus intelligant, vel adprobent, quod iurant, siue per errorem, siue per dolum, aliaque ratione id fiat, *** iurisiurandi religione non tenentur. Non enim iusiurandum nouam obligationem producit, sed antea existentem confirmat. * Vbi ergo pacta & promissa non obligant, iuramenta quoque non obligant, ad eorum confirmationem addita.

* Ergo furiosi, mente capti, impuberes, qui rationis vsu destituuntur, iurare nequeunt.

** Si quis enim tacita sua intentione impedire posset, ne effectus actum aliquem sequeretur, cui producendo ille est institutus, omnis ratio interuenientibus signis se obligandi, tolleretur. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 5.* & HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 13. §. 2.* Inepte itaque Mediolanenses Friderico I. imperatori responderunt: *iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus*; apud RADEVICVM, *lib. 2. cap. 25.*

*** Eadem nimirum hic ratio est iuramentorum, ac pactorum, vt ex dicendis constabit.

ſtabit. Vbi ergo obligatio in pactis ceſſat, ceſſabit etiam in iuramentis. Illuſtre hic occurrit exemplum Gibeonitarum, dolo Ioſuae iuramentum elicientium, quod tamen hactenus ſeruandum eſſe cenſuit Ioſua, vt vita illis concederetur, ſeruitutis tamen impoſita conditione, *Ioſ.* IX, 21. *ſeqq.* Dolus enim, qui ſuberat, non eo tendebat, vt damnum darent Israelitis, ſed vt ſaluti ſuae conſulerent. Nec in ipſo pacto quidquam inerat, quod obſtabat, quo minus ſeruari poterat ac debebat. Legem enim diuinam de exſcindendis gentibus Cananaeis, *Deut.* VII, 2. *Exod.* XXIII, 32. 33. eum temperamento quodam, niſi ſe ſubmiſerint, legibusque Ebraeae gentis ſubiecerint, intelligendam eſſe, iampridem viri docti monuerunt, conf. *Deut.* XX, 10. add. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pacis lib.* 2. *c.* 13. §. 4. IO. CLERICVS, *ad Ioſ.* IX, 18. & HOCHSTETTERVS, in *coll. Pufendorf. exercit.* 7. § 28. Nec obſtant dubia, quae huic ſententiae opponi ſolent, quae legi poſſunt apud IO. BARBEYRACIVM, qui longe aliter hac de re ſentit, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 7. *p.* 420. Non enim deſunt, quae ad ea regeri poſſunt. De iuramento per vim extorto, ſtatuendum itidem ex iis, quae de pactis metu initis, ſupra diximus. Nec aliter de iuramentis circa rem illicitam conceptis, ſentiendum. Non magis ea ſeruanda, qua pacta circa illicita inita, etſi grauiſſimo peccato ſe obſtringat, qui vel praecipitantia, vel alio animi vitio adductus, eiusmodi iuramento ſe obſtringit. Diſputari hic ſolet de iuramento Dauidis, 1 *Sam.* XXV, 22. & maledictione a Saule pronunciata, 1 *Sam.* XIV, 24. de quibus quid ſentiendum, itidem ex dictis liquet. Pertinet huc etiam omnino exemplum Israelitarum, qui iurarunt, ſeſe Beniaminitis filias ſuas non daturos in matrimonium, quod deinceps ipſi ita interpretati ſunt, ſe filias ſuas ipſis equidem non daturos in matrimonium, nec tamen impedituros, ſi Israelitae eas raperent, *Iudic.* XXI, 5. *ſqq.* Vnde nonnulli collegerunt, & regulam velut quandam conſtituerunt, iuramenta ſtricte quandoque interpretari, fas eſſe. vid. HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 13. §. 5. Sed ſi dicendum, quod res eſt, cauillatoria haec & inepta erat interpretatio. Poterat Beniaminitis matrimoniorum libertas concedi, quia iuramentum, vtpote ſuper re illicita conceptum, nullum erat, & irritum. add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprudent. diu. lib.* 2. *cap.* 9. §. 51. *ſeqq.*

** HVGO GROTIVS, per iuramentum omnino nouam obligationem produci, autumat, ſemper quidem aduerſus Deum, aliquando etiam aduerſus alios homines, *lib.* 2. *de iure belli & pac. cap.* 13. §. 14. Sed merito ab eo diſſentiunt SAM. PVFENDORFIVS, & PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, ille quidem *lib.* 4. *de iur. nat. & gent. cap.* 2. § 6. hic autem *inſtitut. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 13. *quaeſt.* 12. Cum enim in iureiurando Deo nihil promittatur, non poteſt intelligi, quo pacto noua inde erga Deum oriatur obligatio. Interim vi imperii, quod Deo in omnes homines competit, non tantum vt legibus ſuis obtemperent, ſed & ne quisquam aliquid, quo omniſcientia aut omnipotentia eius laedatur, admittat, merito ab omnibus poſtulat, & ſecus ſe gerentes grauiſſime puniendi cauſam habet iuſtiſſimam. Sed nec erga alios homines iusiurandum nouam producit obligationem: cum nec illis noui quid promittat iurans, ſed, quae promiſit, ſancte ſe ſeruaturum, aſſeueret. Relinquitur ergo, quod iusiurandum obligationem ſaltem, antea iam exiſtentem, confirmet.

§. XIII.

Finis iuramentorum varius eſt. Praecipuus eſt, praecidere controuerſias, litibusque imponere finem, *Ebr. VI, 16.* Accedit, pactorum & promiſſorum confirmatio. Hinc alia iuramenta ſunt *promiſſoria*, alia *aſſertoria*, & ſic porro; qua de re alibi ex inſtituto; * vt & de *remiſſione iuramentorum*, quae interdum fit a ſummis imperantibus, **

* in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 6. §. 12. & prolixius PVFENDORFIVS, de *iur. nat & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 20. *ſeqq* add. & IO. CONRADVS DVRRIVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *ſect.* 4. *cap.* 2. §. 35. *p.* 102.

** Summi

** Summi imperantes iureiuranda per se valida irrita reddere nequeunt: in iis tamen actibus, qui ipsorum directioni subiacent, consensus illorum, si accedat, efficere potest, vt iuramentum sit validum, irritum contra, si denegetur. Res enim eodem modo se habet, vt in votis, quae siue superiorum e. g. parentum, mariti, consensu, ab illis, qui sub eorum potestate constituti erant, concepta, irrita erant, nisi consensus iste accessisset. *Num.* XXX, 6. *seqq.* Nihil aliud ergo & princeps seu summus imperans hic agere potest, quam vt consensum suum declarando, vel denegando, vel effectum iuramenti alia ratione promouendo aut impediendo, in quantum hoc ab eius potestate dependet, efficiat, vt iuramentum aliquod aut validum sit, aut inualidum atque irritum. Distinctius hoc explicat HVGO GROTIVS, dum duplicem superiorum actum, circa id, quod iuratur, esse dicit, alterum directum in personam iurantis, alterum in personam, cui iuratur. In personam iurantis, irritum reddendo iuramentum, antequam iuretur, aut impediendo, ne impleatur postquam iuratum est, aut efficiendo vt non valeat, nisi certo respectu: in personam, cui iuratur, tollendo, ab ea ius ex iurata promissione partum, aut vetando, ne quid ex tali iuramento accipiat: *lib.* 2. *de iure belli & pacis cap.* 13. §. 20.

§. XIV.

Alterum institutum vniuersale est *dominium rerum*, de cuius origine, iuxta scripturae sacrae ductum, rectissime ita statuitur. Cum Deus primos humani generis parentes condidisset, facultatem quoque, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, * illis concesit. *Gen. I, 28. 29.* Quae concesio, in humani generis post diluuium restauratione, repetita fuit Noacho, eiusque posteris. *Gen. IX, 2.* Et haec ipsa facultas, vtendi rebus creatis ad sui conseruationem, potest *dominium*, si vox ea in latiori significatione accipiatur, vocari. ** Quod si vero quis vocem illam strictius accipiat, prout denotat possesionem rerum cum exclusione aliorum, coniunctam, minus recte ita dicetur. Interim origo omnis dominii ex ista concesione diuina repetenda.

* Num ad carnium esum haec conceſſio extendenda sit? nonnulli dubitant. Videtur enim hic Noacho demum permissus, *Gen.* IX, 3. IO. SELDENVS de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeor. lib.* 7. *cap.* 1. *p.* 829. & alibi, & SAM. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 3. §. 4.

** Negauit SAM. PVFENDORFIVS, eam facultatem, quam Deus Adamo conceſſit, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, posse *dominium*, hoc est, possessionem cum aliorum exclusione coniunctam, dici: adeoque in rebus nec *proprietatem*, nec *communionem positiuam* fuisse, cum vtraque dominium supponat, sed *communionem priuatiuam*, per quam omnibus, si plures adsint, liceat rebus quibuslibet pro lubitu ad sui conseruationem vti; de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 4. §. 3. & alibi. Displicuit autem haec sententia pluribus, speciatim & IO. GEORG. KVLPISIO, qui communionem eiusmodi a gentilibus effictam, a scholasticis securius receptam, seu negatiue, seu positiue, accipiatur, figmentum esse, nec fuisse vnquam, nec esse vllibi, nec possibilem fuisse, non solum postquam homo lapsus est, sed & si in statu integritatis perstitisset, pronuntiat, in *colleg. Grot. ad l.* 2. *c.* 2. Quae an ita simpliciter pronunciata, vbique recte se habeant, nunc non inquiram. Quidquid huius sit, mihi omnis tandem in meram λογομαχίαν abire videtur quaestio. Certum hoc & exploratum, apud omnes etiam in confesso, Deum primis parentibus facultatem, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, dedisse. Hoc saltem quaeritur, an haec facultas dici debeat dominium? Quod qui affirmant, aliter

hanc vocem accipiunt, quam qui negant. Illi, dominii essentiam in plena rei alicuius ad aliquem pertinentia, non vero in exclusione aliorum, quae saltem dominium sequatur, collocant, hi vero in aliorum exclusione, formalem velut rationem dominii constituunt. Idem de voce *communionis & proprietatis*, censendum. Non male dixeris, facultati huic, rebus creatis vtendi, in rebus respondisse proprietatem generalem & vniuersalem, quae fuerit fundamentum omnis proprietatis particularis. Ita IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 4. §. 1. p. 444.* GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, rem omnem ita explicat, vt dicat, *ab initio res omnes fuisse nullius, id est, eorum dominium hominibus a Deo quidem donatum, sed ab his nondum acceptatum fuisse*, in *obseruation. ad Pufend. de offic. hom. & ciuis, ad lib. 1. cap. 8. obseruat.* 277. Quod haud dubie de dominio particulari intelligit. Et ita res bene se habet.

§. XV.

Posita ista facultate rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, seu dominio, vt alii vocant, communi, & vniuersali, cum genus humanum multiplicaretur, necesse erat, vt dominia particularia introducerentur. Quod quidem per diuisionem & pacta, factum fuisse, nonnulli existimant; aliis simplicius & indoli humani generis, prout tum eius status fuit, conuenientius esse putant, si per occupationem hoc factum fuisse dicamus. * Vtrobique autem vt concessio Numinis supponitur, ita particularia dominia ab eo adprobata, non est quod dubitemus.

* De particularium dominiorum introductione ita philosophatur SAM. PVFENDORFIVS, vt per diuisionem & pacta eam factam contendat, de *iur. nat. & gent. lib. 5. cap. 4. §. 4.* Per humani enim ingenii prauitatem, in primaeua, quam supponit, communione, diu admodum subsistere homines non potuisse, aliis per auaritiam & voluptatis cupiditatem plura, quam quibus indigerent, ad se rapientibus, aegre id ferentibus, & contra nitentibus aliis, vnde contentionum ac litium nec modus, nec finis futura fuisset. Hisce ergo aliisque incommodis vt obuiam iretur, necesse fuisse, vt sublata primaeua communione, factaue rerum diuisione, dominia introducerentur, idque eo etiam ordine factum, verosimile videri, vt primo fructus, deinde rerum substantias, diuiserint, addito pacto, vt, quae non diuisa essent, cederent illi, qui primus ea sibi asseruisset. Et huc quidem sententia PVFENDORFII redit: quae magna probabilitatis se commendat specie, praesertim, si abstrahendo ab historia, non tam quo pacto dominia rerum introducta sint, quam qua ratione introduci potuerint, ac debuerint? quaeras. Indoli enim & naturae humani ingenii, quocum rerum communio haud bene conuenit, haec prorsus sunt consentanea. Alii tamen, historiae sacrae pressius insistentes, paulo aliter hac de re philosophantur, simplicitusque esse putant, per occupationem dominia (particularia) introducta fuisse. Luculenter hoc explicat, quem antea laudauimus, GOTTLIEB GERHARD TITIVS, in *obseruat. in Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib. 1. cap. 12. obs. 278. Origo ergo*, inquit, *dominii singularis a facto hominum repetenda est, & hoc quidem non aliud fuit, quam occupatio: haec sane pro primo & antiquissimo merito habetur. Nam quando vniuersitati, quae non simul & semel, sed successiue, exiit, nec res communiter habere potest aut solet, (qualem vniuersitatem genus humanum repraesentat) aliquid indefinite donatur, tum ex voluntate donantis, primi homines ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, contra alios valiturum, sibi acquirere queant, immo in vniuersum ea vis occupationi voluntate donantis tribuitur, vt quinis per eam rem nullius sibi comparare possit, modo plus iusto sibi non asserat, sed intra leges socialitatis subsistat, nec opus est ceterorum, qui excludunntur, consensu, nam ex ordinatione donantis vim excludendi occupatio*

sortitur

sortitur. Posita itaque ea humani generis origine, quam scriptura sacra describit, probabile porro putat, *primos homines statim occupando sibi aliquas res asseruisse: hinc*, inquit, *Adamo, Euae, eorumque liberis, sub imperio paterno licet adhuc existentibus, proprias res tribuere nihil vetat. vid. Gen.* IV. *Reliqua, quae primi homines non attigerunt, remansere in statu concessionis diuinae, seu res nullius, donec multiplicatis hominibus, successiue occupata, dominium vel communionem singularem subirent.* Conueniunt, quae idem *obseru.* 279. habet, item 280. vbi, inter alia, *nimis*, inquit, *scholasticum videtur, rudioribus hominibus (quales post lapsum primos mortales fuisse, probabile est) tam profundam curam tribuere, vt aeterno pacto posteritati post multa secula venturae quoad acquirenda rerum dominia, prospexerint.* Eandem de origine dominii particularis per occupationem, sententiam, etiam habuit IO. LOCKIVS, in tractatu de *regimine ciuili (du gouuernement ciuil)* quam prolixe refert, qui & eidem adstipulatur, IO. BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. lib. 4. cap. 4. §. 4. p. 449.* quae & mihi, cum historiae sacrae conformis sit, non displicet, etsi cereroquin PVFENDORFII opinio mihi olim se adprobauerit. Illorum autem sententiam, qui particularis quoque dominii originem immediate a Deo deriuant, (de qua vid. VALENTINVS ALBERTI, *compend. iur. nat. &c. part. 2. cap. 7. §. 14. & 29.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *Hug. Grot. lib. 2. cap. 2. p. 38.*) haud immerito reiicit TITIVS *l. c. obseruat.* 281. Nos addimus, incerta quoque esse, quae nonnulli hac occasione de diuisione, per Adamum & Noachum inter filios facta, afferunt. Etsi enim Cainus fuerit agricola, & Abel pastor ouium, *Gen.* IV, 2. inde tamen non sequitur, Adamum bona sua ita inter eos distribuisse, vt immobilia, scilicet agri, cederent Caino, mobilia autem Abeli. Nec certiora sunt, quae de diuisione orbis a Noacho inter filios facta, afferuntur. Etsi enim EPIPHANIVS, *haeres.* 64. alibique, EVSEBIVS, in *chron. lib.* 1. eam memorent, etsi etiam PHILASTRIVS, *haeres.* 7. eam adeo certam putet, vt in haereticorum numerum referat, qui eam negare ausint: haecce tamen omnia rem neutiquam extra omnem dubitationem ponunt. Vtcunque demum haecce se habeant, summa illorum, quae ceu certa & immota iuris diuini in hocce capite tenenda sunt, huc redit, dominii rerum originem ab ipso Deo esse repetendam, qui dominium generale, seu facultatem rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate hominibus concessit: particularia autem dominia, siue per diuisionem, siue per occupationem introducta, comprobauit, quippe quae ex dominio vniuersali & communi per necessariam velut consequentiam fluxerunt. Vnde sequitur, eum dominia rerum inter instituta humana, sed a Deo confirmata & adprobata, refero, de particularibus dominiis hoc esse intelligendum. Dominium enim generale, seu facultas rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate a Deo hominibus concessa est.

§. XVI.

Hoc si recte expendamus, falli eos magnopere deprehendemus, qui christianis, rerum dominia possidere, fas non esse, sibi aliisque persuadere conati sunt. Constat namque ex dictis: quod ex concessione seu donatione diuina, dominia rerum originem habeant, & licet deinde aut diuisio, aut occupatio accesserit, hoc tamen itidem volente & adprobante Numine factum, idque eo magis, quod summa necessitas, & humani generis felicitas, tranquillitasque, hoc postularet.

§. XVII.

Idem quoque scriptura sacra testatur, quae passim dominia rerum adprobat, dum prohibet furta *Exod. XX, 15.* sancit contractus,

Prouerb. X, 15. 16. 22 praecipit beneficentiam, *Es. LVIII. 7.* eleemosynas, *1 Cor. XVI, 2.* vult nos edere ἴδιον ἄρτον. *2 Thessal. III, 12.* Accedit, quod Deus ipse terram sanctam sorte diuidi iusserit, legemque tulerit, de haereditatibus non transferendis, *Ios. XIII, 7.* it. *XIV. & seqq.* Ne quid nunc de viris sanctitate vitae & integritate eminentibus, in veteri pariter ac nouo testamento, dicam, * qui licet magnas possiderent opes, Deo tamen grati esse, non desierunt.

* Anabaptistarum olim haec sententia fuit, dominium & proprietatem rerum inter christianos locum habere non posse, omnia contra debere esse communia. Quem illorum errorem passim confutant theologi; conf. LVCAS OSIANDER in *enchirid. controuers. quae Aug. confess theologis cum Anabaptistis intercedunt, cap. 7. pag. 137. seqq.* & EMREGOTT. DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico. Platonico, part. 2. cap. 17. p. 76.* Prouocare autem cumprimis solent ad exemplum ecclesiae primitiuae Hierosolymitanae, in qua bonorum communionem viguisse, constat ex *Actor. II, 44. 45.* Apud Essenos eandem itidem fuisse receptam, constat ex PHILONE, in *lib. quod omnis probus liber, fol. 866. it. 876. 877.* Sed ex gentilibus quoque fuerunt, qui bona omnia communia esse voluerunt, quod optimae etiam, quam animo sibi finxit, conuenire reipublicae, statuit PLATO. Plura hac de re dabit LVCAS HOLSTENIVS, ad *vitam Pythagorae, p. 82.* add. IO. CLERICVS, ad *Hammondum, Actor. IV, 35.* & PHILIPPVS IACOBVS HARTMANNVS, de *gestis christianorum sub apostolis, cap. II. p. 287.* Verum ad philosophos quod attinet, viderunt illi quidem, proprietatem & dominia rerum vitiis quibusdam hominum occasionem & velut alimentum praebere, aliaque incommoda secum vehere: non tamen cogitarunt, longe maioribus incommodis obnoxiam esse communionem bonorum, immo in tanta hominum prauitate, durare diu non posse. Et si forte inter paucos quosdam, idem vitae genus sectantes, quales Esseni & Pythagoraei fuerunt, ad tempus communio quaedam locum inuenerit, inde tamen non sequitur, generatim omnes homines ad eam aptos esse. De Christianis autem primitiuae & apostolicae ecclesiae obseruandum, non vbique, sed tantum in ecclesiis Hierosolymitana, communionem quandam obtinuisse. LVCIANVS equidem videtur innuere, ac si apud omnes christianos bonorum communio in vsu fuerit, de *morte Peregrini, tom. 2. opp. p. m. 567. Deinde*, inquit, *primus quoque illorum legislator eorum persuasit animis, quemadmodum omnes inter se fratres essent. Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemptui, existimanturque esse communia, quae citra fidem exacte exploratum, in communem vsum a quoquam deferente suscipiunt.* At sacris hic potius litteris, quam LVCIANO, adhibendam fidem, nemo dubitauerit. Ex illis vero constat, reliquas ecclesias ab apostolicis plantatas, Hierosolymitanae exemplum non fuisse imitatas. Hinc Paulus Thessalonicenses adhortatur, vt quiuis suis manibus sibi ad victum necessaria paret, *1 Thessal. IV, 11. 12.* conf. & *2 Thessal. III, 8. seqq.* De ecclesia Antiochena idem constat ex *Actor. XI, 29. 30.* & de Corinthiaca ex *1 Cor. XI, 20 seqq.* & *2 Cor. VIII, 12. 13.* In Hierosolymitana autem ecclesia ardentissimus primorum discipulorum amor huncce communionem suadebat, etsi non satis considerarent, eam ob viria hominum, quibus nunquam satis tenuntiant, & hypocritarum ad fideles accessionem, locum habere non posse. Apostolorum autem auctoritate communionem istam in ecclesia Hierosolymitana introductam, non legitur, quos eam saltem non necessariam duxisse, vel inde constat, quod aliis ecclesiis eam non commendauerint. Nec contemnenda illorum coniectura, qui, praeter alias causas, & hanc ipsam bonorum communionem, ad paupertatem christianorum Hierosolymitanorum plurimum contulisse, putant, quae tanta fuit, vt ad eam quadantenus sublenandam, ipse Paulus apostolus ab aliis ecclesiis eleemosynas collegerit. Non defuisse quoque in veteri ecclesia hypocritas & impostores, qui simplicitate aliorum, bona sua conferentium, facile abuti potuerint, colligi posse videtur ex *2 Thessal. III, 8.* & *epist. Iudae vers. 12.* Quod

LVCIA-

LVCIANVS innuit, eum *l. c.* addit: *Si igitur aliquis ad ipsos veniat praestigiator & versutus homo, rebusque gerendis oppositus, breui admodum diteſcit.* Grauiſſimas itaque cauſſas habebant eccleſiae reliquae, cum Hieroſolymitanae exemplum non imitarentur.

§. XVIII.

Modos acquirendi * vel *originarios*, vel *deriuatiuos* eſſe; originarie vel *res ipſas*, vel *rerum acceſſiones*, & res quidem ipſas per *occupationem* acquiri, conſtat. ** Nec ſcripturae ſacrae repugnant, quae de hiſce acquirendi modis dicuntur. Exemplum occupationis praebet populus Iſraeliticus, iuſſu diuino occupans terram Canaan. *** Pertinet autem ad occupationem *inuentio*, * de qua extant leges diuinae, *Exod. XXIII, 4. 5. Deut. XXII, 1. 2. 3. 4.* De acquiſitionibus acceſſionum, ** tradi ſolet haecce regula: *qui dominus eſt ſubſtantiae, ad eum etiam pertinent acceſſiones.*

* Quae de dominii diuerſitate, item de perſonis ad dominium rerum acquirendum aptis, itemque de iis, quae requiruntur, vt res propria fieri queat, dici poſſent, hic praetermittimus, aut ſupponimus, cum, qui ius naturae iuxta principia rationis tradunt, de his ex inſtituto agant. conf. quae in compendio dixi in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. §. 14. & 17.* add. HVGO GROTIVS de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 2.* & commentatores ad *h. l.* SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 4. §. 15. & cap. 5. per integr.* aliique. Huc pertinet celebris controuerſia de dominio maris, de cuius ſcriptoribus vid. praeter IO. HENRICVM BOECLERVM ad *Grot. lib. 2. cap. 2. §. 3.* IO. ANDREAS BOSIVS, de *comp. prud. ciu. §. 121.*

** Alii dicunt, res olim acquiſitas per diuiſionem, hodie acquiri per occupationem. Sed nituntur hypotheſi illa, de qua ad §. 16. dictum. Ceterum ad occupationem quod attinet, duo de ea obſeruari ſolent: primo, quaenam per eam acquirantur, deinde, quomodo acquirantur. Ad prius quod attinet, acquiri per occupationem poſſunt, res, quae nullius ſunt, ſiue nunquam vllius fuerint, ſiue ab aliis derelictae, quod tamen certo conſtare debet. HVGO GROTIVS, *duo eſſe occupabilia*, dicit *imperium, & dominium, quatenus ab imperio diſtinguitur: lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 2. §. 4.* Sed fallitur maximopere. Imperium enim in perſonas, occupatione non acquiritur, ſed conſenſu, excepto paterno, quod aequitate naturali nititur. Haud leuis eſt iſte GROTII error, quod ſubinde imperium & dominium confundat. De dominio etiam dici non poteſt, quod occuperur, ſed res occupantur, ex qua occupatione producitur dominium. Quod autem ad modum attinet, per actum aliquem externum, e. g. apprehenſionem corporalem, &c. occupationem fieri debere, manifeſtum eſt, vt alii intelligant, nos rem hancce nobis tribuiſſe. Reliqua vid. apud PVFENDORFIVM, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 6.* vbi ex inſtituto de occupatione egit. Quid de modis acquirendi originariis, qui vulgo iuris gentium dicuntur, cenſendum ſit, paucis expoſui, in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 7. §. 3.*

** Cananaei enim iure ſuo in terram Canaan per Numinis decretum exciderant, ob ſcelera ſua atque delicta grauiſſima inde eiiciendi. Terra itaque, quae reuera nullius erat, recte occupabatur ab Iſraelitis. Et in omni occuparione bellica ita ſe res habere debet, ſiquidem legitima cenſenda ſit, vt iure ſuo priſtini poſſeſſores prorſus exciderint. Ceterum paulo aliter doctores Ebraeorum poſſeſſionem terrae Canaan contra Canaitas defendunt, in *Gemara Babylonica* ad *tit. Sanhedrin. cap. 11.* & in *Breſchit Rabba, paraſch. 61. fol. 68.* apud IO. SELDENVM, *de iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. 7. cap. 8. p. 865.* quae legi merentur. Occupatio illa terrae Canaan fuit occupatio per vniuerſitatem, a qua occu-

parionem per fundos, nonnulli distinguere solent: qua de re vid. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. cap.* 2. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Solent enim occupationis tres species constitui; *venatio*, *inuentio*, & *acquisitio bellica*. conf. quae dixi in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 7. §. 3. c. Hue celebris pertinet quaestio de inuentione thesauri, de qua prae reliquis legendus B. CASPAR ZIEGLERVS, *de iurib. maiestat. lib.* 2. *cap.* 20.

** Multa hic equidem obseruanda venirent, sed cuncta exhausta ab iis sunt, qui ius naturae secundum principia rationis tractant. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib* 2. *cap.* 8. §. 8. *seqq.* & commentatores ad *h. l.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 7. & IO. BARBEYRACIVS, ad *h. l.* add. quae in compendio dixi in *elem. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 22. *seqq.*

§. XIX.

Deriuatiue dominium transfertur, vel ex dispositione legis,* vel facto domini prioris. ** Prius si fiat, oriuntur inde *successiones ab intestato*. Posterius, & quidem si translatio fiat in euentum mortis, oriuntur inde *testamenta*.

* Tum *ciuilis*, tum *naturalis*, seu *diuinae*: sed hic de diuina, non de ciuili agitur.

** Eiusque consensu expresso: idque iterum aut inter viuos, aut in euentum mortis. Prius rursus vel gratis fit, vnde *donationes*, vel interposita conuentione, vnde *contractus*, de quibus deinceps. Posterius si fiat, *testamenta*, vt dixi, inde originem habent.

§. XX.

Successiones ab intestato, vt euidenter aequitate naturali nituntur,* ita & christianae religioni neutiquam repugnant. Hinc & apostolus ceu principium omnibus notum, ponit, quod liberi sint haeredes, adplicatione tamen ad spiritualia facta, *Rom. VIII, 17.* Et in gente Ebraea, successio ab intestato, lege etiam positiua confirmatur, *Num. XXVII. 8. 9. seqq.* ** vbi & idem ordo succedendi *** inuenitur, quem & ratio alias commendat, nisi quod filii praeferantur filiabus; id enim legis mere positiuae est.*

* Conf. *elem. phil. pract. cap.* 4. *sect.* 6. §. 25. add. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 9. §. 1. 2. Successionis iraque ab intestato, in ipsa naturali aequitate fundatae, ea vis est, vt, si quis iniquo condito testamento liberos sine iusta causa exhaeredet, nihilo secius successio ab intestato valeat, praeferaturque testamento. add. PHIL. REINH. VITRIARIVS, *instit. iur nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 7. *quaest.* 7.

** Quam ex Ebraeorum commentariis erudite illustrat IO. SELDENVS, *de successionibus in bona defuncti ad leges Ebraeorum.*

*** Scilicet, vt primum locum teneant *descendentes*, primi & vlterioris gradus, quia his debentur alimenta; secundum *ascendentes* occupent, ob legem gratitudinis; tertium denique *collaterales*, ob ortus communionem & proximitatem sanguinis. Licet autem aequitas naturali, in ordine amoris fundatae, haec succedendi ratio prorsus conueniens, non tamen semper tam stricte obseruanda est, vt non ab ea quandoque ex causis grauissimis discedere liceat. Non ergo repudianda, aut pro iniquis statim habenda testamenta, quae ob rationes praegnantissimas ab hocce ordine discedunt. Sic, si parentes plura bona habeant, quam ad alendos & sustentandos liberos requirantur, possunt quidem vni plus, quam

quam alteri, ob cauſſas certas conferre, vt in matrimoniis ad morganaticam fieri ſolet. & ſi ipſi parentes voluntatem ſuam ſuper ſucceſſione liberorum non declaraverint, poſſe interdum graues cauſſae eſſe, quae inaequalem potius, quam aequalem, ſuccedendi rationem ſuadeant, vt in ſucceſſione primogenitorum, de qua deinceps. Interim, quantum ad neceſſariam liberorum ſuſtentationem pertinet, illis denegari nulla ratione poteſt; niſi enormi quodam crimine indignos ſe prorſus reddiderint, vt vllum in eos conferatur beneficium. Et tum quidem exheredatio locum habebit. Ceterum, quae de liberis diximus, de reliquis etiam cognatis pari ratione intelligenda, naturalem equidem aequitatem poſtulare, vt ſuo quisque ſuccedat ordine, nec tamen iis fieri iniuriam, ſi quis indigentiae, aut aliarum cauſſarum habita ratione, condito teſtamento, alios eodem loco habeat, aut praeferat, aut omnino illos praereret, ſi indigni prorſus fuerint, qui in bonorum, quae quis reliquit, participationem veniant." Sed de reliquis, quae de ſucceſſionibus ab inteſtato ſecundum principia iuris vniuerſalis diſputari ſolent, vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 7.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 11.*

* conf. 10. SELDENVS, *de ſucceſſionibus in bona defunctí &c. cap. 1.*

§. XXI.

Sic & *teſtamenta*, cum nihil habeant, quod aequitati naturali repugnet, * ſi rite inſtituantur, in ſcriptura quoque ſacra adprobantur. Docet hoc teſtamentum Abrahami, quo Iſaacum, haeredem bonorum ex aſſe inſtituit, filiis autem ex Kethura certa dona dedit, *Gen. XXV, 5. 6.* itemque Iacobi, *Gen. XLVIII, 5. 6.* Referas huc quodammodo, quod primogeniti duplicem portionem haereditatis acceperint, ** quod poſtea lege diuina ſancitum fuit. *Deuter. XXI, 17.*

* Non tantum itaque licet condere teſtamenta, ſed naturaliter quoque vim habent & efficaciam rerum dominium ad eos, qui in illis haeredes ſcripti ſunt, transferendi. Nulla enim profecto vis eſſet dominii, niſi domino liceret eiusmodi quid ſancire, quod etiam poſt mortem eius valeret. Et hoc ſenſu teſtamenta iuris ſunt naturalis, etſi a iure ciuili certi ritus ac ceremoniae, quibus obſeruatis, valorem demum ſuum conſequantur, addi poſſint, immo hoc, vt variis hominum inſproborum molitionibus obuiam eatur, conſultum ſit. Pluribus, &, niſi fallor, luculenter, hoc a me demonſtratum eſt, in *diſſertat. de teſtamentis ſummorum imperantium, ſpecialim Caroli II. Hiſpaniae regis*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent. cap. 1. §. 3. ſeqq.* Valdeque mihi gratulor, quae ibi hac de re dixi, non diſplicuiſſe eruditiſſimo BARBEYRACIO, qui eandem ſententiam (quod teſtamenta ſint iuris naturalis) ſolide comprobat, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 10. §. 4. p. 512. ſeqq.* Sequitur vero ex dictis, teſtamenta etiam minus ſolennia obligare in conſcientia, adeo, vt ſalua quis conſcientia haereditatem, quae per teſtamentum minus ſolenne ſibi contigit, adire queat: quemadmodum contra haeres ab inteſtato grauiſſime peccat, ſi ab haereditate excludat eum, quem nouit teſtatorem ſibi ſuccedere voluiſſe, hac ſaltem πεοφάσει, quod ſolemnitates in teſtamento non fuerint adhibitae. Teſtamentum enim omnem valorem & efficaciam accipit a conſenſu teſtatoris: ceremoniae & ſolennitates ciuiles eo ſaltem pertinent, ne fraus & impoſtura accedat. Hinc ſi de conſenſu conſtet, in foro conſcientiae rituum & ceremoniarum non amplius habenda ratio. Sed haec ſimiliaque pluribus ediſſerui, in *diſſertat. cit. §. 7. ſeqq.* Monenda interim talia ſunt, cum ea & ad theologos, in quantum conſcientiae habenda ratio, ſpectent.

** Naturaliter enim quoad ſucceſſionem ab inteſtato, omnes liberi eiusdem ſunt conditionis, eodem que haberi debebant loco. Eodem itaque iure, quo per teſtamenta inaequalitas quae data

ducendum fuit, vt contractibus locus esset. Supponimus vero hic merito, quae de pretio, tum *communi*, ** tum *eminenti*, *** & vtriusque origine, natura, ac indole, alibi dicta sunt. Id saltem obseruandum, etsi ab hominibus pretia rerum introducta sint, non sine Numinis adprobatione hoc factum, merito censeri. * Posita enim dominiorum distinctione, necessario quoque admittendum est rerum pretium. Dominia autem a Deo adprobata esse, iam supra euictum est.

* Definiri solet prerium, quod sit quantitas moralis rerum & actionum, quatenus aliquem vsum in vita communi habent, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint; vid. *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 4. *sect.* 4. § 27.

** Commune seu vulgare pretium vocatur, quod rebus aut actionibus ipsis inhaeret. Fundamentum pretii vulgaris esse vtilitatem, quam res & actiones in vita hominum praebere possunt, PVFENDORFIVM secutus docui, *l. c.* §. 33. Sunt tamen, qui hoc non sufficere contendunt, sed, praeter vtilitatem, addendum putant, vt omnibus non sufficiat, adeoque suo modo res rara sit. Ita vir doctissimus GOTTLIEB GERHARD TITIVS, ad *Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 14. *obseru.* 331. *p.* 391. quem & sequitur IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. ad iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 1. §. 4. Si tamen de sola aptitudine recipiendi pretium sermo sit, de qua PVFENDORFIVS loquitur, sola vtilitas sufficere videtur. Sed, vt pretium actu imponatur, accedere debet, vt non omnibus sufficiat. Aqua si in tanta copia adsit, vt omnium vsibus sufficiat, fundamentum pretii habet, vtilitatem. In eo aptitudo ad recipiendum pretium consistit. Vt actu imponatur pretium, ob abundantiam necesse non est. Quod si vero rara fiat, pretium omnino actu imponitur. Ceterum, cum in vtilitate fundamentum pretii constituimus, hoc de vera non tantum, sed & de apparente vtilitate est accipiendum. Immo plerumque rebus, apparentem vtilitatem habentibus, maius pretium mortales statuunt, quam iis, quae veram vtilitatem habent. In latissima etiam vox *vtilitatis* accipitur significatione, vt ea omnia, quae cupiditatibus mortalium grata sunt, denotet, etiam ea, quae delectationem adferunt & iucunda sunt, item, quae ad existimationem facere videntur. Hisce enim omnibus pretium statui, experientia docet. Intelligitur autem ex dictis, pretium omne respuere, primo quidem, res nullius vsus, seu quae nullam hominibus vtilitatem, siue reuera, siue ex illorum opinione adferunt; tum & quae dominium non admittunt, siue quod per se in commercium non veniant, siue quod omne pretium superent. Ad priorem classem pertinent, e. g. omnes actiones, quae lege quadam diuina aut humana extra commercium positae sunt, vt adeo pro mercede eas obire non liceat, vti sunt rerum sacrarum dispensatio & administratio iustitiae. Si quis ergo sacratum rerum dispensationem pro mercede suscipere vellet, magno se obstringeret crimine, quod *Simoniam* vocare solent, de quo dicinceps. Ad posteriorem classem actiones pertinent, quae nobiliores sunt, quam vt aestimari queant, aut quibus ea praestantur, quae omne pretium superant. Quod si vero his, qui talia nobis praestiterunt, iterum aliquid tribuatur, non rei pretium, sed operae soluitur, & honorarium non meriti, sed occupationis, ferunt. Pertinent huc labores praeceptorum & operae medicorum. vid. SENECA, de *benefic. lib.* 6. *cap.* 15. De cautis, cui pretium vulgare intendatur, quas inter stultitia vanitasque hominum haud vltimum locum tenet, item quo pacto pretia rerum, tum in statu naturali, tum in statu ciuili definiantur, vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat & gent. lib* 5. *cap.* 1. §. 6. & quae in compendio dixi, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 34. add. IO. HENRICVS BOECLERVS, in *dissert. de mensura pretii*, *p.* 59. *seqq.*

** Vt pretium eminens, ſiue nummus, introduceretur, commerciorum poſtulauit ratio, quae per ſolam permutationem difficulter procedebant. Commerciorum autem amplitudinem auxit luxuria hominum. Vnde viris doctis obſeruatum, apud antiquiſſimas gentes, quae a luxuria fuere remotae, commercia permutatione abſoluta fuiſſe. Apud ipſos Germanos vereres vſitatiſſima olim erat permutatio, qui diutiſſime auri argentique vſum, velut omnium ſcelerum materiam, e republica ſua excluſere. Vnde de iis ſua aetate CORNELIVS TACITVS: *interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur: de moribus German. cap.* 2. add. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. differt.* 10. §. 2. Hodie tamen ea rerum humanarum eſt conditio, vt pretio eminenti, ſeu nummo, tamquam omnis pretii menſura, carere nequeamus. Et licet introductio eius incommoda quaedam poſt ſe traxerit, longe tamen maiora ſecutura eſſent, ſi abrogaretur. Vt adeo audiendi non ſint, qui ſuadent, vt abrogato nummo, priſtinus ſtatus reducatur. RENERVS BVDELIVS, de *moneta, lib.* 1. *cap.* 3. add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maieſt. lib.* 1. *cap.* 49. §. 1. 2. *ſeqq.* Et licet nummi quibusdam vitiis mortalium fouendis & excitandis inſeruiant, parum tamen iuuabit, abrogaſſe nummum, ſi ipſa quoque vitia non eradicaueris, quae, ſi non hac, mox alia ſe exerent ratione. De reliquis, quae de pretio eminenti diſputari ſolent, vid. praeter PVFENDORFIVM & BOECLERVM, *locis citatis*, ZIEGLERVS, de *iurib. maieſt. lib.* 1. *cap.* 49. HERMANNVS CONRINGIVS, in *differt. de re nummaria in republ. recte conſtituenda*, aliique.

* Quod praecipue de pretio vulgari ſeu communi intelligendum. Hoc enim, poſita dominiorum diſtinctione, prorſus neceſſarium fuit. Certo modo tamen etiam de pretio eminenti poteſt intelligi, cuius pro hodierno ſaltem humani generis ſtatu, magna eſt neceſſitas. Conſtat vero, in gente Ebraea etiam eminens pretium in vſu fuiſſe, neutiquam id prohibente Deo. Immo ſunt, qui Tharah, Abrahami patrem, nummi inuentorem faciunt: ſed hoc incertum; nec hac de re inter ſe eruditi conueniunt; vid. POLYDORVS VIRGILIVS, de *inuentoribus rerum, lib.* 2. *cap.* 20.

§. XXV.

De *contractibus* * etiam generatim id ſaltem obſeruamus, quod chriſtianis eos inire neutiquam ſit prohibitum. ** Praeterquam enim, quod in ſe nihil contineant, quod iuri diuino repugnet, ſcriptura ſacra diſerte eos adprobat, *Prouerb. XI, 1. XVI, 11. Leuit. XIX, 35.* Ipſe quoque Deus, certas contractuum formulas, vt emtionis, venditionis, locationis, &c. in politia Moſaica praeſcripſit, *Leuit. XXV, 14. Deut. XV, 2. 12.* Nec in nouo teſtamento interdicti leguntur. Admonemur ſaltem, ne fraudi & impoſturae in illis locum concedamus. *Luc. III, 13. 1 Theſſal. IV, 6. Iacob. IV, 13.*

* Quid contractus ſit, & qua ratione a pacto differat, oſtenſum in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 6. §. 38.

** Vetiſſima ſunt, quae *Eccleſiaſt. cap.* XXVII, 1. 2. leguntur: *propter bona fortunae multi peccant, & qui quaerit abundare, auertit oculum. Inter compages lapidum figitur palus, & inter venditionem & emptionem contcretur peccatum.* Nihil vero aliud inde ſequitur, quam caute admodum in contractibus verſandum. Quod a multis in peccandi occaſionem rapiantur, hominum rebus innocentiſſimis abutentium vitiis, non contractibus ipſis, imputandum eſt. Fuerunt tamen ex Anabaptiſtis, qui, vt rerum dominia, ira & contractus omnes damnaſſe ac reieciſſe dicuntur. Sed abunde his praeter alios ſatisfecit LVCAS OSIANDER, in *enchiridio controuerſ. Anabaptiſticarum, cap.* 10. *qu.* 9. add. MARTINVS CHEMNI-

CHEMNITIVS in locis theolog. *loc. de paupertate cap. 5. p. m. 155.* vbi & oſtendit, quoſque contractus ſint conſiderationis theologicae.

§. XXVI.

Contractuum varias enarrare ſpecies, huius loci non eſt.* Interim non praetermittendum, quod ſicut in *contractibus oneroſis* ** iuxta iuſtitiae ſtricte ſic dictae leges cuncta exiguntur, ita in *beneficiis* *** charitati chriſtianae vel maxime campus ampliſſimus aperitur: qua tamen minime abuti debent, in quos eiusmodi beneficia conferuntur. Quod autem ad illos contractus attinet, qui *aliquid aleae* continent,* plerique ita comparati ſunt, vt lucri prauam cupidinem, aliosue adfectus inordinatos ſupponere videantur, vnde & pro illicitis merito habentur.** Nec enim vitae ſocialis ratio eiusmodi contractus requirit, cui potius ob incommoda, quae ſecum trahunt, plurima, prorſus repugnant. De *pactis acceſſoriis* *** aliter cenſendum, quorum quaedam diſerte in ſcriptura ſacra adprobantur, additis tamen monitis, quo pacto caute circa ea verſari debeamus. De *fideiuſſione* conf. *Prouerb. VI, 1. 2. 3. ſeqq. XI, 15. XXII, 26 27. Eccleſiaſt. VIII, 16. XXIX, 17. 18. ſeqq. De pignoribus & oppignoratione, Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. 10. ſeqq.*

* De diuiſionibus, & praecipuis ſpeciebus contractuum in compendio dixi, in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6. §. 8.* add. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 12. §. 2* & qui prae reliquis diligenter hac in re verſatur, GVIL. GROTIVS, in *enchiridio de princip. iur. nat. cap. 16. ſeqq.* ex theologis autem MARTINVS CHEMNITIVS, *loco* antea *citato.*

** vti ſunt, *emptio & venditio, locatio, & conductio, mutuum, ſocietas.*

*** quales ſunt, *mandatum, commodatum, depoſitum.*

* vt *ſors diuiſoria, ſponſio, ludorum varia genera, lotaria, olla fortunae, aſſecuratio, &c.*

** Hoc, ludorum, qui ſortem ſupponunt, exemplo declarari poteſt. Diuerſae equidem, tum generatim de ludis, tum ſpeciatim de iis, qui ſortem ſupponunt, theologorum aliorumque doctorum virorum, ſunt ſententiae. Nonnulli generatim omnes ludos damnant; alii eos, qui recreationis ſaltem cauſſa inſtituuntur, & induſtria potius, quam ſorte, nituntur, non illicitos eſſe, putant, at eos, qui ſorte conſtant, prorſus reiiciunt; alii denique, nec eos ludos, qui ſorte nituntur, prorſus damnandos, & tanquam per ſe illicitos, proſcribendos eſſe, ſed, ſi abuſus abſit, admitti poſſe, contendunt. Mediam ſententiam plurimi theologorum, tum noſtrae, tum reformatae eccleſiae defendunt, qui ſaltem in eo conſentiunt, ludos, qui ſorte nituntur, illicitos, eſſe. Legendus hac de re ex noſtratibus IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. exercit. 7. p. 892.* ex reformatis GISBERTVS VOETIVS, in *diſceptatione de luſu aleae a cenſuris vindicata*, & Vltraiecti anno MDCLX. edita, qua ſuam ſententiam contra THOMAM GATAKERVM defendit. Ex Pontificiis huc etiam referendus IO. BAPTISTA THIERS, in *tractatu de ludis & recreationibus* (*traité des jeux & des diuertiſſements*) Pariſiis anno MDCXXXVI, edito, vbi plurimis patrum, & tum ſuae, tum & reformatae eccleſiae doctorum teſtimoniis, hanc ſententiam confirmat. Vltimam vero ſententiam, quod nec omnes ludi, qui ſorte conſtant, ceu illiciti, ſi abuſus abſit, reiiciendi ſint, ex recentiori-

centioribus cumprimis defendendam suscepit IO. LA PLACETTE, reformatae eccle-siae theologus celeberrimus, in *tractatu de ludis, qui sorte constant,* (*des jeux de hazard*) qui cum aliis eiusdem auctoris dissertationibus, ad casus conscientiae spectantibus, Amstelodami anno MDCXCVII prodiit. Laudat autem, tanquam secum hac in re consentientes, ex nostratibus quidem FRID. BALDVINVM, & IO. SCHMIDIVM, ex reformatis autem CALVINVM, PERKINSVM, GATAKERVM, BVRMANNVM, WITTICHIVM, aliosque; *cap.* I. *pag.* 198. Eandem caussam tuendam haud ita pridem suscepit vir eruditissimus & saepe nobis ex merito laudatus IO. BARBEYRACIVS, in *tract. de ludis* (*traité du jeu*) anno MDCCIX. ediro, in quo praecipuas circa hocce argumentum quaestiones, iuxta principia iuris naturalis, doctrinaeque moralis, enodare aggressus est. Praecipua illorum fundamenta, qui quosdam ludos, etiam ex illorum genere, qui sorte nituntur, si abusus abiit, licitos esse contendunt, haec sunt: 1) etsi homo eum in finem conditus sit, non vt rebus ludicris, sed seriis occupationibus, tempus transigat, cum tamen, quod alterna caret requie, durabile non sit, tum ex ratione, tum ex scriptura manifestum esse, relaxare quandoque animum, & defatigatas corporis animique vires reficere, non esse nefas; 2) cum quilibet rerum suarum habeat dominium, licitum esse, bonorum quandam partem recreationibus suis impendere, siue ludendo hoc fiat, siue alia ratione; 3) ludos nusquam in scriptura sacra esse prohibitos, ita quidem, vt ne nomen quidem ludorum in nouo testamento occurrat; 4) doctrinam euangelicam non aliter accipiendam, quam vt cum iure naturae conueniat, nec rigorose nimis, quae de mortificatione, & abnegatione sui ipsius, in euangelio dicuntur, interpretanda; 5) vitia hominum ludis abutentium, non esse imputanda ipsis ludis, qui, si secundum rectae rationis ductum, legitimo tempore, & modo, instituantur, vitio careant. Qui contra ludos, speciatim & eos, qui sorte nituntur, ceu illicitos, & qui a moribus hominis christiani procul abesse debent, reiiciunt, sequentibus vtuntur rationibus: 1) quod illi, qui salutem suam cum *metu ac tremore operari* debeant, *Phil.* II, 12. non possint, nec debeant, cogitationes suas ad res ludicras, aut ludos, conuertere; 2) & licet corpus ac anima recreatione quadam opus habeant, hanc tamen longe rectius, & securius, alia ratione posse obtineri, quam per ludos; 3) praesertim, cum ludi variis peccandi occasionibus homines exponant, quas euitare potius, quam consectari, homines christiani debeant; 4) tempus inaestimabile, quod *redimendum*, iuxta monitum Pauli, *Ephes.* V, 16. non ita perdendum, vt in rebus inutilibus & ludicris ponatur, cum certum sit, quod eius quoque aut recte aut male collocati, rationem Deo aliquando reddere teneamur; 5) bonorum quoque a Deo nobis concreditorum rationem Deo reddendam: non itaque in hominis positum est pro libitu eorum abalienare partem, eum iis ad sui & aliorum vti debeat conseruationem; 6) incommoda ludos sequi plurima; praesertim in ludis, qui sorte nituntur, saepius contingere, vt, si res ex voto quibusdam non succedat, in voces impias, blasphemas, & horrendas erumpant; atque hoc eo esse execrabilius, quod ipsam velut prouidentiam Numinis accusare videantur, per quam contigerit, vt aliter, ac ipsi voluerint, res ceciderit; 7) vt ludi, qui lucri caussa instituuntur, auaritiam, vitium omnium pessimum, pro fundamento habent, ita reliqui omnes prauos adfectus excitant atque alunt, cupiditatem, metum, iram, odium, &c. Christiani autem hominis pariter ac viri sapientis est compescere potius, quam excitare adfectus, eaque in re omne studium, omnemque laborem ponere; 8) in ludis, qui lucri caussa instituuntur, contingere fere aliter non potest, quam vt quis bonorum, quae alter habet, partem acquirat, aut suorum partem amittat. Vtroque modo peccat grauissime. Si prius sit, alter bonis suis priuatur, quae aliquando ad sui aut suorum sustentationem illi necessaria esse poterant; sin posterius, se ipsum iis priuat, quibus longe rectius vti poterat, immo, quae & ipsi aliquando eiusque liberis necessaria esse poterant; 9) circa ludos, qui sorte nituntur, speciatim nonnulli addunt, quod sors speciale in supponat prouidentiam diuinam. *Prouerb.* XVI, 33. Hominis itaque profani est atque impii, re tam sacra ad suas adimplendas cupiditates abuti. Non equidem nescio, quae tum IO. LA PLACETTE, tum IO. BARBEYRACIVS, *locis citatis*, prolixe ad hoc argumentum regerunt; nec effata illa generalia de sorte, ad ludos, speciatim, qui sorte nituntur,

eumur, extendenda aneuerandum, ita vt circa eos quoque speciali quadam ratione divina providentia versetur: interim certissimum est, eos, qui res suas ludis committunt, subinde speciali quadam ratione ad diuinam providentiam respicere: quam *fortunam* vocare solent, illaque usu plus quam impio ac profano, ad turpissimas suas cupiditates abuti, 10) esto denique, posse ludos quosdam innocenter a quibusdam institui, scandalum tamen praebent, qui suo exemplo eos veluti adprobant. Nec sufficit regerere, se innocenti quadam ratione ludos instituere; ad hoc enim alii non attendunt, qui epidemico ludendi morbo correpti sunt; parum illi curant, quacunque ratione alii ludos instituant, modo exempla habeant, ad quae prouocare queant, quod alii quoque, praesertim viri honesti, & in auctoritate constituti, ludant. Ita ergo tuo exemplo aliorum perdes animas. Nec inuabit te excepisse, ita multis aliis rebus abstinendum esse, quas itidem in peccandi occasionem alii rapere queant. Distinguendum, enim inter ea, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, & quae non sunt necessaria Vt prioribus nos abdicemus, nemo a nobis exigere poterit: a posterioribus, si aliorum hoc salus postulet, omnino abstinendum. Non desunt equidem, quae dissentientes, contra hactenus allata regerant, sed eiusmodi ea deprehendo, vt ab hacce me dimouere nequeant sententia. Contra ad rationes, pro sententia contraria supra allatas, respondere longe est facillimum. Nimirum 1) concedimus, quod non sit nefas, relaxare quandoque animum, & labascentes vires reficere: sed quod per ludos hoc fieri debeat, negamus. Allae suppetunt rationes, longe honestiores, quibus corpus pariter ac animus refici queat. Ludis ad hoc non opus est, qui ad minimum peccandi occasionem praebent, aliisque sunt scandalo; 2) rerum equidem suarum quilibet habet dominium, sed vt bonis suis ad sui aliorumque necessariam conseruationem vtatur: secus si fecerit, eorum, quae sibi concredita sunt, rationem se Deo redditurum, sciat; 3) etsi ludorum differte in scriptura sacra non iniiciatur mentio, sufficit tamen, quod eiusmodi in ea contineantur principia, ex quibus euidenter, eos illicitos esse, colligi potest: apud Ebraeos, qui alea aut talis lucri aliquid sibi fecisset, furti reus erat, ex iure a maioribus superinducto: aut si iudaeus cum gentili certasset, ad minimum interdictum de non incumbendo rebus inanibus violasse, censebatur; conf. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 6. cap.* 13. 4) doctrina euangelica nihil equidem continet, quod iuri naturali repugner. Sed ius naturale dupliciter considerari potest, vt ex tota nostra tractatione patet, aut secundum principia rationis, aut secundum principia reuelationis. Doctrina euangelica ius naturae, posteriori modo consideratum, supponit. Et ea quidem ratione ludi etiam iuri naturali, secundum reuelationem, repugnant. Quae vero de mortificatione & abnegatione sui dicuntur, in molliorem non trahenda sunt partem, quam res ipsa aut verba permittunt. Non tantum enim vna eademque formula idem saepius exprimitur, sed de eadem re formulae diuersae eodem colligantes, adhibentur. Praetera, qui vim impetum que prauarum cupiditatum nouit, scueriori coercitione, quam scriptura hisce formulis innuit, opus esse, non dubitabit; 5) abusum recte damnari, sed hunc a legitimo vsu abesse posse ac debere, facile dicimus. Ad rem ipsam cum ventum fuerit, non tam facile hoc esse, intelligitur. Vix enim fieri potest, vt abusus euitetur. Vnde rectius & sapientius agunt, qui rem ipsam euitant. Ceterum quaeri hic etiam solet, an, qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? Certum namque, eum, qui ista ratione aliquid acquisiuit, iniustum, est: possessorem, & non magis retinere illud posse, quam si furto abstulisset. Cum vero is, qui eam bonorum suorum partem amisit, in id consensit, non videtur illi fieri iniuria, si nihil illi reddatur. Consultum ergo nonnulli putant, vt inter pauperes quis distribuat, quod hac ratione acquisiuit: quod ita tamen cauendum, vt in certis casibus ipsi potius, qui sua per ludum amisit, restituto faciendo sit, vt recte monet, qui totam hanc quaestionem accurate tractat, B. PHILIACOB SPENERVS, *in respons. theolog. Germ. part.* 2. *p.* 142. *seqq.* Quod de ludis diximus, id de aliis quoque nonnullis contractibus, qui aliquid aleae continent, e.g. sponsionibus, olla fortunae, lotaria, assecurationibus, censendum videtur, eos omnes esse illicitos. Nihil namque aliud, quam inordinata, per compendium aliquid acquirendi, cupiditas, homines ad eos inducere videtur. Bona quoque & opes hunc in finem nobis concessae non sunt, vt eas,

eas cauſas [illegible] exponamus. Taceo incommoda, prauitatis adſectum, quibus ejusmodi contractus non poſſunt non occaſionem praebere. Excipiendae tamen videntur lotariae, quae in vſum pauperum inſtituuntur. Ad eas enim qui aliquid confert, poteſt intentionem habere, pauperum commoda promouendi. Sed cum nonnulli etiam intentionem habere queant, etiam hic lucrum aliquod captandi, ſcrupulus remanet, an & hae quoque rectè inſtituantur? cum prauis hominum cupiditatibus occaſionem ſuppeditare videantur. Sed hoc in medio relinquo.

*** De quibus dictum in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6. §. 41.*

§. XXVIII.

Circa contractum mutui celebris occurrit quaeſtio de *vſuris*. De quibus rectiſſime pronuntiatur, cuncta ad regulam charitatis hic eſſe exigenda. Qui enim erga alios ita ſe gerit, prout charitas poſtulat, non peccat. Quae ergo ab hominibus opulentis, ex noſtra pecunia lucrum capientibus, moderate accipiuntur vſurae, non ſunt illicitae.* Neo enim cum charitate hoc pugnat. Cumque ex aliis rebus fructum percipere liceat, nulla adferri ratio poteſt, cur idem non liceat ex pecunia.

* Vt multis probemus, vſuras eſſe licitas, neceſſe non eſt. Non enim dicimus, eas eſſe praeceptas, (praecepto ſpeciali, ceteroquin enim in omnibus actionibus, quae non ſunt malae, generalem ſubeſſe obligationem, ſupra diximus,) ſed licitas. Vt autem conſtet, aliquid eſſe, licirum ſufficit, ſi nulla lex adferri queat, qua prohibeatur. In vſuris autem, ſi ita comparatae ſint, ne contra charitatem peccent, ita ſe res habet. Ex abundanti tamen eas licitas eſſe, nonnulli probant ex regula Chriſti, *Matth. VII, 12. omne, quod vultis, vt faciant vobis homines, vos etiam ipſis facite.* Aequum ergo eſt, vt in lucri, quod ex noſtra pecunia accipiunt, qui ea vtuntur, participationem nos admittant, cum & ipſi ad eam admitti vellent, ſi nos ex illorum pecunia, lucrum percipereмus. Probant idem ex regula apoſtoli, 2. *Cor. VIII, 13.* cum beneficentiae hunc ſigit terminum, ne nobis ſit θλῖψις, alteri ἄνεσις; ἀλλ' ἐξ ἰσότητος; item ex paritate contractuum aliorum, emphyteuſeos, antichreſeos, &c reliquorum eiusdem generis. conf. B. IO. GERHARDVS, *loc. theolog. de mag. polit. p. 914. ſeqq.* MARTINVS CHEMNITIVS, *loc. theol. loc. de pauperiate, cap. 6. p. 167. ſeqq.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. diſp. 8. §. 6. p. 868. ſeqq.* qui & rectè monet, ſermonem hic eſſe de vſura *compenſatoria*, & *negotiatoria*, lucri ceſſantis, damni emergentis, & officii indebiti, collati in homines lautioris fortunae, lucrum aliquod e noſtra pecunia captantes. Turpiter autem hic ſe traducunt Pontificiorum moraliſtae, qui, dum acriter conteadunt, omnes vſuras eſſe illicitas, *adeo, vt haereſis ſit, ſi, foenus carere peccato, dicatur*, lepidiſſimis tamen commentis, aliisque rebus impoſitis nominibus, vſuris iniquiſſimis locum concedant, quorum ſtultitiam merito ridet LVDOVICVS MONTALTIVS *epiſt. prouinc. epiſt. 8. p. m. 206. ſeqq.*

§. XXVIII.

Neque obſtant leges diuinae, quae vſuras prohibere videntur,* *Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. ſeqq. Deut. XXIII, 19. ſeqq.* Prohibitio enim *Exod. XXII, 25.* & *Leuit. XXV, 35.* reſtringitur ad pauperes, a quibus vſuras accipere, omnino charitati repugnat. Sic & *Deut. XXIII, 19.* Iſraeli-

Israelitae vsuras accipere prohibentur, sed a fratribus. * Praeterea, cum iis permittatur a peregrinis vsuras accipere, manifestum est, caussam huius legis esse specialem, ipsamque adeo legem inter particulares Ebraeorum, referendam.

* Ob terrae Canaan enim conditionem, aliasque rationes, Deo caussae iustissimae erant, cur Israelitis omnes cuiuscunque generis vsuras a fratribus accipere, prohiberet. Sed, quod generatim ad omnes homines hoc extendendum non sit, patet, quod *Deut. XXIII*, 20. diserte dicitur: *extraneum* נכרי *mordebis*. Quod tamen non de praecepto, sed de permissione tantum, est intelligendum, ab alienigenis scilicet, illis licitum esse, vsuras accipere. Vsurae vero intelliguntur, quae charitati & aequitati naturali non repugnant, cum nec peregrinum opprimere fas sit, ipsos Israelitas huius officii admonente Deo; *Exod. XXIII*, 9. Sunt, qui speciatim residuos Cananaeos intelligi putant, quorum bona ceteroquin Iudaeorum fuerint. Ita AEGIDIVS HVNNIVS ad 2. *Cor. VIII*. Sed si de licitis & aequitati naturali non repugnantibus vsuris hoc capiamus, non video, cur speciatim ad Cananaeos permissio illa vsurarum sit restringenda. conf. AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. 2. loc. 15. p. 274. seqq.* Praecipue equidem sententiae illorum, qui vsuras quasdam licitas esse statuunt, obstare videtur generale illud seruatoris effatum: δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, *Luc. VI*, 35. Hoc ipso enim omnes simpliciter reiicere vsuras videtur. Nonnulli equidem verba haec ad dictum versionis Syriacae reddunt: *nullius rei spem aufferentes*, scilicet proximo, vt sensus sit, nihil proximo, mutuo aliquid accipere cupienti, denegandum esse. Probatque pluribus LVDOVICVS DE DIEV, qui eandem sententiam defendit, ἀπελπίζειν idem subinde esse, ac *desperare facere, spem alicui aufferre*. Sed receptam sententiam confirmat ἀντίδοσις eorum, qui nihil mutuum dant, nisi ea spe, vt τὰ ἴσα recipiant, vt adeo sensus sit: *nihil ab eo, cui mutuum dederitis, sperantes*. Hanc interpretationem suo etiam calculo comprobant CLAVDIVS SALMASIVS, atque ISAACVS CASAVBONVS, apud CALOVIVM, ad *h. l.* Ad rem ipsam quod attinet, hic non de mutuo officioso, sed de eleemosynis sermonem esse, adeoque ad vsuras compensatorias & negotiatorias haec verba minime trahenda esse, viris doctis iamprudem obseruatum est. Docere enim vult seruator, vt totus sermonis scopus ostendit, quo pacto nos gerere debeamus, non erga diuites, qui ex pecunia nostra lucrum capiunt, sed erga pauperes, qui pecunia nostra ad suas necessitates vtuntur, & his ita mutuo dandum docet, vt nihil iterum ab illis speremus. confer. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *loco* antea *citato*. Sed de his & reliquis, quae vulgo contra vsuras obiici solent, vid. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum*, *lib. 6. cap. 9. &* 10. IO. ADAMVS OSIANDER, ad *Grot. lib. 2. de iur. bell. & pac. cap.* 12. §. 30. BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 6. quaest. 1.* 30. LA PLACETTE, *dans les diuers traites sur des matieres de conscience, trait. 2. p. 34 seqq.* item, qui ex instituto de vsuris & foenore Trapezitico scripserunt, VT CAROLVS MOLINAEVS, CLAVDIVS SALMASIVS, aliique.

§. XXIX.

Quantum in vsuris accipere liceat, lege diuina vniuersali definitum non est. Charitas iterum hic erit pro regula, ne tantum accipiatur, vt inde alteri damnum adferatur. Quod si lege ciuili determinatum sit, quantum accipere liceat, peccant, qui plus aut accipiunt, aut exigunt, peccant tamen etiam, qui non plus, immo minus accipiunt, siquidem & hoc illi, a quo vsurae exiguntur, damnum adferat. Et hinc, quaenam vsurae illicitae sint, constat, * quas qui aut exigunt, aut acci-

accipiunt, grauissimo se obstringunt crimine. conf. *Psalm. XV, 1. 5. Prouerb. XXVIII, 8. Ezechiel. XVII, 7. seqq.*

* De illicitis vsuris forte loquuntur plerique patrum, qui vsuras damnant. Namque aut hoc modo intelligendi sunt, aut vltra, quam fas est, progressi sunt, dum omnes prorsus sine discrimine vsuras damnarunt. Quod & de canonibus conciliorum est intelligendum. Dicta ista patrum & canones conciliorum, praeter alios collegit ANTONIVS THYSIVS, in tractatu posthumo, de *vsura & foenore*, quem cum aliis suorum testimoniis, ediderunt theologi Vltraiectini anno MDCLVIII. Recte autem obseruat HVGO GROTIVS, in antiquis canonibus nullum esse, qui foenus exercentes omnes promiscue a communione submoueat, quod factum est posterioribus seculis. Solis his, qui in ecclesia manere aliquo conspicui erant, eum quaestum interdici, canone apostolico, vt vocant, XLIV. Laodicaeno IV. Nicaeno XVII. Africano V. & XVI. Causam haud dubie fuisse, quod hi, qui in sacro erant ordine, non tantum crimine omni, sed & suspicione auaritiae vacare deberent. Sed idem quoque ex HARMENOPVLO obseruat, primum Leonem, imperatorem, existimantem, omne foenus christiano interdictum, lege id ipsum communi sanxisse; ad *Luc. cap. VI, 35.*

§. XXX.

Quae regenitorum circa contractus sint officia, ex dictis fere colligere licet. Charitatis scilicet pariter ac iustitiae ratio postulat, ne quid committamus, vnde damnum aliquod in alterum redundare queat. * Idque in contractibus, quos *beneficos* vocant, ostenditur, si ita nos geramus, ne alterum, beneficium nobis exhibuisse, poenitere queat. In *onerosis* idem demonstratur, si ieges contractus accurate obseruemus: sed tamen charitatis quoque est, ne erga illos, qui praeter culpam suam leges istas tam accurate obseruare nequeunt, nimis rigorosi simus. Hinc specialia, circa singula contractuum genera, facile diiudicare licet. ** Quo pacto autem obligationes, ex pactis contractibusue ortae, soluantur, alibi exponitur. ***

* Summa ceteroquin officiorum in contractibus haec constitui solet; *seruandam esse in omnibus contractibus aequalitatem.* Quod quo pacto tum in onerosis, tum beneficis, procedat, ostendi *in elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 42.* Interim cuncta ad amorem redeunt. Qui alterum amat, iustitiae quoque erga illum studebit, cauebitque sibi, ne illum vlla ratione laedat, nec sua illi vnquam denegabit officia, operamque dabit, ne ex beneficiis, quae in se conferuntur, damnum redundet in alios.

** Quae paucis & in compendio indicaui, *in elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. §. 43.* add: HVGO GROTIVS, *de iur. bell & pac. lib. 2. cap. 12. §. 9. seqq.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 5. cap. 3. & seqq.*

*** *in elem. philos. pract. l. c. §. 44.* add. PVFENDORFIVS, *l. c. lib. 5. cap. 11.*

§. XXXI.

Quod ad officia haecce hypothetica, hactenus exposita, iure diuino obligati simus, probatur ex illo, quod supra posuimus, principio, alios homines sincere amandos. Atque hoc & vnionis cum Deo ratio requirit, vt & imaginis diuinae in nobis restauratio. Per mendacia vero

vero, charitatisque defectum, & varia iniuſtitiae genera, diabolo potius, quam Deo, homines ſimiles redduntur. *Ioan. VIII, 44.* Hinc & talia ad veterem hominem referuntur, quae exuere iubemur, *Epheſ. IV, 22. 23. ſeqq.* Sed probatur idem ex praecepto decalogi tum octauo, tum ſeptimo. In illo enim, dum mendacia prohibentur, ſimul veritas & ſanctitas in ſermone praecipitur: in hoc autem, dum, vetantur furta, ſimul iuſtitia & integritas in adminiſtrando rerum dominio, & contractibus, omnibus ac ſingulis, iniungitur.

XXXII.

Speciatim & ex iis ſcripturae ſacrae hoc patet oraculis, quibus veracitas, rectusque ſermonis vſus, commendatur, *Epheſ. IV, 25. Pſalm. XV, 1. 2. 3.* quibusue ſermonem ita dirigere iubemur, ne aut obtrectationibus, *Pſalm. I, 19. 20. Eccleſiaſt. XXVIII, 15. 23.* aut ſermonibus frivolis laedamus alios; *Epheſ. IV, 29. Prouerb. X, 19. Eccleſiaſt. XXVIII. 28. 29.* item, quibus furta prohibentur, & recta bonorum adminiſtratio iniungitur; *Epheſ. IV, 28. Ezechiel. XXXIII, 15. 16. Habac. III, 6. 1 Cor. VI, 10.* add. *1. Tim. VI. 17. 18.* & denique, quibus iuſtitia & aequitas in contractibus commendatur. *Leuit. XIX, 11. 13. 35. 36. Deut XXV, 14. Prou. XI, 1. XVI. 11. XX, 10. 23. Hoſ. XII, 8. Mich. VI, 10. ſeqq. 1 Theſſ. IV, 6.*

§. XXXIII.

Officiis hiſce, ſpeciatim circa ſermonem, repugnat, *mendacium;** quo nomine intelligitur diſcrepantia verborum aut ſignorum a noſtris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi ius aliquod habebat: quod ſi ius nullum habuerit, vocatur *falſiloquium.* Ad mendacia etiam pertinent omnes *aequiuocationes & reſeruationes mentales,*** per quas ius alterius laeditur. Huc etiam merito refertur omnis ſermonis abuſus, per *ſuſurros & detractiones, Rom. I, 30. conuitia, 1 Cor. V. 11. maledicta, 1 Cor. VI, 10. adulationes, Actor. XII, 22. iactantiae, Rom. I, 30. deriſiones, 2. Reg. II, 23.* omnes item *ſermones obſcoeni, & ioci,* qui chriſtianos non decent, *Epheſ. V, 4.*

* Omne itaque mendacium, ſi vocem ita capias, vt eam hic accipimus, inuoluit vitium, & peccatum eſt longe grauiſſimum. Falſiloquium pro diuerſitate circumſtantiarum, interdum vitio carere poteſt, interdum cum eo poteſt eſſe coniunctum. Nonnulli vocem *mendacii*, ad quaeuis falſiloquia extendentes, occaſionem diſputationi praebuerunt, dum alii hoc etiam ſenſu omnia mendacia damnarunt, omnemque veritatis diſſimulationem illicitam eſſe contenderunt; vt AVGVSTINVS, in libro de *mendacio ad Conſentium*, in quo dum contra Priſcillianiſtas, mendaciis ac periuriis ad fidem ſuam occultandam vtentes, eaque licita eſſe affirmantes, diſputat, eousque progreditur, vt omne falſiloquium, omnemque fictionem, & veritatis diſſimulationem, ceu peccaminoſam reiiciat. Eandem ſententiam confirmare & propugnare ex recentiſſimis aggreſſus eſt, IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traites ſur des matieres de conſcience, tract. I. cap. 3. p. 11. ſeqq.* Alii contra

distinguunt inter mendacium iocosum, officiosum, & iniuriosum : & hoc illicitum, illa autem licita esse contendunt. vid. praeter alios LAMBERTVS DANAEVS, *ethic. christ. lib. 2. cap. 6.* Verum cum perperam supponatur, iocosum & officiosum mendacium licitum esse, merito haec sententia reiicitur ab aliis. Recte cuncta procedent, si discrimen primo inter mendacium & falsiloquium, probe teneamus. Hoc enim posito, omne omnino mendacium illicitum esse, asserimus. Hoc patet ex luculentis scripturae oraculis, quibus generatim omne mendacium damnatur, *Leuit. XIX*, 11. *Prouerb. VI*, 16. 19. *XIII*, 5. *Ephes. IV*, 25. *Coloss. III*, 9. De mendacio enim proprie sic dicto ibi sermonem esse, res ipsa, & coniuncta in hisce locis cum mendacio vitia reliqua, docent. In hoc etiam sensu, diabolus auctor et inuentor mendacii dicitur, *Ioan. VIII*, 44. Quod autem ad falsiloquium attinet, licet alius per illud non laedatur, non tamen inde sequitur, quod semper sit licitum. Respiciendum enim ad intentionem, mentisque dispositionem, & alias circumstantias : & rum fieri potest, vt quandoque vitio careat, iuxta ea, quae supra de simulatione & dissimularione diximus, quandoque cum vitio grauissimo sit coniunctum. Eundem in modum rem omnem recte expedit B FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotationib. ad instit. catechet. Conrad. Dieterici, p. 85. Notandum*, inquit, *quod aliud sit mentiri, aliud veritatem quandoque occultare; illud culpa non caret, sed peccatum est, hoc vero non semper est peccaminosum. Accidit enim interdum, vt quis non teneatur ex mente alterius respondere, vbi eum veritatem occultat, non peccat.*

** Cum sequiuocationum varia sint genera, hic tamen talis intelligitur, quando aliquis data opera sermone ambiguo vtitur, ita quidem, vt alter non possit non sensum a mente loquentia plane alienum, arripere. Restrictio autem, siue reseruatio mentalis est, quando verbis quidem planis & perspicuis vtimur, sed aliquid, quod ad complendum sensum pertinet, in mente retinemus, vt adeo rursus alterum in errorem coniici necesse sit. Cum ergo aequiuocationes & reseruationes mentales, ita acceptae, supponant intentionem fallendi alios, idque Iesuitae insuper, & recentiores quidam Romanae ecclesiae moralistae, quos vocant, eousque extendant, vt promiscue, etiam vbi interrogans ius quaesitum veritatem explorandi habet, aequiuocationes & restrictiones mentales locum inuenire, contendant, summae merito impietatis hanc doctrinam non tantum nostrates, sed nonnulli ex ipsis Pontificiis damnarunt. conf. LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epist. prouincial. epist. 9. p. 236. seqq.* ANDREAS RIVETVS, in *explic. decalogi, f. 347.* BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 7.* IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traités sur des matieres de conscience, tract. 1. cap. 8. vsque ad. 16. p. 3. seqq.*

§. XXXIV.

Grauissima etiam circa sermonem, peccati species est *falsum testimonium*, idque iudiciale, quod diuersa ratione tum ab actore, tum a reo, tum ab aduocato, itemque a teste & iudice, perhiberi potest; specialiori tamen quadam ratione a teste; vid. *Matth. XXVI, 61. Actor. VI, 13.* Idem de *periurio* censendum; omnique iuramentorum abusu. Quae peccata eo grauiora sunt, quia Deum immediate laedunt, & eius quandam abnegationem expressam inuoluunt. Ideoque & comminatio ista, secundo decalogi praecepto addita, merito specialiori quadam ratione ad ea refertur. *Exod. XX, 7.*

§. XXXV.

Contra officia circa rerum dominium peccatur per *furta*, siue crassiori, siue subtiliori ratione, directe aut indirecte, commissa, *rapinas*,

pinas, ſacrilegia, peculatus, plagiatus, & alia crimina in vita humana frequentiſſima. * Referas huc & *plagium literarium*, ** dum viri docti quandoque aliorum labores ſibi vindicant, & inuitis auctoribus, pro ſuis venditant. Porro, quod ad contractus attinet, peccatur circa eos, per *fraudes, dolos, impoſturas* quasuis. Iniuſti contractus, & praeſtigiae ac corruptelae circa eos, *ſtellionatus* nomine venire ſolent. Pertinent huc etiam *vſurae* illicitae & immodicae. Haec enim omnia in ſeptimo decalogi praecepto prohibentur. *Exod. XX, 15.* add. *Eph. IV, 28.*

* Addenda hic ea peccata, cum pro pecunia venditantur res aut actiones, quae in commercium non veniunt, inter quae eminet crimen *Simoniae*. Nomen hocce habet a Simone iſto mago, qui facultatem dona extraordinaria Spiritus ſancti conferendi, a Petro pro pecunia impetrare volebat, grauiſſime ideo ab eo reprehenſus, *Actor. VIII, 19. ſeqq.* Obtinuit inde, vt, ſi quis res ſpirituales pro pecunia obtinere vellet, crimen hocce *Simoniae* vocaretur. Succeſſu tamen temporis, aliter iſta vox accipi coepit, ita vt illis quoque, qui res ac reditus, vel commoda, functionibus ſpiritualibus dedicata, ſibi vindicare vellent, Simoniae turpis nota inureretur. Hoc enim vere ſua eſſe, exiſtimabant Romani pontifices, vt hac ratione opes ac diuitias per fraudem ac nequitiam acquiſitas eo rectius tueri poſſent. Cumque nonnulli intelligerent, non ſatis haec cum eo crimine, quod Petrus in Simone reprehendit, conuenire, vt vulneri huic medelam adferrent, duplicem Simoniam conſtituerunt, quarum altera iure diuino, altera iure eccleſiaſtico prohibita eſſet. conf. PETRVS DE MARCA, *de concordia ſacerdot. & imper. lib. 9. cap. 21.* & IO. SCHILTERVS, *de libert. eccleſ. German. lib. 3. cap. 9. §. 13.* Sed clauem huius diſtinctionis nobis ſuppeditat vir cordatus & ingenuus, IO. LAVNOIVS, *in venerandu eccleſiae Romanae circa Simoniam traditione, obſeruat. 7. p. m. 279.* Cum enim probaſſet, hanc diſtinctionem olim ipſis Romanis pontificibus, conciliis, & eccleſiaſticis tractatoribus fuiſſe ignotam, quaeſtionem proponit, quo fine & conſilio iſta diſtinctio fuerit introducta? & reſpondet: *quaerenti mihi, & diu multumque cogitanti, alia cauſſa nulla occurrit, niſi ut Romanae curiae Simonia excuſaretur.* Quod pluribus deinceps comprobat, immo eousque Romanorum pontificum deinceps proceſſit impudentia, vt regibus & imperatoribus, iniuſte ſibi erepta vindicare iterum conantibus, aut iniquis iſtorum praeſulum auſibus reſiſtentibus, Simoniae inurere notam, non dubitarent. Sed falſae iſtae & ſpuriae Simoniae ſpecies, procul faceſſant. Nec tamen etiam, qui pro labore ſtipendium accipit, pro re ſpirituali accipere mercedem cenſendus, aut Simoniae arguendus eſt. *Dignum enim mercede operarium* pronuntiauit ipſe ſeruator, *Luc. X, 7.* conf. *1 Cor. IX, 6. ſeqq.* De honorario poſt confeſſionem & impetratam abſolutionem, (nummum confeſſionarium alii vocant) dubium ſuboriri poſſet; quod tamen mox ceſſabit, ſi quis finem & ſcopum conſuetudinis huius conſideret. Interim, quid multis, praeſertim rerum ignaris, ſpeciem Simoniae praebere poteſt, iam pridem viri cordati optarunt, vt ea conſuetudine abrogata, alia miniſtros eccleſiae ſuſtentandi inirentur ratio.

** Inter eruditorum peccata, *plagium* quoque *litterarium*, recte refertur. Siue autem pro furto, ſiue pro mendacio habeas, qua de re eruditi inter ſe diſputant, perinde eſt: ſufficit quod peccatum ſit grauiſſimum. Cum vero non vnius generis ſit plagium, diuerſaque animi vitia in eo ſubinde concurrant, de eius quoque turpitudine diuerſimode pronuntiandum. conf. IACOBVS THOMASIVS, *de plagio litterar. theorem. 3. §. 37. ſeqq. p. 1. ſeqq.* & IO. CONRADVS SCHWARZIVS, V. C. *de plagio litterario cap. 6.* vbi de varia plagii turpitudine agit, & *cap. 7.* in quo an plagium furto turpius ſit? diſquirit.

§. XXXVI.

Cum denique & ad haecce officia rite praeſtanda, certis mediis excitandus homo ſit, ad ea non minus adhibenda, quam ad impedimenta remouenda, quilibet iure diuino eſt obſtrictus. Media cuncta ad ſincerum proximi amorem redeunt. Qui enim recte amat, is demum operam dabit, ne aut in ſermone, aut in dominii vſu, aut in contractibus, vllo modo, directe aut indirecte, alios laedat. Quae autem media ſint excitandi amorem, iam ex ſupra dictis conſtat. Nec tamen praetermittendae ſunt promiſſiones diuinae, illis factae, qui hiſce officiis ſatisfaciunt. *Pſalm. XV, 3. 1 Pet. III, 10. 11.* aut comminationes, illos ferientes, qui haecce officia non obſeruant. *Prouerb. XII, 12. XX, 10. 23. 1 Cor. VI, 10.* Impedimenta, ex philautia praua oriuntur plurima, ſpeciatim *voluptas*, *& ambitio*, maxime autem *auaritia*, quae omnis iniuſtitiae in verbis & factis mater, recte dicitur. conf. *Prouerb. XXIII, 4. 5. Eccleſiaſt. XXVII, 1. 1 Tim. VI, 9. 10.* Accedunt praeiudicia, de peccatorum quorundam leuitate, impunitate facile in foro diuino obtinenda, neceſſitate ſe ſuosque, etiam cum aliorum damnis, conſervandi, ſimiliaque.

CAPITIS TERTII
SECTIO VI.
DE
OFFICIIS CONIVGVM, PARENTVM ET LIBERORVM, DOMINORVM ET SERVORVM.

Σύνοψις.

EX certis hominum ſtatibus, itidem officia oriuntur hypothetica, §. I.
Quinam iſti ſtatus ſint? §. II.
Primo hinc de matrimonio agendum, cuius indoles ex prima inſtitutione, aeſtimanda, §. III.
quae paucis declaratur, §. IV.
An & quousque in ſtatu poſt lapſum, matrimonium ad primam inſtitutionem exigendum? §. V.
Quae circa illud in ſtatu poſt lapſum ſpeciatim obſeruanda, §. VI.
Colligitur ex dictis, deliberato conſilio, eaque, qua decet, intentione, matrimonium ab iis ineundum, qui ad eius finem conſequendum, ſunt idonei, §. VII.
An & quousque ad matrimonium ineundum homines ſint obligati, §. VIII.
Vnius tantum viri & vnius foeminae, in matrimonio debet eſſe coniunctio, omnisque adeo illicita eſt polygamia ſimultanea, §. IX.
Perpetua quoque haec debet eſſe coniunctio; adeoque illicita ſunt diuortia, niſi cauſſae adſint, quibus vinculum matrimoniale prorſus diſſoluitur, §. X.
Euitandi quoque ſunt in matrimoniis gradus a Deo prohibiti, idque ob primam matrimonii inſtitutionem, §. XI.

Leges

Leges diuinae de gradibus prohibitis, non tantum de matrimoniali, ſed & de fornicaria coniunctione intelligendae ſunt, nec ad perſonas tantum in iis expreſſas, reſtringendae, §. XII.

Regulae de gradibus prohibitis, ex quibus cuncta diiudicari poſſunt, §. XIII.

Matrimonium non alias ob cauſſas ineundum eſt, quam ob quas Deus illud inſtituit §. XIV.

iuxta hactenus dicta, deſcribitur, §. XV.

Contrahitur per conſenſum, vnde ſponſalia, §. XVI.

Quo ſenſu ea in ſponſalia de praeſenti, & de futuro dividantur, & quid de ſponſalibus conditionatis obſeruandum, §. XVII.

Quo pacto conſenſus comparatus eſſe debeat: variae hinc diiudicandae, quaeſtiones, §. XVIII.

An, & quas ob cauſſas, ſponſalia diſſolui queant? §. XIX.

Matrimonium conſummatum, in quo differat a ſponſalibus? §. XX.

Per leges ciuiles & eccleſiaſticas, matrimonio certa requiſita addi poſſunt: de benedictione ſacerdotali eiusque neceſſitate, §. XXI.

Effectus ciuiles, qui benedictionem ſacerdotalem ſequuntur, §. XXII.

De matrimoniis ad morganaticam, §. XXIII.

Officia coniugum, tum generalia, tum ſpecialia, §. XXIV.

Status paternus, eiusque neceſſitas, §. XXV.

Fundamentum ſocietatis inter parentes & liberos, §. XXVI.

Ex fine ſocietatis huius intelligitur, quod parentibus imperium quoddam competat, a liberis obſequium requiratur, §. XXVII.

Imperium & patri & matri, & iis etiam, qui parentum vicibus fungnntur, competit, §. XXVIII.

Imperii paterni limites, §. XXIX.

quamdiu duret? §. XXX.

officia parentum, §. XXXI.

liberorum, §. XXXII.

Status herilis, einsque fundamentum, & quod aequitati naturali non repugnet, §. XXXIII.

a Deo ipſo adprobatus eſt, §. XXXIV.

Poteſtas dominorum, quousque ſe extendat, & quale a ſeruis requiratur obſequium, §. XXXV.

Obſeruatio circa varias de ſeruitute quaeſtiones: item quo pacto haec ſocietas diſſoluatur, §. XXXVI.

Officia tum dominorum, tum ſeruorum, §. XXXVII.

Quod ad officia in omnibus hisce ſtatibus iure diuino homines obligati ſint, demonſtratur, §. XXXVIII.

Peccata, quae iis ſunt oppoſita, §. XXXIX.

Ad media, quibus ad ea obſeruanda induci homines poſſunt, adhibenda, eos itidem obligatos eſſe, §. XL.

Vt & ad impedimenta, quae illorum obſeruationi obſtant, remouenda, §. XLI.

§. I.

PRaeter inſtituta hactenus enumerata, dantur etiam certi ſtatus hominum, a Deo ipſo aut introducti, aut adprobati, vnde itidem officia, quae circa eos verſantur, ſunt *hypothetica*, ad quae tamen iure diuino obligamur.

§. II.

Eiusmodi ſtatus quinque ſunt, *matrimonialis*, *paternus*, *herilis*, *ciuilis*, qui itidem varios ſtatus ſpeciales ſub ſe complectitur, & *eccleſiaſticus*. Quatuor priores, etiam ex ratione noti ſunt, vltimus ex reuelatione tantum conſtat, eamque adeo ſupponit. Alii, tres priores coniungentes, tres tantum ſtatus, quos *hierarchicos* vocant, ſtatuunt, *domeſticum*, *ciuilem & eccleſiaſticum*, quod eodem redit. De ſtatibus autem quid generatim obſeruandum ſit, iam alibi expoſitum eſt. *

* in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 10. §. 1. 2.

§. III.

Ad *matrimonium* itaque quod attinet, vnde ſtatus matrimonialis, id primo loco merito conſideramus, cum ſit ſeminarium humani generis, & reliquorum velut fundamentum ſtatuum. Indoles eius ex prima inſtitutione rectiſſime intelligitur, docente ipſo ſeruatore *Matth. XIX, 4.* Quam quidem inſtitutionem luculenter deſcribit Moſes, *Gen. II, 20. ſeqq.*

§. IV.

Conſiderantibus eam inſtitutionem, patebit: coniunctionem primorum parentum non temerarie, ſed ab ipſo Deo, ſapientiſſimo conſilio factam; fuiſſe eam, vnius viri & vnius feminae; idque ea ratione, vt vir feminae adhaereret, nunquam ab ea ſeparandus, niſi fundamento matrimonii ſublato, iuxta interpretationem ipſius ſeruatoris, *Matth. XIX, 4. ſeqq.* & quidem vt eſſent *vna caro*, vt indicaretur, quae coniungi debent, ante coniunctionem non debere eſſe vnam carnem.* Praeterea, eum in finem facta eſt ea coniunctio, vt in ſumma ſanctitate & caſtitate, generatis liberis, genus hominum propagarent, *Gen. I, 28.* ſimulque, vt coniunctio illa coniugalis, imago eſſet ſanctiſſimae & arctiſſimae vnionis, qua Deus vnitur cum hominibus, interprete Paulo, *Epheſ. V, 31. 32. 1 Cor. VI, 17.*

* In primaeua matrimonii inſtitutione graduum conſanguinitatis prohibitionem contineri, iam pridem animaduerterunt Ebraeorum doctores, quanquam in quibusdam, more ſuo, nimis ſint ſubtiles. Lectu digna ſunt, quae hac de re habet IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeorum*, *lib. 5. cap. 2. p. 561. ſeqq.*

§. V.

Licet autem matrimonium hoc modo in ſtatu integritatis inſtitutum ſit, cum tamen etiam poſt lapſum cauſſa & ratio inſtitutionis maneat, in ipſa quoque inſtitutione nihil mutatum, niſi quod mulier imperio mariti debeat eſſe ſubiecta,* quia peccandi initium fecit. *Gen. III, 16.* Vnde & Iudaeos ad primam inſtitutionem ablegat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 4.*

* Qui ergo a reuelatione diuina abſtrahunt, quae nos tantum hac de re certiores reddit, & matrimonium ſecundum rationem conſiderant, non poſſunt non in aliam de mariti in vxorem imperio, ire ſententiam. Erſi enim ex maſculini ſexus praeſtantia, aliisque cauſſis, colligi quodammodo poſſit, dignum eſſe maritum, vt potiores in matrimonio partes teneat, quod & ſi non omnium, certe plerarumque, ni fallor, gentium moribus comprobatur, inde tamen, quod actu eiusmodi illi imperium competat, nondum ſequitur. Nihil ergo aliud ſupereſt, quam vt dicatur, ſi matrimonium ſecundum rationem ſpectetur, imperium mariti in vxorem, a conſenſu ſeu pacto, oriri. Ad quod non ſatis attendit IO. FRIDERICVS HORNIVS, dum imperium mariti in vxorem tantum ab expreſſa Dei conſtitutione eſſe poſſe, docuit, in *polit. architectonica*, *lib. 1. cap. 1. §. 6.* Sed hiece non eſt, vt immoremur, cum rectiora certioraque nos ſcriptura ſacra hac de re

de re condoceat. Quaeri equidem ſoler, an in ſtatu integritatis maritus imperium aliquod in vxorem habiturus fuiſſet? Nec abnuo, quandam haud dubio mariti ἀρχὴν & ſuperioritatem in eo quoque ſtatu futuram fuiſſe, cum haud obſcure hoc apoſtolus innuat: *non enim eſt vir ex muliere, ſed ex viro mulier: cum non propter mulierem creatus ſit vir, ſed propter virum mulier*, 1 *Cor.* XI, 7. 8. Imperium tamen iſtud, quale hodie eſt, citra controuerſiam, a lapſu primorum parentum eſt deriuandum, cum diſerte hoc tradat Moſes, *Gen.* III, 16. Alii diſtinguunt inter ipſum imperium, & imperii modum, & hunc, non illud a peccato Euae deriuandum cenſent. Quorum a noſtra non multum discrepat ſententia, modo ſtatui integritatis nihil tribuatur, quod cum ſumma eius perfectione pugnat.

§. VI.

Interim ob inordinatos motus, prauasque hominum cupiditates, factum eſt, vt poſt lapſum matrimonium etiam interdum neceſſarium ſit, ad euitandam ſcortationem. 1 *Cor. VII, 2.* Quemadmodum & ob varia incommoda, quibusdam hominibus conducibilius eſt, ſi a matrimonio ſe abſtineant. 1 *Cor. VII, 1. 26.* Ad reliqua quod attinet, apud chriſtianos, ad reſtaurationem imaginis diuinae magis magisque tendentes, eadem matrimonii ratio, quantum pro huius vitae conditione licet, eſſe debet, quae fuit in ſtatu integritatis.

§. VII.

Atque haec cum ita ſe habeant, ſua ſponte ſequitur, deliberato conſilio, rebusque omnibus probe circumſpectis, hic cuncta agenda, nec niſi ex cauſſis ſanctis, Deoque probatis, ad matrimonium ineundum, aliquem accedere debere. Circa inſtitutum enim, quod Deum auctorem habet, non aliter, vt verſemur, par eſt. Vnde & diſpiciendum, an quis ratione aetatis, * mentis, ** corporis, *** ad matrimonium ineundum ſit idoneus.

* Quae pro gentium, aliarumque cauſſarum, diuerſitate, aeſtimanda. Virio itaque non carere ſponſalia, quae nutu parentum, inter eos ineuntur, qui nec conſentire poſſunt, pleno quippe rationis vſu deſtituti, nec ad exequendum matrimonium, per corporis conſtitutionem idonei ſunt, hinc luculenter patet.

** Furioſi itaque & mente capti, a matrimonio excludendi ſunt. Cum enim ſibi ipſi praeeſſe nequeant, multo minus vxori, aut familiae praeeſſe poterunt.

*** Non ergo ad matrimonium admittendi ſunt eunuchi, ad ſobolem quippe procreandam inepti. Vbi enim finis principalis matrimonii ceſſat, procreatio ſcilicet ſobolis, nullum matrimonium licitum eſſe, exiſtimo. Obtenduntur equidem in eiusmodi matrimoniis plerumque alii fines, mutuum ſcilicet adiutorium, & quae alia ſunt eiusdem generis. Sed ſi quis πρόφασιν hic a vero fine & ſcopo caute diſcernat, hunc ſemper illicitum eſſe facile deprehendet. Eſto autem, verum hunc eſſe finem, quem eiusmodi homines obtendunt, ſufficit tamen, quod praecipuus matrimonii finis obtineri nequeat. Neceſſitatibus autem, quas praeſe ferunt, alia etiam ratione, quam per matrimonium, conſuli poteſt. Conſentit P. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conſcientiaria, loc. de coniugio, caſ.* 2. *p.* 301. vbi equidem quaeſtionem ad coniugium inter eunuchum & virginem octodecim vel viginti annorum, reſtringit, ſed rationes quas adfert, generatim contra coniugia cum eunuchis militant. Idem, quidquid etiam alii dicant, exiſtimo de *coniugiis ſenum*, quorum aut vtraque,

vtraque, aut alterutra pars ita comparata est, vt finis praecipuus matrimonii, procreatio sobolis, obtineri nequeat, ea scilicet esse illicita. Immota enim semper persistet haecce regula, verum & legitimum matrimonium non esse, vbi finis praecipuus & principalis obtineri nequit. Porro autem, certum esse & exploratum, aut vtramque aut alterutram partem ita comparatam esse, vt obtinere nequeat. Tum enim manifestissimum, aut vtramque aut alterutram partem aliquid intendere, quod est contra verum & legitimum matrimonii finem.

* Refero huc, quod, qui vxorem duxit, eius quoque conditionis esse debeat, vt eam cum liberis alere queat. Ceteroquin sibi ipsi maxima attrahet incommoda, & ad officia vxori pariter ac liberis praestanda, ineptus erit. Quaeri hic etiam solet de aequalitate status & dignitatis, vbi tamen quid prudentiae potius sit dispiciendum, cum leges diuinae directe hic nullum obstaculum ponant. Sed hac de re deinceps dicetur. Cumprimis autem de religionis diuersitate quaeri solet: seu an matrimonium inter homines diuersae religionis sit licitum? Non plane illicitum esse, vel ex eo constat, quod ipse Deus in veteri testamento istud permiserit, *Deut.* XXI, 11. nec prorsus improbauerit Paulus apostolus, 1 *Cor.* VII, 12. Longe tamen consultius est, thori consortem, quae eiusdem sit religionis, adsciscere, cum perfecta animorum vnio, in qua summa matrimonii consistit felicitas, cum religionis diuersitate vix consistere queat. Si quis sincere coniugem amet, quam tamen in certissimo periculo aeternam subeundi damnationem, constitutam videt, huncce tranquillo posse animo esse putas? Nihil etiam mea opinione inconsultius, quam liberorum, qui ex tali matrimonio procreantur, hanc velle sortem esse, vt, (quod communiter fieri solet) foeminini sexus, matris, masculini, patris religionem sequantur. Perinde enim hoc est, ac in hoc consentire, quod quidam ex liberis debeant aeternum saluari, reliqui, aeternis addici cruciatibus. Aliter sane de liberis suis nemo in tali matrimonio constitutus statuere potest, nisi sublato religionum discriuine, omnes eodem loco habere velit, hoc est demonstrare, quod serio nulli addictus sit. Intelligendum autem hoc est de iis religionibus, quas inter discrimen aliquod verum & ad fidei fundamentum pertinens, intercedit. Frustra veto obuertitur, posse tamen hac ratione contingere, vt altera pars, quae falsae religioni addicta est, ad veram traducatur. Non tantum enim hoc oppido incertum est, sed contingere vice versa etiam potest, vt ea pars, quae verae religioni addicta est, per alteram ad falsam amplectendam abripiatur. Quod vel regis sapientissimi, Salomonis, exemplo patet, 1 *Reg.* XI, 3. conf. *Exod.* XXXIV, 16. *Deut.* VII, 4.

§. VIII.

Sequitur inde praeterea, omnes quidem homines ad matrimonium ineundum obligatos esse, * sed tum demum, si per causas naturales atque morales ad hoc idonei sint, nec causae quaedam grauiores obstent. Prius inde patet, quod causa huius instituti vniuersalis sit, ad omnes homines pertinens: accedit, quod iniquum esset, quae ad humani generis conseruationem pertinent, in quosdam deuoluere, nec in se suscipere velle. Posterius, ex ipsa huius instituti natura & indole, intelligitur. **

* Ita & Ebraeorum doctores sentiunt, qui praecepto hoc de propagando humano genere, masculos omnes teneri, statuunt, vt quicunque expleto vigesimo aetatis anno vxorem non duxerit, eum in illud committere, scribant: nisi aut assiduo legis studio incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu, generationi impar sit. Vbi neutrum horum in causa, vxorem ducendam. conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 3. *p.* 516.

** Addendum, quod leges affirmatiuae, ad sui impletionem, occasionem requirant.

§. IX.

§. IX.

Vlterius & id ex prima inſtitutione matrimonii colligere licet, vnius tantum viri, & vnius feminae in legitimo matrimonio debere eſſe coniunctionem, adeoque iure diuino prohibitam omnem polygamiam ſimultaneam.* Atque hoc luculenter confirmat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 9.* vbi eum, qui vxore per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam ducit, adulterii reum pronuntiat. Multo igitur magis adulterii reus erit, qui, durante adhuc cum priori, matrimonio, aliam ducit. Et ita quidem res habet, ſecundum primaeuam inſtitutionem, ad quam Chriſtus ipſe prouocat. Nec obſtant eidem exempla patriarcharum quorundam, ** aliorumque virorum ſanctorum, in veteri teſtamento. Quae enim ex cauſſis grauiſſimis in iis tolerauit Deus, cum animo puro ſanctoque illi ſeruirent, non ſtatim trahenda ſunt ad imitationem, multo minus inde inferendum, haec iure diuino non fuiſſe prohibita.

* De polygamia ſucceſſiua enim, quod licita ſit, non eſt dubium, etſi nonnulli ex veteris eccleſiae doctoribus in iteratas nuptias paulo iniquiores fuerint, quae nec Graecis hodie ita prorſus probantur, vt omni eas vitio carere exiſtiment. conf. IO. ANDREAE BOSII *diſſertat. 3. de ſtatu. Europae, §. 35. p. 328.* Sed idonea non nituntur ratione. Cum enim per mortem alterutrius coniugis vinculum matrimoniale prorſus ſoluatur, nihil ſane obſtat, quo minus altera pars ad ſecunda tranſire vota queat. conf. *Rom. VII, 3.* Praeterea, cum de polygamia diſputatur, non tam de muliebri, quam virili quaeſtio eſt. Illam enim, qua vni mulieri plures iunguntur viri, illicitam eſſe, non temere negabunt ipſimet polygamiae defenſores. Et licet non deſint, qui ſaltem ſecundum rationem ex legibus naturalibus, abſtrahendo a poſitiuis, non magis hanc, quam illam prohibitam eſſe intelligi poſſe contendant, iidem tamen grauiſſimas ſuae ſententiae obſtare rationes, ſimul fateri neceſſe habent: ex quibus haud vltimum locum prolis obtinet incertitudo, vnde alia quoque incommoda quamplurima. Certe humani generis propagationem in eiusmodi matrimoniis nec intendi, nec obtineri commode poſſe, quorſum tamen matrimonia comparata eſſe, ex ipſa ratione quodammodo conſtat, res ipſa docet. conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionib. iuris matrimonialis, controuerſi, cap. 14. §. 2.* vbi eiusmodi polygamiam, ſeu polyandriam, vt vocat, omnes matrimonii fines euertere, recte oſtendit. De polygamia ergo virili, ſeu qua vir vnus plures ſibi iungit feminas, eum quaeſtio intelligenda ſit, plurimos ea nacta eſt defenſores. Ne quid enim de Anabaptiſtis illis antiquioribus ſeu Monaſterienſibus dicam, primo praecipuoque loco hic commemorari ſolet, BERNHARDINVS OCHINVS, qui & aliorum eorundemque grauiſſimorum in theologicis errorum, paſſim poſtulatur: quanquam non deſint, qui de eius ſententia in mitiorem partem pronuntient, ac ſi de caſu ſaltem neceſſitatis, ſi quis vxorem habeat ſterilem, vel valetudinariam, vel frigidam, nec dono continentiae polleat, locutus ſit: conf. quae vir quidam clariſſimus hac de re diſputat, in *obſeruat. Hallenſ. tom. 5. obſeruat. 1. §. 16. ſeqq.* Quidquid huius ſit, refutarunt OCHINVM, THEODORVS BEZA, in *tractat. de polygamia, in qua & Ochini apoſtatae pro polygamia, & Montaniſtarum ac aliorum aduerſus repetitas nuptias argumenta refutantur &c.* itemque B. IO. GERHARDVS noſter, *loc. de coniugio §. 207. ſeqq.* add. PETRVS BAELIVS, *dictionn. biſt. & crit. voc. Ochinus.* Eandem deinceps ſcenam maiori adparatu & ſtrepitu inſtruxit IO. LYSERVS, qui mox ſub THEOPHILI ALE-

THAEI, mox ſub VINCENTII ATHANASII, mox ſub GOTTLIEB WAHREMVNDI, nomine latitans, varia in lucem protruſit, quibus hanc cauſſam ſgeret, inter quae eminet: *polygamia triumphatrix*, id eſt, *diſcurſus politicus de polygamia*; & lingua Germanica, *das Königliche Marck aller Landen*, &c. vid. VINCENTII PLACCII *theatrum pſeudonym. n.* 97. 277. & 2867. Sed praeter IO. BRVNSMANNVM, theologum Danum in *monogamia victrice*, ſophismata huius hominis accurate refutarunt, MVSAEVS, DIECMANNVS, FELTMANNVS, GESENIVS, aliique, quorum ſatis nota in hocce genere ſunt ſcripta. Legendus etiam hac de re IO. MEYERVS, in *vxore chriſtiana*, qui tamen THEOPHILVM ALETHAEVM, a VINCENTIO ATHANASIO diſtinguendo, duos ſibi aduerſarios fingit, contra quos pugnet, cum tamen ſub vtroque nomine vnus idemque auctor latitet, vid. VINCENTIVS PLACCIVS, de *pſeudonymis*, *num.* 277. Denique & DAPHNAEVS ARGVARIVS, hic commemorandus, in libro Germanico, de *rebus matrimonialibus* (*von Ehe-Sachen*) ſcripto. Latitare autem ſub hocce nomine virum magnis ceteroquin in rempublicam litterariam meritis conſpicuum, LAVRENTIVM BEGERVM, conſtat, qui in gratiam Caroli Ludouici, Electoris Palatini, eiusque iuſſu, minus, in hocce argumento ingenii vires periclitandi, in ſe ſuſcepit. vid. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, *hiſtor. Lutheran. lib.* 3. *ſect.* 21. §. 79. *p.* 277. add. PLACCIVS, *l. c. n.* 227. & 277. vbi & de auctoris huius refutatione agitur. Ipſe denique HIERONYMVS BRVCKNERVS, licet IO. LYSERI argumenta pro polygamia ceu futilia & mera ſophismata, merito explodat, in quibusdam tamen neceſſitatis caſibus, a ſummis imperantibus, polygamiam per diſpenſationem concedi poſſe, exiſtimat, in *deciſionib. iuris matrimon. controuerſi, cap* 14. §. 61. *ſeqq.* Sed ad rem ipſam quod attinet, nobis nunc nec de legibus humanis, nec de naturalibus, prout ſecundum rationem conſiderantur, ſed de iis iuxta reuelationem ſpectatis ſermonem eſſe monemus. De humanis enim legibus diſpicere, iureconſultorum eſt, etſi certum ſit, nihil ab illis aut ſanciri, aut valide permitti poſſe, quod iure diuino eſt prohibitum. Interim illud conſtat, & aliis iam obſeruatum eſt, ab initio chriſtianismi ad noſtra vsque tempora, in omnibus rebuspublicis chriſtianis, polygamiam ſi nullaneam ſemper ſeuerisſimis poenis fuiſſe prohibitam; immo & ex gentilibus, qui reliquis prudentiores fuerunt, prohibita polygamia, monogamiam, legibus ſanciviſſe: quod ſpeciatim de Romanis conſtat. Et quamuis THEOPHILVS ALETHAEVS, ſeu IO. LYSERVS aſſerat, Iulium Caeſarem tuliſſe legem, vt liberorum quaerendorum cauſſa, quot vellet cuiqui vxores ducere, fas foret, ex SVETONIO tamen in *vita Caeſaris, cap.* 49. & *ſeqq.* conſtat, Caeſarem eiusmodi quid in animo equidem habuiſſe, nunquam tamen id dediſſe executioni. Quanquam fieri etiam omnino potuerit, vt Cinna, qui apud SVETONIVM talia de Caſare refert, in odium eius id finxerit. De legibus naturalibus ſecundum rationem conſideratis, vt hic ſimus ſolliciti, iridem neceſſe non eſt. Nec mirum, ex ratione certo non conſtare, quod polygamia ſit prohibita, cum haec in ſe ſpectata diuinam matrimonii inſtitutionem ignorer. Et licet plurimae rationes afferri queant, quibus probetur, fatius eſſe, & ad plurima incommoda, euitanda conuenientius, vt vna vxore contentus ſit maritus, inde tamen, quod diffitendum non eſt, nondum ſequitur, iure naturali polygamiam eſſe prohibitam. Interim id inde liquet, diuinam prohibitionem, quae ex inſtitutione matrimonii primaeua petitur, aequiſſimis rationibus ſubnixam, ad hominum etiam ſpectare ſalutem. Et haec ipſa diuina inſtitutio eſt, de qua ſola ſcriptura ſacra nos certiores reddit, ex qua firmiſſime ſolidiſſimeque demonſtrari poteſt, illicitam eſſe omnem polygamiam ſimultaneam. Enimuero, quod omnis inſtitutio diuina ſit inſtar legis, immo quod ipſo iure naturali ad inſtitutiones diuinas obſeruandas obligati ſimus, conſtat, & ſupra luculenter euictum eſt. Fruſtra Chriſtus *Matth.* XIX, 4. ad primaeuam inſtitutionem prouocaſſet, niſi ad eam obſeruandam homines fuiſſent obligati. Quod vero polygamia ſimultanea contra primam inſtitutionem ſit, euidentiſſime inde colligitur, quod Deus non niſi vnam maſculam, & vnam feminam creauerit, & inter ſe iunxerit, vt indicaret, matrimonium inter vnum virum & vnam feminam eſſe debere. Quae hic polygamiae defenſores excipiunt, ſophismata ſunt, & nugae plus quam pueriles, & eo redeunt, ſi primaeua inſtitutio inſtar normae habenda, hodie quoque in minimis is

minimis circumſtantiis matrimonialem coniunctionem primaeuae iſti inſtitutioni ſimilem eſſe debere. Equis enim eſt, qui non intelligat, de iis hoc capiendum, quae ad matrimonii eſſentiam pertinent? In his enim hodierna matrimonia primae inſtitutioni debent eſſe conformia, non autem in reliquis. Sed haecce iſtorum hominum ſophismata accurate profligauit, vir celebertimus, CHRISTIANVS THOMASIVS de *crimine bigamiae*, §. 41. *ſeqq.* add. B. IO. MVSAEI, *diſſertat. contra Lyſerum*, §. 18. & IO. DIECMANNVS in *breui examine contra eundem*, ac in *vindiciis iteratis*, §. 28. *ſeqq.* Nec alterum, quod propoſui, contemnendum eſt argumentum, ex *Matth* XIX. 9. quippe quod ſi recte capiatur, inuicto robore pollet, cum, ſi adulterii reus eſt, qui vxore priori per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam ducit, non poſſit non eiusdem criminis reus eſſe, qui ſtante matrimonio cum priori, aliam duxit.

** Quid ad exempla patriarcharum reſpondendum ſit, iam oſtendimus ſupra ad *cap.* 2. §. 14. Prolixe hac de re etiam diſputatur in libro, cui titulus: *Veſperae Groninganae colloqu.* 10. *p.* 159. *ſeqq.* Sed calculum non ferunt, quae in medium adferuntur: praeſertim quod dicitur, vt vni viro vna mulier iungatur, non tam ad eſſe, quam ad bene eſſe coniugii ſpectare, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ad quae ex dictis fere reſponderi poteſt. Dubium autem alicui etiam mouere poſſet locus, 1 *Tim.* III, 2. vbi ab epiſcopo requiritur, quod debeat eſſe μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ. Videtur enim apoſtolus ſupponere, fuiſſe inter chriſtianos, qui plurium vxorum viri fuerint, ſeu polygami. Indeque nonnulli colligunt, cum eo tempore tum apud Iudaeos, tum apud ethnicos, polygamia adhuc in vſu fuerit, & haud dubio quidam ex vtrisque, qui polygami erant, ad chriſtianorum ſacra acceſſerint, quibus dirum fuerit, reliquas praeter vnam, dimittere coniuges, polygamiam ſimultaneam in veteri & apoſtolica eccleſia fuiſſe toleratam. Nec conueniens ſatis videtur, ſi dicas, ad ipſam Iudaeorum & ethnicorum hic reſpici polygamiam; cum ſermo ſit de tali, qui conſtitui debeat epiſcopus, adeoque ſupponitur eſſe chriſtianus. Verum cum nec ex ſcriptura ſacra, nec antiquitate eccleſiaſtica, vllo idoneo documento comprobari queat, polygamiam ſimultaneam, in eccleſia primitiua chriſtiana fuiſſe toleratam, fruſtra id aſſeritur. Immo ſi fas eſſet hoc inde colligere, pari ratione ex eo, quod 1 *Tim.* v, 9. Paulus diaconiſſam vult eſſe ἑνὸς ἀνδρὸς γυναῖκα, colligere quis poſſet, toleratam olim apud chriſtianos fuiſſe polygamiam vnius feminae cum pluribus viris, quod nemo ſanae mentis dixerit. Alii itaque ad polygamiam ſucceſſiuam hic reſpici exiſtimant, ac ſi indignus epiſcopatu cenſeatur, qui ad ſecundas nuptias tranſierit. Sed merito hanc ſententiam profligauit ABR. CALOVIVS, ad *h. l.* perperamque ſupponitur, ac ſi ſucceſſiua, quam vocant, polygamia, vitium aliquod inuoluat, vt ob eam arceri quis ab epiſcopatu debeat, vt recte ad *h. l.* quoque obſeruat HENRICVS HAMMONDVS. Ipſe itaque HAMMONDVS in eam ingreditur ſententiam, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα hic vocari, qui per diuortium aliam vxorem non dimiſerit. Cum enim diuortia eo tempore, apud Iudaeos fuerint frequentiſſima, facile fieri potuiſſe, vt ad chriſtianam religionem accederet, qui more recepto, dimiſſa priori vxore, alteram duxerat. Per iniuſtum autem diuortium cum priioris matrimonii vinculum non eſſet ſolutum, eum reuera non vnius, ſed duarum aut plurium feminarum fuiſſe virum. Et tales quidem ab epiſcopatu hic arceri ab apoſtolo. Variae pro vltima hac ſententia pariter ac pro priori, quae toleratam in primitiua eccleſia polygamiam ſupponit, rationes, in medium afferuntur in libro antea laudato cuique titulus: *Veſperae Groninganae, colloqu.* 9. *p.* 127. *ſeqq.* Vbi de hoc ex dicto in vtramque diſputatur partem. Sed difficultates hic finguntur ſine neceſſitate. Dum enim μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα epiſcopum eſſe vult apoſtolus, polygamiam ſane ſimultaneam excludit: num autem ſequitur inde, inter chriſtianos fuiſſe πολυγάμους? Minime. Remouet enim ab epiſcopo ea vitia, a quibus ut omnes chriſtiani, ita maxime epiſcopi debebant eſſe alieni. Senſus itaque eſt, vnius feminae virum eſſe decet epiſcopum, non plurium, ut apud Iudaeos & ethnicos nonnulli eſſe ſolent: hoc enim vti nullum chriſtianum, ita multo minus epiſcopum decet. Sic & *ſobrium* eſſe debere epiſcopum docet, & ἀνεπίληπτον; num vero & reliqui chriſtiani tales eſſe non debebant? Falleretur,

si quis inde inferret, ab episcopo quidem, non autem a reliquis eo tempore hoc fuisse postulatum. Aliter se rem habere, ipse nos apostolus docet, *Ephes. I, 4. V, 27. I Thessal.* V, 23. alibique. Exempla denique illorum, qui inter christianos fuere polygami, nostrae non obstant sententiae. De Valentiniano imperatore refert equidem SOCRATES, quod non tantum ipse fuerit βίγαμος, sed legem etiam tulerit, qua bigamiam virilem permiserit, *histor. e clef. lib. 4. cap. 26.* Sed multis hodie suspecta est haecce SOCRATIS narratio, immo non desunt, qui eam palam fabulis, inanibusque commentis, annumerant. De Philippo contra magnanimo, Landgravio Hassiae res certa est, nec ignotum, quantam facti huius adprobatione inuidiam sibi conflauerit Lutherus. Tantum vero abest, vt hinc colligi queat, generatim & promiscue polygamiam virum beatum adprobasse, ut mascule & cordate HVLDERICVM illum NEOBVLVM, qui occasione hinc arrepta, libellum pro defensione bigamiae edidit, refutarit. Satius interim feciſſet, si Landgravii hocce factum non adprobasset, etsi in eo singulares plane concurrerent circumstantiae. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *historia Lutheranismi, lib. 3. sect. 21. §. 79. p. 277. 278.*

X.

Sed id quoque inde sequitur, coniunctionem istam vnius viri & vnius feminae debere esse perpetuam, adeoque diuortia, quibus vinculum matrimonii plane soluitur, extra casum adulterii, esse illicita. *Matth. XIX, 4. seqq.* * Idem tamen de nonnullis censendum, quae adulterio aequipollent, vti malitiosa desertio, cum per hanc aeque ac illud, ipsum fundamentum matrimonii velut euertatur, vnde & per eam, si modo omnia malitiosae desertionis requisita adsint, vinculum istud plane solui, & diuortio locum concedi, manifestum est.

* Matrimonia secundum primaeuam institutionem debere esse perpetua & indissolubilia, diserte docet seruator, *Matth.* XIX, 4. *seqq.* Vnde nefas esse dimittere vxorem, idem concludit, ὃ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *ibid. v. 9.* vel vt *Matth. v. 32.* loquitur, παρεκτὸς λόγου πορνείας. De quorum seruatoris verborum sensu, cum non leuis inter eruditos sit dissensio, non male nonnulli obseruant, fuisse iam tum inter Ebraeorum magistros de caussis diuortii magnas controuersias, easque occasionem dedisse quaestioni, quae *Matth.* XIX, 1. *seqq.* seruatori proponitur. Schammaeana namque schola contendebat, diuortium non nisi in caussa adulterii esse licitum: schola contra Hilleliana, ob quamuis caussam, ob quam mulier viro displicere poterat, si e. g. non bene murata aut modesta esset, si escientia mariti nimia salsedine aut nimia tostione male conficeret, &c. diuortium fieri posse, asserebat. Immo R. Akibha eousque progressus est, vt diceret, si quis videret mulierem vxore sua formosiorem, diuortii locum esse. Cum vero Moses, vir diuinus, caussam diuortii *Deut.* XXIV, 1. per ערות דבר expressisset, circa vocis huius interpretationem in diuersas iidem abierunt sententias. Schammaeana namque schola per ערות דבר intelligebat *libidinem, lasciuiam, impudicitiam*, quae in hominibus coniugii vinculo adstrictis, plerumque adulterii votum innuit, vel cum iusta eius suspicione coniuncta est. Hilleliana contra schola verba ערות דבר diuisim exponenda censebat, ac si dictum esset או ערוה או דבר *aut turpitudinem aliquam, aut rem aliam foedam*, quod deinceps de moribus quibusuis inconcinnis, aut parum decoris, explicabant. Legere haec omnia licet in *tractatu Mischnico Gittim, cap. 9.* add. 10. BVXTORFIVS, de *sponsalibus & diuor-*

diuortiis, p. 89. *ſeqq.* & IO. LIGHTFOOTVS, *hor. Ebraic. in Matth. cap. V,* 31. *& cap. XIX,* 3. Confirmat quoque eadem IO. SELDENVS, ſed hoc tamen addit, vocem ערוה in vtriusque ſectae, tum Schammaeanae, tum Hillelianae, ſententiis, diffuſiori ſignificatione venire, vt multum diſcrepet ab ea turpitudinis notione, qua inceſtus, adulterium, ac cum vxore immunda coitus, in Leuitico deſignatur: quod plutibus demonſtrare ſatagit, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap.* 21. *p.* 351. *ſeqq.* Nec prorſus abnuo, modo ſimul concedatur, quae, ſaltem ex Schammaeanae ſcholae ſententia, nomine ערוה veniebant, animum laſciuum & libidinoſum indicate, nec procul a crimine adulterii abfuiſſe. Hoc enim ea ipſa, quae a SELDENO afferuntur, exempla, ſatis docent. Hic ergo cum controuerſiae iſtius de diuortiis, eorumque cauſſa, apud Iudaeos eo tempore fuerit ſtatus, haud difficile fuerit, de reſponſione Chriſti ad quaeſtionem propoſitam, iudicare. Sunt equidem, qui eum prorſus ad mentem ſententiamque ſcholae Schammaeanae, contra Hillelianam, pronunciaſſe, exiſtimant. Sed, niſi me omnia fallunt, deciſio Chriſti non prorſus cum ſententia ſcholae Schammaeanae conuenit. Hanc enim ערות דבר בו paulo latius accepiſſe, vt impudicitiam equidem & libidinem, ſed non praeciſe adulterium ſtricte ſic dictum denotaret, antea diximus. Nec aliter ſentire poterant, qui verbis Moſaicis ſtricte inhaerebant, quae rectius, quam Hillelianos, eos accepiſſe, nullum eſt dubium, etſi de adulterio ſtricte ſic dicto ea non interpretarentur, de quo etiam non capienda ſunt. Etenim, ſi de adulterio ſtricte ſic dicto verba Moſis capiantur, commoda ratio reddi nequit, quo pacto lex haecce de repudio, *Deut. XXIV,* 1. cum altera, de adulterio capitaliter puniendo, *Deut. XXII,* 22. conciliari queat. Non equidem me fugit, quae vulgo hic afferri ſolent, ſed, quod accuratius ea ſuſtinere examen nequeant, certus ſum. Seruator autem rem omnem ad primam reuocat inſtitutionem, atque oſtendit, omne matrimonium eſſe indiſſolubile, niſi ab alterutra parte aliquid committatur, quo vinculum eius prorſus diſſoluatur. Et ita vnico velut ictu tum Schammaeanae, tum Hillelianae ſcholae placita, proſternit. Sed cum Schammaeani pro ſe haberent auctoritatem Moſis, *Deut. XXIV,* 1. ex illorum omnino mente profecta videtur exceptio, *Matth. XIX,* 7. *cur ergo Moſes praecipit diuortii tabulam dari, vxoremque repudiari?* Quid ad haec Chriſtus? non dicit, eos verba Moſis non recte allegare, aut eorum non tenere ſenſum, ſed concedit potius, quod obiiciebant, aſſeritque, ad primam rem omnem exigendam inſtitutionem. *Moſes vtique*, inquit, *propter veſtram pertinaciam vobis vxores veſtras repudiare permiſit*; ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω. Quae cum ita ſint, nullum eſt dubium, quin cauſſam diuortii arctius adhuc conſtrinxerit, quam ſchola Schammaeana, ſimulque palam eſt, vocem πορνείας non aliter, quam de adulterio, accipi poſſe, maximeque errare, qui eam aut latius extendunt, aut ערות דבר בו *Deut. XXIV,* 1. aequipollere putant. Neutrum enim horum admitti poteſt, vt ex dictis luculenter liquet. Et licet vox πορνεία ceteroquin generatim ſcortationem denotet, hic tamen ex argumenti, de quo ſermo eſt, conditione patet, eam ſpeciatim adulterium ſignificare, quam vocis ſignificationem & ceteroquin non adeo infrequentem eſſe, ipſe non diffitetur IO. SELDENVS, quin ceteroquin multos hic ſibi ipſe diſponit anfractus, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap.* 23. *p.* 348. Ceterum rationem deciſionis ſuae haud obſcure in antecedentibus indicauerat ſeruator, ex integritate ſcilicet vinculi matrimonialis, deſumendam. Hinc ad verba *Gen. II,* 24. *& adhaerebit vxori ſuae, fietque ex duobus vnum corpus*, prouocauit, addiditque: *itaque non ſunt duo, ſed vnum corpus &c.* Eum ſcilicet in finem, vt ordine a Deo praeſcripto, ſoboles procreetur. Vnde a fine vinculum hocce matrimoniale aeſtimandum. Per adulterium itaque cum hocce penitus diſſoluatur vinculum, tum diuortio locum concedi, manifeſtum eſt. Quod enim pontificii docent, per adulterium vinculum matrimoniale non ſolui, vt abſonum eſt, & huic loco palam repugnat, ita eum ſaltem in finem ab illis eſt excogitatum, vt notio ſacramenti, quam perperam matrimonio tribuunt, ſibi conſtaret. Fruſtraque omnino praeſidium in eo ponunt, quod verba: ἐὰν μὴ ἐπὶ πορνείᾳ non exceptiue, ſed negatiue accipienda contendunt, ac ſi mens ſeruatoris eſſet, vxorem, quae

non ſit adultera, hoc eſt, fidam & caſtam, non poſſe dimitti, de infida vero & adultera, nihil ſe velle dicere, ad vitandam inuidiam Phariſaeorum & populi. Palam enim eſt, nec ipſimet inficiati queunt, particulam εἰ μὴ eſſe exceptiuam, *Matth. XI*, 27. *XII*, 4. 39. *XIX*, 17 alibique. Omnem vero dubitandi rationem adimit locus parallelus, *Matth. V*, 32. vbi vox παρεκτὸς aliter, quam exceptiue, accipi nequit. conf. ABRAH. CALOVIVS, & IOAN. GEORGIVS DORSCHAEVS, ad *h. l.* Quae vero in ipſo concilio Tridentino hac de re diſputata ſint, legi merentur apud PETRVM SVAVEM, in *hiſtor. concil. Trid. lib.* 8. *p.* 864. & 879. Atque haec cum ita ſe habeant, cauſſam, cur ob adulterium vnius partis diuortium locum inueniat, eſſe, quod per illud matrimoniale diſſoluatur vinculum, non eſt, quod dubitemus, per cauſſas adulterio aequipollentes, matrimonium itidem diſſolvi, locumque tum inuenire diuortia. Vbi enim eadem cauſſa, non poteſt non idem ſequi effectus. Sed cauſſae eiusmodi eſſe debent, per quas matrimoniale vinculum pereatur, & quidem per alterutrius partis culpam, diſſolvatur. Eiusmodi eſt conſtans & pertinax debiti coniugalis denegatio, & deſertio malitioſa. Per vtramque enim id, quod ad eſſentiam matrimonii pertinet, aeque deſtruitur, ac per adulterium. Et hinc rectius colligitur, ob malitioſam deſertionem licitum eſſe matrimonium, quam ex 1 *Cor. VII*, 15. vbi apoſtolus nihil aliud dicit, quam, ſi vir infidelis coniugem fidelem ob religionis diſcrepantiam deſerat, vel dimittat, id impediri non poſſe. Quod ſi vero in coniugio alterutri parti aliquid praeter ipſius culpam obtingat, quo matrimonii finis impediatur, morbus, v. g. aut impotentia, vel ſimile quid, diuortium locum non habet, cum hoc non aequipolleat adulterio, ſed ceu infortunium patienti animo ſit ferendum. At ſi iam ante matrimonium contractum pars altera eiusmodi vitio laborauerit, idque alteri parti non innotuerit, diuortio quidem opus non eſt, cum nullum reuera fuerit matrimonium, declaratione tamen magiſtratus, eiusmodi matrimonium nullum eſſe, nec adeo conſiſtere poſſe. Praeterea, ſi alterutra pars delicto grauiori ſe obſtringat, eoque alteram grauiſſime laedat, itidem, quamdiu directe matrimonii vinculum non laeditur, diuortium concedi nequit, ſed ſufficit punire partem, quae peccauit, & laesae partis ſecutiati pro viribus conſulere. Multo minus ob aſperos durosque mores ad diuortium ſtatim prouolandum, etſi hoc ſibi perſuaſerit IO. MILTONVS, in luminum imperantium auctori atem, & in ſequiorem ſexum aeque iniurius, ſed paſſim ideo refutatus ab aliis: de quo legi meretur PETRVS BAELIVS, in *dictionar. hiſt. & crit. voc. Miltonus.* Quae diximus hactenus, de totali, quod vocant, diuortio intelligenda, a quo diſcernitur *diuortium quoad thorum & mensam*, quod ad concordiam inter coniuges reducendam, vel alterius partis malitiam coercendam, recte interdum a magiſtratu conceditur, modo idea fiat ratione, ne parti innocenti incommodum aut detrimentum attrahatur. Ad ſpecialia nunc non deſcendimus, cum ex hactenus dictis cuncta facile diiudicari queant. Interim conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionibus iuris matrimonialis, &c. cap.* 17. *ſeqq.*

§. XI.

Non minus & id ex prima inſtitutione intelligitur, euitandos eſſe gradus a Deo prohibitos. Namque, quod Deus in prima matrimonii inſtitutione generatim conſtituit, diuerſam eſſe debere carnem, quae deinceps vna fieri debeat per matrimonium, * id ſpeciatim & vberius deinceps declarauit, explicando leges matrimoniales genti Iſraeliticae, *Leuit. XVIII. & XX.* Quod autem ratio absque reuelatione ſpectata, hanc probationem ignoret, prohibitionisque graduum, ſaltem collateralium, aut nullas, aut verofimiles

fimiles saltem cauſſas adferre valeat, inde eſt, quod inſtituti huius indoles non aliunde nobis hodie, quam ex ſcriptura, conſtat. ** Olim autem, priusquam litteris quidquam conſignatum fuit, per oralem propagationem, vt reliquae leges, ita & inſtituta diuina, omnibus gentibus innoteſcere potuerunt.

* conf. dicta ad §. 4.

** Vt de graduum, ratione conſanguinitatis & affinitatis, prohibitione, eo rectius conſtet, primo de lege ipſa, qua prohibitio iſta nititur, certi eſſe debemus. Fuerunt, qui lege naturali (abſolute) prohibitionem iſtam inniti arbitrantes, ex ipſa naturae humanae conſideratione cauſſas inuenire voluerunt, cur eiusmodi coniunctiones pro illicitis habendae ſint. Sed recte hac de re pronuntiauit HVGO GROTIVS: *cauſſas certas, & naturales, cur talia coniugia, ita, vt legibus aut moribus vetantur, illicita ſint, aſſignare qui voluerit, experiendo diſcet, quam id ſit difficile, immo praeſtari non poſſit*: de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 12.* Cauſſam ſane, quam PLVTARCHVS attulit, *quaeſtion. Rom. qu. 107.* & AVGVSTINVS, de *ciu. Dei, lib. 15. cap. 16.* de latius ſpargendis amicitiis per diffuſas affinitates ranti pondetis non eſſe, idem GROTIVS *l. c.* iudicat, vt, quod contra fiat, irritum aut illicitum cenſeri debeat. Neque enim, inquit, quod minus vtile eſt, ſtatim & illicitum eſt. Alii itaque, vt ex omnibus facilius ſe expedirent difficultatibus, gradus aſcendentium & deſcendentium, a collateralibus, diſtinguendos exiſtimarunt. Concedunt itaque, gradus collateralium iuri naturae non repugnare, cui tamen omnino aduerſentur coniunctiones aſcendentium & deſcendentium. Vltimum vero vt probent, varias adferunt rationes. Nonnulli namque ipſos adfectus humanos a tali commixtione abhorrere, contendunt; ita quidem, vt omnes, qui per prauam educationem aut virioſum habitum non ſunt corrupti, in ipſis ſenſibus deprehendant aliquid tali commixtioni repugnans; conf. GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 12. n. 5.* Alii ad pudorem prouocant, qui inſigniter intendatur aduerſus illas perſonas, quibus natura reuerentiam quandam debemus. vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 1. §. 32.* Alii obligationum vrgent confuſionem, quia nec maritus, qui ſuperior eſt lege matrimoniali, eam reuerentiam poteſt praeſtare matri, quam natura exigit, nec patri filia. vid. GROTIVS, *l. c. §. 12. n. 2.* add. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *inſtit. iur. natur. & gent. lib. 2. cap. 5. qu. 20.* Non equidem deſunt, quae hiſce rationibus iterum opponantur ab aliis, vt videre licet apud CHRISTIANVM THOMASIVM, *iurisprud. diuin. lib. 3. cap. 2. § 222. ſeqq.* Sed rurſus non deſunt, quae hiſce iterum reponi poſſent. Vnde veroſimilior illorum eſt ſententia, qui, ipſam ab eiusmodi commixtionibus abhorrere naturam, contendunt, easque adeo illicitas eſſe, ratio inde quodammodo intelligit. conf. quae ex MAIMONIDIS *More Neuochim, lib. 3. cap. 49.* obſeruat IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. 5. cap. 10 p. 618.* Quidquid tandem huius ſit, de ratione vt multum ſimus ſolliciti, neceſſe non eſt, cum ſcriptura aperte tradat, quae fugere, quaeue adprobare debeamus. Ex ea conſtat, iuxta primaeuam matrimonii inſtitutionem, certos gradus eſſe prohibitos, & ne ignoraremus, quinam iſti ſint, diſertae explicantur, *Leuit. XVIII.* & XX. Inde etiam conſtat, leges iſtas de gradibus prohibitis eſſe vniuerſales, omnesque omnino homines obligare, idque ex ipſa matrimonii inſtitutione, quae ad omnes homines pertinet, patet. Sed ex *Leuit.* quoque *cap. XVIII.* vbi iſtae leges indicantur, quoniam Deus gentilibus poenas grauiſſimas ob earum migrationem, comminatur. Quibus ergo legibus tum Iſraelitae, tum gentiles obligantur, illae ſunt vniuerſales. Nec audiendi ſunt, qui quasdam leges vniuerſales, quasdam particulares eſſe volunt. Obſtat enim inter alia, quod *verſ. 27.* dicatur, Cananaeos, ob omnium iſtarum legum violationem puniendos eſſe. Sunt porro, qui leges iſtas pro poſitiuis vniuerſalibus habent, cui & ego olim adſtipulatus ſum ſententiae, a qua tamen nunc diſcedo.

diſceſſerint,' ſupra dictum,' *cap.* 1. §. 10. 11. Supereſt igitur, vt concludamus, leges iſtas eſſe vniuerſales hypotheticas, quae inſtitutum aliquod diuinum ſcilicet matrimonium,' ſupponunt. conf. quae ſupra diximus, *cap.* 2. §. 43. & 45. Vnde & ſequitur, etſi leges iſtae vniverſales ſint, omnesque homines, nemine excepto, obligent, poſſe tamen Deum aliquando matrimonia his contraria, modo naturalem quandam rrupitudinem non inuoluant, tolerare: quod & in veteri teſtamento ſubinde factum eſſe, exempla varia teſtantur. Lucem hic iterum dabunt, quae ſupra *cap.* 2. *ad* §. 14. diximus.

§. XII.

Vt autem, quae de gradibus prohibitis, *Leuit. XVIII. & XX.* dicuntur, recte intelligantur, obſeruandum, quod per coniunctionem in iſtis legibus, non tantum matrimonialis, ſed & fornicaria ſignificetur, vt vel ex phraſi, *reuelare turpitudinem*, patet.* Deinde, quod in iſtis legibus locum etiam habeat interpretatio extenſiua, ſi ratio a Deo addita hoc requirat.** Ratio autem, quam Deus addidit, eſt, *proximitas ſanguinis.*** Ergo ſequitur, quod leges iſtae ad gradus ibi non expreſſos, in quibus tamen eadem eſt ſanguinis proximitas, ac in iis, qui ibi expreſſi ſunt, omnino extendendae ſint.

* Patet idem quoque ex variis ſcripturae locis, *Gen. XXXV*, 22. collat. cum *cap. XLIX*, 4. 2 *Sam XIII*, 14. *Amos II*, 7. alibique.

** An in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII. & XX.* commemoratis, tantum perſonae ibi expreſſae, an autem etiam reliquae iisdem gradibus a ſe inuicem diſtantes, prohibeantur? acriter inter ſe diſputant viri eruditi. Priori ſententiae praeter Iudaeos, & pontificios quosdam, nonnulli quoque ex noſtrae eccleſiae doctoribus adſtipulantur. Immo ipſius B. LVTHERI haec olim fuit ſententia, in libro, de *vita coniugali, tom.* 2. *Altenburg. p.* 210. *ſeqq.* vt & aliorum quorundam theologorum, illi coaetaneorum, quod pluribus euincit HIERONYMVS BRVCKNERVS, *in deciſionibus iur. matrimon. controuerſ, cap.* 5. §. 1. *ſeqq.* qui tamen ſimul obſeruat, contrariam ſententiam plerisque deinceps noſtrae eccleſiae theologis & iureconſultis arriſiſſe. Nec profecto immerito, cum rationibus euidentiſſimis euinci queat, de perſonis etiam ibi non expreſſis, ſed iisdem gradibus a ſe inuicem diſtantibus, haſce leges intelligendas eſſe. Primam praecipuamque iam indicaui, quae in *verſ.* 6. *cap. XVIII. Leuit.* aperte continetur. Verba haec ſunt: *Vir vir*, i. e. *nemo quisquam, ad carnem carnis ſuae*, id eſt, *ad propinquum vel propinquam carnis ſuae adpropinquet, ad retegendam nuditatem.* Vbi per *carnem carnis*, conſanguinitas deſcribitur. Neque tamen quaelibet conſanguinitas hac locutione denotatur, ſed conſanguinitas proxima, vt caro carnis meae ſit, & dicatur, qui vel quae conſanguinitate me proxime attingit, ſiue in linea recta, ſiue collaterali. Magnopere ergo errarunt (quod velut in tranſitu notamus) Romani pontifices, qui de quacunque conſanguinitate legem hanc acceperunt, & coniugia in ſeptimum vsque gradum conſanguinitatis, prohibuerunt. Quamuis autem hocce fundamentum generale vi verborum pertineat ad perſonas conſanguinitate ſibi coniunctas, idem tamen ad perſonas affinitate ſibi coniunctas, recte transferri, vel exempla ab ipſo Moſe ſubiuncta docent. Sic *v.* 8. prohibetur, ne priuignus cum nouerca ineat matrimonium, quod eodem affinitatis gradu hae ſibi inuicem coniunctae ſint, quo filius & mater, ratione conſanguinitatis. Quaecunque ergo perſonae, ſiue ratione conſanguinitatis, ſiue ratione affinitatis, ita coniunctae ſunt, vt altera ad alteram ſe habeat, vt caro ſuae carnis, eae iure diuino prohibitae cenſentur, ſiue exprimantur in legibus ſpecialibus, ſiue non expri-

exprimantur. Deinde, idem ex eo quoque probari poteſt, quod ipſa naturalis aequitas hoc poſtulet, vt, vbi eadem ratio, ibi eadem quoque ſit legis diſpoſitio. Aut enim rationem Deus habuit, cur certos gradus prohiberet, aut non habuit. Poſterius adſeri nequit, cum & ſapientiae diuinae hoc repugnet, & ex dictis contrarium conſtet. Prius ergo ſi adſumas, omnes perſonas in eodem gradu diſtantes prohiberi, neceſſe eſt, cum iniquum eſſet, quasdam perſonas prohibere, & alias, quarum quoad conſanguinitatem & affinitatem eadem prorſus eſt ratio, non prohibere. Denique, & ex abſurdo, quod ex ſententia contraria fluit, idem euinci poteſt. Si enim perſonae, quarum in legibus iſtis matrimonialibus expreſſe mentio iniicitur, tantum matrimonium iure prohibentur, non item reliquae, quae eadem ratione a ſe inuicem diſtant, ſequetur, quasdam nuptias licitas eſſe, quae tamen omnium fere conſenſu tanquam illicitae damnantur. Non enim nefas eſſet, ſi nepos in matrimonium duceret auiam, & auus proneptem. Harum enim perſonarum expreſſe mentio in iſtis legibus non iniicitur. Ad rationes, quae in contrarium adferri ſolent, ſolide & accurate more ſuo reſpondet IO. MVSAEVS, in *commentatione de conſanguinitate & affinitate, in cap. XVIII. Leuit.* a V. C. IMMANVELE PROELAEO edita, *p.* 55. *ſeqq.* conf. & MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theol part.* 3 *loc. de coniugio, p.* 207. *ſeqq.* Cum ergo plana atque euidentia hic cuncta eſſe videantur, miror, quod vir ſubacti & conſummati iudicii, B. PHIL. IAC. SPENERVS, ſcrupulos hic ſibi formauerit, cur noſtram ſententiam, quae & apud plerosque recepta eſt, non extra omnem dubitationis aleam poſitam eſſe, exiſtimauerit, in *reſponſis theologicis latinis, part.* 2. *cap.* 4. *p.* 105.

*** Praecipua haec eſt ratio, atque primaria, a Deo ipſo indicata, vti demonſtrauimus. Accedere tamen potuerunt aliae rationes: ad minimum ſingularem eiusmodi legum ad plurima euitanda incommoda eſſe vtilitatem, certum eſt. Huc illud refero, quod iam ab Ebraeis, ſpeciatim MOSE MAIMONIDE, in *More Neuochim, lib.* 3. *cap.* 49. aliisque, obſeruatum eſt, prohibitiones iſtas hocce quoque ſecum inter alia traxiſſe commodum, ne quarundam perſonarum conuictus quotidianus, & inobſeruatus, qualis conſanguinitate aut affinitate iunctarum haud raro eſſe ſolet, ſtupris & adulteriis occaſionem daret, ſi amores tales nuptiis poſſent compluinari. add. IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta diſciplin. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 10. *p.* 618.

§. XIII.

Reliqua expediri facili negotio poſſunt, ſi ſequentes obſeruemus regulas: in linea recta aſcendente, & deſcendente, coniugium iure diuino prohibetur in infinitum; * in linea collaterali aequali, nuptiae tantum ſunt prohibitae, inter fratres & ſorores; ** in linea collaterali inaequali nuptiae tantum ſunt prohibitae inter eas perſonas, quae ſibi parentum & liberorum loco ſunt, etiam ex vno latere in infinitum; *** quaecunque perſonae vni coniugum interdictae ſunt, ratione conſanguinitatis, illae etiam alteri interdictae ſunt, ratione affinitatis. *

* Verba legis diuinae aperta ſunt, *Leuit. XVIII, 7. nuditatem patris tui, & nuditatem matris tuae non reuelato &c* Cum vero & alias patris nomine & auus, & proauus, & abauus veniat, ſicut & matris, auia, proauia, &c. res ipſa docet, quod ſimul prohibeantur nuptiae inter nepotem & auiam, item inter neptem & auum, proneptem & proauum, & ſic porro. Accedit, quod deinceps *verſ.* 10. diſerte nuptiae inter auum & neptem, ex filio aut filia, prohibeantur, idque ideo, quod facilius hicce caſus euenire poterat, quam reliqui: vnde, licet omnes coniunctiones inter aſcendentes & deſcendentes ſint illicitae, hunccce tamen caſum ſpeciatim & determinate deſignare Deus voluit.

** Ita enim legislator loquitur v. 9. *Nuditatem sororis tuae, filiae patris tui, aut filiae matris tuae, natae domi, aut natae foris, ne retegito nuditatem earum.* Vbi quidem nonnulli prohiberi putant, primo nuptias inter fratrem & sororem germanam, hoc est, inter fratrem & sororem ex eodem patre & eadem matre natam, deinde, inter fratrem & sororem agnatam, id est, inter fratrem & sororem, ex eodem quidem patre, sed non & eadem matre, & denique inter fratrem & sororem vterinam, hoc est, ex eadem matre quidem, sed non eodem patre. Sed omni fundamento haec destituitur sententia, & verbis textus aperte repugnat Per sororem enim, *filiam patris*, intelligitur, quae eundem cum fratre patrem, sed non eandem matrem, agnoscit: per sororem autem, *filiam matris*, quae eandem matrem, sed non eundem habet patrem, quamue *vterinam*, vocare solent. Cum vero additur: *natae domi aut natae foris*, sensus est, siue sit *proles domestica*, filia, quae est nata ex muliere quapiam, postquam ea domum a filiae patre ducta est, siue *externa*, ante contractas nuptias nata, seu spuria. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Quod si regeras, ita matrimonia liberorum, qui eundem patrem & matrem habent, non prohiberi: responderi potest, hoc per consequentiam recte ex hacce lege colligi. Si enim prohibitae sunt coniunctiones liberorum, qui aut patrem saltem, aut matrem communem habent, multo magis illorum prohibitae censendae sunt, qui eundem patrem, eandemque agnoscunt matrem. Constat ergo, iure diuino in linea collaterali aequali, nuptias tantum prohiberi in gradu primo. Secundi aut vlterioris gradus exemplum hic non occurrit: vnde eodem iure extra controuersiam licitae sunt, *nuptiae consobrinorum*. De *matrimonio compriuignorum*. disputari solet. SAMVEL namque BOHLIVS, theologus Rostochiensis, vir ob alia quoque ingenii monumenta haud obscuri nominis, in *tractatu contra matrimonium compriuignorum*, anno MDCXXXVII. edito, illicitas esse eiusmodi nuptias, contendit: cui anno sequenti tractatum pro matrimonio compriuignorum, opposuit IO. COTHMANNVS, eiusdem academiae theologus. Fuerunt deinceps & alii, sed pauciores, qui BOHLII sententiam adprobarent, quos inter etiam est vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 3. *cap.* 3. §. 151. *seqq.* Existimabat autem BOHLIVS, matrimonium inter compriuignos, si nouus frater aut noua soror non superueniat, locum habere, sed si pater ex nouerca susceperit prolem, tum compriuignis nefas esse, inter se inire matrimonium. Cuius quidem sententiae suae praesidium maxime collocauit in *vers.* 11. *cap. XVIII. Leuit.* quem ita interpretatur: *Nuditatem filiae vxoris patris tui*, id est, *nouercae tuae, parientis patri tuo, ne retegito.* Existimauit namque, vocem מולדת actiue reddendam, *parientis*: & nisi hicce versiculi huius sensus esset, non posse commodiorem inueniri, quia matrimonium inter fratrem & sororem, tum germanam, tum consanguineam, pariter, ac vterinam, iam *vers* 9. prohibitum fuerit. Verum, quod ad prius attinet, frustra asserit vocem מולדת actiue, & quidem per *parientis* reddendam. Repugnat enim vsus scripturae sacrae. Repugnant interpretes vetustissimi. Namque 70. interpretes vt מולדת אביך reddunt: ἀποκάλυψιν ἀδελφῆς vulgatus: *quam peperit patri tuo*; ONKELOS: דילידא מן אבוך *quae est nata ex patre tuo.* add. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Nec absonum, legis prioris partem hic reperi, cum causae grauissimae Deo esse potuerint, cur repetitione ista Israelitis legis huius obseruantiam eo magis iniungendam esse, existimauerit. conf. B. IO. MVSAEVS, de *consanguinitate & affinitate*, p. 17. *seqq.* & HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis controuersi*, *cap.* 9.

*** Constat hoc ex *Leuit.* XVIII, 12. 13. 14. vbi nuptiae cum amita, matertera, & patruo, siue secundus consanguinitatis gradus lineae collateralis inaequalis, diserte prohibentur. Cumque nomen patris & matris hic generatim pro quibusuis ascendentibus accipiatur, prohibitionem hanc in infinitum procedere, manifestum est. In errore itaque versantur, qui nuptias nepotum aut neptum fratris, cum aui & auiae sororibus & fratribus, minime prohibitas censent. Magis adhuc errant, qui nuptias inter auunculum & sororis filiam, tanquam licitas, defendunt, quod in consilio quodam fecit HERMANNVS CONRINGIVS, & theologi Helmstadienses, apud HIERONYMVM BRVCKNERVM, in *decisionibus iuris matrimo-*

matrimonialis controuerſi. cap. 5. p. 290. ſeqq. Sed falſo nituntur fundamento, ac ſi in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII.* non gradus, ſed tantum perſonae prohibitae eſſent, quem errorem ſupra prolixe profligauimus.

* Planiſſime hoc conſtat ex legibus illis, *Leuit. XVIII.* allatis, in quibus iidem gradus non tantum ratione conſanguinitatis, ſed & ratione affinitatis prohibentur. Sic in linea recta affinitatis, nuptiae prohibentur in infinitum. Hinc *verſ.* 8. coniugium cum nouerca, & *verſ.* 15. cum nuru, & *verſ.* 17. cum priuigna, & priuigni aut priuignae filia, prohibetur. Eadem hic etiam adfertur prohibitionis ratio, quae in gradibus conſanguinitatis. Cumque ſupra demonſtratum ſit, in linea recta gradus prohibitos eſſe in infinitum, id de gradibus affinitatis pariter eſt intelligendum. Sequitur inde porro, in linea collaterali aequali iure diuino a nuptiis prohiberi affines in gradu primo. Id que diſerte innuit legislator *Leuit. cap. XVIII. v.* 16. vbi matrimonium cum defuncti fratris vidua diſerte prohibetur. Diſputatum quidem hac de re acriter fuit, cum Henricus VIII. Angliae rex, fratris ſui Arthuri mortui vxorem ſibi iungeret, ſed deinceps eam repudiaret, ac ſi conſcientiae ratio eiusmodi matrimonium diutius non perferret. Quemadmodum vero palam eſt, regem iſtum prauis & impuris ſuis cupiditatibus conſcientiam obtendiſſe, ita vanus & irritus, immo ludicrus illorum omnium labor fuit, qui conſcientiae eius adferre medelam voluerunt. Interim memoratu dignum, LVTHERVM, PHILIPPVM MELANCHTHONEM, aliosque, cum ſchola Louanienſi exiſtimaſſe, matrimonium cum fratris vidua non fuiſſe illicitum. Legi merentur, quae hac de re collegit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionibus iuris matrimon. controuerſi, cap. 5. p. 281. ſeqq.* Sed ſupponunt iſti, ac ſi leges iſtae matrimoniales non ſint vniuerſales: quod cum luculenter ſupra demonſtratum ſit, illorum nos non morabuntur pronuntiata. Celebrior adhuc eſt quaeſtio, de matrimonio cum defunctae vxoris ſorore. Saepius enim in noſtra quoque eccleſia acriter hac de re diſceptatum eſt. Primo quidem circa medium ſeculi decimi ſeptimi, inter CHRISTOPHORVM IOACHIMVM BVCHHOLZIVM, iureconſultum Rintelenſem, & MICHAELEM HAVEMANNVM, antiſtitem generalem in ducatu Bremenſi & Verdenſi quocum praeter alios AEGIDIVS STRAVCHIVS fecit, theologus ille noſtrae eccleſiae celeberrimus, qui eidem certamini implicatus fuit. Occaſionem certamini praebuit matrimonium Auguſti, Ducis Holſatiae, cum duabus ſororibus germanis ſucceſſiue initum. Renouata deinceps eadem eſt controuerſia in cauſſa Alberti Erneſti, Oettingenſis, & Eberhardinae Catharinae Wirtenbergenſis principum, variisque theologorum ac iureconſultorum conſultationibus, informationibus, conſiliis, reſponſis, diſceptata fuit. Scripta tum in hoc, tum in priori caſu, vtrinque edita, recenſet HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionib. iur. matrimon. controu. ca. 8. p. 345.* Sed noſtra quoque aetate eadem recruduit concertatio, cum theologus quidam duas ſucceſſiue in matrimonium duxiſſet ſorores, vt ex ſcripto deinceps allegando conſtabit. Et negandum non eſt, eſſe non tantum inter iureconſultos, ſed & theologos magni nominis viros, qui eiusmodi nuptias illicitas non eſſe autumant, quibus quodammodo accedit B. PHIL. IACOBVS SPENERVS, ſed ita, vt, ſi de matrimonio contrahendo agatur, id neutiquam admittendum cenſeat, quod ſi vero de illis, qui iſtud iam contraxerunt, in eccleſiam recipiendis, adeoque de tali matrimonio tolerando, hoc illis non poſſe denegari, exiſtimet, in *reſponſis theolog. latinis part. 2. cap. 4. p. 101. ſeqq.* Potuitque eo facilius vir beatus in mitiorem hic quodammodo concedere partem, quod ſententiam illorum, qui *Leuit. XVIII.* non perſonas tantum, ſed gradus prohiberi cenſent, non omni prorſus carere dubio exiſtimet, vt ſupra indicauimus. At nobis eum hoc exploratum ſit, & rationibus luculentiſſimis ſupra euictum, gradus etiam, non tantum perſonas, ibi prohiberi, ſentire aliter non poſſumus, quam iure diuino illicitum eſſe eiusmodi matrimonium. Obſtare quidem videtur *verſ.* 18. in quo, dum prohibetur, ne quis vxore viua ſororem eius ſuperinducat, tacite ſimul concedi videtur, poſſe hoc fieri ea mortua. Hinc in varias circa horum verborum interpretationem viri docti iuere ſententias. Cumque vox *ſoror* ſit ambigua, adeo vt ea etiam quaeuis conſanguinea, affinis, aut popularis ſignificetur, fuerunt, qui polygamiam hic prohiberi, cenſuerunt, ſine vlla ratione a propria & genuina vocis ſignificatione diſcedentes, nec ſatis ſecum

reputantes, quod constans & perpetua Ebraeorum consuetudo huic interpretationi repugnet. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Alii aliter hasce difficultates soluunt: legique cumprimis merentur, quae hac de re adfert P. IO MVSAEVS, de *consanguinit. & affinit. p. 29. seqq.* Mihi omnia satis plana esse videntur, si hancce legem non pro prohibitiua, sed pro concessiua habeamus. Matrimonium cum duabus sororibus, etiam successiue ducendis, ceu primae institutioni diuinae, & fundamento legum matrimonialium, antea indicato, aduersum, omnino prohibendum erat. Quia vero Deus videbat, tum ob consuetudinem receptam, tum ob exemplum Iacobi patriarchae, difficulter adduci posse Israelitas, vt prorsus ab eiusmodi matrimoniis se abstinerent, διὰ τὴν συλληφοκαρδίαν αὐτῶν illis hoc equidem concessit, sed ea conditione, ne simul duas sorores ducerent. Inde vero non magis sequitur, hodie quoque eiusmodi matrimonium esse licitum, quam si quis ex eo, quod polygamiam in gente Israelitica tolerauit, concludere velit, hanc quoque hodie esse licitam, aut licita esse diuortia ob easdem causas, ob quas Ebraeis Deus ea concessit. Et eodem modo in gente Israelitica se habebat ius leuiratus. Sane, vt vxor duobus successiue fratribus nuberet, erat contra fundamentum legum matrimonialium, & diserte prohibetur, *Leuit. XVIII*, 16. Interim si prior frater sine prole discessisset, non tantum Deus permisit, sed lege lata confirmauit eiusmodi matrimonium, *Deut. XXV*, 9. Scilicet, ob inueteratam consuetudinem, hoc indulgendum erat genti Israeliticae. Sed rem omnem accuratissime discussit, & quod matrimonium cum defunctae vxoris sorore iure diuino illicitum sit, solidissime comprobauit, refutatis etiam dissentientium argumentis, FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, vir clarissimus, in scripto Germanico, de haece controuersia, MDCCVII. edito. Denique & hocce ex nostris fundamentis sequitur, in linea collaterali inaequali, iure diuino coniugia affinium prohiberi in gradu secundo. Sic *Leuit. XVIII*, 14. XX, 20. coniugium cum vxore patrui, vel auunculi, prohibetur. Prohibita itaque sunt matrimonia, quae eundem respectum habent. Quae & hic in contrarium adferuntur, ex dictis diiudicari possunt.

§. XIV.

Sed vt reliqua persequamur, ex prima institutione matrimonii eiusque fine etiam fluit, non alias ob causas, quam ob quas Deus matrimonium instituit, illud quoque ineundum esse, non voluptatis causa, * aut ad acquirendas opes, sed vt in vitae sanctitate permaneamus, & iuxta ordinem diuinum, procreatis liberis, genus hominum propagemus; conf. *Tob. VIII*, 5. 9.

* Hoc si obseruarent homines, plerisque quaestionibus & controuersiis matrimonialibus supersedere possemus. Sic, qui in gradibus prohibitis matrimonia inire cupiunt, vix alia causa ad hoc inducuntur, quam vt cupiditatibus suis prauis satisfaciant. Si quis in coniuge nihil aliud, quam virtutem, spectaret, extra familiam suam, aut cognationem, facile inueniret, quam sibi iungeret. Et ita in reliquis se res habet.

§. XV.

Iuxta hactenus dicta matrimonium definiri potest, quod sit legitima, * & indissolubilis, ** sed inaequalis *** coniunctio vnius viri & vnius feminae, * mandato & praescripto Numinis facta, ** ad procreandam sobolem, vt simul imago arctissimae vnionis inter Deum & hominem in ea reluceat, & vita sancte & caste transigatur. ***

* Hoc

* hoc est, illorum, quibus gradus prohibiti non obstant, §. 11. 12. 13.
** §. 10.
*** §. 6.
* §. 9.
** §. 3. 4. 8.
*** §. 4. 6.

§. XVI.

Ceterum coniunctio ista matrimonialis fit per vtriusque partis consensum. Vnde consensum, non concubitum matrimonium facere, vulgo dicitur. * Estque executio matrimonii, vel pacti matrimonialis, ab ipso matrimonio, distinguenda. Atque hinc facile intelligitur, quid de sponsalibus sit sentiendum.

* Intelligenda haec sunt de matrimonio secundum leges diuinas vniuersales spectato. Secundum leges enim ecclesiasticas alia adhue, vt matrimonium absoluatur, requiruntur: adeo vt secundum eas per sponsalia matrimonium inchoetur, per nuptias autem consummetur. Vnde & alii nuptiarum sunt effectus, quam sponsalium, vt deinceps §. 21. 22. dicetur. add. B. SAMVEL STRVKIVS ad *Brunnem. ius eccles. ad lib. 2. cap. 16. §. 2. p. 574.*

§. XVII.

Solent ea diuidi, *in sponsalia de praesenti, & sponsalia de futuro.* Posteriora ita a nonnullis intelliguntur, quod sint promissiones matrimoniales, quae vel expressis verbis, vel ex natura personarum, continent conditionem. * Circa sponsalia autem conditionata eadem fere locum habent, quae alias de pactis conditionatis prolixe moneri solent.**

* Ita hanc distinctionem explicat IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccle siast. lib. 2. cap. 16. §. 2.* Petita ceteroquin est ex iure canonico, vbi sponsalia de praesenti vocantur, quae fiunt per verba de praesenti, e. g. *ego te accipio in meam*, scilicet vxorem; sponsalia autem de futuro, quae fiunt per verba futuri temporis, e g. *ego te accipiam in meam.* Discrimen praeterea inter sponsalia de praesenti, & de futuro, hocce constituunt Romanenses, quod in his, non vero in illis, poenitentiae locus sit. Sed merito hanc distinctionem, hoc saltem sensu acceptam, ceu vanam, & inutilem, explodit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iur. matrimon. controuersi, cap. 1. §. 2. seqq.*

** Scilicet, firma sunt, & obligant, si conditio fuerit adimpleta. Hoc autem de conditione, quae nec turpis, nec impossibilis sit, intelligendum. Quanquam, quod ad conditionem turpem attinet, dispiciendum, an aliquid, quod naturae & fini matrimonii repugnet, inuolvat. Si enim hoc si obligatio cessat: quod si vero non sit, sponsalia omnino valida sunt, etsi peccato se obstrinxerit, qui eiusmodi conditionem adiecit, aut in eam consensit, aut omnino adimpleuit. vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conscientiaria, loc. de coniug. cas. 6. p. 307. seqq.*

§. XVIII.

Habent sponsalia cum aliis pactis hoc commune, quod consensus liber esse debeat; nec qua intellectum, aut qua voluntatem, impeditus. Vnde facile diiudicari potest, quid de sponsalibus, ab ebriis, aut per

errorem, aut coactionem, initis, censendum. Eodem enim fere modo hic res se habet, ac in pactis aliis. * Patet etiam sponsalia, ab iis, qui nondum sunt sui iuris, inita, irrita esse. Vnde & quousque consensus parentum, ad sponsalia necessarius sit, intelligitur. **

* conf. quae hac de re supra dicta, ad *sect.* 4. *huius capitis* §. 12. Sic, si error fuerit in iis, quae ad ipsam matrimonii essentiam, ex fine eius primario aestimandam, pertinent, irrita sunt sponsalia. Pari ratione metus talis, qui libertatem consentiendi adimit, eadem irrita reddit. Nec valida sunt, quae ab hominibus, ob ebrietatem, aliasue causas, rationis vsu destitutis ineuntur. Nullus enim ibi est consensus. Possunt hinc & aliae quaestiones diiudicari. Sic, si quis successiue bina contraxerit sponsalia, quaeritur, quaenam sint praeferenda? Priora, si vtraque eiusdem sint conditionis, praeferenda, res ipsa & natura pactorum docet. Qui enim per priora sponsalia se obstrinxit, non amplius habet potestatem paciscendi super matrimonium cum alia. Quod si vero priora fuerint clandestina, posteriora publica, aut priora alio quodam defectu, ad matrimonii essentiam spectante, laborent, tum posteriora erunt praeferenda. Idem dicendum, si posteriora per nuptias sint consummata. Matrimonium enim perfectum & consummatum praeferendum est sponsalibus. Si copula carnalis ad posteriora absque benedictione sacerdotali accesserit, priora adhuc valida sunt, si ceteroquin rite se habeant. Per eiusmodi delictum enim vinculum sponsalium non dirimitur, si pars innocens id integrum esse velit, aeque ac in matrimonio consummato se res habet.

** Dicetur hac de re infra, ad §. 30.

§. XIX.

In eo vero sponsalia a pactis reliquis differunt, quod mutuo dissensu, nulla accedente causa alia, dissolui nequeant. Voluit enim Deus coniunctionem matrimonialem esse indissolubilem. * Causae autem; ob quas sponsalia dissolui possunt, ita comparatae esse debent, vt ipsa matrimonii essentia per eas quodammodo euertatur. Quorsum cum primis referimus, si sponsa cum altero concumbat, quippe quo ipso adulterii rea ** redditur. Quod identidem de sponso est intelligendum.

* Iuxta ea, quae dicta sunt supra, §. 10.

** Saltem grauius est delictum, quam simplex scortatio, cum fides matrimonialis, per sponsalia data, per illud violetur. Quidquid huius sit, quod sponsalia tum dissolui queant, si pars innocens velit, res ipsa docet, omnique prorsus caret dubio.

§. XX.

Etsi autem consensus faciat matrimonium, concubitus tamen, seu executio consensus, id efficit, vt de matrimonio consummato, in quibusdam aliter pronuntiandum sit, quam de matrimonio per sponsalia inchoato. Tum enim iam facti sunt caro vna. Hinc ob eas causas, ob quas rescindere licet sponsalia, non aeque licet rescindere matrimonium consummatum; saltem durum multisque hoc obnoxium est difficultatibus. * Sic & affinitatis respectus, & hinc orta graduum prohibitio, ante matrimonium consummatum, locum non habet. **

* Quae

* Quae inter personas, quarum ob consanguinitatem aut affinitatem prohibita sunt matrimonia, ineuntur sponsalia, irrita sunt, adeoque recte dissoluuntur. At si iam matrimonium sit consummatum, maior oritur difficultas. Plerique hic gradus distinguendos censent, ita quidem, vt dissoluenda sint matrimonia, etiam consummata, cum Deus ipse poenam peculiarem statuit in eos, qui contra leges matrimoniales, hunc aut illum gradum prohibentes, nuptias iniuerunt: at matrimonia ea, quae Deus ipse tolerauit, etsi in certis gradibus prohibitis contracta, si consummata fuerint, non esse dissoluenda. vid. BECHMANNI, *theolog. conscient. loc. de coniug. cas.* 23. *p.* 321. *seqq.* Sic & sponsalia, deficiente consensu parentum, ab iis, qui sub patria potestate constituti sunt, inita, citra omnem controuersiam sunt irrita. At si matrimonium consummatum fuerit, ob parentum dissensum illud dissoluere durum nimis multis videtur. Fateor tamen, haec omnia ita comparata esse, vt non desint iustae dubitandi rationes, speciatim, annon fauor, vt loquuntur, matrimonii, hic interdum vltra, quam par est, extendatur. Pontificiorum hic, non est, vt nos morentur placita, qui, fundamenti loco ponentes, matrimonium esse sacramentum, non possunt non in eiusmodi abire sententias, quae apud eos, qui rectiora edocti sunt, locum non inueniunt.

** Nondum enim reuera sponsus & sponsa sunt vna caro. Atque hinc itidem ad varias respondere licet quaestiones, speciatim ad illam: an sponsae ante matrimonium consummatum defunctae, sororem, in matrimonium ducere liceat? Licet enim omnino, cum sponsus & sponsa nondum facti sint vna caro, adeoque & ratio prohibitionis, ipsaque lex, cesset. Interim lubentes fatemur, satius esse, si ob honestatem publicam, & ad euitandum scandalum, eiusmodi matrimonia intermittantur.

§. XXI.

Est etiam matrimonii, vt & aliorum pactorum, haec indoles, vt per leges ciuiles, quorsum & ecclesiasticae pertinent, certa requisita illis addi possint, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur. Huc pertinet praeter alia, * quae passim obseruari solent, *benedictio sacerdotalis*. Etsi enim ritus hicce in ecclesia christiana sit longe antiquissimus, ** idemque ex lege generali, qua omnia ordine & decenter fieri debent, deriuari queat; lege tamen diuina speciali, non est praeceptus. Interim cum hodie a magistratu adprobatus atque praeceptus sit, indolem quoque habet legis ciuilis, quam migrare nemini fas est.

* vt, proclamatio publica, aliique ritus nuptiales.

** Legi hac de re merentur, quae attulit IO. SELDENVS, in *vxore Ebraea*, *l.* 2. *c.* 28. & 29.

§. XXII.

Intelligere inde licet, cur & hunc ritum certi effectus ciuiles sequantur, qui nuda sponsalia non sequuntur. Hinc enim & inter alia sequitur, quod sponsalia nondum dent ius in corpus, & bona. Nec eodem loco habentur liberi, qui nati sunt ex parentibus absque benedictione sacerdotali consuescentibus, cum iis, qui parentes agnoscunt, rite per benedictionem sacerdotalem coniunctos inter se, atque copulatos.

§. XXIII.

Potest etiam euenire, vt matrimonium inter personas diuersae dignitatis atque conditionis, ineatur, ea quidem lege, vt qui ex tali matrimo-

matrimonio naſcuntur liberi, inferioris conditionis eſſe cenſeantur, quam pater eſt. Vocari ſolent eiusmodi matrimonia ad *morganaticam*,* & in ſe ſpectata nihil continent, quod legi diuinae repugnat. Matrimonia autem clandeſtina, dum ſpeciem concubinatus habent, ſcandalumque praebent aliis, minime ſunt probanda.

* De origine vocis *Morganatica*, vid. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. diſſert.* §. 7. Ad rem ipſam quod attinet, nulla ratio obſtat, quo minus eiusmodi matrimonium, pro vero & legitimo habeatur, etſi ob rationes ciuiles vxor & liberi minoris ſint conditionis. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 7. §. 8. *n.* 3. & commentatores ad *h. l.* Immo ex ſcriptura ſacra huc referri ſolet exemplum Abrahami, qui cum Hagare, & deinceps cum Kethura matrimonium iniit ea lege, vt liberi ex his ſe vxoribus nati dona acciperent, integra hereditate Iſaaco relicta. Solent plerumque vxores in eiusmodi matrimonio ad ſiniſtram manum copulari: ſed hoc nihil matrimonio ipſi derogat. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iur. eccleſ. lib.* 2. *cap.* 16. §. 6. & SAM. STRYKIVS, ad *h. l.*

§. XXIV.

Officia coniugum generalia ſunt, vt mutuo eoque ſincero ſe inuicem proſequantur amore, *Epheſ. V, 28. 29. 1 Cor. VII, 10. 33. 34.* vt fides in matrimonio data, ſancte ſeruetur, *Ebr. XIII, 4.* & denique debita coniugalia vtrinque praeſtentur, *1 Cor. VII, 5. ſeqq.* ſed ita, vt coniunctio iſta corporum fiat ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, *1 Theſſal. IV, 4.* Speciatim mariti officium eſt, protegere ac defendere vxorem, conſiliis ac monitis regere, & neceſſaria huius vitae ſuppeditare. *Epheſ. V, 28. 29.* Vxoris autem eſt, in rebus ad familiam ſpectantibus obtemperare marito, eum honore debito proſequi, eodem cum illo vti domicilio, mutuum auxilium tum in educanda ſobole, tum in curanda re familiari, praeſtare, *Epheſ. V, 22. 24. Coloſſ. III, 18. 1 Petr III, 5. 6.*

§. XXV.

Ex ſtatu matrimoniali reſultat *paternus*, qui fundatur in ſocietate inter parentes & liberos. De neceſſitate huius ſtatus nemo dubitauerit, cum longe miſerrima & ſingulorum hominum, & humani quoque generis vniuerſi, conditio foret, niſi parentes liberorum curam gererent, & vt vtilia humanae ſocietatis membra euaderent, legitima educatione efficerent.

§. XXVI.

Fundamentum huius ſocietatis ex lege naturae, quae praecipit, vt aliis humanitatis officia exhibeamus, petendum eſſe, alibi luculenter demonſtrauimus. * Atque hoc quidem cum ratio doceat, ſcriptura quoque idem confirmat, ſtatum hunc a Deo adprobatum diſerte innuens, *Exod. XX, 12. Deut. V, 16. Matth. XV, 4.* Dum enim Deus iubet, vt liberi parentibus obediant, ſimul poteſtatem parentum confirmat, & totam hancce

hancce societatem adprobat. Cum etiam Deus, *pater omnium*, *Ephes. III, 15.* alibique, dicitur, parentes eius velut vicarios esse, partemque imperii diuini cum illis communicatam, indicatur.

* in *element. philosoph. pract. part. 2. cap. 4. sect. 9. §. 2. 3.* Generatio namque, quam HVGO GROTIVS, pro fundamento huius societatis habet, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 1.* eidem saltem occasionem praebet. Nec consensus pro eius fundamento haberi potest. Expressus enim non adest. Tacitus, facultatem consentiendi supponit, quam itidem infantes, rationis vsu destituti, non habent. Praesumptus, impropriè consensus est. Pluribus haec omnia euincit CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 3. cap. 4. §. 1. seqq.*

§. XXVII.

Ad potestatem parentum, quod attinet, cum ipsa scriptura sacra finem huius societatis constituat, educationem liberorum ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου, *Ephes. VI, 4.* sequitur, eam parentibus concedi, quae ad hunc finem obtinendum est necessaria. Saltem monentur parentes, ne hac sua potestate abutantur, *Col. III, 21.* Vt itaque parentibus *imperium* competit, ita a liberis requiritur *obsequium.*

§. XXVIII.

Imperium istud praecipue quidem penes patrem, simul tamen penes matrem est, cum matri non minus, quam patri, obedire iubeamur, praecepto decalogi quarto. *Exod. XX, 12.* Sed idem intelligendum de iis, qui parentum nobis loco sunt, vt vitrici, tutores, praecipue & praeceptores, qui, si suo rite fungantur munere, ipsis fere aequiparandi sunt parentibus. * Nec enim prorsus nefas, partem educationis in praeceptores deuoluere, modo id non fiat sine necessitate, nec parentes ipsi ea hoc faciant ratione, vt eorum, quae sui sunt officii, prorsus obliuiscantur. Quae vero ratio nos obstringit, vt parentibus obediamus, eadem nos obligat, vt iis obsequamur, qui eorum funguntur vicibus.

* Non tamen praeferendi, etsi interdum maiora a praeceptoribus in nos proficiscantur beneficia, quam a parentibus. Namque parentibus, praeter innumera alia, ipsam quodammodo vitam debemus. Hinc illud DIONYSII sophistae: παιδευτὴς ἀμείνων ἴσως ἐστὶν πατρὸς, *praeceptores videntur adhuc meliores esse ipso parente*, aliorumque effata, cum grano salis accipienda sunt. Vt vero praeceptorum non vna est ratio, cum nonnullis non tantum cura erudiendi discipulos, sed totius vitae quaedam directio concredita sit, quod in aliis secus se habet, alii quoque officio suo recte fungantur, quod alii negligunt, de potestate quoque, quae illis competit, diuersimode pronunciandum. Illis enim, quibus tantum cura erudiendi, & quidem adultiores, competit, imperium nullum tribui potest. Erudire enim alios sine imperio possunt, adeoque & ab auditoribus, vt dictis suis simpliciter obediant, exigere nequeunt. Obsequium autem, quod veritati agnitae praestare debemus, probe distinguendum ab obsequio, quod praeceptores, ceu sibi debitum, exigunt. Sed haecce omnia prolixius edisserui, in *dissert. de comparatione obligat. quae ex diuersis hominum statibus oriuntur*, §. 23. *in selectis inris nat. & gent. p. 702. seqq.*

§. XXIX.

Limites imperii paterni, ex fine societatis huius sunt metiendi. Tantum itaque parentibus in liberos licet, quantum educationis honestae ratio requirit. Non itaque necesse est, ad ius vitae ac necis potestatem patriam extendere. Enimuero, si in ciuitate vixerint, summus imperans merito sibi reseruat potestatem grauiores poenas liberis immorigeris infligendi; * sin in statu naturali, maior quidem patrumfamilias est potestas, non tamen tanta, vt ius vitae & necis illis tribuendum sit, nisi hoc fiat, per modum defensionis. ** Cetera, quae eiusdem commatis sunt, hinc facile diiudicari possunt.

* Apud quasdam gentes, parentes ius vitae & necis in liberos habuisse, constat. De Romanis id tradit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, *antiquit. Rom. lib.* 2. & VALERIVS MAXIMVS, *lib.* 5. *cap.* 8. add. SENECA, de *clementia*, *lib.* 1. *cap.* 15. Apud Ebraeos eodem modo se rem habuisse, auctor est, IO. BODINVS, *lib.* 1. *de republ. cap.* 4. Sed fallitur. Contrarium enim constat ex *Deut.* XXI, 18. 19. 20. ad quem locum conferendus IO. CLERICVS. Vbicunque vero parentes ius vitae & necis in liberos habuerunt, id velut ex consensu magistratus obtinuerunt, vt eius velut vicem sustinuerint. Facileque nonnullae gentes in hoc consentire potuerunt, quod existimarent, parentes non temere hac potestate abusuros, ob naturalem erga liberos amorem. Qua in re tamen illas opinio fallere potuit, cum tanta quorundam parentum sit ἀγριότης, vt satius sit, potestatem, seueris poenis filios immorigeros coercendi, magistratui relinquere. Patet autem ex dictis, falli etiam IO. FRIDERICVM HORNIVM, dum in *polit. architect. lib.* 1. *cap.* 2. §. 4. naturaliter parentibus ius vitae & necis in liberos competere, asserit.

** Tum enim filium non punit, sed tanquam hostem occidit. Qui secus sentiunt, & patribus, in statu naturali, prout opponitur ciuili, constitutis, ius vitae & necis tribuunt, falsa nituntur hypothesi, ac si status familiarum, in statu naturali viuentium, non differat a statu ciuili, & quod in illo patribus, ceu capitibus familiarum, summum aliquod imperium competat. Quam sententiam post THOMAM HOBBESIVM, defendendam sumpsit ROBERTVS FILMER, Anglus, in libro, cui titulum fecit: *Patriarcha*, quem ex instituto refutarunt ALGERNON SIDNEY, & IO. LOCKIVS, vterque in eiusdem argumenti libro, de *regimine ciuili*, conf. IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. de iur. natur. & gent. lib.* 6. *cap.* 2. §. 10. *p.* 169. *seqq.*

§. XXX.

Imperium paternum durat, quamdiu societas paterna subsistit. * Hac sublata, imperium patris, & obsequium filii cessat, vt hic tamen ad animum gratum demonstrandum, ** & reuerentiam parentibus exhibendam, adhuc sit obligatus. Durante societate, omnes actiones liberorum imperio paterno subsunt, vt sine parentum consensu nihil valide agere ac pacisci queant, etsi in actionibus, quae ad societatem istam non pertinent, maior libertas rationis vsu pollentibus concedi soleat, quam illis, qui eo adhuc destituuntur. Variae hinc expediri quaestiones possunt, *** praesertim & illa, quousque parentum consensus, ad matrimonia liberorum sit necessarius. * Quo pacto societas paterna dissoluatur, explicatum est alibi. **

* Ita

* Ita breuius cuncta expediri possunt, quam si cum HVGONE GROTIO tria interualla, tempus scilicet imperfecti iudicii, tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiae parentum, & denique postquam ex familia excessit, statuamus: de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 2. seqq.*

** Idque non tantum verbis, sed etiam factis. Frustra enim aliquis verbis declarat, aliquem magni a se fieri, si factis contrarium testetur. Hinc apud Ebraeos ad honorem parentibus exhibendum, hoc etiam referebatur, vt filii parentes inopes alerent. Vim tamen huius legis valde imminuerunt, dum, fas esse, contendebant, vouis omnes liberorum opes ad vsus sacros ita transferri, vt in parentes, quantumuis pauperes, nullum inde redundaret emolumentum. Id quod iure redarguit seruator, *Marc.* VII, 9. 10. *seqq.* add. IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxt. disc. Ebr. lib. 7. cap. 2.*

*** Exemplum vide in *philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. II. §. 12.*

* Si enim filius adhuc sub potestate patria sit constitutus, cum omnes eius actiones ab imperio paterno pendeant, non tantum iniuste aget, si contra parentum consensum matrimonium contrahat, sed irritum quoque erit matrimonium. Non enim habet facultatem in matrimonium consentiendi, quia non est sui iuris. Quod si, sublata potestate patria, iam sui iuris sit, contra reuerentiam parentibus debitam aget, si, illis dissentientibus, coniugem sibi iungat, non tamen irritum erit matrimonium. Sunt equidem, qui existimant, etiam in priori casu matrimonium non esse irritum, si iam consummatum sit. Sponsalia enim eiusmodi, quin dissolui queant, nullum est dubium, vt supra obseruauimus. Estque haec recepta fere apud plerosque sententia. Sed dubito, an accuratius sustinere examen queat, & an firmo satis fundamento nitantur, quae vulgo in honorem matrimonii fieri dicuntur, & annon hisce aliisque eiusdem generis effatis, aliquid ex opinione apud Romanenses recepta, quod matrimonium sit sacramentum, subsit.

** in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. II. §. 13.*

§. XXXI.

Officia parentum sunt, educare liberos ad pietatem & timorem Numinis. *Ephes. VI, 4.* Praeterea de victu & amictu illis prospicere debent, quamdiu ipsi, quae necessaria sunt, sibi comparare nequeunt. Vt vero ipsi sibi aliquando prospicere queant, operam dare debent, vt mente ac corpore valeant, & in artibus ac scientiis vtilibus, pro cuiuscunque captu & ingenio, & status conditione, erudiantur. conf. *1 Tim. V, 8. Prouerb. XXIX, 17.*

§. XXXII.

Officia liberorum sunt, amore & honore parentes prosequi, *Exod. XX, 12. Ephes. VI, 2. 3.* illis obsequi, in rebus licitis, praesertim, quamdiu societas paterna durat, *Ephes. VI, 1. Coloss. III, 20.* gratum quouis modo erga eos demonstrare animum, adeoque & eos alere, si hoc necessitas iubeat, *1 Tim. V, 4. Matth. XV, 4. 5. 6.* nec contemnere senescentes, *Prouerb. XXIII, 22. Eccles. III, 14.*

§. XXXIII.

Tertius status, qui hic in censum venit, est *herilis*, qui innititur societati inter dominum & seruum initae, vi cuius hic illi seruire tenetur. Fundamentum itaque huius societatis ex pacto inter dominum

atque ſeruum, repetendum. Cumque hac ratione ſerui pariter ac domini commodis conſulatur, illicitum non eſt, pacta eiusmodi inire, nec ſtatus ipſe iuri naturali repugnat. Nec obſtat, quod aequalitas naturalis per hunc ſtatum tollatur, aut quod vitia hominum ei occaſionem praebuiſſe videantur. Si quis enim ipſemet in inaequalitatem conſentiat, nulla fit ei iniuria.* Vitia autem hominum ipſis ſtatibus imputari non debent.

* Accedit, quod omnes quidem aequales ſimus, ratione humanitatis: ſed vt ratione poteſtatis aequales ſimus, neceſſe non eſt, quia humani generis conditio hoc non permittit. Atque hoc tum de perfecta, tum de imperfecta ſeruitute intelligendum: cum nec perfecta iuri diuino per ſe repugnet. conf. *elementa philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 12. §. 7.

§. XXXIV.

Hinc & ipſi Deo probatus eſt hicce ſtatus, quod non tantum exemplo Abrahami, aliorumque ſanctorum, ſeruos habentium, patet, ſed ex iis etiam, quae apoſtoli hac de re in nouo teſtamento, diſerte docent. Non enim ſublatum huncce ſtatum cupiunt, ſed eum confirmant potius, dum ſeruis pariter ac dominis, quo pacto ſe gerere debeant, praeſcribunt, *Epheſ. VI, 5. ſeqq. Coloſſ. III, 22. 23. 24. Philem. 16.* add. *1 Cor. VII, 20. ſeqq.* Accedunt leges diuinae de ſtatu ſeruili, *Exod. XXI, 1. ſeqq*

§. XXXV.

Poteſtatem dominorum, pariter ac ſeruorum obſequium, ex fine huius ſocietatis aeſtimare licet. Finis autem in eo conſiſtit, vt res familiaris domini* conſeruetur, & promoueatur, & ſeruus ſimul ſuſtentetur. Eum in finem caſtigare ſeruum modice licet, ſi quae ſui ſunt officii, non faciat: ſaeuire in eum, aut omnino vitam eripere, non fas eſt. Amor autem chriſtianus, pietasque iubet, vt dominus moderate poteſtate ſua vtatur, & ſalutem quoque ſerui aeternam promouere ſtudeat.

* Ius itaque vitae & necis domino in ſeruum non competit. Nec obſtant populorum quorundam mores. Namque hi aut palam iniuſti ſunt, & limites a recta ratione imperio herili conſtitutos, contra ius atque fas migrant, aut domini poteſtate, a ciuitate in delictis ſeruorum puniendis ſibi conceſſa, vtuntur, adeoque ſummi imperantis vicem ſuſtinent. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 5. §. 28. Aliter equidem ſentit IO. FRID. HORNIVS, domino, qua tali, ius vitae & necis in ſeruum tribuens, in *polit. architect. lib.* 1. *cap.* 4. *p.* 129. Sed falſa, de natura & origine imperii, itemque de origine ſtatus ſeruilis, nititur hypotheſi. Poterat etiam nonnullis ſcrupulum mouere lex Moſaica, *Exod.* XXI, 20. *Cum quispiam ſeruum ſuum, aut ſeruam baculo ferierit, & ſub manu eius interierint, vltio ſumatur. Si tamen per diem* (vnum) *aut biduum ſuperſtes fuerit, nulla ſit vltio; nam* (ſeruus) *ille argentum eius erat.* Poteſt namque per biduum etiam viuere, cui vulnus lethale eſt inflictum. Vnde in hocce caſu apud Israelitas poena ordinaria homicidii, ex ipſa Numinis conſtitutione, non videbatur locum habere. Verum cum dicatur: *argentum eius erat*, doctores Ebraei hinc colligunt, agi hic de ſeruo Cananaeo, quod hi ſoli poſſunt *argentum* herorum

herorum dici, quippe in perpetuum empti. Cum ergo seruus sub ictibus animam non esflarat, hinc colligebatur, herum eum noluisse interficere. Satis itaque poenae luere videbatur, iactura pecuniae, quam emendo seruo expenderat, aut vtilis eius operae. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.*

§. XXXVI.

Quae ceteroquin circa seruitutem agitari solent quaestiones, solui facili negotio possunt, si cogitemus, seruos homines esse, non bruta, adeoque & imperium in eos non alia ratione, quam per consensum, acquiri.* Vnde sequitur, vendi seruos non posse, nec alia ratione in commercium venire.** Qui obstant mores gentium, palam iniqui sunt. Quo minus tamen perpetua seruitus sit, si seruus consentiat, nihil obstat.*** Tollitur autem haec societas, si aut vtriusque partis consensu dissoluatur, aut ab alterutra parte quidquam, quod naturae & indoli eius repugnat, admittatur.* Atque haec cum ratio ipsa dictitet, multo magis ex christianae religionis principiis fluunt.

* Non aliud enim fundamentum societatis, quae inter dominum & seruum intercedit, est, quam consensus. Citra consensum si quis alterius subiiciatur imperio, summa illi fit iniuria. Nec aliter de seruis bello captis existimandum. Qua de re vt recte statuatur, a caussa & fundamento seruitutis distinguenda est occasio. Praeter indigentiam quorundam hominum, bellum occasionem seruituti praebere potuit: sed caussa tamen vnica legitimae seruitutis est consensus, vti iam a me obseruatum, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 12. §. 4.* Errores, quos THOMAS HOBBESIVS, *lib. de ciue, cap. 8.* in hoc capite admisit, ex dictis facile reuelli possunt, & iam abunde profligati sunt ab aliis. Ex eodem etiam a me fundamento *l. c. §. 5.* & *cap. 5. sect. 6. §. 12.* demonstratum, liberos, qui ex seruis bello captis nascuntur, dominorum non esse, quamdiu in seruitutem non consentiant, etsi non ignorem, HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 29.* & SAM. PVFENDORFIVM, de *iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 3. §. 9.* secus hic sentire. Hanc vero meam sententiam arbitrio lectoris permittit eruditissimus BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c. p. 82.* Existimo autem, quamdiu firmo stat talo, quod fundamenti loco posui, seruitutem tantum ex consensu oriri, tamdiu neminem, quod momentum trahat, contra eam in medium allaturum.

** Mos equidem vendendi & emendi seruos, antiquissimus fuit. conf. *Gen. XVII*, 12. 23. 27. Sed ideo non probandus, etsi Deus eum in gente sua toleraverit. Contra namque dignitatem & naturam hominis est, vt in censum earum rerum referatur, quae in commercium veniunt, aut vt brutis & rebus inanimatis aequiparetur. Vnde & sequitur, seruos aeque ac alios homines, sub imperio, non autem in dominio, esse. Secus vero qui sentiunt, imperii & dominii notiones diuersissimas inter se confundunt. Quae confusio multorum errorum & quaestionum inutilium fuit genetrix. Cererum, dum nego, seruum vendi posse, non statim nego dominum ius suum, quod habet in seruum, abalienare posse. Hoc enim cum imperio consistere potest, venditio autem in eas tantum res cadit, quae sunt in dominio, quaeue in commercium veniunt.

*** Quae adeo & apud Ebraeos non tantum in vsu fuit, sed a Deo etiam adprobata, *Exod. XXI*, 5. 6.

* Hinc & non est nefas, si seruus nimiae dominorum saeuitiae fuga se subducat. Non enim hac conditione in seruitutem consensit. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 29.*

§. XXXVII.

Officia dominorum erga ſeruos ſunt: aequum laborem illis imponere, *Exod XX,10. Deut. V,14.* neceſſaria ad vitae huius conſeruationem illis ſuppeditare, mercedemque accurate ſoluere, *Deut. XXIV, 14. 15. Matth. X,10. Iacob. V,4.* animae non minus, quam corporis illorum curam gerere, adeoque & efficere, vt in illis, quae ad ſalutem aeternam conſequendam ſcitu neceſſaria ſunt, rite erudiantur. Hoc ſane amor, quo omnes homines diligere iubemur, etiam exigit. add. *Matth. VIII,6.* Seruorum contra erga dominos officia ſunt, honore & obſequio illos proſequi, fidem, induſtriam, patientiam vbique demonſtrare. Quae omnia tum recte fiunt, ſi pietati & ſanctitati chriſtianae ſtudeant, & cuncta ita agant, vt conſcientiae ſemper rationem habeant. conf. *Epheſ. VI, 5. 6. ſeqq. Coloſſ. III, 22. Tit. II,9. 10. 1 Petr. II, 18.*

§. XXXVIII.

Quod ad officia hactenus expoſita, in ſtatu tum matrimoniali, tum paterno, tum denique herili, iure diuino obligati ſint, qui in hiſce ſtatibus verſantur, & res ipſa docet, & rationibus quamplurimis euidentiſſime comprobari poteſt. Statuum a Deo introductorum, aut approbatorum, eadem eſt indoles, ac aliorum inſtitutorum diuinorum, quae ſecundum vniuerſale iuris diuini principium, ſupra expoſitum, accurate ab omnibus ſunt obſeruanda. Accedit, quod omnes illi ſtatus, quorum indolem explicauimus ad vnionem cum Deo nos ducant, & ad eam promouendam comparati ſint. Sic matrimonium imaginem nobis exhibet, arctiſſimae vnionis, quae eſt inter Chriſtum & eccleſiam. *Epheſ. V, 31. 32.* Status paternus eo comparatus eſt, vt liberi in timore Domini educati, ad vnionem hancce perducantur, *Epheſ. VI, 4.* Status ſeruilis nos admonet, nos omnes eſſe ſeruos Dei, adeoque & obedientiam a nobis requiri ex ſimplici corde, *Epheſ. VI, 5.* ſiquidem in coniunctione cum Deo manere cupiamus; immo, quod ſoli Deo, ceu domino noſtro adhaerere debeamus. *Matth. VI, 24.* Conſtat idem ex decalogi praecepto ſexto & quarto: cum in illo officia coniugum, in hoc autem, parentum aut qui eorum vicibus funguntur, ac liberorum, dominorum item ac ſeruorum, contineantur. Ne quid de aliis ſcripturae dictis, quae hactenus iam allata ſunt, dicam.

§. XXXIX.

Officiis, ad quae in hiſce ſtatibus obligamur, quoad ſtatum matrimonialem, opponuntur: *peruerſus & illicitus* in matrimonio ineundo, *ſcopus, adulterium & perfidia*; imperii maritalis per ſaeuitiam *abuſus*, aut eiusdem *neglectus* ex parte mariti; *reluctantia* autem & *obſequii denega-*

denegatio, ex parte vxoris, & alia. Quoad ſtatum paternum, in vitio ponuntur, *inobedientia*, *renitentia*, *ingrati animi crimen*, *irreuerentia*, ex parte liberorum; *duritiei*, *ſaeuitia*, *moroſitas*, *ἀποργία*, *educationis debitae intermiſſio*, ex parte parentum. In ſtatu herili, ex parte dominorum peccatur per *ſaeuitiam*, *crudelitatem*, *mercedis aut alimentorum denegationem*; ex parte autem ſeruorum, per *ignauiam*, *perfidiam*, *hypocriticam officiorum praeſtationem*, aliaue ratione.

§. XL.

Medium praecipuum, quo ad haecce officia adduci homines poſſunt, eſt, ordinis itemque ſapientiae, benignitatis, iuſtitiaeque diuinae, in omnibus hiſce ſtatibus euidentiſſime eluceſcentis, conſideratio. Praecipue cogitandum, ad noſtram ſalutem, & commoda temporalia & ſpiritualia, eos eſſe comparatos, immo ſine illis, nec nos, nec vllum alium hominem ſaluum ac incolumem eſſe poſſe. Nec praetermittendae ſunt promiſſiones, comminationesque diuinae, legibus, quae ad haec officia nos obſtringunt, additae. conf. *Ebr. XIII, 4. 1 Cor. VI, 9. Gal. V, 21.* item, *Epheſ. VI, 3. Deut. XXVII, 16. Exod. XXI, 15. Leuit. XX, 9.*

§. XLI.

Impedimenta, quae officiis hiſce obſtant, & quae remouere ſedulo tenemur, ſunt: naturalis omnis ordinis, ex philautia orta, auerſio: inconſultus libertatis amor, vel potius libertatis ad repagula, quae cupiditatibus noſtris obſtare videbantur, remouenda, praetextus; praeiudicia varia de polygamia, diuortio, incommodis hoſce ſtatus concomitantibus, & via illicita ea euitandis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VII.
DE
OFFICIIS SVMMORVM IMPERANTIVM ET CIVIVM.

Σύνοψις.

Ciuitates ſeu reſpublicae ordine imperantium & parentium conſtant, de quorum adeo erga ſe inuicem officiis hic agendum, §. I.

Quae de origine ciuitatum, ethnici ſcriptores tradunt, incerta ſunt: certiora, quae de eadem etiam ante diluuium, ſcriptura ſacra docet, §. II.

Origo ciuitatum poſt diluuium, §. III.

Etſi ciuitates per facta hominum conſtituantur, adeſt tamen approbatio Numinis, §. IV.

Poteſtas

Potestas imperantium in ciuitate ex sue mettenda. quid sit summum imperium, §. V.
Summam hanece imperantium potestatem esse independentem, §. VI.
ab obligatione etiam legum humanarum immunem, §. VII.
per eam sancti & inuiolabiles sunt summi imperantes, §. VIII.
quamdiu scilicet in tyrannos non degenerant, limitesque suae potestatis non transgrediuntur, §. IX.
non temere tamen, nec sine apertis indiciis aliquis pro tyranno habendus, §. X.
Quae de summis imperantibus dicta sunt, de illis, qui reuera summum imperium habent, intelligenda sunt, §. XI.
Illorum potestati omnia, quae sunt in ciuitate, sunt subiecta, §. XII.
Formae rerumpublicarum accidentales, quaenam? §. XIII.
Modi acquirendi summum imperium, §. XIV.
Colligitur inde, maiestatem seu summum imperium a Deo, ordinarie non immediate, sed mediate conferri, §. XV.
Iura maiestatica quaenam: eminet inter ea ius circa sacra, §. XVI.
Multum interest reipublicae, vt summi imperantes religionis curam gerant, §. XVII.
in qua ad aeternam etiam ciuium salutem respicere debent, §. XVIII.
Interest reipublicae & omnium ciuium, vt vera religio floreat, §. XIX.
Quid circa veram religionis promotionem, eiusque quoad externa directionem, obseruandum, §. XX.
Quaenam hic euitanda extrema: competit potestas circa sacra summis imperantibus vi summi imperii, & minus accurate ius episcopale dicitur, §. XXI.
Ad ius circa sacra pertinet speciatim ius constituendi ecclesiae ministros, quod summis imperantibus, saluo ecclesiae iure, competit, §. XXII.
ius constituendi doctores & praeceptores in scholis, §. XXIII.
ius condendi leges ecclesiasticas, §. XXIV.
ius visitandi scholas & ecclesias, §. XXV.
ius reformandi ecclesiam, §. XXVI.
ius coercendi haereticos, illorumque conatus impediendi, §. XXVII.
ius conseruandi disciplinam ecclesiasticam, §. XXVIII.
ius conuocandi & dirigendi concilia, §. XXIX.
ius disputationibus theologicis certos limites praescribendi, §. XXX.
ius praescribendi ceremonias ecclesiasticas, §. XXXI.
ius dispensandi bona ecclesiastica, §. XXXII.
& denique, ius constituendi forum ecclesiasticum, §. XXXIII.
Quinam subditorum nomine veniant: sub eo & clericos comprehendi, §. XXXIV.
Officia imperantium, §. XXXV.
subditorum generalia, §. XXXVI.
specialia, pro officiorum diuersitate, §. XXXVII.
Quod ad haecce officia, tum imperantes, tum ciues, iure diuino obligati sint, probatur, §. XXXVIII.
Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXIX.
Ad media, quibus ad officia haec praestanda induci possumus, vt & ad impedimenta, remouenda, nos itidem obligatos esse, §. XL.

§. I.

CVm ea hominum post lapsum esset conditio, vt per familias dispersi, ab aliorum insultibus aut insidiis tuti non essent, necesse erat, vt in maiores societates coirent, quas *ciuitates*, seu *respublicas*, vocare, moris est. Quae cum consistere nequeant sine imperio, in duplici, qui in iis degunt, constituti sunt discrimine, aliique *imperantium*, alii *ciuium* nomine veniunt, quorum certa erga se inuicem sunt officia, iure quoque diuino praescripta, quae adeo distincte considerare, huius loci est.

§. II.

Quae ethnici scriptores, de origine ciuitatum, seu rerumpublicarum

carum tradunt, incerta sunt, & lubrico superstructa fundamento.* Certiora sunt, quae scriptura sacra nos hac de re condocet, multiplicato post primam rerum originem, hominum genere, Cainum primam condidisse ciuitatem, eique a filio Hanocho nomen impositum esse, *Gen. IV, 17.* de cuius, in condenda hacce ciuitate consilio, licet nihil certi affirmare liceat, valde tamen verosimile, dominandi cupidine abretum Cainum, eiusmodi quid suscepisse. An vero & Sethi posteri suae securitatis caussa in maiores societates coiuerint, quod verosimile videri poterat, an vero per familias dispersi vixerint?** incertum, & ob monumentorum defectum, definiri nequit. Qui vero ante diluuium nullas prorsus fuisse respublicas contendunt, rationibus iustis, quibus hoc euincere queant, destituuntur.***

* Io eo plerique consentiunt, ante imperia constituta ἀναρχίαν fuisse; quamuis statum hominum, qualis eo tempore fuerit, diuersimode describant. Nonnulli enim vt longe felicissimum nobis sistunt, vt OVIDIVS *metamorphos. lib.* 1. alii, vt miserrimum & corruptissimum, vt SALLVSTIVS, de *bello Catilin. cap.* 6. & LVCRETIVS, *lib.* 5. vel qui initio fuerit felix, mox corruptus, vt inde necessitas respublicas condendi hominibus fuerit imposita. Ita TACITVS: *vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere; annal. lib.* 3. *cap.* 26. Quae quidem ex fama de statu hominum felicissimo ante lapsum, eodemque post lapsum, praesertim ante diluuium, corruptissimo, ethnici scriptores hausisse videntur.

** AVGVSTINVS, vt imperiorum originem ad Cainitas refert, ita Sethi posteros in maiores societates seu ciuitates coaluisse, abnuit, per familias sub regimine parentum eos vixisse, contendens, *de ciu. Dei, lib.* 15. *cap.* 20. Regum antediluuianorum ex ABYDENO, scriptore Assyriaco, meminerunt CYRILLVS, *lib.* 1. *ad Iulianum*, EVSEBIVS, *lib.* 9. *praepar. euangel. cap.* 12. aliique,

*** Sic putant nonnulli, si fuissent ante diluuium respublicae, fieri vix potuisse, adeo vt corrumperentur hominum mores, vt rebus perditis non alia, quam per humani generis delectionem, excepto Noacho cum suis, medicina adferri poterit. Sed si post diluuium, hominum in ciuitatibus degentium adeo corrumpi & deprauari mores potuerunt, vt, integras exscindi ciuitates, diuinae iustitiae ratio postulauerit, quod vel Sodomorum & Gomorrhae exemplo patet, cur hoc ante diluuium, quoad vniuersum hominum genus, fieri non potuisse, etiamsi tum quoque respublicae fuerint, existimemus?

§. III.

Post diluuium, hominum genus per familias dispersum, iterum aliquandiu vixit. At cum numero eorum aucto, humani ingenii prauitas iterum se proderet, aliis imperium in alios adfectantibus, aliis ne libertate sua priuarentur, aut aliorum insultibus expositi essent, annitentibus, ortae hinc iterum sunt ciuitates, minores initio,* vt credere par est, tandem ex minoribus varias ob caussas inter se coniunctis, maiores.

* Quae enim de magnitudine & amplitudine imperii Assyriaci ex fide & auctoritate CTESIAE, qui reuera nullam meretur fidem, vulgo traduntur, hodie merito explosa sunt, & prorsus reiecta a viris doctis. Assyriacum quidem imperium condidit Nimrod, *Gen.* X. 8. 9 cuius haud dubio magna fuit inter turris Babelicae exructores auctoritas; sed statim hoc tam amplum fuisse, tamque potens, vt vulgo creditur, falsum est. Plures alias vero mox enatas respublicas, quibus qui praeerant, regum nomine veniunt, discimus ex *Gen. XIV*, 1. 2. Interim vel Nimrodi exemplum docet, homines improbos, ambitione & imperandi cupiditate ductos, in condendis & amplificandis imperiis, studium operamque collocasse. Horum vero qui resistere conatibus cupiebant, vix aliter hoc facere poterant, quam vt & ipsi in maiores societates coirent.

§. IV.

Coniunctio ista hominum, in vnam societatem coalescentium, fieri aliter non potuit, quam per pacta, siue explicite siue implicite, inita, quibus non tantum ad commoda mutua promouenda se obstrinxerunt, sed summo alicui imperanti, sine quo eiusmodi societas subsistere nequit, se submiserunt. * Vnde hactenus quidem, rerumpublicarum introductio, & summi imperii constitutio ab hominibus originem habet, quo pacto & Petrus *I epist. II. 13.* eam *ἀνθρωπίνην κτίσιν* vocat. Cum tamen, humani generis conseruatio, atque salus, eiusmodi statum requireret, rectissime inde colligitur, factum hoc esse dirigente, consentiente, & adprobante supremo Numine. Quod & scriptura diserte testatur, *Rom. XIII, 1. seqq. Ioan. XIX, 11. Tit. III, 1.*

* Hinc structura illa rerumpublicarum, quam pluribus explicat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap.* 2. & nos in compendio in *element. philos. pract. part.* 2. *sect.* 13. §. 4.

** Cum ergo ad rerumpublicarum introductionem, summique adeo imperii constitutionem, & homines & Deus concurrant, patet, quod haec ordinatio certo modo *humana*, & certo modo *diuina*, dici queat. Homines quidem id fecerunt, sed non sine nutu, consensu, & adprobatione Numinis, vnde illi quodammodo rationem caussae instrumentalis, Deus autem caussae principalis, habet. Et hoc sensit a Petro magistratum *ἀνθρωπίνην κτίσιν* vocari, docet B. IO. GERHARDVS, in *locis theolog. loc. de magistratu, p. m.* 250. *Vocatur*, inquit, *humana ordinatio, non respectu primae originis & principalis caussae efficientis, sed respectu caussae instrumentalis, quia per homines saepius constituitur magistratus.* Immo per homines primum respublicae sunt introductae, summumque imperium constitutum. Obseruat deinde idem auctor, OECVMENIVM humanam *κτίσιν* exponere per *θεσιν*, quod *constitutus & positus sit magistratus ab hominibus, Deo tamen sic iubente & sanciente.* Quod prorsus ad rem nostram facit. Verba OECVMENII haec sunt: *κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἀρχὰς λέγει χειροτονητὰς ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἢ καὶ αὐτὰς τὰς βασιλάς, καθότι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν ἤτοι ἐτέθησαν, οὕτω γὰρ ἡ γραφὴ καλεῖ τὴν θέσιν κτίσιν καλῶν.* Docet deinceps GERHARDVS, magistratum etiam *ἀνθρωπίνην κτίσιν* vocari posse, tum respectu subiecti recipientis, siue materiae in qua, tum respectu finis cui, sed haec primae explicationi non derogant, quam praeter alios etiam calculo suo comprobat ABRAHAMVS CALOVIVS, *ad h. l. Humana ergo*, inquit, *creatura dicitur, propter caussam instrumentalem, quia per homines instituitur, diuina ordinatio ob caussam principalem, quae est Deus.* Atque ita se res olim habuit, cum primum respublicae instituerentur, vt id fieret per homines: & hodie, postquam respublicae constitutae sunt, vbi summi imperii collatio itidem a Deo quidem fit, sed per homines, vt deinceps §. 15. pluribus demonstrabitur.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Quae imperantium in ciuitate sit potestas, ex fine, propter quem constitutae sunt, quam rectissime intelligitur. Hic vero cum sit, ciuitatis conseruatio, * manifestum est, ad ea omnia, quae ad ciuitatis conseruationem pertinent, hancce se extendere potestatem. Proinde & recte summum imperium, seu maiestas, a quibusdam definitur, quod sit summa vbique in ciuitate potestas.

* Cum ciuitates seu respublicae plurima hominibus praestent commoda, variis quoque inducti potuerunt caussis, vt in eas coalescerent. Quss inter tamen praecipus merito censetur, securitas ab insultibus aliorum, cum inter commoda, quae vita ciuilis praestat, haec primum facile locum teneat. Interim si consideremus, quem reuera finem habuerint primi rerumpublicarum conditores, non aliud saepius, quam vt ambitioni vel imperandi cupiditati satisfacerent, eos spectasse, deprehendemus. Vnde rursus aliis necessitas securitati suae consulendi, imposita est. Sententiam illorum, qui, hominem per naturam ad vitam ciuilem rapi, autumant, impugnat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap.* 1. §. 7. qui & §. 5 philosophiam IO. FRIDERICI HORNII, ciuitatem opus naturae vocantis, cum naturali ordine & consecutione producatur, *polit. architect. lib.* 1. *cap.* 4. §. 6. profligat. Quae ipse PVFENDORFIVS hac de re disserit, exigenda ad ea, quae erudite monet IO. BARBEYRACIVS, ad *l. c.* §. 7. *p.* 192. Ego saltem addo, a fine societatis constituendae, distinguendum quodammodo finem ciuitatis constitutae, qui est eius conseruario, hoc est, vt in eo statu permaneat, vt, quae extrinsecus vel intrinsecus eam destruere, & felicitatem ciuium imminuere possunt, repellere queat. Hoc enim vt fiat, omnium ac singulorum ciuium maximopere interest

§. VI.

Dum *summa* dicitur haec potestas, sequitur, eandem esse independentem, adeo, vt qui ea gaudent, nemini nisi Deo actionum suarum rationem reddere teneantur. Talem namque finis & scopus reipublicae, eiusdem scilicet conseruatio, omnino requirit. Ideoque nec populi iudicio submittendi sunt, vt nonnulli perperam sibi persuadent. * Etsi enim populus summis imperantibus eam potestatem conferat, ea tamen id fit ratione, vt hoc ipso potestate illa se abdicet, & summis imperantibus plane, in omnibus quae ad ciuitatis salutem pertinent, se submittat. ** Vnde & distinctio inter maiestatem *realem* & *personalem*, qua nonnulli ad imminuendam summorum imperantium potestatem, vtuntur, omni fundamento destituitur. *** Populo enim nulla competit maiestas, multo minus realis, & summorum imperantium maiestas non esset maiestas, si ab alia potestate humana dependeret.

* Hi *Monarchomachorum* nomine venire solent, quibus nonnulli *Machiavellistas* opponunt. Quemadmodum enim hi summis imperantibus eousque fauent, vt, illis ad commodum proprium cuncta referre, fas esse, contendant, etsi hoc cum maximo subditorum damno coniunctum sit, ita illi summos imperantes populi arbitrio iudicioque subiiciunt.

Praecipuos auctores, qui pro Monarchomachis habentur, eorumque scripta, recensui in *historia iuris nat.* quae *in selectis iur. nat. & gent.* extat, §. 52. *p.* 77. *seqq.* Addenda tamen *historia sectae Machiauellistarum & Monarchomachorum*, quae ex manuscriptis B. IACOBI THOMASII exhibetur, in *obseruationibus Hallensibus, tom.* 6. *obs.* 1. vbi varia lectu digna occurrunt. De STEPHANO IVNIO BRVTO, cuius in hoc genere eminent *vindiciae contra tyrannos, siue de principis in populum, populique in principem legitima potestate*, & quisnam sub hocce nomine lateat? vid. PETRVS BAELIVS, in peculiari dissertatione, *lexico* eius *historico critico* subnexa, *p.* 3087. *seqq.*

* Hoc est, quod alii dicunt, populum conferre summum imperium non *cumulatiue*, sed *priuatiue*, vid. CHRISTOPH. BECMANNVS, *meditat. polit. cap.* 12. §. 6. Et hinc responderi potest ad Monarchomachorum argumentum, dum ex eo, quod populus summum imperium confert, penes illum summum quoque imperium esse, colligunt. Reliqua illorum sophismata, quae contra potestatem summorum imperantium independentem proferre solent, accurate refellit HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 3. §. 8. & 9.

** Solennis haec apud Monarchomachos est distinctio. conf. IO. ALTHVSIVS, *polit. cap.* 9. *p.* 179. vbi eodem plane sensu inter maiestatem *regni* & *regis*, distinguit. Falluntur autem, qui fundamentum eius in hypothesi illorum, qui, maiestatem immediate a Deo esse, negant, quaerunt. Potest enim, vt antea demonstrauimus, populus summum imperium conferre, vt tamen nihil summi imperii siue maiestatis, retineat.

§. VII.

Sequitur etiam inde, summos imperantes, legibus humanis non teneri. Diuinis enim quod subiecti sint, per se patet, cum sint homines. Humanis autem legibus nemo obligatur, nisi qui potestati humanae est subiectus, quod de summis imperantibus dici nequit. * Interim prudentiae est, vt leges, quas accurate obseruari a ciuibus volunt, obseruent ipsimet, cum ad mouendos animos, & ad obsequium legibus praestandum inducendos, nihil sit aeque efficax, ac exemplum superiorum. ** Immo ad hoc per leges etiam diuinas obligati sunt, quae a summis imperantibus requirunt, vt omnia ea diligenter faciant, quae ad ciuitatis salutem & conseruationem pertinent. Leges autem fundamentales, cum non tam leges proprie sic dictae, quam pacta atque conventa sint, *** eas accurate obseruare iure diuino tenentur, cum iuris naturalis scitum vniuersalissimum sit, pacta esse seruanda.

* Ex instituto hoc a me demonstratum in dissertatione, de *principe legibus humanis, sed non diuinis, soluto*, vbi & distinctionem, quam nonnulli fingunt, inter vim legis directiuam, & coactiuam, explosimus.

** Recte PLINIVS: *vita principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuersimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur, quae imprimis hoc in se boni habent, quod adprobant, quae praecipiunt, fieri posse*; in *panegyr. cap.* 56 *p. m.* 55. Nec male LIVIVS: *si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas, lib.* 26. *cap.* 30. *

*** Hoc itidem *differtas. sit. prop.* 4. euictum.

§. VIII.

Ex indole quoque atque natura summi imperii fluit, *sanctos & inuiola-*

inuiolabiles esse summos imperantes. Hoc rerumpublicarum iterum salus & conseruatio requirit. Petulantium enim hominum insultibus cum nunquam non expositi sint, cum in optima etiam regiminis ratione, non desint temere, qui statum reipublicae aut imperii mutatum vellent, securitati illorum quouis modo vt consulatur, par est. Sanctitas itaque ista requirit, vt non tantum nulla ratione laedantur, sed ne quis etiam iis violenter resistat, etsi quae minus recta sunt, agere nobis videantur. *

* Sublimius enim quid illa summorum imperantium inuiolabilitas inuoluit, quam ea, qua generatim neminem mortalium laedere licet. Et recte quoque hinc colligitur, de omnibus ac singulis illorum factis summa cum reuerentia ac modestia loquendum esse.

§. IX.

Non tamen hoc eousque extendendum, ac si imperantibus pessundare plane ac euertere rempublicam liceat. Cum enim imperans hostilem erga rempublicam induit animum, atque in tyrannum degenerat, omnino vt illi resistatur, par est. * Hoc natura & finis societatis ciuilis postulat, in quam homines coiuerunt, non vt perderentur, sed vt conseruarentur. Multo magis hoc tum licet, si imperantis limitata sit potestas, atque status aut ordines regni, in consortium summi imperii quodammodo veniunt.

* HVGO GROTIVS plures refert casus, in quibus licitum putat, summo imperanti resistere, *lib. 1. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 8. ad 15.* Sed in omnibus ei suffragari nequeo. Nonnulli quoque huc non pertinent, cum in iis sermo sit de principibus, qui actu summum imperium non habent. In eo quoque citra controuersiam fallitur, & grauissime errat, dum populo ius puniendi principem seu summum imperantem, tribuit. Cum enim populus summo imperanti resistere potest, hoc fit per modum belli, non per modum iudicii & poenae, quae superiorem supponit. Populus autem non est superior summo imperante. Interim etiam quoad facultatem resistendi, quam populo tribuimus, certi obseruandi sunt gradus. Primo enim, cum summi imperantes aliquid iubent, quod legibus diuinis aduersatur, fas est non obedire, *Actor. IV, 9* Sed non statim vim vsurpare licet. Deinde, si ipse imperans vim addat, incipiatque saeuire in innocentes, sed, vt hactenus directe rempublicam non pessundet, quiduis potius, praesertim religionis caussa, tolerandum, quam violenter resistendum est, exemplo christianorum primitiuae ecclesiae. Denique, si non tantum in innocentes saeuiat, sed leges etiam fundamentales violet, & cuncta conturbet, tum demum ei vt hosti resistere licet.

§. X.

Non tamen temere quis pro tyranno habendus, sed tum demum, si imperans aperte hostilem erga rempublicam animum prodat. Hoc vero minime ex sententia ciuium quorundam, praesentem rerum statum aegro forte animo intuentium, diiudicandum, sed manifestis documentis constare debet, vt nulla ratione hac de re dubitari queat. * Quare & si vitiis aliis indulgeat imperans, statum tamen ciuitatis non

laedat, neutiquam habendus est pro tyranno. Nec summus imperans esse desinit, aut in tyrannum degenerat, si vnum forte aut aliquot ciues laedat. Etsi enim hoc ipso grauissime peccet, Deo aliquando omnium actionum suarum rationem redditurus, status tamen reipublicae aut imperii, hoc ipso non statim euertitur.

* Cessat hinc quaestio, quis iudicare debeat, an summus imperans hostis sit, adeoque talis, cui ciues vim opponere queant? Populi namque arbitrio hoc simpliciter non est committendum, cui nec iudicium in imperantes competit, & qui facile etiam regem pro hoste declarabit, si rerum praesentium sit pertaesus. Apertis, vti dictum, hoc indiciis constare debet. Recte autem nonnulli monent, personae principis etiam tum, quantum fieri potest, parcendum, quando ei, ceu hosti, violenter resistere licet.

§. XI.

Quae hactenus diximus, intelligenda sunt de illis, qui reuera summum imperium habent. Solent enim interdum per leges fundamentales, aut federa inaequalia, aut nexum feudalem, aliaue ratione ita circumscribi, vt externam saltem habeant imperii speciem, reuera inter subditos, intuitu illorum, a quibus dependent, referendi, aut coimperantium loco, respectu illorum, qui itidem in summi imperii consortium veniunt, itidem habendi. * Multo autem minus, *inuasores, & vsurpatores*, quamdiu tales sunt, ea sibi vindicare possunt, quae summis imperantibus conueniunt.

* conf. quae dixi in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 14.*

§. XII.

Ceterum, vt summa haecce imperantium potestas, se extra ciuitatis limites non extendit, ita contra omnia, quae in ciuitate sunt, homines ipsi, eorumque & actiones & bona, eousque imperio huic subiacent, quousque finis reipublicae hoc exigit. Neque sub religionis praetextu, aut quacunque alia de caussa aliquem hinc eximere licet, * cum reipublicae conseruatio, potestatem eiusmodi, quae ad omnia se extendit, requirat.

* Obseruandum hoc contra pontificios, qui, clericos summorum imperantium potestati subiectos esse, negant: quam illorum sententiam prae ceteris propugnandam sibi sumpsit ROBERTVS BELLARMINVS, *de clericis, cap. 29. seqq.* His se merito opposuerunt nostrates, contendentes, clericos non solum quoad res, sed & personas suas, etiam in caussis criminalibus, potestati & iurisdictioni magistratus secularis iure diuino obnoxios esse. Et sane res ipsa hoc docet, cum in religione christiana nihil deprehendamus, quod obstet, quo minus, qui eam docent, eiusque sacra administrant, summorum imperantium potestati obnoxii esse queant. Immo seruator ipse, & apostoli se potestati imperantium subiecerunt, *Matth. XVII, 27. Ioan. XIX, 11. Actor. IV, 19.* Cur ergo illorum successores, aut, qui tales videri volunt, a potestate imperantium liberi esse deberent? Diserte praeterea Paulus: *omnis anima* (id est, omnes homines, nemine excepto) *magistratibus subiecta esto, Rom. XIII, 1.* Omnes ergo homines si magistratibus subiecti sunt, sequitur, & clericos, quos vocant, eidem subiectos esse, quod ex antiquis ecclesiae doctoribus CHRYSOSTOMVS, THEO-

THEOPHYLACTVS, aliique fatentur, adprobante illorum ſententiam ex ipſi pontificiis CLAVDIO ESPENCAEO, ad *Tit.* 3. *digreſſ.* 10. *p.* 572. *ſeqq.* Sic & Petrus 1. *epiſt.* 11. 13. 14. magiſtratibus, ſpeciatim regi, vt poteſtate pollenti, & praetoribus, vt ab eo, tum ad malefi corum vltionem, tum ad beneficorum laudationem miſſis, parere omnes iubet; omnibus ſcilicet, quibus iniungit, *timere Deum*, & *fraternitatem diligere*, iniungit etiam, *timere regem*, *v.* 17. quod cum ad presbyteros & clericos non minus, quam ad reliquos, pertineat, hos quoque pariter poteſtati imperantium obnoxios eſſe, aperte innuit. Quae contra hunc locum ſatis inepte excipit INNOCENTIVS III. pontifex, accurate diluit B. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulſeman. extenſo*, *cap.* 19. *p.* 1536. *ſeqq.* Conſtat vero, inter ipſos pontificios hac de re diſputatum fuiſſe. Inter capita enim controuerſiarum, quae Paulo V. pontifici, cum republica Veneta intercedebant, erat quoque iurisdictio, quam respublica Veneta in eccleſiaſticos ſibi vindicabat, reniente quidem & indignante pontifice. Variis quoque ſcriptis haecce cauſſa tum agitata fuit, pro Veneris quidem IO. MARSILIO, NICOLAO CRASSO, PAVLO SERVITA, HIERONYMO VENDRAMENO, ANTONIO QVIRINO, pro Romano contra pontificem BARONIO, BELLARMINO, aliisque pugnantibus, calamosque ſtringentibus; conf. THVANVS, *hiſtor. lib.* 137. *ad annum MDCVI.* ROHANIVS, dux, in *trutina ſtatuum Europae*, *part.* 2. *diſcurſ.* 3. & quae *ad h. l.* notauit IOSVA ARNDIVS, *p.* 98. *ſeqq.* IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *hiſtor. patriarch. per.* 7. §. 220. *p.* 322. *ſeqq.*

§. XIII.

Subiectum ſummi imperii proprium, non ſemper vno eodemque ſe habet modo; vnde *formae* iſtae rerum publicarum, quas *accidentales* vocant, originem habent. Interdum enim ſummum imperium penes vnum eſt hominem, vnde *monarchia*; interdum penes concilium ex ſelectis ciuibus conſtans, vnde *ariſtocratia*; aliquando penes concilium ex vniuerſis patribus familias compoſitum, vnde *politia*, ſiue *democratia*. Rurſus interdum contingit, vt diuerſae perſonae, non coniunctim, ſed ſeorſim ſimul, ſubiectum proprium ſummi imperii conſtituant, idque iterum diuerſa ratione. Atque inde, formae rerumpublicarum *irregulares* oriuntur, quas alii *mixtas* vocant. Quod ſi plures ciuitates arctiſſimo quodam federe inter ſe colligentur, vt vnum corpus conſtituere videantur, *ſyſtemata ciuitatum* vocari ſolent.* Plane autem ſingularis fuit ea regiminis ratio, quae in gente Iſraelitica olim obtinuit, quam nonnulli *theocratiam*, adpellitant.** Qui enim ſemper in hac gente monarchiam obtinuiſſe, ſibi perſuadent, prorſus falluntur. *** Vtcunque autem ſummum imperium, quoad ſubiectum proprium ſe habeat, eſt tamen atque manet ſummum imperium, a Deo adprobatum, adeoque ea omnia vbique locum habent, quae generatim de eo, hucusque in medium attulimus.

* Haec omnia prolixius philoſophi explicant, apud quos variae etiam de hiſce formis rerumpublicarum accidentalibus, controuerſiae occurrunt, quae huius loci non ſunt. conf. *elem. philoſ. practi. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 13. §. 34. 35.

** Idque praeeunte FL. IOSEPHO, qui iam pridem hoc obſeruauit, tum alibi, tum & *lib.* 2. *contra Apionem*, *p.* 1071. Verba eius ſunt: *innumerae ſunt ſcripturae ſanctae gentium & morum*

morum apud omnes homines differentiae: alii ſiquidem monarchiis, alii oligarchiis, alii vero democratiis, reipublicae poteſtatem commiſerunt: ὁ δὲ ἡμέτερος νομοθέτης εἰς μὲν τούτων οὐδενὸς ἔκλινεν, ὡς δὲ ἄν τις εἴποι βιαζόμενος τὸν λόγον, Θεοκρατίαν ἐκτίσατο τὸ πολίτευμα, Θεῷ μᾶλλον μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀνατιθείς, *noſter autem legislator, nihil horum intendens, politiam noſtram theocratiam declaravit, Deo praecipue principatum aſſignans & potentiam.* Vtique ita ſe res habet. Siue enim primam reipublicae huius inſtitutionem, ſiue eius adminiſtrationem, ſiue iurium, quae vocant, maieſtaticorum exercitium ſpectes, quae omnia Ipſi Deo tribuuntur, iure meritoque hanc regiminis formam Θεοκρατίαν dici, deprehendes, idque praeter alios pluribus euicere HERMANNVS WITSIVS, & IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, vir doctiſſimus vterque in peculiari de hocce argumento diſſertatione. THOMAE GOODWINI libello, cui titulus: *Moſes & Aaron* &c. ſed diuerſis eius editionibus praemiſſa. Iungendi, qui ex inſtituto de republica Ebraeorum ſcripſerunt, ſpeciatim MELCHIOR LEIDEKKERVS, vir celeberrimus, de *republ. Ebr. lib. 5. cap. 1. p. 268. ſeqq.* it. IO. SPENCERVS, in *diſſert. de theocratia Iudaica*, quae exrat in opere eius *de legibus Ebraeorum ritualibus, & earum rationibus. lib. 1. p. 300. & ſeqq.* vbi cumprimis in rationes inquirit, cur Deus eiusmodi regiminis formam in genre ſua eſſe voluerit.

** Quam ſententiam propugnauit ADRIANVS HOVTVYN, iureconſultus Batauus, in libello, cui titulus: *Monarchia Ebraeorum, quae eſt de imperio monarchico in populum Ebraeum probatio, ab Abrahamo ad diſperſam gentem*, cui ideo peculiarem diſſertationem, de *ſicta Ebraeorum monarchia ante Saulum*, oppoſuit. ADAMVS RECHENBERGIVS, Lipſienſis academiae theologus longe celeberrimus, quae inter *diſſertationes eius hiſtorico-politicas*, iunctim editas, extat, *part. 1. p. 334. ſeqq.*

§. XIV.

Acquiritur ſummum imperium, & quidem, monarchicum, ordinarie, aut per *ſucceſſionem*, aut per *electionem*. Vtrobique ad conſenſum populi res cuncta redit. Si enim conſentiente populo imperium ſummum in integram conferatur familiam, oritur inde *ſucceſſio:** quod ſi in vnum hominem conferatur, vocatur *electio*. Extraordinarie imperium acquiritur per bellum, de quo tamen obſeruandum, quod, vti hicce ac quirendi modus, iam cauſſam iuſtam, cur imperium nobis vindicare queamus, ſupponit, ita tum demum vim ſuam exerit, ſi conſenſus tacitus aut expreſſus, populi deuicti acceſſerit. ** In ariſtocratia per electionem fere optimates in ſummi imperii conſortium adſciſcuntur, vti in democratia, hoc ipſo, quo aliquis ciuis fit, illis etiam, qui coniunctim imperium habent, aſſociatur.

*Quae tamen aliter in regno patrimoniali, aliter in regno legitimo ſe habet, eum in illo ordo eius a voluntate anteceſſoris, in hoc a voluntate populi dependeat, vt tamen vtrobique ſi voluntas expreſſa non adſit, is obſeruetur ſuccedendi ordo & modus, qui conſeruationi regni quam maxime eſt conueniens. Pluribus haec ediſſerui in *element. philoſ. practi. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 38. ſeqq.* vbi & indicatum, quibus fundamentis innitatur ſucceſſio primogenitorum, de qua & ex inſtituto dictum, in *diſſertat. de ſucceſſionibus primogenitorum.*

** Et hac de re dictum, in *element. philoſ. practi. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 37. & cap. 5. ſect. 6. §. 20. & ſeqq.*

§. XV.

§. XV.

Quae cum ita ſe habeant, & experientia quotidiana conſtent, non immediate, ſed mediate a Deo ſummum imperium hodie conferri manifeſtum eſt.* Enimuero, licet tum in electione, tum in ſucceſſione, res omnis ad voluntatem atque conſenſum populi vltimato redeat, ſpecialiori tamen Deus ſemper & vbique concurrit ratione, voluntates ciuium mouendo, dirigendo, flectendo, vt in huncce hominem, ſi regnum fuerit electiuum, aut in hancce familiam, ſi fuerit ſucceſſiuum, ſummam rerum conferant. Subinde & ex ſingularibus, quae hic concurrunt circumſtantiis, diuinam directionem euidentiſſime intelligere licet. conf. *Prouerb. VIII, 15. Dan. IV, 32. Sap. VI. 4.* In veteri teſtamento quibusdam immediate collatum eſſe imperium, legimus, vt Moſi, *Exod. III, 10.* Ioſuae, *Num. XXVII, 18. Deut. III, 28.* Immo & Saulis ac Dauidis exempla huc pertinent, *1 Sam. IX, 15. ſeqq. XVI, 12.* Sed haec extraordinaria fuerunt, nec in cenſum heic loci veniunt.

* Pluribus hoc & ex inſtituto demonſtraui in *diſſertatione* de *concordia religionis chriſtianae, ſtatusque ciuilis, cap. 4. §. 5. & ſeqq.* Et licet nonnullis ea, quam ibi propugnaui, ſententia diſpliceat, nihil tamen contra eam, quod momentum trahat, in medium hactenus allatum eſt, nec adferri poteſt. Quod & vlterius oſtendi in *diſquiſit, theolog. de moderam. inculpatae tutelae in controuerſiis theologicis, p. 12. & ſeqq.*

§. XVI.

Cum diuerſa etiam ſint ſummae poteſtatis obiecta, circa quae verſatur, diuerſas etiam ſortitur denominationes. Hinc & a nonnullis vt totum aliquod poteſtatiuum conſideratur, cuius partes *iura maieſtatica*, itemque *regalia* vocari ſolent. De numero & partitione iurium iſtorum maieſtaticorum, cum alii, quorum hoc proprium eſt, ex inſtituto agant, qui & ſigillatim, quae de ſingulis obſeruanda ſint, condocent,* nobis quidem de iure ſummorum imperantium circa ſacra tantum quaedam delibanda, duximus, cum vt iuſti poteſtatis huius, & legitimi conſtituantur limites, ipſius religionis chriſtianae vel maxime interſit.

* Quos inter prae reliquis commendandus B. CASPAR ZIEGLERVS, in praeclaro opere, de *iuribus maieſtaticis*. Praecipua etiam, quae notatu digna ſunt, exhibuimus, in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 16. ſeqq.*

§. XVII.

Id primo igitur extra controuerſiam poſitum puto, multum intereſſe reipublicae, vt religionis cura ea, qua decet, ratione ab imperantibus geratur. Etſi enim tranquillitas & conſeruatio rerumpublicarum, neutiquam praecipuus religionis verae ſcopus ſit,* qui

potius in ſalute aeterna hominum conſiſtit, plurimum tamen ad ſecuritatem, tranquillitatemque rerumpublicarum, religionem, ſi recte adminiſtretur, conferre, palam eſt. ** Vnde & quam neceſſaria ſit legitima religionis directio, patet. Idque eo magis, quo ſaepius contigit, vt perditiſſimi mortalium, religionem cupiditatibus ſuis obtendentes, motibus grauiſſimis, atque turbis, rerumque publicarum euerſionibus, occaſionem praebuerint. ***

* Multo autem minus vnicus religionis ſcopus eſt, vt perperam ſibi perſuadent, qui cum NICOLAO MACHIAVELLO, aliisque, religionem pro dominandi ſaltem inſtrumento habent.

** Quod ſpeciatim de chriſtiana religione, quae ſola vera eſt religio, intelligendum. Eam vero ad felicitatem & conſeruationem rerumpublicarum conferre plurimum, deinceps §. 19. demonſtrarur.

*** Quod de regibus Hiſpaniae, ſpeciem ſacrorum conſiliis olim praetexentibus, IOAN. BARCLAIVS pronuntiauit: *maxime ſolenne eſt ad parandam reuerentiam, nomine coelitum vti, ſpecieque ſacrorum ſubducere ambitum oculis vulgi. Numini ſuas cupiditates imputant, & veluti pro illo depugnantes, ſolertiſſime ſibi vincunt. Illa veluti praefatione in omnium rerum coepta, tanquam in ſcenam & tragoediam, intrant &c. in icone animorum, cap. 7.* id de omnibus illis dici poteſt, qui, religionem cupiditatibus obtendentes, rea nouas moliuntur, aut reipublicae ſtatum turbant. Quae pericula prudenti religionis directione, ſi vera religio non niſi legitimis mediis conſeruetur & propagetur, diſſenſiones, quantum fieri poteſt, imminuantur & conſopiantur, & omnis adeo occaſio, religionem cupiditatibus ſuis obtendendi, eiusmodi hominibus praeſcindatur, euitari poſſint.

§. XVIII.

Non tantum autem imperans, vt felicitas externa & tranquillitas reipublicae conſtet, curare debet, ſed idem etiam, ſaltem prout chriſtianae religioni ſe addictum profitetur, obſtrictus eſt, aeternam ciuium ſuorum ſalutem, ea, qua poteſt & debet, ratione, promouere. Hoc vel chriſtianae charitatis poſtulat ratio. Si enim quilibet mortalium, vt non de ſua modo, ſed aliorum quoque ſollicitus ſit ſalute, & huc ea omnia, quae in ſua poſita ſunt poteſtate, conferat, obligatus eſt, multo magis a ſummis hoc requiri imperantibus, exiſtimandum, quos profecto non fruſtra tanta pollere auctoritate Deus voluit, & qui conferre plurimum, vt coeleſtis veritatis cognitione homines imbuantur, poſſunt. *

* Etſi enim imperans, vt imperans ſpectatus, ad exteriorem ciuium & ſubditorum felicitatem praecipue reſpiciat, ad quam ipſae respublicae comparatae ſunt, vt ſupra docuimus, idem tamen, vt chriſtianus conſideratus, omnino ad aeternam quoque ſubditorum felicitatem promouendam obligatus eſt. *Neque* enim *pro ſe quisque tantum, ſed & pro mandata ſibi poteſtate, Chriſto ſeruire debet*; vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 15. §. 12.* Referri huc ſolet illud Eſaiae, *cap. XLIX. 23. & erunt reges nutritii tui, & reginae nutrices tuae &c.* Indicat enim hisce verbis diuinus vates, regem quoque atque principum ſtudio operaque alendam, fouendam, propagandam eſſe eccleſiam noui teſtamenti. Quod dum ceu inſigne & praeſtans quid Deus pollicetur, recte omnino & laudabiliter agunt imperantes, qui curas ſuas & conſilia eo conuertunt. Nec metuendum, ne eadem ratione principes, ſuperſtitioni aut falſae religioni addicti, induci queant ad vexan-

ad vexandos & opprimendos eos, qui verae religioni sunt addicti, & tyrannidem in illos exercendam. Supponimus enim, quod promotio & propagatio verae religionis, fieri debeat absque vi & coactione, modo naturae & indoli religionis christianae conuenienti, vt deinceps docebitur.

§. XIX.

Sed nihil magis etiam ad veram rerumpublicarum felicitatem, tranquillitatemque confert, quam si vera religio floreat. Cum enim mala pleraque, quibuscum rebus publicis societatibusque ciuilibus, conflictandum est, a prauis adfectibus, vitiisque aut imperantium aut ciuium, speciatim ab ambitione, auaritia, ac voluptate eorum proueniant, tutior ea euitandi, aut auertendi, non est ratio, quam si cupiditatibus imponere modum, prauosque exuere adfectus condoceantur homines. Id vero religio christiana egregie praestat, quippe quae, si doctrinae sacrae sua vbique puritas constet, non tantum nihil quod tranquillitati rerumpublicarum aduersetur, continet, sed eiusmodi praescribit mores, quibus imperantes pariter ac ciues, ad felicitatem reipublicae conseruandam apti fiunt, neque praescribit modo, sed media etiam, quibus compesci exorbitantes cupiditates, & improbi coerceri adfectus queant, suppeditat. *

* Prolixe & ex instituto hoc a me demonstratum, in *dissertatione, de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap.* 1. Quam inique olim christianis a gentilibus obiectum sit, eorum doctrinam reipublicae rationibus non conuenire, euici ibidem, *cap.* 2. Sed religionis quoque christianae in hocce genere prae gentili & Mahumedana praerogatiuam luculenter demonstraui, *cap.* 3. Cum vero in varias partes scissi sint christiani, puram illam sanamque, quam in nostris ecclesiis profitemur, euangelii doctrinam, hancce cum primis ἐξοχὴν sibi vindicare, quod per eam saluti quoque & incolumitati externae rerumpublicarum vel maxime consulatur, euictum & comprobatum, *cap.* 4. & 5.

§. XX.

Est praeterea christianae religionis haecce indoles, vt & per externa promoueri quodammodo queat, & directionem quoque quandam admittat, immo eadem opus habeat. Sed vtrobique, quid religionis, speciatim quid christianae religionis indoles permittat, dispiciendum. Per vim itaque externam ad eam nemo est cogendus, cum eiusmodi coactio non possit non in meram tandem desinere hypocrisin. Fides vera in Christum, quae omnis religionis summa est, tantum per verbum diuinum, & legitimum sacramentorum vsum, accenditur & conseruatur. Hinc & Paulus Apostolus, *arma*, inquit, *militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad demolitionem munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem celsitudinem, quae extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo*, 2 *Cor. X.* 4. 5. add. 2 *Cor. VI*, 4. *seqq. Coloss. I*, 23. 25. 2 *Thessal. III*, 13. 14. 15. Quare si summus imperans curet, vt verbum diuinum recte praedicetur, & sacramenta legitime

administrentur, si impedimenta, quae verbi & sacramentorum vim & efficaciam sufflaminant, quantum fieri potest, remoueat si externa reliqua ita dirigat, vt cuncta ordine & decenter fiant, suo omnino hac in parte merito satisfeciſſe creditur officio.

§. XXI.

Ita ergo si potestas imperantium circa sacra explicetur, & suis limitibus circumscribatur, recta incedimus via, nec imperantibus, quod illis competit, denegamus, nec dominatum tamen in conscientias illis tribuimus,* quem nemo etiam sine summa sibi vindicabit impietate. Atque haecce potestas circa sacra, vi summi imperii, imperantibus competit, cuius quippe partem eximiam constituit. ** Immo sine ea mancum foret ac mutilum summum, imperium, vt non sine ratione dubitatum sit, an summum plene habeant imperium, qui ius circa sacra Romano pontifici concedunt. *** Qui vero hancce circa sacra potestatem, *ius episcopale* vocant, minus accurate loquuntur, & secundum erroneas pontificiorum de episcopis notiones, potestatem docendi, quae tantum episcopis competit, cum potestate imperandi confundunt.*

* Fuerunt plurimi, qui tolerantiam religionum adsererent atque defenderent, quod recentiori quoque aetate praeter alios fecere IO. LOCKIVS, in epistola de *tolerantia*, & GERHARDVS NOODT, iureconsultus celeberrimus, in *dissertatione de religione ab imperio iure gentium libera*, quam cum alia eiusdem auctoris oratione, de *potestate summorum imperantium*, ex latina in gallicanam linguam transtulit, IO. BARBEYRACIVS Et ipsa sane indoles & natura, tum religionis generatim spectatae, tum speciatim christianae, hoc satis superque docet vim omnem hic abesse debere Vnde sententia illorum, qui per vim & arma religionem propagare & dissentientes quoslibet gladio & igne persequi non dubitant, quod Romanensium fere proprium est, ceu repugnans & rationi & religioni, sanorum iudicio, merito damnatur. Nec tamen tolerantiae limites vltra, quam par est, extendendi Tolerandi sunt dissentientes, ita tamen, vt veritati nullum inde creetur periculum, & qui nostrae curae concrediti sunt, in discrimen amittendae salutis aeternae coniiciantur: tolerandi sunt, non tamen statim facultas, impune & pro lubitu errores disseminandi & alios docendi, illis est concedenda: tolerandi sunt, simul tamen in viam veritatis, ea, qua decet ratione, reuocandi. Paucis: tolerantia non debet excludere curam conseruandi, propagandique veram religionem Quibus limitibus si potestas summorum imperantium circa sacra circumscribatur, cuncta sibi recte constabunt. Legi interim atque expendi merentur, quae hac de re habet ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits la conscience*, vbi inter auctorem libri: *commentaire philosophique sur les paroles: contrains les d'entrer*, quem PETRVM BAELIVM esse ferunt, quique tolerantiam vltra, quam par est, extendit, & inter auctorem libri: *droits des deux souverains* &c. quem PETRVM IVRIVM esse constat, qui nimis arctis limitibus eam circumscribit, media velut via incedit, & vtrimque refellit.

** Referuntur hic pontificii, papalis auctoritatis defensores, & Romano pontifici supremum ius circa sacra vindicant. Prae ceteris hoc omnibus viribus agunt THEOPHILVS RAYNAVDVS, de *corona aurea pontificis p.* 233 *seqq.* CAESAR BARONIVS, in *annalib. ad annum Christi* DCCLII. ROBERTVS BELLARMINVS, de *Romano pontifice, cap.* 7. alique. Sed quam lubrica illorum asserta nitantur fundamento, ostendi facile potest.

Primo

Primo enim non expendunt quod officium episcopi non sit imperare, sed docere, *1 Petr. V*, 2. 3. Ius autem circa sacra administrare, imperantium est, non docentium, quales esse debebant episcopi, tum cereri, tum & Romani. Nullibi quoque in scriptura sacra aut Romano, aut aliis episcopis, iurisdictio quaedam, aut ius circa sacra tribuitur. Dum enim Petrus, *Ioan. XXI.* 15. *sqq.* pascere oues Christi iubetur, hoc non de imperio quodam, aut iurisdictione, sed de doctrina itidem est intelligendum. Praeterea, nec religionis christianae, nec ecclesiae indoles requirit, vt ius circa sacra penes alium sit, quam summum imperantem. Non illius, quia nihil obstat, quo minus verbum diuinum rite docere & sacramenta, vt decet, administrare queant verbi diuini ministri, etsi directio ecclesiae a summo imperante pendeat. Nec huius, quia ecclesiae non alia debet esse ratio quoad externa, quam aliarum societatum, quae ciuili subordinatae sunt, & a summo imperante diriguntur. Idem exemplis quoque, & perpetua veteris ecclesiae praxi, ex quo summi imperantes christianae religionis sacra amplexi sunt, comprobari posset, nisi iam ab aliis hoc factum esset. conf. HVGO GROTIVS de *imperio summarum potestatum circa sacra*, NICOLAVS VEDELIVS, de *episcopatu Constantini magni*, aliique. Ideoque cum Romani pontifices hanc sibi circa sacra potestatem, praesertim quoad inuestituram episcoporum, vindicare vellent, acriter illis tum imperatores Germanici, tum Galliae reges, se opposuerunt, vt praeter alios pluribus euicit IOH. SCHILTERVS, magni quondam nominis iureconsultus, in praeclaro opere, de *libertate ecclesiarum Germaniae*. Idque cum NATALIS ALEXANDER in Galliae regibus laudasset, non satis sibi constat, dum in eadem causa vituperat imperatores Germanicos, merito ideo notatus ELIAE VEIELIO, in *dissertatione isagogica in selecta historiae ecclesiasticae capita Natalis Alexandri, p. 279. seqq.* Romanensibus interim, qui summam imperantium circa sacra potestatem cum ea, quam sibi Romanus pontifex vindicat, conciliare annituntur, plurimae se offerunt difficultates, ex quibus se vix expediunt, vt non alterutram partem offendant, vt vel ex PETRI DE MARCA opere, de *concordia sacerdotii & imperii*, liquet. Nos ista non morantur, qui citra ambages, episcopis, nullum iure diuino competere imperium, pronuntiamus. Quod si autem in spiritualibus, episcopis speciatim Romano, imperium nullum aut iurisdictio competit, multo minus in temporalia regum principumque potestatem quandam habebunt. Quod solide ex ipsis pontificiis probat LVDOVICVS ELIAS DV PIN, de *antiqua ecclesiae disciplina dissertat. 7. p. 433. seqq.* conf & quae hac de re dixi, in *dissert. de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap. 4. §. 16.*

*** Dubitat sane, nec sine ratione, hac de re, ALBERICVS GENTILIS, de *legat. lib. 1. cap. 2.*

* Episcopos enim iurisdictione gaudentes, & potestate imperandi instructos, scriptura ignorat. Dicetur hac de re ex instituto capite sequenti. Potestas circa sacra est pars summi imperii, seu superioritatis territorialis, quam a Romanae ecclesiae episcopis sibi ereptam, iure meritoque iterum sibi vindicarunt principes protestantium. Par itaque etiam erat, vt rem ipsam vero nomine exprimerent, ne vmbra ista superstitionis papalis, variis abusibus tegendis inseruiens, remaneret.

§. XXII.

Quaenam sigillatim ad ius hocce circa sacra pertineant, ex dictis fere intelligere licet. Iuuabit tamen nonnullas iuris huius indicare partes. Imperantis itaque summi est, dispicere, vt eiusmodi ecclesiis praeficiantur pastores, qui verbum Dei rite docent, & sacramenta recte administrent, non minus & exemplum auditoribus praebeant, quod imitentur. Praecipuum hocce medium est, religionem christianam propagandi, & conseruandi, hominesque ad vitae pietatem, sanctitatemque traducendi. Hoc tamen ita intelligendum, ne,

ecclesiae, cui ius eligendi pastores competit, * quidquam derogetur. Potestque, omnino ac debet cuilibet hoc relinqui ecclesiae, modo imperans summus dispiciat, nec hocce iure abutatur. Quod si enim per malitiam aut alias causas sibi ipsi quis consulere nequit, iustum & aequum est, vt illi consulant, quorum subest imperio.

* Explicabitur hoc vlterius *sect. sequenti* §. 3. 4. add. DAVIDIS BLONDELLI dissertatio, de *iure plebis in regimine ecclesiastico*. Praecipuum itaque, quod hic summis imperantibus conuenit ius, in eo consistit, vt dispiciat, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue ecclesia iure suo abutatur; hinc dirigere electionem, & postquam facta est, confirmare potest, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quod vero summis imperantibus eiusmodi potestas competat, res ipsa & summi imperii ratio docet. Hinc & teges principesque christianos hocce ius olim exercuisse, annales ecclesiastici testantur. In quo tamen annon quandoque potestatis suae limites cum imminutione iutis, quod ecclesiae competit, excesserint, nunc non disquiram. Interim conf. PETRVS DE MARCA, de *concordia sacerdotii & imperii, lib.* 8. *cap.* 9. & B. CASPAR ZIEGLERVS, de *iuribus maiestat. lib.* 1. *cap.* 18. Immo ipsos Romanos pontifices ab imperatoribus quandoque constitutos fuisse, constat. vid MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib.* 6. *cap.* 7. & ONVPHRIVS PANVINIVS, in *vita Gregorii VII.* Sequitur vero ex dictis, quod imperantibus quoque potestas, eos, qui officio suo non recte funguntur, ab eodem remouendi, competat.

§. XXIII.

Quod de ecclesiis diximus, id pariter & de *scholis*, intelligendum. Praeceptorum enim vnice a magistratu supremo, aut illis, qui eius vicibus funguntur, dependet constitutio. * Idque rectissime, cum reipublicae vel maxime interfit, bene constitutas habere scholas, in quibus bonis litteris imbuantur, simulque ad sapientiam pariter ac pietatem erudiantur, qui ecclesiae ac reipublicae praeesse debent. ** Vnde & seminaria reipublicae & ecclesiae, merito dicuntur. Hoc autem tum de minoribus scholis, tum de maioribus, gymnasiis ac academiis, est intelligendum.

* Non tantum ius constituendi praeceptores & professores, sed ius quoque erigendi scholas & academias, ob eandem, quam deinceps assetimus, rationem, illis competit. Hoc vero in ecclesia Romana perperam, nec sine summi imperii imminutione, pontifices sibi vindicant. vid. ZIEGLERVS, de *iurib. maiestat. lib.* 1 *cap.* 23.

** Magna citra controuersiam scholarum est vtilitas, & pro praesenti humani generis conditione, necessitas, quam contra THOMAM HOBBESIVM, *Leuiath. cap.* 46. peculiari dissertatione euicit ADAMVS RECHENBERGIVS, de *origine & vsu scholarum*. Prolixe etiam pro vtilitate & necessitate scholarum disputat GISBERTVS VOETIVS, *polit. ecclesiast. part.* 2. *lib.* 3. *tractat.* 4. *cap.* 3. *p.* 738. *seqq.* Interim diffitendum non est, varios scholarum hinc inde esse naeuos, nec id vbique ea, qua decebat, ratione agi, vt finis, propter quem institutae sunt, obtineri queat. Legi merentur, quae sua aetate de scholae Carthaginiensis corruptelis grauiter conquestus est AVGVSTINVS, *confessionum lib.* 5. Sed nostra quoque aetate viri cordati animaduerterunt, pietatis vitaeque sanctae, ad quam tamen non minus, quam ad multarum rerum scientiam, iuuentus erudienda erat, in scholis & academiis non eam semper, quae debebat, rationem haberi; conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, de *statu christianorum*, *lib.* 3. *cap.* 9. §. 3. Nec tamen ob naeuos atque vitia docentium & discentium, ipsae statim damnandae & reiiciendae sunt scholae, quod

VALEN-

VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque feciſſe memorant, quorum duriora quaedam & aſpera in ſcholas & academias effata, paſſim referuntur, & refutantur. conf. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *chriſtianismo Hermetico-Platonico. part. 1. cap. 15. §. 7. p. 702 ſeqq.* Rectius agunt, qui in eo potius operam collocant, vt corrigantur & emendentur, quae minus recte fiunt, vt morbis his medela adferatur. Huc variae virorum eruditorum de ſcholis inſtituendis & emendandis ſpectant conſultationes, de quibus vid. DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polyhiſt. litterar. lib. 2. cap. 2.* Addendus omnino GOTHOFREDVS VOCKERODT, in *conſultationibus de litterarum ſtudiis recte & religioſe inſtituendis*, nec non de *publicarum ſcholarum vſu, pretio, & diſciplina ſanctiori.*

§. XXIV.

Praeſcribere etiam ſummus imperans certam regulam atque normam poteſt, iuxta quam in ſcholis & eccleſiis, cuncta ſunt peragenda. Nec enim alia ratio, dirigendi actiones hominum, ſuppetit. Atque hoc eſt, quod alii dicunt, competere ſummis imperantibus poteſtatem condendi *leges eccleſiaſticas*. Leges vero eccleſiaſticas reuera ciuiles eſſe, & ab obiecto ſaltem eccleſiaſticas vocari, ſupra iam dictum eſt. Eo minus itaque dubitandum, quin grauiſſime errent, qui aut Romano pontifici, aut conciliis hanc poteſtatem tribuunt. * Hoc ipſo enim ſe non ſatis quid lex ſit, aut cui poteſtas legislatoria competat, perſpicere, aperte indicant. Reges populi Iudaici olim leges circa ſacra tuliſſe, conſtat ex *1. Chron. XXIV, 2. ſeqq.* & *2. Chron. XIX, 8.*

* conf. quae ſupra dicta ſunt, *cap. 1.* huius partis, §. 17. 18.

§. XXV.

Non ſufficit, praeſcribere leges circa ſacra, ſed intereſt etiam reipublicae, vt accurate obſeruentur. Vnde fluit *ius viſitandi*, quod vocant, ſcholas & eccleſias, quod itidem ſummo imperanti competit. Cuius enim eſt, leges ferre, eius etiam eſt, diſpicere, an leges obſeruentur, conf. *2. Corinth. XVII, 7. ſeqq.* & *XXIX, 4.*

§. XXVI.

Quod ſi in viſitationibus illis, aut alias, innoteſcat, corruptum eſſe eccleſiae ſtatum, erroresque gliſcere qua doctrinam, aut mores inualeſcere prauos, res ipſa & eccleſiae pariter ac reipublicae ſalus poſtulat, tempeſtiue vt hiſce morbis adhibeatur medela. Idque ſi publica auctoritate agendum ſit, ſummis iterum hocce ius competit imperantibus, immo officii, quo funguntur ratio, hocce efflagitat. * Docent id quoque exempla regum veteris teſtamenti, Aſſae, *1 Reg. XV, 12*, Ioſaphati, *2 Chron. XVII, 6.* Ezechiae, *2 Reg XVIII, 4.* & *2 Chron. XXIX, 5. ſeqq.* Joſiae, *2 Reg. XXIII 4. ſqq. 2 Chron. XXXIV, 3. ſqq.* Vocare hoc ſolent, *ius reformandi eccleſiam.*

* Modus

* Modus tamen non ſit violentus, aut cum coactione conſcientiarum coniunctus Hoc enim naturae & indoli religionis repugnant, iuxta ea, quae ſupra dicta ſunt. Nec ſub praetextu reformandi aut emendandi eccleſiam, vexandi vel expellendi ſunt, qui ceteroquin, etſi circa religionis quaedam capita diſſentientes, aut per aequitatem naturalem, aut omnino per pacta, vel alias rationes, tolerandi erant.

§. XXVII.

Cumque hocce ius corrigendi & emendandi eccleſiae corruptelas, tum ad doctrinam, tum ad mores hominum ſpectet, de doctrina quidem porro obſeruandum, non omnes, qui errores quosdam fouent, eodem habendos loco. Nonnulli ex imbecillitate intellectus in errores incidunt, alii errori addunt malitiam. Sunt ſeducti alii, alii ſeductores, quos & ſi errores capitales foueant, eosque pertinaciter defendant, haereticos vocare ſolent. Vt vero ſeducti, & per imbecillitatem errantes, diligenti informatione, omnique manſuetudine in viam rectam ſunt reuocandi:* ita haeretici & ſeductores, coërceri a ſummis imperantibus poſſunt, ne errores ſuos diſſeminent, & ſi alia hoc fieri ratione nequeat, e republica ſunt eiiciendi,** niſi forte pacta quaedam publica obſtent. Multo autem minus ferendi, ſed pro re nata poenis quandoque ob malitiam afficiendi ſunt, qui talia docent, quae omnis vitae honeſtae pariter ac pietatis fundamenta labefactant, vt athei, aut quae directe tranquillitati ac ſecuritati reipublicae, repugnant.

* Magnopere ergo falluntur Romanenſes, dum, in quosuis errantes ac diſſentientes igne atque ferro ſaeuire, fas eſſe, arbitrantur. conf DIDACVS COVARRVVIAS, *tom. 2. reſol. lib. 2. cap. 12.* aliique. Perperam nimirum ſupponunt, haereticos eſſe latrones, homicidas, aut his peiores, poenasque ciuiles ad ea etiam peccata exrendendas, quibus directe reipublicae ſalus non laeditur. Sed cuncta, quae pro ſententia tam immani atque crudeli adferri in medium poſſunt, ſolide diſcuſſit ELIAS SAVRINVS, *dans ſes reflexions ſur les droits de la conſcience, part. 4. ſect. 2. per integr.*

** Luculenter haec omnia ediſſerit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu religionis chriſtianae ad vitam ciuilem, §. 49. p. m. 231. ſeqq.*

§. XXVIII.

Corruptelis quoad mores, obuiam iri poteſt, ſi diſciplina eccleſiaſtica rite adminiſtretur.* Non autem confundenda eſt diſciplina eccleſiaſtica, cum poena ciuili. Vt enim haec tantum ſummis imperantibus competit, ita illa eccleſiae eſt propria. Summorum tamen imperantium eſt diſpicere, vt rite adminiſtretur, cosque excitare aut corrigere, qui hac in re negligunt, quae ſuarum erant partium.**

* Per diſciplinam eccleſiaſticam hic ſpeciatim intelligimus rationem emendandi illos, qui vitae morumque prauitate, ſe vera & genuina eccleſiae membra non eſſe, demonſtrant, id quod fit per admonitiones, increpationes, tandemque per excommunicationem. Ista vero emendandi homines ratio, vt a poena ciuili multum diſtat, ita eccleſiae propria eſt, etſi imperanti ſummo cura incumbat, diſpiciendi, vt rite adminiſtretur. Dicentur hac de re plura, *parte tertia, cap. 3. §. 63. ſeqq.*

** Immo

** Immo diſpicere etiam debet ſummus imperans, ne eccleſiaſticae emendationes in poenas ciuiles degenerent, quo ipſo contingere poteſt, vt ordo eccleſiaſticus inſtrumentum dominandi accipiat, quo aliquando aduerſus ipſos imperantes vtatur. Sic excommunicationum iſtarum abuſum, ad imperii pontificii incrementum plurimum contuliſſe, conſtat.

§. XXIX.

Ad controuerſias in eccleſia ortas conſopiendas, optimum olim medium viſum fuit conuocatio conciliorum, in quibus viri pii & prudentes, inuocato rite Numine, collatis ſuffragiis, ad ductum ſcripturae ſacrae diſpicerent, quid veritati eſſet conueniens, & ita litem dirimerent. * Eiusmodi concilia conuocandi, eaque dirigendi poteſtas, itidem ſummis merito tribuitur imperantibus. Pertinet enim & hoc ad externam eccleſiae directionem, quae imperantibus, hoc ipſo, quod imperantes ſunt, conuenit. Summi enim ceteroquin imperii ſibi non conſtaret ratio. Accedit exemplum & praxis veteris eccleſiae, in qua poſtquam imperatores chriſtianae religionis ſacris imbuti ſunt, hanc poteſtatem conuocandi & dirigendi concilia ſemper ſibi vindicarunt. **

* Cuiusmodi fuit concilium illud Hieroſolymitanum, ab ipſis apoſtolis ad obortas in eccleſia Antiochena controuerſias conſopiendas, habitum, *Act. XV.* quod adeo primum eſſe, merito cenſetur. BARONIVM namque, primum concilium a Chriſto atque apoſtolis habitum, contendentem, & huc hiſtoriam *Matth XVI, 13. ſeqq.* trahentem, iam pridem refutauit ISAACVS CASAVBONVS, & RICHARDVS MONTACVTIVS, ille *exercit. 16. contra Baronium, n. 8.* hic in *origin. eccleſiaſt. part. 2. p. 159* add. B. ZIEGLERVS, de *iurib. maieſtat. lib. 1. cap. 15. §. 3.*

** Eundo per omnia veterum conciliorum exempla hoc comprobare poſſemus, ſed ingenue pariter ac erudite ex ipſis pontificiis hoc praeſtitit EDMVNDVS RICHERIVS, in *hiſtoria conciliorum generalium.* Immo hoc adeo certum eſt, vt ſeculo adhuc octauo, quo tamen iam magna erat Romanorum epiſcoporum auctoritas, concilia ab imperatoribus fuerint conuocata, atque directa. Quod vel Francofurtenſis ſynodi a Carolo M. imperatore conuocatae, exemplo, patet. conf. IO. GEORGIVS DORSCHAEVS, in *collat. ad concil. Francofurt. ſect. 2. cap. 1. p. 93.* add. MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. eccleſ. lib. 6. cap. 5.*

§. XXX.

Cum vero eiusmodi eccleſiae ſtatus in hac vita ſperandus non ſit, in quo non ſint controuerſiae & certamina inter doctores, imperans quidem prohibere nequit, quo minus quis eam ſententiam, quam veram putat, propugnet, & quae ei opponuntur, refellat: ** immo ſi illi, a quorum partibus ſtat veritas, in ea propugnanda & defendenda, aut erroribus diſſentientium, qui eccleſiae periculum adferre poſſunt, refellendis, ſegnes ſint, ſummus imperans doctores ſui admonere officii poteſt. Quoniam tamen ſaepe contingit, vt qui de rebus ſacris inter ſe diſputant, nimio feruore abrepti, modum excedant, lites non

determinari possunt. Sic, vt euangelium doceatur, & sacramenta administrentur, Deus ipse praecepit. Quibus vero diebus, & quota diei hora hoc publice fieri debeat, ab humano pendet arbitrio, & a summo imperante rectissime determinatur. Humanorum autem rituum, qui imperantium dispositioni subiacent, magna est varietas. Possunt namque imperantes ferias, diesque poenitentiales indicere, quo ordine in conuentibus publicis cuncta agenda sint, quibus vtendum sit cantilenis, quinam textus explicandi, constituere, publicarum precum formulas praescribere, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Haec enim omnia ad externam saltem ecclesiae directionem spectant.

* Huc festa christianorum solenniora, vt natiuitatis Christi, paschatos, pentecostes, & reliqua, pertinent, quae, etsi non sint iuris diuini, recte tamen, vtpote a veteri ecclesia accepta, retinemus. conf. MARTINVS CHEMNITIVS, in *exam. concil. Trident. part. 4. p. m. 807. seqq.*

§. XXXII.

Bonorum quoque ecclesiasticorum dispensatio summis imperantibus competit. Sunt enim bona ecclesiastica, reuera publica, ad certos saltem vsus destinata, speciatim ad sustentationem illorum, qui scholis & ecclesiis praesunt. * Vt ergo ecclesiae & reipublicae interest, vt ad hosce vsus certa, & sufficientia bona destinentur, & quae destinata sunt, rite administrentur, ita summus imperans, si ecclesiae & reipublicae salus aut summa necessitas hoc postulauerit, haecce bona abalienare, aut ad vsus alios, ex quibus forte maior ad ecclesiam & rempublicam vtilitas redundet, conuertere potest. ** Qui vero bona ecclesiae ministris, aut qui scholis praesunt, sustentandis necessaria, illis subtrahunt, aut quae ecclesiae dicata fuerunt, in vsus profanos, idque sine necessitate, conuertunt, sacrilegii crimine, adeoque peccato grauissimo, se obstringunt.

* Vt Romanae ecclesiae morem merito improbamus, inter cuius arcana haud vltimum illud locum obtinet, quo immensas opes congerunt, & amplissimas possessiones, iustis dominis ereptas, ecclesiae vindicant, adeo, vt iam suo tempore Hildericus, rex Francorum, conquestus sit: *ecce pauper remansit fiscus noster, ecce diuitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus, nisi soli episcopi, regnant: periit honor noster, & translatus est ad episcopos ciuitatum*, apud GREGORIVM TVRONENSEM, *lib. 6. histor. Franc. cap. vlt.* ita rursus non esse nefas putamus, si certa constituantur bona, ex quibus alantur, qui scholis & ecclesiae praesunt. Dignus enim est operarius mercede sua, & qui altari inseruiunt, vt de altari victum sumant, par est, 1 *Cor. IX*, 13. In veteri ecclesia ad bona eiusmodi administranda & conseruanda, constituti fuerunt certi oeconomi, defensores & aduocati, quos quidem omnes nonnulli pro iisdem habent, sed distinguendos esse, docet B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. ap. 20. §. 7.* Interim factum inde, vt nonnulli *ius aduocatiae* speciatim de administratione bonorum ecclesiasticorum intelligant, quod tamen latius patet, & ius defendendi & protegendi ecclesiam, denotat. Sed, quidquid huius sit, suprema horum bonorum dispensatio ad summum citra controuersiam spectat imperantem. Et sane, vti ecclesia neutiquam est status aliquis a statu ciuili independens, ita nec bona ecclesiae independentia sunt, sed directioni status ciuilis seu summorum imperantium, subiacent. Errant itaque, qui Romano pontifici, aut ecclesiae ea ratione horum bonorum dominium tribuunt, vt summis imperantibus nihil in ea iuris relinquatur. Nec Deo ipsi horum bonorum possessio tribui potest, vt satis inepte fit a quibusdam, cum ille sit dominus totius orbis, nec speciali rerum quarundam dominio indigeat.

** Diiudicari hinc possunt, quae de *secularisatione*, quam vocant *bonorum ecclesiasticorum*, vulgo disputari solent. Quod si bona ecclesiastica ad alium, sed itidem sacrum & meliorem, transferantur vsum, minus recte dicitur secularisatio, eaque translatio & iusta est & laudabilis. Nihil ergo, quod reprehendi debeat, egerunt principes protestantes, qui bona, sustentandis monachis otiosis destinata, ad erigendas & conseruandas scholas transtulerunt. Quod si autem translatio fiat ad alios vsus, quam sacros, tum, quid necessitatis ratio, aliaeue circumstantiae requirant, dispiciendum, conf. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 17. §. 13. 14. & in *polit. parallela*, *cap.* 17. §. 15.

§. XXXIII.

Denique, cum imperans summus ipse omnibus, quae quotidie occurrunt, negotiis, etiam quoad sacra, expediendis, non sufficiat, res ipsa postulat, vt *forum* aliquod *ecclesiasticum*, quod *consistorium* vocare solemus, constituatur. Cuiusmodi quidem forum ecclesiasticum, vt solus imperans summus constituere potest, ita ab eo solo pendet, omnemque ab eo nanciscitur auctoritatem. * Cumque in eo eiusmodi diiudicandae sint causae, in quibus religionis quoque christianae habenda est ratio, viros pios, vitaeque integritate eminentes, peritissimosque, in illud adsciscere oportet. Nec inconsultum, quod & hactenus moribus receptum est, theologos adiungere iurisperitis, ** cum illos diuinarum rerum notitia accuratiori prae ceteris instructos esse, credere par sit.

* Fluit hoc sua sponte ex iis, quae supra generatim de potestate summorum imperantium circa sacra, disputauimus. conf B. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 3. qui simul docet, finem, cur consistoria constituantur, esse, vt religio fidei pura & integra conseruetur, diuinus cultus cum aedificatione populi instituatur, vitae puritas morumque sanctitas, conseruetur, & denique matrimonii castimonia & dignitas defendatur, & scandala amoueantur. Paucis dici posset, curam conseruandi & propagandi religionem veram & genuinam, consistoriis incumbere. Ex singulari tamen summorum imperantium erga sacrum ordinem fauore accedere solet, vt consistorium eiusmodi forum ministrorum ecclesiae propriam, in personalibus, ut loqui solent, censeatur, coram quo actionum suarum reddere rationem, teneantur. Vnde neutiquam inferendum, ac si potestati ciuili non sint obnoxii, sed honori saltem illorum & existimationi, in quantum merentur, hac ratione consultum volunt principes, summique imperantes.

** Non equidem hoc prorsus necessarium est, cum etiam per iureconsultos pios, rerumque ad religionem christianam spectantium peritos, expediri ea queant, quae ad causas ecclesiasticas, vt vocari solent, pertinent. Non tamen temere a more recepto hic est discedendum, praesertim si ex theologorum ordine non desint, qui eiusmodi muneribus admoueri queant. vid. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. qui & in sequentibus alia huc spectantia suppeditat.

§. XXXVI.

Vt vero illi, penes quos summum est imperium, quod hactenus, & generatim, & quoad partes praecipuas, quae hic in censum veniunt, delineauimus, *magistratus* supremi, nomine veniunt; ita reliqui omnes, *subditorum*, nomine adpellantur: quod quidem nomen, vt alibi * obseruatum, latius patet, quam nomen *ciuium*, etsi hi quoque ex numero sint subditorum. Ordine enim imperantium, ac parentium,

tota

tota conſtat respublica. Inferiores magiſtratus, cum ſupremi ſaltem vicem gerant, eius intuitu itidem in ſubditorum numero habendi. Nec differentia eſt inter clericos & laicos, prout vtrique tanquam membra reipublicae ſpectantur. Namque & clericos, poteſtati magiſtratus ſubiectos, ſupra iam docuimus,**

* in *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 13. §. 45.
** §. 12. huius ſectionis.

§. XXXV.

Officia imperantium ſunt, vt ad ciuitatis & ciuium ſalutem, cuncta referant; ciuium commoda, qua ſpiritualia pariter ac temporalia, quauis ratione promoueant, eos defendant, ac tueantur; poteſtate ſua, adeoque omnibus iuribus maieſtaticis legitime, hoc eſt, ad ciuium ſuorum ſalutem ac felicitatem, vtantur. Paucis: cogitare eos oportet, ſe eſſe ὑπηρέτας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, adeoque ſupremo regum omnium regi, ſuarum actionum, rationem reddere debere. *Sap. VI*, 5. *Rom. XIII*, 4. Cum primis ad regnum Chriſti, hoc eſt eccleſiam veram, conſeruandam, tuendam, propagandam, conſilia omnia & cogitationes conferant, cum maxima hinc demum in ipſos pariter ac ciues eorum redundare queat felicitas, & Deus etiam ad regnum Chriſti amplificandum, omnia referri velit. Caueant tamen, ne conſcientiis imperare in animum inducant ſuum, quippe quod ſoli Deo eſt proprium, *Actor. V*, 29.

§. XXXVI.

Officia ſubditorum, aut *generalia* ſunt, aut *ſpecialia*. Generalia ſunt, vt magiſtratus eo, quo par eſt, honore ac veneratione proſequantur, *Rom. XIII*, 7. *1. Petr. II*, 17. obedientiam illis praeſtent, idque ſincere, ex conſcientia, *Rom. XIII*, 5. ſed in rebus licitis, *Actor. VI*, 19. *V*, 29. tributa illis ſoluant, *Rom. XIII*, 6. 7. preces pro iis fundant, *1. Tim. II*, 2. Quae omnia impiis quoque magiſtratibus praeſtanda, *Rom. XIII*, 1.

§. XXXVII.

Specialia officia vocantur, quae ab illis, qui in certo quodam ſtatu conſtituti ſunt, exiguntur. Huc officia miniſtrorum reipublicae, qua *ſacra*, qua *ciuilia*, qua *militaria* ſpectant. Immo, quot ſunt in republica quadam ordines, quot ſocietates, quot collegia, quorum infinitus fere eſt numerus, tot inde oriuntur officia ſpecialia, quorum ab illis haberi ratio debet, qui in iſtis ſocietatibus, ordinibus, collegiis, ſunt conſtituti Haec omnia diſtincte enumerare ſupervacaneum foret, cum omnia tandem huc redeant: ne quis vllum in republica munus

affectet, aut negotium aliquod ſuſcipiat, ad quod ſe parum idoneum deprehendit, item, vt quisque munere ſuo, ſumma fide & induſtria fungatur, idque non ex metu poenae, aut commodi cuiusdam intuitu, ſed ex conſcientiae ductu, vt ſupremo Numini ſuarum rerum, actionumque aliquando reddere rationem queat.

§. XXXVIII.

Quod tum imperantes, tum parentes, ad haecce officia obligati ſint, patet ex principio, ex quo & reliqua officia hypothetica fluunt: inſtitutis, & ſtatibus a Deo conſtitutis, ſecundum Numinis praeſcriptum ita vtendum, prout vnionis noſtrae cum Deo ratio, hoc requirit. * Quod vero praeter reliquos ſtatus, & ciuilis ad vnionem noſtram cum Deo aliquid faciat, vel inde conſtat, quod per eum & plurima obſtacula remoueri, & per eccleſiae ac ſcholarum conſeruationem, media quamplurima, huc facientia, ſuppeditari queant. Conſtat denique idem ex praecepto quarto, vbi parentum & liberorum nomine & imperantes ac ſubditi merito intelliguntur, itemque ex aliis ſcripturae oraculis, vt, *Sap. VI, 2. 3. 4. Rom. XIII, 1. 2. ſeqq. 1 Petr. II, 17.* & reliquis.

* iuxta ea, quae ſupra diximus, *cap.* 2. huius, partis, §. 52.

§. XXXIX.

Contra officia haecce diuerſimode peccatur, tum ab imperantibus, tum a ſubditis. Ab imperantibus quidem, per ignauiam & negligentiam in adminiſtratione imperii; per iniuſtitiam tum erga alios, tum maxime erga ſubditos; per ſtudium, ſuum potius, quam reipublicae aut eccleſiae commodum promouendi; per nimias exactiones; per exceſſum in ſeueritate, aut nimiam indulgentiam ac lenitatem, & quae alia ſunt eorum vitia, quotidie inter mortales obuia. A ſubditis peccatur, per inobedientiam, irreuerentiam, legum ac magiſtratuum contemptum, iuſtorum tributorum denegationem, murmurationes, ſeditiones, tumultus, aliaue ratione.

§. XL.

Media, quae vt officia haecce obſeruemus, nos inducere poſſunt, ſunt: ſapientiae & benignitatis diuinae, in ſtatu quoque ciuili eluceſcentis, diligens meditatio; itemque finis, ob quem inſtitutus eſt, conſideratio, quippe qui neutiquam in eo conſiſtit, vt ſuis ſaltem quilibet conſulat commodis, ſed vt vtilitati ſecuritatique omnium, totiusque ſocietatis, proſpiciatur; tum & quam exacte ſui muneris quilibet reddere rationem aliquando debeat, cogitandum, cum, in quocun-

quocunque ſtatu collocatus ſit, pro diſpenſatore tamen ſaltem bonorum a Deo ſibi concreditorum, ſit habendus. Impedimenta, quae remouenda ſunt, ex prauis praecipue oriuntur adfectibus, auaritia, ambitione, voluptatisque cupiditate. Quidquid aut ab imperantibus, aut a ciuibus peccatur, hinc originem ducit. Accedunt praeiudicia, de poteſtate imperantium ipſis quoque legibus diuinis exempta, de ſtatibus idealibus, de vitiis hominum ipſis ſtatibus imputatis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VIII.
DE
OFFICIIS MINISTRORVM
VERBI DIVINI ET AVDITORVM.

Σύνοψις.

SVpereſt ſtatus eccleſiaſticus, in quo docentes, miniſterii eccleſiaſtici nomine, prout ad nouum teſtamentum pertinet, veniunt, §. I.
Miniſterii eccleſiaſtici origo, & inſtitutio, §. II.
Vocantur verbi diuini miniſtri, a Deo ipſo, ſed hodie mediate per eccleſiam, §. III.
Hinc quaelibet eccleſia particularis ius habet eos vocandi, §. IV.
Qua ratione, & quo ordine cuncta circa vocationem peragantur, §. V.
Quaenam magiſtratus ciuilis, & miniſterii eccleſiaſtici hic partes ſint, §. VI.
Quinam patroni eccleſiae dicantur, & in quo conſiſtat ius patronatus, §. VII.
Vocationem miniſtrorum verbi diuini excipit ordinatio, quae ab aliis verbi diuini miniſtris rite peragitur, §. VIII.
Muneris eccleſiaſtici limites ex fine eius ſunt aeſtimandi §. IX.
Huc ergo pertinet poteſtas publice docendi, §. X.
errantes conuincendi, reluctantes redarguendi, ad vitam & mores ſingulorum attendendi, §. XI.
adminiſtrandi ſacramenta, & remittendi pariter ac retinendi peccata, §. XII.
Quantum poteſtatis circa externam eccleſiae directionem verbi diuini miniſtris competat, §. XIII.
Ex dictis colligitur, poteſtatem miniſtrorum eccleſiae non eſſe temporalem, ſed ſpiritualem, illis quoque tantum poteſtatem, quam vocant, ordinis, non autem poteſtatem iuriſdictionis, competere, §. XIV.
Iure diuino omnes verbi diuini miniſtri ſunt aequales: iure tamen humano, aut conſuetudine eccleſiae, inaequalitas quaedam locum habere poteſt, §. XV.
Officia miniſtrorum eccleſiae circa ſacri muneris ſuſceptionem, §. XVI.
circa eius adminiſtrationem, qua verbi diuini praedicationem, ſacramentorum adminiſtrationem, & vſum clauis ligantis atque ſoluentis, §. XVII.
qua elenchum, epanorthoſin, paediam, & conſolationem, §. XVIII.
qua vitae integritatem, cuius exemplum praeire auditoribus debent, §. XIX.
Officia auditorum, §. XX.
Quod tum verbi diuini miniſtri, tum eorum auditores ad haec officia iure diuino obligati ſint, probatur, §. XXI.
Quotuplici ratione contra haec officia peccetur ab ipſis verbi diuini miniſtris, §. XXII.
& ab eorum auditoribus, §. XXIII.
Ad media, quae vtrosque ad haecce officia rite praeſtanda inducere poſſunt, adhibenda, & impedimenta remouenda, eos itidem iure diuino obligatos eſſe, §. XXIV.

§. I.

§. I.

SVpereſt vltimus ſtatus, eccleſiaſticus ſcilicet, in quo tum docentium, tum auditorum habenda eſt ratio. Quod ad docentes attinet, munus illud, quo funguntur, *miniſterium eccleſiaſticum* vocatur,* intelligiturque illud, quod Deus in nouo teſtamento inſtituit. Quod enim in veteri teſtamento fuit ſacerdotium, itidem a Deo ipſo inſtitutum, cum iam pridem deſierit, nunc ad nos non pertinet.

* Quemadmodum & apoſtolatus officium διακονία vocatur, *Actor. I, 17. VI, 4* alibique. Vnde & Paulus ſe atque alios vocat ὑπηρέτας χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων θεοῦ, *1. Cor. IV*, 1. Haec vero appellatio omnes verbi diuini miniſtros, eleganter ſui admonere poteſt officii. Cetera cum fides, per quam aeternam ſalutem conſequimur, per verbi praedicationem, & legitimam ſacramentorum adminiſtrationem, in hominibus producatur, augeatur, confirmetur, verbi autem praedicatio & legitima ſacramentorum adminiſtratio rite procedere nequeat, niſi certi homines ad hoc fint conſtituti, qui iſto munere fungantur, miniſterii eccleſiaſtici neceſſitas inde intelligitur.

§. II.

Origo itaque miniſterii ab inſtitutione diuina eſt repetenda, & quidem ipſius Chriſti ſeruatoris, *Ioan. XX, 21. ſeqq. Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 15.* conf. *Epheſ. IV, 11.* Neque Chriſtus tantum, immediate miniſterium inſtituit, ſed ſimul doctrinam praeſcripſit, *Gal. I, 8. 9. 12.* & rationem adminiſtrandi rite ſacramenta, miniſtros edocuit, *1. Cor. XI, 23.* & facultatem remittendi ac retinendi peccata iis conceſſit, *Ioan. XX. 23.*

§. III.

Praeterea & ipſe Deus verbi diuini miniſtros vocat,* quod olim quidem aliquando fecit immediate, quo pacto Moſes, & plurimi prophetae veteris teſtamenti, & in nouo, apoſtoli, vocati ſunt. Hodie autem mediate id facit,** per eccleſiam, cui Deus ipſe hanc facultatem conceſſit. Idque ex natura etiam & indole eccleſiae patet, quippe cui, ceu, ſponſae, bonorum ſpiritualium adminiſtratio, adeoque & conſtitutio eorum, qui eiusmodi bonorum diſpenſatores eſſe debent, merito concredita cenſetur. conf. *Matth. XVIII, 17. 1. Cor. IV, 1.* Accedit praxis veteris eccleſiae, *Actor. I, 15. VI, 2.*

* Supponimus nunc vocationis, ad miniſterium ſacrum rite obeundum, neceſſitatem, quam contra Photinianos, Anabaptiſtas, Weigelianos, ſpeciatim & Arminianos, aliosque defendere noſtrates ſolent; conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, in *confiderat. Arminianismi, cap. 21. p. 472. ſeqq.* De quaeſtione autem: annon aliquis in coetu chriſtianorum, vbi nulli amplius ſuperſunt eccleſiae miniſtri, miniſterio eccleſiaſtico ſine vocatione fungi, verbum praedicare, ſacramenta adminiſtrare, aliosque actus miniſteriales exercere poſſit? vid B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de miniſterio eccleſ. ſect. I. cap. 2. pag. 14.*

** Falluntur enim, qui & hodie immediatam vocationem requirunt, quae Weigelianis tribui ſententia ſolet. Nec neceſſe fuiſſet, vt apoſtoli docuiſſent, quinam & quomodo vocandi & conſtituendi eſſent ab eccleſia verbi diuini miniſtri, ſi immediata vocatio ſemper

ſemper obtinere debuiſſet. Factum autem hoc ab apoſtolis, conſtat ex 1. *Tim. II*, 2. *Tit. I*, 5 *ſeqq.* Ceterum immediata vocatio non ea tantum vocatur, quae fit a Deo, nemine interueniente, ſed & quae interuenientibus quidem aliis, at ita peragitur, vt Deus ἐυτεκτρορόπως vel conceptis verbis, vel ſigno externo, aliquem ſacro officio a ſe deſtinatum declaret. Quo pacto & Matthias immediate recte ad apoſtolatum vocatus dicitur, etſi hoc factum ſit intercedente ſorte, *Actor. I*, 24.

§. IV.

Quod de eccleſia dictum, penes eam eſſe facultatem conſtituendi verbi diuini miniſtros, id non de vniuerſali tantum, ſed de particulari quauis eccleſia etiam intelligendum. Nulla enim obſtat ratio, quo minus haecce facultas in omnibus & ſingulis eccleſiis locum inueniat. * Nec enim deteriori conditione, vt eccleſia particularis ſit, par eſt, quam aliae ſocietates aut collegia, quibus integrum eſt, communi ſuffragio, qui rebus ſuis praeſint, eligere. Qui noſtris autem eccleſiis ius conſtituendi paſtores denegant, probare prius debent, quod non ſint verae eccleſiae, aut quod illis, dum iuſtiſſimis de cauſſis a Romana diſceſſerunt, aut potius ab ea expulſae ſunt, recte ſchiſmatis nota inuratur. **

* Ita quidem, vt omnia quoque atque ſingula eccleſiae iſtius particularis membra, tam clerici, quam laici, ad vocationem concurrant. Quanquam enim ſingulis actus non competant ſingulis in ſolidum, vt ex dicendis ad §. 6. conſtabit, ſingulis tamen competit facultas cognoſcendi & iudicandi de doctrina, itemque de vita & moribus vocandi, praeterea ius ſuffragii, idque tum adprobationis, ſi etiam ad munus iſtud idoneum iudicauerint, tum reprobationis, ſi quid habeant, quod in vita aut doctrina deſiderent. Idque vel inde conſtat, quod omnibus atque ſingulis iniunctum ſit, vt ſibi caueant a pſeudoprophetis, *Matth. VII*, 15. vt probent ſpiritus, num a Deo ſint? 1. *Ioan. IV*, 1. Inde enim ſequitur, omnibus atque ſingulis iniunctum eſſe, curare, ne eccleſiae pro paſtore lupus, pro doctore ſeductor, praeficiatur. Accedit exemplum primae atque apoſtolicae eccleſiae, *Actor.* I, 15 *ſeqq.*, *VI*, 3. Atque haec cum ita ſe habeant, manifeſtum eſt, errare, qui ius vocandi verbi diuini miniſtros aut ſoli magiſtratui, aut cum Anabaptiſtis ſoli populo, aut cum pontificiis epiſcopis ſolis, aut cum quibusdam ex reformatae eccleſiae doctoribus, ſolis clericis tribuunt. Competit enim hocce ius toti eccleſiae. conf. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviar. Hülſemann. extenſo, cap. 19. theſ. 6. p. 1446. ſeqq.*

** Quod contra pontificios notandum, qui, noſtras eccleſias ius vocandi & conſtituendi legitimos paſtores habere, negant, falſis prorſus & erroneis innixi hypotheſibus. conf. B. IO. MVSAEVS, *tract. de eccleſia, part. 2. diſp. 4. §. 35.*

§. V.

Vt autem rite vocetur verbi diuini miniſter, res ipſa & ordinis ratio poſtulat, vt eccleſiae noti quodammodo ſint, ex quibus vnus eligatur, cui gregis cura committenda. * Tum vt ipſa ſequatur *electio*, & *vocatio*, ſpeciatim ſic dicta. Hinc, vt de eius eruditione & aptitudine, ad munus demandatum obeundum, eccleſia eo certior reddatur, mitti ſolet ad epiſcopum vel conſiſtorium, vt eius profectus ibi explorentur, quod *praeſentationem* vocant. Tum ſequitur *ordinatio*, qua quis

in numerum miniſtrorum verbi diuini recipitur, quam vltimo loco excipit *inueſtitura.*

* Recepti tamen moris eſt, vt, qui facultatem nominandi habet, aliquem eccleſiae ſiſtat, vt de eo, an ad miniſterium obeundum idoneus ſit, iudicer. Solentque adeo actus ſequentes in verbi diuini miniſtro legitime conſtituendo, iuxta noſtrae eccleſiae conſuetudinem, obſeruari, *nominatio*, *electio*, *vocatio*, ſpeciatim ſic dicta, *praeſentatio*, *ordinatio*, & *inueſtitura*. vid. CARPZOVII *iurisprud. conſiſtor. lib.* 1. *tit.* 3. *def.* 22.

§. VI.

Patet hinc, quaenam ſingulorum, quos vocant ſtatuum hierarchicorum, circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem, partes ſint. * Magiſtratui incumbit, curare, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue eccleſia quaedam particularis iure ſuo abutatur. Vnde ſuprema electionis directio & confirmatio eidem competit, eo tendens, vt homines idonei eligantur, qui ſuo rite fungi munere, queant. Vtque intelligatur, num idonei ſint, ſacri ordinis recte in conſilium adhibentur viri, qui in profectus illorum inquirant, & vitae ſtudiorumque rationem explorent, deque ea magiſtratum & eccleſiam certiorem reddant, & rite vocatum in ordinem ſacrum recipiant.

* Qui ad miniſtri eccleſiae vocationem & conſtitutionem concurrunt, duplici ratione ſpectari poſſunt: primo, vt membra eccleſiae, tum, vt in certo quodam ſtatu ſunt conſtituti. Priori modo ſpectati, omnes ac ſinguli, qui eccleſiae membra ſunt, concurrunt ea ratione, qua ſupra §. 4. dictum. Poſteriori modo conſiderari, non eadem ratione concurrunt, cum aliae hic ſint partes magiſtratus, aliae clericorum, qui forte in eadem ſunt eccleſia. Magiſtratui ſpeciatim inſpectio, totius negotii directio, confirmatio, inueſtitura, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, conueniunt. Id ſua ſponte fluit ex iure circa ſacra, quod ſummis imperantibus ſupra vindicauimus. Verbi autem diuini miniſtris reliquis, facultas in profectus illorum, qui muneri ſacro deſtinantur, inquirendi, & eos iuſſu magiſtratus ordinandi, merito relinquitur. B. IO. GERHARDVS noſtet, quae ſingulis ſtatibus circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem conueniunt, ita exprimit: *Presbyterio competit examen*, *ordinatio*, & *inauguratio*, iuſſu ſcilicet & auctoritate magiſtratus: *magiſtratui chriſtiano*, *nominatio*, *praeſentatio*, *confirmatio*. (niſi patrono eccleſiae partem iuris ſui ceſſerit, qua de re deinceps) *populo*, *conſenſus*, *ſuffragium*, *adprobatio*, *vel etiam pro ratione circumſtantiarum poſtulatio*; *loc. theol. de miniſtr. eccleſ.* §. 85. *p.* 48. Deprehenditur tamen in his omnibus, ſpeciatim quoad actus quosdam ſpeciales, quaedam hinc inde varietas, pactis, conceſſionibus, conſuetudine firmata. Vbi quidem, quae ſemel recepta ſunt, merito tolerantur, modo id, quod in hoc negotio praecipuum eſt, ea ratione non euertatur, vt pars quaedam ſua poteſtate, quam iure diuino habet, ſpolietur.

§. VII.

Qui eccleſias olim fundarunt, aut dotarunt, aut in illorum ſucceſſerunt locum, *patroni eccleſiae*, vocari ſolent. * Quorum, vt in conſtitutione miniſtrorum eccleſiae praecipue habeatur ratio, par eſt, modo non ea ſibi vindicent, quae eccleſiae competunt, aut huius iura labefactant. Solet illis plerumque ius *nominandi & praeſentandi* tribui, ita tamen, vt conſenſus quoque eccleſiae adſit, & nemo inuitis obtrudatur.

Sed

Sed liberum tamen etiam ecclesiae esse debet reiiciendi omnes, si nemo ex illis iis instructus fuerit dotibus, quae ad sacri muneris legitimam administrationem, requiruntur. Cuncta sane ita temperanda sunt, ne, quae ecclesiae competunt, ei eripiantur, aut id, quod praecipuum esse debet in ministrorum ecclesiae constitutione, salus hominum, per cautam & prudentem rerum diuinarum dispensationem, promouenda, insuper habeatur.

* Origo iuris patronatus vulgo ad IVSTINIANVN imperatorem referri solet, nec sine ratione. Post Constantini M. enim demum tempora, templa splendida & magnifica in vsum cultus publici extrui coeperunt: cumque ea aetate pritiatae sortis homines imperatorum liberalitatem, in extruendis templis, fundandisque, & dotandis ecclesiis, aemularentur, IVSTINIANVS demum, vt zeli sui praemium ferrent, ius illud iis concessit, quod deinceps patronatus dici coepit. conf. *nouell.* 57. *c.* 12. & *nouell* 113. *c.* 8. Fundamenta tamen huius iuris antea iam iacta sunt, mentioque eius iniicitur in concilio Toletano I. in cuius *canone* 10. sancitum legimus: *clericos non esse ordinandos, nisi probatae vitae fuerint, & patroni consensus accesserit.* Cum vero in iure canonico *canon. decernimus, cap.* 16. *q.* 7. origo huius iuris itidem ad concilium Toletanum, refertur, non primum, sed nonum intelligitur, vt viris eruditis obseruatum est, vnde & hoc non obstare autumant, quo minus prima origo huius iuris ad IVSTINIANVM imperatorem referatur. conf. FRANCISCVS DVARENVS, de *sacr. eccles. minist. lib.* 5. *cap.* 5. & B. IO. GERHARDVS, *loc. de minister. eccles.* §. 113. Disputatum vero post ecclesiae reformationem fuit, an ius hocce patronatus in ecclesiis euangelicis tolerandum sit? Negauit id prae reliquis GISBERTVS VOETIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, & in *polit. eccles. part.* 2. *lib.* 3. *tract.* 2. *cap.* 3. cui se opposuit MARTINVS SCHOOCKIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, quae inter disputationes eius est 18. SCHOOCKII vestigiis insistens prolixe etiam contra VOETIVM disputat IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breui. v. Hülsemann. ext. cap.* 19 *thes.* 9. *p.* 1458. *seqq.* Et sane, si iustis limitibus hocce ius circumscribatur, nihil iniqui inuolvit, modo abusus omnis euitetur, per quem ex vna parte iura principum circa sacra, quae episcopalia vocari solent, ex altera parte iura ecclesiae, quae circa ministrorum verbi diuini constitutionem merito sibi vindicat, labefactentur. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccles. lib.* 2. *cap.* 7. praesertim §. 30. & quae ad *h. l.* notauit B. SAMVEL STRYKIVS, De quaestionibus: an acceptanda vocatio a patrono falsae religioni addicto? item, quid factu opus sit, si patroni inter se dissentiant? vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. casuist. de minist. eccles. sect.* 1. *cas.* 4. & 7. *p.* 18. *seqq.*

§. VIII.

Minister ecclesiae rite electus, atque vocatus, impositione manuum, iunctis precibus ardentissimis, & praemissa admonitione, in ordinem sacrum recipiendus est. Ritum enim huncce antiquissimum, in ecclesia apostolica iam receptum, * pium etiam atque salutarem, merito retinent nostrae ecclesiae, etsi per eum characterem indelebilem imprimi non credant, nec physicam quandam efficaciam, aut simile quid, quod superstitio Romana sibi finxit, eidem tribuant. ** Quod autem ordinatio ab episcopis, qui iusta successione hanc potestatem ab apostolis acceperint, & quales sibi Romanenses fingunt, fieri debeat, perperam asseritur, & omni scripturae destituitur funda-

mento. *** Haec enim vt discrimen inter episcopos & presbyteros ignorat, ita nostri pastores & ministri verbi diuini, reuera tales episcopi sunt, quales vetus ecclesia apostolica habuit. Preces etiam efficaces sunt, & a Deo exaudiuntur, a quibuscunque fundantur, modo recte & ea ratione fundantur, vt Deo placere queant.

* Vt patet ex *Actor. VI*, 6. *XIII*, 2. 3. 1. *Tim. IV*, 14. *V*, 22. Ritum vero, impositione manuum, diuinam benedictionem alicui adipiscendi, & ad certum officium hac ratione aliquem consecrandi, ab Ebraeis petitum, & iam in veteri testamento vsitatum fuisse, notum est, pluribusque comprobatum, ab HENRICO HAMMONDO, ad 1. *Tim. V*, 22. qui tamen sine vlla necessitate locum istum non de receptione in ordinem sacrum, sed de absolutione a peccatis, quae itidem per manuum impositionem fieri solebat, accipit. Nec obstat, quod Paulus addat: *neque communicaueris peccatis alienis.* Namque & illi, qui homines indignos & inidoneos in ordinem sacrum recipiunt, se hoc ipso alienorum peccatorum participes reddant.

** Ineptiae istae Romanensium satis explosae sunt a nostratibus. Legi autem istae possunt apud ROBERTVM BELLARMINVM, de *ordin. cap.* 10. *& lib. 2. de effect. sacrament. cap.* 19. add. RICHARDVS MONTACVTIVS, *origin. eccles. tom.* 2 *fol.* 471. Hodie sane, vbi rerum mortalium indoles accuratissime perueſtigata est, eo minus talia hominibus, nisi mentis inopes fuerint, persuadebuntur. Quod autem ritum ordinationis nec nos repetendum statuamus, ideo fit, quod nullam videamus rationem, cur reiterari debeat, neutiquam autem, quod character quidam indelebilis, qui reuera non ens est, & merum figmentum, animo ordinati imprimatur.

*** Solenne hoc est Romanensium, sed simul miserum, sophisma, quo se probare posse putant, nostrae ecclesiae pastores non esse rite ordinatos. Sed iam pridem illud profligauit B. IO. HVLSEMANNVS, in solidissima commentatione, de *Ministro ordinationis*; conf. & quae de hac re diximus, in *dissert. de origine & potestate episcoporum, contra Henricum Dodwellum*, §. 31.

§. IX.

Potestas ministrorum ecclesiae ex fine ministerii, qui est reconciliatio hominum cum Deo, *2. Cor. V, 19.* & incrementum in fide & sanctitate, *Ephes. IV, 12. seqq.* immo ex ipsa ministerii institutione, est aestimanda. Quae enim ad huncce finem in auditoribus obtinendum sunt necessaria, ea quoque verbi diuini ministris, a Deo concessa esse, palam est. Qui enim vult finem, media quoque, quibus obtineri finis potest, velle censendus est.

§. X.

Pertinet autem ad huncce finem obtinendum, potestas docendi, & quidem publice, * *Matth. XXVIII, 19.* Priuatim enim quibusuis fidelibus, vi sacerdotii spiritualis, alios erudire, informare, commonefacere, licet, *Actor. XVIII, 26. Ephes. VI, 4. Coloss. III, 16.* Sed cum ecclesiae salus requirat, vt omnes & singuli publice in conuentibus hunc in finem institutis erudiantur, res ipsa postulat, vt certis personis hoc

hoc demandetur, qui iis instructi sint dotibus, vt docere & erudire totam ecclesiam queant. conf. *Ierem. XXIII*, 1. *Rom. X*, 15. *Ephes. IV*, 11. *1. Tim. III*, 1. *Tit. I*, 5.

* De hisce omnibus, quae ad potestatem ministrorum ecclesiae spectant, & quo pacto prudenter circa ea versari debeant, dicetur ex instituto *parte* 3. huius operis.

§. XI.

Sed idem finis quoque ministerii requirit, vt non tantum rudes cognitione sufficiente instruantur, sed vt errantes conuincantur, & in rectam viam reducantur, vt reluctantes redarguantur, languidi excitentur, & qui recto itinere ad salutis arcem contendunt, commonefiant, ne ab eo deflectant, sed strenue pergant, donec voti compotes reddantur. Vnde ministris verbi diuini potestas, publice & priuatim, prout aut ecclesiae, aut cuiusque salus postulauerit, conuincendi errantes, redarguendi omnes & singulos, competit: quem in finem etiam ipsa scriptura sacra nobis data est, *2. Tim. III*, 16. Hinc vero & sequitur, quod ad vitam, moresque auditorum, diligenter attendere debeant, vt hacce potestate sua recte & prudenter vti queant, *Ezechiel. III*, 17. 21. *Actor. XX*, 31. Quod & ipsum nomen ἐπισκοπὸς, quod omnibus olim ecclesiae doctoribus competebat, vnumquemque condocere potest.

§. XII.

Praeterea cum inter media salutis sacramenta quoque locum obtineant, potestas haecce administrandi, verbi diuini ministris competit, *Matth. XXVIII*, 19. 1. *Cor. XI*, 23. Id quod & de potestate remittendi & retinendi peccata censendum, quae itidem ministris verbi diuini, ceu rerum diuinarum dispensatoribus, concessa, vt erigerent adflictos, qui corde contrito & poenitenti gratiam diuinam quaerunt, immorigeris autem & improbis ostenderent, diuinae gratiae ad eos non pertinere promissiones, quamdiu non resipiscant, *Matth. XVI*, 19. *Ioan. XX*, 23.

§. XIII.

Quod vero ad externam ecclesiae directionem attinet, quorsum & ius praescribendi, abrogandi, & mutandi ritus ecclesiasticos pertinet, cum ea summo imperanti competat, ministris quidem verbi diuini, nihil aliud hic relictum, quam vt consilia suppeditent, quo pacto ad salutem ecclesiae & aedificationem cuncta instituenda sint, vt suasionibus & hortationibus, quae vtilia sunt, & profutura promoueant, noxia autem, aut vitium inuoluentia, aut ad superstitionem ducentia,

indicent, precibusque & commonefactionibus eos, in quorum hoc positum est potestate, vt ea abrogent, aut emendent, inducant.

§. XIV.

Ex hactenus dictis sequitur, potestatem ministrorum ecclesiae non esse *temporalem*, sed *spiritualem*, quippe quae summatim in potestate docendi, administrandi sacramenta, itemque remittendi & retinendi peccata, consistit. Nec aliam scriptura iis potestatem tribuit, quae potius ab imperio aut dominatione quam longissime eos vult abesse. *Gentium reges*, inquit Christus ipse, *in eas dominantur, quique imperant, gubernatores adpellantur: at vos non ita. Luc. XXII, 25. 26.* conf. & *1 Petr. V, 2. 3.* Patet hinc simul, & eos non recte sentire, saltem non accurate loqui, qui potestatem episcoporum, in *potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis ecclesiasticae*, diuidunt. Sola namque proprie & accurate loquendo illis competit potestas ordinis, ea quidem ratione, qua hactenus illam explicauimus. Iurisdictionem siue ciuilis, siue ecclesiastica sit, nuspiam scriptura verbi diuini ministris tribuit, quae eos non dominos, aut imperantes, sed seruos, rerumque diuinarum dispensatores esse, aperte docet.

* Admittitur equidem haec distinctio in *apologia Augusti. confess. artic. vlt. abusuum, p. m. 294.* Sed longe alio sensu, ac vulgo vsurpari solet, & speciatim a pontificiis vsurpatur. *Et placet nobis*, inquiunt ibidem pii confessores, *vetus partitio potestatis, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Habet igitur episcopus potestatem ordinis, hoc est, ministerium verbi & sacramentorum, habet & potestatem iurisdictionis, hoc est, auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis crimiuibus, & rursus absoluendi, si conuersi petant absolutionem.* Vbi palam est, quod per *potestatem ordinis* potestatem intelligant docendi & administrandi sacramenta, per *potestatem* autem *iurisdictionis* potestatem retinendi & soluendi peccata. Quo quidem sensu admitti hanc distinctionem posse, lubentes concedimus. Simul tamen fatendum, quod & iampridem a nostratibus est obseruatum, tum vocem *iurisdictionis* admodum improprie sumi, quae imperium aliquod alias denotat, quod tamen episcopis seu verbi diuini ministris non competit, vt praeter alios recte inculcat IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *isagoge ad libros symbolicos*, speciatim in *Aug. confess. eiusque apologiam, p. m. 745.* Ex instituto etiam de hac distinctione dixi, in *dissertat. de origine & potestate episcoporum* &c. §. 30.

§. XV.

Sed nec sibi inuicem imperare debent ministri verbi diuini. Hinc iure diuino eatenus omnes inter se sunt aequales, discrimenque, quod inter episcopos & presbyteros deinceps interceſſit, plane ignorat scriptura, tantum abest, vt episcopis imperium aliquod in reliquos aut tribuat, aut concedat. * Potest sane ministrorum ecclesiae quaedam esse diuersitas, & inaequalitas, pro diuersitate functionum aut donorum, *1. Cor. XII, 28. seqq. Ephes. IV, 11.* sed inde non sequitur talis inaequalitas, per quam vni ἐξοχὴ quaedam ciuilis, aut omnino imperium

imperium in reliquos concedatur. Possunt etiam pro diuerso ecclesiae statu functiones quaedam illis demandari, quae ceteroquin in eo, quo ordinarie funguntur, munere, non continentur: *** sed hic iterum dispiciendum, ne quid iis vindicetur, quod cum muneris praecipui, quo funguntur, indole pugnat: * neue statim iure diuino constituta credantur, quae ab ecclesia sunt introducta· ** denique, ne cum ordinariis extraordinaria, *** cum essentialibus accidentalia * confundantur. Cauendum denique, ne falsas de ipsa ecclesia nobis formemus notiones, eamque pro statu quodam ciuili, ** qui eadem, qua respublicae, gubernari debeat ratione, habeamus, quippe ex quo fonte plerique de potestate ministrorum ecclesiae, eorundemque inaequalitate, aut a se inuicem dependentia, oriuntur errores.

* Qui ab apostolis ecclesiis a se plantatis praeficiebantur, voce a Iudaeis accepta, *presbyteri* adpellitabantur, quod non semper aetatis, sed quandoque etiam dignitatis, erat nomen, iidemque, quod ad mores vitamque ceterorum, qui Christo nomen dederunt, attendere debebant, *episcopi* dicebantur. Nullum itaque inter presbyteros atque episcopos erat discrimen. Sic, quos Paulus Ephesi euocari curauerat presbyteros, *Actor. XX*, 17. episcopi dicuntur *ibid. v.* 28 Vtrisque etiam commune ibidem tribuitur officium, regere ecclesiam. Pari ratione Petrus, *presbyteros*, inquit, *obsecro ego compresbyter*, (*συμπρεσβύτερος*) *pascite gregem*, *qui in vobis est*, 1. *epist. V*, 1. 2. Quod si supponamus cum pontificiis, quibus haec maxime opposita sunt, Petrum fuisse episcopum, etiam presbyteros, quos adloquitur, episcopos fuisse, necesse est, cum se illorum, *συμπρεσβύτερον* adpelliter. Diserte vero & sine ambagibus, quod episcoporum munus est, pascere gregem, presbyteris tribuit. Et rursus Paulus, cum iussisset Titum, oppidatim constituere presbyteros idoneos, qui essent inculpati, tanquam dispensatores rerum diuinarum, non luxu infames aut contumaces, *Tit. I*, 5. 6. statim rationis loco subiicit, quod tales deceat esse episcopos. Mitto reliqua, ab aliis iampridem in medium allata, speciatim a WALONE MESSALINO, sub quo nomine CLAVDIVM SALMASIVM latitare, constat, in *tract. de episcopis & presbyteris*; add. DAVID BLONDELLVS, in *apolog. pro Hieronymi sententia*, *sect.* 3 p. 89. *seqq.* MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib.* 5. *cap.* 12. B. IO. GERHARDVS, *loc. de minister. eccles.* §. 224. aliique. Quo pacto vero, cum plurea in vna ecclesia essent presbyteri, & vnius, qui aetate & prudentia reliquis praestabat, singularis quaedam esset auctoritas, episcopalis dignitas orta, & sensim aucta sit, vt tandem inter episcopos & presbyteros discrimen intercederet, pluribus a me expositum, in *dissertatione de origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum*. §. 15.

** Constat satis ex locis allegatis, quaenam regiminis ecclesiastici in veteri & apostolica ecclesia fuerit ratio. In priori namque ad Corinthios epistola, *cap. XII*, 28. *seqq.* apostolus tres velut classes eorum, quorum opera in ecclesia conspicua erat, constituit, quarum prima est *docentium*, altera *miracula patrantium*, tertia *alia munia administrantium*. Docentium ideo primo loco meminit, non, quod illorum aliquod in reliquos velut sit imperium, aut ciuilis quaedam ἐξουσία, sed quia ipsa illa functio praestantissima est ob vtilitatem. Docentes autem in veteri ecclesia vel *extraordinarii* erant, certo tantum tempore a Deo excitati & constituti, vel *ordinarii*. Extraordinarii erant *apostoli*, atque *prophetae*. de quorum vt quidquam dicamus munere, necesse non est, cum instituti nostri hoc non postulet ratio. Ordinarios doctores voce διδασκάλου, designat apostolus, qui & alias *pastores*, *episcopi* & *presbyteri* adpellitabantur, quorum praecipuum munus erat, docere alios & erudire ad pietatem,

pietatem, similque ad vitam & mores illorum, qui curae suae commissi erant, attendere. Altera classis ab apostolo designata illorum erat, qui miracula patrabant, virtutes insignes edere apti, donoque sanationum polientes. Quorum vt ad plantandam ecclesiam opera erat necessaria, ita cum iam plantata esset, dona haecce cessarunt. Interim doctoribus postponebatur, cum donum quantumuis excellens minoris merito fiat, doctrinae comparatum, quae sola fidem excitare, fouere, atque alere apta est, per quam aeternam demum salutem homines consequuntur. Vltimam denique classem occupant ἀντιλήψεις, qua voce illorum indicatur opera, qui aegrotis opitulabantur, itemque κυβερνήσεις, *gubernationes*, seu administrationes & dispensationes rerum temporalium, quae vt pauperum quoque haberetur ratio, in ecclesia necessariae erant. Vt adeo munera diaconis fere propria apostolus hisce verbis insinuet, nisi quod & γένη γλωσσῶν adhuc adiungat extraordinarium equidem itidem donum, idem tamen non aeque, ac priora, necessarium ad ecclesiae aedificationem, adeoque vltimo loco positum. Consentiunt plane, quae de eadem re tradit apostolus, *Ephes. IV*, 11. etsi docentium tantum, ceu primarii in ecclesia ordinis, mentionem faciat. Namque & *apostolos* & *prophetas* ibi commemorat, ceu doctores extraordinarios, quibus tamen *euangelistas* addit, quo nomine apostolorum intelligebantur comites, quos sibi, ad leuandos labores adiungebant: & *pastores*, seu episcopos, quos etiam *doctores* adpellitat. Qui enim διδάσκαλοι seu doctores ibi a pasturibus discernunt, nullo idoneo nituntur fundamento. Interim illud ex dictis luculenter patet, fuisse in veteri ecclesia eorum, qui ecclesiae praefuerunt, quandam diuersitatem, non tantum ratione donorum atque functionum, sed & ratione dignitatis, quae ex functionum nobilitate aut ignobilitate oriebatur: quod & ex aliis scripturae locis patet, in quibus diserte ab episcopis seu presbyteris distinguuntur diaconi, 1. *Tim. III*, 2. 8. *Philipp. I*, 1. Inde tamen, vt dixi, non talis sequitur inaequalitas, quae cum imperio quorundam in alios coniuncta sit, quam potius diserte damnat Petrus, 1. *epist. V*, 3. Veteris autem, seu apostolicae, ecclesiae exemplum merito imitatur & hodie ecclesia, modo obseruentur, quae deinceps monuimus. Prolixius de his omnibus a me actum in *dissertat.* de *origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum*, § 10. *seqq.* De Hierarchia autem ecclesiae Romanae, qua praeter episcopos, & presbyteros, quos iure diuino distinctos credunt, itemque diaconos, subdiaconos etiam, acoluthos, exorcistas, lectores seu psalmistas, & ostiarios in ordinem sacrum referunt, vid. prae reliquis B. CASPAR ZIEGLERVS, de *diaconis & diaconissis*, *cap.* 1. §. 4. *seqq.*

*** Nihil ergo obstat, quo minus vni inspectio quaedam in alios pastores & presbyteros conferatur. Qua ratione episcopos a veteri ecclesia constitutos non improbamus, nec in nostra ecclesia episcopatus prorsus abrogatus, sed suis saltem limitibus, intra verbi diuini praescriptum, circumscriptus est, vt contra virum clarissimum HENRICVM DODWELLVM pluribus euici, in *dissert. cit.* §. 42.

* Imperium aliquod temporale, quo omnino a docendi munere, quod tamen praecipuum est, abstrahantur, quod in ecclesia Romana est frequentissimum. Nihil quoque illis vindicandum, quod cum imminutione iurium, quae alios competunt, coniunctum sit, quorsum pertinet independentia a potestate magistratus, quam praeter alios illis quoque asserit HENRICVS DODWELLVS, sed perperam, vti ostensum, *l. c.* § 45.

** Quod cum pontificiis iterum faciunt hierarchiae sacrae defensores in Anglia, potestatem, quam episcopis tribuunt, eorumque ἐξοχὴν prae presbyteris, iuris diuini esse, acriter contendentes. Qua de re plurima illorum prostant scripta, quae alibi indicantur.

*** Sic munera prophetarum, apostolorum, & reliqua, quae dona extraordinaria supponebant, hodie in ecclesia cessant.

* Sic apostoli initio & docendi munere, & dispensandi eleemosynas, fungebantur: cum autem ob auctum credentium numerum, vtrumque amplius non commode administrare possent, diaconos constituerunt, quibus pauperum curam demandarunt, *Actor. VI*, 1. *seqq.* Hoc ipso exemplum reliquerunt, posse in accidentalibus circa ecclesiae regimen nonnulla mutari, aut aliter constitui, si forte ecclesiae id ita postulauerit necessitas, modo in essentialibus saluus maneat

maneat docentium ordo, nec is in iis, quae ad eccleſiae aedificationem hominumque ſalutem faciunt, impediatur. conf. *citata diſſertat.* §. 12.

** Errorem hunc, ceu aliorum circa hierarchiam eccleſiaſticam errorum fontem foecundiſſimum, recte detexit, & profligauit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu chriſtianae religionis ad vitam ciuilem.*

§. XVI.

Iam, quaenam docentium, ſeu miniſtrorum eccleſiae, officia ſint, facile intelligere licet. * Primo quidem, vt nemo tam graue officium ſuſcipiat, niſi viribus probe exploratis, an ad illud recte adminiſtrandum ſit idoneus, iisque donis inſtructus, vt aliis rite viam monſtrare ſalutis queat, *Luc. VI, 39. 1 Tim. IV, 16.* Et licet ſacrum expetere munus non ſit nefas, ſi quis cauſſis ſanctis, cupiditateque aliorum ſalutem promouendi, ad hoc inducatur, *Eſ. VI, 8. 1 Tim. III, 1.* nemo tamen ſeipſum obtrudere aliis debet, ſed expectare, donec rite vocetur. Multo autem minus ambire munus eiusmodi fas eſt, vt conſequamur ea, quae ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, vel omnino vt opes ac diuitias acquiramus, & qui alii hominum, πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν exiſtimantium, *1 Tim. VI, 5.* peruerſi ſtolidique fines eſſe ſolent.

* Lucem his, quae hic in compendio de miniſtrorum verbi diuini officiis traduntur, affundent, quae *parte 3.* de prudentia paſtorali, in ſingulis hiſce officiis adhibenda, adferentur in medium.

§. XIII.

Praeterea, docentium eſt officium, ſummam in demandato munere recte adminiſtrando, demonſtrare fidem; omnesque corporis & animi eo conferre vires, vt eidem accurate ſatisfaciant, *1 Cor. IV, 1. 2. Tit. I, 9.* Operam itaque dare debent, vt gregem rite paſcant, *Ioan. XXI, 15. 16. 1 Petr. V, 2.* idque diligenti verbi diuini praedicatione, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* & prudenti ſacramentorum adminiſtratione, vt & cauto clauis ſoluentis pariter ac ligantis vſu, obſeruato probe diſcrimine inter regenitos & irregenitos, inter infirmos & robuſtos &c. *1 Tim. IV, 13. 2 Tim. II, 15. IV, 2. Tit. I, 13. 1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. Ioan. XVI, 12.* Eumque in finem gregis ſui accuratam ſibi acquirere notitiam debent, vt quis cuiusque ſtatus animi ſit, pernoſcant. conf. *Ioan. X, 3. 14. Ezechiel. XXXIV, 16. 17.*

§. XVIII.

Cumque etiam mox elenchtico, mox epanorthotico, aut paedeutico, aut conſolatorio officio verbi diuini miniſtris vtendum ſit, res ipſa poſtulat, vt vbique prudenter, cordate, manſuete ſe gerant, reque ipſa demonſtrent, non carnali quodam zelo, ſed ſpirituali, non commodi cuiusdam intuitu, ſed amore ſincero ſe impelli, & ad ſalutem

ſuorum auditorum quauis ratione quaerendam induci, vt cum Paulo dicere queant: ἡ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, *2 Cor. V, 14.* conf. *Eſ. LVI, 10. LVIII, 1. 2 Tim. II, 24. IV, 2.*

§. XIX.

Requiritur etiam ab iis, qui docentium munere funguntur, vt exemplo non minus, quam voce auditores erudiant, eamque vitae ineant rationem, vt ad ſui eos adhortari imitationem, & cum Paulo dicere queant: μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ χριστοῦ, *1 Cor. XI, 1.* conf. *1 Cor. IV, 16 Phil. III, 17. 1 Tim. IV, 12. 2 Tim. III, 10. Tit II, 7. 8 1 Petr. V, 3.* Quorſum & pertinet, vt quisque ſuae rite praeſit familiae, *1 Tim. III, 4. 5. Tit. I, 6.* itemque, vt pro auditoribus ſuis diligenter oret, *1 Sam. XII, 23. Pſalm. CXXVII, 1. 2. 1 Cor. III, 7.*

§. XX.

Auditorum officia ſunt: Deum orare, vt fideles doctores mittat, *Matth. XI, 36. 38.* falſos doctores a veris diſcernere, *Ezech. XXXIV, 2. 4. Matth. VII, 15. ſeqq. XXIII, 3. 1 Ioan. IV, 1. 6. Actor. XVII, 11.* illosque euitare, *Matth. VII, 15. XV, 14. XXIII, 3. Ioan. X, 5.* hos vero, pro diſpenſatoribus myſteriorum diuinorum habere, & verbum illorum, cum omni manſuetudine & obedientia recipere, *1 Cor. IV, 1. 2 Cor. V, 20. 1 Theſſ. II, 13. Iacob. I, 21. Rom. VI, 17.* exemplum eorum ſequi, & virtutes imitari, *Phil. III, 17. Ioan. X, 4.* Spiritus ſancti dona, in omnibus ex aequo admirari, partium ſtudio procul faceſſere iuſſo, *1 Cor. I, 12. 13. III, 4. 7. IV, 6 7.* eos alere, & quae ad vitam honeſte ducendam ſunt neceſſaria, illis ſuppeditare, *Matth. X, 10. Luc. X, 7. 1 Cor. IX, 4. 14. 1 Tim. VI, 17. 18.* denique & diligenter pro illis orare, *Rom. XV, 30. Ebr. XIII, 18. Epheſ. VI, 18. 19. Actor. IV, 24 ſeqq.*

§. XXI.

Quod tum docentes, tum auditores, ad haecce officia iure diuino obligati ſint, ipſa miniſterii eccleſiaſtici indoles & natura, omnes condocet. Patetque idem ex iſto, quod poſuimus, officiorum hypotheticorum principio, inſtitutis diuinis iuxta praeſcriptum Numinis vtendum eſſe, vt hac ratione vnio noſtra cum Deo promoueatur. Cumque huc omnia comparata ſint, de miniſterio eccleſiaſtico eo minus dubitandum, quia pro ſcopo habet, vt homines cum Deo reconciliati, per fidem in Chriſtum, in vnione eius proficiant; vnde & διακονία τῆς καταλλαγῆς vocatur, *2 Cor. V, 18.* Accedit & praeceptum decalogi quartum, vbi, quae de parentum & liberorum officiis dicuntur, ad officia etiam docentium in eccleſia & auditorum, pertinent: ſunt enim docentes, patres ſpirituales, *1 Cor. IV, 15. Gal. IV, 19.*

§. XXII.

§. XXII.

Contra haecce officia diuerſimode, tum a docentibus, tum ab auditoribus, peccatur. A docentibus quidem, defectu amoris, & legitimae vocationis, tum internae, tum externae, ignauia, auaritia, ſuperbia, dum non paſcunt gregem, ſed ei dominantur, & pro paſtoribus fiunt mercenarii *Ioan. X, 12.* immo lupi, *Actor. XX, 29.* praeſertim ſi & peruerſa inſuper ac erronea doceant, a regula verbi diuini diſcedentes. Peccant iidem, ſi commodi potius ſui, quam gregis rationem habeant, ſi temporalium magis quam ſpiritualium rerum cura tangantur, item timiditate, in redarguendis hominum vitiis, nimiaque lenitate, aut rurſus inconſulto & intempeſtiuo zelo. Si res ſpirituales velut vendant, certo accepto pretio, *ſimonia* vocatur, quod, vt longe grauiſſimum, ita & ſubinde frequentiſſimum eſt crimen. *

* Dictum de eo ſupra, ad *ſect. 5.* huius capitis, §. 35.

§. XXIII.

Sic & auditores multiplici ratione hic peccant, dum verbum diuinum eiusque miniſtros contemnunt, immo odio proſequuntur, & contumeliis afficiunt, & ſpiritui ſancto reſiſtunt, *Actor. VII, 51.* item, dum verbum diuinum per ignauiam non audiunt, nec repetunt, nec meditantur, aut impedimenta remouent, quae obſtant, quo minus verbum vim ſuam exerere queat; porro, dum exemplum & virtutes docentium non imitantur, commonefactiones contra reſpiunt, & quouis modo reluctantur; denique, dum laborem docentium grato non agnoſcunt animo, alimenta, & quae ad vitae ſuſtentationem neceſſaria ſunt, denegant, aliisue modis quamplurimis.

§. XXIV.

Media, quae impellere nos poſſunt, vt officia, quae nobis incumbunt, & hic praeſtemus, eadem fere ſunt, quae in reliquis ſtatibus eundem in finem ſunt comparata. Cumprimis cogitandum, quanta miniſterii eccleſiaſtici ſit neceſſitas, quanta dignitas, quanta ſacrorum munerum grauitas, quanta Numinis in his omnibus eluceſcat benignitas & ſapientia, quae nos conſequamur commoda, ſi quae noſtrarum hic ſunt partium, agamus ſtrenue, quae contra, ſi hoc intermittamus, ſequantur incommoda. Impedimenta maxima ex naturali omnis ordinis odio oriuntur, quod hic augetur, cum per huncce ſtatum vitiis mortalium, quibus indulgent, quam maxime obuiam eatur. Accedunt praeiudicia varia; ex parte docentium, poteſtatem ſibi conceſſam non eſſe mere ſpiritualem, habere eam indolem imperii;

ex parte auditorum, hunc ſtatum non adeo neceſſarium eſſe, cum quilibet verbi diuini lectione ſibi ipſi conſulere queat, item, dum vitia hominum ipſis ſtatibus imputant, & ob prauos quorundam verbi diuini miniſtrorum, mores, ipſum miniſterium contemnunt, aut dum omnem zelum pro carnali habent, & prauis ſuſpicionibus abrepti, commodi cuiusdam temporalis cauſſa ſtatim ſuſcipi credunt, quae pro gloria nominis diuini ſuſcipiuntur, & quae reliqua ſunt, quibus ſibi ipſis flexus & anfractus diſponunt miſeri mortales, ex quibus deinceps emergere nequeant.

CAPVT QVARTVM
DE
MEDIIS LEGALIBVS QVIBVS AD LEGES DIVINAS OBSERVANDAS HOMINES COMPELLVNTVR.

Σύνοψις.

LEx proprie ſic dicta ſemper cum vi coactiua coniuncta eſt, §. I.
Media haecce coactiua ſunt legalia, a quibus diſtingnuntur euangelica, §. II.
Mediorum legalium, ſeu poenarum, vſus, §. III.
Deus tum immediate, tum mediate punit, & aliis quoque facultatem per vim exigendi, quae illis debentur, concedit, §. IV.
Poenae definitio, §. V.
Quis puniendi poteſtatem habeat? §. VI.
Vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire nequit? §. VII.
Imperantes ad puniendum certo modo obſtricti ſunt, §. VIII.
De fine poenarum, tum interno, tum externo, §. IX.
Quinam puniri poſſint? §. X.
An & quousque aliquis ob delictum alterius puniri queat? §. XI.
Obſeruationes quaedam, per quas ad difficultates hic occurrentes, commode reſponderi poteſt, §. XII.
An omnes hominum actus poenae ſubiaceant? §. XIII.
De proportione inter poenam & delictum obſeruanda, §. XIV.
De poenarum exaſperatione & mitigatione, item de earum remiſſione, §. XV.
De poenarum humanarum impedimentis, vbi & de aſylis, §. XVI.
Poenae, ratione cauſſae efficientis, vel diuinae ſunt, vel humanae, §. XVII.
illae, ratione durationis, vel temporales ſunt, vel aeternae; & temporales quidem iterum vel determinatae ſunt, quae rurſus non ſunt vnius generis, §. XVIII.
vel indeterminatae, haeque iterum vel naturales, vel poſitiuae, item vel internae, vel externae, §. XIX.
De poenis aeternis, earumque varietate, §. XX.
Mediate Deus homines ad legum ſuarum obſeruantiam compellit per magiſtratus, §. XXI.
idque per poenas, ſi iis cum ſubditis ſuis res ſit, §. XXII.
quae ad ſupplicia capitalia quoque ſe extendunt, §. XXIII.
ex vſu & neceſſitate reipublicae, non tantum conſtitutione legum Moſaicarum definienda, §. XXIV.
Quod ſi magiſtratui cum aliis imperantibus, aut gentibus independentibus res ſit, oriuntur inde bella, quae in ſe ſpectata, non ſunt illicita, §. XXV.
Quaenam ad bellum legitimum, tum ratione cauſſae, tum ratione modi, requirantur, §. XXVI.

§. I.

§. I.

LEgum proprie sic dictarum, haec natura est & indoles, vt semper coniunctae sint cum vi quadam coactiua. * Frustra enim leges ferrentur, nisi illi, quibus feruntur, ad eas obseruandas compelli possent. Id quod & de legibus diuinis intelligendum, quas non consilia, sed leges proprie ac stricte sic dictas esse, supra obseruauimus. ** Nec admittenda est distinctio legis in *perfectam* ac *imperfectam*, eo quidem sensu, ac si lex imperfecta sit, quam, si migretur, nulla sequitur poena. Hoc enim modo plane lex non esset, vt alibi demonstratum. ***

* Quod probarum est ad *cap.* 1. huius partis, §. 7.
** itidem *cap.* 1. §. 4. *seqq.*
*** vid. *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 11.

§. II.

Media haecce, dicere fas fuerit *legalia*, a quibus *euangelica* distinguimus, quae eo comparata sunt, vt gratiam Numinis, & per eam maiores indies vires ad seruandam legem a Deo homines impetrent, vt sunt legitima verbi diuini tractatio, speciatim promissionum euangelicarum consideratio, preces, & reliqua, quibus fides augetur, & corroboratur, & per fidem amor Numinis, vnde ad obsequium Deo in omnibus praestandum homo promptior, alacriorque, redditur. De his cum alibi dictum, nunc de legalibus nobis sermo est.

§. III.

Enimuero & in his summa Numinis conspicitur benignitas & sapientia. Etsi enim illud demum obsequium, quod libere, non ex poenae metu, sed ex filiali spiritu fluit, Deo gratum sit, poenae tamen consideratio apud incredulos manuductio quaedam ad vitam meliorem esse potest, apud credentes hoc efficit, vt eo cautius incedant, & maiori diligentia a peccatis sibi caueant, securitatemque omnem ex animo eiiciant. Quod si etiam per metum poenae in externo saltem officio homines contineantur, ad societatis tamen conseruationem, tranquillitatemque publicam hoc plurimum facit, quam saluam itidem atque intemeratam vult supremum Numen. *

* conf. dicta in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. IV.

Neque tantum Deus ipse legis transgressores punit, sed hominibus etiam quandoque hanc facultatem concedit, vt alios, si leges ad humani generis tranquillitatem comparatas migrent, punire, aut alia ratione ad ea praestanda, quae societatis custodia requirit, illos com-

pellere queant. Quae omnia vt eo rectius intelligantur, primo de poena generatim quaedam praemittenda sunt.

§. V.

Poenam alibi iam definiuimus, * per malum passionis, quod a superiori seu imperante alicui ob malum actionis infligitur. Vbi per *malum passionis* intelliguntur etiam actiones, prout *molestae* sunt. ** At infligi debet ob *malum actionis*, *** seu delictum aliquod, quo quis poenam promeruit. Quae enim non inuitis, aut sine iussu imperantis, aut sine antegresso delicto, * alicui infliguntur, poenae rationem non habent.

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 5. sect. 1. §. 5.* Eodem fere modo HVGO GROTIVS, poenam definit, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 20. §. 1.* Sed omittit, quod poena infligi debeat a superiori, idque ex falsa hypothesi, quam mox notabimus.

** Si enim spectentur, quatenus debitae sunt, rationem poenae non habent, & a summis imperantibus aliis etiam, qui non deliquerunt, iniungi possunt. vid. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *institt. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 20. qu. 3.*

*** Actionis vox latissime accipienda, prout etiam omissiones denotat. Quod si obseruetur, corruunt ea, quae B. CASPAR ZIEGLERVS disputat ad *Grot. lib. 2. cap. 20. §. 1. add.* IO. GEORGIVS KVLPISIVS *colleg. Grot. exercit. 9. §. 1.* Immo si poenae diuinae habeatur ratio, non de externis tantum, sed & internis actionibus, hoc est intelligendum.

* Hinc, quae christiani, tum veteres, tum recentiores, pro veritatis diuinae confessione perpessi sunt, poenae rationem non habent, nec supplicia, sed *martyria* dici solent. Diiudicari hinc etiam potest quaestio: an incommoda & varia morborum genera, quibus nonnulli per corporis constitutionem obnoxii sunt, poenae rationem habeant? Etenim si homines fuerint improbi, omnino habent rationem poenae, cum haec ex consequentia peccatorum quae ex iusto Dei iudicio illis contingunt, merito spectentur. Quod si poenitentiam egerint, & per fidem veram in Christum cum Deo reconciliati sint, poenae non amplius locus est, ob pleniss imam satisfactionem Christi, sed talia, vt incommoda quaedam & calamitates, ferenda sunt. Eadem ratio est mortis temporalis, quae hominibus etiam piis ex necessitate naturae subeunda est. Etsi enim ea ceteroquin poena peccati sit, *Gen. II, 17. Rom. VI, 23.* sublata tamen apud credentes per satisfactionem Christi culpa, cessat quoque poena. Hinc Christus ipse dicit, *eos non venire in iudicium, sed a morte ad vitam transisse, Ioan. V, 24. eos non visuros mortem in aeternum, Ioan. VIII, 51.* conf. hac de quaestione CAMPEGIVS VITRINGA *observation. sacrar. lib. 2. cap. 7. & 8. p. 329. seqq.*

§. VI.

Nemo habet potestatem poenam aliis infligendi, nisi sit superior, seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. * Is enim habet potestatem puniendi, qui habet potestatem leges ferendi, & secundum leges illas iudicandi, rationemque a nobis exigendi, cur leges istas violauerimus. Quae sane potestas superioritatem, seu summum imperium, supponit Facultas autem verbis quandoque, seu admonitionibus corrigendi alios, quae inter aequales locum habet, non est poena: ** quemadmodum nec castigationes parentum, & praeceptorum, aut dominorum, quibus liberos, aut discipulos, aut seruos, emendare student, pro poena, proprie loquendo, haberi possunt. ***

* Inter

* Inter reliquos errores, quibus nobiliſſimum illud de iure belli & pacis opus, commaculauit HVGO GROTIVS, & hic eſt, quod facultatem puniendi ſecundum ius naturae omnibus, qui paria non deliquerunt, competere, docet: quae ſolennis eius eſt hypotheſis, *lib. 2. cap. 20. §. 3.* inculcata, & tum in eodem capite, tum alibi ſaepius repetita, ſed ſubinde etiam a CASP. ZIEGLERO, IO. ADAMO OSIANDRO, aliisque, refutata. Nec profecto qualiscunque prae aliis ἐξοχὴ ſtatim dat ius alterius actiones dirigendi, multo minus autem ius puniendi. Et licet quodlibet delictum inferat reatum poenae, inde tamen non ſequitur, quod puniri poſſit a quolibet, ſed ab eo, cuius leges migrauit, quiue in illum habet imperium. Nec exemplis, probari poteſt, ius illud olim fuiſſe ſingulis conceſſum, & deinceps ad ſolos magiſtratus reſtrictum. Namque quod ad *ius*, quod vocant *zelotarum*, in gente Ebraea, attinet, perperam quidem illud huc aduocatur. Pinehae factum *Numer. XXV, 7. ſeqq.* prorſus ſingulare fuit, & ex inſtinctu diuino extraordinario profectum, adeoque in exemplum, quod imitari fas ſit, trahi nequit. Illis enim, qui eum non vt priuatae ſortis hominem, ſed publica quadam auctoritate pollentem, ſpectandum eſſe ſtatuunt, ſuffragati nequeo. Quod in ſequenti aetate in gente Ebraea in vſu fuit ius zelotarum, corruptae reipublicae indicium fuit, adeoque minime laudandum. Quanquam ſi imperans in certis caſibus eiusmodi quid permittat, tum non priuata, ſed publica hoc fit auctoritate, adeo, vt, qui alterum hac ratione punit, pro miniſtro ſaltem ſummi imperantis ſit habendus. Pluribus hoc ediſſerui in *diſſertat. de iure zelotarum in gente Ebraea, §. 34. ſeqq.* Locus *Deut. XIII, 9.* huic iuri non patrocinatur, cum, quod res ipſa docet, de proceſſu iudiciali ibi ſermo ſit. Sed errant etiam, qui Chriſtum ſeruatorem hoc iure vſum putant, dum negotiatores ac nummularios ex templo Hieroſolymitano eiecit. *Matth. XXI, 12. Marc. XI, 15.* Diuina enim potius ſeruatoris maieſtas in hocce facinore eluxit. Diſputat ea de re GVIL. SALDENVS, *exercit. de iure zelotarum*, in *otiis* eius *theolog. lib. 4. pag. 604. ſeqq.* Reliqua huc ſpectantia legi poſſunt in diſſertatione noſtra antea citata. Ad HVGONIS GROTII ſententiam comprobandam afferri etiam ſolet, quod de *vindice ſanguinis* paſſim legitur, ſeu proximo hominis occiſi cognato, cui ius homicidam interficiendi, competebat. Sed iterum, priuata hoc eum feciſſe auctoritate, perperam ſupponitur. Concedebat hoc magiſtratus, vt ſanctioni diuinae, de homicidio capitaliter puniendo, *Gen. IX, 6.* eo certius ſatisfieret. Magiſtratus ergo vicem velut gerebat vindex ſanguinis. Saltem in gente Ebraea ipſa lege diuina illi haec facultas competebat, *Num. XXXV, 27.* Ad reliqua, quae obiici ſolent, eadem fere ratione reſponderi poteſt.

** Hinc & admonitiones iſtae *fraternae correptiones* vocari ſolent, quippe quae, ex amore fraterno fluunt, & ſtudio aliorum ſalutem promouendi, vti ſupra dictum. add. IOAN. HVLSEMANNVS, de *iure & moderatione correptionis fraternae*, &c.

*** Interim tamen & hae caſtigationes ſuperioritatem quandam ſupponunt, ſed ſuis limitibus pro fine & ſcopo cuiusuis ſocietatis, circumſcriptam. Hinc & ad mortem vsque aut alias duriores corporis adflictiones non procedunt, vt ex iis, quae ſupra de hiſce ſocietatibus diximus, conſtat.

§. VII.

Nec adeo vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire poteſt, cum nullum in eam habeat imperium, etſi vna gens erga alteram ſe defendere, aut ſi laeſa fuerit, ad ſatisfactionem, & cautionem, quod inpoſterum amplius laedere nolit, illam cogere poſſit. Vnde & bellum punitiuum fruſtra a nonnullis fingitur. * Qua de re deinceps. Neque hoc licet in delictis, quibus Deus immediate laeditur, cum Deus hominum opera in eiusmodi delictis puniendis non

non indigeat, nec fas sit hominibus ea sibi vindicare, quae Deus, vt bonitatem, longanimitatem, sapientiam, iustitiam suam demonstraret, sibi reseruauit.

* Ab HVGONE scilicet GROTIO, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 2. alibique, quem & ideo iam notauit, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap* 5. *sect.* 2. §. 5. IO. HENRICVS BOECLERVS, etsi concedat, inter eos, qui summa vtrinque potestate praediti sunt, non esse bellum poenarium, accurate loquendo, esse tamen aliquid *poenae comparabile*, putat, ad *Grotii l. c.* Sed, cum explicari nequeat, quid illud poenae comparabile sit, frustra hoc dicitur. Fuerunt ceteroquin, qui ex hoc capite iniustissima Hispanorum erga Americanos bella, quibus eos sibi subiecerunt, defendere conati sunt. Sed, quam friuolum hocce sit, vel me non monente, quilibet intelligit. Nec meliora tamen sunt, quae ab aliis pro hisce bellis defendendis sunt excogitata. vid. IO. CHRISTOPH. BECMANNI *historia orbis terrarum geographica & ciuilis, part.* 2. *cap.* 1. §. 2. *p.* 439. *seqq.*

§. VIII.

Imperantes autem, seu superiores, necessario puniunt. Homines quidem, quia ad hoc legi naturali sunt obligati. * Deus autem, quia diuinae iustitiae repugnat, non punire peccantes. Etsi enim Deum esse longe benignissimum, & ratio & reuelatio ostendat, eundem tamen & longe iustissimum esse, utrumque lumen docet. Iustissimus autem non esset, nisi delicta puniret. ** Pertinetque adeo poena ad iustitiam *rectoriam*, cuius haud ignobilis species est *vindicatiua*. ***

* Posita scilicet societate ciuili, quae sine poenis, in hoc quidem generis humani statu conseruari nequit. Cum ergo imperantes ad conseruandum statum reipublicae obligati sint, sequitur, eos etiam iure diuino obligatos esse ad puniendas delicta, quae conseruationi status ciuilis repugnant. Neque tamen ideo ad omnia delicta puniенda obligati sunt. Cum enim fundamentum huius obligationis sit salus ciuitatis, palam est, si haec requirat, vt delicto venia concedatur, imperantem hoc facere posse, atque ad puniendum neutiquam obligari. Quod si obseruetur, facile dilui poterunt, quae LAMBERTVS VELTHYSIVS, contra hanc sententiam adfert, in *tract de iustit. diu. & hum. part.* 2. *p.* 64.

** Cum Deus sit sanctissimus, vt a se remoueat omne, quod cum summa eius perfectione pugnat, non potest quoque non esse iustissimus, vt detestetur & puniat in rebus creatis, quae summae eius sanctitati aduersantur. conf. *Psalm. V*, 5. Immo, si contra suam iustitiam ageret, seipsum abnegaret, 2 *Tim. II*, 13. quod est ἀδύνατον. Hinc & diserte Moses: *Deus non potest* (salua sua iustitia vindicatiua) *peccatorem habere insontem*, (vt citra fidei factionem pro culpa ipsi remittat poenam) *sed omnino vindicabit & puniet eius peccatum*, *Exod. XX*, 7. Quod enim ibi de abusu nominis diuini dicitur, de omnibus peccatis, quorum quoad reatum poenae, in genere spectatae, eadem est ratio, merito intelligitur. Mosi suffragatur Iobus, *cap. X*, 14. *si pecco, parcis mihi quidem* (differendo poenam ad horam) *sed tandem non pateris, me esse immundum ad iniquitate*, scilicet, vt eam mihi citra satisfactionem non imputes. Immo Deo abominationi esse, iustificare impium, pronuntiat Salomoh, *Prouerb. XVII*, 15. Idque ipsa etiam ratio, iustitiae diuinae indolem expendens, quemlibet condocet. Hinc & Paulus, τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ, *quod mala facientes digni sint morte*, ipsis gentilibus cognitum fuisse, asserit, *Rom. I*, 32. *II*, 15 Eiusque rei luculentum vestigium conspicitur in iudicio Melitensium, de *nemesi diuina*, *Actor. XXVIII*, 4. Haec vero obseruanda sunt contra Socinianos, secus sentientes, vt satisfactionis Christi necessitatem labefactent, quibus fridam suffundit HVGO GROTIVS, de *satisfactione, cap.* 3. add. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *colleg. anti-Sociniano, fol.* 58. *seqq.* & quae diximus, in *animaduersionibus in Petri Cbauuini librum, de relig. natur. cap.* 1. §. 13.

*** Multum

*** Multum acriterque diſputari ſolet, num poena ad iuſtitiam commutatiuam, an diſtributiuam, pertineat? Sed vt inutilis fere ac ſuperuacua eſt tota haec diſceptatio, ita & reiecta vulgari, aliam iuſtitiae partitionem iam tradidimus, in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 46. Paucis cuncta expediri poſſunt, ſi dicamus, ſpectare poenam ad iuſtitiam rectoriam, quae tria in ſe complectitur: primo, ius ſiue facultatem recte aliquid & licite agendi, quod imperantibus quidem ita competat, vt non competat inferioribus: tum obligationem, vt impetantes obligati ſint, non ſingulis ſubditis, ſed toti ciuitati, ad aliquid faciendum vel omittendum; denique, ratione ſubditorum, itidem obligationem quandam ad aliquid patiendum. Quae tria in poenae exactione prorſus concurrunt. Et ita recte affirmari poteſt, delinquentes ad poenam teneri, ſiue obligari, non ex conſenſu in poenam, ſed ex ratione perſonae moralis, quam ſuſtinent, dum ciues, ſiue inferiores ſunt. Hinc & ratio patet, cur ex carcere iniuſte elapſi, & iterum deprehenſi, grauius puniri queant.

§. IX.

Finis poenae * vel *internus* eſt, vel *externus*. Internus eſt ſatisfactio iuſtitiae, quem Deus praecipue intendit. ** Quod tamen eo, quo Deo hoc conuenit, modo, intelligendum, ne quid eo indignum admittamus. Externus vtilitatem reſpicit, aut integrae alicuius ſocietatis, aut ſingulorum hominum: & ad hos quidem quod attinet, aut eius qui peccauit, vt emendetur, aut eius, qui laeſus eſt, vt ſecuritati eius conſulatur, vel aliorum quorumlibet, ne ſimile quid aut faciant, aut patiantur. *** Qui quidem finis externus vt obtineatur, neceſſe quandoque eſt, vt delinquens plane e medio tollatur, * ſaltem vt voluntas aut vires nocendi ei adimantur.

* Legitimus enim omnino adeſſe debet finis, ſi poena recte ſe habere debeat. Inhumanum eſſet, punire aliquem, ſaltem, ut puniatur, aut vindictae cupiditati ſatisfiat. Quae crudelitas, vt in Deum non cadit, ita in hominibus non eſt ferenda.

** Immo non poteſt non intendere iuxta ea, quae ad §. *praecedentem* diximus, add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in commentatione de *iure poenarum* §. 4. *ſeqq.* vbi diligenter hac de re diſſerit.

*** Ex finibus iſtis, quos enumerauimus, omiſſo primo & ſecundo, vltimos tantum commemorat HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 20. §. 6. ſed rectius priores quoque addit IO. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 9. §. 4.

* Si vtilitas eius, qui punitur, tantum quaeratur, puniendi genus, ad huncce finem comparatum, ad mortem pertingere nequit. At, cum in poenis humanis ad aliorum quoque vtilitatem, praeſertim ad conſeruationem & ſecuritatem totius reipublicae, reſpiciendum ſit, ſupplicia quoque capitalia quandoque locum habent. Idque tum ex fine ciuilis ſocietatis recte intelligitur, tum exemplo poenarum capitalium, quas in gente Iſraelitica Deus ipſe ſanciuit, comprobatur, & ſupra quoque, ubi ſummis imperantibus hanc facultatem vindicauimus, oſtenſum eſt. Legendus tamen hac de re, quem iam laudauimus, HOCHSTETTERVS, *l. c. ſect.* 3. §. 5. *p.* 29.

§. X.

Puniuntur, qui peccarunt. Qui ergo non peccarunt, aut quibus peccata imputari non poſſunt, illi puniri quoque nequeunt. Nefas itaque, punire innocentes. Nec infantes, aut furioſi, aut rationis vſu deſtituti, puniri poſſunt. Quae enim ab inſciis, aut inuitis,

contra legem committuntur, illis imputari nequeunt. Quod vero in foro diuino peccatum tum originale, tum actualia etiam infantibus, omnibusque adeo hominibus, nemine excepto, imputentur, inde prouenit, quod primi parentes, totum hominum genus repraesentaverint, adeoque dum illi lapsi sunt,* simul in & cum illis omnes illorum posteri lapsi sint, vnde & poenam non possunt non subire, nisi per media a Deo praescripta veniam peccatorum impetrent. Bruta vero, quod puniri nequeant, per se patet, cum illis nullae datae sint leges.

* Diserte hoc testatur Paulus *Rom.* v, 12. *proinde quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic ad omnes homines mors pertranſiit,* ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Causam enim, cur mors ad omnes pertranſierit, seu cur morti omnes sint obnoxii, hanc reddit apostolus, quod in Adamo omnes peccarint.* Particulam ἐφ' ᾧ diuersimode quidem reddunt interpretes. Nonnulli namque eam vertunt: *in quo*, cum omnes homines, in Adami lumbis existentes, in eo tanquam communi stipite peccarint. Variis rationibus hanc interpretationem confirmat IO. HVLSEMANNVS apud CALOVIVM ad *h. l.* qui & ipse eandem calculo suo adprobat. IO COCCEIVS autem, licet sensum verum falsum esse fateatur, si τὸ ἐφ' ᾧ reddatur, *in quo*, qui tamen tum potius particulam ἐν, quam ἐπὶ adhibendam fuisse censet, hinc τὸ ἐφ' ᾧ explicare mauult, *cum quo*, hoc est, quo peccante, peccauerunt omnes. HVGO GROTIVS, τὸ ἐφ' ᾧ vertit: *per quem*, eamque explicationem variis scripturae locis, in quibus particula ἐπὶ hanc significationem obtineat, confirmare annititur: quanquam, quod iam aliis obseruatum, non in omnibus, quae adfert, locis causae suae praeiudicium inueniat. Dissentit ab his omnibus SCHOMERVS, τὸ ἐφ' ᾧ reddens, *eo quod*, rationemque huius explicationis adferens, quod *Phil.* III, 12. haec particula eandem habeat significationem, tum &, quod nullo hactenus idoneo exemplo probari potuerit, τὸ ἐπὶ quandam denotare inexistentiam, in *exegesi epist. ad Rom. pag.* 22. Perinde tandem est, quamcunque ex allatis amplectaris explicationem, modo firmum ratumque sit, posteros Adami delicti ab eo perpetrati reuera fuisse participes, quia poena huius transgressionis ad omnes pertinet. Quod enim HVGO GROTIVS vocem ἁμαρτάνειν metonymice de poenae peccato promeritae perpessione explicat, eosque per metalepsin peccati reos dici posse asserit, qui malum aliquod sine culpa ferunt, haud immerito ceu absonum reiicitur ab ABRAHAMO CALOVIO. Distincte enim apostolus de peccato & morte, de culpa & poena, loquitur, quae adeo non sunt confundenda. Ne dicam, quod a iustitia diuina prorsus alienum sit, infligere poenam iis, qui in delicti cuiusdam consortium non veniunt. De modo, quo posteri Adami participes delicti ab eo perpetrati sint, vt curiosius disputemus, necesse non est. Sufficit, quod de re ipsa scriptura nos dubitare non sinat. Interim ex doctrina de federibus res haud incommode explicari pariter ac illustrari potest. Quemadmodum enim in federe operum totum genus humanum repraesentauit Adamus, adeo vt & promissiones, si illud seruaturus esset, non eum solum, sed & omnes eius posteros, spectarent, quod & de comminationibus pariter est intelligendum, ita &, postquam hocce fedus transgressus est, & violauit, omnes simul posteri eius hoc violasse censendi sunt, poenamque adeo in foederis illius transgressores constitutam, merito incurrunt. Caute tamen & circumspecte hic quoque procedendum esse, alibi iam monui. Non inepte rem omnem illustrat SAM. PVFENDORFIVS, in *iure feciali diuino*, § 26. *p.* 115. *seqq.* Ceterum vt haecce omnia eo spectant, vt constet, Deum innocentes non punire: ita ad reliqua, quae hic dubium adhuc mouere possent, facili negotio responderi potest, si obseruemus, aut eos, qui puniti dicuntur, non prorsus fuisse innocentes, sed in delicti venisse participationem, aut adflictiones, quae illis obtigerunt, non

tam

tam poenae, quam incommodi cuiusdam aut calamitatis, habuiſſe rationem. Hinc diiudicanda, quae de familia Achanis, ob patris delictum exciſa, de Saulis, Ierobeami, Achabi poſteris, diuinarum comminationum veritatem expertis, & reliquis, vulgo obtruduntur. Immo patet hinc, quid reſpondendum ſit ad verba ipſius Dei, quibus, ſe peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, comminatur, *Exod.* XX, 7. Sed de his deinceps adhuc quaedam monebuntur.

§. XI.

Ob delictum alterius proprie loquendo nemo puniri poteſt, niſi, ceu cauſſa moralis, vel ea ratione ad illud concurrerit, vt illi imputari quoque queat. * Hinc quousque ſinguli ob delictum vniverſitatis, ** communitas ob delicta ſingulorum, imperantes ob delicta ſubditorum, & vice verſa teneantur, patet. Interim ab vniverſitate, non ſemper exigi poena poteſt. Licet enim pereuntibus indiuiduis, ſemper perſiſtat vniverſitas, merita tamen ex eorum genere ſunt, quae vniuerſitati non primo & per ſe, ſed quatenus inſunt ſingulis, competunt. ***

* Ex inſtituto hoc argumentum tractat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap* 21. Fundamentum autem petendum eſt ex doctrina de imputatione.

** Si ſcilicet conſenſerunt. Ad eos enim, qui non conſenſerunt, aut qui aliorum ſententiis victi ſunt, nec culpa, nec poena pertinet. Quae ad eos, qui non conſenſerunt, inde redundant incommoda, non poenae, ſed infortunii rationem habent, ſaltem in foro humano: ſi enim ceteroquin improbi fuerint, quoad forum diuinum, quaecunque illis obtingunt adverſa, pro poena peccatorum ſuorum merito reputant.

*** Hoc iam obſeruatum a me in *elem. philoſoph. pract. part. 2. cap. 5. ſect.* 1. §. 17. add. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap.* 21. §. 8.

§. XII.

Recte vero nonnulli monent, & alibi quoque a nobis inculcatum eſt, * a poena proprie ſic dicta diſtinguendum eſſe damnum, aut incommodum, quod occaſione delicti ab altero perpetrati, nobis ſubeundum eſt: ** deinde, damnum aliquando dari occaſione peccati alterius, ſed ex cauſſa propria. *** Hinc enim variae expediri difficultates poſſunt; ſpeciatim intelligitur, quo pacto Deus poſteros ob peccata maiorum punire dicatur, ſi vel maxime propria illorum non acceſſerint delicta, * vt adeo dominium aliquod Dei abſolutum hic fingere neceſſe non ſit. **

* in *elem. philoſ. pract. l. c.* §. 18.

** Namque per modum poenae ea tantum alicui auferri poſſunt, ad quae ius proprium habuit: per modum damni etiam ea aliquis amittit, quae ſub certa ſaltem conditione habiturus fuerat. Sic filii ob delicta parentum puniri nequeunt, nec talia illis eripi poſſunt, ad quae ius proprium habent: incommoda tamen quaedam ex poena parentum in illos redundare poſſunt, nec iniquum eſt, iis eos ſpoliari bonis, quae nonniſi ſub certa conditione illis competebant.

*** Sic, qui occaſione alieni debiti aliquid promiſit, malum patitur, non propter debitum alienum, ſed propter ſuam promiſſionem, quae cauſſa proxima obligationis eſt. conf. HVGO GROTIVS, *l. c.* §. 11.

* In primo ſcilicet decalogi praecepto Deus miniatur, ſe peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, *Exod.* XX, 5. quod non tantum iuſtitiae diuinae repugnare videtur, ſed loco quoque *Ezech.* XVIII, 20. vbi dicitur: Deum nolle, vt filii ob delicta parentum teneantur. Sed conciliari haec facile inter ſe poſſunt. Aut enim filii parentum impietatem imitantur, aut non imitantur. Si imitantur, ob propria quoque delicta, quae illis obueniunt, aduerſa, patiuntur. Si non imitantur, gratiae ſingularis, & commodorum quorundam, quorum ceteroquin participes fieri potuiſſent, ſi in pietate perſtitiſſent parentes, ſubtractionem, merito pro incommodo reputant, non autem pro poena. De iſta autem ſubtractione, vel non conceſſione gratiae ſingularis, loquitur Moſes, de poena autem proprie ſic dicta Ezechiel.

** Quod facit HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 21. §. 14. Tale autem dominium abſolutum cum iuſtitia & bonitate diuina pugnat.

§. XIII.

Puniri poſſunt omnes actus, qui legi conformes non ſunt. Et in foro quidem diuino interni pariter & externi, immo omnes iſti actus & motus, qui ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt, recte puniuntur: cum lex diuina in his omnibus perfectam ſanctitatem a nobis requirat. * At in foro humano externi ſaltem puniuntur actus, non interni, & quidem ex externis illi tantum, qui ſecuritati & tranquillitati reipublicae, ac vitae ſociali vel maxime aduerſantur. Vt omnia ac ſingula peccata etiam externa puniantur, non videtur praeſentis vitae ſtatus permittere. ** Interdum tamen & ea rerum conditio eſſe poteſt, vt actus interni, ſi innoteſcant, puniri queant, *** ſaltem ſi externa facta acceſſerint, ad poenam aut intendendam, aut remittendam plurimum conferunt: quod & generatim de animi certis diſpoſitionibus eſt intelligendum.

* Nec obſtat, quod hodie nemo mortalium legem diuinam perfecte ſeruare queat. Per hominum enim culpam factum, vt in hocce ſtatu verſentur, vt iam alibi dictum.

** Hinc minutiſſimi lapſus, qui per naturae humanae conditionem difficulter euitantur, itemque vitia animi ex corruptione mortalium communi reſultantia, in foro ciuili non puniuntur. Optandum equidem eſſet, vt ab his quoque homines eſſent immunes, & ſaluti quoque atque conſeruationi reipublicae rectius ea ratione conſuleretur. Sed haec omnia ſi poenis ciuilibus ſubiacerent, imperantibus nihil aliud agendum eſſet, quam vt punirent. De reliquis, quae hic diſputari ſolent, vid. HOCHSTETTERVS, de *iure poenarum*, *ſect.* 5. *p.* 44. *ſeqq.*

*** Sic, nonnullos ob ſolam conſcientiam caedis, ſuperioribus intentandae, capitali adfectos fuiſſe ſupplicio, conſtat. Vbi tamen conſenſus & adprobatio ſupponitur, & id ſpectatur, vt alii eo magis ab eiusmodi delictis perpetrandis deterreantur, quae tacito conſenſu adprobare, periculo non caret. vid. IO. CHRISTOPH. BECKMANNVS, *polit. parall. cap.* 15. §. 4. Et hinc etiam liquet, quid de *poena conatus* cenſendum.

§. XIV.

Accurate quoque obſeruanda eſt proportio, inter poenam & delictum. * Quod vt rite fiat, tum ad delicti grauitatem, tum ad condi-

conditionem patientis, attendendum eſt. Delicti grauitas, quae poenam intendit, aeſtimanda ex adfectu, ex propoſiti prauitate, ex cauſſa, quae peccantem impulit aut retrahere debuit, ** ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, vitio animi acceſſorio, ſimilibusue. Quod ad conditionem patientis attinet, cogitandum, quod pro diuerſitate ſtatus, fortunarum, corporis, aliarumque circumſtantiarum, vna eademque poena alios magis, alios minus adficiat. Quae omnia vt in poenis humanis rite procedunt, ita, quousque in diuinis quaedam ex his locum habeant, res ipſa quemlibet facile condocere poteſt. Speciatim, quod in diuinis quoque poenis certi dentur gradus, conſtat ex *Matth. X, 15. XI, 22. 24. Luc. X, 12.*

* Non nomen talio ſimplex, quae in multis delictis locum habere nequit, & aliquando cum iniquitate quadam eſſet coniuncta. Obſtare equidem videtur lex forensis Moſis, *Exod.* XXI, 23. 24. 25. *Leuit.* XXIV, 18. 19. 20. *Deut.* XIX, 21. Nec ipſi circa eius interpretationem inter ſe conſentiunt Iudaei, aliis quidem litterae inhaerentibus, aliis autem de aeſtimatione damni dati verba Moſis capientibus. Et horum quidem omnino praeferenda eſt ſententia, cum ſecundum legem Moſaicam & alia eiusdem fere generis crimina, vt excuſſi vtero foetus, & hominis vulnerati, pecuniariis mulctis fuerint expiata. Hinc & IONATHAN pariter ac Hieroſolymitanus paraphraſtes vertunt: *pretium oculi pro oculo, pretium dentis pro dente, pretium manus pro manu &c.* add. IO. CLERICVS ad *h. l. De origine talionis ad mentem gentilium, Iudaeorum & Chriſtianorum*, extat erudita diſſertatio, ſub praeſidio IO. ANDREAE DANZII, viri celeberrimi, in hac academia, habita.

** Ad cauſſam, quae retrahere aliquem debuit, ſpectat etiam iniuſtitia, quae eo maior eſt, quo maius alteri damnum infertur. Hinc primum locum obtinent delicta conſummata, poſtremum non conſummata. In vtrouis genere tanto grauius delictum eſt, quo plures per illud laeduntur, id quod ordine, qui a Deo inter decalogi praecepta ſeruatus eſt, illuſtrat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 20. §. 28. ſeqq.* apud quem & reliqua huc ſpectantia legi poſſunt. add. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 8. cap. 3. §. 18. ſeqq.*

§. XV.

In poenis humanis etiam contingit, quod pro diuerſo reipublicae ſtatu aliquando aut exaſperari, aut mitigari debeant. Interdum etiam omnino delictorum quorundam concedi venia poteſt, * ſi ſalus ac conſeruatio reipublicae hoc permittat, aut omnino exigat. At Deus, niſi ſatisfactio intercedat, delictorum concedere veniam, ſalua iuſtitia ſua, nequit. ** Accedit, quod cauſſae, cur in poenis humanis hoc quandoque licitum, aut omnino neceſſarium ſit, in diuinis ceſſent.

* Stoici quidem negabant, viri ſapientis eſſe, ignoſcere delictis, aut illorum date veniam. Sed vt lubrico plane atque infirmo fundamento haec illorum ſententia innitebatur, ita in puerilem verborum luſum omnis tandem controuerſia exibat, dum, virum ſapientem *parcere* quidem, non autem *ignoſcere* aut *dare veniam*, contendebant. Ita enim hac de re philoſophatur SENECA, *lib. 2. de clem. cap. 7.* Sed ex inſtituto hunc Stoicorum errorem diſcuſſi, *diſſert. 2. de praecipuis Stoicorum in philoſ. morali erroribus*, §. 13.

** iuxta ea, quae ſupra ad §. 8. diximus.

§. XVI.

Homines etiam quandoque impediri possunt, quo minus delicta punire queant, quae tamen punire vellent ac deberent: quod itidem in poenis diuinis secus se habet. Interim grauissime peccant, qui quacunque ratione poenas iustas impediunt, aut homines, qui eas promeruere, iis subtrahunt. * Vnde & patet, quid de *asylis* sentiendum. ** Licet enim forte aliquis eorum vsus esse possit, prout tamen per ea magistratus impeditur, quo minus delinquentes punire queat, minime sunt ferenda.

* Sequitur igitur, quod, qui deliquit, & fuga poenae se subtraxit, non sit ab aliis imperantibus recipiendus, vel, si receptus sit, quod aut puniendus aut dedendus sit, si magistratus, cuius imperio se subduxit, hoc exigat. Ad alterutrum, non praecise ad dedendum, ipso iure diuino is ad quem se recepit, obligatus est, nisi pacta forte deditionem requirant. Sufficit enim, si re ipsa demonstret, a se delictum non probari, nec poenam eius se impediturum, sed inflicturum potius.

** In rebuspublicis bene constitutis, & vbi iustitia recte administratur, asyla sunt prorsus superuacanea. Qui enim eo se recipit, aut nocens est, aut innocens. Si nocens sit, nulla loci sanctitas eum poenae subtrahere potest ac debet. Sin innocens, tutus erit, & poenae immunis, etiamsi ad nullum asylum confugiat. Idque tum de subditis, tum de exteris, est intelligendum. Hi enim si nocentes sint, ex asylo etiam extrahendi, & aut puniendi aut dedendi sunt. Si innocentes sint, potest imperans illorum patrocinium in se suscipere, etiamsi nullum adsit asylum. Nec obstant exempla, ex gente Israelitica petita. Longe alia enim in ea rerum fuit conditio, ac hodie est in plerisque rebuspublicis. Homicidas enim persequebatur vindex sanguinis, seu proximus cognatus eius, qui occisus erat. Qua quidem ratione etiam illi, qui per casum fortuitum & praeter culpam suam homicidium commiserant, in periculo vitam iterum amittendi versabantur. Horum ergo vt pet certa asyla consuleretur securitati, par erat. Nec templorum aediumque sacrarum ea est sanctitas, vt nefas sit, ex iis extrahere, qui poenam iustam promeriti sunt. De asylis Ebraeorum legendus IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 4. cap. 2.* de Graecorum, SAMVEL PETITVS, *comment. ad leges Attic. f. 13.* add. CONRADVS RITTERSHVSIVS, de *iure asylorum*, IO. ADAMVS OSIANDER, *dissert. de asylis*, aliique.

§. XVII.

Poenae, si caussam efficientem spectes, sunt vel *diuinae*, vel *humanae*. Et ad diuinas quidem quod attinet, constat, quod Deus omnino delicta puniat, vid. *Exod. XX, 5. 6. Deut. V, 9. 10.* & quidem poena positiua ac proprie sic dicta, *Es. XXX, 33. Rom. II, 8. 9. 2 Thessal. I, 6. 7. 8. 9. Apoc. XIX, 20,* * idque ob iustitiam diuinam, quae necessario requirit, ut Deus peccata puniat, nec nisi intercedente satisfactione, condonet, *Ebr. IX, 22. Exod. XX, 7. Iob. X, 14. Prouerb. XVII, 11.* ** Neque obstat, quod Deus sit benignissimus, immo ipse amor. *1 Ioan. IV, 8.* Non minus enim sanctus est, atque iustus, vt iam antea obseruauimus. conf. *Psalm. V, 5. 6. 7. XLIX, 8. CXLV, 17. 2 Thessal. I, 6. 7.*

* Sunt

* Sunt enim leges diuinae leges proprie ſic dictae, vt demonſtrauimus ſupra, *cap.* 1. §. 4. *ſeqq.* ideoque & poenas poſitiuas & ſtricte ſic dictas ſecum coniunctas habent.

** Quod pluribus euictum ad §. 8. huius capitis

§. XVIII.

Poenae diuinae, ſi durationem ſpectes, ſunt vel *temporales*, vel *aeternae*. Temporales ſunt, quae in hac vita infliguntur, & finem habent; aeternae, quae poſt hanc vitam ſequuntur, & ſemper durant, Et temporales quidem, itidem non ſunt vnius generis. Quaedam enim determinatae ſunt, & ab ipſo Deo lege quadam expreſſae, quaedam indeterminatae; illae vel ad *omnes homines* pertinent, vt poena capitalis homicidii, * *Gen. IX, 5. 6.* vel ſpeciatim ad *gentem Iſraeliticam*, quae a Moſe deſcribuntur, & pro varietate delictorum, in varias itidem ſpecies abeunt: praecipue tamen in *ordinarias*, & *extraordinarias* diſpeſci poſſunt: ordinariae erant, quae per magiſtratum iuxta praeſcriptum Numinis infligebantur; extraordinariae, quae immediate a Deo originem habebant, vt *poena excidii*. **

* Qui enim, verbis *Gen.* IX, 6. *quisquis effuderit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis eius effundatur*, non praeceptum de homicidio capitaliter puniendo, ſed euentus futuri ſignificationem, contineri, autumant, prorſus falluntur. Nec obſtat, quod in textu ebraeo extet tempus futurum שפך *effundetur*. Solentie enim eſt Ebraeis, & eorum linguae fere proprium, vt per tempus futurum leges exprimantur, vt vel ſigula decalogi praecepta oſtendunt. Praeterea, vt praecepta, quae hoc de non effundendo ſanguine innocente, & ſi effuſus fuerit, vindicando, aut antecedunt, aut ſequuntur, vim imperandi habent, ita ratio nulla aſſeri poteſt, cur reliqua vim indolemque legis habeant, hoc autem ſolum de euentu futuro ſit intelligendum. Idem euincit ſubiuncta ratio: *quia in imagine Dei fecit* (Deus) *hominem*. Quae verba ſruſtra addita eſſent, ſi priora non legem aut praeceptum exhiberent. Accedit, quod falſum quid praedixiſſet Deus, ſi euentum indicare voluiſſet, cum ſaepiſſime contingat, vt homicidae vindictam in hac vita effugiant. Ceterum, quod ad omnes omnino homines ſanctio haec poenalis pertineat, itidem vel inde conſtat, quod Noacho, non Ebraeorum modo, ſed gentium omnium, quotquot poſt diluuium vixerunt, patri, data ſit. Id modo dubium alicui mouere poſſet, ad quam legum diuinarum ſpeciem poenalis haecce conſtitutio referenda ſit. Sunt quidem, qui & haec ad leges diuinas poſitiuas vniuerſales referunt, quibus & ego olim adſtipulatus ſum. Sed cum ſupra dictum ſit, nulla ad eiusmodi leges admittendas cauſſa praegnanti nos vrgeri, citra ambages aſſero, ſanctionem hanc poenalem pertinere ad leges naturales. Ratio enim ipſa hoc dictitat, inter poenam & delictum debere eſſe proportionem, adeoque vita iterum priuandum eſſe, qui eam eripuit alteri. Vnde hoc ſtatricida Cainus ex accuſantis conſcientiae dictamine agnouit, *Gen.* IV, 14. Licet autem omnes homines ex ratione hoc intelligere poſſint, placuit tamen Deo, hoc iterata promulgatione repetere, haud dubio, quod ante diluuium homicidia fuiſſent frequentiſſima, eiusque obſeruantiam Noacho eiusque poſteris ſerio inculcare, neceſſarium duxerit. add. IO. SELDENVS, *de iur nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebr. lib.* 4. *cap.* 1. Exinde quoque conſtat, ſummis imperantibus non fas eſſe, circa huius delicti poenam diſpenſare, ceſſareque hic ius, quod vocant, aggratiandi, quod pluribus demonſtrat ADAMVS RECHENBERGIVS Lipſienſis academiae theologus

theologus celeberrimus, in peculiari dissertatione, de *iure principis christiani aggratiandi circa homicidium negato.*

** Triplex genus excisionis statuunt doctores Ebraei: primum, quo corpus tantum excidi-tur, alterum, quo anima tantum excidi tur, tertium, quo corpus & anima simul excidun-tur, qua de re prolixe disserit IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 9. p. 872. seqq.* add. ISAACI ABARBANELIS dissertatio, de *poena excidii*, in latinum sermonem conuersa a IO. BVXTORFIO, & addita eiusdem tractatui de *sponsalib. & diuortiis*, item IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *iure Ebraeor. p.* 330. EDVARDVS POKOCKIVS, in *porta Mosis, n.* 158. *p.* 164.

§. XIX.

Poenae diuinae temporales, indeterminatae, vel *naturales* sunt, vel *positiuae*, itemque vel *internae*, vel *externae*. Naturales voco, quae per naturalem consequentiam vitia quandoque comitantur, vt morbi, contemptus, paupertas, mors praematura, morsus conscientiae, & alia. Haec enim omnia quin apud improbos poenae rationem habeant, dubitari nequit, cum constet, talia sine Numinis prouidentia hominibus non contingere. Quod vero ob peccata iis immittantur, vel ex iustitia Numinis recte colligitur. Positiuae sunt, cum improbis grauissima quandoque immittuntur mala, quorum nullam inuenire licet caussam naturalem, vt tantum ad iustitiam diuinam recurrendum sit. Id saepius contingere, exempla quamplurima docent.* Internae poenae sunt, quae ad mentem pertinent, vt morsus conscientiae: ** externae quibus corpus adfligitur, aut res externae, quae ad vitae huius sustentationem necessariae sunt, hominibus adimuntur. Ad internas referre etiam licet spirituales, vt *desertionem diuinam, traditionem in sensum reprobum, Rom. I, 28.* & alias.

* conf. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *theologia casuali. p.* 315.

** Perspectum hoc fuit ipsis ethnicis, dum agnouerunt, nihil esse miserius conscientia mala. HORATIVS, *lib. I. epist. I.*

hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Mitto reliqua, quae passim adferri solent.

§. XX.

Praeter temporales, alias adhuc post hanc vitam improbis imminere poenas, & ratio quodammodo dictitat,* & scriptura sacra luculenter confirmat. Suntque istae poenae partim *priuatiuae*, in carentia bonorum omnium, quibus summa hominum beatorum felicitas absoluitur, consistentes, idque tum ratione *intellectus*, *Ioan. III, 36. Ps. XLIX, 20. Matth. VIII, 12. XXII, 13.* tum ratione *voluntatis*, *Zach. IX, 11.* partim *positiuae*, prout priuatiuis opponuntur, cruciatus maximos, sensumque malorum acutissimum inferentes, idque iterum tum ratione *intellectus*, *Apoc. VI, 16.* tum ratione *voluntatis*, *ib. v. 17.* tum denique ratione

corporis

corporis, Eſ. LXVI, 24. Matth. III, 12. X, 28. XXV, 41. Aeternas quoque haſce poenas fore, nec habituras finem, ſcriptura diſerte teſtatur, *Eſ. LXVI, 24. Matth. III, 12. XXV, 41. Apoc. XX, 10.*

* Cum enim experientia doceat, improbis ſubinde res ſuas ex voto fluere, cum piis contra & ſanctis hominibus cum variis calamitatum generibus conflictandum ſit, ſequitur, aut rerum humanarum cura Deum non tangi, aut praemia virtutis, pariter ac poenas peccati, dari poſt hanc vitam. Prius autem cum admitti nequeat, poſterius omnino admittendum. ratio ipſa dictitat. Hinc & nonnulli ethnicorum philoſophorum faſſi ſunt, de inferis, ſicut de diis, omnes homines communem habere notionem. Copioſe hac de re agit DANIEL CLASENIVS, *theol. gentil. part. 1. cap. 16. ſeqq.* add. PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionib. Alnet. lib. 2. cap. 24.*

§. XXI.

Interdum Deus & mediate homines ad legum ſuarum obſeruantiam compellit, idque per magiſtratus, quorum officium eſt, ad minimum ad externam legum diuinarum obſeruantiam homines inducere, * quippe, ſine qua nec conſiſtere vita ſocialis, nec hominum genus conſeruari poteſt.

* Fundamentum huius aſſertionis repetendum ex iis, quae ſupra diximus, in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. XXII.

Eſt vero magiſtratibus res aut cum ſubditis, aut cum aliis gentibus vel ſummis imperantibus, qui ab illorum imperio non dependent, & talia deſignant, quae cum publica humani generis tranquillitate conſiſtere non poſſunt. Si prius ſit, non tantum cogere illos, qui alios laeſerunt, queunt, vt iis ſatisfaciant, ne inpoſterum amplius laedant, ſed vt tum ipſi illi, qui peccarunt, tum alii rectius ſe in poſterum gerant, punire etiam illos poſſunt. Atque inde *ius puniendi*, magiſtratibus recte tribuitur. Puniri autem ſubditi poſſunt ac debent, non tantum ſi humanas, ſed & ſi diuinas leges migrent, prout harum quoque obſeruatio, ad tranquillitatem externam conſeruandam eſt neceſſaria. Ideoque & leges diuinae inter humanas repeti ſolent, addita quoque illis obligatione ciuili. *

* Lucem hic dabunt, quae dixi in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 24.*

§. XXIII.

Ea vero poteſtas puniendi, quam ſummi imperantes habent, ſe omnino etiam ad ſupplicia capitalia extendit. Id ſalus namque & conſeruatio reipublicae poſtulat, cum coërceri interdum alia ratione homines improbi legumque contemptores nequeant, quam ſupplicis capitalibus: immo quandoque ne ſic quidem coërceri queant.

Cumque ciues in omnia, quae ſalus reipublicae requirit, vt ab imperantibus ſuſcipi poſſent, conſenſiſſe merito credantur, in hoc quoque conſenſiſſe omnino exiſtimandi ſunt, vt magiſtratui fas eſſet, capitaliter punire immorigeros, ſi ſalus ac conſeruatio reipublicae, tranquillitasque publica hoc requireret. Accedit, quod a Deo ipſo ſupplicia quaedam capitalia ſint ſancita, *Gen. IX, 6. Num. XXXV, 31. 33.* Immo diſerte Paulus dicit, magiſtratui gladium datum, *quem non fruſtra gerat. Nam Dei*, inquit, *miniſter eſt, vindex ad iram ei, qui, quod malum eſt, fecerit*, *Rom. XIII, 4.* *

* Hoc ergo obſeruandum, contra Anabaptiſtas, inter quorum errores & hoc refertur, quod ſupplicia capitalia a chriſtianis exerceri poſſe, abnuant: quanquam MENNO SIMONIS, a quo Mennonitae nomen habent, alicubi facultatem, poenis capitalibus improbos afficiendi, magiſtratui conceſſerit. Fuerunt tamen etiam inter chriſtianos veteres, qui ſupplicia capitalia improbarent, immo, ne quidem iis ſibi intereſſe, fas eſſe putarent, tantum abeſt, vt ipſimet ea exercere poſſent. Quae de re extant teſtimonia ATHENAGORAE, *legat. pro chriſt. pag* 28. TERTVLLIANI, de *ſpectaculis cap.* 16. LACTANTII, *inſtitut. diuinar. lib.* 5 aliorumque Egit etiam noſtra aetate hoc vir quidam doctus, qui ſub CLEMENTIS IVSTINIANI nomine latitare voluit, vt oſtenderet, ſecuritati reipublicae etiam alia ratione, quam ſuppliciis capitalibus conſuli poſſe, in peculiari ſchediaſmate, lingua germanica de hocce argumento ſcripto. Sed is eſt rerum humanarum ſtatus, tanta quorundam improbitas, vt ſecuritas externa ſine ſuppliciis capitalibus non ſperanda videatur. Nec eſt, quod dicas, ne ſic quidem homines improbos a grauiſſimis ſceleribus deterreri. Inuerti enim argumentum poteſt, vt dicatur, cum per ſupplicia capitalia hominum vix coërceri improbitas queat, quid quaeſo futurum erit, ſi eius modi ſupplicio-rum metus ceſſaret? Quod autem iure diuino licita ſint, ex dictis abunde patet.

§. XXIV.

Quemadmodum vero extra dubium, ea delicta, quae capitaliter puniri Deus ipſe, aut generatim, aut ſpeciatim in gente Iſraëlitica, voluit, etiam hodie, ſi reipublicae ſtatus hoc requirat, itidem capitaliter puniri poſſunt: ita de reliquis, in quae poena capitalis a Deo ſtatuta non eſt, nonnulli ambigunt. Verum cum leges illae ſpeciales Iſraëlitarum nos hodie amplius non obligent, idoneo minime nituntur fundamento, qui, non alia delicta capitaliter puniri poſſe contendunt, quam in quae ſimilis poena in hac gente olim fuit ſtatuta. Hinc quaedam delicta mitius hodie puniri poſſunt, quam olim in gente Iſraëlitica punita fuerunt, quaedam autem acriorem poenam promerentur. Sunt enim poenae ſtatui reipublicae attemperandae: niſi lege vniuerſali certam poenam Deus ipſe conſtituerit, vti de poena homicidii conſtat. Sanctiones autem poenales, genti Iſraëliticae datae, hunc vſum habent, vt colligamus, delicta, quae Deus puniri capitaliter voluit, aut iis aequipollentia, rectiſſime & hodie capitaliter puniri, ſi reipu-

ſi reipublicae ratio hoc requirat. At, quod non alia delicta capitaliter puniri queant, quam quae ita in gente Iſraëlitica punita ſunt, inde non ſequitur. Et hinc patet, quid de ſupplicio capitali, in furtis apud nos ſancito, ſentiendum ſit. *

* Si enim ſtatus & incolumitas reipublicae hoc exigat, reliquaeue poenae delicti huius frequentiam ſiſtere non poſſint, capitaliter quandoque puniri poteſt. Nec obſtat, quod nonnulli regerunt, inter vitam hominis & bona, quae fur abſtulit, nullam eſſe proportionem. Non enim cum bonis ſaltem, quae abſtulit, ſed cum incommodis reliquis & periculis, quae ex furandi licentia in totam rempublicam redundant, vita furis comparanda eſt, & tum poenam hanc, ſi eam neceſſitas requirat, nihil habere iniqui, patebit. conf. BALTHASAR MEISNERVS, *philoſ. ſobr. part. 1. ſect. 2. cap. 4. qu. 3.*

§. XXV.

Quod ſi magiſtratibus cum aliis gentibus aut imperantibus, qui ea faciunt, quae publicam tranquillitatem turbant, res ſit, oritur inde *ius belli*. Bellum enim eo ſpectat, vt alii, qui violatis legibus diuinis vitam ſocialem turbant, cogantur, ea intermittere, & ita erga omnes ſe gerere, prout tranquillitas & humani generis conſeruatio id poſtulat. Vnde, quin bella, legitima de cauſſa ſuſcepta, licita ſint, dubitari nulla ratione poteſt * Accedit, quod bella in ſcriptura ſacra paſſim adprobentur. Quod docent exempla virorum ſanctorum, Abrahami, Ioſuae, Dauidis, qui bella geſſerunt; leges bellicae, quas Deus ipſe populo Iſraëlitico dedit; exempla militum, qui ob fidem & probitatem in nouo etiam teſtamento laudantur; *Matth. VIII, 9. Io. 13. Actor. X, 1. ſeqq.* quemadmodum & Ioannes Baptiſta milites, qui ad illum accedebant, vt baptizarentur, adhortabatur, vt iuſtitiae ſtuderent, & ſtipendio contenti eſſent; ſtatum ipſum illorum non damnat, *Luc. III, 14.*

* Fuerunt tamen tum ex veteribus, tum ex recentioribus, qui bella illicita eſſe crederent. Ex veteribus quidem ORIGENES atque TERTVLLIANVS, ille *lib. 8. contra Celſum, p. 425. ſeqq.* hic in *lib. de idololatria, cap. 19.* & de *corona milit. cap. 2.* Ex recentioribus praeter Anabaptiſtas, quibus & Sociniani iungi ſolent, DESIDERIVS ERASMVS Roterodamenſis in libello de *milite chriſtiano*, IO. FERVS, in *lib. de pace tenenda*, apud SIXTVM SENENSEM, *biblioth ſanctae, lib. 6. annot. 151.* De Anabaptiſtis conf. IO. MVLLERVS, de *anabaptiſmo err. 21.* vbi ex inſtituto contra eos diſputat: add. diſſertatio noſtra, de *concordia religionis chriſtianae ſtatuique ciuilis, cap. 5. §. 5.* Veram ſententiam, quod bella licita ſint, recte quidem & erudite defendit HVGO GROTIVS, *de iure belli & pac. lib. 1. cap. 2.* & ad argumenta quoque diſſentientium reſpondet: ſed in eo ſubinde labitur, quod ius belli & ius puniendi inter ſe miſceat, cum tamen haec longe ſint diuerſiſima. Sunt etiam, qui exiſtimant, bella defenſiua equidem licita eſſe, minime autem offenſiua. Sed non ſatis, vt puto, ſecum perpendunt, ad humanae ſocietatis tranquillitatem conſeruandam quandoque non minus neceſſarium eſſe, quae ſibi debentur, & ab aliis iniuſte denegantur, ſibi vindicare, quam ſua defendere. Interim lubens fateor, ad bellum, qualecunque demum ſit, ſiue defenſiuum, ſiue offenſiuum, nonniſi ex cauſſis

cauſſis grauiſſimis, ſummaque velut vrgente neceſſitate, eſſe accedendum, vt deinceps monebitur.

§. XXVI.

Sed tum demum bellum licite geritur, ſi cauſſa iuſta adſit, & in ipſo modo illud gerendi, iuſtitiae & aequitatis ratio habeatur. Et ad cauſſam quidem quod attinet, neceſſe eſt, vt non tantum cauſſa iuſtifica, quam vocant, vere iuſta ſit, ſed vt cum cauſſa ſuaſoria etiam coincidat, * hoc eſt, vt nulla alia cauſſa ad bellum gerendum quis moueatur, quam ea, quam obtendit, hoc eſt, vt ea conſequatur, quae per iuſtitiae leges illi debentur. Ad modum autem quod attinet, cuncta, quae prolixe ab aliis diſputantur, huc tandem redeunt: quae, vt finem belli conſequamur, ſunt neceſſaria, ea ſunt licita: illicita contra omnia, quae ad finem belli parum faciunt. ** Recte vero & alii monent, in cauſſa etiam iuſtiſſima, non temere bellum ſuſcipiendum eſſe, ob mala plurima, quae illud comitantur, niſi ſumma nos ad hoc cogat neceſſitas. conf. *Matth. V, 39. ſeqq.* ***

* Cauſſas *iuſtificas* vocant, quibus efficitur, vt bellum iuſtum ſit, aut tale videatur: *ſuaſorias*, quibus impelluntur imperantes ad bellum ſuſcipiendum. Iam, quod cauſſae iuſtificae reuera iuſtae eſſe debeant, per ſe patet. Si ſpeciem enim iuſtitiae ſaltem habent, bellum quoque iuſtum eſſe nequit. Nec minus iuſtificae & ſuaſoriae coincidere debent. Si enim quis vel maxime cauſſam iuſtam belli habeat, ambitio tamen potius, aut vindictae cupiditas, quam cauſſa illa iuſta, ad bellum ſuſcipiendum eum impelleret, non recte ageret. Ad actionem enim iuſtam & bonam requiritur, vt intentio quoque bona ſit, vt ſupra probauimus. Patet hinc multiplici ratione, ſi cauſſam ſpectes, bellum aliquod iniuſtum eſſe poſſe. Primo, ſi nec iuſtifica nec ſuaſoria cauſſa adſit, eniusmodi bella *ferina* recte dixeris. Ita quidem SENECA: *poſſum dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſaeuitia eſt; poſſumus inſaniam vocare*; *lib. 2. de clement. cap. 7.* Vix tamen videtur eiusmodi belli exemplum adferri poſſe, vbi non praedae cupiditas vel ſimile quid, hoſtes incitauerit ad crudelitatem ſuam exercendam. Deinde iniuſta ſunt bella, ſi tantum ſuaſoriae, non autem iuſtificae, cauſſae adfuerint, quae bella iudice AVGVSTINO a latrociniis non differunt, *lib. 4. de ciu. Dei, cap. 6.* Praeterea iniuſta bella ſunt, ſi cauſſae iuſtificae quidem adſint, ſed quae, ſi accuratius examinentur, iniuſtae ſint, vt iniuſtus metus ex potentia vicini, item ſpiritus acquirendi dominii aut imperii titulus, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, a me indicata in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 5. ſect. 2. §. 4.* Denique, & iniuſta bella ſunt, ſi iuſtificae quidem eaeque iuſtae cauſſae adſint, ſed, qui bellum ſuſcipit, alias habeat ſuaſorias, & non tam ob cauſſas iuſtas, quam ob ſuaſorias, bellum gerat. Quanquam nonnulli obſeruent, tum non tam bellum ipſum *iniuſtum* reddi, quam *iniuſte geri*. Intentionem namque non ad iuſtitiam cauſſae, ſed actionum pertinere. Quaeri etiam ſolet, an bellum vtrinque iuſtum eſſe poſſit? At non eſſe poſſe, res ipſa docet, cum facultas moralis non detur ad contraria. Fieri tamen poſſe videtur, vt alter habeat cauſſam iuſtam, alter per ignorantiam inuincibilem neſciat, ſe habere cauſſam iniuſtam, & adeo vterque *iuſte* bellum gerat. Quorſum nonnulli referunt bellum inter Iſraëlitas & Cananaeos, de quo vid. SERRARIVS ad *cap. 6. Ioſ. quaeſt. 2. & 3. proemiali*, & IO. ADAM. OSIANDER ad *Grot. de iure belli & pac. lib. 2. cap. 23. §. 13.* Verum cum fieri vix

vix possit, vt ignorantia, qua quis nescit, se caussam iniustam habere, sit inuincibilis, frustra quoque eiusmodi quid asseritur.

** Vt enim omnis agendi facultas ex fine limites suos accipit, ita & belliei iuris limites ex fine sunt constituendi. Pluribus hoc declaraui in *elem. philosoph. pract. part* 3. *cap.* 6. *sect.* 5. §. 2. *seqq.* Ad specialia descendere huius loci non est: fecerunt id alii, praesertim HVGO GROTIVS, in opere saepe laudato de *iure belli & pac. lib.* 3. per integrum.

*** Diligenter hoc inculcat ipse HVGO GROTIVS, de *iure belli & pac. lib.* 2. *cap.* 24. in quo continentur monita de non temere, etiam ex iustis caussis, suscipiendo bello.

S. D. G.

SVMMA IVRIS DIVINI
SECVNDVM ORDINEM DECALOGI DISPOSITA.

DE *decalogo in genere*, dictum *cap. 2.* huius partis, §. 6. Immo huc tota fere spectat tractatio tum de legibus generatim, *cap. 1.* tum speciatim de legibus diuinis, *cap. 2.* & quae de fine legum diuinarum diximus, in *prolegomenis* §. 7. *seqq.*

Ad *praeceptum primum* pertinent, quae dicta sunt *cap. 3. sect. 1.* Addenda, quae tum de amore Dei, tum de abnegatione sui, dicta sunt, *part. 1. cap. 1. sect. 4.*

Ad *praeceptum secundum*, quae diximus, *cap. 3. sect. 2.* de glorificatione nominis diuini, §. 1. vsque ad 30.

Ad *praeceptum tertium*, quae dicta sunt eodem *cap. 3. sect. 2.* §. 30. vsque ad *finem.*

Ad *praeceptum quartum*, quae de officiis parentum & liberorum diximus, *c. 3. sect. 6.* §. 25. vsque ad 33. item de officiis dominorum & seruorum, *ibid.* §. 33. vsque ad *finem*, & denique de officiis imperantium & subditorum, *cap. 3. sect. 7.* per *integrum.*

Ad *praeceptum quintum*, quae de officiis hominum erga alios absolutis ex instituto dicta, *cap. 3. sect. 4.* Spectant huc etiam quodammodo, quae de vitae conseruatione, deque moderamine inculpatae tutelae, & αὐτοχειρία dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.*

Ad *praeceptum sextum*, quae de officiis hominum erga seipsum dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.* & de officiis coniugum, *sect. 6.* huius capitis §. 1. ad 26.

Ad *praeceptum septimum*, quae de dominio & pretio rerum, deque contractibus, & hominum circa haec omnia officiis dicta sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 14. *seqq.*

Ad *praeceptum octauum*, quae de officiis hominum circa sermonem in medium allata sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 2. *ad.* 14 conf. & §. 33. & 34.

Ad *praeceptum nonum* & *decimum* quae dicta sunt de lege diuina *cap. 2.* speciatim §. 42. vbi demonstratum, quod omnis concupiscentia praua, habitualis & actualis, iure diuino prohibeatur. Iungenda tamen quae adhuc prolixius de concupiscentia praua dicta sunt, *part. 1. cap. 1 sect. 4.* §. 39. & *in annotationibus ad h. l.* vbi & de discrimine, quod inter praeceptum nonum & decimum intercedit, actum est.

INSTI-

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS TERTIA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA DE NATVRA ET INDOLE PRVDENTIAE CHRISTIANAE ET THEOLOGICAE DEQVE ADMINICVLIS EO SPECTANTIBVS.

Σύνοψις.

Prudentiae christianae & theologicae definitio, §. I.
Prudentia hic intelligitur non temporalis, sed spiritualis, §. II.
Quae ab omnibus equidem christianis, sed speciatim a doctoribus ecclesiae requiritur, vnde theologica prudentia cum christiana hic coniungitur, §. III.
Cur dicatur scientia, & quidem practica, §. IV.
Subiectum eius est homo regenitus, speciatim ecclesiae doctor, §. V.
Caussa efficiens est Deus, a quo per certa media est impetranda, §. VI.
Obiectum sunt actiones, ita dirigendae, vt id, quod in spiritualibus reuera vtile seu optimum est, consequamur, §. VII.
Finis est, consequi in spiritualibus, quod reuera vtile seu optimum est, §. VIII.
Ad eam acquirendam praeter alia plurimum confert librorum huc spectantium, speciatim scripturae sacrae, lectio, §. IX.
itemque historia ecclesiastica, si rite tractetur, §. X.
scripta pastoralia patrum, aliorumque, §. XI.
auctores, qui de prudentia christiana, speciatim ecclesiastica, egerunt, §. XII.
Methodus, & tractandi, qui hic obseruabitur, ratio, §. XIII.

§. I.

Per prudentiam christianam & theologicam, intelligo scientiam practicam, docentem quo pacto quilibet christianus, speciatim doctor ecclesiae, actiones suas ad commodum & salutem animae suae, & aliorum, inprimis fidei suae commissorum, promouendam, rite instituere debeat, vt remotis impedimentis, vbique finem optimum, eo certius obtineat.

§. II.

Prudentiae vox ita a nobis accipitur, vt denotet habitum practicum, actiones suas, habita singularum circumstantiarum ratione, ita dirigendi, vt consequamur vbique quod optimum, seu revera vtile est. * Cumque hoc tum de rebus temporalibus, tum de spiritualibus intelligi queat, non de illis, sed de his nobis sermonem esse, res ipsa docet. Ideoque & hanc prudentiam *christianam* vocamus, quae & alias *prudentia iustorum* dici solet, ex *Luc. I, 17.* conf. & *Matth. VII, 24. seqq.*

* Varias equidem vox prudentia habet significationes, sed specialior illa, in qua eam hic adhibemus, longe est usitatissima, praesertim si absolute & sine additamento vox ista vsurpetur, conf. *elem. philos. pract. part. 1. cap. 1. §. 4. & 8.*

§. III.

Licet autem omnes christiani hac prudentia merito instructi esse debeant, doctores tamen ecclesiae speciali quadam ratione eadem opus habent, quippe qui *dispensatores sunt mysteriorum diuinorum, 1 Cor. IV, 1.* vt sciant, quo pacto in domo Dei, quae est ecclesia, ambulare debeant. *1 Tim. III, 15.* Ideoque merito in hac tractatione cum christiana, speciatim theologicam prudentiam coniungimus. Etsi enim haec latius pateat, & ad plura se officia porrigat, ex iisdem tamen vtraque profluit fontibus, immo haec illam necessario supponit.

§. IV.

Dum eam *scientiam practicam* diximus, eadem hoc est intelligendum ratione, qua theologiam moralem speciatim sic dictam, itemque iurisprudentiam diuinam ita adpellitauimus. * Et licet hic praecipue singularum circumstantiarum habenda sit ratio, omnisque prudentiae vis in adplicatione principiorum ad actiones cum certis circumstantiis consideratas sese exerat, ipsa tamen principia, quae hanc adplicationem rite instituendam docent, certa, firma, vniuersalia & in scriptura sacra, certo respectu etiam in ipsa ratione fundata sunt, vt ea theologiae pars, quae de iis praecipit, non immerito *scientiae*, & quia hic quoque de actionibus hominum sermo est, *practicae*, nomine veniat.

* Est enim prudentia christiana & theologica pars quaedam theologiae moralis latius dictae, quae cum theologia morali, strictiori sensu sic adpellata, & iurisprudentia diuina, vnum integrum habitum constituit. Vnum ergo omnes istae partes merito habent genus: hinc & hic locum habent, quae in *prolegom. part. 1. §. 4. seqq.* dicta sunt.

§. V.

Subiectum prudentiae huius, est homo christianus, seu regenitus, speciatim doctor ecclesiae. Homo irregenitus enim non est capax prudentiae spiritualis. Immo prudentia huius mundi, qualis est hominum irregenitorum, stultitia est apud Deum, *1 Cor. III, 18. 19. 20.* & homo ψυχικὸς non potest diiudicare τὰ πνευματικὰ *1 Cor. II, 14.* Necessaria autem haec prudentia est quibusuis christianis ob periculorum, quibus obnoxii sunt, magnitudinem, itemque ob hostium, quibuscum iis conflictandum est, potentiam atque astutiam. conf. *Ephes. VI, 12.* Quod vero specialiori quadam ratione a doctoribus ecclesiae verbique diuini ministris requiratur, iam ex antea dictis constat, add. *Matth. X, 16.*

§. VI.

§. VI.

Quemadmodum etiam omnia dona bona & perfecta, ſuperne deſcendunt, a patre luminum, *Iacob. I, 17.* ita prudentia quoque haecce chriſtiana & theologica eundem autorem habet, precibusque ab eo eſt impetranda, *Iacob. I, 5. 6.** non tamen excluſis reliquis mediis & ſubſidiis, quae ad eam comparandam aliquid conferunt, de quibus deinceps.

* Sunt, qui putant, vocem σοφίας ibi poſitam eſſe pro voce φρονήσεως, ut & *Rom.* XVI, 19. *Eph.* V, 15. *Coloſſ.* IV, 5. Quidquid huius ſit, cum prudentia non minus donum Dei ſit, quam ſapientia, vtramque precibus a Deo impetrandam eſſe, patet.

§. VII.

Verſatur prudentia chriſtiana & theologica circa actiones, in quantum ita dirigendae ſunt, vt quod optimum atque vere vtile eſt, obtineatur.* Veram enim vtilitatem ab apparente, habita praeſertim ſingularum circumſtantiarum ratione diſcernere, id enimuero prudentiae opus. *1 Cor. VI, 12.* Vt vero per chriſtianam prudentiam ſuas quilibet actiones, ea, qua par eſt, ratione, dirigit, ita ad aliorum actiones quoque attendit prudentia theologica, idque tum intuitu ſingulorum, quorum cura illi demandata eſt, tum ratione totius eccleſiae, quae eſt domus Dei, *1 Tim. III, 15.* add. *Ebr. III, 2.*

* Quo pacto itaque prudentia chriſtiana & theologica, cum a theologia morali ſtricte ſic dicta, tum a iurisprudentia diuina differat, hinc intelligere licet.

§. VIII.

Finis prudentiae tum chriſtianae, tum theologicae eſt, vbique, quod optimum, ad minimum quod reuera vtile eſt, in ſpiritualibus, tum intuitu ſingulorum hominum, tum intuitu eccleſiae, circumſtantiarum omnium habita ratione, conſequi, vt ita vera tum ſingulorum hominum, tum eccleſiae totius felicitas promoueatur. Hoc voce *aedificationis* etiam exprimi poteſt, qua & ſcriptura vtitur, quaeue cum officio oeconomi, quales ſunt certo modo omnes fideles, ſpecialiori autem ratione verbi diuini miniſtri, bene conuenit. conf. *Actor. IX, 31.* add. *1 Petr. II, 5. Epheſ. II, 19. ſeqq.*

§. IX.

Ad prudentiam hancce chriſtianam pariter ac theologicam comparandam, praeter alia* plurimum confert librorum, eandem inſtruentium lectio: cumprimis ſcripturae ſacrae, quae vt norma, ita fons vberrimus eſt omnis & ſapientiae & prudentiae. Cumque omnes & ſinguli ſcripturae libri hunc quoque vſum praebeant,** ſpeciatim tamen eccleſiae doctorem inſtruit, & quo pacto prudenter & circumſpecte vbique ſe gerere debeat, condocet Paulus, in ſuis ad Titum

pariter ac Timotheum epiſtolis. Quas qui commentariis ſuis illuſtrant, *** varia huc ſpectantia attingere ſolent.

* Sunt, qui ad prudentiam ciuilem comparandam tria commendant, doctrinam, conuerſationem & vſum. conf. IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia ciuili*, § 1. *ſeqq.* Quae facili negotio ad prudentiam chriſtianam & theologicam adplicari poſſunt. De doctrina res certa & extra dubium poſita. Experimentalis enim prudentia, doctrina omni, adeoque iuſtis principiis, deſtituta, & in ciuilibus & ſpiritualibus ac theologicis lubrica eſt, & vana. Ad doctrinam tamen ſi accedat vſus, inſigniter hinc augetur prudentia. Vſus enim gignit experientiam, experientiam autem prudentiae matrem dicere conſueuerunt. Idque & in ciuilibus & ſpiritualibus ita ſe habet. conf. *Rom.* v, 4. Ideoque & νεοφύτους, vtpote experientia adhuc deſtitutos, eccleſiae praefici noluit apoſtolus 1 *Tim.* III, 6. vt ſuo loco dicetur. Huc & pertinet, quod dici ſolet, non tantum orationem, & meditationem, ſed tentationem quoque facere theologum, quia ſcilicet multas variasque tentationes feliciter vincendo, experientiam rerum ſpiritualium hac ratione ſibi comparauit. Nec contemnenda conuerſatio cum hominibus piis, prudentibusque, & rerum ſpiritualium & eccleſiaſticarum peritis. Multum hinc proficere licet in vera & genuina prudentia, ſi modo conuerſatio recte inſtituatur. Namque & hoc neceſſe eſt, vt obſeruemus, ſi fructum inde capere velimus. Sunt equidem multi, qui de arte homiletica ſeu conuerſandi ex inſtituto ſcripſerunt, ſpeciatim de eruditorum conuerſatione non contemnenda ſunt, quae adfert GEORGIVS DANIEL MORHOFIVS, *polyhiſt. litter. lib.* I. *cap.* 15. Nos autem ſpeciatim de illorum loquimur conuerſatione, qui in prudentia ſpirituali proficere cupiunt, & quo pacto ea ſecundum regulas prudentiae chriſtianae inſtitui debeat, quod argumentum ab illorum inſtituto, qui de ciuili aut erudita conuerſatione praecipiunt, alienum, dignum tamen eſt, quod excolatur. Ad conuerſationem ſpectant quodammodo peregrinationes: quae an & quousque ad prudentiam eccleſiaſticam & theologicam aliquid conferant, & quo pacto caute & circumſpecte ſint inſtituendae? quaeri poſſet: ſed hiſce nunc immorari non libet.

** Exempla enim pariter ac praecepta, quae prudentiam chriſtianam pariter ac eccleſiaſticam inſtruant, vbique occurrunt. Idem pluribus confirmat NICOLAVS VEDELIVS. *Ex hac*, inquit, de ſcriptura ſacra verba faciens, *vt ex fonte haurimus nobiliſſimam partem prudentiae eccleſiaſticae* multo (magis chriſtianae) *quae circa veram religionem adeoque Deum immediate verſatur; deinde ex ea actiones verae prudentiae ab actionibus falſae prudentiae diſcernimus. Quae enim verbo Dei conformes ſunt actiones, aut ei non repugnant, eae verae prudentiae ſunt, quae autem ei repugnant, illae aut ad verſutiam, aut ad imprudentiam pertinent*; *de prudentia veteris eccleſiae, prolegom. cap.* 3. *p.* 9.

*** Fecit hoc, quod ad vtramque Pauli ad Timotheum epiſtolam attinet, praeter alios ex pontificiis CLAVDIVS ESPENCAEVS, cuius tum in has, tum in eam, quae eſt ad Titum, commentarii proſtant. Commentario in priorem ad Timotheum ſubiunxit digreſſionum libros tres, in quibus de officiis eccleſiaſticis, porro de vitiis & virtutibus paſtorum, praeſertim libro ſecundo, multa ex antiquitate eccleſiaſtica & iure canonico differit, quaedam etiam de naeuis, quae in ipſa eccleſia Romana conſpiciuntur, cordate monuit. Commentario in poſteriorem ad Timotheum epiſtolam itidem varias digreſſiones inſeruit, in quibus tamen talia tractat, quae ad noſtrum inſtitutum non pertinent. Ex reformatae eccleſiae doctoribus prae ceteris commemorandus IO. COCCEIVS, qui vt ceteroquin in explicanda ſacra ſcriptura magnum ſtudium induſtriamque poſuit, ita & vtramque ad Timotheum epiſtolam, commentariis ſuis illuſtrauit. Ex noſtratibus praecipue commendandus FRIDERICVS BALDVINVS, cuius *apoſtolica miniſtrorum eccleſiae inſtitutio, hoc eſt, apoſtoli Pauli epiſtolae ad Timotheum I. & II. commentatio*, Wittebergae anno MDCXXX. prodiit: itemque B. GERHARDVS noſter, cuius *commentarius in vtramque ad Timotheum*, Ienae MDCLXVI. lucem adſpexit publicam. Reliquos, quorum magnus adhuc eſt numerus, lubens praetereo. In epiſtolam ad Titum ex patribus commentatus eſt HIE-

est HIERONYMVS, ex nostratibus FRIDERICVS BALDVINVS, GEORGIVS CALIXTVS, FRIDERICVS RAPPOLTVS, aliique quamplurimi, omnium autem recentissime IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, cuius commentarius prodiit Argentorati MDCCVI. 4to.

§. X.

Hinc iungenda historia ecclesiastica, * cuius, si rite tractetur, inter alia hic quoque fructus esse debet, vt prudentiam christianam & theologicam instruat. Varia enim tum integrae ecclesiae, tum singulorum hominum in ea nobis exhibentur fata, prospera & aduersa: quorum illa subinde prudentiam, haec imprudentiam hominum, arguunt: vt adeo capere hinc queamus, quae nobis profutura sint, imitando quae recte & prudenter facta sunt ab aliis, quae secus se habent, fugiendo & euitando.

* Pluribus hoc comprobat, quem iam laudauimus, NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia veteris ecclesiae, prolegom. cap.* 3. *p.* 9. *seqq.* qui & §. 4. *seqq.* rectissime monet, non omnes actiones omnium, vtut insignium, & orthodoxorum, seruorum Dei, imitandas, nec omnes actiones dissentientium condemnandas ac reiiciendas esse, idque memorabilibus exemplis Epiphanii, Theophili Alexandrini, Chrysostomi, & Sisinnii, Nouatianorum episcopi, confirmat.

§. XI.

Fuerunt etiam ex patribus scriptoribusque ecclesiasticis, qui itidem ecclesiae doctores scriptis peculiaribus instruerent atque erudirent, quod speciatim CYPRIANVM, * AMBROSIVM, ** IO. CHRYSOSTOMVM, *** HIERONYMVM, * GREGORIVM MAGNVM, ** ISIDORVM HISPALENSEM, *** aliosque fecisse, constat: quod & post ecclesiae reformationem, feliciter a B. LVTHERO peractam, plurimi tum ex nostratibus, * tum illis, qui placita a nostris diuersa sequuntur, partim peculiaribus scriptis, partim in locis theologicis, vbi aut de ecclesia, aut de ministerio ecclesiastico agunt, praestiterunt.

* *epist.* 4. *qui in antistites ecclesiae eligendi, & qua cura?* it. *epist.* 5. *qualis esse debeat vita sacerdotum*, item, *de singularitate clericorum*, & alibi.

** Spectare huc praecipue AMBROSII librum *de officiis*, iam supra obseruatum, *in prolegom. part.* 2. *ad* §. 17. Extat etiam inter Ambrosii opera liber de *dignitate sacerdotali*, quem tamen Anselmum potius, quam Ambrosium redolere pronuntiat THEOPHYLVS RAYNAVDVS, *erotem. de malis ac bonis libris, partit.* 1. *erotem.* 10. *p.* 124 Gerberto eundem vindicat IO. MABILLONIVS, in *analectis*, vbi sub titulo: *libri pastoralis* extat, obseruante LVD. ELIA DVPIN, *bibliothec. auctor. ecclesiastic. tom.* 2. *p.* 291.

*** In *libris* 6. *de sacerdotio*, in quibus perfectam velut, omnibusque numeris absolutam episcopi imaginem exhibere voluit. Extant *tom.* 6. *opp* edit. Sauilianae, & seorsim quoque anno proxime elapso editi sunt Cantabrigiae graece & latine a IO. HVGHES.

* in *epistola de vita clericorum ad Nepotianum*, alibique.

** in *libro pastoralis curae ad Ioannem, Rauennae episc. opum*, quem ineunte pontificatu suo scripsit, quiue ab Anastasio, patriarcha Antiocheno, in linguam graecam translatus fuit. Tantae autem hicce Gregorii liber olim auctoritatis celebritatisque fuit, vt in variis Galliae conciliis eius lectio episcopis atque pastoribus iniungeretur. In concilio Turonensi III. sub

ſub Carolo M. anno DCCCXII. habito *can.* 3. ſancitur: *nulli epiſcopo liceat canones aut librum paſtoralis curae a B. Gregorio papa editum, ſi fieri poteſt, ignorare, in quibus ſe debet vnusquisque quaſi in quodam ſpeculo aſſidue conſiderare.* Immo in concilio Cabilonenſi H. ſub eodem imperatore habito, velut norma quaedam credendorum atque agendorum epiſcopis commendatur: *epiſcopi canones intelligant, & librum beati Gregorii de cura paſtorali, & ſecundum formam ibidem conſtitutam doceant*, & praedicent. add. LVDOV. ELIAS DV PIN, in *noua bibliotheca ſcript. eccleſiaſt. tom.* 5. *p.* 134. 135.

*** in *epiſtola ad Ludifredum, epiſcopum Cordubenſem, de ſacerdotum in eccleſia officio.*

* In ipſis B. LVTHERI noſtri ſcriptis plurima occurunt, quae eccleſiae doctorem egregie ad munus ſacrum rite adminiſtrandum inſtruere poſſunt. Cum vero ea hinc inde diſperſa ſint, operae pretium fecit CONRADVS PORTA, dum *paſtorale Lutheri* concinnauit, in quo ex ſcriptis Lutheri, quae huc pertinent, coniunctim exhibet. Editio, quam ego poſſideo, anno MDCIV. in 4to prodiit. De hocce libro CONRADI PORTAE ita pronuntiat ABRAHAMVS CALOVIVS: *quod egregium opus omnibus ſacri miniſterii candidatis, ob ſpiritum entheum B. Lutheri, quo animatum eſt, merito eſſe debet quam commendatiſſimum:* in *paedia theolog.* circa finem. Fuerunt ceteroquin plutimi ex noſtratibus, qui hocce argumentum excolendum ſibi ſumpſerunt, ex quibus, ſi recentiores ſpectes, praecipui ſunt: IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *etbica paſtorali, & inſtructione cathedrali*; IO. LVDOVICVS HARTMANNVS, in *paſtorali euangelico, ſeu inſtructione pleniori miniſtrorum verbi*, CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in libello, cui titulus; *paſtor fidelis*, mole quidem exiguo, at ob rerum ſelectum lectu digniſſimo, IO. MICHAEL LANGIVS, in *inſtitutionibus paſtoralibus ad inſtitutionum medicarum methodum adornatis*, aliique. Iungendus his eſt IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *muſaco miniſtri eccleſiae*, tertia vice Lipſiae anno MDCCIII. recuſo, in quo itidem varia huc ſpectantia attinguntur, etſi de eo ceteroquin praecipue ſollicitus ſit, vt ſermones ſacros in variis caſibus ad populum rite facere verbi diuini miniſtrum condoceat. Reliquos, praeſertim, qui ex pontificiis, aut reformatae eccleſiae doctoribus idem argumentum tractarunt, nunc lubens mitto.

§. XII.

Nec defuerunt, qui de prudentia tum chriſtiana generatim, tum ſpeciatim eccleſiaſtica, diuerſo tamen ſcopo, diuerſaque tractandi ratione commentarentur, * quorum ſi rite adhibeantur ſcripta, lucem quandam accendent commodumque afferent illis, qui ad chriſtianae theologicaeque prudentiae laudem adſpirant. Libris autem hiſce non ita inhaerendum, vt non ad praxin atque vſum cuncta referantur, cum haec demum genuina ratio ſit prudentiae ſibi comparandi habitum.

* Extant quidem variorum de prudentia chriſtiana, item eccleſiaſtica & theologica commentationes, quos omnes recenſere huius loci non eſt. Notiſſimus inter noſtrae eccleſiae theologos eſt ANDREAS KESLERVS, cuius de *prudentia chriſtiana* libellus, lingua Germanica ſcriptus, prodiit Coburgi, anno MDCXXVIII. quo docet, quo pacto chriſtianus inter tot pericula, quae tum eccleſiae imminebant, fidem integram & ſinceram, vitaeque ſanctitatem illibatam ſeruare debeat, idque non ſcripturae ſaltem dictis, ſed cumprimis B. LVTHERI teſtimoniis comprobat. Ad doctrinae etiam cumprimis puritatem conſeruandam ſpectat CONRADI TIBVRTII RANGONIS *prudentia eccleſiaſtico-politica circa errores & haereſes*, anno MDCXCIV. edita. Pertinet huc quoque IO. FABRICII, theologi Helmſtadienſis, diſſertatio de *prudentia eccleſiaſtica*, quae extat in *amoenitatibus* eius *theologicis*, *pag.* 114. *ſeqq.* Ex reformatae eccleſiae doctoribus commemorandus hic eſt NICOLAVS VEDELIVS, cuius de *prudentia veteris eccleſiae libri tres*, varia eruditione referti, Amſtelodami prodierunt anno MDCXXXIII. Iungendus ei

IO.

IO. HENRICVS REITZIVS, ex aliis quoque ingenii monumentis notus, qui commentarioni ſuae huncce titulum dedit: *παῦλος πᾶσιν ἁρέσκων*, ſiue *prudentia eccleſiaſtica, illuſtrata ex Matth.* X, 16. Heidelbergae anno MDCXCII. Ne quid nunc de DOROTHEO quodam SICVRO dicam, cuius *prudentiam theologicam explicatione commendatam*, editamque Amſtelodami anno MDCXCII. ab aliis ſubinde laudatam vidi. Et hi quidem omnes obſeruationes haud contemnendas ſuppeditant, nec tamen omnia ſine iuſta δοκιμασίᾳ dimittenda. Facere non poſſum, quin & hic VITI LVDOVICI SECKENDORFII, mentionem faciam, ob librum egregium, quem de *ſtatu chriſtianorum* lingua Germanica ſcripſit, anno MDCCVI. Lipſiae recuſum. Singulorum enim ſtatuum ſecundum indolem veri chriſtianiſmi emendatio & correctio inter praecipuos prudentiae chriſtianae & eccleſiaſticae merito referenda eſt fructus, quanquam ſubinde & alia adſpergat, quae noſtram mirifice illuſtrare tractationem poſſunt.

§. XIII.

Sed vt nos quoque paucis, iisque luculentis, praeceptionibus viam ad chriſtianam theologicamque prudentiam pandamus, & ita perficiamus, quae de morum doctrina iuxta diſciplinam chriſtianorum tradere incepimus, primo generatim de prudentia, tum chriſtiana, tum paſtorali, dicemus, & ad huius deinde partes praecipuas ſigillatim explicandas, deſcendemus.

CAPVT PRIMVM
DE
PRVDENTIA CHRISTIANA.

Σύνοψις.

Quaenam generatim ad prudentiam requirantur? §. I.
In ſpiritualibus quoque primo ad finem reſpiciendum eſt, §. II.
qui duplici ratione conſiderari poteſt, tum ratione ſtatus, in quo homines conſtituti ſunt, §. III.
tum ratione ſingularum actionum, §. IV.
Colligitur hinc, ſi plura bona ſe offerant, quaenam aliis ſint praeferenda, §. V.
Quotuplici ratione contra primam hancce prudentiae regulam peccetur? §. VI.
Prudentiae porro eſt, vt quis ſeipſum exploret, an ad finem aliquem obtinendum ſit idoneus? §. VII.
idque etiam in ſpiritualibus ita ſe habet, §. VIII.
vbi pro functionum diuerſitate, magna quoque donorum eſt varietas, §. IX.
Sunt ea vel miniſtrantia, vel ſanctificantia & illa vel extraordinaria, vel ordinaria, §. X.
haec vel a natura originem habent, vel a gratia, adeoque cum ſanctificantibus indiuulſo nexu ſunt coniuncta, §. XI.
quaenam ad priorem claſſem pertineant, §. XII.
quaenam ad poſteriorem, §. XIII.
Dona haecce viue inter ſe comparanda, & tum, num quis iis, quae ad finem conſequendum neceſſaria ſunt, inſtructus ſit, diſpiciendum, §. XIV.
Prudentiae denique eſt, de mediis, quibus finis obtineri poteſt, eſſe ſollicitum, §. XV.
vt eligantur media apta, & ſufficientia, §. XVI.
faciliora praeferantur difficilioribus, §. XVII.
tutiora minus tutis, §. XVIII.
Singularum hinc circumſtantiarum habenda eſt ratio, praeſertim circumſtantiae quis? §. XIX.
item, temporis, §. XX.
& loci, §. XXI.

impedi-

impedimenta quoque, quae obſtant, quo minus finis obtineri queat, ſunt remouenda · quid facto opus, ſi ſint inſuperabilia? §. XXII.

ſi ſint ſuperabilia, & a nobis ipſis oriantur, §. XXIII.

ſi ab aliis oriantur, §. XXIV.

§. I.

QVi prudentiae laudem conſequi cupit, ad tria cumprimis vbique attendere debet: primo, vt finem legitimum, & qui reuera commodum aliquod adferat, ſibi proponat; tum vt vires ſuas exploret, diſpiciatque, num ſufficiant ad finem iſtum conſequendum; & denique, vt media apta ad finem iſtum conſequendum adhibeat, non minus tamen de obſtaculis & impedimentis remouendis ſit ſollicitus. Atque ita ſe res quoque habet cum prudentia chriſtiana.

§. II.

Ad finem nimirum quod attinet, res ipſa docet, in ſpiritualibus quoque eligenda eſſe, quae ſunt optima & maxime conducibilia, docente ipſomet Paulo apoſtolo, *1 Cor. XIV, 1.*

§. III.

Qua de re vt recte ſtatuatur, obſeruandum, finem duplici ratione in chriſtianis conſiderari poſſe, tum quoad ipſum illorum ſtatum, tum quoad ſingulas actiones. Quoad ſtatum illorum ſi ſpectetur, finis proximus eſt reſtauratio imaginis diuinae per fidem in Chriſtum, *Epheſ. IV, 24.* ſeu, quod eodem recidit, fidei vitaeque ſpiritualis conſeruatio, corroboratio atque augmentum, *Epheſ. III, 16. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Ad huncce finem ſi ſerio homines contendant, per accidens inde commoda quoque varia ad vitam externam & ciuilem redundant, * ſi cuncta ſcilicet ad indolem veri chriſtianiſmi inſtituantur atque emendentur.

* Pleraque enim vitae externae & ciuilis, immo ipſorum ſtatuum, incommoda ex prauis hominum adfectibus oriuntur. Hi ergo quo magis emendantur, eo facilius etiam incommoda externa ſuperantur, aut, qui in variis ſtatibus hominum culpa deprehenduntur naeui, corriguntur. Exempla ſuppeditabit VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, libro ſupra iam laudato, de *ſtatu chriſtianorum*. Vnde patet, genuinam prudentiam ciuilem ſine prudentia chriſtiana eſſe non poſſe, ab ea tamen recte diſtingui, cum prudentia chriſtiana per ſe emendationem ſtatuum ad huius vitae felicitatem non intendat, quod facit prudentia ciuilis.

§. IV.

Finis ſingularum actionum, ſecundum prudentiae leges, ad finem priorem ſemper eſt referendus, vt ceu bonum eligatur, quod cum priori fine ceu generali conuenit, quod non conuenit ſeu repugnat, ceu malum reiiciatur. Hinc prudentiae chriſtianae lex generalis: *πάντα πρὸς*

πρὸς οἰκοδομὴν, tum in nobis ipsis, tum in aliis. conf. *1 Cor. VI, 12. XIV, 1. 12. Coloss. III, 2.*

§. V.

Atque hinc diiudicare licet, quaenam bona vera sint, quaenam apparentia, quae a se inuicem discernere, vel maxime prudentiae opus est. Quae enim generalem istum & praecipuum finem reuera promouent, vera etiam bona sunt; de reliquis autem aliter est pronunciandum conf. *Luc. XII, 16. 20.* Sed tamen cum bona, quae christianis se offerunt, & circa quae subinde illis versandum est, inter se comparata, alia aliis maiora sint aut minora, certa alia, alia incerta, alia facilius aut difficilius obtineri queant, prudentiae est, maiora minoribus, incertis certa, praeferre. *Matth. XIII, 44. 45. 46. XVI, 26. 1 Tim. VI, 17.* Quae facilius obtineri possunt, tum demum praeferenda illis sunt, quae difficilius obtinentur, si haec in se quoque spectata nulla ratione fuerint praestabiliora. Ceteroquin enim, ne difficultate bonum praestabilius obtinendi, nos deterreri patiamur, prudentia suadet. conf. *Matth. VII, 13. 14.*

§. VI.

Ex hactenus dictis sequitur, imprudenter agere, qui nullum certum finem vitae sibi proponunt, qui non legitimum & optimum sibi proponunt, qui bona apparentia veris, minora majoribus, incerta certis praeferunt, qui finem, quem sibi proposuerunt, serio non concupiscunt, nec constanter consectantur, & quae reliqua sunt eiusdem generis. *

* De imprudentia hominum, legitimum finem sibi non proponentium, eleganter differit HIERONYMVS CARDANVS, in *arcanis prudentiae ciuilis, p. 50. seqq.* quae haud inconcinne ad prudentiam christianam, seu spiritualem, adplicari possunt.

§. VII.

Circa finem ergo si quis ita se gerat, prout prudentia suadet, tum porro requiritur, vt ad seipsum attendat, & num iis viribus instructus sit, dispiciat, quibus instructus esse debet, qui finem aliquem rite consequi cupit. * Imprudentiae enim documentum est certissimum, si quis opus, quod vires suas superat, adgrediatur. Conatibus namque euentus respondere nequit. conf. *Luc. XIV. 28. seqq.*

* Hoc ratio aperte docet, & intellexit quoque SENECA, hac de re ita praecipiens: *inspicere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde, quae adgredimur negotia, deinde, quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare, quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperabit, quam ferre possit, alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quae primam frontem desiderant, quorundam contumacia non facit ad aulam, &c. de tranquill. animi, cap. 4.* Recte quoque idem monet, vires nostras comparandas esse cum rebus, quas adgredimur. *Aestimanda*

manda sunt, inquit, *ipsa, quae adgredimur, & vires nostrae cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandae. Debet enim semper plus esse virium in vectore, quam in onere. Necesse est opprimant onera, quae ferente maiora sunt, &c. l. c. cap. 5.* Principia haecce prudentiae sunt vniuersalia, quae ad quaeuis negotia, tum ciuilia, tum spiritualia, facile adplicari possunt.

§. VIII.

Sequitur inde, ad spiritualia parum prudenter se accingere, qui viribus gratiae non sunt instructi. Iis vero cum homines irregeniti destituantur, inepte eos agere, manifestum est, si ea suscipiant, aut sibi vindicent, quae christianorum, hoc est, hominum gratia diuina instructorum, sunt propria. conf. *1 Cor. II, 14. seqq.*

§. IX.

Sed cum functionum & actionum, quae a regenitis requiruntur, magna sit diuersitas, & varia quoque ac diuersa sint dona, per quae quidam ad has, alii ad alias, apti redduntur, *1 Cor. XII, 4. 5.* sequitur, vnumquemque suas explorare vires accurate prius debere, quam munus aliquod speciale suscipiat, aut functionem quandam sibi imponi patiatur, num ad ea, quae sibi administranda sunt, idoneus sit, & viribus sufficientibus polleat. Hoc si non faciat, imprudentiae notam non effugiet.

§. X.

Dona, quibus ad certum munus in ecclesia obeundum aliquis aptus redditur, *ministrantia* vocari solent: a quibus *sanctificantia* discernuntur, quae hominibus obtingunt, vt in vitae sanctitate proficiant. Ministrantia vel *extraordinaria* sunt, quae in primitiua ecclesia locum habuerunt, & de quibus Paulus apostolus agit, *1 Cor. XII, & XIV*, vel *ordinaria*. Non de illis, sed de his nobis sermo est, cum ex prudentiae praescripto postulamus, ne quis munus suscipiat, cui administrando vires eius non sufficiant.

§. XI.

Sunt autem dona ministrantia non vnius generis. Nonnulla namque a natura originem habent, & in irregenitis etiam deprehenduntur, in regenitis autem per Numinis diuini gratiam sanctificantur, & ad legitimum vsum diriguntur. Alia autem, cum donis sanctificantibus, nexum adeo necessarium habent, vt sine illis esse nequeant, ideoque tantum in regenitis locum habent.

§. XII.

Ad priorem classem pertinent * ratione intellectus, omnes vires ac virtutes ingenii, iudicii, memoriae, quibus alii aliis praestant; ratione voluntatis, omnes virtutes naturales & politicae, ** per exercitationem

tationem, consuetudinem, aliasue causslas comparatae, prout hisce aliis inseruire & illorum commoda promouere possumus; omnes praeterea habitus industria & exercitatione acquisiti, vt linguarum artiumque vtilium peritia, eloquentia, & quae reliqua sunt eiusdem generis; immo corporis quoque vires, prout hisce ad certum munus obeundum aliquem instructum esse decet.

* Quod haecce dona a natura originem habeant, vel inde patet, quod e. g. praestans ingenium, memoria felix, & reliqua, etiam in gentilibus, Turcis, Iudaeis, deprehenduntur. Horum ergo donorum omnes homines sunt capaces. In regenitis autem sanctificantur, & ad bonum finem diriguntur, iuxta ea, quae *part. 1. cap. 1. sect. 1. §. 36. 37.* alibique, diximus. Haec etiam, vt & reliqua dona, prout generatim in quibusuis christianis spectantur, *ministrantia* vocamus, quia per ea non tantum ad certas functiones, sed & ad officia quaedam aliis praestanda apti redduntur.

** Cumprimis & homileticae, quas vocant, modo illae intelligantur, quae hoc nomine dignae sunt, quae circa decorum versantur, & quarum non tantum in vita ciuili, sed & christiana, in commodis praesertim aliorum, immo totius ecclesiae promouendis, vsus longe maximus est. *Phil. v, 8. conf. elem. philos. pract. part. 3. cap. 5. sect. 1. §. 8. seqq.*

§. XIII.

Ad posteriorem classem pertinent ea, quae spiritus sancti gratiam inhabitantem in regenitis supponunt, vt, sapientia & prudentia spiritualis, quae cum discretione, seu δοκιμασία, spirituum coniuncta est, *1 Ioan. IV, 1.* item omnes virtutes christianae, prout regenitis sunt propriae, sed simul aliorum vsibus inseruiunt, & ad exercitium sacerdotii spiritualis, omnibus christianis conuenientis, comparatae sunt. *1 Petri II, 9.* conf. *1 Tim. III, 2.*

§. XIV.

Prudentiae est, primo dona haecce rite inter se comparare, tum seipsum accurate explorare, ne quid suscipiamus, ad quod peragendum dona nobis necessaria, desint. Comparamus ea rite inter se, si sanctificantium praecipue habeatur ratio, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XIII, 1. 2. 3.* tum & ministrantium, *1 Cor. XIV, 1.* ea quidem ratione, vt quae vtiliora sunt, & ad aedificationem magis faciunt, praeferantur reliquis. Tum vero, quibus quisque instructus donis sit, accurate dispicere debet, idque cumprimis intuitu functionis aut muneris, quod illi subeundum est.

§. XV.

Et haec quidem omnia si rite se habeant, de mediis ipsis sollicitum esse oportet, qui rite suis consulere rebus cupit. Haec vero vt ex cuiusque negotii indole petenda, ita, quae circa eorum electionem & vsum tradi solent, prudentiae monita neutiquam sunt negligenda.

§. XVI.

Nimirum res ipſa docet, eligenda eſſe ex prudentiae praeſcripto media apta & ſufficientia. conf *1 Cor. IX, 24. ſeqq. Phil. III, 14.* Stultitiae itaque & imprudentiae notam non effugiunt, qui finem conſequi volunt ſine mediis, qui victoriam optant, nec tamen pugnare fortiter volunt, *2 Tim. II, 5.* qui media equidem adhibent, ſed inepta, aut qui media apta eligunt, at non ſufficientia, nec iis rite & conſtanter vtuntur. Quae omnia vt in ciuilibus hominum negotiis poſita ſunt extra controuerſiam, ita in ſpiritualibus itidem locum inueniunt.

§. XVII.

Faciliora quoque media praeferenda ſunt difficilioribus, modo faciliora iſta reuera ſufficiant. Ceteroquin in ſpiritualibus difficultate rei nemo deterreri debet, quo minus ſtrenue in coepto ſemel certamine, pergat, vt iam antea * monuimus. conf. *Matth. XI, 12. Ibr. XII, 1.* Vt autem intelligatur, quaenam media faciliora, quaenam difficiliora ſint, non tantum media inter ſe, ſed & cum fine ſunt comparanda.

* §. 5. huius capitis.

§. XVIII.

Tutiora media praeferenda eſſe minus tutis, itidem prudentia ſuadet. Nec tamen fingendum eſt periculum ſine neceſſitate, quem ignaui hominis characterem ponit rex ſapientiſſimus Salomo, *Prouerb. XXII, 13.* In prudentia eccleſiaſtica haecce regula vim ſuam maxime exerit: ſequiturque ex ea, vetera & vſitata praeferenda eſſe recentibus, ſi ex his periculum metuendum ſit. Interim tamen noua quoque, ſi meliora & praeſtabiliora ſint, & periculo careant, praeferri etiam debent vſitatis & receptis. *

* Si enim vetera ſemper & ſine diſcrimine praeferenda eſſent nouis, nec Chriſtus corrigere Iudaeos debuiſſet, nec Lutherus pontificios. Non itaque quae noua ſunt, ſtatim vt noxia, periculoſa, & minus tuta reiicienda, ſed cuncta prius accurate exploranda, & quae vtilia ſunt, & neceſſaria, retinenda, ſiue vetera ſint, ſiue noua.

§. XIX.

Cumprimis prudentiae quoque chriſtianae eſt, ſingularum circumſtantiarum vbique diligenter habere rationem. * Pro harum enim diuerſitate vna eademque res, mox noxia, mox vtilis & ſalutaris fieri poteſt. Quae viris, hominibusque adultis proſunt, non ſtatim conducunt infantibus. In hoc vero diſcrimine & ratione fidei conſtitutos eſſe homines, conſtat, vid. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13. 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Quod recte & prudenter ſuſcipitur, ſi cum ſubditis nobis res ſit, non eandem ſtatim laudem meretur, ſi cum magiſtratibus & imperantibus ſummis

ſummis nobis negotium intercedat. Quae ethnicis ad externam vitae honeſtatem vtcunque conſeruandam proderunt, inutilia ſunt chriſtianis, melioribus praeſidiis inſtructis; & ſic porro.

* Solent a nonnullis prudentiae generatim ſpectatae quatuor partes ſeu proprietates conſtitui, *attentio, circumſpectio, prouidentia & diſcretio.* Dixi hac de re in *elem. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 4. §. 73. *ſeqq.* Quae quo pacto ad prudentiam eccleſiaſticam accommodari queant, oſtendit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia eccleſiaſtica, cap.* 11. *ſeqq.* Nec ratione, aut fundamento, qui ita incedunt, deſtituuntur. Vtique enim prudentis veri eſt, *attendere*, tum ad omnia, tum maxime ad ſcopum & finem, & hinc normam atque menſuram actionum ſuarum depromere; eiusdem eſt, circumſtantiarum omnium habere rationem, quod *circumſpectionis* eſt: euentum quoque actionis, & quid ex ea tum ſibi tum aliis futurum ſit, proſpicere debet, quod eſt *prouidentiae*: denique & bona a malis, noxia a profuturis diſtinguere debet, quod eſt *diſcretionis.* Haec autem omnia, etſi certo modo, & quoad finem, & quoad conditionem eius, qui aliquid perficere adgreditur; & quoad media locum habeant, ſpecialiori tamen ratione *attentio* ad finem, & ad conditionem eius, qui aliquid adgreditur, *diſcretio* ad media pertinet, *prouidentia* ad obſtaculorum remotionem, & *circumſpectio* ad ſingularum circumſtantiarum conſiderationem; quae tamen ſimul ad media referimus. Et ita quidem prudentiae iſta requiſita iuxta noſtram quoque tractandi rationem vim ſuam exerent, ſpeciatim *circumſpectio*, quae ſingularum circumſtantiarum accurate rationem habet. Nec tantum, cum de bonitate aut prauitate actionis quaeritur, circumſtantiarum in cenſum venit conſideratio, qua de re ſupra dictum, *cap.* 1. *part.* 2. §. 33. *ſeqq.* ſed vel maxime etiam, cum de actione ad prudentiae praeſcriptum componenda, conſultatio inſtituitur. De ſingulis circumſtantiis diſſerit IO. HENRICVS REITZIVS. *l. c. cap* 11. 12. *ſeqq.*

§. XX.

Non minus vero & in chriſtiana, quam ciuili prudentia *temporis* & *loci* habenda eſt ratio. Et *temporis* quidem, vt eo tempore, quo hoc quam facillime fieri poteſt, opus conuerſionis ſuſcipiamus. Quo citius autem hoc ſuſcipimus, eo rectius, eo facilius illud procedit. Omnis hic periculoſa mora eſt. conf. *Actor. XXIV, 25.* Vnde ſtultitiae arguuntur merito virgines ab ipſo ſeruatore, quae tempus opportunum intrandi ad nuptias, ignauia ſua neglexerunt. *Matth. XXV, 1. 2. ſeqq.* Sed in toto quoque vitae chriſtianae curſu temporis habenda ratio, ne vllam occaſionem proficiendi in bono, & peragendi, quae noſtri ſunt officii, praetermittamus, iuxta monitum Pauli: ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν *Epheſ. V, 16.* Speciatim id opera danda, vt parati ſimus ad quaeuis ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ *Epheſ. VI, 13.* Denique, ſi quid agendum, ſi quid dicendum eſt, quo aliorum promoueatur ſalus, temporis & occaſionis habenda ratio, quae ſola ſubinde efficit, vt euentum felicem, quae ſuſcipimus, ſortiantur, *Prouerb. XXV, 11.** Hinc εὐκαιρία, ſeu *tempeſtiuitas*, prudentiae verae aut filia, aut comes inſeparabilis, a viris ſapientibus merito praedicatur.**

* Nihil frequentius in ſcholis politicorum, nihil ſaepius inculcatur, quam, occaſionem non praetermittendam, eam fronte capillatam eſſe, tempori inſiſtendum, & quae reliqua

sunt eiusdem generis. Quae quidem in se spectata, prudentiae sunt axiomata, longe verissima. Nec reiicienda, quod iis ad mala perpetranda homines saepius abutantur. Immo annitendum potius, vt iisdem ad bona quaeuis promouenda vtamur. Filios enim lucis non minus prudentes esse decet, quam filios huius seculi, *Luc.* XVI. 8.

** Opponitur ei ἀκαιρία, de qua THEOPHRASTVS, in *charactheribus morum*, *p.* 38. *seqq.* ad quem locum conferendus omnino ISAACVS CASAVBONVS, *p.* 256. *seqq.*

§. XXI.

Sed *loci* quoque habenda est ratio, idque tum maxime, cum nobis res est cum aliis hominibus, cum non perinde sit, num publice aliquid an priuatim fiat, num in conspectu aliorum hominum, an seorsim. conf. *Matth. VI, 5. 6.* Quae priuatim innocenter saepius suscipiuntur, scandalo non carent, cum fiunt publice: scandala autem quaeuis euitare, cuiusuis interest magnopere, idque charitas non minus, quam prudentia, requirit. conf. *1 Cor. XI, 22.*

§. XXII.

Prudentiae denique est, non tantum adhibere media ad finem consequendum idonea, sed ea quoque, quae obstant, quo minus eius compotes fieri queamus, solerter remouere. * Dispiciendum tamen, num superabile sit obstaculum, an insuperabile. Si hoc sit, prudentiae erit, circa eius remotionem frustra non laborare. Quod si hoc tempore insuperabile sit, commodius & opportunius expectandum tempus, quo forte superari atque remoueri potest. conf. *Actor. XVI, 6. 7. Matth. X, 14.* Interim cauendum, ne in iis, quae Deus omnibus hominibus promisit, quaeue ad illorum salutem spectant, illis, qui media a Deo praescripta legitime vsurpant, quidnam insuperabile, aut ἀδύνατον nobis esse persuadeamus. Quae enim ἀδύνατα sunt apud homines, non sunt ἀδύνατα apud Deum. *Luc. I, 37. Matth. XIX, 26. Psalm. CXXXV, 5. 6. Ephes. I, 19. Phil. IV, 13. 1 Ioan. V, 4.*

* Hoc speciatim prouidentiae proprium est, iuxta ea, quae diximus ad §. 19.

§. XXIII.

Quodsi superabile sit obstaculum, tum porro dispiciendum, num difficultas, quae adest, forte a nobis ipsis, an ab aliis hominibus, quibuscum nobis res est, aut quorum nobis vtendum est opera, procedat. Namque plurima & maxima obstacula ab ipsis hominibus, qui finem aliquem consequi cupiunt, eorumque aut ignorantia, aut prauis adfectibus oriuntur. * Hinc est, quod plurimi aliquid ideo ἀδύνατον iudicent, quod ipsi reuera, ac serio ea agere nolint, quae poterant ac debebant. Quorsum & id pertinet, quod alia simul agant, nec dimittere illa velint, quae cum opere primario non bene consistunt. conf. *Matth. VI, 24. 2 Tim. II, 4.*

* Immo

* Immo saepius etiam contingit, vt homines pii, zelo intempestiuo, vel alio quodam in se minime malo adfectu, abrepti, talia suscipiant, quibus sine necessitate grauissimas sibi attrahunt calamitates, euangeliique cursum, aut regni diuini amplificationem impediunt, atque susflaminant. Quod quam imprudenter ab illis fiat, dubium non est. Suntque omnino, qui omnem fere prudentiae ecclesiasticae vim & nervum in eo constituunt, (nimis tamen arctis limitibus hoc ipso eam circumscribentes) vt quis actus suos & adfectus omnes, etiam bonos, ita moderetur, ne incommodum aliquod aut sibi aut ecclesiae attrahat, & adeo incremento regni Christi obstaculum ponat. Huc tota tractatio IO. HENRICI REITZII comparata est, de *prudentia ecclesiastica*, qui & ideo *cap.* 4. §. 12. prudentiam ecclesiasticam ita depingit: *haec specialior, apostolis, quia cunctis christianis, demandata prudentia eccl. siastica vult, vt omnes nostras virtutes & adfectus, pietatem, mansuetudinem, facilitatem, odium, iramque aduersus peccata, externum habitum, gestus ac mores, vno verbo, quidquid amoris Dei & proximi impulsu vel omittimus, vel agimus, ita moderemur, ne Dei nomen profanetur, nec proximus arrepto scandalo a vera fide auertatur, inque nos arietes, sed potius sub ζυγὸν χρηστὸν iugum leue ac mite saluatoris nostri sternatur.* Atque huc refert eriam *serpentinam* illam *prudentiam*, a Christo seruatore commendatam, *Matth. X*, 16. simulque *cap.* v. in genuinum dicti huius sensum inquirit.

§. XXIV.

Si vero obstaculum ab aliis oriatur, opera danda, vt per media honesta, legitima, spiritui & indoli christianae religionis conuenientia vincantur, aut in nostras trahantur partes. vid. *Actor. VIII, 9. 10.* Hic vero notitia & exploratio animorum, & latitantium adfectuum, vtramque facit paginam. Fluit vero hinc quod prudentiae etiam sit, omnium genio, quantum illaesa conscientia fieri potest, ad bonum illorum spirituale promouendum, se accommodare, quippe qua maxima saepius remoueri obstacula possunt, idque ad exemplum Pauli, *1 Cor. IX, 19. 20. 21.* * *seqq.* conf. & *Actor. XXI, 20. 21. seqq.*

* Verba apostoli sunt: *cum enim ab omnibus liber essem, omnibus me mancipaui, quo plures lucrarer. Fuique Iudaeis, vt Iudaeus, quo Iudaeos lucrifacerem. Ex legibus, vt exlex (non quod Deo exlex essem, eram enim in lege Christo) quo exleges lucrifacerem. Fui infirmis perinde, vt infirmus, quo infirmos lucrifacerem: denique, quibusuis quidnis fui, vt omnino aliquos seruarem.* Quibus verbis non id sibi vult apostolus, ac si promiscue in omnibus, aliorum opinionibus, ingenio, moribus se accommodauerit, hoc enim & a prudentia, & a sanctitate eius prorsus abhorret, multo minus, ac simulauerit, se mox cum Iudaeis, mox cum gentilibus facere, hoc enim cum eius sinceritate pugnat. Non *mentiendo*, sed *compatiendo*, non *simulantis affu*, sed *commiserationis adfectu*, omnibus omnia factus est Paulus, vt recte pronunciat AVGVSTINVS, *epist.* 9. & 19. Neutiquam iraque in Iudaeis aut gentilibus probauit, quae erronea aut illicita erant, sed in iis, quae salua pietate, salua veritate, fieri poterant, mox horum, mox illorum ingenio & indoli se magis accommodauit. Quo ipso consummatae nobis prudentiae citra controuersiam, exemplum reliquit. Falluntur autem magnopere, qui in rebus illicitis se aliorum attemperant genio, quod subinde, tum in doctrina, tum in moribus, contingere potest. In doctrina quidem, si quis in christianorum numerum eos recipiendos statuat, qui errores cum fundamento doctrinae christianae pugnantes fouent; in moribus, si quis in ea vitae ratione, quae cum Christi seruatoris disciplina neutiquam consistere potest, se aliorum attemperare indoli velit. Diiudicari hinc inter alia potest, quid de Iesuitarum instituto censendum sit, qui, vt Chinenses ad Romanae ecclesiae obsequium adducant, eousque illorum de Confutii & parentum mortuorum cultu, sententiae se attemperant, vt talia admittant, quae cum religionis christianae fundamentis e diametro pugnant. Quo ipso pseudo-prudentiae ecclesiasticae exemplum horrendissimum praebent. conf. quae dixi in *dissert. de superstitioso mortuorum apud Chinenses cultu, in*

auc-

Digitized by Google

analect. hist. philos. p. 263. *seqq.* Nec imitantur hac in re Paulum, sed eius exemplum vel maxime deserunt. Id quod de illis dicendum, qui quoad vitae rationem a recto tramite discedunt, etsi hoc sub praetextu alios lucrandi fiat. Quo pacto autem legitima ratione minister ecclesiae, in omnibus ministerii sui partibus, omnibus omnia fieri queat, pluribus edisserit IO. ANDREAS SCHMIDIVS, Helmstadiensis Academiae theologus celeberrimus, in dissertatione theologica, cui titulus: *minister ecclesiae omnibus omnia &c.*

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN GENERE.

Σύνοψις.

IN prudentia ecclesiastica, & pastorali, primo ad finem est respiciendum, qui est aedificatio & conseruatio ecclesiae, §. I.

Doctori itaque ecclesiae dispiciendum, vt puritas doctrinae conseruetur, haereses repellantur, schismata euitentur, & sanctitatis studium promoueatur, §. II.

Circa doctrinae puritatem conseruandam, quid ex prudentiae praescripto, obseruandum? §. III.

item circa haereses, tum repellendas, §. IV.

tum, si latitent, detegendas, §. V.

praeterea, circa euitanda schismata, §. VI.

& sanctitatis studium promouendum, §. VII.

Prudentiae est, in his omnibus non tantum totius ecclesiae, sed & singulorum eius membrorum habere rationem, §. VIII.

Ex fine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas, §. IX.

Qui ergo eodem rite fungi cupit, seipsum explorare oportet, num dotibus ad eiusmodi munus necessariis, qua intellectum & voluntatem instructus sit? §. X.

Quod ad intellectum attinet, oportet eum esse διδακτικὸν, §. XI.

quorsum & naturales ingenii vires pertinent, §. XII.

& eruditio, studio acquisita, §. XIII.

speciatim, accurata diuinarum litterarum notitia, §. XIV.

quae ea, qua decet, ratione tractandae, §. XV.

Quaenam hic quoad finem obseruandae prudentiae regulae? §. XVI.

itemque quoad media, quibus eruditio comparatur, §. XVII.

Facultate quoque, veritatem perspicue proponendi, ecclesiae doctorem instructum esse oportet, §. XVIII.

nec expertem donorum spiritualium, stricte sic dictorum, quae ad intellectum pertinent, §. XIX.

Sed ratione voluntatis quoque iis debet ornatus esse virtutibus, quae ad munus hocce legitime administrandum requiruntur, §. XX.

Irreprehensibilis namque, iuxta Pauli praescriptum, esse debet, §. XXI.

castitati deditus, §. XXII.

sobrius, §. XXIII.

modestus, decori studiosus, ac hospitalis, §. XXIV.

alienus contra ab omni intemperantia, contendendi pruritu, & auaritia, §. XXV.

vt domui quoque suae rite praesit, necesse est, §. XXVI.

neque sit νεόφυτος, §. XXVII.

qui denique ab exteris etiam, seu ecclesiae hostibus, honestae vitae testimonium referat, §. XXVIII.

qui hisce requisitis instructus non est, & nihilo secius munus sacrum suscipit, non tantum contra leges diuinas peccat, sed & imprudenter agit, §. XXIX.

Legitimum etiam affectuum regimen, in ecclesiae doctore requiritur, speciatim, ne circa zelum & mansuetudinem, aut in excessu, aut in defectu, peccet, §. XXX.

Zelus

Zelus omnino, ſed diuinus ac laudabilis, in doctore eccleſiae adeſſe debet, §. XXXI.

Vt autem intelligatur, quis diuinus aut carnalis, laudabilis aut vituperabilis ſit, ad principium eius eſt attendendum, §. XXXII.

item, ad obiectum, §. XXXIII.

vt & ad proportionem, quae inter illum & obiectum intercedit, XXXIV.

denique, ad modum, quo ſe tum in verbis, tum in factis exſerat: item, an vniformis ſit? §. XXXV.

Non minus in eccleſiae doctoribus laudanda quoque eſt manſuetudo, §. XXXVI.

Sed vt manſuetudo laudabilis a vituperabili lenitate diſcernatur, itidem ad principium eius attendendum eſt, §. XXXVII.

vt & ad obiectum, §. XXXVIII.

item, ad proportionem inter eam & obiectum, legitimumque eius & zeli temperamentum, pariter ac ad eius vniformitatem, §. XXXIX.

Decori porro obſeruant eſſe debet eccleſiae doctor, XL.

quaenam ſpeciatim circa ſermonem, geſtus, veſtitum, obſeruanda, §. XLI.

Aetatis quoque in eo habenda ratio, §. XLII.

& corporis, ne inſigni quodam vitio laboret, §. XLIII.

Si omnibus requiſitis, ad munus ſacrum adminiſtrandum neceſſariis, inſtructus & rite vocatus fuerit eccleſiae doctor, de mediis quoque, quibus finis obtineri queat, ſollicitus eſſe debet, eaque generatim indicantur, §. XLIV.

vt & de obſtaculis remouendis, praeſertim iis, quae a magiſtratibus quandoque oriuntur, §. XLV.

aut ab illis, circa quorum emendationem occupatur, §. XLVI.

§. I.

QVae de prudentia chriſtiana diximus, ſpecialiori quadam ratione in prudentia eccleſiaſtica & paſtorali* locum inueniunt. Namque & hic primo ad finem reſpiciendum, qui eſt, vt iam ſupra diximus, aedificatio eccleſiae. Huc itaque omnis paſtorum, doctorumque eccleſiae cura tendere debet, vt nondum conuerſi, conuertantur, & ita per Chriſtum Deo reconcilientur, *2 Cor. V, 20.* quo ipſo praeparantur, vt lapides fiant aedificio ſpirituali eccleſiae accommodati, *1 Petr. II, 5.* tum vero, vt qui conuerſi ſunt, in fide conſeruentur, augeantur, & creſcant, *Epheſ. III, 16. 17. IV, 12. 13.*

* Vt diſcrimen, quod inter prudentiam chriſtianam & eccleſiaſticam intercedit, recte capiamus, obſeruandum eſt, pro diuerſis hominum ſtatibus, ſiue abſolutis, ſiue ex certis ſocietatibus, in quibus degunt, ortis, diuerſas eſſe prudentiae ſpecies, quae tamen rite ſibi inuicem debent ſubordinari. Secundum rationem itaque ſi homo conſideretur, idemque & vt homo, vt ciuis, vt maritus, pater, caput familiae ſpectari poſſit, & vero quilibet ſtatus certis regulis conſeruari debeat, totidem prudentiae inde oriuntur ſpecies, vt pluribus dictum, in *elem. philoſ. practi. part. 3. cap. 1. §. 1. ſeqq.* Sed in hiſce omnibus ita verſandum, vt vitae chriſtianae cumprimis habeatur ratio: quod ſi non fiat, prudentia non humana erit, ſed carnalis, ſed diabolica, immo ſtultitia potius, quam prudentia. Homines autem chriſtiani iterum duplici ratione conſiderari poſſunt, vel abſolute, vel relatiue, prout ſunt membra eccleſiae. Si abſolute ſpectentur, prudentia eorum eo tendit, vt rite omnia ea adhibeant media, quibus ſuam aedificationem promouere, adeoque in vita ſpirituali, remotis obſtaculis internis & externis, proficere queant. Hanc prudentiam noa ſpeciatim *chriſtianam* dicimus, deque ea *cap. praecedent.* egimus, etſi illuſtrationis cauſſa, quaedam adiecta ſint, quae ſpecialiori quadam ratione ad prudentiam eccleſiaſticam pertinent. Alii eam *ſpiritualem* & *coeleſtem* vocant, *chriſtianae* contra prudentiae

tiae voce eam insignientes, quam nos *ecclesiasticam* vocamus, quod facit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia christiana cap. 3. pag.* 10. Considerati nimirum porro quilibet christianus potest, prout est membrum ecclesiae, & hinc ad ecclesiae statum conseruandum, eiusque felicitatem promouendam, obligatus est. Idque ea ratione, vt omnes vires potentiamque, quam ex statu etiam ciuili, aut aliunde habet, eo conferat, sed obseruatis iterum prudentiae regulis, vt id, quod ecclesiae reuera conducit, aut vtile est, obtineat. Et hanc quidem prudentiae speciem *ecclesiasticam* vocare licebit, in generaliori quadam significatione, vt adeo ea ab omnibus christianis, in quocunque statu constituti sunt, requiratur. Sic & a principibus seu imperantibus prudentia non tantum politica aut ciuilis, nec tantum christiana seu spiritualis, sed & *ecclesiastica* requiritur, vt, pro muneris a Deo sibi impositi ratione, ecclesiae res promoueant, eiusque statum conseruent. Quo sensu de prudentia ecclesiastica principum, & magistratus ciuilis, prolixe & ex instituto agit NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia vet. eccles. lib. 2. per integr. pag.* 129. *seqq.* Et possent sane hac ratione, quot hominum fere in republica sunt status, tot prudentiae ecclesiae species constitui. Sed, cum de his omnibus praecipere prolixum nimis, minus etiam necessarium foret, sufficit exemplo ministrorum, doctorumue ecclesiae, ostendere, quo pacto praecepta generalia ad eos commode applicari queant. His itaque nunc speciatim prudentiam ecclesiasticam tribuimus, quo muneris eorum ratio praecipuo quodam modo, vt ecclesiae curam gerant, postulet. Idque cum ab omnibus, siue in scholis aut academiis doceant, siue ecclesiis praesint, requiratur, ad vtrosque etiam hic, subinde tamen in specie ad eos, qui ecclesiis praesunt, seu in ministerio ecclesiastico constituti sunt, respicimus; & inde prudentia haec nobis quoque *pastoralis* dicitur.

§. II.

Vt hicce finis, aedificatio scilicet, & conseruatio ecclesiae, rite obtineatur, necesse est, vt doctrinae puritas conseruetur; adeoque haeretici, qui eam corrumpere audent, repellantur, quiue latent, in apricum producantur; vt schismata, quibus vel maxime aedificatio ecclesiae impeditur, euitentur, consopiantur, tollantur; & denique, vt vitae sanctae studium excitetur, foueatur, promoueatur. Et hi velut fines speciales sunt, prudentiae pastoralis & ecclesiasticae.

§. III.

In conseruanda doctrinae puritate, tum maxime prudentia opus est, cum disputationes oriuntur, & contentiones, ne sub specie veritatis nobis imponat error,* aut ex zelo inconsulto ceu falsum reiiciatur, quod tamen verum est, aut ne quis ex nimio contradicendi studio in alterum prolabatur extremum, adeoque incidat in scyllam, qui vult vitare charybdin.**

* Doctrinae puritas duplici ratione in periculum adduci potest: primo, si ipse qui ecclesiae praeest, in errorem, aut falsam doctrinam approbando, aut veram reiiciendo, inducatur; deinde, si illis, qui errores aut falsa dogmata spargunt, non ea, qua decet, ratione, se opponat. Quo pacto ipse sibi ab erroribus cauere debeat, hic ostendimus: qua ratione aliis obvism eundum sit, in §. *sequenti* exponimus.

** Quod exempla TERTVLLIANI, STEPHANI papae, DIONYSII ALEXANDRINI, ARII, MARCELLI, IOVINIANI, HIERONYMI, AVGVSTINI, PELAGII, FAVSTI RHEGIENSIS, EVTYCHIS, BERENGARII, AMSDORFII, FLACII, STANCARI, aliorumque

aliorum docent, de quibus IO. FABRICIVS, in *dissert. de scylla theologica*, in *amoenitat. eius theolog. p. 232. seqq.*

§. IV.

Boni quoque atque cordati doctoris est, repellere haereticos, falsosque doctores. *Ioan. X, 12. Actor. XX, 28.* * Sed & hic prudentia non minus quam fortitudine, opus est. Namque non omnes eodem habendi sunt loco, nec eodem tractandi modo. Sunt qui ex simplicitate errant, sunt qui errori addunt malitiam. Quidam seueriorem promerentur censuram: alios lenitate facilius in rectam viam reduxeris, magna hoc ipso ecclesiae incommoda euitaturus, ** cum asperiori censura irritati homines saepius deteriores fiant, plurimosque nanciscantur sectatores, qui aliis durius quam par erat, habiti videntur. Sed in causas quoque errorum inquirere prudentia iubet, *** & ea ad errantes conuincendos adhibere argumenta, quae habita omnium circumstantiarum ratione, sunt quam efficacissima.

* Exemplum quoque hic nobis praeiuere veteres ecclesiae doctores, IRENAEVS, DIONYSIVS, ALEXANDRINVS, ATHANASIVS, BASILIVS M. alibique doctrinae orthodoxae contra quosuis haereticos propugnatores fortissimi. Rectèque de ecclesiae doctoribus pronuntiat NICOLAVS VEDELIVS: *est igitur officium eorum omnium, veritatem diuinam, quae in ecclesia orthodoxa docetur, tueri, propugnare, ac strenue, defendere, nec pati vt quicquam ei quocunque praetextu detrahatur. In hunc finem debet, vt Damasum, episcopum Romanum feciſſe, Theodoretus commemorat:* πάντα λέγειν καὶ πράττειν ὑπὲρ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων, *omnia dicere & facere pro apostolicis dogmatis: de prudentia vet. eccles. lib. 3. cap. 5.* vbi simul ostendit, quantis periculis veritatis defensores expositi sint, & quaenam contra ea adhibenda sint media.

** Magnopere hoc nomine Atticum, Constantinopolitanum episcopum, laudat SOCRATES, *hist. eccles. lib. 7. cap. 2. Vir*, inquit, *praeter magnam, quae in illo fuit, eruditionem, pietate quoque ac prudentia excellens. Vnde etiam ecclesiae sub eius pontificatu maximum incrementum cepere. Neque enim solum domesticos fidei tuebatur, verum etiam haereticos admiratione prudentiae suae pereellebat. Et eos quidem nullatenus vexare cupiebat: sed, cum eos terrere aggressus fuisset, mitem se posthaec & placitum erga ipsos ostendebat.* Ex eodem capite Proclum quoque, eiusdem ecclesiae episcopum, laudat, *lib. 7. cap. 41.*

*** Res hic eodem modo se habet, ac in morbis, quorum, si causae perspectae fuerint, curatio felicius procedit. De causis errorum in theologicis nonnulla dixi in *praefat.* B. FRIDER. BECMANNI *theologiae polemicae* a me praemissa.

§. V.

Latitantes haereticos quandoque in apricum producendos, res ipsa docet. * Qua in re tamen caute incedit vir prudens, mediamque tenet viam, ne haereses aut erroneas opiniones aliis imputando, & vel inuitis obtrudendo, opprimat innocentes, neue rursus a callidis & versutis haereticis sibi imponi patiatur.

* Exemplum praebent Nicaeni patres, qui Arianos, ambiguis locutionibus se inuoluentes, in apricum produxerunt, dum postularunt, vt filium patri ὁμοούσιον confiterentur. vid. ATHANASIVS, de *decretis synodi Nicaenae, tom. 1. p. 427.* THEODORETVS, *hist. eccles. lib. 1. cap. 8. pag. 28.*

§. VI.

Quantopere ecclesiae, & singulorum aedificationi noceant schismata, vel experientia quemlibet condocet. Ea vero euitare, aut sienata fuerint, tollere & consopire, id vero vel maxime prudentiae opus. * Cuius rei exemplum luculentissimum reliquit Paulus apostolus, cum periculosissimum in Corinthiaca ecclesia ortum esset schisma, *1 Cor. I. II. III.*

* Attici itidem, atque Proclι, episcoporum Constantinopolitanorum, exemplo hoc comprobari potest, qui schisma, ob iniurias, Chrysostomo illatas, in ecclesia Constantinopolitana ortum, prudentia sua composuerunt. Legendus hac de re SOCRATES, *hist. eccles. lib. 7. cap. 25. & 45.*

§. VII.

Doctrinae puritas, concordiaque ecclesiae ita conseruanda, vt vitae quoque sanctae ratio habeatur. * Namque & hoc vel maxime ad veram aedificationem requiritur. Parumque nobis prodesset veritatis cognitio, nisi eidem obsequi annitteremur ex toto corde, *Rom. VI. 17.* Prudentis itaque doctoris est, vitae quoque sanctitatem strenue vrgere, sed media quoque legitima, ** quibus vitae sanctae studium promouetur, proponere, & quo pacto in eorum vsu caute & prudenter versandum, ostendere.

* Pluribus hoc ostendit NICOLAVS VEDELIVS de *prudentia veteris eccles. lib. 1. cap. 5.* Rectissime inter alia scribit: *immo non solum religio vera tota absque vitae sanctitate subsistere non potest, sed etiam nec altera pars, quae est veritatis diuinae thesaurus, absque ea conseruari potest, aut propagari. Denuntiat enim dominus, se pro iusto suo iudicio priuaturum verbi sui possessione eos, qui vitae impietate & profanitate eum temerant, & inquinant. Ecce! dies venturi sunt, dictum Iehouae, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, nec sitim aquarum, sed audiendi verba Iehouae, &c. Amos. VIII,* 11. 12. conf. & *Apoc. II,* 4. 5.

** Illegitima enim, & quae ad superstitionem ducunt, plus nocent, quam prosunt. Potest etiam contingere, vt media legitima & innocentia, si tanquam opus, quod vocant, operatum adhibeantur, in superstitionis arripiantur occasionem. Sic multa veteris ecclesiae instituta, minime vituperabilia, turpissimis superstitionum genetibus, quae in Romana ecclesia conspiciuntur, occasionem praebuere.

§. VIII.

Prudentiae denique est, in his omnibus non totius tantum ecclesiae, sed omnium quoque ac singulorum eius membrorum, habere rationem, & dispicere, quid cuiuis, pro cuiusuis indole, statu, conditione, conueniat. Hoc est, quod Christus dicit, prudentis serui esse

τῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ *Matth. XXIV*, 45. quod Lucas ita exprimit: τῦ διδόναι ἐν καιρῷ σιτομέτριον, *cap. XII*, 42.

§. IX.

Ex fine miniſterii eccleſiaſtici intelligitur quoque eius dignitas atque difficultas. Atque hanc cognitam perſpectamque habere plurimum refert, ne quis munus, cui ferendo par non eſt, ſuſcipiat, quod ſummae eſſet imprudentiae. * Factum vero inde, vt nonnulli olim huic ſe oneri prorſus ſubtraxerint, & ad illud ſuſcipiendum, quodammodo cogi debuerint. ** Qui quidem hoc ipſo demonſtrarunt, longe maiori ſe prudentia inſtructos fuiſſe, quam illos, qui temere docendi munus ambiendo, non ſatis ſe ſuas exploraſſe vires, nec muneris iſtius grauitatem, praeſtationumque difficultatem recte ſe intelligere, nimis aperte produnt.

* Praeclare AVGVSTINVS: *nihil in hac vita, & hoc maxime tempore facilius, laetius, hominibusque acceptabilius, epiſcopi, presbyteri, diaconi officio, ſi perfunctorie & adulatorie res agatur: ſed nihil apud Deum miſerius, triſtius, damnabilius; nihil beatius, ſi eo modo militetur, quo noſter imperator iubet*, epiſt. 148. ad *Valerium presbyterum*. Legi de hocce argumento meretur, B. CHRISTIANI KORTHOLTI commentatio, de *grauiſſimo onere muneris eccleſiaſtici*, lingua germanica ſcripta, editaque MDCLXXI. ſed deinceps cum epiſtolarum aliquot BERNHARDI & AVGVSTINI acceſſione, & praefatione ſumme venerabilis abbatis, IOACHIMI IVSTI BREITHAVPTI, aucta, atque Halae MDCCIII. recuſa.

** Fecerunt hoc EPHRAEM SYRVS, SYNESIVS, GREGORIVS NAZIANZENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, AVGVSTINVS aliique. Legi etiam meretur B. CASP. ZIEGLERI diſſertatio elegantiſſima, de *clerico renitente*, ſeu *muneris eccleſiaſtici fuga*.

§. X.

Ne quis ergo hic, & contra conſcientiae, & contra prudentiae dictamina quidquam agat, perſpectum, exploratumque habeat, neceſſe eſt, quibus inſtructum dotibus eum eſſe oporteat, qui eiusmodi muneri rite praeeſſe cupit. Idque tum ratione intellectus & eruditionis, qua hunc ornatum eſſe decet, tum ratione voluntatis, & virtutum, quibus eam inſtructam eſſe oportet, ſpeciatim & quoad adfectuum regimen, pariter ac ea, quae in conuerſatione & commerciis cum aliis hominibus, obſeruare par eſt.

§. XI.

Quod ad intellectum & eruditionem attinet, Paulus ipſe requirit, vt epiſcopus ſit διδακτικὸς, *1 Tim. III*, 2 conf. *2 Tim. II*, 24. *Tit. I*, 9. Aptus ergo & idoneus ſit, ad informandos atque inſtituendos alios. Eumque in finem requiritur, vt naturales ingenii non deſint vires; vt induſtria eam rerum diuinarum cognitionem acquiſiuerit, vt alios docere iterum atque erudire queat; vt facultate inſtructus ſit, ordine &

distincte veritatem coelestem cum aliis communicandi: vt praeter naturalia, spiritualia quoque adsint, vt possit πνευματικὰ πνευματικῶς discernere, *1 Cor. II, 14. 15.* verbum veritatis rite secare. *2 Tim. II, 15.* discernere denique atque probare spiritus, *1 Ioan. IV, 1.*

§. XII.

Quod de naturalibus ingenii viribus diximus, iis instructum esse debere, qui ad eiusmodi munus adspirat, dubio caret. Quaenam etiam istae ingenii vires sint, alibi explicatur.* Nunc ergo sequentia saltem indicabimus, prudentiae monita, quae hic omnino obseruanda: priusquam studio theologico, aut officio pastorali quis se addicat, probe se exploret, aut per alias explorari curet, sitne iis ingenii viribus praeditus, quae ad tantum munus requiruntur;** si deprehendat, se iis plane non pollere, consultum erit, vt aliud vitae genus eligat;*** nec tamen statim ob quatemcunque ingenii defectum, mutandum est consilium, cum non ab omnibus dona excellentissima requirantur, diuersaque sint in ecclesia munera, ad quorum quaedam, & mediocria sufficiunt; *denique, vt in studio theologico ea quisque maxime consectetur, ad quae per naturales ingenii vires, praecipue est idoneus.

* Prolixe hac de re dictum, in *dissert. de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq.* in *selectis iur. nat. & gent. p. 366. seqq.* vbi demonstratum, nonnullos per ingenii defectum ad litterarum studia plane esse ineptos, alios ad certa tantum studiorum genera aptos esse. Exploratio itaque ita institui debet, vt non tantum dispiciatur, an quis ad litterarum studia, sed speciatim ad studium theologicum, per ingenii vires aptus sit.

** Legi merentur, quae de delectu ingeniorum ad studium theologicum differit GISBERTVS VOETIVS, in *exercitiis & bibliotheca studiosi theologiae lib. 1. cap. 1.* add. *dissert cit. cap. 2. §. 12.*

*** Etiamsi theologiae iam se consecrauerit, non est nefas, mutato consilio, aliam vitae rationem, aut aliud studiorum genus eligere, modo praua non subsint cupiditates, quibus virium ingenii defectus, aut alia causa obtendatur, aut, si defectus aliquis ingenii adsit, ille tantus sit, vt ad sacrum officium plane sit inidoneus. Saepius namque contingit, vt destinatione parentum, aut aliis rationibus inducti, adolescentes ad sacras litteras adiungant animum, priusquam se explorent aut explorare possint, num ad eas perdiscendas ingenii sufficiant vires. Quod si ergo tandem deprehendant, se prorsus inidoneos esse ad sacrum munus rite gerendum, nihil video quid obstet, quo minus aliud vitae aut studiorum genus eligant, etsi certum sit, eiusmodi mutationem non temere esse suscipiendam, vt recte euincit ANDREAS HYPERIVS, in commentatione pererudita, de *sacrarum litterarum studiis non deserendis*, quae extat inter opuscula eius theologica, Basileae anno MDLXX. iunctim edita.

* Referri huc a nonnullis solet, quanquam praeter mentem apostoli, locus *2 Tim. II. 20. in magna enim domo non tantum sunt vasa aurea, & argentea, sed etiam lignea, & testacea &c.* Quocum simile fere PLATONIS effatum, ex *lib. 3. de republ. pag. 472.* confert GVIL. BVDAEVS, de *studio instituendo, cap. 21. p. 28.*

§. XIII.

Praeter εὐφύειαν, requiritur etiam sufficiens eruditio, vt aliquis sit διδαντικός. Eruditio autem pastoris, doctorisque ecclesiastici, praecipue

cipue consistit in accurata scripturae sacrae cognitione, ceu fonte omnis doctrinae & sapientiae diuinae. Hinc Timotheum laudat Paulus, quod ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα nouerit *2 Tim. III, 15.* ita vt esset ἐντρεφόμενος, *innutritus*, τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, *1 Tim. IV, 6.* conf. & *vers. 13. & 15.* item *Psalm. I, 3. CXIX, 2.*

§. XIV.

Et sane ratio officii, pastoralis vel maxime assiduam scripturae sacrae lectionem requirit. * Doctoris enim est, vt *possit de thesauro suo proferre vetera & noua, Matth. XIII, 52.* vt sit δυνατὸς, *potens, & exhortari in doctrina sana, & contradicentes arguere. Tit. I, 9.* vt sit δυνατὸς ἐν ταῖς γραφαῖς *Actor. XVIII, 24.* Accedit, quod praecipuum munus pastoris consistat in verbi diuini tractatione, *Matth. XXVIII, 19. 20. Marc. XVI, 15.* Ipsius ergo est officii, diligenter verbum diuinum legere, meditari, suosque ad illud componere mores, exemplo Esrae, *Esr. VII, 10.*

* Hinc & AMBROSIVS scripturam sacram eleganter vocat, *librum sacerdotalem*, *lib. 3. de fide cap. 7.* & DIONYSIVS ille AREOPAGITA, vel quisquis sub hocce nomine latitat, scripturam sacram, ait, esse *substantiam sacerdotii nostri*, de *eccles. hierarchia*, *cap. 1.* add. ZIEGLERVS, de *episcopis*, *lib. 2. cap. 4. §. 30. p. 342.* vbi vocem διδακτικὸς, qua Paulus vsus est, *1 Tim. III. 2.* ita explicat, vt ea praecipue significari contendat, episcopum in scriptura sacra debere esse versatissimum, & memorabilem quoque concilii Nicaeni constitutionem refert, qua scripturae diligens lectio verbi diuini ministris iniungitur.

§. XV.

Circa scripturae sacrae vero tractationem ita versari ecclesiae doctorem decet, vt non tantum in eius sensum inquirat, * sed argumenta quoque inde eruat, siue ad credenda, siue ad agenda pertineant, siue denique ad errores dissentientium refellendos comparata sint. ** Cumque scripturae accuratior interpretatio, sine linguarum, historiae, antiquitatum, aliarumque artium praesidio non rite procedat, *** hisce, quantum scopi, quem quisque sibi proposuit, ratio permittit, eum imbutum esse, necesse est.

* Hoc pluribus exponunt, qui de theologia exegetica, & interpretatione scripturae ex instituto praecipiunt, vt ex nostratibus, WOLFGANGVS FRANZIVS, IO. CONRADVS DANHAVERVS, AVGVSTVS PFEIFFERVS, aliique. add. AVGVSTI HERMANNI FRANCKII, summe reuerendi viri, *manuductio ad lectionem scripturae sacrae.*

** Ex scriptura nimirum, ceu fonte, fluunt theologie, quam vocant, thetica, moralis, polemica &c. quippe quae velut conclusiones ex scriptura desumtas continent, vnde, quod in his omnibus itidem ea, qua par est, ratione, ecclesiae doctor versatus esse debeat, manifestum est.

*** Secus, qui existimauerit, sererum omnium ignarum esse, demonstrabit. Sunt etiam plurimi, qui hoc ex instituto demonstrarunt, sed commendandus praecipue GEORGIVS CALIXTVS, in *apparatu theologico*, in quo luculenter, quem linguae, historia, philosophia &c. in theologia vsum praestent, edisserit.

§. XVI.

Digitized by Google

§. XVI.

Sed in hiſce tamen omnibus certis prudentiae regulis opus eſt, quarum praecipuae ſequentes ſunt: vbique neceſſaria praeferenda ſunt minus neceſſariis, ſolida iis, quae tantum ad ornatum faciunt; * in ſtudiorum delectu quisque rationem habeat ingenii ſui, temporis, fortunarum, aliarumque circumſtantiarum, cum in eorum generibus ſecundariis diutius quibusdam immorari liceat & conſultum ſit, quam aliis; vbique ad caput cauſſae, hoc eſt, ſcripturae ſacrae intelligentiam & ſenſum, pariter ac praxin reſpiciendum, nec immorandum diu illis, quae huc non faciunt; ideoque & ad veritatis diuinae in ſcriptura ſacra inueſtigationem cuncta referantur, minime autem ad ſtultam & ineptam, quam in multis hodie obſeruare licet, oſtentationem.

* Licet itaque omnes eruditionis partes, quae encyclopaediam, quam vocant, abſoluunt, quodammodo vtiles eſſe theologo queant, non tamen omnes ſunt aeque neceſſariae. Non recte itaque ſentiunt, & ſui interdum potius commodi, quam veritatis, ſtudioſiores ſunt, qui omnes philoſophiae partes, ceu aeque neceſſarias, theologiae cultoribus commendant. Interim, etſi nonnullae ſacrarum litterarum cultori non ſint neceſſariae, inde illarum dignitati nihil decedit, cum alias vſum maximum in vita humana habere queant.

§. XVII.

Circa mediorum quoque, quibus eruditio theologica comparatur, vſum, cautione quadam & prudentia opus eſt. Viua namque inſtitutio praeferenda eſt ſtudio, quo quis tantum ſua induſtria ex librorum lectione proficere annititur, * praeſertim ſi obtingat doctor fidelis, prudens, διδακτικός; in librorum etiam lectione obſeruanda cautio, ne quis omnino nullos, aut nimis multos legat, item vt noxii ab vtilibus, & hi iterum a neceſſariis diſcernantur; ** porro, ne humanorum librorum lectioni plus tribuamus temporis, quam lectioni ſcripturae ſacrae; denique, ne neglectis veteribus, *** recentioribus tantum inhaereamus; interim veteres ita legamus, vt cuncta expendantur, & quod bonum eſt, retineatur.

* Dictum hac de re pluribus in *diſſert. de cultura ingenii*, *cap.* 3. §. 4.

** Dicendum hic eſſet, quinam libri in quauis theologiae parte prae reliquis commendandi eſſent, ſed hoc prolixum nimis foret, agiturque hac de re alibi ex inſtituto. Non deſunt equidem, qui bibliotheeas theologicas ſcripſerunt, notitiamque librorum theologicorum ſuppeditare conati ſunt: ſed, quod multa merito in iis deſiderentur, conſtat inter omnes. Interim ex noſtratibus conferri poſſunt ABRAHAMVS CALOVIVS, in *paedia theologica*, & CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *prodromo ingenui theologiae cultoris academico*. add. & IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica paſtorali*, *p.* 49. *ſeqq.* Sed illis, quae ab his monita aut indicata ſunt, multa addi poſſent, qua de re alibi.

*** Etſi antiqui eccleſiae doctores naeuos ſuos habeant, non tamen ideo ſpernendi ſunt, cum vſus illorum ampliſſimus eſſe queat. conf. IO. DALLAEVS, de *vſu patrum &c.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Feliciter quoque officio suo functurus doctor ecclesiae, facultate pollere debet, ordine, perspicue & distincte veritatem proponendi. Siue enim in academica, siue ecclesiastica cathedra docere debeat, vtramque hoc facit paginam, plurimumque confert, vt auditores veritatis cognitione rite imbuantur. Et in eo vera etiam & genuina eloquentiae laus posita est, vt perspicue & distincte animi nostri conceptus cum aliis communicare queamus. Huc vero licet cuiusuis indoles & ingenium plurimum conferat, non tamen negligenda est exercitatio, * & reliqua, quae periti harum rerum magistri tradunt, per quae emendari atque perfici natura potest. Et id quidem vt prudentiae est, ita eadem iubet tumidam illam & theatricam eloquentiam fugere, ** quae rerum diuinarum tractationi, dedecori potius est, quam ornamento.

*. Iuxta illud CICERONIS, *lib. 3. ad Herennium: in omni doctrina infirma est omnis artis praeceptio, sine summa assiduitate exercitationis.*

** A qua etiam nonnulli ex ipsis patribus non fuerunt alieni, quos tamen hac in re minime imitari decet. conf. IO. CLERICVS, *art. crit. tom. 1. part. 2. sect. 1. cap. 16. §. 3. seqq. pag. 486. seqq.* Dicetur etiam hac de re infra, cum de *prudentia circa formandas conciones*, verba faciemus.

§. XIX.

Spiritualium donorum, stricte sic dictorum, vis, maxime se exerit in legitimo vsu legis & euangelii, & vtriusque cauta & circumspecta ad singulos homines adplicatione, vt & spirituum discretione, aliisque, vt supra dictum. * Quae omnia vt praecipuam merito prudentiae ecclesiasticae partem constituunt, vt iis vel maxime instructum esse verbi diuini ministrum oporteat, *Matth. X, 16. Luc. XII, 42.* ita precibus a Deo sunt impetranda. *Iacob. I, 5. 6.* Impetrari quoque possunt, sed pro cuiusque mensura & capacitate dona ista recipiendi, & voluntate Dei dispensantis, qui pro sua benignitate tantum cuique largitur, quantum nouit ei & ecclesiae vtile esse, atque salutare.

* *cap. 1. §. 13.*

§. XX.

Ita ergo cum ecclesiae doctor ex legis non minus, quam prudentiae praescripto esse debeat comparatus ratione intellectus, nunc de virtutibus etiam, quibus qua voluntatem eum ornatum esse decet, vt dispiciamus, par est. Has autem paucis edisserit Paulus, *1 Tim. III, 2.* cuius hic sequi ductum, placet.

§. XXI.

Generatim primo cuncta complectitur, cum docet, episcopum debere esse *ἀνεπίλημπτον*: quod idem fere est, ac quod alibi docet, eum

debere esse ἀνέγκλητον, *Tit. I, 6. 7.* aut ὅσιον, *ib. vers. 8.* * Vitae nimirum sanctitas integritasque, qua pietati erga Deum, castitati & temperantiae erga seipsum, iustitiae erga alios episcopus studet, hac voce exprimitur. Etenim si ab omnibus christianis requiritur, vt sint *sancti*, *1 Petr. I, 15.* & *irreprehensibiles*, *Ephes. V, 27.* multo magis hoc requiritur a doctore, qui exemplum praebere debet suis, ad quod se componant. *1 Cor. IV, 16. XI, 1. Phil. III, 17.* Neque tantum leges diuinae ab eo hoc exigunt, sed prudentiae quoque ratio iubet. Ineptum valde & rerum omnium ignarum esse oportet, qui fructum egregium sibi in auditoribus suis promittit, quos vita moribusque ab eo tramite deterret, ad quem doctrina eius, si modo recte eam proponat, ducit.

* Etsi enim hoc intercedere videatur discrimen, quod ἀνεπίλημπτος & ἀνέγκλητος magis ad externa referantur, certum tamen, quod, qui ὅσιος, seu sanctus est, non quoque possit non esse ἀνεπίλημπτος & ἀνέγκλητος. Vnde & per has voces eiusmodi designatur irreprehensibilitas, quae non in externis subsistit, sed, quantum fieri potest, ad internos animi motus se extendit. Fallitur autem omnino HVGO GROTIVS, dum hanc vocem de iis intelligit, *qui post baptismum lapsi non sunt*, praesertim si hoc de lapsibus regenitorum intelligat, de quibus Iacobus *cap. III, 2. in multis labimur omnes.* Ea enim ratione neminem temere inueniet, qui ad episcopatum sit admittendus. Non enim apostolus dicit, quod aliquis plane sine peccato esse debeat, sed quod non esse debeat *reprehensibilis.* Irreprehensibilis autem est aliquis in foro humano, si nihil poena aut animaduersione dignum admittat, in foro diuino, si contra pravas cupiditates strenue pugnet, & eas per fidem vincat, & peccatorum, quae admisit, veniam per meritum Christi impetret, quo sensu οὐδὲν κατάκριμα esse dicitur in illis, qui sunt in Iesu Christo, *Rom. VIII, 1.* Et ita AVGVSTINVS quoque *tract. 91. in Ioannem* hocce verbum explicat. Quaeritur autem, quid de illis censendum, qui per enorme aliquod peccatum gratia diuina exciderunt, sed iterum egerunt poenitentiam? Neutiquam illis aditum ad officium sacrum denegandum, exemplo Dauidis probat HIERONYMVS, *in cap. III. Michae*, idque ex *Psalmo LI, 15. docebo iniquos vias tuas*; & exemplo Petri, GREGORIVS M. *lib. 7. epist. 51.* add. CALOVIVS ad *h. l.* De quaestione, an consultum sit, vt studiosus theologiae, qui forte homicidium per modum moderaminis inculpatae tutelae commisit, & in iudicio absolutus est, ambiat officium sacrum? vid. IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *Museo verbi diuini ministri*, *p. 62. seqq.* Vt autem irreprehensibilis esse debet, qui ad officium sacrum adspirat, ita, vt talis maneat, postquam illud adeptus est, omnino operam nauare debet, iuxta monitum Pauli: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, *1 Tim. IV, 7.* De quo episcopi in pietate exercitio, legi merentur, quae habet ZIEGLERVS, de *episcopis*, *lib. 4. cap. 2. p. 8. seqq.*

§. XXII.

Speciatim vero eum vult primo esse *castitati puritatique* deditum. Hinc addit: μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. * Quod non positiue intelligendum, ac si necessario eligendus in episcopum vxorem habere debeat, sed negatiue, quod non plures habere debeat. Cuius requisiti ratio ex castitate episcoporum est repetenda, quae, vt ab omnibus christianis, ita vel maxime a pastoribus requiritur, & in matrimonio, secundum legum diuina-

diuinarum praeſcriptum inito, quam rectiſſime cuſtoditur, & conſeruatur. Confirmat idem apoſtolus, dum epiſcopum vult eſſe ἐγκρατῆ, *Tit. I, 8.* Per ἐγκράτειαν enim abſtinentia ab omni eo, quod impudicitiae, incontinentiae, ac intemperantiae ſpeciem praebere poteſt, intelligitur. **

* Quod ex hiſce apoſtoli verbis neutiquam colligi queat, polygamiam ſimultaneam eo tempore inter chriſtianos fuiſſe licitam, ſupra demonſtrauimus, *part. 2. cap. 3. ſect. 6. ad §. 9.* Nunc id ſaltem addimus, recte haecce apoſtoli verba opponi Romanenſibus, qui clericis coelibatum imponunt. Quod vt euitent telum, in omnes equidem ſe vertunt partes, ſed fruſtra. Nonnulli namque cum AMBROSIO, de *dignitate ſacerdotali cap. 4.* haec verba exponunt de ſpirituali coniugio epiſcopi cum eccleſia: ſed ſermo eſt de tali vxore, ex qua liberos ſuſcipere queat, quorum educationi rite inuigilare teneatur, *verſ. 4.* Alii in praeterito haecce verba capiunt, hoc ſenſu: *qui vnius vxoris vir fuit*, hoc eſt, qui ante ordinationem non plures, ſed vnam tantum habuerit vxorem. Sed cum reliqua requiſita epiſcopi citra controuerſiam de praeſenti tempore accipienda ſint, nulla nos ratio cogit, cur hoc de praeterito intelligamus. Nec meliora ſunt, quae alii, vt hinc ſe expediant, adferunt. conf. GEORGIVS, CALIXTVS, *tract. de coniugio clericorum &c.*

** Immo ἐγκράτεια eousque a nonnullis extenditur, vt is vere ἐγκρατὴς dicatur, non tantum, qui intemperantiam & libidinem coërcere queat, ſed & in linguam, & manus, & oculos, imperium exerceat, ne quid, quod a caſtitate alienum, admittat, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* commentatur. Legi etiam merentur, quae hac de re diſſerit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. 3. ſtrom. p. 450.*

§. XXIII.

Deinde & νηφάλεον eſſe cupit eccleſiae doctorem apoſtolus. Quae vox, etſi de corporis potius, quam mentis ſobrietate hic capienda ſit, * hanc tamen connotat, quemadmodum & ſobrietatem ac vigilantiam coniungit Petrus, *1 ep. V, 8.* Ebrietas nimirum obſtat vigiliis, & corda praegrauat. *Luc. XXI, 34.* Cumque grauiſſimum ſit ebrietatis vitium, ** *Eſ. V, 11. ſeqq.* a quo omnes chriſtiani maxime alieni eſſe debent, *Epheſ. V, 18.* eo magis hoc eccleſiae doctori *** fugiendum eſſe, palam eſt, quo minus & cum fructu & cum dignitate, muneri ſacro praeeſſe poteſt, qui eidem eſt deditus.

* CHRYSOSTOMVS hanc vocem expoſuit per *vigilantem*, qui non ſolum ſui, ſed & reliquorum, curam habeat, quo pacto & ERASMVS, & THEODORVS BEZA, aliique, eandem interpretantur. Vſitatior tamen ſignificatio eſt, qua *ſobrietatem* denotat, quo pacto eam hic capiendam eſſe, oppoſitum etiam, πάροινος, docet. Interim ſobrietatem cum vigilantia coniunctam eſſe, nec ſui aut aliorum rite curam gerere poſſe, qui non etiam ſit ſobrius, res ipſa docet.

** Id quod & gentiles fatentur. Recte SENECA: *multa faciunt ebrii, quorum poſtea ſobrios pudet; epiſt. 84.*

*** conf. CASPAR ZIEGLERVS, de *epiſcopis, lib. 4. cap. 5.* vbi ex inſtituto de ſobrietate & temperantia epiſcopi diſſerit.

§. XXIV.

Vult quoque, eundem eſſe σώφρονα *modeſtum*, vt nonnulli vo-

lunt, vel vt alii *moderatum*, qui adfectuum teneat imperium, quod quam neceſſarium ſit, deinceps dicetur.* Sed κόσμιον quoque, qui decori ſit ſtudioſus, & in externis moribus ita compoſitus & ornatus, ne quid admittat, quo offendat alios, aut contemptum ſibi attrahat:** φιλόξενον denique, ſeu *hoſpitalem*, cum hoſpitalitas, pro iſtorum temporum conditione, charitatis erga alios documentum eſſet longe luculentiſſimum, *1 Petr. IV, 9. Rom. XII, 13. Ebr. XIII, 2.* **

* §. 30. *ſeqq.*
** Et hac de re deinceps dicetur, §. 40. *ſeqq.*
*** Dictum hac de re ſupra, *part. 2. cap. 3. ſect. 4. §. 17.*

§. XXV.

Virtutes hae ſunt praecipue, quibus ornatum eccleſiae doctorem eſſe oportet, quibus vitia quoque ſubiungit apoſtolus, quae maximopere & ſummo fugere ſtudio debet. Serio itaque praecipit, ne ſit πάροινος,* quod *verſ. 8.* explicat: μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, vitium ſobrietati & temperantiae oppoſitum deſignaturus; neue ſit πλήκτης, ad iniurias reipſa pariter ac verbis aliis inferendas pronus, ἀλλὰ ἐπιεικῆς, *aequus, mitis, lenis*, qui ſtricto iuri aequitatem praeferat, & de ſuo potius cedat, quam rigorem vrgeat, tantum abeſt, vt ad violenta & aſpera ſtatim progrediatur. Quorſum & pertinet, quod porro contendit, eum debere eſſe ἄμαχον, *litium abſtinentem*, quod repetit, *2 Tim. II, 24.* & Chriſtus ab omnibus chriſtianis requirit, *Matth. V, 40. ſeqq.* ** Denique, & μὴ αἰσχροκερδῆ & ἀφιλάργυρον eccleſiae doctorem iubet eſſe apoſtolus. Quibus vocibus licet vnum idemque denotari videatur vitium, recte tamen diſtinguuntur, *** cum turpis lucri cupidus equidem ſit auarus, ſed non vice verſa, omnis auarus ſtatim turpis lucri ſit cupidus. Omnem ergo auaritiam, tum craſſiorem, tum ſubtiliorem, a verbi diuini miniſtris procul remotam voluit. *

* CHRYSOSTOMVS equidem & THEOPHYLACTVS vocem πάροινος exponunt per ὕβριν, qua voce homo ferox, aut ex vino ad iniuriam & contumeliam inferendam paratus, denotatur. Sed effectum temulentiae cum cauſſa ſimul hac ratione exprimere voluit.

** *Exempla*, grauiter inquit ZIEGLERVS, *veteris eccleſiae, & eorum maxime, qui inſigne in ea nomen meruerunt, & pro luminibus habentur, quoties intueor, toties fixus animo haeret dolor, inuentos inter eos fuiſſe qui inuidia, aemulatione, ira, contentione, ſupplantatione, inimicitia, boſtilitate, odio inflammati, ipſam ſaepe turbarunt eccleſiam, ſuisque affectibus perciti, ſcandalum maximo cum proximi damno dederunt. Perquam celebres eadem aetate fuerunt Ioannes Chryſoſtomus, Theophilus Alexandrinus, & Epiphanius, Cypri epiſcopus. Sed pudet referre, quantae inter eos ſeſe exercuerint ſimultates, & quam acerbe ſe inuicem infectati fuerint*; de *epiſcopis, lib. 4. cap.* 10. in quo ex inſtituto de eo agit, quod *epiſcopus non debeat eſſe conſentioſus, nec inimicus, nec irreconciliabilis.* conf. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib. 2. digreſſ. in 1. ad Tim. digreſſione* 8. in qua ſiſtit *epiſcopum ſeu clericum litigioſum.*

*** Nullum

** Nullum itaque hinc peti argumentum pro illorum ſententia poteſt, qui τὸ αἰσχροκερδῆ 1 *Tim.* III, 3. ab aliena manu irrepſiſſe putant, cum αἰσχροκερδὴς & ἀφιλάργυρος vnum idemque ſint. Namque, quod differant, ex dictis patet. Hinc & non obſtat, quod in quibusdam codicibus Graecis, interpreteque Syro & Latino, vox αἰσχροκερδὴ non inueniatur. Hoc enim inde fieri potuit, quod perperam voces iſtae pro ſynonymis haberentur.

* Quam graue, quamque foedum ſit auaritiae vitium, aliunde conſtat. Dolendum itaque, ſacri ordinis viros adeo ab eo alienos non eſſe, vt nihil frequentius clericis obiiciatur, quam auaritia. conf. SALVIANVS *contra auaritiam*, ſpeciatim *clericorum*, in operibus eius *p. m.* 190. *ſeqq.* Sequitur inde etiam, negotiationem indecoram eſſe dignitati paſtorali, niſi forte nonnullos, vt paſtores paganos, neceſſitas cogat, frumentum & pecora ad ſui ſuſtentationem vendere. Hinc & Paulus prohibet, ne ſe implicet τοῖς τοῦ βίου πραγματείαις, 2 *Tim.* II, 4. add. ZIEGLERVS *l. c. lib.* 4. *cap.* 11. & 12. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib.* 1. *digreſſ.* 15. & 16. in *priorem epiſt. ad Timoth.*

§. XXVI.

De virtutibus epiſcoporum doctorumque abſolutis, ad ductum apoſtoli hactenus diximus: nunc de iis etiam quaedam adiungit, quae certum reſpectum ad externa quaedam inuoluunt. Vult itaque epiſcopum eſſe, *ἰδίου οἴκου καλῶς προϊσταμένου*, qui *domui ſuae rite praeſit*, operam praeſertim nauet, vt liberi recte inſtituantur in pietate & commonefactione domini, *Epheſ. VI*, 4. Cuius rei rationem praegnantiſſimam reddit ipſe apoſtolus *verſ.* 5. * Et ſane per ſummam imprudentiam, omnium ludibrio ſe exponit, qui hominibus perſuadere cupit, ſe eccleſiae, quae eſt domus Dei, *1 Tim. III*, 15. rite praeeſſe poſſe, cum tamen ſuae ipſemet praeeſſe domui nequeat.

* Eleganter BERNHARDVS; *miror audaciam plurimorum, quos videmus de ſuis vineis non colligere, niſi ſpineas & tribulos, vineis tamen cunctis ingerere ſe non vereri; ſerm.* 30. *in Cantic.*

§. XXVII.

Huc & illud pertinet, quod non debeat eſſe *νεόφυτος*, *recens implantatus*, tum reſpectu religionis chriſtianae, ad quam forte conuerſus fuit, tum reſpectu eorum, quae, vt quis rite ad officium eiusmodi ſacrum praeparetur, requiruntur. Non de naturali ergo, ſed de ſpirituali aetate * hoc loquitur Paulus, dum eccleſiae doctorem non amplius puerum aut iuuenem, ſed virum & patrem eſſe cupit, qui filios ſpirituales per verbum veritatis generare queat, *1 Cor. IV*, 15. 1 *Ioan. II*, 13. Rationem praegnantem adiicit: ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς τὸ κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Facile namque inflantur, qui ſubito ad honores perueniunt.**

* Quod enim ad aetatem naturalem attinet, iuuenes ab hoc officio non plane excludi, conſtat ex 1 *Tim.* IV, 12. Qua de re deinceps dicetur. Vox νεόφυτος etiam eleganter quadrat in eos, qui primum ad religionem chriſtianam conuerſi ſunt. Et hoſce ſane non temere muneri epiſcopali admouendos eſſe, variis veteris eccleſiae canonibus ſancitum fuit. vid. ZIEGLERVS, de *epiſcopis*, *lib.* 2. *cap.* 4. §. 73. *p.* 368. *ſeqq.*

* Κρῖμα itaque διαβόλου, seu *iudicium diaboli*, est poena, qualis diabolo euenit, qui de coelo deiectus est, 2 *Petr. II*, 4. nempe ob superbiam, *Ecclesiast.* X, 15. conf. HVGO GROTIVS, ad *h. l.* Alii calumniatorem in genere intelligunt, sed prior videtur praeferenda interpretatio.

§. XXVIII.

Eodem denique spectat, quod subiungit: δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν hoc est, ab iis, qui non sunt in ecclesia. vid. *1 Cor. V, 12. 13. 1 Thessal. IV, 12.* Vitae namque antea actae quoque habenda est ratio. * Quod apostolus grauissima ratione probat: ne incidat εἰς ὀνειδισμὸν, ne aliquando ei exprobretur vita prior, & ita contumeliis notatus quaerat se vlcisci, quo ipso incidere potest εἰς παγίδας διαβόλου, qua loquendi formula omnes peccandi occasiones denotantur. conf. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.*

* Non itaque, quod hic apostolus dicit, idem est, ac quod antea dixerat, eum debere esse irreprehensibilem. Irreprehensibilitas enim illa ad statum praesentem, testimonium autem bonum, quod ἀπὸ τῶν ἔξωθεν habere debebat, praeteritum respicit. Cum enim etiam grauissimi peccatores in numerum christianorum reciperentur, modo veram agerent poenitentiam, non tamen conueniebat ad episcopatum admittere, nisi tales, qui & ante conuersionem vitae honestae fama apud exteros floruerant. Horum enim apud exteros maior erat auctoritas, adeoque & ad illorum plus conferre poterant conversionem.

§. XXIX.

Et haec quidem episcopi doctorisque ecclesiae requisita, quae praeeunte apostolo exposuimus, ita comparata sunt, vt, si quis iis instructus non sit, & nihilosecius munus sacrum seu doctoris officium suscipiat, contra leges diuinas grauissime peccet, simulque imprudentiae summae notam merito incurrat. Inter prudentiae enim regulas vniuersalissimas, omniumque consensu adprobatas, hanc haud vltimam esse, quod nemo quidquam, quod vires suas superat, seu ad quod aptus non est, in se suscipere debeat, supra docuimus. * Ea autem, quae enarrauimus, doctoris ecclesiae requisita, si ad munus eiusmodi administrandum non essent necessaria, iis episcopum praeditum esse debere, non dixisset apostolus.

* *cap. 1. §. 7.*

§. XXX.

Supereſt, vt de prudenti adfectuum regimine aliquid dicamus, quod vel maxime in ecclesiae doctore requiritur, si suo rite fungi officio velit, & in quo pars haud vltima prudentiae pastoralis consistit. Quorsum & nonnulli referunt, quod apostolus episcopum iubeat esse σώφρονα. * Id vero cum ad omnes omnino adfectus pertineat, quorum modera-

moderamen omnibus christianis incumbit, in *zelo* tamen, & *mansuetudine*, quae zelo quodammodo opponitur, praecipue se exerit, ne ille in iram aut odium vituperabile, haec in nimiam degeneret lenitatem.

* vid dictum §. 4.

§. XXXI.

Zelum diuinum in pastore in laude poni, patet exemplo Christi, *Ioan. II, 17.* Pauli, *2 Cor. XI, 2.* Apollos, *Actor. XVIII, 25.* aliorumque.* Accedit, quod zelus, qui laudabilis est, cum amore coniunctus sit, vnde defectus zeli quandoque arguit defectum amoris.** Ex zelo itaque & summum studium oritur, quo pacto vox ζηλᾶτε vsurpatur, *1 Cor. XIV, 1.* & conatus quiduis potius patiendi, quam perdendi id, quod concreditum nobis, quodue amore sincero prosequimur, cuiusmodi quid omnino in pastore requiritur. conf. *Ioan. X, 12.*

* Pluribus hoc comprobat, & totam hanc tractationem illustrat GEORGIVS NITSCHIVS, Gothanarum ecclesiarum supremus antistes venerabilis, in commentatione, cui titulum fecit: *Mystus feruidus, seu disquisitio theologica de zelo, quo minister ecclesiae in suo colere debet officio, &c.*

** conf quae supra diximus, *part. 1. cap. 1. §. 21.*

§. XXXII.

Sed, ne quis hic fallatur, & iram carnalem pro zelo legitimo venditet, attendendum est ad principium veri zeli, quod est amor sincerus Dei, & hominum aliorum, quorum salus nos sollicitos tenet. Vnde apostolus: ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς θεοῦ ζήλῳ, *Dei zelo, 2 Cor. XI, 2.* Hinc & non naturae, sed gratiae effectus est, a spiritu accensus, *2 Chron. XXIV, 20.* Multum itaque diuersus est hic zelus a naturali quodam impetu, licet forte intentio non adeo mala cum eo coniuncta sit, *Iuc. IX, 55.* Est quoque legitimus zelus cum scientia & cognitione coniunctus, nec nisi re bene cognita & explorata erumpit, cum falsus haud raro ex ignorantia procedat, *Rom. X, 2. Gal. I, 14.* Plane vero execrabilis est ille zelus, qui non ex studio promouendi gloriam Dei aliorumque salutem, sed honorem suum, commodumque proprium tuendi, aut amplificandi, proficiscitur, qualis erat zelus Pharisaeorum, *Matth. XXIII, 15.* conf. *Actor. XXIII, 12. seqq.*

§. XXXIII.

Attendendum nimirum etiam est ad obiectum zeli, quod est gloria Dei & aliorum hominum salus. Quae ergo huc faciunt, promouere, remouere contra, quae iis repugnant, annititur, cuiusmodi sunt mala quaeuis tum doctrinae, seu errores, tum vitae, seu peccata, *Exod. XXXII, 19. 20. Num. XXV, 7. 9. Ios. XXII, 11. seqq.* Eodem sensu dicitur, zelum

lum diuinum versari circa domum Dei, *Ioan. II, 17.* tum vt erigatur & aedificetur, *2 Sam. VII, 2.* tum vt incolatur & habitetur, *Psalm. XXVII, 4.* denique, ut purgetur ac reformetur. *Ioan. II, 15. 16.*

§. XXXIV.

Res ipsa & generatim natura atque indoles adfectuum postulat; vt iusta hic obseruetur proportio, neue modum excedat zelus. Studium sane diuini nominis gloriam promouendi limites non habet, sed vltra tendit. In quantum zelus autem vt adfectus consideratur, limitibus certis circumscribendus est, cum modus in adfectibus excedens non diuinus sit, sed corruptae naturae documentum. * Diuersa quoque cum sint zeli obiecta, diuerso etiam gradu se exerere debet, cum alia maiorem indignationem promereantur, alia minorem.

* Et ita capienda sunt, quae docet IO. HOORNBECKIVS, qui ceteroquin haud contemnenda hac de re profert, & quorum nonnulla nobis vsui fuere, *theol. pract. lib. 8. cap. 10. p. 125.* dum dicit: *quod zelus diuinus nullum sibi, nisi quem Deus, modum constituat, semperque vltra progrediatur, & nitatur alios superare atque seipsum, &c.*

§. XXXV.

Qui diuino zelo inducti aliquid suscipiunt, ita etiam se gerunt, ne immemores sint charitatis, immo vt haec vbique eluceat; nec modestiae, ne in facta aut verba indecora zelus erumpat; reuerentiae denique erga maiestatem Numinis, ne quid ea indignum admittant. Atque ex hisce, vt & reliquis, quae hactenus diximus, quinam veri falsiue zeli sint characteres, intelligere licet: quibus adhuc addendum, verum atque diuinum zelum esse vniformem, seu quouis statu, tempore & conditione semper eundem, expertemque omnis προσωποληψίας, *Iacob. II, 1.* Quod in falso atque carnali zelo, aliter se habet. conf. *2 Reg. X, 28. 31. Gal. IV, 17.* *

* Hisce plures adhuc zeli veri & falsi characteres addi possent, sed legi de illis meretur IO. HOORNBECKIVS, *l. c.*

§. XXXVI.

Non minus in ecclesiae doctoribus laudatur *mansuetudo*, quae zelum quodammodo temperat. Denotat enim mansuetudo moderamen aliquod adfectuum, qui vitiis & pertinacia hominum facile concitari poterant, speciatim irae. Cum vero mansuetudo ab omnibus hominibus exigatur, *Tit. III, 2.* multo magis a doctore ecclesiae requiritur, idque exemplo ipsius Christi, *Matth. XI, 29.* add. *2 Tim. II, 24.* Estque in improbis & impoenitentibus corrigendis, alliciendisue, ad concordiam alendam, & schismata euitanda, virtutis huius fructus longe amplissimus. Vnde, in *mansuetudine esse sapientiam*, recte pronuntiauit Salomoh, *Prouerb. XIX. 11.* add. *Iacob. III, 13.*

§. XXXVII.

Digitized by Google

§. XXXVII.

Ne vero & hic a recto aberremus tramite, de tali nos hic loqui manſuetudine, obſeruandum, quae ſit fructus gratiae. Vt enim ira eſt opus carnis, ita inter *fructus ſpiritus* collocatur *manſuetudo*, & *longanimitas*, *Gal. V, 22.* conf. *Gal. VI, 1. 1 Cor. XIII, 4. 5. 2 Tim. III, 10. Epheſ. IV, 2.* Hinc naturalis lenitas & timiditas, multo magis peccatorum ex intuitu proprii commodi orta tolerantia, fruſtra ſpeciem manſuetudinis chriſtianae mentiuntur.

§. XXXVIII.

Verſatur manſuetudo iſta circa res omnes, omnesque homines, qui ad iram ac indignationem aliquem concitare poterant. Hinc generatim quoslibet Chriſtianos Paulus vult eſſe *πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους*, *Tit. III, 2.* conf. & *1 Theſſal. V, 14.* Ita quidem vt iniuriis aliorum non commoueantur, aut irritentur, aliorum contra defectus & infirmitates patienter ferant, *Gal. VI, 1.* idque omni tempore, *2 Tim. II, 24. 25.* *

* Quaeritur, quinam hic intelligantur per *τοὺς ἀντιδιατιθεμένους*? Obſervantque nonnulli, in quibuſdam codicibus verſionis vulgatae addi vocem *veritati*: vt ſpeciatim, qui per errores doctrinae verae ſe opponunt, intelligantur. Sed, cum haecce reſtrictio in textu graeco non habeatur, non eſt, vt haec nos morentur. Res ipſa equidem & contextus docet, apoſtolum loqui de haereticis ſui temporis, quibus ita obuiam ire debeat epiſcopus, ne tamen manſuetudinis ſit immemor, idque recte obſeruat IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica paſtorali mon. 40 p. 262.* Nihil tamen obſtat, quo minus ſimul ad homines, quorum improbi mores ſunt, hancce vocem extendamus, quod AVGVSTINVM feciſſe, idem auctor indicat, addita ratione: *cum pauciſſimi contradicant linguis, plurimi male viuendo.*

§. XXXIX.

Quemadmodum vero in manſuetudine pariter ac in zelo obſervanda eſt proportio, ita, ne per eam iuſto zelo quidquam decedat, diſpiciendum; quod quidem ſeueritatis ac lenitatis temperamentum longe difficillimum eſſe, iampridem viri harum rerum periti iudicarunt. Verae autem manſuetudinis, & lenitatis vituperabilis, quinam characteres ſint, ex dictis colligere licet. Id ſaltem addendum, etſi vera manſuetudo hactenus vniformis ſit, quod ad omnia ſe extendat, magis tamen ſe exerit in iniuriis & incommodis ad nos ipſos ſpectantibus, vti contra in iis, quae ad gloriam Dei & aliorum ſalutem pertinent, zelo iuſto ſuum concedit locum, quod plerumque in lenitate vituperabili aliter ſe habet.

§. XL.

Vt reliqua denique perſequamur, quae requiruntur, vt paſtor

ecclesiaeque doctor, suo rite praeesse muneri queat, decori quoque, atque aetatis, immo & corporis eiusque virium, hic habenda est ratio. Et ad *decorum* quidem quod attinet, Paulus ipse episcopum iubet esse *κόσμιον*, *1 Tim. III, 2.* quam vocem de decoro, seu *de eo, quod decet*, recte capiunt praestantissimi interpretes. * Cumque decori pro diuersis hominum statibus diuersa sit ratio, quoad pastores tamen, doctoresque ecclesiae praecipue in grauitate consistit, ** quam, memores vbique dignitatis & excellentiae officii sui, sedulo seruare debent. Sunt enim *sal terrae, lux mundi, Matth. V, 13. 14.* interpretes, internuntii, & *legati Numinis, 2 Cor. V, 20. sexui Christi, 1 Cor. IV, 1.* Nihil ergo factis, dictis, gestibus, admittere debent, quod persona ista, quam sustinent, indignum sit.

* Sic HVGO GROTIVS interpretatur: *qui omnia facit κατὰ τὸ πρέπον*, ad *h. l.* eodemque collimat versio B. LVTHERI. Vulgatus reddit: *ornatum*, quia compositi mores sunt maximum hominis ornamentum, iudice B. IO. GERHARDO, *loc. de ministerio*, §. 238. Consentit HIERONYMVS, *ep.* 83. ad *Oceanum*, vbi ex Ciceronе docet, ornatum vocari, qui decorum seruat in motu, incessu, habitu, & sermone. Et hae sunt partes praecipuae decori, vt alibi ex instituto docetur.

** Huc non immerito nonnulli referunt, quod diaconi, *1 Tim. III, 8.* iubeantur esse *σεμνοί*, quae vox, etsi quandoque in malam partem accipiatur, vt idem sit, ac *tumidus, odiose & immodice grauis*, hoc loco tamen in laude ponitur, pro eo, qui est cum auctoritate & modestia grauis, qui in verbis, factis, vita & moribus ita se gerit, vt reuerentiam quandam erga se in animis auditorum & spectatorum sibi conciliet, vt bene obseruat B. IO. GERHARDVS, *loc. de ministerio*, §. 288.

§. XLI.

Obseruari speciatim decorum, seu *τὸ πρέπον*, solet in *gestibus, sermone*, & *vestitu*. * In quibus omnibus vt ecclesiae quoque doctor, ita vt decet, se gerat, par est. In gestibus scilicet, vt cum grauitate modestia eluceat; ** in sermone, ne quid inconsiderate, improuide, intempestiue proferat, aut talia loquatur, quae animi leuitatem arguant; *** in vestitu, ne aut luxus aut vanitatis suspicionem sibi attrahat, vel sordidus videatur, * vel singularia sectando superstitionis ** incurrat notam. Idque omnino prudentiae postulant leges, cum decori veri & christiani *** neglectus, vitiorum variorum praebeat suspicionem, aliorumque hac ratione ludibrio & contemptui expositus ecclesiae doctor insigni saepius laborum suorum fructu se priuatum videat. Quo ipso cum ecclesiae damnum & incommodum attrahitur, hoc euitare, prudentiae est.

* conf. *elem. philos. pract. part. 3. cap. 5. sect. 1. §. 10. seqq.*

** Quo pacto decorum in gestibus, quorsum & incessus spectat, obseruandum sit, iam ipse docuit CICERO, de *officiis lib. 1. cap. 35. pag. 314.* qui summam rei in eo ponit, *ne quid* (in iis) *effoeminatum aut molle, aut ne quid durum aut rusticum sit.* Quo pacto cum omnium

omnium hominum morem comparari esse debeant, multo magis a sacri ordinis viris, quos clericos vocant, hoc requiritur. *Illorum episcoporum vitam detestabilem putes*, inquit PETRVS BLESENSIS, *quorum incessus erecta cervice, quorum facies torva, truces oculi, minae terribiles, dominantes in clero, non forma gregis in populo, quorum Deus venter est, quorum vita in morte sepulta est, mendaces, vaniloqui, superbi, &c. epist.* 15. BASILIVM contra sine tristitia grauitatem prae se tulisse, in *vita eius*, auctor est GREGORIVS NAZIANZENVS. Et de CYPRIANO, Carthaginensi episcopo, diaconus eius PONTIVS refert: *quod si gravis fuerit vultus & laetus, nec severitas tristis, nec comitas nimia, sed admixta utrinque temperies, vt esset ambiguum, vereri plus, an diligi mereretur, nisi quod vereri & diligi merebatur, &c.*

** In sermone quoque τὸ πρέπον seu decorum obseruandum esse, ipsimet agnouere gentiles. Hinc de eo praecipit CICERO, *lib. 1. de officiis, cap.* 37. Quid christianos circa sermonem deceat, paucis complectitur Paulus: ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, *Coloss.* IV, 6. Id vero praecipua quadam ratione ab illis, qui reliquis virae exemplum praeire debent, requiri, res ipsa docet, add. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib. 2. cap. 7. p.* 275. vbi & de reliquis decori pastoralis partibus agit.

* Per vestitum quoque animi vitia prodi, philosophis iamdudum obseruatum est. In eo itaque vt modestia & grauitas elucescat, operam dare, viri sapientis, multo magis autem episcopi est, ecclesiaeque doctoris. Recte constitutum fuit in concilio *Carthagin 4. can.* 45. *Clericus professionem suam & in habitu, & in incessu probet, & nec vestibus, nec calceamentis decorem quaerat*; decorem, hoc est, elegantiam affectate nimis & delicate excultam. Tanta autem omni tempore quorundam clericorum fuit animi leuitas, per luxum & mollitiem in vestibus se prodens, vt eam per variorum conciliorum canones coërcere necesse fuerit: qua de re legendus, quem saepe citauimus, ZIEGLERVS, de *episcopis, lib. 4. cap. 7.* vbi de *episcopi habitu decenti*, agit, *p.* 47. *seqq*

** Quales clericorum vestes, si formam spectes, esse debeant, lege quadam vniuersali determinatum non est, nec determinari commode potest. Vsu tamen fere receptum est, vt vestitus illorum a vestitu reliquorum distinctus sit. Nec id reprehendendum, modo hoc non fiat ex ea ratione, quod sacerdotum veteris testamenti vestitus a reliquorum fuerit discretus, hoc enim nihil ad rem facit, sed quod per peculiare vestitus genus eo adduci debeant, vt, omni leuitate in vestitu euitata, decentem contra grauitatem sectentur. Et hac quidem ratione receptam quilibet merito sequitur consuetudinem. Sed, qui certis vestimentorum generibus nescio quam sanctitatem tribuunt, aut cum pontificiis maxima insuper mysteria in iis quaerunt, vel omnem clericorum ἐξοχὴν in certo vestimentorum genere collocant, nihil aliud agunt, quam vt hypocriticam suam, ineptamque, imuio ridiculam superstitionem prodant.

*** Decorum enim vel verum, vel apparens, seu pseudo-decorum est. Illud nititur iudicio hominum sapientum, hoc iudicio hominum stultorum, vana quaeuis consectantium. Ad hocce pseudo-decorum pertinet etiam τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, a quo homines christiani procul sunt remoti, iuxta monitum Pauli, *Rom.* XII, 2. Sapientia autem cum iterum vel diuina, vel humana sit, decorum, quod iudicio hominum diuina sapientia praeditorum nititur, hoc demum illud est, quod christianorum est proprium: de quo & illud Pauli: καθὼς πρέπει ἁγίοις. *Ephes.* V, 3. est intelligendum. conf. & *Phil.* IV, 8. Cuius quidem decori fundamentum ipsae virtutes in animo latentes praebent, quae hac ratione per τὸ πρέπον in verbis, gestibus, vestitu, aliaque ratione vim suam exerunt. Vnde & sequitur, decorum verum non posse esse sine virtutibus: ceteroquin saltem hypocrisis & virtutum quaedam est simulatio: qua de re alibi.

§. XLII.

Quod ad aetatem attinet, ea certis quidem annis circumscribi nequit, * cum quibusdam sapientia veniat ante annos. Timotheum

quoque, etsi iuuenem, episcopali praefuisse muneri, nouimus. *1 Tim. IV, 12.* Prudentiae interim est, non temere iuuenes, & qui per aetatem nondum idonei censentur, muneribus sacris praeficere, nisi plane nobis constiterit, virili prorsus robore eos praeditos esse: quemadmodum & imprudenter agit, qui suae aetatis, suarumque virium immemor, ipse eiusmodi officium affectat.

* In iure quidem canonico, triginta anni praefiguntur, antequam quis episcopus fiat, quod tempus & presbytero praefinitur, *can. si quis dist.* 28. idque exemplo Christi seruatoris, atque Ioannis Baptistae, comprobari posse autumant. Eandemque legem annariam in Leuitis veteris testamenti obseruatam fuisse, nonnulli colligunt ex *Num.* IV, 3. Verum, vti exemplum Christi, in hocce quidem capite, pro lege allegari nequit, ita aut ab ipso, aut ab apostolis annorum numerum in illis, qui ad verbi diuini ministerium eligendi sunt, determinatum esse, non legimus. Res tamen ipsa docet, caute admodum hic agendum, nec eligendos, qui per aetatis rationem, tam graue sacri muneris onus, sustinere nequeunt. conf. IO. CONR. DANHAVERVS, *theol. conscient. tom* 1. *part.* 2. *sect.* 2. *dial.* 3. *p.* 940. *seqq.* & IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccles. lib.* 1. *cap.* 5. §. 1. & quae B. SAM. STRYKIVS, ad *h. l.* annotauit, *p.* 78.

§. XLIII.

Qui corporis insigni quodam vitio laborant, recte interdum & suis & ecclesiae rebus consulunt, si a sacro se abstineant munere. Namque & hoc est prudentiae, praesertim, si hac ratione ad finem officii consequendum parum idonei fuerint. Sed non semper, nec quodlibet corporis vitium obstat,* quo minus sacrum suscipere munus liceat, cum praestet ministrum carere oculo alterutro, quam ecclesiam idoneo ministro.

* Corporis insigni quodam vitio laborantes non vocandos esse ad ministerium ecclesiasticum, sancitum est in iure canonico, *c. poenitentes, dist.* 5. & in *c. vlt. de vnoculo &c.* Suntque, qui legem Israëlitis *Leuit.* XXI, 17. datam, huc quoque trahunt. Sed, vt iuris canonici exigua apud nos est auctoritas, ita leges quoque particulares Israëlitis datas, nos hodie non amplius obligare nouimus. Sunt &, qui, per corporis defectus, *Leuit.* XXI, 17. indicatos animi vitia denotari contendunt. vid. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* Interim, ne temere & sine necessitate sacro muneri admoueantur, qui vitio insigni corporis laborant, res ipsa postulat, & prudentiae quoque leges exigunt. Facile enim fieri potest, vt impedimenta hinc oriantur, quo minus singulis officii sui partibus cum fructu exoptato fungi queant, conf. B. IO. GRHARDVS, *loc. de minist. eccles.* §. 187. add. BRVNNEMANNEVS & STRYKIVS, *l. c. p.* 80.

§. XLIV.

Idoneum itaque si quis se nouerit, ad doctoris munus in ecclesia obeundum, sique tum rite vocatus fuerit,* nihil aliud supereſt, quam vt de mediis, quibus ecclesiae & auditorum suorum aedificatio promoueri potest, rite adhibendis, sit sollicitus. Media vero haecce cum non alia sint, quam verbi diuini diligens tractatio, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* vnde a pascendo pastores dicti sunt, *1 Petr. V, 2. Ioan. XXI, 15. 16.* cum appli-

adplicatione caute & circumspecte instituenda, *1 Tim. V, 20. 2 Tim. II, 25.* vt & sacramentorum & clauium, ligantis atque soluentis, legitima administratio, *1 Cor. XI, 23. Ioan. XX, 22. 23.* haec ipsa quoque ita adhibenda sunt, prout prudentiae leges postulant, de quibus in sequentibus speciatim & ex instituto dicetur. Nec tamen negligenda est seria pro ecclesiae conseruatione & incremento, oratio, cum *Paulus quidem serat, Apollo irriget, sed Deus det incrementum, 1 Cor. III, 6.* add. *Actor. VI, 4. IV, 29. Rom. I, 9. 10. 1 Cor. I, 4. Ephes. VI, 18.*

* Quo pacto vocatio legitima comparata esse debeat, dictum est supra *part. 2. cap. 3. sect. 8. §. 2. seqq.* Qua ratione autem prudenter vocatio oblata sit acceptanda, exponetur *cap. sequenti.*

§. XLV.

Nec desunt obstacula, per prudentiam e medio remouenda. Primo namque saepius contingit, vt in muneris sui exercitio impediantur ecclesiae doctores, prohibeanturue aut libere docere euangelium, aut redarguere pertinaciter errantes, aut castigare improbos ac refractarios. Quod cum non nisi a magistratibus, aut per magistratus fieri queat, non tantum precibus, vt Deus corda illorum ad meliora flectat, *1 Tim. II, 1. 2. 3.* & constantia, ne minis eorum statim cedamus, sed prudentia quoque opus est, ne intempestiuo zelo & rigore illos, qui veritatis dilatationem sufflaminare possunt, irritemus, doctrinae contra sinceritate pariter ac vitae innocentia eorum nobis conciliemus animos.

§. XLVI.

Deinde, ab aliis quoque, circa quorum emendationem ecclesiae doctores laborant, obstacula oriuntur. Horum nonnulli cum omne consilium Dei de salute sua respuant, *Luc. VII, 30.* vt nulla amplius spes eos lucrandi superfit, obseruanda est regula Christi: *ne date rem sacram canibus, neue margaritas vestras porcis apponite, Matth. VII, 6.* Ad reliquos vero quod attinet, de quibus spes aliqua supereſt, obstacula, quae conuersionem impediunt, diligenter inuestiganda, qualia sunt varia praeiudiciorum genera, itemque vitia quaeuis, praesertim dominantia, quae aut pro vitiis non habent, aut ea se exuere non posse putant, itemque, quae quiuis fere hominum status vitaeque genus quodlibet secum vehunt, impedimenta, *Luc. XIV, 18. 19. 20.* Haec tum similiaue obstacula, postquam detecta sunt, argumentis solidis, ex scriptura sacra petitis, indoli & captui cuiusuis accommodatis, solerter remouenda sunt. Id namque prudentiae opus est.

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN SPECIE.

Σύνοψις.

IN munere sacro rite suscipiendo vnusquisque prudenter sese gerere debet, §. I.
Vocatio scilicet ad illud patienter expectanda, §. II.
oblata non temere recusanda, §. III.
caute tamen acceptanda, §. IV.
Sacri muneris administratio officio docendi, & administrandi sacramenta, absoluitur, §. V.
Docendi officium, generatim spectatum, itidem variis constat partibus, §. VI.
Speciatim consideratum, tum in concionibus, tum in catechisationibus peragitur: catechisationum necessitas, §. VII.
Prudentiae monita circa catechisationes rite instituendas: tractanda scilicet in illis esse tantum maxime necessaria, §. VIII.
ad indolem & captum discentium cuncta esse accommodanda, §. IX.
non tantum memoriae, sed cumprimis intellectus habendam esse rationem, §. X.
operam dandam, ne quis temere a subeundo examine catechetico deterreatur, §. XI.
cuncta denique ad vitae christianae praxin dirigenda, §. XII.
Concionum sacrarum vtilitas, & necessitas, §. XIII.
Quid generatim de illis iuxta prudentiae leges obseruandum. §. XIV.
Supponitur, oratorem sacrum ipsum orationis suae esse auctorem, §. XV.
Quid speciatim itaque iuxta prudentiae praescriptum obseruandum, circa textus explicandi electionem, §. XVI.
circa dispositionem, §. XVII.
& explicationem, §. XVIII.
item, circa applicationem ad statum auditorum, §. XIX.
& denique circa stylum §. XX.
circa quem & specialiter adhuc quaedam ex prudentiae lege monentur, §. XXI.
Quaenam circa pronunciationem, & actionem, seu gestus, obseruanda, §. XXII.
Didascalicum officium, speciatim ita dictum, excipit elenchticum, cuius demonstratur necessitas, §. XXIII.
Quo vt prudenter quis fungatur, disficiendum, quinam redarguendi: quid circa haereticos veteres & absentes obseruandum, §. XXIV.
item, circa praesentes, §. XXV.
Distinguendi quoque sunt a seductoribus seducti, §. XXVI.
In quo vera & genuina ratio elenchi consistat? §. XXVII.
Vt prudenter elenchus instituatur, debet dirigi spiritu veritatis, mansuetudinis, zelique divini, §. XXVIII.
Loci quoque, & temporis, aliarumque circumstantiarum est habenda ratio, §. XXIX.
In publico elenchо certi obseruandi gradus, §. XXX.
Interdum etiam adhibendum esse elenchum nominalem, §. XXXI.
non tamen temere, nec sine summa necessitate, §. XXXII.
Quotuplici ratione in officio elenchtico contra prudentiae regulas peccetur, §. XXXIII.
Officium paedeuticum in quo consistat? §. XXXIV.
eius necessitas: item quo animi affectu, & erga quos administrandum sit, §. XXXV.
ad regenitos scilicet praecipue pertinet, §. XXXVI.
Quaenam circa illud obseruanda prudentiae monita, §. XXXVII.
Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXVIII.

Epanor-

Epanorthoſis in quo conſiſtat, eiut neceſſitas: quo animi adfectu, & erga quos inſtituenda, §. XXXIX.
Quo pacto prudenter in ea verſandum, ſi nobis res ſit cum irregenitis, §. XL.
item, cum illis, qui ex infirmitate lapſi ſunt, §. XLI.
In cauſſas quoque peccatorum inquirendum: an omnia omnium hominum peccata redarguenda? §. XLII.
Quaenam porro circa peccata ipſa obſeruanda prudentiae monita, & quidem, ſi occulta ſint? §. XLIII.
item, ſi ſint manifeſta, §. XLIV.
Cumprimis in delictis, quibus ipſe paſtor laeſus eſt, redarguendit, caute admodum verſandum, §. XLV.
Circa modum epanorthoſeos quaenam obſeruanda, §. XLVI.
Certi quoque & hic obſeruandi ſunt gradus, §. XLVII.
Quotuplici ratione contra haecce prudentiae monita peccetur, §. XLVIII.
Officii paracletiei neceſſitas: in quo conſiſtat, quoue animi adfectu ad illud accedendum, §. XLIX.
Quinam ſolatio erigendi? §. L.
Quidnam ſpeciatim circa adflictiones ſpirituales & temporales obſeruandum, §. LI.
Prudentiae monita circa argumentorum, quae adhibentur, ſelectum, & adplicationem, §. LII.
Quotuplicè ratione contra haecce prudentiae monita peccetur, §. LIII.
Non tantum totius eccleſiae, ſed ſingulorum quoque eius membrorum in officio paſtorali habenda eſt ratio, §. LIV.
Qua ratione hoc fieri debeat, §. LV.
Reliqua huc ſpectantia ſummatim indicantur, §. LVI.
Ad alteram paſtoralis officii partem, quae in legitima ſacramentorum conſiſtit adminiſtratione, ſit tranſitus, cui nonnulla de claue ſoluente & ligante praemittenda, §. LVII.
Quinam abſoluendi? §. LVIII.
quibus contra abſolutio deneganda? §. LIX.
circa peregrinos quid obſeruandum, §. LX.
item, circa modum abſolutionis, §. LXI.
vt & circa ſigillum confeſſionis, §. LXII.
Excommunicationis ratio & indoles in quo conſiſtat, §. LXIII.
eſt vel minor, §. LXIV.
vel maior, §. LXV.
quaenam circa minorem excommunicationem obſeruanda prudentiae monita, §. LXVI.
Quid facto opus, ſi quis, per rumorem delatus, facinus neget, aut coram eccleſiae miniſtro fateatur, quod coram iudice negat, aut, ſi quis neget, cuius miniſter eccleſiae aliunde certus eſt, §. LXVII.
Quotuplici ratione & hic tum contra leges diuinas, tum contra prudentiae regulas peccetur, §. LXVIII.
Quaenam circa baptiſmi adminiſtrationem ex prudentiae praeſcripto ſint obſeruanda: ſpeciatim quinam baptizandi, §. LXIX.
Occaſio infantes baptizandi non temere negligenda: quid facto opus, ſi incertum, an infans baptizatus ſit? §. LXX.
Circa baptiſmum adultorum quid obſeruandum? §. LXXI.
itemque, circa formam & materiam baptiſmi? §. LXXII.
vt & circa ſuſceptores ſeu patrinos, §. LXXIII.
& denique, circa ritus baptiſmales, §. LXXIV.
In ſacrae coenae adminiſtratione diſpiciendum, ne admittantur indigni, §. LXXV.
Quo pacto circa contemptores ſacrae coenae verſandum, §. LXXVI.
Quid de illis cenſendum, qui praeter culpam ſuam ſacrae coenae vſu priuantur, §. LXXVII.
Circa materiam, formam, & ritus ſacrae coenae, quid obſeruandum? §. LXXVIII.
Sed generatim quoque ceremoniae & ritus eccleſiaſtici hic in cenſum veniunt, §. LXXIX.
Quid ex prudentiae praeſcripto, ſi aut noui ritus inuoducendi, aut veteres abrogandi ſint, obſeruandum, §. LXXX.
Speciatim cauebit paſtor, ne ritus ſacri in ſuperſtitionis occaſionem arripiantur, §. LXXXI.
aut ne luxui, ambitioni, aliisque cupiditatibus mortalium inſeruiant. §. LXXXII.

§. I.

Digitized by Google

§. I.

VT quis doctoris paſtorisque munere rite in eccleſia fungi queat, neceſſe eſt, vt non tantum dotibus neceſſariis ſit inſtructus, ſed vt rite quoque ſit vocatus. Hoc vero vt nunc, ceu euictum alibi,* ex *Ierem. XIV, 15. XXIII, 21. XXVII. 15. Ioan. III, 27. Rom. X, 15.* ſupponimus, ita paucis, quo pacto circa vocationem prudenter quisque ſe gerere debeat, exponere, huius loci eſt.

* *part. 2. cap. 3. ſect. 8. §. 2. ſeqq.*

§. II.

Primo itaque vocatio ad doctoris munus patienter eſt expectanda.* Hoc requirit indoles & natura, immo ipſa vox, *vocationis*. Qui enim ſua ſponte venit, non vocatur. Idque exemplis etiam virorum diuinorum, quae in ſcriptura ſacra occurrunt, Moſis, prophetarum, & apoſtolorum comprobari poteſt. Sed prudentia quoque hoc requirit, quia, qui ita expectat vocationem, inde, ſi & reliqua conſpirent, de voluntate diuina eo certior eſſe poteſt, qua in re maximum contra quaeuis aduerſa inuenit praeſidium.

* Nec obſtat locus 1 *Tim.* III, 1. Iſtud enim deſiderium, de quo ibi apoſtolus loquitur, vti ſanctum eſt & ſpirituale, ex ſincero Numinis amore ortum, & tantum ad eius gloriam amplificandam, aliorumque ſalutem promouendam, comparatum: ita non poteſt non coniunctum eſſe cum humillima ſubiectione, qua quis diuinae voluntati ſe ſubmittit, & diuinam patienter expectat vocationem. Quaeri equidem ſoler, an omnis petitio a vocatione abeſſe debeat? Suntque, qui exiſtimant, quae legitime quaerenti offeratur, non pro illegitima habendam vocationem. vid. IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtoral euangel. lib. 1. cap. 7. §. 1. pag.* 115. Nec abnuo, eiusmodi rerum ſtatum quandoque eſſe poſſe, vbi non ſit nefas, legitimo modo vocationem petere, ſi v. g. nemini alias aditus ad munus ſacrum concedatur, animusque ab omni prauo adfectu ſit immunis. Interim tutius & prudentius agit, qui, quantum fieri poteſt, ab omni petitione abſtinet, cum de vocatione ſua, quod diuina & legitima ſit, tum eo certior eſſe queat.

§. III.

Nec tamen temere vocatio oblata recuſanda. Quod de illis praecipue intelligendum, qui nondum in officio publico ſunt conſtituti. Qui enim ab vno officio ad aliud vocantur, niſi grauiſſimae rationes mutationem ſuadeant, vocationem recte repudiant.* Sed illi quoque, qui in officio publico non ſunt conſtituti, recte prudenterque vocationem recuſant, cum muneri, quod illis offertur, ſuſtinendo, vires illorum non ſufficiunt, aut vocationi vitium adhaeret, vt non tam diuina, ſed ex humano conſilio profecta, cenſeatur. Haec autem omnia ſi rite ſe habeant, nullaque adſit praegnans ratio vocationem recuſandi, eam acceptare & officii eſt, & prudentiae. Officii quidem, quia Deo vocanti eſt obediendum. conf. *Exod. IV, 10. 11. Ionae I, 2. 3. Eſ. VI, 8.* Prudentiae, quia

quia nulla occaſio, quae Deus in nos contulit dona, in aliorum iterum vſus diſpenſandi, eſt praetermittenda. Qui vero ob cauſas in ſe pravas ** vocationem recuſant, ne digni quidem ſunt, qui hic in cenſum veniant.

* Non plane nefas eſſe, vt ab vno officio ad aliud quia tranſeat, conſtat. Interdum namque eccleſiae hoc requirit ſalus: nec praetermittenda occaſio, plures ad ſalutem aeternam perducendi. Si ergo vberior campus, in alia eccleſia regnum Chriſti amplificandi, verbi diuini miniſtro aperiatur, quam in ea, cui hactenus praefuit, perpetam ageret, ſi Deo aliorſum vocanti obedire nollet. Quo ipſo tamen illis, qui commodorum huius vitae intuitu, ab vna eccleſia temere ad alia transuolant, neutiquam patrocinamur. Certum namque, hoc non recte, nec prudenter fieri, ſi gloriae diuini Numinis amplificatio, & regni Chriſti dilatatio hoc non aperte ſuadeat. Sequitur inde, nec ad incommoda quaedam ſubterfugienda, nec ad collegae, moribus parum compoſitis praediti, praeſentiam declinandam, aut ob ingratos ac immorigeros auditores, mutationem temere ſuſcipiendam. Aliter tamen ſentiendum, ſi omni prorſus fructu careat labor, rite & diligenter in eccleſia quadam ſuſceptus.

** e. g. ob minus pingue ſalarium, ob laborum difficultatem, ob periculorum magnitudinem, &c. Quod ſi quaeras, an inuitis & reluctantibus, ex quacunque demum hoc fiat cauſſa, ſacrum munus imponendum ſit? id minime conſultum exiſtimauerim. Spontaneam enim ſequelam a nobis exigit ſeruator, *Matth.* x, 37. 38. ſeruitiaque coacta Deo non placent, *Pſalm.* CX, 3. 1 *Petr.* v, 2. Ad exempla eorum, quos Deus & eccleſia renitentes etiam ad officia ſacra adhibuiſſe videntur, vt Moſis *Exod.* IV. 1. 11. Ieremiae *cap.* I, 6. 7. Ionae III, 1. facile reſponderi poteſt. Agit hac de re ex inſtituto CASP. ZIEGLERVS, in commentatione ſupra iam laudata, de *clerico renitente.*

§. IV.

Interim caute tamen vocatio acceptanda. Conſiderandus ſcilicet ſcopus & conſilium vocantium cum ipſa vocatione, ne quid vitii ſubſit, ſpeciatim, num abſolute, an ſub conditione offeratur, & cuiusmodi ea ſit conditio?* Vires quoque ſuas, qui vocatur, exploret, non tantum generatim, an ad officium aliquod eccleſiaſticum idoneus ſit, ſed an ſpeciatim ad illud, quod offertur, rite obeundum vires ſuppetant? Eum in finem ſtatum eccleſiae, cui praeficiendus eſt, conditionemque auditorum cognitam vtcunque & perſpectam habeat, neceſſe eſt. Tum vero ardentiſſimis precibus Numen ſupremum inuocet, vt animum ad ea flectat, quae quam maxime e re eccleſiae fuerint.

* Huc celebris pertinet quaeſtio, an vocatio, ſub conditione, de ducenda vel vidua, vel filia defuncti paſtoris, oblata, ſit acceptanda? Non vero acceptandam, res ipſa docet. Legitimus enim finis, tum ex parte offerentis, tum ex parte acceptantis, eiusmodi vocationem, locum habere nequit. Ne quid de ſcandalo dicam, quod praebetur; itemque, quod hac ratione illi, qui magis idonei ſunt, ſaepius poſtponantur.

§. V.

Iam, ſi rite muneri ſacro admotus fuerit eccleſiae doctor, praecipua eius cura merito eſt, vt eodem rite atque prudenter fungatur. Cumque duabus praecipue partibus officium eius abſoluatur, vt eos,

qui fidei ſuae concrediti ſunt, doceat, & in iis, quae creditu & factu neceſſaria ſunt, inſtruat, tum vt ſacramenta legitime adminiſtret, vt vtrobique ſuo ſatisfaciat muneri, prudentiae in his omnibus monita non negliget.

§. VI.

Docendi officium aut generatim conſiderari poteſt, aut ſpeciatim, quoad adplicationem ad ſingulos. Priori modo ſpectatum, complectitur iterum iuxta praeſcriptum Pauli, *2 Tim. III, 16.* & *Rom. XV, 4.* *διδασκαλίαν*, ſpecialiori ratione ita dictam, *ἔλεγχον*, *παιδείαν*, *ἐπανόρθωσιν* & *παράκλησιν*. Quae omnia ordine nobis conſideranda erunt.

§. VII.

Docendi officium, ſeu *διδασκαλία* hoc modo ſpectata, tum in *concionibus*, tum in *catechiſationibus*, quae rudiorum praecipue informationi inſeruiunt, peragitur. Catechiſationum namque nonminor neceſſitas eſt, quam concionum, ob ſummam plerorumque hominum ignorantiam, cui non aliter, quam hac ratione, medela adferri poteſt. Per interrogationes enim cum & profectus & defectus, ingeniique vires intelligantur, rectius ſane, ſermone ad cuiusuis captum adcommodato, de ſingulis, quae ſcitu neceſſaria ſunt, informari poſſunt. Suffragatur praxis apoſtolorum, rudiorum, ſeu qui adhuc infantes in Chriſto erant, vel maxime rationem habentium, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. 13. 14. VI, 1.* quorum deinceps exemplum diligenter imitati ſunt, veteris eccleſiae doctores reliqui. *

* conf. BALTHASAR BEBELIVS, in *antiquitat. eccleſiae euangelicis ſec. 2. p. 200.* & *ſec. 3. p. 520.* add. MICHAELIS WALTHERI *diſſertatio de catechiſatione veterum, maxime ex antiquitate eccleſiaſtica*, & IO. BENEDICTI CARPZOVII *diſſertat. ad Auguſtini librum de catechiſandis rudibus*, VALENTINI ALBERTI *diſſertatio theologico-practica de catechęſi*, IO. ANDR. SCHMIDII *diſſertat. de catechiſatione*, aliique. Sed agitur quoque hac de re a nobis alibi.

§. VIII.

Sed, vt cuncta rite in catechiſationibus procedant, ſequentia obſeruanda prudentiae monita: primo, in catechiſationibus neceſſaria tantum, & maxime vtilia tractanda ſunt. Cum rudioribus enim ibi praecipue nobis res eſt, quorum intellectus & memoria cum neceſſariis capiendis & retinendis vix ſufficiat, a ſcopo magnopere aberraret, qui non neceſſariis aut ſuperfluis eos diſtinere vellet. * Ea autem maxime neceſſaria, quae ad fundamentum fidei directe aut indirecte pertinent, quae ita inſtillanda eorum, quos erudimus, mentibus ſunt, vt non tantum doctrinam coeleſtem recte capiant, ſed eandem ſcripturae quoque teſtimoniis adſtruere condiſcant.

* Maxime

Digitized by Google

* Maxime neceſſaria doctrinae capita neruoſe, eleganter, & perſpicue in *catechiſmo minori* complexus eſt B. MARTINVS LVTHERVS, cui merito ita inhaerendum, vt ab eo nunquam diſcedatur, ſed, quae aut breuiter aut obſcure dicta ſunt, explicentur, illuſtrentur, ſcripturae dictis confirmentur, & ad vitae fideique vſum, adplicatione rite inſtituta, deducantur.

§. IX.

Deinde, ad indolem & captum diſcentium cuncta ſunt accommodanda. Praecipua haec in omni prudentia didactica regula eſt. Quaeſtiones igitur ea; qua poteſt fieri, facilitate formandae atque proponendae ſunt. Iuuabit etiam eas ita formare, ne fuſiori ſermone, ad eas reſpondendum ſit, ſed vt affirmatione vel negatione, vel ſaltem paucis verbis ſenſus ab interrogato expediri queat. Iuuabit pluries rem eandem diuerſis quaeſtionibus, & verbis variatis proponere, vt ita conſulatur hebetioribus. Iuuabit, non ſemel, ſed ſaepius eandem rem repetere, vt conſulatur illis, qui equidem celeriter propoſita capiunt, ſed difficulter retinent. Iuuabit denique, datam reſponſionem clare repetere, vt tota concio inde vtilitatem quandam capiat.

§. X.

Praeterea non tantum memoriae, ſed praecipue intellectus in catechiſationibus habenda eſt ratio. Memoria tenere, quae non intelligimus, parum prodeſt. Ita enim homines a pſittacis non differunt. Facilius quoque retinentur, quae intelligimus, cum verba contra non intellecta cito memoria effluant. Non temere ergo certis verbis & formulis adſtringendi ſunt diſcentes, ſed adſuefaciendi ſunt, vt quisque ſuis verbis mentem ſenſumque ſuum exprimat, vt intelligatur, num recte tradita perceperint. Qua in re exemplum illis praeire debet, qui eos inſtituit. Si quae autem memoriae mandanda ſunt, eligantur praecepta maxime neceſſaria, & ſcripturae dicta, quibus praecipua coeleſtis doctrinae capita confirmari ſolent. Sed ea tamen hoc fieri conditione debet, vt recte prius intelligantur, quam tradantur memoriae.

§. XI.

Opera quoque danda, ne quis temere a ſubeundo examine catechetico deterreatur. Tractandi ergo qui examinantur, quam humaniſſime, nec ob ignorantiam acriori ſtatim cenſura notandi. Quare & reſponſa minus congrua vtcunque excuſanda, &, ſi fieri poteſt, verba ad ſaniorem aliquem ſenſum reducenda, ſimulque vera & adcurata reſponſio ſubminiſtranda. Cumque adultiores interdum vix adduci queant, ut ad eiusmodi examina ſe ſiſtant, opera nauanda, vt allicantur, & ſaltem ceu auditores eisdem interſint. Quod fieri poterit, ſi

cuncta ita tractentur, vt, qui interſunt, ſtatim intelligant, quantum ex iis proficere queant. Vnde deinceps, ſalutis ſuae promouendae ſtudio, ſua ſponte accedent.

§. XII.

Cuncta denique * ad vitae chriſtianae praxin dirigenda. Huc enim omnis doctrina chriſtiana tendere debet. Eiusmodi ergo formandae & proponendae quaeſtiones, ex quibus dogmatum fidei vtilitas in vita chriſtiana pateſcat, nec intermittenda adplicatio ad ſtatum illorum, qui hac ratione inſtituuntur, aut in quorum gratiam eiusmodi labor ſuſcipitur, ſubiuncta paraeneſi, & precibus ad rem ipſam accommodatis.

* De iis, quae hactenus de ratione catechiſandi diximus, vt & de reliquis, quae adhuc addi poſſent, vid. SPENERVS, in *praefatione*, quam *tabulis* ſuis *catechcticis* praemiſit: item in *reſponſis theolog. german. part.* 1. *p.* 686. *ſeqq.* & alibi paſſim.

§. XIII.

Alter docendi modus, quo in erudiendo grege ſibi commiſſo verbi diuini miniſtri vtuntur, in *concionibus*, ſeu *ſermonibus*, quos ad populum habent, conſpicitur. Quae quidem docendi populumque erudiendi ratio, vt antiquiſſima, * ita ſimul vtiliſſima eſt, & ad eccleſiae aedificationem prorſus neceſſaria. Prudentia tamen & hic eo magis opus eſt, quo grauiores abuſus paſſim in hodiernis concionibus notari ſolent.

* De origine concionum, ſpeciatim textualium, quae hodie in vſu ſunt, vid. FRANCISCVS BERNHARDINVS FERRARIVS, de *ritu ſacrarum concionum*, IOACHIMVS HILDEBRANDVS, in *diſſertat. de veterum concionibus*; item in *ſacris publicis veteris eccleſiae*, *p.* 95. *ſeqq.*

§. XIV.

Caput cauſſae, & ſumma rei in eo conſiſtit: in concionibus, ſiue ſermonibus ſacris, non adplauſum hominum ſectandum, aut ad vanam gloriam, * ſed vnice ad auditorum aedificationem reſpiciendum. In eo quidem & officiorum circa ſermones habendos ſumma conſiſtit, ſed non minus id eſt prudentiae. Apud paucisſimos finem, ad quem eiusmodi ſermones comparati eſſe debent, obtinebit orator ſacer, ſi auditores animaduertant, aut in eam inducantur opinionem, nihil aliud, quam eruditionis aut eloquentiae laudem, eum quaerere. Omnis itaque eruditionis, artis, ingenii, eloquentiae, oſtentatio procul in ſacris ſermonibus abeſſe debet, *1 Cor. II, 1. 2.* ** Cumque in re tanti momenti nihil ſibi ſuisque viribus iure orator tribuat, *1 Cor. III, 7.* hoc ſibi praeci-

praecipue datum recte credit, ut diuini ſpiritus auxilium precibus ardentiſſimis a Deo impetret, *Iac. I, 17.*

* Vnde non male iudicarunt, qui ſtatuerunt, oratoris ſacri praecipuam virtutem eſſe abnegationem ſui. Per eam enim gloriae quoque omnis ac vanitatis ſtudio nunquam inittere debent, qui in numerum diſcipulorum Chriſti referri, & exempla apoſtolorum imitari cupiunt. Recte digna ſunt, quae hac de re adfert RENATVS RAPINVS, *dans ſes reflexions ſur l'eloquence de la chaire*, §. 23. *p.* 83. *ſeqq.*

** Quaeſitum fuit, quid de concionibus quas vocant, artificioſis ſentiendum? Sed dubium nullum ſubeſſe poteſt, ſi modo explicetur, quid per conciones artificioſas intelligatur. Quod ſi enim hoc nomine veniant, in quibus orator operam nauat, vt ſecundum regulas artis hermeneuticae textum recte explicet, tum vt diſtincte, perſpicue, ordinate, cuncta proponat, porro, vt, quae probanda ſunt, argumentis ſolidis auditorumque animos convincere & commouere aptis demonſtret, denique, vt ſermonis genere decenti, & inſtituto ſuo accommodato, vtatur, eas nemo ſapiens vituperauerit. Eum enim in finem dona diuina quaeuis, & litterarum quoque ſtudia comparata ſunt, vt aliorum aedificationi inſerviant. At, ſi per artificioſas conciones eas intelligas, in quibus per ingenii, eloquentiae turgidae, profanaeque eruditionis, oſtentationem, vana & inanis gloria quaeritur, eas quidem fruſtra in ſe defendendas aliquis ſuſceperit. Pluribus hoc demonſtrauit IOACHIMVS LANGIVS, theologus Hallenſis celeberrimus, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata.*

§. XV.

Ad ſpecialia priusquam deſcendamus, ſupponimus merito, oratorem ſacrum ſui ſermonis auctorem eſſe. Qui enim ex aliorum commentationibus ſua ſaltem furripiunt, nec ſuopte Marte aliquid componere didicerunt, vt miſerrimi ſunt mortalium, ita hiſce prudentiae monitis locum vix relinquent, cum in eorum hoc poſitum non ſit poteſtate. Non enim, quae volunt, & debent, ſed quae poſſunt, quorumve ex aliorum lucubrationibus copia ſuppetit, proponunt.*

* Videtur quidem AVGVSTINVS, *lib. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 29.* illorum haud improbare inſtitutum, qui, cum ipſimet nihil excogitare queant, aliorum ſermones memoriae mandant, & ad populum proferunt. Verum, ſi per naturalem ingenii defectum nihil excogitare poſſunt, aliud debebant eligere vitae genus. Sin per ignauiam ingenii vires intendere nolunt, maximopere hoc nomine ſunt culpandi. Idenque grauitet merito ab aliis reprehenduntur, qui eiusmodi quid faciunt, & ex poſtillis quas vocant, depromunt, quae pro ſuis venditant, & ſaepius a ſtatu & captu auditorum ſunt alieniſſima. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, *in methodo concion.* ſtatim ab initio IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, *in ethica paſtorali, mon. 13. p. 90. ſeqq.* IO. CONRADVS DVRRIVS, *theol mor. part. ſpec. cap. 3. p. 275. ſeqq.*

§. XVI.

Cum ſermonem ſacrum ad populum facturus, primo de eo ſollicitus eſſe debeat, vt textum, quem explicaturus eſt, eligat, modo hoc in eius poſitum ſit poteſtate, nec per conſuetudinem, aut magiſtratus conſtitutionem, aut alias cauſſas, certa ſcripturae loca explicare teneatur, prudentiae leges requirunt, vt eiusmodi textum eligat, qui argumentum arduum, idque pleno, quantum fieri poteſt, ſenſu,* contineat, quodue tempori & loco, & ſtatui auditorum ſit conueniens.

Praeſtat quoque textum eligere ex libris ſcripturae ſacrae canonicis, quam apocryphis. **

[illegible] agunt, qui pauca verba textus loco eligunt, idque ſaepius eum ſaltem in finem, vt ingenium oſtentent, quod ex paucis, aut vnico interdum verbo, integram formare concionem queant.

** Ex libris apocryphis, aut ſcriptore quodam eccleſiaſtico, vel hymno quodam eccleſiaſtico, textum deſumere, fas eſſe negat IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, in *enchirid. bibl. lib. 2. cap.* 1. affirmat B. GEORGIVS GOFZIVS noſter, ſed ea lege, vt analogia cum libris canonicis iugiter oſtendatur, in *rhetor. eccleſ. part.* 1. *p.* 1. Prudentia poſtulat, ne id fiat temere, cum libri canonici textus, qui explicari queant, ſbunde ſuppeditent, conf. & IO. HOORNBECKIVS, de *ratione concionandi*, *p.* 7. qui & *p.* 8. erudite diſquirit, quid de pericopis illis dominicalibus & feſtiualibus, euangelicis & epiſtolicis, ſit ſentiendum.

§. XVII.

Ex textu vt argumentum, quod quisque pertractandum ſibi ſumit, rite proponatur, *diſpoſitione* opus eſt. Haec vero cum partim analytica, partim ſynthetica methodo inſtitui queat, circa vtramque, ſequentia prudentiae obſeruare monita iuuat: analytica methodus, vt ſimplicior, praeferenda quidem in ſe eſt methodo ſyntheticae, at, ſi ſynthetica forte magis ad aedificationem faciat, haec illi eſt praeferenda;* in analytica methodo opera danda, ne a ſcopo principali & primario textus aberremus; ** in ſynthetica itidem ſedulo diſpiciendum, ne thema a ſcopo principali textus nimis ſit remotum, & vt argumenta ſolida, & ſufficientia ex textu erui queant, quibus demonſtretur; in partitione id curandum maxime, vt totum textum, praeſertim in methodo analytica, ſaltem thema, quod tractandum nobis ſumpſimus, habita textus ratione, exhauriat; tota denique diſpoſitio eo tendat, vt ſummam dicendorum plane, perſpicue, ſimpliciter exhibeat. Omnis itaque ſubtilitatis artisque oſtentatio procul hinc ſit remota. ***

* Praeſertim, ſi iuxta methodum analyticam notiſſimae hiſtoriae tantum ſint repetendae, aut in variis circumſtantiis hiſtoricis enarrandis tempus inutiliter ſit perdendum, cum contra ſynthetica methodus vberiorem campum, dogmata ſalutaria & captui auditorum accommodata, proponendi, ſuppeditet.

** Pertinet huc, quod nonnulli monent, diſpiciendum eſſe, ad quodnam cauſſarum genus, didaſcalicum, an elenchticum, &c. textus biblicus referendus ſit? Sed recte alii monent, ſuperflua eſſe, quae vulgo de diſtinctis cauſſarum generibus dicuntur, cum raro textus occurrat, qui vnius ſaltem ſit generis. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangelico*, *lib.* 3. *cap.* 7. *p.* 366. *ſeqq.*

*** Patet hinc, allegoricas diſpoſitiones non temere adhibendas, niſi forte ſcriptura ſacra ſub tali ſchemate dogmata iſta proponere ſoleat, aut textus ſus ſponte eo nos manuducat.

§. XVIII.

Textus ipſius explicatio etſi pro diuerſitate methodi analyticae aut ſyntheticae diuerſimode inſtituenda ſit, * generatim tamen ſequentia obſeruanda ſunt prudentiae monita: vt ſenſus genuinus eruatur, fontium, hoc eſt, linguae Ebraeae in veteri, & Graecae in novo teſta-

mento,

mento, vt & regularum hermeneuticarum, vt par eſt, habeatur ratio, ſed ita, vt veritas hoc modo eruta nude & ſimpliciter proponatur, procul faceſſere iuſſis omnibus iis, quae ad vanam & ineptam ſaltem eruditionis oſtentationem faciunt; vocum, quae in textu originali occurrunt, emphaſes quaerendae, ſed ſobrie & caute hac in re verſandum; *** verſio recepta non temere corrigenda, idque ad euitandam omnem oſtentationis ſuſpicionem, nec tamen illi ita inhaerendum, vt non, vbi res poſtulet, paucis indicetur, quo pacto textus originalis adcuratius exprimi queat; ad ſtatum, indolem, adfectum perſonarum, qui loquuntur, aut de quibus ſcriptura loquitur, ſedulo eſt reſpiciendum; in ipſis vero dogmatibus proponendis diſpiciendum, vt vtilia ſaltem & neceſſaria conſectemur, eorum vbique habentes rationem, quae ad aedificationem faciunt; argumenta denique, quibus dogma aliquod probatur, adhibeantur ſolida, ſelecta, efficacia, captui auditorum accommodata; dubiaque ſimul, quae ſuboriri poterant, adcurata & ſolida reſponſione remoueantur.

* Hoc pluribus explicant, qui praecepta hermeneutica aut homiletica ex inſtituto tradunt.

** Controuerſiae itaque & ſubtilitates criticae, philologicae, variarumque ſententiarum, ad oſtentationem comparatae allegationes, procul hinc faceſſant. Haec enim ad aedificationem non faciunt.

*** Saepius enim contingit, vt homines artis criticae ignari in vocibus quibusdam emphaſin quaerant, vbi tamen nulla eſt emphaſis. Legi merentur, quae hac de re diſſerit IO. CLERICVS, *art. crit. part.* 2. *ſect.* 1. *cap.* 4. *p.* 233. *ſeqq.*

§. XIX.

In adplicatione ad ſtatum auditorum ſequentia obſeruare, prudentia iubet; vt in qualibet concione vſus, quos vocant, quoad omnia cauſſarum genera tractentur, neceſſe non eſt, ſed conſultius interdum eſt, vni themati ita inhaerere, vt auditores pleniſſime conuincantur; argumenta tum itidem adhibenda ſolida, ſelecta, conuincentia, captui auditorum adcommodata; defectus auditorum indicentur cordate, cauſſae tamen ſimul inueſtigentur ſolerter, & remedia ingenue ſubiungantur; remoueantur praeiudicia, obiectionesque & argumenta, quibus aut errores aut vitia defendere ſolent, diligenter refellantur; * diſcrimen inter regenitos & irregenitos vbique adcurate obſeruetur, atque oſtendatur, quaenam ad hos, quaenam ad illos pertineant, cum ὀρθοτομία verbi diuini hoc vel maxime requirat; denique, cum hic adfectus auditorum praecipue commouendi ſint, omnis & affectatio & ſimulatio procul abſit, idque eo magis, quod is demum adfectus mouere queat, qui ex adfectu loquitur, ** qualis autem in ſacro oratore adfectus eſſe debeat, res ipſa docet.

* Huc

* Huc varia quoque hominum plebeiorum praeiudicia admodum communia, de impossibilitate vitae christianae, de necessaria & inuitabili quorundam vitiorum cum certis vitae generibus connexione, & reliqua eiusdem commatis spectant, quae diligenter refellenda, & illis eximenda sunt.

** Rhetorum itaque praecepta in commouendis adfectibus parum proderunt, nisi zelo diuino atque amore sincero accensus sit, qui verba facit. Sed qui ita comparatus est, adfectus auditorum concitabit, etsi de regulis, quae praescribi solent, nunquam cogitauerit.

§. XX.

Missis, quae circa introitum & exordium * moneri poterant, de stilo saltem obseruamus, quod semper meminisse orator sacer debeat, se homines informare ad salutem, non verba facere ad ostentationem, aut ingenii vel eloquentiae laudem captandam; constareque verbo diuino suam vim, suamque dignitatem, etiamsi absint λόγοι ἀνθρωπίνης σοφίας 1 Cor. II, 4. Sit itaque stilus simplex, grauis, clarus, perspicuus, dignusque diuino isto, quod in sacris sermonibus tractatur, argumento.

* Si rectae rationis ductu n sequi vellemus, vnius concionis vnicum debebat esse exordium. Videmurque conciones, introitu & exordio constantes, similes monstro bicipiti. Sed dandum hic aliquid est consuetudini semel receptae. Quod autem exordium non debeat esse longius petitum, aut anxie quaesitum, sed potius simplex, congruum, appositum, ἐυεργητικόν, res ipsa docet, & prudentia suadet.

§. XXI.

Eumque in finem conueniens fuerit, stilo, quantum fieri potest, vti biblico, eosque imitari scriptores, quorum probata est in hoc genere auctoritas; verborum sequendus est delectus, sed ut profanus absit ornatus; * verba formulaeque loquendi nimis quotidianae, vulgares, adagiales, multo magis ludicrae & obscoenae, quouis modo fugiendae, quippe quae cum dignitate & grauitate argumenti, quod tractatur, e diametro pugnant; id quod etiam de vocibus peregrinis & exoticis censendum; absint quoque argutiae & acuminum consectationes, ad ingenii saltem ostentationem comparatae; itemque termini technici, vocesque Ebraeae, Graecae, Latinae; allegationes auctorum, historiae, emblemata, similiaque, eo vnice comparata, vt eruditionis laudem orator consequatur, quamuis apud prudentiores nihil aliud obtineat, quam vt insigni eum iudicii defectu laborare credant.

* *Cogitet euangelicus doctor*, inquit, IO. ANDR. QVENSTEDIVS, *se ministrum & legatum Christi esse, non histrionem, non comoedum, non oratorem gentilem, laudem eloquentiae & plausum popularem captantem. Cogitet, se in ecclesia, non in foro, verba facere, ac proinde orationem suam non modo ad sapientum iudicia accommodet, sed multo magis ad popularem captum atque intelligentiam attemperet, &c.* in *ethic. pastorali monit.* 107. *p.* 635. qui & in praecedentibus *monit.* 99. *seqq.* multa subinde tradit, quae nostris monitis lucem adferre

adferre possunt. Lectu quoque digna sunt, quae hic praecipit RENATVS RAPINVS, *dans les reflexions sur l' eloquence de la chaire*, §. 32. p. 98.

§. XXII.

Supereſt, vt de externis, ſeu actione, vt vocant, aliquid dicamus, quorſum *pronunciatio* atque *geſtus* pertinent. De hiſce multa quidem rhetores praecipiunt; ſed prudentiae tamen eſt, ea diligenter euitare, quae finem, propter quem ſermones ſacri habentur, impedire poſſunt; itemque, quae animi quandam leuitatem aut aliud aliquod vitium arguunt. Ceteroquin naturae impetus, qui in hiſce vtramque fere paginam facit, ita dirigendus, ne quid contra eum temere agamus. * Inde enim contingit, vt nonnulli in turpem & ridiculam *affectationem* incidant, quae plerumque ex inepta aliorum oritur imitatione, aut cum ea coniuncta eſt, cum, quae in aliis probari aut laudari vident, ſtatim inuita natura imitari geſtiunt. ** Temporis denique etiam habenda eſt ratio, ne breuitati nimis ſtudentes, argumentum non exhauriamus, aut nimia prolixitate taedium creemus auditoribus.

* Recte & ſapienter hac de re pronuntiat DESIDERIVS ERASMVS Roterodamenſis: *eſt ſecundum naturam aliqua vocis mutatio non indecora grauibus viris: qua quidem inre naturam ſequi optimum eſt, modo, quod naturae deeſt, aut ſupereſt, aut vitiatum eſt, cura corrigatur. Quidquid autem notabiliter a natura recedit, vtut delectet, tamen fide caret*: in *eccleſiaſte p.* 541.

** Obſeruauit id iam QVINTILIANVS, dum *error*, inquit, *eſt, ſeſe totum in alios transferre, ipſeque populus, haec facile intelligens, quae in auctore probat, videt contemnitque in hiſtrione; inſtit. orator. lib.* 10. *cap.* 1. Ceterum de ratione rite formandi habendique conciones, de qua hactenus diximus, plura dabunt, qui ex inſtituto praecepta homiletica conſcripſerunt, vt IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *hodegetico*, cuius explicationem dedit IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS iunior, additam eiusdem *theologiae exegeticae*; IO. HVLSEMANNVS & CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *methodo concionandi*, GEORGIVS GOEZIVS, in *rhetorica eccleſiaſtica*; quibus ex reformatae eccleſiae doctoribus IO. HOORNBECKIVS, LVDOV. WOLZOGIVS, DAVID KNIBBES, SALOMO VAN TIL, aliique, iungendi. Sed hi omnes ita legendi, vt cuncta ad prudentiae regulas exigantur. Scopulos in hocce mari occurrentes euitare docet IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata*.

§. XXIII.

Didaſcalicum officium excipit *elenchticum*, cuius neceſſitas ex ipſa indole officii paſtoralis fluit. Paſtoris enim eſt, non tantum paſcere gregem, ſed & contra lupos defendere, & oues aberrantes quaerere, ac in viam reducere; conf. *Ioan. X, 12. 13. Actor. XX, 28. 29. 2 Tim. II, 25. Tit. I, 9. 10.* Sed, vt & hic cuncta rite peragantur, prudentia opus eſt, nec eius ſpernenda ſunt monita.

§. XXIV.

Diſpiciendum ſcilicet, primo, quinam redarguendi, probeque obſeruandum diſcrimen inter haereticos *veteres* & *recentiores*, *praeſentes*

sentes & *absentes*, *seductores* & *seductos*. In veteribus haereticis, quorum hodie nemo errores adprobat, refutandis, tempus consumere velle, cum sermonem ad populum facimus, summa est imprudentia. Ecquid enim iuuat, refutare errores, qui auditoribus plane sunt ignoti? * Ad recentiores quod attinet, seu eos, quorum erroribus hodie adhuc turbatur ecclesia, si absentes fuerint, dispiciendum iterum, num ab illis gregi nostro periculum immineat, an non? Si non immineat, & haereticorum istorum dogmata nostris auditoribus non sint nota, multo minus metuendum sit, quod ea sint adprobaturi, consultius est, tempus rectius collocare, quam istorum errores refellere. **

* Nec aliud fere quid spectant, qui pro concionibus cum Marcionitis, Cerdonianis, Valentinianis, Psychopannychitis, nunquam non congrediuntur, quam vt eruditionis opinionem apud plebeculam rudem captent. Hunc ergo morem iam & alii atro notarunt lapillo, conf. VIL. ZEPPERVS, in *polit. eccleſiaſt. lib. 2. cap. 7.*

** Parum itaque prudenter agunt, qui in Germania, in erroribus Muhammedanorum refutandis, aut controuersis lanseniſticis, vel aliis, quae aut in Belgio, aut Anglia ventilantur, enarrandis prolixi sunt, cum ad homines plebeios, quorum scire talia non refert, nulla inde redundet vtilitas. Ad cathedram Academicam ista referenda sunt: in ecclesiastica alia, & magis necessaria, quae agamus, praesto sunt.

§. XXV.

Quod si praesentes, hoc est, in ipsa ecclesia, cui quis praeest, sunt, contra quos elenchus sit vsurpandus, dispiciendum rursus, ne temere alicui erroris & haereseos nota inuratur. Hoc enim si ex praecipitantia quadam fiat, leuis & inconsiderati animi est indicium, sin omnino ex malitia & per calumniam, grauissimum censeri debet peccatum. Primo itaque adcurate in sententiam, quae ceu erronea defertur, inquirendum, auctor eius ipse audiendus, rationes eius ponderandae, priuatim ipse admonendus, & argumentis solidis conuincendus, & si hisce omnibus nihil proficiatur, sitque error capitalis, tum demum publice elenchus adhibendus.

§. XXVI.

Sed distinguendi quoque a seductoribus sunt seducti. Hi, cum ex imbecillitate errent, * mitiorem censuram promerentur, quam illi, qui plerumque ex malitia veritatem corrumpunt; conf. *2 Thessal. III, 15.* Cumque ab illis etiam ecclesiae maius periculum immineat, eo citius elencho publico redarguendi, tandemque prorsus, si resipiscere nolint, reprobandi & reiiciendi sunt. Per seductores autem non tantum publicos ecclesiae doctores, sed priuatae etiam sortis homines intelligo, qui veritatem coelestem pertinaciter impugnant.

* Id iam

* Id iam pridem praeeunte AVGVSTINO *epist* 162. noſtrates monuerunt theologi, qui & hoc addunt, refutationem haereſium ita inſtituendam, ne integrae temere damnentur eccleſiae: quorſum & proteſtatio maiorum noſtrorum pertinet, in *praefat. form. concord.* §. *ad condemnationes &c.* add. FRID. BALDVINVS, *diſſert. de anathematiſmis*; IO. GERHARDVS, de *miniſt. eccleſ.* §. 263.

§. XXVII.

Vt intelligamus, quomodo haeretici & a recta via aberrantes redarguendi ſint, attendendum ſaltem ad vocem ἔλεγχος, qua apoſtolus vtitur, *Tit. I, 9.* Elenchus autem ſignificat demonſtrationem & conuictionem per rationes ſolidas. Vnde elenchticum officium in eo conſiſtit, vt erroris conuincantur reluctantes, & veritas ita in aprico ponatur, vt ab omnibus agnoſcatur. Atque hoc eſt ἐπιστομίζειν *Tit. I, 11.* vti Chriſtus ἐφίμωσε Sadducaeos, *Matth. XXII, 34.*

§. XXVIII.

Hoc autem vt prudenter & legitime fiat, debet elenchus dirigi ſpiritu *veritatis*, *manſuetudinis*, *zelique diuini.* Veritatis, ne aduerſariis error tribuatur, qui illis in mentem non venit, neue verbis illorum alienis affingatur ſenſus, nec dicta illorum mutilentur, aut depraventur. Nec rationes illorum diſſimulandae, ſed ingenue proponendae, ſimul tamen ſolide refutandae ſunt. Sed ſpiritus quoque manſuetudinis adeſſe debet, vt omnes intelligant, non prauo impulſos adfectu, ſed amore ſincero & ſtudio veritatis inductos, non redarguere diſſentientes. Immoderatus adfectus, qui non niſi tonitrua & ſpicula linguae in aduerſarios iaculatur, ad iram concitat homines, non conuincit. Simul tamen zelus diuinus adeſſe debet, qui cum manſuetudine bene conſiſtere poteſt, * vt omnes intelligant, ſerio rem nos agere, nec pati vlla ratione velle, vt doctrinae puritati labes vlla adſpergatur conf. *Matth. XXIII, 13. ſeqq. 1 Cor. XV*, per integr. *2 Tim. II, 16. 17. 2 Petr. II, 10. ſeqq.*

* Zelum iuſtum commendat Paulus, dum peruerſa docentes dogmata ita vult reprehendi, vt *os illis obturetur*, *Tit* 1, 11. Immo vt ἀποτόμως redarguantur, ἔλεγχε αὐτὰς ἀποτόμως: *rigide, ſeuere*, vt omnis elabendi via praecidatur, omnisque neruus obiectionum incidatur; *ib.* 13. Sed alibi tamen idem apoſtolus, *ſeruum Dei*, inquit, *non oportet pugnare, ſed manſuetum eſſe erga omnes, &c. cum lenitate corripientem eos, qui reſiſtunt*, 2 *Tim.* II, 24. 25 Quae apoſtoli verba de haereticis quoque eorumque doctoribus intelligenda eſſe, iam ſupra *cap.* 2. *ad* §. 38. obſeruauimus, add. IO. HVLSEMANNVS, de *iure & moderat. corrept. fraternae*, §. 10. *n.* 102. *p.* 73. Rem omnem paucis complectitur GREGORIVS NAZIANZENVS, dum *atque*, inquit, *inutiles ſunt, iners & ſupina ſegnities & imperitus feruor: orat.* 26.

§. XXIX.

Ad modum etiam pertinet, vt loci & temporis, * omniumque circumſtantiarum, ratio habeatur. Hinc, ſi praeſentes ſint, qui redargui debent, (contra abſentes enim ſcriptis, ſi res poſtulet, agendum)

diſpiciendum, num conſultius ſit, priuatim ſaltem eos conuincere, an ad aliorum praecautionem, publice eos redarguere. Ad publicum enim elenchum tum demum progrediendum, ſi hoc exigat neceſſitas, & metuenda ſit auditorum ſeductio, idque tum maxime, ſi textus ipſe occaſionem praebeat, ſiue quod eo abuti ſoleant haeretici, ſiue nobis contra, ad eos refellendos, egregie inſeruiat.

* Nec obſtat illud ἐλεγξον, 2 *Tim.* IV, 2. Perpetuum enim ſaltem & indefeſſum ſtudium verbum diuinum praedicandi, hiſce verbis Timotheo ſuo commendare voluit apoſtolus. Sunt tamen, qui & aliter haec verba interpretantur, vt videre licet apud IO. HVLSEMANNVM, de *iure & moderat. corrept. frat.* §. II. *num.* 182. *p.* 87. *ſeqq.*

§. XXX.

In publico elencho hi porro obſeruandi ſunt gradus, vt primo perſonis parcatur, tum denique, ſi neceſſitas iuſſerit, hae quoque nominatim increpentur. Diſputari equidem ſolet, an & quousque elenchus nominalis contra haereticos adhibendus, aut intermittendus ſit? ſed diſpiciendum, quid eccleſiae ſtatus, temporisque praeſentis conditio poſtulet aut permittat, itemque, quo animo, quoue conſilio, & qua intentione aliquid aut fiat, aut intermittatur.

§. XXXI.

Generatim elenchum nominalem adhibendum quandoque eſſe, docet exemplum Chriſti, Phariſaeos & Sadducaeos redarguentis, *Matth. XXIII*, & alibi, itemque Pauli, Hymenaeum & Philetum, *2 Tim. II, 17.* & Alexandrum, *2 Tim. IV, 14.* increpantis, ſuntque omnino, ſi res poſtulet, auditores condocendi, quosnam cauere debeant. *Matth. VII, 15. 1 Theſſ. V, 21. 1 Ioan. IV, 1.*

§. XXXII.

At id tamen ſi [illegible] manifeſtum, non debere id fieri ſine graui cauſſa, & tum demum, ſi eccleſiae ſaluti non aliter conſuli queat. Praeterea conſiderandum quoque, quo fine, quoue conſilio elenchus nominalis aut adhibeatur, aut intermittatur. Si enim intermittatur, ſaltem vt hominibus placeamus, atque haereticis gratificemur, peccatum erit grauiſſimum, a quo & vir prudens ſibi cauebit. conf. *Gal. I, 10.* *Impietatis tamen pariter ac imprudentiae reus erit, qui eum adhibuerit, vt odio ſuo erga alios, aut vindictae cupiditati, vel aliis prauis adfectibus ſatisfaciat, aut auditores erga diſſentientes irritet. Hinc vero etiam diiudicandum, quid facto opus ſit, ſi magiſtratus elenchum nominalem omittere jubeat. **

* Exemplum praebere poteſt famoſiſſimus ille libellus, *interim*, qui ſedulo decimo ſexto tot in Germania motus dedit. Cum enim eius patroni eum ſal[illegible]em in finem nominalis elenchi omiſſionem

omissionem vrgerent, vt Romanensibus occasio protestantes opprimendi suppeditaretur, recte omnino & laudabiliter egerunt, qui masculè & cordate eidem se opposuerunt.

* Si enim is rerum status sit, vt eum salua conscientia omittere nequeamus, Deo magis obediendum, quam hominibus. *Actor. IV, 19.* Sed dispiciendum tamen, ne quis per opinionem erroneam hic in transuersum agatur. Quod si ecclesiae status nominalem elenchum non requirat, voluntati magistratus obediendum est.

§. XXXIII.

Patet ex dictis, quaenam circa elenchum euitanda sint vitia. Peccant namque nonnulli in defectu, qui ex metu intempestiuo, aut aliis caussis, saepius carnalibus, elenchum plane intermittunt, aut frigide tractant; peccant tamen rursus in excessu, qui toti in elencho sunt, insuper habitis iis, quae ad informandos rudiores, aut vitam recte instituendam pertinent. Peccant porro quoad modum, qui ex disputandi pruritu, aut ostentandi ingenii caussa controuersias multiplicant, obsoletas & iamdudum consepultas, & a quibus nullum amplius ecclesiae metuendum est periculum, reuocant, quiue non tam argumentis momentisque rationum, quam contumeliis, dicteriis, sarcasmis, exclamationibus, & inani verborum strepitu caussam suam agunt. Pertinet huc etiam scandalosa repetitio eorum, quae vix sine blasphemia ex aduersariorum scriptis adduci possunt. *

* Cuiusmodi apud Scholasticos, item Socinianos, aliosque, occurrunt.

§. XXXIV.

Vt officium verbi diuini ministri didascalicum & elenchticum eo comparatum est, vt doctrina coelesti rite auditores imbuantur, eiusque puritas conseruetur, ita ad mores christiano homine dignos induendos, spectat παιδεία & ἐπανόρθωσις. Et per παιδείαν quidem intelligimus blandam & paternam castigationem & suasionem, vt, qui in Christum credunt, fidem quoque suam fructibus demonstrent, & in vitae sanctitate strenue pergant, quotidieque proficere annitantur. *Ephes. III, 16. 17.*

§. XXXV.

Officii paedeutici necessitas vel ex fine christianae religionis intelligitur, qui est, vt per fidem imago diuina in vita sancta resplendescat, *Ephes. IV, 24.* & ita beatitudo nostra iterum inchoetur, in altera vita demum consummanda. conf. *Tit. II, 11. 12.* Patet simul, quo pacto adfectus esse debeat, qui paedeutico rite fungi cupit officio, vt scilicet animo hoc faciat vere paterno. conf. *1 Cor. IV, 15. 16.* Patet vero etiam, quinam isti sint, qui per paediam ad virtutis exercitium, incremen-

tumque vitae ſpiritualis, excitandi ſint, illi ſcilicet, quos eccleſiae doctor filiorum loco habere poteſt.

§. XXXVI.

Nimirum, etſi ex paedia ad irregenitos etiam & reluctantes vtilitas quaedam redundare poſſit, cum virtutis verae ſanctitatisque indolem, commoda, praemia, promiſſiones, commendari tantopere audientes, contingere queat, vt ſtatus ſui miſeriam agnoſcant, & hinc de vita emendanda cogitationes ſuſcipiant, proprie tamen ad credentes ſeu regenitos ſpectat. Eos enim, qui viribus gratiae nondum pollent, fruſtra ad vitam ſanctam adhortatus fueris: & vbi fides non eſt, ibi quoque non poſſunt eſſe fructus fidei. conf. *2 Petr. I, 5.* Atque hoc diligenter obſeruaſſe, prudentiae eſt.

§. XXXVII.

Prudentia porro ſuadet, ſi publice officio paedeutico eccleſiae doctor fungatur, vt ad ſtatum auditorum ſuorum attendat, & interdum, ſi neceſſitas hoc poſtulauerit, ſpeciatim ad ſingulos quosdam paediam accommodet; vt argumenta proferat a captu auditorum non aliena; vt chriſtianarum virtutum indolem adcurate repraeſentet, eumque in finem naturam a gratia, virtutes ciuiles a chriſtianis & naturalibus, probe diſtinguat; vt oſtendat, virtutes indiſſolubili vinculo eſſe inter ſe connexas, vtque adeo error vulgaris, ac ſi vna virtus ſine alia eſſe poſſit, hominibus eripiatur; * porro, vt neceſſitatem virtutum, argumentis ſolidis & propriis, ** euincat; impedimenta quoque, & praeiudicia varia, quae ſtudio ſanctitatis & incremento vitae ſpiritualis obſtant, ſolerter remoueat; & denique, vt in his omnibus, oratione vtatur vere paterna, ad exemplum Pauli *1 Cor. IV, 14. 2 Cor. V, 11.* & Ioannis, *1 Ioan. II, 1.* alibique.

* De his omnibus in parte prima huius operis abunde & ex inſtituto dictum.

** Propriis & domeſticis argumentis oppono peregrina, qualia ſunt philoſophorum, quibus virtutes ſuadere, & a vitiis homines abſtrahere ſolent. Quae etſi in ſe ſpectata non contemnenda ſint, & hominibus nondum regenitis, vitiisque gratioribus immerſis pudorem incutere queant, non tamen confundenda ſunt cum propriis & domeſticis, vtpote ad flectendos regenitorum animos longe efficacioribus.

§. XXXVIII.

Contra haecce prudentiae monita ſaepiſſime peccari, ipſa docet experientia. Sunt, qui officium paedeuticum plane negligunt, aut frigide nimis tractant; ſunt, qui diſcrimen inter eos, qui per paediam caſtigandi ſunt, & reliquos, qui fidei adhuc ſunt expertes, inſuper habent; ſunt denique, qui varia & multiplici ratione, contra reliqua prudentiae monita, antea allata, peccant.

§. XXXIX.

Digitized by Google

§. XXXIX.

Grauiorem increpationem promerentur reluctantes & impoenitentes. Vnde ἐπανόρθωσις, qua voce significatur, cum aliquid, quod ex sua sede dimotum fuit, in pristinum locum restituitur. Vnde statim indoles atque natura epanorthotici officii intelligitur. Sed necessitas quoque huius officii inde constat, quae & ex ipso munere pastorali eluceſcit. Pastoris enim est, non tantum pascere gregem, & arcere lupos, sed oues aberrantes quaerere, & in viam reducere. conf. *Ezech. III, 17. XIII, 18. 19. Actor. XX, 31. 2 Tim. IV, 2. 2 Thessal. III, 15. Tit. III, 10.* Vnde simul patet, quo animi adfectu ad ἐπανόρθωσιν accedere pastor debeat. Quod autem ad eos attinet, qui hac ratione in viam reducendi sunt, praecipue quidem ad irregenitos, aut eos, qui ex statu gratiae per peccata mortalia exciderunt, pertinet, sed & ad eos, qui ex infirmitate quadam in peccata quaedam prolapsi sunt: licet diuersa erga vtrosque ratione, pastor se gerere debeat.

§. XL.

Si cum irregenitis in officio epanorthotico nobis res sit, ostendendum illis est, eos vitae spiritualis expertes, filiosque irae esse, nec aliter iis consuli posse, quam vt resipiscant. Ostendendum illis est, eos, quamdiu in hoc statu manent, perperam nomen christianorum sibi vindicare, nec veram eos habere fidem, eam vero, quam forte iactitant, esse meram hypocrisin. Quod si ob enorme aliquod delictum speciatim redarguendi sint, eius quidem foeditas prae reliquis demonstranda, simul tamen ostendendum, non sufficere ad veram poenitentiam, si ab eiusmodi delictis in posterum sibi caueant, sed totam vitae, quam hactenus tenuerunt, rationem, corrigendam esse atque emendandam.

§. XLI.

Quod si vero illi, qui per infirmitatem in peccata quaedam prolapsi sint, redarguendi nobis veniant, ostendendum illis, in quanto versentur periculo, & quam facilis ad securitatem sit relapsus. Recte quoque explicanda distinctio inter peccata venialia & mortalia, errorque hominibus eximendus, ac si peccatum aliquod per se veniale sit,* aut ac si leuium peccatorum rationem Deus non habeat. Nec praetermittenda peccatorum inter se connexio, sed ostendendum, quam facile a leuioribus ad grauiora quis prolabatur, & quo pacto ex decremento vitae spiritualis interitus, seu mors spiritualis, facili negotio consequi queat.

* Errorem

* Errorem huncce, quod quaedam peccata per se sint venialia, in pontificiis saepissime iam, solidissimeque, confutarunt nostrates. Ad eum tamen in praxi vitae admodum proclines sunt mortales, vt adeo peccata quaedam extenuare & eo securius committere queant. Hinc vt illis eximatur, omnis pastori nauanda est opera.

§. XLII.*

Vt in causas peccatorum, quod itidem prudentiae est, rite inquiramus, vtrobique ad diuersum hominum statum, *securitatis* & *seruitutis*, * respiciendum. Non tantum enim irregeniti in alterutro horum statuum sunt constituti, sed & infirmitates ac imbecillitates regenitorum ex alterutro eorundem oriuntur. Specialior causarum inuestigatio, in priuata potius, quam publica correctione, locum habet. Redarguenda ceteroquin sunt omnia peccata, nullo excepto, in quantum nobis innotuerunt. Hoc finis & scopus officii pastoralis, speciatim epanorthotici, postulat. Fieri id quoque debet erga quosuis homines, in quocunque statu degant, siue pauperes sint, siue diuites, siue nobiles, siue ignobiles, siue in dignitate constituti, ** siue plebeii. Omnis enim sedulo hic cauenda est προσωπολημψία, *Iacob. II. 1. 2. seqq.*

* De vtroque dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 1. §. 15. seqq.*

** De magistratu, praesertim supremo, disquiri solet, an & quousque erga illum epanorthosi locus concedendus sit? Vbi quidem, quod ad eum quoque epanorthosis se extendat, positum est extra controuersiam. Cum enim generatim & omnium hominum salutem quaerere episcopus seu pastor debeat, adeoque & omnium redarguere vitia iubeatur, *Ff.* LVIII, 1. 1 *Tim.* V, 20. quod magistratus hic non sit excipiendus, patet. Cum enim & qui haece dignitate fulgent, aeternae salutis compotes fieri velint, in rectam vtique viam reducendi sunt, si ab ea aberrauerint. conf. & *Exod.* VI, 11. *Ierem.* XIII, 18. *Ezech.* XIX, 2. Comprobant idem exempla prophetarum, Christi, Ioannis baptistae, aliorumque; 1 *Sam.* XV, 2 *Sam.* XII, 7. 1 *Reg.* XVIII, 18. *Ff.* I, 10. *Mich.* III, 1. *Matth.* XIV, 4. *Ioan.* XIX, 11. Imo magistratus correctio tanto magis est necessaria, quanto gratius ab illorum exemplo, ad quod imitandum subditi admodum proni sunt, ecclesiae imminet periculum. Interim & hic prudentia & moderatione opus est, quod vel Nathanis exemplum docet 2 *Sam.* XII, 1. & prophetae anonymi 1 *Reg.* XX, 39. Nec tantum gradus admonitionis sedulo sunt obseruandi, nec temere sc sine necessitate ad censuram publicam accedendum, sed severitate ita vtendum, ne reuerentiae summis imperantibus debitae simus immemores: a vitiis quoque personarum distinguendum est officium: multo vero minus subditi irritandi sunt contra imperantes: cumprimis & loci, temporis, aliarumque circumstantiarum diligenter habenda ratio. De actibus quoque ciuilibus, modoque administrandi rempublicam, iudicium ferre, pastoris non est: vnde, qui talia agunt, muneris sui transiliunt limites, prudentiaeque pariter ac iustitiae leges violant, nisi in hisce peccata aperta & manifesta occurrant, quae redarguere, adhibitis admonitionis gradibus, officii ratio postulat.

§. XLIII.

In epanorthosi praeterea, tum ad peccata ipsa, quae redarguenda sunt, tum ad modum, quo redarguenda, attendendum. Quod ad prius attinet, iuxta prudentiae praescriptum, sequentia obseruanda: cum peccata quaedam subinde pro peccatis non habeantur, * homines

nes recte informandi sunt, vt ea quoque peccata esse intelligant, quae pro peccatis non habent; peccata plurima, quae leuissima saepius esse videntur, ** in se grauissima esse, demonstrandum est; cumque peccata singulorum hominum vel *occulta* sint, ita tamen vt pastori innotuerint, vel *manifesta*, quorum notitia ad plures aut integram ecclesiam peruenit, in illis quidem, quamdiu occulta manent, priuata sufficit admonitio, vt qui peccauit, emendetur, & in rectam reducatur viam. Hoc & prudentiae est, tum vt scandalum euitetur, tum vt peccantis existimationi consulatur.

* Occasio hinc viris quibusdam doctis suppeditata fuit, de *peccatis incognitis*, peculiares commentationes conscribendi. Exemplum singulare praebere possunt *peccata hypothetica*, quae vocantur, de quibus dixi, *part. 1. cap. 1. sect. 5. §. 29.*

** Exempla varia in contractibus, in denegatione aut defraudatione onerum a magistratu impositorum, similibusue conspiciuntur. Huc speciatim & peccata certo vitae generi & statui propria spectant, & quae vulgo pro ineuitabilibus habentur.

§. XLIV.

Si peccata pro manifestis vel notoriis habeantur, dispiciendum iterum, vnde eorum notitia ad nos peruenerit, num per indicium magistratus, aut iudicis, vel alia ratione. Si prius sit, nullum est dubium, quin publice etiam redargui possint & debeant, idque non ad infamiam ei, qui peccauit, inurendam, neque per modum poenae, sed partim ad emendationem eius, qui peccauit, partim ad deterrendos alios, atque euitandum scandalum. Sin ex rumore & fama publica delictum constet, prudentiae est, non cuilibet rumori statim adhibere fidem, aut si causae vel circumstantiae accedant, quae famam istam valde probabilem reddant, rationesque praegnantes adsint, cur publice eiusmodi delictum redarguendum sit, hactenus tamen caute incedendum, ne eiusmodi quid pro certo venditetur, simul admonendi auditores, ne quis innocens temere calumniis & falsis narrationibus oneretur. Quod si omnino fama ista falsa deprehendatur, innocentia eius, qui in suspicionem venit, publice quoque vindicanda, & maligni obtrectatores grauiter redarguendi sunt.

§. XLV.

Cumprimis magna prudentia & cautione opus est, si delicta redarguenda sint, quibus pastor ipse laesus est. Facillime enim in suspicionem tum deduci potest, ac si non gloriam Dei, aut salutem illorum, quos reprehendit, sed proprium commodum pro scopo habeat. Hanc ergo vt euitet suspicionem, si dissimulare, quae facta sunt, non liceat, modestissime in eo negotio versandum, ne aut auarus,

vel ambitiosus, vel vindictae cupidus videatur, iuxta monitum apostoli: ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε, *1 Thess. V, 22.*

§. XLVI.

Iam quod ad modum ἐπανορθώσεως attinet, eadem fere hic recurrunt, quae iam supra * de regimine adfectuum in ecclesiae doctoribus, diximus. Hoc enim vel maxime in officio elenchtico & epanorthotico sese exerit. Scilicet, si zelus diuinus, ex amore fluens, lenitate fuerit temperatus, cuncta recte procedent. ** Speciatim itaque a contumeliis & verbis formulisque iniuriosis prorsus abstinendum: argumentis enim & rationibus, non conuitiis in rectam viam, qui ab ea aberrarunt, reducendi sunt. Imprecationes itaque etiam procul abesse debent, quae animum iratum & malignum indicant. Verbis contra formulisque scripturae, quantum res patitur, vtendum, *** sed vt in harum quoque adplicatione caute versemur. Quod si ad certam personam ἐπανόρθωσις dirigenda sit, fieri hoc debet sine contumelia, ironia, sarcasmis, quippe quae omnia cum grauitate & modestia veri ecclesiae doctoris non conueniunt.

* *cap. 2. §. 30. seqq.*

** *Tali sit ecclesiastae reprehensio, vt charitas, non ira, loqui videatur*, recte inquit ERASMVS, *in ecclesiaste, lib 3. p. 891.*

*** Id bene quoque ERASMVS obseruat *l. c. profuerit*, inquit, *hoc quoque, si concionator, detestaturus crimen aliquod, scripturam ipsam loquentem adducat, sic: audiant, qui talium scelerum sibi conscii sunt, non me, sed scripturam, immo si nul omnes audiamus Deum, per os apostoli sui loquentem, &c.*

§. XLVII.

Denique & certi hic obseruandi sunt gradus, vt non tantum leuiora delicta leuius, grauiora grauius redarguantur, sed vt priuatae primum reprehensioni locus concedatur, & ad publicam, contra certam personam speciatim dirigendam, non nisi ex caussis grauissimis accedatur, & si hac quoque ratione parum proficiatur, is, qui suos neutiquam emendare mores cupit, ceu inutile membrum a corpore ecclesiae remoueatur. conf. *Matth. XVIII, 15. seqq.*

§. XLVIII.

Quaenam itaque & hic euitanda sint vitia, patet Peccant in defectu, qui impios & immorigeros plane non redarguunt, aut non eo id faciunt zelo, quo facere debebant. Nec procul hinc remota προσωπολημψία turpissima, qua nonnulli missis diuitibus, potentibus, auctoritate florentibus, in pauperes tantum vel viliores inuehuntur. Peccant rursus in excessu, qui nihil fere aliud agunt, quam vt peccata mortalium perstringant, ob leuissimos defectus, saepe vltra quam decet excande-

excandeſcentes, idque verbis ſaepius prorſus indecoris, & a grauitate officii, quo funguntur, alienis. Saepius etiam contingit, vt ex muſca elephantem faciant, camelum deglutientes, & excolantes culicem, *Matth. XXIII, 24.* Reliqua ex dictis facile intelligere licet.

§. XLIX.

Ceterum in infinita illa calamitatum, quae homines circumſtant, multitudine, piis quoque atque vitam chriſtianam ſectantibus, quibus praeter eas, quae illis cum aliis communes ſunt, etiam propriae quaedam ac peculiares adflictiones obtingunt, ſolatio ſaepius opus eſt, ne animum abiiciant. Vnde officium *paracleticum*, quo Deus ipſe per miniſtrum verbi adflictos alloquitur, & per promiſſiones verbi ſui erigit, vt de gratia diuina certi, patienter cuncta ferant, & in numinis voluntate placide acquieſcant. Hinc Paulus Timotheum iubet attendere παρακλήσει, *1 Tim. IV, 13.* conf. *2 Cor. I, 3. 4.* Animus hic requiritur in doctore amoris & commiſerationis plenus, vnde blanda, ſimilemque adfectum ſpirans, oratio.

§. L.

Prudentiae hic eſt, primo attendere ad eos, qui conſolandi ſunt. Etſi enim hoc ad omnes, qui in calamitatibus conſtituti ſunt, pertinere videatur, alia tamen hic eſt ratio impiorum, alia piorum. Illorum iterum quaedam eſt diuerſitas. Nonnulli namque, etſi aduerſa patiantur, immo mortem inſtare ſentiant, ſolatium tamen ex verbo diuino non deſiderant. His itaque offerre ſolatium, abſonum eſſet. Alii ſolatium deſiderant, ſed illicito modo. Si enim forte conſcientiae morſus ſentiant, intelligantque, ſe adhuc alienos eſſe a vita, quae in Deo eſt, & hinc triſtitia quadam afficiantur, ſtatim ſolatio quodam erigi cupiunt, cum nondum tamen veram egerint poenitentiam. Hi adhortandi ſunt, vt prius reſipiſcant, ſi remiſſionem peccatorum, verumque ſolatium conſequi velint, iuxta ordinem ab ipſo Chriſto praeſcriptum, *Luc. XXIV, 47.* add. *Ezech. XIII, 10. Matth. VII, 6.* Saepiſſime tamen contingit, vt temporale potius, quam ſpirituale ſolatium eiusmodi homines expetant. Et hoc ipſo demonſtrant, ſe indignos eſſe vero ſolatio, eiusque incapaces. Paucis: eiusmodi homines ſolatium ex verbo diuino non cupiunt, & quale cupiunt, in verbo diuino non inueniunt. Regeniti itaque ſunt, ad quos ſolatium pertinet, quorum tamen cum hic quoque, qua calamitatum varietatem, qua alias cauſſas, magna ſit diuerſitas, in adplicatione ad ea, quae in cuiusque ſtatum quadrant, diligenter reſpiciendum eſſe, res ipſa docet.

§. LI.

Vt in ipsa consolatione rite versemur, supponendum, adflictiones aut *spirituales* esse, aut *temporales*. Illae alias & *tentationes* vocari solent, quarum vt magna est varietas,* ita generatim prudentia postulat, cum tentationes istae cum infirmitate quadam coniunctae sint, vt solatium ita suppeditemus, ne praetermittatur admonitio, neue extenuando malum, quo quis premitur, prauis cupiditatibus laxemus habenas. Circa temporales obseruandum, quod in regenitis eae habeant rationem crucis, ceu characteris discipulorum Christi, vnde commoda ac effectus, qui crucem sequi solent, hic vel maxime in censum veniunt, & efficacissimum eos consolandi argumentum praebent.

* Quod satis superque demonstratum, *part. 1. cap. 2. §. 32. seqq.*

§. LII.

Quaenam remedia & argumenta in singulis calamitatum generibus adhibenda sint, aliunde constat. * Prudentiae est, eligere solida, propria, statui eorum, qui solatio erigendi sunt, conuenientia. Nec ex philosophorum fontibus haurienda, ** quae longe rectius scriptura sacra suppeditat. Cumque & publice & priuatim officium paracleticum aliquando exercendum sit, si publice id fiat, prudentia rursus postulat, sermonem ita instituere, vt illi tantum ad se solatium adplicare queant, ad quos pertinet, ne impiis lata ad securitatem via pandatur; in priuata consolatione, vt adplicatio specialiori ratione institui potest, ita opera quoque danda, vt dubia & scrupuli, quibuscum haud raro adflictis colluctandum est, animis eorum eximantur. Vtrobique generatim sedulo cauendum, ne quid adferatur, quo homines ad securitatem carnalem abuti queant.

* Patetque ex iis, quae *part. 1.* huius operis *cap. 2.* diximus. Iungendi, qui ex instituto libellos consolatorios scripserunt, vt B. IO. GERHARDVS, in *enchirid. consolator.* B. IO. OLEARIVS, in *gymnasio patientiae*, & alii eiusdem generis.

** Cum vitae huius incommoda variasque calamitates & gentiles quotidie experirentur, sapientiores illorum de solatio fuere solliciti. Vnde praeter alios ipsum CICERONEM, *consolationem super Tulliae obitu*, scripsisse, constat, quanquam non amplius extet: qui enim hodie sub hocce titulo legitur, librum, CAROLVM SIGONIVM potius agnoscere auctorem, iampridem eruditis obseruatum est. Sic & SENECA tres de *consolatione* reliquit libros, vnum ad Heluiam matrem, alterum ad Polybium, & ad Marciam tertium. Horum deinceps exemplum imitatus est ANICIVS MANLIVS TORQVATVS, SEVERINVS BOETHIVS, in *libris 5. de consolatione philosophiae.* Verum cum gentiles veros & genuinos solatii fontes ignorauerint, rudes eorum, quae de ratione, peccatorum veniam apud Deum per Christum impetrandi, deque mysterio crucis, de statu animae post hanc vitam, & quae reliqua sunt eiusdem generis, scriptura sacra tradit, & quae scire illos oportet, qui non vana persuasione, sed spe certa & viua, animum in aduersis erigere & confirmare cupiunt, ineptum plane esset, ex illorum potius scriptis, quam ex scriptura sacra,

sacra, haurire velle, quae solatium verum adferre possunt, aut contemnere argumenta vera & genuina, quae scriptura suppeditat, & spuria potius illa, vana & vaga adhibere, quae in philosophorum scriptis reperiuntur, &, si recte considerentur, animum equidem aduersus mala quaeuis obfirmare docent, sed nihil, quod eum vero solatio persuadere queat, continent.

§. LIII.

Vitia hisce opposita ex dictis facile intelliguntur. In excessu contra prudentiae regulas peccant, qui in consolationibus propinandis nimis liberales sunt, easque dignis & indignis offerunt; in defectu, qui eas plane intermittunt, alia agentes, aut eorum, qui in calamitatibus constituti sunt, miseriam non curantes. Peccant etiam saepius per imprudentiam, dum ad eorum, qui consolandi sunt, statum non attendunt, talia afferentes, quae illis parum conueniunt, & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. LIV.

Quae hactenus exposuimus, ad eam docendi rationem, qua verbi diuini minister publice plures simul, aut integram ecclesiam instruit, praecipue pertinent. Qua in re si vel maxime vt decet, & vt prudentiae regulae requirunt, versetur, suo tamen nondum satis fecit muneri, nisi speciatim singulorum quoque, qui fidei ipsius concrediti sunt, curam in se suscepерit. * Id sane officii pastoralis ratio atque finis requirit. conf. *Luc. XV, 4. seqq.* Taceo, quod ita longe rectius multorum saluti consuli queat, quam si generatim saltem proponantur, quae ad omnes aut plures pertinent.

* Pluribus hoc & egregie confirmat B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *pastore fideli, cap. 8 posit. 3. p.* 265. *seqq.* Cum enim prolixum & memorabilem hac de re ex GREGORIO NAZIANZENO locum adduxisset, haec porro subiicit: *ex quibus prudentissimi praesulis verbis inter alia apparet, non existimasse ipsum, solis concionibus, quae ordinarie & publice ad populum habentur, expediri posse omnia, quae quidem fideli ministro, tanquam ecclesiae doctori, expedienda sunt. Etenim, si pro tanta ingeniorum diuersitate diuersimode etiam cum auditoribus agendum, vtique praeter ordinarias publicasque conciones insuper priuato opus erit labore. Vnde etiam de se testatur apostolus, quod docuerit auditores suos publice & domatim (κατ' οἶκους) nec cessauerit cum lacrymis admonere vnumquemque, Actor. XX, 20. 31. item, quod, tanquam pater filios suos, vnumquemque Thessalonicensium hortatus fuerit & consolatus 1 Thessal. II 11. Similiter eo tendit institutio Timothei: senioremne increpato, sed hortare vt patrem, iuniores vt fratres, &c. 1 Tim. V, 1. Nam de priuata exhortatione sermonem hic esse, palam est. Atque haec expendens* S. CHRYSOSTOMVS, in *epist. ad Hebr. hom.* 34. *omnium*, inquit, *& singulorum, qui curae tuae sunt commissi, mulierum, virorum, & puerorum, tibi reddenda erit ratio. Cogita in quanto versaris periculo. Mirum, si sacerdos saluetur!* Sed & reliqua, quae idem auctor hac de re habet, legi merentur.

§. LV.

Eum in finem necesse est, & prudentia quoque postulat, vt

paſtor accuratam notitiam eccleſiae ſuae & ſingulorum eius membrorum ſibi acquirat, cuiusque ſtatum diligenter exploret, &, ſi, defectus illorum, qua intellectum, qua voluntatem intelligat, iis emendandis corrigendisque, nulli labori parcens, omnem impendat operam. Optandum quoque eſſet, vt ſaepius viſitationes domeſticae inſtituerentur, * & in vitam domeſticam, moresque patrum familias, liberorum, ſeruorum, &c. inquireretur. Maximus enim inde ad eccleſiam redundaret fructus.

* Iungenda, quae ex inſtituto de viſitatione domeſtica diſſerit IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata, append part. 2. membr. 3. pag. 126. ſeqq.*

§. LVI.

Ad ſpecialia ſi deſcendere liberet, oſtendi poſſet, quomodo cura priuata circa ſingulos, pro diuerſo hominum ſtatu, gerenda? quo pacto in ea ſingulae partes officii paſtoralis, didaſcalici ſcilicet, elenchtici, paedeutici, epanorthotici, paracletici, exercendae? ſpeciatim, quaenam iuxta prudentiae praeſcriptum hic obſeruanda circa aegrotos, pauperes, melancholicos, obſeſſos, moribundos, maleficos, vltimo ſupplicio deſtinatos, fagas & veneficos, &c. Verum haec ex principiis, quae poſuimus generalibus, & monitis, quae hinc inde iam inſperſimus, facile diiudicari queunt, * vt diutius hiſce immorari neceſſe non ſit.

* Interim legi poſſunt, quae de plerisque horum, copioſe diſſerit IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangel. l. 3. cap. 54. 58. 59. 60. &c.*

§. LVII.

Ad alteram itaque officii paſtoralis partem * progredimur, quae in legitima ſacramentorum conſiſtit adminiſtratione. Vbi tamen nonnulla de audiendis confeſſionibus, deque vſu clauis ligantis & ſolventis praemittenda fuerint, cum hic quoque magna circumſpectione opus ſit. Supponentes itaqe, quae alibi de natura & indole abſolutionis, de eius miniſtro, deque abſolutione & confeſſione priuata, & eius neceſſitate, de claue ligante & excommunicatione, eiusque indole, neceſſitate, gradibus, ex inſtituto traduntur, ** nunc ſaltem, quae hic obſeruanda prudentiae monita, paucis indicabimus.

* vid. ſupra §. 5.
** De his omnibus in theologia thetica agi ſolet.

§. LVIII.

Vt ergo circa abſolutionem caute quis procedat, diſpiciendum primo, quinam abſoluendi? Non enim omnes, qui abſolutionem expetunt,

tunt, eodem habendi ſunt loco. Si qui ergo hoc ea faciant ratione, vt verae ſimul poenitentiae edant ſigna, ex quibus paſtor morali ratione colligere queat, ſerio eos peccatorum poenitere, eos demum dignos eſſe, qui abſolutionem impetrent, palam eſt. Externum, quod inter homines intercedit, diſcrimen, in ipſa abſolutione nihil mutat, etſi in abſolutionis formula ad vitia pariter ac officia, ſingulis hominum ſtatibus propria, haud immerito reſpiciatur. *

* Exemplum praeclarum nobis praeiuit ipſe Ioannes baptiſta, ſpeciatim hominibus plebeiis, publicanis, militibus, indicans, quo pacto fructibus vitaeque ratione, cuiuis conuenienti, cuita is vitiis ſingulis ſtatibus propriis, poenitentiam ſuam ſeriam fuiſſe, demonſtrare deberet, *Luc.* III, 10. *ſ qq.* Idem & nobis faciendum, ſiue cum principibus, ſiue aliis magiſtratus dignitate fulgentibus, ſiue cum eruditis, ſiue cum mercatoribus, ſiue cum aliis nobis res ſit.

§. LIX.

Impoenitentibus itaque, & de quibus nulla ſpes eſt, eos vitam moresque mutaturos, abſolutio prorſus deneganda. Neque tantum in huncce referendi numerum, adulteri & ſcortatores, aut qui ira & vindictae cupiditate erga alios flagrant,* ſed & qui ebrietati, auaritiae, ſimilibusque vitiis dediti ſunt, etſi ea apud homines huius ſeculi pro peccatis non reputentur. Patet hinc etiam, abſolutionem recte denegari illis, qui eandem ab ordinario ſuo confeſſionario, ex odio, rancore, aut aliis cauſſis iniuſtis, petere renuunt. **

* Solenne eſt, vt cumprimis abſolutio illis denegetur, qui in litibus coram magiſtratu verſantur. Nec id vituperandum, ſi odio vindictae cupiditati, aliisque prauis adfectibus eos indulgere conſtet, aut inde colligi queat. Sed non minus tamen & illis abſolutio deneganda eſt, qui ebrietati, auaritiae, aut aliis vitiis aeque vituperabilibus ſunt dediti. Interdum tamen etiam contingere poteſt, vt homo innocens praeter omnem culpam ſuam litibus, a magiſtratu componendis, inuoluatur, quem ſi ab omni vindictae cupiditate, aut aliis prauis adfectibus, alienum eſſe certo conſtet, nulla adeſt ratio, cur abſolutio illi ſit neganda.

** Circa confeſſionarios variant eccleſiae noſtrae mores. Alicubi receptum eſt, vt vnicuique licitum ſit, mox ab hoc, mox ab illo abſolutionem petere, prout hoc conueniens, aut rebus ſuis conducibile exiſtimauerit. Alibi aut conſuetudine introductum, aut lege ſanctum eſt, vt, quem quis ſemel confeſſionarium elegit, eum ſemper retineat, nec ſine praegnanti cauſſa ab eo diſcedat. Si quis ergo in eccleſia viuat, vbi hoc receptum ſit, non liceat alicui pro lubitu ab uno confeſſionario ad alium tranſire, cum, quem deſerit, in ſuſpicionem adducat, ac ſi ſuo non rite fungatur munere vel aliud quid animadverſione dignum in eo deprehenderit. Quod ſi omnino ex odio aut rancore hoc faciat, aut quod eius admonitiones iuſtas & rectas ferre nolit, grauiſſimo citra controuerſiam ſe obſtringit crimine, amorisque pariter ac ordinis, qui in eccleſia ſeruari debet, leges, proterue migrat. At, ſi quis iuſtas cauſſas habeat, cur confeſſionarium, cuius miniſterio hactenus vſus eſt, cum alio permutet, aliter pronuntiandum. conf. CHRIST. KORTHOLTVS, in *paſtore fideli cap.* 4. *poſit.* 5. *p.* 168. *ſeqq.*

§. LX.

§. LX.

Si homo peregrinus eam a nobis expetat, caute itidem incedendum. Instituendum namque prius est colloquium, vt de eius religione, animae statu, moribus, quantum fieri potest, certiores reddamur. Quod si idiomate nobis ignoto vtatur, nihil obstat, quo minus confessionem eius per interpretem audiamus, & eadem ratione illi respondeamus. Si quis autem criminis cuiusdam sit suspectus, priuatim is primo admonendus, &, si hoc inficietur, in rei veritatem, quantum licet, inquirendum.

§. LXI.

Modus absolutionis ex eius natura & indole, & statu illorum, qui eam a nobis expetunt, definiendus est. Non itaque vna vtendum est formula, sed cuncta ad statum eius, quocum nobis res est, prudenter sunt accommodanda. An autem absolutio aliquando hypothetice fieri queat? quaeri solet. Sane, si sensum absolutionis spectes, omnis absolutio tacitam conditionem inuoluit, & certo modo est hypothetica. Cum enim verbi diuini ministro concessum non sit, in intimos cordium recessus introspicere, non aliter, quam sub tacita hac conditione: *si confessio vera fuerit*, absolutionem impertire potest, nec vllum hac de re est dubium. Sed, num conditio expresse quandoque adiici queat? de eo non omnes idem sentiunt. Non temere quidem, & sine necessitate summa hoc faciendum esse, res ipsa docet, & prudentia suadet: *quod si tamen is, qui absolutionem expetit, valde sit suspectus, nec tamen causae tam apertae, vt absolutio ei denegari queat, nihil obstat, quo minus hac ratione confessionarius conscientiae suae consulat. **

* Eorum enim, qui absolutionem quaerunt, vel maxime interest, vt de praesenti gratiae statu certiores reddantur. Ne itaque spe haecce atque voto excidant, opera danda, si signa, quae animum contritum veteque poenitentem, sufficienter produnt, adsint.

** Non tantum conscientiae suae, sed saluti quoque eius, qui absolutionem petit, hac ratione consulet confessionarius. Si enim veram poenitentiam non egit, excitari hac ratione potest, vt de vita emendanda serio fit sollicitus, vnde maximum in illum redundabit commodum. Sin egerit poenitentiam, praeterque rationem confessionario suspectus fuerit, sollicitam confessionarii curam grato merito agnoscet animo, ipse autem vt turbetur, necesse non est. Impleta enim conditione, adplicatio absoluta sua sponte sequitur. conf. B. SPENERVS, in *respons. theolog. German. part.* 4. *p.* 670. *seqq.*

§. LXII.

Cum etiam interdum contingat, vt delicta quaedam singularia confiteantur, qui absolutionem expetunt, confessionarii est, sacro hoc premere silentio, ne inde, qui eiusmodi quid ad exonerandam conscientiam fassus est, incommodum aliquod accipiat. Hoc *sigillum con-*

confeſſionis vocari ſolet. * Idque iterum & ipſa officii paſtoralis ratio, & prudentia poſtulat, cum nemini vitio verti queat, quod aperire, quae conſcientiam onerant, nolit, ſi in publicum ea iterum proferenda ſciat. Hinc magno muneris ſui fructu ſeipſos priuant, qui ſilentio premere, quae illis aperiuntur, non didicerunt.

* Sancto ſilentio premenda eſſe, quae confitentur, qui abſolutionem expetunt, poſitum eſt extra controuerſiam. Non enim tam homini, quam Deo, cuius vicibus hic eccleſiae miniſter fungitur, fit confeſſio. Sed quid? ſi quis talia confiteatur, quae ſine aliorum, aut omnino ipſius reipublicae damno, aut praeſenti periculo reticeri nequeant? Demonſtrandum ei, qui talia fatetur, poenitentiam eius non eſſe ſeriam, nec placere Deo, niſi vel cum ſuo incommodo damna aliis imminentia auerti velit, eiusque adeo eſſe officii, vt talia ipſe indicet. Si hoc facere renuat, abſolutio deneganda, & ab eccleſiae miniſtro indicium eorum, quae ad periculum euitandum ſcitu neceſſaria ſunt, faciendum. Reliqua, quae hic ſcitu neceſſaria ſunt, ſuppeditabit IO. ANDR. QVENSTEDIVS. in *diſſert. de ſigillo confeſſionis.*

§. LXIII.

Quod ad excommunicationem attinet, ſupponendum, eam in ſe ſpectatam neutiquam eſſe poenam proprie ſic dictam, cuius infligendae poteſtas ſoli magiſtratui competit, ſed tantum declarationem, ab eccleſia, vel nomine eccleſiae factam, aliquem qui emendationem omnem reſpuit, nec a peccatis ſuis vult deſiſtere, non poſſe haberi pro vero & viuo eccleſiae membro, donec reſipiſcat. * Vnde & patet, excommunicationem per ſe neutiquam infamiam ciuilem ſecum trahere. conf. *Matth. XVIII, 15. 16. 17.* Id quod tum de minori, quam vocant, tum de maiori excommunicatione eſt intelligendum. **

* Excommunicationem apud Ebraeos olim quoque in vſu fuiſſe, ſatis conſtat. Praeter multos alios, qui hac de re egerunt, conferendus CONSTANTINVS L' EMPEREVR, ad *Bonaventuram Cornelium Bertramum, de rep. Ebr. pag.* 380. item diſſertatio noſtra poſterior de *ritibus eccleſiae latinae iudaicis*, §. 4. in *parergis hiſtorico-theolog. pag.* 121. *ſeqq.* An vero tempore captiuitatis Babylonicae, cum magiſtratibus ordinariis, adeoque facultate puniendi, Iudaei deſtituerentur, originem coeperit, vt adeo ea poenarum loco vſi ſint, quod nonnullis placet, incertum eſt, nec dum ſatis demonſtratum. Saltem, cum reſtituta republica facultas poenas tum ciuiles, tum capitales infligendi penes Iudaeorum magiſtratus eſſet, excommunicatio non potuit habere rationem poenae proprie ſic dictae: etſi ceteroquin, ob corruptum populi huius ſtatum, vitia quaedam & abuſus inſtituto huic, per ſe innocenti, adhaererent. A Iudaeis ad chriſtianos hunc ritum tranſiiſſe, viri quidam docti ſibi perſuadent, habentque hac in re quosdam ex ipſis patribus praeeuntes: quibus tamen quo minus prorſus ſuffragari queam, obſtat locus *Matth.* XVIII, 15. 16. 17. in quo Chriſtus ipſe diſcipulos ſuos a communione ſua homines inpoenitentes & reluctantes, omniumque admonitionum contemptores, remouere iuſſit. Quidquid huius ſit, ſi vel maxime a Iudaeis mos excommunicandi deriuandus ſit, non tamen inde ſequetur, excommunicationem eſſe poenam proprie ſic dictam, cum nec dum euictum ſit, apud Iudaeos eam poenae habuiſſe indolem, & chriſtianos, ſi huncce morem a Iudaeis acceperunt, ea, quae per abuſum ei adhaerebant, ſimul recepiſſe, probabile non ſit. Sed obſeruandum, excommunicationis diuerſa fuiſſe in eccleſia chriſtiana fata, quaeue initio tota eccleſia, innocenti conſilio, ad ſalutem illorum, qui ſe eccleſiae adiungebant, adminiſtrabatur, deinde tuc-

ceſſu remporis ſolis epiſcopis vindicabatur, tandemque a Romanis praeſertim praeſulibus in dominandi & tyrannidis inſtrumentum conuerſa fuit Legi hac de re meretur ex ipſis pontificiis LVD. ELIAS DV PIN, de *antiqua eccleſiae diſciplina*, *diſſert.* 3. *cap* 1. *pag.* 247. *ſeqq.* add. IO. SELDENVS, de *ſynedr. lib.* 1. *cap.* 8. Vera itaque excommunicationis indoles ex Chriſti ſeruatoris inſtitutione, & primitiuae eccleſiae praxi aeſtimanda. Eo enim. non alio, modo in noſtra quoque eccleſia locum inuenire debet. Hac vero ratione ſi ſpectetur, eam poenae proprie ſic dictae rationem non habere, manifeſtum eſt. Nec obſtat locus 1 *Corinth.* v, 3. 4. 5. quippe qui non de excommunicatione, ſed de poteſtate extraordinaria corporis adflictiones peccatoribus immittendi, apoſtolis conceſſa, intelligendus eſt.

** Diſcriminis, quod inter excommunicationem minorem & maiorem intercedit, exemplum iam apud Ebraeos nonnulli inuenire voluerunt. Dixi hac de re in *diſſert.* antea *citata*, §. 4. *p.* 123. Quidquid ſit, in veteri eccleſia diſcrimen inter eos, qui, acta rite poenitentia, iterum in eccleſiam recipiendi erant, & inter illos, qui ceu refractarii & pertinaces penitus erant reiiciendi, obſeruatum fuiſſe, conſtat. Illi ab vſu ſacramentorum excludebantur, & ſatisfactionibus canonicis ſubiiciebantur, hinc *excommunicatio minor*: hi vt putrida & inutilia eccleſiae membra corpore velut abſcindebantur, vnde *excommunicatio maior*. Vtriusque in canonibus conciliorum, & iure canonico, paſſim mentio iniicitur.

§. LXIV.

Minoris nimirum excommunicationis nomine venit ſuſpenſio a ſacra coena. Haec vero in eo conſiſtit, vt a verbi diuini miniſtro declaretur, eum, qui veram peccatorum ſuorum poenitentiam non egit, quod ex certis documentis conſtare debet, non poſſe ſalutariter & cum fructu, ſacra coena vti. Quo ipſo non magis ſibi imperium in eum, qui abſolutionem expetit, arrogat, quam medicus in aegrotum, dum illi oſtendit, quid noxium ei ſit, aut ſalutare. Cumque miniſter verbi diuini, ſit diſpenſator myſteriorum diuinorum nomine eccleſiae, *1. Cor. IV, 1.* nullum eſt dubium, quin haec ei poteſtas competat. *

* Denegari ſane haec poteſtas verbi diuini miniſtris nequit, niſi ſimul ſcripturae ſacrae aperte contradicere velimus. Quod enim Petro dictum eſt, *Matth.* XVI, 19. *quodcunque ligaueris in terra, ligatum quoque erit in coelo, &c.* id omnibus quoque apoſtolis, adeoque eorum ſucceſſoribus, verbi diuini miniſtris rite & legitime vocatis, dicitur, *Matth.* XVIII, 18. *Ioan.* XX, 23. Ideoque & *claues coelorum* illis tribuuntur, *Matth.* XVI, 19. vt indicetur, eos oeconomos & diſpenſatores eſſe myſteriorum Dei. Suprema equidem eccleſiae adminiſtratio Chriſto competit, qui in omni domo Dei fidelis fuit, *Ebr.* III, 2. qui ideo etiam habere dicitur clauem Dauidis. *Apoc.* III, 7. Cum vero ipſe alios ſub ſe oeconomos habere vellet, dedit illis ad munus hocce ſuſtinendum, claues regni coelorum, quibus claudere & aperire poſſent: eodemque ſenſu ligandi ſoluendique poteſtatem illis conceſſit, vt ex dictis patet.

§. LXV.

Excommunicatio maior eſt declaratio a tota eccleſia, * re prius cum omnibus, aut praecipuis eius membris, communicata, publice facta, aliquem ob admonitiones omnes reiectas, & quod pertinaciter in impro-

in improbo vitae genere pergat, nec ſpem emendationis relinquat, non amplius pro membro eccleſiae habendum. Huc pertinet, quod Chriſtus dicit, talem hominem *pro ethnico & publicano habendum*, *Matth. XVIII, 17.* hoc eſt, non pro fratre, ſeu membro eccleſiae, ſed pro infideli, vt ethnici extra eccleſiam erant, *Ephes. II, 12.* quo loco & communi Iudaeorum iudicio habebantur publicani, *Matth. IX, 10. 11. Luc. XV, 1. 2.* ** Cum vero haec excommunicatio ſecundum mores hodiernos infamiam ciuilem ſecum vehat, ***interdum etiam poenam grauioremi plerisque conducibilius videtur, ſimulare poenitentiam, quam pertinacia ſua extrema experiri. Mirum igitur non eſt, quod maioris excommunicationis vix exemplum apud nos occurrat.

* Hoc non tantum ex effato Chriſti ſeruatoris conſtat, *Matth.* XVIII, 17. ſed ex praxi etiam primitivae eccleſiae. GABRIEL equidem ALBASPINAEVS haud obſcure aſſerit, ſolis epiſcopis in veteri eccleſia competiiſſe facultatem ligandi atque ſoluendi peccata, *obſeruationum de veteribus eccleſiae ritibus*, *lib. 2. obſerv. 32. n. 6.* Sed fallitur, ſecusque rem ſe habuiſſe, tum ab aliis demonſtratum eſt, tum & ab ipſo LVD. ELIA DV PIN, de *antiquae eccleſiae diſciplina*, *diſſertat. 3. cap. 1. p. 247.*

** Non itaque excommunicationis vis eousque extentenda, vt iuribus ſocietatis ciuilis aliquis per eam priuetur. Recte hoc ex ipſis pontificiis obſeruat, quem aliquoties iam laudavimus, LVD. ELIAS DV PIN. Cum enim verba Chriſti: *ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus*, ita bene explicaſſet: *iam non habeatur vt frater & chriſtianus, ſed quemadmodum ethnicus & publicanus*, ſubiicit: *ſicut ergo ſocietas ciuilis ſeruatur cum ethnicis & publicanis, ita per excommunicationem non excluduntur homines a ſocietate ciuili, nec iis priuantur officiis, adiumentis & bonis, quae ipſis tanquam hominibus & ciuibus, iure naturali, gentium & ciuili, debentur; itaque primus & praecipuus effectus, imo, ſi ſtricte & proprie loqui velimus, vnicus excommunicationis effectus, eſt priuatio officiorum ſpiritualium; de antiqua eccleſiae diſciplina diſſert. 3. cap. 1. p. 294.* vbi pluribus hoc comprobat, quod & ſubinde ex noſtratibus cum theologi, tum iureconſulti demonſtrare ſolent. conf. B. SAMVEL STRYCKIVS ad *Io. Brunnem. ius eccleſ. lib. 2. cap. 19. §. 10.*

*** Id quidem contra indolem & naturam excommunicationis, pariter ac morem & conſuetudinem veteris eccleſiae, vt ex dictis patet.

§. LXVI.

Interim circa minorem excommunicationem, ſeu clauis ligantis vſum, ſequentia obſeruanda ſunt prudentiae monita: etſi quilibet paſtor habeat poteſtatem arcendi impoenitentes ab vſu ſacrae coenae, ob abuſum tamen huius poteſtatis * tutius eſt, ſi hoc fiat cum conſenſu totius presbyterii, aut ſuperiorum; ſuſpenſio haec ſe extendit ad omnes, qui in peccatis contra conſcientiam pergunt, & ab iis deſiſtere nolunt; etiam ad magiſtratus, & eos, qui in magnis conſtituti ſunt dignitatibus; idque extra omnem controuerſiam, ſi de vita emendanda admoniti, aperte profiteantur, ſe non poſſe aut velle a peccatis, aut certo peccatorum genere, deſiſtere; ſin polliceantur emendationem, certum tempus conſtituendum, vt experimentum capiatur, an

ſerio eam polliciti ſint? quod ſi euentus doceat, ſpem emendationis vanam eſſe atque irritam, in iſta ſuſpenſione pergendum, donec certo, eos reſipuiſſe, conſtet.

* Saepius enim contingit, ut in poteſtatis huius exercitio adfectibus prauis indulgeant verbi diuini miniſtri, occaſionem hinc captantes, vexandi, quibus male cupiunt, reliqua impune dimittentes. Hinc conſultius, vt cuncta ûant cum conſenſu ſuperiorum, quanquam & per hos interdum viri cordati in vſu clauis ligantis impediri queant, quod itidem experientia docet. Sed ex duobus malis minimum eſt eligendum.

§. LXVII.

Praeterea, ſi quis rumoribus incertis deferatur, nec inueſtigatione adhibita, certi quid adpareat, delatus etiam factum conſtanter neget, ſuſpenſio locum non habet, grauiter tamen admonendus eſt, ne facinus negando, ſe indignum ſacra coena reddat, & peccata peccatis cumulet. Quod ſi quis coram eccleſiae miniſtro fateatur delictum, quod coram iudice conſtanter negat, non videtur abſoluendus, * eo quod pertinax facti coram iudice negatio, quae pro mendacio, adeoque peccato grauiſſimo habenda, cum vera poenitentia conſiſtere nequit. Denique, ſi aliunde certus de delicto ſit verbi diuini miniſter, non abſoluet reum, quamdiu id non fatetur, etiamſi teſtimonium innocentiae adferat, cum experientia conſtet, non multum ſaepius eiusmodi teſtimoniis tribuendum eſſe.

* Sunt equidem, qui ſecus ſentiunt, eo quod paſtor hic non verſetur in foro politico, ſed eccleſiaſtico. Sed obſtat, quod pertinax facti coram iudice negatio, cum vera poenitentia nullatenus conſiſtere queat.

§. LXVIII.

Diuerſa ratione & hic contra legum diuinarum pariter ac prudentiae praeſcripta, peccatur. In defectu peccant, qui in vſu clauis ſoluentis nimis liberales, & in vſu ligantis nimis parci ſunt; quiue promiſcue omnibus peccatorum remiſſionem annuntiant, poenitentia eorum an ſeria ſit, non ſatis explorata, idque aut ex metu, aut ſpe lucri, & ignauia quadam, aut aliis cauſſis vituperabilibus, conf. *Ezech. XIII, 19. Zach. V, 3.* In exceſſu rurſus peccant, qui in exercitio clauis ligantis nimis ſunt rigidi, eum omnino in occaſionem aut inſtrumentum imperii, quod in alios adfectant, conuertentes, * contra monitum Petri, *1 Petr. V, 3.* Denique quoad modum peccant, qui peccatorum aut perſonarum diſcrimen aut negligunt, aut non ea, qua decet, ratione obſeruant. Cum primis vero omnis procul abeſſe debet προσωπολημψια, quae, vt alias, ita vel maxime in vſu clauis ſoluentis ac ligantis, ſummopere eſt deteſtanda.

* Quod

* Quod vt crassiori quadam ratione Romani fecerunt pontifices, quibus excommunicatio, ad imperium in reges principesque orbis christiani sibi asserendum, olim multum profuit, priusquam illorum fraudes detegerentur, ita non desunt, qui hodie illud subtiliori quadam ratione faciunt. Vocari hoc vitium solet *papa-caesaria*.

§. LXIX.

Iam; quod ad sacramenta eorundemque administrationem, speciatim baptismum, attinet, supponentes iterum, quae de eorum natura, indole, causis & effectibus, alibi traduntur, quae hic iuxta prudentiae quoque leges obseruanda, paucis indicabimus. Primo ergo extra controuersiam positum sit, eos baptizandos, qui effectus baptismi compotes fieri possunt, & quos baptizandos Christus iussit, hoc est, homines veros, siue infantes, siue adultos. Quod si probe teneatur, variae hinc facili negotio solui quaestiones possunt, patebitque, quid de infantibus nondum perfecte natis, de monstris, de iis, qui per abortum in lucem editi sunt, & quod ad adultos attinet, de amentibus, similibusque, censendum sit.

§. LXX.

Ad baptismum nemo cogendus, * nec tamen occasio, infantes, qui in nostra sunt potestate, si nemo sit, qui repugnet, baptizandi, temere praetermittenda est. Vtrumque & officii est, & prudentiae. In casu dubio, vbi incertum, an infans baptizatus sit, tutissimum est, eum baptizare. ** Nec enim tum iteratur baptismus, sed supponitur, eum non baptizatum esse.

* Sic infantes Iudaeorum, qui inter christianos habitant, illis neutiquam vi abripiendi sunt, vt baptizentur, qui partum etiam illis profuturus esset baptismus, si a parentibus in erroribus patriis educarentur. Qui vero per captiuitatem bellicam, aut alia ratione in nostram potestatem venerunt, infantes infidelium, omnino baptizandi sunt. conf. B. CHRIST. KORTHOLTVS, in *pastore fideli*, *cap.* 5. *posit.* 3. *p.* 195. *seqq.* qui & *posit.* 2. illis, quae in §. *praecedenti* diximus, lucem adfundet.

** Quid vero, si schedam affixam habeat, quae de baptismo collato testetur? Nihilo secius baptizandum esse eiusmodi infantem, plerique censent, cum eiusmodi schedae nullam mereatur fidem. Quod ita intelligendum, nisi indicatum sit, vbi & a quonam baptismus sit collatus. Si enim hoc fit, pastor de veritate rei mox certus fieri poterit.

§. LXXI.

Vt vero in infantibus fides per baptismum incenditur, ita eadem in adultis iam supponitur. Circa baptismum itaque adultorum, qui forte a Iudaismo, aut Mahumedanismo, ad nos transeunt, magna cautione opus, ne externa fidei professione nos decipiant, * cum tamen corde adhuc a Deo plane sint auersi, adeoque verae fidei expertes.

* Diligenter & recte quidem hoc inculcat B. SPENERVS, in *responsis theolog. Germ. part.* 4. *pag.* 56. *seqq.*

§. LXXII.

Prudens verbi diuini minister, diligenter quoque sibi cauet, ne circa materiam aut formam baptismi peccet. Hinc nec pro aqua alium liquorem substituet, nec a formula baptismi, ab ipso seruatore praescripta, vlla ratione discedet. Quod si per imprudentiam aut casu quodam hic aberratum sit, infans non recte baptizatus est, meritoque adeo baptismus ei est conferendus. In reliquis, quae ad essentialia baptismi non pertinent, receptos mores merito sequitur, quorsum & illud pertinet, quod loco immersionis, olim vsitatae, hodie adsperso obtineat. *

* Non desunt, qui optant, vt hodie adhuc immersio obtineret. Legi & expendi merentur, quae hac de re habet B. SPENERVS, in *responsa theolog. Germ. part* 1. *cap.* 2. *p.* 143. *seqq.* Adsperso autem, siue fiat in capite, siue in fronte, aut pectore, perinde est, ideoque hac in re cuiusque loci sequenda est consuetudo.

§. LXXIII.

Prudentiae quoque, immo officii pastoralis est, dispicere, ne quiuis sine discrimine, vt susceptorum, seu patrinorum munere in actu baptismi fungantur, admittantur. Cum enim susceptorum officium sit, non tantum testari de baptismo infanti rite collato, sed & curare, vt in fide vera, & vita homine christiano digna educetur, non alios, quam qui ratione aetatis, pietatis, aliarumque virtutum christianarum, ad hoc idonei sunt, admittendos esse, palam est. *

* Excludendi ergo ab hocce munere sunt haeretici, hominesque impii, & quotquot ita comparati sunt, vt illorum curae & inspectioni infantes committi nequeant. Quantopere hac in re quotidie peccetur, ipsa quemuis docere potest experientia.

§. LXXIV.

Circa ritus baptismales, ab hominibus introductos, nec a Deo institutos, dispiciendum primum, an aliquid superstitiosi contineant? Si enim hoc sit, repudiandi omnino, & vt abrogentur, omnis impendenda opera. Sin innocentes sint, nec vitii quid secum trahant, non temere quidquam mutandum, nec a recepta consuetudine sine necessitate recedendum, * praesertim si sine aliorum scandalo mutatio fieri nequeat.

* Ergo nec exorcismus omittendus, cum hicce ritus, in se spectatus, nihil vitii inuoluat, & de summa hominis, in qua per naturam constitutus est, miseria, quodue filius irae, & captiuus infernalis genii sit, nos admoneat.

§. LXXV.

Alterum noui testamenti sacramentum est sacra coena, quae vt rite atque legitime administretur, sequentia non negligenda sunt prudentiae

dentiae monita: praecipua cura ſit, ne indigni ſint, qui ad eius participationem admittuntur. Hoc enim ſi per culpam aut negligentiam paſtoris fiat, grauiſſime peccat & contra officii ſui rationem, *Matth. VII, 6.* & contra illum, quem hac ratione admittit. *1 Cor. XI, 29.* Quinam autem indigni ſint, vel ex fine ſacrae coenae patet, qui eſt, vt commemoratione mortis Chriſti fides corroboretur. Vbi ergo non eſt fides, ibi corroborari nequit. Fides autem cum ex fructibus agnoſcenda ſit, palam eſt, eos, qui in peccatis proaereticis viuunt, fidem non habere, indignosque adeo eſſe, qui ad ſacram coenam admittantur.

* Manifeſte itaque flagitioſos, impoenitentes, criminis cuiusdam ſuſpectos, &c. ad ſacram coenam non eſſe admittendos, ſequitur. Recurrunt hic fere eadem, quae ſupra §. 58. *ſeqq.* de abſolutione diximus. Non enim in noſtris eccleſiis ad ſacram coenam aliquis admittitur, niſi abſolutionem prius rite impetrauerit.

§. LXXVI.

Ad vſum ſacrae coenae nemo inuitus cogendus eſt. Non minus enim peccant, qui, cum indigni minusque praeparati ſint, ad eam accedunt, quam qui eam contemnunt. Cultus quoque omnis chriſtianorum ſpontaneus eſſe debet, *Pſalm. CX, 3. LI, 12.* Recte interim legitimus ſacrae coenae vſus oſtenditur, eiusque neceſſitas demonſtratur, vtilitas, ad dignos conuiuas redundatura, commendatur, vt tamen ſimul addatur, eos qui indigne ſacro hocce cibo & potu vtuntur, reos fore corporis & ſanguinis Chriſti, *1 Cor. XI, 27.* * Contemptores namque ſacrae coenae, admonitionibus eo adducendi ſunt, vt peccata ſua agnoſcant, & reſipiſcant, & tum demum ad ſacram coenam admittendi ſunt.

* Sermo hic de eo eſt, quid verbi diuini miniſter facere queat, aut debeat. Quodnam enim magiſtratus circa eiusmodi homines officium ſit, aliunde conſtat. Qui cogi homines ad ſacrae coenae vſum poſſe, exiſtimant, ad loca *Luc.* XIV, 13. *Ioan.* VI, 44. provocare ſolent. Sed in iſtis de externa & violenta compulſione aut coactione ſermo non eſt, quod & res ipſa docet, & pluribus oſtendit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de offic. miniſtr. eccleſ. circa ſacr. coenam, caſ.* 19. *p.* 214. *ſeqq.*

§. LXXVII.

Prudentiae quoque eſt, receptam iſtam theologorum obſeruare regulam: non priuatio, ſed contemtus damnat. Hinc enim intelligere licet, quo pacto eccleſiae miniſter erga eos ſe gerere debeat, qui praeter ſuam culpam impediuntur, quo minus aut omnino, aut non ea qua decet ratione, * ad ſacram accedere coenam poſſunt. Quod ſi quis aliunde non impediatur, ad minimum diſpiciendum, an ſeipſum explorare queat, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XI, 28.* Qui enim

enim per virium siue naturalium, ** siue spiritualium, defectum, hoc facere nequeunt, admittendi ad sacram coenam non sunt.

* Patet hinc, quo pacto circa abstemios versandum. Hi rectius ab vsus sacrae coenae plane se abstinent, quam vt sub vna tantum communicent specie. Patet hinc quoque, nunquam a laicis administrationem sacrae coenae recte suscipi. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib.* 3. *cap.* 37. *p.* 764. 769. Diiudicandus hinc etiam casus a B. FRIDEM. BECHMANNO propositus, in *theol. conscient. de offic. ministr. eccles. circa sacr. coen. cas.* 28. *p.* 224. *seqq.*

** Iudicare hinc licet, quid sentiendum de communione mutorum, surdorum, aegrotorum, agonizantium, itemque infantum, furiosorum & obsessorum, vid. KORTHOLTVS, in *pastore fideli, cap.* 6. *posit.* 3. De furiolis & infantibus, add. B. BECHMANNVS, *theol. conscient. l. c. casu* 21. & 30. *p.* 217. & 228.

§. LXXVIII.

Quod de baptismo monuimus, de sacra quoque coena obseruandum, circa materiam & formam huius sacramenti nihil prorsus mutandum, * nec ab institutione diuina seruatoris, quoad essentialia, vel latum vnguem discedendum. In accidentalibus vero, & ritibus humano consilio introductis, si nihil in illis, quod cum verbo diuino pugnat, contineatur, prudentiae est, receptam loci cuiusque sequi consuetudinem, ** nisi ecclesiae salus aliud quid postulet.

* Non itaque licet pro vino aquam, vel alium liquorem, & pro pane aliud cibi genus substituere. conf. dissertatio nostra de *symbolis eucharisticis*, quae extat in *parergis historico-theologicis*. Diiudicandi quoque hinc casus varii B. BECHMANNO propositi, in *theol. conscient. l. c. casu* 31. *seqq. p.* 228. *seqq.*

** Exemplum vide apud IO. LVD. HARTMANNVM, in *pastorali euangelico part.* 3. *cap.* 40 *pag.* 829.

§. LXXIX.

Supereſt, vt generatim quoque quaedam de ritibus sacris, & quae prudentia circa eos obseruare iubeat, addamus. Quod quidem non de diuinis, in quos homini nihil iuris competit, sed de humanis intelligimus. Hos autem praescribendi & constituendi pariter ac abrogandi potestas, etsi summo imperanti competat, vt alibi iam euictum, ** pastoris tamen est dispicere, ne quid temere constituatur, vnde ecclesia detrimentum capere queat.

* Quae generatim nostrae ecclesiae de ritibus ecclesiasticis sententia, constat *ex Augustana confessione artic.* 15. *de ritibus ecclesiasticis docens, quod ritus illi seruandi sint, qui sine peccato seruari possunt, & prosunt ad tranquillitatem & bonum ordinem in ecclesia, sicut certae feriae, festa, & similia, &c.* Praecipuos ritus speciatim diligenter enarrat CASPAR CALVÖRIVS, *in rituali ecclesiastico, &c.*

** *part.* 2. huius operis, *cap.* 3. *sect.* 7. §. 31.

§. LXXX.

Prudentiae itaque pariter ac officii est, si forte noui ritus introducendi

ducendi sint, omnem adhibere operam, ne alii introducantur, quam qui necessarii sunt, vt omnia εὐσχημόνως fiant & κατὰ τάξιν 1 Cor. XIV, 40. & quibus internus Dei cultus non impediatur, sed promoueatur. Si ritus abrogandi, aut in iis aliquid mutandum, dispiciendum sedulo, ne abrogentur, qui vtiles sunt & salutares, adeoque retineri potius debebant; nec committendum temere, vt ecclesiae libertas pessundetur, & aliquid ceu illicitum abrogetur, idque inuita ecclesia, quod tamen, ceu licitum vel indifferens, retineri aut tolerari poterat.* Quod si in ritibus receptis superstitiosi aut incommodi quid deprehendatur, aut quod praxi verae pietatis impedimentum adferat, id pastor quidem propria auctoritate mutare nequit, interim apud eos, in quorum hoc positum est potestate, horum rituum abrogationem, aut mutationem recte vrgere potest, idque vt faciat, prudentia quoque postulat.

* Huc pertinet celebris illa, multisque scriptis vtrinque agitata controuersia *de exorcismo*: de qua alibi. conf. quae dicta sunt ad §. 74.

§. LXXXI.

Cum etiam nihil sit frequentius, quam vt ritibus & ceremoniis sacris superstitiose adhaerescant miseri mortales, omnemque fere cultus diuini rationem in iis constituant, saltem maiorem saepius eorum quam debebant, necessitatem esse credant,* hoc sibi merito datum fidelis & prudens pastor putat, vt frequenter auditores suos, quid de ritibus & ceremoniis externis statuere debeant, condoceat diligenterque inculcet illud apostoli: *non est regnum Dei cibus & potio, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto, Rom. XIV, 17.*

* Hinc recte in *August. confess. artic.* 15. dicitur: *de talibus rebus tamen admonentur homines, ne conscientiae onerentur, tanquam talis cultus ad salutem necessarius sit.*

§. LXXXII.

Vt vero ritus & ceremoniae, ad totam ecclesiam spectantes, in superstitionis saepius arripiuntur occasionem, ita in iis, qui in actibus ad singulos pertinentibus adhibentur,* subinde vana mortalium ambitio, per luxuriam, pompam, ostentationem, aliaque ratione se exerit. Huic ergo non minus vt obuiam eatur vitio, quam illi, & pastoralis muneris ratio postulat, & prudentia suadet, idque tum omnem occasionem hominibus, ad illicita pronis, adimendo, tum vitia ista coërcendo & supprimendo, ne iis ad vetita & scandalum praebitura, mortales abripiantur.

* Per ritus ad totam quandam ecclesiam spectantes intelligo eos, qui adhiberi & obseruari solent, in conuentibus sacris totius ecclesiae: quorsum pertinent tempus, locus, personae,

a quibus ſacra adminiſtranda, actiones ipſae, vt conciones, lectiones, cantiones & muſica, & quae alia ſunt eiusdem generis. Ad ſingulos autem homines, aut vnum vel aliquot eccleſiae membra illi ſpectant, qui in certis actibus, in quibus tota eccleſia non concurrit, obſervantur, vti ſunt ritus nuptiales, qui circa ſponſalia & nuptias obſeruari ſolent, item ſepulchrales, certo modo etiam baptiſmales, & qui circa hominis natiuitatem ſolent obſeruari. De poſterioribus certum eſt, & experientia conſtat, quod aliquando ita comparati ſint, vt ambitioni & luxui mortalium alendae & fouendae inſeruiant, vt priores ſuperſtitioni occaſionem praebere poſſint. Hiſce ergo vitiis hominum vt quauis ratione obuiam eat, merito ſibi datum credit prudens & fidelis eccleſiae doctor.

S. D. G.

INDEX

RERVM MAXIME MEMORABILIVM.

Numerus primus ſignificat partem, ſecundus caput, tertius paragraphum, quartus ſi adeſt, indicat ille paragraphum, tertius vero ſectionem, & Pr. Prolegomena.

ABNEGATIO ſui, quid ſit? I. 1. 4. 98. eius cauſa efficiens principalis ib. minus principalis ib. obiecta ib 95. 98. neceſſitas ib. 94. modus, fiat libere ib. 96. ferio, ib. 97. eo ſtanter ib. 99. indicium ib. 100. effectus ib. 101. eſt comes perpetuus amoris Dei ib. 50.

ABSOLVTIO caute circa illam procedendum, III. 3. 58 quibus deneganda? ib. 59. ii. 67 quinam abſoluendi? ib. 58. it. 62. quomodo peregrini abſoluendi? ib. 60. modus abſolutionis ib. 61. vitia circa illam in defectu & exceſſu ib. 68.

ACCESSIONES cui competant? II. 3. 5. 18.

ACTIONES, earum norma eſt lex diuina II. 1. 2. it. leges, conſilia & pacta humana ib. ſunt bonae & malae ib. 32. neceſſariae & indifferentes ib. 19. an dentur indifferentes? ib. 30. earum moralitas a lege diuina repetenda ib. 29. quid de vanis ſtatuendum? ib. 30. bonae cum omnibus legis circumſtantiis conueniant ib. 33. ſeqq: finis & intentio ſola non faciunt actiones bonas ib. 35. ſeq. circa omnes obſeruandae circumſtantiae, quis? ib. 17. quid? ib 38. quibus auxiliis? ib. 39. quomodo? ib. ſeqq. ex fide proficiſcantur ib. 41. ſint iuſtae, ſanctae &c. ib. 42. de aliorum moralitate iudicium ferre, difficillimum eſt ib. 36. noſtrarum exploratio, ſintne ex natura an gratia, neceſſaria eſt. ib. 4. 11. iniuriarum ſunt illicitae. II 3. 4. 22.

ADFECTVS, quid ſint? I. 14. 29. mentales a ſenſualibus caute diſcernendi, ib. it. I. 1. 6. 5. & non ſtatim pro ſpiritualibus habendi ib. * quotuplices ſint? ib. 5. it. I. 1. 4. 29. eorum ſedes eſt in voluntate I. 1. 6. 6. ſunt commotiones paſſiuae & actiuae ib. 7. quo ſenſu paſſiones dicantur? ib. * eorum gradus ſeu motus ib. 8. terminus a quo & ad quem? ib. 9. ſemper in bonum aut malum aliquod futurum tendunt. ib. eorum cauſa proxima, ib. 10. ſeq. effectus in corpore ib. 13. mente ib. 14. it. 29. ſeq. commoda & incommoda ib. 15. quinam primitiui & principes? ib. 16. deriuatiui? ib. horum claſſis prima. ib. 17. ſecunda ib. 18. tertia ib. 19. ſeq. quarta ib. 21. quinta ib. 21. eorum diuerſitas ratione obiectorum ib. 17. it. 23. ſigna ib. 13. & 29. coniunctio quorundam & mixtura. ib. 24. ſeq. ſunt indicium corruptae naturae. ib. 27. ſeq. carnales damnantur in ſcriptura S. ib. 28. vitia, quae ex adfectibus oriuntur ib. 30. an omnes ſint mali? ib. 31. ſeq. ſintne eradicandi, an corrigendi? ib. an omnes indifferentes ſint? ib. I. 1. 6. 32. irregenitorum ſemper mali ſunt. ib. 33. regenitorum ſiunt boni. ib. 34. impediunt hominis conuerſionem. ib. 35. praecipue explorationem ſui ipſius, ib. 35. ſeq. quomodo ſe habeant ſecundum gratiam? ib. 39. in regenitis eſſe poſſunt ib. 41. ſunt in illis ſanctificati ib. 40. ſpirituales non nocent, ſed proſunt, ib. * naturae fallacia circa adfectus ſedulo eſt attendenda. ib. 42. ſeqq.

Aduocatus hominis in ſpiritualibus & naturalibus I. 1. 1. 7. ſeqq.

ADFLI-

ADFLICTIONES ſunt ſpirituales & temporales III. 3. 51. ſolatium contra illas. ib. 52.
ADORATIONIS vox late & ſtricte ſumitur II. 3. 1. 26.
ADPETITVS SENSITIVVS, quid ſit? I. 1. 6. 2. dif. fert a voluntate. ib. 3. eius pugna cum ratione ib. 4. eſt indicium corruptae naturae ib. 26.
ADVLTERIVM matrimonii vinculum ſolvit. II. 3. 6. 10.
AEMVLATIO quid? I. 1. 6. 21. an ſit vitium? ib. 38. *
AEQVALITAS eſt inter homines obſeruanda II. 3. 4. 8. in quo conſiſtat? ib. cur ſit ſeruanda ib. quomodo? ib. 9. humanitatis non ponit aequalitatem poteſtatis. II. 3. 6. 33. *
AEQVIVOCATIO quid? II. 3 5. 33. eius varia genera ib. **
AETATIS ratio habenda in eligendis Eccleſiae miniſtris. III. 2. 42.
AGENDA a credendis non ſunt ſeparanda I. Pr. 2. ſeq. interim tamen ſeparatim conſiderari poſſunt. ib. 4.
AGNITIO DEI ex Scriptura S. non ex ratione eſt haurienda. II. 3. 1. 3. it. 12. ſit efficax & explicita, ib. 4. ſufficiens it. 5. eius obiectum eſt Deus ipſe quoad exiſtentiam ib. 6. * Eſſentiam ib. 7. attributa ib. 8. opera ib. 10. voluntatem ib. 11. huius agnitionis obligationem requirit, principium primum iuris diuini ib. 13. it. praeceptum primum ib. 14. requiritur ab omnibus Chriſtianis ib. 15. eam impedit ignorantia ib. 16. errores Anti-ſcripturariorum, ib. 17. Atheorum, ib. 18. Haereticorum & infidelium ib. eſt neceſſaria II. 3. 1. 7. **
Ἀκρίβεια in vita Chriſtiana I. 3. 15.
AMBITIO, quid ſit? I. 1. 4. 55. diuerſimode accipitur, ib. eſt philautiae filia & mater reliquorum vitiorum ib. 40. ſeq. eſt inſatiabilis, ib. 56. inepta & ridicula, ib. 57. craſſior & ſubtilior, ib. ſpiritualis, ib. eius obiecta varia ſunt. ib. & 58. in illa fruſtra animi quies quaeritur, ib. 59. impedit Chriſtianiſmum ib. 81.
AMBITIOSVS. quomodo ſe gerat in officiis erga Deum & res diuinas? ib. 60. ſeq. ſeipſum ib. 62. alios ib. 63. in ſtatibus certis. ib. 64.
AMOR, quid ſignificet? I. 1. 6. 16. quomodo differat ab odio? * eius ſpecies ib. 18. * it. I. 14. 116 concupiſcentiae, quid? ib. 118. complacentiae, ib. 119. amicitiae, ib. 120. obedientiae, 121. eius obiectum praeſtantiſſimum eſt Deus. ib. 33.
AMOR DEI, in quo conſiſtat? I. 1. 4. 110. eius cauſa efficiens, ib. 111. non eſt nudus actus, ſed propenſio habitualis, ib. 111. naturalis non datur. ib. ** eius obiectum. ib. 112. modus ib. cauſa impulſiua, 113. it. 117. effectus & conſequens ib. 114. it. 125. indicium 115. incitamentum. 117. variae ſpecies, ib. 117. 124. eſt purus atque impurus ib. 123. eſt omnium reliquarum virtutum mater. ib. 125. it. 135. praeſupponit agnitionem Dei. II. 1. 1. 2. ſpecialis, II. 3. 1. 35. ſeqq. huius fundamentum & effectus. ib. 38. ſeqq. obligatio ad illum, ib. 80. it. 40. oppoſita, ib. 80. media 95. impedimenta, ib. 99. ſeqq.
AMOR proximi, eius deſcriptio. II. 3. 4. 1. ſeq. obiectum ib. 3. ordo, ib. 4. fundamentum 5. & 25. gradus. ib. 6. obligatio, ib. 20. contraria, ib. 21. ſeq. media, ib. 26. impedimenta, ib. 27.
AMOR SVI ordinatus & licitus eſt fundamentum officiorum hominis erga ſe ipſum. II. 3. 3. 2. ſeq. it. I. 14. 32. illicitus eſt fons omnium vitiorum, ib. 36. ſeqq.
ANABAPTISTARVM errores circa iuramenta. II. 3. 5. 10. rerum dominia. ib. 17. contractua ib. 25. ** ſupplicia capitalia II. 4. 23. bella. ib. 25.
ANGELVS, officia erga Angelos quo referenda? I. 1. 4. 137. it. II. 2. 56.
ANIMAE facultates & potentiae I. 1. 2. 2. it. I. 1. 6. 2. * ſunt purae & mixtae, ib.
ANIMI emendatio, in quo conſiſtat? II. 3. 3. 5. ſeqq. media illi inſeruientia. ib. 21. impedimenta ib.
ANTHROPOMORPHITARVM error II. 3. 1. 19.
Ἀπάθεια, quid ſit? I. 1. 4. 133.
APPROXIMATIO ſubſtantiae diuinae in vnione myſtica an ſtatuenda? I. 1. 4 88. *
Ἀπάθεια Stoicorum I. 1. 6. 31. it. 41. quomodo irrepſerit in eccleſiam? ib. * eſt capitalis doctrina pſeudo-domeſticae Theologiae. ib. *
ARBOR VITAE, it. cognitionis boni & mali, fuit inſtitutum Paradiſiacum. II. 2. 23.
ARISTOCRATIA, quid? II 3. 7. 13.
ARMATVRA SPIRITVALIS. I. 2. 70.
ARTES, diuinatoriae ſunt ſpecies idololatriae, II. 3. 1. 79. ** non omnes artes ſunt vtiles. II. 3. 3. 7. * non omnibus conueniunt. ib. ** earum cognitio non impediat profectus in ſpiritualibus. ib. *
ASCETICI SCRIPTORES, I. Pr. 25 eorum lectio, quomodo & quando rite inſtituenda? I. 5. 16.
Ἀσκήσις Philoſophorum. I. 5. 1.
ASTROLOGIAE vanitas I. 1. 4. 83.
ASYLA prorſus ſunt ſupperuacanea, II. 4. 16. **
ATHEISMVS, eius diuerſa ſunt genera, II. 3. 1. 18. quomodo differat a deiſmo? ib. 72.
ATTRIBVTA, Dei ſunt vel naturalia vel moralia, II. 3. 1. 8 ſeq.
AVARITIA, eius definitio, I. 1. 4. 65. Obiecta ſunt fere innumera ib. 67. ſeq. eſt inſatiabilis, ib. 68. non cadit in bruta & ſpiritus ib. eſt ſubtilior, ſubtiliſſima & craſſior. ibid. 78. in illa

Digitized by Google

frustra animi quies quaeritur, ib. 69. impedit Christianismum. I. 1. 4. 84.

AVARVS, quomodo se geratin officiis erga Deum & res diuinas, I. 1. 4. 71. se ipsum, ib. 72. alios ib. 73. in statibus certis. ib. 74.

AVDACIA, quid sit? I. 1. 6. 21.

AVDITORVM verbi diuini officia, II. 3. 8. 20. obligatio ad illa, ib. 22. contraria peccata ib 23. media. ib. 24. impedimenta. ib.

Αυτάρκεια, quid? II. 33. 26.

Αυτοχέιρια, est crimen longe maximum, II. 3. 8. 16.

BAPTISMVS, est institutum Diuinum N. T. II. 3. 2. 17. quo sensu dicatur stipulatio? I. 5. 18. eius foederis semper simus memores. ibid. quinam baptizandi? III. 3. 69. seq. quid faciendum, si incertum, an infans sit baptizatus? ib. 70. ad hunc nemo est cogendus, ib. circa adultorum baptismum quid obseruandum? ib. 71. aqua non alia materia est baptizandum ib. 72. circa ritus nihil temere mutandum. ib. 74. non quilibet ad patrini munus admittendus ib. 73.

BELLVM punitiuum frustra fingitur. II. 4. 7. an sit licitum? ib. 25. seq. quando illicitum? ib. 26.

BENEDICTIO SACERDOTALIS circa matrimonii consummationem est ritus antiquissimus, II. 3. 6. 21. lege tamen diuina non praescriptus. ib. interim a magistratu adprobatus. ib. eius effectus ciuiles ib. 22.

BENEFICIA, quid sint? II. 3. 4. 17.

BONA FORTVNAE, quid sint? II. 3. 3. 22. sunt necessaria, ib. 33. valde tamen periculosa ib. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia, ib. 25. opposita ib. 26. media & impedimenta. ib. 33.

BONA OPERA non accurate media sanctitatis appellantur. I 5. 2.

BONVM SVMMVM, in quo consistat? I. 1. 4. 85.

BRVTA, officia erga illa quò referenda? I. 1. 4. 137. it II. 2. 56.

CALENDARIVM, quid de Biblicis sentiendum? I. 5. 14.

CANONES Conciliorum an hodie vim obligandi habeant? II. 1. 17.

CARO nostra quomodo nos tentet? I. 2. 28. quid per carnem intelligatur in Scriptura S. ib. 58. it. I. 1. 6. 39. eius insultus in lucta cum Spiritu ib. 65. seqq.

CASTITATIS, studium, II. 3. 3. 31. eius impedimenta. ib. media ib. 29.

CASVS CONSCIENTIAE, qui scripserint? I. Pr. 23. II. Pr. 19. eorum vsus in Theol. Morali. II. Pr. 19.

CATECHISATIONES, earum necessitas III. 3. 7. modus prudens, ib. 8. seqq.

CEREMONIAE SACRAE, II. 3. 2. 21.

CHARITATIS officia, quae imperfectionem habent, denorat. I. 1. 4. 79. it. I. 5. 41.

CHOREAE, quid de illis sentiendum? II. 3. 3. 31.

CHRISTIANA DOCTRINA praestat philosophia gentilium. I. 1. 4. 114.

CHRISTVS non fuit nouus Legislator. II. 1. 11. it. 13. vocatur lux I. 1. 2. 49. * it. ib. 51 *

CIVITATES, earum origo ante diluuium, II. 2. 7. 2. post illud, ib. 3 causa principalis Deus, ib. 4. instrumentalis homines, ib. impulsiua, ib. finalis, ib. 5.

CLARITAS, commodum sanctitatis, I. 3. 17.

CLERICI a potestate summorum imperantium non sunt exemti, II. 3. 7. 12. eorum coniugium est licitum. III. 2. 22.

CLAVIS soluens & ligans quid? III. 3. 57. quomodo circa eius vsum peccetur? ib. 63.

COACTIO, quomodo pactum & promissum reddat irritum? II. 3. 4. 12.

COELIBATVS Clericorum Pontificiorum, quid de illo statuendum? III. 2. 22. *

COENA SACRA, est institutum diuinum N. T. II. 3. 2. 37. est medium sanctitatis, I. 5. 19. quis ea vti possit? ib. 20. quando & quoties ea vtendum? ib. 21. qua praeparatione? ib. 22. qua fide? ib. 23. eius fructus & effectus. ib. 24. quinam ad illam admittendi? III. 3. 75. sqq. nemo ad illam cogendus ib. 76. eius contemtus non priuatio damnat. ib. 77. circa materiam & formam nihil mutandum. ib. 78.

COGNATI, in amore proximi reliquis sunt praeferendi. II. 3. 4. 4.

COGNATIO naturalis. II. 3. 4. 20.
spiritualis, ib.

COGNITIONIS errores & defectus. I. 1. 2. 8.

COGNITIO SVI est necessaria. I. 5. 43. * quomodo instituenda? ib.

COMOEDIAE, quid de illis censendum? II. 3. 3. 31.

COMMISERATIO quid? I. 1. 6. 22.

COMMODA aliorum sunt promouenda, II. 3. 4. 14. tum indefinite, ib. 15. tum definite & quidem varia ratione. ib. 15. & 16.

COMMVNIO cum Deo I. 1. 4. 89. fidelium inter se, ib. rerum. II. 3. 3. 17.

CONCILIA, eorum conuocatio & directio cui competat? II. 3. 7. 29. eorum finis. ib.

CONCIONES publicae, earum antiquitas, III. 3. 13. necessitas, ib. vtilitas, ib finis, ib. 14. autor sit ipse concionator, ib. 15. textus, ib. 16. dispositio, ib. 17. explicatio textus, ib, 18. applicatio, ib. 19. exordia, ib. 20. * stilus, ib. 21. seq. pronuntiatio & actio, ib, 22. quantitas, ib. artificiosae, quid de his iudicandum, III. 3. 14. it. 17. non sunt negligendae I. 5 12.

CONCVPISCENTIA prava eſt fons omnium vitiorum I. 1. 4. 34. ſeq. non tantum actualis, ſed etiam habitualis eſt prohibita I. 1. 4. 39.

CONFESSIO delicti coram iudice, an ad illam teneatur reus? II. 3. 5. 9. ** fidei, cui, quando & quomodo reddenda? II. 3. 2. 5.

CONFESSIONARIVS, an liceat ab vno ad alium tranſire? III. 3. 59. **

CONGRATVLATIO, quid? I. 1. 6. 22.

CONIVGVM officia. II. 3. 6. 24. it. 38. obligatio ad illa. ib. 39. media, ib. 40. impedimenta, ib. 41.

CONSCIENTIA inter reliquas intellectus operationes maxime inſignis eſt. I. 1. 3. 1. eius definitio ib. 2. Synonyma, ib. ſitne actus, an habitus an potentia fruſtra diſputatur. I. 1. 3. 3. falſum eſt, quosdam non habere conſcientiam, ib. * quomodo expergiſcere, dormire & excitari dicatur? I. 1. 3. 3. quomodo de Deo dicatur? I. 1. 3. 4. ** pro norma habet praecipue leges diuinas: I. 1. 3. 4. quo reſpectu dicatur liber, regula, iudex, &c. I. 1. 3. 5. vera ſ. recta. I. 1. 3. 6. ſeq. erronea, dubia, ib. 8. it. 10. * certa, probabilis, I. 1. 3. 6. it. 20. antecedens & conſequens, ib. 7. * it. 23. ſuadens & diſſuadens, ib. adprobans & reprobans, ib. bona & mala ib. 9. quomodo ſe habeat ſecundum naturam, tum iii regenitis, tum iiregenitis, ib. 10. ſeqq. quomodo ſecundum gratiam, ib. 20. laxa ſ. dormiens, ib. 15. cauteriſata, ib. ſtupefacta, ib. * anguſta. ib. 16. eius imaginaria tranquillitas impedit rem Chriſtianam, I. 1. 3. 17. ſeqq. ſcrupuloſitas, ib. tranquillitas eius vera. I. 1. 3. 22. ſeq. reluctantia, I. 1. 3. 27. obligatio II. 1. 24. Examen ſ. praxis. I. 5. 5. quid pura & bona? I. 1. 3. 20. ſeqq. infirma? ib. 21.

CONSENSVS, quid ſit? II. 3. 4. 12. quomodo declaretur? ib. requiſita. ib. impedimenta. ib.

CONSILIA, differunt a lege, II. 1. 3. quid de conſiliis Euangelicis Pontificiorum ſentiendum? II. 1. 14.

CONSISTORIA, ius illa conſtituendi cui competat? II. 3. 7. 33. illorum finis. ib. ex quibus perſonis conſiſtant? ib.

CONSTERNATIO, quid ſit? I. 1. 6. 19.

CONSVETVDO, quid valeat? I. 1. 4. 79.

CONTEMTVS aliorum eſt peccatum contra amorem proximi. II. 3. 4. 23.

CONTRACTVS inire Chriſtianis non eſt prohibitum II. 3. 5. 25. oneroſi iuxta iuſtitiae leges exiguntur. ib 6. benefici charitatis Chriſtianae normam obſeruant. ib. qui aliquid aleae continent pro illicitis habentur. ib. officia circa illos ib. 30. obligatio ad haec, ib. 31. contraria. ib. 32. media, ib. 36. impedimenta, ib.

CONTRITIO, ob peccata quomodo recte inſtituenda? I. 5. 6.

CONVERSATIO cum aliis, quid valeat, quidque nocear? I. 1. 4. 79. it. I. 5. 41.

CONVIVIA, an & quomodo recte inſtituantur? II. 3. 3. 30.

CORDIS nomine interdum in ſcriptura S. conſcientia venit, I. 1. 3. 2. interdum voluntatem ſignificat, I. 1. 4. 4.

CORPVS, officia erga illud. II. 3. 3. 10. eius conſtitutio anget voluntatis corruptionem naturalem. I. 1. 4. 79. & plurimum confert ad animi propenſiones I. 1. 7. 2. an per illam peccatum in animum deriuetur? I. 1. 4. 79. it. I. 1. 7. 5. in eligendis Miniſtris Eccleſiae eſt obſeruanda. III. 2. 43. ad certos motus corporis certi ſequuntur motus mentis I. 1. 7. 4.

CORREPTIONES fraternae differunt a poenis, II. 4. 6. iis alterius commodum promouetur. II. 3. 4. 16.

CREATIO, errores circa eam, II. 3. 1. 20.

CREDVLITAS voluptatis & auaritiae filia, ſuperſtitionis vero mater eſt. I. 1. 2. 18.

CREDENDORVM & AGENDORVM nexus, I Pr. 1.

CVLTVRA mentis in quo conſiſtat? II. 3. 3. 5. ſeqq.

CVLTVS NVMINIS, quid ſignificet? II. 3. 1. 24. it. 26. eius obiectum vnicum eſt tota ſancta Trinitas, ib. 27. ſeqq. etiam humana Chriſti natura. ib. 29. ſeqq. it. Spiritus S. ib. 31. ad illum requiritur fides in Chriſtum, ib. 34.

CVLTVS DEI INTERNVS in quo conſiſtat? II. 3. 1. 25. it. 32. abſoluitur amore Dei ſpeciali, ib. 34. ſeqq. timore, ib. 41. ſeqq. ſpe & fiducia, ib. 48. ſeqq. obedientia, ib. 54. inuocatione mentali ib. 61. gratiarum actione mentali, ib. 61 ſeq. fide ſpeciali. ib 78. ſeqq. eius oppoſita, ib. 79. obligatio ad illum obſeruandum ib. 79. it. 49. & 99. media, 95.

CVLTVS DEI EXTERNVS, num ex lumine naturae demonſtrari queat? II. 3. 2. 2. nititur legibus diuinis abſolutis & hypotheticis. ib. 1. iuxta leges abſolutas quid ſit? ib. 2. declaratur verbis ſeu ſermonibus de Deo ib. 3. confeſſione fidei, ibid. 4. votorum obſeruatione ibid. 7. iureiurando, ibid. 14. glorificatur factis, nim. obſequio, II. 3. 2. 15. confeſſione, ib. obligatio ad hunc cultum, ib. 17. ſeqq. media ſunt cultus externus verbi diuini, ib. 19. ſeq. ieiunium religioſum, ib. ceremoniae ſacrae, ib. 21. preces publicae. ibid. 25. oppoſita & contraria ſunt profanatio nominis diuini, ibid. 26. ſeqq. impedimenta ibid. 30. iuxta leges hypotheticas quid? ib. 31. ad hunc pertinet Sabbathum. ib. 22. Sacramenta ib. 37. obligatio ad hunc cultum, ib. 39. contraria. ib. 40. media & impedimenta. ib. 41.

CVPIDITATES, quomodo illis reſiſtendum? I. 5. 42.

CVRIOSITAS adſcribibus eſt annumeranda, I. 1. 6. 23. * intempeſtiua eſt vitium grauiſſimum II. 3. 1. 23.

DAMNVM, laeſio interdum ita dicitur, II. 3. 4. 6. quomodo reſtituatur? ib. 7.

DEBITA, quid ſint? I. 5. 33.

DECALOGVS eſt ſumma legum diuinarum vniuerſalium II. 2. 9. eius promulgatio directa ſpeciatim ad Iſraelitas. ibid. de eius diuiſione multa diſputari ſolent. ib.

DECORVM in geſtibus, ſermone & veſtitu. III. 2. 40. ſeq. eſt vel verum vel apparens, ib 41. **

DEFENSIO ſui violenta num ſit licita? II. 3. 3. 20.

DEISMVS quid ſit? II. 3. 7. 79. differt ab Atheiſmo, ibid.

DEMOCRATIA, quid ſit? II. 3. 2. 13.

DESERTIO malitioſa vinculum matrimonii ſoluit. II. 3. 6. 10.

DESPERATIO, quid ſit? I. 1. 6. 19.

DEVS, eſt praeſtantiſſimum amoris obiectum, I. 1. 4. 32. eſt ſummum bonum. I. 1. 4. 85. eius vnitas & trinitas II. 3. 1. 7. eius concurſus & praeſcientia homo ſua libertate non priuatur, I. 1. 1. 4. 22. quomodo ab hominibus tentetur? I. 2. 22. tentationes de Deo ib. 37. ſeq. cur Chriſtus Deum nomine Patris compellandum docuerit? I. 5. 31. ** Dei nomen, ib. regnum, ib. voluntas, ib.

DIABOLVS, quomodo tentet homines? I. 2. 27. eius ſtrategemata in luctu carnis & ſpiritus. I. 2. 62. ſeqq.

DIES DOMINICA, quo iure ſucceſſerit in N.T. in locum Sabbathi? II. 3. 2. 35. an Apoſtolorum tempore loco Sabbathi cultui ſacro deſtinatus fuerit? ib. eius ſanctificatio in quo conſiſtat? ib. 36. conſecratur merito inter alias exercitationes ſpirituales lectioni biblicae. I. 5. 15.

DIGNITATES pertinent ad bona fortunae. II. 3. 3. 22. officia circa illa. ib. 24. obligatio ad illa, ib. 25. oppoſita. ib. 26. an receptare & vſurpare liceat? ib. 27.

DISCIPLINA ECCLESIASTICA cui competat? II. 3. 2. 28.

DISCRETIO SPIRITVVM quid? I. 4. 12. eſt etiam doctrinae ib. 11. morum & hominum. ib. extraordinaria & ordinaria ib.

DISPENSATIO, an eam ius naturae admittat? II. 2. 14. * differt a tolerantia ib.

DISPVTATIONES de Deo rebusque diuinis quomodo inſtituendae? II. 3. 2 3. it. III. 2. 3.

DISSIMVLATIONES, quae ſint licitae? II. 3. 5. 9.

DIVITIAE, quomodo vitam Chriſtianam impediant? I. 1. 7. 22.

DIVINATORIAE ARTES ſunt ſpecies Idololatriae. II. 3. 1. 79.

DIVORTII cauſae. II. 3. 6. 10.

DOLVS, quomodo pactum reddat irritum? II. 3. 4. 13. it. iuramentum? II. 3. 5. 10.

DOCTRINAE puritas, qua ratione conſeruanda? III. 2. 2. quomodo in periculum adduci poſſit? ib. 3.

Δοκιμασία ſpiritualis, vid. Exploratio.

DOMINVS, eius in ſeruos poteſtas, II. 3. 6. 35. ſeqq. officium. ib. 37. obligatio ad illud. ib. 38.

DOMINIVM RERVM, ſumitur, late & ſtricte. II. 3. 5. 14. eius origo, ib. eſt vniuerſale & particulare, ib. & 15. particulare occupatione introductum ib. * an Chriſtianis poſſidere liceat? ib. 16. modi acquirendi illud, originarii, ib. 18. deriuatiui, ib. 19. officia circa illud obſeruanda, ib. 23. contraria, vitia, ib. 35. an in ſtatu integritatis fuiſſet? II. 2. 31. it. 46. poſt lapſum neceſſarium erat. ib.

DONA ſpiritualia ſunt vel miniſtrantia, vel ſanctificantia. III. 1. 10. illa vel extraordinaria, vel ordinaria, ib. it. naturalia & ſupernaturalia, ib. 11. ſeqq. quomodo inter ſe comparanda? ib. 14.

DVBIA circa doctrinae coeleſtis capita, quomodo remouenda? I. 5. 42.

DVBITATIO eſt imbecillitas intellectus. I. 1. 2. 43.

EBRAEORVM ſcripta, quem in Theologia Morali praeſtent vſum? II. Pr. 14. ſeq.

EBRIETAS eſt magnum peccatum II. 3. 3. 12. it. III. 2. 23. facit pactum irritum II. 3. 4. 12.

ECCLESIA, illi competit ius eligendi paſtores, II. 3. 7. 22. eius viſitatio cui competat? ib. 25. ſeq. eius corruptelae quomodo corrigendae, tum quoad mores, tum quoad doctrinam? ib. 27. & 28. ritus, ib. 31.

ECCLESIASTICA DISCIPLINA, quid? ib. 28.

ECCLESIASTICA BONA, eorumque diſpenſatio, ib. 32. ſeculariſatio, ib. **

ECCLESIASTICVM REGIMEN, quaenam fuerit eius in Veteri & Apoſtolica Eccleſia ratio? II. 3. 8. 15.

ECSTASIS, quid? I. 1. 5. 18. differt ab Enthuſiaſmo. ib. **

EDVCATIO mala auget corruptionem hominis naturalem * I. 1. 4. 79. hodierna eſt valde corrupta, ib.

ELEEMOSYNAE, quid ſint? II. 3. 4. 16. ad illas nos iure naturali ſ. vniuerſali diuino ſumus obligati, ib.

ELENCHVS publicus, eius neceſſitas, III. 3. 23. obiectum, ib. 24. ſeqq. modus ib. 27. gradus, ib. 30. nominalis quando adhibendus? ib. 31. ſeq. vitia in exceſſu & defectu, ib. 48.

Εμπά-

Ἐμπάθεια Peripateticorum, I. I. 6. 21.

ENTHVSIASMVS, quid? I. 1. 5. 17. ſumitur in bonam & malam partem; ib. * dicitur alias Ecſtaſis ib. eſt verus & fictus, ib. 18. varias habet ſpecies, ib. ** diuinatorius, ib. contemplatiuus ſeu Philoſophicus, ib. rhetoricus, ib. 18. naturalis eſt morbus mentis humanae ib. *** eius cauſae ib. 19. ad omnes mentis facultates ſe extendit ib. 20. eſt fructus imaginationis, I. 1. 2. 31. character certiſſimus, I. 1. 5. 2.

EPANORTHOSIS, quid? III. 3. 39. eius obiectum perſonale & reale, ib. 40. ſeq. modus, ib. 46. ſeq. gradus, ib. 47. vitia in exceſſu & defectu, ib. 4.

Ἐπιφώνημα quid ſignificet? I. 5. 18.

EPISCOPOS inter & Presbyteros nullum fuit diſcrimen. II. 3. 8. 15. eorum origo, 16. Epiſcopos iurisdictione & poteſtate gaudentes ſcriptura ignorat II. 3. 7. 21.

Ἐπιείκεια, quid ſignificet? I. 5. 33. **

ERROR, quomodo pactum faciat irritum? II. 3. 4. 12.

ERVDITI, non omnes ſunt ſapientes, I. 1. 2. 66. *

ERVDITIO, vera quid? I. 1. 2. 56. quomodo vox ſumatur? ib. * ſaepe ſapientia dicitur. ib. 66. * improbis & irregenitis non deneganda ib. * eſt vana & ſtolida ſine ſapientia, ib. 67.

ETHICAE vox quomodo ſumatur? I. Pr. 4.

EVNVCHVS, cum hoc matrimonium non ineundum. II. 3. 6. 6.

EXAMEN conſcientiae quotidianum, quid? I. 5. 5. eſt neceſſarium, ib. Ethnicis etiam quibusdam cognitum, ib. * iuxta Scripturam S. eſt inſtituendam ib. **

EXCANDESCENTIA, quid? I. 1. 6. 21.

EXCOMMVNICATIO quid? III. 3. 63. eſt minor & maior, ib. it. 64. ſeq. an infamiam ſecum trahat ciuilem? ib. eius origo ib. *

EXEMPLORVM vſus in Theol. morali I. Pr. 35.

EXPLORATIO ſpiritualis ſui ipſius, eius neceſſitas I. 4. 1. it. 3. alia eſt irregenitorum, alia regenitorum, alia conuertendorum, ib. 2. eius difficultas ib. 4. requiſita, ib. ſigna ib. 5. ſeqq. modus, ib. 9. & 12. certitudo, ib. 13. ** vtilitas, ib. 17. aliorum, I. 4. 12. ſeqq. dicitur alias diſcretio ſpirituum, ib. eius obiectum ſunt extraordinaria in homine, ib. 4. 14. ordinaria & quidem tum naturalia, ib. 15. tum ſpiritualia, ib. 16. vtilitas ib. 17.

FALSILOQVIVM, quid ſit? II. 3. 5. 9.

FANATICISMVS, quid? I. 1. 5. 22. differt ab Enthuſiaſmo ib. alius theologicus, alius Philoſophicus, ib. eius cauſae, ib. 23. eſt corruptae imaginationis nota, I. 1. 2. 31. innocenti non temere obiiciatur, I. 1. 5. 23. **

FATVM STOICVM. I. 1. 4. 23. II. 3. 1. 20.

FAVOR, quid? I. 1. 6. 22.

FICTIONES, non omnes ſunt illicitae II. 3. 5. 9.

FIDES, varie accipitur tum apud Philoſophos, tum apud Theologos I. 1. 2. 5. primum virtutum fundamentum & principium eſt, I. 1. 4. 125. omnibus eſt ſeruanda II. 1. 3. 4. 13.

FIDES ſalvifica, eius actus, I. 5. 7. effectus, ib. 8. ſpecialis in Chriſtum requiritur ad cultum Dei, II. 3. 1. 34. it. 73. eius contraria, ib. 93. media, ib. 95 it. 98. impedimenta, ib. 99. it. 106. obligatio ad illam, III. 3. 1. 34. it. 74. it. 76. in ſacrae coenae vſu vtramque facit paginam I. 5. 23.

FIDEI SOCII in amore proximi reliquis hominibus ſunt praeferendi, II. 3. 4. 4.

FIDVCIA, quid? I. 1. 6. 19. an inter adfectus ſit referenda? ib.

FIDVCIA ERGA DEVM, quid? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. ſeq. fundamentum, ib. 52. obligatio ad illam, ib. 53. contraria, ib. 88. media, ib. 95. ſeq impedimenta, ib. 103.

FOEDERA, quomodo differant a pactis? II. 3. 4. 10. * ſunt ſeruanda, ib. an cum atheis & infidelibus poſſint iniri? ib. 13.

FOEMINEI SEXVS mores, I. 1. 7. 9.

FORTVNA, quid fuerit apud gentiles? II. 3. 3. 22. quid ſit apud Chriſtianos? ib.

FVGA, quando ſit licita vel illicita? II. 3. 2. 5.

FLAGELLATIONES, Pontificiorum, I. 5. 1.

FVROR, an pactum ſ. promiſſum faciat irritum? II. 3. 4. 12.

FVRTVM quid? II. 3. 5. 35. cur capitali ſupplicio puniatur? II. 4. 24.

GAVDIVM conſtans cum animi tranquillitate coniunctum eſt ſanctitatis commodum I. 3. 18.

GENIVS Socratis, I. 1. 3. 7.

GESTVS ab omnibus praeprimis Eccleſiae miniſtris ad decorum componi debent, III. 2. 41.

GRADVS prohibiti ratione conſanguinitatis & affinitatis, II. 3. 6. 11. an in lege naturali abſoluta fundamentum habeant? ib. ** eorum ratio eſt proximitas ſanguinis, ib. 12. eorum regulae, ib. 13.

GRATIA, quid? I. 1. 1. 39. eius cauſa efficiens, ib. 42. it. 47. ſubiectum, ib. 44. ſeqq. obiectum, ib. 46. variae operationes, 49. conſideratio ratione ſtatus & actionum hominum I. 1. 2. 53. eſt operans, & cooperans, ib. 40. & 49. efficax & inefficax, ib. 52. illuminans, ib. 48. eius dona & opera naturae donis & operibus caute ſunt diſtinguenda? I. 1. 2. 75.

GRATIARVM ACTIO, in quo conſiſtat? II. 3. 1. 67. ſeq. eius fundamentum, ib. 68. ſeq. pertinet ad cultum diuinum, ib. 62. eius formalis ratio, ib. 70.

Digitized by Google

ib. 70. obligatio. ib. 71. seq. contraria ib. 92. media, ib. 95. & 97. impedimenta, ib. 99. & 105.

GRATITVDO, in quo consistat? I. 1. 6. 22. it. II. 3. 4. 19.

HABITVS intellectuales quinam sint? I. 1. 2. 6. quomodo se habeant secundum naturam & gratiam? ib. 19.

HAERESIS quid sit? I. 1. 2. 31. seqq. inepte & impie a pontificiis describitur, ibid. diuersimode sumitur, ib. 33. requisita ratione intellectus, ib. ratione voluntatis, ib. 34.

HAERETICVS, quis? II. 3. 1. 18. discrimen inter haereticos & infideles, ib. quomodo corrigendus? III. 2. 4. seq.

HERILIS status, an sit licitus? II. 3. 6. 33. eius fundamentum ib. it. 34. finis. ib. 35. potestas, ib.

HEROICA VIRTVS, quid de illa censendum? I. 1. 4. 77.

HISTORIA ECCLESIASTICA, inseruit prudentiae Christianae, I. 1. 7. 22. III. Pr. 10.

HISTORIARVM vsus in Theol. morali, I. Pr. 35.

HOMICIDIVM capitaliter est puniendum, II. 4. 18. corporis, II. 3. 4. 21. animae, ib.

HOMO duabus constat partibus I. 1. 2. 1. sibi relictus in spiritualibus nihil potest, I. 1. 4. 17. seq. regenitus aliquid operari potest, I. 1. 1. 44. eius conditio in statu integritatis II. 2. 20. post lapsum 24. seq. restitutionis, ib. 34. sqq. praestantia prae brutis I. 1. 7. 1. eius officia erga se ipsum in genere, II. 3. 3. 1. in specie ratione intellectus & voluntatis seu animae, ib. 5. seq. corporis, ibid. 10. seqq. bonorum fortunae, ib. 22. seqq.

HONORES, pertinent ad bona fortunae, II. 3. 3. 22. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia ib. 25. opposita s. repugnantia his officiis, ib. 26. an acceptare & usurpare Christianis liceat? ib. 27.

HORAE CANONICAE Romanenses, quid de illis censendum? I. 5. 31.

HOSPITALITAS, quid? II. 3. 4. 18. eius ius, ib.

HVMANITATIS officia, II. 3. 4. 17.

HVMILITAS oritur ex abnegatione sui, I. 1. 4. 101. seq. in quo consistat? ib. 103. eius obiectum, ib. 104. est comes omnium virtutum, ib. 105.

HYPOCRISIS, eius origo I. 1. 1. 28. descriptio, ib. 29. opposita, ib. classes s. genera, ib. 30. seqq. causae, ib. 35.

IDOLOLATRIA, erat circa obiectum cultus divini, II. 3. 1. 79. est crassior & subtilior, ib.

IEIVNIA, II. 3. 2. 19. quid de illis obseruandum? I. 5. 37.

ILLVMINATIO, quid sit? I. 1. 2. 46. eius causa efficiens principalis, ib. 47. minus principalis, ib. 49. subiectum quod, ib. 50. quo, ib. 51. effectus, ib. 53. incrementum & decrementum, ib. 54. est actiua & passiua, ib. 57. * eius modus, ib. 52. per omnes intellectus facultates se extendit, ib. 55. quo sensu impius & irregenitus illuminatus dici queat? ib. 57.

IMAGINATIO, quid sit? I. 1. 5. 1. pertinet ad facultates mentis mixtas, ib. eius obiectum, ib. 2. perturbatio, ib. 8. vis & imperium in intellectum & voluntatem, ib. 10. sensus externos, ib. corpus, ib. 11. alios homines, ib. communicatio, ib. * imputatio, ib. 15. secundum naturam consideratio, ib. 16. corruptio, ib. directio, ib. 17. vitia, ib. 29. secundum gratiam considerario, ib. 32. seqq. differt ab intellectu, ib. 5. memoria, ib. 6. sensibus externis, ib. 7. quomodo corpus ad eum concurrat? ib. 2. quomodo mens? ib. 3. & 4. naturae corruptae est iudicium, ib. 25. seqq. eius & adfectuum nexus impediunt Christianismum, ib. 28. & 29. emendatio, ib. 33.

IMAGINATIONES & figmenta sunt peccata hypothetica, I. 1. 5. 29.

IMAGINVM associatio, I. 1. 5. 9. in illa naturae corruptae se produnt vestigia, I. 1. 5. 24.

IMITATIO, est adiumentum sanctitatis, I. 5. 39. quomodo recte institui debeat? ib. Christi, ib. ** aliorum hominum, ib. 40. quid prosit, & quid noceat? I. 1. 4. 79.

IMPERANTES SVMMI eorum potestas, II. 3. 7. 5. seq. non tenentur legibus humanis, ib. 7. leges tamen fundamentales accurate obseruare debent, ib. sunt inuiolabiles, ib. 8. obstricti sunt ad ciuium suorum aeternam salutem promouendam, ib. 18. habent ius circa sacra, ib. 21. seq. erigendi scholas, ib. 23. condere leges Ecclesiasticas, ibid. 24. visitandi scholas & Ecclesias, ib. 25. praescribendi ceremonias ecclesiasticas, ib. 31. dispensandi bona ecclesiastica, ib. 32. disputationibus theologicis certos limites praescribendi, ib. 30. reformandi ecclesiam. ib. 26. non teniere pro Tyrannis habendi, ib. 10. an illis resistendum, ib. 9. eorum officia, ib. 35. obligatio ad haec, ib. 38. opposita seu contraria ib. 39. media, ib. 40.

IMPERIVM SVMMVM, eius origo, II. 3. 7. 4. potestas, ib. 5. est independens, ib. 6. immune a legibus humanis, ib. 7. inuiolabile, ib. 8. seq. illi subiacent homines eorumque actiones & bona, ib. 11. etiam Clerici, ib. subiectum eius varium est, ib. 13. acquirendi modus, ib. 14. hodie mediate a Deo est, ib. 15 eius iura maiestatica, ib. 16. praecipue ius circa sacra, ib. 17. seq.

IMPERFECTIONES regenitorum, earum origo, I. 2. 1. consideratio quoad statum hominis, ib. 2. probatio, ib. 3. conspiciuntur in omnibus mentis facultatibus. ib. 4. immo in omnibus actionibus, ib. 5. differunt ab eorum infirmitatibus. ib. 6.

IMPOSSI-

Digitized by Google

IMPOSSIBILITAS, quomodo pactum & promissum reddat irritum? II. 3. 4. 12.
IMPRECATIONES, quae licitae? 3. 2. 28.
IMPVRITAS, est peccatum grauissimum. II. 3. 3. 18.
INCREDVLITAS, quid sit? II. 3. 1. 93.
INDIFFERENTISMVS, quid? I. 2. 27. varias habet species. ib. 29. crassior est genitor atheismi ibid. ** Religionum, I. 1. 4. 10. actionum. II. 3. 30.
INDIGNATIO, quid? I. *. 6. 21.
INFIDELES, quinam sint? II. 3. 1. 18.
INFIRMITATES regenitorum, differunt ab eorum imperfectionibus, I. 2. 6. quomodo se habeant? ib. seq. contrahuntur vel sine, vel cum eorum culpa, ib. 9. seq. quomodo in illis glorietur Paulus? ib. 11. supponunt luctam. carnis & spiritus ib. 12. interdum etiam ignorantiam, ib comitantur seria detestatione, ib. 13. quomodo in applicatione earum procedendum? ib. 14. an omnia peccata fidelium sint infirmitates? ib. 16. earum gradus, ib.
INGENIVM, diuersimode accipitur I. 1. 5. 12. sq. eius varietas, ib. 14. defectus naturales, ib. 27. emendatio, quomodo instituenda? ib. 37. seqq.
INGRATITVDO quid sit? II. 3. 4. 19. an detur actio ingrati? ib.
INIMICVS, est amandus, II. 3. 4. 3. gentilium testimonia de hoc amore, ib.
INIVRIAE, sunt reales & verbales, II. 3. 4. 21. earum actiones prorsus sunt improbandae, ib. 22.
INOBEDIENTIA erga Deum, II. 3. 1. 67.
INSVLTATIO, quid sit? I. 1. 6. 22.
INSTITVTA DIVINA, paradisiaca, II. 2. 23. post lapsum, ib. 29. in statu restitutionis quae remanserint? ib. 43. quae accesserint? ib. 47. quomodo differant a legibus? ib. 48. eorum obligatio, ib 50. seq. sunt varia, II. 2. 23. it. 29. seqq. it. 33. seqq it. II 3. 2. 31. N. T. sunt baptismus & sacra coena, II. 3. 2. 37. quomodo obseruanda? ib. 38. obligatio ad illa, ib. 39. opposita. ib. 40. media & impedimenta, ib. 41.
INSTITVTA HOMINVM uniuersalia, II 3 5. 1. eorum obligatio, ib.
INSTITVTA MONASTICA, quid de illis censendum? I. 5. 1.
INTELLECTVS, eius operationes variae sunt, I. 1. 2. 2. seq. quomodo in Scriptura sacra exprimantur? ib. 4. per institutionem & exercitationem perfici potest ib 6. eius vitia in genere. ib. 7. seq. in specie in prima eius operatione, ib. 9. seq in altera, ib. 12. gignunt multa Christianissimi impedimenta, I. 1. 2. 40. seq. secundum gratiam consideratus ib. 45. eius signa, I. 4. 5. virtutes, quae in Scriptura Sacra commemorantur, I. 1. 2. 69. emendatio quomodo instituenda? ib. 70.
INVENTIO rerum. II. 3. 18. thesauri, ib.*
INVIDIA, quid sit? I. 1. 6. 22.
INVOCATIO Dei, quid sit? II. 31. 61. seq. eius causa impulsiua, ib. 63. seq. formalis ratio, ib. 65. contraria, ib. 90. media, ib. 95. it. 97. impedimenta, ib. 99. it. 105.
IRA, quid sit? I. 1. 6. 21. an omnis sit mala? I. 1. 6. 32.
IRRISIO, quid? I. 1. 6. 22.
IRREPREHENSIBILITAS, quid sit? I. 3. 8.
IVDICIVM, diuersimode sumitur, I. 1. 5. 13 eius defectus naturales, ib. 27. errores I. 1. 2. 14. seq. emendatio I. 1. 5. 37. seq. iudicia falsa & peruersa multa conuersioni adferunt impedimenta, I. 1. 2. 42.
IVS, varias habet vox significationes, II. Pr. 2. circa sacra II. 3. 7. 21. Episcopale, II. 3. 7. 21. cui competat? ib. it. 17. erigendi scholas & constituendi Praeceptores, condendi leges, ib. 24. reformandi ecclesiam, ib. 26. sepulturae. II. 3. 4. 16. necessitatis, II. 3. 3. 21. Ecclesiasticum, II. 3. 7. 33. Canonicum, II. 1. 18. Romani fata II. 1. 20. puniendi, II. 4. 22. seq. belli, ib. 25.
IVS NATVRAE, eius scriptores, II. Pr. 20. an dispensationem admittat? II. 2. 14. eius principium, ib. 53. seqq.
IVS IVRANDVM, quid? II. 3. 5. 10. an Christianis licitum sit? ib. differt ab adiuratione, ib. * Dei improprie tale est, ib. per solum Deum verum iurari potest ib. 11. an formulae per propriam aut alterius salutem etiam vim iurandi habeant? ib. * per falsum Deum an deferre aut acceptare liceat? ib. ** quid de Iudaeorum censendum? ib. quis praestare possit? ib 12. intentio adesse debet. ib. eius obligatio, ib. per vim extortum an obliget? ib. * non obligat, sed obligationem iam antea existentem confirmat, ib. ** eius finis, 13. remissio, ib. eius species sunt variae ib.
IVRISPRVDENTIA DIVINA, eius existentia, II. Pr. 11. 3. est scientia practica, ib. 4. certa, ib. naturalis & vniuersalis, ib. 2. obiectum eius reale & personale, ib. 5. & 6. finis tum ante, tum post lapsum, ib. 7. norma, ib. 10. seqq. adminicula, ib. 13. seqq. methodus, II. Pr 21.
IVSTITIA, a charitate quomodo differat? II. 3. 4. 14. correctrix, I. 1. 4. 132. actionum differt a iustitia hominum. II. 1. 42.
LACRYMAE sunt effectus tristitiae, I. 1 6. 21.
LAESIO, ab omni laesione abstinendum est, II. 3. 4. 6. fit externe & interne, ib. in fama & existimatione, ib. in fructibus nostris ib. scandalo, ib. qua ratione dicatur damnum? ib. *** quomodo restituatur? ibid. 7.

Digitized by Google

LAETITIA, eius origo, I. 1. 6 19. effectus ib. 20. an & qua ratione a spe & fiducia differat? ib. 19. **

LEX, quid significet? II. 1. 3. differt a consilio, ib. ab instituto, II. 2. 28. vocatur alias decretum, II. 1. 6. non potest praescribi, nisi ab eo, qui imperio praeditus est, ib. 7. & qui iustas habet causas, ib. ** eius obligatio, ib. 8. it. 21. seqq. interpretatio, ib. dispensatio, ib.

LEX divina vniuersalis, quid sit? II. 2. 1. seqq. * eius promulgatio, ib. 4. omnium mentibus insita est, ib. repetita per Decalogum, ib. 6. seq. etiam gentibus nota fuit, ib. ** eius obligatio, ib. 8. seq. obiectum, ib. 10. finis, ib. 11. affectiones, ib. 12. seqq. cognitio in statu integritatis, ib. 15. lapsus, ib. II. 2. 24. seqq. restitutionis, ib. 34. eius summa, II. 2. 40.

LEGES proprie sic dictae semper coniunctae sunt cum vi coactiua, II. 4. 1. an admittenda distinctio inter leges perfectas & imperfectas? ib. fundamentales, quid sint? II. 3. 7. 7. respectu Autoris vel humanae vel divinae, II. 1. 9.

LEGES DIVINAE, II. Pr. 3. naturales sunt, vel absolutae, vel hypotheticae, ib. 2. it. II. 1. 10. * non pro monitis tantum paternis habendae sunt, ib. 4. seq. earum promulgatio. ib. 6. necessitas, ib. 4. seqq. positiuae vniuersales an admittendae, II. 1. 12. seq. ceremoniales N. T. admittendae? ibid. 12. particulares genti Ebreae datae hodie neminem obligant II. 1. 15.

LEGES humanae sunt vel Ecclesiasticae, vel ciuiles, ib. 16. Pontificis & Episcoporum neminem obligant. ib. 18. Principum tum Ecclesiasticae, tum ciuiles obligant, ib. 19. principes vero non obligant, ib. 21.

LEGES Ecclesiasticae, ius eas condendi Imperantibus competit. II. 3. 7. 24.

LIBELLI famosi, II. 3. 4. 21.

LIBERORVM imperium Parentibus competit, I. 3. 6. 27. eorum officia. ib. 32.

LIBRI impuri non legendi, I. 5. 38.

LIBERTAS, quid? I. 1. 4. 11. eius species, ib. * it. 21. hominis qualis & quanta sit in spiritualibus, ib. 15. seqq. in ciuilibus. ib. 19. seqq. eius restauratio, ib 21. ea homo extra se non potest priuari, ib. 22.

LINGVARVM origo, II. 3. 5. 2. varietas, ib. * necessitas, ib. 4 prima fuit Ebraea, ib. 2.

LVCTA carnis & spiritus, eius origo, I. 2. 58. differt a pugna rationis & appetitus sensitiui, ib. seqq. it. I. 1. 6. 42. hostes in hac lucta, ib. 61. causae, ib. 62. seqq. milites, ib. 70 armatura, ib. modus pugnae & euentus, ib. 71.

LVDI, qui sortem supponunt, an sint liciti? II. 3. 5. 26 an qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? ib. **

LVMEN gratiae a lumine gloriae & naturae est distinguendum. I. 1. 2. 48. innatum & immediatum frustra fingitur. ib. 49.

LVX, per eam quid innuatur? I. 1. 2. 45. eius origo a Deo est. ib. 47. Christus in Scriptura S. passim lux vocatur. I. 1. 2. 49. spiritualis amitti potest. II. 2. 54.

MACHIAVELLISTAE, II. 3. 7. 6.

MAGIA est species idololatriae, II. 3. 1. 79. **

MAGISTRATVS, quid illi incumbat circa ministrorum verbi constitutionem? II. 3. 8. 6. an & quomodo epanorthosis erga illos vsurpanda sit? III. 3. 42. **

MAIESTAS, distinctiones inter maiestatem realem & personalem, it. regis & regni, omni destituuntur fundamento. II. 3. 7. 6.

MALI origo, I. 1. 4. 78.

MANICHAEORVM error, II. 3. 1. 19.

MANSVETVDO, quid sit? I. 1. 4. 78. ministri Ecclesiae, III. 2. 36. seqq.

MARITVS, eius imperium in vxorem fundatur in Scriptura S. II. 3. 6. 5. an etiam ex iure naturae possit probari? ib. an in statu integritatis fuisset? ib.

MARTYR, quis? II. 3. 2. 6.

MARTYRIVM, quid? II. 3. 2. 6. it. II. 4. 5. quando & cur subeundum? ib.

MATRIMONIVM, in statu integritatis institutum, II. 2. 23. it. II. 3. 6. 3. mansit post lapsum. II. 2. 30 etiam in statu restitutionis, 45. an in primaeva eius institutione consanguinitatis prohibitio contenta? II. 3. 6. 4. etiam post lapsum ineundum, ib. 6. sed deliberato consilio, ib. 7. astum furioso, eunucho, ineundum? ib. 7. senum est illicitum, ib. an inter personas diuersae religionis sit licitum? ib. ad illud ineundum omnes sunt obligati, ib. 8. est indissolubile ib. 10. quando eius vinculum soluatur, ib. consobrinorum it. compriuignorum, num sit licitum? ib. 13. ** cum fratris vidua, it. cum vxoris defunctae sorore an sit licitum? ib * causae, cur ineundum? ib. 14. eius definitio, ib. 15. consensus, non concubitus, illud facit ib. 16. & 20. ad id requiritur benedictio sacerdotalis, ib. 21. inter personas diuersae conditionis & dignitatis initum non repugnat legi diuinae, ib. 23. clandestinum non est probandum, ib. multa in honorem matrimonii minus accurate fiunt, ib. 20. * & 30. *

MEDIA sanctitatis, I. 5. 1. ex parte Dei, ib. 3. hominum, ib. eorum applicatio quomodo instituenda? I. 5. 43. coactiua sunt vel legalia, vel euangelica, II. 4. 2.

MEDITATIO, quantum valeat in acquirenda eruditione, I. 5. 17. * circa verbi diuini lectionem & auditionem non est negligenda. ib.

Μεθοδία, quid sit? I. 2. 64.

Digitized by Google

MEMORIA, eſt intellectualis, corporea & ſenſualis, I. 1 5. 15.
MENDACIVM, II. 3. 5. 33.
MENS, in Scriptura S. interdum idem eſt ac conſcientia, I. 1. 3. 2. in hac mali origo quaerenda. I. 1. 4. 79. eius directio in imaginatione, I. 1. 5. 3. it. 17. vnio eum corpore, I. 1. 6. 1. eleuatio, I. 5. 26.
METVS, vnde oriatur? I. 1. 6. 19 quomodo pactum reddat irritum? II. 3. 4. 12.
MINISTER Eccleſiae, eius vocatio, II. 3. 8. 3. ſqq. electio, ib 5. praeſentatio, ib. ordinatio. ib. & 8. inveſtitura, ib. poteſtas ſpiritualis eſt, non temporalis, ib. 9. & 14. it. III. 3. 62. aequalitas miniſtrorum Eccleſiae & inaequalitas, II. 3. 8. 15. officia quoad muneris ſuſceptionem, ib. 16. adminiſtrationem, ib. 17. vitam, ib. 19. obligatio ad haec officia, ib. 21. contraria peccata. ib. 22. media, ib. 24. impedimenta. ib. *dotes & requiſita*, quibus inſtructus miniſter Eccleſiae eſſe debet, III. 2. 19. quoad intellectum, ib. 11. & 18. ſqq. quoad voluntatem ſ. virtutes & mores, & quidem in genere ib. 21. ſq. ſpecie, ib. 22. ſqq. quoad adſectuum regimen, ib. 30. quoad decorum, ib. 40. aetatem ib. 42. corporis conſtitutionem. ib. 43. circa media rite munus adminiſtrandi, III. 2. 44. circa obſtacula remouenda ib. 45. ſeq. eius *prudentia in genere* circa doctrinae puritatem, III. 2. 2. ſq. haereticos, ib. 3. ſeq. ſchiſmata ib. 6. vitae auditorum ſanctitatem, ib. 7. ſingulos in ſpecie. ib. 8. *in ſpecie* circa vocationem ad munus, III. 3. 1. 2. ſeqq. ab vno ad aliud officium, ib. 3 circa muneris adminiſtrationem publicam in *docendo*, in catechiſationibus, ibid. 4. ſeqq. concionibus, tum elaborandis, ib. 15. ſeqq. tum habendis, ib. 22. in *redarguendo* haereticos, ib. 23. ſeqq. in *admonendo*, ib. 33 *increpando*, ib. 39. *conſolando*, ib. 49. circa adminiſtrationem muneris primatam quomodo prudenter ſe gerat? ib. 54. ſeqq. circa Sacramentorum adminiſtrationem? III. 3. 57. it. 69. circa abſolutionem? ib. 58. circa ſigillum confeſſionis? ib. 62. circa excommunicationem, ib. 65. circa baptiſmum. ib. ſeqq. circa ſacram coenam, ib. 75. circa ritus ſacros, ib. 79.
MINISTERIVM Eccleſiaſticum, quid ſit? II. 3. 8. 1. eius neceſſitas, ib. origo & inſtitutio, ibid. 2. eius finis, ib. 9. dignitas, III. 2. 9. quid illi incumbat circa conſtitutionem miniſtrorum Eccleſiae? ib. 6.
MODERAMEN inculpatae tutelae quomodo rite inſtituatur? II. 3. 3.
MONARCHIA, quid ſit? II 3. 7. 13. an ſemper in gente Iudaica obtinuerit? ib.
MONARCHOMACHI, II. 3. 7. 6.
MORBI, an poenae rationem habeant? II. 4. 3 **
MORES, quid ſint? I. 4. 27. eorum *diuerſitas* ib. 28. ratione temperamentorum. I. 1. 2. 8. ſexus ib. 9. aetatis. ib. 10. ſenſuum externorum, ib 11. temporis, ib. 13. * loci, ib. quoad integras gentes, ib. 13. ** ſtatus ib. 14. eorum *corruptio*. ib. 15. & quidem quoad temperamenta, ib. 16. aetates ib 17. res externas, ib. 18. ſenſus externos, ib. 19. impedimenta, quae ex hac corruptione oriuntur, ib. 20. ratione temperamentorum, ib. aetatum ib 21. rerum externarum, ib. 22 ſtatuum, ib. 23. ſenſuum externorum, ib. 24. eorum *emendatio* per gratiam, quomodo fiat, tum ratione inclinationum, ib. 25. aetatum ib. 26. rerum externarum, ib. 27 gentium, ib ſtatuum, ib. diuitiarum, ib. honorum, ib. & ſenſuum externorum, ib. 28.
MORGANATICA, quid ſit? II. 3 6. 23.
MORS naturalis, an ſit poena? II. 4. 5.
MVNDVS, eius nomine quid intelligatur I 2. 29.
NATVRA, quid ſit? I. 1. 1. 1. ſeqq. corruptae & reſtitutae conſideratio plurimum iuuat in ſtudio Theologiae moralis, I. Pr. 17. eius indoles in regenitis. I. 1. 1. 36. eſt gratiae imitatrix, I. 1. 2 71. ſeqq. I. 1. 3. 24. eius *corruptio* in ſpiritualibus, I. 1. 1. 7. &c. & naturalibus. ib. 10 peccati originalis nomine venire ſolet, 11 it. variis nominibus in Scriptura S. inſigniuntur, ib. 12. conſpicitur in hominum actionibus, ib. 13. & eorum ſtatu, ib 14. eius *fallacia*, quoad ſapientiam. I. 1. 2. 71. ſeqq. prudentiam, ib. 74. conſcientiam, I. 1. 3. 24. ſeqq. voluntatem, I. 14. 144. abnegationem ſui, ib. ſeqq. humilitatem ib. 146. ſeq. patientiam. ib. amorem numinis ib. 149. ſq. pſeudovirtutes, ib. 150. ſeqq. imaginationem I. 1. 5. 39. ſeqq. pugnam rationis & adſectuum, I. 1. 6. 42. ſeq. emendationem morum, I. 1. 7. 29. ſeqq. naturae dona & opera a gratiae donis & operibus caute ſunt diſtinguenda. I. 1. 2 75.
NATVRALISMVS, quid ſit? I. 1. 2. 30. eius ſpecies, ib.
NECESSITAS, eius ius & fauor, II. 3. 3. 21. quae leges ei cedant? ib. *
NOMEN DEI, quid ſit? I. 5. 33. quomodo ſanctificetur? ib.
NOTITIA DEI inſita non eſt neganda II. 3. 1. 6. *
NVMMI ob commercia introducti ſunt, II. 3. 5. 24. iisdem hodie carere non poſſumus; ib inde non ſunt abrogandi, ib. an Thara eorum inventor? ib.
OBEDIENTIA, quid ſit? I. 1. 41. 13. erga Deum, II. 3. 1. 54. ſeq interna. quomodo differat ab externa? ib 55. eius fundamentum, ib. 56. effectus, ib 57. modus 58. ſeq. obligatio, ib. 60. contraria, ib. 87. media, ib. 95. it. 97. impedimenta, ib. 99. it. 104.
OBLIGATIO, eius requiſita, ib. II. 1. 21. conſcientiae, quomodo ſe habeat? ib. 24. ignoran-

Digitized by Google

tis, ib. 26. regeniti & irregeniti, ib. consuetudinis, ib. affectuum. ib. boni, ib. est perfecta & imperfecta, II. 3. 4. 14.

OBLIVIO, est naturalis, I. 1. 5. 15. voluntaria seu conventionalis, ib. *

OCCVPATIO, rerum, II. 3. 5. 18. quid circa illam observandum? ib. ** eius species, ib.

ODIVM, quomodo differat ab amore? I. 1 6. 16.

OFFICIVM, quid sit? II Pr. 1. eius usus apud Stoicos & Christianos, ibid. officia a Theologis vocantur bona opera, I. 1. 4. 141. it. II. Pr. 5. differunt a virtutibus, I. 1. 4. 141. eorum obligatio, II. 3. 6. 38. seq. erga Deum II. 3. 1. erga se ipsum, II. 3. 3. 1. seqq. erga alios, II. 3. 4. 1. erga mortuos, ib. 16. humanitatis, ib 17.

ΟΦΕΙΛΗΜΑΤΑ, quid significent? I. 5. 33. ***

OPERA divina, I. 3. 1. 10. & 20.

ORATIO, est medium sanctitatis, I. 5. 24. est elevatio mentis, ib. 25. seq in spiritu & veritate, quid? ib. 26. * fiat etiam clara voce, ib. 27. ad illam non omnes sunt idonei, ib. 28. peccatorum non exauditur ib. * ad solum Deum est dirigenda ib. 29. animo praeparato fiat, ib. 30. quando & quoties instituenda? ibid. 31. quid a Deo petendum, ib. 32 summa rerum petendarum continetur in Oratione Dominica, ibid. 33 quid de aliorum orationum seu precum formulis observandum? ibid. 34. quibus verbis orandum? ib. * orationis utilitas. ib. 35. necessitas, ib. efficacia, ib. exauditio ib. 36.

ORATIO DOMINICA, est formula omnium perfectissima I. 5. 33. eius analysis, ib. autor est Christus, ib. * cur in illa phrasibus & sententiis Iudaeis alias vsitatis vsus fuerit? ib. * eius conclusio a quibusdam non pro authentica habetur. ib. omnium hominum statui, conditioni & necessitatibus est accommodata, ib. 43. merito retinetur, ib. * eius fata, ib.

ORDINATIO ministrorum Ecclesiae, quomodo fiat? II. 3. 8. 8. an rite apud Protestantes fieri possit? ib.

ORIGO mali, I. 1. 4. 78.

OTIVM vituperabile, II. 3. 3. 26. literarium, quid de illo sentiendum? ib. 27.

PACTA, quid sint? II. 3. 4. 10. sint servanda, ib. seqq quomodo de Deo dicantur, ib eorum requisita ib. 12. cum atheis non sunt facienda, ib quomodo cum infidelibus &c. ineunda? ib quomodo interpretanda, ib.

PAEDEVTICVM OFFICIVM, eius necessitas. III. 3. 34. obiectum ib 35. seqq. modus, ib. 41. & 37. vitia, ib. 38.

Παιδεία conscientiae, II. 1. 3. 25.

PANIS QVOTIDIANVS, I. 5. 33.

PARACLETICVM OFFICIVM, eius necessitas III. 3. 49. obiectum afflictum, ib. 50. seq. modus, ib. 52. vitia. ib. 53.

PARENTES, eorum imperium in liberos. II. 3. 6. 27. eius limites, ib. 29. an ius vitae & necis in liberos ipsis competat? ib. * quamdiu durei imperium eorum? II. 3. 6. 30. consensus eorum ad matrimonia liberorum, an sit necessarius? ib. eorum officia, ib. 31.

PASTORALIA SCRIPTA, III. Pr. 11.

PASTORES ECCLESIAE, ius illos eligendi competit Ecclesiae. II. 3. 7. 22.

PATERNVS STATVS, eius necessitas II. 3. 6. 25. fundamentum ex lege naturae & scripturae, ib. 26.

PATIENTIA, oritur ex abnegatione sui, I. 1. 4. 104. in quo consistat? ib. 107. est comes reliquarum virtutum. ib. 108. eius necessitas, ib.

PATRINI munus, ad illud non quivis admittatur, III. 3. 71.

PATRONATVS IVS, eius origo, II. 3. 8. 7. an id Ecclesiis Euang. tolerandum sit? ib. *

PATRONVS, quis? II. 3. 8. 7.

PATRVM SCRIPTA inseruiunt Prudentiae Christianae, III. Pr. 11. seqq. II. Pr. 1. 2.

PECCATVM non facere & non peccare posse quomodo de regenitis dicatur? I. 2. 3. peccatorum agnitio, I. 5. 5.

PECCATVM ORIGINIS quid sit? I. 1. 2. 2 est causa corruptionis humanae, ib. 38. it. I. 1. 4. 78.

PECCATA INFIRMITATIS, quaenam sint? I. 2. 11. seqq. quomodo in applicatione cum illis procedendum? ib. 14. an omnia peccata fidelium sint peccata infirmitatis, ib. 16. ex infirmitate non peccat, qui destinato animo peccat ib. 17. peccata infirmitatis reiterantur saepius, ib. 18. cur regeniti non omnis infirmitatis sint immunes? ib. 19. eorum peccatorum origo, ibid. 20. quaedam tentationum nomine veniunt, ib. 21.

PECCATA MALITIAE, quaenam sint? I. 2. 15. vocantur etiam mortalia, ib. malitiae & infirmitatis quomodo differant? ibid. 11. an detur tertium aliquod inter peccata malitiae & infirmitatis, ib. 16. *

PELAGIANORVM error, II. 3. 1. 2.

PERFECTIO CHRISTIANA, quid? I. 3. 8. quotuplex? ib.

PERFIDIA, II. 3 4. 24.

PERIVRIVM, II. 3. 5. 34.

PHILAVTIA. quid sit? I. 1 4. 31. quae licita? ib. 32. illicita ib. 33. haec est omnium vitiorum fons & origo ib. 36. seqq. praecipue auaritiae, ambitionis & voluptatis, ib. 40. seqq. eius effectus, ib. 81.

PHILOSOPHIA Gentilium, ea praestat doctrina Christiana, I. 1. 4. 114. moralis quomodo tractari debeat? I. Pr. 36. eius vsus in Theol morali, ib.

PHY-

NDEX.

PHYSIOGNOMIA, I. 4.5. *

PIETATIS VOX, quid denotet? II. 3. 2. 25. I. 1. 4. 18.

PICTVRAE ad libidinem excitandam comparatae, II. 3. 3. 31.

PINGENDI ARS, an licita? II. 3. 3. 31.

PLAGIVM LITTERARIVM, II. 3. 5. 35.

POENITENTIA quotidiana, I. 5. 9. eſt medium ſanctitatis ib. 4. eius Synonyma. ib. terminus a quo & ad quem? ib. requiſita ſunt agnitio peccatorum ib. 5. contritio ib. 6. fides, ib. 7. incommoda, ib. 9.

POENAE, earum neceſſitas, II. 4. 3. it. 8. conceſſio a Deo, ib. 4. definitio, ib. 5. differunt a martyrio, ib. item ab admonitionibus & caſtigationibus, ib. earum poteſtas competit tantum ſuperioribus, ib. * an gens vna alteram punire queat? ib. 7. an poenae ad iuſtitiam commutatiuam an diſtributiuam pertineant? ib. 8. *** earum finis, ib. 9. capitales cur & quando locum habeant? ib. * quinam puniri queant? ib. 10. cur omnes homines primorum Parentum poenis ſint obnoxii ib. ob alterius delictum quando quis puniri queat? ib. 11. ſeqq. differt poena a damno & incommodo, ib. 12. obiectum poenarum reale ib. 3. proportio inter poenam & delictum eſt obſeruanda, ib. 14. exaſperari & mitigari poſſunt poenae, ib. 15. impediri poſſunt, 16. ſunt vel diuinae, vel humanae. ib. 17. temporales & aeternae. ib. 18. ſeqq. determinatae & indeterminatae; ib. ordinariae & extraordinariae, ib. poena excidii, ib. puniendi ius, ib. 21. ſeqq. poenae & praemia cur locum habeant? I. 1. 4. 20.

POLYGAMIA ſimultanea non eſt licita, II. 3. 6. 9.

πολυθεότης gentilium, II. 3. 1. 19.

πονηρὸν, quid in ſeptima petitione ſignificet? I. 5. 31.

PONTIFEX ROMANVS perperam ſibi imperium aliquod in orbem Chriſtianum vindicat, II. 1. 18. it. ius circa ſacra, II. 3. 7. 21.

PRAECEDENTIA prae aliis, an, quomodo & quando quis ſibi vindicare poſſit? II. 3. 4. 23.

PRAECEPTORES, an aequiparandi parentibus? II. 3. 6. 28. quousque eorum imperium extendendum? ib. *

PRAEIVDICIA ſunt cauſa corrupti intellectus & voluntatis, item multorum errorum in ſpiritualibus, I. 1. 2. 39.

PRECES publicae, II. 3. 2. 25.

PRESBYTERI, quinam? II. 3. 8. 15. inter illos & epiſcopos olim nullum fuit diſcrimen, ib.

PRETIVM rerum, eius deſcriptio, II. 3. 5. 24. eſt commune ib. ** eminens, ib. *** quaenam res pretium admittant? ib.

PRIMOGENITORVM praerogatiua, quo iure nitatur? II. 3. 5. 21. **

PRINCIPIVM iuris naturae vniuerſale. II. 2. 53. ſubordinatum, ib. 56.

PRINCIPIA practica, I. 1. 3. 4. an eorum notitia innata ſit admittenda? ib.

PRINCIPES legibus humanis ſunt ſoluti, II. 2. 53. eorum leges tum eccleſiaſticae, tum ciuiles ſubditos obligant. II. 1. 19. 20.

PRODIGALITAS, II. 3. 3. 26.

PROFANATIO nominis diuini, II. 3. 2. 26.

PROMISSA, eorum requiſita, II. 3. 4. 12. quomodo interpretanda, ib. 13. ſunt ſeruanda, ib. 10. & 13.

PROMVLGATIO legum neceſſaria eſt, II. 1. 16.

PRONVNTIATIO in concionibus III. 3. 22.

PROPENSIONVM tum naturalium, tum ſpiritualium ſigna, I. 4. 10.

PROPOSITVM animi non intra votum tantum ſubſiſtat, ſed etiam actus accedat, I. 5. 8.

προσωπολημψία eſt deteſtanda, II. 3. 4. 23.

PROVIDENTIA diuina, errores de ea, II. 3. 1. 20.

PROTOPLASTIS Deus ſe non tantum vt patrem, ſed etiam vt legislatorem & iudicem manifeſtauit, II. 1. 5.

PRVDENTIA, quid? I. 1. 2. 68. eius officium ib. eſt diuina & humana, ib. humana ſaepe pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 74. eius diuerſae ſunt ſpecies, III. 2. 1. *

PRVDENTIA Chriſtiana, quid? III. Pr. 1. it. III. 2. 1 quomodo vox accipiatur? ib. 2. dicitur alia s prudentia iuſtorum ib. eius ſubiectum, ib. 3. & 5. genus, ib. 4. neceſſitas, ib. autor ib. 6. obiectum. ib. 7. finis, ib. 8. adminicula. ib. 9. ſeq. requiſita, III. 1. 1. ſeqq. differt a Theologia Morali & iurisprudentia diuina, III. Pr. 7.

PRVDENTIA Paſtoralis, III. 2. 1. * Eccleſiaſtica, ib.

PSALMI graduales, quo ſenſu ita dicantur, I. 3. 13. *

PVDOR, quid? I. 1. 6. 33. pudorem amittere quid? ib. ** non eſt argumentum iuſti & honeſti, ib. eius obiectum, I. 1. 6. 22.

PVGNA tationis & adpetitus ſenſitiui, I. 1. 6. 4. & 39.

PVNIENDI poteſtas, qui eam habeat? II. 4. 6.

PVSILLANIMITAS. I. 1. 6. 21.

QVIES ANIMI, quousque extendenda? I. Pr. 33. in ſolo Deo inuenitur, I. 1. 4. 114.

RATIO, quid? I. 1. 2. 2. diuerſimode accipitur ib. 21 ſeqq. eius vires 22. corruptio, ib. 23. ſeq. principia. ib. 25. aeſtimatio theologica, ib. 26. vitia, ib. 27. pugna cum adpetitu ſenſitiuo non habeatur pro lucta carnis & ſpiritus, I. 6. 4. 2. vſus, quando ſe exerat? II. 3. 1. 12.

RATIOCINATIO, quid? I. 1. 1. 5. eius corruptio ib. 15. ſeqq.

RATIOCINIA, falſis homo naturaliſ totus ſcatet, I.

tet, I. 1. 2. 44. his impeditur Christianissimus, ib.
RECONCILIATIO, eiusdem detrectatio est contra amorem proximi, II. 3. 4. 22.
REGENERATIO, eius signa, I. 4. 7. & 9.
REGNVM Dei quid & quotuplex? I. 5. 33. eius adventus, ib.
RELIGIO, eius cura imperantibus incumbit, III. 3. 7. 17. directio legitima ad felicitatem reipubl. multum confert, ib. 19. est necessaria, ib. per externa promoueri potest, ib. 20. per vim ad eam nemo cogendus ib. tolerantia & ceremoniae, ib. it. III. 9. seq. simulatio & dissimulatio, II. 3. 2. 16. indifferentissimus religionum I. 1. 4. 10.
RENOVATIONIS signa, eorumque applicatio I. 4. 8. seqq.
RES, earum dominia, II. 2. 32. pretium, II. 3. 5. 24. externarum abusus, I. 1. 2. 18. 21. 22.
RESPVBLICAE, earum origo. II. 3. 7. 2. sq. causa efficiens principalis, ib. 4. instrumentalis, ib. impulsiua. ib. finalis, ib. 5. formae variae, ib. 13. sqq.
RESERVATIONES MENTALES quid sint? II 3 5. 23. quomodo differant ab aequiuocationibus, ib.*
RESPONSA THEOLOGICA, I. Pr. 23. vsum praestant in iurisprudentia diuina, II Pr. 19.
RESTITVTIO, ad hanc tenetur, qui alteri damnum dedit II. 3. 4. 7. quomodo instituatur? ib.
RISVS, quid? I. 1. 6. 5.
RITVS SACRI, eorum summa, II. 3. 7. 31. eos praescribere & abrogare quis possit? ib. quid circa illos minister Ecclesiae obseruet? III. 3. 79. seq.
SABBATHVM, in statu integritatis est institutum, II. 2. 23. it. II. 3. 2. 33. * remansit post lapsum ib. 30. etiam in statu restitutionis, ib. 44. lex de Sabbatho ad leges naturales, qua tales referri non potest, ib. 32. quid de gentilium censendum? ib. nominis mutatio, ib. 35. eius sanctificatio, ib. 36. in eius locum successit in N. T. Dies Domini, ib. 35.
SABELLIANORVM error, II. 3. 1. 19.
SACRAMENTORVM vsus ad media sanctitatis pertinet, I. 5. 18.
SALOMONIS scripta insignem in moralibus habent vsum, I. Pr. 16.**
SALTATIONES, quid de illis censendum? II. 3. 3. 31.
SANCTITAS, est finis Theologiae Moralis, I. 3. 1 quid vox significet? ib. 2. eius descriptio ib. 3. sq. causa efficiens. ib. 5. subiectum ib 6 finis proximus, ib. 7. Synonyma, ib. 8. necessitas ib. 10. difficultas, ib. 11. possibilitas, ib. imperfectio, ib. 1. & 12. incrementum ib. 13. gradus Pontificiorum, ib.* inaequalitas, ib. 14. singularitas, ib. 15. commoda, ib. 16. seqq. media, I. 5. 1. impurata a propria probe distinguatur, ib. 6.*
SANGVIS, ex eius constitutione & motu temperamenti ratio aestimanda I. 1. 7. 2. per illa certae propensiones animi produci possunt, ib. 4.
SANITAS, eius impedimenta, II. 3. 3. 32.
SANITSA, spiritualis. I. 3. 1.
SAPIENS aliquis esse potest, qui non est eruditus, I. 1. 2. 66.*
SAPIENTIA, quid sit? I. 1. 2. 54. diuersimode accipitur, ib. 57. alia est hypothetica, ib. & 58. alia habitualis, ib. 59. ad intellectum proprie pertinet, ib. & 60. voluntatis emendationem supponit, ib. 61. eius officium, ib. 62. est diuina & humana, ib. 63. seq. gradus, ib. 66.* incrementum & decrementum ibid. 65. spiritualis omnes regeniti sunt capaces, ib. 66. humana haud raro pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 93.
SATISFACTIO, quomodo fiat? II. 3. 4. 7.
SATYRICA SCRIPTA, II. 3. 4. 21.
SCANDALVM, quid? II. 3. 4. 6. quotuplex? ib. quando imputari possit? ib.
SCALA PARADISI, Io. Smaitae, quid de illa iudicandum? I. 3. 13.*
SCEPTICISMVS theologicus, I. 1. 2. 28. varia habet genera, II. 3. 1. 21.
SCHOLA, ius illas erigendi cui competat, II. 3. 7. 23. earum necessitas, ib. vtilitas, ib. varii naeui ib.
SCHOLASTICI scriptores, quid conferant ad studium Theologiae Moralis? I. Pr. 21.
SCIENTIA, non omnes scientiae sunt vtiles II. 3. 3. 7.* non omnes omnibus conueniunt, ib.** earum cognitio non impediat profectus in spiritualibus, ib.*
SECVLARISATIO bonorum Ecclesiasticorum II. 3. 2. 32. II. 3. 6. 36.
SENSVS externi, I. 1. 7 II. it. 19.
SENSATIO, ex defectu sensationis in spiritualibus non statim colligendus defectus rei ipsius, I. 4. 9.
SEPVLTVRA ius eius cui competat? II. 3. 4. 16.
SERMO, minus recte ad instituta hominum vniuersalia refertur, II. 3. 5. 2. eius origo, ib.* varietas, ib. necessitas, ib. 4. officia circa illum in genere ib. 3. & 6. finis, ib. 3. officia in specie, ib. 7. sqq. contraria, ib. 23. seqq.
SERVITVS, peccati quomodo & quando tollatur in homine? I. 1. 4. 21. potest esse perpetua, II. 3. 6. 36. quomodo soluatur? ib.
SERVVS, an herus ius vitae & necis in illum habeat? II. 3. 6. 35* an vendi possit? ib. 36. eius officia. ib. 37. seqq.
SIGILLVM confessionis, III 3. 62.
SIGNA, quibus mores & propensiones hominum tum spiritualia, tum naturalia innotescunt, I. 4. 5.
SILENTIVM, officia hominis circa illud, II. 3. 5. 9.
SIMONIA, quid? II. 3. 5. 24.** ib. 35.*

SIMVLA-

Digitized by Google

SIMVLATIONES, quae illicitae II. 3. 2. 16. licitae, II. 3. 5. 9. quotuplices ſint? ib.*
SIMPLICITAS, quid ſit? I. 1. 4. 33.
SINCERITAS, quid? I. 1. 4. 134.
SINGVLARITAS in vita Chriſtiana, I. 3. 15.
SOCRATIS GENIVS, I. 1. 3. 4.
SPES, eius origo, I. 1. 6. 19. in Deum quid ſit? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. ſeq. fundamentum, ib. 52. neceſſitas ſ. obligatio, ib. 53. contraria, ib. 84. media ib. 95. impedimenta, ib. 103.
SPIRITVS, opponitur carni, I. 2. 58. diſcretio ſpirituum, quid? I. 4. 12. ſeq. eſt ordinaria & extraordinaria, ib. ſolis regenitis propria, ib.
SPONSALIA, ſunt vel de praeſenti, vel de futuro, II. 3. 6. 16. ſeq. conditionata, valida, inualida ib. quomodo differant a reliquis pactis, ib. 18. ſeq. cur diſſolui poſſint, ib. 19.
STATVS hominis, quotuplex? II. 3. 6. 1. ſeq. integritatis, II. 3. 16. ſeqq. lapſus, ib. 24. reſtitutionis, ib. 34. naturalis, I. 1. 14. ſeqq. gratiae, ib. beſtialis, humanus & Chriſtianus, ib. 26. habet ſuos tranſitus, ib. 24. regenerationis, quomodo explorari poſſit? I. 4. 7.
STILVS, qualis ſit in concionibus? III. 3. 20. ſqq.
STVLTITIA ſpiritualis, eius origo, I. 1. 2. 35. differentia, ab inſania, ib. 36. indicium, ib. 37.
STOICORVM fatum, I. 1. 4. 23. indifferentia ib. 95. ἀπάθεια, I. 1. 6. 31. ſeq.
SVBDITI, qui ſint? II. 2. 7. 34. eorum officia. ib. 35 ſeq. obligatio ad illa, ib. 38. contraria ib. 39. media, ib. 40.
SVCCESSIO ab inteſtato, eius fundamentum II. 3. 5. 20. ordo, ib.**
SVMMVM BONVM, I. 1. 4. 23.
SVPERSTITIO, aberrat circa modum cultus divini, II. 3. 1. 79. ** auatis propria eſt, I. 1. 4. 71.
SVSPICIO, I. 1. 2. 18.
Συντήρησις & συνείδησις, I. 1. 3. 4.

TEMPERAMENTVM plurimum ad animi propenſiones confert, I. 1. 7. 2. eius ratio ex ſanguine potiſſimum aeſtimanda, ib. it. ex parentum conſtitutione, ib. 3. Phlegmaticum in morum doctrina non in cenſum venit, I. 1. 4. 42. temperamentorum vis & efficacia, I. 1. 7. 6. & 8. numerus, ib. 7. it. I. 1. 4. 42. mores ib. 8.
TEMPERANTIA, quid ſit? I. 1. 4. 139. officia erga ſe ipſum complectitur, II. 2. 42. eius impedimenta, II. 3. 3. 30. eſt neceſſaria ad ſtudium virtutis & ſanctitatis, I. 5. 37.
TENTATIONES, quid? I. 1. 21. it. I. 5. 33. ſunt bonae & malae, I. 2. 21. ſeq. internae & externae ib. 24. earum cauſae, Diabolus, ib. 27. caro, ib. 28. mundus, ib. 29. earum vſus & commodum, ib. 31. varietas. ib. 32. ſqq. Theoreticae circa credenda, nimirum do Scriptura S. ib. 35. ſeq. de Deo, ib. 37. ſeqq. circa prouidentiam diuinam, ib. 40. ſq. circa vltima hominis. ib. 42. de peccato, ibid. 43. ſeq. circa media ſalutis, ib. 45. ſeq. quomodo in hiſce procedendum? ib. 47. Practicae circa agenda ib. 48. ſeqq. contra primam tabulam decalogi, ib. 53. ſeqq. ſecundam. ib. 56. ſeqq. ob res aduerſas, ib. 57. tentationes ſunt infirmitatis humanae documenta, ib. 30. iis regeniti & irregeniti obnoxi ſunt, ib. 25. ſeq. Spirituales, cui imputandae? ib. 30.*
TERROR, quid? I. 1. 6. 19.
TESTAMENTA, ſunt iuris naturalis. II. 3. 5. 21. in Scriptura Sacra adprobantur, ib. etiam minus ſolennia obligant, ib. *officia circa illa obſervanda. ib. 23.
TESTIMONIVM, falſum, II. 3. 5. 34.
TEXTVS, quid obſeruandum circa illius electionem? III. 3. 16. diſpoſitionem, ib. 17. explicationem, ib. 18. applicationem, ib. 19.
THEOCRATIA, quid ſit? I. 1. 6. 19.
THEOLOGIA, occupata eſt circa credenda & agenda, I. Pr. 1. ſeqq. eius ſtudium an poſſit mutari cum alio ſtudio, vel vitae genere III. 2. 12.*** quomodo rite inſtituendum? ib. 13.
THEOLOGIA MORALIS, ſumitur late & ſtricte, I. Pr. 1. ſeqq. eſt ſcientia, ib 5. vera, ib. 6. certa, ib. 7. viua & efficax, ib. 8. cum experientia ſpirituali coniuncta, ib. 9. practica ib. 4. & 10. habitualis, ibid. 11. differt a Philoſophia morali, ibid. *licet illa ei miniſtret, ib. 36. eius principium, ib. 11. Obiectum, ib. 12. Subiectum, ibid. Cauſſa efficiens principalis, ib. 13. inſtrumentalis, ib. finis, ib. 14. ſubſidia, ib. 15. ſeqq. Scriptotea, ib. 23. ſeq. it. II. Pr. 18. triplici methodo tractari ſolet, I. Pr. 35. qua methodo ab Auctore tractetur? ib. 37.
THEOLOGIA MYSTICA, eius conuenientia cum Morali, I. Pr. 26. definitio, ib. origo, ib. ſeqq. commixtio cum Philoſophia Platonica, ib. 28. in vnum corpus a Dionyſio Areopagita redacta eſt, ib. 29. in occidentali Eccleſia efflorescere coepit, ib. 30. Scriptores, ib. 31. ſqq.
THEOLOGIA POLEMICA, eius vſus & abuſus, II. 1. 7. 30.
THEOLOGIA SCHOLASTICA, occaſionem dedit Theologiae myſticae diligentius excolendae, I. Pr. 31.
THEOLOGIA SYSTEMATICA, eius origo & progreſſus, I. Pr. 21. ſeq. differentia ab Aſcetica ib. 25.
TIMOR DEI, quid ſit? II. 3. 1. 41. ſeq. quotuplex? ib. 43. eius fundamentum, ib. 44. effectus, ib. 46. neceſſaria ſeu obligatio, ib. 47. contraria, ib. media, ib. 95. ſeq. Impedimenta, ib. 101.

Digitized by Google

TITVLI, an illos expetere & vſurpare liceat? II. 3. 3. 27.

TRISTITIA, quid ſit? I. 1. 6. 19.

TYRANNVS, quis? II. 3. 7. 9. ſeq. quando & quomodo illi reſiſtere ſub liti poſſint? ib.

VERBVM DEI inter media ſanctitatis refertur, I. 5. 10. legitima eius tractatio, ib. ſeq. auditio non eſt neglegenda, ib. 12. quando & quomodo lectio inſtituenda? ib. 13. ſeq.

VERBA OBSCOENA, ſunt contra officia ſermonicantium & caſtitatem, II 3. 3. 15.

VESTITVS, ad decorum ſit compoſitus, III. 2. 41. praecipue miniſtri Eccleſiae, ib.

VIGILANTIA ſpiritualis in quo conſiſtat? II. 5. 38. eſt neceſſaria, ib.

VINDEX SANGVINIS, ius eius, II. 4. 6.

VINDICTA, vox varie ſumitur, II. 3. 4. 22. illicita eſt, ib. 7.

VIRTVS, quid? I. 1. 4. 125. ſeq. vnica tantum eſt ib. 136. diuerſas habet denominationes, ib. eius obiectum perſonale, 137. requiſita. ib. 127. proprietates, ib. 129. modi, ib. primitiuae virtutes, ib. cardinales, ib. 137. differunt ab officiis. ib. 141. ſunt inſeparabiles ib. 142. falſae, quaenam? ib. 150. earum cauſae ib 158 virtus heroica, quomodo ita dicatur? ib. 77. virtutum omnium fundamentum. ib. 125.

VISITATIONES Eccleſiarum & Scholarum cui competant? II. 3. 7. 25. quomodo inſtituendae? ib. 26. ſeqq. domeſticae, quomodo a miniſtris Eccleſiae inſtituendae? III. 3. 55.

VITIA, interdum virtutum ſpecicm induunt, I. 1. 4. 77. hominum non ſunt imputanda ſtatui alicui, I. 1. 7. 27.* tria cardinalia, I. 1. 4. 40. omnibus hominibus natura insunt, ib. 75. ex eorum coniunctione & commixtione infinita oritur inclinationum varietas, ib. ſeqq.

VIVA VOX, quantum inſtitutione commodi adferat? I. 5. 12.

VNIO MENTIS ET CORPORIS, I. 1. 6. 1.

VNIO CVM BONO adparenti, in illa ſumma hominis conſiſtit miſeria, I. 1. 4. 85.

VNIO CVM DEO, ſumma hominis felicitas eſt I. 14. 85. eius initium, ib. 86. media ib. cauſa efficiens, ib. ſubiecta, ib. 87. modus, ib. 88. non eſt eſſentialis. ibid. ſubſtantialis ratione termini a quo, ib. effectus, ib 89 eſt ſumma iuris diuini, 2. 40. ex ea officia hominis commode derivari poſſunt. II. 2. 41.

VOCATIO miniſtrorum Eccleſiae eſt neceſſaria. II. 3. 8. 1. 3. * fit hodie mediate ibid. 3. competit Eccleſiae ib. etiam particulari, ib. 4. etiam Eccleſiis Proteſtantium, ib. ad illam Clerici & laici concurrunt, ib. & 5. eſt expectanda, III. 3. 2. non temere recuſanda, ib. 3. caute tamen acceptanda ib. 4.

VOLVNTAS, quid ſit? I. 4. 1. differt ab intellectu. ib. 2. it. 11. ab adpetitu ſenſitivo, I. 1. 6. 3. cordis nomine in Scriptura S. venit. I. 1. 4. 4. eius obiectum, ib. 5. ſeqq. varia eſt, ib. 6. conſideratio ſecundum naturam, ib. 31. ſecundum gratiam, ib 85. it. 143. corruptio, eiusque cauſae & effectus, ib. 78. it. 80. ſeq. emendatio. ib. 8. ſeq. it 91. libertas in ſtatu integritatis ib. 12. ſeqq. vita aeterna, ib. 14. poſt lapſum ib. 15. in ſpiritualibus ib. 16. ſeq. civilibus & moralibus ib. 17. imperium in reliquas mentis facultates & motus corporis quosdam, ib. 24. ſeqq. ſigna propenſionum & affectuum I. 4. 5.

VOLVNTAS DEI quid? 5. 33. quomodo fiat? ib.

VOLVPTAS, quid? I. 1. 4. 47. varie accipitur, ib. eſt naturalis & habitualis, ib. 47. eius obiectum ib. 48. eſt varia. ib. eius vanitas ib. 49. impedit Chriſtianiſmum, ib. 50. ſeqq.

VOLVPTVOSVS, quomodo ſe gerat in rebus ad religionem ſpectantibus? I. 1. 4. 50. cultu numinis? ib. 51. erga ſe ipſum? ib. 52. erga alios? ib. 53. in ſtatibus certis? ib. 54.

VOTVM, quid? II. 3. 2. 7. votorum varia genera occurrunt in V. T.; in N. T. vero nullum extat exemplum, ib. 8. eorum requiſita, ib. 10. obſeruatio religioſa ib. 11. quit de votis de re iniuſta aut impoſſibili conceptis ſentiendum? ib. 12. quid de votis monaſticis Papiſtarum ib. 13. ſi. II. 3. 4. 15. an diſtinguendum inter vota communia & particularia? ib. 9.

VSVRAE, an ſint licitae? II. 3. 5. 27. qua ratione in Scriptura S. prohibeantur? ib. 28. quantum accipere liceat? ib. 29.

VXORIS officia, II. 3. 6. 24.

ZELOTARVM ius, II 4. 6.*

ZELOTYPIA, quid? I. 1. 6. 21. differt a zelo. ibid.*

ZELVS, quid? I. 1. 6. 21. Paſtorum, quid circa illum obſeruandum? III. 2. 31. ſeqq. naturalis non pro ſpirituali habendus, I. 1. 6. 45.

S. D. G.

Digitized by Google
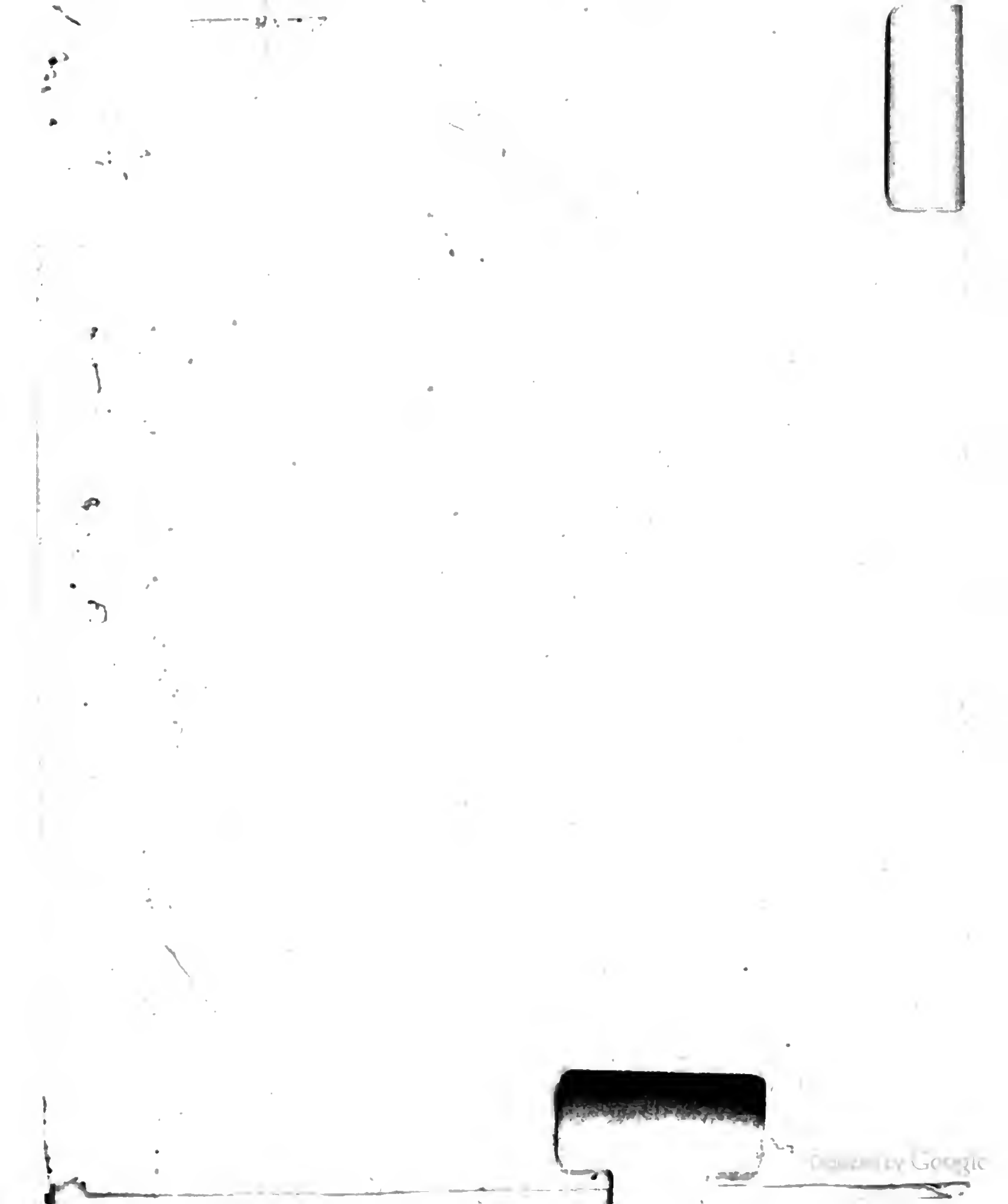
Digitized by Google